عزیز التفاسیر

د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسیر

ابو حذیفه
مولوي سلطان عزیز عزیز عفی عنه

ناشر
دار الکنوز العلمیة

﴿ وَإِنَّهُۥ لَكِتَٰبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ ﴾ [حم السجدة]

او بېشکه دا ذکر (قرآن) هرومرو کلک (قوي) کتاب دی

عزيز التفاسير

د قرآن کريم پښتو ترجمه او تفسير

د "آل عمران" [۱۸۱] ايت څخه د "المائدة" تر [۵۰] ايت پورې

دریم ټوک

مولوي سلطان عزيز (عزيز) أبو حذيفه عفی الله عنه

حسن خيل مومند. د نجم المدارس پخوانی استاذ

ناشر: دار الکنوز العلمية

بسم الله الرحمن الرحیم

- د دې کتاب لیکنه د الله ﷻ په توفیق په دار الهجرة (پېښور - پاکستان) کې په ۱۴۱۱/۲/۳ هـ ق = ۱۳۶۹/۶/۲ هـ ش نېټه د جمعې د شپې په دوه بجو پیل، او په ۱۴۲۶/٤/۱۲ هـ ق = ۱۳۸٤/۱/۳۱ هـ ش نېټه پای ته ورسیده.
- په ۱۴۲۹/۱/۱ هـ ق= ۱۳۸۶/۱۰/۲۰ هـ ش نېټه یې بیا کتنه، تصحیح او ډیزاین ترسره شوه او د الله ﷻ په فضل چاپ ته چمتو شو.
- له شروع نه تر پایه وربانديې اوولس کاله. څلور میاشتې او اوولس ورځې تېرې شوې، البته په دې حساب کې هره میاشت د دیرشو ورځو په لحاظ نیول شوې ده.
- کمپوز: مولوي نبیان الحق عزیز حقاني، تصحیح: قاضي اسامه عزیز، د (دکتور اظهار الحق عزیز، نبراس الحق عزیز او حذیفه عزیز) په همکاری، ډیزاین: نبراس الحق عزیز، د حذیفه عزیز په همکاری.

څلورم چاپ

۱٤۳۷ هـ ق / ۱۳۹۵ هـ ش

د اړیکو پتې:

۱) برېښنالیک azizultafasir@gmail.com

۲) ګرځنده تلفون (۰۰۹۲۳۰۰۵۸۴۶۳۵۱)، (۰۰۹۲۳۱۶۵۲۷۹۳۰۳)

د لاسته راوړلو پتې:

۱) رشیدیه کتب خانه، کابل، افغانستان
ګرځنده تلفون (۰۷۷۱۹۶۱۰۲۸)، (۰۷۹۰۹۶۲۸۰۷)

۲) رشیدیه کتب خانه، صدف پلازه، محله جنګي، د قصه خواني شاته، پېښور، پاکستان
تلفون: (۰۹۱۲۵۶۵۵۳۸)

﴿ لَقَدْ سَمِعَ ٱللَّهُ قَوْلَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَآءُ ۘ سَنَكْتُبُ مَا قَالُواْ
وَقَتْلَهُمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُواْ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ
وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَآ أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ
حَتَّىٰ يَأْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ ٱلنَّارُ ۗ قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِى بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَبِٱلَّذِى قُلْتُمْ
فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ جَآءُو
بِٱلْبَيِّنَٰتِ وَٱلزُّبُرِ وَٱلْكِتَٰبِ ٱلْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ ﴾

[۱۸۱] بې شکه الله ﷻ د هغو خلکو (یهودانو) خبره اورېدلې ده چې وايي: یقیناً الله ﷻ فقیر دی او مونږ غنیان یاستو. ژر دی چې مونږ به هغه خبرې ولیکو (جزا به یې وټاکو) چې دوی یې وايي او (هم به) په ناحقه سره د دوی د پیغمبرانو د وژنې (جزا هم وټاکو)، او (ورته) وبه وایو چې د سوزوونکي (اور) عذاب وڅکئ.

[۱۸۲] دا (عذاب) په دې سبب (تاسو ته درکول کېږي) چې ستاسو لاسونو (تاسو) مخکښې استولي وه. او (هم په دې سبب چې) بې شکه الله ﷻ په بندګانو هیڅ ظلم کوونکی نه دی.

[۱۸۳] (د ذکرې شوې خبرې ویونکي) هغه کسان دي چې وايي: یقیناً مونږ ته الله ﷻ (په تورات کښې) توصیه کړې ده چې مونږ تر هغې هیڅ پیغمبر ته عقیده ونه کړو (ایمان پرې رانه وړو) ترڅو چې مونږ ته داسې قرباني (معجزه) راوړي چې (اسماني) اور یې وخوري (وسوزوي).
(اې پیغمبره! په جواب کښې ورته) ووایه چې: یقیناً تاسو ته خو زما څخه وړاندې ډېرو پیغمبرانو په ډېرو معجزاتو سره او په هغې (فرمایشي معجزې) سره هم درتګ کړی وه چې تاسو اوس وویلې (او ومو غوښتله). نو هغوی (پیغمبران علیهم السلام) مو ولې ووژل؟ که تاسو رښتیا ویونکي یاست (چې مونږ په فرمایشي معجزې باندې ایمان راوړو).

[۱۸۴] نو که دوی (بیا هم) ستا تکذیب وکړ نو (ډېر غمژن کېږه مه څکه چې) په تحقیق سره ستا څخه وړاندې ډېرو داسې پیغمبرانو ته (د خپلو خپلو قومونو له خوا) د دروغو نسبت کړی شوی دی چې د معجزاتو او صحیفو او روښانه کتاب سره به ورغلي وه.

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې د یهودانو د بخل حالت بیان شوی وه او دلته یې خینې نور ناکاره اخلاق بیانېږي چې
الف: دوی دومره سپین سترګي دي چې الله ﷻ د فقیر په نامه يادوي او خپلو ځانونو ته غنیان وايي.

ب. دوی دومره بې حيا دي چې د الله ﷻ په اجرونو او عوضونو باندې (چې خيرات کوونکو ته يې ورکوي) د سود نوم ږدي او وايي چې الله ﷻ سود حرام کړی دی حال دا چې خيرات کوونکو ته سود ورکوي.

ج. دوی د پيغمبر عليهم السلام په وژلو دريغ نه دی کړی چې د دوی خير به يې غوښت.

د. دوی په الله ﷻ باندې دروغ تړي چې مونږ ته يې د پيغمبر په قبلولو کښې دا معجزه شرطه کړې ده چې په خيرات باندې غيبي اور رالښکته شي او هغه وسوزي.

۲ـ بالآخره، نبي کريم ﷺ ته تسلي ورکړه شوې ده چې د دوی په ايمان نه راوړلو باندې مه غمژن کېږه په نورو پيغمبرانو عليهم السلام باندې هم دغسې حالت تېر شوی دی، اندېوالان دې ډېر دي.

شان نزول

ټول مفسرين کرام متفق دي چې ذکر شوي ايتونه د يهودانو په باره کښې نازل شوي دي. کله چې الله ﷻ دا ايت نازل کړ چې: ﴿ مَّن ذَا ٱلَّذِى يُقْرِضُ ٱللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَٰعِفَهُۥ لَهُۥٓ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ﴾ [البقرة: ۲۴۵] هغه کس څوک دی چې الله ﷻ لره نېک قرض ورکړي نو ډېر چندونه به ورته تړي جوړ کړي زښت ډېر چندونه. يعنې هر څوک چې د الله ﷻ په لار کښې په اخلاص سره خپل څه مال مصرف کړي نو الله ﷻ به په زښتو ډېرو چندونو سره عوضونه ورکړي. نو يهودانو لاندې دوه خبرې وکړې چې:

الف. د دې ايت څخه لازمېږي چې مونږ غنيان ياستو او الله ﷻ فقير دی، ځکه چې فقيران د غنيانو څخه قرض غواړي.

ب. مونږ سود خواره ياستو او الله ﷻ سود ورکوونکی دی، ځکه چې مونږ ته د لږ مال په عوض ډېر چندونه مال راکوي او په قرض باندې څه اضافه کول خو بل شی نه دی مګر سود دی. نو عجيبه ده چې الله ﷻ سود حرام کړی دی او پخپله سود ورکوي.

نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه او د يهودانو خبرې يې رد کړې.

هو! ځينو مفسرينو کرامو د خاصو يهودانو نومونه اخستي دي[1] چې هغوی ذکر شوې خبرې کړې دي. لکه فنحاص اليهودي، حُيي بن اخطب، النباش بن عمرو.

علاوه په دې، په ځينو کښې يې لا يوه اوږده قيصه هم روايت شوې ده چې د ابو بکر الصديق رضي الله عنه او د فنحاص اليهودي په منځکښې واقع شوې وه. چې مونږ د اوږدوالي د کبله رانقله نه کړه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په ذکر شوو خبرو کښې ټول يهودان شريک وه خو د ځينو د خولو څخه يې نقل راغلی او د ځينو څخه نه دی راغلی. نو ځکه الله ﷻ ذکرې شوې خبرې د دوی يوه ټولګي ته نسبت کړې.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۹۶، تفسير الطبري ج۳ ص۱۹۴؛ زاد المسير ج۲ ص۴۵، في ظلال القرآن ج۱ ص۵۳۷

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې ای پیغمبره! په یقین سره الله ﷻ د یهودانو هغه خبرې هم اورېدلې دي چې د زیات بخل د کبله الله ﷻ ته فقیر وایي او خپلو خانونو ته د غنیانو لقب ورکوي. نو ضرور به مونږ دوی ته د همدې مسخره آمېزو خبرو جزا ورکړو او د قیامت په ورځ به د دوزخ خازنانو ته د دوی په باره کښې تاکلې شوی عذاب ولیکو چې فلانی-فلانی ډول عذاب ورکړئ. دا وه د یهودانو د قبیحو اقوالو یوه نمونه.

۲ـ او د قبیحو افعالو یو مثال یې دا دی چې د یهودانو اسلافو د الله ﷻ پیغمبران وژلي دي چې د دوی د خیر او ښېګڼې دپاره وراستول شوي وه. حال دا چې دغه وژنه دوی ته هم ناحقه ښکارېده، دوی دا کار قصدي او عنادي کړی دی، په سهوه او خطا سره یې نه دي مرتکب شوي. حتی د دوی وروستني او ژوندي یهودان هم په ذکر شوي قتل باندې خوشاله دي او د دې سره-سره چې ناحقه ورته ښکاري په خپلو اسلافو باندې وياړي او بد پرې نه وايي چې دا کار يې ښه نه دی کړی. آن تردې چې که ستا په وژنه باندې يې لاس بر شي (ای پیغمبره!) هم صرفه به دربانديې ونه کړي.

نو د دوی اسلافو په باره کښې به خازنانو ته تاکل شوی عذاب ډېر ژر ولیکو او بیا به وړاندېنيو او وروستنيو ټولو ته د تحقیر په توګه امر وکړو چې د حريق (سوزېدلو) عذاب نوش جان کړئ چې په دنیا کښې مو د خپلو خانونو دپاره ګټلی وه. که دا خبره نه وی نو الله ﷻ خو په خپلو بندګانو باندې په هیڅ وجه د ظلم او تېري خاوند نه دی.

۳ـ ای پیغمبره! کله چې د یهودانو سپین سترګي د الله ﷻ سره په هاغې اندازه کښې ده او د پیغمبرانو علیهم السلام کرنلاره یې په دغې اندازه کښې وه، نو د دوی د حالت سره هیڅ لرې نه ده چې په الله ﷻ باندې دروغ وتړي او ستا د نه منلو دپاره بهانه جوړه کړي چې مونږ ته الله ﷻ توصیه کړې ده چې هیڅ پیغمبر به د قربان (خیرات) د معجزې څخه په غیر نه منئ چې د اسمانه غیبي اور راښکته شي او د پیغمبر د تصدیق دپاره قربان وسوزي.

دوی تاته وايي چې که همدا ډول فرمایشي معجزه دې راوړه نو د الله ﷻ د حکم په مطابق به دربانديې ایمان راوړو که نه نو مونږ دې د پیغمبر په صفت نه پېژنو.

۴ـ نو ای پیغمبره! د یهودانو ذکر شوې بهانه داسې جواب کړه چې:

الف: اول خو تاسو ذکره شوې خبره په الله ﷻ باندې دروغ تړلې ده، ایا ستاسو پیغمبرانو ته نورې معجزې نه وې ورکړې شوې؟.

ب: ټول معجزات د یوه پیغمبر په تصدیق کښې یو برابر دي نو ستاسو غلطي دا ده چې په یوې مشخصې معجزې پورې د ایمان راوړل موقوفوئ. ربښتیا ووایئ چې تاسو په خپله زمانه کښې د ذکر شوي معجزې څخه په غیر نورې زرګونې معجزې نه ګورئ؟!

ج. الله ﷻ قادر دی چې همدغه فرمایشي معجزه هم دربنکاره کړي خو تاسو به بیا هم ایمان رانه وړئ. او دا ځکه چې تاسو هغه پیغمبران علیهم‌السلام برسېره په تکذیب وژلي هم دي چې هغوی درته خپلې پیغمبرۍ په ټولو معجزاتو سره حتی په فرمایشي معجزې سره تثبیت کړې وې.

نو که ربښتیا تاسو ایمان راوړل په ذکر شوې معجزې پورې تړلی وي او بس، نو د همدې معجزې خاوندان مو ولې د تکذیب څخه علاوه وژل هم؟ نو معلومه شوه چې تاسو په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او دا خبره مو محض پلمه نیولې ده.

٥ـ نو ای پیغمبره! د بر غمژن کېږه مه چې د دومره قوي دلایلو سره- سره ولې ایمان نه راوړي او د دروغو پلمې جوړوي. او دا ځکه چې ستا څخه وړاندې هم په ډېرو پیغمبرانو علیهم‌السلام باندې همدا ستا غوندې د تکذیب حالت ورغلی دی. چې برېمانه معجزې، صحائف او بالآخره روښانه کتابونه به ورسره وه خو امتونو یې تکذیب کړی دی او بلکې لا وژلي یې هم دي. ستا همدا مسئولیت دی چې خپل رسالت دې ابلاغ کړ نور نو الله ﷻ پوهېږي او دوی.

توضیحات

١ـ که څوک وایي چې: تاسو د "نسخ" دپاره د [البقرة:٩٣] ایت لاندې دوه معناوې ذکرې کړې دي. یوه معنی یې اورېدل ده چې په مقابل کښې یې کوڼوالی استعمالېږي او بله معنی یې قبلول ده چې په مقابل کښې یې عدم قبول او نه منل استعمال مومي. او په دې مقام کښې یوه معنی هم صحت نه لري. او دا ځکه چې د اولې معنی عدم صحت خو واضحه دی ځکه چې یهودان خو اهل کتاب وه او پوهېده چې الله ﷻ یې ټول اقوال اوري، نو دوی ته د اورېدلو خبر ورکولو څه فائده نه درلوده. او دوهمه معنی یې ځکه نه جوړېږي چې دا په سوال پورې اختصاص لري او دلته خو د یهودانو قول سوال نه وه بلکې پروپاګند او چټیات وه؟.

موږ وایو چې: په دې مقام کښې اوله معنی مراده ده ـوالله ﷻ اعلمـ چې حاصل یې داسې کېږي یهودان د الله ﷻ په باره کښې دومره سپین سترګي کوي ته به وایې چې دوی هیڅ عقیده نه لري چې الله ﷻ اورېدونکی دی. که دا عقیده یې درلودی نو دومره لویه بې ادبي به یې نه کولی.

خو الله ﷻ دوی پوه کړل چې زه ستاسو ټولې افتراګانې او چټیات اورم. نو ضرور به یې بده نتیجه دربنکاره کړم، د عذاب تاخیر په نه اورېدلو باندې بناء نه دی بلکې دا د حکمت غوښتنه ده.

بلا تشبیه د دې مثال داسې دی لکه چې یو قاضي یو جنایتکار ته ووایي چې ما ستا اقرارونه اورېدلي دي، ماته ستا لوی جنایت ډېر ښه تثبیت دی، تاته به ضرور جزا تاکم.

الله ﷻ ته د فقیر لقب ورکول کفر دی

٢ـ په دې کښې خو شک نشته چې الله ﷻ ته ـچې د هر شي خالق دی او هر ژوندي ته روزي ورکويـ د فقیر لقب ورکول کفر دی. خو پوښتنه دا ده چې د دې سره‌سره اهل الکتابو خپل ځانونه څنګه په حقه باندې ګڼل چې موږ مسلمانان یاستو حال دا چې ذکره شوې خبره یې هم کوله؟!

ځینو مفسرینو کرامو ویلي دي چې دا خبره دوی د عقیدې د مخې نه کوله بلکې د استهزاء او مسخرو په ډول یې وربانديې خولې ښوروليې^(١)، امکان لري چې دوی به په الله ﷻ باندې ملنډې وهل کفر نه ګڼل. او ځینې نور وایي چې دوی په همدې خبره باندې معتقد وه، د همدې کبله یې د "إِنَّ" په کلمه باندې تاکیده کړې ده چې: "إِنَّ اللهَ فَقِيرٌ"^(٢) یقیناً الله ﷻ فقیر دی.

مونږ ته په ذکرو شوو دوارو وجوهو باندې برسېره دا هم بده نه ښکاري چې دوی به نومورې خبره د نبي کریم ﷺ او د مسلمانانو د زورولو دپاره کړې وي ترڅو ښه غمژن شي او په غُصه کښې وسوزي. څکه چې د دوی د همدې خبرې څخه د قرآن کریم د تکذیب بوی هم پورته کېده.

په ګناه باندې راضي کېدل ګناه ده

٣ـ مونږ د [البقرة: ٩١] ایت لاندې دا سوال جواب کړی دی چې د نبي کریم ﷺ د زمانې یهودانو خو پیغمبران نه وه وژلي، د دې سره‌سره د قتل نسبت دوی ته هم شوی دی.

مګر دلته پرې دا اضافه کوو چې په ګناه باندې راضي کېدل سړی په ګناه کښې شریکوي که څه هم عملاً یې پکښې ګډون نه وي کړی.

یوه ورځې د امام الشعبي رحمه الله په حضور کښې یوه سړي د عثمان رضي الله عنه وژنه وستایله چې دا ښه کار شوی دی، نو نومورې امام ورته وویلې چې "شَرِكْتَ فِيْ دَمِهِ"^(٣) یعنې: د عثمان رضي الله عنه په قتل کښې ته هم شریک شوې. یهودانو خو د خپلو پلرونو په پیغمبر وژنه باندې ویاړ او افتخار کاوه نو څکه پکښې شریک وګڼل شوه.

سوال جواب

٤ـ که څوک وایي چې: د هر بنده ټول کړه وړه خو ګړې په ګړې لیکلی کېږي او په اعمالنامو کښې درج کېږي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ ﴿ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا ﴾ نازل کړ، یعنې ډېر ژر به د دوی خبره ولیکو. او "قد كتبنا ما قالوا" یې نازل نه کړ، چې مونږ یقیناً د دوی خبره لیکلې ده؟

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې ـوالله اعلمـ د کرام الکاتبین لیکنه مراده نه ده ترڅو پرې ذکر شوی اعتراض وارد شي، بلکې دلته د عذاب ونډه مطلب ده. یعنې ډېر ژر به د دوزخ خازنانو ته د نومورو سپین سترګو د عذاب ونډه وټاکو چې دوی ته فلانی- فلانی ډول عذاب ورکړئ.

مونږ څکه دغه معنی واخسته چې:

الف: ﴿ سَنَكْتُبُ ﴾ د کتابة څخه اخستلی شوې ده او کتابة د تقدیر (اندازه کولو) په معنی هم استعمال شوی دی^(٤).

---

(١) تفسير تبصير الرحمن ج١ ص١٣٥
(٢) البحر المحيط ج٣ ص٤٥٥
(٣) تفسير القرطبي ج٣ ص٢٩٤
(٤) مفردات الراغب ص٤٤٠

په دې ایت کې سربېره پر دې، دا ګړی هم په همدې مضمون باندې رڼا اچولې چې د یو پلوه ورباندې ﴿ وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ ﴾ عطف شوی دی چې دا د دوی د هغو جنایتونو یوه نمونه ده یعنې د پیغمبرانو ناحقه وژنه چې هم د هغوی په ... کېږي، د عطف له لارې ورسره شي. او د بل پلوه ورباندې ﴿ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴾ معطوف دی، یعنې کله چې د قیامت په ورځ د دوی د جنایت د سزا ورځ راشي او پاکله شي، نو بیا به دوی ته ووایو چې، دا اور وڅکئ، نو څوک چې په دنیا کې هم د همدې دپاره کار کاوه او همدا هم د هغو دپاره ګڼلی دی.

الله ﷻ ظلّام نه دی

۵. په دې مقام کې، الله ﷻ د خپله ځانه د مبالغې په کلمه (ظلّام) باندې ظلم نفي کړی دی. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې، الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې ډېر ظلم کوونکی نه دی. په کار خو دا وه چې، د خپله ځانه یې مطلق ظلم نفي کړی وی چې په خپلو بندګانو باندې بالکل ظلم کوونکی نه دی.

نو د همدې مشکل د حل دپاره ځینو مفسرینو کرامو لاندې ځوابونه کړي دي چې[1]:

الف: "ظلّام" کلمه دلته د مبالغې دپاره نه ده چې، اعتراض وارد شي بلکې د ظالم په معنی سره ده. د همدې مطلب دپاره یې په یوه عربي شعر باندې استدلال کړی دی.

ب: د "ظلّام" کلمه د نسبت دپاره ده لکه "عطّار، بزّاز" او داسې نور.

ج: کوم کثرت چې، د "ظلّام" د کلمې څخه څرګندېږي هغه د "عبید" په کثرت باندې وېشلی شوی دی چې، د "عبد" جمعه ده. نو الله ﷻ د خپله ځانه د هر یوه بنده ظلم نفي کړی دی.

د: دلته نفي قید او مقید دواړو ته متوجه ده. یعنې الله ﷻ هیڅ ډول ظلم کوونکی نه دی، نه وړوکی ظلم کوي او نه لوی[2].

مګر موږ ته دا ښه ښکاري چې د "ظلّام" کلمه په خپله متبادره معنی باندې پرېښودله شي. او د اعتراض د ځوابولو دپاره بل ایت شریف ولوستلی شي چې: ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ﴾ [النساء: ۴۰] یعنې یقیناً الله ﷻ د یوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کوي. نو لوی او وړوکی ظلم دواړه ایتونو په مجموعي توګه نفي کړی دی چې الله ﷻ د عدل خاوند دی، نه وړوکی ظلم کوي او نه لوی.

قُربان څه معنی؟

۶. که څه هم "قُربان" لکه "غُفران" اصلاً مصدر دی مګر هغه شي ته قُربان ویل کېږي چې الله ﷻ ته د ثواب په نیت وړاندې کېږي[3]. برابره خبره ده چې هغه بدني یا مالي عبادت او یا بل نېک عمل وي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۴ ص۲۰۹

(۲) نشر المرجان من مشکلات القرآن ص ۲۳۶

(۳) لسان العرب ج۱ ص۶۶۲

خو وروسته یوازې د هغې ذبیحې دپاره نوم ګرځولی شوی دی چې بني اسرائیلو به په هغې سره خپل خانونه الله ﷻ ته ورنږدې کول او د ده ﷻ رضا به یې پرې حاصلوله چې جمعه یې "قرابین" اورېدله شوې ده.

د بني اسرائیلو قرابین

٧ـ بني اسرائیلو ته د قرابینو او غنیمتونو خوراک حلال نه وه[1]، دا د محمدي (ﷺ) امت خاصه ده چې هم ورته د غنیمت خوراک حلال دی او هم هر ډول خیرات او صدقات. د هغوی قرابین په لاندې دوه ډولونو باندې وېشل شوي وه[2]:

الف: چې د ګناهونو د کفارې په توګه به ترې کار اخستل کېده، کله به یې چې پسه یا اوزه او یا بل څاروی د ګناهونو د بښنې په غرض ذبحه کړ او په داسې ځای کښې به یې واچاوه چې اسمان به ورته ښکارېده او سر پټې به نه وه. نو که د اسمانه به اور رابښکته شو او مذبوحه به پرې وسوزېدله او ایرې به شوه نو د عاصي ګناه به بښل شوې وه. او که نه نو د الله ﷻ په حضور کښې به ذکر شوی قربان مقبول نه وه.

ب: چې صرف د الله ﷻ د شکرانې په توګه به په ذکر شوي ډول باندې کوم پسه یا بل څاروی ذبحه کړی شو، نو که اور به یې واخست شکریه به مقبوله وه او که نه نو مقبوله به نه وه.

زمونږ نظر

٨ـ مونږ ته داسې ښکاري ـ والله ﷻ اعلم ـ چې لاندې دوه ډوله قرابین د شکرانې په ډول کښې هم شامل دي:

الف: د غنیمت قرابین، چې د مجاهدینو په اخلاص باندې به یې دلالت کاوه البته په هغه صورت کښې چې اور به یې واخست.

ب: د پیغمبرانو قرابین چې د دوی په نبوت باندې یې د معجزې په توګه دلالت کاوه. یعنې لکه چې د غنیمت په صورت کښې به مجاهدینو خپل اخلاص د قرابینو په سبب معلومولی شو همدارنګه به عوامو خلکو د پیغمبرانو علیهم السلام پیغمبري هم د قرابینو په سبب پېژاندلې شوه. او په بني اسرائیلو کښې څینو پیغمبرانو ته همدا ډول معجزې ورکړی شوې هم وې.

مګر بني اسرائیلو دا خبره په الله ﷻ باندې افتراء او دروغ تړلې وه چې مونږ ته په تورات کښې دا توصیه شوې ده چې هیڅ پیغمبر د قرابینو د معجزې څخه په غیر قبول نه کړو[3].

---

(١) تفسیر المظهري ج٢ ص١٨٨
(٢) تفسیر القاسمي ج٤ ص٣١١
(٣) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج١ ص٦٩٢؛ البحر المحیط ج٣ ص٤٥٧

د همدې کبله بوه ورخ د نبي کريم ﷺ حضور ته د يهودانو غټه جرګه ورغله چې په غټان- غټان بې پکښې شامل وه او د ذکر شوې قرابيني معجزې فرمايش يې ورکړ چې که دغه ډول معجزه دې راوړه نو مونږ به درباندې ايمان راوړو[١].

څه لږې نه ده چې د همدغې يهودې جرګې به دا مطلب هم وه چې په خپل شريعت کښې د نظر تجديد وکړه، زمونږ د شريعت په شان په فقيرانو باندې صدقات حرام وګرځوه او په اسماني اور باندې يې وسوزوه. نو که دا کار دې وکړ مونږ به تصديق وکړو چې بې شکه ته په حقه پيغمبر يې.

خو الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته د ذکر شوې جرګې جواب ورزده کړ چې اې يهودي جرګې! اول خو مو دا خبره دروغ ده چې الله ﷻ تاسو ته توصيه کړې ده چې د قرابينو د معجزې څخه په غير هيڅ پيغمبر قبول نه کړئ. که داسې وي نو ستاسو پيغمبرانو عليهم السلام د همدې معجزې څخه په غير نورې معجزې نه درلودې حال دا چې يوازې موسى عليه السلام ته بې شماره معجزې ورکړې شوې وې.

او بله دا خبره هم دورغ واياست چې د قرابينو په معجزه به ايمان راوړئ. ايا تاسو نه ګورئ چې ستاسو پلرونو د قرابينو په خاوندانو باندې هم ايمان رانه ووړ؟ او بلکې لا وژلي يې هم دي، نو که بالفرض همدغه فرمايشي معجزه هم درکړې شي ايمان به رانه وړئ بلکې هڅه به وکړئ چې نبي کريم ﷺ شهيد کړئ، تاسو خو د خپلو پلرونو حلالي اولادونه او وفادار شاګردان ياست.

﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۖ فَمَن زُحْزِحَ عَنِ
ٱلنَّارِ وَأُدْخِلَ ٱلْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا مَتَٰعُ ٱلْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِىٓ
أَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ
ٱلَّذِينَ أَشْرَكُوٓا۟ أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا۟ وَتَتَّقُوا۟ فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾ وَإِذْ
أَخَذَ ٱللَّهُ مِيثَٰقَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ لَتُبَيِّنُنَّهُۥ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُۥ فَنَبَذُوهُ وَرَآءَ
ظُهُورِهِمْ وَٱشْتَرَوْا۟ بِهِۦ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿١٨٧﴾﴾

[١٨٥] هر نفس د مرګ څکونکی دی. او خبره دا ده بله نه ده چې تاسو ټولو (مؤمنانو او کافرانو) ته به د قيامت په ورځ پوره بدله درکړې شي. نو څوک چې (په دغې ورځ کښې) د اور څخه خلاص کړې شي او جنت ته ورداخل کړې شي نو يقيناً همغه کامياب دی (او که نه نو همغه ناکام دی) او دا حقير ژوند بل شی نه دی (د کافرانو دپاره) مګر د غولېدلو متاع (سبب) دی (او بس).

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٣٩٨

[١٨٦] قسم دی چې تاسو به ضرور په خپلو مالونو او په خپلو نفسونو کښې امتحان کړی شئ:
او هم به ضرور د هغو کسانو څخه چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی دی او هم به د هغو
کسانو څخه چې هغوی (د الله ﷻ سره) شریک نیسي ډېرې بدې (سپکې سپورې) خبرې واورئ.
او که تاسو صبر وکړئ او پرهېزګاري وکړئ نو (کامیاب به شئ ځکه چې) یقینًا دا کارونه د
مضبوطو کارونو څخه دي (چې ګټې او فائدې یې فیصله شوې دي).
[١٨٧] او هغه وخت (یاد کړه ای پیغمبره!) چې الله ﷻ د هغو کسانو څخه کلک عهد واخست
چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی وه (داسې عهد چې) ستاسو دې قسم وي چې خامخا به دا (کتاب)
خلکو ته په داسې حال کښې بیانوئ چې نه به یې پټوئ (د دوی څخه). نو دوی هغه (کتاب) شاته
ګوزار کړ (او عهد یې مات کړ. نه یې وړاندې پخپله عمل وکړ او نه یې خلکو ته بیان کړ) او لږ
پیسې یې وربدلې واخستې.
نو هغه شی ډېر بد دی چې دوی وربدلې پیسې اخستې (چې هغه عهد ماتول او د کتاب
شاته ګوزارول دي).

ارتباطونه

١ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړه شوې وه چې په ټولو پیغمبرانو علیهم‌السلام
باندې ستا غوندې د تکذیب حالت تېر شوی دی نو په تاباندې به هم تېرېږي، حوصله ورته مه
خرابوه. دلته هم ذکر شوی مضمون تائید شوی دی چې د دنیا هیڅ حادثه باید په تاسو باندې زیات
تاثیر وانچوي، ځکه چې نن سبا د دنیا څخه هرڅوک تلونکی دی تاسو ته به د صبر او استقامت اجر
درکړی شي او دښمنان به مو د کړاوونو سره مخامخ شي.
٢ـ هلته د مسلمانانو د زړورنې دپاره په الله ﷻ باندې د فقیر نوم اېښودلی شوی وه، او دلته
توصیه شوې ده چې د دښمنانو زورونې اختتام نه پیدا کوي بلکې په راتلونکي کښې به د دوی
څخه ډېرې ستغې سپورې خبرې واورئ خو پام کوئ چې حوصله خرابه نه کړئ (خپل عزم او
ثبات قائم وساتئ).

د مطلب خلاصه

١ـ یعني: دنیا دوامداره کور نه دی هرڅوک ترې تلونکی دی خو د قیامت په ورځ به هرڅوک د
خپلې کړنلارې د پس منظر سره مخامخ شي او د هر څه سره به دقیقه محاسبه وکړی شي. نو
هرڅوک چې د همدې محاسبې څخه بریالی اووت همغه کامیاب دی.
که څه هم په ښو او بدو باندې په دنیا کښې الله ﷻ څه ښه یا بد اثر مرتبوي مګر پوره جزا یا سزا
به په نومورې ورځ کښې هر چا ته ورکړی شي، څوک چې د دوزخ څخه نجات ومومي او جنت ته
داخل شي نو د دوی دپاره دنیا متاع الغرور (د غولېدلو متاع) نه ده بلکې دوی ته متاع البلوغ
(مطلب ته د رسېدلو وسیله) ده.

بالمقابل څوک چي د جنت څخه په ابدي توګه محروم شي او دوزخ ته داخل شي همغه سړی ناکام دی که څه هم په دنيا کښې ورته خانونه کامياب ښکاريږي، دوی ته دنيا په حقيقي توګه متاع الغرور ده.

٢ـ څرنګه چي دنيا ابدي کور نه دی چي تاسو پکښې د تکاليفو او امتحاناتو څخه بچ پاتې شئ نو ضرور به تاسو د سر او مال تاوان سره هم مخامخ شئ او د اهل الکتابو او مشرکانو څخه به ډېري ستغي سپوري خبري هم واورئ ترڅو صبر وکړئ او تقوی مو لا قوي شي. نو که رښتيا خپلي حوصلي خرابي نه کړئ دا به ډېر لوی کار وي. خکه چي دا کار د ډېرو مضبوطو او محکمو کارونو څخه دي او ستاسو دښمنان غواړي چي د دغو با عزمه کارونو څخه تاسو واړوي او اراده مو کاواکه کړي.

٣ـ د اهل الکتابو د اذيتونو څخه يو دا دی چي خلکو ته رښتيا نه وايي او حقائق ورڅخه پټوي حال دا چي الله ﷻ د دوی څخه کلک عهد اخستی وه چي ستاسو دي قسم وي چي دا کار به نه کوئ خو دوی همدغه عهد شا ته ګوزار کړ او پيسي يې ورباندي واخستې نو دوی ډېر ناکاره کار وکړ چي عهد ته يې شا کړه او د دنيا څخه يې د خانونو دپاره متاع الغرور جوړ کړ، په کار خو داسي وه چي په سر او سترګو سره يې عهد قبول کړی وی او د دنيا څخه يې د متاع البلاغ استفاده کړې وی.

٤ـ نو ای پيغمبره! اهل الکتابو ته فقط د کلک عهد د اخستلو وخت ورياد کړه چي نور ټول حالات هغوی ته په خپله ورياديږي چي په څه تاکيداتو سره تري عهد اخستل شوی وه او دوی د عهد سره څه وکړه. نو تاسو ته به د دوی د اذيتونو ښه واضحه مثال په لاس درشي.

توضيحات

١ـ که څه هم د اجر کلمه په ثواب کښې استعماليږي مګر په دې مقام کښې تري مطلقه جزا مطلب ده چي ثواب او عذاب دواړو ته شامله ده[١]. دا خکه چي د ايت شريف وراندېني تکړه ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ﴾ عامه ده چي مؤمن او کافر دواړو ته شامله ده.

٢ـ الله ﷻ مؤمنان په تاکيد سره خبر کړه چي په دنيا کښې به تاسو ضرور د مشکلاتو سره مخامخ کيږئ ترڅو دوی خپلو پوره اجرونو ته په دنيا کښې په تمه نه شي چي مونږ خو په حقه ايمان راوړی دی نو بايد چي د هيڅ مشکل سره لاس او ګرېوان نه شو.

او ترڅو دوی د مصيبتونو د زغم دپاره خانونه چمتو کړي او د مخامخ کېدلو په وخت کښې يې ورته پښې ونه ښوييږي او بالآخره ترڅو دوی پوه شي چي د جنت څخه مصيبتونه چاپېر دي او د دوزخ څخه خوندونه او لذتونه راتاو دي

(١) البحر المحيط ج٣ ص٤٦٠

د کافرانو د سپکو سپورو خبرو څو مثالونه

٣ـ الله ﷻ ربښتیا ویلي دي کافرانو د مؤمنانو په هکله د سپکو سپورو خبرو څخه په یوه زمانه کښې هم سکوت نه دی کړی او نه به یې وکړي. د نبي کریم ﷺ د زمانې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: مشرکانو به نبي کریم ﷺ همېشه د جادوګر او شاعر او په نورو نومونو باندې یاداوه.

ب: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَنْ لِكَعْبِ بْنِ الْأَشْرَفِ فَإِنَّهُ قَدْ آذَى اللهَ وَرَسُولَهُ»[١] یعني: څوک دی چې کعب بن الأشرف (یهودي) ووژني خکه هغه الله ﷻ او د ده ﷻ پیغمبر ﷺ ته سپکې سپورې خبرې کوي؟. نوموړی کعب شاعر وه چې په نبي کریم ﷺ پسې به یې ناکاره اشعار جوړول او هم به یې په خپلو اشعارو کښې د مسلمانانو ښځو ښکلا او جمال یاداوه او داسې نور.

ج: همدارنګه نبي کریم ﷺ یوه ډله مجاهدین د ابو رافع الیهودي په وژنه وګمارل خکه چې:«وَكَانَ أَبُو رَافِعٍ يُؤْذِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُعِينُ عَلَيْهِ»[٢] او ابو رافع نبي کریم ﷺ ته اذیت رساوه او نور کافران یې ورباندې راپارول.

د: همدارنګه رئیس المنافقین د مومنانو مور (عائشې رضي الله عنها) پورې بهتان وتاړه چې په نتیجه کښې د "النُّور" سورت اتلس (١٨) ایتونه د همدغې بي بي رضي الله عنها په پاکلمنۍ کښې نازل شوي دي.

زمونږ د زمانې څو مثالونه

ه: مونږ د افغاني کمونستانو څخه اورېدلي دي چې ملایان (د دین داعیان) به یې د انګریزانو لاسپوڅي او ایجنټان بلل او په مسخرو سره به یې ویلې چې دوی د ږیرې لاندې لیکلی شوي دي چې: (Made in England) په انګلستان کښې جوړ شوی دی.

و: د جهاد په اولو کلنو کښې به دوی مجاهدینو ته د اشرارو لقب ورکاوه او مهاجرین به یې د سود خورو په نامه یادول.

ز: د هغه څخه وروسته چې د افغانستان څخه روسان ویستلی شوه، امریکایان (اهل الکتاب) مجاهدین د تروریستانو (ترهګرو) په نامه یادوي. او دا خکه چې د دوی مطلب حاصل شو او د روسانو ککرۍ ماتې شوې نو اوس د دوی سره خطر پیدا شوی دی چې که جهاد دوام وکړي نو د مسلمانانو څخه به سوپر قوت جوړ او د دوی په وړاندې به خنډ واقع شي.

خو الله ﷻ ته امید دی چې اسلام به په ټولو ادیانو باندې غالب کړي که څه هم د امریکایانو دا کار ډېر بد ایسي. ﴿ وَٱللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴾ [الصف: ٨] یعني: او الله ﷻ خپلې (دینې) رڼا لره پوره کوونکې دي اګر که کافران یې نه خوښوي.

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٥٧٦

(٢) صحیح البخاري ج٢ ص٥٧٧

عزم څه معنی؟

۴_ په ﴿ مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴾ کښې د "عَزْم" کلمه مصدر ده خو د "مَعْزُوم" (اسم مفعول) په معنی سره ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې په مصيبتونو کښې صبر کول او ځېل ثبات او استقامت تينګ ساتل د هغو کارونو څخه دي چې بايد هرڅوک وريانديږ کلکوالی وکړي څکه چې په دې کښې دېر عزت او شرف پټ دی، او يا د هغو کارونو څخه دي چې الله ﷻ په بندګانو باندې واجب ګرځولي دي[١]. او يا په بل عبارت دا هغه کارونه دي چې د هغو ګټور توب فيصله شوې دی.

يادونه

۵_ مونږ د "نَبْذ الْكِتَاب" معنی د [البقرة:١٠١] ايت لاندې ليکلې ده، بيا ليکلو ته يې ضرورت نه ګورو. دلته فقط همدومره وراضافه کوو چې په محاوراتو کښې د نبذ الکتاب په مقابل کښې "الْوَضْعُ عَلَى الرَّأسِ وَالْعَيْنِ" استعمالېږي. يعنې په سر او سترګو منل او عمل وريانديږ کول.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ لَتُبَيِّنُنَّهُ ﴾ د جملې څخه وروسته يې وفرمايل چې: ﴿ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ﴾، حال دا چې د دواړو جملو مطلب يو دی، چې ستاسو دې قسم وي چې خلکو ته يې په داسې حال بيان کړئ چې دا به ترې نه پټوئ. او بيان خو د نه پټولو څخه په غير بل شی نه دی؟.

مونږ وايو چې: د دې پوښتنې دپاره لاندې جوابونه ولولئ:

الف: د بيان معنی دا ده چې سکوت ترې مه کوئ او د عدم کتمان معنی دا ده چې فاسد تاويلونه مه ورکوئ[٢]. مګر مونږ ته دا جواب کمزوری ښکاري، څکه چې د فاسدو تاويلونو کول خو د عدم بيان څخه په غير بل شی نه دی، نو د اعتراض مخه ونه نيوله شوه.

ب: د اولې جملې معنی دا ده چې په ژبه يې بيان کړئ او د دوهمې جملې معنی دا ده چې عملا يې واضحه کړئ[٣]. مګر دا جواب هم متبادر نه دی.

ج: نو زمونږ په نظر د اولې جملې معنی دا ده چې حقائق د ځېل عهد په اساس خلکو ته بيان کړئ، مه ترې سکوت کوئ او مه يې سرچپه کوئ. او د دوهمې جملې معنی دا ده چې په حقائقو باندې په هغه وخت کښې هم سترګې مه پټوئ چې ستاسو څخه يې غوښتنه وشي او بيانولو ته يې سخت ضرورت پېښ شي.

---

(١) روح المعاني ج۴ ص۱۴۸

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج١ ص۶۹۳

(٣) روح المعاني ج۴ ص۱۴۹

دا جواب د راتلونکي ایت څخه هم سرې ته ذهن ته ورځي چې د یهودو څخه نبي کریم ﷺ د کوم یو حقیقت پوښتنه وکړه خو دوی حقیقت سرچپه بیان کړ او لا د آفرین په تمه هم وه.

عجیبه قیصه

۵ـ د علم د کتمان (پټولو) په باره کښې د [البقرة:١۵٩] ایت لاندې مفصل بحث تېر شوی دی هیله ده چې علاقمندان یو ځل هلته مراجعه وکړي. مګر په دې مقام کښې ورباندې فقط لاندې یوه عجیبه قیصه اضافه کوو[١]:

یوه ورځې یو سړی په جومات کښې یوې ناستې جرګې ته ورغی چې عبد الله بن مسعود ﷺ هم پکښې شامل وه او ویې ویلې چې کعب ﷺ تاسو ته د سلام څخه وروسته زېرې درکوي چې دغه ایت: ﴿ وَإِذْ أَخَذَ ٱللَّهُ ﴾ الآیة په تاسو کښې نه دی نازل شوی (بلکې د یهودو په باره کښې نازل شوی دی).

نو عبد الله بن مسعود ﷺ ورته وویل چې ته هم ورته د سلام څخه وروسته ووایه چې کله ذکر شوی ایت نازلېده نو دی یهودي وه. یعنې په هغه وخت کښې لا کعب ﷺ ایمان نه وه راوړی نو هغه ته معلومات نشته بلکې ماته معلومات دي چې ایت شریف عام دی، مونږ مسلمانانو ته هم شامل دی چې باید خلکو ته حقائق بیان کړو او خولې ورباندې پټې نه کړو.

﴿ لَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَآ أَتَوا۟ وَّيُحِبُّونَ أَن يُحْمَدُوا۟ بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا۟ فَلَا تَحْسَبَنَّهُم بِمَفَازَةٍ مِّنَ ٱلْعَذَابِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ ﴾

[١٨٨] (ای پیغمبره!) ته هیڅکله په هغو کسانو باندې چې د داسې کار په کولو خوشالېږي چې دوی کړی دی (یعنې حقائق یې سرچپه کړي دي او یا یې پټ کړي دي) او د داسې کار په ستایلو باندې خوښېږي چې هغه یې نه دی کړی (حقایق یې نه دي بیان کړي) هیڅکله ګومان مه کوه. نو (بیا وایم) هیڅکله ګومان مه کوه چې دوی د عذاب څخه په خلاصې کښې دي. او همدوی لره دردناک عذاب دی.

[١٨٩] او خاص الله ﷻ لره د اسمانو او ځمکو پاچاهي ده او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

شان نزول او ارتباط

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې مفسرینو کرامو تقریباً نهه روایتونه لیکلي دي[٢]، که څوک یې د ټولو د لوستلو شوق لري نو هیله ده همځته مراجعه وکړي. خو مونږ دومره لیکو چې د نهو وارو روایتونو مرجع لاندې دوه حادثو ته کېږي:

(١) تفسیر الطبري ج٣ ص٢٠٣

(٢) البحر المحیط ج٣ ص٤٦۵، تفسیر الطبري ج٣ ص٢٠۵؛ زاد المسیر ج٢ ص٦٩

الف. د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې به منافقان د غزا څخه په قصدي توګه پاتې کېده، خو چې نبي کريم ﷺ به د غزا څخه راستون شو نو دوی به ورته د دروغو بهانې جوړولې چې د دې کبله او د دې کبله د غزا څخه پاتې شوي ياستو، او د دې سره-سره تمه به يې هم درلوده چې نبي کريم ﷺ ورباندې شاباس ووايي او ستاينه يې وکړي! نو ذکر شوي ايتونه نازل شوه[1].

ب. يوه ورځې يهودانو نبي کريم ﷺ ته غلط معلومات ورکړه او حقيقت يې پټ کړه خو د دې سره-سره د شاباس او ستاينې اميد يې ترې درلود چې خلکو ته ښه جيد علماء ورمعلوم شي. نو الله ﷻ د دوی دغه کړنلاره رد کړه او ذکر شوي ايتونه نازل شوه[2].

تبصره

مونږ ته داسې ښکاري چې ايت شريف خو د مفهوم په اعتبار سره عام دی چې ډېر صورتونه يې د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې تېر شوي دي او ډېر به يې وروسته راشي.

خو د کلام د سوق په اعتبار سره د يهودانو سره ښه مناسب برېښي. او دا ځکه چې وړاندېني ايتونه د همدوی په باره کښې نازل شوي وه چې خپل کتاب (تورات) يې شاته ګوزار کړی وه او په تحريف باندې يې د خلکو څخه ناچيزه پيسې اخستې.

په ذکر شوي ايت کښې همدغه مضمون تعقيب شوی دی چې دوی حق پټوي خو د دې سره-سره د شاباس او آفرين تمه هم لري. نو دا ايت د تېرو شوو ايتونو دپاره د يو شاهد او مثال حيثيت لري، چې خلاصه يې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! يهودان خو په حقائقو باندې سکوت کوي او خلکو ته يې نه ځرګندوي، په دې باندې علاوه، په هغه وخت کښې هم بړې سترګې پټوي او سرچپه بيان درته کوي چې کله تاسو ترې څه معلومات وغواړئ. په کار خو دا وه چې د خپلو عهدونو په اساس يې درته حقائق بيان کړي وی او ستاسو د غوښتنې په وخت کښې خو ورته دا کار ډېر ضرور وه.

مګر دوی برسېره په دغه لوی جنايت چې حقائق پټوي، په دنيا کښې د ستاينې تمه هم لري چې دوی ډېر ښه کار کړی دی او په آخرت کښې د دوزخ څخه د نجات په تمه دي.

نو هيڅکله په دوی باندې دا ګومان قدرې هم ونه کړې چې د الله ﷻ د عذاب څخه به نجات ومومي. بيا وايم چې هيڅکله پرې دغه ګومان قدرې هم ونه کړې. بلکې دوی لره دردناک عذاب دی. دوی ځکه نجات نه شي موندلی چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي د الله ﷻ ده، څه چې کوي اختيار لري. نو په دې بناء دوی به نه نجات ورکوونکی ومومي او نه به د تېښتېدنې ځای مونده کړي. دوی به مرګ او خاورې کېدلو باندې هم د عذابه نه شي خلاصېدلی ځکه چې الله ﷻ په هر

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥٦

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص١٣١

شي باندې قادر دی نو بېرته به يې خاورې شوي بدنونه راغونډ کړي او د دوهم خل دپاره به پکښې روح پو کړي او راژوندي به يې کړي.

توضيحات

١ـ په دې مقام کښې سړي ته يوه پوښتنه ذهن ته ورځي چې په دې کښې به څه حکمت وي چې الله ﷻ اهل کتاب مخاطب نه کړه چې د نجات ګومان مه کوئ، بلکې نبي کريم ﷺ يې مخاطب کړ چې دا ګومان مه کوه او د تاکيد دپاره يې بيا ورته وفرمايل چې دا ګومان مه کوه. سره د دې چې د کافرانو د نجات ګومان خو عوام مسلمانان هم نه کوي پاتې خو لا د الله ﷻ پيغمبر ﷺ؟.

مونږ وايو چې: دا ځکه ترڅو اهل الکتاب په غوږ ووهي چې تاسو نه په واقع کښې د عذاب څخه نجات موندلی شئ او نه نبي کريم ﷺ تېر ويستلی شئ، چې يا درباندې د نجات ګومان وکړي او يا مو ستاينه وکړي ځکه چې الله ﷻ ته حقائق څرګند دي او خپل پيغمبر ﷺ پرې موقع په موقع خبروي.

که بالفرض الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته خطاب نه وی کړی نو د دوی تمه به نه وی شکېدلې او د ده زوررولو ته به يې ادامه ورکړې وی.

دلته "اتيان" د کولو په معنی دی

٢ـ که څه هم په ﴿بِمَآ أَتَوا﴾ کښې د "أتوا" کلمه د "إتيان" څخه اخستله شوې ده او "إتيان" د راتګ په معنی سره دی. مګر په دې مقام کښې "إتيان" د فعل (کولو) معنی ورکوي[١].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په هغو خلکو باندې د عذاب څخه د نجات ګومان مه کوه چې دوی په هغه شي باندې خوشاله دي چې دوی کړي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٣ـ که څوک وايي چې: هغه څه شی وه چې يهودان يې په کولو باندې په عذاب سره تهديد شوه؟ يا په بل عبارت: دوی د څه کار په کولو خوشاله وه؟

مونږ وايو چې: د همدغه شي په تعين کښې مفسرينو کرامو تقريبًا اته قوله کړي دي[٢]، خو په دقيق نظر سره د ټولو اقوالو مرجع يوه شي ته کېږي چې هغه د حقائقو سرچپه کول او د نبي کريم ﷺ غولول دي.

هېر مو نه شي!

٤ـ هېر مو نه شي که څه هم ذکر شوی ايت شريف د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوی دی مګر د مفهوم د عاموالي په اعتبار سره ټولو هغو خلکو ته شاملېږي چې د يو پلوه غلطه خبره کوي او د بل پلوه په همدې غلطو معلوماتو باندې د ستاينې غوښتنه هم کوي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

---

(١) روح المعاني ج٤ ص١٥٠

(٢) زاد المسير ج٢ ص٧٠

الف: چې يو ملا چا ته غلطه مسئله بيان کړي او د دې سره-سره يې زړه غواړي چې د لوی تکړه او جيد عالم په لقب ياد کړی شي.

ب: چې څوک چا ته په دروغو ووايي چې زه ستا په خوشالۍ خوشالېږم او په غم دې غمژن کېږم، ترڅو هغه ورته شاباس او آفرين ووايي. او داسې نور ډېر مثالونه لري.

ماثور تفسير

۵ـ همدا ايت شريف په لاندې حديث شريف کښې ډېر ښه تفسير شوی دی چې:

يوه ورځې نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «الْمُتَشَبِّعُ بِمَا لَمْ يُعْطَ كَلَابِسِ ثَوْبَيْ زُورٍ»[1] يعني: په هغه شي باندې چې چا ته نه وي ورکړی شوی خپل ځان موړ معرفي کوونکی (چې وايي راکړی شوی دی) د دوه وو دروغينو جامو (کميس، پرتوګ) د اغوستوونکي په څېر دی. يعني دومره غټ دروغژن دی چې د سر څخه تر پښو پورې په دروغو کښې پټ دی. نو هيڅکله به د عذاب څخه نجات ونه مومي.

هو! دا بيله خبره ده که همدغه سړی کافر وي نو په عذاب کښې به همېشه وي او که مسلمان وي نو په موقته توګه به معذب او بيا به جنت ته لاړ شي. په هر تقدير، ايت شريف دواړو ډولو ته شامل دی.

﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ
تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا
يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا ۚ رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدْتَنَا عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّكَ
لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ
أُنْثَىٰ ۖ بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ ۖ فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي
وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا
مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾ ﴾

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٧٨٥

[۱۹۰] بې شکه د اسمانونو او ځمکو په پیدا کولو کښې او د شپې او ورځې په پرلپسې راتللو کښې د عقل د خاوندانو دپاره (د الله ﷻ) ډېرې نښې (علامې) دي.

[۱۹۱] هغه (د عقل خاوندان) چې په ولاړه او ناسته او هم په خپلو اړخونو باندې الله ﷻ یادوي. او هم د اسمانونو او ځمکو په پیدایښت کښې تفکر کوي (چې) ای زمونږ ربه! دا (دنیا) تا عبث نه ده پیدا کړې، تا لره پاکي ده، نو مونږ د اور (دوزخ) د عذابه وساتې.

[۱۹۲] او ای زمونږ ربه! بې شکه ته چې څوک اور ته داخل کړې نو یقینًا هغه دې رسوا کړ. او ظالمانو لره (د قیامت په ورځ) هیڅ کومک کوونکی نشته.

[۱۹۳] ای زمونږ ربه! مونږ (د) اواز کوونکي (اواز) واورېده چې د ایمان دپاره یې اواز (دعوت) کاوه چې په خپل رب باندې ایمان راوړئ نو (مونږ د هغه دعوت قبول کړ او) ایمان مو راووړ.

ای زمونږ ربه نو مونږ ته (لوی) ګناهونه وبښې او (وړې) ګناهونه مو ورژوې او د نېکانو سره مو وفات کړې (چې د مرګ څخه وروسته د هغوی په ډله کښې شامل شو).

[۱۹۴] ای زمونږ ربه! او مونږ ته هغه څه راکړې چې د خپلو پیغمبرانو په خولو باندې دې راسره وعده کړې ده. او د قیامت په ورځ مو شرمنده مه کړې. بې شکه چې ته په خپله وعده کښې خلف (بې لوظي نه کوې).

[۱۹۵] نو د دوی رب دوی لره استجابت وکړ (سوالونه یې ورته قبول کړه) چې بې شکه زه ستاسو څخه د یوه عمل کوونکي عمل هم نه ضائع کوم (که عمل کوونکی) د نارینه وو څخه عبارت وي او که د زنانه وو څخه. (او دا ځکه چې) ستاسو ځیني د ځینو نورو څخه دي، (ټول د یوه پلار اولاد یاست).

نو هغه کسان چې هجرت یې کړی وي او د خپلو کورونو څخه ویستلي شوي وي او زما په لاره کښې ورته اذیتونه رسول شوي وي او وسلوال جهاد یې کړی وي او وژل شوي وي، نو خامخا به ضرور د هغوی څخه ګناهونه پټې کړم (ورژم) او خامخا به ضرور دوی داسې جنتونو ته ورداخل کړم چې د (ونو) لاندې یې (ځلور) ویالې بهېږي.

(دوی ته اجر ورکول کېږي) داسې اجر چې د الله ﷻ د پلوه دی. او الله ﷻ چې دی د ده ﷻ په نزد (لا) ښائسته اجرونه (نور) هم شته.

شان نزول او ارتباط

۱_ که څه هم مفسرینو کرامو د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په روایت د ذکر شوو ایتونو شان نزول داسې بیان کړی دی چې د مکې معظمې قریش یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته ورغله او غوښتنه یې ترې وکړه چې د معجزې په توګه مونږ ته صفا غونډۍ سره زر جوړه کړه. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه، چې په اسمانونو او ځمکو کښې لږ دلایل دي چې تاسو لا د نورو دلایلو فرمایش هم ورکوئ؟!

مګر مونږ ته داسې برېښي چې که ذکر شوی شان نزول د ایتونو یو مصداق وګڼو څه لرې نه ده خو په حقیقي معناوو کښې یې شان نزول څکه نه شي جوړېدلی چې دا سورت مدني دی. رښتیا ده چې قریشو به نومړې فرمایشي معجزه غوښتې وې خو جواب به یې هم په مکي ایتونو کښې ورکړی شوی وي.

٢ـ په هر تقدیر، د ایتونو د ارتباط وجهې په لاندې ډول د نظره تېرې کړئ:

الف: وړاندېنۍ ایتونه په دې تمام شوې وه چې الله ﷻ د ټولې دنیا واکدار دی او په هر شي باندې قدرت لرونکی دی. او په دې ایتونو کښې همدغه مطلب ښه روښانه شوی دی چې ټول موجودات ورباندې دلالت کوي.

ب: هلته یهودانو په الله ﷻ باندې د فقیر نوم ایښی وه او خانونه یې غنیان ګڼلي وه او دلته دوی متوجه کړی شوي دي چې ایا هغه چا ته د فقیر نسبت کول صحت لري چې ټول موجودات د هغه په اراده باندې څرخېږي؟ او ایا هغه څوک غني ګڼلی شي چې د هیڅ شي واک نه لري حتی د خپل ځان په باره کښې هم فیصله نه شي کولی؟.

ج: د سورت د اول څخه تردې ځایه پورې د اسلام دښمنه پرګنو په مقابل کښې مختلف قولي دلایل وړاندې کړی شوه خو په دې ایتونو کښې ټول وګړي متوجه کړی شوي دي چې د اسلام حقانیت تاسو په سترګو لیدلي شئ: او یا په بل عبارت: هلته سمعي دلایل بیان شوي دي او دلته بصري دلایل بیانېږي.

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې: ای خلکو! که تاسو صرف د خپلو سترګو او عقل څخه کار واخلئ نو نه به د الله ﷻ په وحدانیت او نه به د پیغمبر ﷺ په نبوت باندې څه فرمایشي معجزې وغواړئ او نه به مو څه سوال جواب او ناندریو ته حاجت پاتې شي. او دا څکه چې:

الف: د اسمانونو منظم نظام او عجیبه خلقت د ورایه ناري وهي چې الله ﷻ یو دی او شریک نه لري. که بالفرض المحال شریک یې درلودی نو نه به هغه عجیبه نظام د اوله موجود شوی وی او نه به یې دومره عمر درلودلی وی لکه چې اوس یې لري.

ب: همدارنګه د ځمکې موجودیت او عجیبه خلقت هم شاهدي وایي چې د الله ﷻ څخه په غیر بل په حقه معبود نشته، د ځمکې ټول عجائب او غرائب همغه چا پیدا کړي دي چې انسان یې پیدا کړی دی نو څکه یې پکښې د انسان ټول احتیاجات او ارتیاوې پوره کړې دي.

ج: د ورځې او شپې اوږدول او لنډول (د ورځې څه برخې شپې ته ورکول او د شپې ځینې تورې تیارې برخې د روښانه ورځې جزء ګرځول) هم د الله ﷻ څخه په غیر بل څوک نه شي کولی.

همدارنګه هیڅوک دعوه نه شي کولی چې زه لمر یا راخېژولی شم او یا یې پرېوستلی شم، که څوک خوښ وي او که ناخوښ وي شپه او ورځ ورباندې تېرېږي او راتېرېږي، نه څوک د لمر په

راخېژولو کښې تادي کولی شي او نه یې څوک په پرېوتلو کښې ټال واقع کولی شي.

٢ـ په دې باندې علاوه، په خپله عقل هم یوه معجزه ده چې هر هوښیار انسان ته الله ﷻ ورکړی دی او د موجودیت څخه یې هیڅوک انکار نه شي کولی خو د دې سره-سره څوک یې د انسان په بدن کښې موندلی هم نه شي اګر که د اپرېشن (جراحي عملیات) په مهز باندې یې هر غړی معاینه کړي.

٣ـ همدارنګه په ټولو موجوداتو کښې نه څوک د الله ﷻ د موجودیت څخه انکار کولی شي او نه یې څوک په سترګو باندې لیدلی شي مګر هغه څوک به ترې منکر شي چې صرف عناد نیولي وي او په قصدي توګه د تکبر په غونډۍ باندې کښېني.

که الله ﷻ انسان ته عقل نه وی ورکړی نو د موجوداتو عجائبو او غرائبو ته به یې نه وی متوجه کړي او د اسماني کتابونو او د پیغمبرانو علیهم السلام د لېږلو سلسله به یې هم نه وی جاري کړې. د همدې کبله صرف هوښیاران خلک د موجوداتو څخه د استدلال په توګه استفاده کوي او په ناسته ولاړه بلکې په هر حالت کښې الله ﷻ نه هېروي ځکه چې د الله ﷻ د وحدانیت دلایل دومره ډېر دي چې په هیڅ حالت کښې د سړي د سترګو څخه نه پنا کېږي او نه یې نشتوالی راځي.

هوښیاران په اسمانونو او ځمکو کښې په لاندې ډول فکر کوي:

الف: هیڅوک او هیڅ شی خپل ځان ته وجود نه شي ورکولی. که نه نو د خپل موجودیت څخه وړاندې به موجود وی او دا محاله خبره ده.

ب: هغه څوک او هغه شی چې د خپل ځان په موجودیت کښې بل چا ته احتیاج وي هغه هم څه شی نه شي موجودلی.

ج: نو ذکر شوو دواړو مقدمو څخه دا خبره راووتله چې د ټول عالم پیدا کوونکی ضرور د ټول عالم (ټولو ممکناتو) څخه بېرون دی، چې ازلي او ابدي موجود دی او هر شي ته یې وجود ورکړی او لا ورکوي یې.

د: په موجوداتو کښې د علم خاوندان شته، نو معلومه شوه چې پیدا کوونکی یې علم لري. د ارادې خاوندان پکښې شته نو اراده لري. که بالفرض پخپله بې علم او اراده نه درلودی په مخلوقاتو کښې به یې اثار نه وی ښکاره شوي.

هـ: کله چې د عالم خالق علم او اراده لري نو ضرور د عالم پیدا کول بې حکمته نه دي، یوه ورځ اشي چې د دنیا پروژه به تصفیه شي او د هیچا حساب به جر پر پرېنښودل شي.

و: کله چې د دنیا خالق د دنیا والو د مادي ژوند دپاره دومره نظم پیل کړی دی نو ضرور ده چې د دوی د معنوي ژوند دپاره به یې هم د پیغمبرانو علیهم السلام سلسله جاري کړې وي او داسې به یې نه وي کړي چې ما خو فقط پیدا کړئ نور نو چې څه کوئ هغه کوئ، نه درڅخه پوښتنه شته او نه حساب کتاب.

د تفکر نتیجه

۴ـ نو کله چې هوښیاران په ذکر شوي طرز سره په دنیا کښې فکر وکړي نو ټول حقائق به ورته تثبیت شي او بې اختیاره به چیغه کړي چې:

الف: ای زمونږ ربه! دا دنیا تا عبث نه ده پیدا کړې او څوک چې درباندې همدا ګومان کوي نو ته د هغوی د اقوالو څخه پاک او منزه یې. مونږ معتقد یاستو چې د مکافات او مجازات ورځ راتلونکې ده چې څوک به دوزخ ته ځي او څوک جنت ته، خو ای زمونږ ربه! مونږ د دوزخ څخه وساتې.

ب: ای زمونږ ربه! دوزخ ته داخلېدل برسېره په عذاب باندې، رسوایي هم ده نو مونږ لکه چې د عذاب څخه د نجات سوال کوو همدارنګه د رسوایي څخه هم په تاباندې پنا غواړو. دا دواړه خو د ظالمانو دپاره ټاکلي شوي دي، مونږ ته په دنیا کښې توفیق راکړې ترڅو د دوی په ډله کښې شامل نه شو، چې په دغې ورځ کښې دوی ته هیڅ کومک کوونکی نشته، یوازې همدا ته یې چې نجات ښونکی یې.

ج: ای زمونږ ربه! د قیامت په ورځ څوک دا عذر نه شي وړاندې کولی چې مونږ په دنیا کښې خبر نه وو چې داسې ورځ به هم راځي. او دا څکه چې ستا د پلوه اوازکوونکو په لوړ اواز سره ټول خلک وربللي دي چې ایمان راوړئ، نو دا دی مونږ ستا د داعیانو خبره هم ومنله او برسېره په هغه ایمان چې مونږ د دلایلو د کبله راوړی وه د همدوی په دعوت باندې مو ادامه ورکړه څکه دوی بل شي ته دعوت نه کاوه بلکې دوی صرف الله ته داعیان وه.

خو د دې سره‌سره مونږ د شاید او باید په مطابق عمل نه دی کړی او ځای په ځای راڅخه خطاوې واقع شوي دي. او تاته ښه معلوم یاستو چې په کامله توګه مونږ د بندګۍ دپاره نه شو وتلی.

د: نو ای زمونږ ربه! مونږ ته کبیره ګناوې وبښې او صغیره ګناوې مو ورژوې ترڅو په نېکانو کښې وشمېرل شو او د مرګ څخه وروسته د هغوی سره یو ځای شو، او بلکې ټول سیئات مو په حسناتو باندې بدل کړې.

هـ: ای زمونږ ربه! تا خو د خپلو پیغمبرانو علیهم السلام په ژبه د نېکانو دپاره ډېرې وعدې کړې دي نو مونږ د همدوی د ډلې څخه حساب کړه ترڅو مونږ ته هم خپلې وعدې راپوره کړې او د قیامت د ورځې د رسوائي څخه نجات راکړې.

و: ای زمونږ ربه! ته یقیناً په خپلو وعدو کښې صادق یې مګر مونږ شکمن یو چې مونږ به په هغې ډله کښې شامل شو او که نه کومه چې ستا د وعدو د پوره کېدلو مستحقه ده، نو څکه الحاح کوو چې مونږ پکښې شامل کړه.

د سوالونو اجابت

۵ـ نو هوښیاران چې په ذکر شوي طرز د ذکر سره فکر ملګری کړي او د خپل رب په ښودلې شوې طریقې سره سوالونه وکړي نو د دوی رب به یې اجابت وکړي، چې یقیناً ستاسو ذکر شوي سوالونه

مې قبول کړه او برسېره په دې، دا زیری هم درکوم چې زه د هیڅ عمل کوونکي عمل نه ضائع کوم چې بې عوضه یې پرېږدم. زما دا وعده هم درسره په یاد ولرئ چې د نر او ښځې دواړو دپاره مې په خپل خان باندې منلې ده، او دا ځکه چې کله تاسو متقیان جوړ شئ نو زما په نزد په قدردانۍ کښې ستاسو یو جنس په بل جنس باندې څه تفاوت نه لري نو لکه څنګه چې سړیو ته د دلایلو څخه عبرت اخستل په کار دي همدارنګه باید چې زنانه هم ترې خپل خانونه بې برخې پرېنږدي.

د اعمالو څو نمونې

۶ـ نو د هوښیارانو هر یو نېک عمل زما په نزد مقبول او منظور دی، که څه هم هغه عمل درونډ وي او یا خفیف (سپک). خو د سختو اعمالو لاندې څو مثالونه په یاد وساتئ چې د هوښیارانو څخه په غیر یې بل څوک نه شي ترسره کولی:

الف: نو د هغو هوښیارانو عمل قبول دی چې د الله ﷻ د رضا دپاره د خپل وطن څخه هجرت وکړي ترڅو یې دین د خطر څخه بچ شي.

ب: د هغو عمل هم نه ضائع کېږي چې د الله ﷻ د رضا دپاره د کورونو څخه وویستلی شي.

ج: او د هغو عمل هم چې زما په لار کښې ورته اذیت ورسول شي او سپکې سپورې خبرې ورته واورولی شي.

د: او د هغو هم چې د دین دښمنانو سره وسلوال جهاد وکړي.

هـ: بالآخره د هغو عمل هم نه ضائع کېږي چې هغوی په دین باندې ووژلی شي.

نو د دغو ټولو سره زما وعده ده چې ګناهونه به ترې ورژوم او داسې جنتونو ته به یې داخل کړم چې د ونو لاندې به یې ویالې بهېږي. دا اجر دوی ته د الله ﷻ د پلوه ټاکل شوی دی او د الله ﷻ سره لا برسېره په دې ډېر اجرونه نور هم شته.

توضیحات

۱ـ مونږ د [البقرة:۱۶۴] ایت لاندې د معجزاتو په باره کښې څه ناڅه لیکلي دي که لوستونکي یې دلته یو ځل بیا وګوري نو بده به نه وي.

"الباب" څه معنی؟

۲ـ "الباب" د "لُب" جمعه ده، "لُبّ" او "لُباب" د یو شي مغز ته ویل کېږي لکه چې غوز سپین کړی شي او صرف چغزی یې پاتې شي. اما "لُبّ الرَّجُل" د سړي د عقل څخه عبارت دی[1]، ځکه چې عقل د انسان دپاره د مغز مثال لري، او هوښیار سړي ته "لَبِیب" هم وایي.

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۷۲۹

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې په ايت شريف کښې هغه قوه چې سړی د يوهې دپاره چمتو کوي په خپل نامه (عقل) او يا په نورو نومونو باندې ياده نه کړی شوه لکه حجر، نُهى او داسې نور؟

مونږ وايو چې: همدغې قوې ته (چې د عقل په نامه يادېږي) په هغه وخت کښې "لُبّ" ويل کېږي چې د شبهاتو څخه بچ پاتې وي[١]. نو د معنى حاصل بې داسې کېږي چې: په دنيا کښې د سوچه عقل خاوندانو ته واضحه دلايل شته اما هغه څوک چې عقل يې په شبهاتو او ماديات کښې راتاو کړی شوی وي نو د هغه عقل د دلايلو درک نه شي کولی. همدغې ډلې ته الله ﷻ اشاره کوي چې فرمايي: ﴿وَكَأَيِّن مِّنْ ءَايَةٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ [يوسف:١٠٥] يعنې: او څومره ډېرې معجزې په اسمانونو او ځمکو کښې دي چې دوی ورباندې تېرېږي حال دا چې دوی ترې اعراض کوونکي دي. نو کافران د عقل خاوندان دي چې ذکره شوې قوه لري چې د خارويو او ليونيانو څخه پرې جدا کېږي، مګر "لُبّ" نه لري. يعنې د دوی عقل شبهاتو راچاپېر کړی دی او سمه سيده لاره پرې نه شي درک کولی. نو په کومو خايونو کښې چې د دوی څخه عقل سلب کړی شوی دی او د خارويو په څېر ګڼل شوي دي نو هلته د عقل څخه همدغه "لُبّ" مراد دی.

ذکر څه معنى؟

٤ـ د ﴿يَذْكُرُونَ﴾ کلمه د "ذِکر" څخه اخستله شوې ده او ذکر د هغو معلوماتو حاضرولو ته وايي چې د سړي په ذهن کښې ساتلي شوي وي چې د "حِفظ" په نامه يادېږي، او په مقابل کښې يې "نِسْيَان" راځي. نو که په نومورو معلوماتو باندې تلفظ وکړی شي د لساني ذکر په نامه يادېږي او که نه نو بيا ورته قلبي ذکر ويل کېږي[٢].

په دې مقام کښې د ذکر په تفسير کښې مفسرين کرام دوه ډلې شوي دي:

الف: اکثره مفسرينو کرامو ذکر په تهليل، تحميد او تکبير او نورو اذکارو باندې تفسير کړی دی او درې حالات (ولاړه، ناسته، په اړخ) يې د ټولو حالاتو څخه کنايه اخستي دي. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې هوښياران خلک په ټولو حالاتو کښې الله ﷻ يادوي[٣].

همدې تفسير ته بي بي عائشې رضي الله عنها اشاره کړې ده چې: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَذْكُرُ اللهَ عَلَى كُلِّ أَحْيَانِهِ» [٤] يعنې: نبي کريم ﷺ وه چې په خپل هر وخت کښې به يې الله ﷻ ياداوه.

---

(١) مفردات الراغب ص٤٦٦
(٢) مفردات الراغب ص١٨١
(٣) البحر المحيط ج٣ ص٤٦٨
(٤) صحيح البخاري ج١ ص٨٨

دا د يو پلوه، او د بل پلوه په دې تفسير باندې په كار دي چې ذكر عام واخستل شي ترڅو لساني ذكر او قلبي ذكر دواړه پكښې شموليت ولري.

نو د بيت الخلاء، په حالت او بيت الخلاء ته په ورته حالاتو كښې په كار دي چې په قلبي ذكر باندې اكتفاء وكړه شي او دا ځكه چې قلبي ذكر په اتفاق سره په ټولو حالاتو كښې جائز دي او په خينو حالاتو كښې څوک د بې ادبۍ لقب نه شي وركولی.

ب: خيني مفسرين كرام وايي چې دلته ترې لمونځ مراد دی[1]، لكه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ لِذِكۡرِيٓ ﴾ [طه: ١۴] يعني: او لمونځ زما د ذكر دپاره ودروه.

نو ذكر شوي درې حالات د لمونځ كوونكي په حالاتو باندې حملوي چې بايد سړی لمونځ په ولاړه اداء كړي او كه نه نو په ناسته، او كه ډېر مريض وه نو په اړخ باندې دې وكړي.

مگر مونږ ته دا ښه ښكاري چې ايت شريف مطلق دی، ټولو اذكارو ته شامل دی او لمونځ هم د اذكارو يوه مجموعه ده. نو په كار نه ده چې ياې د ژبې په ذكرونو پورې خاص كړو او يا د لمانځه پورې. اما د مريض لمونځ د فقهې په كتابونو كښې شرحه شوی دی، هملته دې وكتل شي.

فكر څه معنی؟

۵ـ د ﴿ وَيَتَفَكَّرُونَ ﴾ كلمه د تفكر څخه اشتقاق شوې ده چې اصل يې "فكر" دی، فكر هغې قوې ته وايي چې د هغې په ذريعه سړی د خپلو معلوماتو څخه څه مجهولات لاس ته راوړلی شي[2]. او يا د منطقيانو په اصطلاح، د معلوماتو څخه چې صغری او كبری جوړه كړی شي نو بيا د فكر په نامه يادېږي.

اما كله چې ذكر شوې قوه په معلوماتو كښې ژوره لاړه شي او د صغری او كبری د ترتيبولو دپاره تاند ووهي نو دې ته بيا تفكر وايي. نو د معنی حاصل يې داسې كېږي چې: هوښياران خلک د اسمانونو او ځمكو په معلوماتو كښې تعمق كوي چې الله ﷻ دنيا عبث نه ده پيدا كړې، پيغمبران عليهم السلام يې په حقه را استولي دي او د قيامت ورځ حقه ده.

د دې ايت ارشاد

۶ـ الله ﷻ د ذكر په ځای كښې يوازې خپل مبارک نوم ياد كړ چې: ﴿ يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ ﴾، او د تفكر په ځای كښې يې يوازې مخلوقات وښودل چې: ﴿ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلۡقِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ﴾. نو د دغو دواړو هدايتونو څخه سړی په اسانۍ سره پوهېږي چې د زړه د اطمنان دپاره بايد يوازې د الله ﷻ نوم ياد كړی شي او بس. او د تفكراتو په هكله يوازې په مخلوقاتو كښې تاند ووهل شي او بس.

---

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص۴٣٨

(٢) مفردات الراغب ص٣٩٨

همدا مضمون په لاندي حديث شريف کښې ښه واضحه شوی دی چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «تَفَكَّرُوا فِيْ آلاءِ اللهِ وَلا تَفَكَّرُوا فِي اللهِ»[1] يعني: تاسو د الله ﷻ په نعمتونو کښې تفکر وکړئ او د الله ﷻ په اقدس ذات کښې تفکر مه کوئ.

يادونه

٧ـ ځينو تفاسيرو د سلفو صالحينو د اذکارو او تفکراتو ډېر مثالونه بيان کړي دي او هم يې د اذکارو په فضائلو کښې زيات احاديث راغونډ کړي دي[2]، خو مونږ د اوږدوالي د کبله رانقل نه کړه. که څوک يې شوق لري هملته دې مراجعه وکړي.

د قيامت په ورځ څوک شرمنده دی؟

٨ـ د ﴿أَخْزَيْتَهُ﴾ کلمه د "إِخْزَاء" څخه اشتقاق شوې ده چې اصل (مجرد) يې "خِزْيٌ" يا "خِزَايَةٌ" دی. "خزي" هغې رسوائي او شرمندګی ته وايي چې د بل چا د پلوه سرې ته متوجه شي او "خزاية" د هغې څخه عبارت دی چې څوک پخپله داسې کار يا وينا وکړي چې د هغې په سبب شرمنده او خجالت شي[3].

ظاهره دا ده چې په دې مقام کښې به د ﴿أَخْزَيْتَهُ﴾ کلمه د "خِزْيٌ" څخه اخستل شوې وي څکه چې دوزخ ته ورداخلول د الله ﷻ د پلوه دي. او دا هم لرې نه ده چې د "خِزَايَةٌ" څخه واخستله شي څکه چې دوزخيانو په دنيا کښې داسې کړنلاره غوره کړې وه چې د دوی د شرمندګی سبب جوړه شوه، نه به وايې چې خانونه يې پخپله شرمنده او خجالت کړي دي.

نو ځينې مفسرين کرام وايي[4] چې په دې مقام کښې يوازې هغه دوزخيان مراد دي کوم چې په دوزخ کښې به ابدي توګه اچول کېږي. او عاصيان مؤمنان په عارضي ډول باندې د څه وخته پورې ورداخلېږي نو هغوی ته ايت شريف شامل نه دی. او دا څکه چې:

الف: همدا ايت شريف په ﴿وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ﴾ باندې ختم شوی دی او ښکاره ده چې د ظالمانو څخه خو دلته کافران مطلب دي نو شرمندګي هم يوازې همدوی پورې خاصه شوه.

ب: د مؤمنانو په باره کښې الله ﷻ فرمايي چې ﴿يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ﴾ [التحريم ٨] يعني په دې ورځ کښې به الله ﷻ پيغمبر ﷺ او هغه کسان چې د ده سره يې ايمان راوړی دی شرمنده نه کړي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې دوزخيان ټول شرمنده او خجالت دي البته چې د کافرانو رسوائي دائمي ده او د عاصيانو مؤمنانو ـ که دوزخ ته داخل شي ـ رسوائي موقته او لنډ مهاله ده.

---

(١) شعب الايمان للبيهقي ج١ ص١٣٦، المعجم الاوسط للطبراني ج٦ ص٢٥٠
(٢) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٣٨، تفسير القرطبي ج٤ ص٣١١
(٣) مفردات الراغب ص١٤٧
(٤) تفسير الطبري ج٤ ص٢١١، تفسير البغوي ج١ ص٣٨٦

مونږ خکه دا معنی واخستله چې:

اول: په همدې ایتونو کښې الله ﷻ د مؤمنانو د خولو څخه حکایت کوي چې ﴿ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ﴾ او مونږ د قیامت په ورځ مه شرمنده کوه (ای زمونږ ربه!). که بالفرض د قیامت شرمندګي کافرانو پورې مختصه وي نو الله ﷻ به مؤمنانو ته ذکر شوی سوال نه وی تلقین کړی.

دوهم: ګناهونه هم په ظلم کښې شامل دي، لکه چې صحابه وو کرامو ﷺ ویلي دي: «أَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ»[1] زمونږ کوم يوه ظلم نه دی کړی. مګر کفر لوی ظلم دی چې: ﴿ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ [لقمان:١٣] یعني: بې شکه شرک خامخا لوی ظلم دی.

هو! د قیامت په ورځ هیڅ ظالم کومکیان (انصار) نه لري، مګر دا بېله خبره ده چې الله ﷻ د يو مؤمن ګناهګار په باره کښې د چا شفاعت قبول کړي او یا یې بې له شفاعته د خپل بې نهایته فضل څخه مستفید وګرځوي.

دريم: همدارنګه الله ﷻ د قیامت په ورځ مؤمنان نه شرمنده کوي مګر دا بېله خبره ده چې کوم يو ګناهګار په عارضي توګه د شرمندګۍ سره مخامخ شي. د دې نظیر داسې دی چې الله ﷻ خو دوزخ د کافرانو دپاره تیار کړی دی ﴿ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾ [البقرة: ٢٤]. مګر په عارضي توګه عاصي مؤمن هم ورداخلېدلی شي. او یا داسې دی چې الله ﷻ مؤمنانو سړيو او مؤمنانو ښځو ته د جنتونو وعده ورکړې ده چې: ﴿ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ﴾ [التوبة: ٧٢] یعني: الله ﷻ دوارو ډلو ته د بهېدونکو ویالو درلودونکو جنتونو وعده ورکړې ده. مګر کله چې د دوی د ایمان په کیفیت کښې څه نقصان واقع شوی وي په عارضي توګه دوزخ ته ورداخلول هم ورسره څه منافات نه لري.

ايمان ته رابلونکی څوک دی؟

٩ـ ځینې مفسرین کرام وايي[2] چې په ایت شریف کښې د الْمُنَادِی (اواز کوونکي) څخه قرآن کریم مطلب دي چې د قیامت د ورځې پورې ټول خلک ایمان ته رابلي، او نبي کریم ﷺ ترې نه شي مطلب کېدلی چې دېرو لږو خلکو بې دعوت اورېدلی دی.

اکثره مفسرین وايي[3] چې که څه هم په اصل مطلب کښې څه تفاوت نه واقع کېږي مګر بهتره دا ده چې نبي کریم ﷺ مراد شي، خکه چې ټولو خلکو یې ایمان ته دعوت مستقیمًا او یا بالواسطه اورېدلی دی او د قیامت د ورځې پورې یې لا اوري. د همدې کبله الله ﷻ د داعي (بلونکي) په نامه باندې یاد کړی دی چې فرمایي: ﴿ وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ ﴾ [الأحزاب: ٤٦] یعني: ای پیغمبره! مونږ ته د داعي (بلونکي) په صفت استولی یې.

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٦
(٢) تفسیر الطبري ج٣ ص٢١٢
(٣) تفسیر البغوي ج١ ص٣٨٦

د غفران او تکفير تر منځ فرق

١٠ـ د ﴿ فَٱغْفِرْ لَنَا ﴾ کلمه د "غفر" څخه اخستله شوې ده او غفر پټولو ته وايي. د همدې کبله د اوسپنې خولی (خول) چې د مجاهد سر د ضرباتو او ګوزارونو څخه ساتي، د "مِغْفَر" په نوم يادېږي. او "غفران" او "مغفرة" دې ته وايي چې الله ﷻ خپل بنده د عذاب څخه وساتي[١].

همدانګه د "کَفِّرْ" کلمه د تکفير څخه اشتقاق شوې ده چې مجرد يې "کَفَر" دی. او کفر هم پټولو ته وايي. دهقان ته ځکه "کافر" وايي چې د تخم دانې په ځمکه کښې پټوي[٢].

نو اوس پوښتنه دا پيدا کېږي چې په دې مقام کښې د دواړو سوالونو مطلب يو دی او که نه هر يو سوال بېل بېل مطلب لري؟. نو مفسرينو کرامو پکښې لاندې تفسيرونه کړي دي:

الف: ځينې وايي چې دا د سوال مقام دی، د دې مقام سره دا مناسبه ده چې دواړه په يوه معنی باندې حمل کړی شي ترڅو په زياتې عاجزۍ او خوشامندو باندې دلالت وکړي[٣].

ب: او ځينې نور وايي چې غفران د هغې بښنې څخه عبارت دی چې الله ﷻ يې په خپل فضل باندې وکړي او د بنده د پلوه يې څه بدله نه وي ورکړه شوې. او تکفير هغې بښنې ته وايي چې بنده د خپلې ګناه څخه بدله اداء کړي[٤]، لکه د قتل کفاره، د قسم کفاره او داسې نور.

مونږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پوری ښکاري چې د اصل وضعې سره زيات تناسب لري.

ايا د "ذنوب" او "سيئات" څه فرق شته؟

١١ـ "ذُنوب" د "ذَنْب" جمعه ده، ذنب په اصل کښې لکۍ ته وايي، ګناه ته ځکه دغه نوم اېښودل شوی دی چې ګناه د سړي دپاره د لکۍ مثال لري چې وروسته ورپورې نښتې ده او ترې نه جدا کېږي[٥].

"سَيِّئَات" د "سَيِّئَة" جمعه ده چې په اصل کښې د "سُوْء" څخه اخستله شوې ده، هر شی چې سړی په دنيا يا آخرت کښې خپه کوي هغه د سُوء په نامه يادېږي[٦]. د همدې کبله ګناه ته "سيئة" وايي چې ګناهګار بې غمه نه پرېږدي.

په ايت شريف کښې دواړه کلمې استعمالې شوې دي. نو مفسرين کرام يې لاندې تفسيرونه کوي:

الف: "ذنوب" د هغو ګناهونو څخه عبارت دی چې په حقوق الله کښې واقع شوې وي او "سيئات" هغو ګناهونو ته وايي چې په حقوق العباد کښې يې تحقق موندلی وي[٧].

---

(١) مفردات الراغب ص٣٧٤
(٢) مفردات الراغب ص٤٥١
(٣) التفسير الکبير ج٩ ص١٤٦
(٤) زاد المسير ج٢ ص٧٣
(٥) مفردات الراغب ص١٨٤
(٦) مفردات الراغب ٢٥٢
(٧) تفسير المنار ج٤ ص٣٠٢

ب: "ذنوب" د کبائرو څخه او "سيئات" د صغائرو څخه عبارت دي.

همدغه دوهم تفسير د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی[۱]، نو د همدې کبله مونږ ته همدغه قول راجح ښکاري، اما خاص په همدې مقام کښې، چې دواړه کلمې استعمالې شوې دي. که نه نو هره يوه ټولو ګناهونو ته هم شاملېږي چې کله يوازې ذکره شي.

سوال جواب

۱۲_ که څوک وايي چې: د الله ﷻ څخه خو هيڅوک په خپله وعده باندې زيات ټينګ نه دی چې ضرور به خپلې وعدې پوره کوي نو بيا دا غوښتنه څه معنی چې ای زمونږ ربه! مونږ ته هغه څه راکړې چې د خپلو پيغمبرانو عليهم السلام په ذريعه دې راسره وعدې کړې دي؟!

مونږ وايو چې: د دې سوال دپاره لاندې جوابونه شوي:

الف: دا د سوال او زاريو مقام دی، په دې مقام کښې که څوک د خپل عجز د ښه څرګندونې په غرض په وعدو باندې وفا کول وغواړي څه باک يې نشته. ځکه چې دلته مطلب دا کېږي چې که په مونږ کښې د وعدو د پوره کولو څه شرائط نه وي هم مونږ ته په خپلو وعدو باندې وفا وکړه او د نواقصو څخه راتېر شه[۲].

ب: د ذکر شوي غوښتنې مطلب دا دی چې ای زمونږ ربه! مونږ ته توفيق راکړه چې د وعدو د پوره کولو جوګه شو. مونږ يقين لرو چې ته په خپله وعده باندې ډېر کلک يې مګر شک مو په دې کښې دی چې مونږ به په هغې ډله کښې شامل کړې چې ته ورسره خپلې وعدې عملا پوره کوې او که نه[۳]. په دې تقدير د غوښتنې خلاصه داسې راځي چې: مونږ درڅخه خاص د خپلو ځانو په باره کښې د وعدو پوره کول غواړو.

ج: دلته په دښمنانو باندې د بري غوښتنه مراده ده چې ای زمونږ ربه! مونږ په دښمنانو باندې په عاجله توګه بريالي کړې. او دا ځکه چې د قرآن کريم د نزول په وخت کښې به صحابه وو کرامو ﷺ همدا ډول غوښتنې کولې[۴]، چې د دښمنانو څخه ورته زيات خطرات متوجه وه او د دوی حوصلې يې راتنګې کړې وې.

مګر مونږ ته منځنی جواب په زړه پوری ښکاري چې د يو پلوه پکښې تاسيس دی نو د لومړي جواب څخه بهتر دی چې هلته تاکيد وه. او د بله پلوه مطلق دی نو د درېم جواب څخه بهتر دی ځکه هلته بې دليله مقيد ګرځول شوی دی.

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۶۴

(۲) تفسير کشاف ج۱ ص۱۵۵

(۳) التفسير الکبير ج۹ ص۱۴۸

(۴) تفسير القرطبي ج۴ ص۳۱۸

"إجابة" او "استجابة" څه فرق لري؟

۱۳ ـ ځینې مفسرین وايي چې "إجابة" مطلق جواب ورکولو ته وايي، برابره خبره ده چې د منلو جواب وي او که د نه منلو جواب. اما "استجابة" چې ﴿ فَٱسْتَجَابَ﴾ ترې اخستله شوې ده، په هغه جواب کښې استعمالېږي چې د سوال په قبول باندې دلالت کوي[۱].

يادونه

۱۴ ـ په دې مقام کښې مونږ ته داسې برېښي چې هرڅوک په ذکره شوې طريقه باندې د الله ﷻ څخه سوالونه وکړي نو هغه به قبول شي. او دا څکه چې:

الف: څرنګه چې د ذکرو پنځو سوالونو څخه وروسته الله ﷻ په ﴿ فَٱسْتَجَابَ﴾ سره جواب ورکړ نو معلومه شوه چې ټول سوالونه قبول شوي دي.

ب: ذکر شوي پنځه سوالونه الله ﷻ مونږ ته تلقين کړه چې زما څخه داسې-داسې سوالونه وکړئ نو څرنګه چې د عريضې مضمون الله ﷻ پخپله راته توصيه کړ نو ظاهره داده چې همدغه توصيه شوې عريضه به مو بې قبوله پرېنږدي.

سوال جواب

۱۵ ـ که څوک وايي چې: د سوالونو د قبول مضمون خو په ﴿ فَٱسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ ﴾ سره پوره کېږي نو په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ همدغه مضمون د ايت د آخره پورې بنه اوږد بيان کړ؟

مونږ وايو: شايد چې لاندې نکاتو ته به اشاره وي، والله ﷻ اعلم:

الف: نېک عمل د سوالونو د قبول دپاره مؤيد واقع کېږي نو ښه دا ده چې سړی يوازې په قول باندې اکتفاء ونه کړي او عمل هم ورسره ملګری کړي.

ب: د الله ﷻ په نزد اعزاز او اکرام د هيڅ ذاتي صفت نه دی چې يا سړيتوب پورې اړه ولري او يا ښځيتوب پورې، بالآخره يا د نسب پورې ارتباط پيدا کړي چې د فلاني خېلو سوالونه او نېک اعمال به د نورو څخه ښه قبلېږي. بلکې دلته فقط تقوی اعتبار لري او بس. په نسب کښې خو ټول انسانان يو برابر دي او د يوې مور (حواء رضي الله عنها) او د يوه پلار (آدم عليه السلام) زوزات دي.

ج: هرڅوک کولی شي چې خپل سوالونه الله ﷻ ته نېغ په نېغه بدون د واسطې څخه وړاندې کړي، حتی زنانه هم په همدې باره کښې د نارينه وو څخه کمې نه دي.

د: په نېکو اعمالو کښې الله ﷻ يوازې د دغو پنځو (هجرت، د کور څخه ويستل، د الله ﷻ په لار کښې اذيت ګالل، وسلوال جهاد کول، بالآخره شهيد کېدل) نومونه څکه واخستل چې ترڅو مونږ په غوږ باندې ووهي چې په نېکو اعمالو کښې جهادي اعمال ډېره بهتري لري او د سوالونو په قبول کښې بې اثره نه دي.

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۶۷

ﻫ. د سوالونو قبول په هغه شي پورې حصر نه دی چې سوال کوونکي یې نوم اخستی وي. په ذکر شوو پنځو سوالونو کښې د جنت نوم نه وه اخستل شوی خو په اجابت کښې جنتونه او ویالې هم ذکرې شوې او اجمالا څه نورو نعمتونو ته هم اشاره وکړه شوه چې: ﴿وَٱللَّهُ عِندَهُۥ حُسۡنُ ٱلثَّوَابِ﴾ یعنې: د الله ﷻ په نزد نور ډېر ښه‌ښه نعمتونه شته دي چې خپلو مقبولو بندګانو ته یې ساتلي دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۶_ که څوک وایي چې: ایا هجرت کول او د کور څخه اخراج یوه معنی نه ده؟

مونږ وایو چې: هجرت دې ته وایي چې سړی د خپلې اصلي وطن څخه لاړ شي او په بل فرعي وطن کښې خای ونیسي. اما د کور څخه اخراج عام دی چې په بل فرعي وطن کښې یې خای نیولی وي لکه چې عام صحابه کرام ﷺ په مدینه منوره کښې استوګن شوي وه، او یا نه وي استوګن شوي لکه ابو جُندل ﷺ چې د مکې معظمې څخه ویستل شوی وه خو بل چرته یې وطن نه وه نیولی او دربه دربه ګرځېده.

﴿لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فِي ٱلۡبِلَٰدِ ﴿١٩٦﴾ مَتَٰعٞ قَلِيلٞ ثُمَّ مَأۡوَىٰهُمۡ جَهَنَّمُۖ وَبِئۡسَ ٱلۡمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ رَبَّهُمۡ لَهُمۡ جَنَّٰتٞ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا نُزُلٗا مِّنۡ عِندِ ٱللَّهِۗ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيۡرٞ لِّلۡأَبۡرَارِ ﴿١٩٨﴾﴾

[۱۹۶] (ای پیغمبره!) تا دې په ښارونو کښې د هغو کسانو ګرځېدل راګرځېدل تېر نه باسي چې هغوی کافران شوي دي.

[۱۹۷] (حکه چې دا) ډېره لږه متاع ده (ژر تېرېدونکې ده) بیا (د مرګ څخه وروسته) د دوی استوګنځای دوزخ دی او (دا) ډېره ناکاره ارامګاه ده.

[۱۹۸] مګر هغه کسان چې دوی د خپل رب څخه ډارېږي خاص دوی لره داسې جنتونه دي چې د ونو لاندې یې (څلور) ویالې بهېږي. په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه اوسېدونکي وي (دا مېلمستیا ده) مېلمستیا دالله ﷻ په نزد.

او هغه څه چې د الله سره دي هغه د نېکانو دپاره بهتر دي (د دنیاوي قلیلې متاع څخه).

شان نزول او ارتباط

۱_ د هجرت په اولو وختونو کښې مسلمانان په تنګسه کښې وه او د مکې مشرکانو په خوشالۍ کښې ژوند تېراوه او بې غمه په دنیا کښې تلل راتلل او تجارتونه یې کول نو ځینو مسلمانانو وویلې چې د الله ﷻ دښمنان څومره خوشاله دي او مونږ د لوږې مره کېږو. نو ذکر شوي

ایتونه نازل شوه[۱]، چې نبي کریم ﷺ یې مخاطب کړ او نور ټول مسلمانان یې په غوږ ووهل چې د کافرانو دا دبدبه څو ورځې ده، پام کوئ چې ورته وارخطا نه شئ:

۲ـ د ذکر شوي شان نزول څخه د ارتباط وجه هم د ورایه ښکاري چې په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د مسلمانانو دپاره صرف د آخرت د نعمتونو بیان کړی وه او د نیا نعمتونه یې د بې ارزښتۍ د کبله هیڅ نه وه ذکر کړي.

او په دې ایتونو کښې د دنیاوي نعمتونو همدغه بې اهمیتي بیانه شوې ده، چې لنډ مطلب یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای پیغمبره! پام کوئ چې د کافرانو په ډول او سنګار باندې ونه غولېږئ چې آباد ښارونه لري او په ډول-ډول وسائلو باندې د یو ښار څخه بل ښار ته انتقالات کوي، بازارونه یې په تجارتي اموالو باندې ډک دي او په رنګارنګ مزو چړچو لګیا دي. دا ټول ساز او سامان د څو لنډو ورځو څخه زیات پایښت نه لري. ځکه چې:

الف: الله ﷻ اراده لري چې د اسلام دین ته په ټوله دنیا باندې فوقیت ورکړي، نو ډېر ژر به دغه ټول ساز او سامان ستاسو دپاره غنیمت جوړ کړي.

ب. د دنیا ټول عمر د آخرت په نسبت د ډېر ناچیز شي څخه په غیر بل شی نه دی.

ج: په اوسني عصر کښې د وګړو عمرونه هم ډېر کم دي چې په عمومي توګه د شپېتو او اویا کالو په شاوخوا کښې اختتام پیدا کوي.

په هر تقدیر چې د کافرانو دغه لنډه تنګه استفاده ختمه شي نو د دوی خوشالي به هم پای ته ورسېږي او د اوسېدانې ځای به یې دوزخ وګرځي چې ډېر بد او ناکاره ځای دی.

۲ـ نو تاسو ته په کار دي چې د دنیا څخه متاع الغرور جوړ نه کړئ لکه څنګه چې ترې کافرانو جوړ کړی دی. او دا ځکه چې دنیا ستاسو دپاره متاع البلاغ ده چې په دغو څو ورځو ژوندون باندې خپلو ځانونو ته دائمي ژوند ګټلی شئ، او دا هله چې د خپل رب څخه وډار شئ او احکامو ته یې په ښه صورت عملي بڼه ورکړئ.

نو په آخرت کښې به تاسو ته الله ﷻ داسې جنتونه درکړي چې د ونو لاندې به یې ویالې بهېږي. او علاوه په دې، تاسو به هلته د الله ﷻ په نزد د میلمنو په حیث پالل کېږئ او پرښتې به درته ځې او راځي او سلامونه به درباندې اچوي.

۳ـ نو اوس پوه شوئ چې تاسو ابرار (نېکان) څومره بهتر یاست او کوم شی چې تاسو ته د الله ﷻ په نزد درکول کېږي هغه تاسو ته د دنیاوي ساز اوسامان څخه څومره افضل دی.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۹۳

توضیحات

۱_ په اوسني عصر کښې خپنې خلک د کافرانو په وسائلو باندې غولېږي چې الوتکې جوړوي، موټرې جوړولی شي، مخابراتي وسائل يې فعال دي، بالآخره _په اصطلاح_ په ګېډه ماړه او په جامه پټ دي. بالمقابل مسلمانان نه ذکر شوي وسائل جوړولی شي او نه خپلواک سياسي موجوديت لري چې د بل مملکت د اغېز لاندې نه وي.

د دوی دا خيال دی چې _العياذ بالله_ کفري دولتونه د کفر د کبله مخ په وړاندې تللي دي. خو خبره داسې نه ده، هغوی خپل عقلونه په دنياوي کارونو کښې په کار اچولي دي او د مسلمانانو عقلونه معطل پاتې دي، نه ترې دنياوي کار اخلي چې اختراعات وکړي او نه ترې اُخروي استفاده کوي چې اختلافات د منځه يوسي او متفق او متحد شي او بالآخره ټول اسلامي دولتونه يو مټر وټاکي او د يو بيرغ لاندې سره راټول شي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د "لَكِنْ" کلمه په عربي ژبه کښې د دې دپاره استعمالېږي چې د تېر شوي کلام څخه مخاطب ته څه توهم وړاندې شوی وي چې د هغه مخه پرې ونيوله شي. نو په ﴿ لَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْ ﴾ کښې هغه توهم کوم يو دی؟

مونږ وايو چې: په تېر کلام کښې دنيا د قليلې متاع په نامه ياده شوې وه شايد چې چا توهم کړی وي چې د هر چا دپاره به دنيا قليله متاع وي، نو الله ﷻ دغه توهم دفعه کړ چې د متقيانو دپاره ژر تېرېدونکې متاع نه ده بلکې دوی د همدې دنيا په ذريعه دائمي جنتونو ته داخلېږي. يا په بل عبارت، دنيا د کافرانو دپاره متاع الغرور ده مګر د مؤمنانو دپاره متاع البلاغ ده چې دائمي کور ته ورباندې رسېږي.

همدا مضمون لاندې دوه شاعرانو څومره په ښه نظم کښې خای کړی دی:

الف: مَا أَحْسَنَ الدِّيْنُ وَالدُّنْيَا إِذَا اجْتَمَعَا :: وَأَقْبَحَ الْكُفْرُ وَالْإِفْلَاسُ بِالرَّجُلِ[1]

يعني: څومره ښه ښکاري چې يو سړي ته دين او دنيا دواړه ورکړی شي. او څومره بد ښکاري چې کفر او خواري په سړي باندې راچاپېر شي.

ب: ښـه ده ښـه ده دا دنيـا :: چې توښه ده د عُقبىٰ
په دنيا کښې بدي نشته :: چې بدي نه وي له تا
د دنيـا پـه بـازار کـېږي :: د هغـه جهان سودا[2]

---

(۱) مختصر المعاني ص۳۴۷
(۲) د عبد الرحمن مومند ديوان

﴿ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ لَمَن يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَٰشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتَرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۗ أُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ ﴾

[۱۹۹] او بې شکه د اهل الکتابو څخه ضرور هغه څوک هم دی چې په الله ﷻ باندې (په سمو معناوو کښې) ایمان راوړي او په هغه کتاب باندې هم چې تاسو ته نازل شوی دی او په هغه باندې هم چې دوی ته ورنازل شوی دی (لکه تورات، انجیل، زبور) په داسې حال کښې چې دوی خاص الله ﷻ لره عاجزي کوونکي دي.

دوی د الله ﷻ ایتونه په ناچیزه پیسو نه خرڅوي. همدغه اهل الکتاب چې دي همدوی لره د دوی د رب ﷻ په نزد د دوی اجر دی. یقیناً الله ﷻ توند حسابی دی.

شان نزول

که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي ایت شریف د شان نزول په باره کښې متعدد روایتونه لیکلي دي[1]. خو مونږ یوازې په لاندې یوه روایت باندې اکتفاء کوو:

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې کله د حبشې پاچا (النجاشي) وفات شو نو جبرائیل امین علیه السلام نبي کریم ﷺ ته په همغې ورځ کښې خبر ورکړ نو نبي کریم ﷺ خپلو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم ته امر وکړ چې: «أُخْرُجُوْا فَصَلُّوا عَلَى أَخٍ لَكُمْ مَاتَ بِغَيْرِ أَرْضِكُمُ النَّجَاشِيَّ» یعنې: بېرون لاړ شئ او په خپل مسلمان ورور باندې د جنازې لمونځ وکړئ چې ستاسو د ځمکې څخه په غیر په بله ځمکه کښې وفات شوی دی چې په نجاشي باندې شهرت لري.

نو نبي کریم ﷺ او صحابه کرام رضي الله عنهم د بقیع مقام ته ووتل او الله ﷻ ورته د نجاشي جنازه ښکاره کړه او څلور تکبیره لمونځ یې ورباندې وکړ. نو منافقانو پروپاګند شروع کړ چې ده (نبي کریم ﷺ) ته وګورئ چې په تور حبشي نصراني باندې د جنازې لمونځ اداء کوي چې هیڅکله یې نه لیدلی دی او نه د ده په دین باندې دی. نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[2].

همدغه ذکر شوی مضمون د ابو هریره رضي الله عنه په روایت کښې لږ څه مفصل روایت شوی دی[3].

ارتباطونه

۱ـ په دې سورت کښې زیات بحث د اهل الکتابو په باره کښې تېر شو چې دوی د الله ﷻ په ایتونو باندې ناچیزه پیسې اخلې او د اسلام د پرمختګ په لاره کښې خنډ واقع کېږي او داسې نور.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۷۵
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۸۸
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۱۷۸، صحیح مسلم ج۱ ص۳۰۹

نو د دې دپاره چې د يو پلوه په هغو اهل الكتابو باندې څوک طعن ونه وايي چې هغوی په ايمان باندې مشرف شوي وه، او د بله پلوه د همدغو مؤمنانو اهل الكتابو قدرداني وشي چې نور اهل الكتاب هم ايمان راوړلو ته ترغيب شي. نو الله ﷻ په قرآن كريم كښې د دوی تذكر وكړ چې د قيامت د ورځې پورې به يې مسلمانان په لمونځونو كښې لولي.

۲_ په وړاندې ايتونو كښې د مهاجرينو فضيلت بيان شوی وه او دلته د هغو انصارو فضيلت ته اشاره شوې ده چې هغوی ته په لومړي خل مسلمانان ورمهاجر شوي وه چې د حبشې پاچا نجاشي وه.

۳_ هلته مؤمنانو ته لوی اجرونه ښودل شوي وه او دلته واضحه شوې ده چې دغه اجرونه يوازې دوی پورې مختص نه دي بلكې هرڅوک چې د دوی كړنلاره تعقيبوي هغوی ټول ورسره پكښې شريک دي.

د مطلب خلاصه

يعنې: يقيناً ټول اهل الكتاب يو برابر نه دي، په دوی كښې داسې خلک هم شته چې په الله ﷻ او په ټولو اسماني كتابو باندې په واقعي توګه ايمان راوړي، دوی الله ﷻ ته عاجزي كوي، هر كتاب چې ورواستوي هغه مني او نه پكښې تحريف كوي او نه پرې پيسې اخلي.

دوی د منافقانو په شان نه دي چې محض په خوله يې ايمان راوړی دی خو په زړونو كښې يې عقيده نشته چې يا په نبي كريم ﷺ پسې پروپاګند كوي او يا د مسلمانانو پورې پوچ او پاش وايي.

نو څرنګه چې د اهل الكتابو ذكر شوې دله واقعاً مؤمنان دي نو ضرور دوی لره هم د خپل رب په نزد لوی اجرونه ساتل شوي دي چې ډېر ژر به ورکړی شي څكه چې حساب كتاب په چالاكۍ سره راروان دی.

توضيحات

۱_ د حبشې پاچا چې هر يو نوم ولري هغه د نجاشي په نامه يادېږي، لكه د مصر پاچا ته چې فرعون وايي. د هغه پاچا (چې ذكر شوی ايت يې په حق كښې نازل شوی دی) "اصحمه" نوم وه چې په حبشي ژبه كښې د عطيه (وركړی شوي) معنی وركوي[1].

يادونه

۲_ د بي بي عائشې رضي الله عنها څخه روايت دی چې كله نجاشي مړ شو نو مونږ (صحابه كرامو رضي الله عنهم) به دا خبره سره كوله چې د نوموړي په قبر باندې نور (رڼا) ليده كېږي[2]. لكه چې نن ورځ مونږ (د دې زمانې مسلمانان) دا خبره كوو چې د شهيدانو په قبرونو باندې انوار (رڼا ګانې) ليدلې كېږي.

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۷۳
(۲) تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۴۳

سريع الحساب څه معنی؟

٣ـ الله ﷻ تونډ حسابي دی چې د قيامت ورځ ډېر ژر راتلونکې ده، او دا څکه هر شی چې راروان وي هغه نژدې وي چې سات په سات نژدې کېږي او هر شی چې تېر شي هغه ګړی په ګړی لرې کېږي.

او يا دا معنی چې د الله ﷻ علم کامل دی، معلومات يې ټول غونډ کړي دي، حاجت نشته چې د دوستی د تکميل دپاره وخت نه ارتيا پاتې شي. او هم يې قدرت پوره دی، د سترګو په رپ کښې د هر چا د حساب کتاب تصفيه کولی شي او هيڅ شی ترې بې حسابه نه شي پاتې کېدلی.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱصْبِرُواْ وَصَابِرُواْ وَرَابِطُواْ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝٢٠٠ ﴾

[٢٠٠] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! تاسو صبر وکړئ او مصابره وکړئ (چې ستاسو صبر په دښمنانو باندې د پاسه شي) او مرابطه وکړئ (چې ستاسو د سرحد ساتنه د دښمنانو په سرحد ساتنه باندې د پاسه شي). او د الله ﷻ څخه وډار شئ شايد چې تاسو فلاح (کاميابي) ترلاسه کړئ.

ارتباط

په دې سورت کښې الله ﷻ ډېر احکام او ډېر هدايات بيان کړي دي چې ټولو ته عملي جامه وراغوستل د دې پورې متوقف دي چې همدغه ذکر شوي ايت شريف د هر څه څخه مخکښې عملي کړی شي. او دا څکه چې دلته په څلورو مهمو شيانو باندې توصيه شوې ده چې تقريباً د ټول شريعت عملي کول ورپورې تړلي دي. هغه څلور شيان دا دي. صبر، مصابره، مرابطه او تقوی. چې حاصل يې داسې راخېژي:

د مطلب خلاصه

ای مؤمنانو! د دې دپاره چې تاسو د الله ﷻ د احکامو منونکي جوړ شئ نو د هر څه څخه وړاندې ثابت قدمه اوسئ، تکاليف وګالئ او د ګناهونو څخه خپل ځانونه اداره کړئ. ستاسو دښمنان د خپلو باطلو اديانو دپاره زښت ډېر مشقتونه ګالي او هم په زيات قوت سره ستاسو په مقابل کښې تياری نيسي، نو بايد چې تاسو د هغوی څخه ډېر تکليفونه تېر کړئ او هم ترې ډېر وسائل برابر کړئ ترڅو په هغوی باندې د پاسه شئ.

په دې ټولو باندې د پاسه د الله ﷻ څخه وډار شئ شايد چې تاسو فلاح حاصله کړئ او په الهي امتحاناتو کښې کامياب شئ.

توضیحات

۱_ مونږ د [البقرة:۴۵] ایت لاندې د صبر دپاره درې معناوې ذکرې کړې دي، خو دلته وربانديې د شرعي حکم په اعتبار سره د صبر ډولونه وراضافه کوو چې په لاندې پنځو ډولونو ويشل کېږي[1].

الف: واجب صبر دا دی چې په واجبي احکامو باندې سړی خپل ځان کلک کړي او د قطعي حرامو څخه خپل ځان اداره کړي او بالآخره چې په هغو مصیبتونو باندې يې پښې ونه ښويېږي کوم چې د الله ﷻ د پلوه پرې نازلېږي.

ب: مستحب صبر دې ته وايي چې د مکروهاتو څخه خپل ځان وساتي.

ج: حرام صبر دا دی چې خپل ځان یا د لوږې مړ کړي او یا د تندې، لکه چې په نني عصر کښې ورته "بوک هرتال" وايي. یا د مخمصې په حالت کښې قطعي حرام (د خنزیر غوښه، وینه، مرداره) ونه خوري ترڅو مړ شي، یا د هلاکت په موقع کښې خپل ځان تم کړي چې یا وسوزي، یا يې مار او لړم وچیچي او داسې نور.

د: مکروه صبر دې ته وايي چې خوراک او څښاک پرېږدي تردې چې بدن ته ضرر ورسي.

ه: مباح صبر دا دی چې د داسې فعل څخه خپل ځان وساتي چې د هغه کول او نه کول دواړه یو برابر وي.

مصابره څه معنی؟

۲_ د ﴿وَصَابِرُواْ﴾ کلمه د "مُصَابَرَة" څخه اخستله شوې ده، مصابره دې ته وايي چې سړی په صبر کښې په مقابل لوري باندې غالب شي.

نو په دې ځای کښې يې معنی داسې کېږي چې: تاسو د اسلام په لاره کښې دومره قوي اوسئ چې د کافرانو صبر مات کړئ او په هغوی باندې ستاسو صبر دپاسه شي چې د هغوی څخه زیات تکالیف وګالئ او د هغوی څخه زیاتې لوږې تندې تېرې کړئ.

د مُرابطې معنی

۳_ د ﴿وَرَابِطُواْ﴾ کلمه د "رِبَاط" _لکه "ظِهَار"_ څخه اخستله شوې ده چې اصل مصدر (مجرد) يې "رَبْط" دی. "رِبطُ الفَرَس" په یو ځای کښې د اس تړلو ته وايي چې د هغه ځای حفاظت او ساتنه پکښې مطلب وي[2].

دلته ترې یوازې د آس تړل مراد نه دي بلکې د هغو تولو وسائلو برابرولو ته شاملېږي چې په وسلوال جهاد کښې ورته ضرورت پېښېږي[3].

---

(۱) نشر المرجان من مشکلات القرآن ص۲۳۷

(۲) مفردات الراغب ص۱۹۰

(۳) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲۲

نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د جهادي وسائلو په برابرولو کښې په دښمن غلبه پیدا کړئ، نو د دښمن د اسونو، توپونو، الوتکو او نورو وسائلو په پرتله باید تاسو اسونه، توپونه، الوتکې او نور وسائل زیات ولرئ. هغوی چې د خپل مملکت د پولو په ساتنه کښې څومره زیار وباسي تاسو مکلف یاست چې تاسو پکښې لا زیاتې هلې ځلې وکړئ او ډېرې بې خوبۍ پکښې تېرې کړئ. هغوی چې د خپل باطل مسلک حفاظت کوي ایا تاسو ته په کار نه دي چې د خپل حق مسلک زیات حفاظت وکړئ؟.

په یاد ولرئ!

۴ـ په یاد ولرئ څومره تخنیکي او سائنسي علوم چې د جهادي وسائطو جوړول وربورې توقف لري، ټول په مسلمانانو باندې فرض کفائي دي. که دوی دغسې انجینران ونه لري نو د ټولو غاړې بندې دي ځکه چې الله ﷻ د جهادي وسائطو په تیارولو باندې امر کوي چې: ﴿ وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ ﴾ [الأنفال: ۶۰] یعني: او تاسو د کافرانو د مقابلې دپاره هغه څه تیار کړئ چې وسه مو کېږي، چې هغه د هر ډول قوت او په پولو کښې د اسونو د تړلو څخه عبارت دي.

خو افسوس چې په نني عصر کښې اسلامي دولتونو ذکره شوې دنده تر پښو لاندې کړې ده او پخپله جهادي وسائط نه شي جوړولی او کفري دولتونو ته احتیاج دي. که بالفرض نبي کریم ﷺ ژوندي وی او یا راشده خلیفه ګان ژوندي وی نو نن به مسلمانان د اتوم بم خاوندان وی او ټول اسلامي دولتونه به یو اسلامستان وی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په یوه حدیث کښې د لمانځه وروسته بل لمانځه ته انتظار کول د رباط په نامه باندې یاد شوی دی چې: «فَذٰلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذٰلِكُمُ الرِّبَاطُ، فَذٰلِكُمُ الرِّبَاطُ»[1] نو دغه رباط دی، نو دغه رباط دی، نو دغه رباط دی. یعني هغه رباط دی چې په ﴿ وَرَابِطُوا ﴾ کښې ورته اشاره شوې ده. حال دا چې تاسو ﴿ وَرَابِطُوا ﴾ په جهادي انتظار او د وسائلو برابرولو سره تفسیر کړ، ایا د ماثور تفسیر پرېښودل جواز لري؟

مونږ وایو چې: په حدیث شریف کښې بلیغه تشبیه ده چې د تشبیه حرف ترې حذف شوی دی نو تقدیر یې داسې کېږي چې: "فَذٰلِكُمْ كَالرِّبَاطِ"[2] یعني: د یوه لمانځه څخه وروسته بل لمانځه ته انتظار ویستل داسې دي لکه چې یو مجاهد په مورچه کښې ناست وي او د دښمن د مقابلې انتظار وباسي. نو بنا په دې ذکر شوی تفسیر، د حدیث شریف سره څه منافات نه لري.

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۸
(۲) روح المعاني ج۴ ص۱۷۶

برسبره په دي، خينو مفسرينو كرامو(١) هغه ټول احاديث راغونډ كړي دي چې رباط يې په جهادي انتظار باندې تفسير كړى دى او د همدې رباط فضائل پكښې بيان شوي دي، زمونږ په ګومان چې د څلويښتو احاديثو څخه به زيات وي. مونږ د دې كبله رانقل نه كړه چې دا كتاب د ډېرو اوږدو بحثونو حوصله نه لري. فقط په لاندې يوه حديث باندې اكتفاء كوو:

امام البخاري علیه الرحمة د رباط في سبيل الله دپاره يو باب ايښى دى او اوږد حديث يې پكښې روايت كړى دى چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: «رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا»(٢)

يعني: يوه ورځ د الله ﷻ په لار كښې انتظار ويستل د دنيا څخه او د هغه څه څخه بهتر دي چې په دنيا كښې دي (يعني كه خيرات كړى شي).

په همدې ځاى باندې د الله ﷻ په توفيق د "آل عمران" سورت پښتو ترجمه او تفسير پاى ته ورسېد

وَالحَمدُ للهِ ﷻ والنِعْمةِ والشُكر

اللّهُمَّ اجْعَلْنَا مِنَ الْمُرَابِطِينَ فِيْ سَبِيْلِكَ وَمِنَ الدَّاعِيْنَ إِلَى سَبِيْلِكَ. آمِيْنَ.

تقريباً ١٣٧٢/٧/١٩ هـ ش.

---

(١) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٤٤؛ الدر المنثور ج٢ ص٤١٨؛ تفسير القرطبي ج٤ ص٣٢٣

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٤٠٥

النساء (٤)

سریزه

١ـ ددې سورت اعداد په لاندې ډول دي[١]:

الف دا سورت یو سلو شپږ اویا (١٧٦) ایتونه لري.

ب: د کلماتو شمېر یې درې زره او پنځه څلویښت (٣٠٤٥) دي.

ج: د حرفونو شمېر یې شپاړس زره او دیرش (١٦٠٣٠) دي.

٢ـ دا سورت مدني دي چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی. او څکه وریاندې دا نوم (النسآء) ایښودل شوی دی چې:

الف: ترڅو د ښځو هغه بې عزتې د منځه لاړه شي چې د جاهلیت په زمانه کښې به خلکو کوله؛ چې په میراث کښې به یې لورګانو ته برخه نه ورکوله او هره مېرمن به د مېړه د مرګ څخه وروسته د ترکې (پاتې شوي مال) څخه شمېرل کېده، نو د مېړه وارثانو به اختیار درلود چې پخپله یې په نکاح واخلې او یا یې بل چا ته په نکاح ورکړي او مهر یې پخپله واخلې.

او دا څکه چې په قرآن کریم کښې د سورة الرجال (د سړیو سورت) په نامه سورت نشته او د سورة النسآء (د ښځو سورت) په نوم یو دغه سورت دی ـچې اوس د بحث لاندې دیـ او بل د قرآن کریم پنځه شپېتم (٦٥) سورت دی[٢] چې "سورة الطّلاق" هم ورته وایي.

ب: په دغه سورت کښې زیات بحثونه زنانه وو پورې مربوط دي[٣]، لکه نکاح، طلاق، میراث او داسې نور. هو! دا پکښې مطلب نه دی چې ټول بحثونه یې همدغه دي.

د دې سورت محتویات

٣ـ د قرآن کریم د سورتونو عناوین د بشري کتابونو په څېر نه دي چې د هر عنوان لاندې د همغه مربوط بحثونه ذکر کېږي او بس، بلکې په قرآن کریم کښې د هر عنوان لاندې مختلف موضوعات شرحه کېږي خو د دې سره-سره د موضوعاتو په منځو کښې یې هیڅ اختلاف او ضدیت نه لیده کېږي، ته به وایې چې مختلفې ملغلرې دي او په یوه مزي کښې پېیلې شوې او یو لاړ ترې جوړ شوی دی. دا کار هم د قرآن کریم د معجزاتو څخه شمېرل کېږي او سړی پوهېږي چې دا کار د بشر د قدرت څخه وتلی دی. نو د همدې کبله مونږ د ذکر شوي سورت ټول محتویات د انحصار په توګه نه شو لیکلی فقط د مثال په توګه د لاندې محتویاتو نمونه اخلو:

الف: دا سورت په عمده توګه په دوه برخو وېشل شوی دی، په لومړۍ برخه کښې یې د رعیت احکام بیان شوی دی، لکه مېراث او نور. او په دوهمه برخه کښې یې د آمر پورې اړوند مسائل توضیح شوي دي، چې د آمر اطاعت کوئ او داسې نور.

---

(١) تفسیر الخازن ج٢ ص٢

(٢) صحیح البخاري ج٢ ص٧٢٩

(٣) تفسیر تیسیر الرحمن ج١ ص١٣٨

ب: په دې سورت کښې نهه مهم مقصدونه بیان شوي دي(١)، لکه صله رحمي، د میراث وېشل، د جهاد مربوط احکام او داسې نور.

ج: د اهل الکتابو او منافقانو پورې مربوط مسائل.

د: د قرابت او مصاهرت احکام او داسې نور.

مګر دغو ټولو مهمو مطالبو ته د دې سورت لومړنی ایت اشاره کوي، ته به وایې چې دغه یو ایت د دې ټول سورت دپاره یو عنوان دی او ذکر شوي محتویات یې بابونه او فصلونه دي.

د "النساء" او "آل عمران" د سورتونو ارتباط

۴ـ ذکر شوي دواړه سورتونه د لاندې وجوهو د کبله سره یو تربله ارتباط لري:

الف: په دواړو سورتونو کښې د اهل الکتابو (یهودو او نصاراوو) بحث شوی دی.

ب: په دواړو کښې د منافقانو په هکله څېړنه روانه ده.

ج: په دواړو کښې د جهاد احکام بیان شوي دي.

د: په دواړو کښې د اسلام د مخالفینو سره مباحثې ذکرې شوې دي او داسې نور.

هـ: هلته د احد د غزا بیان وه چې ډېرې ښځې پکښې کونډې او ډېر ماشومان پکښې یتیمان شوه. او دلته د همدغو کونډو او یتیمانو په هکله هدایات نازل شوي دي چې د دوی سره داسې کوئ او داسې مه کوئ.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ ﴾

د بې اندازې مهربان (او) بې اندازې رحم والا الله ﷻ په نامه.

[١] ای خلکو! د خپل هغه رب څخه ودار شئ (عصیان ترې مه کوئ) چې تاسو یې د یو نفس (آدم ﷺ) څخه پیدا کړي یاست او د همدغه نفس (آدم ﷺ) څخه یې د ده جوړه (بي بي حواء رضي الله عنها) هم پیدا کړې ده. او د دوی دواړو څخه یې ډېر نارینه او (ډېرې) ښځینه خواره واره کړي دي.

او د هغه الله ﷻ څخه ودار شئ چې تاسو یې په نامه باندې په خپلو منځو کښې یو تربله سوالونه کوئ، او هم د خپلویو څخه ودار شئ (چې پرې یې نه کړئ) بې شکه الله ﷻ په تاسو باندې څارونکی دی (ستاسو ټول کړه وړه څاري).

---

(١) الجواهر ج٢ ص٢

ارتباط

په دې مقام کښې مونږ ته د تېر شوې سورت د آخرنيو ايتونو او د دې سورت د لومړنيو ايتونو اړوند د لاندې وجوهو د کبله په نظر راځي:

۱ـ د هغه سورت په آخرنيو ايتونو کښې اشاره شوې وه چې الله ﷻ د نارينه وو او د زنانه وو په منځکښې د اجر په ورکولو کښې په څه امتياز باندې قائل نه دې، او د دې سورت په لومړني ايت کښې د همدې مطلب تاکيد شوی دی چې ولې به په امتياز باندې قائل کېږي چې دوی ټول د يو نفس څخه خلق کړی شوي دي.

۲ـ هغه سورت په تقوی باندې پای ته رسېدلی وه او دا سورت په تقوی باندې پيل کېږي. ته به وايې چې دا سورت د هغه دپاره تکميلوونکی دی

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې ای خلکو! د خپل رب څخه وډار شئ، هغه رب چې تاسو يې د نشت څخه پيدا کړي ياست، حق يې وپېژنئ او په ربوبيت سره يې ومنئ، نافرمانی ترې مه کوئ، خصوصاً په هغو احکامو کښې چې د حقوق العباد (د بندګانو د حقوقو) په باره کښې يې درنازل کړي دي. او دا خکه چې تاسو ټول د يو اصل څخه ياست او ټول د آدم اولاد (زوزات) ياست، حتی ستاسو مور (حوا، رضي الله عنها) يې هم د همدغه يو اصل څخه جوړه کړې ده، ترڅو تاسو په يو بل باندې زړه سوی او ترحم ولرئ او په ښه مينه او محبت سره ژوند وکړئ. نو په حقيقت کښې نارينه د ښځو څخه بېل نه دي او ښځې د نارينه وو څخه، که څه هم هره يوه ډله په خپل ذات کښې پرېمانه افراد لري ته به وايې چې هره يوه ډله د بلې څخه بېله ده خو واقعيت داسې نه دی.

۲ـ نو ای خلکو! د الله ﷻ د احکامو منته په هر وخت کښې وکړئ که څه هم تاسو ته د تاوان په بڼه ښکاره شي. په ځانګړې توګه کله چې تاسو د هغه په نامه يو بل ته سوالونه کوئ او چې ستاسو مقصد هم وي چې زما د مال پورې غرض مه کوه او د الله ﷻ په خاطر فلانی څيز راکړه، خو کله چې درته همدغه الله ﷻ هدايت وکړي چې حقدارانو ته حقوق ورکړئ نو بيا پرې ستړګې پټوئ او خپلې غاړې نه خلاصوئ.

۳ـ ای خلکو! همدارنګه د خپلوليو څخه هم وډار شئ او صله رحمي مه پرېکوئ او په يتيمانو باندې ظلم او تېری مه کوئ، ځکه چې يقيناً الله ﷻ په تاسو باندې څارونکی دی چې ستاسو هيڅ کړه وړه ترې پټ نه دي او د قيامت په ورځ به درسره محاسبه وکړي.

توضيحات

۱ـ دا د الله ﷻ ډېر لوی نعمت دی چې ټول انسانان يې د يوه پلار او يوې مور څخه زېږولي دي چې په اول وخت کښې يوه کورنۍ وه او د وختونو په تېرېدلو سره ترې په ملياردونو کورنۍ

جوړې شوې او لا لګیا دي ترې جوړېږي، که دغسې نه وي نو دغه مینه او محبت، ترحم او زړه سوی چې په انسانانو کښې شته دا به نه وي، او یو به په بل باندې دومره نه دردېدلی خومره چې اوس پرې دردېږي. ذکر شوی ایت شریف مونږ همدغه لوی نعمت ته متوجه کوي چې د دې نعمت شکریه وکړئ، په یو بل باندې ظلم او تېری مه کوئ، حقوق یې د پښو مه لاندې کوئ او په احترام ورته قائل شئ.

یادونه

۲ـ د [البقرة:۳۵] ایت لاندې مونږ د بي بي حواء رضي الله عنها د پیدایښت په باره کښې څه لیکلي دي، هیله ده هغه دلته یو ځل بیا وکتل شي، بیا لیکلو ته یې ضرورت نه ګورو.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې په دې مقام کښې خو د "رِجَال" څخه "ذُکُور" (نارینه) او او د "نِسَاء" څخه "إِنَاث" (ښځینه) مراد دي[1]، چې صغار او کبار (واړه او لویان) ټول پکښې شاملېږي. نو په دې کښې څه حکمت دی چې "ذُکُورًا کَثِیْرًا وَإِنَاثًا" نازل نه کړی شو ترڅو په مراد باندې صراحت کړی شوی وی؟

مونږ وایو چې: د آدم علیه السلام او د بي بي حواء رضي الله عنها د اولادې سلسله په ماشومانو باندې نه ساتله کېږي بلکې د سړیو او ښځو په ذریعه باندې ترقیامته پورې دوام پیدا کوي، نو د اولاد څخه ... په داسې کلماتو باندې تعبیر ونه کړی شو چې ماشومانو ته هم شامل شي، دا خکه چې د ﴿ وَبَثَّ مِنْهُمَا ﴾ سره ښه مناسبت نه لري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د سړیو تولنه یې په ﴿ کَثِیْرًا ﴾ سره تاکید کړه او د زنانه وو د ټولنې سره یې د کثرت او زیاتوالي صفت ذکر نه کړ؟

مونږ وایو چې: د زنانه وو د ټولنې سره هم د کثرت صفت مراد دی خو ذکر ته یې خکه حاجت نه وه چې:

الف: د سړیو کثرت او ډېروالی بالکل څرګند او واضحه دی چې بازارونه ورباندې ډک دي، او د ښځو کثرت پټ دی نه به وایې چې دوی ډېرې نه دي، لږې دي[2].

مګر دا جواب کمزوری دی خکه چې په دې مقام کښې خبره په لیدلو باندې بنا نه ده بلکې په واقعیت باندې بنا ده او په واقع کښې خو زنانه هم ډېرې دي.

ب: ښه جواب دا دی چې د مېرمنو ډېروالی د سړیو د ډېروالي څخه په واضحه توګه معلومېده، او دا خکه چې په هره یوه کورنۍ کښې د یوه سړي څخه اضافه تحقق نه شي موندلی او مېرمنې خو

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۱۸۲

(۲) التفسیر الکبیر ج۹ ص۱۶۲

پکښې آن د څلورو پورې تحقق موندلی شي، لکه چې لږ وروسته بې بیان راځي. نو کله چې سړي ډېر شوه نو مېرمنې خو بنې ډېرې شوې.

أرحام څه معنی؟

۴ـ "أرْحَام" د "رَحِيم" ـلکه "فَخِذ"ـ جمعه ده او "رَحِيم" د زنانه وو د ګېډې هغې برخې ته ویلی شي په کوم کښې چې جنین (ماشوم) تغذیه کېږي[۱].

دا نوم ورته ځکه ایښودل شوی دی چې د خپلوۍ سلسله په همدغه ځای کښې د اشتراک څخه پیل کېږي، او خپلوي خو د درجو په تفاوت سره د رحمت باعث جوړېږي. د همدې کبله الله ﷻ د انسانانو په خلقت کښې همدغه طریقه غوره کړه ترڅو دوی یو تربله خوږې اړیکې ولري او خوږ ژوند وکړي که نه نو الله ﷻ خو کولی شو چې هر څوک بې مستقل- مستقل پیدا کړی وی، خو بیا به بې اوسنۍ مینه او محبت نه درلودی.

خپلوي ټینګول واجب دي

۵ـ د ایت شریف څخه د ورایه څرګندېږي چې د خپلوانو سره خپلوي ټینګول واجب دي. همدغه مضمون په ډېرو احادیثو کښې هم روایت شوی دی، نو څرنګه چې د ټولو رانقلول دروند کار دی، مونږ دلته په لاندې یوه حدیث شریف باندې اکتفاء کوو چې:

نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ»[۲] جنت ته به د خپلوۍ پرې کوونکی داخل نه شي. یعني تر هغه چې د دغه بد عمل جزا ونه ګوري.

﴿ وَءَاتُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰٓ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَتَبَدَّلُوا۟ ٱلْخَبِيثَ بِٱلطَّيِّبِ ۖ وَلَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَهُمْ إِلَىٰٓ أَمْوَٰلِكُمْ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا۟ فِى ٱلْيَتَٰمَىٰ فَٱنكِحُوا۟ مَا طَابَ لَكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ مَثْنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۖ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۚ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُوا۟ ﴿٣﴾ ﴾

[۲] او یتیمانو ته خپل مالونه ورکړئ، او پلیت (حرام) مال په پاکیزه (حلال) مال سره مه بدلوئ (چې پلیت مال د پاکیزه مال په بدل کښې وخورئ). او د دوی (یتیمانو) مالونه د خپلو مالونو سره (ضمیمه کړی شوی) مه خورئ. بې شکه دا کار کبیره ګناه ده.

(۱) مفردات الراغب ص۱۹۶
(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۸۸۵

[۳۱] او که تاسو ډارېدلی چې په یتیمانو کښې به انصاف ونه کړئ (او تقوی به مو خرابه شي نو د خپلې تقوی خیال په خپلو مېرمنو کښې هم وساتئ) نو هغه په نکاح واخلئ چې تاسو ته د ښځو څخه سېبخلي ښکاري، دوه-دوه، درې-درې، څلور- څلور.

نو که تاسو (د متعددو مېرمنو په باره کښې هم) ډارېدلئ چې عدالت به ونه کړئ نو یوه ښځه (په نکاح واخلئ او د تعدد څخه صرف نظر شئ)، او یا هغه وینځې (غوره کړئ) چې ستاسو ښي لاسونه یې مالکان شوي وي (په همدوی اکتفاء وکړئ).

دا (ذکر شوي کړنلاره دې ته) نږدې ده چې تاسو ظلم ونه کړئ (او د بې عدالتۍ څخه بچ پاتې شئ).

ارتباط

په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ دوه حکمونه نازل کړي وه چې یوه تقوی وه او بل د خپلوانو سره اړیکې ټینګول. په دې ایتونو کښې د همدغو دواړو حکمونو تفصیل پیل کېږي چې د ټولو په اول سر کښې د یتیمانو او زنانه وو حقوق د بحث لاندې نیولي شوي دي، او دا ځکه چې همدغه دواړه ډلې د خپلو حقوقو څخه دفاع نه شي کولی، هرڅوک یې په ډېرې اسانۍ سره په حقوقو باندې پښې ایښودلی شي، د همدې کبله د جاهلیت په زمانه کښې دغه دواړه ډلې د خپلو حقوقو څخه بې برخې وې او یوازې اسلام وه چې د دوی حقوق یې راژوندي کړه. نو ځکه الله ﷻ په دې مقام کښې د دواړو ډلو حقوق په متعددو ایتونو کښې خلط ملط بیان کړه لکه څنګه چې دواړه ډلې په مظلومیت کښې خلطې ملطې وې.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مسلمانانو! څرنګه چې د احد غزا تازه تېره شوې ده او د اویا تنو شهیدانو څخه ډېر یتیمان ماشومان او ماشومانې پاتې دي نو تاسو د هر څه څخه وړاندې د همدوی په هکله د الله ﷻ څخه ووار شئ او د دوی په باره کښې لاندې احکام عملي کړئ:

۱ـ ذکرو شوو ماشومانو ته خپل مالونه پوره په اخلاص سره ورکړئ، بهانې آنې پکښې مه کوئ او په همدې اړه هیڅ ډول خنډ مه پېښوئ.

هو! دا بېله خبره ده چې هغوی د ورکړې د قبول صلاحیت نه لري، او د مالونو د ضائع کېدلو د کبله یې څو موده د خانه سره وساتئ ترڅو هغوی خپل رشید عمر ته ورسېږي.

۲ـ پلیت مال (د یتیمانو مال) په پاکیزه مال (په خپل حلال مال) باندې مه بدلوئ، داسې چې:

الف: خپل ردي (کم ارزښته) مال د یتیمانو په مال کښې ورواچوئ او په بدل کښې یې د هغوی د مالونو څخه غوره او ښه مال ترلاسه کړئ. مثلا د خپل ردي اوښ په عوض د هغوی څخه ښه او غوره اوښ واخلئ.

ب. چې کله مو د مال مصرفولو ته اړتیا پېښه شي نو د یتیمانو په مالونو باندې (چې تاسو ته حرام دي) خپلې اړتیاوې پوره کړئ، نو په دې تقدیر به د یو پلوه په حرامو کښې واقع شئ او د بل پلوه به د خپلو حلالو مالونو ـ چې د الله ﷻ لوی نعمت دی ـ شکریه اداء نه کړئ او د ناشکرانو څخه به شمېر شئ. ستاسو دغه کړنلاره داسې ده لکه چې الله ﷻ درته حلال مالونه نه وي درکړي.

ج. چې د یتیمانو سره د وېش په وخت په قرعه (پچه) اچولو کښې چل وکړئ او خپلو خانونو ته غوره برخه ترلاسه کړئ او د یتیمانو قرعه په ناغوره باندې ورواچوئ.

۳ـ همدارنګه د یتیمانو مالونه په چل سره هم مه خورئ، داسې چې:

الف: د خپلو مالونو سره یې د خوړلو په نیت ګډ کړئ؛ که بالفرض تاسو یتیمان وغولوئ او عام خلک خطا کړئ نو الله ﷻ خو په ټولو پټو او ښکاره وو باندې عالم دی او مصلح او مفسد پېژني. نو غټو-غټو ګناهګارانو ته به مطابقه سزا ورکړي.

ب. چې یتیمانې انجنکیانې پرېنږدئ چې په خپله خوښه مېړونه وکړي او صرف د مال د کبله یې پخپله په نکاح واخلئ او یا یې خپلو زامنو ته په نکاح ورکړئ، ترڅو د یو پلوه د هغوی ملکیت د خپل ملکیت سره خلط ملط او خوړلو ته یې چل جوړ کړئ او د بله پلوه د هغوی په مهرونو کښې کمبود راولئ او مهر المثل ورنه کړئ او د زوجیت د حقوقو څخه یې محرومې کړئ.

۴ـ نو ای مؤمنانو! کله چې تاسو ته یتیمانې انجنکیانې سپېځلې نه ښکاري او د ذکر شوې بې عدالتۍ په نیت یې په نکاح اخلئ او یا یې د بې عدالتۍ څخه ډارېږئ، په دواړو صورتونو کښې د هغوی د نکاح څخه صرف نظر شئ او داسې ښځې په نکاح واخلئ چې تاسو ته سپېځلې ښکاري خو بې عدالتي مه کوئ.

په دې باره کښې الله ﷻ په تاسو باندې پوره پراخي راوستلې ده چې په شرعي چوکاټ کښې یې درته د خپلې خوښې دوه-دوه، درې-درې او حتی څلور-څلور ښځې جائزې ګرځولې دي چې په نکاح یې واخلئ؛ نو د شرعي قانون څخه بده استفاده مه کوئ او د یتیمانو انجنکیانو د مالونو دپاره حیله او بهانه مه جوړوئ.

۵ـ هو! که د مېړمنو د تعدد په صورت کښې هم د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ چې د یوې طرف ته به ډنډې ووهئ او د بلې حقوق به د پښو لاندې کړئ، نو دلته هم د دې خطر مخه په لاندې دوه طریقو سره ونیسئ چې

اول: د خپلې خوښې صرف یوه ښځه په نکاح واخلئ او د بې عدالتۍ د ګناه څخه خانونه بچ کړئ.

دوهم: متعددې وینځې خانو ته غوره کړئ، چې د دوی په باره کښې په تاسو باندې نوبت او مساوات واجب نه دی. نو که د یوې طرف ته ډنډې ووهئ هم د بې عدالتۍ په ګناه به اخته نه شئ.

الله ﷻ پوهېږي چې تاسو خپل خانونه پوره نه شئ کنټرولولی نو د بې عدالتۍ د مواقعو څخه خانونه په ځنګ وساتئ. لکه چې وړاندې درته واضحه کړی شو

که څه هم ذکره شوې طریقه نژدې ده چې تاسو د بې عدالتۍ د ګناه څخه په امن کښې وساتې او په انصاف باندې ولاړ پاتې شئ مګر په عین صورت کښې هم درته د یو بل ډول بې عدالتۍ خطر شته چې هغې یوې مېرمنې ته خپل حقوق ورنه کړئ او یا په وینځو باندې په خوراک او څښاک کښې تنګي راولې. نو دغه خطر ته هم متوجه اوسئ ترڅو په بشپړه توګه په عدل او انصاف باندې موصوف پاتې شئ.

توضیحات

۱_ د جاهلیت په زمانه کښې به زنانه وو ته بالکل مېراث نه ورکول کېده او همدارنګه نابالغه هلکان هم د مېراث څخه محروم وه[۱]، دوی به ویل چې میراث هغه څوک اخستلی شي کوم چې توره وهلی او جنګ کولی شي.

کله چې الله ﷻ ټوله دنیا په اسلام باندې رڼا کړه نو په ډېرو تاکیداتو سره یې د ذکر شوي دود (دستور) مخه ونیوله، لکه چې ذکر شوي ایتونه ورته اشاره کوي.

یتیم څوک دی؟

۲_ د "یَتِیْم" کلمه د "یُتْم" څخه اخستله شوې ده او یُتم د انقطاع په معنی سره دی. په څارویو کښې هغه څاروي ته "یَتِیْم" ویل کېږي چې مور یې مړه شوې وي او په انسانانو کښې چې څوک د پلار څخه منقطع شي (پلار یې مړ شي) د یتیم په نامه یادېږي[۲]، برابره خبره ده چې بلوغ ته رسېدلې وي او که نه. مګر کله چې بالغ شي شرعًا ورته یتیم نه ویل کېږي، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَا یُتْمَ بَعْدَ احْتِلَامٍ»[۳] یعنې د بلوغ څخه وروسته یتیموالی نشته.

هو! "یَتَامَیٰ" د "یَتِیْم" او "یَتِیْمَة" (مذکر او مونث) دواړو جمعه ده. او "أَیْتَام" یوازې د یَتِیْم (مذکر) جمعه کېدلی شي او بس[۴].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وایې چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ امر کوي چې یتیمانو ته په هر حال کښې د هغوی مالونه ورکړئ، او په راتلونکي شپږم ایت کښې یې د ورکړې دپاره هوښیاري شرطه کړې ده، ایا دا تطبیق ارتیا نه لري؟

مونږ وایو چې:

(۱) تفسیر الطبري ج۳ ص۲۲۹
(۲) مفردات الراغب ص۵۷۵
(۳) سنن ابي داؤد ج۲ ص۴۱
(۴) التفسیرات الاحمدیه ص۲۱۴

الف: دلته هم ورسره د رُشد (هوښیارۍ) قید مراد دی، نو د دواړو ایتونو مضامین یو د بل تاکید دي. او په لغت کښې خو بې پلاره بالغان هم حقیقتاً د یتیمانو د اطلاق لاندې راځي. اما شرعاً دوی د مجاز په توګه یتیمان ګڼل کېږي. یعنې مالونه دومره په چالاکۍ ورکړئ ته به وایې چې لا صغارت (ماشومتوب) څخه نه دي وتلي[1].

مګر دا جواب ځکه مزه ناک نه دی چې د یو پلوه په ذکر شوي قید باندې دلته څه دلیل نشته او د بله پلوه د تاکید څخه تاسیس بهتر دی.

ب: دلته د مالونو د ورکړې څخه هغه ورکړه مطلب ده چې خپله د یتیمانو د ارتیاوو د پوره کولو دپاره وي، لکه جامه، نفقه او داسې نور. لکه چې راتلونکی پنځم ایت ورباندې دلالت کوي[2].

مګر دا جواب هم په زړه پورې نه دی. او دا ځکه چې د ایت شریف سیاق دا دی چې حرام مه خورئ او یتیمانو ته د هغوی د ضروریاتو د پوره کولو دپاره مالونه نه ورکول خو حرام خوري نه دی، که څه هم ناجائز کار دی.

ج: مونږ ته دا ښه ښکاري چې دلته شرعي یتیمان مطلب دي چې لا بالغ شوي نه وي. او د مضمون خلاصه یې دا ده چې باید دوی ته د مالونو په ورکړه کښې ستاسو د پلوه مانع نه وي او تاسو باید په ورکړه کښې پوره اخلاص کوونکي یاست.

هو! دا بېله خبره ده چې د هغوی د پلوه د ورکړې څه موانع موجود وي چې د رُشد (هوښیارۍ) حالت ته نه وي رسېدلي، لکه چې شپږم ایت ورباندې لارښودانه کوي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د ایت شریف د شان نزول څخه خو د لومړي جواب غوره والی معلومېږي، هغه دا چې د غطفان د قبیلې د یو سړي سره د یوه یتیم وراره ډېر مال وه خو کله چې یتیم هلک بالغ شو او د خپل مال غوښتنه یې وکړه نو تره یې ورته مال نه ورکاوه، نو دواړه نبي کریم ﷺ ته ورغله، چې په نتیجه کښې ذکر شوی ایت شریف نازل شو. کله چې ذکر شوی غطفاني سړي ایت واورېده نو وېې ویلې چې د الله ﷻ او د ده د پیغمبر ﷺ حکم مې منلی دی او د الحوب الکبیر (لویې ګناه) څخه په الله ﷻ باندې پناه غواړم. نو په خپل وراره باندې یې مال وسپاره.

کله چې ځوان مال قبض کړ نو ټول یې د الله ﷻ په لار کښې مصرف کړ. نبي کریم ﷺ وفرمايل چې: «ثَبَتَ الْأَجْرُ لِلْفَتَى وَبَقِيَ الْوِزْرُ» اجر ځوان ته ثابت شو او ګناه باقي پاتې شوه. صحابه وو کرامو رضی پوښتنه وکړه چې ای د الله ﷻ پیغمبره! مونږ په دې پوه شوو چې اجر ثابت شو، خو ګناه څنګه باقي پاتې شوه حال دا چې ځوان خو ټول مال د الله ﷻ په لار کښې وګرځاوه؟! نبي کریم ﷺ وفرمایل

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۴۶۴
(۲) تفسیر القرطبي ج۳ ص۹

چې «ثَبَتَ الْأَجْرُ لِلْفَتٰى وَبَقِيَ الْوِزْرُ عَلَى وَالِدِهِ»[١] يعني: اجر د دغه هلک (خوان) دپاره ثابت شو او ګناه يې د پلار په غاړه کښې پاتې شوه، چې مشرک وه[٢].

مونږ وايو چې: په نصوصو کښې مفاهيمو ته اعتبار دی او د مواردو خصوص ورباندې څه تاثير نه اچوي، نو په دې مورد کښې چې يتيم هلک خوان شوی وه څه باک يې نشته. د ايت شريف مفهوم ته تقيد نه شي ورکولی.

خوف څه معنی؟

۵ـ خوف (ډار) دې ته وايي چې سړي ته د ظني يا يقيني معلوماتو د کبله د يوه ناخوښه شي واقع کېدل په خيال کښې ورشي[٣]. لکه چې رجا (تمه) دې ته وايي چې سړي ته د ظني يا يقيني معلوماتو د امله د يوه خوښ شوي خيز پېښېدل متخيل شي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: ناخوښه (غير شرعي) شی خو په دې مقام کښې بې عدالتي ده، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! که تاسو د يتيمانو په باره کښې د بې عدالتی څخه ډارېدلئ چې درڅخه به واقع شي نو هغه ښځې په نکاح واخلئ چې تاسو ته سپېڅلې ښکاري. نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د شرط ﴿فَإِنْ خِفْتُمْ﴾ او جزا ﴿فَانكِحُوا﴾ په منځ کښې په څه ډول سره ارتباط تحقق موندلی شي؟

مونږ وايو چې: همدغې پوښتنې ته مفسرينو کرامو زښت ډېر جوابونه کړي دي[٤]، مګر مونږ په لاندې جوابونو اکتفاء کوو:

الف: د بي بي عائشې (رضي الله عنها) د روايت په مطابق[٥] د ايت شريف د نزول په وخت کښې خينو خلکو هغه پلار مړې انجنکيانې په نکاح کولې چې د دوی د خيلرانو څخه به وې؛ خو پوره مهر به يې نه ورکاوه او تېری به يې ورباندې کاوه. او خينې خلک داسې هم وه چې پلار مړې انجلی به يې صرف د دې پلاره پخپله په نکاح اخستله چې د هغې مال ترې پردی نه شي او يا به يې د همدې کبله خپل زوی ته په نکاح ورکوله، خو په دواړو صورتونو کښې به يې د هغې د زوجيت حقوق پوره نه ورکول. نو الله (ﷻ) ذکر شوی ايت نازل کړ.

نو په دې تقدير يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: که تاسو ډارېدلئ چې د نکاح په صورت کښې به بې پلاره انجنکيانو باندې تېری وکړئ چې يا به پوره مهر ورنه کړئ او يا به يې د زوجيت

(١) اسباب النزول للواحدي ص٩٣؛ تفسير الخازن ج٢ ص٥

(٢) الاصابه في تميز الصحابه ج٣ ص٤٥٩

(٣) مفردات الراغب ص١٦١

(٤) زاد المسير ج٢ ص٨٠

(٥) صحيح البخاري ج٢ ص٦٥٨

حقوق د پښو لاندې کړئ. نو د دوی د نکاح څخه صرف نظر شئ. ښځې خو نورې هم ډېرې دي آن تر څلورو پورې خو الله ﷻ درته جائزې کړې دي کومې چې درته سپېڅلې ښکارې همغه په نکاح واخلئ او د بې عدالتۍ په خطر کښې خپل ځانونه مه اچوئ.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د روايت په مطابق، کله چې د يتيمانو په باره کښې ډېر کلک وعيدات نازل شوه نو خلکو د دوی د مالونو په هکله د زيات احتياط څخه کار اخست، تر دې چې د نبي کريم ﷺ څخه به يې پوښتنې کولې چې ايا مونږ د دوی سره خوراک او څښاک شريک کړو او که څنگه؟

دا د يو پلوه، او د بل پلوه په هغه وخت کښې د مېرمنو تعدد منحصر نه وه، داسې خلک هم وه چې متعددې ښځې به يې په نکاح کښې پرتې وې خو د هغوی د زوجيت حقوق به يې پوره نه ورکول او بې عدالتي به يې پکښې کوله. نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ[1].

نو په دې تقدير يې د سنی حاصل يې داسې کېږي چې: تقوی او دينداري يوازې د يتيمانو په مالونو کښې مه خلاصه کوئ بلکې ټول اسلامي احکام په پښو باندې ودروئ حتی هغې بې عدالتۍ ته هم خاتمه ورکړئ چې تاسو يې د خپلو مېرمنو په منځکښې مرتکب کېږئ.

که د مېرمنو د ډېروالي د کبله يې حقوق نه شئ پوره کولی او د وسې مو نه کېږي چې هره يوه په خپل حق باندې ورسوئ، نو د خپل توان په اندازه يوه-يوه، دوه-دوه، درې-درې، څلور- څلور په نکاح واخلئ خو د څلورو څخه وړاندې تجاوز مه کوئ.

او که په يوه ښځه کښې هم د کوم يوه سره خطر پيدا شو چې حقوق به يې پوره ورنه کړې نو بيا د وينځو څخه استفاده وکړئ.

لنډه دا چې په هر صورت کښې مه اسلامي احکام د پښو لاندې کوئ او مه په داسې موقع کښې ځانونه اچوئ چې هلته د ظلم او تېري کولو خطر موجود وي.

تبصره

۷ــ مونږ ته د رئيس المفسرين رحمه الله تفسير غوره ښکاري څکه چې عام دی، او د (أم المؤمنين) عائشې رضي الله عنها تفسير ته هم شامل دی. مگر د دې سره- سره د أم المؤمنين رضي الله عنها د تفسير څخه هم سترگې نه شو پټولی چې د کلام سوق يې غوښتنه کوي او د منځکښې څخه په يتيمانو کښې بحث راروان دی. نو د همدې کبله مو په خلاصه مطلب کښې همدغه تفسير په نظر کښې نيولی دی.

د ايت شريف ارشاد

۸ــ څرنگه چې الله ﷻ خلکو ته اجازه وکړه چې هغه ښځې په نکاح واخلئ کومې چې تاسو ته سپېڅلې ښکارې خو بې عدالتي او ظلم مه کوئ او دا هم څرگنده ده چې څينې سپېڅلتوب د ليدلو

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۵۰۳.

پوري اړه لري، نو معلومه شوه چې يوې ښځې ته د نكاح كولو په موخه كتل جائز دي. لكه چې په همدې مضمون باندې لاندې حديث شريف هم دلالت كوي

جابر بن عبد الله ﷺ وايي چې نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِذَا خَطَبَ أَحَدُكُمُ الْمَرْأَةَ فَإِنِ اسْتَطَاعَ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَا يَدْعُوهُ إِلَى نِكَاحِهَا فَلْيَفْعَلْ»[١] يعنې كله چې ستاسو څخه څوك غواړي چې يوه ښځه په نكاح كړي نو كه وسه يې كيږي چې د ښځې هغه صفت ته كتل وكړي چې نوموړى د هغې نكاح كولو ته وربلي (لكه جمال، علم او داسې نور) نو دا كار دې وكړي

ذكر شوى صحابي ﷺ وايي: ما غوښتل چې يوه انجلۍ په نكاح واخلم نو هغې ته پټ پټ كېدلم ترڅو چې هغه څه مې په سترګو وليدل كوم چې په ما باندې د هغې د نكاح كولو باعث جوړ شوي وو، نو په نكاح مې واخستله

معجزانه عبارت

٩ـ الله ﷻ په دې مقام كښې د زوجاتو تعدد په ډېر عجيبه عبارت سره بيان كړى دى. او دا ځكه چې دلته د اعدادو د ذكر څخه لاندې دوه حكمونه مطلب دي:

الف: يو حكم توزيع دى: چې څوك دوه ښځې په نكاح كړي، څوك درې او څوك څلور. او جمعه پكښې مراده نه ده چې دوه، درې، څلور (چې ټولې نهه كيږي) په نكاح كړي

نو كه بالفرض د ﴿ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ﴾ په ځاى ـ چې په معناګانو كښې تكرار پروت دى ـ "اِثْنَيْنِ وثَلاثٍ وأَرْبَعٍ" نازل شوي وى چې په تكرار باندې دلالت نه كوي، نو دغه مطلب به د لاسه وتلى وي.

ب: دوهم حكم اختيار وركول دي: چې خوښه مو دوه-دوه ښځې په نكاح اخلئ او كه درې-درې او كه څلور-څلور

نو كه بالفرض د "وَ" په عوض "أَوْ" نازل شوي وى نو دا مطلب به هم د منځه تللى وى، چې تاسو ته اجازه ده چې د ذكر شوو اعدادو څخه فقط يو عدد اختيار كړئ او بس. ځكه چې د "أَوْ" كلمه په انفصال (جدا والي) باندې دلالت كوي.

يوه سړي ته پنځمه نكاح جائزه نه ده

١٠ـ كه څوك وايي چې: د احنافو عليهم په نزد په يو شي باندې صراحت كول د بل شي څخه د هغه حكم د نفي كولو معنى نه وركوي[٢]. لكه چې الله ﷻ د ملائكو د وزرونو په باره كښې عين عبارت نازل كړى دى چې ﴿ أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ ﴾ [فاطر ١] يعنې الله ﷻ ملائك داسې رسولان جوړ كړي دي چې دوه-دوه او درې-درې او څلور- څلور وزرونه لري.

---

(١) سنن ابي داود ج١ ص٢٨٤

(٢) الحسامي في الاصول ص٢٣

مګر د عبد الله بن مسعود ﷺ څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ په یوه خاص مقام کښې جبرائیل امین ولید چې «وَلَهُ سِتُّ مِائَةِ جَنَاحٍ»[١] شپږ سوه وزرې یې درلودې.

نو پوښتنه دا ده چې ایا په دې مقام کښې یوه سړي ته د څلورو مېرمنو جواز دا معنی نه ورکوي چې پنځمه مېرمن به ورته جائزه وي؟ او په څه دلیل پنځمه مېرمن حرامه ګڼله کېږي؟

موږ وایو چې: د پنځمې مېرمنې د نکاح تحریم د یو پلوه په اجماع باندې په اثبات رسېدلی دی[٢]، او د بله پلوه د همدغې پنځمې مېرمنې په تحریم کښې ډېر احادیث روایت شوي دي[٣] چې د همدې جملې څخه یو حدیث دا دی چې کله قیس بن الحارث ﷺ مسلمان شو او اته مېرمنې یې درلودې، نو نبي کریم ﷺ ورته امر وکړ چې: «اخْتَرْ مِنْهُنَّ أَرْبَعًا»[٤] د دوی څخه فقط څلور مېرمنې غوره کړه، یعنې نورې درته جائزې نه دي.

سوال جواب

١١ـ که څوک وایي چې: دغه ټول احادیث آحاد دي او په آحادو احادیثو باندې خو د کتاب الله تخصیص تحقق نه شي موندلی، نو معلومه شوه چې د پنځمې مېرمنې تحریم په احادیثو نه شي ثابتېدلی؟

موږ وایو چې: دا اعتراض خو به په هغه وخت کښې په ځای وي چې د پنځمې مېرمنې جواز نه ایت شریف شامل وي. خو خبره داسې نه ده، بلکې د څلورو مېرمنو څخه علاوه په نورو کښې ساکت دی او احادیث یې بیان واقع شوي دي.

یا په بل عبارت، احاد احادیث د کتاب الله نسخه کوونکي نه واقع کېږي خو بیان یې واقع کېدلی شي. موږ ورباندې په دې مقام کښې د بیان نوم ایښی دی، نسخه کوونکي ورته نه وایو.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

که څوک وایي چې: اجماع خو هله تحقق مومي چې مخالف ونه لري او په دې مسئله کښې خو مخالفین شته دي، حتی چې یو سړي ته تر نهو پورې جائزې ګڼي[٥]؟

موږ وایو چې: په همدې مسئله باندې د صحابه وو کرامو ﷺ په زمانه کښې اجماع شوې ده چې په هغه وخت کښې هیڅوک مخالف نه وه.

هو! بدعتیانو د اجماع څخه په وروستنی زمانه کښې مخالفت کړی دی او په څلورو باندې یې زیادت جائز ګڼلی دی. او په اجماع کښې خو دا شرط نه ده چې د قیامت د ورځې پورې دې مخالف ونه لري بلکې دا پکښې شرط ده چې د انعقاد په وخت کښې باید ترې هیڅوک مخالف نه وي.

---

(١) جامع الترمذي ج٢ ص١٦٣
(٢) روح المعاني ج٣ ص١٩٣
(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص٤٥٠
(٤) سنن ابي داود ج١ ص٣٠٤
(٥) تفسير القاسمي ج٥ ص٢٥

برسېره په دې، مخالفت هم د هغه چا اعتبار لري چې هغه د مجتهدينو (اهل العلم) څخه شمېرل کېږي. او د بدعتيانو مخالفت (چې د صحابه وو کرامو اجماع د پښو لاندې کوي) څه اعتبار نه لري.

تبصره

۱۲ـ مونږ ته داسې ښکاري چې د ايت شريف څخه د مقام په اعتبار سره هم په څلورو کښې حصر معلومېږي، ځکه چې په هغه وخت کښې خو غير متناهي (بې نهايته) تعدد د هيڅا څخه پټ نه وه او د ملائکو د وزرونو په خبر نامعلومه نه وه بلکې خلکو په عمل کښې پياده کړې وه چې ځينو لا آن تر لسو مېرمنو پورې درلودې[1]. نو که بالفرض د ايت شريف حصر مطلب نه وی نو په کار وه چې "فَانكِحُوا مَا شِئْتُمْ" نازل شوی وی او اعداد بالکل نه وی ذکر شوی ځکه چې گټه او فائده به پکښې نه وی.

د جاهليت نکاح

۱۳ـ په دې مقام کښې لازمه گڼو چې محترمو لوستونکو ته د جاهليت د زمانې نکاحگانې شرحه کړو ترڅو دوی ته ښه څرگنده شي چې اسلام په نکاحگانو کښې څومره ښه او په زړه پورې ترميم کړی دی، خو افسوس چې اسلام دښمنه تولنې غوارې چې مسلمانان بېرته د جاهليت په امراضو باندې اخته کړي او په اسلامي انتخاب باندې اعتراض وکړي.

بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې[2] په جاهليت کښې نکاح په لاندې څلورو ډولونو سره وه:

الف: يوه نفر به خپلې مېرمنې ته اجازه ورکړه چې فلانې سړي ته لاړه شه او د هغه سره جنسي ارتباط ونيسه ترڅو زه او ته هم يو داسې اولاد ولرو چې د پلانې په څېر نجيب او باشرفه وي.

ښځه به د خپل مېړه په امر لاړه او دا کار به يې وکړ، خو مېړه به ورته تر هغې لاس نه وروړ ترڅو به چې څرگنده شوه چې د فلانې څخه يې حمل اخستی دی. دا کار په هغوی کښې څه عار نه وه، په دې کار باندې يې د "نِكَاحَ الِاسْتِبْضَاع" نوم ايښی وه يعنې هغه نکاح چې د بل چا څخه وربانديې څه توته راجدا کولی شي!.

ب: يوه ډله نارينه به (چې شمېر به يې لسو ته نه وه رسېدلی) د يوې ښځې سره په زنا باندې اخته وه خو چې کله به هغه اميدواره شوه او د ماشوم د پيدايښت څخه به څو شپې تېرې شوې نو ماشوم ته به يې قائف (قيافه پېژاندونکی) راوغوښت، نو په نومورې ډله کښې به يې چې په هر چا پورې وتاړه هغه به ترې خان نه شو خلاصولی او د همده اولاد به گڼل کېده.

ج: په هغه وخت کښې به ځينو فاحشو په کورونو باندې سره بېرغونه درولي وه ترڅو تولو علاقمندانو ته څرگندې وي، خو چې کله به دوی حاملې شوې او ماشوم به يې وزېږاوه نو د همدغې

---

(۱) تفسير الطبري ج۳ ص۲۳۴
(۲) سنن ابي داود ج۱ ص۳۰۹

کچنۍ مور په خوښه پورې یې تعلق درلود، چې په هر یوه زناکار باندې به یې گوته کېښوده ماشوم به د هغه اولاد گڼل کېده.

د. څلورم ډول داسې نکاح مروجه وه چې یو چا به د بل چا څخه خور یا لور غوښته او د مهر په مقابل کښې به یې هغه په نکاح کوله، لکه څنگه چې نن ورځ رواج ده.

نو کله چې ټوله دنیا په اسلام باندې منوره شوه د نکاح مخکنې درې ډولونه یې باطل اعلان کړه او د زنا ښاخونه یې وبلل، او یوازې څلورم ډول یې تائید کړ. او مناسب حدود یې ورته وټاکل چې د څلورو څخه وړاندې تجاوز ونه کړې او همدارنگه دې د محرماتو څخه نه وي، لکه چې وروسته تشریح کېږي.

د زوجاتو تعدد او اسلام دښمنه ټولنې

۴ـ اسلام دښمنه ټولنې تل هڅې کوي چې په اسلامي قوانینو کښې څه د گوتې د ایښودلو ځای پیدا کړي، ترڅو پرې د یو پلوه د هغو خلکو د ایمان د راوړلو مخه ونیسي کوم چې په حقائقو پسې گرځي او د بله پلوه پرې ځینو سادگانو مسلمانانو ته څه شک او اشتباه ورواچوي چې په نتیجه کښې یې د اسلام څخه واړوي او مرتد یې کړي، العیاذ بالله.

نو د هغو قوانینو څخه چې دوی ورته گوته نیسي، د میرمنو تعدد هم دی. دوی په دې مقام کښې په لاندې ډول باندې اشتباگانې راپورته کوي، مثلاً:

الف: اسلام د ښځو حقوق د پښو لاندې کړي دي چې څلور ښځې یې یوه سړي ته جائزې کړې دي خو یوې ښځې ته لږ تر لږه دوه میړونه هم ناجائز بولي، ایا دواړه (نارینه او ښځینه) په التذاذ کښې یو برابر نه دي؟

ب: اسلام د یو پلوه حسد او کینه حرام کړې دي او د بله پلوه یې د عداوتونو بنسټ ته رسمي بڼه ورکړې ده او ترڅلورو زنانه وو پورې یې یوه سړي ته روا کړې دي چې په نکاح یې واخلي. او یا په بل عبارت، دا یې هم جائزه کړې ده چې څلور زنانه په جنگ واچوي، ایا دا کار تناقض نه دی؟

ج: همدارنگه د بنو اولادونه په دښمنۍ اخته کوي چې همیشه یو بل ته غاښ چیچي کوي ته به وایې چې دوی پلارني ورونه نه دي بلکې دښمنان دي. د پښتو متل دی: چې نه دې وي د موره، هغه ته مه وایه چې وروره.

یادونه

۱۵ـ زمونږ د دغسې اعتراضاتو په جوابولو کښې دا مطلب نه دی چې معاندینو ته به قناعت ورکړو ځکه چې په عنادیانو باندې د حقائقو بیانول څه اثر نه شي اچولی. او دا مو هم مطلب نه دی چې مسلمانانو ته قناعت ورکړو ځکه چې دوی د الله ﷻ قوانینو ته په دائمي توگه غاړه ایښودونکي دي، دوی پوهېږي چا چې انسانان پیدا کړي دي او په نر او ښځې باندې یې وېشلي دي هغه ته د دوی ټول غرائز ښه معلوم دي او په ټولو زمانو او په ټولو احوالاتو کښې یې ورته ضروریات او ارتیادې

نبي ځرګندي دي نو د دوی دپاره یې چې څه قوانین را استولي دي دغه ټول فطري شان یې پکښې د نظره نه دي غورځولي. بلکې مطلب مو صرف دا دی چې مسلمانان مطمئن کړو لکه څنګه چې ابراهيم ﷺ د الله ﷻ څخه د مړو په ژوندي کولو کښې خپل اطمئنان غوښتی وه چې د [البقرة: ۲۶۰] ایت شریف لاندې یې بیان تیر شوی دی. نو په همدې منظور د لوستونکو پام لاندې نکاتو ته را اړوو:

د زوجاتو په تعدد کښې اسلام مؤسس نه دی

۱۶_ د میرمنو په تعدد کښې اسلام مؤسس نه دی بلکې تحدیدونکی دی، لکه چې په اومه توضیح کښې تیر شوه چې د ایت د نزول په وخت کښې خلکو متعددې میرمنې درلودې. نو معترضینو ته په کار دي چې په اسلام باندې شاباس ووایي چې غیر متناهي تعدد یې ځلورو ته راټیټ کړ، نه دا چې اعتراض وربانډې وکړي.

د زوجاتو تعدد اجتماعي ضرورت دی

۱۷_ څرنګه چې د زوجاتو تعدد اجتماعي ضرورت دی نو اسلامي قوانینو فقط محدود کړ او بالکل یې د منځه یونه وړ. او دا څکه چې په ټوله نړۍ کښې د نارینه وو او زنانه وو نسبت تقریبًا یو برابر دی، البته د هغې سرشمېرنې له مخې چې په ۱۹۸۱م کال کښې یې صورت نیولی وه[۱].

خو د دې سره‌سره کوم قتل قتول چې په نارینه وو کښې تحقق مومي هغه په زنانه وو کښې تحقق نه شي موندلی، خصوصًا په اوسنی زمانه کښې خو د نارینه وو وژنې دومره ډېرې شوي دي چې روزمره د هرې راډیو څخه اوریدل کیږي، او ترڅو چې وخت تیریږي همدا عملیه په زیاتیدو. او دا څکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې ستاسې مخې ته داسې ورځې راتلونکې دي چې علم به پکښې کم او هَرج به پکښې ډېر شي. صحابه وو کرامو ﷺ وویل چې یا رسول الله! هرج څه شی دی؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «القَتلُ»[۲] یعني: هرج په معنی د وژلو دی.

په افغاني جهاد کښې تقریبًا یو نیم ملیون خلک شهیدان شوه خو ګومان نه کوم چې په سلو کښې به پنځه زنانه وي.

نو د همدې کبله ویلی شو چې د حوادثو په اعتبار سره د زنانه وو شمېر د نارینه وو په نسبت زښت ډېر دی. په همدې بنا یې مېره ښځې عمومًا او کونډې ښځې (چې څوک یې عادتًا د لومړنۍ ښځې په صفت نه قبلوي) خصوصًا مجبورې دي چې د لاندې لارو څخه یوه لاره غوره کړي[۳]:

اوله: چې په خپل ټول عمر کښې د نارینه وو څخه محرومې پاتې او غرائز یې د پښو لاندې شي او بالآخره د اجتماع دپاره د اوږو بار جوړ شي.

---

(۱) د بي بي سي (BBC) راډیو. ۱/۱۰/۱۳۶۸ هـ ش نېټه
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴
(۳) في ظلال القرآن ج۱ ص۵۷۹

دوهمه: چې همدغه بې مېره ښځې د خپلو غرائزو د اشباع دپاره په ناجائزه توګه د هغو نارینه وو سره چې فقط د يوې ښځې په لومه کښې نښتي (ای، جنسي ارتباط ونيسي او په نور ضررونو باندې علاوه، د ايډز (AIDS) ناروغی دپاره سرچينې جوړې شي.

دريمه: چې دوی هم د دوهمې، دريمې او بالآخره د څلورمې بي بي په توګه د نارينه وو په نکاح کښې شاملې شي.

نو اسلامي قانون خو د ذکرو شوو بې مېره ښځو دپاره دريمه لاره غوره کړې او د قانون په صفت يې مسلمانانو ته وړښودلې ده او د څلورو واړو زنانه وو خيال يې ساتلی دی چې د ټولو څخه يې بيبيانې جوړې کړې دي. خو اسلام دښمنه جنايان صرف د يوې ښځې خيال ساتي او د نورو درې واړو ښځو يا د غرائزو اختناق کوي، چې همېشه يې د بې کوری په اور کښې سوزوي او يا يې د نارينه وو دپاره ملعبه جوړوي چې په ټول عمر کښې د عزت يوه شپه هم ونه ګوري.

همدا حقيقت د دوهمې نړيوالې جګړې څخه وروسته اروپايانو زنانه وو درک کړ چې د زوجاتو په باره کښې يې د اسلامي قانون غوښتنه وکړه چې بايد يو سړي ته تر څلورو مېرمنو پورې جواز ولري[1]، او نژدې وه چې غوښتنه يې عملي شوې وی خو د کليسا پاپانو ونه منله او د فحاشۍ دروازه يې پرانستې پرېښودله، مګر څينو مملکتونو ورباندې عمل وکړ او تعدد يې مباح کړ[2]، او دا ځکه چې په دغه وخت کښې د زنانه وو شمېر دومره زيات شو چې د يوه نارينه په مقابل کښې څلورو يا شپږو تنو زنانه وو ته پورته شو[3].

د زوجاتو تعدد فطري شی دی

۱۸ـ مونږ غواړو چې په ذکر شوي مطلب باندې د ښه پوهېدلو په غرض لاندې مقدمات محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو:

الف: الله ﷻ دنيا پيدا کړې ده او اراده يې کړې ده چې د قيامت د ورځې پورې به ودانه وي نو کومو شيانو ته چې الله ﷻ اوږده عمرونه ورکړي دي، لکه غرونه او کاڼي، په هغو کښې يې د توالد سلسله نه ده جاري کړې. او کوم شيان چې ډېره موده نه شي پاتې کېدلی، لکه نباتات او حيوانات، نو هغو ته د بدليت په طريقه د قيامت د ورځې پورې ادامه ورکوي، چې يوه طبقه تېره شي په عوض کښې يې بله طبقه په ځای ودرېږي، نباتات د تخمونو او نهالونو په سلسله او حيوانات د توالد او تناسل په ذريعه د زمانې د اوږدوالي سره اوږدېږي.

ب. همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «تَزَوَّجُوا الْوَلُودَ الْوَدُودَ فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ»[4] يعني:

---

(۱) تفسير المنار ج۴ ص۳۵۹
(۲) الجواهر ج۲ ص۱۲
(۳) الفقه الاسلامي وادلته ج۷ ص۱۶۹
(۴) سنن النسائي ج۲ ص۷۰

محبت ناکې زېږوونکې ښځې په نکاح باندې واخلئ؛ ځکه چې یقیناً زه ستاسو (د ډېروالي) په سبب (په نورو پیغمبرانو عليهم السلام باندې د قیامت په ورځ) مکاثر یم. یعنې زه غواړم چې زما امت د هغوی په امتونو باندې زیات شي او زه د هغوی څخه ډېر پیروان ولرم.

ب: طبعي میلان یا التذاذ (لذت) په دواړو جانبو کښې د دې امله اینبودلي شوي دي چې القاح صورت ونیسي، که نه نو د ځاروېو نسل خو به بالکل د منځه تللی وی او په انسانانو کښې به یې هم دغسې وده نه وی کړې لکه چې اوس یې کړې ده او لا نور هم مخ په وده روان دي.

ج: که بالفرض په جنسي ارتباط کښې التذاذ یا لذت ذاتي مطلب وی نو د بل هر حیوان څخه به په انسان کښې د ذکر شوي ارتباط قوت زیات وي ځکه په دنیا کښې انسان خلیفه دی او خوندور شیان خاص د همده په برخه دي او نور شیان د همده د ګټو دپاره خلق شوي دي [البقرة: ٢٩]، حال دا دی چې په نوموړي قوت کښې انسان یوه چرګ یا چرچڼ ته هم نه شي رسېدلی.

د: په نارینه وو کښې د القاح (تخم اچونې) استعداد د ډېره عمره پورې پاتې کېږي او د زنانه وو په شان ژر د منځه نه ځي[1].

هـ: برسېره په دې، په زنانه وو باندې د حیض او نفاس مرحلې هم تېرېږي راتیرېږي چې په دغو مرحلو کښې د جنسي ارتباط صلاحیت بالکل د لاسه ورکوي، او د حمل ارضاع (تې ورکولو) په حالاتو کښې یې هم د جنسي ارتباط طبعي میلان د پخوا په شان پوره نه پاتې کېږي او نواقص پکښې واقع کېږي. بالمقابل نارینه د دغو ټولو مرحلو او حالاتو څخه بې غمه دي، نه یې په طبعي میلان باندې موانع ورځي او نه پکښې نواقص پېښېږي.

نتیجه

١٩ـ د ذکر شوو پنځو مقدماتو څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې د زوجاتو تعدد د فطرت غوښتنه او د دنیا د ابادۍ او ودانۍ بهتره طریقه ده چې په یوه کال کښې ممکنه ده چې د یو سړي په ذریعه څلور ماشومان تولد او دنیا وربانديې اباده شي او د دې سره سره د زنانه وو آبرو هم وساتله شي او ماشومان هم ضائع نه شي. او دا ځکه چې حرامیان ماشومان اکثره ضائع کېږي چې په لارو او کوڅو کښې پراته وي او یا حتی د خپلې مور د پلوه وژل کېږي ترڅو کچنیتوب ته اوزګاره شي.

برسېره په دې، زنانه د خپلو هغو ماشومانو سره چې حرامیان وي او پلار یې معلوم نه وي، دومره مینه نه لري لکه څومره چې د حلالیانو او بانسبه ماشومانو سره یې لري.

د همدې کبله اسلامي قوانینو تعدد جائز کړی او کچنیتوب یې حرام کړی دی. بالمقابل اسلام دښمنه ټولنې د فطرت مخه نیسي او د فحاشۍ دروازه خلاصوي.

همدا حقیقت ځینو انصاف غوښتونکو خلکو هم درک کړی دی. لاندې یې مثالونه ولولئ:

(١) تفسیر المنار ج ٤ ص ٣٥٢

اول: د اروپا یو مشهور فیلسوف (گوستالوبون) د زوجاتو تعدد بهتر گنلی دی چې دا د اجتماع دپاره په گټه تمامېږي[١].

دوهم: یوه جرمنی ښځه اقرار کوي چې یقیناً زه د خپل خان دپاره بهتره گنم چې د یوه عادل سړي دپاره لسمه مېرمنه شم خو دا مې خوښه نه ده چې د غیر عادل سړي لومړۍ مېرمنه جوړه شم او یا هیڅ ملگرې ونه لرم[٢].

دریم: ماته دوه ښځې معلومې دي، اوس هم ژوندۍ دي، چې خپلو مېړونو ته یې دوهمې ښځې په نکاح کړې او دا ځکه چې یوه بالکل شنډه وه او د بلې یو زوی وه خو د څه ناروغۍ د کبله یې توالد قطعه شوی وه. دغو دواړو ښځو په خپلو مېړونو باندې ترحم وکړ چې هغوی نه د ابتداء څخه شنډ وه او نه یې د توالد قوت قطعه شوی وه.

د کور ریاست نارینه وو ته سپارل شوی دی

۲۰ـ که بالفرض یوه زنانه د متعددو نارینه وو دپاره مېرمن جوړه شي نو طبعي ده چې د کور مشري به هم د همدغې زنانه په غاړه وي. یا په بل عبارت، د ماشومانو نسب به هم د زنانه څخه ثابت شي. لکه چې په موجوده زمانه کښې هم په اروپا کښې داسې کورنۍ شته چې مشري یې د یوې زنانه په غاړه وي. او دا ځکه چې همدغه ډول زنانه مشخص مېړه نه لري او په هره کچني خانه کښې چې حمل واخلي خپل کور ته یې راوړي.

د دې عملیې نتیجه دا کېږي چې د ماشومانو روزنه او تربیه ټوله د زنانه په غاړه پرېووځي او زناکاران نارینه د پشیانو حیثیت خپلوي، کله چې پشیان په یوه پیشو باندې خپلې خواوې سړې کړې نور نو بیا د پیشو او پیشوگیو په غم کښې نه وي، ټول غم یې د همدغې پیشو غاړې ته ورلوېږي، په اصطلاح نران پشیان د پیشو سره هیڅ کومک نه کوي چې اقلاً پیشوگی ورسره په خولو کښې ونیسي او کور په کور یې ورسره وگرځوي.

لنډه دا چې په دې تقدیر به ټول ماشومان اخیافي خویندې او وروڼه جوړ شي او د اعیاني او علاتي خپلوۍ (چې د قربت او ترحم لوی منابع دي) بېخ به بالکل ووځي او د منځه به لاړې شي.

د زوجاتو په تعدد کښې عدل واجب دی

۲۱ـ د څلورو پورې د مېرمنو تعدد اسلامي قوانینو مباح گرځولی دی ترڅو ترې د ضرورت په وخت کښې کار واخستل شي. خو د دوی په منځکښې یې په پوره عدل او انصاف سره چال چلند واجب کړی دی او څوک چې بې عدلي کوي هغه ته یې دروند وعید ټاکلی دی. لاندې احادیث ولولی:

---

(١) الجواهر ج٢ ص١٢

(٢) روائع البیان في ایات الاحکام ج١ ص٤٣٠

الف: نبي كريم ﷺ فرمايي چې: «إِذَا كَانَ عِنْدَ الرَّجُلِ امْرَأَتَانِ فَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَشِقُّهُ سَاقِطٌ»[1] كله چې د يوه سړي په وړاندې (په نكاح كښې) دوه ښځې وي او د دوی دواړو په منځكښې عدل ونه كړي نو د قيامت په ورځ به په داسې حال كښې راشي چې يو اړخ به يې ساقط وي. يعنې د محشر په ميدان كښې به د ګوزڼ وهلي په څېر په يوه اړخ باندې كوږ وي.

ب: بي بي عائشه (د مؤمنانو مور) رضي الله عنها وايي چې: نبي كريم ﷺ د خپلو بيبيانو رضي الله عنهن په منځكښې په نوبت سره چال چلند كاوه او په انصاف به چلېده، خو د دې سره سره به يې ويلې چې «اللَّهُمَّ هَذِهِ قِسْمَتِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ»[2] اى الله! دا زما وېش دی په هغه شي كښې چې زه يې مالك يم (چې زما په اختيار كښې دي)، نو ته ما مه ملامته كوې په هغه شي كښې چې ته يې مالك يې او زه يې مالك نه يم. يعنې د زړه په مينه باندې مې مه ملامته كوې چې د بي بي عائشې رضي الله عنها سره زياته ده، خو زړه زما په ولكه كښې نه دی.

ج: په اجماع سره ثابته ده چې نبي كريم ﷺ د خپلو بيبيانو رضي الله عنهن په باره كښې په انتهاء درجه عدل كاوه، تردې چې په مرض الموت كښې ترې هم نه دی فوت شوی[3] ترڅو امت ورپسې اقتداء وكړي او بې عدلي ونه كړي.

د بې عدلۍ مفاسد

۲۲_ الله ﷻ د متعددو زوجاتو په هكله څكه عدل واجب ګرځولی دی چې په بې عدالتۍ كښې لاندې مفاسد پراته دي:

الف: د زوجاتو (ښځو) په منځكښې كينه او عداوت زياتره د دې څخه سرچينه اخلي چې خاوند يې بې عدلي وكړي او د يوې ښځې خوا ته يې ميلان زيات شي.

مونږ په خپله زمانه كښې داسې متعددې مېرمنې ګورو چې مېړه يې د انصاف څخه كار اخلي نو د ښځو په منځكښې يې هيڅ كينه وجود نه لري، ته به وايې چې دوی بني نه بلكې خويندې دي.

ب: د بې عدالتۍ څخه د اولادونو عداوت او دښمني هم نشئت كوي، څكه چې د هر ماشوم دپاره د خپلې مور غېږ اولنۍ مدرسه ده نو د چا سره يې چې مور دښمني لري په لاشعوري توګه يې اولادونه هم ورسره عداوت اخلي، او بالآخره د ناسكه ورونو او خويندو په منځكښې د دښمنۍ ونه شنه كېږي او د دواړو ښځو خپلوان هم په همدې مرض باندې اخته كېږي.

ج: همدارنګه د هرې يوې طرف ته چې شريك مېړه زيات ميلان وكړي د بلې ښځې د طرف څخه ورته د عداوت دروازه خلاصېږي حتی چې په ځينو اوقاتو كښې لا د مېړه د وژنې او يا د ښځې د طلاقولو سبب جوړېږي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۷

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۷

(۳) تفسير المنار ج۴ ص۳۶۵

هېر مو نه شي!

۲۳_ لاندې نکات په پام کښې ولرئ:

الف: څرنګه چې د زوجاتو تعدد ډېره پراخه موضوع ده نو زمونږ څخه پکښې بحث اوږد شو، او س هم د دې موضوع په شاوخوا کښې څه نکات پاتې دي، که څوک د نور بحث شوق لري نو څېنو اوږدو کتابونو[1] ته دې مراجعه وکړي.

ب: د نبي کريم ﷺ د ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن د تعدد مباحثه د احزاب سورت ته پرېښودله شوه، که الله ﷻ توفيق راکړ هملته به يې مطرحه کړو.

د عربيت يو بحث

۲۴_ څينې مفسرين کرام وايي چې د ﴿ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ﴾ سره "انكِحُوا" مقدر دی[2] لکه چې د عربيت قواعد يې غوښتنه کوي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې که د تعدد په صورت کښې د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ نو بيا يوه ښځه په نکاح واخلئ او يا وينځه په نکاح کړئ.

او څينې نور وايي چې "فَاخْتَارُوا" ورسره مقدر دی[3]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې که د تعدد په صورت کښې د بې عدالتۍ څخه ډارېدلئ نو يوه ښځه په نکاح واخلئ، او يا بالکل د اصيلو څخه صرف نظر شئ او وينځې د خانو دپاره غوره کړئ چې ببخي د بې عدالتۍ د خطر څخه بچ شئ، د وينځو په منځکښې عدالت کول ضرور نه دی ځکه چې منکوحې نه دي.

مونږ ته همدغه دوهم تفسير په زړه پورې ښکاري چې د بحث د سياق سره موافق دی.

سوال جواب

۲۵_ که څوک وايي چې: د "فَاخْتَارُوا" جمله خو مخکښې ذکر نه ده حتى چې دلته مقدره شي نو بايد چې دوهم تفسير په زړه پورې نه شي؟

مونږ وايو چې: د "فَاخْتَارُوا" جمله که څه هم په صراحت سره ذکره نه ده مګر د ﴿ فَانكِحُوا ﴾ د جملې په ضمن کښې ذکره ده. او دا ځکه چې نکاح تر هغه پورې تحقق نه شي موندلی ترڅو چې نکاح کوونکی هغه غوره نه کړي.

﴿ وَءَاتُوا۟ ٱلنِّسَآءَ صَدُقَٰتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَىْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴿٤﴾ ﴾

(١) تفسير المنار ج۴ ص۳۴۴_ ۳۷۵
(٢) تفسير احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۵۵
(٣) روح المعاني ج۴ ص۱۹۵

[۴] او مېرمنو ته د هغوی مهرونه په داسې حال کښې ورکړئ چې (په تاسو باندې) فرض کړی شوي دي (او خپله دینداري وربانديې تازه کړئ) نو که چېرې دوی ستاسو دپاره د کوم شي څخه د زړه نه تېرې شوې (او په اخلاص او خوشالی سره يې درته سپېڅلی وګڼه) چې هغه د مهرونو څخه عبارت دی. نو هغه شی په داسې حال کښې خورئ چې (هم) برکتناک دی (او هم) ښه تېرېدونکی (هضمېدونکی) دی.

ارتباط

په وړاندېني ایت کښې توصیه شوې وه چې په تاسو باندې لازمه ده لکه څنګه چې د یتیمانو په باره کښې د بې عدالتۍ څخه خانونه ساتئ؛ همدارنګه د زنانه وو په هکله هم د بې عدالتۍ څخه خانونه بچ کړئ. په دې ایت کښې حکم کېږي لکه څنګه چې په تاسو باندې یتیمانو ته خپل مالونه ورکول لازم دي همدارنګه درباندې واجبه ده چې زنانه وو ته د دوی مالونه (مهرونه) هم ورکړئ او په يوه او بله بهانه سره يې ترې ونه خورئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! لکه څنګه چې تاسو ته د زنانه وو په باره کښې توصیه وشوه چې د هغوی معنوي حقوق مه ضائع کوئ همدارنګه درته توصیه کېږي چې هغوی ته مالي حقوق هم ورکړئ چې:

الف: باید مېړونه ترې په مهرونو باندې خېټه وانچوي چې یا يې بالکل ورته ونه تاکي او یا يې په چل یا زور او غانې چیچي سره بېرته ورکړې ته مجبوره کړي حال دا چې خوښه يې نه وي.

ب: باید د زنانه وو خپلوان هم د خپلې خور او لور په مهر باندې سترګې خړې نه کړي، چې هغه يې د حیا د کبله ترې غوښتلی نه شي او دوی يې د مېړونو څخه واخلي او په خپلو شخصي مصارفو کښې يې ولګوي.

د جهالت په زمانه کښې عادت وه چې د ښځو خپلوانو به مهرونه دوی ته نه ورکول بلکې دوی ته د ثروت سرچینې ښکارېدې او د "نافجه" په نامه به يې بللې، نو د لور پلار ته به خلکو ویلې چې نافجه (مال ډېروونکې) دې تبریک شه چې په مهر باندې به يې خپل ثروت غټ کړي[۱].

ج: باید زنانه وو ته ضرور مهر وټاکلی شي، هسې نه چې خپلوان يې د مهر په بدل کښې د مېړه د زنانه وو خپلوانو څخه کومه یوه زنانه په نکاح واخلي او یوه د بلې مهر جوړه کړي (چې په عربي کښې ورته "شغار" وايي)[۲].

۲ـ هو! که پخپله زنانه وو خپل ټول مهر یا د مهر څه برخه تاسو ته، یعنې مېړونو یا خپلوانو ته، د زړه د اخلاصه دروبښله او تاسو پوه شوئ چې دا کار يې په خوشالی سره کړی دی نو په دې

(۱) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۹
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۳۹۲

صورت کښې درته نه د الله ﷻ د پلوه عذاب شته او نه درته په دنیا کښې د ملامتی ګوته نیوه کېږي. نو نوش جان یې کړئ هیڅ باک یې نشته، هغه دې درته مبارک او ګټه رسوونکي جوړ شي.

توضیحات

۱ـ مفسرین کرام اختلاف لري چې زنانه وو ته د مهر په ورکړه باندې په ﴿ وَءَاتُوا ﴾ کښې څوک مخاطب دی (مېړونه یا خپلوان)؟.

الف: ځینې وایي چې دا خطاب مېړونو ته متوجه دی، لکه څنګه چې په تېر شوي ایت کښې همدوی په عدالت باندې مخاطب کړی شوي وه[۱].

ب: ځینې نور وایي چې دلته د خبرو مخ د زنانه وو خپلوانو ته اوښتی دی چې دوی به کله-کله د مېړونو ورکړی شوی مهر په امانتداری نه سپاره او کله-کله به یې د بلې ښځې په مهر کښې د هغې خپلوانو ته د شغار په توګه په نکاح ورکوله چې د دواړو ښځو مهرونه به د هغوی خپلوانو ته په جیب کښې پاتې کېده[۲].

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په ایت شریف کښې ټول مؤمنان مخاطب کړی شوي دي چې مېړونو، خپلوانو او بالآخره هغو ملکانو ته هم شامل شي چې په نکاحګانو کښې د مهرونو څخه د لونګۍ په نامه باندې څه ناڅه ترلاسه کوي، او یا د رهبارۍ په بهانه مهرونه کنډو کوي.

یادونه

۲ـ د زنانه وو په نکاحګانو کښې أجرت اخستل جائز دي او رشوت پکښې حرام دی. لاندې مثالونه ولولئ:

الف: که یو سړی د خبر رسوونکي په حیث په منځکښې ګرځي راګرځي چې محض سوال جواب وړي راوړي او په همدې کار باندې څه أجرت یا شیرني واخلي څه باک یې نشته، خو په دې شرط چې د زنانه د مهر څخه ونه شمېرل شي او په هغه کښې محاسبه نه شي.

ب: او که په عقد کښې اغېزمن او مؤثر وي او په هو، یا نه، کښې یې خبره اعتبار لري نو نوموړي ته پیسې مېسې اخستل حرام کار دی او رشوت ګڼل کېږي، لکه د ځینو ملکانو او ماماګانو لونګۍ ګانې او یا نور شیان اخستل.

ج: همدارنګه حکم په هغو دواړو نفرو کښې هم دی چې د عقد څخه وروسته د واده په ورکړه کښې ګرځي او راګرځي. نو که محض سوال جواب وړي راوړي او څه شی واخلي باک یې نشته خو چې خبره یې څه اثر ونه لري. بالمقابل، که خبرې یې اثر درلود او څه شی یې واخستل نو هغه رشوت دی.

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۴

(۲) رد المختار المشهور بالشامي ج۲ ص۳۶۱

د: کومې پيسې ميسې چې د زنانه وو خپلوان يې په واده يا کوژدن کښې اخلي، چې د ولور په نامه يادېږي او د مهر څخه په غير دی، هغه هم رشوت دی (ناجائزې او حرامې دي)[1].

صَدُقات څه معنی؟

٣ـ ټول مفسرين کرام وايي چې "صَدُقات" د مهرونو څخه عبارت دی او دا نوم ورباندې ځکه اېښودلی شوی دی چې په دې باندې د مېړونو صداقت څرګندېږي چې دوی رښتيا د مېرمنو سره مينه او محبت لري. د همدې کبله خيراتونو ته هم صدقات وايي چې د ايمان په رښتينولی باندې دلالت کوي.

"نِحْلَة" څه معنی؟

۴ـ مفسرينو کرامو د ﴿ نِحْلَة ﴾ کلمې دپاره ګڼ شمېر معناوې کړې دي چې تقريباً ځلورو ته رسېږي[2]، مګر رئيس المفسرين ﷺ په "فريضة" باندې تفسيره کړې ده[3]. چې د معنی حاصل يې داسې کېږي: ښځو ته په داسې حال کښې مهرونه ورکړئ چې په تاسو باندې فرض کړی شوي دي، چې نه ورکول يې ګناه ده او حلال ګڼل يې کفر دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ نِحْلَة ﴾ په ځای "فريضة" نازل نه کړی شو؟

مونږ وايو چې: د ﴿ نِحْلَة ﴾ کلمه د هغو تورو څخه جوړه شوې ده د کومو څخه چې د شاتو د مچيو دپاره نوم (نَحْل) هم جوړ شوی دی، او شات هم حلال دي او هم خواږه. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ښځو ته د حلالو مالونو څخه مهرونه ورکړئ او په ورکولو کښې يې مه زوروئ. هسې نه چې دا متل درباندې صادق شي چې: اوزې شوده خودې راکړه مګر د پچو ډک.

د عربيت يو بحث

۶ـ مفسرينو کرامو د ﴿ فَإِن طِبْنَ لَكُمْ عَن شَيْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا ﴾ په عربيت کښې په زړه پورې بحثونه کړي دي[4]، خو مونږ فقط همدومره ليکو چې ﴿ مِّنْهُ ﴾ د متعلق په اعتبار سره د "عَنْ شَيْءٍ" دپاره صفت واقع شوی دی او مفرد ضمير يې (صدقات) جمعې ته د "مذکور" (مفرد) په تاويل سره راجع دی او ﴿ نَفْسًا ﴾ د ﴿ طِبْنَ ﴾ د نسبت دپاره تميز دی.

---

(١) الفتاوى الخيريه لنفع البريه ج١ ص٤٨؛ الشامي ج٢ ص٢٩٧
(٢) زاد المسير ج٣ ص٨٣
(٣) روح المعاني ج۴ ص١٩٨
(۴) البحر المحيط ج٣ ص۵١١

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: که چېرې د زنانه وو زړونه ستاسو دپاره کوم يو شی (چې د مهرونو څخه عبارت دی) سپېڅلی وګڼي او په اخلاص او خوشالی سره يې دروبخښي چې مجبوره شوې نه وي، نو هغه نوش جان کړئ، هيڅ باک يې نشته، هغه ستاسو دپاره "هنيء" او "مريء" دی.

"هَنيء" دې ته وايي چې سړي ته بې تکليفه لاس ته ورشي او هيڅ مشقت پکښې ونه ګوري[١].

"مَريء" دې ته وايي چې د ستونې څخه ښه تېرېږي او په اسانی سره هضمېږي[٢]. يعنې د بخښل شوې مهر په خوړلو کښې ستاسو دپاره نه په دنيا کښې ملامته راجع کېږي او نه په آخرت کښې.

د سختو ناروغيو تداوي

٧ـ يوه ورځې علي ﷺ ته يو سړی راغی او د ګېډې د درد څخه يې سر تکاوه. نو هغه ورته يو علاج بيان کړ هغه دا چې د ښځې مېرمنې د مهر څخه د هغې په پوره اخلاص سره څه مال واخله چې ﴿ هَنِيٓـًٔا مَّرِيٓـًٔا ﴾ دی، او شات ورباندې خريداري کړه چې الله ﷻ په ﴿ فِيهِ شِفَآءٌ لِّلنَّاسِ ﴾ لقب باندې ياد کړي دي، او د باران اوبه ﴿ مَآءً مُّبَٰرَكًا ﴾ ورباندې وراضافه کړه، کله چې "هَنِيئًا، مَرِيئًا، شِفَآءً، مُبَارَكًا" څلور واړه سره راټول شي نو ـان شاء الله ﷻ ـ ګېډه به دې روغه شي. نو نوموړي سړي دا کار وکړ او د ګېډې د درد څخه خلاص شو[٣].

زمونږ اميد دا دی چې په همدې دوايي باندې به د هغو ناروغيو چې معالجه يې ستونزمنه وي، تداوي وشي ـان شاء الله تعالی.

﴿ وَلَا تُؤْتُوا۟ ٱلسُّفَهَآءَ أَمْوَٰلَكُمُ ٱلَّتِى جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ قِيَٰمًا وَٱرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَٱكْسُوهُمْ وَقُولُوا۟ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝٥ وَٱبْتَلُوا۟ ٱلْيَتَٰمَىٰ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغُوا۟ ٱلنِّكَاحَ فَإِنْ ءَانَسْتُم مِّنْهُمْ رُشْدًا فَٱدْفَعُوٓا۟ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ ۖ وَلَا تَأْكُلُوهَآ إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا۟ ۚ وَمَن كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۖ وَمَن كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَٰلَهُمْ فَأَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ حَسِيبًا ۝٦ ﴾

[٥] او تاسو سادګانو ته خپل (د هغوی) هغه مالونه مه ورکوئ چې هغه الله ﷻ ستاسو دپاره په ښو باندې د ودرېدلو اسباب ګرځولي دي (او ژوند مو ورپورې مربوط دی).

---

(١) لسان العرب ج١ ص١٨٤

(٢) مفردات الراغب ص٤٨٥

(٣) روح المعاني ج٤ ص٢٠٠

او دوی (سادګانو) ته په همدې (مال) کښې روزي ورکړئ او لباس هم ورته (پکښې) وکړئ. او دوی ته نېکه (معروفه) وینا هم وکړئ.

[۶] او یتیمان (وروزئ او) تر هغه پورې یې د ازموینې لاندې ونیسئ چې د نکاح (بلوغ) وخت ته ورسېږي، نو که د دوی څخه مو (بیا) څه هوښیارتیا ولیده نو دوی ته خپل مالونه ورکړئ.

او د دوی مالونه د شرعې څخه د تجاوز د امله مه خورئ او د ډېر عمرې څخه د چالاکۍ د امله وربانډې خېتې مه اچوئ (چې راڅخه به یې واخلي).

او هر څوک چې مالدار وي نو هغه دې ترې ځان وساتي او څوک چې ناداره (فقیر) وي نو په معروفه طریقه باندې دې (ترې) څه وخوري، نو کله چې تاسو هغوی ته د هغوی مالونه وسپارۍ نو شاهدان وربانډې ونیسئ. او الله ﷻ د حساب د حیثه بس دی (محاسبه به درسره وکړي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې توصیه شوې وه چې یتیمانو ته خپل مالونه او زنانه وو ته خپل مهرونه ورکړئ. او په دې ایتونو کښې هدایت راکول کېږي که چېرې دوی د مالونو حفاظت نه شو کولی او د مالونو د ضائع کېدلو خطره وه نو بیا یې مه ورکوئ او تاسو یې ورته وساتئ. خو هسې نه چې خپل موټی وربانډې په دائمي توګه کلک کړئ، بلکې دوی (سادګان) د تربیې لاندې ونیسئ او د مال ساتنه ورزده کړئ بیا وربانډې خپل مالونه وسپارئ.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! سادګانو ته د هغوی هغه مالونه مه ورکوئ کوم چې په تاسو باندې یې د خپلو مالونو په شان ساتنه لازمه ده، کوم چې ستاسو دپاره الله ﷻ په ژوند کښې د قیام (په پښو باندې د ودرېدلو) اسباب جوړ کړي دي چې بې ماله ژوند نه شئ کولی. نو لکه د خپل ژوند د قیام خیال چې ساتئ چې ضائع نه شي، همدارنګه د سادګانو د قیام خیال هم وساتئ. که تاسو پوهېږئ چې دوی د مالونو ساتنه نه شي کولی نو مه یې ورکوئ، خو د لاندې هدایتونو مراعات وکړئ:

۱ـ د سادګانو په مالونو کښې تجارت وکړئ ترڅو د دوی روزمره خوراک او څښاک او هم یې لباس او نورې اړتیاوې، لکه دارو درمل،د مفاداتو (ګټو) څخه صورت ونیسي. یا په بل عبارت، تاسو خو هوښیار یاست، په سادګانو باندې اصلي پانګه مه خورئ او سبا ورځ یې په نظر کښې ونیسئ بلکې تجارت پکښې وکړئ چې په تجارت کښې برکت دی. هو! دا بېله خبره ده چې پانګې خرڅ کولو ته مجبور شئ.

۲ـ دوی ته نېکې خبرې وکړئ، چې د یو پلوه د سادګۍ څخه د راوېستلو په لار روان شي او د بله پلوه خپه نه شي او یا یې کوم شیطان خپه نه کړي چې تاته خو پلانی خپل مال نه درکوي او غواړي چې په دائمي توګه یې درڅخه وخوري.

۳_ همدارنګه سادګان تربیه کړئ چې سادګي یې دوام ونه کړي او ترڅو چې بلوغ ته رسېږي چې ښه هوښیار بنیادم ترې جوړ شوی وي، چې د مال د ورکړې جوګه شوی وي.

د قولي او عملي تربیه کولو ډېره ښه لاره دا ده چې د ژوند په وړو- وړو معاملاتو کښې ورته په ګډون قائل شئ ترڅو ارزان بیه شیان واخلي او خرڅ کړي. یا په بل عبارت، سادګان د معاشرې څخه په انزوا (یوازېتوب) کښې مه ساتئ.

۴_ نو کله چې تاسو د سادګانو څخه ځه ناځه هوښیاري ولیده او پوه شوئ چې مالونه نه ضائع کوي نو هغوی ته خپل مالونه ورکړئ خو د نګرانۍ لاندې یې ساتئ او پام ورباندې کوئ چې که څه غلطیا ترې واقع کېدله هغه وراصلاح کوئ.

۵_ د سادګانو د سادګۍ څخه بده استفاده مه کوئ چې په هوښیارۍ باندې یې خانونه راندې واچوئ چې مونږ خو لا د هغه په هوښیارۍ باندې پوه نه یو، او په همدې بهانه باندې د شرعي حد څخه تجاوز وکړئ او د هغوی مالونه د خانو سره تال کړئ.

۶_ همدارنګه د هغو سادګانو مالونه هم مه خورئ چې هغوی په بلوغ سره د مالونو د ورکړې مستحق نه ګرځي بلکې هغوی ته د مال ورکړه د ډېر عمرۍ (پنځه ویشت کلنۍ) پورې ځنډېدلې وي. هسې نه چې تاسو یې په خوراک باندې چالاکي وکړئ که ذکر شوي عمر ته ورسېږي او شرعاً د هوښیارانو په ډله کښې وشمېرل شي نو د هغوی مالونه به مو د لاسه ووځي او د خوراک بهانه به مو ورکه شي.

۷_ هو! د سادګانو د مالونو په باره کښې لاندې قانون په نظر کښې ونیسئ:

الف: هرڅوک چې الله ﷻ په خپلو مالونو باندې غني ګرځولی وي نو هغه دې ترې ځان وساتي.

ب: څوک چې فقیر وي نو هغه دې په معروفه توګه وخوري، څنګه خوراک او څښاک چې په اولس کښې رواج وي هغه ورته جواز لري چې د اجرت په حیث ترې استفاده وکړي.

۸_ کله چې سادګان حقیقتاً او شرعاً د رُشد (هوښیارۍ) حالت ته ورسېده او مالونه مو ورته وسپارل نو شاهدان ورباندې ونیسئ، ترڅو د یو پلوه هغوی مطمئن شي چې ستاسو سره یې نور څه پاتې نه دي او د بل پلوه تاسو بې غمه شئ چې هغوی د شیطانانو په لمسون د مالونو د تسلیمۍ څخه انکار ونه کړي او دوستي مو په دښمنۍ بدله نه شي.

۹_ ذکر شوي هدایات د دې دپاره درکړی شوه چې د خپلو خانونو سره محاسبه وکړئ او د سادګانو د مالونو په سبب خانونه ګناهګار نه کړي. که نه نو الله ﷻ خو درسره د قیامت په ورځ محاسبه کوي چې هیڅ کړه وړه به مو بې حسابه پاتې نه شي او هر څه به هلته حاضر وګورئ.

توضیحات

۱_ د ﴿ٱلسُّفَهَآءَ﴾ کلمه د "سَفِیه" جمعه ده چې د "سَفَه" څخه اخستله شوې ده او د سفه لغوي معنی مونږ د [البقرة: ۱۳۰] ایت لاندې واضحه کړې ده. اما په دې کښې اختلاف دی چې د سُفَهاء

(سادګانو) څخه دلته څوک مراد دي؟ چې تقريباً ټول اقوال پکښې پنځو ته رسيږي[1]، لاندې دوه مثالونه يې ولولئ:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې په دې مقام کښې د سادګانو څخه د سړي خپلې مېرمنې او خپل ماشومان اولادونه مطلب دي[2].

نو د معنی حاصل يې داسې کيږي چې: خپل مالونه د دوی په ولکه کښې مه ورکوئ چې تاسو د هغوی لاس ته کښېنئ، بلکې د خپلو مالونو قبضه په خپلو لاسونو کښې وساتئ او هغوی ته د ضرورت په اندازه نفقه ورکړئ لکه چې درباندې فرض ده.

په همدې تفسير باندې د ﴿ أَمْوَٰلَكُم ﴾ کلمه ظاهراً دلالت کوي، يعنې خپل مالونه.

ب: د سعيد بن جبير عليه الرحمة څخه روايت دی چې د سادګانو څخه دلته يتيمان مراد دي ځکه چې د سورت د سر څخه اصلا همدغه موضوع مطرحه ده او راتلونکې ايتونه هم همدا موضوع تعقيبوي[3].

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې تقدير خو د ﴿ أَمْوَٰلَكُم ﴾ په عوض "أَمْوَالَهُمْ" په کار وه چې نازل شوی وی؟ يعنې د يتيمانو مالونه.

مونږ وايو چې: د يتيمانو مالونه ځکه وليانو ته نسبت کړی شوه ترڅو دوی وهڅوي چې د دوی مالونه په ساتنه کښې د خپلو مالونو څخه کم ونه ګڼي. لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تَقْتُلُوٓاْ أَنفُسَكُمْ ﴾ [النساء: ۲۹] تاسو خپل ځانونه مه وژنئ، يعنې نور مسلمانان مه وژنئ چې د هغوی وژنه داسې ده لکه چې تاسو خپل ځانونه ووژنئ.

تبصره

۳_ مونږ ته دوهم تفسير ښه ښکاري ځکه چې بحث په پرديو مالونو کښې روان دی، نه په خپلو مالونو کښې. مګر ځرنګه چې پردي مالونه يوازې د يتيمانو پورې اختصاص نه لري نو بايد چې د ﴿ ٱلسُّفَهَآءَ ﴾ څخه عام سادګان مراد کړی شي ترڅو سادګانې مېرمنې او سادګان اولادونه هم پکښې شامل شي. شايد چې سعيد بن جبير عليه الرحمة به د يتيمانو ذکر د مثال په توګه کړی وي، نه د حصر په توګه.

حلال مال ته قيام ويل شوی دی

۴_ الله ﷻ په دې مقام کښې د مسلمانانو مالونه د قيام په نامه ياد کړي دي. يعنې مال هغه شی دی چې سړی پرې په دنيا کښې په پښو باندې ودرېږي او هم ورباندې آخرت ګټل کېږي. خو د دې

(۱) زاد المسير ج۲ ص۸۴
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۶۰
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۳۹۳

ټولو سره-سره د زیر بنا (اساس) په نامه یې نه دي یاد کړي لکه چې کمونستان (ملحدان) ورته هدا لقب ورکوي. د الله ﷻ په نزد باندې اساس روغه عقیده ده او بس.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: ظاهره خو داسې ښکاري چې په ﴿ وَٱرۡزُقُوهُمۡ فِيهَا ﴾ کښې د "فيها" په ځای "منها" نازل شوی وی، نو په دې کښې څه حکمت دی چې دغسې نازل نه شو؟

مونږ وایو چې: په ﴿ فِيهَا ﴾ کښې لاندې نکاتو ته اشاره ده، والله ﷻ اعلم:

الف: چې سادګانو ته د هغوی د مالونو څخه تاسو پخپله خوراک او څښاک تهیه کړئ، هسې نه چې تاسو ورته د مالونو څخه د همدغه غرض د پوره کولو دپاره څه ورکړئ خو هغوی پرې خپل ضروریات پوره نه کړي او بې ځای یې ولګوي.

ب: چې تاسو د دوی په مالونو کښې تجارت وکړئ چې اصل سرمایه یې په ځای پاتې شي او ضروریات یې د ګټو څخه پوره شي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمایلي دي: «أَلَا مَنْ وَلِيَ يَتِيمًا لَهُ مَالٌ فَلْيَتَّجِرْ فِيهِ»[1] یعني: خبردار! څوک چې د داسې یتیم متولي شي چې هغه مال ولري نو په مال کښې دې ورته تجارت وکړي.

نو که بالفرض د ﴿ فِيهَا ﴾ په عوض "مِنها" نازل شوی وی نو ذکر شوي دواړه مطلبونه به بې اشارې پاتې شوي وی.

معروف قول څه معنی؟

۶_ په دې مقام کښې الله ﷻ امر کوي چې یتیمانو ته معروفه وینا وکړئ خو نور تفصیل یې نه دی ورکړی. دا د دې دپاره چې هغو ټولو وینا وو ته شامل شي چې یتیمان ورباندې ډاډه کېږي او په متولي باندې د ظالم ګومان نه کوي.

څه لرې نه ده چې دغه ویناګانې د عرف او عادت او یا د حالاتو په بنا فرق وکړي چې چا ته به یو ډول وینا ګټوره وی او چا ته به بل ډول، خو د ښه وضاحت دپاره یې لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: زه شرعًا مکلف یم چې ستا د مال ساتنه وکړم، په تاباندې زما څه احسان نشته.

ب: زه ستا د مال دعوه ګیر نه یم، ستا مال په ماباندې حرام دی.

ج: ستا تجربه کمزورې ده، او په خلکو کښې چلیان ډېر دي، که تا ته یې دستي دروسپارم مال به درڅخه ضائع او خوار پکړ به درڅخه جوړ شي.

د: کله چې ستا تجربه زیاته شوه او ځوانی ته ورسېدې نو ډېر ژر به درته خپل مال تسلیم کړم.

هـ: د مال حفاظت او تنمیه (ډېرول) دې زما په غاړه دي، ته تکره شه علوم زده کړه، تقوی او دینداري دې زیاته کړه، خوشې او بې ځایه وخت مه تېروه. او داسې نور.

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۳۹

د يتيمانو روزنه

٧_ الله ﷻ روزنه څکه ضرور کړه چې د دوی ولیانو او وصیانو ته بهانه په لاس ورنه شي چې هغوی خو لا اوس (د بلوغ څخه وروسته) هم د مال د ورکړې جوګه نه دي، نو باید چې د دوی په روزنه کښې لاندې مواد په پام کښې ونیولی شي:

الف: باید روزنه په طفولیت (ماشومتوب) کښې صورت ونیسي ترڅو چې د بلوغ وخت ته ورسیږي چې څه ناڅه هوښیاري ورته پیدا شوي وي. هسې نه چې د بلوغ څخه وروسته یې په روزنه پیل وکړي.

ب: روزنه باید په دقت او زیات کوښښ سره وي، تردې چې د نورو تعلیماتو په شان ازموینه هم ولري او ځان ورباندې پوه کړي چې څه یې زده کړي دي، هسې نه چې فقط د روزنې لاندې یې ونیسي او نور یې غم نه کوي چې څه یې زده کړه او که نه.

ج: باید د یتیمانو روزنې ته په هغې برخه کښې زیاته پاملرنه وشي د کوم سره چې د دوی مالونه نېغ په نېغه ارتباط لري. که تجارتي مالونه وي باید چې دوکانداري وزده کړي، که زراعتي ځمکې وي باید چې دهقاني ورزده کړي او داسې نور.

همدارنګه د یتیمانو انجنکیانو روزنه هم باید د هلکانو څخه فرق ولري، څه چې دوی ته ضرور وي په همغه کښې دې ورسره کوښښ وکړی شي.

د: روزنه باید عملي بڼه هم ولري چې د تجارت په برخه کښې باید لږ ناچیزه مال د هغوی په لاس کښې واچوي چې هغوی ورباندې پلورل او پیرودل وکړي او دوی یې نتیجه د څېړنې لاندې ونیسي[1].

هـ: په دې ټولو باندې د پاسه باید د یتیمانو او سادګانو اخلاقي روزنه او اسلامي ښودانه په جدي توګه په نظر کښې ونیسي، خصوصاً په داسې وخت کښې چې د جهاد څوارلس کلنه دوره تېره شوې ده او ډېر لږ کورونه د یتیمانو څخه خالي دي. هسې نه چې ولیان خپل ماشومان د تعلیم دپاره لیرو دولتونو ته واستوي او د شهیدانو د ماشومانو د تعلیم څخه بالکل غافله شي.

د بلوغ علامات

٨_ الله ﷻ یتیمانو یا سادګانو ته د مالونو ورکړه په دوه شیانو پورې مربوطه کړې ده، چې یو بلوغ (د نکاح وخت) ته رسېدل دي او بل رُشد (هوښیاري) ده. په هوښیارۍ کښې دا ضرور نه ده چې پوره هوښیار شي. د همدې کبله الله ﷻ د ﴿رُشْدًا﴾ کلمه نکره ذکره کړه چې هر ډول هوښیارۍ ته شامله شي.

او بلوغ په دوه ډوله دی: یو بلوغ په علاماتو سره دی او بل بلوغ په عمر سره.

په علامو سره بلوغ دې ته وایي چې د نهه کالو څخه وروسته په نارینه ماشوم کښې د نارینتوب

---

(١) تفسیر المنار ج۴ ص۳۸۶

نښې څرګندې شي، لکه احتلام او داسې نور. او په زنانه ماشومه کښې د زنانه وو علامې ښکاره شي، لکه حيض، اميدواره کېدل او داسې نور[١].

او په عمر سره بلوغ دې ته ويل کېږي چې د بلوغ نښانې په يوه کښې هم ونه موندلی شي خو عمر يې پنځلس کالو ته ورسېږي، نو همدغه ماشوم او ماشومه دواړه شرعاً بالغ ګڼل کېږي البته د امام محمد او أبو يوسف رحمةالله عليهما په نزد باندې چې يو-يو روايت د ابو حنيفه رحمةالله عليه څخه هم راغلی دی او په همدې باندې فتوی ده[٢].

د ابو حنيفه رحمةالله عليه څخه په يو روايت کښې د ماشوم د بلوغ دپاره اتلس (١٨) کاله او د ماشومې د بلوغ دپاره اولس (١٧) کاله هم ښودل شوي دي خو فتویورباندې نه ده ورکړه شوې.

سوال جواب

٩_ که څوک وايي چې: که په ماشوم يا ماشومه کښې د بلوغ نخښې څرګندې شي او يا په عمر سره بالغ وګڼل شي خو د دې سره-سره رشيد نه وي جوړ شوی چې هوښياري پکښې وموندله شي، نو په دې صورت کښې ايا مال ورکړی شي او که څنګه؟

مونږ وايو چې: د جمهور علماوو کرامو په نزد دوی تر هغه پورې د مالونو د ورکړې مستحق نه ګرځي ترڅو چې رُشد ته ونه رسېږي که څه هم سپين ږيری شي او بوډا ترې جوړ شي[٣]. همدا مضمون د ايت شريف د ظاهر څخه څرګندېږي.

اما ابو حنيفه رحمةالله عليه وايي چې که د سادګۍ په حالت کښې پنځه ويشتو کلونو ته پورته شو نو بايد چې خپل مالونه ورباندې وسپارل شي که څه هم رشيد نه وي. او دا ځکه چې:

الف: سادګانو ته خو الله ﷻ د دې کبله د مال ورکړه ممنوعه ګرځولې ده چې دوی هوښيار شي، د دې کبله خو يې نه ده ممنوعه کړې چې بل څوک ورباندې قبضه وکړي او د دوی د لاسه يې په دائمي توګه وباسي. نو کله چې يو ساده د پنځه ويشتو کالو عمر ته ورسېږي او په بلوغ باندې يې لس کاله نور هم وراضافه شي، په اصطلاح نيکه ترې جوړ شي، مګر بيا هم د هوښيارۍ څخه محروم پاتې شي نو معلومه ده چې هغه نور نه هوښيارېږي، که بالفرض هغه ته د دې څخه وروسته هم خپل مال نه سپارل کېږي نو معنی يې دا ده چې په مال باندې د بل چا قبضه ولګېده او په دائمي توګه د هغه د قبضې څخه ووت او دا کار خلاف المراد دی.

ب: د اصول الفقه قانون دی چې د شرط د موجوديت سره د مشروط موجوديت لازم دی مګر د شرط د عدم موجوديت سره د مشروط عدم موجوديت څه ملازمه نه لري، ممکنه ده چې مشروط د بل علت د کبله موجود شي.

---

(١) تفسير البغوي ج١ ص٣٩٤
(٢) الفقه على المذاهب الاربعه ج٢ ص٢٥٠
(٣) روح المعاني ج٤ ص٢٠٦

په دې مقام کښې د عین ایت ﴿ وَبِدَارًا أَن يَكْبَرُوا ﴾ څخه څرګند ېږي چې دلته مشروط (د مال ورکړه) د بل علت د کبله موجوده شوې ده چې هغه د عمر اوږدوالی دی، لکه چې په خلاصه مطلب کښې وړاندې پوره رڼا اچولې شوې ده. او دا ځکه چې که د عمر اوږدوالي بالکل موثر نه وي لکه چې جمهور علماء يې وايي، نو داسې "وَبِدَارًا أَنْ يَرْشُدُوا" به نازل شوی وی، يعنې د دوی د مالونو په خوراک باندې د دې کبله چالاکي مه کوئ چې دوی به هوښيار شي او مال به مو د لاسه ووځي.

یوه مسئله

.١_ که د يتيمانو وليان غنيان وي او ځپلې ګوزارې يې رواني وي نو بهتره دا ده چې د هغوی د مالو وړيا خدمت وکړي او څه ترې وانخلي. او که نه نو د ځپلې ګوزارې په اندازه چې د عرف او رواج سره مطابقه وي او په مال کښې ګنجائش هم وي، ترې اخستلی شي البته د اجرت په توګه.

هو! که د هغوی مالونه زيات وي او غنيان يې د ځپلو مالونو په ضمن کښې خدمت ته رسيدګي نه شي کولی نو ترڅو چې د هغو په خدمت باندې مستقيماً مشغول نه شي نو دوی ته هم رواجي أجرت جائز دی[١]. په دې مسئله کښې مختلف اقوال نور هم شته[٢]، مګر د احنافو عليهم الرحمة په نزد غنيانو ته په هيڅ صورت کښې د أجرت اخستل جواز نه لري[٣].

یوه بله مسئله

٨_ کوم وليان چې يتيمانو ته د شريعت مطابقت مالونه وسپاري نو بايد چې شاهدان پرې ونيسي ترڅو په راتلونکي کښې څه زړه بداوی پيدا نه شي او دوستي په دښمنۍ باندې بدله نه شي. اما دا اشهاد (شاهدان نيول) استحبابي دی، وجوبي نه دی. ځکه چې دا د معاملاتو څخه يوه معامله ده او په مالي معاملاتو کښې خو شاهدان نيول واجب نه دي، لکه چې د [البقرة:٢٨٢] ايت لاندې يې بيان تېر شوی دی.

﴿ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ۝ وَإِذَا حَضَرَ ٱلْقِسْمَةَ أُوْلُواْ ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينُ فَٱرْزُقُوهُم مِّنْهُ وَقُولُواْ لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ۝ ﴾

[٧] خاص نارينه وو لره (بالغان وي او که ماشومان) د هغه مال څخه برخه شته چې هغه مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښي وي. او خاص زنانه وو لره (بالغې وې او که ماشومانې) د هغه

---

(١) تفسير القرطبي ج٣ ص٤٢؛ تفسير المراغي ج٤ ص١٨٩
(٢) البحر المحيط ج٣ ص٥٢١
(٣) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٦٥

مال څخه برخه شته چې هغه مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښي وي (البته) د هغه څه څخه چې لږ وي او یا ډېر. (د الله ﷻ د پلوه) ټاکلی شوې برخه.

[۸] او کله چې د وېشلو موقع ته د خپلوۍ خاوندان (چې د مېراث څخه بې برخې وي) او یتیمان او مسکینان حاضر شي نو څه ناڅه ترې دوی ته (د ثواب دپاره) ورېبرزو کړئ (که مانع ونه لري). او دوی ته وینا وکړئ معروفه وینا (ترڅو دوی دلسرده نه شي).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته توصیه کړې ده چې یتیمانو او سادګانو ته خپل مالونه ورکړئ او هم د زنانه وو څخه مهرونه مه ایساروئ. او په دې ایتونو کښې د همدوی حقوقو ته د یوه بل طرف څخه کتل شوي دي چې باید د پښو لاندې نه کړی شي او د میراث څخه محروم ونه ګرځول شي.

شان نزول

د دې ایتونو په شان نزول کښې متعدد واقعات روایت کړی شوي دي چې د ټولو روایتونو مرجع یوه شي ته کېږي، هغه دا چې د جاهلیت په زمانه کښې زنانه وو او ماشومانو ته میراث نه ورکول کېده، دوی به ویلې څوک چې جنګ نه شي کولی او مال نه شي ګټلی هغه په میراث کښې برخه نه لري. نو نبي کریم ﷺ ته په همدې موضوع کښې شکایتونه وشوه چې په نتیجه کښې ذکر شوي ایتونه رانازل شوه[۱].

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! د مور او پلار یا نورو اقاربو څخه چې هرڅومره مال پاتې وي لږ وي او که ډېر وي په هغه کښې نارینه او زنانه دواړه ډلې برخه لري، داسې برخه چې د الله ﷻ د پلوه فرض کړی شوې ده. نو تاسو ته په کار دي چې د ورکړې التزام یې وکړئ. پاتې شوه دا خبره چې د هغوی برخې څومره-څومره دي، نو هغه به درته وروسته واضحه شي.

د برخو د وضاحت په وخت کښې به درڅرګنده شي چې ځینې خپلوان د ځینو نورو د میراث اخستلو مخه نیسي. نو کله چې تاسو میراث وېشه او همدغه خپلوان چې د میراث څخه بې برخې ګرځول شوي دي او یا نور یتیمان او مسکینان هلته حاضر وه نو هغوی ته څه بخشش ورکړئ ترڅو هغوی د میدان څخه خالي لاس لاړ نه شي او ترڅو تاسو ته دعاوې وکړي او وېش مو برکتي شي. برسېره په دې هغوی ته نېکې خبرې وکړئ چې په لږ شي باندې قناعت وکړي او زړونه یې مطمئن شي.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۹۵

توضیحات

۱_ په دې ايتونو كښې الله ﷻ د ماشومانو او زنانه وو ميراثي برخه په اجمالي توګه لازمه كړه ترڅو ورته ميراث خواره زره ونيسي او پوه شي چې برخه نه وركول د جاهليت د رواجونو څخه يو رواج دى، ډېر ژر به د نورو جاهلي رواجونو په شان د منځه لاړ شي. خو تفصيل يې د راتلونكي [النساء ۱۱] ايت څخه پيل كېږي. او په زړه كښې هغه تفصيل ښه كښېني چې د ابهام څخه وروسته واقع شي.

يادونه

۲_ كه څه هم "رِجَال" نارينه وو ته وايي چې بالغان وي او همدارنګه "نِسَاء" زنانه وو ته ويل كېږي چې روژې ورباندې اوړي، مګر مونږ دلته داسې تفسير وكړ چې ماشومان هلكان او ماشوماني او انجنكياني هم پكښې شاملې شي. ځكه چې په راتلونكو ايتونو كښې يې تفصيل په همدې عام ډول باندې راروان دى، او دا قانون دى چې ابهام او تفصيل بوازې په عباراتو كښې تفاوت لري او بس.

سوال جواب

۳_ كه څوک وايي چې: په دې كښې څه حكمت دى چې ذكر شوى مضمون په لنډ عبارت باندې نازل نه كړى شو چې "لِلرِّجَالِ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ" تر آخره پورې؟

مونږ وايو دا ځكه چې:

الف: ترڅو واضحه كړى شي چې زنانه په اصل استحقاق كښې د نارينه وو څخه كمې نه دي، دوى داسې حقدارې دي لكه چې هغوى حقدار دي.

ب: ترڅو مسلمانان د اول وخت څخه په غوږ ووهل شي چې د نارينه او زنانه وو برخې سره يو برابرې نه دي، تفاوت لري.

لږ وي او كه ډېر

۴_ كه څه هم پوره واضحه ده چې هغه مال ته ميراث ويل كېږي كوم چې د مړي څخه وروسته پاتې شي برابره خبره ده چې لږ وي او كه ډېر، منقولي وي او كه غير منقولي او داسې نور. مګر الله ﷻ په دې مقام كښې ورباندې صراحت وكړ چې ﴿مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ﴾ لږ وي او كه ډېر، ترڅو مسلمانان پوه كړي چې د ناجائزو رواجونو څخه خانونه بچ وساتي او يا ترې لاس واخلي. د مثال په توګه:

الف: ځينې خلک د مشراني په نامه څه مال اخلي او نورو وارثانو ته پكښې برخه نه وركوي.

ب: ځينې خلک په اوسني زمانه كښې هم زنانه د ميراث څخه محروموي او يا ورته په غير منقولي مالونو كښې برخه نه وركوي.

ج: ځينې خلک د متروكه مال څخه رواجي خيراتونه كوي او د ټولو وارثانو رضايت پكښې نه حاصلوي، او نه د يتيمانو خيال ساتي.

دلته معروف قول څه معنی؟

۵ـ په دې مقام کښې هم الله ﷻ هغو تولو خبرو ته په اجمالي توګه اشاره وکړه چې د میراث د وېشلو په وخت کښې بې برخې خپلوانو او یتیمانو ته باید ورکړې شي او د "قول معروف" په نامه باندې یې یادې کړې. او دا ځکه چې نیکې او د خوشالۍ خبرې د اشخاصو او اوقاتو په اعتبار سره فرق کوي نو باید چې مسلمانان عند الموقع ترې مناسبه استفاده وکړي. دا لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: میراث الله ﷻ پخپله وېشلی دی، زمونږ په لاس باندې د برخو ټاکل نه دي، که نه نو ستاسو برخه به مو هم کړې وی.

ب: دغه لږ څه مال تاسو واخلئ او په همدې باندې اکتفاء وکړئ.

ج: ځینې وارثان غائب دي او یا ځینې یتیمان، زمونږ ته روا نه ده چې د هغوی د اجازې څخه په غیر تاسو ته څه درکړو تاسو مه خپه کېږئ. او داسې نور.

یوه مسئله

۶ـ د احنافو علیهم الرحمة وو په نزد په ﴿ فَٱرۡزُقُوهُم ﴾ کښې امر د استحباب دپاره دی او د وجوب دپاره نه دی[1]. د دې مثال مونږ ته داسې ښکاري لکه کله چې د غلو دانو درمند اخستل کېږي او یا د یوه باغ مېوه راغونډېږي نو چې مالک او دهقان یې په خپلو منځو کښې وېشي، باید چې ذکر شوی ارشاد د ثواب دپاره عملي کړي او شاوخوا راغونډ شوو خلکو ته څه ناڅه ورکړي.

﴿ وَلۡيَخۡشَ ٱلَّذِينَ لَوۡ تَرَكُواْ مِنۡ خَلۡفِهِمۡ ذُرِّيَّةً ضِعَٰفًا خَافُواْ عَلَيۡهِمۡ فَلۡيَتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡيَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدًا ۝٩ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَأۡكُلُونَ أَمۡوَٰلَ ٱلۡيَتَٰمَىٰ ظُلۡمًا إِنَّمَا يَأۡكُلُونَ فِي بُطُونِهِمۡ نَارٗاۖ وَسَيَصۡلَوۡنَ سَعِيرٗا ۝١٠ ﴾

[۹] او هغه (مسلمانان) دې (د یتیمانو په هکله د الله ﷻ څخه) وډار شي چې که چېرې هغوی (فرض کړي چې) د خپل (مرګ څخه) وروسته کمزوري ماشومان پرېږدي نو په دوی باندې به ووېرېږي (چې حقوق یې د پښو لاندې نه شي) نو هغوی دې د الله ﷻ (د عذاب) څخه خانونه وساتي او سمې وېناوې دې وکړي.

[۱۰] بې شکه هغه کسان چې په ظلم سره د یتیمانو مالونه خوري یقیناً دوی په خپلو ګېډو کښې اور خوري (ګېډې ورباندې ډکوي) او ژر به سوزوونکي دوزخ ته ورداخل شي.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۷۲

ارتباط

د سورت د سر څخه الله ﷻ په متعددو ایتونو کښې د یتیمانو په باره کښې احکام بیان کړه چې دا کوئ او دا مه کوئ. او په دې ایتونو کښې د ذکرو شوو احکامو د ښه تعمیل دپاره یې لاندې دوه نور هدایتونه هم نازل کړه، ترڅو هرڅوک د یتیمانو په باره کښې د یو پلوه د انساني عاطفې څخه کار واخلي او د بله پلوه د أخروي عذاب څخه وډار شي او الهي احکامو ته عملي بڼه ورکړي.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعني: څوک چې سمدستي د یتیمانو متولیان دي او یتیمانو همدوی ته د أمید سترګې نیولې دي چې ترحم وربانديې وکړي او حقوق یې د پښو لاندې نه کړي، دوی دې د الله ﷻ څخه وډار شي او په هغوی دې ظلم او تېری نه کوي. او دا خکه چې:

که بالفرض بله ورځ د همده اولادونه یتیمان جوړ شي او د بل چا په حضور کښې ولاړ وي او خپل حقوق ترې غواړي ایا د ده په خپلو اولادونو باندې پېرزو کېږي چې حقوق یې د پښو لاندې کړی شي؟

نو ځرنګه چې په خپلو اولادونو باندې یې دا حالت نه لورېږي نو په کار دي چې د نورو خلکو (مړو یا شهیدانو) په اولادونو باندې یې هم پېرزو نه کړي. او د داسې نېکې طریقې اساس کېږدي چې د ده د مرګ څخه وروسته د ده د اولادونو سره هم وربانديې تګ وکړی شي. او څه لرې نه ده چې د همدغه نېک عمل په برکت به د ده یتیمان هم ښه وروزل شي او خلک به ورته درونډ نظر وکړي چې دوی د فلاني صالح سړي اولادونه دي.

۲ ـ هو! که د چا زړه سخت وي او په یتیمانو باندې یې زړه نه سوزي او یا دومره هم نه شي کولی چې خپل خان مړ او خپل ماشومان یتیمان فرض کړي چې عاطفه یې راژوندۍ شي، نو د داسې سړي دپاره اور (دوزخ) مناسب دی.

نو یقیناً دغه ظالمان چې د یتیمانو مالونه خوري په حقیقت کښې خپلې ګېډې د دوزخ د اور څخه ډکوي، ډېر ژر دی چې ورداخل به شي او د ګېډو څخه به یې تنورونه جوړ شي.

توضیحات

۱ ـ مفسرینو کرامو په ﴿ وَلْيَخْشَ ٱلَّذِينَ ﴾ الآیة کښې متعدد تفسیرونه کړي دي[۱]، خو موږ ته هغه تفسیر غوره ښکاري چې د رئیس المفسرین ؓ څخه یې یو روایت کړی شوی دی چې د وراندې بېرته ایتونو سره په ډېر ښه ډول سره سمون خوري. هغه دا چې د ﴿ ٱلَّذِينَ ﴾ موصول د یتیمانو د أولیاء څخه عبارت دی[۲]. موږ ته داسې ښکاري چې د یتیمانو اولیاء به د مثال په توګه ذکر شوي وي او موصول به ټولو مسلمانانو ته شامل وي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۵
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۸۹

دا د يو پلوه، او د بله پلوه په ﴿ لَوْ تَرَكُواْ ﴾ کښې د "لَوْ" کلمه د ماضي دپاره نه ده بلکې د "إِنْ" په معنی سره ده چې په استقبال کښې استعمالېږي[1]، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې:
څوک چې د خپل مرګ څخه وروسته د خپلو کمزورو يتيمانو دپاره ظلم او تېرى نه خوښوي، بلکې د خلکو څخه ورته د ښه سلوک تمه لري، نو هغه دې په خپل ژوند کښې د يتيمانو سره همدغه رويه (تګلاره) غوره کړي.

نو په ټولو مسلمانانو باندې لازمه ده چې د يتيمانو په کمزوري حالت باندې پاملرنه وکړي. که په چا باندې يې حقوق وي هغوى ته دې حقوق ورکړي او که نه نو د سمو خبرو حق خو په هر چا باندې لري. يتيمان لکه چې د مالونو حفاظت ته احتياج دي همدارنګه د خير او نصيحت خبرو او د آدب ښودلو ته هم اړتيا لري.

د دې ايت ارشاد

۲ـ د ذکر شوي ايت شريف څخه لاندې اشارات هم د سړي ذهن ته ورځي:
الف: د مور او پلار ديندارۍ او تقوى د اولادونو دپاره هم ګټوره واقع کېږي، لکه چې الله ﷻ په يوه پخوانۍ قيصه کښې فرمايي: ﴿ وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا ﴾ [الكهف: ۸۲] يعني: او هر چې ديوال وه نو د ديوال څخه لاندې د دواړو دپاره خزانه (دفن کړى شوې) وه، او د دواړو پلار صالح سړى وه.
ب: د والدينو د ظلم او تېرې څخه دا خطره شته چې د دوى په اولادونو باندې همدارنګه ظلم او تېرى وکړى شي لکه چې دوى په خلکو باندې کړى وه.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د مور او پلار په جنايت باندې خو اولادونه نه نيول کېږي نو د هغوى دواړو ظلم به د دوى دپاره څنګه سبب جوړ شي؟
مونږ وايو چې: د دنيا مشقتونه د اعمالو جزاګانې نه دي چې په جنايتکارانو پورې اختصاص لري بلکې دا زواجر دي چې بايد خلک ترې عبرت واخلي. د همدې کبله د ظالمانو د ظلم د وجې په دنيا کښې کله-کله لوى آفت نازلېږي او بې ګناه خلک هم پکښې سوزي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِى ٱلنَّاسِ ﴾ [الروم: ۴۱] يعني: په وچه او په لمده کښې د هغوم جنايتونو د کبله چې د خلکو لاسونه يې مرتکب شوي دي فساد څرګندېږي.
نو هر چا ته په کار دي چې ظلم ونه کړي ترڅو د ده په اولادونو باندې ظلم او تېرى ونه کړى شي.

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۲۱۲

يادونه

۴ـ د اور د خوراک په هکله مونږ د [البقرة:۱۷۴] ايت لاندې څه معلومات ليکلي دي، بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

﴿يُوصِيكُمُ ٱللَّهُ فِىٓ أَوْلَـٰدِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۚ فَإِن كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ۖ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ۚ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِن كَانَ لَهُۥ وَلَدٌ ۚ فَإِن لَّمْ يَكُن لَّهُۥ وَلَدٌ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ ٱلثُّلُثُ ۚ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۚ وَلَهُنَّ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ ٱلثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَـٰلَةً أَوِ ٱمْرَأَةٌ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا ٱلسُّدُسُ ۚ فَإِن كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ ۚ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ ۚ وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾﴾

[۱۱] الله ﷻ تاسو ته ستاسو د اولادونو په باره کښې په کلکه حکم کوي چې يو نارينه لره د دوه زنانه وو د برخې په مثل برخه ده (د هلک برخه د انجلۍ په نسبت دوه چنده ده).

نو که اولادونه ټول يوازې زنانه وه، د دوه تنو څخه اضافه، نو دوی ټولو ته د هغه مال چې مړي پرېښی دی دوه . درېمې برخې (۲/۳) دي. او که اولاد صرف يوه انجلۍ وه نو خاص دغې لره (د ذکر شوي مال) نيمايي برخه ده.

او د مړي د مور او پلار دپاره (بلکې) د دوی دواړو د هر يو دپاره د هغه مال څخه چې مړي پرېښی دی شپږمه برخه ده (خو په دې شرط) که مړی کوم يو (نارينه يا ښځينه) اولاد ولري. او که مړي لره هيڅ اولاد نه وه او وارثان يې يوازې د ده مور او پلار وه (چې نه يې مېرمن وه او يا نه يې مېړه وه) نو خاص مور لره يې درېمه برخه ده (او پاتې د پلار دي). نو که مړي لره وروڼه وه نو مور لره يې شپږمه ده (او پاتې د پلار دي).

(خو دا ټولې برخې) د داسې وصیت (د اداء کولو) څخه وروسته (صورت نیسي) چې مړي ورباندې وصیت کړی وي، او (هم) د دَین (د قرض د ورکړې څخه وروسته).

ستاسو پلرونه او ستاسو زامن، تاسو (د دوی په باره کښې) نه پوهېږئ چې کومه یوه ډله تاسو ته د ګټې رسولو د حیثه نژدې ده (نو ځکه تاسو ته د برخو وېش ونه سپارل شو).

(ذکر شوې برخې ټاکلې شوې دي) د الله ﷻ د پلوه ټاکل. یقیناً الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت خاوند دی (تاسو نه علم لرئ او نه د حکمت خاوندان یاست).

[۱۲] او تاسو لره د هغه مال نیمایي برخه ده چې ستاسو مېرمنو پرېښی دی (خو په دې شرط) که هغوی هیڅ اولاد ونه لري. نو که دوی لره اولاد وه (لور یا زوی) نو تاسو لره د هغه مال څلورمه برخه ده چې دوی پرېښی دی. (خو) د داسې وصیت (د پوره کولو) څخه وروسته چې (ستاسو مېرمنو) ورباندې وصیت کړی وي، او (هم) د دَین (د ورکولو څخه وروسته).

او خاص دوی (مېرمنو) لره د هغه مال څلورمه برخه ده چې تاسو پرېښی دی (خو په دې شرط) که تاسو لره په هیڅ ډول باندې اولاد نه وي، نو که تاسو لره اولاد وه (نارینه وي که ښځینه، د همدې مېرمنې څخه وي که د بلې څخه) نو دوی لره د هغه مال اتمه برخه ده چې هغه تاسو پرېښی دی، (خو) د داسې وصیت د پوره کولو څخه وروسته چې تاسو ورباندې وصیت کړی وي او (هم) د دَین (د اداء کولو څخه وروسته عملي بڼه ورکوله کېږي).

او که یو سړی یا یوه ښځه په داسې حال کښې میراثه شوه چې نه یې پلار درلود او نه زوی، حال دا چې هغه لره (مورنی) ورور یا خور وه، نو د دغو دوارو څخه هر یوه ته شپږمه برخه ده. نو که چېرې دوی (مورني وروڼه یا خویندې) د ذکر شوي معیار (یوه) څخه زیات وه، نو دوی ټول دریمه برخه کښې سره (یو برابر) شریک دي (نارینه یې په زنانه وو باندې څه بهتري نه لري).

(خو) د داسې وصیت د پوره کولو څخه وروسته چې وصیت کړی شوی وي او (هم) د دَین (د خلاصولو څخه بعد باید ذکرې شوې برخې ووېشل شي).

(ذکر شوي وصیتونه او قرضونه باید په داسې حالت کښې ثابت شوی وي) چې (وصیت کوونکی او په دَین باندې اقرار کوونکی) ضرر رسوونکی نه وي.

(تاسو ته په ذکر شوي تفصیل سره په کلکه حکم کېږي) د الله ﷻ د پلوه حکم کېدل. او الله ﷻ پوه دی (حکم منونکی پېژني او هم) د حلم والا دی (په چالاکۍ سره چا ته جزا نه ورکوي نو د جزا ټالول د عفوې معنی نه ورکوي).

ارتباط

یو حکم چې د څومره انتظار څخه وروسته بیان شي په هماغې اندازه په ذهن کښې ښه کېني. د [النساء: ۷] ایت کښې الله ﷻ مسلمانان منتظر کړي وه چې نارینه او زنانه دواړه په میراث

کښې برخه لري خو د برخو بيان يې تال کړی وه. په دې ايتونو کښې د تالو شوو برخو تفصيل بيل شوی دی.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: الله ﷻ تاسو ته د ميراث څخه د اولادونو برخې داسې بيانوي:

الف: که مړي نارينه او ښځينه دواړه ډوله اولادونه ولري نو د هر يوه زوی برخه د لور په نسبت دوه چنده ده، برابره خبره ده چې زامن ډېر وي يا لورګانې او يا دواړه سره سم په سم وي.

ب: که مړي يوازې ښځينه اولادونه (لورګانې) درلودې نو د دوه وو او د دې څخه د ورپورته عدد، هرڅومره چې وي، د ټولو ميراث دوه درېمې (٢/٣) برخې دي.

ج: او که يوازې يوه لور يې درلوده نو هغه د ټول ميراث نيمايي برخه (١/٢) اخلي او بس.

د مور او پلار برخې

٢ـ د مړې مور او پلار لاندې حالات درلودلی شي:

الف: که مړي يوازې نارينه اولاد درلود، برابره خبره ده چې يو تن وي او که اضافه وي نو مور او پلار هر يو د ټولې ترکې (ميراث) شپږمه برخه (١/٦) اخلي او نور نارينه اولاد ته پاتې کېږي.

ب: او که يوازې ښځينه اولاد يې درلود نو د مور او پلار په شپږمو برخو کښې څه تغير نه پرېوزي خو چې لورګانې خپلې برخې واخلي او څه پاتې شي هغه هم د پلار د شپږمې برخې سره يو خای کېږي.

٣ـ که مړي هيڅ اولاد نه درلود نو د لاندې درې حالتونو څخه به خالي نه وي:

الف: چې فقط يوازې مور او پلار يې وارثان وي، نو په دې صورت مور ته د ټول مال يو ثلث دی او ټول متباقي (دوه ثلثه) د پلار برخه رسېږي.

ب: چې د مور او پلار سره يا د مړي مېرمن او يا د مړي خاوند هم په وارثانو کښې شامل وي، نو په دې صورت کښې قانون دا دی چې مېرمن يا خاوند به لومړی خپله برخه واخلي او په متباقي کښې د مور درېيمه برخه رسېږي، نور چې څه پاتې دي هغه پلار ته تکيه کوي.

ج: چې د مور او پلار سره د مړي دوه تنه يا زياتې خويندې يا وروڼه ژوندي وي، برابره خبره ده چې سکه وي، يا ناسکه او بالآخره يا مورنی وي، نو په دې صورت کښې د مور يوازې د مجموعه مال شپږمه برخه رسېږي او متباقي ټول مال د مړي پلار ته پاتې کېږي.

هوا که د خويندو او وروڼو څخه يو تن ژوندی وه نو بيا د مور په برخه باندې څه اثر نه اچوي او د "الف" صورت عملي بڼه اختياروي.

خو د مړي ترکه (ميراث) په هغه وخت کښې د وېش لاندې راځي چې د هغه دَين (قرض) پرې خلاص شي او هم د هغه وصيت ـ چې درېمې برخې څخه اضافه نه وي ـ هم ترې پوره کړی شي. دا ځکه چې په هغه باندې يا قرض وي او يا يې وصيت کړی وي، که بالفرض د قرض او وصيت څخه څه باقي نه شوه نو بيا خو وېش ته حاجت نشته.

په یاد ولرئ!

۴ـ په یاد ولرئ چې الله ﷻ په تاسو باندې لوی فضل وکړ چې ستاسو د وارثانو برخې یې پخپله درته بیانې کړې چې په هر شي باندې علم لري او ستاسو گټه او تاوان هم ورته پوره څرگند دی. که بالفرض ستاسو د وارثانو برخې یې پخپله نه وی رانازلې کړې او ستاسو اجتهاد ته یې پرېښې وی نو تاسو به هیڅکله په ذکر شوي ډول باندې نه وي معلومې کړې. او دا خکه چې تاسو څه پوهېږئ چې پلرونه به درته ژر په درد وخوري او که زامن به مو په عاجل ډول په ښه درشي. نو څرنگه چې ستاسو سره ذکر شوي معلومات نشته نو د ترکې (مېراث) برخې تاکل هم ستاسو د لاسه پوره نه وه. الله ﷻ د خپل کامل علم او کامل حکمت په بناء برخې تاکلې دي نو تعمیل یې په تاسو باندې فرض دی، هاغه او دغه پکښې مه کوي او بهانو انو څخه خانونه بچ وساتئ.

د مېرمن او خاوند برخې

۵ـ د مېرمنې برخه د خاوند په میراث کښې، او د خاوند برخه د مېرمنې په میراث کښې په لاندې ډول ده:

الف: د مېرمنې په ترکه (میراث) کښې خاوند نیمایي (۱/۲) برخه اخلي خو په دې شرط چې مېرمن هیڅ ډول اولاد ونه لري. نه نارینه، نه ښځینه، نه د اوسنې مېړه څخه او نه د بل څخه.

ب: که مېرمنې یو اولاد یا ډېر درلوده نو په دې صورت کښې یې خاوند د ترکې (مېراث) څلورمه (۱/۴) برخه اخستلی شي او بس.

خو دلته هم په یاد ولرئ چې د ترکې وېشلو څخه وړاندې باید د مړو شوو مېرمنو قرضونه او شرعي وصیتونه ورکړئ خکه چې دغه دواړه د میراث خورو د برخو څخه د اولیت حق لري.

ج: د خاوند په میراث کښې مېرمن د څلورمې (۱/۴) برخې مستحقه ده خو په دې شرط چې خاوند یې په هیڅ ډول اولاد ونه لري، نه د ژوندۍ مېرمنې څخه او نه د مړې یا مطلقې مېرمنې څخه، نه یو تن او نه ډېر، نه نارینه او نه ښځینه.

د: او که خاوند یې یو ډول اولاد درلوده نو مېرمن یې په ترکه کښې د اتمې (۱/۸) برخې مستحقه ده او بس.

خو دلته بیا هم ذکره شوې خبره په غوږ کښې ونیسئ چې د میراث وېشل د قرض او د شرعي وصیت د پوره کولو څخه وروسته صورت نیسي.

هېر مو نه شي!

۶ـ هېر مو نه شي چې یوه مېرمن د خپل خاوند د میراث څخه صرف څلورمه یا اتمه برخه اخلي او که مېرمنې د یوې څخه اضافه وې نو هغوی ټولې په څلورمه یا اتمه برخه کښې شریکېږي او بس.

د اخیافي خویندو او وروڼو برخې

٧_ د مورنیو خویندو او وروڼو په برخو کښې دا شرط ده چې مړی دې "کلاله" وي، چې نه پلار ولري او نه یې اولاد ژوندی وي، یعنې نه زوی ولري او نه لور. که نه نو دوی د میراث څخه بې برخې کېږي. په هر تقدیر د برخو تفصیل یې دا دی:

الف: یو تن اخیافي ورور یا خور د میراث شپږمه برخه (١/۶) اخلي.

ب: دوه یا د دې څخه اضافه اخیافي خویندې او وروڼه ټول د ترکې په دریمه (١/٣) برخه کښې سره یو برابر شریک دي، نارینه په ښځینه باندې په برخه کښې څه غوره والی نه لري.

دلته هم دا ضرور ده چې باید د ترکې څخه د مړي قرض خلاص او شرعي وصیت پوره کړی شي او د دې څخه وروسته دوی خپلې برخې واخلي.

دا څلورم خل دی چې تاسو ته د قرض او وصیت په باره کښې لارښوونه کېږي نو په کار دي چې سستي پکښې ونه کړئ.

٨_ برسېره په دې، باید تاسو د خپلو وارثانو خیال وساتئ، نه په قرض کښې په هغوی تېری وکړئ چې په دروغو باندې چا ته د قرض اقرار وکړئ او نه په وصیت کښې د هغوی حقوق د پښو لاندې کړئ چې د خپل مال د دریمې برخې څخه اضافه په وصیت کښې شامل کړئ.

په دغو دواړو صورتونو کښې ستاسو د وارثانو برخې وړې کېږي او مال یې د لاسه اوځي چې دا کار دوی ته ضرر دی.

توضیحات

١_ د تاریخ په اوږدو کښې د مړي متروکه مال وېشلې شوی دی خو د وراثت سببونو اختلاف درلود. نو د جاهلیت په زمانه کښې، چې دنیا په تیاره کښې پرته وه، د وراثت دپاره لاندې اسباب تاکلي شوي وه[١]:

الف: هغه چا په میراث کښې برخه درلوده چې د مړي سره به یې نسبي اړیکه وه، مګر دا پکښې شرط وه چې زنانه او ماشوم به نه وي څکه چې دوی نه توره وهلی شي چې غنیمت راټول کړي او نه څه ګټلی شي.

ب: هغه څوک هم مستحق وه چې مړي به په خپل ژوند کښې په زوی ولی سره نیولی وه، چې په دري ژبه کښې ورته "بچه خوانده" وایي، په عربي کښې دا کار په "التَّبَنّي" سره یادېږي.

ج: هغه دواړه کسان هم یو د بل وارثان ګڼل کېدل چې یو به بل ته دا عهد ورکړ چې غم او ښادي مو سره شریکه ده، که ته مړ شوې زه به دې مېراث وړم او که زه مړ شوم ته به مې وارث یې چې دې ته "عقد الموالاة" وایي.

(١) تفسیر المراغي ج۴ ص١٩۴

د میراث اسلامي اسباب

۲_ کله چې نړۍ په اسلام باندې رڼا شوه نو په ذکرو شوو درې اسبابو باندې څه نور اسباب هم ورزیات شوه چې ټول دغو لاندې اسبابو ته ورسېده(۱):

الف: "النَّسَب"، نسبي اړیکه.

ب: "التبني"، په زوی ولۍ سره نیول.

ج: "عقد الموالاة"، د دوستي تړون او معاهده.

د: "الزوجية"، نکاحي ارتباط.

هـ: "وَلاءُ العِتاقة"، یعنې چې ازاد کړی شوی سړی مړ شي او نسبي وارث ونه لري نو د میراث مستحق یې هغه څوک دی چا چې ازاد کړی وي.

و: "الهجرة"، یعنې کله چې مسلمانانو هجرت وکړ نو هغه چا یې میراث وړلی شو چې هغه به هم هجرت کړی وه او د مړي سره به یې دوستي درلوده او کوم خپلوان به یې چې د هجرت څخه محروم وه نو هغوی به د میراث څخه هم محروم وه.

ز: "المواخاةُ الإسلامية"، یعنې کله چې نبي کریم ﷺ په مدینه منوره کښې د یوه انصاري او یوه مهاجر ورورولي قائمه کړه نو همدغو دواړو به یو تربله سره میراث هم وړو.

مګر کله چې اسلامي حکومت جوړ شو نو الله ﷻ د ذکر شوو اوه اسبابو څخه درې سببونه (التبني، الهجرة، المواخاة الإسلامية) لغوه کړه او پاتې (النسب، الزوجية، ولاء العتاقة، عقد الموالاة) څلور سببونه یې ثابت پرېښودل.

یوه مسئله

۳_ که بالفرض یو مړی د ذکر شوو وارثانو څخه یو وارث هم ونه لري نو باید چې د هغه پاتې شوې دارایي بیت المال ته وسپارله شي ترڅو ضائع نه شي. او دا ځکه که بالفرض ذکر شوي مړي هیڅ دارایي نه درلودی نو تکفین او تجهیز به یې ضرور د بیت المال څخه کېده نو اوس چې څه پاتې وي دا هم باید په بیت المال کښې شامل کړی شي.

همدارنګه د هغه مړي متروکه مال هم بیت المال ته اړول کېږي چې وارثان لري مګر دوی ته شریعت اجازه نه ورکوي چې په خپلو منځو کښې یې ووېشي، لکه د پیغمبرانو علیهم السلام ترکه، چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَا نُوَرِّثُ» الحدیث(۲) زمونږ (د پیغمبرانو د ټولګې) څخه میراث نه وړل کېږي. یعنې زمونږ ترکه ټولو مسلمانانو ته صدقه ده. په همدې باندې د اهل التشیع څخه په غیر د نور ټول امت اجماع ده او پوره بیان یې ځینو مفسرینو کرامو لیکلی دی(۳).

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۷۸

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۹۵

(۳) روح المعاني ج۴ ص۲۱۷؛ التفسیر الکبیر ج۹ ص۲۱۰

د ترکې څلور حقوق

۴_ کله چې څوک مړ شي د هغه د پاتې شوي مال (ترکې) پورې لاندې څلور حقوق په ترتیب سره تعلق نیسي[1]:

لومړی حق: د هر څه څخه وړاندې د مړي کفن ضرور دی، البته د هغسې کېړې څخه چې هم په کیف او هم په عدد کښې د افراط او تفریط څخه خالي وي چې فقهاؤ کرامو واضحه کړې دي.

همدارنګه د مړي هغه ټول ضروریات د لومړي حق څخه ګڼل کېږي چې په دفنولو کښې ورته ضرورت وي، لکه د غسل ورکولو مزدوري، د قبره د څمکې قیمت، یا یې د کیندلو اجرت، یا د انتقال کرایه او داسې نور.

دوهم حق: که څه پاتې شي نو باید چې د مړي قرضونه ورباندې خلاص کړی شي.

دریم حق: که څه پاتې شوه نو باید د مړي وصیتونه پوره کړی شي. البته هغه وصیتونه چې مجموعه یې د پاتې شوي مال د دریمې برخې څخه اضافه نه شي.

څلورم: که د دې څخه وروسته هم څه ناڅه مال پاتې شو هغه باید د وارثانو په منځکښې ووېشل شي.

د وارثانو عمده ګروپونه

۵_ وارثان په عمده توګه په درې ګروپونو وېشل شوي دي: اصحاب الفرائض (د برخو خاوندان)، عصبه او ذوو الأرحام. چې څه تفصیل یې دا دی:

الف: "اصحاب الفرائض" د هغو وارثانو نوم دی چې په شریعت کښې ورته برخې ټاکلې شوي وي. برخې دا دي: نیمه، څلورمه، اتمه، یا شپږمه، دریمه او دوه درېمې (۲/۳).

ب: "عصبه" د هغو وارثانو لقب دی چې دوی هغه څه اخلي کوم چې د "اصحاب الفرائض" د برخو څخه پاتې شي او که څه ترې پاتې نه شي نو بیا دوی ته صبر دی او بس. لکه تره، وراره او نور.

ج: "ذوو الأرحام" هغو وارثانو ته وایي چې د مړي سره نسبي اړیکه ولري خو په اصحاب الفرائض او عصبه وو کښې شامل نه وي. لکه خاله (مورنۍ تروړ) او خوریونه.

د میراث د علم اساسات

۶_ کوم علم چې د ترکې (پاتې شوي مال) او د وارثانو بحث پکښې کېږي هغه ته د میراث علم وایي، چې د فقهې په کتابونو کښې مشرح بیان شوی دی. نوموړی علم په لاندې اساساتو باندې ولاړ دی:

الف: ذکر شوي دواړه [۱۱، ۱۲] ایتونه.

---

(۱) الرسالة السراجیه ص۱

ب: د همدې سورت وروستنی [١٦٧] ایت.

ج: د [الأحزاب: ۶] ایت.

د: هغه ټول احادیث چې د ذکر شوو ایتونو دپاره تفسیر واقع شوي او فقهاء کرامو ترې استنباطات کړي دي.

دا کتاب دومره حوصله نه لري چې د فرائضو علم دلته هو بهو رانقل کړي، علاقمندان دې هلته مراجعه وکړي چې ځانونه وریاندې ښه پوه کړي ځکه چې دا ډېر مهم علم دی او نبي کریم ﷺ یې په زده کړه باندې زیات تاکید کړی دی، لکه چې فرمایي: «تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَعَلِّمُوهَا فَإِنَّهُ نِصْفُ الْعِلْمِ وَهُوَ يُنْسَى وَهُوَ أَوَّلُ شَيْءٍ يُنْزَعُ مِنْ أُمَّتِي»[١] یعنې: د میراث علم زده کړئ او هم یې نورو ته ورزده کړئ، ځکه چې دا نیمایي علم دی او دا به هېر کړی شي او دا هغه اولنی شی دی چې زما د اُمت څخه به واخستل شي. یعنې په دې اعتبار نیمایي علم دی چې د مرګ پورې اړه لري او نور ټول علوم په ژوند پورې مربوط دي، او ځکه به هېر کړی شي او څوک به وریاندې نه پوهېږي چې خلک به ورته اهمیت نه ورکوي چې نه به یې زده کوي او نه به وریاندې عمل کوي، دا هم د قیامت د علاماتو څخه یوه علامه ده.

یوه پوښتنه او د هغې جواب .

٧ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې د یوې لور او د درېوو یا زیاتو لورګانو برخې ښودلې شوې دي. نو پوښتنه دا ده چې د دوه لورګانو برخه هم دوه ثُلثه (٢/٣) ده او که څنګه؟

مونږ وایو چې: که څه هم مفسرینو کرامو د ذکر شوي سوال دپاره زښت ډېر جوابونه کړي دي[٢]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې په لاندې یو حدیث شریف باندې اکتفاء وکړو، چې دوه لورګانې یې د درېو لورګانو په حُکم ګڼلې دي:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته د "سعد بن الربیع" ښځه ورغله او ورته یې وویلې چې ای د الله ﷻ پیغمبره! دا دواړه د سعد لورګانې دي چې پلار یې ستا سره د أحد په غزا کښې شهید شو، د دوی دواړو کاکا سعد ټول مال واخست، دغو دواړو ته یې هیڅ شی پرېنښود، حال دا چې دوی دواړه خو بدون د مال څخه نه شي ودېدلی. نبي کریم ﷺ وفرمایل چې په دې کښې به الله ﷻ فیصله وکړي. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

نو نبي کریم ﷺ د انجنکیانو کاکا راوغوښت او هدایت یې ورته وکړ چې: «أَعْطِ ابْنَتَيْ سَعْدٍ الثُّلُثَيْنِ وَأَعْطِ أُمَّهُمَا الثُّمُنَ وَمَا بَقِيَ فَهُوَ لَكَ»[٣] یعنې: د سعد دواړو لورګانو ته دوه ثُلثه ورکړه او د دوی دواړو مور (کونډې) ته اتمه برخه ورکړه او څه چې پاتې شوه نو هغه ستا شوه.

---

(١) سنن ابن ماجه ص١٩٥

(٢) احکام القران للجصاص ج٢ ص٨٠؛ تفسیر القرطبي ج٥ ص٦٣؛ روح المعاني ج٤ ص٢٢٣

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٢٩

دا په اسلام کښې لومړنی ترکه وه چې نبي کریم ﷺ وویشله[١].

لنډه دا چې په ذکر شوي حدیث سره ایت شریف تفسیر شوی دی، بل تفسیر یا بله وجه بیانول چندان مزه نه کوي.

یادونې

٨ـ په دې مقام کښې باید لاندې ټکي په یاد وساتل شي:

الف: الله ﷻ د اولادونو په برخو کښې داسې عبارت رانازل کړ چې د لورګانو برخې یې مشبه به واقع کړې او د زامنو برخې یې ورسره تشبیه کړې. یا په بل عبارت: د اولادونو د برخو په بیان کښې یې د لورګانو برخې معیار وټاکلې ترڅو مسلمانان په غوږ ووهي چې د لورګانو په برخو کښې سستي مه کوئ، دا سې وګڼئ لکه چې دوی اصلي وارثانې وي او زامن، چې تاسو میراث هغوی پورې خانګړی کړی دی، په میراث کښې عارضي (ا)ي. او دا ځکه چې په تشبیه کښې مشبه به اصل وي او مشبه فرعه.

ب: د ذکر شوي عبارت ﴿ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ﴾ څخه د اشارې په توګه معلومېږي چې که مړی یوازې زوی ولري نو هغه د ټول مال مستحق دی، ځکه چې د یوې لور دپاره نیمایي برخه ټاکلې شوې ده: ﴿ وَإِن كَانَتْ وَٰحِدَةً فَلَهَا ٱلنِّصْفُ ﴾، او نیمایي چې دوه چنده کړی شي واحد (یو) تشکیلوي.

په میراث کښې دوه او درې یو حکم لري

٩ـ د میراث په علم کښې دوه تنه او د دې څخه اضافه په حکم کښې تفاوت نه لري[٢]. د همدې کبله لکه څنګه چې درې تنه خویندې او وروڼه د مړي مور د دریمې برخې څخه شپږمې برخې ته رابښکته کولی شي همدارنګه دوه تنه هم دا کار کولی شي، که څه هم د پلار په موجودیت کښې دوی پخپله یې برخې کېږي.

الله ﷻ علیم او حکیم دی

١٠ـ الله ﷻ د خپلو جلیله صفاتو د جملې څخه په دې مقام کښې علیم او حکیم رانازل کړ ترڅو چې د هغو ټولو سوالونو دپاره جواب شي چې د میراث د وېشلو په هکله د چا په ذهن کښې ناوېږي راتاوېږي. د ټولو جوابونو حاصل دا دی چې هر یو وارث ته الله ﷻ د خپلې پوهې او د حکمت د غوښتنې په مطابق برخه ټاکلې ده، په خینو برخو کښې چې ستاسو په ذهن کښې څه سوال ګرځي راګرځي د هغو ټولو سوالونو منشا صرف یوه ده چې ستاسو علم ناقص دی او هم د الله ﷻ په

(١) تفسیر البغوي ج١ ص٤٠٢

(٢) روح المعاني ج٤ ص٢٢٦؛ تفسیر المظهري ج٢ ص٢٥

بې شمېره حکمتونو باندې خبر نه یاست. نو ښه دا ده چې په خپل قصور اعتراف وکړئ او د بې ځایه سوالونو څخه خانونه وژغورئ او هم د دښمنانو عنادي سوالونه رد کړئ.

د سوالونو څه مثالونه په لاندې کرښو کښې ولولئ:

الف: د مړي دپاره خو نارینه اولادونه او ښځینه اولادونه یو نسبت لري نو د دواړو په برخو کښې ولې نیم په نیمه فرق واقع شو؟

دا ځکه چې الله ﷻ ته د دواړو ډلو اړتیاوې معلومې دي چې نارینه اولادونه د واده په وخت کښې خپلو مېرمنو ته مهر ورکوي خو ښځینه اولادونه مهرونه اخلي، په نارینه وو باندې د خپل ځان او د خپل کور کهول نفقه لازمه ده خو په ښځینه باندې نه د خپل ځان نفقه شته او نه د خپلو اولادونو، بلکې دغه ټول د هغې د پلار یا خاوند په غاړه دي، او داسې نور.

ب: د مړي دپاره پلار او زوی یو نسبت لري چې یو یې اصل دی او بل یې فرعه، په کار وه چې په برخو کښې یې تفاوت نه وی واقع شوی؟

دا ځکه چې الله ﷻ ته ښه څرګنده ده چې د سړي دپاره به په دنیا کښې پلار ښه ګټور جوړ شي او که زوی. او یا به د مړي دپاره په آخرت کښې پلار په درد وخوري چې د ده په ذریعه لوړو درجو ته پورته شي او که د زوی په ذریعه به دا کار صورت ونیسي، او داسې نور.

ج: خویندې او وروڼه چې د پلار په موجودیت سره څه برخه نه شي اخستلی نو مور ته ولې ضرر رسوي چې د درېمې څخه یې شپږمې ته راښکته کوي؟.

دا ځکه چې الله ﷻ ته معلومه ده چې د مړي د خویندو او وروڼو نفقه د مړي د پلار په غاړه ده چې د ده اولادونه دي، او د مړي مور تري بې غمه ده.

د: څه ضرورت وه چې سړي ته حق ورکړی شو چې د خپل مال په درېمه برخه کښې د خپل مرګ څخه وروسته هم د وصیت په ذریعه تصرف وکړي؟ په کار وه چې د وصیت کول بالکل باطل اعلان شوي وی؟.

دا ځکه چې الله ﷻ ته د مړي اړتیا ښه معلومه ده. مثلا که یو سړی څو زامن ولري او د ده په ژوند کښې یې یو زوی مړ شي او اولادونه یې پاتې شي نو کله چې نوموړی سړی پخپله وفات شي ټول مال یې ژوندیو زامنو ته میراثېږي او لمسیان یې پکښې برخه نه شي اخستلی.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه به ضرور د نوموړي زړه غواړي چې بېچاره لمسیان تش لاس پاتې نه شي، خصوصاً چې پلار یې په جهاد کښې شهید شوي وي. لکه چې په افغاني ټولنه کښې یې بې شمېره مثالونه شته.

نو الله ﷻ لطف وکړ او هر چا ته یې حق ورکړ چې د خپل متروکه مال د درېمې حصې څخه ذکر شوي بې برخې لمسیان د برخې خاوندان جوړ کړي او غمونه یې د خانه سره قبر ته یونه سي.

د دې کبله چې وصیت د مړي د هغو آرزوګانو د پوره کولو دپاره مشروع کړی شوی دی چې هغه د

میراث په وېشلو باندې نه پوره کېږي، چا ته اجازه نشته چې برخوال وارث ته وصیت وکړي او نه ورته اجازه شته چې د دربعې برخې څخه په وصیت کښې تجاوز وکړي چې په وارثانو باندې تېرى راشي.

يادونه

١١ـ څرنګه چې د مړي دَين (پور) خلاصول او د وصيت پوره کول په وارثانو باندې درانه تمامېږي چې تیاره مړه يې د لاسه وځي، نو الله ﷻ ورباندې زيات تاکيد وکړ چې په دواړو ايتونو کښې يې څلور کرته ذکر کړ، ترڅو ورته وارثان زړه نازړه نه شي او په اخلاص سره پرې عمل وکړي.

که څه هم د ټولو فقهاء کرامو اتفاق دى چې د قرض خلاصول د وصيت په پوره کولو باندې وړاندې دي[1]، خو الله ﷻ د قرض څخه وصيت وړاندې ذکر کړ ترڅو مسلمانان په غوږ وونل شي چې د وصيت پوره کول د قرض د خلاصون څخه په فرضيت کښې څه کم نه دى، ته به وايې چې د وصيت څخه لا د قرض ورکړه مخکښې فرضه شوې ده.

او څرنګه چې د دې خبرې خطر هم وه چې څوک د ذکر شوي قانون څخه په لاندې ډول بده استفاده وکړي:

الف: چې خان په دروغو سره پوروړى معرفي کړي او يا په درانه قرض باندې د دروغو اقرار وکړي.

ب: چې په چا باندې يې قرض وي او په دروغو اقرار وکړي چې ما ترې اخستى دى، څه ورسره پاتې نه دي.

ج: چې غير وارث ته د الله ﷻ د رضا دپاره وصيت نه کوي بلکې په خپلو وارثانو باندې د ميراث د څه برخې د کمېدو په موخه دا کار وکړي او يا داسې نور.

نو الله ﷻ د دَين (پور) او وصيت د څلورم خل سره د ﴿ غَيْرَ مُضَآرٍّ ﴾ کلمه زياته نازله کړه چې بايد نه څوک په دَين کښې په وارثانو باندې ظلم وکړي او نه په وصيت کښې.

سوال جواب

١٢ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دى چې د ﴿ غَيْرَ مُضَآرٍّ ﴾ کلمه د وصيت او دَين په څلورم خل کښې نازله شوه او تېرو شوو درې خلو سره نازله نه شوه؟

مونږ وايو چې: په څلورم خل کښې ورباندې ځکه صراحت وکړى شو چې دلته د اخيافي خويندو او ورونو برخې بيانې شوې دي، ځکه چې د ټولو فقهاء کرامو اجماع ده چې د ﴿ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوۡ أُخۡتٌ ﴾ څخه مورنى ورور او مورنۍ خور مطلب دى[2]، او ښکاره ده چې دوى د تېرو شوو ګروپونو (اولادونه، مور او پلار، مېرمنې او خاوند) څخه لږ څه خلکو ته لږ ښکارېږي، نو دلته دا خطره ډېره وه چې څوک

---

[1] تفسير القرطبي ج٥ ص٧٣

[2] تفسير المظهري ج٢ ص٣۴؛ تفسير القرطبي ج٥ ص٧٨

ورباندې په وصيت يا قرض كښې تېرى وكړي. نو څكه دلته په صراحت سره ذكر شو او هلته عين كلمه په ضمني توګه مراده ده.

"كَلٰلَة" څه معنى؟

١٣ـ د ﴿ كَلٰلَة ﴾ كلمه په اصل كښې مصدر ده چې د "كَلال" په معنى سره ده، كلال معنى كمزورى، ته وايي چې سړي ته د ستومانتيا د كبله ورپېښه شوې وي. خو دلته ترې هغه خپلوي مراده ده چې د پلارولى او ولديت (زويتوب) څخه پرته يې تحقق موندلى وي. او دا څكه چې دا خپلوي څه اندازه كمزوري او ضعيفه ده"[١].

د دې كبله چې ﴿ كَلٰلَة ﴾ مصدر دى نو هغه مړي ته كلاله ويل كېږي كوم چې پلار او زوى ونه لري، او پخپله همدغو وارثانو (پلار، زوى) ته هم د كلاله لقب وركول شوى دى.

په دواړو معناګانو سره يې په حاصل كښې فرق نه پرېوزي، خو موږ لومړنى اطلاق خوښ كړى دى چې حاصل يې داسې كېږي:

كه چېرې د يو سړي يا يوې ښځې څخه په داسې حال كښې ميراث يوړل شي چې هغه كلاله وي چې نه يې پلار ژوندى وي او نه اولاد ولري، زوى وي او كه لور ... (تر اخره پورې).

﴿ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ ۚ وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٣﴾ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَٰلِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٤﴾ ﴾

[١٣] دغه (ټول احكام) د الله ﷻ (ټاكلي شوي) حدونه دي (د بل چا حدونه نه دي). او هغه څوك چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د لېږلي شوي اطاعت وكړي نو داسې جنتونو ته به يې داخل كړي چې د ونو لاندې يې (خلور) ويالې بهېږي، په داسې حال كښې چې دوى به پكښې همېشه وي. او دا لويه كاميابي ده.

[١٤] او هرڅوك چې د الله ﷻ او د ده د لېږلي شوي څخه عصيان وكړي او د ټاكلو شوو حدونو څخه يې تجاوز وكړي نو اور (دوزخ) ته به يې داخل كړي په داسې حال كښې چې په (اور) كښې به همېشه وي. او ده لره سپكوونكى عذاب شته دى.

د مطلب خلاصه

په دې دواړو ايتونو كښې مسلمانان ترغيب او ترهيب شوي دي چې په تېرو شوو ټولو احكامو باندې عمل وكړي او خصوصاً د ميراث حكمونه د پښو لاندې نه كړي لكه څنګه چې د جاهليت په

(١) تفسير ابي السعود ج٢ ص١٥١

زمانه کښې د پښو لاندې وه. نو د مطلب خلاصه يې دا ده چې:
ذکر شوي ټول احکام د الله ﷻ حدود دي چې بايد تاسو ترې تجاوز ونه کړئ او د بندګانو د حدودو په خبر نظر ورته مه کوئ. لکه څنګه چې په دنيا کښې عزت او ذلت د الله ﷻ په واک او اختيار کښې دی همدارنګه په آخرت کښې هم د ده ﷻ څخه په غير يې بل څوک څه اختيار نه لري.
نو په آخرت کښې قانون دا دی چې په دنيا کښې څوک د الله ﷻ او د ده پيغمبر اطاعت کوي هغه به جنتونو ته داخل کړي چې دا لويه کاميابي ده، او څوک چې ترې عصيان کوي او برسېره په دې د مقررو شوو حدودو څخه يې داسې تجاوز کوي چې حتی عقيده هم ورباندې نه لري نو هغه به اور ته داخل کړي چې هلته به همېشه وي او د سپکوونکي عذاب سره به مخامخ شي.

توضيحات

١ـ ﴿ حُدُودُ ﴾ د "حَدّ" جمعه ده، حد هغه فاصل (جدا کوونکي) ته وايي چې دوه شيان سره بېلوي[1]، لکه د يوه مملکت څنډې، چې د بل مملکت څخه يې جدا کوي.
الله ﷻ خپل احکام د حدودو په نامه باندې ياد کړه څکه چې همدا احکام مطيع او عاصي يو د بل څخه جدا کوي، لکه چې په همدې ايتونو کښې ورباندې ښه رڼا اچوله شوې ده.

د حدودو څخه تېرې

٢ـ د شرعي حدودو څخه تجاوز او تېرېدنه لاندې ډولونه لري:
الف: چې بالکل ترې انکار وکړي او د حدودو په نظر ورته ونه کتل شي.
ب: چې عقيده ورباندې لري خو يا پکښې زيادت وکړي او يا پکښې نقصان. لکه د فرض لمانځه رکعتونه، چې هم پکښې زيادت ناجائز دي او هم پکښې کمبود.
ج: چې يوازې زيادت پکښې جواز نه لري. لکه د څلورو ښځو څخه اضافه بله ښځه په نکاح کول.
د: چې يوازې نقصان پکښې روا نه وي. لکه د زکات مقدارونه، که زيادت پکښې وکړی شي باک يې نشته، ثواب دی، خو چې د فرضيت عقيده ورباندې ونه لري.
په دې مقام کښې د ﴿ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ ﴾ څخه اول ډول تېرې مطلب دی. او دا ځکه چې:
اول: مونږ د [آل عمران: ٢٥] ايت لاندې تحقيقي حکم ليکلی دی چې مؤمن په دوزخ کښې په دائمي توګه نه پاتې کېږي او دلته د ﴿ خَلِدًا ﴾ کلمه رانازله شوې ده.
دوهم: د عاصي مؤمن دپاره دوزخ شته که د الله ﷻ رحم يې ملګری نه شي، مګر دوزخ ورته مطهر (پاکوونکی) دی چې د جنت د ننوتلو دپاره يې تيار کړي. او دلته د ﴿ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴾ د سپکوونکي عذاب جزا ښودله شوې ده چې دا د کافرانو دپاره ده.

[1] مفردات الراغب ص١٠٨

﴿ وَٱلَّٰتِي يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ مِن نِّسَآئِكُمْ فَٱسْتَشْهِدُوا۟ عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِّنكُمْ ۖ فَإِن
شَهِدُوا۟ فَأَمْسِكُوهُنَّ فِى ٱلْبُيُوتِ حَتَّىٰ يَتَوَفَّىٰهُنَّ ٱلْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ ٱللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾
وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا مِنكُمْ فَـَٔاذُوهُمَا ۖ فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا۟ عَنْهُمَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا ٱلتَّوْبَةُ عَلَى ٱللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسُّوٓءَ بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ
يَتُوبُونَ مِن قَرِيبٍ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾
وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى
تُبْتُ ٱلْـَٰٔنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۵] او ستاسو هغه زنانه چې زنا ته ورتګ وکړي نو ستاسو (مسلمانانو) څخه ورباندې څلور نفره شاهدان ولټوئ. نو که دوی (څلورو نارینه وو) پرې شاهدي ورکړه (چې په رښتیا سره یې زنا کړې ده) نو دوی په کورونو کښې تر هغې بندیانې کړئ چې یا دوی لره مرګ پوره واخلي (مړې شي) او یا ورته الله ﷻ لار جوړه کړي (چې د دوی په باره کښې څه تازه احکام رانازل کړي).

[۱۶] او ستاسو هغه دواړه نارینه (یو متاهل او بل غیر متاهل) چې هغه کار (زنا) ته ورتګ وکړي (او شاهدان ورباندې تیر شي) نو هغوی ته اذیت ورسوئ (خپه یې کړئ).
نو که دوی دواړو توبه وویستله او دواړو خانونه اصلاح کړه (د زنا څخه یې لاس واخست) نو د دوی دواړو (د اذیت) څخه مخونه واړوئ. یقیناً الله ﷻ توبه قبلوونکی مهربان دی.

[۱۷] بې شکه هغو کسانو لره الله ﷻ د توبې قبول په خپل خان باندې (لازم) ګرځولي دی چې دوی په ناپوهۍ سره بد کار وکړي او بیا په نژدې وخت کښې توبه وباسي. نو دغه کسان چې دي الله ﷻ په دوی باندې په رحمت سره رجوع کوي. او الله ﷻ هم پوه دی، هم د حکمت خاوند دی.

[۱۸] او هغو کسانو لره توبه نشته (نه قبلیږي) چې تر هغه بد کارونه کوي ترڅو چې د دوی یو نفر ته مرګ ورحاضر شي (او یقین یې راشي چې ضرور مرم، نو په دغه وخت کښې) ووایي چې: یقیناً زه همدا اوس توبه وباسم.
او نه هغو کسانو لره (توبه شته) چې هغوی د کفر په حالت کښې مړه شي، دغه کسان (دواړه ډلې) دوی ته مو دردناک عذاب تیار کړی دی.

ارتباط

په تیرو شوو ایتونو کښې مسلمانانو ته هدایت شوی دی چې د زنانه وو سره بې عدالتي مه کوئ، مهرونه ورکړئ او بالآخره په میراثونو کښې یې هم بې برخې مه پریږدئ. په دې ایتونو کښې

ورنه هدايت كېږي چې د حقوقو د وركولو سره‌سره د بد اخلاقۍ مخه يې ونيسئ او ادب ورزده كړئ چې دا كار دوى ته په غير مستقيمه توګه خير رسول دي چې د دنيا د بې عزتۍ او د آخرت د عذاب څخه ورباندې نجات مومي.

يا په بل عبارت: هلته هم د جاهليت د زمانې د ناپاكو رواجونو مخنيوى شوى وه او دلته هم همدغه مطلب تعقيبېږي چې فحاشي د جاهليت د زمانې ډېر لوى كرغېړن عمل وه.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: اى مؤمنانو! څرنګه چې د جاهليت دوره تاسو ته نژدې تېره شوې ده نو زيات كوښښ وكړئ چې د هغې زمانې د رسوباتو (خيرو) څخه خپله اسلامي جامعه پاكه جوړه كړئ. ستاسو هغه زنانه چې د زنا د شنيع عمل مرتكبې شي او تاسو ورباندې د ښه تثبيت د كبله څلور شاهدان هم تېر كړئ نو د دې دپاره چې د دغه بد عمل مخه ونيوله شي دوى سمدستي په كور كښې بنديانې كړئ، ترڅو د يو پلوه دا عمل نورو خلكو ته سرايت ونه كړي او د بله پلوه ټول خلك په غوږ ووهل شي چې دې عمل ته په اسلام كښې ډېر په كركه كتل كېږي، ډېر ژر دى چې الله ﷻ په دې باره كښې دائمي فيصله نازله كړي. نو ذكرې شوې زنانه د هغه پورې په زندان كښې وساتئ چې يا مړې شي او يا الله ﷻ دائمي فيصله نازله كړي.

٢ـ او كه همدغه شنيع عمل ستاسو د سړيو څخه دوه نارينه (چې واده لري يا يې نه لري) مرتكب شي نو دوى دواړو ته هم څه اذيت ورسوئ، سپورې ستغې خبرې ورته وكړئ، ناسته ولاړه ورسره كمه كړئ ترڅو دوى دواړه او نور خلك پوه شي چې دا كار د مسلمانانو سره هيڅ مناسب نه دى.

نو كه په دوى دواړو باندې ستاسو وضعيت څه تاثير وكړ او د تېر عمل څخه يې توبه وكړه او د راتلونكې دپاره يې خانونه اصلاح كړه نو تاسو هم خپلې رويې ته تغيير وركړئ او وضعه ورسره ښه كړئ. څكه چې الله ﷻ توبه قبلوونكى او مهربان دى نو تاسو هم بايد د دوى توبه ومنئ او مهرباني ورباندې وكړئ.

٣ـ الله ﷻ يوازې د همدوى دپاره توبه قبلوونكى نه دى بلكې په دې باره كښې د الله ﷻ قانون دا دى چې هر څوك چې په سادګۍ سره د يوه بد عمل مرتكب شي (هر ډول بد عمل چې وي) خو بيا دستي په لنډ وخت كښې ترې توبه تائب او په خپلو كړو باندې پښېمانه شي نو الله ﷻ د دوى د توبې قبلول د مهربانۍ د مخې په خپل خان باندې ضرور كړي دي.

الله ﷻ پوه دى، ستاسو كمزوري هم ورته معلومه ده او په دې هم پوهېږي چې څوك ګناه ته په ناپوهۍ سره اقدام كوي او څوك يې په عناد سره مرتكب جوړېږي. همدارنګه الله ﷻ د حكمت خاوند دى، كه بالفرض تاسو يې په ګناه باندې كافر ګڼلى او د توبې د قبول چانس يې نه وى دركړى نو ډېر لږ خلك به مؤمنان پاتې شوي وى. د همدې كبله يې تاسو ته د توبې د قبول وخت اوږد كړى دى چې د مرګ د وخته پورې ستاسو توبه د قبول وړ ګرځي، اګر كه غوره توبه هغه ده چې د ګناه د كولو سره متصله صورت ونيسي.

۴_ هو! لاندې کسان د توبې د قبول چانس د لاسه ورکوي:

الف: چې د مرګ د وخته پورې يې ټال کړي او کله يې چې سا مري، ته ورسېږي او د دې دنيا سره يې علاقه پرې کړى شي نو په هغه وخت کښې وايي چې اوس توبه وباسم.

ب: چې د کفر په حالت کښې مړ شي او د دنيا څخه کافر انتقال شي، نو په هغې دنيا کښې نه د کوم کافر ايمان قبلېږي او نه توبه. دغو کسانو لره هلته د دردناک عذاب څخه په غير بل شى نشته.

توضيحات

۱_ ټول صالحين سلف متفق دي چې د زنا کوونکو (ښځو او سړيو) دپاره ذکر شوي تعزيرات د اسلام په ابتداء کښې په موقته توګه نازل شوي وه ترڅو چې بالآخره د دوى دپاره دائمي حدود رانازل شوه[۱]. او تقريبًا ټول متقدمين مفسرين کرام په اجماع سره د ﴿ ٱلۡفَٰحِشَةَ ﴾ څخه زنا مرادوي[۲]. مګر ﴿وَٱلَّذَانِ﴾ په تفسير کښې ګڼ شمېر اقوال روايت شوي دي چې ټول تقريبًا شپږو ته رسېږي[۳]. لاندې اقوال د مثال په توګه ولولئ:

الف: د ﴿ وَٱلَّذَانِ ﴾ څخه هغه دوه نارينه مراد دي چې په خپل منځکښې کرغېړن عمل ترسره کړي. دا قول د مفسرينو کرامو په نزد د اعتبار وړ نه دی[۴]، چې دلايل يې مونږ د اوږدوالي د کبله نه شو رانقلولی.

ب: د ﴿ وَٱلَّذَانِ ﴾ څخه يو نارينه او يوه زنانه مطلب ده چې يو هم متاهل (د اهل خاوند) نه وي، دواړه مجرد وي، خو د زنا په شنيع عمل باندې مبتلا شي[۵]، که څه هم نوموړې کلمه د دوه نارينه وو دپاره وضعه شوې ده مګر تغليبًا دلته زنانه هم د نارينه په شان ګڼله شوې ده، لکه څنګه چې په تېر شوي ايت ﴿ وَوَرِثَهُۥٓ أَبَوَاهُ ﴾ کښې د مور څخه هم په "اب" سره تعبير کړى شوى دى.

مګر په د ...ه تفسير لاندې نواقص شته:

اول: متاهل زناکار سړى بالکل د جزا څخه بچ پاتې کېږي ځکه چې د ﴿ وَٱلَّٰتِي يَأۡتِينَ ٱلۡفَٰحِشَةَ ﴾ جمله خو د زنانه وو څخه عبارت ده، برابره خبره ده چې متاهله وي او که مجرده[۶]. نو که د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأۡتِيَٰنِهَا مِنكُمۡ ﴾ د جملې څخه مجرد سړى او مجرده ښځه مراد شي نو متاهل نارينه ته يو ايت هم شامل نه شو.

دوهم: په دې مقام کښې تغليبي معنى مرادول غير متبادر دي چې نر او ښځې دواړو ته شامل شي

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰۶

(۲) البحر المحيط ج۳ ص۵۵۵

(۳) التفسير الکبير ج۹ ص۲۳۵

(۴) روح المعاني ج۴ ص۲۳۶

(۵) تفسير الطبري ج۳ ص۲۹۵

(۶) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۰۶

ځکه چې د ﴿ مِنكُمْ ﴾ کلمه يې مانعه ښکاري. ځکه چې په دې کښې نارینه وو ته خطاب دی او بس.

دریم: د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا مِنكُمْ ﴾ سره د تجرد قید اضافه کول بې دلیله خبره ده.

ج: دا قول عین دوهم قول دی مګر د تجرد (غیر متاهل) قید ورسره نشته. نو په دې قول کښې د ذکر شوو نواقصو څخه صرف دریم نقصان نشته، البته چې د زنانه وو دپاره د لومړني ایت په غوښتنه حبس (بند) لازم وه او د دوهم ایت په غوښتنه ورته ایذاء ضرور وه، نو د زنانه وو به دوه جزاګانې وی او د نارینه وو دپاره به صرف یوه جزا ټاکلې شوې وه.

تبصره

٢ـ مونږ ته دا ښه ښکاري ـوالله ﷻ اعلم ـ چې د ﴿ وَٱلَّذَانِ يَأْتِيَٰنِهَا مِنكُمْ ﴾ څخه صرف هغه دواړه نارینه مراد دي چې یو متاهل دي او بل غیر متاهل. لکه څنګه چې د ﴿ وَٱلَّٰتِى يَأْتِينَ ٱلْفَٰحِشَةَ ﴾ څخه دواړه ډوله زنانه مطلب دي چې یوه متاهله ده او بله غیر متاهله ده. نو په دې تقدیر نه نواقص شته، نه څوک بې جزا پاتې کیږي او بالآخره نه په چا باندې دوه جزاګانې واقع کیږي.

ایذاء د څه شي څخه عبارت ده؟

٣ـ د السدي رحمه الله څخه روایت دی چې "ایذاء" د رټلو او پیغور ورکولو څخه عبارت ده، او رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس) ﷺ وایي چې "ایذاء" د ستغو سپورو خبرو او په پڼو باندې د وهلو په معنی ده[١]. مونږ ته داسې ښکاري چې "ایذاء" به هغو ټولو اقوالو او افعالو ته شامله وي چې هغوی به ورباندې په خفیفه توګه خپه کیدل.

دائمي حدود څه شی دي؟

٤ـ الله ﷻ د زناکارانو دپاره په لاندې ډول دوامداره حدود نازل کړه[٢]:

الف: د غیر متاهل (مجرد) زناکار دپاره يې سل دُرې مقررې کړې، نارینه وي او که زنانه. لکه چې فرمایي: ﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِى فَٱجْلِدُوا۟ كُلَّ وَٰحِدٍ مِّنْهُمَا مِا۟ئَةَ جَلْدَةٍ ﴾ [النور: ٢] یعني: زناکاره ښځه او زناکار سړی د دوی دواړو څخه هر یو سل دُرې ووهئ.

ب: او د متاهلو زنا کارانو دپاره يې رجم وټاکه، لکه چې فرمایي: «الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنَيَا فَارْجُمُوهُمَا الْبَتَّةَ»[٣] یعني: متاهل سړی او متاهله ښځه چې کله زنا وکړي نو دوی دواړه ضرور رجم کړئ. که څه هم دغه ایت شریف د تلاوت په لحاظ منسوخ دی مګر حکم يې نه دی منسوخ شوی، لکه چې مونږ د [البقرة: ١٠٦] ایت لاندې لیکلي دي.

---

(١) تفسیر القرطبي ج٥ ص٨٦
(٢) اضواء البیان ج١ ص٢٧۶
(٣) سنن ابن ماجه ص١٨٣

برسېره په دې ذکر شوي دواړه حدود نبي کريم ﷺ په قولي او فعلي احاديثو باندې پوره تفسير کړي دي چې په ماعز ﷛ او د هغه په مزنيه باندې يې (چې دواړه متاهلان وه) د رجم حکم اجراء کړ.

يادونه

۵ـ مونږ د توبې په باره کښې د [آل عمران:۸۹] ايت لاندې مفصل بيان ليکلى دى چې بيا ليکلو ته يې اړتيا نه وينو، خو د مقام په لحاظ سره دلته لاندې څو مطلبونه نور هم ذکر کوو:

ايا د توبې قبول شرطونه لري؟

۶ـ په دې ايت شريف کښې الله ﷻ د توبې د قبول دپاره دوه شرطونو ته اشاره وکړه، يو دا چې ﴿ بِجَهَٰلَةٍ ﴾: په ناپوهۍ سره يې ګناه ته اقدام کړې وي. او بل دا چې ﴿ مِن قَرِيبٍ ﴾: په نژدې وخت کښې د ګناه څخه توبه تائب شي.

نو پوښتنه دا ده چې ايا د هغه چا توبه نه قبلېږي چې سره د پوهې ګناه وکړي او يا ژر توبه ونه باسي او ډېر وخت ورباندې ووځي؟

مونږ وايو چې: جهالت په دوه ډوله دى، د يوه په مقابل کښې علم استعمالېږي او د بل په مقابل کښې عقل (هوښياري) استعمال مومي.

په دې مقام کښې د "جَهَالَة" څخه دوهم ډول مراد دى چې مونږ ترې په (سادګۍ) سره تعبير کوو. لکه چې الله ﷻ د يوسف ﷵ د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ ﴾ [يوسف: ۳۳] يعني: او که ته زما څخه د دغو ښځو چلونه تاو نه کړې نو ضرور زه به دوى ته اصابت وکړم (په زنا کښې به واقع شم) او د جاهلانو څخه به وشمېرل شم (د سادګانو په لار به روان شم).

برسېره پر دې هغه څوک چې په خپل علم باندې عمل ونه کړي داسې ګڼل کېږي لکه چې بالکل جاهل وي، نو که څوک هغه چا ته چې لمونځ نه کوي ووايي چې: "الصَّلَاةُ فَرِيْضَةٌ" يعني: لمونځ فرض دى. نو ډېره په ځاى خبره ده، ته به وايې چې نوموړى يې په فرضيت باندې علم نه لري[1].

"مِنْ قَرِيبٍ" څه معنى؟

۷ـ مفسرين کرام وايي چې دلته د "قريب" څخه هغه ټوله زمانه مراده ده چې د خنکدن څخه راپه دې خوا وي. او دا خکه چې:

الف: د ايت شريف وروستنى ټکره ورباندې دلالت کوي چې هغو کسانو لره د توبې قبول نشته چې د مرګ د وخته پورې توبه ونه کړي. نو د دې څخه ځرګندېږي چې د مرګ څخه وراندې ټول وختونه د توبې دپاره مساعد دي.

---

(۱) مختصر المعاني ص۴۵

ب د توبې د قبول په باره کښې بې شماره احادیث روایت کړی شوي دي[١]، چې د دې ټولو د جملې څخه لاندې یو حدیث د مثال په توګه ولولی:

د ابو هریره په روایت نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ تَابَ قَبْلَ أَنْ تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا قَبِلَ مِنْهُ»[٢] هرڅوک چې د هغه څخه وړاندې توبه وباسي چې لمر د مغرب څخه راوخېژي نو توبه به یې قبوله کړی شي.

تبصره

٨ـ مونږ ته داسې ښکاري چې د ﴿ مِن قَرِيبٍ ﴾ څخه هغه زمانه مراده ده ـ والله ﷻ اعلم ـ چې د ګناه سره متصله وي. لکه چې همدا مضمون الله ﷻ په بل ځای کښې فرمایلی دی چې: ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْاْ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُواْ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴾ [الأعراف: ٢٠١] یعنې: یقیناً هغه کسان تقوی داري کوي چې کله هغوی ته د شیطان د پلوه څه وسوسه ورسېږي (ګناه وکړي) نو دوی (الله ﷻ) دستي رایادوي نو ناڅاپه دوی لیدونکي جوړ شي (او په خپلو کړو باندې پښېمانه شي).

خو په دې کښې دا مطلب نه دی چې د قریبې زمانې څخه وروسته یې توبه نه قبلېږي بلکې مطلب پکښې دا دی چې دغه صورت د توبې دپاره بهتر صورت دی چې د یادونې وړ دی، او د دې لیاقت پکښې شته چې الله ﷻ یې د قبول دپاره التزام وکړي او په قرآن کریم کښې ورباندې صراحت وکړي.

لنډه دا چې الله ﷻ هغه چا ته چې د ګناه څخه متصله توبه وباسي د قبول وعده ورکوي که نه نو د مرګ د ګړۍ پورې ټول د توبې وخت دی او توبه پکښې قبلېږي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ۖ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذْهَبُواْ بِبَعْضِ مَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأْتِينَ بِفَٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَعَاشِرُوهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰٓ أَن تَكْرَهُواْ شَيْـًٔا وَيَجْعَلَ ٱللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾ وَإِنْ أَرَدتُّمُ ٱسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ إِحْدَىٰهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُواْ مِنْهُ شَيْـًٔا ۚ أَتَأْخُذُونَهُۥ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُۥ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾ ﴾

(١) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٤٦٣
(٢) مسند احمد بن حنبل ج١٤ ص١٢٩

[۱۹] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی تاسو ته حلاله نه ده چې زنانه (کونډې ښځې) په ناخوښۍ سره د میراث په توګه واخلئ: او نه درته دا جواز لري چې په خپلو ماندینو باندې د دې دپاره تنګسه ورولئ چې د هغه شي څه برخه (یا ټول) ترې یوسئ چې تاسو هغوی ته (د مهر په توګه) ورکړی وه.

مګر (د مهر بېرته اخستل درته په هغه وخت کښې جواز لري) چې دوی (زنانه) په ښکاره بد اخلاقۍ سره راتګ وکړي (چې تاسو ته ښه ثابته شي).

او (ای مؤمنانو!) د خپلو ماندینو سره په معروفه (شرعي طریقې) سره ګوزاره وکړئ (په وړو-وړو خبرو باندې ترې مه خپه کېږې خکه) چې که چېرې دوی نه خوښېږئ نو شاید چې تاسو به یو شی نه خوښوئ او په همغه شي کښې به درته الله ﷻ ډېر خیر (او برکت) واچوي (نو د طلاق په صورت کښې به د لوی خیر څخه محروم شئ).

[۲۰] او که تاسو غواړئ چې یوه ماندینه د بلې ماندینې په خای عوض کړئ (او هغه ناشزه هم نه وي) حال دا چې یوې د هغوی ته مو ډېر مال (په مهر کښې) ورکړی وي نو د هغه څخه هیڅ شی بېرته مه اخلئ: ایا تاسو هغه (مهر بېرته) اخلئ په بهتان تړلو او په ښکاره ګناه سره؟.

[۲۱] او څنګه هغه (مهر بېرته) اخلئ حال دا چې ځینو ستاسو ځینو نورو ته (په بې پردې خای) کښې پیوستون موندلی دی او دوی (ماندینو) درڅخه کلک عهد هم اخستی دی.

ارتباط

د جاهلیت په زمانه کښې برسېره په دې چې زنانه وو ته په میراث کښې برخه نه ورکوله کېده پخپله کونډې زنانه به هم د ترکې جزء ګڼل کېدې تا به ویل چې دوی هم د مړو پاتې شوي مالونه دي.

په تېرو شوو ایتونو کښې د زنانه وو اولنی حق راژوندي کړی شواو په میراث کښې ورته برخه وټاکله شوه. بیا د څه ارتباط د کبله د زناکارانو او د توبې په متعلق څه هدایات نازل کړی شوه. په دې ایتونو کښې د زنانه وو دوهم حق راژوندی کېږي چې دوی په ترکه کښې مه شاملوئ او د یو انسان په نظر ورته وګورئ.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو د شان نزول په باره کښې متعدد واقعات روایت شوي دي[۱]. لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

۱ـ د جاهلیت په وخت کښې داسې کېده چې یوه سړي به خپله میرمنه طلاقه کړه خو په هغې باندې به یې شرط کړ چې زما د اجازې څخه په غیر به بل څوک په نکاح نه اخلي. په همدې شرط

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۸، سنن ابي داوٗد ج۱ ص۲۸۵

باندې به يې شاهدان ودرول او په اصطلاح سند به يې ليکه. نو که نوموړي طلاقي ته به څه ورکړی شوه د نکاح اجازه به يې ورته کوله او که نه نو ښځې به په تجرد کښې عمر تېراوه[١].

٢ـ د مدينې منورې په خلکو کښې د جاهليت د زمانې څخه آن د اسلام د ابتداء پورې رواج وه چې کله به څوک مړ شو نو که د هغه مېرمنې (کونډې) به چالاکي وکړه او خپلو اقاربو ته به يې خان ورساوه نو د خپل اختيار خاونده به شوه او که د مړي کوم وارث به ورباندې څادر درواچاوه په اصطلاح په جال کښې به يې راګيره کړه نو د هغې غريبې څخه به خپل واک د لاسه وتلی وه او د مړي وارثانو به ورسره لاندې چال چلند کاوه[٢]:

الف: يا به د مړي کوم يوه وارث په نکاح کړه خو د مهر څخه به محرومه وه.

ب: يا به د مړي وارثانو بل چا ته په نکاح ورکړه خو مهر به يې وارثانو اخست او کونډې ته به يې نه ورکاوه.

ج: يا به يې د تجرد په حال کښې ساتله او غير انساني سلوک به يې ورسره کاوه ترڅو چې يا مجبوره شي او هغه مهر، چې مړه شوې مېړه ورته ورکړی وه، ترې بېرته واخلي او يا ترڅو چې مړه شي او دوی يې ميراث واخلي.

٣ـ ځينو خلکو به کونډه د مړي يوه ماشوم وارث ته کېنوله ترڅو به چې هغه زلمی کېده نو کونډه به يا بوډۍ جوړه شوې وه او يا به مړه شوې وه او دوی به يې په متروکه مال باندې خېټې اچولې[٣].

د ذکرو شوو بدو رواجونو او همدارنګه د نورو بدو عادتونو د رد دپاره الله ﷻ لوستلي شوي ايتونه نازل کړه.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: ای مؤمنانو! تاسو ته جائزه نه ده چې کونډې ښځې په جبر سره د مړي د متروکه مال څخه وشمېرئ او اختيار ورنه کړئ چې په خپله خوښه نکاح وکړي، هغوی خو انسانانې دي، په انساني کرامت باندې يې پښې مه ږدئ او خوښې او رضايت يې په نظر کښې ونيسئ.

او همدارنګه په خپلو مېرمنو باندې تنګي مه راولئ چې هغوی خلعې ته مجبورې کړئ چې ستاسو د بدې ګوزارې څخه د خلاصون په غرض مهر بېرته درکړي او په عوض کښې درڅخه طلاق ترلاسه کړي.

هو! که ستاسو مېرمنې بدګوزاره وي او ستاسو اطاعت يې نه کاوه او اخلاق يې د شريعت په چوکاټ باندې برابر نه وه او هرڅوک پوهېده چې تجاوز د هغوی د طرف دی، نو بيا د ذکر شوي صورت پياده کول څه باک نه لري چې د مهر په بدل کښې طلاق ورکړئ او يا ورسره خلعه وکړئ.

---

(١) تفسير المنار ج۴ ص۴۵۴
(٢) تفسير البغوي ج١ ص۴۰۸
(٣) تفسير ابن كثير ج١ ص۴۶۵

۲_ ای مؤمنانو! که ستاسو مېرمنې بدګوزاره وي هم تاسو د صبر او حوصلې څخه کار واخلئ او ښه ګوزاره ورسره وکړئ حتی الوسع مه ورسره بالمثل ګوزاره کوئ او مه یې د پیسو په بدل کښې خوشې کوئ، که څه هم د هغوی د بد اخلاقۍ په صورت کښې په تاسو باندې څه ګناه نشته.

مګر څه لرې نه ده چې الله ﷻ تاسو ته د صبر د هر اجرونه درکړي او د هر خیر درته پکښې واچوي چې د یو پلوه د هغوی بد اخلاقي ستاسو د ښې رویې د تاثیر لاندې راشي او بااخلاقه مېرمنې ترې جوړې شي او د بل پلوه الله ﷻ تاسو ته د همدغو بدګوزاره وو زنانه وو څخه صالح اولادونه درپه نصیب کړي چې د وخت په تېرېدو سره همدغه اولادونه ستاسو د روغې جوړې تکفل وکړي. او دا څکه چې تاسو په خپل خیر باندې نه پوهېږئ، ممکنه ده چې تاسو ته به یو شی شر ښکاري خو هغه به درته خیر وي. لنډه دا چې د خپلو مېرمنو خوشې کولو ته په عجله سره مه وردانګئ.

۳_ ای مؤمنانو! که بالفرض تاسو کلکه اراده کړې وه چې د خپلې مېرمنې په عوض که څه هم په هغې کښې څه ښکاره بد اخلاقي هم وجود ونه لري، بله جدیده نکاح وکړئ نو هغې ته مو چې هر څومره د ېر مهر ورکړی وي هغه ټول ورخوشې کړئ او بېرته یې هیڅ شی مه ترلاسه کوئ. که تاسو ترې ورکړی شوی مهر بېرته واخلئ نو د یوې خوا به په خپلې مېرمنې پورې څه بهتان ترئ ترڅو د مهر د بېرته رانیولو دپاره بهانه جوړه کړئ چې خکه مې ورسره خلعه وکړه چې دا (مېرمن) ښکاره بد اخلاقه ده. او د بلې خوا تاسو د ښکاره ګناه متحمل شئ چې په پاک لمنې مېرمنې پورې مو تهمت وتاړه.

۴_ ای مؤمنانو! په دې صورت کښې چې په مېرمنه کښې مو څه بد اخلاقي هم وجود ونه لري، ایا د مهر بېرته اخستل ستاسو د نارینتوب سره مناسبت لري؟ ایا هغه شی یې، چې ستاسو مېرمنې د هغه مسئولې وې، تاسو ته نه دی سپارلی؟.

نو ستاسو څنګه وجدان مني چې د پوره استفادې څخه وروسته هم تاسو مهر بېرته اخلئ؟ حال دا چې ستاسو څخه یې کلک عهد هم اخستی وه چې د نکاح په عقد کښې شاهدان موجود وه او تاسو په مېرمنتوب سره قبوله کړې وه او د هغې د حقوقو د ورکړې التزام مو کړی وه. ایا د حقوقو ورکړه همداسې وي؟ ایا دا بد عهدي نه ده؟.

توضیحات

۱_ احتمال لري چې په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ﴾ کښې وارثانو ته خطاب وي. نو د معنی حاصل به یې دا شي چې ای د مړو وارثانو! نه تاسو ته دا حلاله ده چې کونډې ښځې د ترکې جزء وګڼئ او نه دا چې دوی د خپلې خوښې د مېړه کولو څخه منعه کړئ.

مګر په دې تفسیر سره د ﴿ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖ ﴾ ټکړه بې پیونده پاتې کېږي. دا څکه چې وارثانو ته خو شریعت هیڅکله اجازه نه ورکوي چې د بد اخلاقې کونډې څخه هغه څه بېرته واخلي چې د وارثانو یوه قریب (وفات شوي مېړه) د مهر په طریقه ورکړی وي.

او دا هم محتمله ده چې ذکر شوی خطاب د ښځو خاوندانو ته متوجه وي. او دا څکه چې په هغه

وخت کښې به چې د چا خپله میرمن خوښه نه وه نو هغې ته به یې نه د زوجیت حقوق ورکول او نه به یې طلاقوله، ترڅو به چې یا مړه شوه او خاوند به یې میراث واخست او یا به تنګه شوه او د طلاق په بدل کښې به یې مهر بېرته ورمسترد کړ. نو الله ﷻ دواړه شقونه ناجائز وګرځول.

مګر په دې تفسیر سره په کوندو باندې د وارثانو ظلم په ایت شریف کښې مسکوت عنه پاتې کېږي. حال دا چې په هغه وخت کښې یې مخنیوي ته اشد ضرورت وه.

نو ښه دا ده چې ذکر شوی خطاب ټولو مؤمنانو ته متوجه دی. اما د ایت شریف د اولنی ټکړې ﴿ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرْهًا ﴾ په لحاظ سره وارثان مخاطب شوي دي، او د دوهمې ټکړې ﴿ وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ ﴾ په لحاظ سره د ښځو خاوندانو ته خطاب متوجه دی. یا په بل عبارت: هر یو مؤمن د هغه ناجائز عمل څخه منعه شوی دی چې پکښې اخته وه او هر یوه ته هدایت شوی دی چې د دغسې ناجائزو اعمالو څخه خانونه بچ وساتي.

"فَاحِشَة" څه معنی؟

۲ـ که څه هم د "فَاحِشَة" کلمه هغه شي ته ویل کېږي چې ډېر لوی قباحت ولري، برابره خبره ده چې وینا وي لکه پوچې خبرې، او یا فعل وي لکه زنا او داسې نور[۱].

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو نوموړې کلمه د زنا څخه عبارت اخستې ده[۲]، خو ښه خبره دا ده چې عامه پرېښودله شي ترڅو هغو ټولو ویناګانو او کارونو ته شامله شي چې نارینه وړباندې د خپلې ماندینې څخه زړه بدی کېږي او شریعت پرې د ناشزې لقب ږدي. نو په دې صورت کښې که نارینه هم ورسره د ناکاره ګوزارې څخه کار واخلي ترڅو د مهر بېرته ورکولو ته مجبوره شي څه باک یې نشته ځکه چې دا وضعه پخپله مېرمنې په خاوند باندې تحمیله کړې ده او په حدود الله باندې یې پښې ایښې دي، لکه چې په [البقرة:۱۲۹] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د دې ایت ارشاد

۳ـ د ایت شریف څخه معلومېږي چې نارینه باید د خپلو ماندینو سره په ورو ورو شیانو باندې ګوتې ماتې نه کړي، په اصطلاح پیشوګان ورسره ونه تلي، ترڅو چې د "فَاحِشَة" اندازې ته نه وي رسېدلې، چې سړی یې د تحمل حوصله ونه لري.

همدا مضمون نبي کریم ﷺ د ډېرو قولي او فعلي احادیثو په ذریعه بیان کړی دی لکه چې فرمایي: «لَا يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ»[۳] مؤمن سړی د مؤمنې ماندینې سره بغض نه کوي (ځکه چې) که د هغې یو خوی (خاصیت) یې خوښ نه شي بل به یې خوښ شي. یعني

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۷
(۲) تفسیر المنار ج۴ ص۴۵۵
(۳) صحیح مسلم ج۱ ص۴۷۵

باید چې په بدیو باندې یې د خپلې وسې په اندازه سترګې پټې کړي او نیکی یې په نظر کښې ونیسي، او کینه ورسره ونه کړي چې خبره طلاق ته ونه رسیږي.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: د غیر ناشزې ښځې څخه د طلاق په بدل کښې مهر بېرته اخستلو ته د څه دپاره د بهتان لقب ورکړی شوی دی؟

موږ وایو چې: ترڅو د هغو خلکو مخه ونیسي چې په خپله ماندینه باندې د بد اخلاقی تهمت تړي او د مهر بېرته اخستلو بهانه جوړوي، چې دا کار هم بهتان دی او هم لویه ګناه ده. د جاهلیت په زمانه کښې به په زنانه وو باندې همداسې تهمتونه لګول کېده[1].

افضاء څه معنی؟

۵_ د ﴿ أَفْضَىٰ ﴾ کلمه اصلاً د "فضا" څخه اشتقاق شوې ده، فضا هغه پراخه میدان ته وایي چې هیڅ حائل او پرده پکښې نه وي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! څنګه ستاسو نفس منې چې د خپلې مېرمنې څخه ورکړی شوی مهر بېرته اخلئ؛ حال دا چې تاسو دواړو په داسې فضا کښې سره ملاقات کړی دی چې په منځکښې مو هیڅ پرده او حائل نه وه تردې چې یو د بل دپاره مو د لباس او جامو حیثیت درلود؟ ایا د دغسې کلکې اندیوالۍ څخه وروسته هم مهر بېرته په بهانو انو اخلئ؟ ایا دا ډېره ناخواني نه ده؟.

مسئله

۶_ ابو حنیفه رحمه الله علیه د ﴿ أَفْضَىٰ ﴾ لغوي معنی ته کتلي دي چې د صحیحه خلوة څخه وروسته هم مطلقې ته ټول مهر لازم ګڼي که څه هم د دواړو په منځکښې جنسي ارتباط صورت نه وي نیولی[2].

صحیحه خلوة دې ته وایي[3] چې ماندینه او خاوند دواړه په داسې ځای کښې سره ملاقات وکړي چې هلته نه شرعي مانع موجود وي لکه حیض، نفاس، فرضي روژه او داسې نور، او نه حسي مانع موجودیت ولري لکه سخته ناجوړي او داسې نور. بالآخره نه هلته طبعي مانع وجود ولري لکه د لويې لارې سر او یا بیابان، چې څه پرده او حجاب نه وي.

﴿ وَلَا تَنكِحُوا۟ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ

(١) تفسیر ابي السعود ج٢ ص١٥٩
(٢) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص١١١
(٣) بدائع الصنائع ج٢ ص٢٩٢

وَخَلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِىٓ أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخَوَٰتُكُم
مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمْ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِى فِى حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِى
دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا۟ دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَٰٓئِلُ أَبْنَآئِكُمُ
ٱلَّذِينَ مِنْ أَصْلَٰبِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا۟ بَيْنَ ٱلْأُخْتَيْنِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ
غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

[٢٢] او د زنانه وو څخه هغه زنانه مه په نکاح کوئ چې ستاسو پلرونو په نکاح کړې وي (چې یا کونډې شي او یا یې طلاقې کړي) مګر هغه چې یقیناً پخوا تېرې شوې دي (په هغوی باندې نه نیول کېږي).

بې شکه دا ډېر بد کار دی. او د بغض کار دی او د لارې د حیثه ډېر کرغېړن کار دی.

[٢٣] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې خپلې میندې حرامې کړی شوې دي او خپلې لورګانې (هم) او خپلې خویندې (هم) او د خپلو پلرونو خویندې (هم) او د خپلو میندو خویندې (هم) او د خپل ورور لورګانې (وربرې هم) او د خپلې خور لورګانې (خورزې هم) او ستاسو هغه میندې (هم) چې تاسو ته یې تی درکړی وي او ستاسو (هغه) خویندې (هم) چې د تي رودلو د کبله (ستاسو خورګانې جوړې شوې وي).

او ستاسو د ماندینو میندې (خواښې ګانې هم) او ستاسو هغه پرکتیانې (هم) چې ستاسو په غېږو کښې پاللې کېږي (خو چې) ستاسو د هغو ماندینو څخه (زېږېدلې وي) چې تاسو د هغوی سره جنسي ارتباط نیولی وي. نو که چرته نه یاست چې د هغوی سره مو جنسي ارتباط نیولی وي نو په تاسو باندې (د هغوی په نکاح کولو کښې) څه باک نشته.

او (په تاسو باندې) د خپلو هغو زامنو حلالې کړی شوې (ماندینې حرامې کړی شوې دي) چې هغوی ستاسو د شاګانو څخه دي (چې یا رضعي وي او یا نسبي، نه په زوی توب نیولې شوې).

او (دا خبره هم درباندې حرامه ګرځولې شوې ده) چې تاسو دوه خویندې جمع کړئ مګر هغه چې یقیناً پخوا تېرې شوې دي (په هغوی باندې نه نیولی کېږي). بې شکه الله ﷻ بښونکی مهربان دی.

ارتباط

د ذکر شوو ایتونو ارتباط د نږدې ایتونو سره دا دی چې هلته د دې خبرې یادونه شوې وه چې څوک د خپلې مېرمنې په عوض وغواړي چې بله زنانه په نکاح واخلي خو د دې خبرې یادونه نه وه

شوې چې بله زنانه باید د کومو-کومو زنانه وو د جملې څخه وي؟. همدارنګه الله ﷻ په تېرو شوو ایتونو کښې اجازه وکړه چې یو سړی تر څلورو ماندینو پورې درلودلی شي خو دا نه وه واضحه شوې چې دغه څلور ماندینې باید د کومو-کومو زنانه څخه پوره کړی شي؟. په دغو ایتونو کښې همدا موضوع ښه شرحه شوې ده چې کومې زنانه حلالې دي او کومې حرامې.

شان نزول

یوه ورځې آبو قیس ﷺ وفات شو او د ده زوی (قیس) غوښتل چې د خپل پلار په ماندینه باندې نکاح وتړي (چې د ده میاره کېده). نو هغې ورته وویلې چې ما خو ته د زوی په شان ګڼلې او ته په قوم کښې صالح سړی یې خو زه به د نبي کریم ﷺ سره مشوره وکړم چې هغه راته څه امر کوي. نو نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «ارْجِعِي إِلَى بَيْتِكِ»[1] ته خپل کور ته لاړه شه. یعنې ترڅو چې الله ﷻ ستا په باره کښې فیصله وکړي، نو همدغه ایت شریف نازل شو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای مؤمنانو! تاسو د ښځو څخه هغه ښځې مه په نکاح کوئ چې هغوی ستاسو پلرونو په نکاح کړې وي، که څه هم واده کړې یې لا نه وي چې کونډې پاتې شي، او یا ستاسو پلرونو طلاقې کړې وي.

هو! د نن څخه پخوا مو چې د پلرونو ماندینې په نکاح کړې دي په هغوی باندې نه نیولی کېږئ خو په راتلونکي کښې پام کوئ چې دغه ناوړه او قبیح عمل ته ورنژدې نه شئ ځکه چې دا کار عقلا، عادتاً او بالآخره طبعًا هم قبیح دی او دا دی اوس شرعًا هم قبیح وګرځول شو.

ای مؤمنانو! د دې پاره چې تاسو ته د نکاح په هکله جائزې او ناجائزې ښځې څرګندې شي نو لاندې شرحې ته متوجه شئ:

۱_ لکه څنګه چې په تاسو باندې د میارې نکاح حرامه ده همدارنګه مورګانې هم درباندې حرامې دي.

۲_ لورګانې درته جواز نه لري.

۳_ خورګانې درته روا نه دي، سکه وي او یا ناسکه، لکه مورنۍ خور یا پلارنۍ خور.

۴_ د پلرونو مختلفې خویندې هم درباندې حرامې دي.

۵_ د مورګانو درې واړه ډوله خویندې هم درته جائزې نه دي.

۶_ د سکه او ناسکه وروڼو لورګانې درباندې حرامې کړی شوې دي.

۷_ د مختلفو خویندو لورګانې هم همداسې وګڼئ.

۸_ هغه مورګانې هم په نکاح نه شئ اخستلی چې هغوی درته تی درکړی وي.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۹۸

۹_ همدارنګه د رضاعي (د تي) مختلفې خويندې هم وګڼئ.

۱۰_ په تاسو باندې خپلې خوابنې حرامې دي.

۱۱_ د پرکتيو نکاح کول هم درته جواز نه لري. ايا ستاسو طبائع به دوی څنګه ومني حال دا چې هغوی ستاسو د خپلو اولادونو غونډې ستاسو د پالنې لاندې ژوند کوي؟.

هو! د پرکتيو سره د نکاح په تحريم کښې دا شرط ده چې د هغوی مور مو واده کړې وي که نه نو باک بې نشته يوازې نکاح تړل وربانديې څه موثريت نه لري.

۱۲_ تاسو ته خپل انګورګانې هم ناجائزې دي البته د هغو زامنو ښځې چې هغوی مو حقيقتاً زامن دي، برابره خبره ده چې نسبي زامن مو وي او که رضعي. مګر د هغو خلکو ښځې دربانديې حرامې نه دي چې ستاسو حقيقتاً زامن نه وي خو په زوی ولی باندې مو نيولي وي.

۱۳_ دا خبره هم په تاسو باندې حرامه کړی شوې ده چې دوه خويندې (هر ډول خويندې چې وي) په نکاح کښې يو ځای کړئ چې دواړه په يوه زمانه کښې ستاسو منکوحې جوړې شي.

هو! که د نن څخه پخوا مو دغه کار کړی وي په هغه باندې مو الله ﷻ نه نيسي ځکه چې يقيناً الله ﷻ بښونکی مهربان دی چې د ښښنې د کبله يې په تېرو شوو چارو باندې ونه نيولئ او د مهربانۍ د مخې يې درته په آينده کښې لاره صافه کړه او روا او ناروا ښځې يې درته شرحه کړې.

توضيحات

۱_ هره يوه ښځه چې د چا پلار په نکاح واخلي که څه هم جنسي ارتباط يې ورسره نه وي نيولی، په اصطلاح واده کړې يې نه وي، نو به زوی باندې هغه حرامه ده چې پلار يې يا وفات شي او يا ذکر شوې ښځې ته طلاق ورکړي. دا حکم اجماعي دی او څوک پکښې مخالف نشته[۱]، الله ﷻ د ذکر شوي حکم د زيات تاکيد په بنا لاندې درې وجې هم نازلې کړې:

الف: دا کار فاحشه کار دی. يعنې هر هوښيار سړی وربانديې پوهېږي چې د پلار اهانت پکښې نغښتی دی.

ب: دا کار مَقت دی. يعنې په غضب باندې د ککړېدلو موجب دی، د همدې کبله به د جاهليت په زمانه کښې د دغې ډول نکاح کوونکي ته "مَقتی" (په غضب باندې ککړ) لقب ورکول کېده[۲].

ج: دا ناکاره طريقه ده چې د سليم طبيعت خاوندان وربانديې د جاهليت په زمانه کښې هم نه تلل، چې مياره به ورته د مور غونډې ښکارېده.

په دې ټولو باندې د پاسه الله ﷻ تري په ﴿ وَلَا تَنكِحُواْ ﴾ سره منعه کړې ده، نو اوس پکښې څلور قباحته (عقلي، عادي، طبعي، شرعي) تحقق مومي.

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۴۶۸
(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۸۴

د حرامو ښځو ډولونه او ګروپونه

٢ـ حرامې ښځې په دوه ډوله دي: ابدي حرامې او موقتې حرامې. ابدي حرامې ښځې : سيونو په اعتبار سره دري ګروپونه لري. نسبي حرامې، رضاعي حرامې، صهري (خپلوي) حرامې چې په لاندې کرښو کښې شرحه شوي دي:

نسبي حرامې ښځې

٣ـ نسبي حرامې ښځې لاندې اوه ګروپونه لري:

الف: مورګانې حرامې دي. په دې ګروپ کښې ټولې نیاګانې هم شاملې دي، د پلار د طرفه وي او که د مور د طرفه ، لرې وي او که نژدې.

ب: لورګانې حرامې دي. چې ټولو لمسیانو ته شاملې دي که د لور د طرفه وي او که د زوی.

ج: ټولې خورګانې حرامې دي. سکه وي او که ناسکه، لکه پلارنۍ خور یا مورنۍ خور دي.

د: د پلار هر ډول خویندې (سکه وي او که ناسکه) حرامې دي. همدارنګه د نیکه خویندې، د غور نیکه خویندې او پسې وروپورته ټولې حرامې دي.

هـ: د مور هر ډول خویندې (سکه وي او که ناسکه) حرامې دي. همدارنګه د نیا، غورې نیا او پسې وروپورته نیاګانو خویندې پکښې ټولې شاملې دي.

و: د هر ډول وروڼو (سکه وي او که ناسکه) لورګانې حرامې دي. همدارنګه د وروڼو لمسۍ او کړوسۍ او پسې وروپورته ټولې حرامې دي.

ز: د هر ډول خویندو (سکه وي او که ناسکه) لورګانې حرامې دي، د دوی لمسۍ او کړوسۍ او پسې وروپورته هم د خورزو ښځه کمې نه دي.

رضاعي حرامې ښځې

٤ـ ذکر شوي اوه ګروپه زنانه لکه څنګه چې د نسب په اعتبار سره په سړي باندې حرامې ګرځولې شوې دي همدارنګه دوی ټولې د رضاع (تي رودلو) په ذریعه هم حرامې دي.

سوال جواب

٥ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې خو د رضاع (تي رودلو) د کبله صرف دوه ګروپونه حرام ښودلي شوي دي چې رضعي مورګانې او رضعي خویندې دي، نو په څه دلیل باندې تاسو ذکر شوي اوه واړه ګروپونه د رضاع په سبب باندې هم حرام وښودل؟

مونږ وایو چې:

الف: الله ﷻ تې ورکوونکې ښځې د "أُمَّهَات" په نامه یادې کړې او د هغوی لورګانو ته یې د "أَخَوَات" لقب ورکړی دی، لکه څنګه چې دغه دواړه لقبونه په رضاع سره اثبات ته ورسېدل نو

همدارنګه په رضاع سره د "عمّات، خالات، بَنَاتُ الأخ، بَنَاتُ الأختِ" القاب هم بالاشاره په ثبوت رسېږي. نو ذکر شوي دواړه لقبونه د مثال په توګه ذکر شوي دي، نه د حصر په توګه.

ب. همدغه مضمون نبي کريم ﷺ په ښه توګه تمثيل کړی دی چې فرمايي: «يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعِ مَا يَحْرُمُ مِنَ النَّسَبِ»[١] يعني: د رضاع د کبله ټولې هغه ښځې حرامېږي کومې چې د نسب د کبله حرامې ګرځي.

د رضاع په هکله څو مسائل

۶ـ که څه هم د رضاع په باره کښې د فقهي کتابونو مکمل بحث کړی دی او مونږ يې دلته ليکلو ته اړتيا نه وينو مګر لاندې څو مسائل د مثال په توګه تري رانقلوو[٢]:

الف: د تي رودل په هغه وخت کښې د تحريم موجب ګرځي چې په خپله موده کښې تحقق ومومي. د تي ورکولو د شرعي مودې اندازه د [البقرة:٢٣٣] ايت لاندې شرحه شوې ده.

ب: د تي رودل په تحريم کښې لږ او ډېر فرق نه لري، يو خل کشول هم تحريم راولي.

ج: په تحريم کښې د زنانه وو شوده موثر دي، که يو ماشوم تی ونه روي او په کاشوغه يا پياله نوموړي شوده وخوري هم تحريم ورباندې راځي.

د: د پيغلې زنانه شوده هم تحريم واقع کوي.

هـ: د زنانه وو د تيونو څخه چې بهرون شي په هغه باندې تحريم واقع کېږي، که څه هم زيړې اوبه وي او د شودو شکل ونه لري. نو په کار دي چې هره زړه بودۍ پام وکړي او د خپلو زېړو اوبو په ذريعه سره خپل لمسيان ونه تړي، او که يې وتړي نو بايد چې په ياد يې ولري.

صهري (خېښنې) حرامې ښځې

٧ـ د هغو زنانه وو، چې د خېښنې په سلسله په سړي باندې حرامې ګرځي، ډولونه دا دي:

الف: په هر چا باندې خپله خواښې (د ماندينې مور) په ابدي توګه حرامه ده، برابره خبره ده چې خپله ماندينه يې واده کړې وي او که نه (جنسي ارتباط يې ورسره نيولی وي او که نه). همدارنګه دا حکم د خپلې ماندينې د نيا، غوړې نيا او نورو نياګانو هم دی.

ب: په هر سړي باندې د خپلې ماندينې لور هم ابدي حرامه ګرځي خو په دې شرط چې خپله ماندينه يې واده کړې وي او ذکر شوی ارتباط يې ورسره قائم کړی وي. او که نه نو په محض نکاح کولو سره ورباندې نه حرامېږي. او دا حکم د خپلې ماندينې لمسيو او کړوسيو ته هم شامل دی.

ج: خپله انګور (د زوی ماندينه) هم په سړي باندې ابدي حرامه ده، نو د زوی په وفات يا طلاق

---

[١] صحيح البخاري ج١ ص٣٦٠

[٢] فتح القدير على الهدايه ج٣ ص٢٠٤؛ بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۴ ص١

سره ورته نه حلالیږي، برابره خبره ده چې نوموړې زوی نسبي وي او که رضعي. همدارنګه دا حکم د لمسیانو او کړوسیانو د ماندینو هم دی.

د: د پلار منکوحه هم په سړي باندې په ابدي توګه حرامه ده، همدارنګه د نیکونو او غورو نیکونو منکوحې هم درواخلی، دلته صرف نکاح حراموونکې جوړېږي، د جنسي ارتباط نیول پکښې شرط نه دي[1].

سوال جواب

۸ـ که څوک وایي چې په ایت شریف کښې خو د ماندینې د لور (پرګټې) نکاح په دوه شیانو مشروطه ګرځولې شوې ده، چې یو دخول (جنسي ارتباط نیول) دي، بل دا چې هغوی د پلندر په عائله کښې شاملې وي. حال دا چې تاسو صرف د جنسي ارتباط شرط ذکر کړ او بس؟

مونږ وایو چې: د ﴿ فِي حُجُورِكُم ﴾ ټکی د قید په لحاظ نه دی ذکر شوی بلکې د عادت په لحاظ پکښې زیات شوی دی او مسلمانان په غوږ وهلی شوي دي چې تاسو ته په کار دي چې خپلې پرکټیانې د خپلو اولادونو څخه کمې ونه ګڼئ او په روزنه کښې یې زیات کوښښ وکړئ.

د همدې کبله د نکاح د جواز په صورت کښې یوازې عدم دخول ذکر شوی دی چې: ﴿ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ ﴾، او داسې "فَإِنْ لَمْ تَكُونُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ وَلَمْ تَكُنْ فِي حُجُورِكُمْ فَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ" نه دي نازل شوي.

یادونه

۹ـ لکه څنګه چې په نکاح سره ذکر شوي څلور واړه کړېونه د ابد په توګه حرام ګرځي همدارنګه د ابو حنیفه رحمه الله علیه په نزد په زنا سره هم نوموړی تحریم صورت نیسي. د زیات تفصیل دپاره دې د فقهي کتابونو ته مراجعه وکړی شي[2].

موقتي حرامې ښځې

۱۰ـ موقتي حرامې ښځې صرف دوه ګروپه دي، لومړی ګروپ یې دا دی چې د یوه سړي په نکاح او یا د نکاح په عدت کښې یوه ښځه موجودیت ولري نو هغه ته جائزه نه ده چې د هغې خور په نکاح سره واخلي. یا په بل عبارت: د خپلې ماندینې د ژوندې پورې سړي ته د خپلې ښینې نکاح کول روا نه دي او نه ورته د هغې په عدت کښې دا کار جواز لري.

همدارنګه چا ته جواز نه لري چې عمه د وریرې سره یو ځای کړي او یا خاله د خورزې سره جمعه کړي. په دې باره کښې د صحابه وو کرامو رضي الله عنهم څخه یوه عمومي قاعده روایت شوې ده[3] هغه دا چې:

---

(۱) روح المعاني ج۴ ص۲۴۶
(۲) کتاب الفقه علی المذاهب الاربعه ج۴ ص۶۳
(۳) تفسیر القرطبي ج۵ ص۱۲۶

هغه دواړه ښځې يوه سړي ته په يو وخت کښې په نکاح کښې جمع کول جواز نه لري چې که د هغوی دواړو څخه هره يوه ښځه بالفرض نارينه وګڼله شي نو هغه بله ورباندې حرامه ګرځي. مثلاً که د دوه خويندو څخه يوه نارينه فرض کړی شي نو د هغې بلې به وروو جوړ شي چې ورور ته د خور نکاح کول جواز نه لري.

که ذکر شوی تحريم د يوې ښځې په نارينه فرضولو باندې متحقق کېده خو د بلې ښځې په فرضولو باندې نه متحقق کېده، نو په دې تقدير جائزه ده چې دواړه د يوه سړي په نکاح کښې جمعه شي.

د همدې کبله يوه سړي ته روا ده چې مېره او ښڅۍ دواړه په نکاح کښې جمع کړي. او دا ځکه چې که ښڅۍ نارينه فرض کړی شي نو مېره ورته جائزه نه جوړېږي ځکه چې د پلار مانديڼه يې ده. اما که مېره نارينه فرض کړه شي نو د ښڅۍ نکاح کول ورته څه ممانعت نه لري[١]، په محرماتو کښې نه شاملېږي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

١١_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ د ذکر شوو ګروپونو څخه صرف د دوه ګروپونو د تحريم په بيان کښې د ﴿ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ جمله اضافه کړه او بس. چې يو ګروپ د پلار د منکوحې دي او بل ګروپ د دوه خويندو په نکاح کښې جمع کول دي؟

مونږ وايو چې: دغه دواړه ډولونه نکاح ګانې د ايت د نزول په وخت پورې په خلکو کښې رواج وې که څه هم خينو هوښيارو خلکو ورته په ښه نظر نه کتل.

سوال جواب

١٢_ که څوک وايي چې: قانون خو په تېرې شوې واقعه باندې موثر نه واقع کېږي نو د ذکرې شوې جملې په نازلولو کښې څه حکمت وه؟

مونږ وايو چې: که څه هم د همدې سوال دپاره مفسرينو کرامو تقريباً شپږ جوابونه ليکلي دي[٢]، مګر مونږ ته داسې ښکاري لکه څنګه به چې د کعبې د بدلون په وخت کښې منافقانو مؤمنانو ته شکونه وراچول چې ستاسو پخواني لمونځونه ضائع شوه نو الله ﷻ وفرمايل چې: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـٰنَكُمْ ﴾ [البقرة:١٤٣] يعني: او الله ﷻ داسې نه دی چې ستاسو ايمان (لمونځونه) ضائع کړي چې بيت المقدس ته مو اداء کړي دي.

همدارنګه به منافقانو په دې مقام کښې هم ذکره شوې شبه راپورته کړې وي او يا به يې د راپورته

(١) شرح فتح القدير ج٣ ص١٢٦

(٢) تفسير زاد المسير ج٢ ص١٠٣؛ تفسير الكشاف ج١ ص٤٩٣

ګوګو خطر، وه، نو الله ﷻ د دوارو سره وفرمایل چې: ﴿ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ﴾ یعنې: مګر هغه چې پخوا تېر شوي دي په هغو باندې نه نیول کېږي.

تر څو د یو پلوه د مسلمانانو تشویش د منځه یوسي او د منافقانو دسیسې شنډې کړي او د بله پلوه هغه اولادونه چې په ذکرو شوو بدلونو باندې تولد شوي وه او ژوندي وه، د حرامیانو په نامه یاد نه شي، او بالآخره د میراث څخه محروم ونه ګڼل شي.

د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ

۱۳ـ د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ په [النساء: ۲۴] ایت ﴿ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ ﴾ الآیة کښې راروان دی چې بیا به هلته به ان شاء الله تعالی توضیح شي.

خلورمه سپاره د الله ﷻ په توفیق ختمه شوه

۱۳۷۲/۸/۱۹ هـ ش نېټه، د چهار شنبې ورځ، تقریباً ۸:۰۰ بجې

﴿وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۖ كِتَٰبَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ ۚ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ ۚ فَمَا ٱسْتَمْتَعْتُم بِهِۦ مِنْهُنَّ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَٰضَيْتُم بِهِۦ مِنۢ بَعْدِ ٱلْفَرِيضَةِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٢٤﴾﴾

[۲۴] او (په تاسو باندې) د ښځو څخه مېړه داري ښځې (حرامې کړی شوي دي) مګر هغه ښځې (درباندې حرامې نه دي) چې ستاسو ښي لاسونه یې مالکان شوي وي، په تاسو باندې (لازم کړی شوي دي) د الله ﷻ لازم کول.

او تاسو ته په غیر د دغو (ذکر شوو حرامو ښځو) څخه (نورې ښځې) حلالې کړی شوي دي. خو چې په خپلو مالونو باندې یې (د نکاح) مطالبه وکړئ (مهر وټاکئ او ایجاب او قبول د شاهدانو په وړاندې ترسره کړئ). په داسې حال کښې چې تاسو (په دوامداره توګه) د خپل عفت ساتونکي یاست، نه شهوت پرستي کوونکي.

نو د (نومړو) ښځو د جملې څخه چې تاسو په هرې یوې باندې څه نفعه واخستله (چې یا مو ورسره جنسي ارتباط ونیوه او یا مو ورسره صحیحه خلوت وکړ) نو هغوی ته خپلې اجورې (مهرونه) ورکړئ (اګر که سمدستي طلاق ورکړئ او نوره استفاده ترې ونه کړئ. دا مهرونه په تاسو باندې فرض ګرځول شوي) فرض ګرځول.

او په تاسو باندې په دې کښې څه ګناه نشته چې د مهر د ټاکنې څخه وروسته دواړه جانبه درباندې راضي شئ (چې یا یې کم کړئ او یا یې زیات).

بې شکه الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت خاوند دی (د تحریم او تحلیل چوکاټ یې په پوهه او حکمت ولاړ دی).

شان نزول

د ابو سعید الخدري رضي الله عنه څخه روایت دی چې مونږ د اوطاس په غزا کښې څه زنانه د بندیانو په حیث ونیولې چې زمونږ وینځې وګرځېدلې، نو مونږ د دې څخه کرکه کوله چې جنسي ارتباط ورسره ونیسو، او دا خکه چې هغوی په کفرستان کښې مېړونه درلوده. د نبي کریم ﷺ څخه مو په دې باره کښې پوښتنه وکړه نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو، چې جنسي ارتباط یې درته جائز دی خو «إِذَا انْقَضَتْ عِدَّتُهُنَّ»[۱] کله چې د دوی عدت تېر شي. د دوی عدت صرف یو حیض دی.

[۱] صحیح مسلم ج۱ ص ۴۷۰

د مطلب خلاصه

١_ یعنې د موقتو حرامو ښځو دوهم ګروپ مړوښې زنانه دي چې یا د بل چا د نکاح لاندې وي او یا د بل چا په عدت کښې وي. نو ترڅو پورې چې د بل چا د نکاح او عدت څخه نه وي فارغې شوې تاسو ته د دوی نکاح جواز نه لري. مګر د وینځو په باره کښې دا قید نشته، البته هغه وینځې چې هغوی په دار الحرب کښې مېړونه لري او ستاسو د ملکیت لاندې راشي، نو دغه ډول وینځې خپل اصل مالک ته جائزې دي چې د یوه حیض څخه وروسته ورسره جنسي ارتباط ونیسي، همدارنګه دا هم روا ده چې بل کوم یو مسلمان یې په نکاح باندې واخلي.

د زنانه وو ذکر شوې حرام ګروپونه ټول د الله ﷻ د پلوه په تاسو حرام کړی شوي دي نو تاسو ته په کار دي چې په کلکه پرې عمل وکړئ.

٢_ د نومړو حرامو ګروپونو څخه په غیر نورې ټولې زنانه تاسو ته جائزې دي چې ترڅلورو پورې په نکاح واخلئ او مهرونه ورته ومنئ.

نو څرنګه چې ستاسو دپاره ستاسو مالونه د ژوند قیام ګڼلي کېږي او دنیا او آخرت ورباندې ګټلي شئ، نو تاسو ته په کار دي چې په خپلو مالونو باندې خپل عفت او پاک لمني حاصله کړئ، هسې نه چې مطلب مو پکښې یوازې او یوازې د خپلو شهوتونو سړول وي او بس.

نو د کومو ماندینو څخه چې تاسو حقیقتاً یا حکمًا استفاده وکړه چې یا ورسره جنسي ارتباط ونیسئ او یا ورسره په داسې موقع کښې خلوت وکړئ چې د جنسي ارتباط څه موانع موجود نه وي، نو هغوی ته منلي شوي ټول مهرونه ورکړئ.

٣_ هو! په دې کښې درباندې څه باک نشته چې د مهرونو د مقررولو څخه وروسته دواړه جانبه په څه شي باندې راضي شئ چې یا ورباندې څه نور هم وراضافه کړئ او یا ترې څه کم کړئ.

٤_ بې شکه الله ﷻ پوه دی، نو د زنانه وو د تحریم او تحلیل په باره کښې یې چې څه حدود نازل کړي دي په هغو کښې یې ستاسو ټول ضروریات او کړه وړه د نظره نه دي وېستلي. او هم د حکمت څښتن دی، که حدود یې نه وی ټاکلي نو هرو مرو به ستاسو ژوند تریخ شوی او ګډوډې به درمنځه شوې وی.

توضیحات

١_ د "اَلْمُحْصَنَات" کلمه اصلا د "حِصْن" څخه اخستله شوې ده، "حِصْن" هغه مضبوط، قوي کلي ته وایي چې دښمن ورباندې د ورپورته کېدلو توان نه لري. او "اِحْصَان" همدغې مضبوط کلي ته د ورننوتلو یا ورننویستلو څخه عبارت دی.

په قرآن کریم کښې لاندې څلور شیان (نکاح، عفت، حُریت، اسلام) د مضبوطو کلاګانو سره تشبیه شوي دي چې تفصیل یې دا دی:

الف: میړوبنو ښځو ته "مُحْصَنَات" وايي ځکه چې دوی خپلو میړونو د خلکو د نظره ساتلي دي او ځوک نه شي کولی چې د نکاح کولو تمه ورته وکړي او نه دوی د بل چا د نکاح خیال کولی شي. ته په وایې چې په قوي کلا کښې بندیانې دي او د کلا کنجي یې د میړونو په لاس ده.

ب: هغه سړي ته هم "مُحْصِن" ویل کېږي چې هغه په نکاح کولو باندې خپل عفت او پاک لمني ساتي او هم د خپل نسل حفاظت یې په نظر کښې وي. د همدې معنی په مقابل کښې "مُسَافِح" استعمال مومي. "مُسَافِح" هغه چا ته وایي چې هغه خپلې اوبه (مني) ضائع کوي، نه د خپل عفت خیال ساتي او نه د راتلونکي نسل غم کوي بلکې مطلب یې فقط شهوت پرستي وي او بس. په ﴿ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ ﴾ کښې همدغې معنی ته اشاره ده.

ج: په حُریت باندې هم بنیادم د بل چا د غلامۍ څخه ازادېږي، ته به وایې چې کور یې په مضبوط کلي کښې دی چې هیڅوک یې د تسلط لاندې نه شي راوستلی. همدا معنی د راتلونکي ایت په ﴿ أَن يَنكِحَ ٱلْمُحْصَنَٰتِ ﴾ کښې مطلب ده.

د: د ټولو څخه لوړ او دنګ کلی اسلام دی چې سړی پرې د هر ډول غلامۍ څخه نجات پیدا کوي. همدا معنی د راتلونکي ایت په ﴿ فَإِذَآ أُحْصِنَّ ﴾ کښې راروانه ده چې لرې وروسته به ـ ان شاء الله تعالیٰ ـ ښه واضحه شي.

په دې مقام کښې د "حِصْن" اولنی معنی مراده ده، د همدې کبله په ﴿ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ کښې د ﴿ مِنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ کلمات اضافه نازل شوي دي، ترڅو کافرو مړوبنو ښځو ته هم شامل شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په تاسو باندې د مړوبنو ښځو نکاح کول حرام ګرځول شوي دي که څه هم هغوی (کتابیانې کافرې وي)، مګر د وینځو نکاح درته حلاله ده که څه هم د هغوی میړونه په دار الحرب کښې ژوندي وي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وایي چې: په ذکر شوي تقدیر سره خو د صحابه وو کرامو ﷺ اشتباه په ایت شریف باندې نه جوابېږي ځکه چې دوی ته د یمیني ملک په بنا په جنسي ارتباط کښې اشتباه پېښه شوې وه، نه په نکاحي ملک کښې، لکه چې ذکر شوی شان نزول وریاندې دلالت کوي؟

موږ وایو چې: ایت شریف ذکره شوې اشتباه په دلالة النص سره جواب کړې ده. او دا ځکه کله چې د مړوبنو وینځو څخه په نکاحي ملک سره استفاده روا وګرځوله شوه نو د وینځو مالکانو ته خو ترې په یمیني ملک سره په طریق اُولی استفاده جائزه ده. ځکه چې دوی خو نکاح ته ضرورت نه لري او د قوي ملک خاوندان دي.

د حرامو ښځو ګروپونه لرې دي

۳ـ څرنګه چې د هغو ښځو ګروپونه لرې دي چې د هغوی نکاح کول په سړي باندې حرام دي او د

حلالو ښځو ګروپونه ذکر دي، نو الله ﷻ حرام ګروپونه په مشخصه توګه بیان کړه او حلالو ګروپونو ته یې په ﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ﴾ سره اشاره وکړه چې د بیان او ضبط ډېره مؤثره طریقه ده یعني: تاسو ته د ذکر شوو حرامو ګروپونو څخه په غیر نور ټول ګروپونه حلال کړی شوي دي. خو باید لاندې څو نکاتو ته په نظر کښې ونیول شي:

الف: که څه هم په لوستلو شوو ایتونو کښې د حرامو ښځو لاندې څوارلس ګروپونه په عبارة النص سره ذکر شوي دي:

۱ـ مورګانې ۲ـ لورګانې ۳ـ خورګانې ۴ـ د پلار خورګانې ۵ـ د مور خورګانې ۶ـ وريرې ۷ـ خورزې ۸ـ رضعي مورګانې ۹ـ رضعي خورګانې ۱۰ـ خواښې ګانې ۱۱ـ پرکټې ګانې ۱۲ـ انګورګانې ۱۳ـ د دوه خویاندو جمعه کول ۱۴ـ مروښې ښځې.

مګر په دلالة النص، احادیثو او بالآخره د امت په اجماع سره څه نورې زنانه هم په نوموړو حرامو ګروپونو کښې شاملې دي چې مونږ ورته د ایتونو په توضیحاتو کښې اشارې کړې دي او تفصیل یې د فقهي په کتابونو کښې ذکر دی. لکه نیاګانې او غورې نیاګانې، یا لکه لمسی، کروسی او داسې نورې.

ب: د ځینو نصوصو په بناء او د ځینو عوارضو د کبله د زنانه وو څخه نور ګروپونه هم شته چې په سرې باندې یې نکاح کول حرام دي، لکه:

اول: د مشرکو ښځو نکاح په [البقرة:۲۲۱] ایت سره حرامه ده.

دوهم: کومې ښځې چې په درېوو طلاقونو باندې طلاقې شوې وي، ترڅو چې بل مېړه ونه کړي په اولنې مېړه باندې په [البقرة: ۲۳۰] ایت سره حرامې دي.

درېم: څوک چې د خپلې ښځې سره ملاعنه وکړي نو په هغه باندې همدغه ښځه په ابدي توګه حرامه ګرځي.

د عبد الله بن عمر رضي الله عنه څخه روایت دی چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې یوه سړي خپله ښځه په زنا باندې متهمه کړه او د [النور:۶] ایت په مطابق دواړو ملاعنه وکړه، نو نبي کریم ﷺ متهم ماشوم مور ته انتساب کړ «وَفَرَّقَ بَيْنَ الْمُتَلَاعِنَيْنِ»[۱] یعني: او د دواړو لعنت کوونکو په منځکښې یې په جدایۍ باندې حکم وکړ.

څلورم: د څلورو ښځو څخه وړېورته ښځې په نکاح کول هم د [النساء:۳] ایت په ذریعه حرامې ګرځولې شوې دي.

پنځم: د هغو ښځو نکاح کول هم حرام دي چې هغوی د بل چا په عدت کښې وي چې د [البقرة: ۲۳۴، ۲۲۸] ایتونو لاندې یې بحث تېر شوی دی.

---
(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۹۶

مهر شرعي حق دی

۴_ د ﴿ أَن تَبْتَغُواْ ﴾ جمله د حرف جر په تقدير په ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم ﴾ پورې تعلق نيسي، نو د معنى حاصل بې داسې کېږي چې د حرامو ښځو څخه په غير د نورو ښځو نکاح تاسو ته په دې سبب باندې حلاله کړی شوې ده چې تاسو يې د نکاح مطالبه د خپلو مالونو په ذريعه وکړئ.

د دې بيان څخه لاندې مطالب په لاس راځي:

الف. مهر شرعي حق دی، که څوک يوه ښځه په دې شرط نکاح کړي چې مهر په منځکښې نه وي هم نکاح صحت لري او مهر المثل ورباندې واجب دی. هو! دا بېله خبره ده چې د ثبوت څخه وروسته بيا د منکوحې حق دی، کولی شي چې مهر ته يې هبه کړي او يا پکښې بل څه تصرف وکړي.

ب. د مهر لوړه درجه منحصره نه ده اما کمه درجه يې د ابو حنيفه رحمه الله عليه په نزد بايد د لسو روپو څخه لږ نه وي خکه چې دا مقدار په شريعت کښې اهميت لري او د غله لاس ورباندې پرېکېدلی شي. او هم په عرف کښې ورته د مال لقب ورکول کېږي.

متعه د کومې نکاح نوم دی؟

۵_ د اهل التشيع په نزد متعه د هغه عقد څخه عبارت ده چې يوه ښځه په ايجاب او قبول سره په معين مهر باندې د ټاکلي وخت پورې د يوه نارينه د استفادې صالحه وګرځي، کله چې ټاکلی شوی وخت تېر شي نو ذکره شوې ښځه بدون د طلاق څخه د نارينه څخه جدا کېږي[۱].

احناف عليهم الرحمة وايي چې که نوموړی عقد د نکاح په لفظ سره اجراء شي هم د متعې حکم اخلي خو چې وخت پکښې ټاکلی شوی وي، خکه چې په عقودو کښې معنی ته اعتبار دی، او دغه ډول نکاح د متعې په معنی سره ده[۲].

ايا متعه جائزه ده؟

۶_ اهل التشيع د ايت شريف د ﴿ فَمَا ٱسْتَمْتَعْتُم بِهِۦ مِنْهُنَّ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ﴾ تکړې څخه داسې معنی اخلي چې: ای مسلمانانو! د کومو زنانه وو څخه چې تاسو د موقتې نکاح په ذريعه استفاده وکړئ نو هغوی ته ټاکلي شوي اجرتونه ورکړئ. دوی همدغې نکاح ته متعه وايي او دا د دوی په نزد باندې جائزه ده.

څرنګه چې زمونږ (أهل السنة والجماعة) د احاديثو کتابونو[۳]، د فقهي کتابونو[۴] او بالآخره د

(۱) تفسير المظهري ج۲ ص۷۴
(۲) الهدايه کتاب النکاح
(۳) صحيح مسلم ج۱ ص۴۵۰؛ شرح معاني الآثار ج۲ ص۱۵
(۴) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۴ ص۹۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۴۸

تفسیر کتابونو(١) د موقتې نکاح د تحریم په هکله پوره څېړنې کړې دي چې د اوږدوالي د کبله دلته ټولې نه شو رانقلولی، نو صرف په لاندې څو نکاتو باندې اکتفاء کوو چې د دې مقام سره قوي ارتباط لري:

الف: د ایت شریف ذکره شوې ټکړه د اهل التشیع په متعې سره تفسیرول غلط کار دی څکه چې:

اول: د سورت تقریباً د اول سر څخه د شرعي نکاح په هکله بحث راروان دی چې وروستنی بحث هم همدغه مضمون تعقیبوي، نو که په منځکښې د ایت شریف د یوې برخې تفسیر د وړاندې او ببرته څخه مخالف کړی شي نو داسې مثال به ولري لکه څوک چې د ملغلرو امیل وشکوي او ملغلرې دانه وانه شي. ښکاره ده چې دا ډول کار د فصیح کلام سره مناسب نه دی.

دوهم: په همدې سورت کښې د منکوحو شماره په څلورو پورې حصره شوې ده، که بالفرض دلته د اهل الشیع تفسیر مراد کړی شي نو د منکوحو شماره په څلورو کښې نه حصرېږي. او دا څکه چې دوی د یو پلوه همدغه متعه د نکاح په نوم یادوي او د بله پلوه ورته په ټاکلي شوي عدد باندې قائل نه دي او د متعو عدد نه حصروي.

دریم: په همدې سورت کښې زیات تاکید شوی دی چې خپلو منکوحو ته په میراث کښې برخه ورکړئ، نو که دلته د هغوی متعه مراده کړی شي نو معنی به دا وي چې څینو منکوحو ته په میراث کښې برخه مه ورکوئ. او دا څکه چې اهل التشیع ورته په میراث قائل نه دي(٢).

څلورم: د نکاح په اهدافو کښې الله ﷻ عفت او پاک لمني د دوام په توګه شامله کړې ده، د همدې کبله یې په ﴿ مُّحۡصِنِينَ ﴾ د اسم فاعل صیغه نازله کړې ده، او د اهل التشیع په متعې باندې خو دوامداره پاک لمني نه ساتله کېږي څکه چې په هغې کښې وخت ټاکلی وي.

پنځم: د ﴿ فَمَا ٱسۡتَمۡتَعۡتُم ﴾ جمله په ﴿ أَن تَبۡتَغُواْ بِأَمۡوَٰلِكُم ﴾ باندې تفریعه ده. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په نکاح کښې د مال (مهر) ورکړه واجبه ده خو ترڅو پورې چې د منکوحې څخه استفاده نه وي شوې نو نیمایي مهر یې په خطر کښې دی، اما کله چې تاسو د هغوی څخه استفاده وکړئ نو بیا ضرور ټول مهر ورکړئ او چونګی ترې مه ستنوئ.

که د اهل التشیع متعه مراده کړی شي نو ذکره شوې تفریع معنی نه ورکوي څکه چې وړاندې خو د دوی د متعې هیڅ بحث نه دی تېر شوی ترڅو دغه جمله ورباندې تفریع شي.

شپږم: په راتلونکي ایت شریف کښې الله ﷻ هغه خلکو ته چې د اصیلې ښځې نکاح ته یې وسه نه کېږي هدایت کړی دی چې دوی دې کم اصیلې په نکاح واخلي چې د یو طرفه یې عادتاً مهر خفیف وي او د بل طرفه یې د نفقې بوج په مالک باندې وي کله چې هغوی د خپل استخدام څخه فارغه نه کړي.

---

(١) تفسیر القاسمي ج٥ ص١٠٠، تفسیر القرطبي ج٥ ص١٣٠؛ تفسیر المظهري ج٢ ص٧٥

(٢) تفسیر نمونه ج٣ ص٣٤٤ (د اهل التشیع تصنیف)

نو که بالفرض د اهل التشیع متعه شرعي کار وی نو الله ﷻ به ضرور همدغو بې وسې خلکو ته د متعې تجویز نازل کړی وی، ځکه چې د خپلو خواوو د سړولو دپاره د کم اصلو د نکاح ځخه هم متعه کول ډېر اسان دي چې د دوی په اصطلاح نکاح ده او د نکاح لوازم نه لري (خوره او ځښه او حساب مه منه).

اوم: اهل التشیع وایي چې متعه کول اجتماعي ضرورت دی، خصوصاً په دې زمانه کښې د تحصیل دوره اوږد وخت ته ارتیا لري که دوی په رښتیاني نکاح باندې مصروف شي نو تحصیل به بې ناتمام پاتې شي[1]. نو مونږ د دوی ځخه د لاندې پوښتنو جوابونه غواړو:

- ایا محصلینو ته دا بهتره نه ده چې جنسي غرائز یې په متعه باندې راوېښ نه شي؟.
- ایا د تحصیل د پای پورې هر یوه ته په اصطلاح دوه سوه متعې په کار نه دي؟ ایا دا کار د دوي د وسې پوره دی؟
- ایا د دوی تشویشونه په متعو نه اضافه کېږي چې یو اولاد یې په امریکا کښې وي او بل په اروپا کښې؟ که بالفرض په متعه نسب ثابت شي[2].
- او که ثابت ونه ګڼلی شي نو ایا د نوموړو اولادونو مور دوی ته نفقه ورکولی شي، په داسې حال کښې چې پخپله یې د نفقې دپاره د متعې لاره غوره کړې ده؟.
- ایا په متعې باندې استعمال شوې زنانه ځوک په دائمي شرعي نکاح اخلي؟.
- ایا د دوی د ګذران دپاره کچني خاني جوړول ضرور نه دي، لکه چې د انقلاب ځخه وړاندې د ایران په جمهوریت کښې د وخت پاچا (رضا شا پهلوي) دا کار کړی وه؟.

ب: د پورتني بیان ځخه ثابته شوه چې د اهل التشیع د متعې د ثبوت دپاره په قرآن کریم کښې کوم ایت نشته، حال دا چې د اسلام په ابتداء کښې یې په سفرونو کښې تحقق موندلی دی نو ثبوت به یې په احادیثو باندې شوی وي، اما بالمقابل د نوموړې نکاح په نسخې کښې زښت ډېر احادیث روایت شوي دي چې تقریباً د معنوي تواتر درجې ته رسېږي[3]. لاندې ځو مثالونه یې ولولئ:

اول: د علي ﷺ ځخه روایت دی چې: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ وَعَنْ أَكْلِ لُحُومِ الحُمُرِ الإِنْسِيَّةِ»[4] یعني: نبي کریم ﷺ د ښځو د متعې ځخه د خیبر د غزا په ورځ منعه وکړه او هم یې د کورنیو خرو د غوښو ځخه منعه وکړه (دواړه یې په همدې ورځ باندې حرام وګرځول او نسخه یې کړه).

دوهم: سَبْرَة بن مَعْبَد وایي چې مونږ د نبي کریم ﷺ سره (د مکې د فتحې په ورځ) ملګري وو چې اعلان یې وکړ چې: ای خلکو! ما خو تاسو ته د ښځو ځخه په استمتاع کښې اجازه کړې وه (چې د

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۳۴۱ (د اهل التشیع تصنیف)
(۲) تفسیر نمونه ج۳ ص۳۴۳ (د اهل التشیع تصنیف)
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۴۸۵
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۶۰۶، ۸۳۰

متعې په عقد کښې يې شاملې کړئ) خو يقيناً الله ﷻ دغه استمتاع د قيامت ورځې پورې حرامه وګرځوله، نو هر څوک چې د نوموړو ښځو څخه څه شی لري (په عقد کښې شاملوي) «فَلْيُخَلِّ سَبِيلَهَا وَلَا تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا»[1] نو هغه دې خوشې کړي او څه مو چې ورکړي دي د هغه څخه تري هيڅ شی بېرته مه اخلئ:

دریم: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې متعه د اسلام په ابتداء کښې رواج وه، چې سړی به کوم ښار ته ورغی او هلته به يې څه معرفت نه درلود نو يوه ښځه به يې د دومره وخت دپاره په نکاح واخستله چې هلته به يې د څومره وخت د اوسېدانې نيت درلود، هغې به ورته د سامان حفاظت کاوه او د شيانو (مالونو) اصلاح به يې ورته کوله تردې چې دا ايت شريف نازل شو

چې: ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ [المؤمنون: ۶] يعني: مؤمنان هغه خلک دي چې خپل عورتونه د بل هر ډول زنانه وو څخه ساتي مګر د خپلو ماندينو څخه او يا د هغو وينځو څخه چې دوی يې مالکان ګرځېدلي دي. نو نوموړی صحابي رضي الله عنه وايي چې د دغو دواړو څخه په غير نورې ټولې ښځې حرامې دي[2].

د اهل التشيع متعه خکه په ذکر شوي ايت باندې حرامه شوه چې په دغه کښې يوازې دوه ډوله ښځې سړي ته حلالې شوې ذي چې يا د سړي وينځه وي او يا منکوحه وي. او ذکر شوې متعه نه وينځه ده او نه منکوحه، که منکوحه وي نو د منکوحې لوازم به يې درلودی. لکه ميراث، نفقه او داسې نور.

څلورم: امير المؤمنين عمر رضي الله عنه يوه ورځې د ډېرو صحابه وو کرامو رضي الله عنهم په وړاندې د ممبر د پاسه د متعې د تحريم اعلان وکړ، يوه صحابي رضي الله عنه هم د ده اعلان رد نه کړ او په سکوت سره يې ورباندې اجماع وکړه. که بالفرض دوی ته يې د اباحت نسخه څرګنده نه وي نو ضرور يوه نفر خو به پرې خپله خواشيني ښکاره کړې وی[3] لکه چې د مهر د تقليل په باره کښې ورباندې يوې ښځې اعتراض وکړ او دستي د خپل نظر څخه صرف نظر شو او په جهر سره يې وويلې چې: «أَصَابَتِ امْرَأَةٌ وَأَخْطَأَ عُمَرُ»[4] ښځه حق ته ورسېده او عمر خطا شو.

يادونه

۷ـ الله ﷻ د زنانه وو د تحريم او تحليل د قوانينو په آخر کښې د خپلو پاکو صفاتو د جملې څخه د "عَلِيْم" او "حَكِيْم" دوه صفات نازل کړه ترڅو هغو ټولو شبهاتو او اعتراضاتو ته د اشارې په

---

(۱) صحيح مسلم ج۱ ص۴۵۱
(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۱۳
(۳) تفسير کبير ج۱۰ ص۵۱
(۴) تفسير القرطبي ج۵ ص۹۹

توګه جواب ورکړي چې په همدې هکله د اسلام دښمنو تولنو د پلوه د ساده لوحو مسلمانانو د ټولونې دپاره مطرح کېږي، چې دوی پرې تېر باسي او د اسلام سره يې بد بين کړي.

د جواب حاصل دا دی چې: ذکر شوي قوانين هغه چا نازل کړي دي چې هم يې علم کامل دی، د انسان ټول کړه ورته څرګند دي. او هم د حکمت څښتن دی چې هر يو کار يې د بې اندازې ګټو او حکمتونو څخه ډک دی، هوا دا بېله خبره ده چې څوک وربانديې پوهېږي او څوک وربانديې نه پوهېږي.

که بالفرض ذکر شوي قوانين يې نه وی نازل کړي نو د هرې يوې زنانه دپاره به خپل کور دوزخ جوړ شوی وی بلکې خپل کورونه به ورته پردي کورونه ګرځېدلي وی او په هرې يوې پيغلې باندې به د هر چا څخه وراندې د خپلو ورونو په منځکښې بزکشي جوړه وی، نه به د خپلوی مينه محبت پاتې وی او نه به د اقاربو زړه سوی او ترحم وجود درلودی، بلکې دا ټول به د عشق سيلاب وړي وی.

موږ په دې باره کښې خبره نوره نه شو اوږدولی چې لوستونکي زړه تنګي نه شي خو خپنو علماوو عليهم الرحمة پکښې اوږده بحثونه کړي دي[1]، د چا چې اوږد بحث ته زړه نه په تنګېږي نو هيله ده هلته مراجعه وکړي.

﴿ وَمَن لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنكُمْ طَوْلًا أَن يَنكِحَ ٱلْمُحْصَنَـٰتِ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ فَمِن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُم مِّن فَتَيَـٰتِكُمُ ٱلْمُؤْمِنَـٰتِ ۚ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَـٰنِكُم ۚ بَعْضُكُم مِّنۢ بَعْضٍ ۚ فَٱنكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ وَءَاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ مُحْصَنَـٰتٍ غَيْرَ مُسَـٰفِحَـٰتٍ وَلَا مُتَّخِذَٰتِ أَخْدَانٍ ۚ فَإِذَآ أُحْصِنَّ فَإِنْ أَتَيْنَ بِفَـٰحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى ٱلْمُحْصَنَـٰتِ مِنَ ٱلْعَذَابِ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَشِىَ ٱلْعَنَتَ مِنكُمْ ۚ وَأَن تَصْبِرُوا۟ خَيْرٌ لَّكُمْ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٥﴾ ﴾

[۲۵] او ستاسو څخه چې هرڅوک د مالدارۍ د حيثه نه توانېږي چې مؤمنې اصيلې ښځې په نکاح واخلي نو (دوی دې) د هغو څخه (په نکاح کړي) چې ستاسو ښي لاسونه يې مالکان شوي دي چې ستاسو د مؤمنو وينځو څخه عبارت دي.

او الله ﷻ ستاسو په ايمان باندې ښه پوهېږي (چې څوک ښه مسلمان دی) ستاسو (انسانانو) ځينې نفر د ځينو نورو څخه دي (په اصل کښې ټول متحد ياست که څه هم څوک وينځه وي) نو دوی (وينځې) د دوی د مالکانو په اجازه په نکاح واخلئ او مهرونه يې ورته په معروفه (شرعي طريقه)

[1] حجة الله البالغة ج۲ ص۱۳۱

ورکړئ، په داسې حال کښې چې (دوی) پاک لمنې وي، نه علنې زناکارانې وي او نه (په پټه سره) د یارانو نیوونکې وي

نو کله چې دوی (نکاح شوې وینځې) مسلمانې شوې (البته په هغه صورت کښې چې دوی د نکاح په وخت کښې کتابیې وې) نو که دوی په زناکارۍ سره راتګ وکړي نو په دوی باندې د هغه شي نیمایي لازم دی چې هغه په اصیلو (مجردو زناکوونکو) ښځو باندې لازم دی چې هغه د تعذیب (حد) څخه عبارت دی.

دغه (د وینځو د نکاح اباحت) ستاسو د جملې څخه د هغه چا دپاره دی چې په خپل ځان باندې د زناکارۍ څخه دارېږي (چې چرته پکښې واقع نه شي).

او چې تاسو صبر وکړئ (خپل عزم قوي کړئ او د تجرد په حالت کښې هم خپل عفت وساتئ نو دا کار) درته ډېر بهتر دی. او الله ﷻ بښونکی مهربان دی (ناامیده کېږئ مه).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! څرنګه چې نکاح د یو پلوه ستاسو د نسل د بقا دپاره ضرور ده او د بل پلوه د پاک لمنې او عفت ساتنې د کبله هم ورته اړ یاست، نو که د اصیلو مسلمانو د نکاح کولو وسه مو نه کېږي چې مالي توان مو لږ وي او د هغوی د مهر او نفقې دپاره نه شئ وتلی نو د مؤمنو وینځو څخه دغه ضرورت پوره کړئ مګر تاسو مکلف نه یاست چې په زړونو باندې یې ځانونه پوه کړئ، بلکې ظاهري اقرار د هغوی د مؤمنو ګڼلو دپاره کفایت کوي، ستاسو ټول ایمانونه الله ﷻ ته ښه معلوم دي، څه لرې نه ده چې په وینځو کښې داسې ایمان داره وینځې موجودې وي چې ستاسو د اصیلو څخه د هغوی ایمان قوي وي. نو د همدې کبله د وینځو د نکاح کولو څخه نفرت مه کوئ، تاسو ټول په انسانیت کښې یو شی یاست، ټول د آدم ﷺ اولاد یاست.

۲ـ نو وینځې د خپلو مالکانو په اجازه په نکاح واخلئ او په شرعي معروفه طریقه باندې ورته مهرونه مستقیماً او یا یې د مالکانو په سلسله ورکړئ.

۳ـ د وینځو په نکاح ګولو کښې لکه څنګه چې ستاسو عفت ساتل کېږي همدارنګه د وینځو دپاره هم ګټور دي چې د پټو او ښکاره فحاشیو څخه بچې پاتې کېږي. نو که بالفرض وینځو د ذکر شوي حالت سره- سره پټې یا ښکاره زنا ته لاس واچاوه چې هم مسلمانې وي او هم مېړه دارې وي نو په هغوی باندې د مجردو اصیلو ښځو نیمایي حد اجراء کېږي. یا په بل عبارت: د وینځو په حد باندې نکاح کول څه اثر نه غورزوي، په دواړو حالاتو کښې ورته پنځوس دُرې تاکلې شوې دي.

۴ـ مګر دا په یاد ولرئ چې د وینځو نکاح د هغو بې وسې مسلمانانو دپاره تجویزه شوې ده چې هغوی په خپل ځان باندې دارېږي چې د تجرد په حالت کښې چرته په زنا باندې اخته نه شي چې د دنیا او آخرت مشقاتو سره به مخامخ شي.

۵ـ په هر تقدير، تاسو ته دا خبره غوره ده چې خپل خانونه د تجرد په حالت کښې هم اداره کړئ او خپل عفت وساتئ او د وينځو د نکاح څخه صرف نظر شئ چې نه مو اولادونه د بل چا غلامان جوړ شي او نه مو نواميس (مانديني) د نورو خدمتګاراني وګرځي. او د وينځو په نکاح کښې دغه دواړه عيبونه شته.

مګر الله ﷻ بښونکی دی، په دغو دواړو عيبونو باندې درته ګناه نشته، او هم مهربان دی چې ستاسو د عفت ساتنې دپاره يې درته پوره لارې چارې درنازلې کړې دي چې نه مو انساني غرائز زندي شي او نه مو د ژوند نظام ګډوډ شي.

توضيحات

۱ـ د ﴿ طَوْلًا ﴾ کلمه په اصلي حرفونو (ط، و، ل) کښې د "طَوْل" (اوږدوالي) سره متحده ده چې په مقابل کښې يې قصر (لنډون) استعمالېږي، خو اکثرو علماوو عليهم الرحمة په دې مقام کښې "طَوْل" په غنی او د مال په پراخوالي باندې تفسير کړی دی[1].

که څه هم د وينځو په نکاح کولو کښې هم د مهر ورکړه واجبه ده مګر د لاندې وجوهو د کبله د دوی مصارف د اصيلو ښځو څخه اسان دي:

الف: د کم اصلې ښځې مهر د اصيلې ښځې په نسبت خفيف دی.

ب: ترڅو چې کم اصله مېرمن د خپل مالک خدمت کوي او د خپل مېړه په اختيار کښې ورنه کړی شي، نفقه يې په مېړه باندې نشته[2].

ج: د وينځې د اولادونو نفقه هم په پلار باندې نه واجبېږي ځکه چې دوی د وينځې د مالک دپاره غلامان جوړېږي[3] او د غلام نفقه خو په خپل مولی باندې واجبه وي.

څو مسائل

۲ـ د ذکر شوي ايت شريف څخه د احکامو په استنباط کښې مجتهدين عليهم الرحمة په لاندې ډول اختلاف لري:

الف: امام الشافعي رحمة الله عليه وايي چې د وينځې په نکاح کولو کښې د اصيلې ښځې د نکاح کولو بې وسي شرط ده، نو توانا سړي ته د وينځو نکاح جواز نه لري. اما ابو حنيفه رحمة الله عليه وايي چې توانا ته هم جائزه ده خو بهتره نه ده. دا ځکه چې د ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ ﴾ جمله عامه ده، اصيلو او کم اصلو ټولو ته شامله ده.

ب: امام الشافعي رحمة الله عليه وايي چې بې وسې سړي ته هم د کافرې (کتابيې) وينځې نکاح کول

---

(۱) تفسير القرطبي ج۵ ص۱۳۶

(۲) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۴ ص۵۱۷

(۳) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۴ ص۵۸۵

روا نه دي خکه چې الله ﷻ وينځې په مؤمناتو سره مقيدې کړې دي ﴿ فَتَيَٰتِكُمُ ٱلۡمُؤۡمِنَٰتِ ﴾ او د نيد په نښتوالي سره د مقيد نښتوالی راخي. اما ابو حنيفه رحمه الله وايي چې د کافرې کتابيې وينځې نکاح هم روا ده لکه څنګه چې د اصيلې کافرې کتابيې نکاح روا ده، او د قيد د نښتوالي د کبله د مقيد نښتوالی ضرور نه دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ لَا تَأۡكُلُواْ ٱلرِّبَوٰٓاْ أَضۡعَٰفٗا مُّضَٰعَفَةٗ ﴾ [آل عمران: ۱۳۰] يعني: تاسو په چندونو چندونو سره سود خوري مه کوئ. ښکاره ده چې غير مضاعف سود خوري هم جائزه نه ده.

د ذکرو شوو دوارو مسئلو زياته شرحه فقهي کتابونو ليکلې ده[۱]، او د اختلاف مبنی يې د أصول الفقه په کتابونو کښې کتلی شي[۲].

ج: ابو حنيفه رحمه الله هم په اصيلې باندې د پاسه د کم اصيلې ښځې نکاح کول جائز نه ګڼي. لکه چې د علي ﷺ[۳]، عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما څخه يې هم عدم جواز روايت شوی دی[۴].

د وينځو په نکاح باندې مه شرمېږئ؟

۳_ په هغه وخت کښې د وينځو نکاح کولو خلکو ته شرم او عار ښکاره کېده، تردې چې د وينځې زوی ته به يې د "هَجِيْن" (عيبجن) لقب ورکاوه[۵]، نو الله ﷻ ذکرې شوې نکاح ته په لاندې وجوهو باندې ترغيب نازل کړ:

الف: ستاسو بهتري د الله ﷻ په نزد په انسابو او احسابو باندې نه ده بلکې په تقوی او قوي عقيدې سره ده، او عقيده خو صرف همده ﷻ ته ښه معلومه ده تاسو څه خبر ياست چې که د وينځو عقيده د اصيلو څخه قوي وي.

ب: تاسو ټول د يو اصل څخه ياست چې آدم ﷺ دی، نو په نسب کښې خپنې په خپنو نورو باندې مه خانونه درانه ګڼئ او مه وينځو او غلامانو ته په سپک نظر ګورئ.

ج: که تاسو وينځې په نکاح واخلئ نو د يو طرفه به خپل عفت وساتئ او د بله طرفه به وينځې هم د بې عفتی او کچنيتوب څخه بچې کړئ چې دا هم ستاسو دپاره اجر او ثواب دی.

د زنا ډولونه

۴_ د جاهليت په زمانه کښې فحاشي په دوه ډوله رواج درلود[۶]:

---

(۱) فتح القدير على الهدايه ج۳ ص۲۳۴
(۲) الحسامي (الوجوه الفاسدة)
(۳) بدائع الصنائع ج۲ ص۲۶۶
(۴) موطا الإمام مالک ص۵۰۴
(۵) البحر المحيط ج۳ ص۵۹۵
(۶) تفسير المنار ج۵ ص۲۲

الف: ځینو زناکارو ښځو به په کور باندې د فحاشۍ سور بیرغ ودراوه چې د یوه زناکار ځخه یې هم د اوسېدانې ځای پټ پاتې نه شي او هر چا ته به د ورننوتلو اجازه وه، مګر دا ډول فحاشې خلکو نه عار ښکارېده.

ب: ځینو ښځو به عامو خلکو ته د زناکارۍ اعلان نه کاوه بلکې د یو نفر سره به یې په پټه فحاشي کوله او یارانه به یې ورسره درلوده، چې دا ډول زناکاري خلکو ته بده نه ښکارېده او څوک پرې نه شرمېده.

الله ﷻ اول ډول زناکارې ته په ﴿ غَيْرَ مُسَٰفِحَٰتٍ ﴾ سره اشاره وکړه او دوهم ډول یې په ﴿ وَلَا مُتَّخِذَٰتِ أَخْدَانٍ ﴾ سره تعبیر کړ. دا ځکه چې "أخدان" د "خدين" جمعه ده او خدین پټ آشنا او انډیوال ته وايي.

په وینځه باندې رجم نشته

۵ـ د ﴿ فَإِذَآ أُحْصِنَّ ﴾ کلمه د "إحصان" څخه اشتقاقه شوې ده. او "إحصان" په دې ځای کښې په معنی د اسلام سره دی[۱]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: وینځه ښځه اګر چې د چا دپاره منکوحه جوړه شي د زنا په حد کښې نه رجمه کېږي، بلکې د زنا کوونکې وینځې حد فقط پنځوس دُرې دي چې د مجردې اصیلې د حد (سلو دُرو) نیمایي کېږي. برابره خبره ده چې متزوجه وي او که مجرده، خو دا پکښې شرط ده چې مسلمانه دې وي ځکه چې کافره وینځه نه په حد کېږي[۲].

عَنَت څه معنی؟

۶ـ مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د "عنت" د کلمې تقریبًا پنځه معناوې کړې دي[۳] مګر رئیس المفسرین ﷛ په زنا سره تفسیره کړې ده[۴].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د وینځو نکاح کول د هغو مؤمنانو دپاره تشریع شوې ده چې په خپل ځان باندې ډارېږي چې د عدم نکاح په صورت کښې به په زناکارۍ باندې مبتلا شي. نو که څوک خپل استقامت د لاسه ورنه کړي او د اصیلې د نکاح څخه د ناتوانۍ په صورت کښې هم خپل عفت په تجرد کښې وساتي او د وینځې د نکاح څخه صرف نظر شي نو دا ورته بهتره ده ځکه چې:

الف: په وینځه باندې د سړي کور چندان نه اباديږي ځکه چې هغه د خپل مالک په واک او اختیار کښې وي که اجازه ورکړي نو کور ته به تشریف راوړي که نه نو کور ته نه شي راتلای.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۲
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۶۹
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۱۱
(۴) البحر المحیط ج۳ ص۵۹۹

ب: په وینځې ماندینې باندې خپل خاوند څه اختیارات نه لري چې د بې خایه ګرځېدلو څخه يې منعه کړي، نو څه لرې نه ده چې په ځینو ځایونو کښې به ورباندې خاوند خپه کېږي خو منعه کولی به يې نه شي.

ج: د وینځې اولادونه که څه هم ثابت النسبه دي خو د مالک دپاره غلامان ګرځي چې د دوی د مملوکې حاصلات دي. او دا ډېره سخته خبره ده چې سړی خپل اولادونه د بل چا دپاره غلامان جوړ کړي.

﴿ يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾ وَٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلشَّهَوَٰتِ أَن تَمِيلُوا۟ مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ ٱلْإِنسَٰنُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ ﴾

[۲۶] الله ﷻ غواړي چې تاسو ته (د ژوند لارې چارې) بیان کړي، او د هغو (صالحو خلکو) طریقې درته وښايي چې ستاسو څخه وړاندې تېر شوي دي. او په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړي. او الله ﷻ پوه دی (او) د حکمت څښتن دی (ستاسو کمزوري ورته معلومه ده).

[۲۷] او الله ﷻ غواړي چې په تاسو باندې په رحمت سره رجوع وکړي او (بالمقابل) هغه کسان چې شهوت پرستی پسې ګرځي (دا) غواړي چې تاسو (د الهي حدودو څخه) کاږه شئ په لوی ګوډوالي سره.

[۲۸] (د حدودو په نازلولو کښې) الله ﷻ (په تاسو باندې د اسانۍ) اراده لري چې (درانه احکام) درڅخه تخفیف کړي او انسان خو کمزوری خلق کړی شوی دی (که تخفیف پرې نه وی نو حتمي د ناکامۍ سره مخامخ کېده).

ارتباط

څرنګه چې الله په تېرو شوو ایتونو کښې د نکاح په باره کښې څه محدودیتونه نازل کړي دي بلکې د سورت د اول سر څخه د جاهلیت د بدو رواجونو زښت ډېر ډولونه د منځه یوړل شوه، او ښکاره ده چې دا ټول احکام شهوت پرستان او اسلام دښمنې ټولنې نه خوښوي او څومره توان يې چې رسېږي د پیاده کولو مخه يې نیسي. دا د یو پلوه، او د بله پلوه الله ﷻ د لطف او مهربانۍ د مخې تشریعي قوانین جبراً په خلکو باندې نه تحمیلوي بلکې اسرار او ګټې يې ورته بیانوي ترڅو د دوی سرونه ورباندې خلاص شي او د مینې او محبت د لارې څخه يې په تعمیل باندې پیل وکړي. نو ځکه الله ﷻ د ذکر شوو محدودیتونو ګټو ته یو ځل اشاره وکړه چې د علیم او حکیم په دوه صفاتو باندې [۲۴، ۲۶] ایتونه ختم کړه، لکه چې څه وضاحت يې وړاندې تېر شوی دی.

او دا دی دا خل یې په ذکر شوو ایتونو کښې د محدودیتونو په ګټو باندې صراحت وکړ ترڅو د دښمنانو د لاندې اعتراضاتو مخه ونیوله شي او څوک پرې تېر نه اوځي:
الف: په دې کښې څه ګټه ده چې الله ﷻ په مونږ باندې ځینې زنانه حرامې کړې؟.
ب: ایا دا محدودیتونه په پخوانیو امتونو باندې هم لګېدلي وه او که یوازې زمونږ برخه شوه؟.
ج: ایا دا کار په مونږ باندې حَرَج نه دی؟.
د: ایا دا کار د نعمتونو څخه محروموول نه دي؟.
هـ: ایا دا به ښه نه وه چې د اروپایانو په شان مو په ازادۍ سره شهوت راني کولی؟.

د مطلب خلاصه

یعني: ای مؤمنانو! الله ﷻ په ذکر شوو محدودیتونو کښې دا اراده لري چې تاسو ته خپل احکام بیان کړي ترڅو د شهوت پرستانو د رواجونو څخه بچ پاتې شئ او د صالحینو سلفو په قدم باندې لاړ شئ چې هغوی ته هم الله ﷻ خپل احکام ورنازل کړي وه او د جاهلیت د رواجونو څخه یې ساتلي وه، نو تاسو یې هم د هغوی په قطار کښې ودرولئ ترڅو د الله ﷻ احکام عملي کړئ چې الله ﷻ درباندې په رحمت سره رجوع وکړي.

۲_ په ذکر شوو محدودیتونو کښې الله ﷻ ستاسو د غرائزو پوره مراعات ساتلی دی، نو که سمدستي په خپل مراعات پوره نه پوهېږئ نو همدومره پوه شئ چې الله ﷻ هم علیم دی ستاسو کړه وړه او ضروریات ورته ټول معلوم دي او هم د حکمت څښتن دی چې هیڅ حکم یې بې حکمته نه دی، چې همدغو دواړو عقیدو باندې کلک ودرېږئ نو؟ دښمنانو د اعتراضاتو او تشویشونو څخه به خلاص شئ.

۳_ لنډه دا چې الله ﷻ خو د شرائعو په درنازلولو کښې اراده لري چې په تاسو باندې د رحمت باران وورو‌ي، چې د یوه پلوه خپلې غریزې اشباع کړئ او د بله پلوه د الله ﷻ د رحمت مستحق شئ: په اصطلاح "هم ثواب او هم خُرما".

مګر شهوت پرستان غواړي چې تاسو د رحمت څخه ډېر لرې کړي چې د سلفو صالحینو لاره پرېږدئ او د جاهلیت په دودونو باندې اخته شئ، هغوی ستاسو دوستان نه دي هغوی غواړي چې ستاسو څخه هم د خپلو خانونو په شان څاروي او بهائم جوړ کړي.

۴_ د احکامو په تنزیل کښې الله ﷻ ستاسو کمزوري د نظره نه ده غورزولې، د همدې کبله یې د زنانه وو څو محدودو ګروپونو څخه په غیر نور ټول ګروپونه درته حلال ګرځولي دي او تخفیف یې درباندې پېرزو کړی دی. په دې باندې علاوه د وینځو نکاح یې هم درته جائزه کړې ده او ستاسو د عفت ساتنې مراعات یې کړی دی.

۵_ که بالفرض الله ﷻ ستاسو غرائز اختناق (زندی) کړي وی او داسې محدودیتونه یې درباندې ایښې وی چې ستاسو د وسې پوره نه وی نو بیا به د شهوت پرستانو اعتراضات په ځای وی. خو

خبره داسې نه ده، په تشریعي محدودیتونو کښې ستاسو د کمزورۍ پوره لحاظ ساتلی شوی دی، تاسو ته لا خپله کمزوري او بې صبري دومره معلومه نه ده لکه چې الله ﷻ ته معلومه ده ځکه چې تاسو خپل خانونه پخپله نه دي جوړ کړي بلکې ستاسو جوړښت د الله ﷻ د پلوه صورت نیولی دی.

توضیحات

۱_ ځینو مفسرینو کرامو د نکاح د محدودیتونو زښت ډېر حکمتونه بیان کړي دي[۱] خو مونږ یې د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی، هیله ده چې علاقمندان یې هلته لوستلو ته مراجعه وکړي.

یادونه

۲_ الله ﷻ د مؤمنانو د اطمنان دپاره (چې ذکر شوو محدودیتونو ته وارخطا نه شي) دوه کرته د ﴿ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ ﴾ جمله تکراره کړه ترڅو دوی پوه شي چې که مونږ خطا کوونکي یاستو نو الله ﷻ توبه قبلوونکی دی نو اُمید دی چې د محدودیتونو څخه به بریالي تېر شو. او بیا یې د دوی اطمنان د ﴿ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ﴾ په جمله سره لا قوي کړ چې الله ﷻ په تاسو باندې داسې تکلیف نه ږدي چې د هغه د بار څخه تاسو نه شئ وتلی او یا ترې ډېر په زحمت سره اوځئ بلکې د هغو دباره وتل اسان دي.

د تخفیفونو څو مثالونه

۳_ که څه هم محمدي (ﷺ) شریعت د پخوانیو اُمتونو د درنو احکامو څخه خالي دی خو اسلام دښمنه ټولنې یې درګرده ثقیله معرفي کوي او سادګان مؤمنان تېر باسي چې د اسلام احکام ډېر درانه دي، ترڅو دوی شهوت پرستۍ ته وهڅوي او د ازادۍ په نوم یې د اسلام څخه بې زاره کړي.

د نکاح په قوانینو کښې د تخفیف لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د یوې ښځې نیولې ترڅلورو پورې ښځې په نکاح کول.

ب: د څوارلس ګروپونو څخه په غیر د زنانه وو د نورو ټولو ګروپونو تحلیل.

ج: د وینځو د نکاح تجویز.

د: د نکاح په نیت یوې ښځې ته د کتلو جواز.

هـ: د احکامو حکمتونه څرګندول.

و: د تقصیراتو څخه د توبې قبلول هم ډېر لوی تخفیف دی.

خو په دغو ټولو تخفیفونو باندې د هرې زمانې شهوت پرستان سترګې پټوي او تالاش کوي چې سادګان مؤمنان د خپلو خانو پېرو جوړ کړي. ایا په دې زمانه کښې شهوت پرستان پېژنئ؟ د دې زمانې شهوت پرستان غربیان دي چې اسلامي دولتونو ته یې لاس غځولی دی او په غربي لباس

---

(۱) تفسیر المنار ج۵ ص۲۹

کښې يې د سياحانو او نورو په نوم نارينه او ښځينه ګروپونه خوشې کړي دي او ټول نشريات يې په کار اچولي دي ترڅو د اسلام د محدوديتونو سره د مؤمنانو علاقه وشکوي.

انسان کمزوری دی

۴_ انسان په ځمکه خليفه دی او په ټولو ځمکنيو شيانو باندې حکومت کوي چې غرونه سوري کوي او هم په هوا کښې الوزي را اولوزي، خو د شهوت په مقابله کښې ډېر کمزوری دی. د همدې کبله غربيان وايي چې يوه ښځه د اسلام د تخريب او د عيسويت د ترويج دپاره دومره کار کولی شي چې سل تنه نارينه هغومره کار نه شي کولی.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ»[۱] هرومرو (نامحرم) سړی دې د (نامحرمې) ښځې سره يوازې نه شي. يعنې د همدې فرصت څخه شيطان استفاده کوي، د دواړو په منځکښې د شهوت راپاروني هڅه کوي ترڅو دواړه په ګناه مبتلا کړي، ځکه چې دغه ته د شهوت په مقابله کښې د دوی کمزورې معلومه ده.

سعيد بن المسيب رحمه‌الله وايي چې: زما عمر اتيا کالو ته رسېدلی دی او يوه سترګه مې ړنده ده خو په همدغه حالت کښې هم زه په خپل ځان باندې د بل شي څخه نه دارېږم چې په ګناه کښې به مې اخته کړي لکه څومره چې د ښځو څخه دارېږم[۲].

يحيی رحمه‌الله وايي چې: ما خو تاسو ګورئ چې په انتهاء درجه بوډا يم او انډيوال (تناسلي آله) مې ړنده او کڼه ده، خو په همدغه حالت کښې هم دارېږم چې که د غير محرمې زنانه سره يوازې شم نو شيطان به راشي او مړ انډيوال به مې راژوندی کړي او په ګناه به مې ککړ کړي[۳].

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَأْكُلُوٓا۟ أَمْوَٰلَكُم بَيْنَكُم بِٱلْبَـٰطِلِ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً عَن تَرَاضٍ مِّنكُمْ ۚ وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَٰنًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾﴾

[۲۹] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په خپلو منځو کښې خپل مالونه په ناحقه سره مه خورئ. مګر (هله يې خورئ) چې (ستاسو معامله) داسې تجارت وي چې ستاسو (د دواړو جانبو) د رضايت په بنياد يې صورت نيولی وي. او خپل ځانونه مه وژنئ. بې شکه الله ﷻ په تاسو باندې مهربان دی (دوزخ ته مو نه داخلوي خو چې نافرماني ونه کړئ).

---

[۱] مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۲۸۶
[۲] تفسير الکشاف ج۱ ص۵۰۱
[۳] تفسير القرطبي ج۵ ص۱۴۹

[۳۰] او هرڅوک چې ذکر شوي کارونه په تجاوز او ظلم سره وکړي نو ډېر ژر به يې اور ته داخل کړو او دا (اور ته داخلول) په الله ﷻ باندې اسان دي.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ توصيه کړې وه چې نکاحګانې د مالونو په ذريعه منعقدې کړئ، او دا يې هم فرمايلي وه چې انسان د شهوت په مقابله کښې کمزوری دی. نو دا خطره وه چې څوک په ناجائزه طريقه د مالونو تحصيل ته لاس واچوي ترڅو پرې د خپلې غريزې د اشباع دپاره د مهر پيسې ترلاسه کړي او په همدې کشمکش کښې خبره قتل او قتول ته ورسوي، نو ځکه الله ﷻ د مالونو د تحصيل طريقه راوښودله او د ورور وژنې څخه يې منعه کړو.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مؤمنانو! تاسو د شهوت په مقابله کښې ډېر کمزوري مخلوق ياست، که د الله ﷻ توفيق درسره ملګری نه وي نو خپل خانونه نه شئ اداره کولی، ستاسو عقلونه هم کله ناکله د شهوت د تاثير لاندې راځي او په ناجائزه طريقه د مالونو په تحصيل باندې اخته کېږي، نو تاسو ته دا توصيه کوم لکه څنګه چې د خپل مال په باره کښې دا نه خوښوئ چې بل څوک يې درڅخه په ناجائزه طريقه باندې ترلاسه کړي او تاسو خپه کړي همدارنګه تاسو نور مسلمانان هم مه خپه کوئ او په ناجائزه طريقه باندې يې مالونه مه خورئ، همېشه د مالونو په تحصيل کښې د مالونو د خاوندانو رضايت په نظر کښې ونيسئ او تجارتي مالونه سره تبادله کړئ. که نه نو د مالونو په تحصيل کښې به جاروجنجال جوړ او خبره به په ورور وژنه باندې ختمه شي چې يا به خپل خانونه په نورو باندې ووژنئ او يا به مو نور ورونه د لاسه ووژل شي چې دا دواړه کارونه الله ﷻ ناراض کوي حال دا چې الله ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان دی، د همدې کبله يې تاسو ته د مالونو د تحصيل لارې چارې ښودلې دي چې د جنګ جګړې څخه په غير يې ترلاسه کړئ.

۲ـ نو ای مؤمنانو! که په ذکرو شوو وصاياوو باندې هرڅوک خپل خان کوڼ واچوي نو هغه به ډېر ژر د دوزخ اور ته داخل کړو. تاسو دا خيال مه کوئ چې مونږ خو په الله ﷻ باندې عقيده لرو نو که هر څه جنايات وکړو هم دوزخ ته به مو داخل نه کړي، ځکه چې په الله ﷻ دا کار هم اسان دی چې د ايمان سره‌سره مو د څه وخته پورې دوزخيان جوړ کړي.

توضيحات

۱ـ د باطل په مقابل کښې حق استعمالېږي نو هر شی چې ثبات او استقرار ونه لري هغه د باطل په نامه يادېږي[۱]، په دې مقام کښې د باطل څخه ټولې هغه ناحقې طريقې مرادې دي چې مالونه

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۸

وریاندې تر لاسه کېدلې شي، لکه: غلا ، غصب، قمار او داسې نور. او په مقابل کښې يې تولې هغه حقې لارې مطلبې دي چې شريعت د مالونو د رانيولو دپاره ټاکلې دی، لکه: هبه، ميراث، تجارت، مهر او داسې نور.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د مالونو د رانيولو مشروعې لارې ډېرې دي خو په دې مقام ﴿ إِلَّآ أَن تَكُونَ تِجَـٰرَةً ﴾ کښې يوازې د تجارت پورې د مالونو مشروعيت اختصاص موندلی دی، په دې کښې څه وجه ده؟

مونږ وايو چې: دلته د تجارت نوم ځکه خاص ذکر شو ترڅو مسلمانان ترغيب کړي چې په مشروعو لارو کښې د مالونو د تحصيل دپاره تجارت ډېره ښه لاره ده، نه به وايې چې د تجارت په مقابل کښې د تحصيل نورې لارې د سره شته نه دي. نبي کريم ﷺ فرمايي: «التَّاجِرُ الْأَمِينُ الصَّدُوقُ الْمُسْلِمُ مَعَ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[1] يعني: هر تاجر چې امانتګر، رښتيا ويونکی مسلمان وي هغه به د قيامت په ورځ د شهيدانو سره (انديوال) وي.

د ځان وژنه حرامه ده

۳_ مفسرينو کرامو رحمهم الله په دې مقام کښې د ځان وژنې لاندې صورتونه ښودلي دي[2]:

الف چې تاسو نور مسلمانان مه وژنئ او داسې يې وګڼئ لکه خپل ځانونه. د دې نظير داسې دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾ [النور: ۶۱] نو کله چې تاسو کورونو ته ورننوزئ نو په خپلو ځانونو باندې سلام واچوئ. يعني په نورو مسلمانانو باندې سلام واچوئ چې هلته استوګنه لري.

ب خپل ځانونه مه وژنئ چې د څه مشکلاتو د کبله انتحار وکړئ. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې په پخوانيو قومونو کښې يو سړی وه چې په لاس باندې يې څه زخم درلود. کله چې زخم ډېر وارخطا کړ نو خپل لاس يې پرې کړ او وينه يې تر هغه ونه دريده ترڅو چې مړ شو. نو الله ﷻ وفرمايل چې: «بَادَرَنِي عَبْدِي بِنَفْسِهِ حَرَّمْتُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ»[3] يعني: ماته خپل بنده خپل ځان راچالاکه کړ خو ما وریاندې جنت حرام کړی دی.

ج خپل ځانونه مه وژنئ چې په تهلکه کښې يې واچوئ. عمرو بن العاص وايي چې د "ذات السلاسل" په غزا کښې زه د احتلام په سبب جنب شوم، خو ډېره يخه شپه وه ما فکر وکړ چې که

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۱ ص۵۵

(۲) زاد المسير ج۲ ص۱۱۳

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۲

غسل وکړم نو خان به ووژنم نو تیمم مې وواهه او خپلو ملګرو ته مې د سبا لمونځ ورکړ. کله چې نبي کریم ﷺ ته راغلو هغه راته د خپله خانه ووېلې چې: ای عَمرو! ایا انډیوالانو ته دې په جنابت کښې لمونځ ورکړ؟ ما ورته ووېل چې هو، ای پیغمبره! شپه ډېره یخه وه نو ما خیال وکړ که غسل وکړم نو خپل خان به ووژنم حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾ تاسو خپل خانونه مه وژنئ، نو تیمم مې وواهه او لمونځ مې وکړ. «فَضَحِكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا»[۱] نو نبي کریم ﷺ ایله وخندل (موسکی شو) او هیڅ یې ونه ویلې. یعنې زما کړنلاره یې رد نه کړه.

د: د مالونو په تحصیل کښې دومره زیار مه وباسئ چې د خپلې وسې څخه مو اوچت وي او خانونه وربانديې ووژنئ. نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «وَإِنَّ لِنَفْسِكَ وَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا»[۲] یعنې: او بې شکه په تاباندې دې خپل نفس او اهل هم حق لري.

هـ: خانونه مه وژنئ چې د مالونو په تحصیل کښې روا او ناروا ته ونه ګورئ او خپل خانونه پرې ګناهګار کړئ چې د دوزخ مستحق شئ، او دا څکه چې خپل خان په لوی لاس په دوزخ کښې غورزول څه د وژلو څخه کم نه دی. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الَّذِي تَفُوتُهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ كَأَنَّمَا وُتِرَ أَهْلَهُ وَمَالَهُ»[۳] د هغه چا څخه چې د مازدیګر لمونځ فوت شي داسې دی لکه چې مال او اهل یې تول ضائع شوی وي یا یې ضائع کړی وي، یعنې هلاک کړی یې وي.

مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوې ټولې معناوې د ایت شریف لاندې راتلای شي چې د قتل څخه ما یطلق علیه القتل واخستلی شي. یعنې داسې کار مه کوئ چې په هغه باندې د قتل اطلاق کېږي.

ظلم او عدوان څه فرق لري؟

۳_ هغه کلمات چې اصلي حرفونه یې "ع، د، و" وي په لاندې معناوو کښې استعمالېږي[۴]:

الف: "عَدَاوَة" او "مُعَادَاة" د دوه زړونو بېلتون (دښمنی) ته وایي.

ب: "عَدْو" په جلتی سره د یو خای پرېښودلو او منډې ته وایي.

ج: "عُدْوَان" په معاملاتو کښې بې انصافي ته وایي.

همدارنګه هغه کلمات چې د "ظ، ل، م" څخه جوړ شوي دي د هغو ټولو په مفاهیمو کښې "تیاره" پرته ده که څه هم یا ظاهري تیاره وي او یا معنوي تروږمی. د همدې جملې څخه د "ظُلْم" کلمه هم ده چې د اکثرو علماوو په نزد هر شی چې د خپل اختصاصي خای څخه په بل خای کښې کېښودل شي

(۱) سنن ابي داوٗد ج۱ ص۴۸
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۲۶۵
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۷۸
(۴) مفردات الراغب ص۳۲۸

د ظلم په نامه یادېږي. د همدې کبله په لاندې درېوو معناوو کښې یې استعمال موندلی دی[۱]:

اول: چې څوک حقوق الله په خپل ځای کښې کښېنږدي او د پښو لاندې یې کړي.

دوهم: چې حقوق العباد د خپل شرعي چوکاټ څخه وباسي.

درېیم: چې خپل ځان ته شرعي حقوق ورنه کړيّ او په ګناهو باندې یې اخته کړي.

د پورتني بیان څخه څرګندېږي لکه څنګه چې په هره ګناه باندې د "عُدوان" اطلاق صحت لري همدارنګه ورته د "ظُلم" لقب هم ورکولی شي.

نو څرنګه چې په دې مقام کښې دواړه کلمې نازلې شوې دي نو مونږ د "عُدوان" څخه متعدي ګناه اخلو او د "ظُلم" څخه لازمه ګناه مرادوو.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي: هر څوک چې په ذکر شوو احکامو کښې په بل چا باندې تجاوز وکړي چې یا یې مالونه تلف او یا یې قتل کړي، او یا په خپل ځان باندې تېری وکړي چې خپل مالونه په جنایتونو کښې مصرف او یا خپل ځان قتل کړي، بالآخره یا یې په معنوي توګه هلاک کړي چې د الله ﷻ د غضب مستحق یې جوړ کړي، نو د دغسې خلکو اور ته داخلېدل یقیني دي. هو دا بېله خبره ده چې حلال ګڼونکي به پکښې همېشه وي او محض ګناهګار به ترې عند الموقع راوویستلی شي.

سوال جواب

۴- که څوک وایي چې: پوره واضحه ده چې الله ﷻ ته هر څه اسان دي، حتی چې مشرکان هم ترې انکار نه شي کولی، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د متجاوزینو اور ته داخلول یې تعقیب کړه چې دا کار په الله ﷻ باندې اسان دی؟

مونږ وایو چې:

الف: په عرف کښې مشهوره ده چې د غضب څخه کله-کله په همدې جملې (دا کار ماته اسان دی) سره د کنایې په توګه تعبیر کېږي، نو شاید چې قرآن کریم هم د همدې عُرف مراعات کړی وي.

نو معنی به یې داسې شي چې: په متجاوزینو باندې الله ﷻ په غضب دی.

ب: څه لرې نه ده چې ځینې تجاوزکاران مسلمانان خپلو ځانونو ته اطمنان ورکړي چې په الله ﷻ باندې خو مسلمانان ډېر ګران دي او په دوی باندې ډېر مهربان دی نو نظر خپلې مهربانۍ ته به مونږ اور ته داخل نه کړي چې دا کار به ورته دروند تمام شي. نو الله ﷻ د دوی دا خیال د منځه یوړ او بېرته یې کړل چې الله ﷻ ته دا کار څه دروند نه دی، تاسو چې په چا باندې تجاوز کړی وي د هغوی انتقام به درڅخه ضرور اخلي.

(۱) مفردات الراغب ص ۳۲۶

﴿ إِن تَجْتَنِبُوا۟ كَبَآئِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُم مُّدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ ﴾

[۳۱] (ای مؤمنانو!) که تاسو د هغو لویو ګناهونو څخه اجتناب وکړئ چې تاسو ترې منعه کړل کېږئ نو مونږ به ستاسو څخه وړې ګناهونه ورژوو او عزتمند ځای (جنت) ته به مو داخل کړو.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ فرمایلي دي چې انسان کمزوری دی، په هر اړخیزه توګه د نافرمانیو څخه ځان بچ نه شي ساتلی، او بیا یې فرمایلي وه چې په همدغه کمزوري انسان باندې الله ﷻ مهربان دی. نو په دې ایتونو کښې یې د خپلې مهربانۍ یوه نمونه ذکره کړه چې خلاصه مطلب یې لاندې لوستل شي:

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! الله ﷻ ستاسو سره دومره سختي نه کوي چې په هره وړه وړه ګناه باندې مو دوزخ ته ورټیل وهي. که نه نو ستاسو کوم یو به د دوزخ څخه نجات ومومي؟ که تاسو د لویو ګناهونو څخه ځانونه بچ کړئ لکه حرام خوري، وروړ وژنه او داسې نور، نو د وړو څخه به مونږ درتېر شو بلکې ګناهونه به مو په نیکیو باندې درته تبدیلې کړو او باعزته مقام (جنت) ته به مو داخل کړو او د دوزخ څخه به نجات درکړو.

د نجات لاره دا نه ده چې تاسو خپل ځانونه فقط په همدې باندې متسلي کړئ چې مونږ ایمان راوړی دی د دوزخ څخه به الله ﷻ نجات راکوي که څه هم د لویو ګناهونو مرتکب یاستو. بلکې لاره یې دا ده چې د لویو ګناهونو څخه ځانونه وساتئ او وړې ګناهونه به مونږ دروبښو، نو د ګناهونو څخه به پاک شئ او جنت ته به د داخلېدلو لائق جوړ شئ.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې الله ﷻ وعده کړې ده چې که تاسو د کبائرو ګناهونو څخه ځانونه وساتئ نو د سیئاتو څخه به درتېر شو او ذاسې به یې پټې کړو لکه چې هېڅ یې مرتکب شوي نه یاست. مفسرینو کرامو دلته د "سَيِّئَات" کلمه په صغائرو (وړو ګناهونو) سره تفسیره کړې ده[۱].

ګناهونه په دوه ډوله دي

۲ـ د ایت شریف څخه څرګندېږي چې ګناهونه په دوه ډوله دي چې یو صغائر دي او بل کبائر، یعنې وړې ګناهونه او لوی ګناهونه، خو دا څرګنده نه ده چې د دواړو ډولونو په منځکښې

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷

حد فاصل څه شی دی چې يو د بل څخه جدا کوي. همدارنګه په احاديثو کښې هم جداکوونکی نه دی ښودلی شوی، اما ځينې ګناهونه د کبائرو په نامه باندې نومول شوي دي، په ځينو احاديثو کښې درې ښودلې شوي، په ځينو کښې اوه او په ځينو کښې نور عددونه په ګوته شوي دي چې ځينو تفاسيرو ذکر شوي احاديث راغونډ کړي دي[١].

نو د دې کبله چې نه په قرآن کريم او نه په احاديثو کښې کبيره ګناه مشخصه شوې ده، علماوو کرامو يې په پېژاندنه کښې زښت ډېر اختلاف کړی دی چې ټول اقوال پکښې تقريبًا پنځلسو ته رسېږي[٢]. خو مونږ دلته فقط لاندې څو اقوال د مثال په توګه وړاندې کوو:

الف: ځينې علماء کرام وايي چې دلته توقف بهتر دی، ترڅو يوې ګناه ته هم څوک په سرسري نظر ونه ګوري چې دا صغيره ده. الله ﷻ کبيره ګناه په ګناهونو کښې د دې دپاره پټه کړې ده چې سړی د هرې يوې ګناه څخه ځان بچ کړي. لکه چې دا لاندې شيان يې د ترغيب دپاره پټ کړي دي:

اول: الله ﷻ "ليلة القدر" په شپو کښې پټه کړې ده ترڅو په هره يوه شپه کښې عبادت وکړی شي.

دوهم: "صلاة الوُسطى" (غوره لمونځ) يې په لمونځونو کښې پټ کړی دی ترڅو د هر لمانځه حفاظت وکړی شي.

دريم: "اسم اعظم" يې په خپلو نومونو کښې پټ کړی دی ترڅو د الله ﷻ هر يو نوم ياد کړی شي.

څلورم: "وقت الإجابة" (د سوال د قبول وخت) يې د جمعې د ورځې په وختونو کښې پټ دی ترڅو په هر وخت کښې د سوال لاسونه پورته کړی شي.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «لا كَبِيْرَةٌ مَعَ الإسْتِغْفَارِ وَلا صَغِيْرَةٌ مَعَ إصْرَارٍ»[٣] لويه ګناه د استغفار سره لويه نه پاتې کېږي او وړه ګناه په دوامداره توګه وړه نه پاتې کېږي. يعنې په ګناهونو کښې صغر او کبر نه بدلېدونکی صفت نه دی، بلکې په استغفار سره د لويې ګناه څخه لږلږ تراشل کېږي ترڅو چې صغيره تېرې جوړه او بالآخره بالکل د منځه لاړه شي، او وړه ګناه په دوام سره لږ-لږ غټېږي ترڅو چې ترې لويه ګناه جوړه شي.

ج: ځينې وايي چې په ګناهونو کښې صغر او کبر اضافي شی دی چې په لاندې شيانو باندې تفاوت درلودلی شي[٤]:

اول: څه لرې نه ده چې يوه ګناه د خپل ذات په اعتبار سره وړه وي خو نظر بلې ګناه ته لويه وي، همدارنګه څه لرې نه ده چې لويه وي خو نظر بلې ګناه ته وړه وي.

دوهم: د ګناهونو صغر او کبر د اوقاتو او اشخاصو په اعتبار سره هم بدلون رابدلون مومي، لکه چې وايي "حسنات الابرار سيئات المقربين" د نېکانو حسنات د مقربو خلکو دپاره ګناه ګڼل کېږي.

---

(١) الدر المنثور ج٢ ص٥٠٠؛ تفسير ابن كثير ج١ ص٤٨١

(٢) زاد المسير ج٢ ص١١٤؛ التفسير الكبير ج١٠ ص٧٦؛ مرقاة المصابيح ج١ ص٢١٧

(٣) تفسير القرطبي ج٥ ص١٦٠

(٤) تفسير ابي السعود ج٢ ص١٧١

دریم: د وختونو په اعتبار سره هم گناهونه په صغر او کبر سره موصوفې کېدلی شي، لکه روژې میاشتې.

څلورم: همدارنگه مکانونه هم پکښې تفاوت واقع کوي، لکه جومات، حرم شریف او داسې نور.

تبصره

۳_ څرنگه چې د کبیرې او صغیرې گناه د پېژاندلو دپاره جامع او مانع تعریف نه موندل کېږي او دغه ډول موضوعگانې په نقل پورې توقف لري، نو بنه دا ده چې هغې گناه ته د صغیرې گناه یا کبیره گناه لقب ورکړی شي کومې ته چې همدغه لقب د کوم روایت په سبب ورکړی شوی دی او بس. نو په متباقي گناهونو کښې -چې یو لقب هم ورباندې نه وي روایت شوی- توقف بهتر دی، چې نه د صغیره لقب ورکړی شي او نه د کبیره.

په لویو گناهونو کښې هم تفاوت شته

۴_ نبي کریم ﷺ شرک (کفر) د «اکبر الکبائر» په نامه یاد کړی دی چې په ټولو لویو گناهونو کښې لویه گناه ده او د مغفرت ورته هیڅ لاره نشته. اما د کفر څخه رالاندې نور گناهونه که څه هم تفاوت لري خو د مغفرت دروازه ورباندې بنده نه ده، ممکنه ده چې په یوه طریقه باندې د گناه کوونکي د اوړو څخه وغورزوله شي.

د نبي کریم ﷺ د یوه اوږد حدیث مضمون دی[1] چې د گناهونو دفترونه په درې ډوله دي:

الف: یو د کفر دفتر دی چې الله ﷻ یې بالکل نه بښي.

ب: بل د هغو گناهونو دفتر دی چې حقوق العباد پورې ارتباط لري، دا دفتر هم الله ﷻ تر هغه نه بښي ترڅو چې بندگان د گناه څخه ورتېر شي او یا ترې عوض واخلي.

ج: دریم د حقوق الله مربوط دفاتر دي چې صرف د الله ﷻ د ارادې پورې اړه لري او بس؛ که اراده یې وشي بښنه به ورته وکړي او که نه نو سزا به ورباندې ورکړي.

غالبه دا ده چې په تلاوت شوي ایت شریف کښې به همدغه دریم ډول گناهونه مراد وي چې: که د لویو گناهونو څخه څوک اجتناب وکړي نو وړې گناهونه به ورڅخه ورژوم او د گناه څخه به پاک شي. همدغه دریم ډول دفتر لا کله-کله الله ﷻ د تکفیر (پټولو) په عوض په نېکیو باندې هم بدلوي لکه چې فرمایي: ﴿فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمۡ حَسَنَٰتٖ﴾ [الفرقان: ۷۰] یعنې: نو د دغو کسانو گناهونه به (چې د لویو گناهونو څخه اجتناب کوي) الله ﷻ په نېکیو باندې تبدیل کړي.

سوال جواب

۵_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه څرگندېږي چې د ورو گناهونو د مغفرت دپاره د لویو

[1] مسند احمد بن حنبل ج ۱۰ ص ۸۲

ګناهونو څخه خان ساتل شرط دي چې د دې څخه په غير نه ښښل کېږي حال دا چې په احاديثو کښې ثابته ده چې فرضي لمونځونه او همدارنګه نور عبادتونه د ګناهونو څخه د مغفرت اسباب جوړېږي.

مونږ وايو چې: په ايت شريف کښې د کبائرو څخه د خان ساتنې دپاره دا امتياز ښودلی شوی دی چې صغائر ورباندې ښښل کېږي، خو دا نه دي ويل شوي چې د صغائرو د ښښنې بله لاره نشته. که دا ويل شوي وی نو اعتراض به وارد شوی وی. بلکې کله چې د الله ﷻ اراده وشي ټول ګناهونه بې قيد او شرطه هم ښښي لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] يعني: بې شکه الله ﷻ ټول ګناهونه ښښي يقينًا چې همدی ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی.

د مغفرت اسباب

۴_ الله ﷻ د بنده ګناهونه په لاندې وجوهو سره ښښي:

الف: چې بنده د ګناه څخه توبه تائب شي، حتی چې څوک د کفر څخه توبه وباسي او ايمان راوړي هم په تېر شوي کفر باندې نه نيولی کېږي.

ب: په نېکو اعمالو سره هم ګناهونه ښښي، لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾ [هود: ۱۱۴] يعني: بې شکه نېکی چې دي ګناهونه د منځه وړي.

ج: چې چا ته شفاعتګر شفاعت وکړي، چې په ډېرو نصوصو کښې ثابت دی.

د: د کبيره ګناهونو څخه خپل خان ساتل، لکه همدا ايت چې د بحث لاندې دیورباندې لاربنوونه کوي.

ه: چې په چا باندې صرف لطف او مهرباني د الله ﷻ د پلوه وشي، خو په دې ټول کښې دا شرط ده چې ګناه بايد د کفر څخه راپيته وي لکه چې راتلونکی [النساء: ۴۸] ايت ورباندې دلالت کوي.

﴿ وَلَا تَتَمَنَّوْا۟ مَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بِهِۦ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۚ لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبُوا۟ ۖ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيبٌ مِّمَّا ٱكْتَسَبْنَ ۚ وَسْـَٔلُوا۟ ٱللَّهَ مِن فَضْلِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَٰلِىَ مِمَّا تَرَكَ ٱلْوَٰلِدَانِ وَٱلْأَقْرَبُونَ ۚ وَٱلَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَٰنُكُمْ فَـَٔاتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾ ﴾

[۳۲] او تاسو د هغه شي آرزو مه کوئ چې په هغه سره الله ﷻ ستاسو ځينو ته په ځينو نورو باندې فضيلت ورکړی دی، (ځکه چې) خاص نارينه وو لره هم د هغه شي څخه برخه شته چې دوی يې کسب کوي او خاص زنانه وو لره هم د هغه شي څخه برخه شته چې دوی يې کسب کوي (نو د دغسې بې ځايه آرزوګانو څخه تېر شئ) او د الله ﷻ څخه د هغه فضل وغواړئ. يقينًا الله ﷻ په هر څه باندې پوه دی.

[۳۳] او د هر یو (مال) دپاره مو وارثان ټاکلي دي چې (دا مال) د هغه شي څخه عبارت دی چې مور او پلار او خپلوانو (په مرګ سره) پرېښی دی (دا ټاکنه نه بدلېدونکې ده).
او هغه کسان چې ستاسو عهدونه ورسره غوټه شوي وي (د وروري او دوستي لاس مو ورکړي وي) نو هغوی ته هم خپلې (ټاکلې شوې) برخې ورکړئ (خو چې ذکر شوي وارثان موجودیت ونه لري). بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې حاضر دی (هر څه یې د څارنې لاندې دي).

ارتباطونه

۱ـ په تېرو شوو ایتونو کښې توصیه شوې وه چې د حرام خوری او مسلمان وژنې څخه خانونه وساتئ چې دېر لوی لوی ګناهونه دي. په دې ایتونو کښې توصیه کېږي چې د ذکرو شوو ګناهونو د اسبابو څخه هم خانونه وساتئ او د چا په مال یا منصب باندې رخه (حسد) مه کوئ چې د قتل قتول سبب جوړ نه شي.
۲ـ هلته د ناجائز عمل څخه منعه شوې وه او دلته د ناجائز نیت څخه منعه شوې ده.
۳ـ بالآخره په دې ایتونو کښې د دښمنانو دپاره غائبې ماتوونکی جواب ښودل شوی دی چې یا نارینه او ښځینه په جنګ اچوي او یا د شتمنو او نادارو خلکو په منځو کښې شیطانت کوي ترڅو د مسلمانانو ژوند بې خونده کړي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې متعددې پېښې روایت شوې دي چې:
۱ـ یوه ورځې أم سلمه رضي الله عنها نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې یا رسول الله! نارینه غزا کوي او مونږ غزا نه کوو (د غزا د اجر څخه محرومې یاستو) او مونږ لره په میراث کښې هم د نارینه وو نیمایي برخه ټاکلې شوې ده، نو که مونږ نارینه وی مونږ به هم غزا کولی او هم به مو د هغوی په شان په میراث کښې پوره برخه اخستی[۱].
۲ـ کله چې د میراث ایتونه نازل شوه نو نارینه وو وویلې چې هیله ده مونږ په زنانه وو باندې په آخرت کښې هم دوه چنده اجر واخلو لکه په میراث کښې چې دوه چنده برخې اخلو. او ښځو وویلې چې هیله ده مونږ د نارینه وو په نسبت د ګناهونو په پېټې کښې هم په نیمایي ګناه باندې بار کړی شو لکه څنګه چې راته په میراث کښې نیمایي برخه راکول کېږي[۲].
۳ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوې ښځې نبي کریم ﷺ ته وویلې چې ای د الله رسوله! ایا زنانه د نېکو اعمالو په اجرونو کښې هم د نارینه وو په پرتله نیمایي دي لکه څنګه چې په میراث او شهادت کښې نیم په نیمه دي؟[۳].

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۱
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۹۹
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۴۴۸

ب: یوه ښځه نبي کریم ﷺ ته ورغله او عرض یې ورته وکړ چې ای د الله رسوله! الله ﷻ نارینه وو ته په میراث کښې د زنانه وو په پرتله دوه برابره برخه ټاکلې ده حال دا چې مونږ کمزوری مخلوق یاستو او د هغوی په خبر د معاش په لاس ته راوړنه کښې پوره وسه نه لرو[1]. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه.

تبصره

څه لرې نه ده چې د ذکرو شوو حوادثو په شان به نورې حادثې هم الله ﷻ د دې دپاره پېښې کړې وې ترڅو ورته په قرآن کښې جواب نازل کړي، چې د قیامت د ورځې پورې د مسلمانانو په منځکښې په تواتر سره موجود وي او د وخت دښمنانو ته ترې جوابونه استنباط کړي او د اعتراضاتو مخې یې پرې ونیسي. که بالفرض ذکر شوې حادثې نه وی پېښې شوې نو الله ﷻ به ذکر شوي ایتونه نه وی نازل کړي او مسلمانان به د دښمنانو په اعتراضاتو باندې وارخطا شوي وی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! ستاسو دښمنان غواړي چې تاسو په جنګ واچوي او ژوند درباندې تریخ کړي او یو بل ته په کینه او عداوت باندې مبتلا شئ؛

دا کار که نن جني شیطانان کوي او تاسو ته په زړونو کښې اشتباهات پیدا کوي سبا به ورته انسي شیطانان ملاوې وتړي او اشتباهات به دراچوي، په هغه وخت کښې به اسماني وحې قطعه وي او پیغمبر ﷺ به وفات شوی وي چې مستقیماً تاسو تنبیه کړي او اشتباهات مو رفعه کړي، نو تاسو ته په کار دي چې د اوس څخه د دښمنانو دسیسو ته متوجه شئ؛ او د الله ﷻ توصیه په غوږونو کښې کلکه وساتئ؛

۲ـ د دوی د اشتباهاتو مثالونه دا دي:

الف: د فلاني مال څومره ډېر دی او ته څومره غریب یې، څومره به ښه وی چې د هغه څخه اخستل شوی وی او تاته درکړی شوی وی، او که نه اقلا دومره خو شوي وی چې هغه هم ستا په شان غریب وی چې دواړه سره یو برابر وی.

ب: کاشکې زه هم نارینه وی چې جهاد مې کړی وی، یا به شهید شوی وی او یا به ډېر غنیمتونه لاس ته راغلي وی.

ج: مونږ (زنانه) کمزوری مخلوق یاستو خو افسوس چې په میراث کښې د نارینه وو په پرتله نیمایي برخه راته ټاکلې شوې ده، کاشکې زمونږ برخې دوه چنده وی.

د: کاشکې چې زمونږ (نارینه وو) برخې په ثواب کښې هم نسبت زنانه وو ته دوه چنده وی لکه څنګه چې په میراث کښې دوه چنده دي.

۳ـ نو ای مؤمنانو! د ټولو کاشکې ګانو جواب دا دی چې: د الله ﷻ په وېش باندې راضي شئ؛

[1] التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۸۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۰۷

او هر یو شي چې درته الله ﷻ روزي کړې دی په هماغه کښې د الله ﷻ رضا ولټوئ. یو د بل هغو فضائلو ته سترګې مه نیسئ چې الله ﷻ کوم یوه یا کومې ډلې ته ډېرزو کړې وي.

او دا خکه چې تاسو په حقیقت کښې د یو بدن مثال لرئ، ټول د یوه اسکلیټ برخې یاست چې هر یو د ژوند د پروژې څه مطالب په وړاندې بیایي. نو لکه څنګه په یوه بدن کښې پښې آرزو نه کوي چې کاشکې مونږ هم د سر په شان دنګې غاړې درلودې او نه سر ته دا حق شته چې په پښو باندې تکبر وکړي او خپل خان ته غره شي، خکه لکه چې بې پښو سرونه قدر او عزت نه لري نو بې سره پښې هم په کار نه راخي؛ نو همدارنګه تاسو ته هم په کار دي چې نه کاشکې-کاشکې ووایاست او نه یو په بل تکبر او لویي وکړئ.

۴ـ ای مؤمنانو! د روزۍ اسباب خو یوازې میراث نه دی چې زنانه پکښې د خینو حکمتونو په بناء نیمایي برخې اخلي، بلکې د روزۍ اسباب خو اصلا کسبونه ګرځولي شوي دي او په کسبونو کښې خو نارینه او زنانه یو په بل باندې هیڅ فوقیت نه لري. که بالفرض په تجارت کښې زنانه وو ته نیمه ګټه او نارینه وو ته پوره ګټه ټاکلې شوې وی نو بیا به د زنانه وو کاشکې ویل په خای وی خو خبره داسې نه ده، هرڅوک او هره ډله نارینه وي او که زنانه د خپل کسب څخه په دنیا کښې هم پوره برخه اخلي او په آخرت کښې هم پوره اجر او ثواب ورکول کېږي.

نو ښه دا ده چې په کاشکې ګانو باندې تیره کېږدئ او په هر شي او هر کسب کښې چې یاست په همغه کښې د الله ﷻ څخه فضل وغواړئ، د الله ﷻ ټول کارونه د پوهې د مخې صورت نیسي، تاسو په خپل خیر باندې نه پوهېږئ الله ﷻ ورباندې ښه پوهېږي او بس.

۵ـ نو د میراث په قانون کښې د تجدید النظر تمه مه کوئ، یو خل بیا واورئ چې د هر چا دپاره مو وارثان ټاکلي او د هرې ترکې (پاتې شوي مال) دپاره مو مستحقین تعین کړي دي چې د قیامت د ورځې پورې پکښې بدلون ممکن نه دی. هو که څوک وارث ونه لري او د عقد الموالاة کوم دوست لري نو هغه ته هم د عقد په مطابق برخه ورکړئ او بې برخې یې مه پرېږدئ. الله ﷻ ستاسو په ټولو کړو وړو حاضر دی او هیڅ شی ترې نه شي غائب کېدلی.

نو لکه څنګه چې اِرثي قانون نه بدلېدونکی دی همدارنګه فطري قانون هم نه بدلېږي چې د ماشومانو تولید د نارینه وو په غاړه واچولی شي او زنانه وو ته امارت وړیه برخه شي، او دا خکه چې دغه ډول بدلون د دواړو د ساختمان سره سمون نه خوري.

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَلَا تَتَمَنَّوْا ﴾ کلمه د "تَمَنّي" څخه اخستی شوې ده. "تمني" دې ته وایي چې سړی د داسې شي آرزو وکړي چې پوهېږي او یا یې ګومان وي چې هغه نه کېږي[1]. مونږ د مرګ په آرزو باندې د

---

(۱) التفسیر الکبیر ج ۱۰ ص ۸۰

[البقرة ۹۴] ایت لاندې پوره بحث کړی دی، په دې مقام کښې وربانديې همدومره اضافه کوو چې مطلقه آرزو کول لاندې دولونه لري[۱]:

الف. چې څوک د بل چا څخه د يو نعمت د زوال آرزو وکړي ترڅو د هغه څخه واخستلی شي او ده ته ورکړی شي. دا ډول تمنی غیر مشروع ده ځکه چې دا د حسد او کينې دپاره اساس دی او حسد خو نامشروع کار دی.

ب. چې څوک د محال شي آرزو وکړي، لکه چې زنانه ووایي چې کاشکې زه سړی وی. دا ډول هم جواز نه لري ځکه چې د حسرت څخه په غیر بله نتیجه نه لري.

ج. چې څوک د خپل ځان دپاره د بل چا د نعمت د مثل آرزو وکړي چې کاشکې زه هم د فلانی په شان ښه مجاهد وی او یا ما هم د هغه په شان ښه اخلاق درلودی. دا ډول تمنی جائزه ده چې ځینې علماء ترې په "غبطه" باندې تعبير کوي.

لکه چې د شان نزول د روایتونو څخه څرګند یږي دلته د آرزو لومړني دواړه ډولونه مطلب دي چې: تاسو په بې نتیجې کارونو کښې وخت مه ضائع کوئ او د هغه شي څخه چې د کينې او عداوت دپاره اساس ګڼل کیږي هم ځانونه وساتئ او په مقابل کښې په عمل باندې زور واچوئ.

همدا مضمون نبي كريم ﷺ په يوه حدیث کښې ډیر ښه تمثیل کړی دی چې «الْكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ الْمَوْتِ وَالْعَاجِزُ مَنْ أَتْبَعَ نَفْسَهُ هَوَاهَا وَتَمَنَّى عَلَى اللهِ»[۲] یعني: هوښيار هغه څوک دی چې د خپل ځان سره محاسبه وکړي او د مرګ څخه د وروسته وختونو دپاره عمل وکړي، او عاجز (ساده) سړی هغه دی چې خپل ځان یې د خپلو غوښتنو تابع ګرځولی وي او په الله ﷻ باندې آرزوګانې کوي (چې ګناهونه به راته وبښي او یا کاشکې چې فلانی شی یې راکړی وی).

مولی څه معنی؟

۲ـ د ﴿ مَوَٰلِيَ ﴾ کلمه د "مَوْلَى" جمعه ده چې د "وَلْي" څخه اخستله شوې ده او د قُرب (نژدېکت) معنی ورکوي. څرنګه چې نژدېکت په ډېرو ډولونو سره وېشل کېږي لکه د نسب نژدېکت، د نصرت نژدېکت او داسې نور، نو د "مَوْلَى" کلمه هم په زیښتو ډیرو معناوو کښې استعمالیږي[۳]. په دې مقام کښې هم یکښې مفسرینو کرامو متعددې معناوې کړې دي[۴]، خو په زړه پورې معنی یې دلته وارث په نظر راځي.

برسېره پر دې، د ﴿ وَلِكُلٍّ ﴾ په مضافه اليه کښې هم مفسرین کرام اختلاف لري[۵]، چې انسان

(۱) احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۲؛ سنن ابن ماجه ص۳۱۴
(۳) مفردات الراغب ص۵۷۰
(۴) احكام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳
(۵) البحر المحيط ج۳ ص۶۱۹

دی او که ترکه (پاتې شوی مال) ده. نو په دواړو تقدیرونو باندې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: د هر چا او یا د هرې ترکې دپاره مو وارثان (مستحقین) ټاکلې دي او د میراث قانون مو فیصله کړې دی، نو د تجدید النظر تمه یې مه کوئ او دښمنانو ته غوږ جواب ورکړئ او تشویشونو ته یې غوږ مه ږدئ.

عقد الموالات د میراث یو سبب دی

۳_ مفسرینو کرامو د ﴿وَٱلَّذِينَ عَقَدَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡ﴾ متعددې معناوې کړې دي چې تقریباً نهو معناوو ته رسېږي[۱]، لاندې څو معناوې یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: دلته هغه عقد مراد دی چې یو سړي به بل ته د دوستۍ لاس ورکړ چې زما او ستا بنه او بده به شریکه وي او یو به د بل څخه میراث وړو. نو کله به چې کوم یو مړ شو نو بل به یې وارث ګڼل کېده.

ب: په هغه وخت کښې دا هم عادت وه چې یو سړی به کوم یو انسان په زوی ولۍ سره ونیوه نو هغه به د سړي د مرګ څخه وروسته په میراث کښې حقدار ګڼل کېده.

ج: د اسلام په ابتداء کښې نبي کریم ﷺ یو انصاري او یو مهاجر هم سره وروڼه جوړ کړي وه چې دواړو څخه به کوم یو مړ شو نو بل یې د مال وارث ګڼل کېده.

په هر تقدیر، ذکر شوي درېواړه عقدونه د اسلام په ابتداء کښې د اعتبار وړ وه خو څه وخت وروسته دغه حکم نسخه شو لکه چې فرمایي: ﴿وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ﴾ [الأنفال: ۷۵] یعني: او د خپلولیو خاوندان ځینې د ځینو نورو دپاره بهتر دي (چې میراث ترې واخلي).

تبصره

۴_ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي درېواړه عقدونه د اسلام په ابتداء کښې د میراث د اسبابو څخه ګڼل کېده خو ثبوت یې په تقریري یا قولي احادیثو سره شوی وه، نو قرآن کریم په [الأنفال:۷۵] ایت کښې په وروستنیو دواړو باندې د بطلان خط راکش کړ او منسوخ یې اعلان کړه، او یوازې اولنی عقد (عقد الموالاة) یې په ذکر شوي ایت سره په یوه ترمیم سره تائید کړ، چې دوی په هغه وخت کښې وارثان ګڼل کېږي چې نور وارثان (ذو الفروض، عصبه، ذو الارحام) موجودیت ونه لري. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مونږ د هر چا دپاره وارثان ټاکلي دي چې د تغیر وړ نه دي، مګر که دوی موجودیت نه درلود نو د عقد الموالاة خاوندانو ته هم خپلې برخې ورکړئ څکه چې دوی بالکل د وارثانو د قطاره نه دي غورځولي شوي لکه څنګه چې د

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۶۲۱؛ تفسیر کبیر ج۱۰ ص۸۵

"عقد النبي" او "عقد المواخاة الإسلامي" خاوندان بالکل د وارثانو د قطاره غورځولي شوي دي.
همدا د ابو حنيفه رحمه‌الله‌علیه مذهب دی[۱].

﴿ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ وَبِمَآ أَنفَقُوا۟ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ ۚ فَٱلصَّٰلِحَٰتُ قَٰنِتَٰتٌ حَٰفِظَٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُ ۚ وَٱلَّٰتِى تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَٱهْجُرُوهُنَّ فِى ٱلْمَضَاجِعِ وَٱضْرِبُوهُنَّ ۖ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا۟ عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيرًا ﴿٣٤﴾ وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَٱبْعَثُوا۟ حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِۦ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَآ إِن يُرِيدَآ إِصْلَٰحًا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيْنَهُمَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾﴾

[۳۴] جنس نارينه (د) زنانه وو (په تدبير) باندې پوره ولاړ دي (امارت د دوی دی) د هغه شي په سبب سره چې (په هغه شي باندې) الله ﷻ خينې د دوي (نارينه وو) ته په ځينو نورو (زنانه وو) باندې نضيلت ورکړی دی (او جوړښت يې امارت ته مناسب دی).

او (بل) د هغه شي په سبب سره چې دوی (نارينه) ځه مالونه (په زنانه وو باندې) نفقه کوي.

نو صالحې زنانه (په اخلاص سره د مېړونو اوامرو ته) غاړه اېښودونکې دي (او د مېړه) په غياب کښې (د کور کهول او خپل عفت) ساتونکې دي، د الله ﷻ د ساتنې په سبب سره (چې د هر چا حقوق يې ساتلي دي).

او هغه ښځې چې د هغوی د نشوز (او نافرمانۍ) څخه تاسو ډارېږئ نو هغوی ته نصيحت وکړئ او هغوی د ويده کېدلو په ځايونو کښې جدا کړئ او هغوی (د تاديب دپاره) ووهئ، نو که هغوی ستاسو اطاعت وکړ نو په هغوی باندې لار مه لټوئ (او د هجران او وهلو څخه يې صرف نظر شئ).

بې شکه الله ﷻ اوچت (او) لوی (په هر چا باندې زورور) دی.

[۳۵] او (ای مومنانو!) که تاسو د دوی دواړو د مخالفت څخه ډارېدلئ (چې نور به هم دوام وکړي) نو يو سوله ګر د نارينه د خپلوانو څخه او يو سوله ګر د زنانه د خپلوانو څخه وټاکئ (ترڅو روغه جوړه وکړي)، که دوی دواړه (سوله ګران په ربښتيا) سوله غواړي نو الله ﷻ به د هغوی دواړو (مېړه او ارتينې) په منځکښې توافق واچوي. يقيناً الله ﷻ پوه دی (او هم) خبردار دی.

ارتباطونه

۱ـ هلته د نارينه وو او زنانه وو د شخړو اساس د منځه وړل شوی وه چې يو تربله سره په فضائلو

---

[۱] احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۱۸۳؛ المدارک ج۱ ص۳۰۹

باندې قناعت وکړئ او دلته يې نتيجه ښودل شوې ده چې که قناعت ونه کړئ نو د خاوند او آرتينې ګوزاره به خرابه شي او حکميت ته به اړ شئ.

۲_ هلته واضحه شوې وه چې تاسو يو تربله څه فضائل لرئ او دلته د فضائلو نمونې ښودلې شوې دي چې ځينې خلقي دي او ځينې کسبي، ترڅو د ذي دخلو خواوو د قناعت سبب شي.

شان نزول

يوه ورځې سعد بن الربيع ﷺ خپله ماندينه _چې حبيبه رضي الله عنها نومېده_ د څه نافرمانۍ د کبله په څپېړه ووهله، نو ذکره شوې بي بي نبي کريم ﷺ ته ورغله (چې خپل پلار يې هم د خانه سره ملګرې کړی وه) او عرض يې وکړ چې يا رسول الله! زه خپل خاوند په څپېړه ووهلم. نو نبي کريم ﷺ امر وکړ چې د هغه څخه دې بالمثل انتقام واخستل شي.

پلار او لور روان شوه چې انتقام واخلي خو نبي کريم ﷺ بېرته راوګرځول او ورته يې وويلې چې هغه دی جبرائيل امين عليه السلام راغی څه فيصله به يې راوړې وي. بيا معلومه شوه چې ذکر شوي ايتونه يې راوړي وه، نو نبي کريم ﷺ وفرمايل: «أَرَدْنَا أَمْرًا وَأَرَادَ اللهُ أَمْرًا وَالَّذِي أَرَادَ اللهُ خَيْرٌ»[1] مونږ د يو څه اراده لرله او الله ﷻ د بل څه، خو هغه څه چې د الله ﷻ اراده ده همغه بهتره ده. يعنې د انتقام څخه صرف نظر شي.

د مطلب خلاصه

۱_ يعنې: ای مؤمنانو! زنانه وو لره په نارينه وو باندې هم داسې حقوق شته لکه څنګه چې نارينه وو لره په زنانه وو باندې لازم دي، نو بايد چې دواړه جانبه د حقوقو ساتنه وکړي، مګر نارينه په زنانه وو باندې يو اضافه حق لري چې د لاندې دوه وجوهو د کبله دوی د کورونو اميران دي:

الف: ټول بنيادمان الله ﷻ په فضائلو کښې په يو برابر نه دي پيدا کړي، بلکې ځينو لره يې په ځينو نورو باندې بهتري ورکړې ده ترڅو دِ دنيا پروژه د قيامت د ورځې پورې پايښت وکړي، که بالفرض ټول سمسکي وی نو د ژوند نظام به ګډوډ شوی وی. او نارينه په زنانه وو باندې فطري فضيلت لري او د امارت دپاره مستعد دي.

ب: د کور خرڅ او خراجات ټول د نارينه وو په غاړه اچولي شوي دي چې بايد د زنانه وو روزمره اړتياوې (علاوه په مهرونو باندې) هم وړپوره کړي او هم د ماشومانو احتياجات په غاړه واخلي، نو په کار دي چې د کور امارت د هغه چا په غاړه وي چې د هغه د کور مصارف په غاړه پراته وي ترڅو د خپلو عانداتو په مطابق اخراجات وکړي او د کور اداره په خپل لاس کښې ونيسي. که بالفرض مصارف د نارينه وو په غاړه وی او اخراجات (د کور مشري) زنانه وو ته ورسپارلی شوې وی نو ګډوډي به حتمي وی او په هر کور کښې به شور ماشور روزمره پېښېدلې.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۴۲۲؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۰۰

۲ـ نو څرنګه چې د کور ریاست الله ﷻ د حکمت په غوښتنه نارینه وو ته ورکړی دی او نارینه وو په زور نه دی نیولی او نه یې غوښتنه کړې ده چې امارت دې مونږ ته راکړی شي، نو زنانه وو ته په کار دي چې د الله ﷻ په وېش باندې راضي شي او د نارینه وو امارت ته غاړې کېږدي، ترڅو دوی په صالحو زنانه وو کښې وشمېرل شي او الله ﷻ د صالحو بنیادمانو دپاره ـزنانه وي او که نارینه ـ د جنت وعده کړې ده.

۳ـ نو صالحې زنانه هغه دي چې د خپلو خاوندانو امارت مني او په اخلاص سره یې اوامرو ته غاړې کېږدي، او لکه څنګه چې الله ﷻ د دوی حقوق ساتلي دي او په نارینه وو باندې یې ورته مهر او نفقه لازمه کړې ده او په میراث کښې یې ورته برخې ټاکلې دي نو په کار دي چې همدارنګه دوی هم د خاوندانو په غیاب کښې د هغوی د حقوقو ساتنه وکړي، پرده یې وساتي، په کور کهول باندې پاملرنه وکړي او اسرار یې پاش نه کړي.

۴ـ ای مؤمنانو! کومې ښځې چې تاسو لره د هغوی په باره کښې خطره وي چې دوی به خانونه د صالحو ښځو څخه شمېر نه کړي او د څه نافرمانۍ نښې پکښې ښکاره شي، نو کوښښ وکړئ چې هغوی په خپل کور کښې اصلاح کړئ ترڅو مو خبره په پرده کښې فیصله شي او نور څوک ورباندې خبر نه شي. نو لاندې لارښوونې د اجراء لاندې ونیسئ:

الف: د هر څه څخه وړاندې هغوی ته نصیحت وکړئ، د صالحو ښځو تعریف ورته وکړئ او بالآخره همدغه ایت شریف ورته ولولئ او که نه پوهېدې ورباندې پوهې یې کړئ.

ب: که وعظ مو موثر واقع نه شو نو دوی د ویده کېدلو په ځایونو کښې د خپلو خانونو څخه جدا کړئ ترڅو دوی پوه شي چې تاسو ترې زیات ناراض یاست تردې چې د جنسي ارتباط څخه یې صرف نظر شوئ.

ج: که عملي موعظې مو هم ورته ګټه ونه شوه رسولی نو ویې وهئ خو داسې وهل نه چې کوم اندام یې مات کړئ او یا یې په مخ باندې پرهرونه جوړ کړئ. باید ستاسو وهل د تادیب په غرض وي نه د اهانت او سپک نظرۍ په غرض. که د خلکو څخه په پټه کښې دا عملیه اجراء کړئ نو دا به ډېره بهتره وي ترڅو مو ماندینې نورو زنانه وو ته خجالتې نه شي.

هو! که په ذکرو شوو درېواړو طریقو کښې کومه یوه موثره واقع شوه نو خپلې اړیکې ورسره عادي کړئ او د "تېر په هېر" د قانون څخه ورسره کار واخلئ، او د الله ﷻ شکریه وکړئ چې لانجه مو په پرده کښې ختمه شوه او رسوانۍ ته ونه وتله.

۵ـ که بالفرض د زنانه وو د اطاعت څخه وروسته هم تاسو په هغوی باندې د ذکرو شوو درې واړو اصلاحي پروګرامونو اجراء کولو یوه لاره جوړه کړئ او بې ضرورته ترې کار اخلئ نو الله ﷻ به یې جزا درکړي، ځکه چې الله ﷻ په هر چا باندې هم د پاسه دی او هم یې هرڅوک د قدرت لاندې دی.

۶ـ که د کور شخړه په پرده کښې حل نه شوه او د کور څخه بېرون راووتله نو ای مؤمنانو! تاسو

ته په کار نه دي چې محض تماشې يې وکړئ او بس، بلکې تاسو ته په کار دي چې په لاندې دول عمليه ترسره کړئ ترڅو مشکل حل او لانجه هواره شي:

يو سړی د خاوند د خپلوانو څخه او يو سړی د ارتينې د خپلوانو څخه د همدوی دواړو په اصلاح باندې وګمارئ، چې هغوی دواړه د يو پلوه د خاوند او آرتينې په حالاتو او عاداتو باندې بلد وي چې دواړه ورباندې اعتماد هم لري، او د بله پلوه يې په دواړو باندې زړونه هم دردېږي او بالآخر رسوايي يې ورته خپله رسوا ښکارېږي.

نو که چېرې د دواړو اصلاح ګرو د خير نيت وي او غواړي چې لانجه په خير هواره شي نو د همدوی په ذريعه به الله ﷻ د دواړو په منځکښې توافق واچوي او کينه او عداوت به د منځه لاړ شي. خو بايد چې سوله ګر واقعًا په اخلاص سره په سوله کښې قدم واخلي هسې نه چې د سولې په عوض د دواړو په منځو کښې شيطانت وکړي او د دښمنۍ اور لا پسې تازه کړي، يا د يو جانب په ناحقه پلوي وکړي او يا هر يو په خپل قريب باندې ودرېږي او لانجه قوي شي چې مخکښې د دوه کسانو جنګ وي او دا ځل د څلور کسانو جنګ جوړ شي. نو الله ﷻ خو پوه دی چې دوی په څه غرض منځ ته وروړاندې شوي دي او هم خبردار دی چې د هر چا کړه وړه ورته څرګند دي.

توضيحات

۱_ د ﴿قَوَّٰمُونَ﴾ کلمه د "قَوَّام" جمعه ده. که څه هم "قَوَّام" او "قَيِّم" د "قَائِم" دپاره د مبالغې صيغې دي مګر په "قَوَّام" کښې مبالغه زياته ده[۱]، نو قوام هغه سړي ته وايي چې د هغه پورې د يوه شي مصالح او تدبير او تاديب تړلی شوی وي. د همدې مادې (ق، و، م) څخه "قَوْم" هم جوړ شوی دی چې استعمال يې په اکثره وختونو کښې صرف په نارينه وو کښې واقع کېږي او په زنانه وو کښې نه استعمالېږي[۲].

د نارينه وو او زنانه وو جوړښت فرق لري

۲_ په دې کښې خو هيڅوک (حتی اسلام دښمنې ټولنې هم) شک نه شي کولی چې د ژوند د نظام خينې مهم کارونه په زنانه وو پورې اختصاص لري، نارينه وو ته د هغو کارونو سرته رسول ممکن نه دي. لکه په ګېډه کښې د جنين تغذيه کول، د خپل خان څه برخې (شوده) د ماشوم اذوقه جوړول او داسې نور.

نو الله ﷻ د زنانه وو ساختمان داسې جوړ کړی دی چې رطوبت پکښې زيات دی د همدې کبله يې ډېر زر ژر د سترګو څخه اوښکې توېږي، او هغه زنانه چې خپل رطوبات په جنين روزنه باندې مصرف نه کړي (اميداورې نه وي) هغوی ماهوار ذکر شوي رطوبات خارجوي.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۴۲۲

(۲) مفردات الراغب ص۴۳۴

ذکر شوي اختصاصي کارونه هم ډېر زيات مهم دي چې دنيا وروباندې اباده ده. يا په بل عبارت: د نړۍ ټول نامتو مشران او مشاهير د زنانه وو په ګېډو او بيا په غېږو کښې تغذيه شوي او روزلي شوي دي، که زنانه نه وی نه به د دنيا مشاهير وی او نه به يې چا نوم په خوله اخستی وی. په هر يوه مجاهد باندې داسې وختونه تېر شوي دي چې هغه به يا جنين وه او يا به د مور د غېږې په مدرسه کښې زده کوونکی وه، که د زنانه وو همت نه وی نو د شهيدانو خای به خالي پاتې شوی وی او بالآخره به جهاد سقوط کړی وی او د دنيا ابادي دوام نه شي کولی.

نو د زنانه وو ساختمان زيات رطوبت ته اړتيا لري او د زيات رطوبت لازمه نتيجه دا ده چې نرمښت پکښې زيات وي او د درنو کارونو توان ختموي او يا وروباندې درانه تمامېږي. د همدې کېله نن ورځ په کفري دولتونو کښې داسې ښځې شته چې وايي کاشکې مونږ په کور کښې ناستې وی او خپلې خانګړې دندې مو ترسره کولی او د نارينه وو پېښې مو نه کولی.

بالمقابل الله ﷻ د نارينه وو ساختمان د زنانه وو په پرتله يابس (وچ) پيدا کړی دی چې د درنو کارونو د سر ته رسولو توان پکښې شته او په اسانۍ سره يې د باره وتلی شي.

لنډه دا چې نارينه وو ته خپل کارونه درانه نه ښکاري او زنانه وو ته هم خپل کارونه اسان په نظر ورځي، نو څرنګه چې هيڅوک نه شي ويلی چې د زنانه وو اختصاصي کارونه دې نارينه په غاړه واخلي نو همدارنګه بايد ونه وايي چې د نارينه وو په اختصاصي کارونو کښې دې زنانه برخوالې شي دا ځکه چې دا غوښتنه په زنانه وو باندې د توان څخه اضافه بار اېښودل دي او په اختصاصي کارونو باندې يې سر باري ده.

نو که زنانه د نارينه وو په اختصاصي کارونو کښې برخه نه اخلي، دا د دوی دپاره اهانت نه دی او نه د دوی بې عزتي ده، نارينه هم د همدوی بچيان دي بل څوک نه دي، خلک وايي چې "يا مې خپل وی او يا مې د خپلو وی". نارينه او زنانه الله ﷻ خلق کړي دي او د وظائفو وېشنه يې هم د همده ﷻ د پلوه شوي ده، اسلام دښمنې ټولنې هم په همدې حقيقت باندې پوهېږي خو هغوی د نورو اغراضو دپاره زنانه د نارينه وو څخه جدا کوي او د دواړو ډلو په منځکښې تفريق اچوي او عداوت نه يې لمن وي.

د نارينه وو خانګړي وظائف

۳ـ لاندې وظائف په نارينه وو پورې خانګړي دي:

نبوت، کُبری امامت، اذان، خُطبه، په حدودو کښې شهادت، طلاق، رجعت، د زوجاتو تعدد، د کور قيموميت، دوه چنده ميراث اخستل، د جُمعې لمونځ او داسې نور چې مفسرينو کرامو ليکلي دي[۱].

---

(۱) البحر المحيط ج۳ ص۶۲۳؛ تفسير کبير ج۱۰ ص۸۸

صالحه ښځه کومې ته وایي؟

۴_ د نبي کریم ﷺ څخه ابو هریره ؓ د صالحې ښځې په باره کښې داسې روایت کوي چې: «مَا اسْتَفَادَ الْمُؤْمِنُ بَعْدَ تَقْوَى اللهِ خَيْرًا لَهُ مِنْ زَوْجَةٍ صَالِحَةٍ إِنْ أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِنْ نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ وَإِنْ أَقْسَمَ عَلَيْهَا أَبَرَّتْهُ وَإِنْ غَابَ عَنْهَا نَصَحَتْهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ»[1] یعني: یو مؤمن د الله ﷻ د تقوی څخه په غیر په دنیا کښې هیڅ استفاده نه شي کولی چې هغه به ورته د صالحې ماندینې څخه بهتره وي. که امر ورباندې وکړي اطاعت یې کوي او چې ورته وګوري خوشالوي یې (تنده ورته نه ترهووي) او که قسم ورباندې وکړي (چې زما دې قسم وي چې فلانی کار لکه د مېلمه پالل د ورباندې وکړم) په قسم کښې یې نه حانثوي (همغه کار کوي) او که ترې غائب شي د هغه په مال کښې او په خپل ځان کښې یې د خیر غوښتنه کوي (خیانت او بې عفتي نه کوي).

د همدې صالحې ښځې دپاره الله ﷻ د جنت وعده ورکوي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِذَا صَلَّتِ الْمَرْأَةُ خَمْسَهَا وَصَامَتْ شَهْرَهَا وَحَفِظَتْ فَرْجَهَا وَأَطَاعَتْ زَوْجَهَا قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الْجَنَّةَ مِنْ أَيِّ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ شِئْتِ»[2] یعني: کله چې یوه ښځه خپل پنځه وخته لمونځ وکړي او خپله د روژې میاشت روژه ونیسي او عفت وساتي او د خپل مېړه اطاعت وکړي، نو ورته به (د قیامت په ورځ) وویلې شي چې جنت ته داخله شه (د اتو دروازو څخه) په هره یوه دروازه چې دې خوښه وي.

جنت ته په داخلېدلو کښې څکه د مېړه اطاعت شرط شو چې مېړه ډېر زیات حق لري. په دې هکله زښت ډېر احادیث پکښې روایت شوي دي[3] دغه یو حدیث د بېلګې په توګه ولولئ:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «لَوْ كُنْتُ آمِرًا أَحَدًا أَنْ يَسْجُدَ لِأَحَدٍ لَأَمَرْتُ الْمَرْأَةَ أَنْ تَسْجُدَ لِزَوْجِهَا»[4] یعني: که بالفرض ما چا ته امر کولی چې (د الله ﷻ څخه په غیر) بل چا ته سجده وکړي نو آرتینې نه به مې امر کړی وی چې خپل مېړه ته سجده وکړي (څکه چې حق یې ورباندې زښت ډېر دی).

د قُنوت د کلمې معنی

۵_ د ﴿ قَٰنِتَٰتٌ ﴾ کلمه د "قُنُوت" څخه اخستله شوې ده، "قنوت" د دوامداره اطاعت څخه عبارت دی خو چې نرمي هم ورسره وي[5]. شاید چې د همدې مطلب دپاره به الله ﷻ د ﴿ قَٰنِتَٰتٌ ﴾ په عوض د "طائِعات" عبارت نه وي نازل کړی ترڅو دې ته اشاره شي چې باید صالحې ماندینې د خپلو مېړونو په نرمۍ سره دوامداره اطاعت وکړي، ترڅو ورباندې دا متل صادق نه شي چې "اوزې شوده دې راکړه خو د پچو ډک".

(۱) سنن ابن ماجه ج۲ ص۱۳۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۳ ص۱۶۶۱
(۳) الدر المنثور ج۲ ص۵۱۹
(۴) سنن ابن ماجه ج۲ ص۱۳۳
(۵) مفردات الراغب ص۴۲۸

نُشوز څه معنی؟

٦ـ د "نُشوز" کلمه د هغو پورته کېدلو څخه عبارت ده چې د پرېوتلو څخه وروسته واقع شي، د همدې کبله د قبرونو څخه د مړو راپورته کېدل په "نشز" یا "إنشاز" باندې تعبیرېږي. نو بنا پر دې ناشزه ښځه د هغې ښځې نوم دی چې د مېړه اطاعت نه کوي، خپل خان ورباندې پورته ګڼي او حقوق یې د پښو لاندې کوي. بالمقابل د هغه مېړه کړنلارې ته هم نُشوز ویل کېږي چې خپلې ماندینې ته حقوق نه ورکوي، لکه چې بحث یې په [النساء:۱۲۸] ایت کښې راروان دی.

تادیب په هجران سره

٧ـ د ﴿وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ﴾ جمله مفسرینو کرامو په متعددو معناوو سره تفسیره کړې ده لکه خبرې نه کول، جنسي ارتباط نه نیول، د اطاق په داخل کښې بستره جدا کول او داسې نور[١].

مګر مونږ ته داسې ښکاري که ذکرې شوې ټولې معناوې د بدلیت په لحاظ مرادې کړی شي هم څه لرې نه ده، ممکنه ده چې په خینو ښځو باندې یو ډول جدایي اغېزمنه تمامه شي او په خینو نورو باندې بل ډول، او د نُشوز څخه لاس واخلي.

په هر صورت باید چې ناشزه ښځه د اطاق څخه ونه ویستله شي چې کینه او عداوت یې لا زیات شي او هم پرې کور کلی د وخت څخه وړاندې خبر شي. د همدې کبله الله ﷻ د ﴿فِي ٱلۡمَضَاجِعِ﴾ کلمه نازله کړه، او "عَنِ الْمَضَاجِعِ" کلمه یې نازله نه کړه چې د اطاق جدایي ترې سرې ته په تبادر سره ذهن ته ورخي.

همدا مضمون نبي کریم ﷺ ډېر ښه تمثیل کړی دی (کله چې ترې یوه سړي پوښتنه وکړه چې په مېړه باندې د ماندینې څه حق دی) چې: «أَنْ يُطْعِمَهَا إِذَا طَعِمَ وَأَنْ يَكْسُوَهَا إِذَا اكْتَسَى وَلَا يَضْرِبْ الْوَجْهَ وَلَا يُقَبِّحْ وَلَا يَهْجُرْ إِلَّا فِي الْبَيْتِ»[٢] یعني: د ماندینې حق په مېړه باندې دا دی چې کله پخپله څه خوري چې په ماندینې باندې یې هم وخوروي او کله چې څه اغوندي چې په هغې باندې یې هم واغوندي (جامې ورته وکړي) او بل دا چې په مخ باندې یې ونه وهي (چې پرهر ورباندې جوړ شي او د خلکو څخه یې پټ نه شي کړی) او چې قبیحې (پوچې) خبرې ورته ونه کړي او چې په هیڅ ډول هجران (جدائي) ورسره ونه کړي مګر په ګوټه کښې.

سوال جواب

٨ـ که څه هم خینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د خپلې ماندینې سره تر یوې میاشتې پورې د ذکر شوو ډولونو څخه په یو ډول باندې هجران کول جواز لري[٣]، مګر پوښتنه دا ده چې

---

(١) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص١٨٩ : زاد المسیر ج٢ ص١٢١ : الدر المنثور ج٢ ص٥٢٢

(٢) سنن ابن ماجه ص٢ ص١٣٣

(٣) تفسیر القرطبي ج٥ ص١٧٢

نبي کریم ﷺ خو د درې ورځو څخه اضافه هجران حرام ګڼلی دی لکه چې فرمايي: «لَا يَحِلُّ لِرَجُلٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثِ لَيَالٍ يَلْتَقِيَانِ فَيُعْرِضُ هَذَا وَيُعْرِضُ هَذَا وَخَيْرُهُمَا الَّذِي يَبْدَأُ بِالسَّلَامِ»[۱] يعني: هيڅ سړي ته حلال نه ده چې د درېو شپو څخه اضافه د خپل مسلمان ورور سره هجران (جدايي وکړي) چې دواړه سره ملاقي شي، دا هم ترې مخه اړه وي او دا هم ترې مخ اړه وي او په دوی دواړو کښې هغه کس بهتر دی چې لومړی سلام واچوي.

مونږ وايو چې: د ناشزې ښځې سره هجران کول څکه د ذکر شوي حديث شريف مصداق نه شي جوړېدلی چې الله ﷻ ورباندې د هغې د نشوز د کبله تاديبًا امر کړی دی. نو دا په حقيقت کښې د نشوز جزا ټاکله شوې ده او شرعي حکم دی.

د همدې حکم نظائر

۹ـ د دې دپاره چې ذکر شوی جواب ښه واضحه شي لاندې نظائر يې ولولئ:

الف: یوه ورځې عبد الله بن مغفل ﷺ کوم یو سړی منعه کړ چې په ګوتو باندې په ګټکيو ګوزارونه مه کوه، ځکه چې نبي کريم ﷺ ترې منعه کړې ده او فرمايلي يې دي چې دا ګوزار نه ښکار کولی شي او نه دښمن زخمي کولی شي مګر غابښ ماتوي او سترګه ړندوي. بله ورځ ذکر شوي سړي بيا ګټکي وېشتلې نو ورته يې وويلې: زه درته وايم چې نبي کريم ﷺ ترې منعه کړې ده او ته لا بيا هم د دغه کار څخه لاس نه اخلې «لَا أُكَلِّمُكَ أَبَدًا»[۲] هيڅکله به درسره خبرې ونه کړم.

ب: نبي کريم ﷺ د اولادونو په باره کښې بالمثل هدايت کړی دی چې: «وَأَنْفِقْ عَلَى عِيَالِكَ مِنْ طَوْلِكَ وَلَا تَرْفَعْ عَنْهُمْ عَصَاكَ أَدَبًا وَأَخِفْهُمْ فِي اللهِ»[۳] يعني: او په خپل عيال (نفقه خورو) باندې د خپلې وسې په اندازه نفقه وکړه خو د دوی د سرونو څخه د ادب ورکولو همسا مه پورته کوه او دوی د الله ﷻ د دين په باره کښې وډار کړه.

لکه چې پښتنو د همدې حديث شريف مضمون تمثيل کړی دی چې د اولادونو په باره کښې يې ويلي دي چې: "پټ يې ساته او موړ يې ساته خو په ادب يې ساته".

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې: په هجران باندې خو زړه بداوی لا زياتېږي نو څنګه به د تاديب سبب جوړ شي. يا په بل عبارت: د هجران په صورت کښې خو ناشزه ښځه مطلب ته رسېږي او دا ځکه که د هغې هجران مطلب نه وی نو نُشوز به يې ولې اختيارولی؟ همدارنګه وهل هم نشوز ته قوت ورکوي او مخه يې نه نيسي؟

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۹۷

(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۱۵۳

(۳) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۲۵۰

مونږ وایو چې: د زنانه وو نشوز کله-کله په ناز او نخرو باندې بنا وي او بنسټ نه لري، نو په دې صورت کښې په هجران او تادیبي وهلو سره اصلاح کېږي.

یا په بل عبارت: اول خو به اصلاح شي او که نه نو معلومه خو به شي چې نشوز یې پوخ بنسټ لري او څلورم پروګرام (حکمیت) ته اړتیا ده چې په کار واچولی شي. که نه نو یا به مېړه د نامعلومې مودې پورې تریخ ژوند ته ادامه ورکولی او یا به یې څلورم پروګرام (حکمیت) د اجراء لاندې نیوی او په اصطلاح د لاس غوټه به یې په خوله خلاصولی چې دغه دواړه صورتونه مزناک نه دي.

چې جګړه رسوا شي

۱۱ـ کله چې د مېړه او آرتینې زړه بداوی په پټه کښې حل نه شو او د کوره بهر خلک هم ورباندې خبر شوه نو مؤمنانو او حاکمانو ته په کار نه دي چې فقط تماشه یې وکړي او هیڅ د اصلاح فکر ورسره نه وي، دوی ته په کار دي چې د دواړو جانبو د خپلوانو څخه یو ګډ هیئت جوړ کړي او د مسئلې د هوارولو دپاره مخلصانه قدم واخلي شاید چې موضوع حل شي او خبره طلاق ته ونه رسېږي.

که بالفرض د دوی حکمیت هم موثر واقع نه شو نو د ابو حنیفه رحمة الله علیه اجتهاد دا دی چې هیئت د تفریق او بېلتون حق نه لري، د دوی کار صرف تنسیق او پیوستون دی او بس[1]. د همدې کبله الله ﷻ د هیئت د کار په نتیجه کښې فقط فرمایلي دي چې: ﴿ إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآ ﴾ که دوی د اصلاح نیت لري نو الله ﷻ به د دواړو په منځکښې توافق واچوي. او دا یې نه دي ویلي چې که توافق رانغی نو بیا به څه کوي. دا ځکه چې بیا د دوی خپل کار دی، د هیئت دنده بشپړه شوه او د مؤمنانو غاړې خلاصې شوې.

څو نکات

۱۲ـ په دې مقام کښې باید چې لاندې نکات هېر نه کړی شي:

الف په ایت شریف کښې دوه کسیز هیئت ښودل شوی دی خو شاید چې دا به د اصلاحي هیئت اقل عدد وي او حصر به مطلب نه وي، نو په کومو خایونو کښې چې څلور کسیز او یا ورپورته عدد ته ضرورت ولیده شو نو په کار دي چې د سولې هیئت د همغه عدد څخه جوړ شي ترڅو نتیجه ورکړي.

ب: همدارنګه په ایت شریف کښې دا خبره عامه پرېښودله شوې ده چې د اصلاحي هیئت غړي نارینه وي او که زنانه. نو څه لرې نه ده چې په همدغې هیئت کښې زنانه هم عضویت ولري او یا سوچه د زنانه وو څخه جوړ شي. نو باید چې د حالاتو غوښتنه د پامه ونه شي غورځولی.

---

(١) التفسيرات الأحمدية ص۲۷۴

ج: که مېړه او آرتینه خپلوان ونه لري، یا یې په خپلوانو کښې د حکمیت اهلیت نه وي او بالآخره یا هغوی د اشتباه لاندې وي چې اور ته لمن وهي، نو په کار دي چې نوموړی هېئت د اجنبي مؤمنانو څخه تشکیل کړی شي.

لنډه دا چې مؤمنان دي د خانو څخه تماشه چیان نه جوړوي او شخړه دي فیصله کړي ترڅو د دوه وو کسانو جګړه په غټه جګړه بدله نه شي.

د ایت شریف ارشاد

۱۳_ که څه هم الله ﷻ مونږ ته د مېړه او ماندینې د شخړو د هوارولو دپاره د حکمینو طریقه راوښودله مګر په ضمن کښې مونږ ته دا ارشاد هم کوي چې د همدغې طریقې څخه باید په ټولو شخړو او جګړو کښې کار واخلو، په منځګړیتوب سره جګړماران اصلاح کړو او د تماشه چیانو په شان یې یوازې ننداره ونه کړو چې د جګړې پایلې ته یې منتظر اوسو او بس.

﴿ وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا ۖ وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَـٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَـٰمَىٰ وَٱلْمَسَـٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَـٰنُكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَـٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾ وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَـٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَأَنفَقُوا۟ مِمَّا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ ﴾

[۳۶] او د الله ﷻ بندګي وکړئ او هیڅ شی ورسره مه شریکوئ، او د مور او پلار سره (نیکي وکړئ) نیکي کول، او هم د خپلوۍ د خاوند سره (نیکي وکړئ) او هم د یتیمانو سره او هم د مسکینانو سره او هم د ګاونډي سره چې د خپلوۍ خاوند هم وي او هم د اجنبي ګاونډي سره او هم د داسې اندیوال سره چې په څنګ کښې مو قرار لري او هم د لارې د بچي (مسافر) سره او هم د هغه چا سره چې ستاسو ښي لاسونه یې مالکان شوي وي (چې غلامان او وینځې دي).

بې شکه الله ﷻ هغه څوک نه خوښوي چې هغه لویې کوونکی (او) فخر کوونکی وي.

[۳۷] (لویي کوونکي او فخر کوونکي) هغه کسان دي چې پخپله هم بخل (شومتیا) کوي او خلکو ته هم په بخل باندې امر کوي او هغه شی پټوي چې الله ﷻ دوی ته د خپل فضل څخه

ورکړي وي (لکه علم او مال)، او موږ کافرانو ته سپکوونکی عذاب تیار کړی دی (نو مومنانو ته مناسب دي چې خانونه ترې بچ کړي).

[۳۸] او (همدارنګه لویي کوونکي او فخر کوونکي) هغه کسان دي چې دوی خپل مالونه خلکو ته د ښودانې په غرض نفقه کوي، او نه په الله ﷻ باندې ایمان راوړي او نه په وروستنۍ ورځې، (دوی د شیطان یاري کوي) او هغه څوک چې ده لره شیطان اندیوال وي نو دا ډېر ناکاره اندیوال دی (نو همېشه به په کندو سر وي).

[۳۹] او هغه کومه (یوه بدي) ده (چې) په دوی باندې (به واقع شي) چې که دوی په الله ﷻ او د قیامت په ورځ باندې ایمان راوړي او د هغه مال څخه چې الله ﷻ ورته روزي کړی دی (صرف لله في الله) انفاق وکړي؟ (او د ریاکارۍ څخه لاس واخلي؛ په دې صورت کښې هیڅ بدي نشته). او الله ﷻ په دوی باندې پوه دی (د زړونو حالات ورته هم ښه معلوم دي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې په زنانه وو باندې د نارینه وو فوقیت بیان شوی دی او په دې ایتونو کښې ارشاد دی چې د الله ﷻ په نزد فوقیت په تقوی سره حاصلېږي، لکه د لاندې لسو حقوقو عملي کول.

۲ـ هلته یوازې د مهره او ارتیني حقوقو ته اشاره وه او دلته عام حقوق ښودلي شوي دي چې په یو ګل نه پسرلی کېږي، باید مؤمنان د ټولو مراعات وکړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مؤمنانو! تاسو ته توصیه کېږي چې ټول شریعت عملي کړئ او هر چا ته خپل حق ورکړئ، لکه دا لاندې لس حقونه:

الف: خاص د الله ﷻ بندګي وکړئ، واحد او لا شریک یې وګڼئ؛ ترڅو توفیق درکړي چې د اسلام ټول احکام په عمل کښې پیاده کړئ.

ب: د مور او پلار سره د زړه د کومې ښېګڼې کوئ څکه چې ستاسو په روزنه کښې دوی دوارو زښت ډېر روحي او بدني زیارونه ویستلي دي او ستاسو نېکیو ته سترګې په لار دي، نو د دوی اُمیدونه د خاورو سره مه برابروئ.

ج: د ټولو خپلوانو حقوق په خپله-خپله درجه کښې وساتئ؛ او سترګې پرې مه پټوئ چې د ژوند څخه خوند واخلئ.

د: د یتیمانو سره هم احسانات وکړئ چې دوی بې وسې دي او پلرونه یې وفات شوي یا شهیدان شوي دي، غم خور نه لري او د چا څخه خپل حق د مټ په زور نه شي اخستلی.

هـ: د مسکینانو سره احسانات هم د نظره مه غورځوئ او ورته متوجه شئ.

و: په تاسو باندې د ګاونډیانو سره نیکي کول هم واجبي حقونه دي، خصوصاً هغه ګاونډیان چې هغوی اقارب او خپلوان هم وي.

ز: همدارنګه د پردیو ګاونډیانو حقوق هم ورکړئ.

ح: بلکې ټول هغه خلک دربانديې حقوق لري چې په عارضي توګه او د لږ وخت دپاره ستاسو ترڅنګ ناسته ولاړه کوي (لکه چې ستاسو سره څوک په یوه کرایي موټر کښې ترڅنګ کښېني او یا په کوم یو روغتون کښې درسره ملاقي شي).

ط: باید د نا اشنا (مسافر بنیادم) حقوق هم ورکړئ، که هغه نه پېژنئ الله ﷻ خو پېژنئ چې په تاسو باندې یې د هغه مراعات واجب کړي دي.

ي: بالآخره غلامانو ته هم په سپک نظر مه ګورئ هغوی هم انسانان دي شرعي حقونه لري.

٢_ ای مؤمنانو! د حقوقو د نه ورکولو لوی عامل دا دی چې څوک کبرژن وي حق ته غاړه نه ږدي او چې فخر کوونکی وي، په نورو مسخرې کوي. او دغسې خلک خو الله ﷻ نه خوښوي، چې برسېره پر تکبر او تفاخر باندې هم پخپله بخیل وي او هم نورو ته په بخل باندې امر کوي چې په بخل کښې ملګري پیدا کړي، ترڅو د الله ﷻ په ورکړې شوي نعمت باندې سترګې پټې کړي ته به وایي چې هیڅ نعمت یې نه دی ورکړی. هو د نعمتونو په پټولو کښې کافران غټه برخه لري حتی د الله ﷻ د بندګۍ څخه غاړې غړوي، نو ځکه مو دوی ته سپک کوونکی عذاب ټاکلی دی.

همدارنګه الله ﷻ هغه خلک هم نه خوښوي چې بخل نه کوي (په حقدارانو باندې څه مالونه مصرفوي) خو نیت یې لله في الله نه وي او د ریاکارۍ دپاره انفاق کوي، ترڅو وربانديې خلک شاباس ووایي او شهرت پیدا کړي.

دغه ډول خلک یا حقیقتاً په الله ﷻ باندې ایمان نه لري او د آخرت غم ورسره نشته او یا یې د عمل دا غوښتنه ده، ته به وایې چې دوی به ایمان نه لري. اصلي خبره دا ده چې د دوی د شیطان سره اندیوالي ده او غواړي چې په انفاق سره شیطان خوشاله کړي، چې دا ډېر ناکاره اندیوال دی ترڅو چې د ده په قدم روان وي هیڅکله به ښه ورځ ونه ګوري.

٣_ ای مؤمنانو! څوک چې خپل مالونه د ریاکارۍ په غرض نفقه کوي دوی د ډېر سادګان دي ځکه چې بندګان خو دوی ته اجرونه یا عوضونه نه شي ورکولی او مالونه یې ضائع کېږي مګر په دې باندې علاوه د ریاکارۍ په انفاق باندې دوی ګناهګارېږي هم او د خپل مال څخه ورته غضب جوړېږي.

بالمقابل که دوی په الله ﷻ او د قیامت په ورځ باندې په واقعي معناوو کښې ایمان راوړي او د الله ﷻ د ورکړې شوي مال څخه لله في الله نفقه وکړئ، نو ـدا خو لا پرېږدئ چې په دنیا او آخرت کښې به چندونه- چندونه عوضونه ورکړي- دوی ته په انفاق کښې څه ضرر دی؟ او کوم بار په دوی باندې اېښودل کېږي؟ د کومې ملامتې لاندې واقع کېږي؟.

یا په بل عبارت: د اخلاص په انفاق کښې که بالفرض اجر نه وي نو ضرر خو هم پکښې نشته او د ریاکارۍ انفاق خو سراسري ضرر او تاوان دی. نو په کار دي چې په هر انفاق کښې اخلاص د

نظره ونه غورځولی شي ځکه چې الله ﷻ په ټولو رياکارانو باندې پوه دی او هيڅ ډول نيت ترې نه شي پټېدلی.

توضيحات

۱ـ د ﴿وَٱعۡبُدُواْ﴾ کلمه د "عِبَادَة" څخه اشتقاقه شوې ده. "عبادة" په انتهاء درجه عاجزی ته وايي چې مينه او محبت هم ورسره ملګری وي. عبادت د الله ﷻ په خپلو بندګانو باندې حق دی، لکه چې نبي کريم ﷺ يوه ورځې معاذ بن جبل ﷛ مخاطب کړ چې: «فَإِنَّ حَقَّ اللهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا»[۱] يعني: نو يقيناً د الله ﷻ حق په بندګانو باندې دا دی چې عبادت يې وکړئ او هيڅ شی ورسره شريک نه کړئ، او د بندګانو حق په الله ﷻ باندې دا دی چې هغه څوک معذب نه کړي چې د ده ﷻ سره هيڅ شريک نه ګرځوي.

د مور او پلار حق

۲ـ الله ﷻ د خپل حق څخه وروسته د مور او پلار حق متصل ذکر کړ ترڅو څرګنده شي چې د بندګانو په حقوقو کښې د دوی حق ډېر دروند دی، په دې باره کښې د قرآن کريم زښت زيات ايتونه نازل شوي او زښت زيات احاديث پکښې روايت شوي دي. لاندې يو حديث د مثال په توګه ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «رِضَى الرَّبِّ فِي رِضَى الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِي سَخَطِ الْوَالِدِ»[۲] يعني: د الله ﷻ د رضا د والد (مور او پلار) په رضا کښې ده او د الله ﷻ غضب د والد (مور او پلار) په غضب کښې دی.

د ګاونډي حق

۳ـ د ګاونډي په حقوقو کښې هم زښت ډېر احاديث روايت شوي دي[۳]، مګر دا يو حديث د مثال په توګه ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا زَالَ جِبْرَئِيلُ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُوَرِّثُهُ»[۴] يعني: جبرائيل ﷵ راته د ګاونډي په باره کښې توصيه دومره دوامداره کړه (تاکيد يې ورباندې کاوه) ترڅو چې ما ګومان وکړ چې ډېر ژر به يې وارث وګرځوي (چې يو ګاونډی دې د بل ګاونډي وارث وي).

د ګاونډ حقوق تفاوت لري

۴ـ يوه ورځې عائشې رضي الله عنها (أم المؤمنين) د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې دوه ګاونډيان

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۰۰؛ صحيح مسلم ج۱ ص۴۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲

(۳) تفسير ابن کثير ج۱ ص۴۹۴؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۲۹

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶

لرم، نو کوم یوه ته هدیه ورکړم (کوم یو ډېر حق لري)؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِلَى أَقْرَبِهِمَا مِنْكِ بَابًا»[1] هغه ته چې دروازه يې درته نژدې وي.

همدارنګه نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي[2] چې ګوانډيان په درې ډوله دي:

الف: هغه ګوانډی چې يو حق لري. دا په ګوانډيانو کښې د ادنی حق خاوند دی.

ب: هغه چې دوه حقونه لري (په دوه وو وجو مستحق وي).

ج: هغه چې درې حقونه لري. دا په ګوانډيانو کښې د بهتر حق خاوند دی.

اول کافر ګوانډی دی چې د سړي د اقاربو څخه نه وي، دا يوازې د ګوانډ حق لري. دوهم مسلمان ګوانډی دی چې د خپلوانو څخه نه وي، دا د ګوانډ حق او هم د اسلام حق لري. درېم مسلمان خپلوان ګوانډي دی چې د اسلام حق، د خپلولۍ حق او هم د ګوانډ حق لري.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: څومره نژدې ګوانډي ګڼل کېږي؟

مونږ وايو چې: که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د شاوخوا څلوېښت کورونه ګوانډيان ګڼلي دي او ځينو عُرف ته حواله کړي دي[3]، مګر مونږ ته هغه ټول کورونه ګوانډيان ښکاري چې په عامه منافعو کښې سره شريک وي. لکه: لار، اوبه، جومات او داسې نور.

د بخل ډولونه

۶ـ بخل دې ته وايي چې سړی د چا څخه هغه څيز منعه کړي چې هغه يې مستحق وي. نو لاندې کسان ټول په بخيلانو کښې شمېرل کېږي:

الف: څوک چې فقيرانو او نورو مستحقينو ته فرضي زکات ورنه کړي.

ب: څوک چې علم پټ کړي. لکه چې يهودانو به د نبي کريم ﷺ صفات پټول.

ج: څوک چې په چا باندې سلام نه اچوي، او داسې نور.

په هر تقدير، د بُخل په مقابل کښې کله د "جُوْد" کلمه استعمالېږي او کله يې په مقابل کښې د "سخاوة" کلمه استعمال مومي. که څوک غواړي چې د جُود په محاسنو او د بخل په ذمائمو کښې احاديث ولولي نو د احاديثو کتابونو ته دې مراجعه وکړي، مونږ دلته په لاندې يو حديث باندې اکتفاء کوو:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «خَصْلَتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسُوءُ الْخُلُقِ»[4] دوه خويونه دي چې په مؤمن کښې نه يو ځای کېږي چې يو بخل دی او بل بد اخلاقي ده، يعنې دا دواړه د مؤمن خاصيتونه نه دي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۸۹۰

(۲) مسند الشاميين للطبراني ج۲ ص۲۵۶

(۳) روح المعاني ج۵ ص۲۹

(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷

﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِن تَكُ حَسَنَةً يُضَٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِن كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَعَصَوُا۟ ٱلرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾﴾

[۴۰] بې شکه الله ﷻ د يوې ذرې په وزن (اندازه) هم ظلم نه کوي. او که (دغه يوه ذره) نېکي وي نو چندونه يې جوړوي (ډېره يې زياتوي) او د خپله نزده (پرې) لوی اجر ورکوي.

[۴۱] نو څه حال به وي (په هغې ورځ) چې کله مونږ د هر أمت څخه (په دوی باندې) شاهدي ورکوونکی (پيغمبر) راولو او تا هم (ای محمده!) په دوی (خپل أمت) باندې شاهدي ورکوونکی راولو (او حساب کتاب پيل شي)؟.

[۴۲] په دغې ورځ کښې به هغه کسان چې کفر يې اختيار کړی دی (په دنيا کښې) او د خپل پيغمبر څخه يې نافرماني کړې ده آرزو کوي چې کاشکې په دوی باندې ځمکه هواره کړی شوې وی (چې يا ترې نه وی راپورته شوي او يا ببرته خاورې شوي وی).

او دوی به (په دغې ورخ کښې) د الله ﷻ څخه هيڅ نه پټوي (او يا به يې نه شي پټولی).

ارتباط

په وړاندېنې ايت کښې الله ﷻ فرمايلي وه چې رياکارانو ته په دې کښې څه نقصان دی چې په اخلاص سره انفاق وکړي؟.

په دې ايتونو کښې د هغه انفاق ګټه بيانه شوې ده چې د رياکارۍ څخه خالي وي تر دې چې د قيامت په ورځ به د لوی افسوس څخه بچ شي چې کاشکې مونږ خاورې شوي وی او د دې خجالت سره نه وی مخامخ شوي او عملونه مو په اخلاص سره کړي وی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: رياکاران به د اخلاص په صورت کښې څنګه تاوانيان شي حال دا چې الله ﷻ د يوې ذرې په اندازه هم په چا ظلم او تيری نه کوي پاتې خو لا دا چې د دوی ټول صدقات ضائع کړي، بلکې الله ﷻ د يوې ذرې د نيکۍ څخه دومره زياتې نېکۍ جوړوي چې چندونه يې صرف الله ﷻ ته معلوم دي. د همدې کبله کله-کله همدغه يوه ذره نيکي د سرې دپاره د جنت د داخليدلو سبب جوړوي، او برسېره پر دې، لوی اجر ورباندې ورکوي چې په لويوالي باندې يې د الله ﷻ څخه په غير نور څوک نه شي پوهېدلی ترڅو چې سړی يې په غوږلو سترګو باندې وګوري.

۲ـ د قيامت ورځ څه معمولي ورځ نه ده چې هلته به څوک خپل جنايات پټ کړی شي او د خجالت څخه به خپل ځان بچ وساتي بلکې په دغې ورځ کښې به ټول پيغمبران عليهم السلام هر يو په

خپلو خپلو امتونو باندې شاهدي وايي چې په ما باندې يې ايمان نه دی راوړی، حتی چې ته به هم راې محمده! ﷺ د خپل امت په کافرانو باندې همدغسې شاهدي ورکړې چې، فلانې راباندې ايمان نه دی راوړی او عصيان يې راڅخه کړی دی، او په هغوی خبره باندې به ائمه او نور هم شاهدي ورکړي او د پيغمبرانو مسره به خبره به ثابته کړي او کافرانو ته به د خپلو کفرپانو د پښولو د پاره هيڅ چاره په لاس ورنه شي. نو په دغه وخت کښې به ارمان کوي چې، اې کاش! چې موږ د نورو حيواناتو په شان خاورې شوي وی او يا راباندې ځمکه هواره پاس شوې وی چې د قبرونو څخه نه وی راپورته کړی شوي. خو په دغې ورځ کښې کاشکې، کاشکې څه فائده نه کوي.

توضيحات

۱ـ په عربي ژبه کښې عادت دی چې، د هر لږ شي څخه په ذرې سره تعبير کوي. "ذرة" په لاندې معناوو باندې تفسيره شوې ده[1]

الف: د سره میږي سر د ذرې څخه عبارت دی. او يا په کوچنۍ سره میږي ته ذره ويل کيږي.

ب: د خاورو هر ميده ګرد ته ذره وايي.

ج: د اوړي دانه د ذرې په نامه يادېږي.

د: د کوټې په کړکۍ کښې چې د لمر رڼا ورننوځي او څه واړه واړه شيان په سترګو باندې ليدل کيږي خو په لاس باندې نه راټول کيږي هغوی ته هم ذرې وايي.

په هر تقدير، په عربي ژبه کښې د "ذرّة" کلمه د لږوالي په باره کښې ضرب المثل ده. نو د معنی حاصل به داسې کيږي چې الله ﷻ په هيڅ باندې د ذرې په اندازه هم ظلم نه کوي چې په عذاب کښې د يوې ذرې په اندازه د استحقاق څخه څه اضافه عذاب ورکړي او يا چا ته د ثواب يوه ذره کمه کړي. هو! دا بيله خبره ده چې يوازې په اجرونو کښې د خپل فضل د کبله چندونه‌چندونه وراضافه کوي.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې د ﴿ يُضَاعِفْهَا ﴾ کلمې څخه ښکاريږي چې الله ﷻ يوه ذره نېکي دوچنده کوي، نو په چندونو- چندونو باندې څو دلالت نه کوي لکه چې تاسو ترې تعبير وکړ؟

موږ وايو چې د ايت شريف وروستنۍ ټکړه دغه مطلب په ډاګه کوي ﴿ وَيُؤْتِ مِن لَّدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا ﴾ يعنې کله چې الله ﷻ د ذرې په اندازه نېکي چندونه‌چندونه عوضونه جوړه کړي نو په همدغې ورې نېکۍ باندې د خپلو غيبي خزانو څخه لوی اجر ورکوي. هغه لوی اجر چې الله ﷻ ورته عظيم او لوی وايي.

قتاده رحمه الله وايي چې که يوه ذره نېکي مې اضافه شي نو دا راته د ټولې دنيا څخه محبوبه ده[2]

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۱۲۵
(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۸۸

الله ﷻ همدغه يوه ذره نيكي غتوي او جنت ته د داخلېدلو سبب يې جوړوي.
ځکه چې د نېکيو اجرونه يو په لسه او يو په اوه سوه چنده په صراحت سره ذکر شوي
په قرآن کريم کښې د يوې نېکۍ اجر يو په شل لکه (۱/۲۰۰۰۰۰۰) چنده هم روايت شوی
دی، او په احاديثو کښې [البقرة:۱۴۵] ايت شريف لاندې يې پوره تفصيل تېر شوی دی، او ځينو مفسرينو کرامو
دي چې د صحيح احاديث هم روايت کړي دي[1].
پکښې نور

محمدي امت به هم شاهدي وايي

۳ـ که څه هم د [البقرة:۱۴۳] ايت شريف خبر راکوي چې محمدي (ﷺ) امت به په نورو امتونو
باندې شاهدي وايي چې دوی ته خپلو-خپلو پيغمبرانو عليهم السلام د الله ﷻ احکام رسولي دي او نبي
کريم ﷺ به د خپلو امتيانو تزکيه کوي چې دوی رښتيا وايي او شهادت يې په حقه دی او دوی په ما
باندې په حقه ايمان راوړی دی او صالح عملونه يې کړي دي، خو په دې مقام کښې واضحه
څرګندېږي چې نبي کريم ﷺ به هم د نورو پيغمبرانو په څېر په خپل امت باندې شاهدي ووايي.
نو که سړی دواړه ايتونه يوځای ولولي نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې نبي کريم ﷺ به د
خپل امت د مؤمنانو دپاره شاهدي اداء کړي -چې د تزکيې معنی ورکوي- او د خپل امت په کافرانو
باندې به شاهدي ووايي چې: ای الله! ما ورته ستا احکام رسولي وه خو دوی ونه منل او په کفر
باندې کلک شول.

دا ډېر هولناک وخت دی

۴ـ د قيامت د ورځې ټول مواقف هولناک دي خو هغه موقف هم ډېر هولناک دی چې د هر چا
دوسيه د فيصلې دپاره وړاندې کېږي او شاهدان ورباندې شاهدي وايي. د همدې کبله کله چې به
نبي کريم ﷺ ذکر شوی ايت ولوستل شو نو مبارکې سترګې يې د اوښکو ډکې شوې.
عبد الله بن مسعود رضي الله عنه وايي چې: يوه ورځې ماته نبي کريم ﷺ امر وکړ چې څه قرآن کريم راباندې
ولوله، ما ورته عرض وکړ چې ای د الله رسوله! ايا زه يې درباندې ولولم حال دا چې په تاباندې نازل
شوی دی؟ نو هغه راته وويلې چې هو. کله چې ما د سورت "النساء" په لوستلو باندې پيل وکړ او ذکر
شوی ايت ﴿ وَجِئْنَا بِكَ عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴾ ته راورسېدم نو نبي کريم ﷺ راته وويلې چې: «حَسْبُكَ
الْآنَ» يعنې اوس بس دی.
نوموړی صحابي وايي: «فَالْتَفَتُّ إِلَيْهِ فَإِذَا عَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ»[2] يعنې: نو چې ما ورته وکتل نو دواړه
مبارکې سترګې يې په اوښکو جارې وې (اوښکې ترې بهېدلې).

---

[1] تفسير ابن كثير ج۱ ص۴۹۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۴۱
[2] صحيح البخاري ج۲ ص۷۵۵

يادونه

۵_ د ﴿ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ ٱلْأَرْضُ ﴾ تفسير الله ﷻ پخپله کړی دی چې د کافر د خولې څخه د قيامت د ورځې حکايت کوي: ﴿ وَيَقُولُ ٱلْكَافِرُ يَٰلَيْتَنِي كُنتُ تُرَٰبًا ﴾ [النبأ: ۴۰] يعني: او هر يو کافر به (په دغې ورځ کښې) ووايي چې ای کاش چې زه خاورې وی (يا خاورې شوی وی، لکه چې نور حيوانان خاورې شوه چې نه ورته جنت شته او نه ورته دوزخ).

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶_ که څوک وايي چې: کافران خو د قيامت په ورځ خپل شرک پټوي لکه چې الله ﷻ د دوی څخه حکايت کوي چې: ﴿ وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴾ [الأنعام: ۲۳] زمونږ دې په الله ﷻ خپل رب باندې قسم وي چې مونږ (په دنيا کښې) مشرکان نه وو. حال دا چې ذکر شوی ايت شريف صراحت کوي چې دوی به يوه خبره هم نه پټوي؟

مونږ وايو چې:

الف: د قيامت په ورځ مختلف مواقف دي، په ځينو مواقفو کښې به کافران اعتراف کوي او په ځينو کښې به انکار کوي[۱]، يا په بل عبارت: دوی به د ډېرې وارخطائی د کبله د خپلو خبرو تناقض ته نه ګوري. په اصطلاح اوبو وړی هر يو بوټي ته لاس اچوي.

ب: د ﴿ وَلَا يَكْتُمُونَ ٱللَّهَ حَدِيثًا ﴾ معنی دا ده چې دوی به يوه خبره هم پټه نه شي کړی ځکه چې د دوی د انکار څخه وروسته به وربانديې خپل اندامونه شاهدي ووايي او انکار به يې تکذيب کړي[۲].

ج: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې کله کافران انکار وکړي او جوارح (اندامونه) يې انکار تکذيب کړي نو دوی به دومره خجالت شي چې وايي به ای کاش چې خاورې شوي وی خو چې د خپلو کفرياتو څخه مو انکار نه وی کړی[۳]، يعنې د دې څخه خو راته د غم د پاسه بل غم جوړ شو. نو په دې تقدير "يَكْتُمُونَ" (مضارع) د ماضي په معنی (كَتَمُوا) اخستل کېږي.

دا جواب د هغو څلورو جوابونو څخه يو جواب دی چې نومړي صحابي (عبد الله بن عباس) ﷺ ته يو سړی راغی او ورته يې ووېلې چې زه د قرآن کريم په څلورو ځايونو کښې په اصلي مطلب باندې نه پوهېږم، نو همده (رئيس المفسرين ﷺ) ورته شرحه کړه[۴]، خو د اوږدوالي د کبله مونږ دلته څلور واړه رانقل نه کړه.

---

(۱) التفسير الکبير ج۱۰ ص۱۰۷

(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۱۲

(۳) الدر المنثور ج۲ ص۵۴۴

(۴) تفسير البغوي ج۱ ص۴۳۰

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَقۡرَبُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمۡ سُكَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغۡتَسِلُواْۚ وَإِن كُنتُم مَّرۡضَىٰٓ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوۡ جَآءَ أَحَدٞ مِّنكُم مِّنَ ٱلۡغَآئِطِ أَوۡ لَٰمَسۡتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمۡ تَجِدُواْ مَآءٗ فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدٗا طَيِّبٗا فَٱمۡسَحُواْ بِوُجُوهِكُمۡ وَأَيۡدِيكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا (٤٣) ﴾

[۴۳] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په داسې حال کښې لمانځه ته مه نژدې کېږئ چې تاسو (په شرابو باندې) بې سده یاست (لمانځه ته په نژدې وختونو کښې شراب مه خورئ)، ترڅو چې تاسو په هغه شي باندې پوه شئ چې تاسو يې وایاست. او مه د جنابت په حال کښې (ورنژدې کېږئ) مگر کله چې په لار باندې تېرېدونکي یاست تر هغه چې غسل وکړئ.

او که تاسو مريضان یاست او یا په سفر باندې (بوخت) یاست او یا ستاسو کوم یو کس د ژور ځای څخه راشي (اودس مات کړي) او یا خپلې زنانه مسه کړئ (جنسي ارتباط ورسره ونیسئ) بیا نو اوبه ونه مومئ (چې ځانونه پرې پاک کړئ) نو د ځمکې پاکيزه مخ ته قصد وکړئ (او په لاسونو باندې يې ووهئ) نو (په یو ځل دواړه لاسونه) په خپلو مخونو باندې مسحه کړئ (پرې راکش يې کړئ) او (بل ځل يې) په خپلو دواړو لاسونو باندې (مسحه کړئ. نو دا ستاسو طهارت شو) بې شکه الله ﷻ عفوه کوونکی (او) بښونکی دی.

شان نزول

مونږ د [البقرة:۲۱۹] ایت لاندې لیکلي دي چې الله ﷻ په څلورو مرحلو کښې شراب خوري په قطعي توگه حرامه کړه. او ذکر شوی ایت شریف د دریمې مرحلې په هکله نازل شوی دی، چې یو صحابي ﷺ په لمانځه کښې د بې هوشۍ په حالت کښې قران کريم غلط قرائت کړی وه او ذکر شوی ایت شریف نازل شو. خو په دې مقام کښې ورباندې وراضافه کوو چې که څه هم د ذکر شوي ایت د شان نزول په هکله څه نور روایتونه هم شته دي د مثال په توگه:

الف: په یوه سفر کښې د بي بي عائشې (أم المؤمنين) رضي الله عنها د غاړې هار ورک شوی وه چې ټول کاروان ورته په داسې ځای کښې ټال شو چې هلته اوبه نه وې، نو الله ﷻ ذکر شوی ایت نازل کړ[۱].

ب: أسلع بن شریک ﷺ وایي: په یوه سفر کښې د نبي کريم ﷺ د اوښې بارول ما په غاړه اخستې وه، خو یوه شپه جنب شوم او ډېره سړوبښه وه نو د نبي کريم ﷺ د اوښ بارول مې بل چا ته وسپارل او ما ځان ته اوبه گرمې کړې او غسل مې وکړ، د غسل څخه وروسته نبي کريم ﷺ ته ورغلم او ذکره شوې قیصه مې ورته تېره کړه نو الله ﷻ ذکر شوی ایت نازل کړ[۲].

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۳
(۲) سنن الکبری للبیهقي ج۱ ص۹

مګر څرنګه چې صحابه وو کرامو ﷺ به د ایتونو په مصداقاتو باندې هم کله-کله د شان نزول اطلاق کاوه(۱) نو په همدې اطلاق باندې ټول شان نزولونه سره تطبيق مومي او څه منافات يې سره نه واقع کېږي.

ارتباطونه

۱_ په وړاندېنيو ايتونو کښې الله ﷻ متعدد اوامر او نواهي بيان کړه ترڅو مونږ پرې د قيامت هولناکې ورځې دپاره تياری ونيسو او د نهايي خجالت څخه خانونه بچ کړو. په دې ايتونو کښې د لمانځه طريقه ښودلې شوې ده چې د اوامرو او نواهيوو په تعميل کښې پرې د الله ﷻ توفيق ترلاسه کړو. الله ﷻ فرمايي:

الف: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَعِينُواْ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ﴾ [البقرة: ۱۵۳] ای مؤمنانو! په صبر او لمانځه سره (د الله ﷻ څخه) کومک وغواړئ.

ب: ﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت:۴۵] يقيناً لمونځ د بې شرمه او (په شريعت کښې) د نا اشنا کارونو څخه (لمونځ کوونکی) منعه کوي.

۲_ هلته اخلاقي طهارت بيان شوی وه چې هر چا ته خپل حق ورکړئ او د قيامت ورځ په سترګو کښې ونيسئ؛ او دلته بدني طهارت بيان شوی دی چې که اوبه مو ونه موندلې نو تيمم ووهئ؛

۳_ هلته توصيه شوې وه چې په قصدي توګه د الله ﷻ سره شريک مه جوړوئ او دلته توصيه کېږي چې په غير قصدي توګه هم د شرک څخه خانونه وساتئ؛ چې د بې هوشۍ په حالت کښې قرائت غلط ولولئ، لکه چې شان نزول وړباندې دلالت کوي.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: ای مؤمنانو! د دې دپاره چې الله ﷻ د نيکو کارونو توفيق درکړي او د منکراتو څخه مو بچ کړي بالاتره د دې دپاره چې ظاهر مو په اوبو سره داسې پاک شي لکه څنګه مو چې باطن په نيکو اخلاقو باندې پاک دی، نو لمونخونه په دوامداره توګه په داسې حال کښې چې هم د وړې ناپاکۍ او هم د لويې ناپاکۍ (جنابت) څخه پاک ياست په پښو باندې ودروئ. خو لاندې دوه شرطونه مراعات کړئ:

الف: بايد لمانځه ته د بې سدۍ په حالت کښې ورنژدې قدرې هم نه شئ؛ نو نن ورځ (چې شراب خوري په قطعي توګه نه ده حرامه شوې) په داسې وخت کښې شراب خوري مه کوئ چې د لمانځه وخت درباندې درشي او تاسو بې سده ياست، په دې نه پوهېږئ چې څه کوئ او څه واياست، د چا په امر سجده کوئ او کوم طرف ته ولاړ ياست.

ب: لکه څنګه چې لمانځه ته د بې اودسۍ په حالت کښې نه ورنژدې کېږئ همدارنګه د جنابت په حالت کښې هم ورنژدې نه شئ ترڅو چې غسل وکړئ.

(۱) تفسير القاسمي ج۱ ص۲۷؛ تفسير المنار ج۹ ص۶۴۲

۲_ که تاسو مسافر یاست نو کولی شئ چې د تیمم وهلو په شرط سره بې د غسل څخه هم لمانځه نه ورنژدې شئ؛ د تیمم د تجویز لاندې څو موارد د مثال په توګه ولولئ:

الف: چې تاسو مریضان یاست او اوبه درته ضرر کوي او یا د اوبو په استعمال کښې درته د ناجوړتیا خطره وي.

ب: چې مسافر یاست یا اوبه نه لرئ او یا یې قیمت نه لرئ او داسې نور.

ج: چې اودس لرئ خو د انساني ضرورت د رفعه کولو د کبله اودس مات کړئ.

د: چې د خپلو ماندینو سره جنسي ارتباط ونیسئ او لوی اودس درباندې واوړي.

که څه هم مسافر کېدل، اودس ماتول، بالآخره په خان باندې لوی اودس اړول ستاسو اختیاري کارونه دي خو الله ﷻ درباندې تاسو نه ملامته کوي او په ټولو صورتونو کښې یې درته تیمم جائز ګرځولی دی لکه څنګه یې چې درته د احتلام او مرض په صورتونو کښې (چې ستاسو په اختیار کښې نه دي) د تیمم اجازه کړې ده.

۳_ د تیمم وهلو طریقه دا ده چې د اوبو د نه موجودیت په صورت کښې فقط د خمکې پاکیزه مخ ته قصد وکړئ او په لاسونو باندې یې ووهئ؛ نو په یو خل وهلو سره خپل مخونه مسحه کړئ او په بل خل وهلو سره تر څنګلو پورې خپل لاسونه مسحه کړئ. او د ذکر شوو دواړو ډولو بې اودسیو څخه پرې خانونه خلاص کړئ او د خپل لمونځونه په پښو باندې ودروئ.

بې شکه الله ﷻ عفوه کوونکی دی، د همدې کبله د یوه پلوه د اوداسه څخه درتېر شو او تیمم یې درته تجویز کړ او ستاسو مشکلات یې د احکامو په تشریع کښې د نظره ونه غورزول. او هم بښونکی دی، که بالفرض تاسو د تیمم د اسبابو په تشخیص کښې خطا شئ چې مثلا د اوبو د استعمال په ضرر باندې خیال وکړئ حال دا چې په واقع کښې درته په ضرر باندې نه تمامېږي، نو امید وکړئ چې دغسې اجتهادي خطاوې به دروبښي.

توضیحات

۱_ که څوک وایي چې: بې سده خلک خو د لیونیانو په شان وي او لیونیان خو مکلف نه دي، نو په دې مقام کښې ورته څنګه خطاب صحت مومي چې: ای مؤمنانو! د بې سدۍ په حالت کښې لمانځه ته مه نژدې کېږئ؟

مونږ وایو چې:

الف: په شرابو باندې دومره بې سدي تحقق نه مومي چې بالکل یې عقل زائل او د مجانینو غوندې د خطاب صلاحیت یې د منځه لاړ شي، بلکې شراب فقط د عقل اختلال پېښوي او بس[۱].

ب: په دې مقام کښې مؤمنان د سکر (بې سدۍ) په حالت کښې نه دي مخاطب کړی شوي چې لمانځه ته مه نژدې کېږئ. بلکې مطلب دا دی چې: ای مؤمنانو! په شرابخورۍ کښې افراط مه کوئ

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص ۹٦

حتی چې د لمانځه وخت درباندې درشي او ستاسو د مغزو څخه د شرابو نشه نه وي وتلې نو ترڅو چې شراب په قطعي ډول سره حرامېږي لې څه تقليل پکښې راولئ، چې د لمانځه وخت درباندې درخي چې تاسو ورته تياري ولرئ او هوش مو سرو ته درغلی وي[۱].

د دې نظير داسې دی لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴾ [البقرة: ۱۳۲] نو تاسو مه مره کېږئ مگر په داسې حال کښې چې الله ﷻ ته غاړه ايښودونکي ياست. يعنې: مرگ ته په دوامداره توگه تياري ونيسئ.

مونږ ته د لاندې دوه وجو د کبله وروستنی جواب ښه ښکاري:

الف: په همدې جواب باندې د ﴿ لَا تَقْرَبُوا ﴾ کلمه دلالت کوي. ته به وايې چې ايت شريف توصيه کوي چې خپل سکر (بې سدي) لمانځه ته مه ورنژدې کوئ، نو که نيشې ته مو زړه کېږي نو يا د سبا د لمانځه څخه وروسته او يا د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته شراب نوش جان کړئ، چې د لمانځه وخت درباندې درخي چې عقل مو سر ته درغلی وي او په سد شوي ياست.

دوهم: الله ﷻ د بې سدۍ حال جمله اسميه نازل کړی ﴿ وَأَنتُمْ سُكَٰرَىٰ ﴾ چې په دوام باندې دلالت کوي. يعنې: د هغه سکر څخه خانونه وساتئ چې د لمانځه د وخته پورې دوام کوي[۲].

د همدې کبله دوهم حال ﴿ وَلَا جُنُبًا ﴾ اسميه جمله نازل نه کړی شو او "وَلَا أَنتُمْ جُنُبٌ" ونه ويل شو ځکه چې په جنابت باندې خو دومره بنديز نه وه چې لمانځه ته به نژدې هم خپل ځانونه په جنابت کښې نه واقع کوئ.

دلته صلاة په حقيقي معنی سره دی

۲_ په دې مقام کښې د "صلاة" په کلمه کښې د علماء کرامو په لاندې ډول اختلاف دی:

الف: الشافعي رحمه الله وايي چې دلته د "صلاة" څخه "موضع الصلاة" د لمانځه ځای يعنې جومات مطلب دی. ځکه چې:

اول: په همدې مطلب باندې د ﴿ لَا تَقْرَبُوا ﴾ کلمه دلالت کوي، لمونځ خو معنوي شی دی عدم قربت ورسره چندان تناسب نه لري.

دوهم: او هم پرې د ﴿ إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ کلمه دلالت کوي چې مرور او عبور خو په امکنه وو کښې استعمالېږي، نو مطلب يې داسې راوخي چې: د لمانځه ځای (جومات) ته مه د بې سدۍ په حالت کښې ورنژدې کېږئ او مه د جنابت په حال کښې، مگر د جنابت په حال کښې درته په جومات کښې محض د مرور او عبور جواز شته خو چې پکښې تال نه شئ.

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۳۷

(۲) تفسير المراغي ج۵ ص۴۷

ب: ابو حنیفه علیه الرحمة وايي چې د "صلاة" کلمه په خپله حقیقي شرعي معنی سره ده، څه مجبوریت نشته چې حقیقي معنی پرېږدو او مجاز ته منده ورواخلو. او دا ځکه چې:

اول: د ﴿ حَتَّىٰ تَعۡلَمُواْ مَا تَقُولُونَ ﴾ جمله د همدې مطلب سره مناسبه ده چې لمونځ د اقوالو او افعالو مجموعه ده. او جوماتونو ته په داخلېدلو سره خو په چا باندې څه قرائت واجب نه دی ترڅو چې پکښې په لمانځه باندې پيل نه وي کړی.

دوهم: په عربي محاوره کښې قُرب او بُعد لکه څنګه چې په محسوساتو کښې استعمالېږي همدارنګه په اقوالو او افعالو کښې هم استعمال مومي، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَلَا تَقۡرَبُواْ ٱلزِّنَىٰٓ ﴾ [الإسراء: ۳۲] او زنا ته مه نژدې کېږئ.

دریم: د ﴿ عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ څخه په جومات باندې تېرېدل مطلب نه دي بلکې مطلب ترې مسافر دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې لمانځه ته د جنابت په حالت کښې مه ورنژدې کېږئ مګر هله چې تاسو مسافران ياست. او دا ځکه چې د "سبيل" کلمه نکره ذکره ده چې هرې لارې ته شاملېږي، که بالفرض يوازې د جومات لاره مطلب وی نو "السبيل" په تعريف سره به نازله شوې وی.

څلورم: لکه چې د شان نزولونو څخه څرګندېږي د آيت شريف د نزول په وخت کښې د جومات خبره هيڅ مطرحه نه وه بلکې د لمانځه خبره مطرحه وه، نو په کار دي چې د "صلاة" کلمه په خپله معنی سره پرېښودله شي.

څو سوالونه او جوابونه

۳ـ د ابو حنيفه رحمة الله عليه په تګلاره باندې اکثره علماء کرام تللي دي خو په دې تفسير باندې لاندې سوالونه سړي ته ذهن ته ورځي:

الف: ايا په دې مذهب باندې جنب سړي ته روا ده چې جومات ته داخل شي؟

مونږ وايو چې: د ابو حنيفه رحمة الله عليه مطلب دا دی چې دا حکم د ايت شريف تفسير نه دی. که څه هم نورو شرعي دلايلو ته په کتلو سره بايد چې جنب سړی جومات ته داخل نه شي، نه د تېرېدلو په توګه او نه د مکث او پاتې کيدلو په توګه.

هو! که ضرورت پېښ شو چې اوبه په جومات کښې وې او بله لاره نه وه نو بيا يې باک نشته[۱] لکه چې وايي: "الضُّرُوْرَاتُ تُبِيحُ الْمَحْظُوْرَاتْ"[۲] ضرورتونه ممنوعه کارونو ته اباحت ورکوي.

ج: که څوک وايي چې: که د ﴿ عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ څخه مسافران مطلب شي نو تکرار به لازم شي چې وروسته د ﴿ أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٍ ﴾ کلمه همدغه معنی ورکوي؟

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۸۰

(۲) شرح المجلة ج۱ ص۵۵ (ماده: ۲۱)

موټر وايو چې: د ﴿ عَابِرِي سَبِيلٍ ﴾ څخه مسافرين د مشتهره وصف (اوبو ته د احتياج) په اعتبار سره اخلو حتی چې په لار باندې روان وي او لا د اقامت نيت يې هم نه وي کړی. نو تکرار نه لازميږي.
د: که څوک وايي چې: څه ضرورت دی چې د مشتهره وصف په اعتبار سره يې اخلی؟
موږ وايو چې: لکه چې وړاندې ځرګنده شوې ده چې د ذکر شوي ايت په شان نزولونو کښې يو دا هم وه چې په لارې باندې روان مسافر ته جنابت رسيدلی وه، نو الله ﷻ هم دغې حادثې ته د مشتهره وصف په اعتبار سره جواب ورکړ ترڅو د راتلونکي تفصيل دپاره زمينه برابره شي چې: ﴿ وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰ ﴾ تر آخره پورې[1]، يعنې: ای انسانانو! ستاسو ضرورتونه يوازې جنابت نه دی بلکې مرض، مسافرت، انساني حاجت، جنسي ارتباط نيول او داسې نور ضرورتونه تاسو ته پېښيږي نو په دغسې ټولو حالاتو کښې درته تيمم تجويز کړی شو چې د مشکلاتو څخه خلاص شئ او همېشه د الله ﷻ عبادت وکړی شئ.

ملامسه څه معنی؟

۴_ د ﴿ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ﴾ کلمه د "مُلامِسَة" څخه اخستله شوې ده چې "ملامسة" په لاندې دوه معناګانو باندې استعمال شوی دی:
الف: په لاس باندې مسه کول.
ب: جنسي ارتباط نيول.
په دې مقام کښې الشافعي رحمه الله عليه اوله معنی اخستې ده چې حاصل يې داسې کيږي: که تاسو خپلې زنانه په لاس باندې مسه کړئ هم اودس مو ماتيږي، په کار دي چې د اوبو د نشتوالي په صورت کښې تيمم ووهئ.
او ابو حنيفه رحمه الله عليه دوهم تفسير غوره کړی دی چې حاصل يې داسې کيږي: که تاسو د خپلو زنانه وو سره جنسي ارتباط ونيوه هم د اوبو د نشتوالي په صورت کښې تيمم ووهئ؛ ترڅو درته لمونځ جائز شي او د جنابت مانع د منځه لاړ شي.
که څه هم ځينو مفسرينو کرامو د الشافعي رحمه الله عليه دپاره څه دلايل ليکلي دي[2]، خو نظر لاندې دلايلو ته د ابو حنيفه رحمه الله عليه تفسير غوره ښکاري:
اول: که څه هم لمس په حقيقي معنی کښې په لاس باندې د يو شي مسه کولو ته وايي خو قرآن کريم يې د زنانه وو په بحث کښې د جماع څخه د کنايې په توګه استعمالوي. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَإِن طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِن قَبْلِ أَن تَمَسُّوهُنَّ ﴾ [البقرة: ۲۳۷] يعنې: او که چيرې تاسو خپلې ښځې د مسه کولو څخه وړاندې طلاقې کړې چې جنسي ارتباط مو ورسره نه وي نيولی. همدارنګه په [الأحزاب:۴۹] ايت کښې هم په عين مضمون سره د لاس وروړلو څخه كناية جماع مراده ده.

(۱) روح المعاني ج۵ ص۴۰
(۲) التفسير الكبير ج۱۰ ص۱۱۲

دوهم: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما هم په دې مقام کښې "ملامسة" په جماع سره تفسير کړی دی[۱].

دريم: د عائشې ابی رضي الله عنها څخه روايت دی چې: «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُقَبِّلُ بَعْضَ أَزْوَاجِهِ ثُمَّ يُصَلِّي وَلَا يَتَوَضَّأُ»[۲] يعني: يقيناً نبي کريم ﷺ به د خپلو بيبيانو تقبل کاوه بيا به يې لمونځ ادا، کاوه او اودس به يې نه تجديداوه.

په همدې مضمون باندې نور زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې زنانه وو ته په لاس وروړلو باندې اودس نه ماتېږي چې د فقهې کتابونو پکښې ښه مفصل بحث کړی دی.

يادونه

۵ـ لکه څنګه چې الله ﷻ د جنسي ارتباط څخه د کنايې په توګه په ملامسة سره تعبير وکړ همدارنګه يې اودس ماتول د کنايې په توګه په ﴿ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ ﴾ سره ذکر کړ. او دا څکه چې "غائط" ژور خای ته وايي[۳] او عادت دا دی چې خلک د اوس د ماتولو دپاره په ژور ځای کښې کښېني ترڅو خپل عورت ښه پټ وساتي او د چا ورباندې نظر ونه لګېږي. د همدې کبله يې د ﴿ أَحَدٌ ﴾ کلمه ذکره کړه څکه چې ذکر شوي موقع ته خلک يوازې-يوازې ورځکته کېږي او څوک په اجتماعي توګه اودسونه نه ماتوي.

د تيمم سببونه

۶ـ د تيمم اسباب په لاندې دوه ګروپونو وېشل کېږي:

الف: بعيد سببونه، لکه: مرض، سفر، د دښمن خوف، د څا څخه د اوبو د راپورته کولو د سامان نشتوالي او داسې نور.

ب: قريب سببونه، چې د سړي اودس مات شي او يا اودس مات کړي همدارنګه چې يا پرې جنابت واوړي او يا خان جنب کړي.

نو الله ﷻ د هر يو ګروپ دپاره دوه-دوه مثالونه ذکر کړه، يو-يو د اختياري (قريب او بعيد) اسبابو لکه سفر او جنسي ارتباط نيول. او يو-يو د غير اختياري (قريب او بعيد) اسبابو لکه مرض او انساني ضرورت پوره کول. که بالفرض دا تفصيل يې نه وی ورکړی نو امکان يې درلود چې د چا ذهن ته ورغلي وی چې کله څوک په قصدي توګه داسې خای ته سفر وکړي چې هلته اوبه نه وي او يا په لوی لاس باندې خپل خان جنب کړي نو دغسې سړي ته به د تيمم جواز نه وي. مګر الله ﷻ لطف وکړ او ذکر شوي اشتباه ته يې موقع ورنه کړه او ويې فرمايل چې الله ﷻ هم عفوه کوونکی دی او هم ښونکی، د همدې کبله يې درته په اختياري اسبابو کښې هم تيمم جائز وګرځاوه.

---

(۱) تفسير ابن کثير ج ۱۰ ص ۵۰۰

(۲) سنن النسائي ج ۲ ص ۳۹

(۳) روح المعاني ج ۵ ص ۴۱

سوال جواب

٧_ که څوک وايي چې: ذکر شوي څلور واړه اسباب خو يو په بل باندې د "أو" په کلمې سره عطف شوي دي او د "أو" په کلمه کښې د عربيت قانون دا دی چې يو د بل سره منافات لري لکه چې منطقيان وايي: "العَدَدُ زَوجٌ أو فَردٌ" عدد جوفت دی يا طاق. حال دا چې ذکر شوي اسباب خو سره څه منافات نه لري، څه لرې نه ده چې سړی هم مريض وي هم مسافر ، هم يې اودس مات کړي او بالآخره هم يې خپل خان په لوی لاس په جنابت کښې واقع کړی وي؟

که څه هم ډېرو مفسرينو کرامو په ﴿أَوْ جَآءَ﴾ کښې د "أو" کلمه د "و" په معنی اخستې ده[١] مګر مونږ وايو چې: د "أو" کلمه په عربيت کښې کله د دې دپاره هم استعمالېږي چې معطوف او معطوف عليه سره څه منافات ونه لري، دواړه سره جمعه کېدلی شي خو د دواړو څخه خالي کېدلی نه شي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ ءَاثِمًا أَوْ كَفُورًا﴾ [الدهر: ٢٤] او د دوی (کافرو) څخه د ګناهګار اطاعت مه کوه او يا د ناشکره. يعنې د دواړو خبره مه منه. هو که دوی د ګناه او ناشکرۍ څخه لاس واخسته او مسلمانان شوه نو بيا درته دغه خطاب متوجه نه دی.

نو په دې مقام کښې د "أو، أو، أو" درېواړه کلمې د همدغه قانون لاندې استعمالې شوې دي.

صعيد څه معنی؟

٨_ که څه هم د "صَعِيد" کلمه اصلا پورته والي ته وايي خو په دې مقام کښې ترې د ځمکې ټول مخ مراد دی[٢].

په همدې مضمون باندې يو اوږد حديث هم دلالت کوي چې يوه ټوټه يې دا ده «وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا»[٣] او ماته ټوله ځمکه جومات او پاکوونکې ګرځوله شوې ده. يعنې په هر ځای کښې لمونځ روا دی او په هر ځای کښې تيمم جواز لري. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د اوبو د نشتوالي په صورت کښې د ځمکې مخ ته قصد وکړئ چې پاکيزه وي او نجس نه وي.

د ابو حنيفه رحمه الله عليه په نزد هغه شی د ځمکې د جنس څخه ګڼل کېږي چې په اور باندې نه سوزي، ايره ترې نه جوړېږي. لکه خاوره، تيږه، چونه، رانجه او داسې نور. او که په اور باندې يا ايره کېږي لکه لرګی، او يا ويلي (ذوب) کېږي لکه اوسپنه، واوره، منجمدې اوبه نو دا ټول د ځمکې د جنس څخه نه دي او تيمم ورباندې جواز نه لري[٤]. هو! که په دغو شيانو باندې څه ګرد پروت وي نو بيا پرې تيمم جائز دی.

---

(١) نشر المرجان من مشكلات القرآن ص ٢٥٠

(٢) روح المعاني ج٥ ص٤٣

(٣) صحيح البخاري ج١ ص٤٨

(٤) فتح القدير على الهدايه او العنايه على الهدايه ج١ ص١١٢

د تیمم کیفیت

۹_ په دې کښې ټول علماء کرام متفق دي چې د ورو کې بې اودسۍ څخه او د جنابت څخه تیمم په یو ډول وهل کېږي خو په اصلي کیفیت کښې یې په لاندې ډول اختلاف دی:

الف. ځینې علماء کرام وايي چې دواړه لاسونه باید په یو ځل باندې په ځمکه ووهل شي او د ځنډلو څخه وروسته یو ځل په مخ راکش کړی شي او ټول مخ ورباندې مسه کړی شي او بیا پرې دواړه لاسونه (یو په بل) مسه کړی شي.

ب. او ځینې نور وايي چې باید دوه ځله په ځمکه باندې ذکر شوې عملیه ترسره شي، یو ځل د مخ دپاره او بل ځل د لاسونو دپاره.

که څه هم په ذکر شوو دواړو صورتونو کښې احادیث شته خو څرنګه چې تیمم د اوداسه خلف دی او په اوداسه کښې جائزه نه ده چې په یوه لپه اوبو باندې هم مخ ووینځلی شي او هم دواړه لاسونه، نو په کار دي چې په خلف کښې یې هم د مخ او د لاسونو دپاره جدا- جدا وهل وټاکل شي او سره ګډ نه کړی شي[۱]. د همدې کبله آبو حنیفه رحمه الله علیه همدغه دوهم شق غوره کړ، کله چې ترې ابو یوسف رحمه الله علیه په همدې باره کښې پوښتنه وکړه نو په ذکر شوي ډول یې تشریح کړ[۲].

د تیمم حکمتونه

۱۰_ د تیمم حکمتونه مونږ محض د اطمنان په خاطر ذکر کوو ترڅو د اسلام دښمنو ټولنو د اعتراضاتو مخه پرې ونیسو، که نه نو د هغه څخه وروسته چې جواز یې الله ﷻ نازل کړ د حکمتونو په ذکر کښې یې څه خاصه ګټه نشته. په هر تقدیر لاندې څو حکمتونه د بېلګې په توګه ولولئ:

الف: د تیمم دپاره الله ﷻ خکه د ځمکې مخ مختص وګرځاوه چې ځمکه د اوبو د موجودیت په صورت کښې هم د ځینو شیانو پاکوونکې ده، لکه چې توره په ځمکه پاکېږي کله چې په وینه باندې ککړه وي، همدارنګه که په موزو پورې څه ناپاکي نښتې وي او په ځمکه باندې ومږلې شي لمونځ ورسره کېږي. علاوه په دې د ځمکې مخ د اوبو په شان کم یافته نه دی، د تخفیف دپاره ښه مناسب دی[۳].

په دې باندې علاوه نبي کریم ﷺ (د استحباب په توګه) د هغه شي په وینځلو کښې کوم چې سپي څټلی وي د خاورې په مږلو باندې هم امر کړی دی چې: «طَهُورُ إِنَاءِ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَ سَبْعَ مَرَّاتٍ أُولَاهُنَّ بِالتُّرَابِ»[۴] یعني: ستاسو د کوم یوه په لوښي کښې چې سپی څټل وکړي پاکوالی یې دا دی چې اووه کرته یې ووینځي چې اول ځل یې په خاوره باندې وي (په خاوره یې ککړ کړئ).

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۴۱
(۲) بدائع الصنائع في ترتیب الشرائع ج۱ ص۴٦
(۳) حجة الله البالغة ج۱ ص۱۸۰
(۴) سنن ابي داود ج۱ ص۱۰

ب: په اوداسه کښې دوه نکتې ډېرې مهمې دي چې يو د الله ﷻ اطاعت دی او بل د خيرو او ناپاکيو څخه ځان پاکول دي، نو د اعذارو د کبله الله ﷻ دوهمه نکته عفوه کړه او اوله نکته يې د تيمم په صورت کښې تجويز کړه ترڅو د اوداسه حقيقت بالکل د منځه لاړ نه شي.

ج: ترڅو د طهارت روحيه په انسانانو کښې ژوندی پاتې شي، کله چې په اوبو باندې قدرت پيدا کړې چې اودس وريباندې دروند تمام نه شي. يا په بل عبارت: تيمم څکه الله ﷻ د اوبو د نه موجوديت په صورت کښې تجويز کړ ترڅو د سړي علاقه د طهارت سره کمه نه شي او بالآخره بالکل ترې هېر نه شي.

د دې نظير د نبي کريم ﷺ يو اوږد حديث دی چې فرمايي: تاسو د لوښو سرونه پټوئ «فَإِنْ لَمْ يَجِدْ أَحَدُكُمْ إِلَّا أَنْ يَعْرُضَ عَلَى إِنَائِهِ عُودًا وَيَذْكُرَ اسْمَ اللهِ فَلْيَفْعَلْ»[1] که چرته ستاسو کوم يوه (سرپوښ) ونه موندو مګر همدا چې په خپل لوښي باندې يو اوچوکی کېږدي او د الله ﷻ نوم وريباندې ياد کړي نو همدا کار دې وکړي. يعنې که څه هم اوچوکی په لوښي کښې د کوم شي د لوېدلو مخه نه شي نيولی مګر د الله ﷻ دغه هدايت خو به ژوندی پاتې شي، کله چې سرپوښ لاس ته ورشي بيا خو به د لوښي سر وريباندې پټ کړي او که نه نو په کراره-کراره به د سرپوښ د نه ايښودلو سره عادت شي.

يادونه

۱۱_ د تيمم په باره کښې اوس هم ډېر بحثونه پاتې دي، لکه د تيمم ارکان، شرائط، نواقض او داسې نور چې دا کتاب يې د بيانولو حوصله نه لري، هيله ده چې علاقمندان د فقهي کتابونو[2] ته مراجعه وکړي چې هلته ډېر ښه شرحه شوي دي.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِي الدِّينِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٤٦﴾ ﴾

[۴۴] ايا ته هغو کسانو ته نه ګورې چې هغوی ته د کتاب څخه څه برخه ورکړه شوې ده چې دوی ګمراهي (په بيه) اخلي او دې ته يې هم نيت دی چې تاسو سمه لاره ورکه کړئ (او بې لارې شئ؟)

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۲ ص۲۴۴

(۲) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۱ ص۴۴_ ۶۰

[۴۵] او الله ﷻ (ستاسو څخه) ستاسو په دښمنانو باندې ښه پوه دی. او الله ﷻ د دوست په صفت باندې هم بس دی او د کومک کوونکي په صفت باندې هم بس دی (نه د بل چا دوستي ته تاسو اړ یاست او نه د بل چا کومک ته).

[۴۶] د هغو کسانو څخه چې په یهودیت کښې داخل شوي دي (هغه خلک هم دي چې) جنس کلمې د خپلو ځایونو څخه یوه خوا کوي. او هم دوی (ناته) وایي چې "وامو وربېده (خو) ومو نه منله". او (هم وایي چې) "په داسې حال کښې واوره چې اورېدونکی نه یې". او (هم وایي چې) "راعِنا"، په داسې حال کښې (په دې کلمه باندې تلفظ کوي) چې خپلو ژبو لره (پرې) تاوونکي وي او هم په (اسلامي) دین کښې طعنه کوونکي (بد ویونکي) وي.

او که (بالفرض) دوی (د سمعنا وعصینا په عوض) "سَمِعنا واطَعنا" او (د اسمع غیر مسمع په عوض بوازې) "اسمَع" او (د راعنا په عوض) "انظُرنا" ویلی، نو دا به ورته ضرور ډېر بهتر او ډېره منصفانه خبره وی.

مګر الله ﷻ دوی د کفر په سبب باندې د خپل رحمت څخه لرې کړي دي (نو سمه خبره نه کوي). نو دوی به ایمان رانه وړي مګر لږ خلک (یا دوی د عقیدوي شیانو څخه په ډېرو لږو باندې ایمان راوړي چې د دوی د طبیعت او مزاج سره برابر وي).

ارتباط

په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د تیمم په باره ارشاد فرمایلی دی او څه لرې نه ده چې اسلام دښمنه ټولنې په همدې استناد باندې مسلمانانو ته څه اشتباهات ورواچوي ترڅو د حقې لارې څخه منحرف شي. په دې ایتونو کښې الله ﷻ مسلمانان پوه کړه چې هغوی ستاسو دښمنان دي هغوی غواړي چې تاسو هم د خپلو ځانونو په شان د حقې لارې څخه منحرف کړي. نو د هغوي په اشتباهاتو باندې څه چرت مه خرابوئ او التفات ورته مه کوئ، که هغوی په حقه لاره پسې ګرځېدلی نو د خپل کتاب تحریف به یې نه کولی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! ته او ستا امت هغه خلکو ته نه ګورئ چې الله ﷻ ورته ټول اسماني کتاب ورکړي وه خو دوی په ځینې کتاب باندې ایمان راوړ او په ځینې باندې کافر شوه. برسېره پر دې ځینې کتاب یې په خپل حال پرېښود او په ځینې کښې یې تحریفات وکړه. نو فعلاً د دوی سره د اسماني کتاب څه برخه پاتې ده، نه به وایې چې دوی ته د کتاب همدغه څه برخه ورکړه شوې ده او بس.

۲ـ نه ګورئ چې دوی اوس خپله تګلاره نه ده بدله کړې او درګرده ګمراهي په بیه اخلي (ډېر ورته لېوال دي) او درګرده په همدې فکر کښې دي چې تاسو به په کومه ذریعه بې لارې شئ او د حقې لارې څخه به واوړئ. کله درته د تیمم په باره کښې اشتباهات دراچوي او کله په بل شرعي حکم کښې، کله درته ځانونه دوستان معرفي کوي او کله کومک کوونکي. مګر د دوی ټولې

هلې خلې ستاسو په غولونه کښې دي، دوی ستاسو د دنیا او آخرت دښمنان دي الله ﷻ یې ډېر ښه پېژني، الله ﷻ ستاسو دوست دی چې قرآن کریم یې درباندې نازل کړی دی او همدی ﷻ مو کومک کوونکی دی چې د دوی د پټو اسرارو څخه یې تاسو خبر کړئ. که تاسو په خپل دین باندې منګولې ښخې کړئ د دوی ټول کوښښونه به د خاورو سره برابر شي.

۳ـ نوموړي خلک چې د اسماني کتاب د څه برخې خاوندان دي فعلا هم په تخریب کښې بوخت دي او کلمو ته تحریف ورکوي او د خپلو اصلي مواضعو څخه یې بې خایه کوي. مثلا:

الف: کله چې دوی ته الهي حکم بیان شي نو د "سَمِعْنا" سره متصل په زړه کښې او یا په ورو ورو "عَصَيْنَا" هم وايي، یعنې وامو وریده خو منو یې نه.

ب: کله چې دوی د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ سره خبرې کوي نو د "اسمَع" سره "غَيْرَ مُسمَعٍ" کلمه یو خای کوي. یعنې: واوره غوږونه دې کاڼه شه چې هیڅ شی وانه ورې.

ج: کله چې نبي کریم ﷺ دوی ته خطاب کوي نو د "راعِنا" په کلمه باندې ژبې تاووي او ژاولې ژاولې ورباندې کېږي ترڅو اورېدونکي ګومان وکړي چې دوی مراعات غواړي، حال دا دی چې د دوی رعونت (بې عقلي) او راعیتوب (شپني) مراد وي. یعنې: ای بې عقله! او یا ای زمونږ شپونکیه! چې په سادګۍ کښې زمونږ د شپنو عقل ته هم نه شي رسېدلی.

د دوی دغه ټول کړه وړه د دې کبله دي چې د اسلام دین ورته باطل ښکاري او طعن او لعن ورباندې اچوي او غواړي چې په ورو ورو تاسو هم د دین سره بدبینه کړي.

۴ـ نو څرنګه چې د دوی ټول اسرار الله ﷻ ته څرګند دي چې په خپل وخت سره یې افشاء کوي نو دوی ته دا بهتره وه چې د "سمعنا" سره یې د "عصینا" په عوض "أطَعنا" یو خای کړی وی چې "وامو وریده او منو یې"، او هم د "اسمَع" سره یې د "غَيْرَ مُسمَعٍ" کلمه نه یو خای کولی او بالآخره د "راعِنا" په عوض یې "انظُرنا" ویلی، یعنې مونږ ته ګوره (چې په ناجائزې معنی باندې پرده نه اچوئ). نو که دا کار یې کړی وی دا به ورته بهتر وه، چې کفر به یې روزمره نه قوي کېده، د رسوایي سره به نه مخامخ کېده، د دروغو قسمونو ته به نه اړ کېده چې قسم دی چې زمونږ طعن او لعن مطلب نه وه او بالآخره څه لږ نه وه چې توفیق بې په نصیب شوی وی او په اسلام باندې مشرف شوي وی.

برسېره پر دې که په نبي کریم ﷺ باندې بالکل ایمان هم نه راوړي دا ډول رویه ورسره مناسبه نه ده، که د یو پیغمبر ﷺ په نظر ورته نه ګوري نو اقلا د یو مشر سړي په نظر خو دې ورته وګوري. ایا دا انصاف دی چې څوک د یوه مشر سړي سره دا ډول رویه وکړي. که بالفرض د دوی د کوم یوه سره دا ډول رویه شوې وی نو دوی به څومره پرې متاثر شوي وی.

۵ـ مګر د دې ټولو نصائحو سره‌سره دوی خپله تګلاره نه بدلوي ځکه چې الله ﷻ د کفر په سبب باندې د خپل رحمت څخه لرې کړي دي او لا لرې کوي یې. نو نتیجه به یې دا شي چې دوی به په ټول اسماني کتاب باندې ایمان رانه وړي چې د نبي کریم ﷺ نبوت هم د همدې جملې څخه دی او نه به ټول په ایمان باندې مشرف شي، بلکې د دوی ایمان به هم د کتاب په همغې لږ برخه باندې

دي، او هم به د دوی څخه ډېر لږ خلک په ایمان مشرف شي البته چې دغه لږکي به هماغه خلک وي چې الله ﷻ ملعون نه دي ګرځولي.

توضیحات

۱_ په ځینو ځایونو کښې قرآن کریم وایي چې اهل الکتابو ته ټول کتاب ورکړی شوی دی او په دې مقام کښې وایي چې د کتاب څه برخه ورکړه شوې ده. د دغو دواړو ایتونو تطبیق دا دی چرته چې ﴿ أُوتُوا ٱلْكِتَٰبَ ﴾ نازل شوی دی هلته مطلب دا دی چې د اسمانه دوی ته ټول کتاب نازل شوی وه. او چرته چې ﴿ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ ﴾ ذکر دی هلته مطلب دا دی چې دوی یې څه برخې قبولې کړې دي او نورې پرېښې دي.

یهودانو تحریف کاوه

۲_ که څه هم مونږ د [البقرة:۷۵] ایت لاندې د یهودانو د تحریف ډولونه لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو مګر په دې مقام کښې ورباندې لاندې مطالب وراضافه کوو:

الف: د ﴿ يُحَرِّفُونَ ﴾ کلمه اصلا د "حَرْف" څخه اخستله شوې ده او "حرف" طرف ته وایي[1]. نو د یو شي د تحریف معنی دا ده چې یا اصلا د خپله ځایه بې ځایه کړی شي او یا د خپل اصلي محور څخه یوې څنډې ته ورتاو کړی شي.

ب: د ﴿ ٱلْكَلِمَ ﴾ توری اسم جنس دی چې مفرد یې "كَلِمَةٌ" ده[2]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: اهل الکتاب د مطلق کلمو په تحریف باندې ایله نه کوي که څه هم د اسماني کتاب کلمې وي، کله یې د خپله ځایه بالکل بې ځایه کوي لکه چې د تورات څخه یې د رجم ایت ویستلی وه خو پټ یې نه کړی شو او کله ورته غلط تاویل ورکوي، بالآخره کله یې په تلفظ کښې د ژبې په یوه څنډه اداء کوي ترڅو ورباندې د بلې کلمې ګومان وکړی شي.

یادونه

۳_ دغه دواړه کلمې ﴿ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا ﴾ د [البقرة: ۹۳] ایت لاندې او هم د ﴿ رَٰعِنَا ﴾ کلمه د [البقرة:۱۰۴] ایت لاندې ښې شرحه شوې دي، هیله ده هلته وکتلی شي.

"غیرَ مُسمَع" څه معنی؟

۴_ د ﴿ غَيْرَ مُسْمَعٍ ﴾ کلمه د هغه ضمیر څخه حال واقع شوې ده چې په ﴿ وَٱسْمَعْ ﴾ کښې مستتر دی او نبي کریم ﷺ ورباندې مخاطب دی. مګر د معنی حاصل یې په لاندې دوه ډولونو باندې اخستل کېدلی شي:

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۱۲

(۲) روح المعاني ج۵ ص۴۶

الف: په داسې حال کښې زمونږ خبره واوره چې بدو خبرو لره نه یې اورېدونکی. یعنې د خوشالۍ په حال کښې زمونږ خبره واوره.

ب: په داسې حال کښې زمونږ خبره واوره چې ښو خبرو لره اورېدونکی نه یې. یعنې: داسې خبرې وانه ورې چې ته وربانديې خوشالېږې او چې ستا وربانديې زړه ښه شي او یا بالکل خبرې وانه ورې چې سامعه قوه دې د منځه لاړه شي او کوڼ شې. همدغه معنی د یهودانو مطلبه وه.

طَعن څه معنی؟

۵ـ که څه هم د "طَعْن" کلمه اصلاً په غشو باندې ویشتلو ته وایي[۱]، مګر کنایةً د دې څخه عبارت ده چې د عیب په توګه د یو شي په یادولو کښې څوک پرېوزي. دلته یې مطلب دا دی چې دوی څکه د کلماتو تحریف کوي ترڅو د اسلام په دین باندې عیب ولګوي چې دا حق دین نه دی، که بالفرض حق دین وی نو مونږ به یې سپکاوی نه وی کړی، او که نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر وی نو زمونږ په کج رویو باندې به ورته وحې کړی شوې وی.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَـٰبَ ءَامِنُوا۟ بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰٓ أَدْبَارِهَآ أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَـٰبَ ٱلسَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ ٱللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٤٧﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿٤٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ ٱللَّهُ يُزَكِّى مَن يَشَآءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾ ٱنظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى ٱللَّهِ ٱلْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِۦٓ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾ ﴾

[۴۷] ای هغو کسانو چې دوی ته (اسماني) کتاب ورکړی شوی دی! په هغه کتاب باندې ایمان راوړئ (عقیده پرې وکړئ) چې مونږ (په اوسنی زمانه کښې) نازل کړی دی. په داسې حال کښې چې (همدغه اوسنی کتاب) د هغه دپاره تصدیق کوونکی دی چې هغه ستاسو سره دی (ستاسو کتاب رښتینی ګڼي).

د هغه څخه وړاندې (پرې عقیده وکړئ) چې مونږ مخونه محوه کړو نو په خپلو شاګانو باندې یې سرچپه کړو او یا (د هغه څخه وړاندې چې) په مخونو باندې داسې لعنت وکړو لکه په أصحاب السبت باندې مو چې کړی وه (چې د دوی څخه هم بېزوګان جوړ کړو). او د الله ﷻ کار کړی شوی دی (که اراده وکړي څوک یې مخه نه شي نیولی).

[۴۸] یقیناً الله ﷻ دا نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ونیول شي (څوک پرې کافر شي) او د دې (کفر) څخه په غیر (نور ګناهونه) هغه چا ته بښي چې اراده یې ورته وشي. او هر څوک چې د الله ﷻ

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۱۴

سره شریک ونیسي (پرې کافر شي) نو بې شکه هغه لویه ګناه وکړه (او په الله ﷻ باندې یې ډېره غټه افتراء وکړه چې د بښلو وړ نه ده).

[۴۹] ایا ته (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته نه ګورې چې خپل ځانونه تزکیه کوي (او دعوه کوي چې مونږ ته الله ﷻ ټول ګناهونه بښلي دي او تزکیه کړي یې یو. خو دغسې نه ده) بلکې الله ﷻ هغه څوک تزکیه کوي چې اراده یې وشي، او د نري تار په اندازه به هم ورباندې (د الله ﷻ د پلوه) ظلم ونه کړی شي (مګر دوی په من یشاء کښې شامل نه دي ځکه چې په الله ﷻ باندې کافر شوي دي).

[۵۰] نه ګوره چې دوی په الله ﷻ باندې څنګه دروغ تړي (او خومره جرئت کوي) او (یوازې) همدغه دروغ د ښکاره ګناه په حیث بس دی (چې الله ﷻ پرې لعنت نازل کړي).

ارتباطونه

۱_ هلته الله ﷻ فرمایلي وه چې په تحریف کوونکو باندې لعنت ورېږي چې د ایمان راوړلو توفیق د ډېرو لږو خلکو په لاس ورځي او دلته فرمايي چې د الله ﷻ لعنت خو د توفیق په نه موندلو باندې پای ته نه رسېږي، باید اهل الکتاب د خپلې کړنلارې څخه لاس واخلي او وډار شي چې څېرې به یې مسخه کړو او یا به ورباندې د اصحاب السبت په شان عذاب ورنازل کړو.

۲_ هلته یې فرمایلي وه چې اهل الکتاب په اسلام او په مسلمانانو باندې بد وایي او دلته فرمايي چې دوی په همدې اکتفاء نه کوي بلکې خپل ځانونه تزکیه کوي هم، چې په ډېره سمه لاره باندې روان دي او د الله ﷻ سره یې شریک نه دی ګرځولی حال دا چې خبره بالکل معکوسه او سرچپه ده.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای اهل الکتابو! د عناد څخه لاس واخلئ، کوم کتاب چې مونږ په دې زمانه کښې نازل کړی دی او ستاسو د کتاب تصدیق کوونکی هم دی چې اصلي مطالب یې سره متحد دي او هم ستاسو د کتاب تصدیق کوي چې په حقه د الله ﷻ کتاب دی. برسېره پر دې ستاسو کتاب چې د آخر الزمان پیغمبر په باره کښې څه وړاندوینه کړې وه هغه دې کتاب رښتیا کړه، چې ستاسو د کتاب قدر یې لا پسې زیات کړ.

لنډه دا چې تاسو ته د ایمان راوړلو ښه زمینه برابره ده او د انکار دپاره هیڅ معقول دلیل په لاس کښې نه لرئ نو راشئ په دې کتاب (قرآن کریم) باندې ایمان راوړئ او د الله ﷻ د لعنت څخه ځانونه خلاص کړئ، که نه نو د الهي لعنت لړۍ خو انتهاء ته نه ده رسېدلې او نه د لعنت ډولونه ختم شوي دي. که الله ﷻ درباندې د خپلو لعنتونو څخه یو بل ډول لعنت درنازل کړي، چې مخونه مو سرچپه کړي لکه چې اوس د الله ﷻ هدايات نه قبلوي او سرچپه روان یاست، او ظاهري حواس هم درڅخه واخلي چې نه خوله ولرئ، نه غوږونه او نه سترګې. یا په بل عبارت، د مخونو څخه مو څټونه جوړ کړي چې هیڅ ډول ظاهري حواس پکښې وجود ونه لري او ټول د منځه یوسي. او بالآخره یا مو د

اصحاب السبت په شان د بیزوګانو په څېرو باندې مسخه کړي. نو په دغو تبولو صورتونو کښې به مو د ایمان راوړلو چانس د لاسو څخه ووځي نو راشئ د دغه ډول لعنت څخه وړاندې ایمان راوړئ، د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نشي نیوی. د الله ﷻ کارونه داسې وګڼئ لکه چې عملي شوي وي او باور پرې وکړئ.

۲ـ که ستاسو دا خیال وي چې د کفریاتو سره-سره به الله ﷻ تاسو وبښي او د دنیاوي او اُخروي لعنتونو څخه به مو خلاص کړي او بلکې انعام به هم درکړي نو دا خیال د مغزو څخه وباسئ، الله ﷻ هیڅکله دا عظیمه ګناه (شرک او کفر) نه بښي.

هو! چې چا ته یې اراده وشي نو د کفر څخه پرته نور ګناهونه بښي او ترې تېرېږي. څکه هر څوک چې د الله ﷻ سره شریک جوړ کړي نو هغه ډېره لویه افتراء وکړه چې د بښلو وړ نه ده.

۳ـ نو ای اهل الکتابو! که تاسو د همدغې لویې افتراء څخه ډډه وکړئ نو ممکنه ده چې الله ﷻ درته نور ګناهونه وبښي او تزکیه مو کړي چې د ګناهونو څخه پاک شئ. که نه نو تاسو په دې باندې نه تزکیه کېږئ چې بدون د سند څخه خانونه تزکیه کړئ او دا خیال وکړئ چې مونږ ته دوزخ نشته مونږ به ضرور جنت ته ځو، دوزخ د نورو خلکو دپاره جوړ دی که بالفرض زمونږ څخه کوم یو دوزخ ته لاړ هم شي نو د څو ورځو څخه اضافه به هلته پاتې نه شي. او په دې منظور چې عوام خلک وغولوئ د کلماتو تحریف کوئ او د خپل اصلي مسیر څخه یې اړوئ.

خو خبره داسې نه ده، بلکې داسې ده چې تزکیه کوونکی (ګناه څخه پاکوونکی) الله ﷻ دی چې په هیڅا باندې د یوه تار په اندازه هم ظلم او تېری نه کوي. نو که تاسو په سمه لاره باندې روان شئ کېدی شي چې تاسو هم تزکیه کړي.

۴ـ ای پیغمبره! ته ګوره چې اهل الکتاب په الله ﷻ باندې څومره لوی دروغ تړي چې د یو پلوه ورسره شریک جوړوي او د بله پلوه لا دوزخ په نورو خلکو پورې خانګړی ګڼي او خانونه ورته جنتیان ښکاري. که نوره هیڅ ګناه نه وي همدغه ښکاره ګناه یې هم بس ده چې دوزخ ته پرې په دائمي توګه داخل شي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ نَّطْمِسَ ﴾ کلمه د "طَمْس" څخه اخستله شوې ده او "طمس" د یو شي د آثارو محوه کولو ته وایي[۱]، مګر په دې مقام کښې یې مفسرین کرام لاندې تفسیرونه کوي:

الف: دلته د قیامت د ورځې "طَمْس" مراد دی. څکه چې په هغې ورځ کښې به الله ﷻ د کافرانو مخونه د شا طرف ته واړوي، د همدې کبله دوی ته د شا د پلوه اعمالنامې ورکولی کېږي لکه چې فرمایي: ﴿ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَـٰبَهُۥ وَرَآءَ ظَهْرِهِۦ ﴾ [الإنشقاق: ۱۰] یعنې: او هر هغه څوک چې هغه ته د شا د خوا خپل کتاب (اعمالنامه) ورکړه شي[۲].

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۱۶
(۲) التفسیر الکبیر ج ۱۰ ص ۱۲۱

نو په دې تقدير بې د معنی حاصل بې داسې کيږي چې: ای اهل الکتابو! د قيامت د ورځې څخه وړاندې ايمان راوړئ چې په هغې ورځ کښې د ايمان راوړل څه فائده نه کوي.

مګر دا تفسير د لاندې وجوهو د کبله کمزوری معلوميږي:

اول: څرنګه چې په "نطمس" باندې ﴿ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّآ أَصْحَـٰبَ ٱلسَّبْتِ ﴾ جمله عطفه ده او دا جمله په دنيا کښې واقع شوې ده نو په کار دي چې د ﴿ نَّطْمِسَ ﴾ جملې څخه هم دنياوي طَمْس مراد کړی شي.

دوهم: پخپله اهل الکتابو ترې دنياوي "طَمْس" مراد کړی دی، او د نبي کريم ﷺ د خوا څخه په تقريري حديث سره تائيد شوی دی، هغه دا چې کله عبد الله بن سلام ﷺ لوستلی شوی ايت واوريده نو مخامخ نبي کريم ﷺ ته ورغی او کور ته ستون نه شو او ورته يې وويلې چې: يا رسول الله! زما دا ګومان نه وه چې زه به تاته ورسيږم حال دا چې مخ به مې څټ ته نه وي اوښتی[1] (خو د الله ﷻ فضل وه چې په عادي څيره کښې درته راورسيدم نو دا دی ايمان مې درباندې راووړ). او بلکې د همدې پار څخه کعب بن الأحبار ﷺ هم په ايمان باندې مشرف شوی وه[2].

ب: دلته "طَمْس" په خپله معنی سره دی خو د ﴿ وُجُوهًا ﴾ څخه د اغراضو وجوه (مخونه) مراد دي[3]، نو د معنی حاصل بې داسې کيږي چې: ای اهل الکتابو! د هغه څخه مخکښې ايمان راوړئ مو چې په زړو کښې پټ ساتلي وي هغه به رسوا کړو او مسلمانان به پرې خبر کړو.

چې د اغراضو مخونه مو شا طرف ته واړوو چې تاند به وهئ؛ او مطلب ته به نه رسيږئ او بلکې څه دا هم چندان د تفسير په توګه متبادر نه دی که څه هم واقعيت لري.

ج: خينو لا د دې څخه هم بعيده معنی اخستې ده چې: د هغه څخه وړاندې ايمان راوړئ چې بيرته د شام "أذرعات" ته ورو شړل شئ لکه چې تاسو د همغه ځای څخه حجاز ته راغلي وئ[4].

د: مګر ډيره ښه معنی بې هغه ده چې د رئيس المفسرين ﷺ څخه روايت شوې ده، هغه دا چې: د هغه څخه وړاندې په ايمان باندې خانونه مشرف کړئ چې: "نجعلها کخف البعير"[5] مخونه مو داسې وګرځوو لکه د اوښ تله، چې نه پکښې سترګې شته، نه غوږونه او نه خوله.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: که دغه څلورمه معنی ډيره ښه معنی وی نو په يهودو کښې به واقع شوې وی او د خينو د مخونو څخه به د اوښانو تلې جوړې شوې وی، نو معلومه شوه چې دا غوره تفسير نه دی؟

مونږ وايو چې: مفسرينو کرامو خو دغه سوال ته متعدد جوابونه کړي دي[6] خو په زړه پوری

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۴۳۹
(۲) تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۰۸
(۳) تفسير المنار ج۵ ص۱۴۵
(۴) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۱۹
(۵) تفسير البغوي ج۱ ص۴۳۸
(۶) تفسير ابي السعود ج۲ ص۱۶۸

جواب یې دا دی چې الله ﷻ اهل الکتاب د تهدید په توګه مخاطب کړه چې که زمونږ اراده وشي نو ظاهري حواس به هم درڅخه واخلو لکه څنګه چې تاسو د حق د ادراک څخه معطل کړي دي. ته به وایي چې بالکل حواس نه لرئ. او داسې خو یې نه دي مخاطب کړي چې مونږ به ضرور دغه عذاب درباندې درنازلوو او مخونه به مو سرچپه کوو[1].

یادونه

۳_ د ﴿ أَصْحَٰبَ ٱلسَّبْتِ ﴾ قیصه (چې الله ﷻ د یهودو د یوې ډلې څخه بېزوګان جوړ کړه) په [الأعراف:۱۶۳] ایت کښې راروانه ده او په [البقرة:۶۵] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

د شرک تعریف او ډولونه

۴_ که څه هم د شرک لغوي معنی واضحه ده چې ګډون او په یوه شي کښې برخوال ګرځول دي. د همدې مادې (ش، ر، ک) څخه شرکت، اشتراک، مشترک او داسې نورې کلمې هم اخستلې شوې دي چې په دنیاوي شیانو کښې یې تول خلک پېژني، اما په اُخروي او دیني شیانو کښې د شرک کلمه په لاندې معناوو باندې استعماله شوې ده[2].

الف: "شرك الإستقلال"، چې _العیاذ بالله_ څوک په دوه مستقلو معبودانو باندې قائل وي. لکه مجوس چې د خیر یو خالق ګڼي او د شر بل خالق.

ب: "شرك التبعیض"، چې څوک یوې مجموعې ته په الوهیت باندې قائل وي چې په همدغې مجموعې کښې الله ﷻ هم شامل وي. لکه نصارا چې په درېوو اقانیمو باندې قائل دي چې د [النساء:۱۷۱] ایت لاندې یې څه شرحه راروانه ده.

ج: "شرك التُقریب"، لکه د جاهلیت د قدیمي زمانې مشرکان چې پرې قائل وه. د دوی د خولې څخه الله ﷻ حکایت کوي چې: ﴿ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَآ إِلَى ٱللَّهِ زُلْفَىٰٓ ﴾ [الزمر: ۳] یعني: مونږ د دوی عبادت د بل شي دپاره نه کوو مګر د دې دپاره چې دوی مونږ الله ﷻ ته ورنژدې کړي نژدې کول.

د: "شرك التُقلید"، لکه چې د جاهلیت د وروستیو زمانو مشرکانو به ویلې چې مونږ په همدې کار (بُت پرستی) باندې خپل پلرونه موندلي دي ځکه یې عبادت کوو.

ذکر شوي څلور واړه ډولونه بالاتفاق د اسلامي ملت څخه وتل دي او سوچه کفر دی.

هـ: "شرك الأسباب"، چې د أشیاؤ په ایجاد کښې سببونو ته په تاثیر باندې قائل وي، لکه فلاسفه او طبعیین. په دې ډول شرک کښې باید وکتل شي چې که بالفرض دوی اسبابو لره په داسې تاثیر باندې قائل وي چې بالطبع تاثیر کوي او أشیاء پیدا کوي حتی چې الله ﷻ پکښې هیڅ اثر نه لري، نو دا ډله هم بالاجماع کافره ډله ده. او که په داسې تاثیر ورته قائل وه چې تاثیر یې بالطبع نه دی

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۱۹۷

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۰۰

بلکې الله ﷻ پکښې تاثیر اچولی دی، نو دا ډله که څه هم کافره ډله نه ده مګر فاسقه ده. ځکه چې د اهل السنة والجماعة مسلک دا دی چې اسباب محض عادي طریقې دي چې اشیاء پرې موجودېږي، او ایجاد (وجود ورکول) د الله ﷻ خاصه ده چې هیڅوک ورسره پکښې په هیڅ وجه اشتراک نه لري.

د: شرك الأغراض°: چې څوک په یوه عبادت کښې دا غرض هم ولري چې خلک راباندې شاباس ووايي او خلکو ته ښه ښکاره شم.

دا ډول عبادت (چې په ریاکارۍ سره شهرت لري) په اجماع سره کفر نه دی او سړی ورباندې د اسلامي ملت څخه نه خارجېږي که څه هم اجر او ثواب نه لري او ضائع کېږي.

یادونه

۵_ لکه څنګه چې کله-کله په نېکو اعمالو باندې د ایمان اطلاق کېږي، لکه چې فرمایي: ﴿ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَـٰنَكُمْ ﴾ [البقرة:۱۴۳] یعنې: او الله ﷻ داسې نه دی چې ستاسو ایمان (لمونځونه) ضائع کړي (چې بیت المقدس ته مو کړي دي). همدارنګه کله-کله په ګناهونو باندې هم د کفر اطلاق کېږي لکه چې ریاکارۍ ته د شرک لقب ورکول شوی دی.

که څوک د دې څخه اضافه شرحه غواړي، هیله ده چې د همدې شرحې مرجع ته مراجعه وکړي چې د شرک په باره کښې یې ډېر په زړه پورې تشریحات کړي او هم یې د شرک مربوط زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي، الله ﷻ دې اجر ورکړي.

په دې مقام کښې شرک په کومه معنی سره دی؟

۶_ د ذکر شوې تشریح څخه څرګندېږي چې د شرک د اقسامو څخه لومړني څلور واړه قسمونه او د پنځم قسم یو احتمال په اجماع سره نور څه نه دي مګر کفر دی. نو د همدې کبله په دې مقام کښې مفسرینو کرامو شرک په کفر سره تعبیر کړی دی، لکه چې همدا تفسیر د رئیس المفسرین ؓ څخه روایت شوی[۱]. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: الله ﷻ دا خبره هیچا ته نه ښيي چې د کفر د انواعو څخه په یوه نوعه باندې کافر شي ترڅو چې په خپل ژوند کښې ورڅخه توبه تائب نه شي او په الله ﷻ باندې په رښتیانی توګه ایمان رانه وړي.

سوال جواب

۷_ که څوک وايي: نو په دې کښې څه حکمت دی چې "إِنَّ اللهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُكْفَرَ بِهِ" نازل نه شو ترڅو ایت شریف په صراحت سره د کفر ټولو ډولونو ته شامل شوی وی؟

مونږ وایو چې: څرنګه چې بحث په اهل الکتابو کښې روان دی او دوی خپل ځانونه په دې باندې هم تزکیه کول چې مونږ موحدین یاستو مونږ ته به ضرور ټول ګناهونه ښېنلی کېږي، نو الله ﷻ د دوی

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۵۱

دغه خیال رد کړ او وېې فرمایل چې تاسو خو موحدین نه یاست، تاسو هم د الله ﷻ سره شریکان جوړ کړي دي، ایا دا شرک نه دی چې یا عیسی ؑ او یا عُزیر ؑ ته د الله ﷻ دپاره په زوی ولی باندې قائل یاست؟ ﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ ٱبْنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَٰهِهِمْ يُضَٰهِـُٔونَ قَوْلَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَبْلُ﴾ [التوبة: ۳۰] یعني: او یهود وايي چې عُزیر ؑ د الله ﷻ زوی دی او نصارا وايي چې عیسی ؑ د الله ﷻ زوی دی، دا د دوی په خولو باندې خبره ده (څه دلیل ورباندې نه لري) دوی د هغو کسانو سره (په شرک کښې) مشابهت کوي چې د دوی څخه لا پخوا کافر شوي وه.

لنډه دا چې اهل الکتابو هم دا منله چې الله ﷻ شرک نه بښي خو خپل ځانونه یې موحدین ګڼل نو دوی په غوږ ووهل شوه چې تاسو هم د شرک مرتکبین یاست، که بالفرض په شرک باندې په اېت شریف کښې صراحت نه وی شوی نو ذکره شوې نکته به پټه پاتې وی.

یادونه

۸ـ ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوو ایتونو په اړوند زښت ډېر احادیث راغونډ کړي دي[۱]، که څوک غواړي چې د احادیثو په رڼا کښې یې په تفسیر باندې پوه شي نو هلته دې مراجعه وکړي.

اهل الکتاب خپل ځانونه تزکیه کوي

۹ـ د خپل ځان تزکیه کول په لاندې دوه ډولونو سره صورت نیسي:

الف: چې سړی نېک اعمال کوي او د مناهیوو څخه ځان ساتي. یا په بل عبارت: خپل ځان په عمل سره تزکیه کوي. موږ مکلف یاستو چې خپل ځانونه په همدې ډول سره تزکیه او بَری حاصل کړو، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا﴾ [الشمس: ۹] یعني: یقیناً هغه څوک د نجات خاوند شو چې خپل نفس یې تزکیه کړ.

ب: چې سړی صرف په قول او وینا سره بې دلیله ځان تزکیه کوي. د اهل الکتابو تزکیه د همدې قبیلې څخه ده لکه چې په [البقرة: ۸۰] او [المائدة: ۱۸] ایتونو کښې پوره شرحه شوې ده او لاندې حدیث یې هم واضحه کوي[۲] چې یوه ورځې د یهودانو یوه ډله نبي کریم ﷺ ته ورغله او خپل ماشومان یې د ځانونو سره هم وروستلي وه او ورته یې وویلې: ای محمده! ایا زمونږ په دغو اولادونو باندې کومه ګناه شته؟ نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې «لا» نشته. نو دوی وویلې چې زمونږ دې قسم وي چې مونږ د همدغو ماشومانو غوندې د ګناهونو څخه پاک یاستو، که د ورځې ګناه وکړو هغه راځخه د شپې رژوله کېږي او که د شپې یې وکړو نو هغه راځخه د ورځې محوه کېږي.

---

(۱) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۰۸؛ تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۰۲

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۰۳

اما دوی په همدغه مطلب باندې هیڅ دلیل نه درلود چې په دې دلیل باندې مونږ د ماشومانو غونډې یاسو.

د دې ایت ارشاد

۱۰_ لکه څنګه چې په ایت شریف کښې د اهل الکتابو کړنلاره رد شوه چې خپل ځانونه به یې تزکیه کول، همدارنګه مونږ ته همدغه ایت شریف ارشاد کوي چې خپل ځانونه بې ضرورته تزکیه نه کړو. د ضرورت مثال یې دای دی:

الف: چې په چا باندې تهمت ولګول شي او د خان څخه دفاع وکړي.

ب: چې د اصلاح دپاره خپل ځان معرفي کړي ترڅو یې جګړه ماران په خوله باندې اعتبار وکړي او د اصلاح او حکمیت موقع ورکړي. یا دانسې نور صورتونه چې که سړی خپل ځان معرفي نه کړي فساد جوړېږي او یا لوی خیر د لاسه وځي، مګر په هر تقدیر ضرور ده چې دروغ پکښې ونه وایي.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وایي چې: ایا دا جائزه ده چې سړی د بل چا تزکیه وکړي چې فلانی سړی ډېر ښه سړی دی؟

مونږ وایو چې: په دې باره کښې لاندې دوه ډوله احادیث روایت شوي دي:

اول: یوه ورځې د نبي کریم ﷺ په حضور کښې یوه سړي د بل سړي زیاته مدحه (تزکیه) وکړه نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «لَقَدْ اهلكتُمْ أَوْ قَطَعْتُمْ ظَهْرَ الرَّجُلِ»[1] یقیناً سړی مو هلاک کړ او یا مو د ده ملا ورماته کړه. یعنې دا کار یې ښه ونه ګڼه.

همدارنګه نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «إِيَّاكُمْ وَالتَّمَادُحَ فَإِنَّهُ الذَّبْحُ»[2] یعنې: یو د بل د مدحې کولو څخه ځانونه وساتئ؛ چې یقیناً دا کار د سړي ذبحه کول دي.

دوهم: یوه ورځې ابو بکر الصدیق ﷺ نبي کریم ﷺ ته عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! زما لنګ د یوې خوا څخه ښویږي (نو ښنګری مې پکښې پټېږي چې په متکبرینو کښې حساب نه شم)؟ نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «إِنَّكَ لَسْتَ مِنْهُمْ»[3] یعنې: یقیناً ته د هغوی (متکبرینو) څخه نه یې.

تطبیق

۱۲_ علماوو کرامو د ذکر شوو دوارو ډولو روایتونو تطبیق په لاندې ډول باندې کړی دی[4]:

الف: باید څوک د چا مدحه په تیقن سره ونه کړي بلکې باید ووایي چې زما ګومان دی اما حقیقت الله ﷻ ته ښه معلوم دی چې داسې به وي او که نه. او هم باید په تزکیه کښې افراط ونه کړي.

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۴۱۴

(۲) سنن ابن ماجه ج۲ ص۲۶۵

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۸۹۵

(۴) شرح النووي علی صحیح مسلم (باب النهي عن المدح)

ب: د هغه چا مدحه ممنوعه ده چې سړی پوهېږي چې هغه ورباندې اغواء کېږي او د تکبر د پیدا کېدلو خطر موجود وی او یا پکښې د بل ضرر احتمال وي، که نه نو کله-کله په مدحه کولو کښې مصلحت هم وي.

ج: د نهي روایت هغو خلکو ته متوجه دی چې مدحه او تزکیه د غیر مشروعو اغراضو دپاره کوي لکه چې ځینې سوالگر د همدې حیلې څخه کار اخلي.

فتیل څه معنی؟

۱۳ـ په عربي ژبه کښې دا دستور دی چې د یو شي د حقارت او قلت دپاره کله فتیل، کله نقیر، او کله قطمیر ذکر کوي. د درېواړو کلماتو معناوې لاندې لوستلی شئ[١]:

الف: "فتیل" هغه نري تار ته وایي چې د کجورې د زړي په ژوره برخه کښې قرار لري. او ځینې لا وایي چې د گوتو خیري ته فتیل وایي.

ب: "نقیر" د کجورې د زړي د ژورې برخې څخه عبارت دی.

ج: "قطمیر" هغه نری سپینه پرده ده چې د کجورې په زړي باندې راتاوه شوې وي.

﴿ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ نَصِيبًا مِّنَ ٱلْكِتَٰبِ يُؤْمِنُونَ بِٱلْجِبْتِ وَٱلطَّٰغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا۟ هَٰٓؤُلَآءِ أَهْدَىٰ مِنَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ سَبِيلًا ﴿٥١﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَعَنَهُمُ ٱللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾ ﴾

[٥١] ایا ته هغو خلکو ته نه گورې چې هغوی ته د کتاب (تورات) څخه څه برخه ورکړه شوې ده (چې څومره عجیبه خلک دي؟)، دوی په بوتانو او سرکشانو باندې ایمانونه راوړي او هم هغو کسانو ته وایي چې هغوی کفر(شرک) اختیار کړی دی چې همدوی (مشرکان) د هغو کسانو څخه چې (په قرآن باندې) ایمانونه یې راوړي دي د لارې (مسلک) د حیثه ډېر ښه لاره موندونکي دي (د دوی بوت پرستي بهتره گڼي).

[٥٢] همدغه (ډله) هغه خلک دي چې الله ﷻ د خپل رحمت څخه لرې کړي دي (لعنت یې پرې نازل کړی دی) او په هر چا باندې چې الله ﷻ خپل لعنت نازل کړي نو هیڅکله به ته هغه لره کومک کوونکی ونه مومې (چې د الله ﷻ د لعنت مخه ونیسي او یا نجات ورکړي).

ارتباطونه

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ اشارتاً فرمایلي وه چې اهل الکتاب د توحید په عقیده باندې پاتې نه دي او د مشرکانو سره په عقیده کښې گډ شوي دي. په دې ایتونو کښې په همدې

---

(١) روح المعاني ج٥ ص٥٤

مطلب بانديې دوه ډلولونه ذکر کېږي چې د يو پلوه بوتانو ته دوی سجدې کوي او د بله پلوه د مشرکانو عقيده د مسلمانانو څخه بهتره ګڼي.

۲ ـ دلته د اهل الکتابو د ځېلو ځانونو تزکيه بيانه شوې ده او دلته د تزکيې رد بيانېږي چې دوی د شرک مرتکبين دي ايا شرکي عقيده تزکيه کېدلی شي؟

۳ ـ دلته دوی يوځولی شوي وه چې ايمان راوړئ که نه نو د لعنت لړی خو لا ختمه نه ده نور لعنت به هم دربانديې د الله ﷻ د پلوه درنازل شي او دلته د نور لعنت يوه نمونه ښودلې شوې ده چې دوی ځپل اصلي دين (توحيد) په شرک بانديې بدل کړ او توفيق يې په نصيب نه شو

شان نزول

د أحد د غزا څخه وروسته د مدينې منورې د اهل الکتابو (يهودانو) څخه اويا کسيزه ډله د کعب بن الاشرف په مشرۍ مکې معظمې ته لاړه ترڅو د مسلمانانو په ضد عربي تولنې (قومونه) راوپاروي چې په مسلمانانو بانديې يوه ګډه حمله وکړي (همدغه جرګه د أحزابو د غزا اصلي سبب وه).

عربي قومونه (قريش) د ذکر شوې جرګې ملاتړ ته زړه نا زړه وه چې تاسو خو اهل الکتاب ياست او مسلمانان هم اهل الکتاب دي، مونږ دارېږو چې زمونږ پوهنا کولو ته به مو چل جوړ کړی وي او په همدې طريقه به زمونږ بېخ وباسئ؛ د هغوی سره به لاس يو کړئ، نو که ستاسو چل مطلب نه وي نو دغو دوارو بوتانو ته سجدې وکړئ ترڅو مونږ ته راښزدې شئ؛ او مونږ مطمئن شو. نو ذکره شوې اويا کسيزه جرګه ټول بوتانو ته په سجده بانديې پرېوانه او د ښکاره شرک مرتکب شوه.

په دې منځکښې ابو سفيان (چې په هغه وخت کښې لا د "رضي الله عنه" مستحق شوی نه وه) د جرګې مشر (کعب بن الاشرف) ته مخ وروارړاوه چې ته خو يوه سړی يې، ريښتيا ووايه چې مونږ په سمه لاره بانديې روان ياستو او که مسلمانان؟ او د دوارو مسلکونو ته يې څه شرحه ورکړه.

کعب (د جرګې مشر) ووېلې چې: "اَللَّهُ وَاللهِ أَهْدَى سَبِيلًا مِمَّا عَلَيْهِ مُحَمَّدٌ وَأَصْحَابُهُ"[1] يعنې: قسم دی چې ستاسو مسلک د هغوی څخه بهتر دی او تاسو د هغوی څخه په بهتره لاره بانديې روان ياست.

د مطلب خلاصه

۱ ـ يعنې: ای پيغمبره! ته هغو خلکو ته نه ګورې چې دوی ته اسماني کتاب ورکړی شوی وه خو د دوی سره د ټول کتاب څخه اوس څه برخه پاتې ده او نور يې تحريف کړی دی. دوی عجيبه خلک دي، د يو پلوه ځېل ځانونه موحدين ګڼي خو د بله پلوه په مزخرفاتو معتقد دي او هم بوتانو ته سجده کوي، حال دا چې دغه دواړه کارونه د توحيد د عقيدې سره منافي دي.

---

(۱) تفسير البغوي ج۱ ص۴۴۱؛ البحر المحيط ج۳ ص۶۷۵؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۰۲

برسېره پر دې دوی بوت پرستان (کافران) د مؤمنانو څخه بهتر ګڼي چې د هغوی مسلک د دوی څخه سم او سېده دی، حال دا چې بوت پرستي د مزخرفاتو څخه په غیر بل شی نه دی.

۲ـ اهل الکتابو څکه د ذکرو شوو کارونو او عقاندو طریقه غوره کړې ده چې الله ﷻ دوی د خپل رحمت څخه لرې کړي دي او کومک بې ورسره نشته، او څوک چې د الله ﷻ رحمت څخه لرې دي او کومک یې ورسره نه وي نو د هغه به همدغه حال وي چې په شرک به ورګډېږي او لا خپل خانونه به تزکیه کوي او خان ته به موحدین وایي. دوی به هیڅ کومک کوونکی ونه مومي چې د الله ﷻ د لعنت څخه یې خلاص کړي.

توضیحات

۱ـ که څه هم مونږ د "طَاغُوت" د اشتقاق او معناوو په باره کښې د [البقرة:۲۵۶] ایت لاندې څومره بیان چې ضرور وه لیکلی دی، هلته دې وکتل شي، خو دلته دومره اضافه کوو چې خینو مفسرینو کرامو ترې په دې مقام کښې کعب بن الاشرف الیهودي هم مراد کړی دی لکه چې په شان نزول کښې تېر شوه[۱]، مګر مونږ ته دا بهتره ښکاري چې په خپل عموم سره پرېښودل شي ترڅو هغو ټولو معناوو ته شامل شي چې د ذکر شوي ایت لاندې بیان شوې دي، او دا څکه چې په یهودانو باندې همدا عموم ښه تطبیق دی چې د یوې بدۍ څخه یې هم سرونه نه غړول او نه یې غړوي.

جبت څه معنی؟

۲ـ د "جِبْت" کلمه په اصل کښې "جِبْس" په سین سره وه، بیا سین په "ت" سره بدلون موندلی دی. "جِبْس" هغه خیري ته وایي چې په هغه کښې هیڅ ښېګڼه نه وي[۲]. په دې مقام کښې مفسرینو کرامو متعدد تفسیرونه کړي دي. یا په بل عبارت، په هغو ټولو معناوو باندې یې د "جِبْت" کلمه هم تفسیره کړه په کومو سره یې د چې "طَاغُوت" کلمه تفسیره کړې ده. لکه ساحر، شیطان، بوت، کاهن او داسې نور[۳].

د همدې کبله خینو علماوو کرامو "جِبْت" او "طَاغُوت" مترادفان ګڼلي دي[۴]، او خینو دواړه کلمې د دوه وو بوتانو په نومونو باندې تفسیرې کړې دي[۵].

نبي کریم ﷺ هم د "جِبْت" تفسیر د تشخیص په توګه باندې نه دی کړی بلکې فرمایلي دي چې: «الْعِيَافَةُ وَالطِّيَرَةُ وَالطَّرْقُ مِنَ الْجِبْتِ»[۶] یعني: دغه درېواړه کارونه هم د جبت څخه دي:

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۳۹
(۲) مفردات الراغب ص۸۳
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۳۹؛ التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۲۹
(۴) البحر المحیط ج۳ ص۶۷۶
(۵) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۳۳
(۶) سنن ابي داؤد ج۲ ص۷۱۹

الف ”عِیَافَة“ دې ته وايي چې څوک د مرغانو په نومونو باندې فالونه نيسي.

ب ”طِیَرَة“ دې ته وايي چې څوک د مرغانو په الوزولو باندې فالونه نيسي. مثلاً که ښي طرف ته والوت نو الوزونکي چې کوم کار ته نيت کړی دی هغه ښه دی (د دوی په ګومان)، او که چپ طرف ته والوت نو هغه ښه نه دی.

ج ”طَرْق“ هغه فال نيولو ته وايي چې په خطونو او جدولونو سره يې رواج موندلی دی.

نو ځکه مونږ ته دا ښه ښکاري چې په دې مقام کښې د ”طَاغُوت“ څخه ټول هغه ګمراه کوونکي واخستلی شي چې په سترګو باندې ليدل کېږي، لکه بوت او داسې نور. او د ”جِبْت“ کلمه په هغو ګمراه کوونکو حمله کړی شي کوم چې په سترګو نه ليده کېږي، لکه سحر او شيطان. نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې يهودان د ګمراهۍ په يوه سبب باندې هم صرفه نه کوي، که څه هم هغه په سترګو ليده کېږي او يا نه ليده کېږي، په ټولو باندې معتقد دي او بيا لا خانونه موحدين ګڼي!.

يادونه

٣ـ مونږ د [البقرة:١٥٩] ايت لاندې د لعنت په باره کښې پوره معلومات ليکلي دي ـ والحمد لله ﷻ ـ هيله ده علاقمندان يو ځل هلته مراجعه وکړي.

﴿أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ ٱلْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ ٱلنَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ يَحْسُدُونَ ٱلنَّاسَ عَلَىٰ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۖ فَقَدْ ءَاتَيْنَآ ءَالَ إِبْرَٰهِيمَ ٱلْكِتَـٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَءَاتَيْنَـٰهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾ فَمِنْهُم مَّنْ ءَامَنَ بِهِۦ وَمِنْهُم مَّن صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾﴾

[٥٣] ايا دوی (اهل الکتابو) ته د ملک (اختيار) څخه څه برخه شته؟ (که بالفرض دوی لږ څه برخه درلودی) نو په دغه وخت کښې به يې خلکو ته (عموماً او مسلمانانو ته خصوصاً) د کجورې د زړي د چاود په اندازه هم (څه خير) نه وی ورکړی (ياتې خو لا نبوت او سرلوړي).

[٥٤] ايا دوی د خلکو سره (عموماً او د مسلمانانو سره خصوصاً) په هغه څه باندې حسد کوي چې هغوی ته الله ﷻ د خپل فضل څخه څه شی ورکړی دی؟، نو يقيناً مونږ خو د ابراهيم ﷺ ټبر ته کتاب او با عمله علم ورکړی وه، او هم مو دوی ته لويه پادشاهي (د دنيا او آخرت سيالات) ورکړی وه.

[٥٥] نو د دوی ځينې هغه کسان وه چې ايمان يې پرې راووړ او د دوی ځينې هغه کسان وه چې بېرته ترې تاو شوه (او عقيده يې ورباندې ونه کړه). او دوزخ د سوزوونکي په حيث بس دی (د عنادیانو سره لياقت لري).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: یهودان چې د مشرکانو دین د مسلمانانو د دین څخه بهتر ګڼي د دې غیر منصفانه قضاوت وجه به یا دا وي چې د الله ﷻ د رحمت او فضل وېشنه به د دوی په لاس وي، هغه شی به ښه وي چې دوی ورته ښه ووایي او هغه شی به بد وي چې دوی ورباندې د بد نوم کېږدي. نو ایا دوی د الله ﷻ د رحمت په وېشلو کښې لږ څه برخه لري؟ دوی پکښې هیڅ برخه نه لري او دلیل یې دا دی چې دوی په انتهاء درجه بخیلان دي، که بالفرض د دوی د لاسه څه پوره وی او ناکاره شی د دوی په خولو باندې ښه جوړېدی او یا بالعکس ښه شی د دوی په خولو باندې ناکاره ګرځېدی نو دوی به تولو خلکو ته د یوه نقیر (د کجورې د زړي د چاود) په اندازه هم په څه ښېګڼه نه وی قائل شوي او تولې ښېګڼې به یې په خانونو پورې حصرې کړې وی، چې تولې ښېګڼې به د دوی وې او تولې بدی به د نورو خلکو.

او یا به د همدې غیر منصفانه قضاوت وجه دا وي چې دوی د الله ﷻ په فضل باندې چې د دوی څخه په غیر یې هر چا ته ورکړی دی رخه او حسد کوي او د حسد د کبله د لمر سترګه په ګوته پټوي.

۲ـ نو کله چې اوله وجه نه ده، څکه چې مونږ په "یو لکو ځلرېښتو زرو" زیات یا کمو پیغمبرانو علیهم السلام باندې د نبوت پېرزوینه کړې ده او خصوصاً د ابراهیم علیه السلام اولادې ته مو هم کتاب او هم باعمله علم ورکړی دی او د لوی ملکیت خاوندان مو ګرځولي دي چې د نن ورځې پورې ابراهیم علیه السلام د "رئیس الموحدین" په نوم یادېږي، او هم د موسی علیه السلام او د هارون علیه السلام پاچاهي د هیچا څخه پټه نه ده چې د فرعون متکبر او حاسد پاچاهي یې د خاورو سره برابره کړه، همدارنګه د داوُد علیه السلام او د سلیمان علیه السلام پاچاهي هر چا ته څرګنده دي چې د جالوت کُبرېدی یې هواره کړه او د بلقیس تخت یې د سترګو په رپ کښې څان ته حاضر کړ. نو که بالفرض الله ﷻ د خپل فضل په ورکړه کښې د یهودانو څه مداخله منلې وی او د دوی خبرې څه اثر درلودی نو ذکر شوي فضلونه به د دوی څخه په غیر هیچا ته نه وی ورکړی شوي.

نو معلومه شوه چې د غیر منصفانه قضاوت وجه د دوی حسد او کینه ده او بس. مګر دوی ته په کار دي چې د حسد څخه لاس واخلي، څکه چې د یو پلوه حسد د الله ﷻ د فضل مخه نه شي نیولی او د بله پلوه د ابراهیم علیه السلام د تبر څخه محمد ﷺ هم دی چې د اسماعیل علیه السلام د زوزات څخه دی، ایا دا معقوله ده چې یهودان د همدې تبر څخه یوازې د اسحاق علیه السلام او یعقوب علیه السلام په زوزات پورې تول فضائل منحصر ګڼي؟

مونږ د خپلو فضائلو مخ لومړی د یعقوب علیه السلام زوزات ته ورتاو کړی وه او تر ډېره وخته پورې په همدوی کښې د نبوت سلسله جاري وه خو دوی همدغه فضائل (نبوات) هم په رښتیاوو معناوو کښې ونه منل او عقیده یې ورباندې ونه کړه، بلکې وخت په وخت ترې بېرته تاو شوه او د الله ﷻ

فضائل بې په لغته ووهل او د نبوت سلسله ورڅخه قطعه شوه. یا په بل عبارت: ټول په اتفاقي توګه پرې معتقد نه شوه چا پرې ایمان راووړ او چا ورته شا کړه.
او دا دی نن هم ځينې منصفانه قضاوت کوي او په محمد ﷺ باندې ایمان راوړي لکه عبد الله بن سلام ﷺ او د ده امثال، او ځينې په خپل کفر باندې کلک دي او د اسلام څخه ورته شرکي مسلک بهتر ښکاري.
۲ـ نو ای پیغمبره! ته مه خپه کېږه چې په دوی باندې دلایل تاثیر نه کوي، ځکه چې ستا په دعوت کښې نقصان نشته بلکې د دغسې عنادیانو حاسدانو دپاره د دلایلو وړاندې کول څه ګټه نه لري رسولي او څه تاثیر وربانډې نه کوي، ترڅو چې په سوزونکې اور (دوزخ) کښې واچولی شي نو ایله به ایله عقل به یې سر ته ورشي.

توضیحات

۱ـ د همدې ذکر شوې ایت شریف لاندې دوه نظائر ولولئ:
الف ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَٰذَا الْقُرْآنُ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ ۝ أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ﴾ [الزخرف: ۳۱ـ۳۲] یعنې: او دوی وایې چې دا قرآن کریم د دوه وو کلو (مکې او طائف) څخه ولې په یوه لوی سړي باندې نازل نه کړی شو. ایا ستا د رب ﷻ د رحمت ویشنه دوی کوي؟ (ایا دوی څه واک لري چې په فلاني دې نازل کړی شي او په فلاني دې نازل نه کړی شي؟).
ب ﴿قُل لَّوْ أَنتُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَّأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنفَاقِ ۚ وَكَانَ الْإِنسَانُ قَتُورًا﴾ [الإسراء: ۱۰۰] یعنې: ورته ووایه که (بالفرض) تاسو زما د رب د خزانو ملکیت (واک) درلودی نو په دغه کښې به مو هم د انفاق (ختمېدلو) د ډاره شومتیا غوره کړې وي او انسان شومتیا کوونکی دی.
نو په دې مقام کښې یې لنډ مطلب دا کېږي چې: ای یهودانو! که تاسو هر څومره هلې ځلې وکړئ چې د نبي کریم ﷺ د نبوت د وړاندې تګ مخه به ونیسئ، ستاسو د لاسه هیڅ نه کېږي. لکه څنګه مو چې د نبي کریم ﷺ د پیغمبر ګرځېدلو کښې څه د لاسه پوره نه وه همدارنګه مو د ده په وړاندې تللو کښې هم رخه او حسد څه تاثیر نه لري، تاسو نور څه نه کوئ فقط د الله ﷻ غضب لا نور هم خانونو ته اضافه کوئ.

عظیم ملک څه شی وه؟

۲ـ که څه هم مفسرینو کرامو د هغه عظیم ملک ډېر تفسیرونه کړي دي چې د ابراهیم ﷺ تېر نه ورکړی شوی وه[۱]، خو مونږ ته د الماوردي رحمه الله تفسیره غوره ښکاره شو چې الله ﷻ دوی ته هم دنیاوي سیاجت ورکړی وه او هم یې د نبوت خاوندان ګرځولي وه چې ډېر ځرګند مثالونه یې داود ﷺ او سلیمان ﷺ دي.

[۱] زاد المسیر ج۲ ص۱۴۱

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِـَٔايَٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُم بَدَّلْنَٰهُمْ جُلُودًا
غَيْرَهَا لِيَذُوقُواْ ٱلْعَذَابَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ
ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۖ لَّهُمْ فِيهَآ أَزْوَٰجٌ
مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ ﴾

[۵۶] يقينًا هغه کسان چې زمونږ په ایتونو باندې کافر شوي دي ډېر ژر به یې اور (دوزخ) ته ورداخل کړو. هر کله چې د دوی پوستکي (څرمنې) پخې شي (وسوزوي) دوی لره به نور پوستکي (څرمنې) ورتبدیلوو، د دې دپاره چې دوی (په دوامداره توګه) عذاب وڅکي. بې شکه الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

[۵۷] او هغه کسان چې دوی ایمان راوړی دی او نېک عملونه یې کړي دي، ژر به دوی داسې باغونو ته ورداخل کړو چې لاندې ترې (څلور ډوله) ویالې بهېږي، په داسې حال کښې چې دوی به پکښې همېشه وي همېشه. دوی (جنتیانو) لره هلته پاکیزه جوړې (ښځې) شته او هم به دوی ډېر ګڼ (ښه) سیوري ته ورداخل کړو.

د مطلب خلاصه

څرنګه چې په وړاندېني ایت کښې خلک په دوه وو ګروپونو وېشلي شوي وه چې ځینې ایمان راوړي او ځینې مخ بېرته ستنېږي او کفر اختیاروي، نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ د دواړو ډولو اُخروي حالت تمثیل کړ. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې:

۱ـ څوک چې زمونږ په ایتونو باندې کفر اختیاروي او په همدې حالت باندې مړه کېږي نو په یقین سره به دوی داسې ګرم سوزوونکي اور ته ورداخل کړو چې سات په سات به یې پوستکي پخوي او نورې ایرې به ترې جوړېږي، خو سمدستي به ایرې شوي پوستکي رومبني حالت ته اړوو ته به وایې چې دا نور پوستکي دي. او دا کار به د دوام په توګه جاري وي ترڅو د دوی په تعذیب کښې څه سستي واقع نه شي او ترڅو په ابدي توګه د عذابونو مزې وڅکي.

بې شکه الله ﷻ غالب دی، د ارادې مخه یې څوک نه شي نیولی چې کافران د عذابه خلاص کړي او د حکمت څښتن دی، همدا ډول تعذیب د حکمت غوښتنه ده.

۲ـ بالمقابل چا چې ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي نو دوی به ډېر ژر داسې باغونو ته ورداخل کړو چې د ونو لاندې به یې څلور ډوله ویالې (شوده، شراب، شات او صفا اوبه) بهېږي. دوی به په دې نعمتونو کښې همېشه اوسېږي او دا بد الآباد پورې یې همدا ځای دی.

برسېره پر دې، دوی (جنتیانو) لره به همدلته پاکیزه ماندینې هم وي چې نه به ظاهري نجاست

نري لکه څېرمن، بوټي او داسې نور، او نه به باطني پلیتي لري لکه بدخوي، دروغ، ماندري او داسې نور او څناورمن به وبر تې او سور سوري نه ور داخل کړو چې په هیڅ ډول تکلیف به نه حس کوي.

توضیحات

۱. نبي کریم ﷺ د یوه کافر پوستکي په دوزخ کښې داسې شرحه کړې ده چې: «إِنَّ غِلَظَ جِلْدِ الْكَافِرِ اثْنَانِ وَأَرْبَعُونَ ذِرَاعًا وَإِنَّ ضِرْسَهُ مِثْلُ أُحُدٍ وَإِنَّ مَجْلِسَهُ مِنْ جَهَنَّمَ مَا بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ»[۱] یعنې: بې شکه د کافر د پوستکي پېړوالی په دوزخ کښې، دوه څلوېښت ګزه دی او د ژامې یو غاښ یې د اُحد د غره په مثل دی او د کښېناستلو ځای له دوزخ څخه دومره پراخه دی لکه ما بین د مکې معظمې او مدینې منورې.

نو د همدومره پېړوالي سره سره به ساعت په ساعت پخېږي (سوزي) او بېرته به اولني حالت ته اوړي او بیا به سوزي او پخېږي او همداسې تر ابد الآباد پورې.

یو ورځې د عمر الفاروق رضي الله عنه په حضور کښې، معاذ رضي الله عنه ذکر شوی ایت شریف تفسیر کړ چې: «تُبَدَّلُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ» په هر ساعت کښې په سل کرته تبدیلېږي. نو عمر رضي الله عنه وویلې چې: «هٰكَذَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»[۲] همدا رنګه ما هم د نبي کریم ﷺ څخه اورېدلي دي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: کوم پوستکي چې د کافرانو سره په دنیا کښې موجود نه وه او په معاصیو کښې یې ورسره اشتراک نه دی کړی نو په څه منظور ورسره په تعذیب کښې شرکت لري؟

عین پوښتنه د هغو پوستکو په باره کښې، هم سړي ته ذهن ته ورځي چې په دوزخ کښې نوي-نوي تبدیلېږي.

مونږ وایو چې:

الف: پوستکی که څه هم تغیر مومي مګر تغیر یې ذاتي تغیر نه دی بلکې صفتي تغیر دی، لکه څوک چې یوه زرګر ته د زرو ګوټه ورکړي چې د همدې ګوټې څخه بله ګوټه جوړه کړه[۳].

ب: په دوزخ کښې اصلي معذب خو د کافر روح دی چې د جسد په ذریعه باندې سوزول کېږي او پوستکي یې د دې دپاره تجدیدېږي چې تعذیب یې کم نه شي ځکه چې د سوزول شوي پوستکي بیا سوزول لږ څه تخفیف پیدا کوي او د کافرانو عذاب خو د تخفیف ور نه دی، الله ﷻ فرمایي: ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ﴾ [البقرة: ۱۶۲] یعنې: د دوی څخه به نه عذاب تخفیف کړی شي او نه به دوی څه ټال کړی شي.

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۸۵
(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۴۳
(۳) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۴۳

همدغه دوهم جواب علامه الالوسي رحمه‌الله غوره کړی دی او څه نور تحقیق یې هم پکښې کړی دی[۱] چې مونږ یې د اوږدوالي د کبله دلته نه شو رانقلولی، مګر مونږ ته اول جواب غوره ښکاري او دا ځکه چې د قیامت په ورځ به د ټولو خلکو بدنونه د اصلي موادو څخه جوړوي او فقط صفتې بدلون به ولري.

ایا په جنت کښې سیوري شته؟

۳ـ د جنت په صفاتو کښې دا هم شته چې هلته به ډېر ګڼ سیوري وي لکه چې د ﴿ ظِلاًّ ظَلِيلاً ﴾ کلمه ورباندې دلالت کوي. ځکه د هر شي دپاره چې د همغه شي د لفظ څخه صفت جوړ شي نو په زیات قوت باندې یې دلالت کوي. لکه "لَيْلٌ لَّيْلٌ" ښه پخه شپه.

برسېره پر دې نبي کریم ﷺ فرمایلي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَشَجَرَةً يَسِيرُ الرَّاكِبُ فِي ظِلِّهَا مِائَةَ سَنَةٍ وَاقْرَءُوا إِنْ شِئْتُمْ: وَظِلٍّ مَمْدُودٍ»[۲] یعني: داسې ونې هم شته چې یو راکب (په اس باندې سور) به یې د سوري لاندې سل کاله مزل کوي (خو تمامولی به یې نه شي) که مو خوښه وي دا ایت ولولئ: ﴿ وَظِلٍّ مَّمْدُودٍ ﴾ [الواقعة: ۳۰] یعني: جنتیان به په اوږد کړی شوي سوري کښې وي.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: سیوری خو په هغو ځایونو کښې تحقق مومي چې هلته د لمر سترګه طلوع او غروب کوي، نو څرنګه چې په جنت کښې نه لمر راخېژي او نه پرېوزي نو سیوری به پکښې د کومه شي؟

مونږ وایو چې:

الف: د "ظِلّ" کلمه په هغه ځای کښې استعمالېږي چې هلته لمر نه وي، برابره خبره ده چې د لمر مخه ونې یا بل شي نیولې وي لکه د دنیا عام سیوری، او یا بالکل هلته لمر موجودیت ونه لري[۳] لکه په دنیا کښې د صبح صادق څخه نیولې آن تر لمر راختلو پورې، او یا د لمر د لوېدلو څخه نیولې آن تر تروږمۍ پورې، په دغو دوارو وختونو کښې ښه پخ سوری وي خو لمر په اُفق کښې موجودیت نه لري.

د جنت سیوری د همدې قبیلې څخه دی چې هلته ښه معتدله هوا ده (نه ډېره ګرمه ده او نه ډېره یخه). برسېره پر دې تروږمۍ هم نه ده، د همېشه دپاره ښه پوره رڼا ده. الله ﷻ دنیا د لمر په سترګه رڼا کوي خو جنت یې د لمر څخه په غیر روښانه کړی دی.

هو! د "فَيْء" کلمه د "ظِلّ" د کلمې څخه لږ څه خاصه ده چې په هغه سیوري باندې یې اطلاق کېږي چې لمر موجود وي خو د رڼا مخه یې په څه شي باندې بنده شوې وي.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۵۸
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۴۶۱
(۳) مفردات الراغب ص۳۲۴

ب: ځينې مفسرين کرام وايي چې د جنت ونې او باغونه په داسې ډول باندې ګڼښنولې شوي او تعميرات يې په داسې توګه اباد کړى شوي دي که بالفرض هلته لمر وى نو هلته به ضرور ګڼ او پاخه سيورې موجود وى(١).

ج: دا هم څه لرې نه ده چې الله ﷻ د جنتونو د خوشاليو او استراحتونو څخه په ظل سره تعبير کړى وي لکه چې عادل پاچا ته د "ظِلّ الله" (د الله ﷻ رحمت) لقب ورکول کېږي، د همدې کبله الله ﷻ فرمايي چې: ﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى ظِلَٰلٍ وَعُيُونٍ﴾ [المرسلات: ٤١] يعني: يقيناً متقيان په سيورو (راحتونو) او چينو کښې دي.

يا په بل عبارت: د "ظِلّ" د کلمې استعمال په استراحت او خوشاليو کښې مشهور دى او خلک ورسره عادت دي نو ځکه الله ﷻ د جنتي خوشاليو څخه هم په ﴿ظِلاًّ ظَلِيلاً﴾ سره تعبير وکړ.

د دې نظير دا دى چې خلک عادتاً د اکثرو نعمتونو څخه سبا او بېګاه استفاده کوي نو الله ﷻ د همدې عادت مراعات وکړ او د جنت په نعمتونو کښې يې هم سبا او بېګاه استعمال کړ، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾ [مريم: ٦٢] يعني: او جنتيانو لره په جنت کښې سبا او بېګاه د دوى روزي (نعمتونه) شته دي (په دوامداره توګه).

که بالفرض د همدې عادت مراعات نه وي ساتلى شوى نو هلته خو نه سبا شته او نه بېګاه!.

﴿إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا۟ ٱلْأَمَٰنَٰتِ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ ٱلنَّاسِ أَن تَحْكُمُوا۟ بِٱلْعَدْلِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُم بِهِۦٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنكُمْ ۖ فَإِن تَنَٰزَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۚ ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾﴾

[٥٨] بې شکه الله ﷻ تاسو ته امر کوي چې امانتونه (هر ډول چې وي) خپل اهل ته وسپارئ (که څه هم د امانت اهل کافر وي) او (دا امر هم درته کوي) چې کله تاسو د خلکو په منځکښې حکم کوئ چې په انصاف سره حکم وکړئ (که څه هم خلک کافر وي).

يقيناً هغه شى ډېر ښه دى چې الله ﷻ پرې تاسو ته نصيحت کوي (يعنې امانتداري او عدالت)، يقيناً الله ﷻ اورېدونکى (او) ليدونکى دى.

[٥٩] اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى! د الله ﷻ اطاعت وکړئ او هم د پيغمبر ﷺ اطاعت وکړئ، او هم د اولو الأمرو (اطاعت وکړئ) چې ستاسو (مسلمانانو) څخه وي.

(١) زاد المسير ج٢ ص١٤٢

نو که په کوم شي کښې مو سره منازعه (اختلاف) واقع شوه نو هغه الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ ته ورتاو کړئ (که څه هم ډېر وړوکی شی وي). که چرته تاسو یاست چې په الله ﷻ او په وروستني ورځې مو ایمان راوړی وي. دا کار (ورتاوول) ډېر ښه دی او د عاقبت د حیثه ډېر ښائسته دی.

شان نزول

مفسرینو کرامو لیکلي دي چې اولنی ایت شریف د عثمان ابن ابي طلحه ؓ په هکله نازل شوی دی، کله چې مکه معظمه فتحه شوه او نبي کریم ﷺ وغوښتل چې کعبې شریفې ته ورداخل شي خو کُنجي یې د نوموړي عثمان ؓ سره وه او نبي کریم ﷺ ته یې ورکړه او ورته وویلې: «هَاكَ بِأَمَانَةِ اللهِ تَعَالَى»[1] واخله د الله ﷻ په امانت سره. نو نبي کریم ﷺ ترې کونجي واخستله او کعبې ته ورداخل شو. د څه وخت وروسته چې د کعبې شریفې څخه رابهرون شو نو نوموړی ایت شریف یې لوسته. تا به ویل چې دغه ایت شریف د کعبې په داخل کښې نازل شوی، لکه چې ځینې علماء کرام وایي چې دغه ایت د کعبې شریفې په داخل کښې نازل شوی دی[2].

نو کله چې نبي کریم ﷺ د کعبې شریفې څخه رابهر شو کنجي یې بېرته ذکر شوي عثمان ؓ ته ورکړه او ورته یې وفرمایل: «هَاكَ مِفْتَاحَكَ يَا عُثْمَانُ»[3] یعنې ای عثمانه! خپله کُنجي بېرته واخله چې نن ورځ د نېکۍ او د وفادارۍ ورځ ده، چې دا دې د همېشه دپاره ستا په اولاده کښې وي[4].

او هم دوی لیکلي دي چې دوهم ایت شریف د خالد بن ولید ؓ په باره کښې نازل شوی دی، کله چې نوموړی صحابي ؓ نبي کریم ﷺ په یوه سریه کښې آمر ټاکلی وه او هلته یې د یوه مجاهد (عمار بن یاسر ؓ) سره څه لانجه واقع شوې وه، آن تردې چې سریه بېرته راستنه شوه نو لانجه یې د نبي کریم ﷺ په وړاندې د نهایي فیصلې دپاره مطرحه کړه. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ او د آمر اطاعت یې لازم کړ[5].

او په ځینو روایتونو کښې شته چې دوهم ایت د عبد الله بن حذافه ؓ په متعلق نازل شوی دی، چې نوموړی صحابي ؓ په یوه سریه کښې د آمر په حیث ټاکلی شوی وه خو هلته په څه شي باندې په غُصه شوی وه او مجاهدینو ته یې امر کړی وه چې اور بل کړئ او خانونه پکښې وسوزئ! نو یوه مجاهد ؓ ورته وویلې چې مونږ خو د دې دپاره ایمان راوړی دی چې د اور څخه نجات ومومو نو ترهغه دې دا امر نه منو ترڅو چې نبي کریم ﷺ ته ورشو. نو کله یې چې نبي کریم ﷺ ته قیصه بیانه کړه نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَوْ دَخَلُوهَا مَا خَرَجُوا مِنْهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[6]

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۶۳
(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۲۴۴
(۳) سيرت ابن هشام ج۴ ص۳۲
(۴) الدر المنثور ج۲ ص۵۷۱
(۵) اسباب النزول للواحدي ص۱۰۶
(۶) صحيح البخاري ج۲ ص۶۲۲

وي، که اور ته بې ځانونه ور داخل کړي وای نو د قیامت د ورځې پورې به ترې نه وتلی او دا ظلم هم دی چې په ظالم وي. يقيناً د امير اطاعت خو په شرعي معروفه چارو کې کېږي واجب دی او عملي غلط چارو کې اجازه خو په شرعي چارو کې کېږي شامله نه ده

ارتباطونه

۱- په وړاندې ايتونو کې الله ﷻ د دوزخيانو او جنتيانو عاقبت بيان کړی وه چې هغوی به په سختو عذابونو باندې مبتلا وي او دوی به په بې اندازې نعمتونو کې خوشالي کوي. نو په دې ايتونو کې د ذکر شوي عاقبت اسباب بيانوي چې دوزخيان په امانت کې خيانت کوي او جنتيان د خيانت څخه ځانونه ساتي او د شرعي چارو په مطابق عمل ژوند تېروي.

۲- لږ څه وړاندې په اهل الكتابو باندې د لعنت بيان تېر شوی دی. نو دلته مسلمانان په قوم باندې وهل کېږي چې د اهل الكتابو د لعنتي جوړېدلو لويه وجه دا وه چې دوی به په هيڅ ډول امانت کې په خيانت باندې معرفه ونه کړه آن تردې چې اسماني امانت تورات، انجيل يې هم تحريف کړ. نو پام کوئ چې تاسو د هغوی په قدم باندې لاړ نه شئ ترڅو د قيامت د ورځې پورې په امانتونو کې خيانت واقع نه کړئ.

د مطلب خلاصه

۱- يعنې: ای مؤمنانو! که څه هم ممکنه ده چې تاسو به په نورو باندې اميران جوړ شئ مګر په ياد ولرئ چې مطلق العنان اميران نه یاست بلکې الله ﷻ په تاسو باندې امر کوي چې:

الف- هر ډول امانتونه مستحقينو ته ورسپارئ که څه هم د الله ﷻ امانتونه وي او يا د بندګانو پرسپره پر دي، په خپلو مامورينو باندې د استحقاق څخه په غير امر مه کوئ چې په ګناه کولو باندې يې مکلف کړئ او يا ورته ووايې چې ځانونه مړه کړئ.

ب- کله چې تاسو د خلکو په منځو کې حکم کوئ که څه هم هغوی مسلمانان نه وي هم په انصاف او عدالت سره حکم وکړئ يوه طرف ته هم ونډې مه وهئ

کېدلی شي چې تاسو په امانانو کې د خيانت او په حکميت کې د بې انصافۍ په اضرارو باندې سمدستي پوه نه شئ خو وروسته به پوه شئ چې الله ﷻ تاسو ته څومره ګټور نصيحتونه کوي او په څومره مفيده لاره باندې مو سوق کوي.

هو! دا په ياد ولرئ چې الله ﷻ ستاسو د ټولو اقوالو اورېدونکی او هم مو د ټولو کړو وړو ليدونکی دی. که بالفرض تاسو د بندګانو څخه کوم يو قول يا فعل پټ کړي نو د الله ﷻ څخه يې نه شئ پټولی

۲- ای مؤمنانو! کله چې تاسو مامورين یاست نو تاسو ته لاندې هدايات درکول کېږي:

الف- د الله ﷻ اطاعت کوئ او قرآني ايتونه د نظره مه غورځوئ نو که تاسو ته څوک اميران د قرآن کريم څخه مخالف امر وکړي د هغه اطاعت مه کوئ.

ب: همدارنګه د نبي کریم اطاعت کوئ او ستاسو د آمرینو کوم یو امر چې د احادیثو څخه مخالف وي د هغه اطاعت مه کوئ.

ج: د خپلو هغو اولو الأمر (آمرانو) امر منئ چې هغوی ستاسو د جملې څخه وي او مسلمانان وي، نو لکه څنګه چې په تاسو باندې د الله ﷻ څخه په عصیان کښې د آمر اطاعت نشته همدارنګه درباندې د کافر اطاعت هم نشته، کافر ستاسو آمر نه شي جوړېدلی.

د: د اولو الامر اطاعت په تاسو باندې په هغه حکم کښې واجب دی چې اتفاقي وي او یو تر بله پکښې اختلاف نه لرئ. یا په بل عبارت، چې په هغه حکم باندې تاسو ټولو اجماع کړی وي او ټولو ته شرعي حکم ښکاري او هیڅوک پکښې مخالف نه وي.

او که بالفرض اتفاقي حکم نه وه او په ایت یا حدیث کښې هم په صراحت سره ذکر نه وه چې اختلاف د منځه ورک کړئ نو په دغه وخت کښې خپله منازعه په قیاس باندې د منځه یوسئ چې نصوصو ته مراجعه وکړئ نو هر طرف چې په قیاس باندې تائید شو همغه شرعي حکم دی او عملي کول یې درباندې واجب دي. او دا خکه چې قیاس د کتاب الله په بنیاد حجت ګرځېدلی دی.

۳ـ ای مؤمنانو! که تاسو په الله ﷻ او د قیامت په ورځ رښتیانی ایمان راوړی وي او غواړئ چې د خپل ایمان مظاهره په اعمالو کښې هم وکړئ نو په ذکرو شوو هدایتونو باندې عمل وکړئ چې دا ستاسو د ایمان ډېره ښه مظاهره ده او ستاسو دپاره د یو پلوه د روزمره ګذارې د حیثه بهتر دی او د بله پلوه یې عاقبت هم ډېر ګټور او ښائسته دی چې الله ﷻ به هم په دنیا کښې او هم په آخرت کښې درباندې خپل فضلونه ووروي او عاقبت به مو خراب نه شي لکه څنګه چې د اهل الکتابو عاقبت خراب شو او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ شوه.

توضیحات

۱ـ ذکر شوې دواړه ایتونه که څه هم په خاصو-خاصو مواردو کښې نازل شوی دی مګر د معانیو د عمومیت په اعتبار سره په دومره لویو حقائقو باندې مشتمل دی چې که بالفرض نور قرآن کریم نه وی نازل شوی صرف همدغو دواړو ایتونو هم د انسانانو د هدایت دپاره کفایت کاوه[۱].

د امانت تعریف او ډولونه

۲ـ د ﴿ ٱلْأَمَـٰنَـٰتِ ﴾ کلمه د "الأَمَانَة" جمعه ده چې د "أَمْن" سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده او د مصدر صیغه ده. "أَمْن" اطمنان او ډاډ ته وایي چې په مقابل کښې یې خوف (ډار) استعمالېږي. مګر په دې مقام هغه کار یا شی ته امانت ویل کېږي چې په پوره کولو کښې یې اطمنان وي او په نه پوره کولو کښې یې اضطراب او وارخطایي موجودېږي. نو په دې معنی سره یې په مقابل کښې خیانت استعمالېږي او د مصدري معنی څخه اوخي، د همدې کبله یې په ایت شریف کښې د جمعې

(۱) تفسیر المنار ج۵ ص۱۶۸

په صیغې سره لولو که نه نو مصدر خو چې په خپله معنی سره وي، د همېشه دپاره مفرد وي نه جمعه کېږي او نه تثنیه کېږي.

لنډه دا چې د مکلف په ذمه پورې مربوط هر یو حق د امانت په نامه یادېږي، برابره خبره ده چې هغه د حقوق الله یا حقوق العباد څخه وي او هم برابره ده چې هغه فعلي یا قولي او بالآخره یا اعتقادي وي ټولو ته امانات وايي[1]. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه د نظره تېر کړئ:

الف. انسان ته الله ﷻ داسې استعداد ورکړی دی چې د همدې استعداد په برکت سره په ځمکه کښې خلیفه ودرول شوی دی د قیامت په ورځ به ترې د همدې امانت پوښتنه کېږي. همدغه استعداد ته په [الأحزاب: ۷۲] ایت کښې اشاره شوې ده.

ب. مشرتوب یا آمریت هم یو امانت دی که څه هم ډېره وړوکې مشري او آمریت وي. لاندې څو حدیثونه ولولئ:

اول. ابو ذر ؓ وايي چې ما یوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه د څه آمریت غوښتنه وکړه نو نبي کريم ﷺ زما په اوږه باندې لاس کېښود او بیا یې راته وویلې چې: «يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّكَ ضَعِيفٌ وَإِنَّهَا أَمَانَةٌ وَإِنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ إِلَّا مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا»[2] یعني: ای ابو ذره! ته کمزوری یې او یقیناً دا (آمریت) یو امانت دی او یقیناً دا د قیامت په ورځ رسوایي او پښېماني ده. مګر د هغه چا په باره کښې نه چې هغه یې په حق سره واخلي (سوال یې ونه کړي چې ما آمر مقرر کړه) او هغه څه پوره کړي چې په همدې آمریت کښې ورباندې واجبېږي.

دوهم. نبي کريم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې فرمایلي دي چې: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»[3] یعني: هر یو ستاسو شپونکی (آمر) دی او مسئول دی د خپل رعیت څخه، نو امام شپونکی دی او دخپلې رمې په باره کښې مسئول دی، نارینه شپونکی دی او د کور کهول په باره کښې مسئول دی، زنانه د خپل مېړه په کور باندې شپونکې ده او په همدې متعلق مسئوله ده او غلام (یا مزدور) د خپل مولی (یا بادار) په مال باندې شپونکی دی او د همدې پوښتنه ورڅخه کېږي، خبردار! هر یو ستاسو راعي دی او هر یو ستاسو د خپل رعیت مسئول دی.

دریم. نبي کريم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ وَلِيَ مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ شَيْئًا فَوَلَّى رَجُلًا وَهُوَ يَجِدُ مَنْ هُوَ أَصْلَحُ لِلْمُسْلِمِينَ مِنْهُ فَقَدْ خَانَ اللهَ وَرَسُولَهُ وَالْمُؤْمِنِينَ»[4] یعني: هرڅوک چې د مسلمانانو د کارونو څخه د یوه وړوکي کار متولي (امیر) شي نو (په یوه چوکۍ باندې) یو داسې سړی وټاکي چې د هغه څخه ښه صالح سړی (د هغې چوکۍ دپاره) هلته موندلی شي نو بې شکه (نوموړي آمر) د الله ﷻ او د ده لېږلي شوي ﷺ او د ټولو مؤمنانو سره خیانت وکړ.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۱۹۲
(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۱۲۱
(۳) صحیح البخاري ج۱ ص۳۲۴
(۴) تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۴۶ بحواله الحاکم

نو هغه مشر چې د مامورينو په ټاکنې کښې لياقت او اهليت ته نه ګوري بلکې د قرابت يا دوستۍ او يا د بلې کومې وجې په مراعات سره ټاکنه کوي چې د ده د ګوند غړی وي او يا ورته چاپلوسي کوي او يا يې خور او لور ته په تمه وي، يقيناً چې هغه مشر خائن دی او د امانت ساتنه يې نه ده کړې.

ج: کومې خبرې چې خبرې کوونکی يې په افشاء کولو باندې خوښ نه وي هغه ټولې امانتې دي که څه هم خبرې کوونکي په اورېدونکي باندې نه وي سپارلې چې دا پټې وساته. نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «إِذَا حَدَّثَ الرَّجُلُ الْحَدِيثَ ثُمَّ الْتَفَتَ فَهِيَ أَمَانَةٌ»[1] يعني: کله چې يو سړی يوه خبره وکړي او بيا (شاوخوا) وګوري (چې بل چا خو به نه وي اورېدلې) نو هغه خبره امانته ده.

چې امانت اهل ته ونه سپارل شي

۳ـ کله چې امانت خپل اهل ته ونه سپارل شي په هغې خای کښې به ضرور ګډوډي پېښېږي او نظام به خرابېږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احاديث ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «إِذَا وُسِّدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ اهلهِ فَانْتَظِرْ السَّاعَةَ»[2] يعني: کله چې کار غير اهل (غير مستحق) ته وسپارل شي نو د قيامت انتظار وباسه (دا عمل د قيامت د علاماتو څخه دی).

ب: په بل اوږد حديث کښې نبي کريم ﷺ د قيامت د علاماتو څخه دا هم ښودلې ده چې: «وَكَانَ زَعِيمُ الْقَوْمِ أَرْذَلَهُمْ وَأُكْرِمَ الرَّجُلُ مَخَافَةَ شَرِّهِ»[3] يعني: د قوم مشر به هغه څوک وي چې زيات فاسق او فاجر وي او د سړي اکرام به د هغه د شر د ډاره کېږي نه د استحقاق د کبله.

ج: کله چې نبي کريم ﷺ ته خبر ورسېده چې د فارس خلکو په خپلو خانو باندې د کسرٰی لور ملکه وګرځوله نو ويې وفرمايل چې: «لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً»[4] هيڅکله به داسې قوم فلاح ونه مومي چې خپل کار ښځې ته وسپاري (او په خانو باندې يې مشره جوړه کړي).

عدل څه معنی؟

۴ـ د "عَدْل" کلمه خو اصلا د برابرۍ په معنی سره ده خو د هغو دوه شيانو په منځکښې په زبر سره "عِدْل" استعمالېږي چې هغه په سترګو باندې لېده کېږي، لکه چې د اوښ د بار دوه وو انډيو ته "عِدْلَان" وايي. او کوم شيان چې په سترګو باندې نه لېده کېږي هلته "عَدْل" او "عَدَالَة" استعمالېږي لکه شرعي احکام او شرعي فيصلې[5].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۷
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۱۴
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴
(۴) صحيح البخاري ج۲ ص۶۳۷
(۵) مفردات الراغب ص۳۳۶

نو څرنګه چې په ایت شریف کښې د ﴿أَن تَحْكُمُواْ بِٱلْعَدْلِ﴾ کلمې نازلې شوې دي نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې:

الف: چې تاسو د عدالت مراعات وکړئ که څه هم دواړه جانبه مسلمانان یا دواړه کافران وي او یا یو جانب کافر او بل جانب مسلمان وي.

ب: د عدل ساتل ضرور دي که څه هم دواړه جانبه پېژنئ یا یې نه پېژنئ او یا یوه خوا پېژنئ او بله خوا نه پېژنئ.

ج: که څه هم دواړه جانبه ستاسو د ګوند غړي او یا د بېلو- بېلو ګوندونو غړي وي یا مو دواړه خپلوان وي یا دواړه پردي او یا مختلف وي.

برسېره پر دې، څرنګه چې په ایت شریف کښې په مطلق حکمیت کښې د عدالت په ساتلو باندې امر شوی دی نو په ټولو قضایاوو کښې بې که څه هم ډېرې وړې وړې قضایا وي او یا رسمي یا غیر رسمي وي په ټولو کښې عدل کول واجب دي.

یوه عجیبه قیصه

۵ـ یوه ورځې دوه هلکانو خطونه لیکلي وه او حسن ﷺ ته یې وړاندې کړه چې د کوم یوه ښه خط دی. په عین وخت کښې بېرې د علي ﷺ سترګې ولګېدې نو ورته یې وویلې چې: ای زویه! ګوره چې څنګه حکم کوې؟ (ښه فکر وکړه چې بې عدالتي ونه کړې) «فَإِنَّ هٰذَا حُكْمٌ وَاللهُ سَائِلُكَ عَنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[١] یعني: ځکه چې دا هم یو حکمیت دی چې الله ﷻ د همدغه حکمیت هم د قیامت په ورځ ستا څخه سوال کوونکی دی (چې عدل دې کړی دی او که نه؟!).

یادونه

۶ـ ځینو مفسرینو کرامو د دوهم ایت څخه د فقهي څلورو دلایلو څخه د اجماع او قیاس د دوه دلیلونو حجیت هم استنباط کړی دی[٢] لکه چې په خلاصه مطلب کښې ورته اشاره شوې ده.

اولو الأمر څوک دی؟

۷ـ د اولو الأمر په باره کښې علماء کرام لاندې مختلف نظریات لري:

الف: الشافعي رحمه الله وايي چې د اولو الأمر څخه آمران مطلب دي. د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ عَصَى أَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي»[٣] یعني: او څوک چې زما د امیر اطاعت کوي نو یقیناً هغه زما اطاعت کوي او څوک زما د امیر نافرماني کوي نو یقیناً هغه زما نافرماني کوي.

---

(١) روح المعاني ج ۵ ص ۶۴

(٢) تفسیر ابي السعود ج ۲ ص ۱۹۴

(٣) صحیح البخاري ج ۲ ص ۱۰۵۷

په همدې مطلب باندې اولنی ایت هم دلالت کوي ځکه چې هلته خو آمران مکلف شوي دي چې عدل او انصاف وکړي او دلته مامورین مکلف شوي دي چې اطاعت وکړي.

ب: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه يو روايت دا هم دی چې اولو الامر د علماوو څخه عبارت دي[1]، لكه چې په همدې تفسير باندې د ﴿ فَرُدُّوهُ إِلَى ٱللَّهِ وَٱلرَّسُولِ ﴾ تكره دلالت كوي. ځكه چې يوازې د علماء او فقهاء كولی شي چې متنازع فيها حوادثو ته د نصوصو په استدلال سره ترجيح وركړي. نو د دې نظر خاوندان د ﴿ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ ﴾ خطاب يوازې أولو الامر ته متوجه كوي. نو د معنی حاصل به داسې كيږي چې: ای فقهاوو! كه ستاسو په منځو كښې منازعه پيښه شوه نو هغه په كتاب الله او سنة الرسول ﷺ باندې حل كړئ.

ج: ځينې علماء وايي چې د اولو الامر څخه اهل الشوری مراد دي[2] چې الله ﷻ د دوی په باره كښې فرمايي چې: ﴿ وَأَمۡرُهُمۡ شُورَىٰ بَيۡنَهُمۡ ﴾ [الشوری:٣٨] يعنې: د مؤمنان كارو بار په خپلو منځو كښې په شوری سره فيصله كيږي.

اهل الشوری هغه كسان دي چې د فقهي كتابونه ورته "اهل الحل والعقد" وايي. يعنې هغه خلك چې علم، عقل، او تقوی ولري او عام خلك يې خولې ته اعتبار وركوي، هو ته يې هو وايي او په نه باندې نه وايي. چې د [البقرة:٢٤٧] ايت لاندې يې تفصيل تېر شوی دی او د [النساء:٨٣] ايت لاندې يې څه وضاحت راروان دی.

تبصره

٨ـ څرنگه چې د "أولو" كلمه جمعه ده خو د خپل لفظ څخه مفرد نه لري بلكې مفرد يې "ذو" دی چې په معنی د خاوند سره دی. او د "امر" كلمه (چې جمعه يې "أمور" راځي) د حادثې او كار په معنی سره ده[3]. كار يا حادثه يوه عامه معنی لري چې ټولو شيانو ته (اقوال وي او كه افعال) ورشامليږي او دا عموميت يې يوازې عربي ژبې پورې خانګړی نه دی بلكې په هره ژبه كښې په همدې عموميت سره استعماليږي. مثلا په پښتو ژبه كښې خلك وايي چې: هلته مې كار وو، فلانی د كار سړی دی، كار پسې تللی وم، د فلانې كار روان دی، ښه كار دې وكړ، دا ډېر لوی كار دی، دا كار مه كوه، او داسې نور.

نو دلته د معنی حاصل داسې كيږي چې ای مسلمانانو تاسو د اهل كار اطاعت وكړئ. يعنې:

الف: په سياست كښې د خپلو سياست مدارانو اطاعت وكړئ او ترڅو مو چې د هغوی څخه څه سياسي نظر نه وي اورېدلی نو تر هغه د امن خبر او يا د ډار خبر مه خورونئ، څه لري نه ده چې په افشاء كولو كښې يې ضرر وي.

---

(١) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٢١٠

(٢) الجواهر للطنطاوي ج٢ ص٥٨

(٣) لسان العرب ج٤ ص٢٧

ب: په فقهي او علمي مسائلو کښې هم د خپلې ګډې ښخه حکمونه مه کوئ، اهل الذکر (علماوو کرامو) ته مراجعه وکړئ او بیا يې اطاعت وکړئ.
ج: د امیرانو په عزل او نصب کښې د "اهل الحل والعقد" کسانو نظر ومنئ.
د: همدارنګه په طبابت کښې د ډاکټرانو او حکیمانو اوامرو ته غوږ شئ:
لنډه دا چې: لکه چې په اولنۍ ایت کښې الله ﷻ امر کړی وه چې امانت خپل اهل ته وسپارئ او کار اهل کار ته ورکړئ همدارنګه دلته توصیه کوي چې د همدغو اهل کارو اطاعت هم وکړئ، هسې نه چې کار وروسپارئ خو خبرې ته يې اهمیت ورنه کړئ.
د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحې ته متوجه شئ:
اول: د مدینې منورې د باغوانانو عادت وه چې د خرماګانو په ونو کښې به يې تأبیر کاوه. یعنې د ښځینو ونو ګرده به يې په نورو ونو باندې شیندله نو ډېر ښه حاصل به يې ورکاوه. کله چې نبي کریم ﷺ هلته هجرت وکړ، نو هغه ﷺ ذکر شوی عمل (تابیر) چندان ښه ونه ګاڼه، نو په هغه کال باندې باغوانانو تابیر ونه کړ خو باغونو ښه حاصل ورنه کړ. دوی همدا خبره نبي کریم ﷺ ته یاده کړه چې سږ کال مونږ تابیر ونه کړ نو ښه حاصل مو وانخست. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنْ كَانَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ دُنْيَاكُمْ فَشَأْنُكُمْ بِهِ وَإِنْ كَانَ مِنْ أُمُورِ دِينِكُمْ فَإِلَيَّ»[1] که چرته یو شی ستاسو د دنیا د کارونو ښخه وي نو تاسو پوهېږئ او هغه شی، (ماته مراجعه مه کوئ) او که ستاسو د دیني امورو ښخه وي نو ماته مراجعه وکړئ. یعنې: په زراعت او باغوانۍ کښې د کرونده ګرو ښخه قوانین واورئ او اطاعت يې وکړئ.
دوهم: که ښه هم په حرامو شیانو باندې د کوم مرض تداوي کول حرام دي خو نبي کریم ﷺ د ځینو اطرافیانو خلکو معالجه د اوښانو په متیازو او شودو سره وکړه کله چې په هغوی باندې د مدینې منورې آب و هوا ښه ونه لګېده او پکښې ناروغان شوه[2]، او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ ته د وحې په ذریعه ښرګنده شوې وه چې د همدغو ناروغانو همدا علاج دی نو په دې تقدیر هغوی ته متیازې ښبنکل حرام نه وه[3]. لکه ښنګه چې د اضطرار په حالت کښې (چې سړی د لوږې ښخه هلاکېږي) د مردارې خوراک حرام نه دی.
لنډه دا چې د حاذق طبیب (چې عقل، په خپل فن کښې مهارت او تقوی ولري) په خوله باندې یو مریض ته جائزه ده چې یا روژه وخوري او یا په حرامو باندې تداوي وکړي. ځکه چې دوی په خپل فن کښې أولو الامر ګڼل کېږي.
اما اولو الامر چې په هر فن کښې وي د خبرو د منلو دپاره يې یو شرط لازم دی چې باید د هغوی خبره د الله ﷻ د شریعت ښخه مخالفه نه وي، ځکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ

---

(۱) سنن ابن ماجه ج۲ ص۱۷۸
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۳۷
(۳) عمدة القاري للعیني ج۳ ص۱۵۵

إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ»[۱] یعنې: د الله ﷻ څخه په عصیان کښې (هیڅ لره) اطاعت نشته بلکه اطاعت په معروف (شرعي حکم) کښې لازم دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ ـ که څوک وایي چې: ایا دا خبره د شریعت څخه مخالفه نه ده چې یو حاذق (پوه) طبیب یوه مریض ته اجازه ورکړي چې د خپل مرض تداوي په حرامو درملو باندې وکړي؟

مونږ وایو چې ذکره شوې اجازه په دوه وو قیدونو سره د شریعت د مخالفت څخه بچ کیږي او د اضطرار حکم اخلي: یو دا چې د حرامو څخه په غیر نور جائز دارو درمل په یقیني توګه هلته تحقق ونه لري ترڅو پکښې د مخصص مفهوم په واقعي ډول منعکس شي، بل دا چې د حرامو په معالجه باندې د هلاکت څخه بچ کېدل یقیني وي، لکه چې د مخمصې په حال کښې د مردارې په خوراک باندې د هلاکت څخه بچ کېدل یقیني دي او د نه خوراک په صورت کښې یې هلاکت یقیني دی.

سوال جواب

۱۰ ـ که څوک وایي چې: وړاندې تېر شوه چې د ذکر شوي ایت شریف څخه ځینو علماوو کرامو د فقهي څلور دلایل (قرآن، حدیث، اجماع، قیاس) استنباط کړي دي حال دا چې د یو فن په ماهرانو کښې خو د قیاس شروط نه موجودیږي، او څکه چې قیاس خو بل شی نه دی مګر اجتهاد دی او د اجتهاد دپاره خو ښه قوي علم ضرور دی لکه چې د أصول الفقه په کتابونو کښې ذکر دي؟

مونږ وایو چې: اجتهاد په دوه ډوله دی، یو مطلق اجتهاد دی لکه د اصول الفقه کتابونو چې لیکلي دي، او بل اجتهاد في المسئله دی او ښکاره ده چې دغه ډول خو د یو فن په ماهر باندې صادقیږي او ایت شریف خو دواړو ډولونو ته شامل دی.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۱ ـ که څوک وایي چې: ایا د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې اجتهاد جائز وه چې ترڅو په هغه وخت کښې د أولو الأمر مصداق وګرځي؟

مونږ وایو چې: هو! په هغه وخت کښې په لاندې دوه حالاتو کښې اجتهاد جائز وه:

الف: چې صحابه کرام ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه غائب وه لکه چې همدا موضوع د معاذ ﷺ په حدیث کښې ښه شرحه شوې ده، کله چې د قضاء دپاره یمن ته روان وه او د نبي کریم ﷺ سره یې سوال جواب وکړ.

ب: کله-کله به نبي کریم ﷺ په صحابه وو کرامو ﷺ باندې په خپل حضور کښې د اجتهاد مشق کاوه ترڅو دوی ورسره بلد شي او د راتلونکي دپاره د اجتهاد ډېره کېښودله شي.

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۱۳۵

بوه ورځې نبي کريم ﷺ ته دوه کسان راغلل چې په خپل منځکښې يې لانجه درلوده، نو نبي کريم ﷺ عقبه بن عامر ﷺ ته امر وکړ چې دا فيصله وکړه. هغه ووېلې چې: يا رسول الله! ايا ستا په حضور کښې فيصله وکړم؟. نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إنْ أصَبْتَ فَلَكَ عَشْرَ حَسَنَاتٍ وإنْ أخطَأتَ فَلَكَ حَسَنَةٌ وَاحِدَةٌ»[١] يعنې: که حق ته ورسېدې نو لس نېکۍ ستا دي او که خطا شوې نو يوه نيکي خو دې شوه.

دا وه زمونږ نظر. الله ﷻ دې وکړي چې پکښې خطا شوې نه يو. نو په دې بنا د أولو الامر مختلف تعريفونه سره څه منافات نه لري هر چا يې يو-يو مصداق ښودلی دی او حصر يې مطلب نه دی.

اهل التشيع څه وايي؟

۱۲_ اهل التشيع وايي چې الله ﷻ خو امر کړی دی چې د أولو الامرو خبره مطلقًا ومنئ او ذکر شوی شرط ورسره (چې خبره يې بايد د شريعت د چوکاټ څخه وتلې نه وي) ايښودل مناسب کار نه دی، نو معلومه شوه چې د أولو الامر څخه هغه څوک مطلب دی چې هغوی د ګناه څخه معصوم وي او هيڅکله د شرعي چوکاټ څخه نه وځي. هغوی څوک دي؟ هغوی معصوم امامان دي (که رهبري مادي ومعنوي جامعه اسلامي در تمام شئون زندگي از طرف خداوند ﷻ وپيامبر ﷺ به آنها سپرده شده است وغير آنها را شامل نمي شوند)[٢].

نو د دې دپاره چې محترم لوستونکي د انصاف او عدالت څخه تېر نه شي او په خير سره موضوع وځېړي ، لازمه ګڼو چې لاندې څو مطالب وروړاندې کړو:

الف: اهل التشيع نه ده واضحه کړې چې د دوی په نزد معصوم امامان په کوم ايت يا کوم مشهور حديث سره تزکيه شوي دي حال دا چې د يو پلوه وحې قطعه شوې ده او د بله پلوه الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمۡۖ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ ﴾ [النجم: ٣٢] يعنې: نو خپلو ځانونو تزکيه مه کوئ (او مه يو د بل تزکيه کوئ) همدی ﷻ په هغه چا باندې ښه پوه دی چې تقوی دار وي.

ب: همدارنګه دوی نه ده څرګنده کړې چې په کوم قطعي دليل سره معصومو امامانو ته الله ﷻ او پيغمبر ﷺ د خلکو مادي او معنوي رهبري د اختصاص په توګه ورسپارلې ده.

ج: د أولو الامر د اطاعت سره خو مونږ (اهل التسنن) دا قيد نه دی اضافه کړی چې بايد په شرعي چوکاټ کښې وي بلکې الله ﷻ ذکر شوی اطاعت پخپله مقيد کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ قُلۡ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَأۡمُرُ بِٱلۡفَحۡشَآءِۖ أَتَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ [الأعراف: ٢٨] يعنې: ورته ووايه چې يقينًا الله ﷻ په فحشاء (بدو کارونو) باندې امر نه کوي، ايا تاسو په الله ﷻ باندې هغه څه واياست چې علم ورباندې نه لرئ؟. او هم فرمايي چې: ﴿ قُلۡ أَمَرَ رَبِّي بِٱلۡقِسۡطِۖ ﴾ [الأعراف: ٢٩]

(١) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢١٣
(٢) تفسير نمونه ج٣ ص٤٣٦

یعني: ورته ووایه چې زما رب په انصاف سره امر کړی دی (او د ګناه څخه غټه بې انصافي به بله کومه وي) لکه چې په همدې مضمون باندې ګڼ شمېر احادیث دلالت کوي.

د: دوی وایي چې د معصومو امامانو څخه په غیر (چې د اشتباه څخه خلاص دي) د نورو تولو علماوو خبره قطعیت نه لري. حال دا چې الله ﷻ قطعي حکم کړی دی چې د اُولو الامرو اطاعت کوئ. د دې حکم غوښتنه دا ده چې باید اُولو الامر هغه کسان وي چې د اشتباه څخه خلاص دي او خبره یې قطعیت ولري.

مونږ (اهل التسنن) وایو چې د حکم د وجوب دپاره خو دا ضرور نه ده چې حکم دې قطعي وي، که بالفرض داسې وی نو احاد احادیث خو به بالکل متروک العمل ګرځولی شوي وی او د دې کار سره خو هیڅوک موافق نه دي، حتی اهل التشیع هم دا خبره نه مني.

علاوه په دې، اجتهادي مسائل خو ټول ظني دي خو د دې سره- سره واجب العمل دي، حتی چې د اهل التشیع د امامانو خبرې هم چې په ایت، حدیث، اجماع باندې ثابتې نه وي هم ظني دي خو دوی یې اطاعت واجب ګڼي.

سوال جواب

۱۳_ که څوک وایي: اهل التشیع وایي چې په هره زمانه کښې د یو معصوم امام څخه اضافه موجودیت نه لري، نو پوښتنه دا ده چې دلته خو د "اُوْلُو" کلمه نازله شوې ده او دا خو په یوه جمعیت باندې دلالت کوي؟

دوی په جواب کښې وایي چې جمعیت یې د زمانو په اعتبار سره دی. نو د معنی حاصل یې داسې اخلي چې د هرې زمانې خلک دې د خپلې زمانې د معصوم امام اطاعت وکړي. دوی وایي چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د همده ﷺ څخه پرته بل څوک اُولو الامر نه وه، یوازې نبي کریم ﷺ ته په ﴿ وَأَطِيعُوا۟ ٱلرَّسُولَ ﴾ کښې د رسالت په صفت اشاره شوې ده. او په ﴿ وَأُو۟لِى ٱلْأَمْرِ ﴾ کښې د رهبر په عنوان ذکر شوی دی[1]. د همدې کبله د "أُوْلِي الأَمْرِ" سره د "أَطِيعُوا" کلمه نه ده رانازله شوې ترڅو خلک پوه شي چې د اُولو الامر څخه هم په هغې زمانې کښې نبي کریم ﷺ مراد دی.

مونږ (اهل التسنن) وایو چې: که په هغې زمانې کښې اُولو الامر د نبي کریم ﷺ څخه په غیر بل مصداق نه درلودی نو د خالد بن ولید رضي الله عنه او د عمار بن یاسر رضي الله عنه لانجه به پرې څنګه حل شوی وی. لکه چې د همدې ایت په شان نزول کښې وړاندې بیانه شوې ده. او د "أَطِيعُوا" د کلمې عدم تکرار د دې کبله نه دی چې بل مصداق یې نه درلود، بلکې د دې کبله دی چې ترڅو اُولو الامر په خپلو اوامرو کښې د شریعت خیال وساتي او خانونه مستقل ونه ګڼي.

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۴۲۰

یو تناقض

۱۴_ لکه چې وړاندې تېر شوه اهل التشیع وايي چې د نبي کریم ﷺ په مبارکه زمانه کښې د همده ﷺ څخه په غیر بل څوک د أولو الأمر په زُمره کښې شامل نه وه. دا د یو پلوه، او د بله پلوه دوی وايي چې په همغې زمانه کښې علي ﷺ أولو الامر وه او بس[۱]. دا تناقض د دې خبرې ښکارندوی دی چې دوی هم چندان په خپل نظر باندې ثبوت نه شي موندلی. والله ﷻ أعلم.

ایا د اختلاف د ورک کولو همدا یوه لاره ده؟

۱۵_ که څوک وايي چې د اهل التسنن د نظر په مطابق هم یو ډېر مهم سوال سړي ته ذهن ته ورځي، هغه دا چې که بالفرض په مختلف فیها مسائلو کښې قیاس یا اجتهاد ته رجوع وکړي او د مسئلې یو طرف په یو ډول اجتهاد باندې استدلال ونیسي او بل طرف یې بل ډول اجتهاد وکړي، لکه څنګه چې د مذاهبو خاوندان یو تربله په همدې ډول اختلاف لري او تر اوسه پورې نه دی حل شوی، نو پوښتنه دا ده چې بیا خپلمنځي اختلاف په څه شي باندې پورته کېږي؟

مونږ وایو چې: دا خو په هغه صورت کښې د تحقق احتمال لري چې په ﴿ فَإِن تَنَٰزَعۡتُمۡ ﴾ کښې یوازې أولو الامر مخاطب کړی شي. نو معنی به یې داسې شي چې: ای أولو الامرو! که بالفرض تاسو په خپل منځکښې مختلف شوئ نو ایت یا حدیث ته مراجعه وکړئ.

نو د ذکر شوي سوال احتمال شته خو خبره داسې نه ده، خبره دا سې ده چې په ذکر شوې جمله کښې عام مؤمنان مخاطب کړی شوي دي او د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! که بالفرض تاسو او ستاسو أولو الامر (آمران) یو تربله سره مختلف شوئ نو ایت یا حدیث ته ورتاو شئ، او که هلته مو صراحت مونده نه کړ او اختلاف مو په منازعه بدل شو نو خپله منازعه په قیاس فیصله کړئ. لکه چې په همدې مضمون باندې په شان نزول کښې د خالد ﷺ او د عمار ﷺ قیصه ښه دلالت کوي.

همدارنګه د منازعې صورت په هغه وخت کښې (چې د أولو الامر څخه علماء مطلب شي) تحقق نه شي موندلی څکه چې عوامو ته خو په کار نه ده چې په دیني مسائلو کښې د علماوو سره منازعه وکړي او نه دا حق لري[۲].

یادونه

۱۶_ د أولو الامر د پېژاندلو په باره کښې ځینو مفسرینو کرامو ډېر اوږد او خوندور بحث کړی دی[۳]، هیله ده چې د عربي ژبې سره بلد کسان هلته مراجعه وکړي.

---

(۱) تفسیر نمونه ج۳ ص۴۴۳
(۲) روح المعاني ج۵ ص۶۶
(۳) تفسیر المنار ج۵ ص۱۸۰، ۲۲۲

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ
أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ
ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا۟ إِلَىٰ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَإِلَى ٱلرَّسُولِ رَأَيْتَ ٱلْمُنَٰفِقِينَ
يَصُدُّونَ عَنكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَآ أَصَٰبَتْهُم مُّصِيبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ
جَآءُوكَ يَحْلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ إِحْسَٰنًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَعْلَمُ ٱللَّهُ مَا فِى
قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُل لَّهُمْ فِىٓ أَنفُسِهِمْ قَوْلًۢا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾﴾

[۶۰] ایا ته (ای پیغمبره!) هغو کسانو ته نه ګورې کوم چې (هغوی) خیال کوي چې یقیناً دوی هغه شی (قرآن کریم) باندې ایمان راوړی دی چې تاته درنازل شوی دی او په هغه شي باندې هم چې ستا څخه وړاندې نازل کړی شوی وه.

دوی اراده لري چې (په خپلو قضایاوو کښې د فیصلو) حکمیت سرکشه ته یوسي، حال دا چې دوی ته امر کړی شوی دی چې په هغه باندې به کافر کېږي (عقیده به پرې نه کوي) او شیطان اراده لري چې دوی بې لارې کړي، لرې بې لارې کېدل.

[۶۱] او کله چې دوی ته وویلی شي چې هغه شي ته چې الله ﷻ نازل کړی دی (چې قرآن کریم دی) او پیغمبر ﷺ ته (د فیصلې دپاره) راشئ نو ته منافقان ګورې چې ستا څخه بېرته درېږي بېرته درېدل.

[۶۲] نو څه حال به وي (د دوی) کله چې دوی ته د هغه شي (عمل) په سبب باندې څه مصیبت ورسېږي چې د دوی لاسونو وړاندې استولی دی (چې په څه غضب اخته شي). بیا به (د دوی حالت داسې وي چې) تاته به په داسې حال کښې درځي چې په الله ﷻ باندې به قسمونه کوي (چې والله) مونږ د بل شي اراده نه درلوده مګر د احسان کولو او د توافق راوستلو.

[۶۳] دوی هغه کسان دي چې الله ﷻ یې په هغه شي باندې پوهېږي چې هغه د دوی په زړونو کښې دي. نو د دوی څخه مخ واړوه او دوی ته (د تخویف څخه ډک) نصحیت وکړه. او دوی لره د دوی د نفسونو په باره کښې (ښه مؤثره) بلیغه وینا وکړه (شاید چې د منافقت څخه لاس واخلي او په سمه لاره باندې روان شي).

شان نزول

مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو دپاره متعدد شان نزولونه روایت کړي دي چې ټول تقریباً څلور یا پنځو ته رسېږي[۱]، خو مونږ لاندې یو روایت د مثال په توګه لیکو چې:

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۴۵؛ التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۵۳؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۰۶

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه ورځې د یوه منافق او د یوه یهودي په کوم شي باندې جګړه پېښه شوه، نو یهودي وویلې چې د فیصلې دپاره به نبي کریم ﷺ ته لاړ شو، او منافق په دې کلک وه چې د فیصلې دپاره به کعب بن الأشرف الیهودي ته ورځو (ترڅو هغه ته رشوت ورکړي او د خپل خان په ګټه فیصله واخلي) خو یهودي ورسره ونه منله ترڅو چې بالآخره نبي کریم ﷺ ته د فیصلې دپاره ورغله.

خو کله چې نبي کریم ﷺ فیصله وکړه نو هغه د یهودي په ګټه وه چې منافق وریاندې راضي نه وه د همدې کبله د خپل مقابل (یهودي) سره کلک شو چې باید یو خل عمر بن الخطاب رضي الله عنه ته هم ورشو چې هغه په دې قضیه کښې څه حکم کوي؟ (د منافق تمه وه چې ګوندې زما په ګټه فیصله وکړي).

حضرت عمر رضي الله عنه ته چې دواړو ذکره شوې د نبي کریم ﷺ فیصله واوروله او بیا ترې منافق وغوښتل چې ته زمونږ په منځکښې فیصله وکړه نو عمر رضي الله عنه دوی ته امر وکړ چې تاسو دلته ودرېږئ او پخپله کور ته ننووت، د کور څخه توره په لاس رابهر شو او د منافق سر یې د تنې څخه پرې کړ او وویلې چې: «هَكَذَا أَقْضِي بَيْنَ مَنْ لَمْ يَرْضَ بِقَضَاءِ اللهِ وَقَضَاءِ رَسُولِهِ»[1] یعنې: زه دغسې فیصله کوم د هغه چا په منځکښې چې هغه د الله ﷻ او د ده د پیغمبر ﷺ فیصله نه مني. نو ذکر شوې ایتونه نازل شوه. او په خینو روایتونو کښې شته چې جبرائیل علیه السلام وفرمایل چې: «إِنَّ عُمَرَ فَرَّقَ بَيْنَ الْحَقِّ وَالْبَاطِلِ»[2] یقینًا عمر رضي الله عنه د حق او باطل په منځکښې بېلتون راووست نو د همدې کبله نوموړي ته نبي کریم ﷺ د الفاروق لقب ورکړ[3].

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ مؤمنانو ته د خپلمنځي اختلافاتو د منځه وړلو طریقه ښودلې ده چې په ایت او یا حدیث باندې یې د منځه یوسي. او په دې ایتونو کښې لطف کوي څوک چې په دغې طریقه باندې خپل منازعات نه حل کوي نو هغه به یا بالکل ایمان نه لري او یا به منافق وي په ایمان کښې به یې عقیدوي او یا عملي نفاق موجود وي، نو مؤمنانو ته په کار دي چې د منافقت څخه خانونه وساتي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! ته هغو خلکو ته نه ګورې چې دوی خیال کوي چې په مَا أَنزَلَ اللهُ باندې یې ایمان راوړی دی حال دا چې دوی خپل قضایا د فیصلې دپاره ما أنزل الله ته نه راجع کوي بلکې طاغوتانو ته یې نیت وي چې هغوی ته په همدې باره کښې مراجعه وکړي. که بالفرض دوی په ایمان کښې صادق وی نو په خپلو ټولو شئوناتو کښې به یې طاغوتانو ته د مراجعې کولو نیت قدرې هم نه وی کړی پاتې خو لا مراجعه، بلکې په خپلو خانونو باندې به یې ما أنزل الله حاکم ګرځولی وي.

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۴۶
(۲) روح المعاني ج۵ ص۶۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۶۷

د ربښتیني ایمان غوښتنه دا ده چې په طاغوتانو باندې اعتقاد ونه کړي او پرې کافر شي، ایا هغه څوک ربښتیني مومن ګڼل کېږي چې په هر اړخیز ډول ما أنزل الله ته نه وي تسلیم؟

د دوی په دغسې ظاهري ایمان باندې څه نېک اثر نه شي مرتب کېدلی خو فقط همدا خبره پرې مرتبه ده چې شیطان یې لا پسې بې لارې کړي او د رحمت څخه یې په سات په سات لرې باسي.

۲ـ ای پیغمبره! د منافقانو بله نښه دا ده چې پخپله ما أنزل الله ته د پرېکړې دپاره نه ورځي خو نه بل څوک یې وردعوت هم کړي چې راشئ خپلې پرېکړې قرآن کریم ته راجع کړئ او نبي کریم ﷺ په خپلو منځو کښې د حکم په حیث ومنئ، نو په دې حال کښې هم ته منافقان ګورې چې خای په خای ودرېږي او یا بېرته تاوېږي خو ذکر شوی دعوت نه مني.

دا وه د منافقانو د خوشالۍ حالت، اوس نو د دوی د مصیبت حالت وګوره چې په هغه وخت کښې څومره دروغ وایي.

۳ـ کله چې دوی ته د خپلو اعمالو په نتیجه کښې څه مصیبت ورسېږي چې یا ترې کوم یو ووژل شي یا رسوا شي او یا ورسره د مصیبت د واقع کېدلو خطره پېښه شي نو بیا ستا څخه نه بېرته تاوېږي او نه خای په خای ودرېږي بلکې په دغه وخت کښې د بلونکي بللو ته هم نه ټالېږي او په ډېره جلتۍ سره ستاسو په حضور کښې ودرېږي او قسمونه کوي چې زمونږ په هغو اعمالو کښې (چې د مصیبت سبب جوړ شو) د خیر نیت وه او بده اراده مو نه درلوده، غوښتل مو چې څه توافق حاصل کړو، ته به وایې چې دوی هغه خلک نه دي چې ستا څخه به بېرته تاوېدل او دعوت به یې هم نه مانه.

۴ـ ای پیغمبره! الله ﷻ همدغه منافقان ښه پېژني، په زړونو باندې یې عالم دی، دوی دروغ وایي د خیر نیت یې نه وه او په بد نیت او بدې ارادې سره ذکر شوو اعمالو ته وروړاندې شوي وه.

۵ـ نو ای پیغمبره! د دوی څخه مخ واړه وه او نانندرۍ ورسره مه وهه او قسمونو ته یې غوږ مه ږده خو د ډارولو څخه ډک نصیحت ورته وکړه چې که د همدې کړنلارې څخه لاس وانخلئ نورې بدې نتیجې به هم وګورئ، او پوه یې کړه چې ستاسو په زړونو باندې الله ﷻ عالم دی تاسو ترې هیڅ شی نه شئ پټولی او نه ترې چېرې تښتېدلی شئ، نو ښه دا ده چې په اخلاص سره ایمان راوړئ او په خپلو ټولو اعمالو او اقوالو کښې د ایمان آثار او نښې ښکاره کړئ. دغه ظاهري ایمان ستاسو هیڅ په درد نه خوري بلکې لا ضرر درته کوي چې: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ [النسآء: ۱۴۵] یعني: یقیناً منافقان د دوزخ په ډېره ښکته طبقه کښې دي.

توضیحات

۱ـ د ﴿يَزْعُمُونَ﴾ کلمه د "زعم" څخه اخستلې شوې ده، "زعم" په حق، باطل، کذب (دروغو) درېواړو کښې استعمال مومي خو اکثره استعمال یې په شکي خبرو کښې واقع کېږي. اما په دې مقام کښې ترې بې دلیله وینا مراده ده[1] چې د ایمان دعوه کوي خو کړه وړه یې د ایمان په ضد دي.

(۱) روح المعاني ج۵ ص۶۷

د دې ایتونو ارشاد

۲_ ذکر شوي ایتونه مونږ ته ارشاد کوي چې هرڅوک د الله ﷻ او د نبي کریم ﷺ د أوامرو څخه کوم یو امر رد کړي او غاړه ورته کنبېږدي نو هغه د اسلام څخه وتلی دی، برابره خبره ده چې د شک د کبله یې رد کړی وي او یا د تمرد او سرکشۍ د امله، د همدې کبله صحابه وو کرامو ﷺ د ابو بکر الصدیق ﷺ په خلافت کښې د زکات په مانعینو باندې د ارتداد حکم وکړ او جهاد یې ورسره اعلان کړ[۱].

که څه هم هغوی څلور ډلې وې او یوه ډله پکښې هغه وه چې د زکات د فرضیت څخه منکر نه وه خو د بخل د کبله یې د زکات د ورکړې څخه غاړې وغړولې او د مسلمانانو سره یې د جنګ بندوبس وکړ، چې ځینو علماوو کرامو یې ښه پوره څېړنه کړې ده[۲].

د دې دپاره چې دا موضوع ښه واضحه شي نو لاندې دوه ایتونه ولولئ چې یو د کافرانو قول رانقلوي او بل د مؤمنانو وینا تمثیلوي:

الف: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا﴾ [البقرة: ۱۷۰] یعني: او کله چې دوی ته وویل شي چې د هغه شي اتباع وکړئ چې الله ﷻ نازل کړی دی نو دوی وایي چې بلکې مونږ د هغه شي متابعت کوو چې مونږ پرې خپل پلرونه موندلي دي.

ب: ﴿إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا﴾ [النور: ۵۱] یعني: یقیناً د مؤمنانو خبره دا وي چې دوی وایي چې وامو ورېده او ومو منله، البته کله چې دوی الله ﷻ او د ده پیغمبر ﷺ ته د فیصلې دپاره وروبلل شي.

زمونږ نظر دا دی چې که ذکر شوی صورت د مسلمانانو د طرفه واقع شي او د اسلامي حکومت په مقابل کښې صف ګیري هم وکړي نو نظر ظاهري شریعت ته ورسره په دنیا کښې د مرتدانو معامله اجراء کېدلی شي، ځکه چې په زړونو باندې خو څوک علم نه لري او وحې قطعه شوې ده. اما د آخرت حالت یې د الله ﷻ سره دی څنګه چې ورسره مناسب وي همغسې معامله به ورسره وکړي چې د شرعي حکم یې یوازې عملا رد کړی دی او که عقیده یې هم ورباندې خرابه وه.

د همدې کبله د أبو بکر الصدیق ﷺ په خلافت کښې د هغې ډلې سره هم د مرتدانو په شان معامله اجراء شوه چې هغوی د زکات د فرضیت څخه منکر نه وه خو د بخل د کبله یې نه ورکاوه او د اسلامي خلافت په مقابله کښې یې د مرتدینو صف قوي کړ.

نو که بالفرض هغوی د خلافت په مقابل کښې صف ګیري نه وی کړې نو زکات به ترې په زور اخستلی شوی وی خو د جهاد اعلان به ورسره نه وی شوی.

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۱۴
(۲) اعلاء السنن ج۱۲ ص۵۹۳

د منافقينو مصيبت

۳ـ مفسرينو كرامو په دې مقام كښې د مصيبت څخه هغه حادثه اخستې ده چې په شان نزول كښې ذكره شوې ده. هغه دا چې عمر ﷺ د منافق سر پرې كړ او وارثان يې نبي كريم ﷺ ته ورغلل او ورته يې وويلې چې زمونږ د ملګري (مقتول) خو دا نيت نه وه چې د نبي كريم ﷺ فيصله يې نه منله بلكې مونږ قسم كوو چې د هغه احسان مطلب وه چې عمر ﷺ د دواړو خصمينو په منځكښې د زړه بدوالى لرې كړي ترڅو يو بل ته په راتلونكې كښې دښمن جوړ نه شي، او بل يې توفيق مراد وه چې دوى دواړه سره اصلاح كړي او يهودي په خپله خوښه د يوه څه مال څخه ورتېر شي[۱].

خو مونږ ته داسې ښكاري چې منافقانو يوازې په ذكر شوي مصيبت كښې په قسمونو سره خپل خانونه نه دي تزكيه كړي بلكې په هر ځل به چې دوى ته د خپلو قبيحو اعمالو د كبله څه مصيبت ورسېده دوى به همدغسې بهانې آنې كولې او قسمونه به يې خوړل. لاندې څو مثالونه يې دريه زړه كړي:

الف: دوى د فساد دپاره جومات (مسجد الضرار) جوړ كړى وه، چې نبي كريم ﷺ تخريب كړ او د دوى دپاره ترې مصيبت جوړ شو چې په [التوبة:۱۰۷ـ ۱۱۰] ايتونو كښې ورته اشاره شوې ده.

ب: د تبوک غزا ته دوى لاړ نه شوه او د همدې نه تللو څخه ورته غټه رسوايي جوړه شوه، چې په [التوبة:۹۵] ايت او نورو ايتونو كښې يې تفصيل راروان دى.

ج: د كفر خبرې يې كولې خو الله ﷻ په [التوبة:۷۴] ايت په نزول سره رسوا كړي دي.

د: همدارنګه دوى نيت كړى وه چې مسلمانان به د مدينې منورې څخه وباسي چې الله ﷻ يې ټول دسانس په [المنافقون:۸] ايت كښې افشاء كړه او داسې نور.

د منافقينو په باره كښې لارښوونه

۴ـ الله ﷻ نبي كريم ﷺ ته د منافقينو په باره كښې په لاندې درې ډولونو باندې لارښوونه وكړه:

الف: ﴿ فَأَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ ﴾ د منافقانو څخه اعراض وكړه په پراخه او بشاشه تنده ورته مه ګوره، ترڅو دوى پوه شي چې نبي كريم ﷺ راڅخه خپه دى د دې خطر شته چې زمونږ په مقابل كښې چرته جهاد اعلان كړي.

ب: ﴿ وَعِظۡهُمۡ ﴾ دوى ته د تخويفه ډک نصيحت وكړه ترڅو هغه څه په ژبه باندې څرګند كړي چې هغه دې د تندې څخه څرګندېږي. او كېدلى شي چې نصيحتورباندې څه ناڅه تاثير وكړي.

ج: ﴿ وَقُل لَّهُمۡ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ قَوۡلَۢا بَلِيغٗا ﴾ دغه جمله لاندې متعددې معناوې درلودلى شي:

اول: دوى ته د بلاغت څخه ډكې خبرې وكړه، چې نور څوک نه وي او دوى يوازې وي.

دوهم: دوى ته موثرې خبرې د دوى د زړونو او نفسونو په باره كښې وكړه. په دې معنى چې ستاسو

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۶۹

په زړونو باندې الله ﷻ عالم دی، د نفاق څخه لاس واخلئ هسې نه چې ستاسو په باره کښې هم د
بې‌کاره کافرانو په شان د جهاد امر وکړي.
درېیم: په خپلو خانونو باندې رحم وکړئ او په لوی لاس خپل خانونه د دنیا او آخرت په مصائبو
باندې مه اخته کوئ.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذ ظَّلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ جَآءُوكَ فَٱسْتَغْفَرُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ لَوَجَدُوا۟ ٱللَّهَ تَوَّابًا رَّحِيمًا ﴿٦٤﴾﴾

[۶۴] او مونږ هیڅ یو پیغمبر (د بل هیڅ شي دپاره) نه دی لیږلی مګر د دې دپاره چې د هغه ﷺ اطاعت د الله ﷻ په إذن وکړی شي (همدا مضمون مو اعلان کړی دی).
او که چېرې یقینًا دوی (منافقان) په هغه وخت کښې تاته درغلي وی چې دوی په خپلو خانونو باندې ظلم وکړ (ستا د حکمیت څخه یې تمرد وکړ او په خپل تمرد باندې پښېمانه شوي وی) نو د الله ﷻ څخه یې بښنه غوښتې وی او پیغمبر ﷺ هم دوی ته مغفرت غوښتی وی نو خامخا به یې الله ﷻ بښه توبه قبلوونکی (او) مهربان موندلی وی (دوی به پوه شوي وی چې بې شکه الله ﷻ هم توبه قبلوي او هم مهربان دی خو دا کار یې ونه کړ).

د مطلب خلاصه

دا ایت شریف د وړاندېنیو ایتونو دپاره د استدلال په منزله دی چې:
۱ـ یعني: څوک چې خپل ځان مؤمن ګڼي خو د پیغمبر ﷺ حکمیت ته غاړه نه ږدي هغه به ولې د الله ﷻ د غضب وړ نه ګرځي ځکه چې مونږ خو هیڅ پیغمبر د دې دپاره نه دی استولی چې خلک پرې ظاهري ایمان راوړي خو په ټولو احکامو کښې یې اطاعت ونه کړي، او نه کوم پیغمبر ﷺ خلکو ته د دې دپاره دعوت ورکړی دی چې د الله ﷻ څخه په غیر د ده اطاعت وکړي، بلکې د هر پیغمبر دعوت د الله ﷻ په إذن سره دی. د همدې کبله د پیغمبرانو علیهم‌السلام اطاعت د الله ﷻ اطاعت دی او د دوی څخه عصیان کول د الله ﷻ څخه عصیان دی.
۲ـ نو کوم خلک چې د ایمان دعوه هم کوي او ستا د حکمیت څخه غاړې غړوي هغوی ته په کار وه چې د عصیان څخه وروسته تر هغه وخته پورې نه وی تال شوي چې الله ﷻ ورباندې مصیبت نازل کړ، او بیا د اعتذار دپاره درغله. دوی ته په کار وه چې د عصیان او ظلم څخه وروسته سمدستي په خپلو کړو باندې پښېمانه شوي وی او ستا حضور ته درغلي وی چې مونږ د خپلې ګناه څخه توبه تائب شوو او د الله ﷻ څخه بښنه غواړو.
ای پیغمبره! ته هم زمونږ دپاره د الله ﷻ څخه بښنه وغواړه ځکه چې ستا سوال الله ﷻ بښه قبلوي. نو که دوی په ذکره شوي طریقې باندې عمل کړی وی نو الله ﷻ به یې هم توبې قبولې کړې وی او د مصیبت څخه به یې په امن کښې ساتلي وی او هم به یې ورباندې نوره مهرباني هم کړې وی او د

نیکو کارونو توفیق به یې وربښلی وي. نو په دې تقدیر به یې نه قسمونو ته حاجت وه او نه به ترې تا اعراض کړی وی خو دوی ته حسرت دی چې دغسې کار یې ونه کړ.

توضیحات

۱ـ که څه هم مونږ د "إذن الله" په هکله د [البقرة: ۱۰۲] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي خو په دې مقام کښې وربانډې همدومره اضافه کوو چې په یو شي باندې د الله ﷻ "إذن" د دې څخه عبارت دی چې الله ﷻ همغه شی اعلان کړی دی او د ټولو خلکو غوږو ته یې رسولی دی[1].

نو دلته یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: مونږ خو د هر یوه پیغمبر ﷺ په باره کښې اعلان کړی دی چې د ده اطاعت دې وکړی شي چې د خپل وخت ټول خلک مو وربانډې خبر کړي دي، نو زمونږ د عمومي اعلان څخه وروسته هم چې څوک تمرد کوي نو د هغه څخه به بل طغیانګر څوک وي؟.

۲ـ که څه هم په ذکر شوي ایت شریف کښې د نبي کریم ﷺ د حیات یوه واقعه بیانه شوې ده خو د مفهوم په اعتبار سره د قیامت د ورځې پورې هغو ټولو واقعاتو ته ورشاملېږي چې د نوموړې واقعې سره مشابهت لري[2]، نو هرڅوک چې د شریعت محمدي (ﷺ) څخه په کومه حادثه کښې غاړه وغړوي نو هغه ته په کار دي چې سمدستي توبه تائب شي او اسلامي احکامو ته غاړه کېږدي، اُمید دی چې الله ﷻ به یې توبه قبوله کړي او ګناهونه به ورته وبښي او توفیق به ورکړي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته خو د ذکر شوي توبې یو شرط فوتېږي چې: ﴿ جَآءُوكَ ﴾ یعنې: چې تاته درغلي وي. نو د قیامت د ورځې پورې به مشابه واقعاتو ته څنګه شامل شي؟

مونږ وایو حـــ: د یوې ګناه څخه توبه کول په هغه وخت کښې د اعتماد وړ جوړېږي چې پښېماني وربانډې ښکاره شي، نو څرنګه چې په ذکره شوې واقعه کښې منافق سړی نبي کریم ﷺ ته د حکمیت دپاره د ورتللو څخه منعه راوړې وه نو د هغه د توبې او پښېمانۍ دا خبره یوه برخه وګرځېدله چې نبي کریم ﷺ ته ورشي او په حکمیت باندې یې ومني چې مخکښې چې هر څه وشوه هغه وشوه خو زه ستا په حکمیت باندې راضي یم.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه نوموړي منافق د نبي کریم ﷺ د حکمیت نه منلو څخه د اهانت بوی پورته کېده، نو ځکه د هغه په توبه کښې دا ټکی وراضافه شو چې ﴿ وَٱسْتَغْفَرَ لَهُمُ ٱلرَّسُولُ ﴾ او پیغمبر ﷺ هم ورته د الله ﷻ څخه مغفرت وغواړي. نو چې د الله ﷻ څخه ورته مغفرت غواړي نو په خپله خو به یې ورته ضرور ښېنه کړې وي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۰

(۲) روح المعاني ج۵ ص ۷۱

لنده دا چې د نبي کريم ﷺ د وفات څخه وروسته اسلامي شريعت د حکميت حق لري چې د وخت قاضيان او حاکمان يې د قضايا وو د فيصلو دپاره کرنلاره وګرځوي. او مسلمانان مکلف دي چې اطاعت يې وکړي. نو ذکر شوی شرط ﴿ جَآءُوكَ ﴾ د همغه وخت پورې اختصاص لري او بس.

يوه قيصه

۴_ که څه هم ځينو مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د العتبی عليه الرحمة د خولې څخه يوه قيصه ليکلې ده چې يو اعرابي د نبي کريم ﷺ قبر ته راغی او ذکر شوی ايت شريف يې ولوست او نبي کريم ﷺ يې مخاطب کړ چې: ای پيغمبره! زه درته راغلی يم او خپل رب ته دې شفيع ګرځوم چې ماته ګناه وبښي. او بيا د څه اشعارو د لوستلو څخه وروسته په مخه لاړ، روان شو. په دغه وخت کښې په ماباندې خوب راغی، په خوب کښې نبي کريم ﷺ ګورم چې امر يې راته وکړ چې: ای عُتبی! ته اعرابي پسې ورشه او زيری ورکړه چې: "إنَّ اللهَ قَدْ غَفَرَ لَهُ"[1] يقيناً الله ﷻ ورته مغفرت وکړ.

مګر مونږ ته دا قيصه دومره اعتباري نه ښکاري چې د شرعي احکامو مصدره جوړه شي. او دا څکه چې يوازې د پيغمبرانو عليهم السلام خوبونه وحي ګڼل کيږي او بس.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: د وراندې تکرې ﴿ جَآءُوكَ ﴾ سره د مطابقت دپاره خو "وَاسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ" په کار وه چې نازل شوی وی نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ضمير (ت) په عوض اسم ظاهر ﴿ ٱلرَّسُولُ ﴾ نازل شو؟

مونږ وايو چې: ضمير خو په محض ذات باندې دلالت کوي او د هيڅ وصف لحاظ پکښې نه وي، حال دا چې ذکر شوی اهانت خو نبي کريم ﷺ ته د رسالت د کبله راجع شوی وه چې حکميت د ده حق وه او هغوی تمرد وکړ او د پښو لاندې يې کړ. نو په کار وه چې په استغفار کښې هم د رسالت لحاظ وساتل شي، که بالفرض د نبي کريم ﷺ شخصي حق (د پولې پټې حق) هغوی د پښو لاندې کړی وی نو بيا به "وَاسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ" نازل شوی وی.

﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا۟ فِىٓ أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا۟ تَسْلِيمًا (٦٥) وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ ٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ أَوِ ٱخْرُجُوا۟ مِن دِيَـٰرِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا۟ مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا (٦٦) وَإِذًا لَّـَٔاتَيْنَـٰهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا (٦٧) وَلَهَدَيْنَـٰهُمْ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا (٦٨) ﴾

(1) تفسير ابن کثير ج۱ ص ۵۲۰

[۶۵] نو (کامل مؤمنان به) نه شي، ستا په رب مې دې قسم وي چې (کامل) مؤمنان به نه شي ترڅو چې تا په هغو (قضایاوو) کښې د حکم په حیث ومني چې د دوی په منځو کښې واقع کېږي بیا (ستا د فیصلې ځخه وروسته) په زړونو کښې د هغه شي ځخه چې تا فیصله کړ ځه تنګوالی (هم) مونده نه کړي او غاړې ورته کېږدي غاړه ایښودل.

[۶۶] او که (بالفرض) مونږ په دوی باندې فرض کړي وی چې خپل ځانونه ووژنئ او یا د خپلو کورونو ځخه ووځئ، نو دا (کار) به نه وی کړی مګر د دوی ځخه کمو (خلکو).

او که یقیناً دوی هغه حکم وکړي (عملي کړي) چې دوی ته پرې نصیحت ورکولی کېږي (چې اسان حکم دی) نو دا به ورته ضرور ډېر بهتر وی او (د ایمان) د تحکیم د حیثه به (ورته) ډېر سخت (او قوي) وي.

[۶۷] او په دې وخت کښې (چې اسان احکام یې عملي کړي وی) دوی ته به مونږ ضرور د خپل جانبه لوی اجر (خپله رضا او جنتونه) ورکړي وی.

[۶۸] او ضرور به مو دوی ته (په دنیا کښې) سمه سیده لاره وربښودلې وی (او توفیق به مو ورکړی وی).

شان نزول

مفسرینو کرامو د دې ایتونو په شان نزول کښې دوه روایتونه ذکر کړي دي:

۱ـ یو روایت دا دی چې یوه ورځې د زبیر بن العوام ﷺ د بل کوم صحابي ﷺ سره د یوې ویالې په باره کښې لانجه وه چې د دواړو د خرما باغونو ته به په هغې کښې سیلابي اوبه ورېهېدلې، بل صحابي ﷺ ویلې چې: زما باغ ته اوبه راخوشې کړه که ځه هم ستا باغ زما ځخه مخکښې دی، خو زبیر ﷺ دا خبره نه منله تر دې چې جګړه د نبي کریم ﷺ حضور ته وړاندې شوه، نو نبي کریم ﷺ امر وکړ چې: «اسْقِ يَا زُبَيْرُ ثُمَّ أَرْسِلِ الْمَاءَ إِلَى جَارِكَ» ای زبیره! خپل باغ ته دې اوبه ورکړه او بیا دې د ګاونډي باغ ته اوبه ورخوشې کړه. نو بل صحابي ﷺ په غُصه شو او ویې ویلې چې: ای د الله رسوله! هغه دې د عمې (ترور) زوی وه ځکه دې د هغه په ګټه فیصله وکړه. نو نبي کریم ﷺ وویلې چې: ای زبیره! خپل باغ ته دې اوبه ورکړه او پکښې دې پ یې کړه ترڅو چې لوړو پولو ته ورسېږي. یعنې خپل حق دې پوره واخله په اولني حکم کښې خو مې تاته هدایت کړی وه چې د خپل ګاونډي دپاره د لږ ځه حق ځخه ورتېر شه، خو چې هغه په دې مراعات باندې هم قانع نه شو نو خپل حق پوره واخله، زبیر ﷺ وایي چې زما ګومان دی چې ذکر شوی ایت به په همدغې واقعه کښې نازل شوی وي[۱].

۲ـ بل روایت دا دی چې: د دې ایتونو شان نزول همغه قیصه ده چې د [النساء: ۶۰] ایت لاندې ذکره شوه. نو د دې روایت حاصل داسې کېږي چې: د همغه ایت ځخه آن تر دې ایتونو پورې

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۳۰۷

یول ایتونه د همغې قیصې په ارتباط نازل شوي دي[١].

مونږ ته داسې ښکاري چې د زبیر ﷺ قیصه که څه هم د ذکر شوي ایتونو د مصداقاتو څخه شمېرله کېږي او څه لرې نه ده چې د ایتونو د نزول په وخت کښې به ذکره شوې قیصه هم واقع شوې وي مګر اصلي شان نزول یې همدغه دوهم روایت دی څکه چې:

الف: پخپله زبیر ﷺ ویلي دي چې: «فَمَا أَحْسِبُ هَذِهِ الْآيَاتِ إِلَّا نَزَلَتْ فِي ذَلِكَ»[٢] زه ګومان نه کوم چې دا ایتونه همدا زمونږ د قیصې څخه په غیر په بل شي کښې نازل شوي وي. یعنې دا د ده خپل اټکل دی او بس.

ب: په ایتونو کښې داسې کلمې نازلې شوې دي چې د منافق سره ښې مناسبې دي لکه ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ الآية چې وروسته به واضحه شي.

ج: د ایتونو سیاق او سباق همدا دوهم روایت تائیدوي. داسې ښکاري چې همغه ذکر شوی مضمون به پکښې تعقیب شوی وي.

د مطلب خلاصه

١- یعنې: ای پیغمبره! دغسې نه ده لکه چې د ایمان مدعیان خیال کوي چې د مومنانو څخه به وشمېرل شي حال دا چې ستا حکمیت ته به یې غاړې نه وي اېښې.

ای پیغمبره! ستا په رب مې دې قسم وي چې دوی به تر هغه د مؤمنانو په ټولګي کښې د الله په نزد ونه شمېرل شي ترڅو چې دوی د خپلو قضایاوو د فیصلو دپاره تا د حَکَم په صفت ومني او بیا ستا د فیصلې څخه وروسته همدغې فیصلې ته ظاهرا او باطنًا تسلیم شي، چې نه په زړونو کښې څه تنګي او خپګان احساس کړي او نه په جوارحو باندې کومه غیر مناسبه رویه وکړي. یعنې په زړونو کښې یې داسې تنګي واقع نه شي چې د دوی د اختیار لاندې راځي څکه چې په غیر اختیاري شیانو باندې خو الله ﷻ څوک نه نیسي: ﴿ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ٢٨٦] یعنې: الله ﷻ هیڅوک نه مکلف کوي مګر په هغه شي باندې چې د هغه د وسې (توان) لاندې وي.

٢- ای پیغمبره! دوی به څنګه د مؤمنانو په ټولګي کښې د الله په نزد وشمېرل شي حال دا چې دوی ستا په حکمیت باندې په یوه جزیي شي کښې هم قناعت نه شي کولی او ورته تسلیم نه دي. د مؤمنانو ټولګی خو هغه دی چې په ډېرو مهمو او مشکلو مسائلو کښې هم شرعي احکام عملي کوي که څه هم هغوی ته د ځان په وژلو او یا د خپل وطن څخه په وتلو تمام شي.

نو که بالفرض مونږ تاته وحې کړې وی او په خلکو باندې مو فرض کړې وی چې یا خپل ځانونه ووژنئ او یا یو بل ووژنئ او یا د خپلو کورونو څخه بهر شئ، نو د ایمان ذکر شوي مدعیانو خو به

[١] تفسیر الطبري ج٤ ص١٥٩
[٢] صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٠

دغه یو حکم هم نه وی عملي کړی مګر لږو خلکو، چې یا یې څه غرض درلودی او یا د څه مصیبت د خطر لاندې راغلي وی، لکه چې د همدوی څخه ځينې کسان تاته د مصیبت د ورسېدلو څخه وروسته درغله او د دروغو په قسمونو باندې یې پيل وکړ.

۳_ ای پیغمبره! د ایمان د ذکر شوو مدعیانو په دغې وضعه کښې څه خير نشته که څه هم دوی یې د خانونو دپاره خير ګڼي، څکه چې آخر رسوا کېږي او باطني خباثت یې دربښکاره کېږي. خير یې په دې کښې دی چې ستا نصیحت یې منلی وی او قلبًا وربانديې قانع شوي وی نو مونږ به د دوی د زړونو اضطراب (منافقت) لرې کړی وی او لوی اجر به مو ورکړی وی.

برسېره په دې، دوی ته به مو سمه لاره ښودلې وی او د نېکیو توفیق به مو ورکړی وی. او کومه وضعه چې دوی غوره کړې ده په دې کښې یې نه د دنیا خير شته او نه د آخرت، نه به یې منافقت د منځه لاړ شي او نه به یې توفیق په نصیب شي او همېشه به رسوا او شرمنده وي.

توضیحات

۱_ د عربیت په لحاظ سره مفسرین کرام په ﴿ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ کښې لاندې نظریات لري:

الف: ځينې وايي چې: د ﴿ فَلَا ﴾ مدخول مقدر دی او تقدیر یې داسې کېږي چې: "فَلَيْسَ الْأَمْرُ كَمَا يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا"[۱] یعني نو خبره داسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي چې یقیناً دوی ایمان راوړی دی.

ب: ځينې وايي چې د "لا" توری زائد دی نو په معنی کښې څه دخل نه لري او صورت یې داسې کېږي چې: "فَوَ رَبِّكَ"[۲] لکه چې همدارنګه عبارت په بل ایت کښې هم شته: ﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾ [الحجر: ۹۲] یعني: ستا په رب مې دې قسم وي چې د دوی ټولو څخه به پوښتنه وکړو.

تبصره

که څه هم په ذکر شوو دواړو صورتونو کښې د معنی په لحاظ چندان فرق نه واقع کېږي خو په دوهم صورت باندې دا اعتراض شته چې د اشد ضرورت څخه په غير باید د قرآن کریم په یوه وړوکې کلمه باندې هم د زائد حکم ونه کړی شي او دلته خو ورته اشد ضرورت نشته، لکه چې په اول صورت سره ضرورت پوره شوی دی.

هو! په اولني صورت کښې اعتراض دا دی چې د تقدیر په ظهور سره یې د "لا" توری د خپل اصلیت څخه ویستلی دی او د "لَيْسَ" معنی ته یې اړولی دی او د مقدر قرینه یې مقام ګڼلی دی. مګر زمونږ په نظر باید چې تقدیر یې "فَلَا يُؤْمِنُونَ وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ" ظاهر کړی شي. او دا څکه چې:

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۵۹۴

(۲) تفسیر الکشاف ج۱ ص۵۲۸

الف: همدارنګه تقدير د قرآن كريم په بل ايت كښې شته چې: ﴿ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ ﴾ [التوبة:۶] يعني: نو كه د مشركانو څخه كوم يو درڅخه امان وغواړي. څكه چې د تقدير ظهور بې داسې دی چې: "وَإِنْ اسْتَجَارَكَ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ".

ب: په دې صورت كښې د مقدر قرينه لفظي ګرځي او دومره قوي ده چې حتى د نحويانو په مذهب باندې دا حذف واجب دی.

ج: په دې صورت كښې د ﴿ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾ جمله د مقدر "لَا يُؤْمِنُونَ" دپاره تفسير واقع كېږي، او ښكاره ده چې كوم يو محذوف چې د هغه تفسير ذكر وي داسې ګڼل كېږي لكه چې بالكل محذوف نه وي.

د پوخ ايمان شرطونه

۲ـ الله ﷻ په دې مقام كښې د پاخه (قوي) ايمان لاندې شرطونه ټاكلي دي او په قسم سره يې تائيد كړي دي:

الف: چې د پيغمبر ﷺ په حكميت باندې سړی راضي شي او خپل قضايا د فيصلې دپاره په همدې طرف باندې راجع كړي.

ب: چې د فيصلې څخه وروسته قلبًا مطمئن شي چې همدا فيصله حقه ده، او په زړه كښې يې څه شک او شبه نه وي چې عدالت پكښې نشته او بې انصافه حكم دی.

ج: چې ظاهرًا هم همغه فيصله عملي كړي او غاړه ورته كېږدي.

د ذكر شوي ايت شريف د مضمون يو نظير په لاندې حديث شريف كښې ولولئ:

نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ وَاللهِ لَا يُؤْمِنُ» يعني: په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي، په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي، په الله ﷻ مې دې قسم وي چې مؤمن به نه شي. چا ورته وويلې: «وَمَنْ يَا رَسُولَ اللهِ» او څوک اې د الله رسوله! نو ده ﷺ وفرمايل: «الَّذِي لَا يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ»[1] يعني: هغه څوک چې د ده ګاونډی د ده د شرونو څخه په امن كښې نه وي.

سوال جواب

۳ـ كه څوک وايي چې: كه د ذكر شوو ايتونو څخه منافقان مطلب وي لكه چې د شان نزول يو روايتورباندې دلالت كوي خو څه خبره نشته، او كه د شان نزول لمړني روايت ته وكتل شي نو پوښتنه دا ده چې: ايا يو مؤمن كافر كېږي او د اسلام څخه اوځي كه بالفرض د شريعت حكميت ته غاړه كېنږدي او يا يې ګاونديان د شرونو څخه په امن كښې نه وي؟

---

[1] صحيح البخاري ج۲ ص۸۸۹

النساء (۴)

مونږ وایو چې: د ایمان په تعریف کښې لاندې دوه ډوله ایتونه نازل شوي دي او هم پکښې لاندې دوه ډوله احادیث روایت شوي دي.

الف: یو ډول هغه ایتونه او احادیث دي چې ایمان صرف د عقیدې او قلبي تصدیق څخه عبارت ګڼي، او د اعمالو پکښې هیڅ ذکر نه وي.

ب: بل ډول هغه دی چې د قلبي تصدیق سره، سره صالح اعمال یې هم پکښې شامل کړي دي.

نو ایمان په اوله معنی باندې سړي ته د دوزخ د خلود څخه نجات ورکوي چې په یو وخت کښې خو به تري راووزي، او په دوهمه معنی باندې سړي ته بالکل نجات ورکوي چې د سره به دوزخ نه ورداخل نه شي، نو په دې معنی باندې یې د کامل ایمان په نامه یادولی شو.

یا په بل عبارت: لکه چې کله-کله د کفر اطلاق په ګناهونو کبیرې همدارنګه د ایمان اطلاق هم په نېکو اعمالو باندې هم کېږي، نبي کریم ﷺ فرمایي: «اَلْإِیْمَانُ بِضْعٌ وَسَبْعُوْنَ بَابًا فَأَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذٰى عَنِ الطَّرِیْقِ وَأَرْفَعُهَا قَوْلُ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ»[۱] یعني: ایمان څه د پاسه اویا څانګې لري نو ډېره وړه څانګه یې د لارې څه ضررناک شی لرې کول دي او لوړه څانګه یې دا قول دی چې «لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ» د عبادت لایق بل څوک نشته مګر یکې یو الله ﷻ دی.

نو که ذکر شوي ایتونه د لمړني شان نزول په اعتبار سره تفسیر کړی شي هم څه منافي خبره نه ده. نو معنی به یې داسې شي چې: ﴿لَا يُؤْمِنُونَ﴾ کامل مؤمنان به نه شي.

که څوک په دې موضوع کښې بښه تفصیلوار بحث غواړي نو ښینو اوږدو کتابونو[۲] ته دې مراجعه وکړي.

سوال جواب

۴_ که څوک وایي چې: په ﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ﴾ کښې د "عَلَيْهِمْ" ضمیر خو به یا منافقانو ته او یا کاملو مسلمانانو ته راجع وي مګر هرې یوې ډلې ته چې راجع شي نو د ﴿إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ﴾ استثناء ورسره سمون نه خوري ځکه چې په منافقانو کښې نه څوک خان وژني ته حاضرېږي او نه جلا وطنی ته. او کامل مسلمانان خو ورته ټول حاضر دي هسې نه چې ښینې به یې وکړي او ښینې به ورته شا کړي؟.

مونږ وایو چې : د دې سوال دپاره لاندې جوابونه ولولی:

الف: په ﴿عَلَيْهِمْ﴾ منافقانو ته ضمیر راجع دی او څه لرې نه ده چې د ریاکارۍ دپاره ښینې منافقان هم خان وژني ته حاضر شي او هم جلا وطنی ته[۳].

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۸۹

(۲) عمدة القاري للعیني ج۱ ص۱۰۲_۱۱۱

(۳) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۵۸

مگر دا جواب د ډېر کمزوري دی ځکه چې ممکنه ده چې منافقان د منافقت د پټولو دپاره هر شی وکړي خو دا راته ممکنه نه ښکاري چې یا ځان مړ کړي او یا وطن پرېږدي، د همدې کبله د تبوک په غزا کښې د منافقت پرده څېرې او په ډاګه شوه.

ب. نوموړی ضمیر ټولو خلکو ته راجع دی[1]، مگر په مرجع کښې دا ضرور ده چې وړاندې باید ذکره وي او ټول خلک (النّاس) خو وړاندې مذکور نه دي. علاوه په دې، په ټولو خلکو کښې هیڅ بحث نشته بلکې بحث په هغو خلکو کښې راروان دی چې هغوی د ایمان دعوه کوي.

ج. نو ښه دا ده چې نوموړی ضمیر د ایمان مدعیانو ته راجع کړی شي برابره خبره ده چې په دروغو یې دعوه کوي لکه منافقان، او که په ربښتیا وو لکه مؤمنان، او هم برابره خبره ده چې په ایمان کښې کامل وي او که کمال ته نه وي رسېدلي. نو د معنی حاصل به یې داسې شي: که بالفرض مونږ د ذکر شوي ثقیل حکم فرضیت نازل کړی وی نو صرف کاملو مؤمنانو به خپلې غاړې خلاصې کړې وی، د منافقانو به منافقت ښکاره شوی وی او غیر کامل مؤمنان به ناکام شوي وی. خو الله ﷻ لطف وکړ او ذکر شوی ثقیل حکم یې نازل نه کړ.

نو باید منافقان وډار شي چې ترڅو به په خپل منافقت باندې پردې اچوي، آخر به یې په یوه ثقیل حکم سره منافقت ښکاره شي لکه جهاد. او غیر کاملو مؤمنانو ته هم په کار دي چې په دغو اسانو احکامو کښې سستي ونه کړي او ځانونه کمال ته ورسوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵- که څوک وایي چې: ایا په صحابه وو کرامو ﷺ کښې غیر کامل مؤمنان موجود وه؟.

مونږ وایو: لکه چې وړاندې تېره شوه چې د ایمان کمال خو په نیکو اعمالو باندې زیاتیږي، او ښکاره ده چې صحابه کرام ﷺ خو د ګناه څخه معصوم نوو عصمت خو د پیغمبرانو علیهم السلام خاصه ده، نو لکه څنګه چې الله ﷻ خپل پیغمبران علیهم السلام په درجاتو کښې متفاضل پیدا کړي دي همدارنګه په مؤمنانو کښې هم یو تربله تفاضل شته چې ځینې کامل دي او ځینې لا کمال ته نه دي رسېدلي[2].

د همدې کبله مونږ (أهل السنة والجماعة) په بهترۍ کښې څلورو خلیفه ګانو ﷺ ته داسې ترتیب ورکوو چې: ۱- ابو بکر (الصدیق ﷺ). ۲- عمر الفاروق ﷺ. ۳- عثمان جامع القرآن ﷺ. ۴- علي سیف الله ﷺ. که ټول یو برابر وی نو مونږ به ذکر شوی ترتیب نه وی ورکړی.

برسېره په دې کله چې ذکر شوی ایت شریف نازل شو نو نبي کریم ﷺ خنو خاصو صحابه کرامو ﷺ ته اشاره وکړه چې دوی د همدغې جملې څخه دي او ټول یې یاد نه کړه، همدارنګه په صحابه کرامو ﷺ کښې هم خنو-خنو وویلي که دغه حکم الله ﷻ فرض کړی وی نو مونږ به پرې ضرور عمل کړی وی، لاندې تفصیل ولولی:

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۱۶۷
(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۸۱

الف: کله چې نبي کريم ﷺ ذکر شوی ايت شريف ولوست نو په خپل مبارک لاس سره يې عبد الله بن رواحه رضی الله عنه ته اشاره وکړه چې: «لَوْ أَنَّ اللهَ كَتَبَ ذَلِكَ لَكَانَ هَذَا مِنْ أُولَئِكَ الْقَلِيلِ»[۱] يعني: که بالفرض الله ﷻ ذکر شوی ثقيل حکم نازل کړی وی نو دا به د همدغو قليلو څخه وی او عملي کړی به يې وی.

ب: همدارنګه نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَوْ نَزَلَتْ لَكَانَ ابْنُ أُمِّ عَبْدٍ مِنْهُمْ»[۲] يعني: که بالفرض ثقيل حکم نازل شوی وی نو ابن أم عبد (عبد الله بن مسعود رضی الله عنه) به ضرور د همدوی څخه وي.

ج: کله چې ذکر شوی ايت شريف نازل شو نو څه کمو صحابه کرامو رضی الله عنهم لکه عمر الفاروق رضی الله عنه، عمار بن ياسر رضی الله عنه، عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او څو نورو - وويلي چې: په الله ﷻ قسم دی که مونږ يې مامور کړی شوي وی نو مونږ به عملي کړی وی، خو الله ﷻ ته حمد وايو چې مونږ ته يې تري عافيت راکړ او مامور يې نه کړو. نو د دغو صحابه کرامو رضی الله عنهم وينا وې نبي کريم ﷺ ته ورسېدې نو هغه ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي لَرِجَالًا الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِهِمْ أَثْبَتُ مِنَ الْجِبَالِ الرَّوَاسِي»[۳] يعني: يقيناً زما د أمت څخه داسې سړي هم شته چې خامخا د دوی په زړونو کښې د ثابتو غرونو څخه ايمان ډېر کلک او قوي دی.

﴿ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُوْلَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَٰلِكَ ٱلْفَضْلُ مِنَ ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ ﴾

[۶۹] او هر څوک چې د الله ﷻ او د پيغمبر ﷺ اطاعت کوي نو همدوی به د هغو کسانو سره (انډيوالان) وي چې په هغوی باندې الله ﷻ انعام کړی دی (چې عبارت دي) له پيغمبرانو او صديقينو او شهيدانو او صالحينو څخه. او دغه کسان د انډيوالی له حيثه ډېر ښه انډيوالان دي.

[۷۰] دغه فضل (د ذکرو شوو څلور ډلو سره انډيوالي) د الله ﷻ د پلوه دی او الله ﷻ د پوره صفت) بس دی (چې څوک يې د انډيوالی لياقت لري او څوک يې نه لري).

شان نزول

د ذکر شوو دواړو ايتونو د شان نزول په باره کښې زښت ډېر واقعات روايت شوي دي[۴]، لاندې يوه واقعه د مثال په توګه ولولئ:

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۵۸۷؛ تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۲۲
(۲) تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۲۲
(۳) تفسير البغوي ج۱ ص۴۴۹
(۴) تفسير ابن كثير ج۱ ص۵۲۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۵۸۸

بوه ورځې نبي کریم ﷺ ثوبان رضی الله عنه ولید چې رنګ یې زیړ تبدیلی وه او ډیر وارخطا وه نو نبي کریم ﷺ نرې پوښتنه وکړه چې: دا ولې زیړ پیړ یې، مریض یې که څنګه؟ هغه ووېلې چې: یا رسول الله! زه هیڅ مریض نه یم خو فقط همدومره ده چې تا ونه ګورم ډیر پریشانه یم خصوصاً چې کله اخرت رایاد شي چې که زه جنت ته لاړ شم هم نو ستا مقام ته خو نه شم دررسیدلی نو هلته به دې ونه شم کتلی، دغې خبرې ډیر غمژن کړی یم. نو الله ﷻ ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱].

ارتباطونه

۱ـ وړاندې منافقانو ته توصیه شوې وه چې د منافقت څخه لاس واخلي او نصیحت قبول کړي دا د دوی د نه بهتر کار دی، او په دې ایتونو کښې د بهتری تفصیل بیان شوی دی چې د نیکانو سره به یې ابدي اندیوالي جوړه شي او که نه نو د ابد دپاره به د فرعونیانو او شیطانانو سره به دوزخ کښې پراته وي.

۲ـ هلته واضحه شوې وه چې په اطاعت سره به هغوی ته عظیم اجر ورکړي او هدایت (توفیق) به یې په برخه شي، او دلته د عظیم اجر یو مثال ښودلی شوی دی چې الله ﷻ به دومره توفیق ورکړي حتی چې د نیکانو اندیوالي به ترلاسه کړي خکه چې الله ﷻ هم توبه قبلوونکی دی او هم مهربان دی.

د مطلب خلاصه

یعنې: هر څوک چې د الله ﷻ د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړي که څه هم پخوا یې ډیر معصیتونه کړي وي خو په هغو باندې توبه تائب شي او د پاخه ایمان درې شرطونه یې ـ چې وړاندې بیان شوي دي ـ په زړه کښې ځای ونیسي، نو الله ﷻ به یې په تېرو شوو ګناهونو باندې ونه نیسي. او د هغو کسانو اندیوالي به یې په نصیب شي چې په هغوی باندې الله ﷻ انعام کړی دی او د الله ﷻ مقبول بندګان دي، چې هغوی عبارت دي:

۱ـ د پیغمبرانو علیهم السلام څخه، چې الله ﷻ د ګناهونو څخه معصوم پیدا کړی دی.

۲ـ د صدیقینو څخه، چې په کامله توګه د هغوی په زړونو کښې ایمان ځای نیولی دی، حتی که په هغوی باندې فرض شوي وی او یا پرې فرض شي چې خانونه ووژني نو هغوی به خانونه وژلي وی او یا به یې ووژني.

۳ـ د شهیدانو څخه، چې هغوی په یقین سره د جهاد د فرضیت په وخت کښې خپل خانونه د في سبیل الله جهاد دپاره وقف کړي وه او یا یې وقف کوي ترڅو چې پکښې یا شهیدان شوي دي او یا شهیدان شي.

۴ـ د عامو صالحو بندګانو څخه چې هغوی په ټول اسلام کښې ورننوتلي دي او د نبي کریم ﷺ محبت یې په زړونو کښې دومره ځای نیولی وي چې په مخونو باندې یې اثار او ښې د ورایه ښکاري.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۰

الله ﷻ پوهېږي چې د خپلو په اعمالو کښې به قصور وي او د ذکر شوو ځلورو وارو اندېوالی او رفاقت ته به نه شي رسېدلی خو دا د الله ﷻ فضل دی چې د قصور سره-سره یې د هغوی په اندېوالانو کښې شاملوي او هغوی ته یې وررسوي او پخواني ګناهونه او مخالفتونه یې د منځه وړل کېږي.

توضیحات

۱_ مونږ ته الله ﷻ د سوال طریقه راښودلې ده چې: ﴿ ٱهْدِنَا ٱلصِّرَٰطَ ٱلْمُسْتَقِيمَ ۝ صِرَٰطَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴾ [الفاتحة: ۶_ ۷] یعني: ای الله! مونږ ته برابره لاره راوښایې، د هغو کسانو لاره چې په هغوی باندې تا انعام کړی دی، چې ذکر شوې ځلور ډلې دي. نو ذکر شوي ایتونه د "الفاتحة" د سورت تفسیر واقع کېږي.

صدیق چا ته وایي؟

۲_ د "الصِّدِّيقِينَ" کلمه د "صِدِّيق" جمعه ده چې د صدق څخه اخستله شوې ده او د صادق یعنې رښتیني مبالغه ده. نو معنی یې داسې را اوخي چې صدیق هغه څوک دی چې ډېر رښتیني وي او مفسرینو کرامو یې ډېرې معناوې کړې دي، مثلاً:

الف: "صِدِّيق" هغه څوک دی چې هیڅکله یې په خوله باندې دروغ نه راخي او ټول کړه وړه یې په رښتیاوو وي[۱].

ب: هغه څوک دی چې په ایمان راوړلو کښې هیڅ دلیل او برهان ته نه وي تال شوی. او برسېره په دې، د نورو مؤمنانو دپاره په ایمان راوړلو کښې مخکښې هم جوړ شوی وي[۲].

ج: "صِدِّيق" هغه څوک دی[۳] چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦٓ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلصِّدِّيقُونَ ﴾ [الحدید: ۱۹] او هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په ټولو پیغمبرانو باندې یې ایمان راوړی دی دغه کسان همدوی ډېر رښتیني دي.

صدیقیت په مقبولیت کښې یوه ډېره اوچته درجه ده حتی د همدې درجې څخه وروسته د نبوت درجه ده، او د نبوت څخه راښکته د صدیقیت درجه ده.

صدیقان په پخوانیو امتونو کښې هم ډېر تېر شوي دي، لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأُمُّهُۥ صِدِّيقَةٌ ﴾ [المائدة: ۷۵] یعني: او د عیسی ﷺ مور (بي بي مریمې رضي الله عنها) ډېره رښتیني وه. او الحمد لله ﷻ په دې امت کښې هم ډېر دي خو په ټولو کښې زیات رښتیني ابو بکر الصدیق ﷺ دی چې (د څو معدودو کسانو څخه په غیر) نور ټول اُمت د نوموړي په صدیقیت باندې متفق دي او تبریک ورته وایي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۲۸۵
(۲) التفسیر الکبیر ج ۱۰ ص ۱۷۲
(۳) البحر المحیط ج ۳ ص ۷۰۰

بو: ورځې أبو بكر الصديق ﷺ نبي كريم ﷺ ته وويلې چې: «لَوْ أَمَرْتَنِي أَنْ أَقْتُلَ نَفْسِي لَفَعَلْتُ قَالَ صَدَقْتَ يَا أَبَابَكْرٍ»(۱) يعنې: كه ماته امر وكړې چې خپل ځان ووژنم نو دا كار به وكړم نبي كريم ﷺ ورته وويلې چې: اى أبو بكره! ته بالكل رښتيا وايې. يعنې په تا كښې مو كله هم دروغ نه دي موندلي.

شهيدان څوک دي؟

۳ـ د شهيدانو په باره كښې مونږ د [البقرة: ۱۵۴] ايت لاندې پوره څېړنه كړې ده، خو دلته فقط همدومره خبره اضافه كوو چې: ځينې مفسرين كرام وايې چې په دې ايت شريف كښې في سبيل الله شهيدان مراد نه دي بلكې شهادت وركوونكي مراد دي(۲)، الله ﷻ فرمايي: ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ﴾ [البقرة:۱۴۳] يعنې: او همدارنګه مو تاسو غوره امت ګرځولي ياست چې ترڅو په خلكو باندې (د قيامت په ورځ) شاهدي ووایاست.

مګر مونږ ته دا ښه ښكارې چې په دې ايت كښې في سبيل الله شهيدان مراد دي ـ والله ﷻ أعلم. او دا ځكه چې:

الف. ايتونه او احاديث د في سبيل الله شهيدانو په باره كښې زښت ډېر دي چې د دوى بهترې او فضائل پكښې د ورايه ښكارې، مثلا نبي كريم ﷺ فرمايلي دي: «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللهِ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ»(۳) يعنې: په هغه الله ﷻ مې دې قسم وي چې زما نفس د هغه ﷻ په واک كښې دى چې خامخا يقيناً دا ښه ګڼم چې د الله ﷻ په لار كښې ووژل شم بيا ژوندى شم، بيا ووژلى شم بيا ژوندى كړى شم، بيا ووژلى شم بيا ژوندى كړى شم بيا ووژلى شم.

زمونږ معلوماتو ته په كتلو سره ګومان نه كوو چې د بل نېک كار په باره كښې نبي كريم ﷺ داسې آرزو كړې وي لكه په ذكر شوي حديث شريف كښې يې چې د شهيد كېدلو په هكله كړې ده.
همدا مضمون يوه پښتون شاعر په خپل يوه شعر كښې داسې ځاى په ځاى كړى دى چې(۴):

د قيامت په ورځ به يې بيا له تا قربان كړم :: چې صورت مې خداى معاد كړې په محشر بيا

الف. د قرآن كريم سياق او سباق هم ناري وهي چې دلته د ﴿وَٱلشُّهَدَآءِ﴾ څخه في سبيل الله شهيدان مراد دي.

يو خل تېر شوى ايت ﴿وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ ٱقْتُلُوٓا۟ أَنفُسَكُمْ﴾ تر آخره پورې بيا ولولئ او متصل راتلونكي ايتونو ته خير شئ نو په ذكر شوي تفسير باندې به مو ښه قناعت حاصل شي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۵۸۷
(۲) تفسير كبير ج۱۰ ص۱۷۴
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۳۹۲
(۴) د عبد الرحمن مومند ديوان ص۳۰

صالحان څوک دي؟

۴ـ د "الصّالِحِينَ" کلمه د "صَالِح" جمعه ده چې په مقابل کښې یې په اکثره وختونو کښې "فاسد" استعمالیږي او کله-کله یې په مقابل کښې "سَيِّئَة" راځي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَـٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا ﴾ [التوبة: ۱۰۲] یعنې: او څه نورو مسلمانانو په خپلو ګناهونو باندې اعتراف وکړ چې صالح عمل یې د بل سیئ (بد عمل) سره خلط کړی دی.

البته صالح ډیرې درجې لري چې حتی پیغمبرانو علیهم السلام یې هم غوښتنه کړې ده لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د خولې څخه فرمايي چې: ﴿ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّـٰلِحِينَ ﴾ [یوسف: ۱۰۱] یعنې: ای ربه! مسلمان مې وفات کړې او صالحانو پورې مې پیوسته کړې (د همدوی د ډلې څخه مې شمېر کړې).

مګر په دې مقام کښې ترې عام مسلمانان مراد دي لکه چې په نورو ځایونو کښې ترې الله ﷻ په ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّـٰلِحَـٰتِ ﴾ سره تعبیر کړی دی چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ایا د پیغمبرانو علیهم السلام سره څوک په جنت کښې معیت (اندیوالي) ترلاسه کولی شي؟ یا په بل عبارت: د پیغمبرانو علیهم السلام درجاتو ته څوک پورته کېدلی شي؟

مونږ وایو چې: د معیت څخه دا مراد دی چې یو به بل لیدی شي او یو تربله به سره ملاقات کولی شي، نه دا معنی چې ټول به په یوه درجې کښې وي او هیڅ تفاوت به ونه لري.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې د ذکر شوي سوال جواب د ﴿ رَفِيقًا ﴾ د کلمې څخه ښه څرګندیږي دا څکه چې د "رَفِيق" کلمه د "رَفِق" څخه اخستلې شوې ده او "رَفِق" نرمې او زړه سوي ته وايي[۱].

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: مُطیع سړي به د ذکرو شوو څلورو ډلو سره یو تربله نرمي او زړه سوی لري او یو پر بل به مهربانان وي، نه دا چې ټول به په یوه درجه کې وي.

په دنیا کښې خلک د پاچاهانو سره هم اندیوالي لري خو کور یې د شاهي ارګ په داخل کښې نه وي بلکې کله چې وغواړي لیدل ورسره کولی شي او ساتونکې یې د ورتللو ممانعت نه کوي.

یادونه

۶ـ د ﴿ رَفِيقًا ﴾ کلمه که څه هم مفرده ده مګر په جمعه باندې یې اطلاق کېږي، یعنې مفرد او جمعه پکښې مساوي دي[۲].

---

(۱) لسان العرب ج۱۰ ص۱۱۸

(۲) البحر المحیط ج۳ ص۷۰۱

د نېکانو انډیوالي هم نعمت دی

۷_ د نیکانو انډیوالي هم په دنیا کښې او هم په آخرت کښې د الله ﷻ لوی فضل او نعمت دی. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو احادیث ولولئ:

الف: ربیعة بن کعب الأسلمي ﷛ وایي چې: زما به د نبي کریم ﷺ سره کله-کله شپه راتله نو د اوداسه اوبه به مې ورته برابرولې او د ده څه خدمت به مې کاوه، نو یو ځل یې راته وفرمایل چې: غواړه چې څه غواړې (چې زه ستا دپاره الله ﷻ ته سوال وکړم). نو ما وویلې چې: زه (په جنت کښې) ستا انډیوالي غواړم. هغه راته وویلې چې: یا بل څه؟ یعنې نور څه وغواړه. ما ورته وویلې چې: سوال مې فقط همدا دی (بل څه نه غواړم). نو هغه ﷺ راته وویلې چې: «فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ»[۱] نو په خپل ځان باندې راسره د سجدو په ډېروالي سره کومک وکړه. یعنې الله ﷻ ته ډېرې سجدې او لمونځونه کوه چې الله ﷻ دې زما سره انډیوال کړي (او ستا په باره کښې زما سوال قبول کړي).

ب: عبد الله بن مسعود ﷛ وایي چې: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو سړی راغی او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! په هغه چا کښې څه وایې چې یوه ډله خلک یې خوښ وي خو په عمل او فضیلت کښې هغوی ته نه شي رسېدلی؟ (چې د قیامت په ورځ به هغوی ته ورسېږي او که جدا به ترې پاتې شي). نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «الْمَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ»[۲] یعنې: هر سړی به (هلته) د هغه چا سره وي چې په دنیا کښې ورسره محبت لري (نو هرڅوک دې فکر وکړي چې د چا سره یې دوستي او انډیوالي ده نو د هغه سره به حشر کړی شي).

انس ﷛ وایي چې: «فَمَا رَأَيْتُ فَرِحَ الْمُسْلِمُونَ بَعْدَ الْإِسْلَامِ فَرَحَهُمْ بِهَا»[۳] یعنې: ماته نه ښکاري چې مسلمانان د مسلمانېدلو څخه وروسته په بل شي دومره خوشاله شوي وي لکه چې په ذکر شوي حدیث شریف باندې خوشاله شوه. او دا ځکه چې دوی پوهېده چې که "الرَّفِيقَ الْأَعْلَى" ته په عمل کښې نه شو رسېدلی نو محبت خو مو ورسره ښه پرېمانه دی.

ج: د نبي کریم ﷺ وروستنی خبره (چې بله خبره یې ونه کړه او وفات شو) دا جمله وه چې: «اللَّهُمَّ الرَّفِيقَ الْأَعْلَى»[۴] یعنې: ای الله! د لوړو انډیوالانو (پیغمبرانو علیهم السلام، صدیقیو، شهداوو او صالحینو) انډیوالي (مې غوره کړه).

د: نبي کریم ﷺ فرمایلي دي: «إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوْءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ فَحَامِلُ الْمِسْكِ إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبًا وَنَافِخُ الْكِيرِ إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ

---

(۱) صحیح مسلم ج۱ ص۹۳
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۹۱۱
(۳) جامع الترمذي ج۲۱ ص۶۴
(۴) صحیح البخاري ج۲ ص۹۳۹

وإنَّما أنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً»[١] يعني: يقيناً د صالح انديوال او بد (فاسد) انديوال مثالونه داسې دي لکه د مشکو خاوند او د اوسپنې د نغرۍ پوکوونکی (پخ). د مشکو د خاوند څخه به يا مشک به سره واخلې يا به يې ورته (بخښش) ورکړې او يا خو به ترې به (اقلا) خوشبويي مونده کړې. او د پخ نغرۍ به دې يا جامې وسوزوي او يا به ترې بدبويي مونده کړې.

ه: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: کله چې خلک د قيامت په ورځ باندې صفونه-صفونه ودرېږي نو لاندې حادثې به هم پېښې شي[٢]:

اول: يو سړی به په يوه دوزخي سړي باندې تېرېږي نو هغه به ورته ووايي چې: ای فلانيه! دا خبره دې نه په زړه کېږي چې د څښلو دپاره مې (په دنيا کښې) څه اوبه درکړې وې (هغه انديوالي درياده کړه او زما شفاعت وکړه) نو شفاعت به يې وکړي.

دوهم: يو سړی به په (يوه دوزخي) باندې تېرېږي، هغه (دوزخي) سړي به ورته ووايي چې هغه درپه زړه کړه چې د اوداسه دپاره مې اوبه درکړې وې نو (جنتي به يې په زړه کړي او) شفاعت به يې وکړي.

درېم: او (دوزخي به جنتي ته) وايي چې هغه خو درپه زړه کړه چې د خپل فلاني-فلاني خدمت دپاره دې استولی وم او ستا دپاره تللی وم (او خدمت مې درته وکړ) نو جنتي به ورته شفاعت وکړي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ خُذُواْ حِذۡرَكُمۡ فَٱنفِرُواْ ثُبَاتٍ أَوِ ٱنفِرُواْ جَمِيعٗا ﴿٧١﴾ وَإِنَّ مِنكُمۡ لَمَن لَّيُبَطِّئَنَّ فَإِنۡ أَصَٰبَتۡكُم مُّصِيبَةٞ قَالَ قَدۡ أَنۡعَمَ ٱللَّهُ عَلَيَّ إِذۡ لَمۡ أَكُن مَّعَهُمۡ شَهِيدٗا ﴿٧٢﴾ وَلَئِنۡ أَصَٰبَكُمۡ فَضۡلٞ مِّنَ ٱللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمۡ تَكُنۢ بَيۡنَكُمۡ وَبَيۡنَهُۥ مَوَدَّةٞ يَٰلَيۡتَنِي كُنتُ مَعَهُمۡ فَأَفُوزَ فَوۡزًا عَظِيمٗا ﴿٧٣﴾ ﴾

[۷۱] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! خپل جهادي وسائل واخلئ (خانونه مسلح کړئ) نو (جهاد ته) ډلې-ډلې بهر اوځئ او يا ټول بهر شئ.

[۷۲] او يقيناً ستاسو څخه (چې د ايمان مدعيان ياست) خامخا هغه څوک هم دی چې دوی ضرور (د جهاد څخه) ټال کوي (نه اوځي او يا نور خلک ټالوي نه يې پرېږدي چې لاړ شي)، نو که تاسو ته مصيبت ورسېږي، وايي چې بې شکه الله ﷻ په ماباندې انعام کړی دی چې په دغه وخت کښې ورسره زه هلته حاضر نه وم.

[۷۳] او که تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فضل (غنيمت) ورسېږي نو خامخا ضرور وايي لکه چې ستاسو او د ده په منځکښې هيڅ دوستي نه وې چې: کاشکې زه د دوی سره وی نو زه به (هم) په لويه کاميابۍ سره کامياب شوی وی (لکه څنګه چې دوی کامياب شوي دي).

(١) صحيح مسلم ج٢ ص-٣٣

(٢) سنن ابن ماجه ج٢ ص٢٦٢

ارتباط

۱ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې واضحه شوه چې د ښو انډیوالانو انډیوالي د الله ﷻ فضل دی چې د چا په نصیب شي او په دې ایتونو کښې د هغوی تګلاره بیانېږي چې هغوی مجاهدین وه نو تاسو هم د هغوی په شان مجاهدین جوړ شئ.

۲ـ هلته د منافقانو حالات بیان شوي وه چې دوی د نبي کریم ﷺ حکمیت ته غاړې نه ږدي، دلته بې څه نور حالات بیانېږي چې دوی صرف د دنیا سره محبت لري او هم غواړي چې تاسو د خپلو خانونو په شان بې لارې کړي او د جهاد څخه مو کینوي او بالآخره د جهاد د وسائلو څخه مو غافل کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! تاسو ته صرف د منافقانو جهاد تر غاړې نه دی بلکې تاسو باید د سلفو صالحینو په شان وسله وال جهاد ته هم خانونه چمتو کړئ، وسائل ورته برابر کړئ، تمرینونه ورته وکړئ او بالآخره حوصلې ورته غتې کړئ او د راتلونکي نسل دپاره ښکه طریقه جوړه کړئ.

۲ـ که څه هم باید تاسو ټول په مجموعه توګه وسله وال جهاد ته سترګې په لار اوسئ مګر بالفعل بې د ضرورت په اندازه وکړئ. نو که وړوکی ټولګی مجاهدینو ته اړتیا وه هلته وړوکی ټولګی وروړاندې شئ، ممکنه ده چې څه واړه-واړه ګروپونه جوړ کړئ او وار په وار د جنګ میدان ته لاړ شئ او راشئ او دا هم څه لرې نه ده چې ځینې کسان په دغو ګروپونو کښې هیڅ شامل نه کړئ، لکه زنانه، سپین ږیري (بوډاګان) او معیوبین چې باید په وړاندېني جګړه کښې معیوب شوي وي او یا بې خلقت په همدې توګه وي.

۳ـ هو! کله چې ضرورت شو نو ټول د یوې مخې د جنګ میدان ته ورودانګی، او که جهاد دربانديې فرض عین وګرځېده نو په هغه وخت کښې ټول لاړ شئ آن د زنانه وو په شمول. خو که کوم یو معیوب بالکل د تللو توان نه لري نو هغه بېله خبره ده، هغه مکلف نه دی.

۴ـ ای مؤمنانو! یقیناً په همدا تاسو کښې (چې طیبه کلمه وایاست او د ایمان مدعیان یاست) داسې خلک هم شته چې پخپله هم جهاد ته نه ځي او نورو مجاهدینو ته هم پښو ته تیرې وراچوي چې جهاد ته لاړ نه شئ، ترڅو د خپلوخانونو دپاره د قاعدینو غټه ډله برابره کړي او خپل خانونه پکښې پټ کړي. نو تاسو د دوی پلمو او دسیسو ته ښه متوجه اوسئ چې تېر مو نه باسي، امکان لري چې دوی د ډېر دقیق تکتیک څخه کار واخلي او تاسو ته خانونه دوستان معرفي کړي چې جهاد ته مه ځئ هلته به ووژلی شئ، مونږ ستاسو دوستان یاستو او ستاسو خیر غواړو. مګر حقیقت به هغسې نه وي لکه چې دوی یې تاسو ته درښکاره کوي، قلباً ستاسو لوی دښمنان دي او د غُصې څخه درته ګوتې چیچي خو په خولو درته حقیقت نه وایي.

۵ـ د دوی منافقت په هغه وخت کښې ډېر ښه په ډاګه کېږي کله چې تاسو د جهاد څخه بېرته راستانه شئ او دا خکه چې:

الف: که تاسو ته هلته څه مصیبت درسبدلی وی یا مو څه مجاهدین شهیدان شوي وی نو د دوی به وایي: الحمد لله چې مونږ ورسره د جنګ په میدان کښې حاضر نه وو، او جهاد ته نه وو تللي، که نه نو مونږ ته به هم مصیبت رسېدلی وي. بالمقابل که کوم یو حقیقي مؤمن د جهاد څخه پاتې شوي وي نو هغه به په همدې حالت کښې وایي چې: کاشکې چې زه هم هلته حاضر وی چې الله ﷻ مې یا شهادت په نصیب کړی وی او یا مې د شهیدانو او زخمیانو په انتقال او تداوی کښې څه خدمت کړی وی.

ب: او که تاسو ته هلته د الله ﷻ فضل درپه برخه شوی وي او څه مالي غنیمت لاس ته درغلی وي او یا مو څه غلامان او وینځې غنیمت کړې وي نو بیا داسې خبرې کوي لکه چې تاسو او دوی یو تربله سره نه پېژنئ او نه مو چرته سره لیدلي وی، بالآخره او نه مو یو بل ته خپل خان دوست او خیرخوا معرفي کړی وی. یعنې په دې وخت کښې د دوستۍ کومې خبرې چې د جهاد څخه د بېرته ستنولو دپاره یې تاسو ته کولې هغه ټولې هېروي، نه به وایي چې دا هماغه سړی نه دی بلکې بل څوک دی، په دغه وخت کښې به وایي چې کاشکې زه هم درسره د جنګ میدان ته تللی وی چې ما هم دغه لوی مطلب د لاسه کړی وی چې د غنیمت مالونه دي. دوی ته غنیمت ترلاسه کول لویه کامیابي ښکاري.

د دوی سره په دغه وخت کښې صرف د خپلو خانونو غم وي او کاشکې، کاشکې وایي چې غنیمت مو لا سته راغلی وی. کومو کسانو ته چې دوی خانونه دوستان معرفي کول چې جهاد ته مه ځئ هغوی په دغه وخت کښې بالکل هېروي او داسې نه وایي چې کاشکې چې فلانی مو د جهاد څخه نه وی راستون کړی چې هغه ته هم اوس غنیمت لاس ته ورغلی وی.

بالمقابل څوک چې حقیقي مؤمن وي هغه به په همدغه حالت کښې څه بل رنګه خبره کوي چې الحمد لله مجاهدین په خیر سره سالمین او غانمین بېرته راغله او دښمن ته یې ماتې ورکړه، دنیاوي مال چندان مهم نه دی، مهمه دا ده چې دښمن په ګونډو شو. دوی دې الله ﷻ ژوندي لري دا خل چې جهاد ـه ځي زه به هم ورسره لاړ شم. خومره به ښه وي چې شهادت مې په نصیب شي.

توضیحات

١_ د "حِذر" کلمه خو اصلا د یوه خطرناک شي څخه د خان په ځنګولو څخه عبارت ده خو په دې مقام کښې ترې هغه ټول وسائل مراد دي چې په هغو باندې سړی خان په ځنګولی شي[١]، دلته څکه دغه معنی اخستله کېږي چې د "حِذر" کلمه د ﴿ خُذُوا ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده او نیول او رانیول خو په وسائلو کښې تحقق موندلی شي، نه په مصدري معنی کښې.

همدغه مضمون په بل ځای کښې په وسائلو سره تفسیر شوی دی. الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم ﴾ [الأنفال: ٦٠] یعنې: او د دوی (کافرو د مقابلې) دپاره هغه (جنګي وسائل) تیار کړئ چې ستاسو وسه کېږي.

---

(١) مفردات الراغب ١٠٩

د جنگي وسائلو زده کړه هم ضرور ده

۲ـ د پورتني ایت شریف څخه څرگندېږي چې مسلمانان د هغو تولو وسائلو په جوړولو باندې د فرض کفایي په توګه مکلف دي چې د زمانې په جنګونو کښې استعمالېږي، او هم یې په استعمال باندې مکلفیت لري. لکه:

الف: د الوتکو، ټانګونو، توپونو، بمونو او نورو سپکو او درنو وسلو او مهماتو صنعت، ترمیم او بالآخره استعمالول.

ب: مخابراتي سیستمونه جوړول او په کار اچول، چې د جنګ دپاره د اعصابو مثال لري.

ج: هندسي علوم، چې د اهدافو ټاکل او د پرزجاتو صنعت پورې کلک ارتباط لري.

د: علوم ارضي (جغرافیه) زده کول، چې نابلده مجاهد (چې د دښمن په ځمکه او موقعیتونو کښې معرفت نه لري) ښه موثر نه واقع کېږي.

لنډه دا چې باید مجاهدین د دښمن سره په حربي وسائلو کښې سیالي وکړي شي، لکه چې آبو بکر الصدیق ﷺ د الیمامه په جنګ کښې خالد بن ولید ﷺ ته ویلي وه چې: «حَارِبْهُمْ بِمِثْلِ مَا يُحَارِبُونَكَ بِهِ، السَّيْفَ بِالسَّيْفِ وَالرُّمْحَ بِالرُّمْحِ»[۱] د هغوی (کافرانو) سره په بالمثل وسائلو سره جنګ وکړه، توره په تورې سره او نېزه په نېزې سره.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: ایا جنګي وسائل د توکل علی الله سره منافات نه لري؟

مونږ وایو چې: د جنګي وسائلو په تهیه کولو باندې مونږ مکلفیت لرو، اما د نتیجې په اعتبار سره راباندې واجبه ده چې یوازې په الله ﷻ باندې اعتماد وکړو او أسباب موثر ونه ګڼو. همدا مضمون په لاندې حدیث کښې ښه پوره واضحه شوی دی:

یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یوه سړي عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا زه خپله اوښه وتړم او په الله ﷻ باندې توکل وکړم، او که اوښه پرانیزم او په الله ﷻ باندې توکل وکړم؟ نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «اعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ»[۲] ویې تړه او (بیا په الله ﷻ باندې) توکل وکړه. یعنې: د حفاظت اسباب تهیه کړه او بیا نتیجه الله ﷻ ته وسپاره.

د ثبات د کلمې تحلیل

۴ـ د ﴿ثُبَاتٍ﴾ د کلمې تحلیل په لاندې درېوو طریقو سره کېدلی شي:

الف: "ثبات" د "ثبت، یثبت" مصدر دی او په مقابل کښې یې زوال استعمالېږي.

ب: "ثبات" د "ثُبَة" جمعه ده چې په اصل کښې "ثُوَبٌ" وه، "واو" حذف شو او په عوض کښې یې په آخر کښې گرده "ة" زیاته شوه، "ثُبَةٌ" ترې جوړ شو. "ثُبَةٌ" په دې تقدیر سره د حوض ببخ ته ویل کېږي،

(۱) تفسیر المراغي ج۵ ص۸۷
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۷۸

خکه چې هلته اوبه ورتوېږي او جمعه کېږي، نو اسم تصغیر یې "ثُوَیْبَةٌ" راځي[1].

ج: "ثبات" د "ثُبَةٌ" جمعه ده چې په اصل کښې "ثُبَوَةٌ" وه. ـلکه "خُطَفَةٌ"ـ. نو واو حذف شو لکه په "سَنَةٌ" کښې چې حذف شوی دی. "ثُبَةٌ" په دې تقدیر د ټولګي په معنی سره دی چې د لسو تنو په شاوخوا کښې وي. او جمعه یې "ثُبَات" او "ثُبِیْن" راځي[2].

په دې مقام کښې د "ثبات" کلمه په همدغه دریم تحلیل سره استعماله شوې ده چې د ټولګیو معنی ورکوي.

یادونه

۵ـ په ﴿ وَإِنَّ مِنكُمْ ﴾ کښې د "مِنْكُمْ" خطاب هغو کسانو ته دی چې لږ وړاندې ورته په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾ سره خطاب شوی دی او د [النساء: ۶۶] ایت کښې ورته د ﴿ عَلَيْهِمْ ﴾ ضمیر راجع کړی شوی دی. یعنې: هغه چا ته خطاب دی چې هغه د ایمان مدعي وي. برابره خبره ده چې په ریښتیاوو یې دعوه کوي لکه حقیقي مؤمنان، او یا یې په دروغو دعوه ګیر وي، لکه منافقان، او هم برابره خبره ده چې ایمان یې کمزوری وي چې ځینې خبرې یې د خولې څخه اوځي او یا د یې زړه توب د کبله په ځینو خبرو باندې خوله بنوروي. نوره ځیرنه یې هلمته تېره شوې ده خو دلته وړباندې فقط همدومره اضافه کوو چې د الله ﷻ په نومونو کښې یو نوم "سَتَّار" دی یعنې پرده پوښ. نو څکه یې د منافقانو په منافقت باندې ترخه وخته پورې پرده وراچوله چې د ایمان د راوړلو چانس یې د لاسه ونه اوځي، او په اصطلاح ایمان راوړلو ته مجبور نه کړی شي او د منافق نوم ورپورې ونه نښلي.

په دې مقام کښې د ښه پوهېدلو دپاره یو ځل د [البقرة: ۱۹ـ ۲۰] ایتونو تفاسیرو ته ورتاو شئ.

"بطؤ" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ لَّيُبَطِّئَنَّ ﴾ کلمه اصلاً د "بَطْؤٌ" څخه اخستلې شوې ده. "بَطْؤٌ" په لاندې دوه معناوو باندې استعمالېږي[3]:

الف: پخپله باندې د تللو څخه تالېدل او سستي کول.

ب: بل څوک د تللو څخه تالول او سستول.

په دې مقام کښې دواړه معناوې صحت لري څکه چې منافقان پخپله هم جهاد ته نه تلل او تالېدل، او نورو ته یې هم پښو ته تېرې وراچولې چې جهاد ته مه ځئ. نو که "ما یُطلق علیه البطؤ" واخستلی شي او دواړو معناوو ته شامل شي هم بده نه ده.

په هر تقدیر، ځینې مفسرین کرام وایي چې په ﴿ لَّيُبَطِّئَنَّ ﴾ کښې د "ل" توری په قسم دلالت کوي[4].

(۱) لسان العرب ج۱۴ ص۱۰۸

(۲) روح المعاني ج۵ ص۷۹

(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۵۲

(۴) تفسیر البغوي ج۱ ص۵۱

او تضعیف پکښې د تکرير دپاره دی. نو د معنی حاصل بې داسې کېږي چې: ای هغو کسانو چې دايمان مدعيان ياست! قسم دی چې په تاسو کښې ځينې خلک شته چې پخپله هم جهاد ته نه ځي او نور هم نه پرېږدي چې جهاد ته لاړ شي. نو په کار دي چې هر څوک دغه خاصيت ولري هغه ترې لاس واخلي او سم مسلمان شي.

﴿فَلْيُقَـٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ٱلَّذِينَ يَشْرُونَ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَـٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾ وَمَا لَكُمْ لَا تُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ ٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَآ أَخْرِجْنَا مِنْ هَـٰذِهِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلظَّالِمِ أَهْلُهَا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَٱجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ يُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُقَـٰتِلُونَ فِى سَبِيلِ ٱلطَّـٰغُوتِ فَقَـٰتِلُوٓا۟ أَوْلِيَآءَ ٱلشَّيْطَـٰنِ ۖ إِنَّ كَيْدَ ٱلشَّيْطَـٰنِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾﴾

[۷۴] نو د الله ﷻ په لار کښې دې هغه کسان (د کافرانو سره) جنګ وکړي چې دوی نږدې ژوند په آخرت باندې خرخوي. او هغه څوک چې د الله ﷻ په لار کښې جنګ وکړي نو یا ووژلی شي او یا غالب شي نو ژر به هغه ته لوی اجر ورکړو.

[۷۵] او څه دي تاسو لره چې د الله ﷻ په لار کښې (د کافرانو سره) جنګ نه کوئ؟ او د کمزورو (د نجات) په باره کښې چې د نارينه او زنانه وو (بالآخره) او د ماشومانو څخه عبارت دي. هغه کمزوري چې (د بې وزلۍ په حالت کښې) وايي: ای زمونږ ربه! مونږ د دغې قريې څخه وباسې چې اهل يې ظالم دي، او مونږ ته د خپله پلوه دوست وګرځوې (راپيدا کړې) او مونږ ته د خپله پلوه کومک کوونکی وګرځوې (راپيدا کړې).

[۷۶] هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی د الله ﷻ په لار کښې (د کافرانو سره) جنګ کوي. او هغه کسان چې کفر يې اختيار کړی دی د طاغوت په لاره کښې جنګ کوي.

نو (ای مؤمنانو!) د شيطان د دوستانو سره مقاتله وکړئ. يقيناً د شيطان چلونه (او حيلې) کمزوري دي (کافرانو ته نجات نه شي ورکولی).

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: څرنګه چې کافرانو خپل آخرت په دنيا باندې بدل کړی دی او دنياوي مالونه ورته لويه کاميابي ښکارېږي نو ای هغو کسانو (چې د دوی په مقابل قطب کښې واقع دي او بالمقابل دنيا يې په آخرت باندې تبديله کړې ده)، مناسب دی چې تاسو د دوی سره وسلوال جهاد وکړئ.

ترڅو منافقان ونه شي کړی چې د خلکو په سترګو باندې پردې خورې کړي او د خپلو خانونو په شان يې دغه نژدې ژوند ته ترغيب او تشويق کړي. ځکه چې:

۲_ هرڅوک چې د في سبيل الله جهاد دپاره د کوره ووځي نو هغه په لاندې ټولو حالاتو کښې کامياب دی:

الف: که ووژل شي کامياب دی چې شهيد شو او خپل خان يې په الله ﷻ باندې خرڅ کړ. او يا په بل عبارت: حقير او عارضي ژوند يې په باعزته او دائمي ژوند باندې بدل کړ.

ب: که غنيمت لاس ته ورنه شي هم کامياب دی ځکه چې لويه کاميابي خو د الله ﷻ رضا ده او هغه يې حاصله کړه. دا بيله خبره ده چې منافقان د غنيمت مالونو ته لويه کاميابي وايي.

ج: که کافرانو ته ماتې ورکړي هم کامياب دی ځکه چې د الله ﷻ د بندګانو د مسلمانېدلو مخه يې خلاصه کړه، هرڅوک کولی شي چې د اسلام په حقانيت کښې فکر وکړي او ايمان راوړي.

۳_ ای مؤمنانو! برسېره په دې، تاسو په في سبيل الله جهاد باندې مکلف ياست، تاسو به خپل مکلفيت ولې نه پوره کوئ؟

ايا ستاسو دا غيرت مني چې ځينې کمزوري مسلمانان (لکه بوډاګان نارينه او ناتوانه زنانه او ماشومان) په کفرستان کښې ايسار دي، چې نه د هجرت وسه لري او نه ورته د تېښتې لارې معلومې دي او بالآخره نه د کافرانو سره مقاومت کولی شي؟.

ايا د هغوی د خلاصون دپاره د جهاد ځخه په غير بله لاره شته؟.

ايا تاسو د هغوی د خلاصون مکلفيت نه لرئ؟.

ايا تاسو په هغوی باندې زړه نه سوزئ چې هغوی شپه او ورځ الله ﷻ ته سوالونه او زارۍ کوي چې: ای ربه! مونږ له دغه ښار يا کلي ځخه اوباسې چې اهل يې ظالم دي او واکداري يې د ظالمانو په لاس کې ده، مونږ ستا عبادت ته نه پرېږدي او غواړي چې د خپلو خانونو په شان مو په سرچپه لاره باندې روان کړي.

ای زمونږ ربه! دغه ښار يا کلي چې مونږ پکښې اوسېږو د نېکانو لاس ته ورولې او واکداري يې د همدوی په نصيب کړې، چې مونږ د دينداری لارې ته سوق کړي او د بې دينۍ دروازې وتړي او هم د ظالمانو په مقابل کښې زمونږ سره نصرت وکړي.

۴_ ای مؤمنانو! ځرنګه چې ستاسو دښمنان د شيطان په لارې کښې جنګونه کوي او تلفات قبلوي او د طاغوتانو نصرت کوي نو ايا ستاسو غيرت مني چې تاسو د الله ﷻ په لاره کښې جنګ ته حاضر نه شئ او په همدې لاره کښې تکاليف ونه ګالئ؟ نو ځرنګه چې تاسو د الله ﷻ دوستان ياست او هغوی د شيطان دوستان دي او هرڅوک د خپل دوست په لاره کښې کړاونه ګالي نو ښه په نره د شيطان د دوستانو سره مقاومت او جنګ وکړئ او دارېږئ مه، ځکه چې د شيطان چلونه او تدبيرونه ډېر کمزوري دي، ته به وايې چې د غنو جال دې سات کړی ته به پوپنا شي او هيڅ شی به پاتې نه شي.

توضیحات

۱_ د ﴿ يَشْرُونَ ﴾ جمله د "شِری" څخه اشتقاق شوې ده او "شِری" د اضدادو څخه ده[۱] چې په دوه متضادو معناوو کښې استعمالېږي، کله په معنی د خرڅولو سره او کله په معنی د اخستلو (رانیولو) سره. د همدې کبله مفسرین کرام د ذکر شوي ایت شریف تفسیر په لاندې دوه ډوله کوي[۲]:

الف: که "شِری" د اخستلو او رانیولو په معنی سره شي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هغه کسان دې د الله ﷻ په لار کښې جهاد وکړي کوم چې نړدې حقیر ژوند په آخرت باندې اخلي او نه پخپله جهاد کوي او نه ورته نور څوک پرېږدي چې جهاد ته لاړ شي ترڅو د منافقت څخه خلاص او د نورو مسلمانانو په شان په سمه لاره باندې روان شي.

ب: که "شِری" په معنی د خرڅولو شي نو معنی یې داسې کېږي چې: هغه خلک دې في سبیل الله جهاد وکړي چې هغوي خپل حقیر ژوند د آخرت په ژوند باندې خرڅوي او ټول کارو بار یې د آخرت دپاره دی.

نو په اول تفسیر سره د جهاد مکلفیت منافقانو ته راجع کېږي او په دوهم تفسیر سره مؤمنانو ته متوجه دی، مگر مونږ ته دوهم تفسیر غوره ښکاري ځکه چې:

اول: په وړاندې او بیرته ایتونو کښې په جهاد باندې مؤمنان مکلف کړی شوي دي نو په کار دي چې دلته هم همدوی ته مکلفیت راجع شي.

دوهم: څرنگه چې منافقان نور خلک د جهاد څخه را ایساروي نو د دوی څخه د جهاد غوښتنه سرې ته هغه مثل ورپه زړه کوي چې "مونږ دې په ایمان ډارېږو او ته مرېدان نیسې".

نو د دوی د حال سره دا مناسبه ده چې لمړی دوی مکلف کړی شي چې د جهاد څخه مجاهدین مه را ایساروئ نو که په دې حکم باندې یې عمل وکړ نو بیا به مکلف شي چې اوس پخپله جهاد وکړئ. حال دا چې دوی خو اولنی مکلفیت د پښو لاندې کړی دی.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د ﴿ يَغْلِبْ ﴾ سره خو "يُغْلَبْ" مناسب وه، نو په دې کښې څه حکمت دی چې د ﴿ فَيُقْتَلْ ﴾ په عوض "فَيُغْلَبْ" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: د "يُغْلَبْ" څخه لږ څه د مغلوبیت او ناکامی، وگمه پورته کېده حال دا دی چې مؤمن وژل کېږي خو ناکامېږي نه. او دا ځکه چې ناکامي اصلا دې ته وایي چې سړی خپل مطلب ته ونه رسېږي او په نیمایي لار کښې پاتې شي، او د مؤمن خو شهادت هم یوه آرزو ده. د همدې کبله

(۱) مفردات الراغب ص۲۶۷

(۲) روح المعاني ج۵ ص۸۱

کله چې د بئر معونة په غزا کښې حرام بن ملحان ﷺ په غشي باندې ولګېده نو ويې ويل چې: «فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ»(۱) کامياب شوم د کعبې په رب مې دې قسم وي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: که مجاهد شهيد شي او که دښمن ته ماتې ورکړي او روغ رمټ خپل کور ته ستون شي، په دواړو صورتونو کښې به ورته ډېر ژر لوی اجر ورکړو.

د لوی اجر په هکله زښت ډېر احاديث روايت شوي دي، لاندې مثالونه يې ولولئ:

الف: نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې علي ﷺ مخاطب کړ او ورته يې وويلې چې: «لَأَنْ يَهْدِيَ بِكَ رَجُلٌ وَاحِدٌ خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ»(۲) يعني: يقيناً چې ستا په سبب يوه سړي ته هدايت وکړی شي (او ايمان راوړي) ستا دپاره د سرو اوښانو څخه بهتر او غوره دی.

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «تَكَفَّلَ اللهُ لِمَنْ جَاهَدَ فِي سَبِيلِهِ لَا يُخْرِجُهُ مِنْ بَيْتِهِ إِلَّا جِهَادٌ فِي سَبِيلِهِ وَتَصْدِيقُ كَلِمَتِهِ بِأَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ إِلَى مَسْكَنِهِ الَّذِي خَرَجَ مِنْهُ مَعَ مَا نَالَ مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ»(۳) يعني: الله ﷻ هغه چا ته ضمانت کوي چې د ده په لاره کښې جهاد کوي. (داسې جهاد) چې د کوره بل شی نه وي ويستلی مګر د ده ﷻ په لار کښې جهاد او د ده ﷻ د کلمې تصديق. (د دې خبرې ضمانت) چې جنت ته به يې داخل کړي (که شهيد شو)، او يا به يې خپل هغه استوګنځای ته بېرته ورستون کړي چې ترې وتلی وه، سره د هغه چې ده ته لاس ته ورغلی دی چې د اجر او غنيمت څخه عبارت دی.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په ذکر شوي حديث کښې د «مِنْ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ» کلمات روايت شوي دي، چې د معنی حاصل يې داسې کېږي: که کوم مجاهد ته غنيمت لاس ته ورشي نو هغه ته به اجر نه ورکول کېږي، ځکه چې د "أَوْ" کلمه د تنويع دپاره ده؟

مونږ وايو چې: دلته د "أَوْ" کلمه د "وَ" په معنی سره ده، لکه چې په يو روايت کښې د "أَوْ" په عوض "وَ" روايت شوی دی(۴)، نو کله چې د مجاهد نيت صاف وي د غنيمت رانيول هغه ته د اجر په کمبود باندې څه اثر نه غورزوي.

يادونه

۴ـ د شيطان د تدابيرو د کمزورۍ په باره کښې مونږ د [البقرة:۲۱۳] ايت لاندې پوره شرحه ليکلې ده ـ والحمد لله ﷻ ـ بيا ليکلو ته يې ضرورت نه وينو.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۳۹۳
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۴۱۳
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۱۳۳
(۴) تفسير القرطبي ج۵ ص۲۷۸

﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كُفُّوٓاْ أَيْدِيَكُمْ وَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُواْ ٱلزَّكَوٰةَ فَلَمَّا كُتِبَ
عَلَيْهِمُ ٱلْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُواْ رَبَّنَا لِمَ
كَتَبْتَ عَلَيْنَا ٱلْقِتَالَ لَوْلَآ أَخَّرْتَنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٍ قَرِيبٍ ۗ قُلْ مَتَٰعُ ٱلدُّنْيَا قَلِيلٌ وَٱلْءَاخِرَةُ خَيْرٌ
لِّمَنِ ٱتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُواْ يُدْرِككُّمُ ٱلْمَوْتُ وَلَوْ كُنتُمْ فِى بُرُوجٍ
مُّشَيَّدَةٍ ۗ وَإِن تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُواْ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُواْ
هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ ۚ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ ۖ فَمَالِ هَٰٓؤُلَآءِ ٱلْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَّآ أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ ٱللَّهِ ۖ وَمَآ أَصَابَكَ مِن سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ ۚ
وَأَرْسَلْنَٰكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾﴾

[۷۷] (ای پیغمبره!) آیا ته هغو کسانو ته نه ګورې چې دوی ته ویل شوي وه چې (د جهاد څخه) خپل لاسونه بېرته ولرئ (جنګ مه کوئ) او لمونځونه ودروئ او زکاتونه ورکړئ. نو کله چې په دوی باندې (في سبیل الله) جنګ فرض کړی شو ناڅاپه د دوی څخه یوه ډله د خلکو (کافرانو څخه داسې) ډارېږي لکه د الله ﷻ (څخه) ډار، یا د ډارېدلو د حیثه (د دې) څخه لا زیات (ډار).

او دوی وایي چې: ای زمونږ ربه! په مونږ باندې دې ولې جنګ فرض وګرځاوه؟ ولې دې د نژدې نیټې پورې وروسته نه کړو؟ (چې بنه قوت مو موندلی وی).

(ای پیغمبره! ورته) ووایه چې: د دنیا څخه استفاده ډېره لږه ده او آخرت د هغه چا دپاره (ډېر) غوره دی چې پرهېزګاري کوي (او اطاعت کوي) او په تاسو باندې به د فتیل (د کجورې د زړي د نري تار) په اندازه هم تېری ونه کړی شي.

[۷۸] په هر ځای کښې چې تاسو یاست مرګ به مو ومومي (او ترې خلاص به نه شئ) اګر که تاسو په محکمو ماڼیو (قلاګانو) کښې یاست.

او که چرته دوی ته نعمت ورسېږي (نو) دوی وایي چې دا د الله ﷻ د پلوه دی. او که چرته دوی ته زحمت ورسېږي (نو) دوی وایي چې دا ستا د پلوه دی.

(ای پیغمبره!) ورته (په جواب کښې) ووایه چې هر یو (د نعمت او زحمت) د الله ﷻ د پلوه دی، نو دغه قوم لره څه دي چې دې ته نژدې هم نه دي چې په خبره باندې پوه شي (او سرونه یې پرې خلاص شي).

[۷۹] (ای مخاطبه!) هغه شی چې تاته رسېږي د یوه نعمت څخه، نو (هغه) د الله ﷻ د پلوه دی.

او هغه شی چې تاته رسېږي د یوه زحمت څخه، (هغه) ستا د خپل ځان د پلوه دی. او (ای پیغمبره! ته خو سراسري نعمت یې ځکه چې) ته مو د خلکو دپاره د پیغمبر په صفت استولی یې، او بس دی الله ﷻ شاهدي ورکوونکی (چې بې شماره معجزات یې درکړي دي).

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې مسلمانان جهاد ته په دې خبره باندې ترغیب شوي وه چې د کمزورو او ضعیفو مسلمانانو حال: درپه زړه کړئ چې ستاسو جهاد ته سترګې په لار دي، په دې ایتونو کښې په دې خبره باندې ترغیب کېږي چې جهاد خو همدا ستاسو غوښتنه وه نو په کار دي چې خپله پخوانۍ غوښتنه درپه زړه کړئ او په جهاد کښې سستي ونه کړئ، او د منافقانو چلونو ته اعتناء ونه کړئ.

شان نزول

څرنګه چې په دې ایتونو کښې الله ﷻ د هغو خلکو د خولو څخه چې دا ایتونه پکښې نازل شوي دي داسې خبرې هم حکایت کړې دي چې د سوچه مؤمنانو سره مناسبې نه دي او د منافقانو خبرونه رته دي، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: هغوی د خلکو څخه دومره ډارېږي لکه د الله ﷻ څخه چې ډارېږي د همدې کبله جهاد ته پلمې او بهانې جوړوي، او لا د دې څخه هم زیات ډارېږي ﴿يَخْشَوْنَ ٱلنَّاسَ كَخَشْيَةِ ٱللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً﴾.

ب: کله چې دوی ته څه مصیبت ورسېږي نو پیغمبر ﷺ ته وایي چې دا ستا د پلوه دی ﴿وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا۟ هَٰذِهِۦ مِنْ عِندِكَ﴾.

ج: د پیغمبر ﷺ په حضور کښې وایي چې مونږ ستا اطاعت کوو، خو د شپې د بې اطاعتۍ فیصلې کوي. راتلونکی [۸۱] ایت.

د: کله چې د امن یا خوف خبره واوري هغه افشاء کوي او د الله د پیغمبر ﷺ او د أولو الأمر د لاربښونې پورې یې نه تالوي. راتلونکی [۸۳] ایت.

نو د همدې کبله یې مفسرینو کرامو په شان نزول کښې په لاندې ډول سره اختلاف کړی دی:

۱ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه او څه نور صحابه کرام رضي الله عنهم نبي کریم ﷺ ته په مکه معظمه کښې ورغله چې مونږ د کافرو د لاسه ډېر په ذلت کښې یاستو، ترڅو به د دوی د پلوه د ذلت برداشت کوو، نو امر راکړه چې جهاد ورسره پیل کړو. مګر نبي کریم ﷺ به ورته ویلې چې زه په وسلوال جهاد باندې تر اوسه نه یم مامور شوی[۱].

په دې صورت کښې سړي ته ذهن ته ورځي چې ایا د عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه غوندې جلیل القدر صحابي ته مناسبه وه چې د خلکو څخه ډارېدل د الله ﷻ د ډارېدلو سره برابر وګڼي، او یا د مصیبت د پېښېدلو نسبت نبي کریم ﷺ ته وکړي؟

---

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۵۱

۲ـ د همدې کبله ځيني مفسرين كرام وايي چې دا ايت شريف مونږ ته د پخوانيو قومونو څخه د كوم يوه حال بيانوي چې په هغه وخت كښې داسې خلک تېر شوي دي چې د جهاد غوښتنه به يې كوله خو كله به چې پري فرض كړى شو نو بيا به يې ورته ملاوې ماتې وې ته به وايې چه د جالوت او طالوت قيصې ته اشاره كوي[١].

مګر دا ډول شان نزول د تبادر څخه مخالف دى او وړاندې بېرته ايتونه ورسره سمون نه خوري.

۳ـ ځيني مفسرينو ډېر زيات زور لګولى دى چې دا ايتونه د منافقانو څخه حكايت كوي، او په همدې خبره باندې يې زښت ډېر دلائل وړاندې كړي دي[٢].

مګر په دې صورت كښې سړي ته ذهن ته ورځي چې په مكه معظمه كښې خو د كوم يوه منافق څخه په غير منافقانو موجوديت نه درلود، د دوى ډلې خو په مدينه منوره كښې نشأت كړى دى، لكه چې د [البقرة:٩] ايت لاندې يې څه شرحه تېره شوې ده.

۴ـ ځيني مفسرين كرام وايي چې دلته د صحابه وو كرامو ﷺ هغه حالت وريه زړه كول مطلب دي چې كله نبي كريم ﷺ مديني منورې ته هجرت وكړ او د انصارو دوه قبيلې أوس او خَزرج سره په جګړه بوختې وې او نبي كريم ﷺ به ورته ارشاد كاوه چې د جنګ څخه لاس واخلئ او خپل لمونځونه كوئ او زكاتونه وركوئ. نو په دې مقام كښې د ذكر شوي ارشاد په تذكر كښې مطلب دا دى چې تاسو د جاهليت په جنګ كښې څومره كلک وئ او اوس په في سبيل الله جهاد كښې سستي كوئ؟[٣].

مګر په دې صورت كښې سړي ته ذهن ته ورځي چې د نبي كريم ﷺ په هجرت سره خو د ذكرو شوو قبيلو د جنګ اور مړ شو او دې ته خو حاجت پاتې نه وه چې هغوى جاهلي جنګ پسې تاند وهي او نبي كريم ﷺ يې ترې را ايساروي.

۵ـ ځيني مفسرين كرام ذكرو شوو وجوهو ته كتلي دي او عقيده يې ښكاره كړې ده چې په دې مقام كښې مونږ توقف كوو او جزم نه شو كولى چې دا ايتونه به د چا په باره كښې نازل شوي وي[۴].

تبصره

مونږ ته په ذكر شوو تولو روايتو كښې اولني روايت په زړه پورې ښكاري، ځكه چې په دغه روايت كښې دا مطلب نه دى چې كوم صحابي چې په مكه معظمه كښې د جهاد د فرضيت غوښتنه كړې وه بعينه همغه صحابي دا جمله هم اداء كړې ده چې: ﴿ رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ﴾ اى ربه! په مونږ دې ولې مسلح جهاد فرض كړ؟ او يا داسې نورې جملې هم د همدغه صحابي د خولې څخه وتلې وې.

---

(١) البحر المحيط ج٣ ص٧١٢
(٢) تفسير القاسمي ج٥ ص٣١٢
(٣) تفسير المراغي ج٥ ص٩٣
(٤) في ظلال القرآن ج١ ص٧١١

بلکې مطلب یې دا دی چې د مؤمنانو په ډله کښې هغه وخت داسې خلک موجود وه چې د نورو په نمایندګۍ به یې د جهاد د فرضیت غوښتنه کوله، او نن ورځ پکښې داسې خلک هم شته چې د جهاد د فرضیت څخه خپلې اوږې خالي کوي.

په دې کښې شک نشته چې ذکرې شوې د بې همتۍ خبرې به منافقانو کړې وې خو الله ﷻ یې ټولو مؤمنانو ته نسبت وکړ، برابره خبره ده چې رښتیاني مؤمنان دي او که په دروغو د ایمان دعوه کوونکي دي. ځکه چې:

اول: د [البقرة:۷۲] ایت لاندې څه بیان تېر شوی دی چې کله-کله د ځینو خلکو خبره ټولو خلکو ته انتساب کېدلی شي.

دوهم: شاید په دې مقام کښې به ذکر شوی تعبیر ځکه غوره کړی شوی وي ـ والله ﷻ أعلم ـ چې ترڅو الله ﷻ په منافقانو باندې د یو وخته پورې پرده واچوي چې د یو پلوه د مسلمانانو په مقابل کښې صف ګیري ونه کړي او د بله پلوه دوی ته فرصت ورکړی شي چې په رښتیاني ایمان باندې مشرف شي. که بالفرض ره بره نازل شوی وی چې فلانی منافق داسې داسې خبرې کوي نو امکان لري چې د دوی کینه لا پسې اضافه شوې وی او په خپل منافقت باندې لا زیات کلک شوي وی ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ بِٱلنَّاسِ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ﴾ [البقرة:۱۴۳] یقیناً الله ﷻ په خلکو باندې نرمي کوونکی مهربان دی.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعنې: ای پیغمبره! اوس چې په مؤمنانو باندې د کافرانو سره جهاد فرض کړی شوی دی، ته نه ګورې چې في الحال په دوی کښې داسې خلک هم شته چې د جهاد د فرضیت په باره کښې څه غیر مناسبې خبرې کوي. حال دا چې په دوی باندې داسې وخت هم تېر شوی دی چې دوی به پخپله د جهاد د فرضیت غوښتنه کوله چې ترڅو به د کافرانو د لاسه د ذلت شپې ورځې تېروو. مونږ ته په جهاد باندې امر وکړه چې په جنګ باندې ورسره پیل وکړو.

دوی ته به ویل کېده چې سمدستي مونږ ته د جهاد امر نه دی شوی، سمدستي په همدې باندې مکلف یاستو چې د لمونځونو او د زکاتونو په اداء کولو باندې خپل ځانونه تربیه او همدا احکام عملي کړو. الله ﷻ د خپلو احکامو په رانازلولو باندې ښه پوهېږي او وختونه یې ډېر ښه پېژني.

۲ ـ لنډه دا چې په هغه وخت کښې یې نه بشري توان درلود او نه په جهادي وسائلو باندې مجهز وه، خو د دې سره-سره جهاد ته زښت ډېر لېوال وه. مګر کله چې د همغه شي امر ورباندې وکړی شو چې دوی ورته لېوال وه او د دوی غوښتنه وه، نو نن ورته زړه نازړه دي. او داسې ډله هم پکښې شته دي چې د الله ﷻ د مخلوق څخه داسې ډارېږي لکه چې څوک د الله ﷻ څخه ډارېږي او بلکې لا د دې څخه هم زیات په ډار کښې دي، او د ډېرې وارخطایي څخه یې غیرې مناسبې خبرې د خولو څخه اوځي او غیر مناسب کارونه کوي.

د دوی غیر مناسبه وینا دا ده چې: ای زمونږ ربه! ولې دې په مونږ باندې جنګ فرض کړ؟ کاشکې چې لږ څه وخت دې نور هم وروسته کړی وی چې مونږ ورته د هر حیثه تیار شوي وی. او قوت مو اضافه شوی وی. علاوه په دې د دنیا د ژوند څخه مو لږ څه استفاده کړې وی او په بې غمۍ سره مو څو شپې او ورځې تېرې کړې وی بیا به مو په جهاد باندې پیل کړی وی.

۳ـ ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې:

الف: ایا هغه تاسو نه یاست چې د جهاد د فرضیت غوښتنه مو کوله؟

ب: په هغه وخت کښې خو تاسو نه جهادي وسائل درلوده او نه مو جهادي قوت درلود چې: ایا ربښتیا جهاد دغو شیانو ته اړتیا لري؟

ج: ایا تاسو د هغه وخت څخه نن ورځ د هر حیثه با قدرته نه یاست؟

د: ایا ستاسو توکل او ډاډینه په الله ﷻ باندې کمه شوې ده؟

هـ: ایا د مرګ ټاکلې نېټه بدلون قبلوي؟

و: ایا د دنیا ټول عمر ډېر لږ شی نه دی؟

ز: ایا د دنیا څخه آخرت د هر حیثه غوره او بهتر نه دی؟

لنډه دا چې: ای پیغمبره! دوی ته ووایه چې د آخرت ښېګڼې په نظر کښې ونیسئ او د آخرت دپاره کار وکړئ. خو په یاد ولرئ چې آخرت د متقیانو دپاره کټور دی، او تقوی په اطاعت حاصلېږي، نه په عصیان او تنبلۍ.

په آخرت کښې د یوه تار په اندازه نیکي هم نه ضائع کېږي. دنیا د آخرت دپاره تجارتخای دی، دائمي استوګنځای نه دی، نن دی که سبا د مرګ سره به مخامخ شئ: که څه هم په قوي قلاګانو او کلکو سنګرو کښې دېره یاست.

۴ـ ای پیغمبره! نن ورځ د ایمان په دعوه دارانو کښې داسې ډله هم شته چې ښېګڼې او خوشالۍ د الله ﷻ د پلوه ګڼي او چې کله ورته څه مشقت ورسېږي نو تاسو ته مخ دراړوي چې دا ستا د لاسه راورسېده.

دوی ستا په هجرت باندې بدفالي نیسي، چې ستا په راتګ سره دلته وچکالي راغله او د قحطۍ سره مخامخ شوو. او علاوه په دې، که تا دلته هجرت نه وی کړی نو نه به جهاد فرض کېده او نه به د جنګونو سره مخامخ کېدلو.

ای پیغمبره! ته ورته ووایه چې خیر او شر ټول د الله ﷻ د پلوه دي. زه محض مبلغ او داعي یم، زما په لاس کښې د تکویناتو څخه هیڅ شی نشته.

۵ـ ای پیغمبره! دوی خو عجیبه خلک دي چې د الله ﷻ کارونه یوه بنده ته نسبتوي، په وار-وار دې ورته خپل خان معرفي کړی دی چې زه په تکویناتو کښې مداخله نه کولی شم او نه یې صلاحیت لرم، خو دوی نه خپله باطله مفکوره باندې کلک دي.

۶ـ ای پیغمبره! هغه خلک چې په تا باندې بدفالي نیسي یو خل بیا هر یو جدا جدا مخاطب کړه

او ورته وروایه چې هر یو نعمت چې تا ته رسېږي هغه د الله ﷻ د پلوه په تا باندې یو فضل او لطف دی، او هر یو تکلیف چې تاته رسېږي د هغه دپاره ستا خپل ځان سبب ګرځېدلی دی او ستا د خپله لاسه دي.

۷_ ای پیغمبره! دغــې نه ده لکه چې دوی خیال کوي ته خو مونږ خلکو ته د پیغمبر په صفت استولی یې. او ستا موجودیت خو سراسري رحمت او ښېګڼې دي هسې نه لکه چې دوی عقیده لري او په تاباندې بدفالي نیــې. که دوی په تاباندې سمه عقیده وکړي د دنیا او آخرت د مشکلاتو څخه به بې غمه شي او که نه نو الله ﷻ خو ستا په رسالت باندې شاهدي وایي او بې شماره معجزې یې درکړې دي، که دوی درباندې عقیده کوي او که نه.

توضیحات

۱_ مفــرینو کرامو په مکه معظمه کښې د جهاد د فرضیت د ټالولو ډېرې وجې لیکلې دي[۱]، خو مونږ ته لاندې وجې په نظر راځي:

الف: الله ﷻ قادر وه چې د کمزورۍ په حالت کښې یې هم مسلمانانو ته په کافرانو باندې برۍ ورکړې وی، خو دا به خارق العاده برۍ وی او د قیامت د ورځې پورې به تولو مسلمانانو ته د عادي برۍ تیره نه وی ایښودله شوې او په هره زمانه کښې به مسلمانان د خارق العاده برۍ په هیله ناست وی، نه به یې د مستقل حکومت هڅه کولې او نه به د جهادي وسائلو په برابرولو کښې بوخت شوي وی.

ب: که هلته جهاد فرض شوی وی نو مسلمانان به د هجرت د اجر څخه محروم شوي وی او د اسلام په لاره کښې به یې د جلاوطنۍ مشقتونه نه وی ګاللي.

ج: که هلته جهاد فرض شوی وی نو د یو پلوه به د کافرانو ظلم په لویه پیمانه باندې نه وی څرګند شوی چې مسلمانان یې د خپل اصلي ټاټوبي څخه وشړل، او د بله پلوه به په جهاد باندې خلکو د وطني جنګ ګومان کړی وی، لکه چې د یوه وطن خلک کله-کله یو قوم د بل قوم سره په جنګ شي او د جنګ اصلي موجبات دنیاوالو ته چندان څرګند نه وي چې دوی په څه وجه یو د بل په مقابل کښې راپورته شوي دي.

د: علاوه پر دې، وطني جنګونه په اکثرو وختونو کښې د اقتدار او مشرۍ د لاس ته راوړلو د کبله صورت نیــې، نو که هلته فرض شوی وی خلکو به په جهاد باندې هم همدغه رنګه ګومان کړی وی.

ه: بالآخره جهاد په هغه صورت کښې ښه موثر واقع کېږي چې د مقابل طرف څخه د مجاهدینو صف جدا وي، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا تَرَايَا نَارَاهُمَا»[۲] د دواړو ډلو (مسلمانانو او کافرانو) اورونه دې سره یو تربله ونه ګوري. یعني باید د دواړو صفونه سره جدا او بېل وي. او دغه کار په مکه معظمه کښې تحقق نه شو موندلی.

---

(۱) في ظلال القرآن ج۱ ص۷۱۴

(۲) سنن ابي داود ج۱ ص۳۵۶

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په عربي ژبه کښې خو د "أوْ" کلمه د شک دپاره استعمالیږي او د شک معنی خو په ﴿ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً ﴾ کښې صحت نه لري، ځکه چې الله ﷻ ته خو هر څه معلوم او ښکند دي؟

مونږ وايو چې:

الف: د "أوْ" کله-کله د تخییر دپاره استعمال مومي او دلته همدا معنی مراده ده. نو د معنی حاصل بې داسې کیږي چې: دوی د خلکو څخه په زیات ډار کښې دي نو خوښه دې چې د دوی دغه ډار د الله ﷻ د ډار سره تشبیه کوي او که لا د دې څخه زیات یې ګڼي دواړه صحت لري[۱].

ب: دلته د "أوْ" کلمه د "بَلْ" په معنی سره ده[۲]، نو د معنی حاصل بې داسې کیږي چې: دوی د خلکو څخه دومره ډاریږي لکه چې د الله ﷻ څخه ډاریږي بلکې د دې څخه لا زیات ډاریږي، د دې "أوْ" نظیر دا دی چې: ﴿ وَأَرْسَلْنَهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴾ [الصافات:۱۴۷] یعني: او مونږ یونس ﷺ سل زره خلکو ته واستاوه بلکې د دې څخه اضافه وو ته.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې تقدیر خو هغوی سوچه کافر شوه چې د الله ﷻ څخه ډاریدل او د بندګانو څخه ډاریدل یې سره یو برابر کړه او یا یې ترې زیات کړه؟

مونږ وايو چې:

الف: د خلکو ډار د وژلو څخه کنايي دی او د الله ﷻ ډار د مرګ څخه کنايي ګڼل کیږي، نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: دوی د وژلو څخه دومره ډاریږي لکه څومره چې د مرګ څخه ډاریږي او لا د دې څخه اضافه په ډار کښې دي[۳].

ب: دلته طبعي ډار مراد دی، او د طبعي ډار په زیادت باندې سړی نه کافر کیږي لکه چې الله ﷻ ترې د [البقرة:۲۱۶] ایت کښې په ﴿ كُرْهٌ ﴾ سره تعبیر کړی دی[۴].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوی ډار خو الله ﷻ د منافقانو د زړونو څخه مونږ ته حکایت کوي، د هغوی څخه دغه ډول ډاریدل څه لري نه دي، خو فقط دومره ده چې الله ﷻ ورباندې پرده واچوله او په صراحت سره یې ونه ویل چې منافقان په دې اندازه په ډار کښې دي.

---

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۶۶
(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۱۱
(۳) تفسیر القرطبي ج۵ ص۲۸۱
(۴) زاد المسیر ج۲ ص۱۵۴

دنیا ناچیزه متاع ده

۴ـ نبي کریم ﷺ د دنیاوي متاع قلت داسې ښه تفسیر کړی دی چې: «ما مثل الدنیا في الآخرة إلا مثل ما یجعل أحدکم إصبعه في الیم فلینظر بم یرجع»[1] یعنې: ټوله دنیا د آخرت په نسبت باندې نه ده مګر داسې ده چې ستاسو یو کس یوه ګوته په دریاب کښې ښکته کړي نو ودې ګوري چې څومره (لوندوالی) به د ګوتې سره رااپورته کړي. نو د ګوتې د لوندوالي او د ټول دریاب چې څه نسبت دی همدغه نسبت د دنیا او د آخرت هم درواخلئ.

"حَسَنَة" او "سَيِّئَة" څه معنی؟

۵ـ مفسرین کرام متفق دي چې په دې مقام کښې د ﴿ حَسَنَة ﴾ څخه نعمتونه او فراخي مرادې دي، نه ثوابونه او اجرونه. همدارنګه د ﴿ سَيِّئَة ﴾ څخه دلته مشقتونه او قحطي مطلب دي، نه ګناهونه[2]. چې په لاندې صورتونو کښې یې تحقیق موندلی دی:

الف: کله چې نبي کریم ﷺ مدینې منورې ته هجرت وکړ نو هلته به منافقانو د یهودانو په ګډون او یا د دوی په اشاره په نبي کریم ﷺ باندې بدفالي نیوه، البته کله به چې څه غلې دانې کمې وشوې او یا به بارانونه ونه شوه[3].

ب: په ځینو وختونو کښې به یې ځکه د جهاد څخه ځپلې اوږې خالي کولې چې ویلې به یې چې د نبي کریم ﷺ قیادې تدبیر کمزوری دی. د همدې کبله عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) د درې سوو کسانو سره د أحد په غزا کښې د نیمایي لارې څخه بیرته ستون شو او بهانه یې دا ونیوه چې د قریشو د مقابلې دپاره د مدینې منورې د ښار څخه ووتل ښه تدبیر نه دی.

یادونه

۶ـ ځینو مفسرینو کرامو د ﴿ مَآ أَصَابَكَ ﴾ په جمله کښې نبي کریم ﷺ ته خطاب ګڼلی دی خو کنایةً یې ټول أمت مراد کړی دی[4]، او ځینو پکښې غیر معین شخص مطلب کړی دی چې د بدلیت په اعتبار سره د أمت هر فرد ته شاملېږي[5].

مګر مونږ ته دا ښه ښکاري چې د هغې فرقې هر فرد مخاطب کړی شي چې په نبي کریم ﷺ باندې به یې بدفالي نیوه، چې د ایتونو د سیاق سره همدغه معنی ښه مناسبه برېښي. لکه چې د مطلب په خلاصه کښې یې حاصل ذکر دی.

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۳۰۲
(۲) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۵۲
(۳) روح المعاني ج۵ ص۸۸
(۴) تفسیر المراغي ج۵ ص۹۷
(۵) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۱۸

سوال جواب

۷_ که څوک وايي چې: په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ د خوشالیو او غمونو (ټولو) نسبت خپل خان ته کړی دی چې: ﴿ قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِندِ اللَّهِ ﴾ ورته ووایه چې هر یو (خوشالي او غم) د الله ﷻ د پلوه دی. او په دې ایت کښې د غمونو نسبت د هر چا خپل نفس ته وکړی شو چې ﴿ فَمِن نَّفْسِكَ ﴾ دا دې د خپل خان څخه دی. نو پوښتنه دا ده چې: ایا دغه دواړه ایتونه سره مناقض نه دي؟

مونږ وایو چې: خوشالي او غمونه د ایجاد په اعتبار سره دواړه الله ﷻ ته نسبت کېږي چې دواړه د الله ﷻ له پلوه موجودېږي او دواړه د الله ﷻ په ارادې پورې اړه لري. همدې مضمون ته په وړاندې ایت کښې اشاره شوې ده.

او د سببیت په اعتبار سره د خوشالیو سبب صرف د الله ﷻ فضل دی او د غمونو سبب د انسان خپل ګناهونه او خطاوې دي، چې همدې مضمون ته په همدې ایت کښې اشاره کېږي چې اوس د بحث لاندې دي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: لکه څنګه چې ګناهونه د غمونو سبب جوړېږي همدارنګه حسنات هم د خوشالیو اسباب دي. لکه چې الله ﷻ د نوح ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا ﴾ [نوح: ۱۱] یعنې: ای زما قومه! ایمان راوړئ چې الله ﷻ دریاندې په شېبو-شېبو بارانونه وکړي او مالونه او زوزات مو زیات کړي او داسې نور.

نو پوښتنه دا ده چې باید په دواړو خایونو کښې د "مِنْ نَفْسِكَ" کلمه استعماله شوې وی چې غم او ښادي دواړه ستا د خپل لاس حاصل دي؟

مونږ وایو چې: سبب خو اصلا هغه پرې ته وايي چې د هغه په ذریعه باندې سړی د څا د بېخ څخه اوبه پورته کوي او یا پرې سړی د خرما د ونې سر ته خېژي[1]. مګر په عام عُرف کښې هر شی چې د بل شي دپاره ذریعه جوړېږي هغه د سبب په نامه یادېږي نو د همدې معنی په لحاظ سره لاندې دوه ډولونه لري.

الف: چې یو شی د بل دپاره صرف ذریعه وي او د عوضیت څخه بالکل خالي وي. لکه چې سړی روايي "كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ" د قلم په ذریعه مې لیکنه وکړه.

ب: چې برسېره په ذریعه توب باندې عوضیت هم پکښې وي. لکه چې په بیه کښې ثمن د مبیعې ذریعه ده او مبیعه د ثمن ذریعه ده خو یو د بل عوض هم دی.

نو د خوشالیو دپاره په اوله معنی باندې حسنات اسباب ګڼل کېږي چې صرف اسباب دي او د عوضیت څخه بالکل خالي دي.

---

[1] مفردات الراغب ص ۲۲۵

دا ځکه چې که یو انسان هرځومره زیات عبادتونه او طاعتونه وکړي او هرځومره اوږد عمر ولري هم یوازې د دې نعمت بدله هم نه شي پوره کولی چې الله ﷻ د نښت ځخه موجود کړ او په ایمان باندې یې مشرف کړ. پاتې خو لا نور نعمتونه.

نو ځرګنده شوه چې خوشالي او نعمتونه یو هم د طاعت په بدل کښې نه دي راکړی شوي بلکې صرف او صرف د الله ﷻ فضل او کرم دی. د همدې کبله نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې «لَنْ يُدْخِلَ أَحَدًا عَمَلُهُ الْجَنَّةَ» یعني هیڅوک د ده عمل جنت ته نه شي داخلولی صحابه کرامو ﷺ ووېلي چې «وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللهِ» او نه هم، ای د الله رسوله؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې «وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِي اللهُ بِفَضْلٍ وَرَحْمَةٍ»[1] او زه هم جنت ته په عمل باندې نه شم داخلېدلی مګر هله چې الله ﷻ مې په فضل او رحمت سره پټ کړي.

هېر مو نه شي!

۹ـ هېر مو نه شي چې په دې مقام کښې الله ﷻ د ایمان د مدعیانو ـ برابره خبره ده چې دعوه یې رښتیا وي او که دروغ وي ـ څلور غلطیاوې رد کړې دي. هغه دا چې

الف. هغوی د جهاد د پیل غوښتنه کوله خو کله چې ورباندې فرض کړی شو نو بیا یې ورته چندان رغبت او مینه نه وه.

ب. هغوی زحمتونه او غمونه نبي کریم ﷺ ته نسبتول او بدفالي یې ورباندې نیوه.

دغه دواړه غلطیاوې په ذکرو شوو ایتونو کښې رد کړی شوي دي

ج. هغوی په خوله د اطاعت چغې وهې او پټ د بې اطاعتۍ پلانونه جوړوي. د همدغې غلطۍ رد ته په راتلونکې متصلو دریو ایتونو کښې اشاره کېږي.

د. بالآخره هغوی د امن یا د خوف خبر سمدستي خوروي او اشاعت ورکوي.

د دغې غلطۍ رد په راتلونکې [النساء ۸۳] ایت کښې شوی دی.

﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ۖ وَمَن تَوَلَّىٰ فَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا۟ مِنْ عِندِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ ٱلَّذِى تَقُولُ ۖ وَٱللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ ۖ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ ٱلْقُرْءَانَ ۚ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِندِ غَيْرِ ٱللَّهِ لَوَجَدُوا۟ فِيهِ ٱخْتِلَٰفًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ ﴾

[۸۰] هر څوک چې د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړي نو یقیناً هغه د الله ﷻ اطاعت وکړ. او هر څوک چې (ترې) مخ واړوي نو (هغه د الله ﷻ د اطاعت څخه مخ واړاوه او) په تا باندې یې مسئولیت نشته

[1] صحیح البخاري ج۲ ص۸۴۷

څکه چې) مونږ خو په دوی باندې ته د ساتونکي په صفت نه يې استولی.

[٨١] او دوی وايي چې: (زمونږ ټول کاروبار تاته) اطاعت دی. نو کله چې ستا د خوا څخه بهر شي، د دوی يوه ډله د هغې خبرې څخه په غير (او د هغې په خلاف) چې ته يې (ورته) وايي پټې مشورې کوي (او پلانونه جوړوي). او الله ﷻ هغه څه (پلانونه) ليکي چې دوی يې پټ جوړوي. نو د دوی څخه مخ واړوه او په الله ﷻ باندې توکل وکړه، او بس دی الله ﷻ کارساز.

[٨٢] ايا نو دوی په قرآن کښې غور نه کوي (چې حقانيت يې ورته څرګند شي)، او (دا څکه چې) که (دا قرآن کريم) د الله ﷻ څخه په غير (د بل چا کلام) وی نو خامخا دوی به پکښې زښت ډېر اختلاف موندلی وی (نو چې لږ اختلاف هم پکښې نه شي موندلی همدا يې د حقانيت د ښکاره کولو دپاره کفايت کوي).

ارتباطونه

١ـ په وړاندې ايتونو کښې ارشاد وه چې د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې الله ﷻ شاهد دی، او په دې ايتونو کښې د شهادت لاندې نمونې ذکرې شوې دي:

الف: د نبي کريم ﷺ اطاعت يې خپل اطاعت وګڼه چې دا د رښتياني پيغمبر خاصه ده.

ب: داسې دائمي معجزه (قرآن کريم) يې ورباندې نازل کړی دی چې د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې د قيامت د ورځې پورې دلالت کوي.

٢ـ هلته د ايمان د مدعيانو دوه غلطۍ رد شوې وې او دلته يې دريمه غلطي ردېږي. نو حاصل يې داسې راځېږي:

د مطلب خلاصه

١ـ ای پيغمبره! څرنګه چې ته په حقه پيغمبر يې نو ستا اطاعت زما اطاعت دی او ستا بې اطاعتي زما بې اطاعتي ده، ته خو څوک خپل عبادت ته نه دربلې، ته خو د الله ﷻ يو سپېڅلی بنده يې او خپله وظيفه ډېره ښه پېژنې چې ستا په غاړه صرف رسالت دی او بس.

نو څوک چې ستا اطاعت کوي نو هغه په حقيقت کښې د الله ﷻ اطاعت کوي، او څوک چې د دې څخه مخ واړوي نو ته خو مونږ په هغه باندې څارونکی نه يې استولی چې د قيامت په ورځ يې د ر څخه پوښتنه وشي چې په فلاني باندې دې ولې اطاعت نه تحميلاوه او هغه دې ولې په سمه لار باندې روان نه کړ. ستا وظيفه صرف د الهي ارشاداتو رسونه ده او بس.

٢ـ مګر ای پيغمبره! الله ﷻ حقيقي اطاعت غواړي چې ظاهراً او باطناً ستا رسالت ته وشي، هسې نه لکه د ايمان څينې مدعيان چې ستا په حضور کښې وايي چې مونږ ستا اطاعت کوو خو په پټه او ستا په غياب کښې د هغې خبرې څخه په غير بله خبره غوټه کوي کومه چې ته ورته وايې. که دوی دا بې اطاعتي خبره ستا څخه پټه کړي نو د الله ﷻ څخه خو يې نه شي پټولی، او کرام الکاتبين لګيا دي دوی چې څه وايي هغه ټول ليکي.

۳ـ نو ای پیغمبره! سمدستي د دوی څخه اعراض وکړه نانديږی ورسره مه وهه او وخت پرې مه ضائع کوه او بلکې د یو وخته پورې ورسره خبره مه سپینوه، عند الموقع به درته الله ﷻ هدایت درکړي.

دوی که ستا په ضد هر څومره هلې ځلې وکړي نو د الله ﷻ د ارادې مخه نه شي نیوی. ته فقط په الله ﷻ باندې توکل وکړه چې د ټولو کارونو سازوونکی دی او همدا بس ده چې الله ﷻ دې کارساز دی.

۴ـ ای پیغمبره! که څوک درڅخه معجزه غواړي نو همدا معجزه بس ده چې په تا باندې مو قرآن کریم نازل کړی دی، که دوی پکښې فکر وکړي نو د پر زړ به یوه شي چې بې شکه ته په حقه پیغمبر یې.

او دا ځکه چې که قرآن کریم د الله ﷻ منزل کتاب نه وی نو دوی به پکښې زښت ډېر اختلافات موندلي وی، مثلاً په مضامینو کښې به یې تناقض وی، فصاحت او بلاغت کښې به یې تشابه نه وی، په غیب ویلو کښې به یې عدم مطابقت لیدل شوی وی، د تېرو شوو زمانو په اخباراتو کښې به یې دروغ څرګند شوي وی او داسې نور

ذکر شوي اختلافات به خامخا ضرور واقع شوي وی چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی او د زمانو تېرېدنه ضرور د انسان په کلام باندې تاثیر کوي او یې تفاوته نه پاتې کېږي، علاوه په دې څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غیر نور د هر چا علم ناقص دی نو غیبي اخبارات به یې یا ټول دروغ وي او یا به پکښې کوم یو اخبار رښتیا وي او دا هیڅکله ممکنه نه ده چې ټول اخبارات به یې رښتیا وي، حال دا چې د قرآن کریم ټول اخبارات رښتیا دي نو معلومه شوه چې دا د الله ﷻ کلام دی او په چا یې چې نازل کړی دی هغه په حقه پیغمبر دی او هیڅ شک او شبه پکښې نشته

توضیحات

۱ـ د «بَیَّتَ» په کلمه اصلاً د "بیت" څخه اخستله شوې ده او "بیت" کور ته وايي. نو څرنګه چې عادةً د شپې د مخې خلک په کورونو کښې اوسېږي نو هغه خبره چې په شپه کښې جدا په یوه ګوښه کښې جوړه کړی شي او یا هغه کار چې په داسې موقع کښې په ډېر فکر سره ترتیب کړی شي نو د هغو دواړو څخه په "بیّت" سره تعبیر کېږي[۱]

یا په بل عبارت د دقیق پلان څخه په ذکر شوي لفظ باندې تعبیر کېږي که څه هم هغه د ورځې جوړ کړی شوی وي. د همدې کبله منظوم کلام د ابیاتو په نامه یادېږي چې ترتیبول یې لږ څه دقت غواړي

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص ۳۲

سوال جواب

۱ـ که څوک وايي چې: په ﴿ غَيْرَ ٱلَّذِي تَقُولُ ﴾ کښې د ﴿ تَقُولُ ﴾ کلمه چا ته منسوبه ده؟

موږ وايو: د دغې کلمې په انتساب کښې ځينو مفسرينو کرامو لاندې دوه احتماله ليکلي دي[۱].

الف. ذکره شوې کلمه غائبه مونثه ده او ﴿ طَآئِفَةٌ ﴾ ته پکښې ضمير راجع دی. يعنې: د شپې د مخې همدغه ډله د هغې خبرې په خلاف. پلان جوړوي کومه چې پخپله وايي چې موږ اطاعت کوونکي یاستو.

ب. دغه کلمه مخاطبه صيغه ده او نبي کريم ﷺ پکښې مخاطب ګرځولی شوی دی. يعنې: د دغې ډلې پلان د هغې خبرې په خلاف دی کومه چې ته ورته وايې.

که څه هم ذکر شوي دواړه احتمالونه په اصلي مطلب باندې کوم اثر نه غورځوي مګر موږ ته دوهم احتمال غوره برېښي چې دوی ظاهراً د اطاعت خبرې کوي خو په پټه کښې د بې اطاعتۍ پلانونه جوړوي، چې په څه ترتيب سره ستا اوامر د پښو لاندې کړي.

تدبُر څه معنی؟

۲ـ ﴿ يَتَدَبَّرُونَ ﴾ کلمه د "تدبُّر" څخه اشتقاقه شوې ده. "تدبُّر" اصلاً دې ته وايي چې د يو شي په عواقبو کښې فکر وکړی شي، مګر په يو شي کښې فکر کول د "تدبُّر" په نامه يادېږي که څه هم د عواقبو څخه په غير په نورو مربوطاتو کښې یې صورت ونيسي[۲].

نو دلته بې د معنی حاصل داسې کېږي چې که دوی د نبي کريم ﷺ په رسالت باندې باور نه لري نو په قرآن کريم کښې دې دقيق فکر وکړي، نو يقين به يې راشي چې په حقه پيغمبر دی او اطاعت يې واجب دی.

د اعجاز يو بل برهان

۳ـ الله ﷻ د قرآن کريم د حقيت دپاره يو خل د يو سورت په جوړولو باندې ټول عالم ته چلنج ورکړی دی لکه چې د [البقرة ۲۳] ايت لاندې بيان تېر شوی دی. دا خل بيا ټول عالم ته اعلان کوي چې که قران کريم چا ته د الله ﷻ کتاب نه برېښي او د مثل د تاليف څخه يې هم عاجز وي نو بهرحال دې وکړي په قرآن کريم کښې دې څه اختلاف او تناقض ونده کړي، حال دا چې د بنده کلام چې کله د قرآن په شان په اوږده زمانه کښې صورت نيولی وي او په مختلفو علومو او قوانينو باندې مشتمل وي د اختلافاتو او تناقضاتو څخه نه خالي کېږي، او بلکې څومره چې پرې وخت اوږدېږي په هغې اندازه پکښې اختلافات زياتېږي. لاندې شرحې ته لږ څه متوجه شئ.

[۱] روح المعاني ج۵ ص۹۲، المحرر الوجيز ج۴ ص۶۸
[۲] روح المعاني ج۵ ص۹۲

الف. بندګان نه په زړونو علم لري او نه په غیبو باندې پوهېږي، حال دا چې قرآن کریم په ذکر شوي ایت کښې د منافقانو پټې خبرې هو بهو افشاء کړې چې دوی د بې اطاعتۍ پلانونه جوړوي، که دوی د قرآن کریم یوازې په همدغه خبره کښې تدبر کړی وی (چې د واقع سره مطابقه ده) هم د نبي کریم ﷺ رسالت به یې تصدیق کړی وی.

که بالفرض ذکر شوی اخبار واقعیت نه درلودی نو ګومان نه کوو چې منافقانو به اعتراض نه وی کړی او غلي به ناست شوي وی.

ب. د بندګانو کلام د عمرونو په لحاظ. د حوادثو په لحاظ. د نفسي کوائفو په لحاظ. بالآخره د فصاحت او بلاغت په لحاظ ضرور تفاوت پیدا کوي، حتی چې د سړي یوه مقاله په لومړي سر او په آخر اختتام کښې په یوه کیفیت نه پاتې کېږي د همدې امله تقریبًا درې کاله کېږي چې مونږ د دې کتاب لومړی سپاره لیکلې ده خو چې اوس یې کله-کله ولولو د ادبیت په لحاظ پکښې راته بې شمېره غلطۍ څرګندېږي چې باید داسې-داسې نه وی لیکل شوی.

بلکې مونږ چې د دې کتاب یو مضمون څو ځله تکرار کړو په هر ځل راته پکښې نوې-نوې خطاوې راښکاره کېږي نو د دې څخه معلومېږي چې اختلاف د بشري کلام خاصیت دی او عدم اختلاف د قرآن کریم اعجاز دی، او دا ځکه چې قرآن کریم په درویشتو کلونو کښې نازل شوی دی خو هیڅ تفاوت پکښې نه لیده کېږي نو معلومه شوه چې دا د بنده کلام نه دی.

ج. هیڅ بنده ته خپلې وړاندېنۍ تولې خبرې په یاد نه پاتې کېږي او نه د کلماتو د تلفظ شکل په ذهن کښې ساتلی شي، حتی چې نبي کریم ﷺ هم د نبوت څخه مخکښې د همدې بشري کیفیت څخه محفوظ پاتې نه وه. حال دا چې د نبوت څخه وروسته د قرآن کریم په باره کښې د ذکر شوي کیفیت څخه بالکل محفوظ وه، نه یې متشابه ایتونه د یادو څخه وتل، او نه یې ترې خایونه هېربدل، بالآخره نه یې د کلماتو اصلي شکل خطا کاوه. نو که بالفرض قرآن کریم بشري کلام وی نو نبي کریم ﷺ ته به یې نه ټول خایونه په یاد پاتې شوي وی او نه به یې په عین شکل سره په قرائت باندې قدرت درلودی. د قاریانو څخه مو اورېدلي دي چې په قرآن کریم کښې د قرائت په لحاظ سره خو زره کلمات متشابه دي. الله ﷻ ربښتیا وایي چې: ﴿ سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ ﴾ [الأعلى:۶] یعني: ای پیغمبره! (د قران کریم په قرائت باندې جلتي مه کوه چې درڅخه به هېر شي) ژر دی چې مونږ به یې درباندې ولولوو نو ته به یې نه هېروې مګر هغه چې د الله ﷻ اراده وشي.

يادونه

۵_ د قرآن کریم په خینو ایتونو کښې که څه هم ظاهري اختلاف چا ته ښکاره شي نو هغه په تدبر او سوچ سره د منځه لرې کېږي د همدې کبله الله ﷻ محکماتو ایتونو ته د ﴿ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴾ لقب ورکړی دی چې باید متشابه ایتونه د همدغو په رڼا کښې حل کړی شي، نو ځکه په دې مقام کښې په تدبر باندې ارشاد شوی دی چې پوره بیان یې د [آل عمران:۷] ایت لاندې تېر شوی دی.

علاوه پر دي، یو مثال یې د [النساء:۷۹] ایت لاندې دستې تېر شو او ځو مثالونو ته یې د [النساء:۴۲] ایت لاندې اشارې شوې دي هیله ده چې هلته یو ځل بیا مراجعه وکړی شي.

﴿وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ ٱلْأَمْنِ أَوِ ٱلْخَوْفِ أَذَاعُوا۟ بِهِۦ ۖ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى ٱلرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُو۟لِى ٱلْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ۗ وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾﴾

[۸۳] او په هر وخت کښې چې دوی ته د امن یا ډار (سلامتی یا هزیمت) خبر ورسېږي نو دوی یې (بې درنګه) خوروي. او که هغه (خبر) دوی د الله پیغمبر او د مسلمانانو څخه د نظر خاوندانو ته رسولی وی نو ضرور به پرې (د مسلمانانو د جملې څخه) هغه کسان پوه شوي وی چې په خبر کښې تعمق کولی شي (چې افشاء کول یې ګټور دي او که نه، او بیا به یې دوی ته لارښوونه کړې وی).

او که د الله ﷻ فضل او د ده ﷻ رحمت په تاسو باندې نه وی نو ضرور به تاسو د شیطان پیروي کړې وی مګر لږ خلک (به بچ پاتې شوي وی، نو د دې شکریه وکړئ چې موقع په موقع درته لارښونه کوي).

ارتباط او شان نزول

۱ـ په دې ایت کښې د ایمان د مدعیانو څلورمه غلطي رد شوې ده.

۲ـ د ذکر شوي ایت شریف په شان نزول کښې لاندې دوه واقعې روایت شوې دي:

الف: کله به چې نبي کریم ﷺ کومه یوه ډله مجاهدین د غزا دپاره ولېږل او د هغوی په باره کښې به څه افواهي خبر مدینې منورې ته ورسېده چې یا یې لویه فتحه کړې ده او یا نور څه شوي دي، نو ځینو خلکو به د دې څخه وړاندې چې پکښې څېړنه وکړي او یا یې څرنګوالی تخصیص کړي نوموړی خبر خوراوه، نو ذکر شوی ایت نازل شو[۱].

ب: یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه خپلو بیبیانو (د مؤمنانو مورګانو) څه شیان وغوښتل چې په هغه وخت کښې دود او دستور وه، نو نبي کریم ﷺ متاثر شو او د یوې میاشتې دپاره یې په یوه کوټه کښې د ټولو بیبیانو څخه جدایي غوره کړه.

خو ځینو خلکو همدا کار په طلاق سره تعبیر کړ چې نبي کریم ﷺ ټولو بیبیانو ته طلاق ورکړی دی، مګر کله چې عمر الفاروق رضي الله عنه خبر شو نو نبي کریم ﷺ ته ورغی او تحقیق یې وکړ چې خبره دغسې نه وه او طلاق یې نه وه ورکړی، نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[۲].

په هر تقدیر، د ایتونو په عموم باندې د واقعاتو خصوص څه تاثیر نه اچوي، نو د ایت شریف

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۶۱

(۲) صحیح مسلم ج۱ ص۴۸۱

په عموم کښې د قیامت د ورځې پورې هغه ټول واقعات شامل ګڼل کېږي چې د وخته وړاندې افشاء کړی شي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: د ځینو خلکو ځلورمه غلطي دا ده چې کله دوی ته د خوشالۍ یا د غم کوم یو خبر ورسېږي نو دوی یې بې درنګه خوروي او دومره تال نه ورکوي چې تحقیق پکښې وکړي چې خبر دروغ دی او یا رښتیا، او په خورولو کښې یې ګټه ده که پټ ساتل یې مفید دي، د دوی ذکره شوې کړنلاره غلطه ده.

که دوی په سمه کړنلاره باندې تللی نو ذکر شوی خبر به یې د افشاء کولو څخه وړاندې نبي کریم ﷺ ته رسولی وی او یا به یې پرې د مسلمانانو د جملې څخه د نظر خاوندانو او بافکره خلکو ته اطلاع ورکړې وی ترڅو هغوی پکښې تحقیق کړی وی او د تحقیق څخه وروسته یې دوی ته یا اجازه ورکړې وی چې خور یې کړي که خورول یې ګټور وي، او یا به یې ورباندې سانسور لګولی وی چې پټې یې وساتي:

۲ـ نو د ذکرې شوې لارې پرېښودل د شیطان لمسون دی او شیطان غواړي چې تاسو د خپل خان تابعداران جوړ کړي، مګر الله ﷻ تاسو ته موقع په موقع ارشاد او هدایت کوي ترڅو مو شیطان بې لارې او ګمراه نه کړي.

۳ـ که بالفرض د الله ﷻ فضل او رحمت په تاسو باندې نه وی نو د شیطان د متابعت څخه به ډېر لږ خلک بچ پاتې شوي وی، لکه څنګه چې عمر الفاروق بچ پاتې شو کله چې په خلکو کښې خوره شوه چې نبي کریم ﷺ خپل ټولې بېبیانې طلاقې کړې دي. او واقعیت هغسې نه وه.

توضیحات

۱ـ د وخت څخه وړاندې د اسرارو افشاء کول (برابره خبره ده چې د خوشالۍ خبره وي او که د خپګان) د مسلمانانو په تاوان تمامېږي، خصوصاً په جهادي موضوعاتو کښې ډېر زیات ضررناک واقع کېږي. او د افغانستان په جهاد کښې یې مونږ ډېرې خطرناکې نتیجې لېدلې دي، کله به چې د مجاهدینو جنګي پلان رسوا شو نو په هغې حمله کښې به مجاهدین یا د خپل مطلب څخه بېرته پاتې کېدل او یا به د تاوان سره هم مخامخ کېده. د ښه وضاحت دپاره لاندې شرحه ولولئ:

الف: نبي کریم ﷺ ته په خپله زمانه کښې منافقین معلوم وه حتی چې حُذیفه ؓ ته یې د اسرارو په توګه د هغوی نومونه ښودلي وه ترڅو پټ وساتل شي[۱]، خو په بل وخت کښې نبي کریم ﷺ شپږ دېرش (۳۶) کسان د مجلس څخه ولاړ کړه چې تاسو منافقان یاست[۲]، چې د [البقرة: ۸] ایت لاندې ورته اشاره شوې ده.

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۵۳۰

(۲) مسند احمد بن حنبل ج۸ ص۳۱۷

ب: يو خل نبي كريم ﷺ په اوږده حديث كښې وفرمايل چې: هرڅوک چې د الله ﷻ په وحدانيت او د محمد ﷺ په رسالت باندې شاهدي وايي هغه به الله ﷻ په دوزخ باندې حرام کړي. نو معاذ ؓ عرض وکړ چې: ای د الله رسوله! ايا دا بشارت خلکو ته نه وايم چې خوشاله شي؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِذَنْ يَتَّكِلُوا»[1] يعني: په دغه وخت کښې به دوی په همدې بشارت باندې اتکاء وکړي او په نيک عملي کښې به سست شي (نو بشارت مه ورکوه).

معاذ ؓ همدا بشارت تر هغه پټ ساتلی وه ترڅو چې ذکر شوی حديث يې د ځنکدن په حالت کښې بيان کړ ترڅو د علم پټوونکو په قطار کښې ونه شمېرل شي.

ج: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْحَرْبُ خَدْعَةٌ»[2] جنګ چل دی. يعني په جنګ کښې د اسرارو ساتل دومره زيات اهميت لري، ته به وايې چې ټول جنګ د اسرارو د ساتلو څخه عبارت دی او بس.

د: حتی په جنګ کښې دروغ جائز دي ترڅو د اسرارو څخه پرده پورته نه کړی شي.

د ښه وضاحت دپاره د يوه حديث لنډ مضمون ولولئ هغه دا چې[3]:

يو خل نبي کريم ﷺ وغوښتل چې کعب بن الاشرف يهودي قتل کړی شي چې د شره يې خلاص شو. نو محمد بن مسلمه ؓ ورسره لاندې سوال جواب وکړ:

محمد بن مسلمه ؓ: ايا ته غواړې چې زه يې ووژنم؟ ای د الله رسوله!

نبي کريم ﷺ: هو، خوښه مې ده.

محمد بن مسلمه ؓ: نو اجازه راکړه چې څه ووايم. يعني: چې څه دروغ ووايم او يا تا پورې څه داسې خبره وکړم چې ګني مونږ په تاباندې خپه ياستو.

نبي کريم ﷺ: دا کار مې وکړ. يعني تاته اجازه ده هرڅه چې وايې خوښه دې.

چې په نتيجه کښې نوموړي جليل القدر صحابي ؓ ذکره شوې نقشه عملي کړه او ذکر شوی يهودي يې په قتل باندې ورساوه.

بيا هم اولو الامر څوک دي؟

۲ـ څرنګه چې د عربيت قانون دی چې هر شی د دوهم خل لپاره په يوه کلام کښې ذکر کېږي نو په ضمير سره ذکر کېږي مګر په دې مقام کښې الله ﷻ أُولُو الْأَمْرِ په دوهم خل په ضمير سره ذکره نه کړه او داسې نازل نه شو چې "لَعَلِمَهُ مِنْهُمْ" بلکې په موصول (اسم ظاهر) سره ذکر شو او داسې نازل شو چې: ﴿ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ﴾ ترڅو مونږ د اولو الامر په معنی باندې ښه پوه کړي چې دوی څوک دي. دا ځکه چې د ﴿ يَسْتَنْبِطُونَهُ ﴾ جمله اصلا د "نبط" ـلکه "بئر"ـ څخه جوړه شوې ده،

---

[1] صحيح مسلم ج۱ ص۴۶
[2] صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۵
[3] صحيح البخاري ج۱ ص۴۲۵

انیا: هغوی ته به داسې چې د ښار د ګټودلو په وخت کښې په لمړي ځل د ښار ښځه راپورته کړې شي

نو د معنوي مقابل یې داسې کېږي چې: که د ایمان دعوه دارانو د الله پیغمبر ﷺ او أولو الامر وته ذکر شوی خبر ورحواله کړی وی او په خپله ئې ماست وی نو هغوی به ذکر شوی خبر تحلیل کړی وی، چې په افشاء کولو کښې یې ګټه ده او که په پټ ساتل یې ګټور دي نو هغوی چې ورته په هر ډول هدایت کړی وی او دوی به په هغه پروګرام باندې تللي وی، او په هغوی باندې به یې د خبر په باره کښې پروګرام نه وی خراب کړی.

مګر دوی داسې کار نه کوي او په خپل سر او بېځایه شوی خبر افشاء کوي، البته چې ځینې خلک به په لا شعوري ډول د کړه شوي رویه اختیاروي، خو ځینې خلک دا کار په قصدي توګه انجاموي

یادونه

۳ـ په ﴿ ٱلَّذِينَ يَسۡتَنۢبِطُونَهُۥ مِنۡهُمۡ ﴾ کښې نبي کریم ﷺ هم شامل دی[۱]، څکه لکه څنګه چې نبي کریم ﷺ د الله پیغمبر وه او اسماني وحې ورته رالیږلی کېده همدارنګه د نظر خاوند هم وه، که دوی نبي کریم ﷺ ته او بدل شوی خبر د افشاء کولو څخه وړاندې رسولی وی نو د وحې څخه په غیر یې هم کولای شو چې په خپل امتیازي ذکاوت سره یې تحلیل کړی وی.

د دې ایت ارشاد

۴ـ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته د لاندې هدایتونو ارشاد کوي:

الف: کله چې سړی کوم خبر واوري نو باید چې تحقیق پکښې وکړي، څه لرې نه ده چې د بې تحقیقو خبرو په خورولو باندې سړی د دروغو مرتکب شي

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ»[۲] یعني: د سړي همدا ګناه بس ده چې هره یوه خبره چې واوري هغه بیانوي.

ب: که څوک څه سیاسي خبر واوري باید چې مسلمانانو سیاست پوهانو ته یې حواله کړي چې ترڅو یې هغوی وڅېړي.

ج: که دیني خبره واوري او په خپله پرې علم نه لري نو باید چې علماوو کرامو ته یې حواله کړي چې هغوی د مسئلې په عمق باندې پوهېږي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَسۡـَٔلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ إِن كُنتُمۡ لَا تَعۡلَمُونَ ﴾ [النحل ۴۳] یعني: نو د علم د خاوندانو څخه پوښتنه وکړئ که پخپله باندې نه پوهېدلئ.

د: که طبي خبره واورئ چې فلانی مرض ته فلانی دوا مفیده ده نو باید چې د مسلمانانو ډاکټرانو او طبیبانو نظر پکښې واخلئ، او داسې نور.

(۱) تفسیر المظهري ج۲ ص۱۷۰

(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۱۵

یادونې

۵_ په دې مقام کښې لازمه ګڼو چې د محترمو لوستونکو توجه لاندې ټکو ته ورتاو کړو:

الف: مونږ د ﴿ لَعَلِمَهُ ٱلَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ ﴾ جمله د نبي کريم ﷺ او د أولو الأمرو څخه عبارت واخستله چې د سیاق سره راته مناسبه وبرېښېده، مګر ځینو مفسرینو کرامو یې نور دولونه تفسیرونه هم کړي دي[1]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو همغو ته دې مراجعه وکړي.

ب: همدارنګه مونږ د ﴿ إِلَّا قَلِيلًا ﴾ استثناء د قریبې جملې ﴿ لَٱتَّبَعْتُمُ ٱلشَّيْطَٰنَ ﴾ څخه ګڼلې ده چې ذهن ته په تبادر سره راغله، مګر ځینو مفسرینو کرامو یې په نورو دولونو سره تفسیرونه کړي دي[2]، هیله ده چې لوستونکي یې هملته وګوري مونږ یې دلته رانقل کول مناسب ونه ګڼل.

﴿ فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَٱللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَّن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً حَسَنَةً يَكُن لَّهُۥ نَصِيبٌ مِّنْهَا ۖ وَمَن يَشْفَعْ شَفَٰعَةً سَيِّئَةً يَكُن لَّهُۥ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ مُّقِيتًا ﴿٨٥﴾ ﴾

[۸۴] نو د الله ﷻ په لاره کښې جنګ وکړه، ته نه مکلف کېږي (نه نیول کېږې) مګر په خپل ځان، او (د جهاد دپاره) مؤمنان تېز کړه (ترغیب ورکړه او ویې هڅوه). امید دی (امید کوي) چې الله ﷻ د هغو کسانو جنګ (ستاسو څخه) بند کړي (مخه یې ونیسي) چې هغوی کفر اختیار کړی دی. او الله ﷻ د جنګ د حیثه هم ډېر کلک او د عذاب ورکولو د حیثه هم ډېر کلک (او قوي) دی.

[۸۵] هر څوک چې نېک شفاعت وکړي (نو) هغه ته د همدې (شفاعت) څخه د ثواب برخه شته، او هر څوک چې بد شفاعت وکړي (نو) هغه ته هم د همدې (شفاعت) څخه د ګناه برخه شته.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی (روزي ورکوي، اړتیاوې یې پوره کوي او داسې نور).

ارتباطونه

۱_ د [۷۷] ایت څخه را په دې خوا الله ﷻ د هغو خلکو د خولو څخه څلور غلطیاوې شرحه کړې چې د ایمان دعوه به یې کوله، او د ټولو غلطیاوو اصلي غرض یې دا وه چې په شعوري یا لا شعوري توګه د اسلام د پرمختګ مخه ونیوله شي او د جهاد په ګرموالي کښې سړوالی واقع شي.

په دې ایتونو کښې الله ﷻ مهرباني کوي چې که څوک په ذکرو شوو ارشاداتو باندې ځانونه ګول واچوي او خپلو غلطو کړنلارو ته ادامه ورکړي او په مجاهدینو کښې د جهاد ولوله سړه کړي نو هغوی پوهېږي او کار یې، ته یوازې او یوازې د خپل ځان مسئول یې اوبس.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۹۴

(۲) البحر المحیط ج۳ ص۷۲۹

٢_ هلته څلور غلطیاوې بیانې شوې دي، او دلته د غلط کارانو د شفاعتګرو حال بیانېږي چې د دوی به څه حال وي.

د مطلب خلاصه

١_ یعنې: ای پیغمبره! ته د دې خبرې مسئول نه یې چې خلکو د غلط کارانو او مخربینو خبره ومنله او جهاد ته لاړ نه شوه. که بالفرض هیڅوک هم د في سبیل الله جهاد په باره کښې ستا ترڅنګ ونه درېږي ته یوازې مکلف یې چې في سبیل الله جهاد وکړې او په تا باندې یوازې د خپل ځان مواخذه او مسئولیت دی او بس.

هو! ستا په وظیفه کښې دا خبره شامله ده چې مسلمانان جهاد ته دعوت کړې، د جهاد فضائل او اجرونه ورته بیان کړې، بالآخره د جهاد څخه د کښیناستلو عذابونه ورته واضحه کړې. نور نو هغوی پوهېږي او کار یې.

٢_ هو د دې اُمید وساتې؛ چې الله ﷻ به د کافرانو جنګ په خپل فضل سره ستاسو څخه په څنګ کړي او که درسره مخامخ یې کړي نو تاسو ته به په هغوی باندې بریالیتوب درکړي، ځکه چې د مسلمانانو سره جنګ کول د الله ﷻ سره جنګ دی. ایا داسې څوک شته چې په جنګ کښې د الله ﷻ مقابله وکړی شي؟.

همدارنګه الله ﷻ کافرانو ته د کفر جزا ورکوي. ایا څوک شته چې د الله ﷻ څخه په جزا ورکولو کښې کلک وي؟ او یا یې د جزا ورکولو مخه څوک ونیولی شي؟.

٣_ ای پیغمبره! لکه څنګه چې الله ﷻ تاته د جهاد اجرونه درکوي همدارنګه د دعوت د کبله هم د لوی اجر ورونکی یې، چې نور مسلمانان جهاد ته وربلې او په دې باره کښې ورته ترغیب او ترهیب وراندې کوې.

او دا ځکه چې د الله ﷻ په نزد باندې عمومي قانون دی چې په نیک شفاعت کښې د نېکیو برخه ورکوي، لکه چې ته جهاد ته مسلمانان دعوت کوې او د الله ﷻ څخه ورته اجرونه غواړې، او په ناکاره شفاعت کښې د بدیو برخه کوي، لکه چې منافقان د مسلمانانو پښو ته تیرې وراچوي چې جهاد ته لاړ نه شي او کله کله لا تا ته د نورو په باره کښې سپارښتنه هم کوي چې فلانی د جهاد څخه معاف کړه او د کور د کېناستلو اجازه ورته ورکړه. او دا ځکه چې الله ﷻ په هر شي باندې واک او قدرت لري، څوک ورته نه شي ویلی چې دا کار دې ولې وکړ (شفاعتګر ته دې ولې نېکه او یا بده برخه ورکړه؟).

توضیحات

١_ نبي کریم ﷺ د خپل ځان په باره کښې په جهاد کولو باندې مکلف وه او د نورو مسلمانانو په باره کښې په دعوت باندې مسئول وه چې نېکو کارونو او جهاد ته به یې وربلې، همدارنګه

مکلفیت هر مسلمانان لري چې پخپله دې نېک کارونه او جهاد کوي او نور به ورته دعوتوي ترڅو په دوه طريقو سره د اجر موندونکي شي، يو په بل عمل سره او بل په دعوت سره.

تحريض څه معنی؟

۲ـ د "حَرَض" کلمه اصلاً د "حَرَض" ـ لکه "شَرَف" ـ څخه اخستله شوي ده، "حَرَض" هغه شي ته وايي چې په هغه کښې خير نه وي او څه اهميت نه لري، خو کله چې ترې "تحريض" جوړ شي نو بيا ترې د يو شي څخه بې خيرې او بې اهميتي لرې کول مراد ېږي[۱].

نو د ﴿ وَحَرِّض ﴾ معنی داسې کېږي چې: اې پيغمبره! مسلمانانو ته جهاد پوره شرحه کړه، خير او اهميت يې ورته بيان کړه ترڅو د دوی د اذهانو څخه هغه ټول تشويشونه ووځي چې منافقان يې ورته وراندې کوي چې په جهاد کښې خير نشته او محض خپل خان هلاکول دي او بې اهميته شی دی.

نو نبي کريم ﷺ خپل ذکر شوی مسئوليت په ډېره ښه وجه پوره کړ او موقع په موقع يې مسلمانانو ته د جهاد فضائل واضحه کړه او په جهاد کښې د سستی عذابونه يې خرگند کړه، بالآخره خپل قولي تحريضات يې په عمل سره تائيد کړه او په غزواتو کښې يې په خپله هم شجاعانه گډون وکړ، چې د سيرت کتابونو پوره شرحه کړي دی.

شفاعة څه معنی؟

۳ـ که څه هم د ﴿ شَفَٰعَةً ﴾ کلمه اصلاً انضمام او پيوستون ته وايي چې يو د بل سره د کومک دپاره پيوسته شي، او يا يو سړی د بل دپاره سوال وکړي چې د عذاب مخه ترې ونيسي او يا ورته کومه گټه جلبه کړي، مگر په هغه ځای کښې د "شفاعة" کلمه ډېره استعمالېږي چې د شفاعتگر مرتبه د شفاعت کړی شوي څخه اوچته وي[۲].

په هر تقدير په دې مقام کښې شفاعت په لاندې دوه ډولونو وېشلی شوی دی:

الف: "شفاعة حَسَنَة" دې ته وايي چې په مشروع کار کښې يو سړی د بل سره کومک شي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

اول: چې جهاد ته يې وهڅوي، ترغيبي او ترهيبي خبرې ورته وکړي.

دوهم: چې جهادي وسائل ورته برابر کړي.

درېم: چې د الله ﷻ څخه ورته نصرت او کومک وغواړي او هم ورته د گناهونو عفوه او بښنه طلب کړي.

ب: "شفاعة سَيِّئَة" دې ته وايي چې په غير مشروع (ناجائز) کار کښې يو سړی د بل کومکي شي، لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۱۲

(۲) مفردات الراغب ص ۲۷۰

اول: چې جهاد ته په نه تللو کښې ورسره کومک وکړي، چې د وخت د قومندان څخه ورته د نه د تللو اجازه وغواړي[۱].

دوهم: چې د وخت په حاکم باندې ورته د خپل مخ او خاطر سره ناجائز کار اجراء کړي.

دریم: لنډه دا چې د ظلم په وړاندې بېولو کښې هر ډول کومک د "سَیِّئَة" شفاعت په نامه يادېږي.

نېک شفاعت کول اجر لري

۴_ لکه څنگه چې نېک شفاعت اجر او ثواب لري که څه هم قبول نه شي، همدارنگه بد شفاعت هم گناه لري که څه هم قبول نه شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې احادیث ولولئ:

الف: کله به چې نبي کریم ﷺ ته سوال کوونکی ورغی او یا به ترې چا څه حاجت وغوښت نو ده ﷺ به صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې: «اشْفَعُوا تُؤْجَرُوا وَيَقْضِي اللهُ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ مَا شَاءَ»[۲] یعني: تاسو شفاعت وکړئ چې اجر درکړی شي او الله ﷻ به د خپل پیغمبر ﷺ په ژبه هغه خبره اداء کوي چې خوښه یې شي.

ب: که د شفاعت کوونکي شفاعت قبول نه شي باید خپه نه شي، چې: بَرِیرة رضي الله عنها یوه وینځه وه او مېړه یې غلام وه چې "مُغِیث" نومېده. أُمُّ المؤمنین (عائشة رضي الله عنها) نوموړې بي بي په بیه واخستله او بیا یې ازاده کړه، نو نبي کریم ﷺ ورته خیار ورکړ چې خوښه دې چې د خپل مېړه (مغيث) په نکاح کښې خپل ځان باقي پرېږدي او که ترې جدا کېږي. نو بریرې رضي الله عنها افتراق خوښ کړ، مگر "مُغِیث ﷺ" وریسې ډېر خپه شو او په جدا کېدلو باندې یې په ژړا شو.

نو نبي کریم ﷺ د بریرې رضي الله عنها سره لاندې سوال جواب وکړ:

نبي کریم ﷺ: «لَوْ رَاجَعْتِهِ» که بېرته خپل مېړه ته مراجعه وکړې او ځان ترې جدا نه کړې (نو ښه به وي).

بریره رضي الله عنها: «يَا رَسُولَ اللهِ تَأْمُرُنِي» ای پیغمبره! ماته امر کوې؟

نبي کریم ﷺ: «إِنَّمَا أَشْفَعُ» یقیناً زه شفاعت کوم (امر نه کوم).

بریره رضي الله عنها: «فَلَا حَاجَةَ لِي فِيهِ»[۳] زما ورته څه حاجت نشته (د مېړه په صفت یې نه قبلوم).

نو ذکرې شوې بي بي رضي الله عنها د نبي کریم ﷺ شفاعت قبول نه کړ او د مېړه څخه یې ځان جدا کړ.

ج: د یوه اوږده حدیث مضمون دی چې د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې یوې ښځې غلا کړې وه او په دې باندې د لاس قطعه کولو فیصله صادره شوه، مگر خپلوانو او اقاربو یې نبي کریم ﷺ د شفاعت دپاره أسامه ﷺ ورواستاوه چې ترڅو یې لاس پرې نه کړي. نبي کریم ﷺ په ډېره قهرجنه لهجه

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۲۰۶
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۱۹۲
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۷۹۵

وویلې چې: «أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ» ایا د الله ﷻ د حدودو څخه په یوه حد کښې شفاعت کوې؟ قسم دی که فاطمه د محمد ﷺ لور غلا وکړي «لَقَطَعْتُ يَدَهَا»[۱] نو لاس به یې پرې کړم!

نصیب او کفل څه فرق لري؟

۵ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې د نصیب او د کفل په معنی کښې فرق نشته[۲]، بلکې هر یو په مساوي برخه باندې ترجمه کېږي، نو په ایت شریف کښې په ښکښ شفاعت کښې د نصیب کلمه او په بد شفاعت کښې د کفل کلمه نازلېدل محض تفنن في العبارة دی او بس.

مګر ځینې نور مفسرین کرام یې لاندې توپونه کوي[۳]:

الف: نصیب مطلقې برخې ته وایي، برابره خبره ده چې د بلې برخې سره مساوي وي او که ترې اضافه، او کفل فقط په مساوي برخه کښې استعمالېږي نو څرنګه چې په ښکو کارونو کښې الله ﷻ اجرونه زیاتوي نو ځکه ترې په نصیب سره تعبیر وکړی شو او په بدیو کښې مساوې جزا ورکوي نو ځکه پکښې کفل استعمال شو.

ب: نصیب په ښکه برخه کښې استعمالېږي او د کفل کلمه که څه هم د "قلت" په توګه په ښکه برخه کښې استعماله شوې ده مګر اغلب استعمال یې په بده برخه کښې دی.

مقیت څه معنی؟

۶ـ د الله ﷻ د مبارکو نومونو څخه یو نوم "مُقِيت" دی چې اصلا د "قُوت" (روزي) څخه اشتقاق شوی دی[۴] مګر په معنی کښې یې متعدد تفسیرونه شوي دي چې ټول تقریبًا او ته رسېږي، کوم تفسیر چې شیخ المفسرین العلامه الطبري رحمه‌الله غوره کړی دی او د رئیس المفسرین (عبد الله بن عباس رضی‌الله‌عنهما) څخه هم روایت شوی دی هغه دا دی چې "مُقِيت" په معنی د "مُقْتَدِر" سره دی[۵]، نو په دې مقام کښې یې معنی داسې کېږي چې: الله ﷻ هر چا ته او هر شي ته روزي ورکوي چې ژوند یې ورباندې وساتل شي او په هر څه باندې قدرت لري نو هیڅوک دې د دنیاوي حقیر ژوند دپاره سیئه شفاعت (بد شفاعت) نه کوي او الله ﷻ ته دې رجوع وکړي او د همده ﷻ څخه دې وډار شي.

﴿وَإِذَا حُيِّيتُم بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا أَوْ رُدُّوهَا ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ لَيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ ۗ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا ﴿٨٧﴾﴾

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۶۴
(۲) تفسیر کبیر ج۱۰ ص۲۰۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۹۸
(۴) تفسیر الستار ج۵ ص۲۱۰
(۵) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۸۸؛ زاد المسیر ج۲ ص۱۶۴

[۸۶] او په هغه وخت کښې چې په سلام اچولو سره ستاسو احترام وکړی شي نو تاسو يې د هغه څخه بهتر تعظيم وکړئ او يا هغه بېرته ورتاو کړئ (بالمثل جواب ورکړئ). بې شکه الله ﷻ په هر شي باندې محاسبه کوونکی دی (څه عمل نه ضائع کوي).

[۸۷] الله ﷻ چې دی، د عبادت لائق بل هيڅوک نشته مگر همدی ﷻ دی، خامخا ضرور به تاسو د قيامت ورځي ته ورغونډ کړي (چې) په هغې کښې شک نشته.

او (هغه) څوک دی چې د الله ﷻ څخه د خبرې د حيثه ډېر رښتينی وي؟ (هيڅوک نشته).

ارتباط

دا ايتونه د مخکښيو ايتونو د مضامينو دپاره د تکميل مثال لري، چې د يو پلوه پکښې د مسنونه سلام حکم بيان شوی دی چې د نېک شفاعت يوه مهمه نوعه ده او د بل پلوه پکښې زمونږ توجه د قيامت ورځي ته اړوله شوې ده چې ترڅو يې په نظر کښې ونيسو، او د شرعي احکامو په باره کښې عموماً او د جهادي احکامو په باره کښې خصوصاً سستي ونه کړو (په هر حالت کښې يې مراعات وکړو).

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مومنانو! کله چې په تاسو باندې خپل مسلمانان وروڼه د نېک شفاعت يوه خاصه نوعه دربېرزو کړي او د "اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ" تحفه درته وړاندې کړي نو تاسو يې په مقابل کښې بې تفاوته مه پاتې کېږئ. بلکې يا بالمثل تحفه تاسو هم هغوی ته وړاندې کړئ او "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" ورته روايي او يا د هغوی د تحفې څخه بهتره او ښائسته تحفه (سوغات) ورکړئ چې "وَرَحْمَةُ اللهِ" ورسره اضافه کړئ. او که لا "وَبَرَكَاتُهُ" ورسره ضميمه کړئ نو دا خو ډېره ښه ده. ځکه چې ستاسو يوه ذره نېکي هم نه ضائع کېږي او يقيناً الله ﷻ د هر شي حساب کوونکی دی که څه هم ډېر لږ او وړوکی وي.

۲ـ الله ﷻ به ولې دقيق حساب کوونکی نه وي چې د ده ﷻ څخه په غير بل څوک د عبادت لياقت نه لري. او څوک چې يوازې او يوازې د هر ډول عبادت لياقت ولري نو هغه هر ډول عبادت د محاسبې لاندې نيسي ـ العياذ بالله ـ که بالفرض د عبادت لياقت بل چا هم درلودی نو هر يو معبود به د خپلو خپلو عبادتونو محاسبه کولی.

۳ـ هو! د محاسبې دپاره الله ﷻ خاصه ورځ ټاکلې ده چې تاسو ټول به هلته ورټولېږئ او ټول مدعيان به هلته حاضر ياست او فيصلې به کېږي، که بالفرض د قيامت د ورځې څخه وړاندې محاسبه وکړی شي نو ټول مدعيان به حاضر نه وي خينې به ژوندي وي او بلکې لا د خينو خلکو به د قضايااوو دوسيې نه وي تکميل شوې، مثلاً د آدم ﷺ د قاتل زوی دوسيه به په هغه وخت کښې تکميله شي چې په دنيا کښې وروستنی قاتل هم مړ شي او بل قاتل په دنيا کښې تحقق ونه شي موندلی.

۴ـ په هر تقدیر، د نوموړې ورځې په راتګ کښې څه شک شبه نشته چې د عدل او انصاف همدا غوښتنه ده. او په دې باندې علاوه د همدې ورځې د راتګ خبر الله ﷻ درکوي. ایا داسې څوک شته چې د الله ﷻ څخه په اخباراتو کښې رښتنی وي؟

توضیحات

۱ـ د ﴿ وَإِذَا حُيِّيتُم ﴾ کلمه اصلا د "حَيَاة" څخه اشتقاقه شوې ده نو د تفعیل د باب به نظر کښې نیولو سره یې لغوي معنی داسې کېږي چې کله تاسو ته "حَيَاكُمُ الله" وویل شي. یعنې ژوندي اوسې[۱].

اما شرعي معنی یې دا ده چې کله تاسو ته "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" وویل شي[۲]. او دا ځکه چې:

الف. الله ﷻ فرمایي چې: ﴿ فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً ﴾ [النور: ۶۱] یعنې: نو کله چې تاسو (د خپلوانو او دوستانو) کورونو ته داخل شوئ نو په خپلو خانونو (نورو ورونو) باندې سلام واچوئ، "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" ورته ووایئ: (دا سلام اچول) د الله ﷻ پلوه برکتناکه پاکیزه تحیه ده (چې د "حَيَاكُمُ الله" څخه غوره او بهتره ده).

ب. نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي او څه لنډ مضمون یې دا دی: چې کله الله ﷻ آدم علیه السلام پیدا کړ نو امر یې ورته وکړ چې لاړ شه په هغې ډلې ملائکو باندې سلام واچوه نو بیا غوږ کېږده چې په هرې کلمې باندې یې ستا تحیه وکړه نو همغه کلمه ستا د اولادې دپاره تحیه ټاکل شوې ده[۳]. یعنې همغه ستا د اولادې "حَيَاكُمُ الله" ده.

نو آدم علیه السلام وویلې چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ». ملائکو جواب ورکړ چې: «السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ» چې د "وَرَحْمَةُ اللهِ" ټکی یې ورسره اضافه کړ.

نو پاسنیو دوارو دلایلو څخه څرګندېږي چې: شرعًا "تَحِيَّةٌ" په معنی د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" سره ده، نه په معنی د "حَيَاكُمُ الله" سره.

دا ډېر غوره سوغات دی

۲ـ شرعي سوغات د "حیاکم الله" څخه ډېر غوره دی، چې هلته محض د ژوند د اوږدوالي دعا ده که څه هم د غمونو څخه ډک وي، او دلته د ټولو آفتونو او غمونو څخه د سلامتی دعاء ده. او ښکاره ده چې مرګ هم یو آفت او مصیبت دی؛ نو چا ته چې په سلامتی سره دعاء وکړه شي هغه ته، د ژوند په اوږدوالي باندې هم دعاء کړه شوې ده. او د ژوند د اوږدوالي د سوال سره د آفتونو څخه سلامتي ضرور نه ده کېدی شي چې د غمونو څخه ډک ژوند ورته منظور کړی شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۱۴۰
(۲) التفسیرات الأحمدیة ص ۲۸۲
(۳) صحیح البخاري ج ۲ ص ۹۱۹

په ياد ولرئ!

۳ـ په ياد ولرئ چې په ټوله دنيا کښې رواج دی او رواج وه چې کله يو دوست د بل دوست سره ملاقي شي او يا ترې رخصتېږي څه د احترام وېناوې او اشارات اجراء کوي چې يو د بل څخه خوشاله شي، خو په ټولو کښې د مسلمانانو د خوشالي کلمات پاکيزه او برکتناک دی. لاندې شرحه د مقائسې په توګه ولولئ[1]:

الف: نصارا يو بل ته د احترام په وخت کښې په خپله خوله باندې لاس ږدي. ته به وايې چې اشارةً ورته وايي چې دا خوله ستا په باره کښې څه بده خبره نه کوي.

ب: يهودان ګوتې پورته کوي او کله يې په تندي باندې ږدي. ته به وايې چې خپل دوست ته اشاره کوي چې په تا باندې به د عيب نيولو ګوته نه ږدم.

ج: مجوسيان يو بل ته د انحناء (کوږوالي) احترام کوي، چې ستا په وړاندې زما ملا ماته ده او سر مې درته ټيټ دی.

د: په عربو کښې د قوميت په اعتبار سره د "حَيّاكُمُ الله" کلمه ويل رواج دي.

ه: مګر ټولو مسلمانانو ته، عرب دي او که عجم، الله ﷻ د "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" د کلماتو استعمال توصيه کړې دی چې د نورو ټولو تحياتو څخه غوره او بهتر دی.

سلام اچول سنت دي او جواب يې فرض دی

۴ـ سلام اچول مسنونه طريقه ده اما د سلام ردول يعني: "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" په جواب کښې ويل فرض کفايي دي، د يوې ډلې څخه چې يو کس جواب ورکړي نو د ټولو غاړې خلاصېږي، اما که په يوه سړي باندې سلام واچولی شي نو په هغه باندې "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" ويل فرض عين ګرځي[2]، او دا ځکه چې الله ﷻ د جواب په باره کښې د آمر کلمه نازله کړې ده چې ﴿فَحَيُّوا﴾ نو تاسو هم ورته په "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" سره جواب ورکړئ.

همدارنګه د سلام اچول سنت کفايي دی، د يوې ډلې څخه د يوه کس په سلام باندې د ټولو سنت اداء کېږي. لاندې حديث د استشهاد په توګه ولولئ:

يو خل نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «يُجْزِئُ عَنِ الْجَمَاعَةِ إِذَا مَرُّوا أَنْ يُسَلِّمَ أَحَدُهُمْ وَيُجْزِئُ عَنِ الْجُلُوسِ أَنْ يَرُدَّ أَحَدُهُمْ»[3] يعني: يو ټولګي چې کله تېرېږي کفايت کوي چې يو کس يې سلام واچوي او همدارنګه د ناستو خلکو څخه هم د يوه کس "وَعَلَيْكُمُ السَّلَامُ" کافي دی.

(۱) تفسير کبير ج۱۰ ص۲۱۱

(۲) التفسيرات الأحمدية ص۲۹۲

(۳) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۵۲

د سلام کلمات

۵_ د سلام اچولو یا د جواب ورکولو دپاره د سلام کلمه ضرورت ده. اما د کیفیت په اعتبار سره په هر کیفیت باندې مشروعه ده. لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف. الله ﷻ د ابراهیم د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ سَلَٰمٌ عَلَيۡكَ ﴾ [مریم: ۴۷].

ب. د ملائکو او ابراهیم ؑ د سلام اچول او جواب ورکول داسې بیانوي چې: ﴿ قَالُواْ سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞ ﴾ [هود: ۶۹].

ج. د عیسی ؑ د خولې سلام یې مونږ ته راحکایت کړی دی چې: ﴿ وَٱلسَّلَٰمُ عَلَيَّ ﴾ [مریم:۳۳].

د سلام جواب په درې ډوله دی

۶_ د سلام جواب په لاندې درېوو ډولونو سره ورکول کېدلی شي:

الف. یو بالمثل جواب دی، لکه د "السَّلَامُ عَلَیْکُمْ" په جواب کښې "وَعَلَیْکُمْ" یا "وَعَلَیْکُمُ السَّلَامُ" وویلی شي.

ب. بل ښه جواب دی چې د "وَرَحْمَةُ اللهِ" ټکی ورسره په جواب کښې زیات شي او په ذکر شوي صورت کښې "وَعَلَیْکُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ" وویل شي.

ج. بل ډېر ښه جواب دی، چې د "وَبَرَکَاتُهُ" کلمه هم ورباندې اضافه کړی شي چې: "وَعَلَیْکُمُ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَکَاتُهُ" وویلی شي.

سوال جواب

۷_ که څوک وایي چې: که یو سړی د سلام اچولو سره ذکر شوې کلمې زیاتې کړي چې "السَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَکَاتُهُ" نو په جواب کښې نورې کلمې اضافه کول څه حکم لري؟

مونږ وایو چې

الف. د ښېر علماوو کرامو نظر دا دی چې په دې صورت کښې باید په ﴿ أَوۡ رُدُّوهَآۗ ﴾ باندې اکتفاء وکړه شي. یعنې په دې صورت کښې د مثلیت جواب متعین دی. ځکه چې یوه سړي په نبي کریم ﷺ باندې سلام واچاوه چې: «السَّلَامُ عَلَیْكَ» نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «وَعَلَیْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَکَاتُهُ» بیا بل سړي پرې سلام واچاوه چې «السَّلَامُ عَلَیْكَ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَکَاتُهُ». نو نبي کریم ﷺ فقط همدومره جواب ورکړ چې «وَعَلَیْكَ السَّلَامُ». نو سړي وویلې چې اې د الله رسوله! ما نقص جواب دې راکړ او ذکر شوی ایت شریف یې ولوست. نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «إِنَّكَ لَمْ تَدَعْ لِي شَيْئًا»[1] تا څو ماته د جواب څه زیات شی پرېښود نو ځکه مې بالمثل جواب درکړ.

[1] المعجم الکبیر للطبراني ج۶ ص۲۴۶

یعنې په "وَعَلَيْكَ السَّلَامُ" کښې د "وَ" توری د عطف دپاره دی او څه چې په معطوف علیه کښې ذکر وي نو هغه په معطوف کښې مراد وي، نو زما په جواب کښې ستا د سلام ټول کیفیت د نظر لاندې نیولی شوی دی.

همدارنګه په عبد الله بن عباس رضي الله عنهما باندې یوه سړي سلام واچاوه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ» بیا یې څه کلمات نور هم زیات کړه. نو ذکر شوي صحابي ﷺ ورته وویلې چې «إِنَّ السَّلَامَ انْتَهَى إِلَى الْبَرَكَةِ»[1] یعني: بې شکه د سلام اچولو کلمات په برکت (وَبَرَكَاتُهُ) باندې پای ته رسېږي.

ب: خینې نور علماء کرام وایي چې په ذکر شوي صورت کښې که څوک غواړي چې احسن جواب ورکړي نو "وَمَغْفِرَتُهُ" دې ورسره زیات کړي، لکه چې په نبي کریم ﷺ باندې یوه سړي په سلام اچولو کښې نوموړې کلمه اضافه کړې وه چې: «السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ وَمَغْفِرَتُهُ»[2]. نو څه لرې نه ده چې نوموړې کلمه په جواب کښې هم اضافه کړی شي.

تبصره

۸_ مونږ ته داسې ښکاري _والله ﷻ أعلم_ چې د سلام اچولو مسنونه کلمات په "وَبَرَكَاتُهُ" باندې ختمېږي، اما نورې کلمې اضافه کول څه ممنوعیت نه لري د خیر کلمې چې هرڅومره زیاتې شي ثوابونه به یې ډېر وي. او دا هم راته ښه برېښي چې په همدې صورت کښې دې د جواب په ورکولو کښې په لهجه او اواز کښې احسنیت څرګند کړي که څه هم په کلماتو کښې تفاوت ونه لري، چې په ورین تندي او خوږه لهجه جواب ورکړي او یا په خپله وضعه کښې أحسنیت ښکاره کړي چې لیدونکی یې تشخیص کولی شي او اورېدونکی یې نه شي جدا کولی. د دې نظیر د صرفیانو اشمام دی چې لیدونکی پرې پوهېږي او اورېدونکی پرې نه پوهېږي. او دا خکه چې محض د شونډو د کیفیت پورې ارتباط لري نه د صوت پورې.

ایا د لاس پورته کول سلام دی؟

۹_ د محمدي (ﷺ) أمت سلام اچول په ژبه سره دي او بس، د همدې کبله نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ تَشَبَّهَ بِغَيْرِنَا لَا تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ وَلَا بِالنَّصَارَى فَإِنَّ تَسْلِيمَ الْيَهُودِ الْإِشَارَةُ بِالْأَصَابِعِ وَتَسْلِيمَ النَّصَارَى الْإِشَارَةُ بِالْأَكُفِّ»[3] یعني: هغه څوک زمونږ څخه نه دی چې زمونږ څخه په غیر په بل چا سره خپل ځان تشبیه کړي، نو مه د یهودو سره خانونه تشبیه کوئ او مه د نصاراوو سره، خکه چې د یهودو سلام اچول په ګوتو باندې اشاره ده، او د نصاراوو سلام اچول په ورغوو باندې اشاره ده.

---

(۱) موطا الإمام مالک ص۵۹۵

(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۵۰

(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۹۹

هو، که څوک په ژبه باندې د سلام مسنونه کلمات استعمال کړي او د لرېوالي، د مسافې او يا د مخاطب د کونوالي د کبله ورسره لاس پورته کړي ان شاء الله ﷻ. چې د ذکر شوي حديث لاندې به رانه شي

هغه وختونه چې سلام اچول پکښې نشته

۱۰ـ که څوک په هغه وختونو کښې سلام واچوي په کومو کې چې سلام نشته نو جواب يې هم واجب نه دی. هغه وختونه دا دي[۱] د مثال په توګه

الف چې امام د جمعې په ورځ په ممبر باندې خطبه لولي

ب چې څوک حمام ته ورداخل شي.

ج چې څوک د قرآن کريم په تلاوت مشغول وي، او د شرعي علومو د درس حلقه وي

د چې څوک په آذان يا اقامت لګيا وي.

هـ چې څوک په عبثياتو باندې مبتلا وي، لکه کوترې الوزول او نور

و چې څوک انساني حاجت پوره کوي او يا استنجا کوي او داسې نور

چې د سلام سره مصافحه ملګرې شي

۱۱ـ که د سلام اچولو سره مصافحه (يو تربله لاسونه ورکول) ملګرې شي نو اجر او ثواب يې زياتېږي نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ فَتَصَافَحَا وَحَمِدَا اللهَ وَاسْتَغْفَرَاهُ غُفِرَ لَهُمَا»[۲] يعني کله چې دوه مسلمانان سره ملاقې شي او لاسونه سره يو تربله ورکړي او دواړه د الله ﷻ حمد ووايي او بښنه ترې وغواړي نو دواړو ته به بښنه وکړی شي

برسېره په دې، که موانع ونه لري او معانقه (بغل کشي) هم ورسره ضميمه کړی شي نو دا ډېره ښه ده. أبو ذر الغفاري ﷺ په يوه اوږده حديث کښې وايي چې: زه نبي کريم ﷺ ته ورغلم «فَالْتَزَمَنِي»[۳] نو خپل ځان ته يې نژدې کړم. يعني معانقه يې راسره وکړه

يادونه

۱۲ـ د سلام په باره کښې ځينو مفسرينو کرامو څه نور مسائل هم ذکر کړي دي[۴]، خو موږ د اوږدوالي د غمه پرېښوده هيله ده چې لوستونکي د ضرورت په وخت کښې هلته مراجعه وکړي.

همدارنګه ځينو مفسرينو کرامو د سلام په اړوند احاديث راغونډ کړي دي چې لوستل يې ګټور دي[۵].

---

(۱) التفسير الكبير ج ۱۰ ص ۲۱۳، التفسيرات الأحمدية ص ۲۹۳

(۲) سنن ابي داوٗد ج ۲ ص ۳۵۲

(۳) سنن ابي داوٗد ج ۲ ص ۳۵۲

(۴) تفسير القرطبي ج ۵ ص ۳۰۰ـ۳۰۳، تفسير المظهري ج ۲ ص ۱۷۴

(۵) تفسير القاسمي ج ۵ ص ۳۲۰، ۳۲۵

﴿ فَمَا لَكُمْ فِي ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ وَٱللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓا۟ أَتُرِيدُونَ أَن تَهْدُوا۟ مَنْ أَضَلَّ
ٱللَّهُ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا (٨٨) وَدُّوا۟ لَوْ تَكْفُرُونَ كَمَا كَفَرُوا۟ فَتَكُونُونَ
سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوا۟ مِنْهُمْ أَوْلِيَآءَ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَخُذُوهُمْ
وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَلَا تَتَّخِذُوا۟ مِنْهُمْ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (٨٩) إِلَّا ٱلَّذِينَ يَصِلُونَ
إِلَىٰ قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ أَوْ جَآءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَٰتِلُوكُمْ أَوْ يُقَٰتِلُوا۟
قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَٰتَلُوكُمْ فَإِنِ ٱعْتَزَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَٰتِلُوكُمْ وَأَلْقَوْا۟
إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ فَمَا جَعَلَ ٱللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا (٩٠) ﴾

[۸۸] نو (ای مؤمنانو!) تاسو لره څه دي چې د منافقانو (د اسلام او کفر په باره کښې دوه ډلې) جوړ شوئ (او د دوی په کفر باندې مو اتفاق ونه کړ)؟، حال دا چې الله ﷻ دوی لره د هغو چارو په سبب باندې چې دوی کړي دي (په ضلالت کښې) سر په څټ وغورځولي دي. ایا تاسو اراده لرئ چې (د مسلمان په لقب ورکولو سره به) هغه چا ته هدایت و کړئ چې الله ﷻ هغه گمراه کړی وي؟، او هر چا لره چې الله ﷻ گمراه کړي نو هیڅکله به نه د هغه دپاره څه لاره موندلې نه کړې.

[۸۹] دوی (منافقان) خوښوي چې تاسو هم داسې کفر غوره کړئ لکه څنگه چې دوی کفر غوره کړی دی، نو (د کافرانو په شمول) تاسو ټول به یو برابر (کافران) جوړ شئ.
نو (ای مؤمنانو!) د دوی (منافقانو) څخه ترهغه دوستان مه نیسئ ترڅو چې دوی د الله ﷻ په لاره کښې هجرت وکړي (او ستاسو په څنگ کښې ودرېږي).
نو که دوی (د في سبیل الله هجرت څخه) مخونه تاو کړه، نو دوی ونیسئ (بندیان یې کړئ) او چرته مو چې موندلي کړه ویې وژنئ، او د دوی څخه مه کوم یو دوست نیسئ او نه کومک کوونکی.

[۹۰] مگر هغه کسان (مه وژنئ او مه یې بندیانوئ) چې د داسې خلکو سره پیوسته شي چې ستاسو او د هغوی په منځکښې عهد وي، او یا تاسو ته په داسې حال کښې درشي چې سينې (زړونه) یې د دې څخه په تنگ وي چې (د خپل قوم په گټه) ستاسو سره وجنگېږي او یا (ستاسو په گټه) د خپل قوم سره په جنگ اخته شي (یعنې بې طرفي غوره کړي).
او که د الله ﷻ اراده شوې وی (همدغو بې جرئتانو ته به یې جرئت ورکړی وی) نو ضرور به یې دوی په تاسو باندې (په جنگ کښې) مسلط کړي وی. نو ستاسو سره به جنگېدلي وی (خو دا کار الله ﷻ تفضلا ونه کړ).

نو رلنډه دا چې) که دوی ستاسو څخه یوې ډډې ته شوه، نو جنګ یې درسره نه کاوه او تاسو ته یې سوله درواچوله (پیغام یې درولیږه) نو (دوی په خپل حال پرېږدئ خکه چې) الله ﷺ تاسو لره په دوی باندې څه لاره نه ده ګرځولې (او د جنګ اجازه نه درکوي).

ارتباط

د [۷۷] ابت څخه را په دې خوا د منافقانو په باره کښې بحث راروان دی، او د دوی غلطیاوو ته اشارې شوې دي، خو څرنګه چې دوی د مسلمانانو سره خلط ملط وه نو الله ﷻ مسلمانان متوجه کړه چې دوی د لستوني ماران دي اعتماد ورباندې هم مه کوئ او په مقابل کښې یې توري ته هم مه لاس کوئ.

په دې ایتونو کښې د هغو منافقانو سره چال چلند بیانېږي چې د مسلمانانو د صف څخه بهر شي، او یا په بل عبارت چې په زړونو کښې پټ ساتلی کفر په ډاګه کړي او د مجاهرو (ښکاره) کافرانو په صف کښې ودرېږي.

په دې باندې علاوه په وړاندېنیو ایتونو کښې اشاره شوې وه چې تاسو سیئه شفاعت مه کوئ، او دلته د سیئه شفاعت یو مثال واضحه شوی دی چې په منافق باندې د جنګ د مخه نیولو دپاره د کافر حکم نه کول هم یو ډول سیئه شفاعت دی.

شان نزول

که څه هم د ذکرو شوو ایتونو د شان نزول په باره کښې زښت ډېر واقعات روایت کړی شوي دي چې تقریبًا لس، دولسو ته رسیږي[۱]، مګر مونږ دلته په لاندې روایتونو باندې اکتفاء کوو.

۱ـ کله چې نبي کریم ﷺ د أحد غزا ته روان شو نو په نیمایي لاره کښې تړې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) د درې سوه کسانو سره بېرته ستون شو. صحابه کرام ﵃ د همدوی په باره کښې په دوه ډلو باندې ووېشل شوه، یوې ډلې وویلې چې باید د همدوی سره هم مقاتله وکړو، او بلې ډلې وویلې چې دوی خو کلمه وایي باید مقاتله ورسره ونه کړو. نو ذکر شوي ایتونه نازل شوه[۲].

۲ـ په مکه معظمه کښې ځینو خلکو ظاهرًا خانونه مسلمانان معرفي کړي وه حال دا چې دوی کافر وه، او د مشرکانو په منځکښې اوسېدل، د دوی د دې منافقت څخه مطلب دا وه چې که مونږ چرته په سفر لاړ شو د مسلمانانو د حملو څخه به په أمن کښې اوسو. نو کله چې د دوی په سفر باندې صحابه کرام ﵃ خبر شوه، نو ځینو وویلې چې باید دوی ووژنو، او ځینو وویلې چې نه یې وژنو خکه چې زمونږ په شان طیبه کلمه وایي. اما نبي کریم ﷺ ساکت وه ترڅو چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه[۳].

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۲؛ الدر المنثور ج۲ ص۶۰۹؛ زاد المسیر ج۲ ص۱۹۵
(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۰
(۳) تفسیر الطبري ج۴ ص۱۹۳

٣ـ ځینې خلک مدینې منورې ته ورغلي وه او د نبي کریم ﷺ په حضور کښې یې په ځپل ایمان باندې اقرار کړی وه چې مونږ مهاجر یاستو اما په دې بهانه باندې چې زمونږ سره د مدینې منورې آب هوا موافقه ونه کړه او یا په بله څه بهانه باندې د مدینې منورې ځخه بیرته وتلي وه، نو د دوی په باره کښې صحابه کرام په دوه نظرونو باندې ویشلي شوي وه ترڅو چې الله ﷻ د دوی په هکله فیصله وکړه او ذکر شوي ایتونه نازل شوه"[1].

تبصره

١ـ د ذکر شوو ایتونو د مفاهیمو ځخه څرګندیږي چې د دې ایتونو د نزول سبب په هغه کسان وه چې لاندې صفات یې درلوده.

الف دوی منافقان وه چې په خوله باندې یې ایمان ښکاره کاوه خو په زړونو کښې کافر وه ﴿ فَمَا لَكُمْ فِي ٱلْمُنَـٰفِقِينَ ﴾

ب دوی بیرته جهري کفر ته وراوښتي وه او د منافقت ځخه صرف نظر شوي وه ﴿ وَٱللَّهُ أَرْكَسَهُم بِمَا كَسَبُوٓا۟ ﴾.

ج دوی د مدینې منورې ځخه دباندې په بل کوم وطن کښې میشت شوي وه ﴿ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ ﴾.

نو نظر یاستو مفاهیمو ته داسې بریښي چې اوله واقعه د دې ایتونو شان نزول نه شي جوړیدلی ځکه چې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) نه ځپل کفر علني کړی وه او نه د مدینې منورې ځخه دباندې په بل کوم وطن کښې ځای په ځای شوی وه حتی چې د منافقت په حال همدلته مړ او دفن شوی دی.

سوال جواب

٢ـ که ځوک وایي چې هجرت په لاندې دریوو معناوو باندې استعمال شوی دی

اول چې ځپل اصلي ټاټوبی د الله ﷻ د رضا دپاره پریږدي، لکه چې صحابه وو کرامو ﷺ مدینې منورې ته د نبي کریم ﷺ سره د نصرت دپاره هجرت وکړ.

دوهم چې سړی د منهیاتو ځخه جدايي اختیار کړي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې «وَالْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللهُ عَنْهُ»[2] یعني او مهاجر هغه ځوک دی چې د هغو شیانو ځخه ځپل ځان جدا وساتي چې الله ﷻ تري منعه کړې ده.

دریم چې سړی ځپل کور او کهول پریږدي او جهاد ته لاړ شي

نو څه لري نه ده چې په ﴿ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ ﴾ کښې وروستنی دواړه معناوې مرادې شي. نو د معنی

(١) تفسير البغوي ج١ ص٤٥٩
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٩٦

حاصل به بې داسې شي چې: ای مومنانو! تر هغې منافقان په دوستۍ سره مه نیسئ ترڅو چې د منتهیاتو څخه لاس واخلي او سم مسلمانان شي، او یا ترڅو چې ستاسو سره جهاد ته لاړ شي.

نو بیا خو ذکره شوې واقعه د ایتونو شان نزول جوړېدلی شي؟!

مونږ وایو چې: په دې مقام کښې د هجرت څخه اوله معنی متبادره ده نو په کار دي چې غیرې متبادرې معناوې ترې بې ضرورته وانخستلی شي، او که بالفرض په غیرو متبادرو معناوو باندې یې حمل کړو هم ذکر شوی دوهم مفهوم خو پکښې تحقق نه شي موندلی ځکه چې نوموړي منافق او ملګري یې هیڅکله جهري کفر ته نه وه اوښتي.

همدارنګه دوهمه واقعه هم شان نزول نه شي ګرځېدلی ځکه چې د یو طرفه په همدې واقعه کښې اول مفهوم تحقق نه شي موندلی، چې مونږ د [البقرة ۹] ایت لاندې ذکر کړی دی چې منافقت په مدینه منوره کښې وده کړې ده او په مکه معظمه کښې خو منافقت ته حاجت نه وه.

او د بلې خوا پکښې دوهم مفهوم هم نه متحقق کېږي چې دوی خو په جهري کفر کښې شامل وه او داسې خو نه وه چې یو خل ترې وتلي او بیا بېرته ورتاو شوي وه، نو د پاسنې بیان څخه واضحه شوه چې صرف دریمه واقعه د دې ایتونو د شان نزول سره ښه سمون خوري.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: دریمه واقعه هم په دې مقام کښې شان نزول نه شي جوړېدلی. ځکه چې: د ایتونو په مضامینو کښې دا خبره هم شامله ده چې که دوی تاسو ته د سولې لاس دروغخاوه نو سوله ورسره وکړئ. حال دا چې یو خل څوک طیبه کلمه ووايي ـ اګر که د منافقت په توګه یې ویلې وي ـ او بیا کفر ته واوړي نو هغه مرتد ګڼل کېږي، او د مرتد حکم خو دا دی چې باید تر درې ورځو پورې مهلت ورکړی شي ترڅو بېرته مسلمان شي او که نه نو باید قتل شي. او سوله (معاهده) خو د ژوندي پرېښودلو څخه په غیر بل شی نه دی؟!

مونږ وایو چې: ذکرو شوو کافرانو ته ځکه د مرتدانو حکم ورنه کړی شو چې الله ﷻ د هغوی د ایمان څخه پرده پورته کړه چې په اخلاص سره په ایمان باندې نه وه مشرف شوی او په خپل پخواني کفر باندې پاتې وه. نو د دوی ظاهري اقرار د شرعي اعتبار څخه ولوېد.

که بالفرض د هغوی د منافقت څخه الله ﷻ پرده نه وی پورته کړې نو بیا به هغوی د مرتدانو په حکم کښې شامل شوي وی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: ځینو مفسرینو کرامو همدغه دوهمه واقعه شان نزول ګڼلې ده او منافقت یې په دوه ډوله کړی دی[۱]، یو عقیدوي منافقت، چې په مدینه منوره کښې یې وده کړې وه، او بل موالاتي منافقت، چې مونږ ستاسو دوستان یاستو که څه هم ستاسو غوندې ایمان مو نه دی راوړی.

---

(۱) تفسیر السار ج۵ ص۳۲۱

نو پوښتنه دا ده چې: تاسو په څه منظور په ﴿فَمَا لَكُمْ فِي الْمُنَافِقِينَ﴾ کښې منافقت په موالاتي منافقت باندې تفسير نه کړ ترڅو ذکره شوې واقعه هم شان نزول وګڼله شي؟

مونږ وايو چې: د ډېر وړاندې ځای څخه په عقيدوي منافقت کښې بحث راروان دی نو ناڅاپه دلته موالاتي منافقت مرادول نور څه نه دي فقط د ملغلرو امیل شکول دي.

په هر تقدير، د احکامو په اعتبار سره د مفهوم عموم معتبر دی نه د شان نزول خصوص.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای مؤمنانو! په تاسو باندې څه باعث دی چې په خپلو منځو کښې بې اتفاقي کوئ؟ تاسو خو ټول وروڼه ياست، تاسو ته اتفاق او اتحاد په کار دی ترڅو درباندې دښمن جرئت پيدا نه کړي.

تاسو بايد په هيڅ يوه موضوع کښې دوه ډلې نه شئ خصوصاً د منافقانو په باره کښې، چې يوه ډله ورته د مؤمنانو لقب ورکوئ او بله ورته کافر واياست، تاسو ته په کار وه چې ټولو ورته په يوه خوله کافران ويلي وی او دواړو ډلو به په کفر باندې اتفاق کړی وی.

هغوی ستاسو په خولو باندې عند الله مؤمنان نه شي جوړېدلی، الله ﷻ خو هغوی د جنايتونو په سبب باندې په کفر کښې سر په څرېه بېرته ورګوزار کړي دي او د څو ورځو د ظاهري ايمان څخه وروسته اوس په کفر کښې ډوب پراته وي.

بنه نو دا وواياست چې: ايا تاسو هغه چا ته د هدايت اراده لرئ چې هغه الله ﷻ بې لارې کړی وي؟ نو لکه څنګه چې تاسو دغو ګمراهانو ته هدايت نه شئ کولی نو بايد چې د هدايت ارادې به هم ونه کړئ.

۲ـ ای پيغمبره! ته خو ګمراه ته لا هدايت نه شې کولی (لار ورته نه شې موندلی) نو ستا اُمت (صحابه کرام ﭫ) به ورته څنګه د هدايت لاره مونده کړي.

ای مؤمنانو! هغو کسانو ته به تاسو څنګه هدايت وکړئ چې هغوی تاسو ته په تمه دي چې د خپلو خانونو په شان مو بېرته کافران جوړ کړي، ترڅو ټول سره يو برابر شئ او د دې ملامتيا څخه خانونه خلاص کړي چې دوی ولې هجرت نه کوي؟ او ولې په حقيقي معناوو کښې ايمان نه راوړي؟

ايا تاسو هغه څوک مسلمانولی شئ چې هغه ستاسو د کافر کولو په هڅه کښې وي؟

هغوی روزمره په پيغمبر ﷺ او په مسلمانانو پورې ملنډې وهي او زيار وباسي چې کفري ټولنې تقويه کړي او د اسلام د پرمختګ په لاره کښې ترې خنډ جوړ کړي.

ايا هغه څوک چې په دغه ډول جنايتونو کښې اخته وي هغه ته د هدايت تمه صحيح ده؟

د کافرانو سره چال چلند

۳ـ نو ای مؤمنانو! تاسو بايد د ټولو کافرانو سره (د ذکرو شوو کافرانو په شمول) داسې چال چلند غوره کړئ چې:

الف: د دوی په غوږماله خبرو باندې مه تېروځئ، په دوستۍ سره يې مه نيسئ او د زړه راز ورته مه وايئ چې ستاسو ايمان ته خطر دی. ترڅو چې دوی په رښتيانيو معناوو کښې په ايمان باندې مشرف شي او د کفرستان څخه دار الهجرت ته هجرت وکړي او ستاسو په څنګ کښې د مسلمانانو په حيث ودرېږي.

ب: نو که دا کار يې ونه کړ نو پوه شئ چې هغوی طيبه کلمه په دروغو وايي او اصلا ستاسو د دښمنانو (مجاهرو کافرانو) انډيوالان دي. نو په هر خای کښې مو چې ورباندې لاس بر شي درېغ پرې مه کوئ که څه هم په حرم شريف او يا په حرامو مياشتو کښې لاس ته درشي، ځکه چې حُرمات خو دوی د پښو لاندې کړي دي او لمړی جنګ همدوی پيل کړی دی، مه پرې د بنديتوب ايله کوئ او مه د وژنې، مه يې په دوستۍ سره نيسئ او مه ترې د دښمنانو په مقابل کښې د نصرت تمه کوئ. مګر لاندې استثناګانې په نظر کښې ونيسئ:

دوه استثناګانې

۴_ ای مؤمنانو! فقط په لاندې دوه حالتونو کښې د ذکرو شوو منافقانو سره غرض مه کوئ:

الف: چې هغوی د داسې قوم سره معاهده وکړي چې د هغه قوم سره ستاسو معاهده برقراره وي، نو په دې صورت کښې د خپلې معاهدې د برقراره ساتلو د کبله په هغوی باندې تعرض مه کوئ، ځکه چې د تعرض په صورت کښې تاسو مجبور ياست چې بالواسطه د خپلو معاهدينو سره په جنګ شئ او خپله معاهده د پښو لاندې کړئ. حال دا چې دا ډول چال چلند تاسو ته په کار نه دی او نه تاسو سره مناسب دی.

ب: چې هغوی تاسو ته راشي او داسې معاهده درسره وکړي چې نه به ستاسو په ګټه جنګ کوو او نه به ستاسو په ضد د چا سره جنګېږو او خپله بې طرفي اعلان کړي. دا صورت په هغه وخت کښې تحقق موندلی شي چې هغوی د جنګ څخه ستومانه شوي وي او د مطلق جنګ څخه (د هر چا سره چې وي) کرکه کوي.

نو په دې صورت کښې بايد تاسو هم ورسره د بې طرفۍ وضعه غوره کړئ او د دوی پخوانيو کړو وړو ته هيڅ نظر مه کوئ چې ستاسو کينه تازه کړي او په دغو باندې د بې طرفۍ په حال کښې هم تعرض وکړئ.

بلکې په دې صورت کښې تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ شکريه وکړئ چې ستاسو يو جګړه مار دښمن يې د جنګيانو د صفونو څخه بهر کړ او هم يې ستاسو د ساړه جنګ څخه لاس په سر کړه، که نه نو الله ﷻ کولی شوه چې همدوی ته يې جرئت ورکړی وی او ستاسو په جنګ باندې يې مسلط کړي وی، نو بيا به دوی دغــې غلې ناست نه وی لکه چې اوس غلي ناست دي.

لنډه دا چې که دوی ستاسو د جنګ څخه ګوښه شوه او ستاسو د جنګ څه خيال يې نه درلود او

سوله او معاهده یې دروراندې کړه نو الله ﷻ تاسو ته د جنګ اجازه نه درکوي چې یې موجبه دوی په سرونو باندې پیښې کېږدئ او لارې وربانديې جوړې کړئ.

توضیحات

۱ـ په ﴿ فَمَا لَكُمْ فِى ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِئَتَيْنِ ﴾ کښې که څه هم خطاب ټولو مؤمنانو ته دی مګر مطلب پکښې هغه صحابه کرام ﷺ وه چې هغوی ته عتاب متوجه وه چې په منافقانو باندې یې د مسلمانانو ګومان کړی وه.

په یاد ولرئ!

۲ـ په یاد ولرئ چې په دې مقام کښې د منافقانو څخه هغه منافقان مطلب نه دي چې هغوی په مدینه منوره کښې د مسلمانانو سره ګډ اوسېدل، ځکه چې د دوی په باره کښې تر اخره پورې الله ﷻ د مسلح جهاد امر ورنه کړ، بلکې دلته هغه منافقان مطلب دي چې په منافقت سره یې ایمان راوړی وه او بیا په مجاهرو کافرانو کښې شامل شوي وه خو د سابق په اعتبار سره د منافقانو په نامه باندې یاد شو، او په حکم کښې د هغوی په قطار کښې ودرول شوه.

"رکس"

۳ـ د ﴿ أَرْكَسَهُم ﴾ کلمه اصلاً د "رکس" ـ لکه "قتل" ـ څخه اخستله شوې ده، "رکس" دې ته وایي چې یو شی سر په څړې باندې وغورزولی شي چې سر یې ښکته شي او پښې یې پورته شي[1]. په عربي ژبه کښې دغه لفظ د ډېر خسیس او حقیر حالت څخه د کنایې په توګه استعمالېږي.

په دې مقام کښې د دوی حالت څخه ځکه په "رکس" سره تعبیر وکړی شو تر څو د مسلمانانو هغه ډله خپلې سهوې ته ښه متوجه کړي چې دوی ته یې د مسلماني لقب ورکړی وه.

ایا د کافرانو سره سوله جائزه ده؟

۴ـ په کوم وخت کښې چې مسلمانان کمزوري وه نو نبي کریم ﷺ هم د مشرکانو سره او هم د اهل الکتابو سره معاهدې کولې، لکه چې یو ښه څرګند دلیل یې د هغې ایتونو مضمون دی چې سمدستي د بحث لاندې دی، خو کله چې الله ﷻ د مسلمانانو حکومت قوي کړ او د ځېل وخت په ټولو کافرانو باندې برلاسي شوه نو د کافرانو سره د نبي کریم ﷺ چال چلند په لاندې ډول سره مستقر شو او تر قیامته به باقي وي:

الف: د مشرکانو دپاره دوه لارې وټاکلې شوې چې یا وژل او یا مسلمانېدل دي. الله ﷻ فرمایي: ﴿ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ ﴾ [التوبة: ۵] یعني: نو مشرکان ووژنئ هر چرته مو چې مونده کړه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۰۸

ب. د اهل الکتابو دپاره درې لارې وټاکلې شوې چې یا مسلمانېدل یا وژل او بالآخره یا جزیه ورکول دي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ حَتَّىٰ يُعْطُوا۟ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَـٰغِرُونَ ﴾ [التوبة: ۲۹] یعني: د اهل الکتابو سره تر هغه وجنګېږئ چې ترڅو د ذلت په حالت کښې د خپله لاسه جزیه ورکړي. او د مسلمانانو برلاسي تسلیم کړي. نو اسلامي حکومت به يې د جزيي په مقابل کښې د سر او مال حفاظت کوي.

یادونه

۵ـ که بالفرض ـ الله ﷻ دې نه کړي ـ په مسلمانانو باندې د کمزورۍ حالت ورغی او د کافرو د پلوه په خپلو نوامیسو باندې وډار شوه نو دوی ته روا ده چې سوله ورسره وکړي او خپل نوامیس خوندي وساتي[۱].

د دې حکم نظیر دا دی چې کله الله ﷻ د میراث ایتونه نازل کړه نو عقد الموالاة منسوخ وګرځېده او د میراث د اسبابو څخه ساقط شو، خو که داسې یو څوک مړ شو چې هیڅ ډول وارث یې نه درلود او یوازې د عقد المولاة خاوند ترې پاتې شو نو بیا میراث ورلی شي. ځکه چې نوموړی خو وارثانو د میراث څخه محروم کړی وه او همدوی یې مخه بنده کړې وه. نو د دوی په عدم موجودیت کښې یې د وارث ګرځېدلو دپاره څه مانع نشته، لکه چې د [النساء:۳۳] ایت لاندې یې شرحه تېره شوې ده.

﴿ سَتَجِدُونَ ءَاخَرِينَ يُرِيدُونَ أَن يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا۟ قَوْمَهُمْ كُلَّ مَا رُدُّوٓا۟ إِلَى ٱلْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا۟ فِيهَا ۚ فَإِن لَّمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوٓا۟ إِلَيْكُمُ ٱلسَّلَمَ وَيَكُفُّوٓا۟ أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَٱقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ۚ وَأُو۟لَـٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَـٰنًا مُّبِينًا ﴿٩١﴾ ﴾

[۹۱] ژر دی چې تاسو به څه نور (منافقان) مونده کړئ (چې) دوی به اراده لري چې ستاسو څخه هم په امن کښې پاتې شي او د خپل قوم څخه هم د امن خاوندان جوړ شي (د دواړو طرفونو خیال به ساتي، مګر په حقیقت کښې به د خپلو کافرو قومیانو سره وي، ځکه چې) هر کله دوی فتنې (کفر) ته وروبلل شي نو سر په ځړې به پکښې ورغورزولی کېږي.

نو که دوی ستاسو (پسې د پروپاګند) څخه ډډه ونه کړه او تاسو ته یې سوله (او معاهده) دروانه چوله (ونه کړه) او ستاسو (د جنګ) څخه یې خپل لاسونه بېرته نه کړه، نو ویې نیسئ (بندیان یې کړئ) او ویې وژنئ په هر ځای کښې مو چې (په دقت سره) مونده کړه، او همدغه کسان چې دې موږ تاسو لره په دوی باندې ښکاره حجت ګرځولی دی (درکړی دی).

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۲۰

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې د هغو منافقانو بحث وه چې هغوی د منافقت څخه لاس واخست او علني کافران جوړ شوه.
په دې ایتونو کښې د هغو منافقانو بحث دی چې په خپل منافقت باندې پاتې وه او بلکې په منافقت کښې مخ په وړاندې لاړه.

شان نزول

ځینې خلک به نبي کریم ﷺ ته راتله او په ظاهره به یې پرې ایمان راووړ مګر په باطن کښې به په خپله باطله عقیده باندې کلک وه ترڅو هم د مسلمانانو او هم د خپلو کفري قومیانو د حملو څخه بچ پاتې شي، نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[1].

د مطلب خلاصه

۱_ یعني: ای مؤمنانو! د منافقانو په هکله اختلاف مه کوئ او ټول یې په کفر باندې اتفاق وکړئ او دا څکه چې په دوی کښې یوه ډله شته چې په خپل منافقت باندې کلکه ولاړه ده که تاسو ورته متوجه شئ نو ژر به یې تشخیص کړئ او وبه یې پېژنئ، هغوی په منافقت سره غواړي چې تاسو په لساني ایمان باندې قانع کړي چې مونږ تاسو سره یاستو او مسلمانان یاستو ترڅو په بې غمې سره سفرونه وکړي او یو ځای بل ځای وګرځي راوګرځي.
او چې کله خپلو وطنونو ته ستانه شي هلته خپلو قومیانو ته خپله اصلي څېره ښکاره کوي او خپل پخواني کفر ته ادامه ورکوي ترڅو هغوی ته هم قناعت ورکړي چې په ظاهري اسلام راوړلو باندې یې ملامته نه کړي. دوی د خپلو قومیانو د راضي ساتلو دپاره د هر ډول نېرنګ څخه کار اخلي او هر کفري کار ته وردانګي، بلکې هر کله چې کفري کار ته وروبلل شي نو سر په څړه پکښې ورغورزولی کېږي او اجراء کوي یې.
۲_ نو د دوی په باره کښې تاسو ته هدایت درکولی کېږي چې که نوموړي منافقان خپلې کړنلارې ته تغیر ورنه کړي او په اسلام او مسلمانانو پسې د پروپاګندونو څخه ډډه ونه کړي او تاسو ته د سولې لاس درونه غځوي، بالآخره ستاسو سره د ساړه جنګ او ګرم جنګ څخه لاسونه وانخلي نو دوی ونیسئ (بندیان یې کړئ) او په هر ځای کښې چې لاس ته درشي ویې وژنئ، او په موندلو پسې یې په دقت سره تاند ووهئ: څکه چې مونږ په همدغو کسانو باندې ستاسو دپاره ښکاره حجت ګرځولی دی چې نه مو څوک ورباندې په دنیا کښې ملامته کولی شي او نه درته په آخرت کښې کومه پته متوجه ده.

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۶۱۴

توضیحات

۱_ په دې ایت کښې چې د کومې طائفې حال بیان شوی دی بالکل د هغې طائفې د حال سره مقابل دی چې په وړاندېنې [۹۰] ایت کښې یې بحث تېر شو[1]. نو څرنګه چې د دواړو طائفو حالات سره مقابل دي نو په نتیجه کښې هم سره مقابل واقع شوي دي لاندې شرحه د نظره تېره کړئ:

الف: هغوی د مسلمانانو د پروپاګند څخه ډډه کړې وه او دوی ترې ډډه نه وه کړې.

ب: هغوی د مسلمانانو د جنګ دپاره خانونه نه چمتو کول او دوی چمتو کول.

ج: هغوی مسلمانانو ته د سولې او معاهدې لاس ورغځولی وه او دوی نه وه ورغځولی.

د: هلته نتیجه دا وه چې جنګ کول ورسره حرام وه او دلته دا ده چې جنګ کول ورسره واجب دي.

کفر ته وربلل

۲_ کله به چې منافقان خپلو قومیانو ته ورستانه شوه نو هر کفري کار ته به یې لاس اچاوه او خپل خانونه به یې د پخواني حال څخه په کفر کښې زیات شدید ښودل، ترڅو هغوی مطمئن کړي چې مونږ په رښتیا ایمان نه دی راوړی، مثلاً چې د کوم یوه څخه به پوښتنه وشوه: ایا ته مسلمان شوی یې؟ نو ده به جواب ورکړ چې: "آمَنْتُ بِالْقِرْدِ وَالْعَقْرَبِ"[2] هوا په بیزو او لړم باندې مې ایمان راوړی دی. نبي کريم ﷺ به یې په ډېرو بدو نومونو باندې یاداوه _العیاذ بالله_ ترڅو پرې هغوی د مسلمان ګومان ونه کړي. د دوی حالت د [البقرة:۱۴] ایت کښې ډېر ښه شرحه شوی دی.

د عربیت یو قانون

۳_ څرنګه چې د معطوف علیه عامل په معطوف کښې مقدر وي او په ذکر شوي ایت شریف کښې د "يُلْقُوا، يَكُفُّوا" دواړه جملې په ﴿ يَعْتَزِلُوكُمْ ﴾ باندې عطفې دي، نو د "لَمْ" توری چې په ﴿ يَعْتَزِلُوكُمْ ﴾ کښې عامل دی په دواړو کښې مقدر ګڼل کېږي نو د دواړو تقدیر داسې کېږي "لَمْ يُلْقُوا، لَمْ يَكُفُّوا".

"ثقف" څه معنی؟

۴_ د ﴿ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ جمله د "ثقف" څخه اشتقاق شوې ده. "ثقف" د یو شي موندلو ته وایي خو چې موندل یې لږ دقت او هوښیاري ته ضرورت ولري[3].

نو څرنګه چې د منافقانو چلونه ډېر زده وي او د لاس برېدل وربانديې څه دقت او هوښیاري غواړي، څکه الله ﷻ دلته ﴿ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ﴾ نازل کړ، او په وړاندې ایت کښې یې (چې د مجاهرو کافرانو حال پکښې بیان شوی دی) ﴿ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ ﴾ نازل کړ.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۱۱

(۲) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۶۱

(۳) مفردات الراغب ص۷۶

﴿ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَـًٔا ۚ وَمَن قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَـًٔا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ ﴾

[۹۲] او مؤمن ته نه ښايي چې بل مؤمن ووژني مگر په خطا سره.

او هر څوک چې مؤمن په خطا سره ووژني، نو (په ده باندې) د يوې مؤمنې غارې (وينځې يا غلام) ازادول (واجب دي) او د مقتول خپلوانو ته سپارلې شوې ديت (هم پرې واجب دی)، مگر هله چې هغوی تصدق وکړي (او د ديت څخه تېر شي).

نو که مقتول تاسو ته د دښمن قوم څخه وي (چې کافر وي او عهد ورسره نه لرئ) حال دا چې مقتول مؤمن وي، نو (په قاتل باندې) د مؤمنې غارې ازادول (واجب دي او ديت ورباندې نشته).

او که مقتول د داسې قوم څخه وه چې ستاسو او د هغوی په منځکښې معاهده وه (برابره خبره ده چې مقتول مؤمن وي او که کافر)، نو د هغه خپلوانو ته سپارل شوی ديت (واجب دی) او (په قاتل باندې) د مؤمنې غارې ازادول (هم واجب) دي.

نو څوک چې (مؤمنه غاره) مونده نه کړي نو (په ده باندې) پرله پسې دوه مياشتې روژې نيول (لازم) دي. (دا کفاره) د الله ﷻ د پلوه د توبې د قبول دپاره (ټاکلې شوې ده)، او الله ﷻ پوه دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

په تېرو شوو ايتونو کښې الله ﷻ د محاربو کافرانو او منافقانو د وژلو امر کړی وه، نو د دې دپاره چې څوک د همدې امر څخه بده استفاده ونه کړي او کوم ايماندار سړی په نامه د کافر يا منافق باندې ونه ژوني. او هم د دې دپاره چې د کافرانو او منافقانو په تشخيص کښې به احتياط وکړي چې چرته ترې ذکر شوی شنيع عمل په خطا او سهوه صادر نه شي، نو په راتلونکو ايتونو کښې بيې په همدې اړوند هدايات نازل کړي دي چې بايد مسلمانان يې عموماً او مجاهدين يې خصوصاً په دقت سره د نظر لاندې وساتي.

شان نزول

د نبي کريم ﷺ په زمانه کښې د ذکر شوي ايت د نزول څخه وړاندې څو متعددې حادثې پېښې شوې وې چې په خطا سره پکښې خينې مؤمنان وژل شوي وه. لاندې څو مثالونه بيانوو

۱_ د أحد په غزا کښې اليمان ؓ د جنګ په میدان کښې د مسلمانانو د لاسه شهید شو البته کله چې جنګ ډېر شدت وموند او مسلمانان او کافران سره ګډوډ شو، د نوموړي شهید زوی (حذیفه ؓ) ډېرې نارې وکړې چې دا زما پلار دی خو څوک ورته متوجه نه شو[۱].

۲_ همدارنګه په یوه اوږده قیصه کښې عیاش ؓ هم الحارث بن زید ؓ د کافر په ګومان ووژه چې ایمان یې راوړی وه خو عیاش ؓ ورباندې خبر نه وه[۲].

نو د دغسې ټولو حادثاتو دپاره الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[۳] چې حاصل یې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

۱_ د مؤمن د شان سره دا خبره هیڅ مناسبه نه ده چې بل مؤمن شهید کړي. هو! دا کېدلی شي چې په خطا سره ترې ذکر شوی قتل واقع شي، نو په دې صورت کښې هم باید چې بې اهمیته ورته ونه کتل شي او لاندینی تفصیل په نظر کښې ونیولی شي:

اول حالت:

۲_ که وژل شوي مؤمن مسلمانان وارثان هم درلوده نو په قاتل باندې لازمه ده چې د ذکر شوي قتل د کبله یو مؤمن غلام ازاد کړي او کفاره ورکړي، او هم د ده په عاقله باندې واجبه ده چې د مقتول وارثانو ته دیت وروسپاري. مګر دا بېله خبره ده چې هغوی ورته دیت وبښي او عفوه ورته وکړي.

دوهم حالت:

۳_ که مقتول مؤمن وه خو خپلوان یې ستاسو دښمنان وه، یعنې محارب کافران وه چې څه معاهده او سوله مو ورسره نه درلوده، نو په دې صورت کښې یوازې په قاتل باندې د مؤمن غلام یا بوې مؤمنې وینځې ازادول د کفارې په توګه لازم دی، او دیت په هیڅا باندې واجب نه دی. او دا ځکه چې حربیان کافران د دیت د ورکولو وړنه دي.

دریم حالت:

۴_ او که مؤمن د داسې قوم څخه وه چې د هغوی سره تاسو معاهده درلوده او یو تربله مو سره سوله کړې وه نو په دې صورت کښې د اولنې صورت په شان هم په قاتل باندې کفاره (د یوه مؤمن غلام یا یوې مؤمنې وینځې ازادول) واجب دي، او هم یې په عاقله (تربرونو) باندې دیت لازم دی چې د مقتول خپلوانو ته یې ورکړي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۵۳۹

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۰ ص۲۲۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۶۱۶

(۳) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۳

که غلام یا وینځه نه وي

۵_ هو، که په ذکرو شوو دریوارو حالاتو کښې قاتل مؤمن غلام یا مؤمنه وینځه موندلو نه کړی شوه نو په ده باندې پرله پسې دوه میاشتې روژې نیول واجب دي د دې دپاره چې د الله ﷻ د پلوه یې توبه قبوله شي. او الله ﷻ هم پوه دی چې ذکر شوی قتل به ستاسو څخه ضرور پیښیږي او هم د حکمت خاوند دی هیڅ کار بې بې ګټو نه دی، نو د غلام یا وینځې د ازادولو په عوض د دوه میاشتو روژو نیول د حکمت غوښتنه ده.

توضیحات

۱_ که څه هم د قتل د اقسامو نومونه او بحثونه د فقهې په کتابونو کښې[1] لیکلي شوي دي، که بالفرض مونږ د قتل په اړوند ټول بحثونه دلته رانقل کړو نو د وخت د ضیاع څخه په غیر به بله نتیجه ونه لري، هیله ده چې لوستونکي هملته مراجعه وکړي چې د قتل په ټولو مسائلو باندې په تفصیل سره پوه شي چې کومه یوه مسئله اتفاقي ده، کومه یوه اختلافي. او د مذاهبو د اختلاف وجې کومې-کومې دي.

مونږ په دې کتاب (عزیز التفاسیر) کښې التزام کړی دی چې باید هاغومره فقهې احکام ذکر کړو چې د ایت د تفسیر پورې مستقیماً ارتباط لري، او بس.

د قتل ډولونه او حکمونه

۲_ که څه هم مونږ د [البقرة: ۱۷۸] ایت لاندې د قتل د ډولونو څه تعریفونه د الله ﷻ په توفیق لیکلي دي خو په دې مقام کښې بې یو خل بیا د حکمونو سره وړاندې کوو چې د مؤمن وژنه په لاندې شپږ ډوله ده:

۱_ قتل عَمَد ۲_ قتل شبه عمد ۳_ قتل خطا في الاراده ۴_ قتل خطا في الفعل ۵_ قتل شبه خطا ۶_ قتل بالتسبیب.

قتل عمد

۳_ قتل عمد د هغه قتل نوم دی چې په وژونکې آله باندې په قصدي توګه صورت ونیسي. د دې قتل اُخروي حکم په راتلونکي ایت شریف کښې راروان دی او دنیاوي حکم یې دا دی:

الف: باید قاتل د قصاص په توګه ووژل شي، که د مقتول وارثان یې وژل غوره کړي.

ب: باید قاتل د خپل مال څخه د مقتول وارثانو ته دیت ورکړي، که د دیت په اشتراط سره د قصاص څخه تیر شوه.

ج نه ورباندې قصاص شته او نه دیت، که د مقتول وارثانو بې قید او شرطه ورته عفوه وکړه.

د: په قتل عمد سره قاتل د خپل مقتول د میراث او وصیت څخه محروم ګرځي.

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۲۱۷_ ۳۳۰، بدائع الصنائع ج۷ ص۲۳۳_ ۲۹۶

قتل شبه عمد

۴ـ قتل شبه عمد هغه قتل دی چې وژل یې قصدي وي خو وژونکې آله یې کښې استعماله نه کړی شي، لکه چې څوک په سوک سپېره باندې ووژل شي. د أبو حنيفه رحمه الله په نزد غټه ډېره لکه د مېچنې پل هم وژونکې آله نه ده، اما د یارانو رحمهم الله په نزد غټه تیږه قاتله آله ګڼله کېږي.

د دې قتل أخروي حکم هم په راتلونکي ایت شریف کښې راروان دی چې د قتل عمد سره څه فرق نه لري او کم او کیف یې الله ﷻ ته ښه معلوم دی، اما دنیاوي جزاګانې یې دا دي:

الف: په قاتل باندې کفاره لازمه ده، چې بیان یې وروسته راځي ان شاء الله تعالى.

ب: د قاتل په عاقله (تربرونو) باندې دیت واجب دی چې د مقتول وارثانو ته یې ورکړي.

ج: په قاتل باندې دا هم واجبه ده چې په دیت کښې هم د یو فرد په حیث برخه واخلي.

د: د میراث او د وصیت څخه قاتل محروم ګرځي.

هـ: په قاتل باندې د کفارې په وجوب کښې اختلاف دی، څوک چې شبه عمد قتل ته د عمدي قتل پورې ارتباط ورکوي نو کفاره پرې واجبه نه بولي، او څوک یې چې په قتل خطا پورې مربوطوي نو کفاره پرې لازمه ګڼي[1].

قتل خطا في الاراده

۵ـ قتل خطا في الاراده هغه قتل دی چې قاتل په اراده کښې غلط شي، مثلاً په انسان باندې د ښکار ګومان وکړي او قتل یې کړي، او یا د کافر په ګومان مسلمان ووژني. د دې قتل دنیاوي نیونه دا ده.

الف: د قاتل په عاقله باندې د مقتول وارثانو ته دیت ورکول واجب دی چې پخپله قاتل به هم پکښې د یو فرد په حیث برخه اخلي. خو په دې شرط چې د مقتول خپلوان محارب کافران نه وي، چې یا مسلمانان وي او یا معاهد کافران، لکه چې د "د مطلب خلاصه" عنوان لاندې یې بیان تېر شوی دی.

ب: په قاتل باندې کفاره واجبه ده.

ج: قاتل هم د مقتول د میراث څخه او هم یې د وصیت څخه محروم ګرځي.

قتل خطا في الفعل

۶ـ قتل خطا في الفعل هغه قتل دی چې په ذکر شوي صورت کښې قاتل انسان او ښکار پېژني، مسلمان او کافر ورته معلوم وي، او په قصدي توګه په ښکار یا کافر باندې فیر وکړي خو مرمۍ په انسان یا مسلمان باندې اصابت وکړي او شهید یې کړي.

د دې قتل دنیاوي حکم د قتل خطا في الاراده غوندې دی.

---

(١) بدائع الصنائع ج٧ ص٢٥١

قتل شبه خطا

۷_ قتل شبه خطا هغه قتل دی چې په قتل کښې د قاتل اراده دخیله نه وي، مثلاً د خوب په حالت کښې مور خپل ماشوم د اړخ لاندې کړي او قتل يې کړي، او يا داسې نور.

د دې قتل دنياوي حکم هم د قتل خطا في الاراده غوندې دی. خو په دغو دربواړو قتلونو کښې أخروي مواخذه (نيونه) نشته.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې: که په قتل خطا کښې أخروي نيونه نه وی نو کفاره به هم ورباندې نه لازمېدلی. يا په بل عبارت: د کفارې لزوم د ګناه څخه نمايندګي کوي نو معلومه شوه چې أخروي نيونه ورباندې شته او په کفاره باندې ترې الله ﷻ قاتل بچ کوي؟!

مونږ وايو چې: په قتل خطا کښې پخپله په قتل باندې نيونه نشته، ځکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «إِنَّ اللهَ تَجَاوَزَ عَنْ أُمَّتِي الْخَطَأَ وَالنِّسْيَانَ وَمَا اسْتُكْرِهُوا عَلَيْهِ»[۱] يعني: يقيناً الله ﷻ زما أمت ته د خطا او نسيان او د هغه شي (د نيونې څخه) تېر شوی دی چې دوی ورباندې مجبور کړی شي (او په زور پرې اجراء شي).

اما د قتل خطا قاتل په بې احتياطۍ باندې نيول کېږي، که بالفرض څه دقت يې کړی وی نو قتل به ترې نه وی واقع شوی، مثلاً که مور خپل ماشوم خپل ځان ته نژدې نه وی ويده کړی نو د اړخ څخه به يې نه وی لاندې کړی[۲].

قتل بالتسبيب

۹_ دا د هغه قتل نوم دی چې قاتل د قتل سره څه مباشرت ونه لري خو د قتل سبب يې جوړ شي لکه چې څوک په غير مملوکه ځمکه کښې کوهی وکني او بل څوک پکښې ولوېږي او مړ شي. نو د دې قتل حکم په څه تفصيل سره صرف په عاقله باندې ديت ورکول دي او بس[۳].

ديت څه معنی؟

۱۰_ د "دِيَة" کلمه د "وَدى، يَدِي" مصدر دی چې اصلي معنی يې د مقتول خپلوانو ته د مقتول مالي بدله ورکول دي، خو په استعمال کښې پخپله هغه مال ته "دِيَة" وايي چې د مقتول وارثانو ته ورکول کېږي[۴].

---

(۱) سنن ابن ماجه ص۱۴۷
(۲) هدايه کتاب الجنايات ج۲ ص۵۵۸
(۳) بدائع الصنائع ج۷ ص۲۷۴
(۴) حواشي هدايه کتاب الديات ج۲ ص۵۸۰

د دیت اندازه څومره ده؟

۱۱_ عطاء بن ابي رباح ﷺ وايي چې: «أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي الدِّيَةِ عَلَى أَهْلِ الْإِبِلِ مِائَةً مِنَ الْإِبِلِ وَعَلَى أَهْلِ الْبَقَرِ مِائَتَيْ بَقَرَةٍ وَعَلَى أَهْلِ الشَّاةِ أَلْفَيْ شَاةٍ وَعَلَى أَهْلِ الْحُلَلِ مِائَتَيْ حُلَّةٍ وَعَلَى أَهْلِ الْقَمْحِ شَيْئًا لَمْ يَحْفَظْهُ مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ»[١] يعني: يقيناً رسول الله ﷺ په دیت کښې په اوښ والاوو باندې په سلو اوښانو حکم کړی، او په غوا والاوو باندې يې په دوه سوه غواګانو، او په مېږو والاوو باندې يې په دوه زره مېږو باندې، او په لباس والاوو باندې يې په دوه سوه لباسه باندې او (بالآخره) په غنم والاوو باندې يې په څه اندازه باندې حکم کړی دی، خو د محمد بن اسحاق _د حدیث راوي_ په یاد کښې نه دی پاتې شوی (چې څومره غنم به يې ښردلي وي).

مونږ ته داسې ښکاري چې د ذکرو شوو اجناسو قیمتونه به په هغه وخت کښې سره متماثل وه نو ځکه متعدد صورتونه ښودلي شوي دي، که نه نو حصر به پکښې مطلب نه وی. د همدې کبله أمیر المؤمنین "عمر الفاروق" ﷺ د خپل خلافت په دوران کښې د سرو زرو څخه یو زر دیناره او د سپینو زرو څخه دولس زره درهمه د دیت دپاره وټاکل[٢] چې د ده په خلافت کښې به مثلاً د یو سلو اوښانو قیمت همدغه مقدار نقدو پیسو ته رسېده.

د دې بحث نور تفصیل باید د فقهې په کتابونو کښې وکتل شي[٣]، خو مونږ فقط دومره اضافه کوو چې باید د هر مملکت خلک په خپل وطن کښې د سلو اوښانو قیمت د دیت دپاره وټاکي. ځکه چې د دیت دپاره د سلو اوښانو په باره کښې احادیث مشهور او ډېر دي[٤] نو داسې ګڼل کېږي لکه چې اوښان په دیت کښې اصل وي.

عاقله څوک دي؟

۱۲_ د "عَاقِلَه" کلمه خو د "عَقل" څخه اخستله شوې ده او "عَقل" تړلو او بندولو ته وايي، د همدې کبله د انسان هوښیارۍ د "عقل" په نامه یادېږي چې د غیر مناسبو کارونو څخه سړی بندوي. او د لاندې وجوهو د کبله دیت د عقل په نوم بلل کېږي[٥]:

الف: په عربو کښې عاذت وه چې د مقتول وارثانو ته به يې د هغوی د راضي کولو دپاره څه اوښان وروستل نو هلته به يې ورته وتړل چې دا اوښان د دې ځای څخه حرکت نه شي کولی.

ب: ځرنګه چې د دیت په ورکولو او قبلولو سره د وینو د تویېدلو مخه نیوه کېږي نو دیت د عقل په نامه ونومول شو.

---

(١) سنن ابي داؤد ج٢ ص٢٦٩

(٢) موطا الإمام مالک ص٦٦٨

(٣) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٣٧

(٤) هدایه کتاب الدیات ج٢ ص٥٨١

(٥) مفردات الراغب ص٣٥٤

نو کوم خلک چې دیت یې په غاړو باندې لازمېږي هغوی ته عاقله وايي. یعنې هغه تولګی چې د عقل (دیت) خاوندان دي. لکه چې د شودو (لبن) خاوند ته "لابن" او د کجورو (تمر) خاوند ته "تابر" وایي.

په هر تقدیر، د هر چا عاقله د قاتل د کیفیت پورې په لاندې ډول تفاوت پیدا کوي[1]:

اول: که قاتل دفتري سړی وي چې یا په کومه فرقه کښې عسکري وظیفه اجراء کوي او یا په کوم وزارت کښې مامور وي. نو په دې تقدیر د نوموړي قاتل د مربوط دفتر کارکوونکي عاقله ګڼله کېږي چې باید د همدوی د میاشتني معاشاتو څخه په دربوو کلونو کښې پوره کړی شي.

دوهم: که قاتل دفتري سړی نه وه نو د نوموړي قبیله او خپلوان د ده عاقله ګڼله کېږي، چې پلرونه او اولاده یې پکښې شامل نه دي او نه پکښې زنانه، ماشومان او نه لیونیان شاملېدلی شي.

او که کوم یو قاتل نه اقارب لري او نه دفتري سړی وي نو باید چې دیت یې بیت المال په غاړه واخلي، لکه څنګه چې کوم یو مقتول اقارب نه لري نو باید چې دیت یې بیت المال ته وسپارلی شي.

سوال جواب

١٣ـ که څوک وايي چې: اسلامي قانون دا دی چې هر څوک د خپل ځان مسئول دی، الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴾ [فاطر:١٨] یعنې: هیڅ باروونکی نفس د بل نفس پېټی نه په شا کوي. نو په څه منظور په قتل خطا کښې دیت په عاقله باندې بار کړی شو؟

مونږ وایو چې: ځینو علماوو کرامو یې لاندې څلور وجې لیکلې دي[2]:

الف: په عاقله باندې د دیت خلاصول د دې کبله نه دي چې دوی د قاتل په قتل باندې نیولی شوي دي، بلکې د دې دپاره ورباندې لازم شوی دی چې دوی د مقتول سره خواخوږي وکړي لکه څنګه چې د غنیانو په مالونو کښې د فقیرانو د خواخوږۍ دپاره څه برخې ټاکلې شوې دي.

ب: څرنګه چې په عاقله کښې یو تر بله کومک کول دائمي عادت دی او د دیت په ورکولو کښې قاتل مرستې ته زښت ډېر اړ دی، نو چې خپله عاقله یې په همدې ورځ باندې په کار ورنه شي نو په کومه ورځ به یې په کار ورځي.

ج: کله چې عاقله د دیت په ورکړې کښې ټول اشتراک وکړي نو د دوی په منځو کښې چې څه زړه بداوی موجود وي هغه هم پرې لرې کېږي.

د: کله چې دیت د عاقلې په غاړه شي نو د عاقلې هر فرد داسې ګڼل کېږي لکه چې د خپل ځان دپاره د دیت څه ونډه په اوږو اخلي. او دا څکه لکه چې نن په بل باندې ذکر شوی احتیاج واقع شو څه لرې نه ده چې سبا پخپله همدی په لومه کښې ونښلي.

---

(١) الفقه الإسلامي وادلته ج٦ ص٣٢٢؛ کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج٥ ص٣٧٨

(٢) احکام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٢٤

د بالآخره، مونږ ته ډېره عمده وجه دا ښکاري چې الله ﷻ شرعي احکام د فرضيې په شکل نه دي نازل کړي، چې ذهني وجود لري خو عملي صورت يې تحقق نه شي موندلی.

نو که بالفرض ديت د قاتل په اوږو باندې پرېښودل شوی وی نو دا قانون به محض يوه فرضيه وی. او دا ځکه چې داسې قاتل به په زرو تنو کښې يو هم نه وی موندل شوی چې سل اوښان او يا يې قيمت د مقتول وارثانو ته ورکولی شي. حال دا چې قصاص او وژل يې ورته جائز نه وه، نو د ديت حکم به صرف د کاغذ په مخ پاتې وی او بس.

د همدې کبله په قتل عمد کښې که د مقتول وارثان د قصاص ځخه ديت ته تنازل وکړي نو ديت په عاقله باندې واجب نه دی بلکې په اجماع سره د قاتل د مال ځخه ورکول کېږي[1]، او دا ځکه چې په دې صورت کښې ديت محض فرضيه نه جوړېږي ځکه که د مقتول وارثان پوهېږي چې د ديت ورکړه د قاتل د لاسه پوره نه ده نو بيا به ورته تنازل نه کوي او د قصاص په اجراء کولو باندې به خپلې خواوې سړې کړي.

دا د يو پلوه، او د بله پلوه د چاپېريال د تاثير لاندې هيڅوک ځان نه شي بچ کولی که ډېر مستبد سړی وي هم. دفتري سړی د خپلو ټولو دفتريانو ملامته په ځان نه شي ځغملی. او غير دفتري سړی د خپلو اقاربو او تربرونو ملامته کول نه شي تحمل کولی.

نو کله چې ذکر شوی قانون ځوک په ذهن کښې راولي چې ديت په عاقله باندې واجبېږي نو هغه به ضرور احتياط کوي چې په قتل خطا کښې واقع نه شي او د چاپېريال ملامته ورته متوجه نه شي.

برسېره پر دې، په دې تقدير هر چاپېريال په خپلو افرادو باندې زور اچوي او د احتياط توصيه ورته کوي ترڅو د ديت د پېټې سره مخامخ نه شي.

د معاهد کافر هم ديت شته

۱۴ـ هغه کافر چې د مسلمانانو سره په معاهده کښې وي او يا يې اسلامي حکومت ته جزيه منلې وي نو د قتل خطا په صورت کښې يې د مسلمان سره په ديت کښې څه فرق نشته[2]، د همدې کبله الله ﷻ د ﴿وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ﴾ په جمله کښې د "وَهُوَ مُؤْمِنٌ" ټکی اضافه نه کړ ترڅو معاهد کافر ته هم شامل شي. او د حربي کافرانو په بيان کښې يې د ﴿وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾ ټکی زيات نازل کړ ترڅو مونږ ته راڅرګنده کړي چې د حربي کافر ديت وربادې واجب نه دی.

﴿وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾﴾

(۱) تفسير القرطبي ج۵ ص۳۳۱
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۳۹

[۹۳] او هر څوک چې یو مؤمن په قصد سره ووژني نو د هغه جزا دوزخ دی، چې په هغه کې به همیشه وي او (هم) په ده باندې الله ﷻ په غضب دی او د خپل رحمت څخه یې لرې کړی دی او ده ته لوی عذاب یې ورته تیار کړی دی.

د مطلب خلاصه

یعني څوک چې یو مسلمان په خطا سره قتل کړي په هغه باندې الله ﷻ په رحمت سره رجوع کوي، او د رحمت د موندلو طریقه یې ورته ښکاره کړې ده چې کفاره ده، مګر هغه څوک چې دا کار په قصدي توګه وکړي د هغه دپاره یې د رحمت د موندلو طریقه نه ده ښودلې، د هغه ګناه دومره لویه ده چې په کفاره باندې نه عفوه کیږي. یا په بل عبارت داسې کفاره نشته چې د دغې شومې ګناه سره انډول وي. ځکه چې په نوموړي باندې الله ﷻ په غضب دی او د خپل رحمت څخه یې لرې کړی دی او لوی عذاب یې ورته تیار کړی دی.

شان نزول

د مقیس بن ضبابه ورور، چې هشام بن ضبابه نومېده، د بني النجارو په قبیله کښې وژلی شوی وموندل شو. نو نبي کریم ﷺ د بني النجارو قبیلې ته ذکر شوی مقیس ورواستاوه او یو صحابي ﷺ یې (چې د فهر د قبیلې څخه وه) هم ورسره ولیږه چې بني النجارو ته ووایه چې: یا مقیس ته د ورور قاتل ورکړئ او که قاتل یې درته معلوم نه وي نو د مقتول دیت ورکړئ.

بني النجارو وویلې چې: مونږ قاتل نه پېژنو خو دیت ورکولو ته چمتو یاستو.

ذکر شوي مقیس چې د خپل ورور دیت (سل اوښان) ترلاسه کړ او د خپل ملګري سره یو ځای (چې نبي کریم ﷺ ورسره استولی وه) بیرته راستون شو. نو نوموړي په لاره کښې ذکر شوی صحابي ﷺ (ورسره استولی شوی ملګری) شهید کړ او په خپله مکې معظمې ته د سلو اوښانو سره د ارتداد په حالت کښې بېرته وتښتېد او د مشرکانو سره یو ځای شو. نوموړی مقیس اولنی سړی وه چې د اسلام څخه مرتد شو. د ده څخه پخوا هیڅوک د اسلام څخه نه وه مرتد شوی.

لنډه دا چې الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[1].

توضیحات

۱ـ الله ﷻ د هغه چا دپاره چې یو مؤمن په قصدي توګه شهید کړي لاندې جزاوې ټاکلې دي:

الف: دوزخ، چې هلته به همیشه وي.

ب: د الله ﷻ غضب، چې په معنی د انتقام سره دی[2].

ج: لعنت، چې د رحمت د لرېوالي او ړنګو معنی ورکوي.

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۳۲۲ او اسباب النزول للواحدي ص۱۱۴
(۲) مفردات الراغب ص۳۶۴

د لوی عذاب، چې د الله ﷻ څخه په غبر ورباندې نور څوک نه پوهېږي چې څومره به وي
ذکر شوې جزا نوموړې ته په آخرت کښې ورکوله کېږي، اما دنیاوي جزا يې قصاص دی چې د
[البقرة ۱۷۸] ایت کښې واضحه شوی دی.

د قتل عمد په باره کښې احادیث

۲ـ د قتل عمد په باره زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې څینو مفسرینو کرامو
راغونډ کړي دي. که څوک يې د نظره تېر کړي نو ډېره ښه خبره ده[۱]، مګر مونږ په لاندې یو حدیث
باندې اکتفاء کوو چې:

«لَا يَزَالُ الْمُؤْمِنُ مُعْنِقًا صَالِحًا مَا لَمْ يُصِبْ دَمًا حَرَامًا فَإِذَا أَصَابَ دَمًا حَرَامًا بَلَّحَ»[۲] یعني: همېشه وي
یو مؤمن (چې په ښکه لاره باندې) جلتې کوونکی ښکې کوونکي روان وي ترڅو يې چې حرامې
وینې ته اصابت نه وي کړی (مومن يې نه وي وژلی) نو کله چې حرامې وینې ته اصابت وکړي (مومن
ووژني) نو ستومانه شي (د خير په کار کښې وړاندې نه شي تللی او توفیق نه شي موندلی).

ایا په قتل عمد سره سړی کافر کېږي؟

۳ـ د څلور واړو مذهبونو اتفاقي خبره دا ده چې په قصدي قتل باندې سړی نه کافر کېږي،
دوزخ کښې به همېشه پاتې نه شي. علاوه په دې توبه يې هم قبلېږي[۳].

مونږ د [آل عمران ۲۵] ایت لاندې تحقیق کړی دی چې په عمل باندې څوک نه کافر کېږي ترڅو
پورې چې د داسې عمل مرتکب نه شي چې هغه د عقیدې څخه نمایندګي کوي، لکه بوت ته سجده
کول او یا کفري زنار په غاړه کښې اچول[۴]، مګر په دې مقام کښې په همدې مطلب باندې لاندې
څو دلایل هم وراضافه کوو:

الف: الله ﷻ فرمايي: ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] یعني: زما هغو بندګانو ته چې په خپلو
ځانونو باندې يې تجاوز کړی دی (ګناهونه يې کړي دي) ووایه چې د الله ﷻ د رحمت څخه مه
نااُمیده کېږئ. بې شکه الله ﷻ ټول ګناهونه بښي، بې شکه همدی ﷻ بښونکی مهربان دی.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه حدیث کښې د پخوانیو زمانو د یوه قاتل قیصه بیانه کړې ده[۵]، چې یوه
سړي یو کم سل نفره وژلي وه، یوه راهب ورته وویلې چې: ستا توبه نه قبلېږي. نو دغه راهب يې هم
شهید کړ او د وژلو شوو شمېر يې پوره سل جوړ کړ. بیا بل چا ورته وویلې چې: هوا ستا او د توبې د

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۳۶۴؛ تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۳۶
(۲) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۲۳۱
(۳) اعلاء السنن ج۱۸ ص۷۲
(۴) شرح العقائد للنسفي ص۹۰
(۵) صحيح مسلم ج۲ ص۳۵۹

قبول په منځکښې حائل نشته، مګر د خپلې قريې (کلي) څخه لاړ شه چې دا د فاسقانو کلي دی، هغه بل کلي ته لاړشه چې هغه د نېکانو او عابدانو کلی دی، هملته د هغوی سره په عبادت باندې مشغول اوسه او بېرته خپل کلي ته مه راستنېږه.

کله چې نوموړی قاتل د عابدانو کلي ته په داسې حال کښې روان شو چې د قتلونو څخه توبه تائب شوی وه، په لاره کښې وفات شو. نو د رحمت ملائکو غوښتل چې روح يې قبض کړي چې توبه تائب دی او د عابدانو کلي ته ورروان وه، او د غضب ملائکو غوښتل چې دوی يې روح قبض کړي چې فاسق سړی دی او سل نفره يې وژلي دي.

دواړو ډلو ته يوه بله ملکه د بنيادم په څېره ورغله چې دواړو ډلو ملائکو هغې ته د لانجې د حل کولو حکميت ورکړ. منصفې ملکې فيصله وکړه چې د همدې خايه دې د دواړو کلو فاصله تناب کړی شي، که د عابدانو کلی نژدې وي نو د رحمت ملائک دې د ده روح قبض کړي او که د فاسقانو کلی نژدې وي نو هغوی ته دې د ده روح وسپارل شي. د تناب په نتيجه کښې د عابدانو کلی نژدی ثابت شو نو د نوموړي قاتل روح د رحمت ملائکو قبض کړ.

او ښکاره ده چې نبي کريم ﷺ د پخوانيو قومونو کومه قيصه بيانه کړي او رد يې نه کړي نو د هغې قيصې مضمون زمونږ دپاره شريعت جوړېږي.

په دې مقام کښې ځينو مفسرينو کرامو د ايتونو او احاديثو څه نور دلايل هم راغونډ کړي دي[۱]، که څوک يې د لوستلو شوق لري هملته دې مراجعه وکړي خو مونږ غواړو چې لاندې دوه مشکله د الله ﷻ په فضل باندې حل کړو:

اول: په همدې ايت کښې -چې اوس د بحث لاندې دی- الله ﷻ د عَمدي (قصدي) قاتل دپاره د ﴿خَـٰلِدًا فِيهَا﴾ کلمه نازله کړې ده چې په دوزخ کښې به هميشه وي او په بل عبارت: توبه يې نه قبلېږي.

دوهم: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما (رئيس المفسرين) څخه هم د ذکر شوي ايت شريف همداسې تفسير روايت شوی دی، چې څه نور سلف صالحين هم ورسره همنظري دي[۲].

د اول مشکل حل لاره

۴ـ علماوو کرامو د اول مشکل د حل کولو په باره کښې لاندې لارې غوره کړي دي:

الف: په ذکر شوي ايت کښې د قاتل څخه هغه قاتل مراد دی چې مرتد هم وي، لکه چې شان نزول ورباندې دلالت کوي[۳].

مګر دا حل لاره څکه د منلو وړ نه ده چې په احکامو کښې د مفهوم عموم ته اعتبار وي او د مورد خصوص اعتبار نه لري.

---

(۱) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۷۲ـ ۳۷۴

(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۴۶۵؛ کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج۵ ص۲۵۳

(۳) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۷۰

ب: دلته هغه څوک مراد دی چې د مؤمن قتل حلال وګڼي. يعني چې د دې کبله يې د مؤمن قتل ته اقدام کړی وي چې دی مؤمن دی او همدا ايمان يې د قتل باعث ګرځېدلی دی[1].

مګر دا لاره هم مشکل نه شي حل کولی[2]، ځکه چې د يو پلوه د مؤمن کلمه په استعمالاتو کښې د جوامدو په ډول ګڼله کېږي او د اشتقاقي وصف مراعات پکښې نه کېږي، که نه نو د مؤمن په وهلو باندې هم بايد سړی مستحل وګرځي او کافر شي، او د بله پلوه داسې معنی د سياق څخه مخالفه ده ځکه چې خبره په هغه قاتل کښې راروانه ده چې مؤمن وي، نه د هغه په باره کښې چې کافر وي چې: ﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَن يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَئًا﴾.

ج: دا ايت منسوخ دی[3]، ځکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَٰلِحًا فَأُوْلَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ﴾ [الفرقان: ۷۰] يعني: چا چې د الله ﷻ سره شريک جوړ کړی وي او قتل او زنا يې کړې وي نو هغوی به په دوزخ کښې همېشه وي، مګر هغه څوک چې توبه وباسي او ايمان راوړي او صالح عمل وکړي نو د دغو ګناهونه به الله ﷻ په نېکيو تبديل کړي.

مګر دا هم چندان حل لاره نه ده ځکه چې ذکر شوی ايت د [الفرقان: ۷۰] ايت څخه وروسته نازل شوی دی[4]، او وړاندېنی ايت خو وروستني نه شي نسخه کولی.

علاوه په دې، د "الفرقان" ايت شريف په مشرکانو کښې نازل شوی دی نه په مؤمنانو کښې[5].

د: خلود د هغه قاتل په باره کښې دی چې توبه تائب شوی نه وي او يا ورته الله ﷻ عفوه نه وي کړې[6]، مګر مونږ وايو چې: په دې باندې ځکه موضوع نه حل کېږي چې پوښتنه دا ده چې الله ﷻ ورته عفوه کوي او که نه، توبه يې قبلوي او که نه، که بالفرض يا يې توبه قبوله نه کړي او يا ورته عفوه ونه کړي نو ايا بيا به په دوزخ کښې همېشه وي؟

هـ: دا ايت مخصوص البعض دی، ځکه چې هغه قاتل ترې د [الفرقان: ۷۰] ايت سره وتلی دی چې د کفر په حالت کښې يې مؤمن وژلی وي[7]، نو حکم يې ظني شو او د هغو ايتونو سره معارض نه شي واقع کېدلی چې د هغو حکم قطعي دی، لکه د [الزمر: ۵۳] ايت چې وړاندې ذکر شو.

مونږ وايو چې: په دې ايت کښې کافر قاتل هېڅ داخل نه دی بلکې ټوله خبره په مؤمن قاتل کښې راروانه ده، نو ايت شريف عام مخصوص البعض نه دی.

و: په دې ايت کښې د خلود څخه مکث طويل (اوږده تاليدل) مراد دی. يعني په مؤمنانو ګناهګارانو

---

(۱) التفسيرات الاحمدية ص۳۰۰
(۲) تفسير روح المعاني ج۵ ص۱۱۷
(۳) تفسير القاسمي ج۵ ص۳۷۲
(۴) تفسير المنار ج۵ ص۳۴۲
(۵) صحيح البخاري ج۲ ص۷۰۲
(۶) التفسير الکبير ج۱۰ ص۳۴۰
(۷) زاد المسير ج۲ ص۱۷۴؛ البحر المحيط ج۳ ص۲۸

کښې که دوزخ ته ورداخل شي نو د ټولو څخه به پکښې هغه څوک ډېر پاتې شي چې مؤمن یې وژلی وي[1]. د همدې کبله د ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ سره د "أبدا" ټکی نه دی ضمیمه شوی.

دا حل لاره لري څه ښه ده خو د دې خبرې خطره شته چې څینې معاندین د کافرانو خلود هم په مکث طویل سره تاویل کړي او د ﴿ أَبَدًا ﴾ د ټکي څخه ـ چې د کافرانو سره پیوسته شوی دی، ښه ډېر مکث مراد وګڼي. یا په بل عبارت: چې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ [النساء: ٥٧] څخه مکث اطول واخلي. یعنې: ښه ډېر طولاني مکث.

ز: څینو علماوو کرامو د نصوصو په دلالت سره د موضوع حل اراده کړې دی، چې د کافر قاتل او کافر جنایتکار توبه خو د [الفرقان: ٧٠] ایت سره قبلېږي نو د مؤمن قاتل خو باید په طریق اولی سره قبوله شي[2].

مونږ وايو چې: دلالة النص اعتبار لري خو چې د عبارة النص سره ضدیت ونه لري. او په دې مقام کښې په عبارة النص کښې ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ نازل شوی دی، نو دلته دلالة النص د اعتبار وړ نه دی.

ح: څینو علماوو کرامو په دې موضوع کښې توقف کړی دی[3]، او ښکاره ده چې په توقف باندې موضوع نه حل کېږي.

د ټولو څخه مونږ ته هغه حل لاره ښه ښکاري کومه چې خپله د ایت شریف څخه فهمېږي. هغه دا چې الله ﷻ نه دي فرمایلي چې: "نُدْخِلَهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا" دوزخ ته به یې ورداخل کړو او هلته به همېشه وي، بلکې داسې یې فرمایلي دي چې ﴿ فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ څوک چې په قصد سره مؤمن شهید کړي نو دغه یې مناسبه جزا ده.

پاتې شوه دا خبره چې الله ﷻ به دا جزا ورکوي او که نه؟ نو د دې جواب په نورو نصوصو کښې په صراحت سره ذکر دی چې الله ﷻ د خلود څخه ورتېر شوی دی، لکه چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ مَاتَ مِنْ أُمَّتِي لَا يُشْرِكُ بِاللهِ شَيْئًا دَخَلَ الْجَنَّةَ»[4] یعنې: هرڅوک چې زما د أمت څخه مړ شي او د الله ﷻ سره یې شریک نه وي درولی نو هغه به جنت ته داخل شي.

که څه هم د ذکر شوي حدیث په الفاظو کښې فرق شته خو مضمون یې د احادیثو په ډېرو کتابونو کښې روایت کړی شوی دی لکه صحیح مسلم، جامع الترمذي، سنن ابن ماجه او داسې نور.

نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: د مؤمن د قتل سره دغه جزا مناسبه ده خو الله ﷻ په تاسو باندې فضل وکړ او د خلود څخه درتېر شو، نور نو د الله ﷻ په اراده پورې اړه لري چې عفوه ورته کوي او که په دوزخ کښې یې ورباندې معذبوي.

---

(١) تفسير المنار ج٥ ص٣٤٢

(٢) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج٢ ص٦٠

(٣) تفسير القاسمي ج٥ ص٣٧٢

(٤) صحيح البخاري ج١ ص١٦٥؛ صحيح مسلم ج١ ص٤٣؛ جامع الترمذي ج٢ ص٩٢؛ سنن ابن ماجه ج٢ ص٣١٨

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې ذکره شوې حل لاره خو کافرانو ته هم تمه ورکوي چې: د شرک جزا ابدي دوزخ دی خو که د ابديت څخه يې راتېر شي، لکه چې مؤمن قاتل ته ورتېر شوی دی، نو دا به څومره ښه خبره وي؟

مونږ وايو چې: کافران ذکره شوې تمه نه شي کولی څکه چې الله ﷻ د دوی تمه په قاطع ډول باندې پرې کړې ده چې: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ﴾ [النساء: ۴۸] يعني: يقيناً الله ﷻ دا ګناه نه بښي چې څوک ورسره شريک جوړ کړي (چې کافر شي) او د دې څخه لاندې ګناهونه بښي خو چې چا ته يې اراده وشي.

يوه قيصه

۶ـ د ښه وضاحت دپاره لاندې قيصه ولولئ:

يوه ورځې عمرو بن عبيد رحمه الله ووېلې: چې کله زه د الله ﷻ په حضور کښې د قيامت په ورځ ودرول شم او ماته ووايي چې تا ولې فتوی ورکوله چې قاتل به په اور کښې همېشه وي؟ نو زه به ورته ووايم چې: ای الله! څکه ما فتوی ورکوله چې تا ويلي وه: ﴿وَمَن يَقۡتُلۡ مُؤۡمِنٗا مُّتَعَمِّدٗا﴾ الآية.

قريش بن أنس رحمه الله وايي چې: ما ورته ووېلې که الله ﷻ درته ووايي چې: ما خو داسې هم ويلي وه چې: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ﴾ الآية نو ته څه پوه شوې چې قاتل ته زما د مغفرت اراده نشته؟ نو عمرو بن عبيد رحمه الله سکوت وکړ، هېڅ جواب يې رانه کړ[۱].

د دوهم مشکل حل لاره

۷ـ د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما او د نورو پوهانو څخه يوازې د قاتل خلود نه دی روايت شوی بلکې د حالاتو په غوښتنه دوه ډوله روايتونه ترې نقل شوي دي. نو د دې څخه معلومېږي چې هغوی هم په خلود باندې معتقد نه وه خو د دې دپاره يې پرې صراحت نه کاوه چې خلک جرئت پيدا نه کړي. شايد د همدې کبله به الله ﷻ په دې مقام کښې د خلود کلمه نازله کړې وي چې په نورو ايتونو کښې يې واضحه کړي، که نه نو الله ﷻ خو کولی شو چې بالکل يې د خلود ذکر نه وی کړی. نو د ښه وضاحت دپاره د لاندې علماوو کرامو څخه مختلف روايتونه ولولئ:

الف: يو ځل د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: ايا د هغه چا دپاره توبه شته چې په قصدي توګه مؤمن شهيد کړي؟ نو ده ؓ ورته ... جواب ورکړ چې: نه، د قاتل دپاره فقط اور دی.

کله چې پوښتنه کوونکی لاړ، نو ده ؓ ته ناستو خلکو ووېلې چې: ايا تا مونږ ته داسې فتوی راکړې وه؟ نن دې څېلې فتوی ته ولې تغيير ورکړ؟.

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۱۷

نو نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: ماته سوال کوونکی په غُصه ښکاره شو نو ودار شوم چې که دغـــې فتوی ورنه کړم قتل به وکړي. کله چې ذکر شوی سائل ولټول شو ريښتيا هغه په غُصه وه[۱].

ب: يو خل د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه په يوه مجلس کښې دوه سړيو پوښتنه وکړه، چې هر يوه ته يې بېل-بېل جواب ورکړ. يوه ته يې وويلې چې: د قاتل دپاره توبه نشته. او بل ته يې وويلې چې: د قاتل دپاره توبه شته. نو هغو خلکو ترې چې د دواړو جوابونو په وخت کښې حاضر وه پوښتنه وکړه چې: دا ولې؟.

نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: اول سړي قتل نه وه کړی نو ما وغوښتل چې قتل ونه کړي. او دوهم سړي قتل کړی وه نو ما وغوښتل چې توبه وباسي او نااُميده نه شي[۲].

ج: سفيان عليه الرحمة وايي چې: علماوو کرامو د قتل په باره کښې فتوی ورکوله چې توبه ورته نشته خو چې د چا د لاسه به قتل واقع شو نو هغه ته به يې ويلې چې: "تُبْ"[۳] يعنې: توبه وباسه.

سوال جواب

۸ـ که څوک وايي: هر کله چې خلود په خپله معنی باندې مراد نه وه نو په نزول کښې يې څه حکمت وه؟

مونږ وايو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې: شايد حکمت به پکښې دا وي چې علماء کرام وکړی شي د انزجار او د تهديد په غرض نظر ظاهري کلماتو ته د خلود فتوی ورکړی شي. که بالفرض د ﴿ خَٰلِدًا فِيهَا ﴾ ټکی په قرآن کريم کښې نه وی نازل شوی نو دوی به فتوی نه شوی ورکولی، حال دا دی چې د حالاتو په اختلاف سره بايد فتوی هم تغير وکړي. لاندې يو مثال د ښه وضاحت دپاره ولولئ:

يوه ورځې د نبي کريم ﷺ څخه يوه سړي پوښتنه وکړه چې: ايا روژه دار ته جائزه ده چې د خپلې مېرمنې سره د روژې په حال کښې (د جماع څخه په غير) مباشرت وکړي؟ نو اجازه يې ورکړه، او بل سړي عين پوښتنه وکړه هغه يې ترې منعه کړ. نو چې وکتل شوه اولنی سړی بوډا وه (چې د روژې د ماتېدلو خطر يې لږ وه) او دوهم سړی زلمی وه (چې د روژې د ماتېدلو خطر يې زيات وه)[۴].

ايا د مقتول حق پاتې دی؟

۹ـ په ناحقه قتل کښې درې حقونه د ښنو لاندې کېږي: يو د الله ﷻ حق چې قتل يې حرام کړی دی، او بل د مقتول د وارثانو حق چې د مقتول په قتل باندې زوربدلي دي، او دريم خپله د مقتول حق چې په ظلم سره وژلی شوی دی.

---

(۱) اعلاء السنن ج۱۸ ص۷۳
(۲) تفسير ابي السعود ج۲ ص۲۱۷
(۳) روح المعاني ج۵ ص۱۱۶
(۴) سنن ابي داود ج۱ ص۳۲۴

الله ﷻ خو به قاتل یا په دوزخ کښې معذب کړي، یا به ورته په توبه او یا بې توبې عفوه وکړي، همدارنګه د مقتول وارثان به یا قاتل قصاص کړي او یا به ورته په دیت او غیر دیت سره عفوه وکړي، اما د مقتول حق د قیامت ورځې ته پاتې دی چې د الله ﷻ په حضور کښې به یې ترې وغواړي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «يَجِيءُ مُتَعَلِّقًا بِالْقَاتِلِ تَشْخَبُ أَوْدَاجُهُ دَمًا فَيَقُولُ أَيْ رَبِّ سَلْ هٰذَا فِيمَ قَتَلَنِي»[1] یعني: د قیامت په ورځ به مقتول په داسې حال کښې راشي چې خپل قاتل پورې به نښتی وي او د شاه رګونو څخه به یې وینې بهېږي، نو وبه وایي چې: ای ربه! د دغه (قاتل) څخه پوښتنه وکړه چې زه یې په څه باندې وژلی وم؟.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنٗا تَبۡتَغُونَ عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٞۚ كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَتَبَيَّنُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿٩٤﴾﴾

[۹۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په هغه وخت کښې چې تاسو (د جهاد دپاره) په ځمکه کښې سفر وکړئ (او د ناآشنا خلکو سره مخامخ شئ) نو ښه تحقیق وکړئ او (په جلتۍ سره) هغه چا ته چې تاسو ته سلام اچوي مه وایاست چې ته مؤمن نه یې.
(کېدلی شي چې دغه د جلتۍ حکم د دې دپاره وکړئ چې) تاسو د حقیر ژوند څه سامان غواړئ (ترلاسه کوئ). نو د الله ﷻ په نزد ډېر غنیمتونه (ګټې) دي (د همده ﷻ څخه) د حلال مال سوال وکړئ او حرامو ته بهانه مه جوړوئ).
تاسو هم پخوا همدارنګه (کافران) وئ نو الله ﷻ درباندې احسان وکړ (او ایمان مو راوړ). نو ښه تحقیق وکړئ.
یقیناً الله ﷻ په هغه څه باندې خبردار دی چې تاسو یې کوئ (هیڅ شی ترې پټ نه دی).

ارتباط

په وړاندې ایت کښې الله ﷻ د مؤمن د قتل سخت وعید بیان کړ او په دې ایت کښې مونږ ته توصیه کوي چې پوره احتیاط او زیات تحقیق کوئ هسې نه چې د مؤمن په قتل باندې اخته شي.

شان نزول

د ذکر شوي ایت شریف په شانِ نزول کښې متعدد روایت شته[2]، خو لاندې دوه روایتونه د مثال په توګه ولولئ:

(۱) سنن النسائي ج۲ ص۱۶۳
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۳۸

١ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې، یوه سړي یو کنډک ګډې درلودې، نو کله چې مسلمانان وروړسېده نو هغه ورته وویلې چې: "السَّلامُ عَلَيْكُمْ". خو د دې سره-سره دوی هغه ووژله او ګډې یې د غنیمت په توګه بوتلې، نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[١].

٢ـ یوه ګروپ مجاهدینو یو کس وواژه چې د هغه دا کلمه په خوله وه چې: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ إِنِّي مُسْلِمٌ» په الله ﷻ باندې شاهدي وایم چې واحد او لا شریک دی، زه مسلمان یم. اصلي قاتل نبي کریم ﷺ ته ورغی چې: ای د الله رسوله! زه خو هلاک شوم. او ذکره شوې قیصه یې ورته وکړه. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «فَهَلَّا شَقَقْتَ عَنْ بَطْنِهِ فَعَلِمْتَ مَا فِي قَلْبِهِ» نو د ده ګېډه به دې څېرې کړې وی چې پوه شوی وی چې د ده په زړه کښې څه وه. یعنې چې ربښتیا مسلمان وه او که په دروغو، نو تا خو د هغه په خوله باندې باور ونه کړ او د هغه په زړه باندې دې علم نه وه.

نو لږ وخت وروسته هغه قاتل مړ شو او دفن کړی شو، سبا ته قبر راګوزار کړ، بیا دفن شو او بیا یې راګوزار کړ، بیا دفن شو او بیا یې راګوزار کړ، بالآخره یې د یوه کمره لاندې کړ، او په خاورو کښې یې پټ کړ.

بیا نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ الْأَرْضَ لَتَقْبَلُ مَنْ هُوَ شَرٌّ مِنْهُ وَلَكِنَّ اللهَ أَحَبَّ أَنْ يُرِيَكُمْ تَعْظِيمَ حُرْمَةِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ»[٢] یعنې: ځمکه د ده څخه بدتر مړي هم قبلوي خو الله ﷻ وغوښتل چې تاسو ته د کلمې طیبې د حرمت تعظیم دروښایي.

تبصره

داسې برېښي چې ذکر شوې دواړه روایتونه به د یوې واقعې څخه حکایت کوي، په هر تقدیر هغه څوک چې قبره راګوزار کړی وه "مُحَلِّمُ بْنُ جَثَّامَةَ" نومېده[٣].

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې: ای مؤمنانو! کله چې تاسو د غزا دپاره ناآشنا وطن ته لاړ شئ چې هلته د خلکو سره ناآشنا یاست، نو ډېر زیات احتیاط او تحقیق وکړئ او په جلتۍ سره څوک مه وژنئ، ترڅو چې درته ښه ثابته شي چې هغه کافر دی. خصوصاً هغه چا ته چې تاسو ته د اسلام شعار وړاندې کوي او وايي چې السلام علیکم، او یا تاسو ته انقیاد کوي، مه وایاست چې ته مسلمان نه یې بلکې کافر یې. حال دا چې دا کار د دې کبله کوئ چې هغه دنیاوي سامان لري او تاسو غواړئ چې مال یې د غنیمت په توګه ترلاسه کړئ.

---

(١) صحیح البخاري ج٢ ص٦٦٠، جامع الترمذي ج٢ ص١٣٢

(٢) سنن ابن ماجه ص٢٨١

(٣) تفسیر القرطبي ج٥ ص٣٣٧

په داسې کار باندې ستاسو آخرت خرابېږي، پام کوئ چې په دنیاوي مالونو باندې خپل آخرت خراب نه کړئ، مالونه د الله ﷻ سره ډېر دي د بل حلال مدرک څخه يې هم درکولی شي، د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړئ چې په اسلام باندې يې مشرف کړي یاست او یوازې د خولې په اقرار باندې د مؤمنانو په صف کښې ودرول شوي یاست.

۲ـ کله چې تاسو اول خل په اسلام باندې مشرف شوئ نو ستاسو زړه خو چا څيري نه کړ بلکې فقط د ژبې اقرار او شهادت مو د مسلمانېدلو دپاره کِفایت وکړ، نو په څه دلیل باندې نن ورځ تاسو د نورو خلکو د ژبې په اقرار باندې اعتماد نه کوئ چې اقرار يې د ډاره کړی دی؟

دغه کره-کره او غوره-غوره مجاهدین چې نن ورځ ستاسو په صف کښې ولاړ دي دوی هم یو وخت د کافرانو په صفونو کښې ولاړ وه او د کفر په ګټه يې کار کاوه، څه لرې نه ده چې د همدغو جدید الاسلامه خلکو څخه ستاسو دپاره الله ﷻ بنه غښتلي مجاهدین جوړ کړي، نو په لوی لاس خپل خانونه مه کمزوري کوئ او د توحید اقرار کوونکي په جلتۍ سره د کافرانو په قطار کښې مه دروئ، بلکې تحقیق پکښې وکړئ څومره مو چې وسه کېږي.

او که تحقیق نه کوئ او وژلو ته بې بهانه جوړوئ نو د الله ﷻ څخه خو ستاسو هیڅ کړه وړه پټ نه دي او په ټولو اعمالو باندې مو خبردار دی د خپل عمل په مطابق به جزا درکړي.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د ﴿ٱلسَّلَٰمَ﴾ کلمه لاندې دوه معناوې درلودلی شي[۱]:

الف: چې دلته مراد هغه تحیه ده چې د [النساء: ۸۶] ایت کښې ورته اشاره شوې ده. یعنې "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ". نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د پوره تحقیق څخه وړاندې په هغه چا باندې د کافر حکم مه کوئ د کوم څخه چې تاسو اسلامي شعار واورئ چې "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ" دی.

ب: چې دلته ترې محض غاړه ایښودل مراد دي. یعنې: هغه څوک چې تاسو ته د خپل انقیاد څرګندونه وکړي هغه ته په جلتۍ باندې کافر مه وایئ، چې یا کلمه طیبه ووایي یا د توحید شهادت ووایي او حتی یا درباندې مسنونه سلام واچوي.

مونږ ته همدغه دوهمه معنی بنه برېښي چې اولنۍ معنی ته هم شامله ده. نو د بنه وضاحت دپاره لاندې دوه احادیث ولولئ:

اول: کله به چې نبي کریم ﷺ د مجاهدینو ګروپ جهاد ته استاوه نو ورته به يې ویلې چې: «إِذَا رَأَيْتُمْ مَسْجِدًا أَوْ سَمِعْتُمْ مُؤَذِّنًا فَلَا تَقْتُلُوا أَحَدًا»[۲] یعنې: کله چې تاسو جومات وګورئ او یا د مؤذن څخه اذان واورئ نو هلته هیڅوک مه وژنئ.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۶۷

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۲۸۲

دوهم: د أنس ﷺ د يوه اوږده حديث مضمون دی چې د خيبر په غزا کښې مونږ (مجاهدين) د نبي کريم ﷺ په شمول هلته د شپې ورسېدو خو تر سبا پورې مو حمله ونه کړه، نو کله مو چې د سهار اذان وانه ورېده نو حمله مو پيل کړه او نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «اَللهُ اَكْبَرُ اَللهُ اَكْبَرُ خَرِبَتْ خَيْبَرُ»⁽¹⁾

يعني: الله ﷻ لوی دی، الله ﷻ لوی دی (ای زمونږ ربه!) خيبر ته ماتې ورکړې.

پخوا تاسو هم همداسې وئ

۲_ مفسرينو کرامو د ﴿كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبْلُ﴾ لاندې تفسيرونه کړي دي:

الف: تاسو هم په اولو وختونو کښې په همدغې کلمې طيبې باندې نجات موندلی وه، د زړونو خبره درسره نه وه مطرحه شوې چې تاسو په رښتيا کلمه طيبه وايې او که په دروغو.

ب: تاسو هم په اولو وختونو کښې د خپل قوم څخه خپل ايمان پټ کړی وه، نو هغه څوک چې ستاسوپه وړاندې کلمه ووايي او پخوانی حالت يې تاسو ته څرګند نه وي چې د خپل کافر قوم د داره يې نه وي اظهاره کړې چې تاسو هم ورباندې خبر شوي وی، نو په دې کښې په هغه باندې څه ګناه راځي؟.

ج: تاسو هم پخوا مشرکان وئ، الله ﷻ په ايمان مشرف کړئ او اخلاص مو قوي شو، نو ښه دا ده چې سمدستي د خلکو څخه په همدې کلمه طيبه يا په بل اسلامي شعار باندې اکتفاء وکړئ، څه لرې نه ده چې هغوی هم ستاسو په شان په اسلام کښې مخلصان جوړ شي⁽²⁾.

د: تاسو پخوا دغسې وئ چې د خلکو مالونو ته به مو بهانې جوړولې او په چل ول به مو د هغوی مالونه خواړه، نو اوس خو درباندې الله ﷻ احسان کړی دی او په ايمان باندې يې مشرف کړي ياست، په کار دي چې ښه تحقيق وکړئ ترڅو د جاهليت په ناکاره عادت کښې بېرته سر په څړې ونه غورزېږئ.

مونږ وايو چې که ټولې معناوې مرادې کړی شي هم څه منافات سره نه لري.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: وړاندې خو الله ﷻ د ايمان دپاره ښه قوي شرطونه ټاکلي دي، لکه چې د [النساء: ۶۵] کښې تېر شوه، نو په دې مقام کښې څنګه يوازې په اسلامي شعار باندې اکتفاء وکړی شوه؟

مونږ وايو چې: هلته د هغه ايمان بيان وه چې د الله ﷻ په نزد باندې په کامله توګه د قبول وړ وي او دلته د هغه مؤمن بحث دی چې د مسلمانانو په وړاندې ايمان ښکاره کړي ترڅو دوی د هغه د وژلو څخه صرف نظر وکړي. يا په بل عبارت: هلته ايمان عند الله مراد وه او دلته ايمان عند الناس مراد دی. الله ﷻ په زړونو باندې علم لري او بندګان بايد يوازې په ظاهر باندې اکتفاء وکړي.

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۸۶

(۲) زاد المسير ج۲ ص۱۷۶

﴿لَا يَسْتَوِى ٱلْقَـٰعِدُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِى ٱلضَّرَرِ وَٱلْمُجَـٰهِدُونَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَـٰهِدِينَ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى ٱلْقَـٰعِدِينَ دَرَجَةً ۚ
وَكُلًّا وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ ٱللَّهُ ٱلْمُجَـٰهِدِينَ عَلَى ٱلْقَـٰعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾
دَرَجَـٰتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾﴾

[٩٥] د معذرت د خاوندانو څخه په غیر د مؤمنانو د جملې څخه (د جهاد څخه) کښیناستونکي او د الله ﷻ په لاره کښې په خپلو مالونو او ځانونو باندې جهاد کوونکي سره یو تربله مساوي نه دي، (بیان یې دا دی چې) الله ﷻ په مالونو او ځانونو باندې جهاد کوونکي په قاعدینو (کښیناستونکو) باندې په عظیم الشاني) درجې سره بهتر گرځولي دي.

او الله ﷻ هرې ډلې (مجاهدینو او قاعدینو) ته د جنت وعده ورکوي، او الله ﷻ مجاهدین په قاعدینو باندې په لوی اجر سره بهتر جوړ کړي دي.

[٩٦] چې د همده ﷻ د پلوه (ورته) زښتې ډېرې درجې دي او مغفرت او رحمت هم دی. او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباطونه

۱ـ وړاندې الله ﷻ د مؤمن د قتل په باره کښې ډېر کلک وعیدات نازل کړه، نو څه لرې نه ده چې د چا ذهن ته د جهاد پرېښودل او په کور کښېناستل بهتر وبرېښي، ځکه چې په جهاد کښې د مؤمن د وژلو خطره شته چې یا په قصدي توگه او یا په خطایي توگه پکښې سرې واقع شي.

نو په دې ایتونو کښې د همدغه فکر رد وشو چې مجاهدین او قاعدین سره برابر قدرې هم نه دي پاتې خو لا دا چې قاعدین ترې بهتر شي.

۲ـ په دې ایتونو کښې د وړاندېنیو ایتونو مضمون ښه تائید شوی دی چې مجاهدینو ته الله ﷻ زښت ډېر فضائل ټاکلي دي خو دوی ته په کار دي چې د مؤمن په وژلو باندې یې خراب نه کړي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: د معذورو مسلمانانو څخه په غیر په کور ناست مسلمانان چې هجرت یې کړی وي او جهاد ته نه وي تللي د هغو کسانو سره (چې د الله ﷻ په لاره کښې په سر او مال سره جهاد کوي) برابر قدرې هم نه دی، پاتې خو لا دا چې ترې بهتر شي.

بلکې الله ﷻ په سر او مال جهاد کوونکي په قاعدینو باندې (چې بې د شرعي عذره څخه جهاد ته نه وي تللي) په دنیا او آخرت کښې په لویې درجې سره بهتر گرځولي دي.

نو تاسو ته په کار دي چې د مؤمن د قتل د ډاره د جهاد څخه لاس وانخلئ، چې د دغې لوړې درجې څخه به محروم شئ، مجاهدین به غنیمتونه راوړي او تاسو به تش لاس پاتې شئ.

۲_ که څه هم په اوسنیو شرائطو کښې (چې جهاد فرض عین نه دی ګرځېدلی) تاسو د کور په کښېناستلو باندې نه ګناهګارېږئ او په هجرت کولو باندې مو د مسلمانانو طرف قوي کړی دی، نو د جنت د داخلېدلو لیاقت لرئ، او ستاسو هرې ډلې ته الله ﷻ د جنت وعده درکوي. مګر بیا هم تاسو چې په جهاد کښې عملي برخه وانخلئ نو د هغوی سره په درجو کښې برابري نه شئ کولی، ځکه چې الله ﷻ مجاهدینو ته په لوی اجر سره بهتري ورکړې ده چې د خپله جانبه ورته لوړې درجې، د ګناهونو مغفرت او بالآخره رحمت ورکوي. او الله ﷻ بښونکی او مهربان دی نو ځکه یې ګناهونه وربښي او د درجاتو پېرزوینه ورباندې کوي.

۳_ پاتې شو د معذورو مسلمانانو حالت، د دوی حالت دا دی چې که څه هم په حقیقي توګه دوی هم د مجاهدینو سره سیالي نه شي کولی مګر د الله ﷻ په فضل سره عند الله مجاهدین ګڼل کېږي، ته به وایې چې د مجاهدینو سره یې په هر وخت کښې عملاً اشتراک کړی دی.

توضیحات

۱_ په کوم وخت کښې چې ذکر شوي ایتونه نازل شوه او ابن أُم مکتوم ﷺ واورېده، نو نبي کریم ﷺ ته یې عرض وکړ چې: «يَا رَسُولَ اللهِ وَاللهِ لَوْ أَسْتَطِيعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ أَعْمَى»[1] ای د الله ﷻ پیغمبره! قسم دی که ما جهاد کولی شوی نو جهاد به مې کړی وی (نوموړی په سترګو باندې ړوند وه). نو الله ﷻ سمدستي د ﴿ غَيْرُ أُوْلِي ٱلضَّرَرِ ﴾ کلمه رانازله کړه.

أُولي الضرر څوک دي؟

۲_ د "ضَرَرٌ" کلمه د "ضُرٌّ" د کلمې سره په اصلي حرفونو کښې متحده ده، او "ضُرٌّ" بدحالۍ ته وایي، چې د لاندې اسبابو د کبله سړي ته ورپېښېږي[2]:

الف: چې څوک علم او عقل ونه لري او د څه فضیلت خاوند نه وي.

ب: چې څوک په بدني نیمګړتیا باندې مبتلا وي، لکه ړوندوالی، ګوډوالی او داسې نور.

ج: چې چا ته د بدن څخه بېرون څه بدحالي متوجه وي، لکه د مال کمبود او داسې نور.

په دې مقام کښې یې د معنی حاصل داسې کېږي چې: قاعدین د مجاهدینو سره نه شي برابرېدلی، مګر هغه قاعدین ورسره برابرېږي چې د عذر د کبله د جهاد څخه پاتې شوي وي، چې یا بدني معذرت ولري او یا د وسائلو د نشتوالي سره مخامخ وي خو د دې سره‌سره په نیت او اراده کښې یې جهاد ځای نیولی وي او اخلاص یې د مجاهدینو سره ډېر وي. په همدې مطلب باندې لاندې دلایل دلالت کوي:

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۰

(۲) مفردات الراغب ص۳۰۲

الف ﴿ لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ ﴾ [التوبة: ٩١] يعني: نه په ضعيفانو او نه په مريضانو باندې او نه په هغو کسانو باندې (جهاد ته د نه تللو) حرج شته چې هغه څه نه شي موندلی چې (د جهاد) څوري ورباندې برابر کړي، خو دا هله چې دوی د الله ﷻ د دين او د ده د پيغمبر ﷺ خير غواړي.

ب يو خل نبي کريم ﷺ په يوه غزا کښې صحابه کرام ﷺ مخاطب کړه چې تاسو په مدينه منوره کښې داسې خلک پرېښي دي چې هغوی ستاسو سره په هر يو مزل کښې او په هره يوه نفقه کښې او بالآخره د هرې کندې په قطعه کولو کښې معيت لري او درسره شريک دي. صحابه کرامو ﷺ عرض وکړ چې: يا رسول الله! هغوی به څنګه زمونږ سره شريک شي حل دا چې هغوی خو په مدينه منوره کښې پاتې دي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ»[١] هغوی عذر ايسار کړي دي.

يادونه

مونږ ته داسې ښکاري -والله ﷻ أعلم- چې هغه کسان به هم د معذرت په خاوندانو کښې شامل وي چې هغوی په جهادي خدمتونو کښې بوخت وي، لکه د وسائلو پوره کول، د مهماتو رسول، د مجاهدينو سوق او اداره کول، بالآخره سياسي او فرهنګي خدمت کول او داسې نور.

همدارنګه هغه څوک هم راته پکښې داخل ښکاري چې د جهاد د مشر د پلوه په کومه وظيفه باندې موظف کړی شوي وي. کله چې نبي کريم ﷺ د تبوک غزا ته روان شو نو علي ﷺ يې په مدينه منوره کښې د خليفه په توګه وټاکه[٢].

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په يوه ايت کښې الله ﷻ د مجاهدينو فضيلت دوه کرته ذکر کړ، او هم په دې کښې څه حکمت دی چې د اول فضيلت سره ﴿ دَرَجَةً ﴾ کلمه او د دوهم خل سره يې د ﴿ دَرَجَٰتٍ ﴾ کلمه نازله کړه؟

مونږ وايو چې مفسرين کرام په دې مقام کښې په لاندې ګروپونو وېشلي شوي دي:

الف: ځينې وايي چې په اول خل کښې اجمال وه او په دوهم خل کښې تفصيل مطلب دی، او تفصيل د ابهام (اجمال) څخه وروسته ښه زړه ته لوېږي ترڅو د مجاهدينو فضيلت د خلکو په زړونو کښې کښيني. د همدې کبله يې اول خل ﴿ دَرَجَةً ﴾ ذکره کړه چې په عظمت باندې دلالت کوي او دوهم خل يې په عظمت باندې صراحت وکړ چې ﴿ دَرَجَٰتٍ ﴾ يې رانازل کړ[٣].

ب: ځينې نور مفسرين کرام د دواړو مقامونو په لاندې فرقونو باندې قائل دي[٤]:

---

(١) سنن ابي داود ج١ ص٣٤٠
(٢) صحيح البخاري ج٢ ص٦٣٣
(٣) تفسير ابي السعود ج٢ ص٢٢١
(٤) احكام القرآن للجصاص ج٢ ص٢٤٩؛ تفسير الطبري ج٢ ص٢٣١؛ التفسير الكبير ج١١ ص٩

اول: مجاهدین په معذورینو باندې په یوه درجه پورته دي او په بې عذره قاعدینو باندې په درجاتو سره لوړ دي.

دوهم: یوه درجه نظر هغه جهاد ته ده چې په سر باندې یې جهاد کړی وي، او درجات نظر هغه جهاد ته ده چې په مال او سر دواړو باندې یې جهاد کوي.

درېیم: په اول ځل کښې دنیاوي درجه مراده ده چې د مدحې، تعظیم او بالآخره د غنیمت اخستلو درجه ده، او په دوهم ځل کښې د جنت درجات مطلب دي.

مونږ ته د اول ګروپ مفسرینو کرامو تفسیر ښه ښکاري چې همدا متبادر تفسیر دی او په زړه کښې ژر ځای نیسي.

د مجاهدینو درجات تفاوت لري

۴ـ ذکر شوي ایت شریف په قاعدینو باندې د مجاهدینو فضیلتونه څرګند کړه چې هغوی ورسره سیالي نه شي کولی، اما دوی په خپلو منځو کښې سره هم یو برابر نه دي بلکې د حالاتو او زمانو په اعتبار سره ډېر زیات تفاوت لري او ځینې په ځینو نورو باندې د پاسه دي. لاندې تشریح ولولی:

الف: الله ﷻ فرمايي. ﴿ لَا يَسْتَوِى مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ ٱلْفَتْحِ وَقَـٰتَلَ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ ٱلَّذِينَ أَنفَقُوا۟ مِنۢ بَعْدُ وَقَـٰتَلُوا۟ ﴾ [الحدید: ۱۰] یعني: ستاسو څخه هغه څوک چې د مکې معظمې د فتحې څخه وړاندې یې (د الله ﷻ په لار کښې) خپل مال مصرف کړی وي او وسله وال جهاد یې کړی وي (د هغو خلکو سره) برابر نه دي (چې ذکر شوي دوه کارونه یې نه وي کړي) هغوی د درجې د حیثه ډېر لوی دي، د هغو کسانو څخه چې د دې څخه وروسته یې مال مصرف کړی دی او جنګ یې کړی دی.

ب: نبي کریم ﷺ په یوه اوږد حدیث کښې فرمايي چې: «إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ»[۱] یقینًا په جنت کښې یو سل درجې دي چې الله ﷻ د في سبيل الله مجاهدینو دپاره تیاري کړې دي، د دوو درجو په منځکښې یې دومره تفاوت دی لکه د ځمکې او اسمان په منځ کښې.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې ټول مفسرین کرام متفق دي چې په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْحُسْنَىٰ ﴾ څخه جنت مطلب دی[۲]، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې قاعدینو او مجاهدینو دواړو ډلو ته الله ﷻ د جنت وعده ورکوي. نو پوښتنه دا ده چې: ایا قاعدین د جهاد په نه کولو سره نه ګناهګارېږي؟

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۳۹۱

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۳۸

مونږ وایو چې: کله چې جهاد فرض عین وګرځي او یا د جهاد قائد عام نفیر اعلان کړي نو بیا بې عذره قاعدین ګناهګاران دي، لکه چې د تبوک د غزا د قاعدینو په باره کښې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ﴾ [التوبة: ۱۰۶] يعني: خینې نور قاعدین د الله ﷻ امر ته (سمدستي) وروسته کړی شوي دي چې یا به یې معذب کړي او یا به وروباندې په رحمت سره رجوع وکړي (چې بیا یې په رحمت سره وروباندې رجوع وکړه).

او ذکر شوی ایت شریف د بدر د غزا په باره کښې نازل شوی دی[۱]، په دې غزا کښې خو نبي کریم ﷺ عام نفیر نه وه اعلان کړی، د همدې کبله کعب بن مالک ؓ وايي چې: «تَخَلَّفْتُ عَنْ غَزْوَةِ بَدْرٍ وَلَمْ يُعَاتَبْ أَحَدٌ تَخَلَّفَ عَنْهَا»[۲] زه د بدر د غزا څخه پاتې شوی وم خو په دې غزا کښې چې هرڅوک پاتې شوي وه په هغه باندې عتاب (ملامتي) نه راتله.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ ظَالِمِىٓ أَنفُسِهِمْ قَالُوا۟ فِيمَ كُنتُمْ ۖ قَالُوا۟ كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ قَالُوٓا۟ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا۟ فِيهَا ۚ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا ٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلرِّجَالِ وَٱلنِّسَآءِ وَٱلْوِلْدَٰنِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ ﴾

[۹۷] بې شکه هغه کسان چې د هغوی ارواګانې ملکې په داسې حال کښې اخلي چې په خپلو ځانو باندې یې ظلم کړی وي (هجرت یې نه وي کړی نو د دوی کیفیت به داسې وي چې) ملائک به ورته ووايي چې: تاسو په څه حالت کښې وئ (په کفر کښې که په اسلام کښې)؟.

دوی به وايي چې: مونږ (په اسلام کښې وه خو) په ځمکه کښې کمزوري وو (اسلام مو په ښکاره توګه نه شو عملي کولی). هغوی به ورته وايي چې: ایا د الله ﷻ ځمکه پراخه نه وه، نو چې هجرت مو پکښې کړی وی؟

نو دغه کسان چې دي د دوی استوګنځای دوزخ دی او دا د بېرته ورتاوېدلو ناکاره ځای دی.

[۹۸] مګر (حقیقي) بې چاره کمزوري خلک چې د دغسې نارینه وو او زنانه وو او ماشومانو څخه عبارت دي چې نه د وسیلې توان لري او نه (د هجرت) لاره موندلی شي (دوی دوزخیان نه دي).

[۹۹] نو الله ﷻ ته اُمید دی (اُمید دې وکړي) چې دغو (حقیقي ناچاره) خلکو ته به عفوه وکړي. او الله ﷻ عفو کوونکی (او) بښونکی دی.

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۵۶۴

(۲) صحیح البخاري ج۲ ص۶۳۴

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د هغو خلکو بیان وه چې هجرت یې کړی وه او د مجاهدینو سواد یې زیات کړی وه خو د جهاد څخه پاتې شوي وه، چې دواړو ډولو ته الله ﷻ په څه تفاوت سره د جنت وعده ورکړه. په دغو ایتونو کښې د هغو خلکو بیان دی چې هغوی هجرت نه وي کړی او د کافرانو سواد یې اضافه کړی دی.

شان نزول

که څه هم په دې مقام کښې مفسرینو کرامو متعدد شان نزولونه لیکلي دي[1] چې ټول سره تقریباً تشابه لري خو مونږ په لاندې یوه شان نزول باندې اکتفاء کوو.

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې: په مکه معظمه کښې ځینې خلک وه چې مسلمانان شوي وه خو هجرت یې نه وه کړی او د کافرانو سواد یې ډېر کړی وه، نو د دغو کسانو په باره کښې ذکر شوي ایتونه نازل شوه[2].

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: هغه خلک چې ایمان یې راوړی وي خو هجرت یې نه وي کړی او د کافرانو سواد یې زیات کړی وي او په همدې سبب یې په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی وي، د دوی حالت داسې دی چې:

څه وخت چې د دوی ځنکدن وي او لا روح یې نه وي قبض شوی دوي ته روح قبض کوونکې ملائکې وایي چې: تاسو په څه حالت کښې ژوند کاوه؟ ایا د اسلام په حالت کښې، لکه چې اقرار مو پرې دلالت کوي، او یا د کفر په حالت کښې، لکه چې د هجرت د نه کولو او د کافرانو د سواد د غټولو څخه مو څرګندېږي.

لنډه دا چې ستاسو اسلام (انقیاد) خو قوي اسلام (انقیاد) نه دی چې د کافرانو په منځکښې اوسېدلئ، د هغوی سواد درباندې غټ شوی وه او بالآخره د هجرت فریضه مو د پښو لاندې کړې وه.

دوی به په جواب کښې وایي چې مونږ کمزوري وو، ایمان مو نه شو ښکاره کولی، په زور او اکراه سره کافرانو د ځانو سره بوتلو، خپل سواد یې راباندې غټ کړ او په بدر کښې یې د مسلمانانو په مقابل کښې وجنګولو نو هیله ده چې زمونږ دا اعتذار منظور کړی شي او د کاملو مسلمانانو په قطار کښې ودرولی شو.

۲ـ مګر ملائک د دوی ذکر شوی اعتذار نه قبلوي او د اعتذار په رد کښې یې وایي چې: ایا د الله ﷻ ځمکه پراخه نه وه چې هجرت مو کړی وی او د کافرانو د تسلط څخه مو خپل ځانونه خلاص

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۳۹؛ زاد المسیر ج۲ ص۱۷۸

(۲) الدر المنثور ج۲ ص۶۴۶؛ صحیح البخاري ج۲ ص۶۶۱

کړي وي نو په دې صورت کښې به نه هغوی د مسلمانانو په مقابل کښې په زور باندې جنګولي وي او نه به يې درباندې خپله تولنه غټه کړې وه.

٣ـ نو ای مؤمنانو! دغه کسان چې د هجرت فريضه د پښو لاندې کوي او د هجرت توان لري، د دوی معذرت د الله ﷻ په نزد باندې قبول نه دی، نو د دوی استوګنځای دوزخ دی، کله چې د دوی روحونه قبض کړی شي نو برابر به دوزخ ته ورخي. هو! کوم کسان چې د الله ﷻ په نزد مستضعفين دي او معذرت يې قبول دی نو هغوی هغه نارينه او زنانه او ماشومان دي چې نه د هجرت کولو وسائل لري او نه د هجرت لاره پېژني، نو دوی دې أميد وکړي چې الله ﷻ به ورته عفوه وکړي او معذرت به يې قبول کړي. او دا څکه چې الله ﷻ عفوه کوونکی او مغفرت کوونکی دی. که الله ﷻ عفوه کوونکی او مغفرت کوونکی نه وی نو د دوی معذرت به يې هم نه وی قبول کړی او بلکې ماشومان به يې هم د ملامتی لاندې راوستلي وي.

نو که بالفرض ذکر شوي حقيقي کمزوري او ناچاره خلک د خپلې ناچارۍ په تشخيص کښې غلط شي چې د هجرت توان لري او دوی په خپلو ځانونو باندې د ناتوانانو ګومان وکړي، نو دوی ته هم د عفوې او مغفرت أميد شته.

توضيحات

١ـ د ځنکدن په وخت کښې د روح قبض کوونکې ملائکې د سرې سره څه خبرې کوي خو چارچاپېره خلک يې نه شي اورېدلی، البته دا هغه وخت دی چې د روح ورکوونکو علاقه د دنياوالو سره وشکېږي او سترګې يې ترې رندې شي. په دې وخت کښې د کافر ايمان نه قبلېږي[١].

سوال جواب

٢ـ که څوک وايي چې: د دغو خلکو (چې ملائکو ترې د ځنکدن په وخت کښې توبيخا پوښتنه کړې ده) څه ګناه وه؟

مونږ وايو چې: که څه هم مفسرينو کرامو د دوی د ګناه په باره کښې متعدد اقوال ليکلي دي[٢]، چې دوی د اسلام څخه وروسته مرتد شوي وه او يا يې ورته په اسلام کښې شک واقع شوی وه، مګر لکه چې د شان نزول څخه معلومېږي مونږ ته دا خبره ښه برېښي چې د دوی ګناه صرف دا وه چې هجرت يې نه وه کړی او د کافرانو سَواد يې غټ کړی وه، او د همدې کبله د دوی د ښه تخجيل دپاره ملائکو جواب ورکړ چې: ﴿ أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ ٱللَّهِ وَٰسِعَةً فَتُهَاجِرُوا۟ فِيهَا ﴾ ايا د الله ځمکه پراخه نه وه چې هجرت مو کړی وی؟

---

(١) التفسيرات الأحمدية ص٣٠٢

(٢) زاد المسير ج٢ ص١٧٩

که بالفرض د دوی گناه "ارتداد" یا "په اسلام کښې شک" وی، نو بیا به یې ورته ضرور ویلي وی چې ایا تاسو د اسلام څخه بهرته نه وئ تاو شوي؟.

د هجرت فرضیت باقي دی

۳_ که څوک وایي چې: ایا هر څوک چې د دار الکفر څخه هجرت ونه کړي هغوی ټول په همدې پیمانه ګناهګار دي؟

موږ وایو چې: د نبي کریم ﷺ په زمانه کښې د مکې معظمې هجرت فرض وه، مګر کله چې مکه معظمه فتحه شوه او د عربستان عمده مناطق د اسلامي حکومت د ولکې لاندې راغله نو هجرت هم ختم شو، د همدې کبله نبي کریم ﷺ د مکې معظمې د فتحې په ورځ وفرمایل چې: «لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا»[۱] د مکې معظمې د فتحې څخه وروسته هجرت نشته مګر جهاد او نیت باقي دي، او کله چې تاسو جهاد ته وغوښتل شئ نو لاړ شئ: یعنې: د مکې معظمې څخه هجرت پای ته ورسېده ځکه چې د مسلمانانو په قبضه کښې راغله.

اما اصل هجرت خو تر قیامته پورې باقي دی، او څوک چې د کافرانو د لاسه خپل دین په ښکاره توګه نه شي عملي کولی په هغه باندې په هره زمانه او په هر ځای کښې هجرت فرض دی، او که دغه فریضه پوره نه کړي نو په ځنکدن کښې به د همغه سوال جواب سره مخامخ شي لکه چې په ایت شریف کښې واضحه شوی دی.

لنډه دا چې ترڅو په دنیا باندې جهاد باقي وي نو د هجرت فرضیت به هم باقي وي. د نبي کریم ﷺ څخه عبد الله بن السعدي پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! هجرت څه وخت قطعه کېږي؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «لَا تَنْقَطِعُ الْهِجْرَةُ مَا قُوتِلَ الْكُفَّارُ»[۲] یعنې: هجرت تر هغه نه قطعه کېږي چې ترڅو د کافرانو سره جهاد روان وي.

په دې باره کښې که څوک د ډېرو احادیثو لوستلو ته شوق لري نو ځینې مفسرینو کرام راغونډ کړي دي[۳] هلته دې مراجعه وکړي.

یادونه

۴_ افغانستان چې د کافرانو د تسلط لاندې راغی او ځینو مسلمانانو هجرت ونه کړ او علاوه په دې د کوم جهادي مطلب د سر ته رسولو نیت یې هم نه درلود، نو هغوی ټول د ذکر شوي ایت شریف د مصداقاتو لاندې راځي او په ځنکدن کښې به د ملائکو د سوال جواب سره مخامخ شوي وي او یا به مخامخ شي.

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۳۳

(۲) سنن النسائي ج۲ ص۱۸۳

(۳) تفسیر القاسمي ج۵ ص۲۰۵

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: الله ﷻ د هجرت د وعيد څخه ماشومان هم په هغو کسانو کښې ذکر کړه چې هغوی ته الله ﷻ عفوه کړې وه او د هجرت په نه کولو باندې يې ونه نيوه. نو پوښتنه دا ده چې د عفوې کلمه خو په هغه ځای کښې ښه ښکاري چې چا ته خطاب متوجه وي خو نيونه ورباندې رانه شي، او ماشومانو ته خو بالکل خطاب متوجه نه دی او مکلف نه دی؟

مونږ وايو چې:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د ولدانو (ماشومانو) څخه مراهقين (بلوغ ته نږدې) ماشومان مطلب دي[1]. مګر دا جواب کمزوری دی ځکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ»[2] يعنې: د درې کسانو څخه قلم پورته کړی شوی دی (مکلف نه دی): د ويده څخه ترڅو چې وينس شي او د ماشوم څخه ترڅو چې محتلم شي او د ليوني څخه ترڅو چې هوښيار شي.

ب: زمونږ په نظر، الله ﷻ د عفوه کړی شوو په ډله کښې ماشومان د دې دپاره ذکر کړه _والله ﷻ أعلم_ ترڅو مسلمانان د هجرت په فرضيت باندې په اکيده طريقه باندې پوه کړي. ته به وايي: چې هجرت په ماشومانو باندې (چې لا مکلف نه دي) هم فرض دی خو الله ﷻ يې معذرت قبول کړ او د وعيد لاندې يې رانه وستل.

﴿وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ يَجِدْ فِي ٱلْأَرْضِ مُرَٰغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَن يَخْرُجْ مِنۢ بَيْتِهِۦ مُهَاجِرًا إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ يُدْرِكْهُ ٱلْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾﴾

[۱۰۰] او هرڅوک چې د الله ﷻ په لاره کښې هجرت وکړي نو په ځمکه کښې به ډېر اوسېدنځای او هم پراخي ومومي.

او هر څوک چې د خپله کوره الله ﷻ ته او د ده پيغمبر ﷺ ته هجرت کوونکی ووځي، بيا (هجرت ځای ته نارسېده) ورته مرګ ورسېږي نو د ده اجر په الله ﷻ باندې ثابت شو. او الله ﷻ ښښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندېنيو ايتونو کښې د هجرت د نه کولو څخه ترهيب (ډار) بيان شوی وه چې جزا يې دوزخ دی، په دې ايت کښې د هجرت کولو ترغيب بيانېږي چې هم به ورته الله ﷻ هجرت ځای مونده کړي

---

(۱) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۵۶

(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۲۴۹

و هم به ورباندې پراخي وروليږي او برسېره پر دې که په لاره کښې وفات شي نو پوره اجر به ورکړي، نه به وايي چې د هجرت خای ته رسېدلی دی.

شان نزول

که څه هم مفسرينو کرامو په دې مقام کښې متعددې پېښې نقلې کړې دي چې د همدغو په سبب باندې ذکر شوی ايت شريف نازل شوی دی⁽¹⁾ خو مونږ د لاندې يوې پېښې په ذکر باندې اکتفاء کوو:

کله چې وړاندېنی [۹۷_۹۹] ايتونه نازل شوه او په وعيداتو باندې يې هغه مسلمانان خبر شوه چې په مکه معظمه کښې اوسېدل او لا هجرت يې نه وه کړی، نو يوه صحابي ﷺ (چې حبيب بن ضمره نومېده او ډېر بوډا وه، مزل يې نه شو کولی) خپلو زامنو ته امر وکړ چې ماته د مدينې منورې په لور باندې حرکت راکړئ. زامنو يې د مدينې منورې په لور په اوږو باندې واخست، خو کله يې چې "تنعيم" نومې خای ته ورساوه هلته وفات شو، او الله ﷻ د نوموړي صحابي ﷺ په باره کښې ذکر شوی ايت شريف نازل کړ او د قيامته پورې يې مسلمانانو ته زېری ورکړ⁽²⁾.

د مطلب خلاصه

۱_ يعني: ای مؤمنانو! په تاسو باندې خو د خپل اصلي وطن څخه جدا کېدل درانه تمامېږي او د دې خطره درسره وي چې د اوسېدلو بل خای به مونده کړو او که نه، مګر دا تشويش د زړونو څخه وباسئ: څکه چې ټوله ځمکه د الله ﷻ ده او د ټولو خلکو زړونه د الله ﷻ په اختيار کښې دي. نو کله چې تاسو د الله په لار کښې هجرت وکړئ، د اوسېداني دپاره به درته داسې خايونه دربه نصيب کړي چې ستاسو دښمنان به ورباندې په غُصه او د خجالت سره به مخامخ شي. او هم به الله ﷻ درته د هر حيثه پراخي په برخه کړي چې روزي به مو پراخه کړي، علم او پوهه به مو زياته کړي او بالآخره نسل به مو ډېر کړي.

۲_ دا هله که تاسو خپل مهاجر خای ته ورسېدئ. که په لاره کښې ستاسو کوم يو وفات شي په داسې حال کښې چې د خپله کوره صرف د الله ﷻ د دين او د نبي کريم ﷺ د نصرت دپاره وتلی دی؛ نو هغه ته الله ﷻ د پوره أجرت وعده ورکوي او ټول اجر يې په خان باندې مني، ته به وايي چې په خپل خان باندې يې واجب کړی دی. او دا څکه چې الله ﷻ بښونکی دی د پخوانيو نيمګړتياوو څخه ورتېرېږي او مهربان دی چې د ناتمامه هجرت اجر د کامل هجرت څخه نه کموي.

توضيحات

۱_ د ﴿ مُرٰغَمًا ﴾ کلمه د مفاعلې د باب څخه اسم ظرف ده او اصلا د "رُغَام" څخه اخستله شوې ده، "رُغَام" ډېرې نرمې خاورې ته وايي⁽³⁾، په عربي لغت کښې "رَغِمَ الْأَنْفُ" په خاورو باندې د پوزې

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۴۳؛ زاد المسير ج۲ ص۱۸۰
(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۱۹
(۳) مفردات الراغب ص۲۰۴

سپېره کول) د خجالت څخه د کنايې په توګه استعمالېږي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې:

په کوم وطن کښې چې د کافرانو غلبه شي نو مسلمانان د خپل دين ښکاره کولو ته نه پرېږدي او غواړي چې خجالت او شرمنده يې کړي. مګر بالمقابل مسلمانان د همدغه کفرستان څخه هجرت کوي او غواړي چې کافران خجالت او شرمنده کړي؛ نو الله ﷻ مؤمنانو ته وعده ورکوي چې په همدغه کشمکش کښې به تاسو په کافرانو باندې برلاسي کړم، تاسو ته به د اوسېدانې ډېر ځايونه در مونده کړم، د خلکو زړونه به درباندې مائل کړم، د هر څه پراخي به درباندې پېرزو کړم، بالآخره د ناتمامه هجرت أجر به پوره درکړم، لنډه دا چې تاسو به په خپل دښمن باندې په مراغمه (شرمنده کولو) کښې په دنيا او آخرت کښې برلاسي کړم.

د الله ﷻ وعدې رښتيا دي

۲ـ الله ﷻ د مهاجرينو سره په لاندې دوه ډولونو وعدې کړې دي:

الف: ځينې په آخرت پورې اړه لري چې د مرګ څخه وروسته تحقق پيدا کوي چې په ذکر شوي ايت شريف کښې ترې په ﴿ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ﴾ سره تعبير کړی شوی دی.

ب: ځينې نورې په دنياوي ژوند پورې اړه لري چې د هرې زمانې مهاجرينو ته په خپلو-خپلو زمانو کښې پوره ورکړی شوې دي.

مونږ په دې مقام کښې د صحابه کرامو ﷺ د زمانې او زمونږ د خپلې زمانې د وعدو د پوره کولو ځو ځو مثالونه محترمو لوستونکو ته وړاندې کوو.

د صحابه کرامو ﷺ د هجرت د وعدو مثالونه

۳ـ د صحابه وو کرامو سره د هجرت د وعدو مثالونه لاندې ولولئ:

الف: خباب بن الارت ﷺ وايي چې: مونږ خو د نبي کريم ﷺ په ملګرتيا د الله ﷻ په لار کښې هجرت وکړ، زمونږ ځينې ملګري وفات شوه او د خپل اجر څخه يې په دنيا کښې هيڅ شی ونه خوړ، او ځينو ملګرو ته مو د هجرت مېوه په دنيا کښې هم پخه شوه چې دوی لګيا دي راغونډوي يې.

مُصعب بن عُمير ﷺ د اولنی ډلې څخه دی، کله چې نوموړی د أحد په غزا کښې شهيد شو نو مونږ د نوموړي د تکفين دپاره د يوه څادر څخه په غير بل شی مونده نه کړ، که سر به مو ورپټاوه پښې به يې ښکارېدې او که پښې به مو ورپټولې سر يې بربنډ پاتې کېده، نو نبي کريم ﷺ راته امر وکړ «أَنْ نُغَطِّيَ رَأْسَهُ وَأَنْ نَجْعَلَ عَلَى رِجْلَيْهِ مِنَ الْإِذْخِرِ»[1] چې سر يې ورپټ کړو او په پښو باندې ورته څه د سرګړي بوټی واچوو.

ب: محمد بن سيرين رحمه الله وايي يو ځلې مونږ د ابو هريره ﷺ ترڅنګ ناست وو، چې د کتان نښې ډولې جامې يې اغوستې وې، په خپله يوه جامه کښې يې پوزه سونړ کړه او بيا يې وويلې چې:

---

[1] صحيح البخاري ج۱ ص۱۷۰

«بَخٍ بَخٍ أَبُو هُرَيْرَةَ يَتَمَخَّطُ فِي الْكَتَّانِ» یعني: واه واه! ابو هریره لا اوس په کتان کښې پوزه سون کوي، په ما باندې داسې وخت هم تېر شوی چې د نبي کریم ﷺ د ممبر او د بي بي عائشې رضي الله عنها د کور په منځکښې به بې هوښه پروت وم، راتلونکي به راته او زما په څټ باندې به يې پل اېښوده او ګومان به يې کاوه چې دا لېوني دی حال دا چې زه به لېوني نه وم «وَمَا هُوَ إِلَّا الْجُوعُ»[1] یعني: بې هوښي به مې د بل شي د کبله نه وه فقط د لوږې د کبله.

ج: الله ﷻ صحابه کرام ﷺ د مستقل او خپلواک حکومت خاوندان جوړ کړه چې ټول عربستان يې د تسلط لاندې ورغی او په پوره ازادۍ سره يې الهي احکام په ځمکه باندې پیاده کړه او د کفر او بوت پرستۍ جرړې يې وويستلې، حتی چې نبي کریم ﷺ وفرمایل: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[2] یقیناً شیطان د دې خبرې څخه نا اُمیده شوی دی چې لمونځ کوونکي به يې عبادت وکړي (چې بیا به بوت پرستي رواج شي) مګر شیطان د دوی په منځکښې د جنګ اچولو کوښښ کوي.

د: دوهم خلیفه (عمر الفاروق ﷺ) د علي ﷺ په مشوره او د نورو صحابه وو کرامو ﷺ په اتفاق د اسلامي تاریخ مبدا د هجرت پیل وټاکه[3].

که څه هم ممکنه وه چې یا يې د نبي کریم ﷺ میلاد او یا بعثت ټاکلی وی خو دوی په دغو دواړو باندې هجرت ته د لومړیتوب حق ورکړ، ځکه چې هجرت د ډېرو پرمختګونو او ترقیو سبب ګرځېدلی وه.

د افغان مهاجرینو د وعدو مثالونه

۴_ مونږ افغانانو ته هم الله ﷻ هجرت د ډېرو ګټو او فائدو سبب جوړ کړ، لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف: د محاربو دولتونو څخه په غیر نور ټول اسلامي او کفري دولتونه يې زمونږ دپاره استوګنځایونه وګرځول.

ب: بني اسرائیلو ته خو الله ﷻ اسماني راشن (من او سلوی) مقرر کړی وه مګر مونږ ته يې زمیني راشن ټاکلی وه، د هغوی راشن همدغه دوه نوعې درلودې (من او سلوی) اما زمونږ په راشن کښې غنم، وریجې، غوړي، کجورې او نور خوراکي شیان موجود وه. برسېره پر دې، لباسونه، خیمې او تجیرونه هم پکښې کله-کله موندل کېده.

ج: په ټوله دنیا کښې سر لوړي شوو او په هر دولت کښې مو عزت او احترام موجود وه، مګر دا بېله خبره ده چې د اوسنی بې اتفاقۍ د کبله مو احترام مخ په سقوط دی.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۶۱؛ صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۸۹

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۱۵

(۳) تاریخ الطبري ج۲ ص۱۱۲

د د قرآن کریم د حافظانو شمېر زرونو ته ورسېد، ترڅو چې زیات شمېر زنانه وو هم حفظ وکړ.

ه د دیني طالبانو او د مدارسو د فارغانو څو څه اندازه نشته، د مهاجرو د مدرسو څخه علاوه

د انصارو مدرسې هم زمونږ په طالبانو باندې ډکې دي.

و په پښتو او دري او بلکې په نورو ژبو باندې زښت ډېر آثار او کتابونه یا ولیکل شوه او یا

وژباړل شوه. په دې برخه کښې د مولوي احمد جان زاهدي احمدزي صیب نوم د یادولو وړ دی چې

په دې کار کښې یې لویه ونډه اخستې ده. الله ﷻ دې ورته اجرونه ورکړي.

ز د حرفو او کسبونو سره اشنا شوو.

ح د هر ډول (سپکې او درنې) وسلې په کارولو باندې پوه شوو.

ط اکثریت مو په خپل مال باندې غنیان شوه، تر دې چې ځینو کونډو او یتیمانو او نورو خلکو

ته د خیریه مؤسسو او تبرعي خلکو څخه میاشتنۍ معاشات وټاکلی شو.

ي بالآخره که مونږ پنځلس لکه شهیدان ورکړه نو بالمقابل مو الله ﷻ اولاده زیاته کړه او

ماشومان ډېر شوه. اُمید دی چې د شهیدانو تشه به ډکه کړي.

زمونږ امید

۵ـ څرنګه چې الله ﷻ مونږ ته په خپل فضل سره دنیاوي وعدې راپوره کړې نو مونږ اُمید لرو

چې اُخروي وعدې به هم راپېرزو کړي او په جنتونو کښې به مو په خپل دیدار باندې سرلوړي کړي

او د ګناهونو څخه به راتېر شي. آمین یا رب العالمین.

﴿ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَوٰةِ إِنْ خِفْتُمْ أَن

يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ

لَهُمُ الصَّلَوٰةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن

وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ

وَأَسْلِحَتَهُمْ ۗ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم

مَّيْلَةً وَاحِدَةً ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا

أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمُ

الصَّلَوٰةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَوٰةَ

إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ كَانَتْ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ كِتَٰبًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا۟ فِى ٱبْتِغَآءِ ٱلْقَوْمِ إِن
تَكُونُوا۟ تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ ٱللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ
وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾﴾

[۱۰۱] او کله چې تاسو په ځمکه کښې سفر وکړئ (هر ډول سفر چې وي) نو په تاسو باندې څه گناه نشته چې خپل لمونځ (د کمیت یا کیفیت په اعتبار سره) قصر کړئ. (نو که تاسو ډاربدلئ چې هغه کسان به مو په فتنه کښې واچوي چې کافر وي. یقیناً کافران ستاسو دپاره ښکاره دښمنان دي.

[۱۰۲] او (یا) کله چې ته پخپله (ای پیغمبره!) په مجاهدینو کښې (حاضر) یې، نو غواړې چې دوی ته لمونځ ودروې نو (مجاهدین په دوه گروپونو باندې تقسیم کړه) نو د دوی یو گروپ دې ستا سره په لمانځه باندې ودرېږي او دوی ټول دې وسله واخلي. نو کله چې دغه گروپ (ستا سره) یوه سجده (رکعت وکړه) نو دوی دې ستاسو شاته (د دښمن خوا ته) شي او هغه بل گروپ دې راشي چې لمونځ یې نه دی کړی نو ستا سره دې لمونځ وکړي او (ټول مجاهدین دې) خپل حفاظت او خپله وسله د ځانو سره واخلي.

(ځکه چې) هغه کسان آرزو کوي چې کافر دي (د دې خبرې چې) کاشکې تاسو د خپلو وسلو او سامانونو څخه غافل شئ نو چې حمله درباندې وکړي، یوه حمله (چې بېخ او بنیاد مو وباسي).

او په تاسو باندې (په دې کښې) څه گناه نشته که چېرې په تاسو پورې څه اذیت وه چې د باران څخه عبارت دی او یا تاسو مریضان یاست چې خپله وسله کېږدئ او خپل (د حفاظت سامان) درسره واخلئ. یقیناً الله ﷻ کافرانو ته سپکوونکی عذاب تیار کړی دی.

[۱۰۳] نو کله چې تاسو لمونځ اداء کړئ (بیا هم د الله ﷻ څخه مه غافل کېږئ) نو الله ﷻ په هر حالت کښې یاد کړئ چې ولاړ یاست او چې ناست یاست او چې په اړخو باندې پراته یاست.

نو کله چې تاسو مطمئن (ډاډه شوئ او ډار مو د منځه لاړ) نو خپل لمونځ ودروئ (د ټولو مشروعو کیفیاتو خیال یې وساتئ). بې شکه لمونځ په مؤمنانو باندې (فرض کړی شوی دی) وخت په وخت فرض کول.

[۱۰۴] او د کافر قوم په لټونه کښې (د جنگ دپاره) سستي مه کوئ (ځکه چې) که تاسو ته درد رسېږي نو یقیناً هغوی هم دردېږي لکه چې تاسو درېږئ ((هغوی هم د غوښې څخه جوړ دي) او تاسو د الله ﷻ څخه د هغه څه اُمید لرئ چې هغوی یې نه لري. او الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

ارتباط

څرنگه چې په وړاندې ایتونو کښې د جهاد او هجرت احکام بیان شوي دي او ښکاره ده چې د جهاد سره په اکثرو وختونو کښې ډار او خوف ملگری وي او د هجرت سره خو مسافرت بالکل لازم

شي دي، نو په دغو ایتونو کښې الله ﷻ د خوف او سفر په لمونځونو باندې توصیه وکړه چې د سهولت دپاره په کیفي او کمي قصر باندې عمل وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای مؤمنانو! کله چې تاسو په ځمکه کښې سفر کوئ چې یا جهاد ته روان یاست، یا هجرت ته مجبور کړی شوي یاست او بالآخره یا د خپل دنیاوي یا اُخروي کارونو د سر ته رسولو دپاره مسافران جوړ شئ، نو تاسو ته په دې کښې څه ګناه نشته چې د لمانځه په کمیت کښې او یا په کیفیت کښې څه لنډون واقع کړئ. دا کار په اول کښې په تاسو باندې درووند تمامیږي مګر تشویش مه کوئ او په کامل اطمنان سره پکښې قصور واقع کړئ.

د لمانځه په کمیت یا کیفیت کښې قصور واقع کول تاسو ته ځکه جائز ګرځولی شوی دی چې کافران مو په فتنه کښې وانچوي. تاسو به په لمانځه باندې په اصلي کیفیت او کمیت سره مشغول یاست او هغوی به د فرصت څخه په استفادې سره درباندې مرګوني برید وکړي. ځکه چې کافران ستاسو ښکاره دښمنان دي، که لاس یې بر شي نو هیڅ صرفه به درباندې ونه کړي.

د لمانځه د کمیت قصور خو څرګند دی چې هر څلور رکعتي لمونځ دوه رکعتونو ته راښکته کړئ، البته چې دغه تخفیف یوازې په درې لمونځونو (ماسپښین، مازیګر، ماسخوتن) کښې تحقق مومي او بس.

۲ـ ای پیغمبره! څرنګه چې د کیفیت قصور د لمانځه د اصلي کیفیت سره ډېر منافات لري نو د دې احتمال ډېر دی چې مؤمنان پکښې د تشویش سره مخامخ شي، نو ته پخپله دوی ته همدغه لمونځ ورکړه چې د یو پلوه دوی مطمئن شي او د بله پلوه یې درڅخه زده کړي، که ته د دوی په ډلې کښې موجودیت ونه لرې هم د سهولت څخه به استفاده وکړی شي.

نو کله چې ته د مؤمنانو په ډله کښې موجودیت لرې او ذکر شوی د ډار حالت درباندې درغی نو مؤمنان په دوه ډلو باندې تقسیم کړه؛ چې یوه ډله وسله په لاس د دښمن مخې ته ودریږي او بله ډله د خفیفې وسلې سره ستا سره د لمانځه یو رکعت وکړي. نو بیا دې د همدغه د یو رکعت خاونده ډله د هغې بلې ډلې په ځای ودریږي او د څارنې دپاره دې پوره وسله واخلي. او بله ډله دې راشي چې تر اوسه یې یو رکعت لمونځ هم نه دی کړی ستا سره دې یو رکعت لمونځ وکړي.

په دغه موقع کښې ستا لمونځ پوره شو، نو ته سلام وګرځوه، درسره مجاهدین دې د لمړنۍ ډلې په ځای دوهم ځل دڅارنې دپاره ودریږي ترڅو هغوی راشي او پاتې یو رکعت هم وکړي او سلام وګرځوي. او بیا لار شئ د بلې ډلې په ځای باندې ودریږئ ترڅو هغوی هم راشي، دوهم رکعت وکړي او خپل لمونځونه تمام کړي.

۳ـ د ډار په وخت کښې ځکه تاسو ته په لمانځه کښې تخفیف جائز کړی شو ترڅو تاسو د یو پلوه د جمعي د لمانځه څخه بې برخې نه شئ او د بله پلوه خپله وسله او خپل سامانونه وساتلی شئ.

که نه نو کافران خو دې ته خوشالیږي چې ستاسو د غفلت څخه استفاده وکړي او په قوي حملې سره درڅخه وسله او سامانونه ونیسي.

۴_ نو ای مؤمنانو! تاسو ته په کار دي چې د جهادي وسائلو حفاظت وکړئ او د تل دپاره د کافرانو په مقابل کښې لمړی درجه احضارات ونیسئ.

هو! په دې کښې درباندې ګناه نشته چې د کوم اذیت د کبله، لکه باران او یا د دې کبله چې مریضان یاست، خپله وسله کېږدئ، خو د دې سره-سره تری غافل کېږئ مه او د ځارنې لاندې یې په همدې حالت کښې هم ولرئ. او دا ځکه چې کافران ستاسو دپاره په دوامداره توګه د فرصت په انتظار دی چې د مرګوني برید لاندې مو راولي او سپک مو کړي، نو ځکه ورته الله ﷻ سپک کوونکی عذاب تیار کړی.

۵_ کله چې تاسو په ذکر شوي کیفیت سره لمونځ اداء کړ نو بیا هم د الله ﷻ د یادو څخه مه غافله کېږئ او په هر حالت باندې الله ﷻ یادوئ، که ولاړ یاست، که ناست یاست او بالآخره یا ملاست یاست، ترڅو مو زړونه ارام ونیسي، او د جنګ په حال کښې قلبي ارام د بل هر شي څخه مفید او ګټور دی.

۶_ ای مؤمنانو! ستاسو دپاره صلاة الخوف د ضرورت په بنا تجویز شوی دی، نو کله مو چې ضرورت رفعه شو او د ډار حالت د منځه لاړ نو بیا خپل لمونځونه د ټولو حقوقو سره په پښو باندې ودروئ. ځکه چې لمونځونه تاسو د بدو کارونو څخه منعه کوي او د ایمان رڼا درباندې اضافه کېږي، د همدې کبله په مؤمنانو باندې لمونځونه وخت په وخت فرض کړی شوی دی ترڅو تقریباً په ټولو حالاتو باندې اشتمال ولري.

۷_ ای مؤمنانو! تاسو ته هیڅ مناسب نه دي چې د کافرانو سره په جنګ کښې سستي او تنبلي وکړئ، حال دا چې ستاسو سره په جنګ کښې کافران هیڅ صرفه نه کوي، سره د دې چې تاسو دواړه جانبه انسانان یاست یو جانب هم د اوسپنې څخه نه یاست جوړ شوي، په کوم شي باندې چې یو جانب دردېږي په هغه باندې بل جانب هم بې درده نه پاتې کېږي.

مګر ای مؤمنانو! څرنګه چې تاسو د الله ﷻ څخه اُمیدونه لرئ او هغوی اُمیدونه نه لري، صرف د دنیا دپاره جنګېږي، نو په کار دي چې تاسو د هغوی څخه په جنګ کښې کلک او با ثُباته اوسئ، الله ﷻ پوه دی ستاسو دواړو جانبو کیفیت ورته ښه معلوم دی او هم الله ﷻ د حکمت خاوند دی په تاسو باندې یې د حکمت په بنیاد جهاد فرض کړی دی نه د عبث په توګه.

توضیحات

۱_ د ﴿ ضَرَبْتُمْ ﴾ کلمه د "ضَرْب" څخه اخستله شوې ده، "ضَرْب" وهلو ته وایي، هغه څوک چې مزل کوي نو ځمکه په پښو باندې وهي. څرنګه چې په دې مقام کښې د ﴿ ضَرَبْتُمْ ﴾ سره د "فِيْ سَبِيْلِ اللهِ" تکی نه دی نازل شوی نو ځکه په ځمکه باندې ټولو سفرونو ته شاملېږي، برابره خبره ده چې دیني

سفرونه وي او که دنیاوي. د همدې کېله ځینو مفسرینو کرامو[١] د سفرونو ډولونه تقریبًا دولسو ته رسولي دي، نو که څوک یې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وکړي.

قَصر څه ته وايي؟

۲ـ د ﴿ أَن تَقۡصُرُواْ ﴾ کلمه د "قَصر" څخه اشتقاق شوې ده او "قَصر" لنډون ته وايي، چې په مقابل کښې یې "طُول" (اوږدوالی) استعمالېږي[٢]، په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د لمانځه قصر په دوه معناوو باندې تفسیر کړی دی چې یو قَصر د کمیت په اعتبار سره دی او بل قصر د کیفیت په لحاظ سره، مونږ غواړو چې د دواړو ډولونو څه شرحه محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو.

قصر د کمیت په اعتبار سره

۳ـ جمهور مفسرین کرام وايي چې: دلته د کمیت په اعتبار سره د لمانځه قصر مراد دی. یعني په اول ایت کښې د مسافر لمونځ مطلب دی، چې د څلور رکعتیز لمانځه کمیت به د څلورو څخه دوه وو ته را قصر کړي. او دا ځکه چې نبي کریم ﷺ ته د تجارانو یوه ډله ورغله او پوښتنه یې ترې وکړه چې: «يَا رَسُولَ اللهِ إِنَّا نَضْرِبُ فِي الْأَرْضِ فَكَيْفَ نُصَلِّي» ای د الله ﷺ پیغمبره! مونږ په ځمکه کښې سفرونه کوو، نو لمونځ څرنګه وکړو؟ نو ذکر شوی ایت شریف د ﴿ أَن تَقۡصُرُواْ ﴾ پورې نازل شو[٣].

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: د مسافر دپاره خو د لمانځه قصر د خوف (ډار) پورې مشروط نه دی حال دا چې د ایت شریف دا ټکړه ﴿ إِنۡ خِفۡتُمۡ أَن يَفۡتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾ خو د قصر په مشروطیت باندې دلالت کوي، نو معلومه شوه چې دلته د کمیت قصر مطلب نه دی؟

مونږ وایو چې:

الف: د ایت شریف ذکره شوې ټکړه د ما بعد (صلاة الخوف) مشروطیت لازموي نه د صلاة السفر. ځکه چې د ذکرې شوې ټکړې د نزول څخه یو کال وروسته صحابه کرامو ﷺ د نبي کریم ﷺ څخه د صلاة الخوف په باره کښې پوښتنه وکړه نو د ﴿ إِنۡ خِفۡتُمۡ ﴾ څخه آن تر ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابٗا مُّهِينٗا ﴾ پورې نازل شو[٤] او صلاة الخوف یې تشریح کړ.

په دې تقدیر به ﴿ إِنۡ خِفۡتُمۡ أَن يَفۡتِنَكُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ ﴾ معطوف علیه شي او ﴿ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمۡ فَأَقَمۡتَ لَهُمُ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ به ورباندې معطوف شي، او د دواړو شرطونو دپاره به ﴿ فَلۡتَقُمۡ طَآئِفَةٞ مِّنۡهُم ﴾ الآية جزا واقع شي. او ﴿ إِنَّ ٱلۡكَٰفِرِينَ كَانُواْ لَكُمۡ عَدُوّٗا مُّبِينٗا ﴾ به معترضه جمله جوړ شي.

---

(١) تفسیر القرطبي ج٥ ص٣٥٠
(٢) مفردات الراغب ج٢٠ ٤٢٠
(٣) تفسیر الطبري ج٤ ص٢٤٤
(٤) تفسیر البغوي ج١ ص٤٧٢

ب: که بالفرض ومنو چې ذکره شوې تکره په نزول کښې وروسته نه ده، نو بیا دا جواب کوو چې د احنافو رحمهم الله په نزد خو د شرط نشتوالی د مشروط په نشتوالي باندې دلالت نه کوي، بلکې مشروط په سکوت کښې پریږدي. نو دلته بې حاصل داسې کېږي چې: د خوف په حالت کښې د مسافر لمونځ په ایت شریف کښې شرحه شو چې باید قصر شي، اما د امن حالت په سکوت کښې پاتې دی چې قصر شي او که نه، مګر په احادیثو کښې شرحه شوی دی چې باید د امن په حالت کښې هم قصر شي. نو په دې تقدیر د مسافر د لمونځ قصر نیمایي په ایت باندې ثابت شوی دی او پاتې نیمایي په احادیثو باندې ثبوت ته رسېدلی دی. یعنې د امن په حالت کښې.

د شوافعو رحمهم الله په نزد خو د مسافر د لمانځه قصر کول دواړه خواوې په ایت ثابتې دي، ځکه چې دوی وایي: په دې مقام کښې د ﴿ إِنْ خِفْتُمْ ﴾ شرط د مشروط په نشتوالي دلالت نه کوي که څه هم په نورو ځایونو کښې یې کوي، ځکه چې دغه شرط د احتراز دپاره نه بلکې د عادت د کبله ذکر شوی دی. یعنې په هغې زمانه کښې عادت دا وه چې په سفرونو کښې به د کافرانو د پلوه د مؤمنانو دپاره خوف موجود وه.

د دې ډول شرط نظیر دا دی چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلَا تُكْرِهُوا۟ فَتَيَـٰتِكُمْ عَلَى ٱلْبِغَآءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا ﴾ [النور:۳۳] یعنې: تاسو خپلې وینځې په زناکارۍ باندې مه مجبوروئ که دوی د پاک لمنۍ اراده درلوده. دلته خو دا مطلب نه دی چې که وینځو د پاک لمنۍ اراده نه درلوده نو بیا یې په زنا باندې د مجبورولو څه باک نشته، مګر په هغه وخت کښې عادت دا وه چې هغوی به په پاک لمنو وینځو باندې په زور سره زناکاري کوله چې پیسې ورباندې واخلي.

یادونه

۵ـ که څه هم مونږ د سفر په باره کښې د [البقرة:۱۸۴] ایت لاندې څه معلومات لیکلي دي، چې باید یو ځل وکتل شي، مګر په دې مقام کښې دومره ورزیاتوو چې د احنافو رحمهم الله په نزد قصر کول واجب دي او د نورو مذاهبو خاوندان یې ښېنې افضل ګڼي، ځینې یې سنت بولي او بالآخره ځینو ته قصر او اتمام دواړه یو برابر ښکاري(۱).

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې: دلته خو د قصر په باره کښې د ﴿ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ ﴾ کلمه نازله شوې ده، یعنې ګناه پکښې نشته، نو دا خو د حنفي مذهب سره منافي ښکاري؟

مونږ وایو چې: کله-کله د وجوب څخه هم په عدم جناح سره تعبیر کېږي، لکه چې د [البقرة:۱۵۸] ایت لاندې د صفا او مروه د سعي په هکله یې بیان تېر شوی دی. د نور تحقیق دپاره دې د فقهې کتابونو(۲) ته مراجعه وکړی شي.

(۱) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۱۸؛ تفسیر المدارک ج۱ ص۳۴۳؛ تفسیر کبیر ج۱۱ ص۱۸
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۵۳

قصر د کیفیت په اعتبار سره

۷ـ ځینې مفسرین کرام وایي چې: ذکر شوي دواړه ایتونه د صلاة الخوف په باره کښې نازل شوي دي او د قصر څخه کیفي قصر مطلب دي چې په اولني ایت کښې مبهم دی او په دوهم ایت کښې تفسیر شوی دی او د مسافر لمونځ په دې مقام کښې هیڅ مطرح نه دی، بلکې د مسافر دپاره د لمانځه قصر کول په احادیثو ثابت دی چې ټول اُمت وربانديې اجماع کړې ده[1]، د همدې کبله إمام البخاري علیه الرحمة د صلاة الخوف د عنوان لاندې ذکر شوي دواړه ایتونه لیکلي دي[2]، او کیفي قصر ته یې اشاره کړې ده.

یادونه

۸ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿ٱلصَّلَوٰةَ﴾ کلمه څلور ځله ذکره شوې ده، چې په دوهم او دریم ځای کښې خو یقیناً صلاة الخوف مراد دی او په څلورم کښې هم صلاة السفر مرادول مزه ناک نه دي ځکه که بالفرض دلته صلاة السفر مراد وی نو د ﴿ٱطۡمَأۡنَنتُمۡ﴾ په عوض به "إذا أقمتم" او د ﴿فَأَقِيمُوا﴾ په عوض به "فَأَتِمُّوا" نازل شوی وی، یعنې: کله چې تاسو د سفر څخه مقیم شوئ نو لمونځ تمام کړئ. نو معلومه شوه چې په اول ځای کښې هم صلاة الخوف مطلب دی او صلاة السفر مطلب نه دی.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: که د قصر څخه کیفي قصر مراد شي نو لازمه به شي چې صلاة الخوف په سفر پورې خانګړې شي، لکه چې ﴿وَإِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ وربانديې دلالت کوي، حال دا چې په دې خو هیڅوا قول نه دی کړی؟

مونږ وایو چې: د دغه شرط نشتوالی د احنافو علیهم الرحمة په نزد د مشروط په نشتوالي باندې دلالت نه کوي او د شوافعو علیهم الرحمة په نزد دا شرط عادي شرط دی مخالف مفهوم ترې نه څرګندېږي، لکه چې لږ وړاندې د کمي قصر په شرحه کښې تېر شوه.

تبصره

۱۰ـ که څه هم د احنافو علیهم الرحمة څخه ځینو علماوو کرامو همدغه دوهم تفسیر غوره کړی دی[3]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې دواړه تفسیرونه سره یو تربله څه منافات نه لري، چې د ﴿أَن تَقۡصُرُوا۟ مِنَ ٱلصَّلَوٰةِ﴾ څخه ما یطلق علیه القصر واختلل شي، برابره خبره ده چې د کم په اعتبار سره وي او که د کیف. ځکه چې د ایتونو سوق لکه څنګه چې د جهاد په باره کښې راروان دی همدارنګه د سفر

---

(۱) اضواء البیان ج۱ ص۳۰۲، التفسیرات الأحمدیة ص۳۰۷
(۲) صحیح البخاري ج۱ ص۱۲۸
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۵۲

حالت یې هم د نظره نه دی غورزولی او د هجرت بیان یې هم کړی دی. علاوه په دې په اکثرو وختونو کښې د ډار حالت په مسافرانو باندې ډېر پېښېږي، نو که خوف او سفر دواړه سره په یو وخت کښې تحقق ومومي نو بیا خو هیڅ خبره نشته.

لنډه دا چې که قصر الصلاة عام واخستل شي نو د ایت شریف فائده به عامه شي او په ﴿ فَإِذَا ٱطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُواْ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ کښې به د یوې نوعې (کیفي قصر) په اعتبار سره ورته اطمنان او اقامت دواړه منسوب شوي وي، او دا کار په عربیت کښې څه نا اشنا کار نه دی، لکه چې سړی وایي: "اَلْحَيَوَانُ نَاطِقٌ" حیوان خبرې کوونکی دی. یعنې: انسان خبرې کوونکی دی.

د صلاة الخوف صورتونه

۱۱ـ څرنګه چې صلات الخوف د ضرورت په بنا جائز ګرځولی شوی دی او ضرورت د حالاتو په اعتبار سره مختلف کېږي، نو طبعي ده چې د صلات الخوف صورتونه هم مختلف شي چې مونږ یې په لاندې عمده ګروپونو باندې ویشو:

الف: کله د جنګ حالت وي چې بالفعل مجاهدین په وهلو او ټکولو باندې بوخت وي. په دې حالت کښې د احنافو علیهم الرحمة په نزد لمونځ نه اداء کېږي بلکې بل وخت ته باید پرېښودلی شي. دغه لمانځه ته صلاة المسایفه وایي.

ب: کله د جنګ حالت وي خو بالفعل په جنګ باندې پیل نه وي شوی مګر دومره فرصت هم نه وي چې مجاهدین په دوه ګروپونو باندې ووېشلی شي ترڅو دوی په نوبت سره په لمانځه مشغول شي او څینې نور د دښمن په مقابل کښې ودرېږي، نو په دغه حالت کښې باید لمونځ په اشاره اداء کړی شي. ذکر شوي دواړه صورتونه د [البقرة:۲۳۹] لاندې بیان شوي دي، والحمد لله ﷻ.

ج: کله د جنګ حالت وي خو د مجاهدینو په دوه ګروپونو باندې وېشل ممکن وي، چې همدغه دریم صورت ته په ذکر شوي ایت کښې اشاره شوې ده.

د صلاة الخوف کیفیتونه

۱۲ـ څرنګه چې نبي کریم ﷺ په متعددو غزاګانو کښې د خوف لمونځ اداء کړی دی چې نومونه یې دا دي:

۱ـ د ذات الرقاع غزا، ۲ـ د عسفان غزا، ۳ـ د نجد غزا، ۴ـ د بطن نخلې غزا، ۵ـ د ذي قرد غزا[۱]

او څینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې په لسو ځایونو کښې یې ذکر شوی لمونځ اداء کړی دی[۲]، نو د همدې کبله پکښې ګڼ شمېر کیفیات روایت شوي دي، حتی چې څینې علماوو کرامو

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۵۰
(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۶۵

آن ظاهرښتو کیفیتونو ته رسولي دي چې په ځینو تفاسیرو کښې یوازې یوولس کیفیتونه[۱] او په ځینو کښې یوازې شپږ کیفتونه شرحه شوي دي او همدغه شپږ کیفیتونه یې اصول ګڼلي دي[۲]، که څوک غواړي چې په تفصیل باندې یې ولولي نو هملته دې مراجعه وکړي.

مونږ دلته فقط همدومره لیکو چې د صلاة الخوف کوم کیفیت چې مونږ د مطلب په خلاصه کښې ذکر کړی دی همدغه د ابو حنیفه رحمه الله مذهب دی. او د ایت شریف څخه بې تکلفه په ډېره ښه وجه باندې څرګندېږي، او د احنافو په فقهي کتابونو کښې ځای په ځای ذکر شوی دی[۳]، د همدې کبله یې نورې شرحې ته څه اړتیا نه ګورو.

صلاة الخوف په کابل کښې

۱۳ـ که څه هم ځینې علماء کرام د ﴿ وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ ﴾ څخه معلوموي چې صلاة الخوف د نبي کریم ﷺ د موجودیت پورې خاص دی. دوی د "فِيهِمْ" ضمیر ټولو مسلمانانو ته راجع کوي حال دا دی چې دغه ضمیر خو همغې ډلې مجاهدینو ته راجع دی چې ذکر شوی دار ورته متوجه وي مګر دا ډول تحلیل درست نه دی. ځکه چې:

الف: د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته د امت دیني مشران د ده نائبان دي د همدې کبله دوی د مسلمانانو څخه د زکات په راغونډولو مکلف دي که څه هم د زکات د غونډولو امر نبي کریم ﷺ ته شوی دی، چې: ﴿ خُذْ مِنْ أَمْوَٰلِهِمْ صَدَقَةً ﴾ [التوبة: ۱۰۳] یعني: (ای پیغمبره!) د مسلمانانو د مالونو څخه زکات واخله. نو ځکه د صلاة الخوف مشروعیت په قرآن کریم کښې نازل شو ترڅو د قیامته پورې ټول امت ترې استفاده وکړي، که بالفرض د نبي کریم ﷺ د خواصو څخه وی نو بیا به یې مشروعت په قرآن کریم کښې نه وی نازل شوی. لکه څنګه چې د صوم الوصال مشروعیت په قرآن کریم کښې نه دی نازل شوی.

"صَوْمُ الْوِصَالِ" هغه روژې ته وایي چې یوه روژه د بلې روژې سره وصل کړی شي او په منځکښې یې نه ماښامی وکړی شي او نه چرګ بانګی، بلکې په یو چرګ بانګي باندې آن د دوهمې ورځې د ماښامه پورې روژه ونیسي. دا ډول روژه د نبي کریم ﷺ د خواصو څخه وه او خپل امت یې ترې منعه کړی دی[۴].

ب: د نبي کریم ﷺ وفات څخه وروسته صحابه وو کرامو هم صلاة الخوف اداء کړی دی. د وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

---

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۴۹

(۲) تفسیر المنار ج۵ ص۳۷۵

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۵۷؛ بدائع الصنائع ج۱ ص۲۴۳

(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۲۶۳

اول: عبد الرحمن بن سمره ﷺ د مجاهدینو سره په کابل کښې صلاة الخوف اداء کړی دی[۱].
نوموړی صحابي ﷺ په یو دېرش (۳۱) هجري کال کښې کابل فتحه کړ (چې اوسېدونکي یې بوت پرستان وه) او هلته یې داسې یو بوت هم میده میده کړ چې مجسمه یې د سرو زرو او سترګې یې د یاقوتو څخه جوړې وې[۲].

نوموړی صحابي ﷺ د فتحې څخه وروسته بېرته ستون شو او تقریباً په پنځوس (۵۰) هجري کال په بصره کښې وفات او هملته دفن شو[۳]، نو دا خبره غلطه مشهوره ده چې نوموړی صحابي د کابل ښار په منځکښې د پاخه سړک په غاړه باندې دفن شوی دی، چې اوس په خلکو کښې په "شاه دو شمشېره" باندې شهرت لري.

دوهم: سعید بن العاص ﷺ د طبرستان په غزا کښې د خپلو ملګرو مجاهدینو څخه پوښتنه وکړه چې په تاسو کښې د نبي کریم ﷺ سره کوم یوه صلاة الخوف اداء کړې دی؟ حذیفه ﷺ جواب ورکړ چې ما اداء کړې دی. نو حذیفه وړاندې شو او مجاهدین یې په دوه ټولګیو ووېشل او صلاة الخوف یې اداء کړ[۴]، او هیچا ورباندې اعتراض ونه کړ.

درېم: په ذکر شوي ایت شریف کښې نبي کریم ﷺ د دې دپاره نه دی مخاطب کړی شوی چې صلاة الخوف په همده ﷺ پورې خانګړې وګرځي، بلکې د دې کبله چې د ایت شریف د نزول په وخت کښې نبي کریم ﷺ د جنګ په میدان کښې حاضر وه. أبو عیاش ﷺ وایي چې مونږ د عسفان په غزا باندې مشغول وو او په مقابل کښې مو د مشرکانو لښکر وه چې قومندان یې خالد وه (تر هغه وخت پورې د "رضي الله عنه" لائق نه وه جوړ شوی)، مونږ ته نبي کریم ﷺ د ماژپښین لمونځ راکړ، نو مشرکانو ارمان وکړ چې کاشکې د لمانځه په حالت کښې مو پرې حمله کړې وی. بیا یې فیصله وکړه چې د مازدیګر په لمانځه کښې به پرې حمله کوو، دغه لمونځ دوی ته ډېر ګران دی.
نو جبرائیل امین ذکر شوي ایتونه رانښکته کړه او د مازدیګر لمونځ مو په ښودلې شوې طریقه باندې اداء کړ[۵].

هېر مو نه شي!

۱۴_ هېر مو نه شي چې د ﴿ وَلْيَأْخُذُوٓاْ أَسْلِحَتَهُمْ ﴾ په جمله کښې د ضمائرو د مرجع په اعتبار سره مفسرینو کرامو لاندې دوه ډوله تفسیرونه کړي دي[۶]:

---

(۱) سنن ابي داود ج۱ ص۱۷۷
(۲) تاریخ ابن خلدون ج۲ ص۱۳۳
(۳) الاستیعاب ج۲ ص۳۹۴
(۴) سنن النسائي ج۱ ص۲۲۸
(۵) اسباب النزول للواحدي ص۱۲۰
(۶) البحر المحیط ج۴ ص۴۹

الف: ځارونکي ډله دې وسله واخلي، ځکه چې د ځارنې سره د وسلې اخستل ښه مناسب دي.
ب: لمونځ کوونکې ډله دې وسله واخلي، ځکه چې د ضمائرو مرجع نژدې ده.
مونږ ته دا بهتره ښکاري چې ضمائر مؤمنانو ته راجع شي ترڅو دواړو ته شامل شي، نو د معنی حاصل به يې داسې شي چې: ټول مؤمنان دې وسله نه غورزوي او د ځانو سره دې ولري، برابره خبره ده چې لمونځ کوونکي ټولګی وي او که ځارونکې ډله. البته چې د لمونځ کوونکې ډلې په هکله به داسې وسله مراده وي چې د لمانځه اداء کول ورسره صورت نیولی شي، چې ثقیله وسله نه وي او بل لمونځ کوونکي ته ضرر جوړ نه شي.

ایا د وسلې اخستل واجب دي؟

١٥ـ که څه هم د أحنافو علیهم الرحمة په نزد د وسلې اخستل مستحب دي[1]، مګر د راتلونکي مضمون څخه څرګندېږي چې د وسلې اخیستل واجب دی، ځکه چې الله ﷻ یوازې د معذرتونو د کبله د وسلې ایښودلو ته اجازه ورکړې ده او بس.
د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روايت دی چې عبد الرحمن بن عوف ﷺ زخمي شوی وه او د وسلې د پورته کولو توان یې نه درلود. نو الله ﷻ دا جمله نازله کړه[2] چې: ﴿وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ﴾ الآية
یعني: په تاسو باندې ګناه نشته چې څه تکلیف ولرئ، لکه چې باران وي او یا مریضان یاست، چې خپلې وسلې کېږدئ مګر د دې سره ـ سره د کافرانو د حملې څخه بې غمه کېږئ مه.

﴿إِنَّآ أَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَآئِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَٱسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تُجَٰدِلْ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ ٱللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ ٱلْقَوْلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾﴾

[١٠٥] (ای پیغمبره!) یقینًا مونږ په حقه سره تاته کتاب (قرآن کریم) درنازل کړی دی، د دې دپاره چې د خلکو په منځو کښې په هغه حکم باندې فیصله وکړې چې الله ﷻ درښودلی دی (د جلي یا خفي وحې په توګه)، او ته (ای پیغمبره!) د خیانت کارو دپاره جګړه کوونکی مه جوړېږه.
[١٠٦] او د الله ﷻ څخه بښنه وغواړه بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[1] تفسير المدارك ج١ ص٣۴۴
[2] صحيح البخاري ج٢ ص٦٦١

[۱۰۷] او د هغو خلکو د طرفه (د مقابل طرف په ضرر) جګړه هم مه کوه چې هغوی د خپلو ځانونو سره خیانت کوي (په ګناهونو باندې یې اخته کوي). یقیناً الله ﷻ نه هغه څوک خوښوي چې هغه پوره خیانتګر وي او نه هغه څوک چې هغه سخت ګناهګار وي.

[۱۰۸] دوی د خلکو څخه (خپل ځانونه) پټوي او د الله ﷻ څخه (خپل ځانونه) نه پټوي (یعنې د الله ﷻ څخه نه شرمیږي) حال دا چې الله ﷻ د دوی سره په هغه وخت کښې هم (په علم او قدرت سره موجود) وه چې دوی د شپې هغه خبره غوټه کوله کومه چې الله ﷻ یې نه خوښوي. او الله ﷻ په هغه کارونو باندې چې دوی یې کوي، احاطه کوونکی دی.

ارتباطونه

۱ـ د دې سورت [۶۰] ایت څخه را په دې خوا د منافقانو په باره کښې بحث راروان دی، مګر د څه مناسباتو د کبله خای په خای په ضمني توګه مسلح جهاد، هجرت، قتل خطا، قتل عمد، صلاة السفر، صلاة الخوف او ځینو نورو قضایاوو ته بحث انتقال شو، کله چې ضمني بحثونو اختتام وموند نو په ذکر شوو ایتونو کې دا دی بیا د منافقانو بحث پیل کیږي.

۲ـ په نژدې ایتونو کښې د صلاة الخوف بحث تیر شو چې مسلمانان پکښې په غوږ وهلي شوي وه چې د دښمنانو د مکرونو او دسیسو څخه مه بې غمه کیږئ او په خپله وسله او جنګي سامانو باندې زیاته پاملرنه وکړئ، په دې ایتونو کښې ارشاد کیږي چې ستاسو د دښمنانو مکرونه یوازې د جنګ په حالاتو پورې انحصار نه لري، بلکې هغوی په هر حالت کښې تاسو ته د ضرر رسولو اراده لري او د خپلو جاسوسانو او ارتباطیانو په سلسله غواړي چې تاسو لا څه چې ستاسو پیغمبر ﷺ هم په خطاکاریو باندې اخته کړي. تاسو خو دغې لاندې قیصې ته لږ څه توجه وکړئ. لنډه دا چې هلته د ګرم جنګ بیان وه او دلته سوړ جنګ شرحه کیږي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې څو حادثې د متعددو روایتونو په ضمن کښې مفسرینو کرامو او محدثینو کرامو لیکلي دي، مګر په دقیق نظر سره څرګندیږي چې د ټولو حادثو مرجع دوه قیصو ته کیږي، چې یوه د خیانت قیصه ده او بله د غلا قیصه، مونږ په دې مقام کښې د هرې یوې قیصې د عمده مطالبو په لیکنه باندې اکتفاء کوو ترڅو د ایتونو په تفسیر کښې راسره لاس وکړي.

د خیانت قیصه

یو سړی وه چې طعمه نومېده او کلمه طیبه یې ویلې، خپل ځان یې مسلمان معرفي کاوه، نوموړي سړي ته یوه یهودي یوه زغره امانته کېښودله، او د خپل کور په کوم ځای کښې چې نوموړي زغره وساتله هغه ځای یهودي ته هم معلوم وه. بله ورځ د نوموړي څخه یهودي د خپل امانت غوښتنه وکړه، خو نوموړی پرې منکر شو چې زما سره تا بالکل څه شی د امانت په توګه نه دی ایښی.

يهودي خپل قوميان او دوستان راټول کړه او ورته يې وويلې چې ماته د نوموړي په کور کښې د خپل امانت د ساتنې ځای هم معلوم دی چې په فلانې ځای کښې مو دفن کړی دی، راځئ چې د نوموړي کور ته ورشو او امانت ترې بيا وغواړو.

نوموړی طعمه ناسی خبر شو چې اوس يې کور تالاشي کېږي، نو امانته زغره يې د ابو مُليل کور ته ورواچوله چې د ده په کور کښې يې هيئت مونده نه کړي.

هيئت د پلټنې په ترڅ کښې د نوموړي په کور کې نه بلکې د ابو مُليل په کور کښې مونده کړه، نه به وايي چې يهودي په نوموړي باندې غلطه دعوه کړې وه او په ناحقه باندې يې د خيانت د اتهام لاندې راوستلی وه او اصل امانتګری او يا غل ابو مُليل وه!

نوموړي طعمه خپل قوميان او څه انصار مسلمانان نبي کريم ﷺ ته بوتله او ورته يې وويلې چې يهودي کافر په مسلمان باندې دروغ تړلي دي او بې ځايه د مسلمانانو نوم بدي کوي، ای د الله ﷺ پيغمبره! زمونږ هيله دا ده چې ته ټولو خلکو ته د طعمه پاکي او دينداري اعلان کړې او ملامته په يهودي باندې ورواچوي چې په نوموړي يې ناحقه دعوه کړې وه.

امکان لري چې نبي کريم ﷺ به ذکر شوي اعلان ته زړه نا زړه وه چې د طعمه په برائت باندې خلک خبر کړي او ټوله ملامته سراسري په يهودي باندې ورواچوي، چې ذکر شوي ايتونه نازل شوه او ټوله ماجرا ښه پوره شرحه شوه[1].

سوال جواب

که څوک وايي چې: ايا په ذکره شوې قيصه کښې د ابو مليل څخه پوښتنه ونه شوه؟

مونږ وايو چې: زمونږ په نظر خو نه ده راغلې چې د ده څخه به پوښتنه شوې وي خو بالفرض که ابو مُليل د استنطاق لاندې راغلی وي هم هغه ته څه داسې خبره څرګنده نه وه چې موضوع ورباندې حل شوې وی، خکه چې ده ته خو د زغرې ورواچونکي اشخاص معلوم نه وه چې څوک دي، طعمه دا کار کړی دی او که بل غله؟ او بالآخره پخپله ابو مُليل هم د اتهام لاندې راتلای شو، مګر دا بېله خبره ده چې يهودي ورباندې دعوه ونه کړه.

د غلا قيصه

څو ورونړه چې بِشر، بُشَير او مبشر نومېده، او د أبيرق زامن وه. دوی د رفاعه ﷺ د کوره څه خوراکي شيان او زغره غلا کړې وه. رفاعه ﷺ د خپل وراره (قتاده ﷺ) په ذريعه په غله پسې پلټنه وکړه، د څه شواهدو وروسته يې په بشر باندې اشتباه راغله چې د شپې يې په کور کښې رڼا ليدلې شوې وه. بشر د غلا پړه په لبيد ﷺ باندې ورواچوله چې دا کار مونږ نه دی کړی هغه کړی دی، مونږ خکه بېګاه شپه په خپل کور کښې رڼا کړې وه چې څه ضرورت مو درلوده، رڼا خو د غلا دليل

(١) تفسير الطبري ج٣ ص٢٦٨

نه دی. خو کله چې لبید وربانديې توره راوویستله نو د خپلې خبرې څخه منکر شو، چې ما ته غل معلوم نه دی.

بیا بشر خپل خان ته د برائت ورکولو په خاطر څه جرګه راټوله کړه چې په جرګه کښې د بشر د نره زوی أسیر بن عروه هم شامل وه چې ډېر چالاکه او خوله ور سړی وه.

ذکره شوې جرګه یې نبي کریم ﷺ ته بوتله چې د خپل خان دپاره ترې برائت واخلي او ټوله ملامته په قتاده ﷺ باندې ورواچوي چې بې دلیله یې په مونږ باندې د غلا دعوه کړې ده.

نبي کریم ﷺ قتاده ﷺ په قهر امېزه لهجه باندې مخاطب کړ چې په څه دلیل سره په بشر او د ده په وروڼو باندې د غلا اتهام لګوې؟ نو ذکر شوې ایتونه نازل شوه او غل څرګند شو چې بشر دی[۱].

تبصره

مونږ ته داسې برېښي چې ذکر شوې ایتونه به د دواړو حادثو د پېښېدلو څخه وروسته نازل شوي وي، چې دغه یوه منافق به هم په امانت کښې خیانت کړی وي او هم به یې د رفاعه ﷺ د کوره غلا کړې وي. خکه چې خینې مفسرین کرام وايي چې یوازې بُشَیر غلا کړې وه، چې کنیه نوم یې ابو طعمه وه، او پلار یې أبیرق نومېده[۲].

او څه لرې نه ده چې د خینو راویانو د پلوه د "أبو" توری غورزولی شوی وي او ټوله قیصه یې د أبو طعمه په عوض د طعمه په نامه باندې شرحه کړې وي. مونږ خکه ګومان کوو چې په دواړو قیصو کښې جنایتکار یو سړی دی چې:

الف: په ایتونو کښې د ذکر شوې جنایتکار څخه په ﴿ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴾ سره تعبیر کړی شوی دی، چې د جنایت په تکرار باندې دلالت کوي چې جنایت یې بالکل طبیعت جوړ شوی وي.

ب: یو ځل عمر الفاروق ﷺ د یوه غله د لاس په پرېکولو باندې حکم وکړ، د غله مور راغله او ژړل یې چې دا ځل یې عفوه کړه او دا یې لمړنی ځل غلا ده، بیا به غلا نه کوي.

خلیفه ﷺ وویلې چې: «كَذَبْتِ إِنَّ اللهَ لَا يُؤَاخِذُ عَبْدَهُ فِي أَوَّلِ مَرَّةٍ»[۳] دروغ وايې (چې دا یې اوله غلا ده)، یقیناً الله ﷻ خپل بنده په اول ځل کښې نه نیسي (نه یې رسوا کوي نو کله چې ستا د زوی غلا رسوا شوه نو معلومه شوه چې نور جنایات یې هم کړي دي).

نو د أبیرق زوی هم خکه رسوا شو چې حرفوي جنایتکار وه.

د توجه وړ څه شرحه

څرنګه چې د احکامو په استنباط کښې د ایتونو شان نزولونو ته او د احادیثو مواردو ته نه کتلی کېږي، بلکې عمومي مفاهیم په نظر کښې نیولی کېږي، نو الله ﷻ د ذکر شوو دواړو حادثو

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۲

(۲) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۷۵

(۳) البحر المحیط ج۴ ص۵۹

په باره کښې راتلوونکې دولس ایتونه نازل کړه[1]، ځکه چې دواړه حادثې په زښتو ډېرو مفاسدو باندې مشتملې دي، لاندې څو مفاسد یې د مثال په توګه ولولئ:

الف: یو سړي (چې خپل خان یې مسلمان معرفي کاوه) غلا وکړه او یا یې په امانت کښې خیانت وکړ، نو د خپل خان دپاره یې د خائن او اثیم (ګناهګار) لقب وګاټه.

ب: خپله ګناه یې په بل چا باندې (چې د ګناه څخه ناخبره وه) ورواچوله او د تهمت لاندې یې واقع کړ.

ج: نور خلک یې راغونډ کړه چې په شعوري یا لا شعوري توګه یې د نبي کریم ﷺ په حضور کښې تزکیه کړي او د ناحقې خبرې تائید یې وکړي.

د: زیار یې وویست چې نبي کریم ﷺ تېر باسي او غلطه فیصله ترې واخلي، حال دا چې الله ﷻ قرآن کریم د دې دپاره نازل کړی دی چې د ټولو خلکو قضایا ـکه څه هم مسلمان نه وي ـ په حقه فیصله شي.

هـ: نوموړی جنایتکار او د ده همکاران دعوت کړی شوه چې توبه تائب شي او الله ﷻ ته خپل معذرت وړاندې کړي. کله چې نوموړي جنایتکار د توبې دعوت قبول نه کړ نو طبعًا د نورو جنایتونو هم مرتکب شو، تر دې چې د مسلمانانو د صف څخه بهر شو او د مشرکانو په صف کښې ودرېد.

و: په پای کښې نوموړی جنایتکار د کفر په حالت باندې مړ شو ـفَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: ای پیغمبره! مونږ په تاباندې رښتیانی کتاب د دې دپاره درنازل کړی دی چې ته د ټولو خلکو په منځکښې عدالت قائم کړې، که څه هم هغوی مشرکان او یا یهودان او بل څوک وي، مګر خینې خلک شته چې تا د عدالت قائمولو ته نه پرېږدي او غواړي چې ما أنزل الله د پښو لاندې شي او ته د هغوی د غوښتنې په مطابق فیصله وکړې ترڅو ګناهګار بریٔ الذمه شي او بریٔ الذمه د اتهام لاندې واقع شي. او بالآخره دوی غواړي چې ستا غونډې شخصیت د خپلو خائنو دپاره مدافع وکیل جوړ کړي.

۲ـ نو ای پیغمبره! پام کوه چې د خیانتکارانو دپاره خپل ځان مدافع وکیل جوړ نه کړې او په خیانت باندې یې پرده وروانه چوې، او په ناخبرۍ کښې که ستا د پلوه د هغوی مدافعې ته څه قلبي میل پېښ شوی وي نو د هغه په باره کښې د الله ﷻ بښنه وغواړه، الله ﷻ بښونکی او مهربان دی.

۳ـ که څه هم ای پیغمبره! ته په قلبي میلان باندې نه نیول کېږې خصوصًا چې یوه ډله مسلمانان درته په لا شعوري توګه غلطه مشوره درکړي، مګر د لاندې وجوهو د کبله په تاباندې د استغفار امر وکړی شو:

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص. ۱۲۰

الف: ترڅو د غلطې مشورې خاوندان په غوږ ووهلی شي چې دوی د تحقیق څخه په غیر په څه دلیل د خیانتکار ملګري وکړه او غلطه مشوره یې ورکړه؟ ایا خیانتکار ته دا خبره تزکیه ورکولی شي چې مقابل طرف یې یهودي وه؟

ب: ترڅو په راتلونکې کښې مسلمانان پام وکړي او د خیانتکارانو په غوږو خبرو باندې تېر نه وځي او تاته غلطه خبره ونه کړي.

ج: بالآخره چې ترڅو د قیامت د ورځې پورې د امت حاکمان تا پسې اقتداء وکړي او د غلطو خبرو د منلو څخه استغفار وغواړي، او په فیصلو کښې صرف د موضوع حقانیت د نظر لاندې ونیسي او د قرابت او نورو اړیکو د تاثیر لاندې رانه شي.

۴ــ ای پیغمبره! یو خل بیا واوره چې د خیانتکارانو دفاع ونه کړې، ځکه چې د دوی څخه دفاع کول د محبت څخه نمایندګي کوي، حال دا دی چې الله ﷻ هیڅ خیانتکار او ګناهکار محبوب نه ګڼي، بلکې په دوی باندې خپل غضب نازلوي نو تاته په کار دي چې ته هم د دوی سره د محبت په عوض لله في الله بغض وکړې.

او ولې به خیانتکاران د الله ﷻ په نزد باندې غضب کړی شوي او ممقوت نه وي چې دوی د خلکو څخه شرمېږي او په پټه کښې د شپې ناجائزه خبره غوټه کوي، اما د الله ﷻ څخه شرم نه کوي او په باطلو باندې اتفاق کوي، حال دا چې په همغه وخت کښې هم الله ﷻ په علم او قدرت سره د دوی سره وه کوم وخت چې دوی ناجائزه خبره غوټه کوله چې خیانتکار بریٔ الذمه کړي او د جنایت پېټی په بل چا باندې ورواچوي. که اراده یې شوې وی نو خای په خای به یې هلاک کړي وی، الله ﷻ خو په هر شي باندې په علم او قدرت سره احاطه کړې ده او هیڅ شی ترې نه پټېدلی شي او نه یې د قدرت څخه وتلی شي.

توضیحات

۱ــ په دې مقام کښې الله ﷻ د وحې څخه په ﴿بِمَآ أَرَىٰكَ ٱللَّهُ﴾ سره تعبیر وکړ ځکه چې نبي کریم ﷺ ته د وحې علم، چې د هر حیثه د شکونو او شبهاتو څخه پاک دی، داسې وه لکه چې ده یو شي په سترګو باندې لیدلی وي، برابره خبره ده چې جلي (ښکاره) وحې وي او یا خفي (پټه) وحې وي.

پاتې شوه دا خبره چې نبي کریم ﷺ په هغو قضایاوو کښې چې په هغو کښې به ورباندې وحې نه وه ورنازله شوې په اجتهاد سره حکم کاوه او که څنګه؟

نو دلته تحقیقي خبره دا ده چې نبي کریم ﷺ د ضرورت په وخت کښې په خپل اجتهاد باندې هم حکم کاوه، لکه چې پخپله فرمایي: «إِنِّي إِنَّمَا أَقْضِي بَيْنَكُمْ بِرَأْيِي فِيمَا لَمْ يُنْزَلْ عَلَيَّ فِيهِ»[1] یعنې: یقیناً زه بې شکه ستاسو په منځکښې په خپلې رأیې سره فیصله کوم خو په هغې قضیه کښې چې په هغې کښې په ما باندې وحې نه وي نازله شوې.

---

(۱) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۱۴۹

نبوي اجتهاد

۲_ هوا د نبي کريم ﷺ اجتهاد دا امتياز درلود چې که څه خطايي به پکښې واقع شوه نو د الله ﷻ د پلوه به تصحيح کېده، لکه د بدر د بنديانو په باره کښې چې تصحيح شو [الأنفال: ۶۷].
اما د أمت د مجتهدينو اجتهاد دا امتياز نه لري، په دوی کښې چې څوک خطا شوی دي نو خطاګانې بې پتې پاتې دي، د همدې کبله اجتهادي حکم يقيني نه دی بلکې ظني دی.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د نبي کريم ﷺ څخه څه عصيان واقع شوی وه چې الله ﷻ ورته په استغفار سره امر وکړ؟

مونږ وايو چې: د دغه سوال جواب خو د [البقرة:۳۷] ايت لاندې تېر شوي دي او دلته هم ورته د مطلب په خلاصه کښې څه اشاره شوې ده، خو د دې سره-سره لاندې څه نوره توضيح وراضافه کوو:

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د ﴿ وَٱسۡتَغۡفِرِ ٱللَّهَ ﴾ څخه مطلب دا دی چې: هغو خلکو ته د الله ﷻ څخه ببښنه وغواړه کومو چې د خائن په باره کښې تاته شفاعت کاوه او د هغه برائت يې غوښت[1]. مګر دا معنی متبادره نه ده.

ب: شايد چې دلته د هغې تونډې لهجې څخه استغفار مطلب دی چې نبي کريم ﷺ پرې د قتاده رضي الله عنه سره خبرې وکړې، او يا به د نبي کريم ﷺ په خيال کښې تېره شوې وي چې همدا يهودي ملامته دی[2].

په هر تقدير، ذکر شوي دواړه مسئلې د عادي خلکو دپاره څه ګناه نه ده خو د نبي کريم ﷺ د عالي شان سره داسې وګڼله شوه چې بايد د الله ﷻ څخه ترې ببښنه وغوښتله شي ترڅو ورته په راتلونکې کښې څوک د دغسې ناحقې فيصلې تمه ونه کړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وايي چې: د ﴿ وَلَا تَكُن لِّلۡخَآئِنِينَ خَصِيمٗا ﴾ او د ﴿ وَلَا تُجَٰدِلۡ عَنِ ٱلَّذِينَ يَخۡتَانُونَ ﴾ څخه خو معلومېږي چې نبي کريم ﷺ د خيانتکار او د ده د همکارانو څخه هم دفاع کړې وه او هم يې د دوی په مقابل طرف باندې ملامته وراچولې وه، نو ځکه الله ﷻ ترې منعه کړه؟

مونږ وايو چې: د يو شي څخه منعه کول دا غوښتنه نه کوي چې منعه کړی شوي شخص دې په هغه ممنوعه شي باندې مبتلا وي، لکه چې الله ﷻ د لقمان عليه السلام د خولې څخه حکايت کوي چې: ﴿ يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ ﴾ [لقمان: ۱۳] يعنې: ای زما زوی ګوتيه! د الله ﷻ سره شريک مه ودروه.

---

(۱) التفسير الکبير ج۱۱ ص۳۴
(۲) روح المعاني ج۵ ص۱۴۰

نو څه لري نه ده او د نبوت د منصب سره منافي نه ده چې نبي کریم ﷺ د خیانتکارانو په ګټه باندې د زره میلان پیدا شوی وي او یا یې لا قصد هم کړی وي، خو الله ﷻ لطف وکړ او موضوع یې ورته څرګنده کړه[۱] او په ناحقه فیصلې باندې مبتلا نه شو.

﴿ هَٰٓأَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ جَٰدَلْتُمْ عَنْهُمْ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فَمَن يُجَٰدِلُ ٱللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ ٱللَّهَ يَجِدِ ٱللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُۥ عَلَىٰ نَفْسِهِۦ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهِۦ بَرِيٓـًٔا فَقَدِ ٱحْتَمَلَ بُهْتَٰنًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ ﴾

[۱۰۹] خبردار تاسو ای دغو کسانو (چې د خائنانو ملګري کوئ) د دوی څخه په حقیر ژوند کښې جګړه (دفاع) کوئ. نو د دوی څخه به د قیامت په ورځ د الله ﷻ سره څوک جګړه (دفاع) وکړي، یا به څوک وي چې (په همدې ورځ کښې) په دوی باندې وکیل جوړ شي (هیڅوک به نه وي).

[۱۱۰] او هغه څوک چې بد کار وکړي او یا په خپل ځان باندې ظلم وکړي، بیا د الله ﷻ څخه بښنه وغواړي نو الله ﷻ به بښونکی (او) مهربان مونده کړي.

[۱۱۱] او هغه څوک چې ګناه کسب کړي نو یقیناً هغه یې په خپل ځان باندې کسب کوي (ضرر یې یوازې په همده باندې دی). او الله ﷻ پوه (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۱۲] او هغه څوک چې خطاکاري یا ګناه کسب کړي بیا پرې بې ګناه سړی وولي (متهم کړي) نو بې شکه چې (همدغه څوک) د بهتان او ښکاره ګناه متحمل شو.

د مطلب خلاصه

۱ـ په دې ایتونوکښې د ارشاداتو مخه جنایتکارانو او د هغوی همکارانو ته وراړوله شوې ده چې باید هر څوک د خپل ځان غم وخوري او په دې دنیا کښې د ګناه څخه توبه تائب شي.

یعنې: ای هغو کسانو (چې تاسو د جنایتکارانو پلوي کوئ او غواړئ چې د دنیاوي عذاب څخه یې بچ کړئ او بالآخره په ګناهونو باندې یې پرده واچوئ! د دې خبرې جواب راکړئ چې د قیامت په ورځ به د دغو خیانتکارانو څخه د الله ﷻ په حضور کښې څوک دفاع وکړي؟ او څوک به یې په ګناهونو باندې پردې واچوي؟ او یا به یې څوک مدافع وکیل جوړ شي؟ ایا هلته تاسو دا کار کولی شئ؟

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۷۹

نو کله چې تاسو د هغوی د قيامت په سخته ورځ کښې دفاع نه شئ کولی نو په دنيا کښې هم د دوی دفاع ځخه لاس واخلئ، ځکه چې:

الف: اول خو تاسو د دوی جنايت پټولی نه شئ، الله ﷻ به يې رسوا کړي، لکه چې په ذکرو شوو قيصو کښې يې د جنايتکارانو اصلي څېرې بربندې کړې.

ب: که بالفرض الله ﷻ يې په دنيا کښې رسوا نه کړي نو د آخرت د عذابه خو نه شي خلاصېدلی، او دا څه دوستي نه ده چې د دنياوي لنډ عذاب او لږ خجالت ځخه يې په ځنګ کړي خو د آخرت د لوی عذاب او غټې رسوائي سره يې مخامخ کړي.

د قيامت په ورځ لکه ځنګه چې تاسو د هغوی په ګټه کار نه شئ کولی هغوی هم ستاسو په ښه نه درځي. نو بهتره دا ده چې تاسو ټول توبه تائب شئ او په خپلو کړو باندې پښېماني ښکاره کړئ، او دا ځکه:

اول: هرڅوک چې متعدي جنايت وکړي او يا د لازم جنايت مرتکب شي، بيا د الله ﷻ ځخه ښښنه وغواړي او په خپلو کړو باندې پښيمانه شي نو الله ﷻ به ښښونکی او مهربان مونده کړي، او ښښه به يې په خپل زړه کښې وګوري چې د ګناه ځخه به يې نفرت راځي مګر دا کار صرف دنيا پورې ځانګړی دی، په آخرت کښې د چا توبه نه قبلېږي.

دوهم: هرڅوک چې څه ګناه وکړي نو هغه صرف د همده په اوږو باندې بارېږي او بل څوک يې نه شي متحمل کېدلی، همدا د حکمت غوښتنه ده او الله ﷻ ته هر څه معلوم دي.

نو ای د غلو او ټګانو همکارانو! د خپلو ځانونو غم وخورئ، هغوی تاسو د الله ﷻ د عذابه نه شي خلاصولی نو په تاسو باندې څه شوي دي چې په لوی لاس د بل چا په هکله خپل ځانونه د الله ﷻ په عذاب باندې اخته کوئ؟.

دريم: خصوصاً د داسې غلو ټګانو سره همکاري کوئ چې تاسو يې په خپلو سترګو باندې ګورئ چې ګناه پخپله کوي او بيا يې پرې يو ناخبره سړی متهموي چې دا ده کړې ده. ايا تاسو په دومره ښکاره او لويه ګناه کښې ګډون او همکاري کوئ؟ که بالفرض په تاسو باندې څوک تهمت ولګوي څومره به خپه شئ؟

يا په بل عبارت: تهمت لګول په خپل ذات کښې هم لويه ګناه ده، خو څوک چې په خپله ګناه بل څوک تورنوي نو دا ډېره لويه ګناه ده چې د هيچا ځخه پټه نه ده.

توضيحات

١ـ کسب هغه عمل ته ويل کېږي چې څوک پرې يا ګټه راکش کوي او يا پرې د ضرر ځخه ځان ساتي. که څه هم په ځينو وختونو کښې بالعکس نتيجه ورکوي، يا ګټه په تاوان تمامه شي او يا په تاوان کښې ګټه ترلاسه شي، په هر تقدير کسب په بندګانو پورې ځانګړی دی او الله ﷻ ته يې نسبت کول صحت نه لري[1].

[1] التفسير الكبير ج١١ ص٣٨

د گناه نومونه

۲_ گناه (عصیان) د ځو لحاظونو په اعتبار سره لاندې پنځه نومونه لري:

الف: سَيِّئَة: چې د "سوء" څخه اخستله شوې ده، "سوء" بدۍ ته وايي[1] او هره یوه گناه بد او ناکاره شی دی.

ب: "ظُلْم: تیارې ته وايي چې په مقابل کښې يې "نُور" رڼا استعمالېږي[2] او هره یوه گناه یو ډول تیاره ده.

ج: "إِثْم: چې اصلا ټالولو ته وايي[3]، او په هره یوه گناه کښې د الله ﷻ د رضا د ټالبدلو خطره شته.

د: "خَطِيئَة: چې د خطا څخه جوړه شوې ده[4]، په هره یوه گناه کښې د شرعي حکم خطا کول (پرېښودل) نغښتي دي.

هـ: "ذَنْب: چې اصلاً لکۍ ته وايي[5]، هره یوه گناه په گناهکار پورې نښتې وي، ته به وايي چې لکۍ ورته ترې جوړه شوې ده، تر دې چې د قیامت په ورځ به د هر غدار په کناټې باندې د یوه بیرغ په شکل ښکاره شي.

همدارنگه هغې گناه ته لازمه گناه وايي چې ضرر يې یوازې په گناهکار پورې خاص وي، لکه د روژې خوړل او داسې نور. او هغه گناه د متعدي گناه په نامه یادېږي چې ضرر يې د گناهکار څخه نورو خلکو ته هم تجاوز کوي، لکه غلا او غصب او داسې نور.

تبصره

۳_ ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَمَن يَعْمَلْ سُوٓءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُۥ ﴾ کښې د "سُوْء" یعني "سَيِّئ" څخه متعدي گناه مطلب اخستې ده او د ظلم څخه يې لازمه گناه مراده کړې ده[6].

او ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيٓـَٔةً أَوْ إِثْمًا ﴾ کښې لاندې متعددې معناوې مرادې کړې دي[7]:

الف: "خَطِيئَة" یعني هغه گناه چې بې قصده وي، او "إِثْم" یعني هغه گناه چې په قصد سره وي.

ب: "خَطِيئَة" لازمه گناه او "إِثْم" متعدي گناه.

---

(۱) مفردات الراغب ص۲۵۲
(۲) مفردات الراغب ص۳۲۵
(۳) مفردات الراغب ص۵
(۴) مفردات الراغب ص۱۵۱
(۵) مفردات الراغب ص۱۸۴
(۶) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۳۷
(۷) البحر المحیط ج۴ ص۶۱

ج "خطيئة" صغيره ګناه او "إثم" کبيره ګناه.

د "خطيئة" يعنې قصدي او غير قصدي ګناهونه او "إثم" يعنې صرف قصدي ګناه.

مګر موږ ته دا ښه ښکاري چې په دواړو ايتونو کښې ذکر شوي کلمات په عموم سره پريښودل شي ترڅو ټولو ګناهونو ته شامل شي. ځکه چې د تخصيص دپاره يې څه متبادر دليل نشته.

د عربيت يو قانون

۴ـ که څه هم د ﴿ثُمَّ يَرْمِ بِهِ﴾ څخه وړاندې دوه شيان ذکر دي، چې يو "خطيئة" ده او بل "إثم" دی، خو په "به" کښې دواړو ته مفرد ضمير راجع شو. او دا ځکه چې دواړه د "کُلُّ وَاحِدٍ" په اعتبار سره اخستل شوي دي[1].

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د ذکرو شوو دواړو شيانو "خطيئة" او "إثم" څخه په هر يو باندې د بې ګناه سړي متهم کول ښکاره ګناه او تهمت دی، خصوصاً لا په هغه وخت کښې چې په دواړو باندې يې متهم کړي او بهتان ورپورې وتړي.

﴿وَلَوْلَا فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُۥ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ ۖ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن شَىْءٍ ۚ وَأَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ ۚ وَكَانَ فَضْلُ ٱللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا (١١٣)﴾

[۱۱۳] او که چېرته د الله ﷻ فضل او رحمت (ای پيغمبره!) په تاباندې نه وی نو د دوی (دښمنانو) څخه په يوې ډلې قصد کړی وی چې تا بې لارې (خطا) کړي. او دوی (ستا په خطاکولو کښې) بل هيڅوک نه بې لارې کوي (نه شي بې لارې کولی) مګر خپل ځانونه (چې بې لارې توب يې پرې قوي کېږي) او دوی تاته د هر ډول ضرر هم نه شي دررسولی.

او الله ﷻ په تاباندې کتاب (قرآن کريم) او حکمت درنازل کړی دی. او هغه څه يې دربنودلي دي چې پخوا ته داسې نه وې چې هغه دې زده وه. او د الله ﷻ فضل په تاباندې ډېر لوی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! ستا دښمنان همېشه تاند وهي او هلې ځلې کوي چې تا بې لارې کړي او په لاشعوري توګه درباندې ناحقه فيصله وکړي، ترڅو د يو پلوه خپلو ځانونو ته برائت ورکړي او خپل پېټی په بل بې ګناه سړي باندې ورواچوي او د بله پلوه ستا د نبوت د تکذيب دپاره څه حجت او اسناد ترلاسه کړي چې که دی په رښتيا پيغمبر وی نو ولې به يې په ناحقه فيصله کولی.

[1] روح المعاني ج۵ ص۱۴۲

۲_ خو دوی دې په دې باندې پوه شي چې هیڅکله به په دغه شوم مرام کښې کامیاب نه شي او دا ځکه چې په تا باندې د الله ﷻ فضل او رحمت په دائمي توګه په شبېو شبېو وربېږي او سات په سات درته د دوی دسیسې افشاء کوي.

دا دی په همدې اینونو کښې یې درته د دښمنانو لویه دسیسه افشا کړه او دوی یې درته خجالت کړه. که بالفرض دغه دسیسه یې نه وی افشاء کړې او فضل یې درباندې نه وی کړی نو په راتلونکې کښې به هم ستا په بې لارې کولو کښې د دوی پوره ډله مصروفه وی، خو د دې وروسته شاید چې بیا دې کار ته اقدام ونه کړي، ځکه چې اوس پوه شوه چې د دوی هلې ځلې بې نتیجې دي او یې د دې څخه چې فقط ځانونه درباندې متضرر کړي نور څه نه شي کولی. او دا ځکه چې:

الف: الله ﷻ په تاباندې قرآن کریم نازل کړی دی چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو خلکو دپاره هدایت (لارښوونه) کوي او شخړې او لانجې یې حل کوي او حقائق ښکاره کوي.

برسېره پر دې، قرآن کریم داسې کتاب او جلي (ښکاره) وحې ده چې پخپله به خپل ځان باندې دلیل دی او څوک ترې د عناد څخه په غیر انکار نه شي کولی.

ب: خفي وحې (احادیث) یې هم درپېرزو کړې دي. او ثبات او استقامت یې هم دربښلی دی چې ځانان دې نه شي بې لارې کولی.

ج: داسې څه یې درزده کړي دي چې هغه د نبوت څخه پخوا ستا زده نه وه او وربانډې نه پوهېدې، الله ﷻ دې په وخت سره د دښمنانو د زړونو څخه خبروي او شپېنې مجالس یې درته افشاء کوي.

د: لنډه دا چې د الله ﷻ فضل په تاباندې ډېر لوی دی چې حوض کوثر یې درکړی دی او د کُبری شفاعت خاوند یې ګرځولی یې او بالآخره د جنتیانو لویه برخه یې ستا اُمت ته منظوره کړې ده چې ستا د بهترۍ څخه دوی هم استفاده کولی شي چې ایمان درباندې راوړي.

توضیحات

۱_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې نبي کریم ﷺ ته د ثقیف د قبیلې څخه یوه جرګه ورغله او ورته یې وویلې چې مونږ به درسره بیعت وکړو خو مونږ ته به اجازه راکوې چې تر یو کاله پورې د خپل معبود (بوت) "عُزیٰ" عبادت وکړو. نو نبي کریم ﷺ د دوی پیشنهاد رد کړ او ذکر شوی ایت شریف نازل شو(۱).

مګر ظاهره دا ده چې دلته د ګمراه کونکې ډلې څخه همغه ډله مطلب ده چې د خیانتګر په باره کښې نبي کریم ﷺ ته ورغلی وه چې نبي کریم ﷺ یې تبرئه کړي او د ده خیانت په بل بې ګناه سړي باندې وروا چوي.

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۱۸۹

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: د ايت شريف څخه سړي ته په تبادر سره ذهن ته ورځي چې که د الله ﷻ فضل نه وی نو دوی به د نبي كريم ﷺ د خطا کولو قصد کړی وی ﴿ لَهَمَّت طَّآئِفَةٌ ﴾، حال دا دی چې قصد خو يې کړی وه مګر ناکام شوه؟

مونږ وايو چې:

الف: د دوی د قصد ناکامي داسې وګڼله شوه لکه چې د سره يې قصد هم نه وي کړی. يعني هلې ځلې يې پوچنا شوې او معکوسه نتيجه يې ورکړه، نه به وايي چې خائنانو د نبي كريم ﷺ د بې لارې کولو قصد نه وه کړی بلکې فقط خپلو خانونو ته يې د تاوان اړولو قصد کړی وه.

ب: څه لرې نه ده چې مطلب يې دا وي چې که په تاباندې الله ﷻ فضل نه وی کړی او د خائنانو دسيسه يې نه وی شنډه کړې نو په راتلونکې کښې به دوی ستا د خطا کولو ډېر پلانونه په کار اچولي وی، خو چې کله د دوی ذکر شوی پلان ناکام شو نو ترڅو يې چې دا شرم په ياد وي بيا به دغسې د شرم پلان ته لاس وانچوي.

حکمت څه معنی؟

۳_ مونږ د [البقرة:۲۶۹] ايت لاندې ليکلي دي چې د حکمت کلمه په ډېرو معناوو باندې تفسيره شوې ده خو په ټولو معناوو کښې يې "ثبات" او "استقامت" پروت دی. نو په دې مقام کښې هم د ثبات او استقامت معنی ډېره په زړه پورې ښکاري، چې د خائنانو جرګو او مرکو د نبي كريم ﷺ ثبات او استقامت خراب نه کړی شو او د خپل دريغ څخه يې ونه شو ښورولی.

﴿ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَىٰهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَٰحٍ بَيْنَ
ٱلنَّاسِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ ٱبْتِغَآءَ مَرْضَاتِ ٱللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١١٤﴾ وَمَن
يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ مِنۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ ٱلْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ ٱلْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ
وَنُصْلِهِۦ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا ﴿١١٥﴾ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١١٦﴾ ﴾

[۱۱۴] د خلکو د جرګو څخه په ډېرو کښې (بلکې په ټولو کښې) خير نشته مګر په هغې جرګه کښې چې په صدقه يا (شرعي) معروف کار (او بالآخره) يا د خلکو په منځو کښې په اصلاح باندې امر کوي (نو په دغو جرګو کښې په تفاوت سره خير شته).

او هرڅوک چې دغه (ذکرې شوې جرګې) صرف د الله ﷻ د رضا د غوښتنې دپاره وکړي نو ډېر زر به هغه ته لوی اجر ورکړو.

[۱۱۵] او هغه څوک چې د دې څخه وروسته د پیغمبر ﷺ سره عداوت کوي چې ده ته هدایت په ځرګند شوی وي، او د مؤمنانو د لارې څخه په غیر د بلې لارې پیروي کوي، نو (نوموړی کس به) هغه خوا ته وروارږو (هغه خوا به ورته اسانه کړو) چې دی وراوښتی دی. او دوزخ ته به یې ورداخل کړو. او (دوزخ) د بېرته ورتاوېدلو د حیثه ډېر بد خای دی.

[۱۱۶] یقیناً الله ﷻ دا نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ودرولی شي (چې څوک پرې کافر شي) او د دې (کفر) څخه په غیر (نور ګناهونه) هغه چا ته وربښي چې هغه ته یې خوښه وشي.

او هر څوک چې د الله ﷻ سره شریک ودروي (پرې کافر شي) نو بې شکه هغه کس په ډېرې لرې ګمراهۍ سره ګمراه شو (چې هیڅکله به سمه لاره مونده نه کړي او ورخ په ورخ به ترې لرې اووځي).

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! څرنګه چې د خیانتکارانو ډلو ستا د تېر ویستلو دپاره په پټه کښې د شپې جرګه وکړه چې خانونه تبرئه کړي او په یوه بې ګناه سړي باندې د جنایت پېټی ورواچوي او بالآخره په جنګ او خپلمنځي عداوت باندې یې اخته کړي، نو مسلمانانو ته هدایت وکړه چې د فساد د جرګو څخه خانونه وژغوري او د خیر جرګو ته متوجه شي. د لاندې جرګو څخه په غیر نورې ټولې د فساد جرګې دي:

الف: هغه جرګه چې په هغې کښې د بې وزلو سره د کومک خبره غوټه شي او د بې چاره ګانو د چاره سازۍ پروګرام پکښې تصویب شي.

ب: هغه جرګه چې په هغې کښې شرعي پیژاندل شوی شی د بحث لاندې وي چه اقلاً هغه په شریعت کښې جواز ولري، او ممنوع نوي.

ج: هغه جرګه چې په هغې کښې د خلکو د لانجو او جګړو مخه نیوه کېږي او د روغې جوړې لارې چارې پکښې سنجولې کېږي.

۲ـ نو هرڅوک چې د ذکرو شوو جرګو څخه په کومه یوه کښې صرف د الله ﷻ د رضا دپاره برخه واخلي نو هغوی ته به مونږ د موضوعاتو او اخلاصونو په تفاوت سره لوی اجر ورکړو چې په دنیا او آخرت کښې به ترې مستفید شي، دا د مسلمانانو طریقه ده چې ټول مسلمانان ورباندې متفق دي، نو هرڅوک چې همدغه د مسلمانانو لاره پرېږدي او د پیغمبر ﷺ په مقابل طرف کښې ودرېږي، او یا په بل عبارت: د پیغمبر ﷺ په عداوت او دښمنۍ باندې مبتلا شي، نو هغه ته به مونږ توفیق ورنه کړو او په کومه لاره چې روان دي په همغې لارې باندې به یې روان کړو او کومې لارې ته یې چې شا کړیده هغې لارې ته به یې مخه راوا نهړوو، تردې چې بالآخره به یې دوزخ ته ورداخل کړو چې ډېر ناکاره خای دی، او نوموړي شخص د خان دپاره ګټلی دی.

٣_ او دا خکه چې د پیغمبر ﷺ سره عناد کول کفر او د مشرکانو سره پیوستون دی. او الله ﷻ هر ګناه بښي چې اراده یې وشي مګر د کفر او شرک ګناه د دې کبله نه بښي او نه ورته اراده کوي چې د الله ﷻ د رحمت لاندې نه راځي او د رحمت څخه په ډېره لرې مسافه کښې واقع ده.
لنډه دا چې څومره د چا عداوت د پیغمبر ﷺ سره اضافه کېږي او څومره چې څوک د مسلمانانو د لارې څخه لرې کېږي، په هماغې اندازه به د الله ﷻ د رحمت څخه هم لرېوالی مونده کوي او د مغفرت چانس به یې د لاسه اوځي.

توضیحات

١_ د "النَّجْوَى" د کلمې په اصلیت کښې لاندې دوه نظره نیولی شوي دي[1]:
الف: چې "النَّجْوَى" د "نَجْوَةٌ" د اصل څخه وي او "نَجْوَةٌ" _لکه "ثَمْرَةٌ"_ د لوړ مکان معنی ورکوي، ته به وایې چې د سیلابونو څخه یې نجات موندلی دی.
ب: چې "النَّجْوَى" د "نَجاء" د اصل څخه وي، "نَجاء" جدا کېدلو او خلاصون ته وایي.
په هر تقدیر، د "النَّجْوَى" کلمه یا مصدر او یا اسم مصدر ده، چې د هغو پټو خبرو او ویناوو په کولو کښې استعمالېږي چې سړی یې د خلکو څخه د راز په شکل ساتي. مګر کله-کله هغو دوه کسانو یا ډېرو کسانو ته هم د "نَجْوَى" لقب ورکولی کېږي چې ذکرې شوې د راز په ویناګانو کښې سره اشتراک لري الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ ﴾ [الإسراء: ٤٧] یعني: الله ﷻ ته د کافرانو هغه حالت هم معلوم دی چې کله دوی جرګه وه او په خپلو منځو کښې یې د نبي کریم ﷺ په ضد د راز خبرې کولې.
په دې مقام کښې همدغه وروستنی استعمال د وراندې ببرته سره بنه پیوند اخلي چې حاصل یې داسې کېږي: د خلکو په ډېرو جرګو کښې خیر نشته، مګر هله پکښې خیر شته چې د لاندېنیو درېو کارونو څخه پکښې یو کار مطرح وي او د عملي کولو په صورت کښې یې پکښې بحث وکړی شي

سوال جواب

٢_ که څوک وایي چې: د ایت شریف څخه سړي ته ذهن ته ورځي چې د ډېرو جرګو د جملې څخه صرف همدغه درې جرګې د خیر جرګې دي. حال دا چې مطلب خو داسې برېښي چې د ټولو جرګو څخه لږې وي او که ډېرې همدغه درې جرګې د خیر جرګې دي. نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په منظور د ﴿ لَّا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ ﴾ په عوض "لَا خَيْرَ فِي نَجْوَاهُمْ" نازل نه کړی شو؟
مونږ وایو چې: د ﴿ كَثِيرٍ ﴾ قید د احتراز دپاره نه دی لکه چې د سوال کوونکي ذهن ته ورځي بلکې د واقع د بیان دپاره دی، نو د مطلبي معنی په مرادولو کښې څه خنډ نه واقع کېږي چې د

[1] مفردات الراغب ص ٥٠٢

ذکرو شوو درېوو جرګو څخه په غیر نه په دېرو جرګو کښې خیر شته لکه چې سمدستي ورياندي
خلک اخته دي، او نه به یې په لږو جرګو کښې خیر وی که بالفرض لږې جرګې یې کولی.

د ایت ارشاد

۳_ ذکر شوی ایت شریف مونږ ته ارشاد کوي چې صدقه، معروف او خپلمنځي اصلاح، درېواړه کارونه په ډله ییزه توګه ښه موثر واقع کېږي نو باید مسلمانان په هره زمانه کښې یو تولګی ولري چې هغوی امر بالمعروف او نهي عن المنکر د وظیفې په ډول اجراء کړي. لکه چې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلْتَكُن مِّنكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ ﴾ [آل عمران: ۱۰۴] یعنې او ضرور ستاسو څخه دې یو تولګی موجود وي چې خیر ته بلنه کوي او په ښکو امر کوي او د بدو څخه منعه کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: د معروف کلمه خو ټولو شرعي کارونو ته شامله ده، لکه څنګه چې د "مُنْكَرٌ" کلمه ټولو بدو (غیر شرعي) کارونو ته شامله ښکاري، نو په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې د "مَعْرُوفٌ" د کلمې څخه د "صَدَقَةٌ" کلمه وړاندې ذکره شوه او "اصلاح بین الناس" تری وروسته ذکره شوه او یوازې په معروف سره اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې:

الف: د دې دپاره یې صراحت وکړی شو چې د دواړو اهمیت زښت ډېر دی. لاندې خو احادیث د ښه وضاحت دپاره ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِنَّ الصَّدَقَةَ لَتُطْفِئُ غَضَبَ الرَّبِّ وَتَدْفَعُ مِيتَةَ السُّوءِ»[1] یعنې: یقیناً صدقه د رب العالمین (د) غضب (اور) مړ کوي او د مرګ د بد حالتي مخه نیسي.

دوهم: یو خل نبي کریم ﷺ وفرمایل: «أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلَاةِ وَالصَّدَقَةِ» یعنې ایا تاسو نه خبروم د روژې او لمانځه او صدقې د درجې څخه په افضل عمل سره؟ صحابه کرامو ﷺ ووېلې چې «بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ» ولې نه یا رسول الله! نو ویې وفرمایل چې: «إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ وَفَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ الْحَالِقَةُ»[2] (دغه افضل عمل) د خپلمنځي اختلاف اصلاح کول دي. او خپلمنځي فساد (د حسناتو) خرېوونکی دی.

دریم: نبي کریم ﷺ فرمایي: «لَيْسَ الْكَذَّابُ الَّذِي يُصْلِحُ بَيْنَ النَّاسِ فَيَنْمِي خَيْرًا أَوْ يَقُولُ خَيْرًا»[3] یعنې: هغه څوک دروغژن نه دی (نه ګناهګارېږي) چې د خلکو په منځکښې اصلاح کوي نو ...

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۱۴۴

(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۱۷

(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۳۷۱

طرف ته د بل طرف څخه) یوه د خیر خبره ورسوي او یا یې ورته د خیر خبره وکړي (حال دا چې د بل طرف څخه یې نه وي اورېدلې)

ب- ترڅو چې د شان نزول په قیصه باندې د اول څخه تر آخره پورې ښه تطبیق شي.

ځکه چې غلا او خیانت د حرص څخه سرچینه اخلي او د دې مرض دپاره صدقه ډېره ښه دوا ده چې د حرص بېخ وباسي. همدارنګه د نوموړي قیصې نتیجه په خپلمنځي فساد باندې تمامه شوه چې د منځه وړل یې په خپلمنځي اصلاح سره صورت مومي.

عجیبه قیصه

۵- یوه ورځ د الشافعي رحمة الله علیه مجلس ته یو سړی ورغی، چې ښه اوږده ګېره یې درلوده او عصا یې هم په لاس وه، او د خو پوښتنو په ضمن کښې یې دا پوښتنه هم وکړه چې د اجماع حجیت په کوم ایت باندې ثابت دی؟

نوموړی امام علیه الرحمة لږ څه په فکر کښې چپ شو، نو ذکر شوي سپین ږیري اخطار ورکړ چې تر درې ورځو پورې تاته وخت دی چې د اجماع د حجیت دلیل مونده کړې، او که نه نو د دې څخه وروسته به د فتوی ورکولو څخه ګوښه کېږې.

امام علیه الرحمة تر درې ورځو پورې د کوره رابهر نه شو او د دلیل په موندلو کښې مصروف وه، تردې چې په دریمه ورځ د مازدیګر د لمانځه څخه وړاندې دباندې راووت او ذکر شوی سپین ږیری هم د جواب اخستلو دپاره حاضر شو چې زما پوښتنه څنګه شوه؟

امام علیه الرحمة ورته دا ایت: ﴿وَمَن يُشَاقِقِ ٱلرَّسُولَ﴾ تر آخره پورې ولوست او بیا یې وفرمایل چې: الله ﷻ هغه څوک چې د مسلمانانو اتباع نه کوي ځکه دوزخ ته داخلوي چې د مسلمانانو اتباع فرض ده، او دا نه ده مګر اجماع ده. نو سپین ږیری پورته شو، روان شو او ویې ویلې چې: "صَدَقْتَ"[1] ربښتیا دې وویلې.

یادونه

۶- که څوک غواړي چې د اجماع د حجیت د ذکر شوي دلیل زیات وضاحت او څه نور دلایل ولولي نو ځینو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[2] چې ډېر خوندور بحثونه یې لیکلي دي.

چرته چې تاو شي هملته به یې ورتاو کړو

۷- که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[3] د دې تکړې ﴿نُوَلِّهِۦ مَا تَوَلَّىٰ﴾ تفسیر داسې کړی دی چې: په آخرت کښې به یې هغه طرف ته ورتاو کړو کوم طرف ته چې په دنیا کښې ورتاو شوی وه. مګر

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۴۶؛ حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج۲ ص۴۸

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۵۸_۴۷۵

(۳) تفسیر البغوي ج۱ ص۲۸۰

مونږ ته ذکر شوی تفسیر غوره نه برېښي، بلکې مونږ یې معنی داسې کوو چې: همغه طرف ته به یې په دنیا کښې ورتاو کړو او ورته اسان به یې کړو کوم طرف یې چې په دنیا کښې د خپل خان دپاره خوښ کړی دی، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَسَنُيَسِّرُهُۥ لِلْعُسْرَىٰ ﴾ [الليل: ١٠] یعنې: هر څوک چې بخل کوي، د الله ﷻ څخه خپل خان بې پروا کوي، او بالآخره د پاکیزه کلمې تکذیب کوي نو دېر ژر دی چې هغه به سختۍ کولو ته وراسان کړو چې د نیکو کارونو توفیق به ورنه کړو او په بدو کارونو کښې به یې شوق او ذوق زیات شي او په نتیجه کښې به د مشکلاتو سره مخامخ شي. لکه چې همدا معنی د شان نزول د جنایتکار د عاقبت څخه دېره ښه څرګندېږي.

د شان نزول د جنایتکار عاقبت

٨ـ کله چې ذکر شوی جنایتکار رسوا او ودار شو چې لاس به یې قطعه شي نو د مدینې منورې څخه وتښتېد او د مکې معظمې مشرکانو ته یې پنا وېوړه. او هلته د روایتونو په اختلاف سره د لاندې پېښو سره مخامخ شو:

الف: هلته یوه شپه د بني سُلیم د قبیلې د دېوال په سوري کولو باندې بوخت وه چې یوه غټه دېره وربانديې راولوېده، چې لاندې ترې ووژلی شو[١].

ب: په بل روایت کښې وایي چې ذکرې شوې دېرې ونه واړه خو تر سبا پورې ترې لاندې پروت وه کله چې د کور خاوند په اصطلاح "دزد با بشتاره" ونیوه نو ویې نه واژه د دې وجې چې مېلمه دی، مګر د مکې معظمې څخه یې فرار کړ چې دلته به نه اوسېږي[٢].

ج: د مکې معظمې څخه چې بهر شو نو د قضاعه د قبیلې د تجارتي قافلې سره د شام په طرف روان وه، چې په لاره کښې یې د قافلې څخه څه متاع غلا کړه او کاروانیان پرې خبر شوه او په دېرو باندې یې وواژه چې د دېرو دېرې یې قبر جوړ شو.

د: بل روایت وایي چې په جده کښې یې د یوې بېړۍ د سورلیو څخه کیسه برې وکړه او څه دنانیر یې غلا کړه چې په نتیجه کښې په دریاب کښې ژوندی وغورزولی شو او د ماهیانو خوراک شو[٣].

هـ: بل روایت وایي چې د بني سُلیم د قبیلې به یوه څنډه کښې دېره شو او تر هغه وخته پورې یې د بوت عبادت کاوه ترڅو چې په همدې شرکي عقیده باندې مړ شو[٤] ـ والله ﷻ اعلم.

تبصره

٩ـ مونږ ته همدغه ورو ستنی روایت په زړه پورې ښکاري ځکه چې دا ایت: ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ ﴾ ورسره ښه پیوند نیسي.

---

(١) تفسير كبير ج١١ ص٤٢

(٢) زاد المسير ج٢ ص١٩٢

(٣) البحر المحيط ج٣ ص٦٦

(٤) تفسير البغوي ج١ ص٤٨

سوال جواب

١٠_ که څوک وايي چې: ذکر شوی ایت شریف ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ ﴾ الآیة خو په همدې سورت کښې یو ځل نازل شوی دی [النساء: ۴۸]. نو په دې کښې څه حکمت دی چې دوهم ځل په عین سورت کښې نازل شو؟

مونږ وایو چې:

الف: څرنگه چې د مغفرت او نه مغفرت موضوع ډېره مهمه ده نو الله ﷻ په عین سورت کښې ورباندې تاکید وکړ او دوه ایتونه یې پکښې نازل کړه[1].

مگر دا جواب چندان خوندور نه دی او په زړه کښې ښه نه کښېني.

ب: د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما څخه روایت دی چې نبي کریم ﷺ ته یو اعرابي بوډا ورغی، عرض یې وکړ چې: یا نبي الله! زه بوډا گناهګار یم، خو څه وخت مې چې ایمان راوړی دی د هغه څخه وروسته مې د الله ﷻ سره شریک نه دی جوړ کړی او نه مې د همده ﷻ څخه په غیر بل څوک دوست نیولی دی، گناهونه مې کړي دي خو دا مې هیڅکله په خیال کښې نه ده تېره شوې چې زه به د الله ﷻ څخه خپل ځان خلاص کړی شم، او نه مې گناهونه په همدې جرئت باندې کړي دي.

لنډه دا چې زه په گناهونو باندې پښېمانه یم او توبه تائب یم، نو زما به څه حال وي. نو الله ﷻ ذکر شوی ایت شریف نازل کړ[2].

د دې جواب لنډیز دا دی چې ذکر شوی ایت شریف د شان نزول د تعدد په اعتبار سره تکراراً نازل شوی دی. او دا څه منافات نه لري چې د شان نزول واقعات ډېر وي، بلکې سلفو صالحینو به د ایتونو په مصداقونو باندې هم د شان نزول اطلاق کاوه[3].

ج: مونږ د [البقرة: ١٢٢] ایت لاندې لیکلي دي چې د قرآن کریم په ایتونو کښې تکرار نشته نو په کومو ایتونو کښې چې ظاهراً تکرار ښکاري هلته په حقیقت کښې تکرار نه وي، اعتبارات او حیثیات یې بدل وي.

نو د همدې قانون په بناء مونږ وایو چې د [النساء:۴۸] ایت وړاندې او ورپسې ایتونه د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوي دي او د هغوی عقیده یې رد کړې ده چې خپل ځانونه مه تزکیه کوئ، الله ﷻ شرک نه بښي لکه چې تاسو یې مرتکب شوي یاست.

او دلته ټول بحث د مرتدانو په هکله دی، نو حاصل یې داسې کېږي چې الله ﷻ لکه څنگه چې اصلي کافرانو ته بښنه نه کوي، لکه یهود، نصارا او داسې نور، همدارنگه هغه خلک هم نه بښي

(١) التفسیر الکبیر ج١١ ص۴۵
(٢) تفسیر البغوي ج١ ص۴۸۰
(٣) تفسیر القاسمي ج١ ص٢٧؛ تفسیر المنار ج٩ ص۶۴۲

چې د اسلام څخه مخ په شا شي او د کافرانو په کومې ډلې پورې ونښلي، لکه څنګه چې په شان نزول کښې ذکر شوی خائن یا سارق د مشرکانو پورې ونښت او د بوتانو په عبادت یې پیل وکړ، ترڅو چې توبه تائب نه شي او په خپلو کړو باندې پښېمانه نه شي.

د همدې کبله [۴۸] ایت په ﴿ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾ سره تمام شوی دی یعنې: د اهل الکتابو د خپل ځانه تزکیه کول او الله ﷻ ته اولاد ثابتول لوی دروغ دي. او دلته په ﴿ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا ﴾ سره ختم شو، یعنې څوک چې د اسلام لاره پرېږدي نو خپل ځان یې د ډېرو لویو کمرونو څخه وغورزاوه چې هېڅکله به سمه لاره مونده نه کړي.

﴿ إِن يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦٓ إِلَّآ إِنَٰثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطَٰنًا مَّرِيدًا ﴿١١٧﴾ لَّعَنَهُ ٱللَّهُ
وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿١١٨﴾ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ وَلَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَءَامُرَنَّهُمْ
فَلَيُبَتِّكُنَّ ءَاذَانَ ٱلْأَنْعَٰمِ وَلَءَامُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَتَّخِذِ ٱلشَّيْطَٰنَ
وَلِيًّا مِّن دُونِ ٱللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا ﴿١١٩﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ
ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢٠﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا ﴿١٢١﴾ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ
أَبَدًا ۖ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ۚ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ ٱللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ ﴾

[۱۱۷] دوی (مشرکان) د الله ﷻ څخه په غیر د بل شي بلل نه کوي (عبادت یې نه کوي) مګر د بوتانو (چې د زنانه وو نومونه یې ورباندې ایښي دي)، او دوی بلنه نه کوي مګر د کتې څخه خالي شیطان.

[۱۱۸] په ده باندې الله ﷻ لعنت کړی دی (د خپل رحمت څخه لرې کړی دی).
او ده (شیطان په سوګند سره) ویلي دي چې زه به ستا د بندګانو څخه (د خپل متابعت دپاره) یوه برخه (معلومه) برخه واخلم. پرې کړی شوې

[۱۱۹] او (زما دې سوګند وي) چې خامخا به ضرور دوی بې لارې کړم او خامخا به ضرور دوی ته (د دروغو) آرزوګانې ورکړم، او خامخا ضرور به په دوی باندې امر وکړم، نو خامخا دوی به ضرور (د غیر الله د نذر دپاره) د څارویو غوږونه پرې کړي، او خامخا ضرور به په دوی باندې امر وکړم، نو خامخا دوی به د خلق الله (شریعة الله) تغیر وکړي.

او هر څوک چې د الله ﷻ څخه په غیر شیطان په دوستۍ سره ونیسي، نو هغه تاواني شو ښکاره تاواني کېدل (ښکاره زیانمن کېدل).

[١٢٠] شیطان خو خلکو ته (د دروغو) وعدې ورکوي او (د دروغو) امیدونه وراچوي. او دوی ته شیطان هیڅ وعدې نه ورکوي مګر د غولونې (او هیڅ اُمیدونه نه وراچوي مګر د غولونې).

[١٢١] دغه ډله (شیطان او د ده پیروان) د دوی ټولو د اوسېدانې ځای دوزخ دی. او دوی به ترې خلاصون مونده نه کړي (او نه به ترې فرار وکړی شي).

[١٢٢] او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه کوي (د شیطان د پیروۍ څخه اجتناب کوي) نو دوی به ډېر ژر داسې جنتونو ته ورداخل کړو چې لاندې به ترې (څلور) ویالې بهېږي، په داسې حال چې دوی به پکښې همېشه وي، همېشه.

(الله ﷻ وعده کړې ده) رښتیانې وعده (دا وعده د واقع سره مطابقه ده) د واقع سره مطابقه. او هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د وینا په حیث زیات رښتینی وي؟ (هیڅوک نشته).

ارتباطونه

١ـ وړاندېنې ایتونه د مشرکانو د حالت په بیان باندې ختم شوې وه، او دا ایتونه د شرک په بیان سره پیل کېږي چې مشرکان هغه خلک دي چې د بوتانو عبادت کوي نو څنګه به ورته الله ﷻ بښنه وکړي.

٢ـ هلته د شیطان د عملي کړنلارې بیان وه چې د اُبیرق زوی یې د هر څه څخه مخکښې په غلا او خیانت باندې اخته کړ او په نتیجه کښې یې په کفر او بوت پرستۍ باندې مبتلا کړ، او دلته د شیطان نظري پلان شرحه شوی دی چې د لعنتي کېدلو په وخت کښې یې سنجولی وه چې زه به انسانان په دې ډول او په هغه ډول باندې بې لارې کوم.

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې: الله ﷻ به څنګه شرک وبښي، حال دا چې مشرکان د الله ﷻ څخه په غیر د بوتانو عبادت کوي، داسې بوتان چې پخپله دوی د هغو څخه په ډېرو درجو سره بهتري لري، دوی انسانان او ژوندي مخلوق دي او بوتان بې روحه جمادات دي چې نه څه اوري او نه څه ګوري، د دوی څخه لا څه چې د خپلو خانونو څخه هم نه د څه ضرر مخه نیولی شي او نه ورته ګټه رسولی شي.

٢ـ برسېره پر دې د شرم خبره یې لا دا ده چې د یو پلوه ورته د احترام دپاره سجدې کوي او د بله پلوه یې په ښځینه نومونو باندې یادوي، لکه لات، عُزی او داسې نور، حال دا چې دوی ته زنانه دومره سپکې ښکاري چې د مالونو په شان یې خرڅوي او په میراث کښې برخه نه ورکوي او حتی چې خپلې لورګانې ژوندۍ په خاورو باندې ننباسي.

نو اصلي خبره دا ده چې مشرکان هم په زړه کښې پوهېږي چې بوتان د عبادت لیاقت نه لري، خو

په سجده باندې ورته ځکه سرونه ښکته کوي چې دوی د بې خیره شیطان اطاعت کوي او هغوی دغه جاهلانه کار ته هڅوي. په هغه خو الله ﷻ لعنت کړی دی نو دوی هم ورسره په لعنتي کېدلو کښې ګډون کوي. او دا ځکه چې:

۳_ کله چې الله ﷻ شیطان لعنتي جوړ کړ نو په عین وخت کښې یې سوګند وکړ چې: ای الله! زه خو دې لعنتي کړم مګر د دغه لعنت لمبې به ضرور ستا بندګانو ته هم ورسېږي او د دوی یوه غټه ډله به هم د خپل ځان سره په لعنت کښې شریکه کړم، او د حقې لارې څخه به یې په لاندې فارمول سره بې لارې کړم:

الف: دوی ته به باطل اُمیدونه ورکوم او د دروغو آرزوګانې به وراچوم.

ب: کله چې دوی په دروغینو وعدو باندې د خپل تسلط لاندې راولم نو بیا به په دوی باندې د سوال په توګه نه بلکې په آمرانه لهجه امر کوم چې د بوتانو د نذرانې دپاره د خپلو څارویو غوږونه څيرې کړي او د عبادت په توګه یې خوشې کړي، نو دوی به دا کار وکړي.

ج: او هم به په دوی باندې په حاکمانه ډول امر کوم چې دوی دې ضرور خلق الله ته تغیر ورکړي او الهي شریعتونه دې د پښو لاندې کړي، نو دوی به دا کار هم وکړي.

دا وه د شیطان پلان چې د آدم ﷺ د پیدائښت په وخت کښې یې طرحه کړی وه او د قیامت د ورځې پورې په همدې پلان باندې خلک بې لارې کوي.

۴_ نو کله چې الله ﷻ د شیطان پلان افشاء کړ او د ده باطله کړنلاره یې خلکو ته ښه پوره واضحه هم کړه، نو چې بیا یې هم څوک په دوستۍ سره نیسي نو د هغه څخه به بل ساده او بې عقل ونه موندل شي، چې په ښکاره تاوان باندې سترګې پټوي او خپل ځان پکښې وراچوي.

نو تاسو بو ځل بیا واورئ چې شیطان په هیڅ باندې په زور کومه ګناه نه شي کولی او نه یې وسه کېږي، بلکې د شیطان ډېره غټه او قوي وسله صرف همدا ده چې خلکو ته وعدې او اوږده امیدونه ورکوي، حال دا چې نه یې وعدې د غولونې څخه بل شی دی او نه یې امیدونه د غولونې څخه بل شی دی.

او دا ځکه چې د شیطان او د ده د تابعانو د اوسېدانې ځای دوزخ دی او هیڅ یو کس به بې هم ترې خلاصون ونه مومي او نه به ترې ځان بچ کړی شي، نو هلته به غولولو شوو خلکو ته کیفیت ورڅرګند شي خو کار به د وخته تېر وي او فرصت به د لاسه وتلی وي.

۵_ مګر بالمقابل چې څوک د الله ﷻ په رښتینو وعدو باندې باور کوي او د ایمان سره نېک عملونه هم ملګري کړي نو ډېر ژر به یې داسې جنتونو ته ورداخل کړو چې لاندې به ترې خلور ډوله (اوبه، شوده، شات، شراب) ویالې بهېږي او د ابد الآباده پورې به پکښې اوسېږي او په هغه وخت کښې به په عین الیقین سره وګوري چې د الله ﷻ وعدې په حقه وې. او ولې به ذکر شوي جنتونه ورکوي؟ ایا داسې څوک شته چې د الله ﷻ څخه په خبرو کښې زیات رښتینی وي؟

توضيحات

۱ـ د ﴿ إِنَٰثًا ﴾ كلمه د "أُنثَى" د كلمې جمعه ده[1] چې د "زنانه" معنى وركوي او په مقابل كښې يې "ذَكَرٌ" يعنې نارينه استعمالېږي.

مګر په دې مقام كښې يې مفسرينو كرامو لاندې متعددې معناوې كړې دي[2]:

الف: د ﴿ إِنَٰثًا ﴾ كلمه د بوتانو د نومونو څخه عبارت ده لكه لات، عُزى، منات او داسې نور، چې ټول مونث دي.

ب. د ﴿ إِنَٰثًا ﴾ كلمه د "اوثاناً" په معنى سره ده.

ج. د ﴿ إِنَٰثًا ﴾ كلمه د "أَمْوَات" معنى وركوي. يعنې هر شى چې روح ونه لري، لكه ډبره، ونه او داسې نور. څكه چې د غو ټولو ته د مونث ضمائر راجع كېږي، لكه چې عرب وايي: "الْأَحْجَارُ تُعْجِبُنِي" ډبرې مې په تعجب كښې اچوي.

د. مشركانو ملائک د بنات الله په نامه باندې يادول نو دلته ترې ملائک مراد دي. يعنې دوى د هغه چا عبادت كوي چې پخپله ورباندې د بنات الله نوم ږدي او په مونثو نومونو باندې يې يادوي.

مونږ د ننګرهار ولايت د هډې د كلي په عتيقه آثارو كښې ليدلي دي چې د بودا د زمانې بوت پرستانو خپل بوتان د زنانه وو په شكل جوړ كړي وه. نو څه لرې نه ده چې د نبي كريم ﷺ د زمانې څينې بوت پرستانو هم د بودايانو په څېر عمل كړى وي او په ايت شريف كښې همدغو ښځينه مجسمو ته اشاره وي.

تبصره

۲ـ مونږ ته داسې برېښي چې د ذكر شوي څلورم تفسير مرجع هم بتانو ته كېږي. او دا څكه چې: كومو مشركانو چې ملائک پرستي كوله هغوى په خپلو اټكلونو سره د ملائكو مجسمې جوړې كړې وې او د بوتانو په توګه به يې ورته عبادت كاوه.

نو په دې اعتبار سره ذكر شوي پنځه واړه تفسيرونه يوه شي ته رجوع كوي چې د ﴿ إِنَٰثًا ﴾ كلمه د بوتانو څخه عبارت ده. نو د معنى حاصل به داسې كېږي چې: مشركان د بوتانو څخه په غير د بل شي عبادت نه كوي چې شيطان ورته لارښوونه كوي.

سوال جواب

۳ـ كه څوک وايي چې: په دې كښې څه حكمت دى چې بوتان په خپل نامه (أوثان) باندې ياد نه شوه او په ﴿ إِنَٰثًا ﴾ سره تعبير كړى شوه؟

---

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۲۳۲

(۲) زاد المسير ج۲ ص۱۹۲

مونږ وایو چې دا د دې دپاره ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د مشرکانو زیات حماقت ته اشاره وکړی شي، چې دوی د یو پلوه د تعظیم دپاره د بوتانو عبادت کوي او د بله پلوه یې د "نسوانو" په نامه یادوي، چې دوی ته د یر حقیر او سپک مخلوق ښکاري، حتی چې په ژوندي خښولو باندې یې هم صرفه نه کوي.

مَرید څه معنی؟

۴ـ د "مَرِید" کلمه د "مَرْدَاء" د کلمې د اصلي حرفونو څخه اخستله شوې ده، "مَرْدَاء" هغه ځمکې ته وایي چې څه نبات نه زرغونوي او "امْرَدْ" هغې ونې ته وایي چې د پاڼو څخه لوڅه وي، او یا هغه هلک ته وایي چې ږیره یې نه وي راغلې او د ویښتانو څخه بربنډ وي[۱].

شیطان ځکه د "مَرِید" په نامه باندې یاد شوی دی چې هغه د هر خیر څخه خالي دی او د الله ﷻ د اطاعت او رحمت څخه لوڅ پوڅ دی او د الله ﷻ په غضب باندې ککړ دی.

پنځه قَسمونه

۵ـ په دې مقام کښې الله ﷻ د شیطان د خولې څخه په اړنډې پنځو خبرو باندې قَسمونه حکایت کړه، ځکه چې په پنځو وارو جملو کښې لاموته د قسم دپاره دی[۲] چې حاصل یې داسې راځي:

الف. قَسم دی چې ستا د بندګانو څخه به خپل ځان ته یو ټولګی راټیل کړم

ب. قَسم دی چې ستا بندګان به بې لارې کړم

ج. قَسم دی چې دوی ته به د دروغو اُمیدونه ورکړم

د. قَسم دی چې دوی ته به امر وکړم چې په خپلو مالونو کښې د غیر الله په نوم نذرونه کېږدي

هـ. قَسم دی چې دوی ته به امر وکړم چې دوی خلق الله (د الله ﷻ شرائعو) ته تغیر ورکړي

سوال جواب

۶ـ که څوک وایي چې ذکر شوې پنځه واړه قسمونه خو په مصداق کښې ټول متحد دي، نو په دې کښې څه حکمت دی چې بوازې په ﴿ وَلَأُضِلَّنَّهُمْ ﴾ باندې مثلاً اکتفاء ونه کړی شوه؟

مونږ وایو چې د الله ﷻ کلام خو فصیح او بلیغ کلام دی او د واقع سره مطابق او د حال د غوښتنې سره موافق دی، نو ځرنګه چې شیطان په خپلو قسمونو کښې په یوه قسم باندې اکتفاء نه وه کړې نو الله ﷻ هم د یوه قسم په حکایت باندې اکتفاء ونه کړه.

باقي شوه دا خبره چې شیطان ولې په یوه قسم باندې اکتفاء ونه کړه؟

نو د دې جواب دا دی چې مونږ خو هیڅکله دعوه نه ده کړې چې د شیطان په کلام کښې تکرار نشته، څوک یې چې دعوه کوي همغه دې ورته جواب هم ورکړي.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۴۸۶

(۲) تفسیر القاسمي ج۵ ص ۴۸۴

نو د همدې کبله شیطان زیات تاند وهي چې په غیر شرعي کارونو کښې د سرې څخه حارص جوړ کړي، کله چې خوک په ناجائز شي باندې حارص شي نو بیا د هغه په لاس ته راوړلو کښې په هیڅ شي باندې دریغ نه کوي. د ښه وضاحت دپاره لاندې څو مثالونه ولولئ:

الف کله چې عبد الله بن أبي (رئیس المنافقین) په مشرۍ حریص وه نو څکه یې د وروستني سلگۍ پورې د نبي کریم ﷺ سره د منافقت او هم د نبي کریم ﷺ د عداوت څخه لاس وانخیست

په یوه اوږده حدیث کښې سعد بن عبادة ﷺ نبي کریم ﷺ ته وویلې چې: یا رسول الله! د نوموړي منافق په بده وضعه باندې مه غمژن کیږه، څکه چې ستا د راتگ (هجرت) څخه لږ وړاندې د دې وطن (مدینې منورې) خلکو تصمیم نیولی وه چې هغه ته په سر باندې د مشرۍ تاج کیږدي، خو ستا په راتگ سره نوموړی د تاج څخه محروم شو نو څکه درسره کینه او عداوت کوي[1].

ب کله چې خوک په مال باندې حارص شي نو هغه بیا زکات نه ورکوي او په غلا او غصب او نورو ناجائزو وسائلو باندې صرفه نه کوي ترڅو حبل خان نه ثروت راغونډ کړي.

ج خوک چې په چوکۍ باندې حارص شي هغه ضرور د بې شماره قتلونو مرتکب کیږي لکه چې همدغه صحنه روزمره زموږ د نظره تیریږي[2] چې د افغانستان په زرگونو بې گناه خلک د څو کسانو د چوکیو څخه لوږې شوه او لا جنگ روان دی څښې لوځرې بې خبرې. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

د څارویو غوږونه پرې کول

۹ـ د نذرونو په باره کښې (چې په څو دوله دي او څه حکمونه لري) موږ د [البقرة ۲۷۰] ایت لاندې ښه خوندور بحث لیکلی دی. په دې مقام کښې همدومره اضافه کوو چې د څارویو د غوږونو پرې کول د ناجائز نذر یوې خاصې نوعې ته اشاره ده چې د ایتونو د نزول په وخت کښې وریاندې خلک مبتلا وه، د دې نوعې پوره بحث د [المائدة ۱۰۳] ایت لاندې ـإن شاء الله ـ راروان دی.

د خلق الله تغیر د څه شي څخه عبارت دی؟

۱۰ـ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو[3] خلق الله ته د تغیر ورکولو گڼ شمېر معناوې کړې دي مثلا

الف چې د شیطان په امر باندې په حلال حرام وگڼي او بالعکس حرامو ته په د حلالو لقب ورکړي

ب د أنس بن مالك ﷺ څخه روایت دی چې ذکر شوی تغیر د نارینه وو د خصي کولو څخه عبارت دی

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۶

(۲) ۱۳۷۳/۱/۴ هـ ش سنه

(۳) زاد المسیر ج۲ ص۱۳۵

ج. عبد الله بن مسعود ﷺ: د خلق الله تغير د وشم (خال وهلو) څخه عبارت بولي، البته هغه خال چې په غوبنه کښې خای ونیسي او د بدن جزء جوړ شي.

د. عطاء رحمة الله عليه وايي چې دوى به د الله ﷻ امر ته تغير ورکړي. يعنې په الهي کلام کښې به تحريف وکړي.

هـ. زجاج رحمة الله عليه وايي چې الله ﷻ خو لمر، سپوږمۍ او بالآخره کاڼي د انتفاع (ګټې اخستلو) دپاره پيدا کړي دي، نه د عبادت کولو دپاره؛ نو څوک چې د الله ﷻ مخلوق معبود وګرځوي او عبادت يې وکړي نو ته به وايې چې هغه ته يې تغير ورکړ او د خپل اصليت څخه يې واړاوه.

و. بالآخره ځينو مفسرينو کرامو[1] يې څه نور جنايات تفسير ګڼلي دي، لکه: زنا، لواطت، چې زنانه د خانه نارينه جوړ کړي، چې نارينه د خانه زنانه جوړه کړي او د هغې په څېره لباس واغوندي، چې څوک سپين وينښتان تور کړي.

اما د ږيرې سره کول پکښې شامل نه دي خکه چې دا جنايت نه دى بلکې جائز دي.

تبصره

۱۱ـ مونږ ته د شيخ المفسرين ابن جرير الطبري[2] تفسير په زړه پورې ښکاري چې خلق الله يې د دين الله ﷻ څخه عبارت ګڼلى دى. يعنې: شيطان قسم ياد کړ چې زه به خلکو ته امر وکړم چې دوى د الله ﷻ دين تغير او تبديل کړي، چې نه يې د حرامو څخه اجتناب وکړي او نه يې په واجباتو باندې عمل وکړي. مونږ دغه تفسير خکه غوره کړ چې:

الف: الله ﷻ فرمايي: ﴿لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ ٱللَّهِ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ﴾ [الروم: ۳۰] يعنې: خلق الله مه تبديلوئ (تغير مه ورکوئ) دغه کار په ښنو باندې ولاړ دين دى.

ب: دا تفسير عام دى، د شريعت څخه ټولو مخالفتونو ته په ټولو زمانو کښې شامل دى. علاوه په دې شيطان په يوه شرعي حکم باندې هم صرفه نه کوي ترڅو د ښنو لاندې کړى شي، نو شايد چې په همدې خبره به يې قسم هم کړى وي.

سوال جواب

۱۲ـ که څوک وايي چې: ايا د څاروي خصي کول د خلق الله په تغير کښې شامل نه دي؟

مونږ وايو چې: وړاندې واضحه شوه چې د خلق الله په تغيرولو کښې هر يو فعل يا قول شامل دى چې شريعت ورته جواز نه وي ورکړى، نو په همدې بنياد د انسان خصي کول ناجائز او په ذکر شوي تغير کښې شامل دى خکه شريعت جواز نه دى ورکړى، او د څارويو په خصي کولو کښې اختلاف دى، څوک يې چې جائز نه ګڼي هغوى ورته د خلق الله تغير وايي او څوک يې چې جائز ګڼي هغوى

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۷۲
(۲) تفسير الطبري ج۴ ص۲۸۵

بې پکښې شامل نه بولي، چې د څاروي خصي كول د هغه د غوښې دپاره مفيد واقع کيږي بالعکس د انسان خصي كول لکه څنګه چې ناجائز کار دی او د مُثلې څخه شمېرل كيږي همدارنګه صحت ته هم ضرر کوي.

برسېره پر دې، نبي كريم ﷺ په منا کښې د حج په موسم کښې خصي پسونه هم ذبحه کړي دي[1]. په دې موضوع کښې که څوک زيات تحقيق غواړي او فرصت لري نو ځينو تفاسيرو[2] ته دې رجوع وکړي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

١٣ـ كه څوک وايي چې: شيطان په څه دليل باندې اعتماد وکړ چې د انسانانو د ګمراه کولو تاکيد يې په سوګند سره وکړ چې زه به ضرور دوی ګمراه کړم. په هغه وخت کښې خو لا د آدم ﷺ زوزات نه وه موجود شوی؟

مونږ وايو چې شيطان د ګمراه کولو يقين نه درلود، بلکې په ګومان او اټکل سره يې ذکر شوي سوګندونه وکړه، لکه چې الله ﷻ د يوه ګمراه کړی شوي قوم په باره کښې فرمايي چې: ﴿ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُۥ ﴾ [سبا: ٢٠] يعني: او يقيناً په دوی باندې ابليس خپل ګومان رښتيا کړ.

مګر څرنګه چې د شيطان ټول کړه وړه غلط دي، نو د خپل ګومان څخه يې په داسې تاکيد سره اخبار وکړ ته به وايې چې د ده په ګمراه کولو باندې يې ګومان نه، بلکې يقين دی. دلته ځينو مفسرينو کرامو[3] څه نور جوابونه هم کړي دي.

﴿ لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَآ أَمَانِيِّ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ ۗ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَن يَعْمَلْ مِنَ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ أَحْسَنُ دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَٱتَّبَعَ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيطًا ﴿١٢٦﴾ ﴾

[١٢٣] (د الله ﷻ وعده) نه ستاسو په آرزوګانو سره ده او نه د اهل الكتابو په آرزوګانو سره (بلکې په دې باره کښې قانون دا دی چې) هر څوک چې بد کار وکړي جزا به ورباندې ورکړی شي او

---

(١) سنن ابي داود ج٢ ص٣٠

(٢) تفسير زاد القرطبي ج٥ ص٣٩٠

(٣) زاد المسير ج٢ ص١٩٥

د خپل خان دپاره په د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه نصرت کوونکی.

[۱۲۴] او هرڅوک چې د نېکو عملونو څخه (ځه اعمال) وکړي (دغه عمل کوونکی) د نارینه وو څخه عبارت وي او یا د ښځینه وو څخه. حال دا چې هغه مؤمن وي نو دغه ډله خلک به جنت ته ورداخل شي او د نقیر (د خُرما د زړي د چاود) په اندازه به پرې هم ظلم ونه کړی شي.

[۱۲۵] او هغه څوک دی چې د دین د حیثه د هغه چا څخه ډېر ښه وي چې الله ﷻ ته یې غاړه ایښې وي. حال دا چې ښه نېکوکار وي او د ابراهیم ﷺ د ملت په داسې حال کښې متابعت کوي چې هغه ﷺ حنیف دی (تولو باطلو ادیانو ته یې شا کړې ده)؟ (د ده څخه هیڅوک ښه نشته). او الله ﷻ ابراهیم ﷺ د سوچه دوست په حیث نیولی وه. (د ده ﷻ سوچه او مخلص دوست وه).

[۱۲۶] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي چې په ځمکو کښې دي. او الله ﷻ (د علم او قدرت د حیثه) په هر شي باندې احاطه کړې ده.

ارتباط

څرنګه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې د شیطان پلان شرحه شوی وه چې د خلکو د ګمراه کولو دپاره یې طرحه کړی وه، او په نوموړي پلان کښې کوم ټکي چې ډېر انسانان وړباندې تېروزي هغه دروغژنې ارزوګانې دي، نو په دې ایتونو کښې الله ﷻ خلک پوه کړه چې په دغو دروغژنو هیلو باندې ستاسو څه درد نه دوا کېږي ترڅو چې شریعت په خپلو خانونو باندې عملي نه کړئ.

یا په بل عبارت: هلته د شیطان نظري پلان شرحه شوی وه او دلته د همدغه پلان پیاده کول توضیح شوي دي. یعني: شیطان دروغژن دی خو په ذکر شوي پنځه فقره ئیز پلان کښې رښتینی دی چې د خلکو د بې لارې کولو دپاره یې ضرور په کار اچوي.

بالآخره، د ذکرو شوو ایتونو د جملې څخه په وروستني [۱۲۶] ایت کښې الله ﷻ لاندې شیانو ته اشاره کوي:

الف: ای انسانانو! د ټولې دنیا واک او اختیار الله ﷻ پورې مختص دی، نو تاسو مطمئن اوسئ چې شیطان تاسو په زور باندې نه شي ګمراه کولی او نه د دې کار اختیار لري.

ب: خو تاسو ښه چرت ووهئ چې ایا د ټولو عالمونو واکدار د عبادت او اطاعت لیاقت لري او که هغه څوک چې هغه ستاسو غوندې یو مخلوق دی چې د دروغژنو هیلو څخه په غیر یې هیڅ شی په واک کښې نشته؟

شان نزول

د دې ایتونو په شان نزول کښې متعدد واقعات روایت شوي دي[۱] چې په عمده توګه په لاندې دوه ګروپونو ویشلې کېږي:

---

[۱] الدر المنثور ج۲ ص۶۹۳

۱_ د مجاهد ندوی څخه روایت دی چې بوه ورځې عربو بوت پرستانو وویلې چې زمونږ دین بهتر دی، چې نه به مبعوث کړی شو او نه به راسره حساب کتاب وکړی شي[1] او یهودو او نصاراوو خپلو ادیانو ته د بهتري نسبت کاوه او هرې یوې ډلې عقیده ځرګندوله چې جنت زمونږ دپاره جوړ دی او بس.

۲_ یو ځلې مسلمانان او اهل الکتاب سره په جګړه شوه او هرې یوې ډلې خپل خپل دین د بلې ډلې څخه بهتر ګاڼه[2].

په اول تقدیر باندې په ﴿ بِأَمَانِيِّكُمْ ﴾ مشرکان مخاطب ګرځولی کېږي او په دوهم تقدیر باندې د خطاب مخ مسلمانانو ته وراوړي

تبصره

که څه هم د احکامو په اعتبار سره د شان نزول خاصه واقعه د اعتبار وړ نه ده او د مفهوم عموم معتبر دی، او علاوه په دې، ټول روایتونه په خپلو منځو کښې څه اختلاف هم نه لري کېدلی شي چې ټولې واقعې به په هغه وخت کښې وړاندې پېرته پېښې شوې وي، لکه چې الله ﷻ د مشرکانو او هم د اهل الکتابو ځینې واقعات بیان کړي مثلاً

۱_ الله ﷻ د مشرکانو د خولو څخه حکایت کوي چې: ﴿ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَٰلًا وَأَوْلَٰدًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴾ [سبا ۳۵] یعنې: مونږ د مالونو د حیثه او هم د اولادونو د حیثه ډېر یاستو او مونږ معذب کړی شوي نه یاستو (مونږ ته نه عذاب شته او نه به مبعوث کړی شو).

۲_ او د اهل الکتابو د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ لَن يَدْخُلَ ٱلْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ﴾ [البقرة ۱۱۱] یعنې: هیڅکله به جنت ته بل څوک داخل نه شي مګر هغه څوک چې یهودي وي او یا نصراني وي، دا د دوی دروغژن امیدونه دي.

مګر د دې سره-سره مونږ ته داسې بریښي چې په ﴿ لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ ﴾ کښې به ټول مسلمانان مخاطب وي او په ﴿ لَّيْسَ ﴾ کښې به ضمیر هغې وعدې ته راجع وي چې په ﴿ وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا ﴾ کښې نژدې ذکر ده نو د معنی حاصل یې لاندې لوستلی شي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای محمدي (ﷺ) امته! الله ﷻ خو ستاسو سره جنت ته د ورداخلولو وعده کړې ده، همدغې وعدې ته په شرعي چوکاټ کښې په تمه اوسئ:

هو! بې د شرعي چوکاټ او شرعي برهان څخه جنت ته داخلېدل او د دوزخ څخه نجات موندل محض باطلې آرزوګانې او دروغژنې هیلې دي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص ۴۸۲

(۲) اسباب النزول للواحدي ص۱۲۱

[illegible]

۱- [illegible]

الف- هر څوک چې د کفر وکړي [illegible]

[illegible]

حقیقت دا دی چې [illegible] د الله ﷻ [illegible] شفاعت وکړي [illegible] د الله ﷻ [illegible] د الله ﷻ د عذاب څخه خلاص کړي.

هو! دا بیله خبره ده چې الله ﷻ خپلو نیکو بندګانو ته اجازه ورکوي چې د ګناهګارانو دپاره شفاعت وکړي او یا الله ﷻ په خپل فضل باندې د چا ګناه ونیسي مګر د کفر په باره کښې الله ﷻ نه چا ته د شفاعت اجازه ورکوي او نه د [illegible] څخه په شي چا ته د کفر څخه تیریږي. مګر دا قانون هم یوې ډلې او بلې ډلې پورې اختصاص نه لري او ټولو انسانانو ته په ټولو زمانو کښې شامل دی.

ب- او هر څوک چې نیک عملي کوي حال دا چې مؤمن وي، نو که نارینه وي او که ښځینه، نه په هر نژاد او هره زمانه کښې وي، نو دوی به جنت ته داخل کړل شي او ډیر لږ ظلم به هم ورباندې ونه کړی شي.

۲- خو په ایمان او نیک عمل کښې هغه معیار د اعتبار ور دی کوم چې الله ﷻ د "یو لک څلورویشت زره" نزیات یا کم، پیغمبرانو سره په ذریعه خلکو ته استولی دی. نو په کار دي چې هر څوک په همدې معیار او تله باندې خپل ایمان او خپله نیک عملي وتلي چې په دې کتله باندې برابر دي او که نه.

په دې معیار کښې نه د انسانانو شاباس څه اثر لري او نه د دوی نفرت او تهمتي کول څه اثر دلوداری شي.

۳- ذکر شوي اسماني معیار د ابراهیم ﷺ په کړه وړه کښې ډیر ښه منعکس شوی دی او ټول انسانان هغه ته په درنه سترګه ګوري چې ابراهیمي دین حق دین دی. دا خبره بالکل درسته ده، خو د ابراهیم ﷺ دین نه یهودیت، نه نصرانیت او حتی نه شرک وه، بلکې ابراهیم ﷺ ټولو باطلو ادیانو ته شا کړې وه او خپل رب ﷻ ته یې مخه اړولې وه نو ځکه الله ﷻ خپل ځان ته د یو دوست په

صفت قبول کړی وه. نو که تاسو غواړئ چې ټول اختلاف او جګړه د منځه یوسئ؛ چې کومه یې ولاړه په حقه ده، نو ټول ځانونه په ابراهیمي معیار باندې وتلئ؛

نو د هغه شخص څخه به بل څوک په دین کښې ښائسته او مېچطلي دي چې د ابراهیم علیه السلام په شان ټول ځان الله ﷻ ته منقاد جوړ کړي او لکه څنګه یې چې په همدې معیار باندې خپله عقیده برابره کړې وي همدا رنګه یې عمل هم په همدې معیار باندې برابر وي. نورو باطلو ادیانو ته شا کړي او یوازې د وحدانیت په عقیده کلک شي.

نو ښکاره ده لکه څنګه چې ابراهیم علیه السلام ته الله ﷻ د خلیل الله لقب ورکړی وه، د درجاتو په تفاوت سره به هغه خلک هم اولیاء الله جوړ شي چې د همده علیه السلام په لار باندې روان وي، چې د همدې جملې څخه همدا پیغمبر (محمد ﷺ) او د ده پیروان هم دي.

5ـ په دې ټولو باندې د پاسه د خپلو نظریاتي او فکري اصلاح دپاره دا فارمول د ځانونو سره په یاد ولرئ چې هر څوک چې د ټولې دنیا بلکې د ټول عالم خالق او مالک دی، همغه ﷻ په حقه معبود هم دی. او پوره واضحه ده چې ټول عالمونه الله ﷻ پیدا کړي دي او د همده ﷻ د ارادې لاندې دي او بالآخره د همده ﷻ علم ورباندې احاطه کړې ده. شیطان نه څوک پیدا کولی شي او نه یې په څه شي باندې واکداري چلېږي او نه محیط علم لري؛ نو د الله ﷻ عبادت پرېښودل او د شیطان عبادت کول څومره لویه بې عقلي او څومره لویه (نه عفوه کېدونکې) خطاکاري ده.

توضیحات

۱ـ په ذکر شوو اېتونو کښې جنت ته د داخلېدلو هغه قانون بیا شرحه شوی دی چې د [البقرة ۱۱۲] ایت کښې ورته اشاره شوې ده، ترڅو د یو پلوه غیر مسلماني طائفې ایمان راوړلو ته ترغیب شي او د بله پلوه مسلمانان هم په غوږ ووهل شي چې د اهل الکتابو په شان صرف د مسلمانۍ په نوم باندې ونه غولېږي چې نه یې عقیده برابره وي او نه یې عمل.

شیطاني هیلې کومې هیلې دي؟

۲ـ هغو هیلو ته شیطاني هیلې او آرزوګانې ویل شو چې بنیاد یې په کوم دلیل او برهان باندې ولاړ نه وي. د همدې کبله الله ﷻ د اهل الکتابو څخه برهان او دلیل وغوښت چې ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ [البقرة ۱۱۱] ورته ووایه (اې پیغمبره!) چې برهان مو راوړئ که تاسو رښتیني یاست. یعنې بالفرض که تاسو په برهان باندې اتکاء ولرئ نو بیا به مو هیلې او آرزوګانې شیطاني نه وي.

یادونه

۳ـ مونږ د [النساء ۳۱] ایت لاندې لیکلي دي چې د ګناهونو د مغفرت پنځه سببونه دي چې ټول په نصوصو او براهینو باندې اتکاء لري، د همدغو اسبابو د جملې څخه د شفاعت کوونکي شفاعت

او یا صرف د الله ﷻ لطف هم دی که څه هم توبه تائب نه شي، خو دا پکښې شرط ده چې گناه باید د کفر څخه رابنکته وي، څکه چې کفر بې د شرعي توبې څخه نه بښلی کېږي.

دا د أهل السنة والجماعة عقیده ده چې په براهینو (دلائلو) باندې ولاړه ده، نو څوک چې په همدې عقیده باندې نه دي او وايي چې د توبې څخه په غیر گناه نه بښله کېږي، او یا وايي چې په شفاعت سره هیڅ مجرم د دوزخ څخه بهرته نه شي راوتلی[١]، نو هغوی د أهل السنة والجماعة څخه نه شمېرل کېږي، بلکې هغوی د معتزله وو په لقب باندې یادېږي.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: د همدې ایت شریف ﴿ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ ﴾ څخه څرگندېږي چې گناهونه بښل کېږي نه، بلکې ضرور به پرې جزا ورکولی کېږي؟

مونږ وایو چې مفسرینو کرامو همدغه سوال ته لاندې جوابونه کړي دي:

الف: په ﴿ يُجْزَ بِهِۦ ﴾ کښې د جزا څخه مطلب دا نه دی چې ضرور به یې دوزخ ته داخلوي، بلکې مطلب پکښې دا دی چې کافران به دوزخ ته داخل کړي او مسلمانانو جنایتکارانو ته به د ثوابونو په کمبود سره جزا ورکړي[٢].

مگر دا جواب چندان زړه ته نه لوېږي او غیر متبادر دی.

ب: په ﴿ يُجْزَ بِهِۦ ﴾ کښې صرف د کافرانو جزا مطلب ده، د همدې کبله ایت شریف په ﴿ وَلَا يَجِدْ لَهُۥ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴾ سره اختتام موندلی دی، چې کافران نه دوست لري او نه کومکي، الله ﷻ خو د مؤمنانو هم دوست دی او هم نصرت کوونکی[٣].

مگر په دې جواب باندې هم د سړي سر نه خلاصېږي څکه چې کله الله ﷻ یوه مسلمان جنایتکار ته د جزا ورکولو اراده وکړي نو همدغه مسلمان جنایتکار ته به هم نه کومکي وموندلی شي او نه دوست.

ج: دلته عامه جزا مراده ده، برابره خبره ده چې په دنیا کښې وي او که په آخرت کښې، نو بنا په دې د مسلمانانو د زیاتو جنایتونو جزا په دنیا کښې په مصائبو باندې ورکوله کېږي او آخرت ته یې څه نه پاتې کېږي، اما د کافرانو جزا ټوله په آخرت کښې ورکوله کېږي.

دا جواب جمهورو علماوو کرامو خوښ کړی دی[٤] چې څه وضاحت یې په لاندې احادیثو کښې وړاندې کوو:

---

(١) تفسیر الکشاف ج١ ص٥٦٦
(٢) التفسیر الکبیر ج١١ ص٥٣
(٣) تفسیر القاسمي ج٥ ص٤٨٦؛ روح المعاني ج٥ ص١٥٢
(٤) البحر المحیط ج٣ ص٧٥

اول: نبي كريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ إِلَّا كَفَّرَ اللهُ بِهَا عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا»[١] يعني: هيڅ مصيبت نه دی چې يوه مسلمان ته ورسېږي مگر الله ﷻ به ترې په همدې مصيبت سره گناهونه ورژوي، آن تر اغزي پورې چې په بدن کښې يې داخل کړی شي (ورباندې اذيت شي).

دوهم: کله چې ذکر شوی ايت شريف نازل شو او أبو بکر الصديق ﷺ واورېده نو ويې ويلې چې: دغه ايت خو مې په ملا کښې تک وکړ (ملا يې راباندې ماته کړه). نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «أَمَّا أَنْتَ يَا أَبَا بَكْرٍ وَالْمُؤْمِنُونَ فَتُجْزَوْنَ بِذَلِكَ فِي الدُّنْيَا حَتَّى تَلْقَوْا اللهَ وَلَيْسَ لَكُمْ ذُنُوبٌ وَأَمَّا الْآخَرُونَ فَيَجْتَمِعُ ذَلِكَ لَهُمْ حَتَّى يُجْزَوْا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[٢] يعني: هر چې ته او مؤمنان ياست ای ابا بکره! نو په دې (گناهونو) سره به په دنيا کښې جزا درکړی شي، حتی چې د الله ﷻ سره به ملاقي شئ او په تاسو پورې به هيڅ گناه نه وي، او هر چې نور دي (يعنې کافران) نو دوی ته به هغه ټول راغونډ کړی شي تردې چې د قيامت په ورځ به ورباندې مجازات کړی شي.

که څه هم د ذکر شوي مضمون په اړوند زښت ډېر احاديث روايت شوي دي چې ځينو مفسرينو کرامو راغونډ کړي دي[٣] او ټول د تقدير وړ دي مگر ذکر شوی سوال ورباندې نه جوابېږي. ځکه پوښتنه خو دا ده چې د ايت شريف څخه د جزا ضروريتوب معلومېږي حال دا چې د أهل السنة والجماعة عقيده دا ده چې الله ﷻ کله-کله د کفر څخه پرته نورې گناهونه ښښي نو جزا حتمي او ضروري نه ده.

مونږ ته هغه جواب ښه ښکاري کوم چې د کلام د سياق او سباق څخه څرگندېږي هغه دا دی چې د ﴿مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ﴾ جمله د ﴿لَّيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ﴾ د جملې دپاره د يوه برهان په صفت نازله شوې ده. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ای خلکو! د گناه په باره کښې د الله ﷻ قانون دا دی چې هرڅوک څه بد کار وکړي هغه ته به جزا ورکړی شي. نو د دې قانون څخه هغه خلک وتلي دي چې هغوی ترې الله ﷻ ويستلي وي، هسې نه چې څوک د خپله خانه سره خيال وکړي او ووايي چې زه د دې قانون څخه وتلی يم، حال دا چې څه شرعي دليل يې په لاس کښې موجوديت ونه لري.

يا په بل عبارت: په ايت شريف کښې په گناه باندې د نيولو قانون بيان شوی دی او د مغفرت ذکر شوي پنځه اسباب پخپله الله ﷻ د ذکر شوي قانون څخه استثناء کړي دي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د ذکر شوي قانون څخه د مغفرت پنځه اسباب چې د [النساء:۳۱] ايت لاندې بيان شوي دي په کوم دليل باندې استثناء شوي دي؟

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٨٤٣

(٢) جامع الترمذي ج٢ ص١٣٤

(٣) الدر المنثور ج٢ ص٢٩٨؛ تفسير ابن كثير ج١ ص٥٥٧

مونږ وایو چې: د ګناه په باره کښې چې هرڅوک لاندې درې ایتونه قرائت کړي او بیا احادیثو ته مراجعه وکړي نو هغه به پوه شي چې بې شکه ذکر شوی قانون ذکر شوې پنځه استثناګانې لري، ایتونه دا دي

الف ﴿ مَن يَعْمَلْ سُوٓءًا يُجْزَ بِهِۦ ﴾ هرڅوک چې ګناه وکړي جزا به پرې ورکړی شي. په دې ایت کښې د مغفرت ټولې دروازې تړلې شوې دي.

ب ﴿ قُلْ يَٰعِبَادِىَ ٱلَّذِينَ أَسْرَفُوا۟ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا۟ مِن رَّحْمَةِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يَغْفِرُ ٱلذُّنُوبَ جَمِيعًا ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴾ [الزمر: ۵۳] یعني: (ای پیغمبره! زما د پلوه خپل امت ته) ووایه چې ای زما هغو بندګانو چې په خپلو ځانونو باندې یې تجاوز کړی دی (او په ګناه کښې یې واقع کړي دي)! د الله ﷻ د رحمت څخه مه ناأمیده کېږئ، یقیناً الله ﷻ ټول ګناهونه بښي (او) بې شکه الله ﷻ همدی ﷻ غفور (او) رحیم دی.

په دې ایت کښې د مغفرت ټولې دروازې په إشارة النص سره پرانستې دي او جزا ورکولو ته هیڅ موقع نه ده پرېښودله شوې

که بالفرض الله ﷻ د ذکرو شوو دوارو ایتونو وضاحت پخپله نه وی کړی نو یقیناً مونږ به پکښې متحیر شوي وی، خو الله ﷻ فضل کړی دی او د دوارو ایتونو بیان یې په لاندې ایت کښې څرګند کړی دی

ج ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ﴾ [النساء: ۱۱۶] یعني: بې شکه الله ﷻ دا ګناه هېڅکله نه بښي چې د ده ﷻ سره شریک ودرولی شي، او د دې (کفر) څخه په غیر هغه چا ته ببښنه کوي چې هغه ته یې د ببښنې اراده وشي. او ښکاره ده چې په ﴿ لِمَن يَشَآءُ ﴾ کښې د مغفرت پنځه واړه أسباب شامل دي او بې شماره احادیث پکښې روایت شوي دي.

هو! کله یې چې اراده وشي، برسېره پر مغفرت، په نېکیو باندې هم ګناهونه تبدیلوي، لکه چې فرمایي: ﴿ فَأُو۟لَٰٓئِكَ يُبَدِّلُ ٱللَّهُ سَيِّـَٔاتِهِمْ حَسَنَٰتٍ ﴾ [الفرقان: ۷۰] یعني: د هغو خلکو چې ایمان راوړي او نېک عمل وکړي نو الله ﷻ به یې ګناهونه (برسېره په مغفرت) په نېکیو باندې (هم) تبدیل کړي

يادونه

۶- مونږ د الله ﷻ په توفیق د "نقیر" په باره کښې د [النساء ۴۹] ایت لاندې او د ﴿ أَسْلَمَ وَجْهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ﴾ په اړوند د [البقرة ۱۱۲] ایت لاندې او د "حنیف" په هکله د [البقرة: ۱۳۵] ایت لاندې په زړه پورې تحقیقونه کړي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه وینو.

خلیل څه معنی؟

۷_ د "خلیل" کلمه د "خُلّة" څخه اخستله شوې ده او "خُلّة" په معنی د سوچه دوستۍ او محبت سره ده، نو خلیل هغه دوست ته ویل کېږي چې په دوستۍ کښې یې څه خلل او نقصان نه وي[۱].

په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د "خلیلُ الله" (چې د ابراهیم ﷺ لقب دی) او د "حبیبُ الله" (چې د نبي کریم ﷺ لقب دی) په منځکښې څه فرقونه کړي دي او یا په همدغو دواړو لقبونو پورې مربوط یې څه نور بحثونه هم لیکلي دي[۲]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي، مونږ فقط همدومره لیکو چې ټول پیغمبران علیهم السلام په دې کښې یو برابر دي چې دوی ټول د الله ﷻ د پلوه د خلکو د هدایت دپاره را استولي شوي دي، مګر د نبوت څخه په غیر په درجاتو کښې د الله ﷻ په نزد تفاوت لري، لکه چې د [البقرة: ۲۵۳] ایت لاندې یې څه بحث تېر شوی دی.

په دې باندې علاوه، ځینې پیغمبران علیهم السلام په څه خاصو القابو باندې هم شهرت لري خو د دې القابو شهرت په دې معنی باندې نه دی چې د نورو پیغمبرانو بل یو کس هم د هغو القابو مصداق نه شي جوړېدلی، مثلاً:

موسی ﷺ د "کلیمُ الله" په لقب باندې شهرت لري خو د "کلیمُ الله" مصداق یوازې په موسی ﷺ کښې حصر نه دی، بلکې نبي کریم ﷺ هم "کلیمُ الله" دی خو شهرتورباندې نه لري.

ابراهیم ﷺ په "خلیلُ الله" سره شهرت لري خو د دغه لقب دپاره هر یو پیغمبر مصداق جوړېږي.

همدارنګه "صفيُّ الله" د آدم ﷺ دپاره مشهور لقب دی مګر "صفيُّ الله" (د الله ﷻ غوره کړی شوی) په هر یو پیغمبر باندې صادقېږي.

نو د دې ټول بحث نتیجه دا ده چې د پیغمبرانو علیهم السلام په القابو کښې دا خبره چندان ضرور نه ده چې د تفاضل په اعتبار سره پکښې اوږد بحث وکړی شي، د همدې کبله ترې مونږ صرف نظر شوو.

﴿ وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى ٱلنِّسَآءِ ۖ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِى ٱلْكِتَـٰبِ فِى يَتَـٰمَى ٱلنِّسَآءِ ٱلَّـٰتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ وَٱلْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ ٱلْوِلْدَٰنِ وَأَن تَقُومُوا۟ لِلْيَتَـٰمَىٰ بِٱلْقِسْطِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا۟ مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾ ﴾

---

(۱) تفسیر البغوي ج۱ ص۴۸۳

(۲) روح المعاني ج۵ ص۱۵۵؛ تفسیر القاسمي ج۵ ص۴۹۴

[۱۲۷] او (ای پیغمبره!) دوی ستا څخه د زنانه وو په باره کښې فتوی (قوي حکم) غواړي.
(ورته) ووایه چې د دوی په باره کښې الله ﷻ فتوی درکوي (چې نوي ایتونه نازل کړي او یا په احادیثو کښې شرحه ورکړي) او هغه ایتونه (هم فتوی درکوي) چې (پخوا نازل شوي دي او) په قرآن کښې په تاسو باندې لوستل کېږي.

(دغه ایتونه) د هغو پلار مړو زنانه وو په باره کښې (نازل شوی دی) چې تاسو هغوی ته هغه څه (د میراث حق) نه ورکوئ چې الله ﷻ ورته فرض کړی دی. او (هم د هغو زنانه وو په باره کښې نازل شوي) چې تاسو د هغوی د نکاح کولو څخه ځنګ کوئ (خو بل چا ته یې هم نه پرېږدئ او یا تاسو د هغوی نکاح کولو ته مینه لرئ خو مهر نه ورکوئ).

او (هم) د ناچارو په باره کښې (نازل دي) چې د ماشومانو څخه عبارت دی، او (بل په دې باره کښې نازل دي) چې تاسو (د) یتیمانو (هر شي) ته په انصاف سره ودرېږئ.

او هرڅه چې تاسو وکړئ چې د هر خیر څخه عبارت وي نو یقیناً الله ﷻ ورباندې پوه دی (بې اجره به مو پرېنږدي).

شان نزول

د ذکر شوي ایت په شان نزول کښې مفسرینو کرامو متعدد روایات ذکر کړي دي[۱] چې مونږ لاندې خو روایتونه د مثال په توګه لیکو:

الف: د جاهلیت په زمانه کښې زنانه وو او ماشومانو ته چا په میراث کښې برخه نه ورکوله، نو کله چې الله ﷻ د میراث ایتونه نازل کړه او زنانه او ماشومان یې هم د برخو خاوندان جوړ کړه نو دا حکم په خلکو باندې دروند تمام شو او د نبي کریم ﷺ څخه یې د استفتاء په توګه پوښتنه وکړه، ته به وایې چې د نوموړي حکم نسخه یا تبدیلي غواړي[۲].

ب: په هغه وخت کښې به چې د کومې انجلۍ پلار وفات شو نو د مړي وارثانو به ورسره لاندې چال چلند کاوه[۳]:

اول: که انجلۍ به ښائسته وه او د کوم وارث به خوښه شوه نو پخپله به یې په نکاح اخستله. خو چې انجلۍ به څه مال درلود هغه به یې ترې خوړ او مهر به یې نه ورکاوه.

دوهم: او که پخپله به یې د هغې نکاح کولو ته خوښه رانغله نو بل چا ته به یې هم په نکاح نه ورکوله ترڅو به چې وفاته شوه او د انجلۍ د پلار وارث ته به همدا مظلومه میراثه شوه.

په هر تقدیر کله چې د مهر د وجوب ایتونه نازل شوه نو دوی د ښه وضاحت دپاره نبي کریم ﷺ ته همدغه موضوع وړاندې کړه او د نهایي حکم غوښتنه یې ترې وکړه.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۰۰
(۲) الدر المنثور ج۲ ص۷۰۷؛ روح المعاني ج۵ ص۱۵۹
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۶۵۸

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې په اثبات رسوله شوې وه چې د همغه چا دین د الله ﷻ په نزد باندې مقبول دی چې د ابراهیم علیه السلام په شان بې الله ﷻ ته غاړه ایښې وي او د ټولو باطلو ادیانو څخه یې مخ اړولی وي، په دې ایتونو کښې د ذکر شوي ابراهیمي انقیاد نمونه ښودله شوې ده چې بلارښې دوډونه د پښو لاندې کړي، که څه هم دا کار یې په طبیعت باندې ډېر دروند تمامېږي خو صرف د الله ﷻ د رضا حاصلولو په غرض د شرعي احکامو په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه فتواګانې غواړي چې په خپل خان باندې یې عملي کړي.

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعنې: ای پیغمبره! مؤمنان خو ستا څخه د زنانه وو په باره کښې فتواګانې غواړي چې د دوی په میراث کښې برخه څنګه او څومره ده؟

نو مؤمنانو ته جواب ورکړه چې: د زنانه په باره کښې خو الله ﷻ تاسو ته فتوی درکوي چې ځینې فتواګانې زما په ژبه درته واضحه کوي او ځینې به د نن څخه وروسته درته په قرآن کښې درنازلې کړي. اما د دې سره-سره تاسو ته هغه ایتونه هم فتواګانې درکوي چې په دې باره کښې د نن څخه وړاندې درنازل شوي دي او په تاسو باندې روزمره په قرآن کښې لوستل کېږي چې هم یې په لمونځونو کښې قرائت کوئ او هم یې بدون د لمونځونو څخه لولوئ. نو په دې عوض چې د الله ﷻ پیغمبر ته بیا بیا مراجعه وکړئ باید چې تاسو خپل کتاب (قرآن کریم) ته ورتاو شئ او په بیا بیا لوستلو سره یې خپل مشکلات حل کړئ او فتواګانې ترې وغواړئ. ایا دا د خپل پیغمبر ﷺ په زحمت کښې اچول نه دي چې د خپلو معلوماتو سره-سره ترې مجدداً او مکرراً فتواګانې غواړئ؟.

۲ ـ ای مؤمنانو! په یاد ولرئ چې په قرآن کریم کښې ستاسو ټول مشکلات حل شوي دي او حل کېږي، نو که تاسو د خپلو قضایاوو د هوارولو دپاره قرآن کریم ته مراجعه وکړئ نو ستاسو دپاره پکښې لاندې فائدې شته:

الف: تاسو به د قرآن کریم د تفاسیرو سره اشنا شئ او د نبي کریم ﷺ د وفات څخه وروسته به هم پرې مشکلات حل کوئ، ترڅو به نبي کریم ﷺ په تاسو کښې ژوندی وي؟

ب: د معلوماتو سره-سره چې تاسو د نبي کریم ﷺ څخه د بیا بیا فتواګانو څخه صرف نظر شئ نو د یو پلوه به مو خپل پیغمبر ته زحمت نه وي ورکړی، او د بله پلوه به ستاسو د دیانت او تقوی داری قوت دښمنانو ته ډېر ښه څرګند شي، ځکه چې د معلوم حکم په باره کښې د پوښتنه کولو څخه د سستۍ او تنبلۍ بوی پورته کېږي.

ج: په دې باندې علاوه، د قرآن کریم په لوستلو سره به تاسو هغو احکامو ته هم متوجه کړی شئ چې په قرآن کریم کښې نازل شوي دي، خو تاسو د هغو ذکر نه کوئ، ایا هغه درته مهم نه ښکاري؟ لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

اول: په تاسو باندې فرض کړی شوې دی چې بې پلاره زنانه وو ته مهرونه ورکړئ. البته که تاسو یې پخپله په نکاح اخلئ.

دوهم: تو موږ ته بې پلاره میرمنې زنانه که پخپله په نکاح باندې نه اخلئ نو هغوی ته اختیار ورکړئ چې پخپله خوښه میړه وکړي، مه یې د نکاح مخه نیسئ او مه یې په مهرونو کښې مداخله کوئ.

دریم: هغه ماشومان که د پلار مړه (یتیمان) هلکان دي دپاره هم الله ﷻ په میراث کښې برخې ټاکلې دي او تاسو ته یې په قرآن کریم کښې تلاوت کوئ.

څلورم: په تاسو باندې لازمه کړی شوې ده چې د یتیمانو د مالونو په باره کښې د تل دپاره په انصاف باندې ولاړ اوسئ او هم یې د مال د خوراک څخه ځانونه وساتئ او هم ورسره په قرعه اچولو کښې چل مه کوئ او مه ورسره بل خیانت کوئ.

پنځم: بالاخره، په قرآن کریم کښې ستاسو د ګټو زیست دپاره احکام نازل شوي دي او هر یو حکم چې تاسو عملي کړئ الله ﷻ ورباندې پوه دی، نه به ضائع شي او نه به ترې ورک شي.

لهذا دا چې تاسو ته دا بهتره ده چې تکراري پوښتنې پرېږدئ او په عمل کښې جلتي وکړئ.

توضیحات

۱- که څه هم ځینو مفسرینو کرامو[۱] لیکلي دي چې مطرحې شوې پوښتنې یوازې هغه نه دي چې د شان نزول د روایتو څخه څرګندېږي، بلکې هغه ټولې پوښتنې مطرحې شوې دي د کومو ځوابونه چې د آیتونو څخه معلومېږي، لکه:

الف: ایا ماشومانو او زنانه وو ته د میراث حکم دائمي حکم دی؟

ب: ایا پلار مړې زنانه په خپله خوښه میړه کولی شي؟

ج: ایا دوی ته مهر ورکول حتمي دي؟

د: ایا د میرمنې او د خاوند د لانجو هوارول په اصلاح سره جواز لري؟

هـ: ایا په تمامه معنی سره د میرمنو په منځکښې عدالت کول امکان لري؟

و: ایا د دې سره سره (چې په تمامه معنی عدالت کول د سړي د وسې څخه وتلې دي) د میرمنو تعدد جواز لري او که څنګه؟ او داسې نورې.

مګر موږ ته داسې ښکاري چې مطرحې شوې قضایا هماغه دي کومې چې د شان نزول په روایتونو کښې ذکر دي خو الله ﷻ د ورسره د هغو په ځوابونو باندې څه نورو مسائلو ځوابونو ته هم اشاره وکړه ترڅو موږ ته ارشاد وکړي چې:

اول: باید تاسو د اسلام په ټولو احکامو کښې ورننوځئ او ټول عملي کړئ.

دوهم: باید تاسو خپله تقوی په څو محدودو احکامو کښې خلاصه نه کړئ. او یا په بل عبارت

---

(۱) تفسیر المنار ج ۵ ص ۴۴۳

د خپلې دینداري، څخه په اصطلاح د کاکا نصر الدین کوټه جوړه نه کړئ چې د څلورو دیوالونو څخه یې صرف دري دیوالونه درلوده، مګر دروازې نه یې دبر لوی قلف اچولی وه چې کوم غل ورداخل نه شي.

فتوی څه معنی؟

۲ـ د ﴿ وَيَسْتَفْتُونَكَ ﴾ کلمه اصلاً د "فَتَی" څخه اخستله شوي ده، "فَتَی" هغه ځوان او زلمي ته وایي چې د کار کولو سره وسه لري، چې په "فِتْيَةٌ" او "فِتْيَانٌ" باندي جمعه کیږي[1]. د همدې کبله د مشکلې مسئلې حکم د "فتوی" په نامه یادیږي، لکه چې الله ﷻ د بلقیسې د خولې څخه حکایت کوي چې ﴿ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي ﴾ [النمل: ۳۲] یعني: ای زما د کابینې غړو! ماته په دې مشکله مسئله کښې فتوی راکړئ چې د سلیمان ﷺ د پلوه راته پېښه شوي ده. او دا ځکه چې د مشکلې مسئلې حل کول په قوي علم نه ضرورت لري.

د عربیت یو قانون

۳ـ که څه هم مفسرینو کرامو د ﴿ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ په اعراب کښې ډېر اوږد بحث کړی او ډېر احتمالات یې پکښې بیان کړي دي[2]، مګر موږ نه دا غوره ښکاره شوه چې ذکر شوي ټکړه په مبتداء ﴿ اللَّهُ ﴾ باندي عطفه شي. نو د معنی حاصل به یې داسې راووځي چې: ای مؤمنانو! ستاسو په مشکلو مسائلو کښې الله ﷻ هم فتوی درکوي او قرآن کریم هم فتوی درکوي، لکه چې الله ﷻ د اسماني کتاب په باره کښې فرمایي چې ﴿ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ ٱلنَّاسِ ﴾ [البقرة: ۲۱۳] یعني: الله ﷻ د پیغمبرانو سره په حقه کتابونه نازل کړي وه د دې دپاره چې دغه کتابونه د خلکو په منځو کښې حکم وکړي (فتوی ورکړي).

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د قرآن کریم حکم خو عین د الله ﷻ حکم دی او عطف د مغایرت (جداوالي) غوښتنه کوي، نو باید چې ذکر شوی عطف صحت ونه لري؟

موږ وایو چې: په دې مقام کښې اعتباري فرق لري چې د عطف د صحت دپاره کفایت کوي، هغه دا چې:

الف: د الله ﷻ حکم د لاندې دوه ډولونو څخه عبارت دی:

اول: چې الله ﷻ بل داسې حکم نازل کړي چې په پخوانیو ایتونو کښې نه وي نازل شوی، لکه راتلونکی [۱۲۸] ایت. ځکه چې الله ﷻ د خاوند د نشوز په باره کښې ترهغه وخته بل ایت نه وه نازل کړی. همدا اولنی ایت وه چې نازل شو.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۳۸۶

(۲) البحر المحیط ج ۴ ص ۸۱، التفسیر الکبیر ج ۱۱ ص ۶۳

دوهم: چې الله ﷻ د نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې څه حکم شرحه کړي. ځکه چې د نبي کریم ﷺ حکم خو عین د الله ﷻ حکم دی، لکه چې فرمایي: ﴿ مَّن يُطِعِ ٱلرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ ٱللَّهَ ﴾ [النساء: ۸۰] یعنې: هر څوک چې د پیغمبر ﷺ اطاعت وکړي نو یقیناً هغه د الله ﷻ اطاعت وکړ.

ب: د قرآن کریم حکم په دې مقام کښې د هغو احکامو څخه عبارت دی چې د ایت د نزول څخه وړاندې د زنانه وو او یتیمانو په باره کښې څه ایتونه نازل شوي وه. د مثال په توګه، نه د حصر په توګه، لاندې شرحه ولولئ:

اول: د یتیمانو مالونه مه خورئ هلکان وي او که انجونې [النساء: ۲].

دوهم: د بې عدالتۍ د خوف په وخت کښې په یوه مېرمن باندې اکتفاء وکړئ او د تعدد څخه صرف نظر شئ [النساء: ۳].

درېم: زنانه وو ته مهرونه ورکړئ، مګر که په اخلاص سره یې درته وبښي هغه ښېله خبره ده [النساء: ۴].

څلورم: زنانه او ماشومان په میراث کښې برخه لري [النساء: ۱۱].

پنځم: که زنانه ناشزه جوړه شوه نو هغه تادیب کړئ [النساء: ۳۴].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وایي چې: که د ﴿ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ ﴾ څخه هغه ایتونه مطلب وی چې پخوا نازل شوي وه نو باید چې "وَمَا تُلِيَتْ عَلَيْكُمْ" د ماضي په صیغه باندې نازل شوی وی، نه د مضارع په صیغه باندې چې په حال یا استقبال باندې دلالت کوي؟

مونږ وایو چې: دلته د ماضي په عوض ځکه مضارع نازله شوه ـوالله أعلمـ چې ترڅو مونږ پوه کړي چې د قرآن کریم ایتونه خو تاسو په مستمره توګه لولئ: کله په لمانځه کښې د قرائت په توګه او کله د ثواب او اجر دپاره، نو باید خپل روزمره مشکلات ورباندې حل کړئ. او یا په بل عبارت: د ایتونو نزول که څه هم په تېره شوې زمانه کښې صورت نیولی وه مګر تلاوت خو یې په ماضي پورې اختصاص نه درلود.

یادونه

۶ـ مونږ د ﴿ وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ ﴾ دوه ترجمې وکړې، ځکه چې د ﴿ أَن تَنكِحُوهُنَّ ﴾ جمله حرف جر ته ارتیا لري، نو که د "عَنْ" حرف جر ورسره مراد کړی شي اوله معنی مرادېږي چې معنی یې په خښګ کېدل دي، او که د "فِيْ" حرف جر ورسره اراده کړی شي دوهمه معنی اراده کېږي چې معنی یې مینه او رغبت دی. څه لرې نه ده چې الله ﷻ به په حرف جر باندې ځکه صراحت نه وي کړی ترڅو دواړو ارخونو ته شامل شي. او دا ځکه چې په هغه وخت کښې دواړه دولونه رواج وه لکه چې د شان نزول د روایتونو څخه د ېر ښه څرګندېږي.

﴿ وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضٗا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَآ أَن يُصۡلِحَا بَيۡنَهُمَا صُلۡحٗاۚ وَٱلصُّلۡحُ خَيۡرٞۗ وَأُحۡضِرَتِ ٱلۡأَنفُسُ ٱلشُّحَّۚ وَإِن تُحۡسِنُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُونَ خَبِيرٗا ﴿١٢٨﴾ وَلَن تَسۡتَطِيعُوٓاْ أَن تَعۡدِلُواْ بَيۡنَ ٱلنِّسَآءِ وَلَوۡ حَرَصۡتُمۡۖ فَلَا تَمِيلُواْ كُلَّ ٱلۡمَيۡلِ فَتَذَرُوهَا كَٱلۡمُعَلَّقَةِۚ وَإِن تُصۡلِحُواْ وَتَتَّقُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿١٢٩﴾ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغۡنِ ٱللَّهُ كُلّٗا مِّن سَعَتِهِۦۚ وَكَانَ ٱللَّهُ وَٰسِعًا حَكِيمٗا ﴿١٣٠﴾ ﴾

[۱۲۸] او که چیرې یوه ښځه د خپل مېړه د پلوه په حق تلفۍ یا په مخ اړولو باندې وداره شوه نو په دواړو باندې څه ګناه نشته چې په خپلو منځو کښې څه سوله وکړي یو ډول سوله، او سوله کول بهتر دي. او ټول نفسونه (په خپلو اهدافو باندې) کلکوالي ته حاضر کړی شوي دي (هرڅوک په خپلو ګټو مین دی).

او که تاسو احسان وکړئ او پرهېزګاري وکړئ نو بې شکه الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې تاسو يې کوئ.

[۱۲۹] او هيڅکله به ستاسو د وسې پوره نه شي چې د ښځو په منځکښې (په کامله معنی سره) عدل وکړئ، که څه هم تاسو ورباندې حرص وکړئ (او په خپلو خانونو باندې زيات فشار راولئ).

نو تاسو (د یوې ښځې د جانب څخه د بلې ښځې جانب ته) ميلان مه کوئ پوره ميلان (چې ستاسو په اختيار کښې وي) نو چې هغه پرېږدئ (جوړه کړئ) لکه زوړنده (چې نه بل مېړه کولی شي او نه ورته تاسو د مېرمنې په نظر ګورئ). او که تاسو اصلاح وکړئ او پرهېزګاري وکړئ نو بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۱۳۰] او که دوی دواړه (ښځه او خاوند يو تربله) جدا شي نو هر يوه لره به الله ﷻ د خپلې پراخۍ څخه بې پروا کړي (د هر يوه ګوزاره به روانه کړي). او الله ﷻ د پراخۍ خاوند (او) د حکمت څښتن دی

شان نزول او ارتباط

۱_ د دې ایتونو د ارتباط وجه خو پوره واضحه ده چې دلته د هغو مسئلو فتوی او حکم بيان شوی دی چې په وړاندېنيو ايتونو کښې يې غوښتنه ذکره شوې وه، چې يوه د خاوند او مېرمنې د سولې مسئله ده او بله د متعددو مېرمنو په منځکښې د عدالت او برابرۍ مسئله ده.

نو په وړاندې ايت کښې الله ﷻ وعده کړې وه چې ﴿ ٱللَّهُ يُفۡتِيكُمۡ ﴾ الله ﷻ به حکم درکړي، او په دې ايتونو کښې يې د حکم بيان فرمايلی دی[1].

(۱) تفسير ابي السعود ج۲ ص۲۳۹؛ تفسير المنار ج۵ ص۴۴۸

۲ـ د شان نزول په باره کښې يې متعدد واقعات روايت شوي دي[۱] چې مونږ دلته د لاندې دوه واقعو په ذکر باندې اکتفاء کوو:

الف: د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت دی چې: «خَشِيَتْ سَوْدَةُ أَنْ يُطَلِّقَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ لَا تُطَلِّقْنِي وَأَمْسِكْنِي وَاجْعَلْ يَوْمِي لِعَائِشَةَ فَفَعَلَ فَنَزَلَتْ»[۲] يعني: سودة رضي الله عنها ودا وېره شوه چې نبي کريم ﷺ به طلاق ورکړي نو يې ويلې چې: (يا رسول الله) ما ته طلاق مه راکوه او د خانه سره مې وساته او زما د نوبت ورځ عائشې رضي الله عنها ته وګرځوه. نو نبي کريم ﷺ همداسې وکړه نو ذکر شوې اَيتونه نازل شوه.

ب: يو سړي يوه بوډۍ مېرمن درلوده چې د اولادونو مور وه، نوموړي سړي وغوښتل چې بوډۍ مېرمنې ته طلاق ورکړي او په عوض يې بله خوانه ښځه په نکاح واخلي. مګر بوډۍ ورته وراندېز وکړ چې: ماته طلاق مه راکوه چې د خپلو اولادونو خدمت وکړم. ته بله خوانه په نکاح واخله خو زه درڅخه د نورو مېرمنو غوندې په نوبت کښې عدل نه غواړم، نو خوښه دې چې په دوه مياشتو کښې يو نوبت راکوې او که لا د دې څخه په زياته موده کښې، زما د پلوه په تاباندې هيڅ حرج نشته.

د نوموړي سړي ذکره شوې د روغې جوړې خبره خوښه شوه خو ويې ويلې چې دا کار به وکړم خو که جواز ولري. نو نبي کريم ﷺ ته يې مطرحه شوې نقشه وړاندې کړه نو ذکر شوي اَيتونه نازل شوه[۳].

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مؤمنانو! که ستاسو د جملې څخه کومه يوه زنانه په دار کښې وه چې خپل خاوند به يې حقوق د پښو لاندې کړي او يا به ترې اقلا مخ واړوي او په ورين تندي باندې به ورسره خبرې ونه کړي او يا به ورسره مناسبه ناسته پاسته پرېږدي؛ البته دا دار ورسره په نغه صورت کښې پيدا کېږي که ذکره شوې زنانه ترې خپل حقوق وغواړي او زور واچوي چې خپل حقوق ترلاسه کړي؛ نو د دار په صورت کښې او هم په دې صورت کښې چې خاوند يې عملا حقوق د پښو لاندې کړي، (په دواړو صورتونو کښې) په خاوند او مېرمن باندې څه ګناه نشته چې دوه په دوه روغه جوړه وکړي، او مېرمن د خپلو څه حقوقو څخه صرف نظره شي او په مقابل کښې د خپل خاوند ورين تندی او د خندا ډکه خوله ترلاسه کړي.

۲ـ ذکر شوې روغه جوړه په ذکر شوي ترتيب سره دواړو ته بهتره ده، نارينه ته بهتره ده چې د نشوز او مخ تاوولو د ګناه څخه به خلاص شي او هم به کورنيو جګړو او شر او شور ته خاتمه ورکړي، نه به وزباندې څوک خبر شي او نه به يې لمنه په سر باندې وربورته شي. او زنانه ته ځکه

---

[۱] تفسير زاد المسير ج۲ ص۲۰۲
[۲] جامع الترمذي ج۲ ص۱۳۴
[۳] تفسير البغوي ج۱ ص۴۸۶

بهتره ده چې بالفرض که زنانه په حق غوښتنه باندې اصرار وکړي او خاوند بې ورته غاړه کېښږدي
نو طبعي ده چې د لاندې صورتونو څخه به یو صورت تحقق پیدا کوي

الف. چې تل به د جګړو او سپکو او سپورو خبرو سره مخامخه وي، نه به په ارامۍ سره یو شپه
تېره کړي او نه به په ارامه سره یو کپ مړۍ وخوري

یا په بل عبارت. هغه متل به وربانديې ریښتینی شي چې "قوم مې کاته سر مې بیالود" او یا د
بارانه تېښتېدمه د ناوې لاندې مې شپه شوه.

یوه شاعر همدغه موضوع څومره ښه شرحه کړې ده چې:

پیښې ابله مزل ښه دی نه په پیښو کېښې پیزار تنګ :: سختۍ د سفر ښه ده نه په کور کېښې مدام جنګ

ب. او یا به بالآخره لانجه په طلاق باندې تمامه شي، نو په دې صورت کېښې به زنانه د ډېرو
مشکلاتو سره لاس او ګرېوان شي. چې د خپلو ماشومانو څخه به جدا شي، په کور او کلي کېښې به
رسوا شي، په هلو خلو راغونډ کلي کور به یې اوبه یوسي، که د پلار په مېنه باندې څوک ونه لري
نو سمدستي به بې سرپرسته پاتې شي، او که هلته څه خپلوان او شرعي محارم هم ولري نو پخوانی
قدر او عزت به لاس ته ورنه شي او په اصطلاح د پلار په کور کېښې به د مېلمنې په حیث ژوند کولو
ته مجبوره شي که څه هم امید شته چې الله ﷻ به یې د ډېره ښه چاره وکړي او ارتیا به یې پوره کړي.

۳ـ په یاد ولرئ چې هرڅوک (نارینه وي او که زنانه) په خپلو ګټو باندې مین دی او هر یو
غواړي چې خپل حقوق پوره ترلاسه کړي. یا په بل عبارت. ټول خلک د خپلو حقوقو څخه په کلکه
دفاع کوي ته به وایې چې همدې کار ته ګمارل شوی دی او یوه لحظه هم ترې نه غافل کېږي او نه
ترې غفلت کوي.

نو سوله او روغه جوړه په هغه وخت کېښې تحقق موندلی شي چې دواړه جانبه د خپلو حقوقو
څخه لږ څه تنازل وکړي. که نه نو په هغه صورت کېښې هیڅکله روغه جوړه منځ ته نه شي راتلای
چې هر یو به خپلو پوره حقوقو باندې ټینګار وکړي.

۴ـ نو ای مؤمنانو! (په همدې بنیاد) هرڅوک چې زیاته نېکي وکړي او د سولې دپاره لاره برابره
کړي (په خپلو حقوقو باندې بې اندازې کلک نه شي)، همدارنګه هرڅوک چې تقوی او دینداري
وکړي چې د مقابل جانب د مجبوریت څخه د خپل خان په ګټه کار وانخلي: نو هر یوه ته به الله ﷻ
اجر ورکړي ځکه چې الله ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی.

۵ـ ای مؤمنانو! د خپلو مېرمنو په هکله تاسو په هغه عدالت باندې مکلف یاست چې هغه
ستاسو د وسې پوره وي او ستاسو د اختیار لاندې راځي، لکه نفقه، جامه، ناسته پاسته او داسې
نور. اما په هغو شیانو کېښې عدالت کول چې ستاسو د اختیار لاندې نه شي راتلای لکه یو جانب ته
د زړه مېلان، په تاسو باندې فرض نه دی نو په دغه ډول عدالت کېښې په نقصان سره تاسو نه
ګناهګارېږئ، او نه ستاسو مېرمنې دا حق لري چې ستاسو څخه یې مطالبه وکړي.

۶ـ هو! تاسو ته روا نه ده چې د خپلو مېرمنو په منځکښې د کومې يوې سره اختياري بې عدالتي وکړئ او يا يوه مېرمن ولړئ او په اختياري اُمورو کښې هغې ته حقوق ورنه کړئ چې په نتيجه کښې د زوړندي ښځې مثال ولري، چې نه په اسمان وي او نه په ځمکه، نه داسې مېړه لري چې استفاده ترې وکړي او نه بې مېړه وي چې بل چرته نکاح وکړي. يا په بل عبارت: چې کور ورته دوزخ جوړ شي چې نه پکښې مړه وي او نه ژوندۍ.

۷ـ ای مؤمنانو که تاسو سوله وکړئ او بيا په سوله باندې کلک ودرېږئ او خپله تقوى او ديندارې خرابه نه کړئ نو د ورو-ورو نيمګړتياوو څخه به الله ﷻ درتېر شي لکه چې د قلبي بې عدالتۍ څخه چې درتېر شو. او دا څکه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی.

۸ـ ای مؤمنانو! هرڅوک (نارينه وي او که زنانه) چې تقوى ونه کړي، چې يا د مقابل پلو په حقوقو پښې کېږدي او حتى روغې جوړې ته هم حاضر نه شي او يا د دروغې جوړې څخه وروسته په خپل عهد باندې وفا ونه کړي او بالآخره خبره په طلاق باندې ختمه شي، نو هر يو به الله ﷻ د خپلو براخو خزانو څخه په نعمتونو باندې موړ کړي. زنانه ته به صالح مېړه ورکړي او نارينه ته به صالحه ښځه په نصيب کړي او هر يو به د پراخه روزۍ خاوند کړي.

الله ﷻ د هر چا احتياجات مستقيماً هم پوره کولی شي خو دا يې د حکمت غوښتنه ده چې تاسو يې يو بل ته احتياج کړي ياست، نو بايد چې تاسو په روغه جوړه کښې نه يو په بل احسان بار کړئ او نه خپلو خاوندو ته غره شئ.

توضيحات

۱ـ په دغو ايتونو کښې د هغه نشوز چاره ښودلې شوې ده چې د نارينه د پلوه پيل شوی وي، چې د دې څخه وړاندې پکښې قرآن کريم نه وه نازل شوی. او د [النساء:۳۴] ايت کښې د هغه نشوز بيان تېر شوی دی چې د مېرمنې د پلوه يې منشأ نيولې وي.

نشوز او اعراض څه فرق لري؟

۲ـ کله څه هم د خاوند نشوز دې ته وايي چې د خپلې مېرمنې د حقوقو څخه خپل خان پورته وګڼي او حقوق يې د پښو لاندې کړي چې په نفقه کښې يې کمبود واقع کړي او وهل ټکول پيل کړي.

همدارنګه اعراض دې ته وايي چې د خپلې ماندينې د حقوقو څخه مخ واړوي او په يو سبب سره يې د ناستې پاستې څخه لاس واخلي. په نشوز کښې د اعراض په نسبت حق تلفي ډېره ده[۱].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې د اعراض څخه به په دې مقام کښې طلاق ورکول مطلب وي. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: که چېرې زنانه په ډار کښې وه چې يا به ورسره خپل خاوند

[۱] روح المعاني ج۵ ص۲۶۱

حق تلفي وکړي، او يا په ډار کښې وه چې طلاق به ورکړي نو په دواړو صورتونو کښې د سولې پروسه ورته بهتره ده.

مونږ ځکه دغه معنی غوره کړه چې په دې معنی کښې تاسیس دی او د تاکید ځخه خو تاسیس بهتر دی، او بل د دې کبله چې ايت شريف د سوده (أم المؤمنين) رضي الله عنها غوندې سولې ته هم شامل شي لکه چې په احاديثو کښې ذکره ده[۱].

يادونه

۳_ خينې مفسرين کرام ليکي چې نبي کريم ﷺ د سودې رضي الله عنها د طلاق اراده نه وه کړې[۲]، خو د هغې سره په خپل زړه کښې تشويش پيدا شوی وه او په خپله خوښه يې د سولې په شکل وړانديز وکړ. او نبي کريم ﷺ منظور کړ ترڅو د قيامت د ورځې پورې ټول امت ته اساس کېږدي. مونږ ته همدا نظر غوره ښکاري.

په هر تقدير، دا لرې نه ده چې سودې رضي الله عنها ته د طلاقولو ډار پيدا شوی وي، خو دا ډېره لرې ده چې هغه دې د نبي کريم ﷺ ځخه په نشوز (حق تلفی) باندې ډاره شوې وي، ځکه چې دا خو کفر دی.

د صلحې تعريف او ډولونه

۴_ د "صُلح" کلمه په لغت کښې د خلکو د منځ ځخه د نفرت لرې کولو ته وايي[۳] او په فقهي اصطلاح کښې د هغه عقد ځخه عبارت ده په کوم سره چې د خلکو منازعې او جګړې پرې کېږي. که ځوک د سولې (صلحې) په ټولو ډولونو باندې د خپل ځان پوه کول غواړي نو خينو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[۴]، مګر سوله په دې مقام کښې لاندې ډولونه درلودلی شي:

الف: چې مېرمن د نفقې او جامې کمبود ومني او خاوند د نشوز او اعراض ځخه ځان وساتي.

ب: چې مېرمن د ټول مهر يا د مهر په څه برخه باندې د خاوند سره مصالحه وکړي.

ج: بالآخره چې د خپل ټول نوبت او يا د نوبت د څه برخې ځخه صرف نظره شي او د خاوند توجه خان ته راواړوي، لکه چې د همدې ايتونو په شان نزول کښې يې يو مثال تېر شوی دی.

په هر تقدير، کله چې زنانه د خپل ثابت حق ځخه سوله وکړي، لکه د تېرې شوې زمانې د نفقې ځخه چې مصالحه وکړي، نو بيا همدغې زنانه ته د بېرته رجوع کولو او د سولې د ماتولو حق نشته. اما که د داسې حق ځخه يې مصالحه وکړه چې هغه لا د مصالحې په وخت کښې نه وه متحقق شوی، لکه د راتلونکي وخت نفقه او جامه، نو بيا نوموړې ته د سولې د ماتولو حق شته چې د خپل

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۷۸۵

(۲) تفسير القاسمي ج۵ ص۵۰۹

(۳) مفردات الراغب ص۲۹۲

(۴) الفقه الاسلامي وادلته ج۵ ص۲۹۳_۳۲۵

حق په غوښتلو باندې کلکه شي. او دا خکه چې سوله د ابراء معنی ورکوي، او ابراء په هغه وخت کښې تماميږي چې حق ثابت وي، او راتلونکي حق خو لا ثابت نه دی[1].

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې: ايا په ذکره شوې روغه جوړه کښې څه د ګناه اشتباه وه چې الله ﷻ ﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ ﴾ نازل کړ؟ يعني: په دوی دواړو باندې په سوله کښې څه ګناه نشته.

مونږ وايو چې: څرنګه چې د ذکرې شوې سولې ظاهري څېره رشوت ته ورته ده چې مېرمنې د څه ازدواجي حقوقو په بدل کښې د خاوند د خندا ډکه خوله ترلاسه کړه، حال دا چې دا يې شرعي حق وه، د همدې کبله ذکره شوې سوله صحابه وو کرامو ﷺ ته ګناه ښکارېده لکه چې د ايت په شان نزول کښې پرې صراحت شوی دی. نو الله ﷻ د دوی اشتباه يو ځل په ﴿ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ ﴾ او بل ځل په ﴿ وَٱلصُّلْحُ خَيْرٌ ﴾ سره پورته کړه.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د ازدواجي حقوقو په بدل کښې پيسې اخستل رشوت نه ګڼل کېږي او په خاوند او مېرمن يوه باندې هم ګناه نشته، بالمقابل دقضايي حقې فيصلې په بدل کښې پيسې اخستل رشوت ګڼل شوی دی، مګر رشوت ورکوونکی د دې کبله ګناهګار نه دی چې د پيسو په ذريعه يې خپل حق (شرعي فيصله) ترلاسه کړه خو قاضي پرې رشوت خور ګڼل کېږي چې د خپلې فريضې (شرعي فيصلې) د اداء کولو په بدل کښې يې پيسې واخستې؟

مونږ وايو چې: مېرمن خو خپل خاوند ته د ازدواجي حقوقو په بدل کښې پيسې نه ورکوي ترڅو د قضايي رشوت غوندې وګڼلې شي، بلکې په حقيقت کښې د دې دپاره پيسې ورکوي چې خاوند يې په نکاح کښې وساتي او طلاق ورنه کړي. د همدې کبله د سولې پروسه په دې جمله: ﴿ وَإِن يَتَفَرَّقَا يُغْنِ ٱللَّهُ كُلًّا مِّن سَعَتِهِۦ ﴾ سره تعقيب شوې ده.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د ﴿ وَأُحْضِرَتِ ٱلْأَنفُسُ ٱلشُّحَّ ﴾ د جملې په نزول کښې څه حکمت دی، حال دا چې د دې جملې څخه د سولې څخه ترهيب معلومېږي. خکه چې:

الف: "شُحّ" هغه بخل ته وايي چې حرص ورسره ملګری وي.

ب: د "أُحْضِرَتْ" مجهوله ماضي د احضار څخه اخستله شوې ده چې په مقابل کښې يې غياب استعمالېږي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: ټولو نفسونو ته (نارينه او ښځينه) خپل خپل

[1] احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۳

اهداف لاس ته ورورل محترم ګرځولي شوي دي چې په هیڅ وخت کښې ترې سترګې نه شي پټولی ته به وايي چې ټول نفوس د شُح سره تړلي شوي دي؟

مونږ وایو چې: په ذکره شوې جمله کښې د هغه طرف تادیب مطلب دی کوم چې په سوله کښې خپل ټول هدف ترلاسه کول غواړي، که څه هم د مقابل طرف ټول هدف تر پښو لاندې شي. یعني لکه تاته چې خپل هدف محترم دی همدارنګه ستا مقابل طرف هم یو نفس دی او په خپل هدف باندې مین دی، تا خو د هغه تنازل ته سترګې نیولې دي مګر هغه ستا تنازل ته سترګې په لار دی، نو تاسو دواړو جانبو ته په کار دي چې د اهدافو په لاس ته راوړلو کښې لږ څه نرم شئ که نه نو د سولې ادعا مو دروغ ده او په حقیقت کښې سولې ته تیار نه یاست.

الله ﷻ رښتیا ویلي دي

۸ـ مونږ یو شپېته (۶۱) کسیز هینت، چې د عربو او عجمو څخه جوړ شوی وه، د همدې ایت د تفسیر د لیکنې په وخت کښې (د ۱۳۷۳ هـ ش کال د وري د میاشتې په وروستیو کښې) د جناب مولوي صاحب محمد یونس "خالص" په مشرۍ د دې دپاره کابل ته لاړو چې هلته د وخت د دولت رئیس (استاذ رباني) او د وخت وزیر اعظم (انجینر حکمتیار) ترمنځ سوله وکړو ترڅو هغه اور مړ شي چې د کمونستي رژیم د راپرځېدلو څخه وروسته لګېدلی دی او هره ورځ پکښې بې شمېره افغانان وژل کېږي، څه ډېزې لا په مونږ باندې هم وکړی شوې، په کابل کښې مو په سوله کښې زیات کوښښ وکړ او د ذکر شوي ایت الهي فرمان مو ورته ښه شرحه کړ، خو افسوس چې یوه پلو هم د خپلو اهدافو څخه لږ قدري تنازل ونه کړ، نو په نتیجه کښې د جنګ اور همغسې تود پاتې شو او هینت د ناکامۍ په حالت کښې په متفرقه توګه بېرته راستون شو، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۹ـ که څوک وايي چې: د "خیر" کلمه خو د اسم تفضیل په معنی استعمالېږي، نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې مفضل علیه څه شی دی. یعني هغه کوم شی دی چې سوله د هغه څخه بهتره ده؟

مونږ وایو چې: د "خَیْر" کلمه په لاندې دوه ډوله استعمال مومي[۱]:

الف: چې د تفضیلیت د معنی لحاظ پکښې نه وي؛ نو په دې تقدیر سوال ته موقع نه پاتې کېږي او د معنی حاصل داسې کېږي چې: سوله د خیرونو څخه یو خیر دی.

ب: چې د تفضیلي معنی لحاظ پکښې وساتل شي؛ نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې: د خاوند او مېرمن سوله چې دوه په دوه صورت ونیسي د بلې هرې حل لارې څخه بهتره ده چې تفصیل یې دا دی:

(۱) مفردات الراغب ص۱۶۲

اول: سوله د نشوز څخه بهتره ده چې خاوند یې پرې ګناهګارېږي او د کور څخه د جنګ میدان جوړېږي.

دوهم: د طلاق څخه بهتره ده چې یوه کورنۍ پرې ورانېږي او هم د اولادونو څخه جدا کېدل ورسره تړلي دي.

دریم: د هغې سولې څخه بهتره ده چې دریم ګړی پکښې اشتراک وکړي او راز افشاء شي.

څلورم: د حکمیت د فیصلې څخه بهتره ده چې رسوایي پکښې نغښتې ده.

پنځم: د قاضي د فیصلې څخه بهتره ده چې نزاع د منځه وړي خو زړه بداوی د منځه نه شي وړلی.

د همدې کبله دوهم خلیفه عمر الفاروق ﷺ آبو موسی الأشعري ﷺ ته لیکلي وه چې: «رُدِّ الْخُصُومَ حَتّٰى يَصْطَلِحُوا فَإِنَّ الْقَضَاءَ يُورِثُ بَيْنَهُمُ الضَّغَائِنَ»[1] یعني: په جلتۍ سره د مدعیانو په منځکښې قضایي فیصله مه کوه ترڅو چې دوی په خپل منځ کښې سره روغه جوړه وکړي، ځکه چې قضایي فیصله د دوی په منځکښې زړه بداوی اچوي.

شپږم: بالآخره، د زور او جبر څخه بهتره ده چې وخت پرې ضائع کېږي او د نورو خطراتو احتمال پکښې شته دی، او زړه بداوی خو ورسره ملګری دی.

سوله د احادیثو په رڼا کښې

۱۰ـ د سولې په باره کښې د نبي کریم ﷺ څخه زښت ډېر احادیث روایت کړی شوي دي چې ذکر شوی ایت شریف تفسیروي، مونږ صرف لاندې یو حدیث د مثال په توګه دلته رانقلوو:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «الصُّلْحُ جَائِزٌ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا صُلْحًا حَرَّمَ حَلَالًا أَوْ أَحَلَّ حَرَامًا»[2] یعني: هره یوه سوله د مسلمانانو په منځکښې جائزه ده مګر داسې سوله چې حلال شی حرام وګرځوي او یا حرام شی حلال وګرځوي.

ذکر شوی حدیث شریف په لاندې دوه ډولونو باندې شرحه شوی دی:

الف: فقهاء کرام وایي چې: دلته د حرام څخه "حرام لذاته" مطلب دی او د حلال څخه "حلال لذاته" مراد دی[3]. د وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ چې په دواړو کښې سوله جائزه نه ده:

اول: چې یوه مېرمن په دې سوله وکړي چې خاوند به یې د خپلې بلې مېرمنې سره جنسي ارتباط نه نیسي، حال دا چې دا کار حلال لذاته دی او په سوله کښې حرام جوړ کړی شو.

دوهم: چې یوه مېرمن د خاوند سره په دې سوله وکړي چې د دې خور به هم په نکاح باندې اخلي، حال دا چې دا کار حرام لذاته دی مګر په سوله کښې حلال وګرځولی شو.

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۵ ص۳۸۴
(۲) سنن ابن ماجه ص۱۷۰
(۳) فتح القدیر علی الهدایه ج۵ ص۴۰۷

ب: محدثینو کرامو ذکر شوی حدیث په مالي جګړو کښې شرحه کړی دی او د هر خوندور بحثونه يې پکښې کړي دي[١]، د دې کبله چې د موضوع څخه خارج نه شو مونږ پرې تیره کښنوده خو لوستل يې ضرور دي، که څوک په عربي ژبه باندې پوهېږي هیله ده چې هلته مراجعه وکړي.

سوال جواب

١١_ که څوک وايي چې الله ﷻ د زوجاتو د تعدد دپاره عدالت شرط کړی دی چې: ﴿ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا۟ فَوَٰحِدَةً ﴾ [النساء: ٣] یعني: نو که تاسو دارېدلئ چې عدالت به ونه کړئ نو یوه ښځه په نکاح واخلئ: او په ذکر شوي ایت کښې مونږ ته خبر راکوي چې: ﴿ وَلَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ أَن تَعْدِلُوا۟ بَيْنَ ٱلنِّسَآءِ ﴾ او هیڅکله به تاسو وسه ونه لرئ چې د ښځو په منځکښې عدالت وکړئ.

نو د دواړو ایتونو د یو ځل لوستلو څخه دا نتیجه راوځي چې د زوجاتو تعدد جائز نه دی، نو ایا دا نتیجه درسته ده؟

مونږ وایو چې: الله ﷻ د ذکر شوي سوال جواب ته لاندې اشارې کړې دي:

الف: ﴿ لَن تَسْتَطِيعُوٓا۟ ﴾ هیڅکله به تاسو عدالت ونه کړی شئ څکه چې دا ستاسو د وسې څخه وتلی دی، او تاسوورباندې مکلف نه یاست څکه چې ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ٢٨٦] الله ﷻ هیڅ نفس نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې په اندازه.

ب: ﴿ فَلَا تَمِيلُوا۟ ﴾ یعني: نو هغه بې عدالتي مه کوئ چې هغه ستاسو د اختیار لاندې ده او تاسو ورباندې مکلف یاست. نو بالفرض که الله ﷻ مونږ په هر ارخیزه کامل عدالت باندې مکلف کړي وی نو په کار وه چې د ﴿ فَلَا تَمِيلُوا۟ ﴾ په عوض يې "فَلَا تُنْكِحُوا مَا فَوْقَ الْوَاحِدَة" نازل کړی وی چې تعدد په عدالت پورې تړلی دی او عدالت مو په وسه کښې نشته نو د یوې ښځې څخه اضافه په نکاح باندې مه اخلئ:

ج: علاوه په دې، که د الله ﷻ مطلب په زوجاتو کښې د تعدد عدم جواز وی نو هغو تولو خاوندانو ته به يې وعیدات متوجه کړي وی چې هغوی د یوې ښځې څخه اضافه نورې ښځې ولرې، حال دا چې وعیدات یوازې هغه چا ته متوجه دي چې هغه په اختیاري اُمورو کښې بې عدالتي کوي. لاندې دوه حدیثونه د مثال په توګه ولولئ:

اول: عائشه رضي الله عنها وايي چې نبي کریم ﷺ به د خپلو بیبیانو په منځو کښې عدالت کاوه او بیا به يې ویلې چې: «اللَّهُمَّ هَذَا فِعْلِي فِيمَا أَمْلِكُ فَلَا تَلُمْنِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ»[٢] یعني: ای الله! دا زما کار دی په هغه شي کښې چې زه يې مالک یم، نو ته ما مه ملامته کوې په هغه شي کښې چې ته يې مالک يې او زه يې مالک نه یم (چې د زړه میلان دی).

---

(١) اعلاء السنن ج١٦ ص١_٣٨
(٢) سنن ابن ماجه ص١٤١

دوهم: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ يَمِيلُ لِإِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ»[١] يعني: هرڅوک چې دوه مېرمنې ولري او يوې ته په بلې باندې ميلان وکړي نو د قيامت په ورځ به په داسې حال باندې راشي چې يو اړخ به يې (خمکې ته) مائل وي (او د محشر ټول خلک به يې پېژني).

څو عجيب او ګټور حکايتونه

۱۲_ د دې دپاره چې مسلمانان ترې عبرت واخلي، مونږ د صالحينو سلفو (چې د ټولو په اول سر کښې نبي کريم ﷺ واقع دی) لاندې څو قيصې وړاندې کوو چې دوی د خپلو مېرمنو په عدالت کښې څومره احتياط کاوه:

الف: نبي کريم ﷺ به چې مريض وه هم د ازواجو مطهراتو رضي الله عنهن په منځکښې به يې پوره عدالت کاوه. کله چې د مرګ په مرض باندې مريض شو، د يوې بي بي رضي الله عنها د کور څخه به چې د بلې بي بي رضي الله عنها کور ته ورته نو د دوه وو کسانو په اوږو باندې به يې لاسونه اچولي وه او مبارکې پښې به يې راښکودلې، تردې چې بالآخره د ټولو بيبيانو څخه يې اجازه واخستله او د بي بي عائشې رضي الله عنها په کور کښې وفات شو[٢]، فإنا لله وإنا إليه راجعون.

ب: عائشه رضي الله عنها وايي چې يوه ورځې صفيې رضي الله عنها ماته خپل نوبت راوباښه، نو ما لباس رابرابر کړ او د نبي کريم ﷺ ترڅنګ کېناستم، نو نبي کريم ﷺ راته وفرمايل چې: «إِلَيْكِ عَنِّي إِنَّهُ لَيْسَ يَوْمَكِ»[٣] يعني: زما څخه دربېرته شه يقينًا نن ستا ورځ نه ده. بيا مې ورته وضاحت ورکړ چې صفيې رضي الله عنها ماته خپل نوبت رابښلی دی.

ج: معاذ رضي الله عنه دوه مېرمنې درلودې، نو د دواړو په منځکښې به يې تردې اندازې مساوات کاوه چې د يوې مېرمنې په نوبت کښې به يې د بلې مېرمنې په کور کښې اودس نه کاوه. قدرتي خبره وه چې دواړه مېرمنې يې په يوه ورځ کښې د طاعون (وبا) په مرض باندې وفاتې شوې، نو دواړه يې په يوه قبر کښې دفنې کړې، او حتی څينې لا وايي چې قبر ته د ښکته کولو دپاره يې د دواړو په منځکښې پچه واچوله چې کومه يوه لومړی قبر ته ښکته کړي[٤].

د: مجاهد عليه الرحمة وايي چې صالحينو سلفو به د بنو په منځکښې تردې اندازې مساوات کاوه چې د عطرياتو په استعمال کښې به يې هم فرق نه کاوه او د هرې يوې په نوبت کښې به يې په يوه اندازه عطريات په ځان باندې موښل[٥].

---

(١) سنن النسائي ج٢ ص٩٤
(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٢
(٣) سنن ابن ماجه ص١٤٢؛ المعجم الأوسط للطبراني ج٣ ص٩٨
(٤) تفسير الكشاف ج١ ص٥٧٣
(٥) روح المعاني ج٥ ص١٦٣

د بې عدالتۍ څخه طلاق بهتر دی

۱۳۰ـ څرنګه چې الله ﷻ د ښځو او خاوندانو د ښې ګوزارې دپاره يو خل د اصلاح ارشاد وکړ او بيا يې په خاوندانو باندې د عدالت تاکيد وکړ او بالآخره تولو ته توصيه يې په ﴿ وَإِن يَتَفَرَّقَا ﴾ د طلاق په تجويز باندې ختمه کړه نو د دې تول طرز البيان څخه څرګندېږي چې بې عدالتۍ ته د ادامې ورکولو څخه طلاق ورکول بهتر دی.

هو! د بې عدالتۍ او د طلاق دواړو څخه چې بهتر دی هغه صبر دی؛ چې مېرمنې او خاوندان سره يو تربله پېشو تولې ونه کړي، د ورې خبرې څخه غټه جوړه نه کړي او بالآخره شکر رنجې په اغماض سره تېرې کړي، او په اصطلاح د ښځو پرهر ترې جوړ نه کړي. نو الله ﷻ به دواړو ته اجر ورکړي. لاندې قيصه ولولئ:

عمران بن حطان علیه الرحمة (چې يو جليل القدر تابعي دی) ډېر بدقواره سړی وه او مېرمن يې ډېره ښايسته او د ښې قوارې خاونده ښځه وه. يوه ورځې د دواړو . ترمنځ په لاندې ډول سوال جواب وشو:

مېرمن: الحمد لله چې زه او ته دواړه جنتيان ياستو.

عمران: څنګه؟!

مېرمن: څکه چې ته شاکر يې، زما په ښائست دې شکر وکړ او زه صابره يم چې ستا په بد قوارګۍ باندې مې صبر وکړ، او الله ﷻ هم شکر کوونکو او هم صبر کوونکو ته د جنت وعده ورکړې ده[1].

﴿ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ أَيُّهَا ٱلنَّاسُ وَيَأْتِ بِـَٔاخَرِينَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَّن كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ ٱلدُّنْيَا فَعِندَ ٱللَّهِ ثَوَابُ ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًۢا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾ ﴾

[۱۳۱] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دی او هم هغه څه دي چې په ځمکو کښې (واقع) دي. او يقيناً مونږ هغو خلکو ته امر کړی وه کومو ته چې ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی وه او تاسو ته هم (امر کوو) چې د الله ﷻ څخه وډار شئ. او که تاسو (ونه ډار شئ

---

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۸۸

او) ناشکري وکړئ نو بې شکه خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې (واقع) دي او هغه څه هم دي چې په ځمکو کښې (موجود) دي. او الله ﷻ بې پروا (او) ستایلی شوی دی.

[۱۳۲] او خاص الله ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه (هم) دي چې په ځمکو کښې دي، او بس دی الله ﷻ د کار سازوونکي په حیث.

[۱۳۳] که د الله ﷻ اراده وشي (نو) ای خلکو! تاسو ټول به د منځه یوسي او نور (خلک) به راولي (پیدا کړي)، او الله ﷻ په دې کار باندې قدرت درلودونکی دی.

[۱۳۴] هرڅوک چې (یوازې) د دنیا ګټې غواړي نو (په خپله غوښتنه باندې دې تجدید النظر وکړي، ځکه چې) د الله ﷻ په نزد باندې خو د دنیا او آخرت (دواړو) ګټې شته دي. او الله ﷻ اورېدونکی (او) لیدونکی دی.

ارتباط

۱ـ په وړاندې نو ایتونو کښې د سولې دپاره ترغیب پروت وه چې سوله بهتر شی دی د خپلو اهدافو څخه لږ ـ لږ تنازل وکړئ ترڅو سوله تحقق پیدا کړي، او په دې ایتونو کښې سولې ته په عدم تنازل کښې ترهیب ته اشاره ده چې که تاسو د نورو حقوق د پښولاندې کړئ نو حقیقي پاچاهي خو د الله ﷻ ده. وډار شئ چې تاسو به د منځه یوسي او په عوض به مو نور خلک پیدا کړي.

۲ـ هلته مسلمانان تقوی ته راهڅولی شوي وه او دلته توصیه شوې ده چې تقوی د هغو دائمي او بنسټي احکامو څخه ده چې ټولو اُمتونو ته درباندې توصیه شوې ده.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای مسلمانانو! که بالفرض تاسو د یوه کمزوري مخلوق په حقوقو باندې پښې کېږدئ او حتی سولې ته یې هم تیار نه شئ، نو د الله ﷻ د غضبه وډار شئ چې د ده ﷻ د قدرت په وړاندې هر شی کمزوری او عاجز دی چې د ځمکو او اسمانونو پاچایي یوازې همده ﷻ پورې مختصه ده او د دې لیاقت لري چې خلک ترې وډار شئ. نو لکه څنګه چې پخوانیو امتونو ته مونږ په تقوی باندې امر کړی وه، تاسو ته هم امر کوو چې د همده ﷻ څخه وډار شئ او د کمزورو مخلوقاتو حقوق ورکړئ.

۲ـ دا د الله ﷻ فضل دی چې د غضب د نازلولو څخه وړاندې یې تاسو ته په تقوی باندې امر کړی دی، نو که بالفرض تاسو د همدې نعمت قدرداني ونه کړئ او د خبرتیا سره ـ سره تکبر ته ادامه ورکړئ نو تاسو پوه شئ چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي د الله ﷻ ده، که غضب درباندې نازل کړي نو ځانونه به ترې بچ نه کړی شئ، چې نه تاسو زور لرئ او نه مو الله ﷻ عبادت ته اړتیا لري. الله ﷻ د هر شي څخه بې پروا دی او د هیچا ستاینو ته اړ نه دی. ځکه چې:

الف: د اسمانونو او ځمکو پاچاهي خاص د الله ﷻ ده او بس.

ب: د هر چا کارساز الله ﷻ دی او بس.

ج: ټول قدرت د همده ﷻ پورې مختص دی، پیدا کول او پنا کول د همده ﷻ خاصه ده، که وغواړي نو تاسو ټول به پوپنا کړي او په عوض به مو نور مخلوق پیدا کړي، په دې کار باندې یوازې الله ﷻ قادر دی او بس.

۳ ـ نو ای خلکو! لږ څه په کړهوانونو کښې سرونه ښکته کړئ، د الله ﷻ احکامو ته غاړې کېږدئ آخرت مو په نظر کښې ونیسئ، لکه څنګه چې د دنیا د ګټو په غرض هڅې کوئ همدارنګه آخرت هم مه هېروئ او د هر زیار ورته وباسئ؛

یا په بل عبارت: د خپلو دواړو کورونو د آبادولو دپاره تاند ووهئ او د دواړو دپاره کار وکړئ چې د الله ﷻ په نزد باندې هم د دنیا اجرونه شته او هم د آخرت، او هم الله ﷻ ستاسو ټول اقوال اوري او ټول کارونه مو ګوري، ځکه چې الله ﷻ هم اوریدونکی او هم لیدونکی دی چې څوک ترې هیڅ شی نه شي پټولی.

توضیحات

۱ ـ په ذکرو شوو ایتونو کښې د ﴿وَلِلَّهِ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ﴾ جمله درې کرته نازله شوې ده چې ځینو مفسرینو کرامو په تاکید باندې حمل کړې ده[۱] او ځینو یې د هر ځل ذکر دپاره په لاندې تفصیل سره فائدې لیکلي دي[۲]:

الف: اول ځل د دې دپاره د دلیل په شکل ذکر شوې ده چې که خاوند او مېرمن دواړه یو د بل څخه جدا شي نو الله ﷻ به دواړه په خپلو پراخو نعمتونو سره سرلوړي کړي، ځکه چې همدی ﷻ د ټولې دنیا مالک او پاچا دی.

ب: دوهم ځل د دې دپاره دلیل ګرځولی شوې ده چې د خلکو ناشکري کول الله ﷻ ته څه ضرر نه شي رسولی او هم د دوی اطاعت ورته څه فائده نه کوي، دواړه کارونه د هر چا د خپل ځان دپاره دي ښه وي او که بد، او دا ځکه چې الله ﷻ د ټولې دنیا پاچا دی چې د هر حیثه کامل او پوره دی.

ج: او په دریم ځل باندې ذکره شوې جمله د قدرت د کمال دلیل جوړ شوی دی چې تاسو به ولې د منځه نه شي وړی، او نور خلک به مو په عوض ولې نه شي راوړلی چې دی ﷻ د ټولې دنیا پاچا دی، هرڅه په خپل اختیار سره کولی شي او هر څه یې د لاسه پوره دي.

د آخرین څخه څوک مراد دي؟

۲ ـ که څه هم د آخرین د کلمې په تفسیر کښې مونږ ته څرګنده نه ده چې کوم یو حدیث به پکښې روایت شوی وي، مګر د همدې ایت په مثل په یوه بل مقام کښې نبي کریم ﷺ د "آخرین" کلمه تفسیره کړې ده. حدیث دا دی:

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۵ ص۴۰۹

(۲) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۷۰

أبو هریره ﷺ وايي چې: کله دا ایت شریف نازل شو چې ﴿ وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا۟ بِهِمْ ﴾ [الجمعة: ٣] یعني: الله ﷻ خپل پیغمبر په عربو کښې او په نورو داسې خلکو کښې مبعوث کړی دی چې هغوی لا تر اوسه په مسلمانانو پورې نه دي پیوسته شوي او په ایمان باندې لا نه دي مشرف شوي.

نو صحابه وو کرامو ﷺ څو ځله پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! دلته د "آخَرِينَ" څخه څوک مراد دی، بالآخره نبي کریم ﷺ په سلمان الفارسي ﷺ باندې لاس کېښود او ویې وفرمایل چې: «لَوْ كَانَ الْإِيمَانُ عِنْدَ الثُّرَيَّا لَنَالَهُ رِجَالٌ مِنْ هَؤُلَاءِ»[١] یعني: که بالفرض ایمان د ثُریا ستورو سره وی (زښت ډېر مشکلات یې درلودی) نو د دغو خلکو (عجمو) څخه به خینو سړیو را اخستی وی.

د همدې کبله خینو مفسرینو کرامو ذکر شوی حدیث شریف په دې مقام کښې هم د "آخَرِينَ" د کلمې دپاره تفسیر ګڼلی دی[٢].

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې په حدیث کښې به حصر مطلب نه وي او د سلمان الفارسي ﷺ قوم به د مثال په توګه ښودل شوی وي او مطلب به ټول عجم وي.

یادونه

٣ـ په دې مقام کښې خینو مفسرینو کرامو د "آخر" د کلمې ـچې د "آخَرِينَ" مفرده دهـ او د "غَيْر" د کلمې څه فرقونه کړي دي او ښه خوندور بحث یې پکښې کړی دی، خو مونږ پرې د اوږدوالي د کبله ډېره کېښودله که څوک فرصت لري نو هلته[٣] دې مراجعه وکړي.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ بِٱلْقِسْطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ أَوِ ٱلْوَٰلِدَيْنِ وَٱلْأَقْرَبِينَ ۚ إِن يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَٱللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلْهَوَىٰٓ أَن تَعْدِلُوا۟ ۚ وَإِن تَلْوُۥٓا۟ أَوْ تُعْرِضُوا۟ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾ ﴾

[١٣٥] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په انصاف سره کلک ودرېدونکي جوړ شئ په داسې حال کښې چې خاص د الله ﷻ دپاره شهادت ورکوونکي یاست، اګر که په خپلو ځانونو یا په والدینو او خپلوانو باندې (شاهدان اوسئ).

که (هغه څوک چې تاسو ورباندې شهادت ورکوئ) غني اوسي او یا فقیر (اوسي په دواړو صورتونو کښې د حقیقت څخه سترګې مه پټوئ) نو دوی دواړو ته (ستاسو څخه) الله ﷻ بهتر دی (او په دواړو مهربان دی).

---

(١) صحیح المسلم ج٢ ص٣١٢
(٢) تفسیر القرطبي ج٥ ص٤١٣
(٣) روح المعاني ج٥ ص١٦٥، البحر المحیط ج٣ ص٩٢

نو ځپلو خواهشاتو پیروي مه کوئ ترڅو تاسو (په مستمره توګه) عدالت وکړی شئ؛ او که تاسو خپل شهادت تاو راتاو (تحریف) کړئ او یا ترې مخ واړوئ نو یقینًا الله ﷻ په هغو کارونو باندې خبردار دی چې تاسو یې کوئ

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د زوجاتو په باره کښې په عدالت کولو باندې توصیه کړې وه او بیا یې د ترهیب دپاره خپل کامل علم او کامل قدرت ته اشاره کړې وه، چې د عدم عدالت په صورت کښې مو د الله ﷻ د عذاب څخه هیڅوک نه شي خلاصولی.

په دې ایت کښې په ټولو معاملاتو کښې عمومًا او د شهادت په مورد کښې خصوصًا په انصاف او عدالت باندې د کلکو ودریدلو توصیه نازله شوې ده، چې خلاصه مطلب یې دا دی:

د مطلب خلاصه

۱_ ای مؤمنانو! په تاسو باندې یوازې په متعددو زوجاتو کښې عدالت نه دی فرض کړی شوی بلکې په تاسو باندې لازمه ده چې په ټولو معاملاتو کښې د انصاف څخه تیر نه شئ او د تل دپاره ورباندې کلک ودریږئ. باید ستاسو شهادت صرف لله في الله وي، مه پکښې د مور او پلار مراعات کوئ او مه پکښې د خپلوانو او اقاربو خیال ساتئ، حتی که بالفرض تاسو په خپل ځان باندې شاهدي اداء کوئ هم باید انصاف او عدالت د پښو لاندې نه کړئ.

۲_ ای مؤمنانو! ممکنه ده چې تاسو په یوه غني سړي باندې د هغه د غنا د کبله د انصافي شهادت څخه تیر شئ چې یا ورته تمه ولرئ یا ترې ودار شئ او بالآخره یا مو په ذهن کښې ناسته وي چې غنا به یې د ظلم باعثه جوړه شوې وي.

همدارنګه امکان لري چې تاسو په یوه فقیر سړي باندې ترحم وکړئ او سمه شرعي شاهدي ورباندې اداء نه کړئ. یا په بل عبارت: د هغه فقر مو د عدالت څخه واړوي.

مګر تاسو په دې باندې پوه شئ چې الله ﷻ هم فقیر ته او هم غني ته په رحمت باندې ډیر نژدې دی او ستاسو څخه ورباندې ډیر مهربان دی، نو کله چې الله ﷻ د دوی په باره کښې په انصافي شهادت باندې امر کړی دی نو تاسو ته مناسب نه دي چې د دوی په باره کښې د انصاف څخه تیر شئ.

۳_ ای مؤمنانو! په غني سړي باندې د غنا د کبله او په فقیر سړي باندې د فقر د کبله د انصاف څخه تیریدنه په حقیقت کښې هوا پرستي او د نفس او شیطان منښه ده. نو تاسو د خپل نفس او شیطان متابعت مه کوئ ترڅو تاسو په هره موقع باندې عدالت وکړی شئ او په دوامداره توګه په انصاف باندې کلک پاتې شئ.

۴_ هو! که تاسو په شهادت کښې خپله ژبه تاوه او راتاوه کړئ (شهادت ته تحریف ورکړئ) او

سمه طریقه باندې یې اداء نه کړئ) او یا بالکل د شهادت څخه د ضرورت او بلنې په وخت کښې اعراض وکړئ او بالکل ترې مخ واړوئ، نو الله ﷻ خو ستاسو په ټولو اعمالو باندې خبردار دی چې هیڅ شی ترې نه شي پټولی نو ضرور به د بد عاقبت سره مخامخ شئ، تاسو ته په کار دي چې په هر حالت کښې د الله ﷻ څخه وډار شئ او د عدل مراعات وکړئ.

توضیحات

۱ـ په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ هغو شیانو ته اشاره وکړه کوم چې په حقه شاهدۍ کښې د انحراف باعث جوړېږي، چې تفصیل یې دا دی:

الف: مور او پلار په سړي باندې ډېر اوچت حقوق لري نو څه لرې نه ده چې د چا په ذهن کښې وګرځي چې که حقه شاهدي وورباندې ورکړم او د همدې شاهدۍ په ذریعه د هغوی مال تلف شي او یا ورته څه خپګان ورسېږي نو دا کار به ماته د عقوق الوالدین سبب جوړ شي، نو الله ﷻ مونږ ته توصیه وکړه چې د مور او پلار حقوق باید په شرعي چوکاټ کښې مراعات کړی شي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ»[۱] یعني: هیڅ طاعت نشته مخلوق لره د الله ﷻ په نافرمانۍ کښې.

ب: د همدې جملې څخه د استاذ حقوق هم دي چې په حقه شاهدۍ باندې شرعًا د پښو لاندې نه ګڼل کېږي که څه هم استاذ ورباندې جګرخون شي، بلکې دا کار د استاذ سره نصرت او کومک دی چې د ظلم څخه وورباندې بچ کېږي.

ج: همدارنګه د اقاربو او خپلوانو سره صِلة الرحم کول واجبي حکم دی مګر په حقې شاهدۍ باندې شرعًا د صِلة الرُّحم پرېکول تحقق نه شي موندلی، که څه هم خپلوان پرې خپه شي.

د: همدارنګه باید چې حقه شاهدي ورکول د هیڅ شي د تاثیر لاندې رانه وستلی شي، لکه د غني سړي غنا او مالداري چې په تمه باندې شاهدي تحریف کړي، د فقیر سړي فقر چې په هغه باندې ترحمًا حقه شاهدي ونه وایي، د آمرانو امارت چې د ډار د کبله د حقې شاهدۍ څخه انحراف وکړي، د عالمانو علم او د فاضلانو فضل (هر ډول چې وي) باید د حقې شاهدۍ مخه پرې بنده نه کړی شي.

او دا خکه چې ذکرو شوو ټولو طائفو ته د بل هر شي څخه د الله ﷻ مراعات او د ده ﷻ د احکامو عملي کول ډېر بهتر دي، نو که څوک غواړي چې د دوی سره ښه وکړي نو باید چې شرعي احکامو ته یې راکش کړي ترڅو په دنیا او آخرت کښې د ظلم څخه بچ پاتې شي.

او یا په بل عبارت: په ظلم کښې د چا سره کومک کول په حقیقت کښې د هغه ملا ماتول دي او د دوستۍ په خیال د هغه سره دښمني کول دي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «مَنْ نَصَرَ قَوْمَهُ عَلَى

---

(۱) مسند احمد بن حنبل ج۷ ص۳٦۳

غيرِ الْحَقِّ فَهُوَ كَالْبَعِيرِ الَّذِي رُدِّيَ فَهُوَ يُنْزَعُ بِذَنَبِهِ»(۱) هرڅوک چې د خپل قوم سره په ناحقه کومک وکړي نو د دې مثال د هغه اوښ دی چې په ځا کښې غورزولی شوی وي او نوموړی کس غواړي چې د ځا څخه يې د لکۍ په کشولو باندې پورته کړي، او ښکاره ده چې ذکر شوي اوښ ته د لکۍ کشول د ضرر څخه په غير څه ګټه نه شي رسولی.

سوال جواب

۲ـ که څوک وايي چې: شهادت خو په منکر باندې ورکول کېږي نو ايا په خپل ځان باندې شهادت امکان لري چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَلَوْ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمْ ﴾؟ يعني: په شهادت باندې په دوامداره توګه ودرېږئ که څه هم تاسو په خپلو ځانونو باندې شاهدي ورکوونکي ياست.

مونږ وايو چې:

الف: په خپل ځان باندې شاهدي ورکول د اقرار څخه عبارت دی، نو مطلب يې داسې را اوځي چې په حق باندې کلک ودرېږئ که څه هم په خپلو ځانونو باندې اقرار کول پکښې نغښتې وي.(۲)

مونږ ته دا جواب متبادر نه ښکاري.

ب: مونږ ته داسې ښکاري چې ذکره شوې جمله ـ والله ﷻ أعلم ـ د تاکيد او مبالغې دپاره نازله شوې ده. يعني: که بالفرض ستاسو خپل ځانونه منکر وي هم حقه شاهدي ورباندې ورکړئ پاتې خو لا نور خلک.

"لَيّ" څه معنی؟

۳ـ د ﴿ تَلْوُۥٓاْ ﴾ کلمه د "لَيًّا" څخه اخستله شوې ده چې په اصل کښې "لَوْيًا" وه او د "رَمٰی يَرْمِيْ" په وزن ده، لکه "لَوٰی يَلْوِيْ".

په دې مقام کښې مفسرينو کرامو(۳) د "لَيًّا" دپاره لاندې دوه معناوې کړې دي:

الف: د شهادت ټالول، چې په جلتۍ سره د شهادت ورکولو ته چمتو نه شي.

ب: د شهادت انحراف، چې شاهدي ووايي خو حقيقي مضمون پټ کړي او په نيمګړې توګه يې ورکړي.

مونږ ته دوهمه معنی په زړه پورې ښکاري، نو حاصل به يې داسې شي چې: که بالفرض تاسو په شهادت کښې تحريف وکړئ، لکه اهل الکتابو به چې په خپل کتاب کښې تحريف کاوه او يا ترې بالکل اعراض وکړئ، نو په دواړو صورتونو کښې د جزا منتظر اوسئ.

---

(۱) سنن ابي داؤد ج۲ ص۳۳۲

(۲) روح المعاني ج۵ ص۱۶۷

(۳) التفسير الکبير ج۱۱ ص۷۴

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ءَامِنُواْ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَٱلۡكِتَٰبِ ٱلَّذِيٓ أَنزَلَ مِن قَبۡلُۚ وَمَن يَكۡفُرۡ بِٱللَّهِ وَمَلَٰٓئِكَتِهِۦ وَكُتُبِهِۦ وَرُسُلِهِۦ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ فَقَدۡ ضَلَّ ضَلَٰلَۢا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ءَامَنُواْ ثُمَّ كَفَرُواْ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّمۡ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغۡفِرَ لَهُمۡ وَلَا لِيَهۡدِيَهُمۡ سَبِيلَۢا ﴿١٣٧﴾ ﴾

[۱۳۶] ای هغو کسانو چې دوی ایمان راوړی دی! په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبر او په هغه کتاب چې په خپل پیغمبر ﷺ باندې یې (په تدریج سره) نازل کړی دی او په هغه کتابونو چې پخوا یې نازل کړي دي (په دې ټولو باندې په واقعي او دوامداره توګه) ایمان راوړئ.

او هرڅوک چې کافر شي په الله ﷻ او د ده ﷻ په ملائکو او د ده ﷻ په کتابونو او د ده ﷻ په پیغمبرانو او په وروستنۍ ورځې باندې، نو یقیناً هغه ګمراه شو (د حق څخه) لرې ګمراهي.

[۱۳۷] بې شکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي بیا بېرته کافر شي، بیا ایمان راوړي بیا بېرته کافر شي، بیا د کفر د حیثه زیات (قوي) شي (په همدې حالت مړ شي)، نو نه دی الله ﷻ چې دوی ته بښنه وکړي، او نه به دوی ته لاره وښايي (چې جنت ته پرې و رسل شي).

شان نزول

د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې یوه ورځې نبي کريم ﷺ ته د یهودانو یوه ډله ورغله او ورته یې وویل چې: یا رسول الله! مونږ په تا او ستا په کتاب، همدارنګه په موسی علیه السلام او په عُزیر علیه السلام او هم په تورات باندې ایمان راوړو، مګر په نورو پیغمبرانو علیهم السلام او یا په بل کتاب باندې ایمان نه راوړو. نو نبي کريم ﷺ ورته وفرمایل چې: داسې مه کوئ بلکې په ټولو پیغمبرانو او ټولو اسماني کتابونو باندې ایمان راوړئ. نو الله ﷻ د نبي کريم ﷺ د خبرې تصدیق نازل کړ[۱].

ارتباط

په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ په عدالت باندې د پاتې کېدلو امر کړی وه او په دې اینونو کښې یې هغه لاره ښودلې ده چې په هغې سره سړی د عدالت په صفت باندې په دوامداره توګه پاتې کېدلی شي چې خلاصه یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ ـ یعنې: ای مؤمنانو! که تاسو غواړئ چې هیڅ شی مو د عدالت څخه وانه روي او په دوامداره توګه بانصافه اوسئ نو په الله ﷻ باندې خپل ایمان ته په حقه ادامه ورکړئ، همدارنګه په ټولو

---

(۱) الدر المنثور ج۲ ص۷۱۶؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۲۴

پیغمبرانو علیهم السلام او ټولو کتابونو باندې معتقد اوسئ، برسېره پر دې، په ملائکو او ورستني ورځې بلکې په ټولو شرعي عقائدو باندې کلک اوسېږئ.

که بالفرض تاسو د شرعي معتقداتو په منځکښې په تفرقه قائل شئ، چې ځینې منئ او ځینې نه منئ، نو پوه شئ چې دغه ډول عقیده تاسو ته د الله ﷻ د عذاب څخه نجات نه شي درکولی.

۲ـ په دې باندې علاوه دغه ډول عقیده کول ستاسو د لا زیاتې ګمراهی سبب جوړېږي ځکه چې په دې صورت کښې به تاسو خیال کوئ چې ایمان به مو د الله ﷻ په نزد مقبول وي حال دا چې خبره بالعکس ده، دغه ډول ایمان الله ﷻ نه قبلوي او د مقبولیت څخه په مراحلو بعید دی.

لنډه دا چې هر څوک چې په واقعي توګه په ټولو معتقداتو باندې ایمان رانه وړي او په ایمان کښې یې تزلزل وي، نو هغه سړی نه په عدالت او انصاف باندې ولاړ پاتې کېدلی شي او حتی نه یې ایمان ثبات درلودلی شي، چې کله به ایمان راوړي او کله به بېرته کافر کېږي تردې چې بالآخره به کافر د دنیا څخه تېرېږي.

نو هرڅوک چې خپل ایمان ته په همدې ډول خاتمه ورکړي، نه به هغوی ته الله ﷻ بښنه وکړي او نه به ورته سمه سیده لاره وښایي. او دا ځکه چې په همدغه صورت کښې یې د ایمان استعداد ختمېږي او د هدایت استعداد د لاسه ورکوي.

توضیحات

۱ـ که څه هم د شان نزول په اعتبار سره په ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ کښې اهل الکتاب مخاطب دي چې: ای هغو خلکو چې په موسی علیه السلام او تورات باندې معتقد یاست! په آخر الزمان پیغمبر ﷺ بلکې په ټولو شرعي معتقداتو باندې ایمان راوړئ.

مګر د دې کبله چې د احکامو په استنباط کښې د مفهوم عموم ته اعتبار دی، نو په کار دې چې ایت شریف لاندې ټولو ډولو ته شامل وګڼلی شي

الف: کومو کسانو چې په پخوانیو پیغمبرانو علیهم السلام باندې ایمان راوړي وي هغوی ته خطاب دی چې په آخر الزمان پیغمبر ﷺ باندې هم ایمان راوړي.

ب: کومو کسانو چې په منافقت باندې ایمان راوړي دی هغو ته امر شوی دی چې په واقعي توګه ایمان راوړي.

ج: بالآخره، واقعي مؤمنان مخاطب کړی شوي دي چې په همدې توګه خپلو ایمانونو ته ادامه ورکړئ.

مونږ ځکه همدغه عامه معنی واخستله چې په ذکرو شوو ټولو ډولونو باندې د ﴿ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ ﴾ اطلاق کېږي، نو باید چې په همدې عموم سره پرېښودل شي.

بیا-بیا مرتد کېدونکي څوک دي؟

۲_ که څه هم مفسرینو کرامو د بیا-بیا مرتد کېدلو څلور ډوله تفسیرونه کړي دي[۱] چې په ایت شریف کښې د ټولو تفسیرونو ګنجائش شته دی، مګر مونږ ته په دې مقام کښې لاندې حدیث شریف ډېر په زړه پورې تفسیر ښکاري:

نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «تَكُونُ بَيْنَ يَدَيِ السَّاعَةِ فِتَنٌ كَقِطَعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ يُصْبِحُ الرَّجُلُ فِيهَا مُؤْمِنًا وَيُمْسِي كَافِرًا وَيُمْسِي مُؤْمِنًا وَيُصْبِحُ كَافِرًا يَبِيعُ أَقْوَامٌ دِينَهُمْ بِعَرَضٍ مِنَ الدُّنْيَا»[۲] د قیامت د ورځې څخه وړاندې به د تورې شپې د ټوټو غوندې فتنې تحقق ومومي، چې یو سړی به پګښې سبایي مهال مؤمن وي او ماښامي مهال به کافر وي، او ماښام به مؤمن وي او سبايي به کافر وي، څه قومونه به خپل دین په دنیایي سامان باندې خرڅ کړي. یعنې: کله به حرام شیان حلال ګڼي او کله به بالعکس حلالو شیانو ته د حرامو لقب ورکوي چې په دواړو صورتونو کښې به کافر کېږي، مګر کله به د همدې عقیدې څخه ګرځي او په حرامو باندې به د حرامو او په حلالو باندې به د حلالو عقیده کوي، په هر تقدیر د دوی عقائد به د دنیاوي ګټو او سامانونو په محور باندې څرخېږي.

سوال جواب

۳_ که څوک وايي چې: په ذکر شوي ماثور تفسیر سره د کفر زیادت د څه شي څخه عبارت دی، چې د هغه څخه وروسته نه مغفرت شته او نه هدایت؟

مونږ وایو چې: د کفر زیادت د دې څخه عبارت دی چې ذکر شوی متردد سړی به د ځنکدن د وخته پورې په کفر باندې کلک وي او په همدې حالت باندې به مړ شي او په پوره توګه د مغفرت چانس به د لاسه ورکړي، لکه چې په همدې مضمون باندې الله ﷻ د [آل عمران: ۹۱] ایت کښې صراحت کړی دی او هم یې فرمایلي دي چې: ﴿وَلَيْسَتِ ٱلتَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ حَتَّىٰٓ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ ٱلْمَوْتُ قَالَ إِنِّى تُبْتُ ٱلْـَٔـٰنَ وَلَا ٱلَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ﴾ [النسآء: ۱۸] یعنې: او هغو خلکو ته توبه نشته چې دوی تر هغه بد کارونه (کفریات) کوي ترڅو چې دوی ته مرګ ورحاضر شي نو (هلته بیا) وايي چې زه اوس توبه وباسم. او نه هغو خلکو ته توبه شته چې دوی په داسې حال کښې مړه کېږي چې دوی کافران وي.

﴿بَشِّرِ ٱلْمُنَـٰفِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣٨﴾ ٱلَّذِينَ يَتَّخِذُونَ ٱلْكَـٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَيَبْتَغُونَ عِندَهُمُ ٱلْعِزَّةَ فَإِنَّ ٱلْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى

(۱) البحر المحیط ج۳ ص۹۹؛ تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۲۰

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۳

ٱلْكِتَٰبِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا۟ مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟
فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦٓ ۚ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ جَامِعُ ٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱلْكَٰفِرِينَ فِى جَهَنَّمَ جَمِيعًا
﴿١٤٠﴾ ٱلَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِن كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ ٱللَّهِ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَكُن مَّعَكُمْ وَإِن كَانَ
لِلْكَٰفِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوٓا۟ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُم مِّنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ فَٱللَّهُ يَحْكُمُ
بَيْنَكُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۗ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ لِلْكَٰفِرِينَ عَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾ ﴾

[۱۳۸] (ای پیغمبره!) منافقانو ته زیری ورکړه (خبر ورکړه) چې یقیناً دوی لره دردناک عذاب دی.

[۱۳۹] هغه منافقان چې د مؤمنانو څخه پرته کافران په دوستۍ سره نیسي، (دا کار د څه دپاره کوي؟) ایا د دوی په نزد عزت لټوي؟ (د عزت خاوندان به نه شي ځکه چې) نو یقیناً ټول عزت الله ﷻ لره دی (د کافرانو په لاس نه دی).

[۱۴۰] او بې شکه الله ﷻ په تاسو باندې په قرآن کریم کښې (لا پخوا) دا حکم نازل کړی دی چې کله تاسو واورئ چې د الله ﷻ د آیتونو ناشکري (انکار) کیږي او خندنې ورباندې کیږي نو تاسو د دوی (د دغه ټولۍ) سره تر هغه مه کېنئ چې ترڅو په بله خبره کښې (دقیق) بحث پیل کړي (او د خندنې بحث ختم شي ځکه چې) یقیناً په دغه وخت (اشتراک) کښې تاسو د هغوی غوندې یاست بې شکه الله ﷻ د منافقانو او هم د کافرانو د ټولو په دوزخ کښې غونډونکی دی.

[۱۴۱] هغه منافقان چې تاسو ته (د مصیبت) په انتظار کښې دي. نو که چیرته تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فتحه (په نصیب) شي، نو دوی (تاسو ته) وایي چې: ایا موږ ستاسو سره نه وو؟ (بلکې ستاسو سره وو. نو برخه راکړئ).

او که کافرانو لره په تاسو باندې څه بری متحقق شي، نو دوی (کافرانو ته) وایي چې: ایا موږ په تاسو باندې برلاسي نه وو؟ (که ستاسو مخه مو نیوله، نو نیولی مو شوه).

ایا موږ تاسو د مؤمنانو د پلوه (د حملو څخه) بچ نه کړئ؟ (چې هغوی ته مو پښو نه نیوه ورواچولې). نو الله ﷻ به ستاسو (ټولو) په منځکښې د قیامت په ورځ فیصله وکړي.

او هیڅکله الله ﷻ کافرانو ته په مؤمنانو باندې (د تسلط) لاره نه جوړوي (هو! که حکمت یې غوښته وکړه نو هغه بیا بله خبره ده).

ارتباط

په وړاندینیو آیتونو کښې الله ﷻ په شهادت کښې د بې عدالتۍ او بې انصافۍ اصلي سبب د ایمان کمزوري او د ایمان بې ثباتي ښودلې وه. په دې آیتونو کښې د ... ښاتانو به ...

(منافقانو) باندې صراحت کړی دی چې دوی د دنیاوي ګټو وټو او د دنیاوي عزت د لاس ته راوړلو دپاره ایماني ثبات د لاسه ورکوي او د دوه مخې څخه کار اخلي. نو بام کوئ چې تاسو د دوی په قدم باندې لاړ نه شئ.

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې: ای پیغمبره! د هر څه څخه وړاندې منافقانو ته په دردناک عذاب باندې خبر ورکړه او د دې څخه ورته په زیري (د خوشالۍ په خبر) باندې تعبیر وکړه. او دا ځکه چې دوی د منافقت دپاره په دومره جدیت سره کار کوي ته به وایې چې دا د خوشالۍ کار دی او په جزا باندې یې دوی خوشالیږي.

منافقان څوک دي؟

۲_ منافقان هغه خلک دي چې په خولو باندې "آمنا" وایي مګر په پټه کښې محارب (جنګي) او مجاهر (ښکاره) کافران په دوستۍ سره نیسي. په دې ګومان چې دوی به د هغوی سره څه دنیاوي عزت او وقار ترلاسه کړي، نو ځکه هغوی رازدار جوړوي او د مؤمنانو په ضد ورسره نصرت او کومک کوي.

ایا دغه منافقان په دې نه پوهیږي چې عزت او ذلت ټول د الله ﷻ په واک او قدرت کښې دی؟ ایا هغه څوک (کافران) چا ته عزت ورکولی شي چې بخپله د الله ﷻ په نزد سپک (سبک) دي او په سبا کښې به بې بې عزتي او ذلت د مؤمنانو په لاس باندې په دنیا کښې هم خرګند شي؟

۳_ ای مؤمنانو! د منافقانو بل خاصیت دا دی چې د دوی په وړاندې د الله ﷻ په ایتونو باندې ملنډې وهل کیږي او مسخرې وریاندې کیږي مګر دوی هیڅ غبرګون نه ښکاره کوي او نه هغه مجلس پریږدي.

حال دا چې الله ﷻ د دې څخه وړاندې په تاسو باندې په قرآن کریم کښې دا حکم نازل کړی دی چې کله تاسو واورئ چې د الله ﷻ د ایتونو څخه انکار کیږي او ملنډې وریاندې وهلې کیږي نو تاسو د هغه مجلس څخه پورته کیږئ او هلته مه کښینئ ترڅو چې د مجلس خلک په بله خبره باندې پیل وکړي او د استهزاء په بحث باندې د پره کیږدي. که تاسو په ذکر شوي غونډه کښې ساکت پاتې شئ او بخپله په استهزاء کښې برخه وانخلئ هم تاسو استهزاء کوونکي ګڼل کیږئ او د الله ﷻ غضب تاسو ته هم متوجه کیږي.

الله ﷻ ذکر شوی حکم د نبي کریم ﷺ په احادیثو کښې نه، بلکې د زیات اهتمام د کبله یې په قرآن کریم کښې نازل کړی دی، مګر منافقان وریاندې عمل نه کوي او د کافرانو د اندیوالۍ د کبله یې دا حکم د پښو لاندې کړی دی.

۴_ ای مؤمنانو! که څه هم په دنیا کښې د کافرانو سره منافقان په پټه اندیوالي کوي مګر دا

اندېوالي به يې الله ﷻ د قيامت په ورځ په ډاګه کړي او دواړه به په دوزخ کښې ورواچوي چې هلته به همېشه انډيوالان وي.

منافقان او دوه مخي

۵ـ ای مؤمنانو! منافقان هغه خلک دي چې په تاسو باندې د بلاء او آفت نازلېدلو ته منتظر ناست دي چې کله به تاسو ماتې خورئ او کله به د مالي او ځاني نقصان سره مخامخ کېږئ. خو د دې سره-سره که چرته تاسو ته د الله ﷻ د پلوه فتحه درپېرزو کړی شي او د غنيمت څه مالونه مو په لاس کښې پرېوزي، نو نوموړي منافقان تاسو ته په ډېر جرئت سره وايي چې: ايا مونږ ستاسو سره نه وو؟ ايا مونږ ستاسو غوندې کلمه طيبه نه ويلې؟ او داسې نور ډېر دليلونه درته وړاندې کوي او په غنيمت کښې درځخه برخې غواړي. ته به وايي چې دوی ستاسو نقصان ته نه، بلکې ستاسو فتحې ته منتظر وه.

۶ـ بالمقابل که کافرانو ته په تاسو باندې څه بری ترلاسه شي نو بيا د کافرانو څخه برخه غواړي چې مونږ خو ستاسو ملګري وو. ايا تاسو ته مو د مسلمانانو سره په جنګ کولو باندې جرئت نه وه درکړی چې هلئ زر شئ حمله ورباندې وکړئ؟ ايا مونږ نه شو کولی چې ستاسو په خلاف وجنګېږو؟ خو دا کار مو ونه کړ. ايا مونږ تاسو د مسلمانانو د حملو څخه بچ نه کړئ؟ چې پټنو ته مو ډېرې وراچولې او ستاسو قوت مو ورته تمثيلاوه. ايا مونږ د هغوی په منځکښې خلاف او جګړې نه وې اچولې؟ ترڅو دوی بې زړه شي او ستاسو د جنګ څخه کښيني. بالآخره، ايا مونږ تاسو ته د هغوی جاسوسي نه وه کړې؟.

لنډه دا چې مونږ ستاسو په ګټه د هرې وسيلې څخه کار اخستی دی چې په نتيجه کښې تاسو بريالي شوئ او ګټې وټې لاس ته درغلې، نو زمونږ احسان ومنئ او په همدغو غصب شوو مالونو کښې مونږ ته هم څه برخه راکړئ.

۷ـ ای مؤمنانو! ځرنګه چې د منافقانو دوه مخي ډېره قوي ده او څه لږې نه ده چې په دنيا کښې ورباندې تاسو اطلاع ونه مومئ، مګر الله ﷻ به د قيامت په ورځ د دوی په منځکښې په حقه فيصله وکړي او سنګينه جزا به ورکړي او هم به دوی په دنيا کښې خپل مطلب ته ونه رسېږي او د اسلام د ړنا مخه به ونه شي نيولی. او هيڅکله الله ﷻ کافرانو ته په مؤمنانو باندې د تسلط او غلبې لاره نه جوړوي، دا عند الله عمومي قانون دی په دې قانون کښې بدلون نشته. هو! په کوم ځای کښې چې الهي حکمت د ذکرې شوې غلبې غوښتنه په موقته توګه وکړي نو هغه بېله خبره ده.

توضيحات

۱ـ الله ﷻ په مکه معظمه کښې نبي کريم ﷺ ته توصيه کړې وه چې: ﴿ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ﴾ [الأنعام:۶۸] يعني: او کله چې ته هغه کسان

وګورئ چې هغوی زمونږ په ایتونو کښې (د توهین) بحث کوي نو د دوی څخه اعراض وکړه ترڅو چې دوی په بله خبره کښې بحث پیل کړي.

مګر څرنګه چې نبي کریم ﷺ ته توصیه کول په حقیقت کښې ټول اُمت ته توصیه ګڼله کېږي، نو ځکه په دې مقام کښې الله ﷻ ټول مؤمنان مخاطب کړه چې د ایتونو د توهین په مجالسو کښې اشتراک مه کوئ او په ذکر شوي ایت شریف باندې یې حواله ورکړه.

د منکراتو په مجالسو کښې اشتراک

۲ـ د منکراتو په مجالسو کښې ګډون کول په لاندې دوه ډولونو وېشل کېږي:

الف: چې هلته سړی د یوه شرعي کار دپاره ورغلی وي خو د منکراتو سره مخامخ شي، مثلاً:

اول: چې سړی جومات ته د لمانځه دپاره لاړ شي خو هلته د قرآن کریم غلط تفسیر او یا بدعتي درس وي.

دوهم: چې د ولیمې (نکاح ډوډۍ) دپاره لاړ شي خو هلته ساز او سرود وي.

دریم: چې د مړي د جنازې دپاره لاړ شي خو هلته نوحه (بې صبره ژړا) وي.

څلورم: بالآخره چې د امر بالمعروف او نهي عن المنکر دپاره لاړ شي خو د ده په خوله باندې څوک عمل ونه کړي او خپل د منکراتو مجلس ته ادامه ورکړي.

په ذکرو شوو ټولو صورتونو کښې په دې شرط ګناه نشته چې په زړه کښې ذکر شوي مجالس خوښ نه کړي او په کرکه ورته وګوري[1].

ب: چې سړی د منکراتو په مجالسو کښې قصداً اشتراک وکړي. د دې ډول حکم دا دی چې ذکر شوی سړی د مجالسو د نورو غړو غوندې ګناهکار دی باید ژر تر ژره ترې اعراض وکړي او خپل ځان ترې په څنګ کړي. او که مجالسو ته تغیر ورکړي نو ډېر ښه کار به وکړي.

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: که د منکراتو مجالس د کفریاتو مجالس وي نو ایا سړی وربانديې په اشتراک سره کافر کېږي؟

مونږ وایو چې: هو! وربانديې کافر کېږي که په دغو کفریاتو باندې راضي وي. او دا ځکه چې په کفر باندې راضي کېدل او کفر خوښول کفر دی[2].

خَوض څه معنی؟

۴ـ د ﴿يَخُوضُوا﴾ کلمه د "خَوْض" ـ لکه "جَوْز" ـ څخه اخستله شوې ده. "خَوْض" په اوبو کښې غوټې وهلو او په اوبو کښې تېرېدلو ته ویل کېږي. مګر په قرآن کریم کښې اکثراً په هغو شیانو

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۹

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۸۹

کښې استعمالېږي چې په هغو کښې بحث شروع کول او وړاندې تېرېدل ناجائز وي[١]. نو دلته يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو سره په غيرو مشروعو مجالسو کښې تر هغه مه کښېنئ: ترڅو چې هغوی په بله خبره کښې بحث شروع کړي او د مسخرو په مجالسو باندې تيره کېږدي.

استحواذ څه معنی؟

٥_ د ﴿ أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ ﴾ کلمه د "اسْتِحْوَاذ" څخه اخستله شوې ده، چې مجرد يې "حَوْذ" دی. "حَوْذان" د څارويو کناتيو او غټو ورنونو ته وايي او "حَوْذي" د څارويو بېوونکي ته ويل کېږي. او دا څکه چې د سوق په وخت کښې د څارويو کوناتي په متروکو او کوتک باندې وهل کېږي چې ګړندی مزل وکړي[٢]، نو دلته يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای کافرانو! ايا مونږ تاسو جنګ ته نه وئ سوق کړي او مونږ په تاسو باندې مسلط نه وو چې جنګ ته مو بوتلئ؛ او بری مو په برخه شو، نو ايا تاسو لا زمونږ احسان نه منئ؟.

سوال جواب

٦_ که څوک وايي چې: په ﴿ وَلَن يَجْعَلَ ٱللَّهُ ﴾ کښې الله ﷻ د "لَن" په توري باندې تاکيد کړی چې هيڅکله به الله ﷻ کافرانو ته په مؤمنانو څه لاره جوړه نه کړي چې د هغوی حکم ورباندې وچلېږي او بری ورباندې حاصل کړي. حال دا چې په ډېرو خايونو کښې د همدې قانون په خلاف حوادث ليدلي شوي دي، لکه د أحد په غزا کښې، او لا به نور هم ولېدلی شي؟

مونږ وايو چې:

الف: يوه ورځې همدغه پوښتنه علي ؓ ته چا وړاندې کړه، ده ؓ په جواب کښې وفرمايل چې: په ذکر شوي ايت شريف کښې د قيامت د ورځې حکايت دی. يعني: هلته به هيڅکله کافران برلاسي نه شي[٣].

ب: د کافرانو عدم برلاسي د حجت او استدلال په اعتبار سره په ايت شريف کښې د نظر لاندې نيوله شوې ده او په دې اعتبار سره خو مؤمنان همېشه برلاسي دي[٤].

ج: په ايت کښې مطلب دا دی چې کافران به هيڅکله دومره تسلط ترلاسه نه کړي چې د مؤمنانو لمن بالکل د دنيا څخه ټوله کړي[٥]، لکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: د الله ﷻ څخه مې د مؤمنانو په باره کښې همدا سوال وکړ او را ته قبول يې کړ چې زه به سنا

(١) مفردات الراغب ص١٦١
(٢) تفسير المنار ج٥ ص٤٦٥
(٣) تفسير الطبري ج٤ ص٣٣٣
(٤) زاد المسير ج٢ ص٢١٠
(٥) تفسير القرطبي ج٥ ص٤١٩

په امت باندې دښمنان دومره نه مسلطوم چې د دوی ببخ وباسي «وَلَوِ اجْتَمَعَ عَلَيْهِمْ مَنْ بِأَقْطَارِهَا»[۱] اګر که هغه کسان وربانډې ورغونډ شی کوم چې د ټولې دنیا په اطرافو کښې شتون لري.

د: په ایت شریف کښې مطلب دا دی چې کافرانو ته الله ﷻ په مؤمنانو باندې شرعًا لاره نه جوړوي چې مسلمانان یې د متابعت مکلفیت ولري، نو دا بېله خبره ده چې په ځینو خایونو کښې د ظلم او ستم د کبله پرې کافران سلطه کلکه کړي[۲].

ه: ځینې مفسرین کرام[۳] وایي چې په ایت شریف کښې دواړه جانبه د مشتقاتو (الْكَافِرِينَ، الْمُؤْمِنِينَ) کلمې استعمالې شوې دي. نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: هیڅکله الله ﷻ کافرانو ته د دې حیثه چې کافران دي په مؤمنانو باندې د دې حیثه چې مؤمنان دي غلبه او سلطه نه جوړوي.

تبصره

۷ـ مونږ وایو چې: که څه هم ذکر شوي څلور اولني جوابونه د واقعیت په اعتبار سره درست دي څه اشتباه پکښې نشته، مګر د ذکر شوي سوال دپاره یې جواب ګرخول چندان نژدې نه ښکاري. او دا خکه چې په دې تقدیر په ایت شریف کښې به قانونه تخصیص او یا تقیید واقع کېږي. اما پنځم جواب په قوانینو باندې برابر دی خو متبادر نه دی.

نو ښه دا ده چې د ذکر شوي سوال دپاره داسې جواب وکړو چې په ایت شریف کښې الله ﷻ عمومي قانون بیان کړی دی او د هر عمومي قانون څخه ځینې شاذ او نادر صورتونه اوځي خو چې موجبات (سببونه) ولري.

د همدې کبله په کومو خایونو کښې چې د ذکر شوي قانون څخه تخلف واقع شوی دی نو هلته یې الله ﷻ موجبه بیانه کړې ده. لاندې دوه مثالونه یې ولولئ:

الف: د اُحد په غزا کښې الله ﷻ فرمایي: ﴿ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُم ﴾ [آل عمران: ۱۵۲] او یقینًا الله ﷻ تاسو ته خپله وعده په هغه وخت کښې رښتیا کړه کله چې تاسو د الله ﷻ په حکم باندې کافران وژل تردې چې تاسو بې زړه شوئ او په خپل کار کښې مو اختلاف وکړ او نافرماني مو وکړه. یعنې: د کنډو ځینو مجاهدینو اختلاف او عصیان وکړ.

ب: د حنین په غزا کښې الله ﷻ د شکست موجبه داسې بیان کړې ده چې: ﴿ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ﴾ [التوبة: ۲۵] یقینًا الله ﷻ تاسو ته په ډېرو خایونو کښې (د ذکر شوي قانون

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۲۱۰

(۲) اضواء البیان ج۱ ص۳۷۸

(۳) تفسیر المنار ج۵ ص۴۶۶

په اساس) نصرت درکړی دی او د حنین په ورځ کښې هم. کله چې تاسو خپل ډېروالی په تعجب کښې اچولی (خیال مو کاوه چې مغلوب به نه شو) نو ستاسو څخه ډېروالي هیڅ شی دفعه نه کړ او ځمکه دپاندې د پراخوالي سره-سره تنګه شوه. یعنې: په حنین کښې مو یو ځل د حکمت په بنا ماتې درکړه. او بیا مو دلته هم بریالیتوب درته نصیب کړ.

لنډه دا چې هر کله د عمومي قانون څخه د څه موجباتو او حکمتونو له امله څه صورتونه بېرته شي نو دا د قانون په کلیت باندې څه اثر نه غورځوي او د اعتراض سبب نه شي جوړېدلی لکه چې الله ﷻ د نصرت او ماتې اسباب په لاندې ایتونو کښې ښه مشرح بیان کړي دي چې:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمۡ فِئَةٗ فَٱثۡبُتُواْ وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرٗا لَّعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۝ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُواْ فَتَفۡشَلُواْ وَتَذۡهَبَ رِيحُكُمۡۖ وَٱصۡبِرُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴾ [الانفال ۴۵. ۴۶] یعني: ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی! کله چې تاسو د یوه ټولګي سره (په غزا کښې) مخامخ شئ نو خپل ثبات وساتئ او الله ﷻ ډېر یادوئ. شاید چې فلاح (کامیابي) ومومئ او د الله ﷻ او د ده د پیغمبر ﷺ اطاعت کوئ او خپل منځي جګړې مه کوئ. نو تاسو به بې زړه شئ او قوت به مو لاړ شي. او صبر کوئ یقیناً الله ﷻ د صبر کوونکو سره دی.

﴿ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَهُوَ خَٰدِعُهُمۡ وَإِذَا قَامُوٓاْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُواْ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذۡكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلٗا ۝ مُّذَبۡذَبِينَ بَيۡنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِۚ وَمَن يُضۡلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلٗا ۝ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَتَّخِذُواْ ٱلۡكَٰفِرِينَ أَوۡلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجۡعَلُواْ لِلَّهِ عَلَيۡكُمۡ سُلۡطَٰنٗا مُّبِينًا ۝ ﴾

[۱۴۲] بې شکه منافقان د الله ﷻ سره (په خپل خیال) ټګي کوي، حال دا چې الله ﷻ دوی ته د ټګۍ جزا ورکوونکی دی (دوی ته مهلت ورکوونکی دی چې دوی پرې غولېږي).

او کله چې منافقان لمانځه ته پورته کېږي نو په داسې حال کښې پورته کېږي چې مراوي (سستي کوونکي) وي. دوی خلکو ته (خان) ښودانه کوي او الله ﷻ نه یادوي مګر لږ.

[۱۴۳] د ذکرو شوو ډلو (مسلمانانو او مجاهرو کافرانو) په منځکښې تیل وهل شوي (لړزېدونکي کړی شوي) دي، نه هاغې ډلې (مسلمانانو) ته (په یقیني توګه منسوب دي) او نه هاغې ډلې (مجاهرو کافرانو) ته (په یقیني توګه منسوب دي). او الله ﷻ چې هر څوک بې لارې کړي نو هیڅکله به ته هغوی ته (سمه) لاره موندلی نه کړې.

[١۴۴] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! (تاسو د منافقانو غونډې) د مؤمنانو څخه په غیر کافران په دوستۍ سره مه نیسئ: ایا تاسو (په همدې صورت کښې) غواړئ چې خاص الله ﷻ لره د خپلو خانونو (په ملامتۍ) باندې څرګند دلیل جوړ کړئ؟.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د منافقانو د خلکو سره چال چلند بیان کړی شوي وه، او په دې ایتونو کښې د شرعي اُمورو سره د دوی کړه وړه بیان شوي دي، چې خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

ای مؤمنانو! کله چې تاسو د منافقانو رویه واورېدله چې د خلکو سره په څه رویه عمل کوي، نو اوس د دوی هغه رویه ولولئ چې په شرعي اُمورو کښې یې غوره کوي هغه دا چې:

١ـ منافقان د الله ﷻ عبادت نه بالکل پرېږدي او نه پکښې اخلاص کوي، ته به وایې چې دوی د الله ﷻ سره ټګي کوي او بې اخلاصه عبادت ورباندې د اخلاص په عبادت باندې مني. مګر د دوی دغه خیال دوی ته څه ګټه نه شي رسولی، الله ﷻ ته د دوی د زړونو ټول حالات پوره واضحه او څرګند دي. ډېر ژر به دوی پوه شي چې الله ﷻ په دنیا او آخرت کښې د ټګۍ جزا په کومه پیمانه باندې ورکوي؟ مهلت ورکول د مغفرت معنی نه ده.

٢ـ د منافقانو بل عادت دا دی چې په لمانځه کښې سستي کوي او په جدیت سره نه ورپورته کېږي او دا ځکه چې اصلا دوی په زړه کښې په لمانځه باندې عقیده نه لري.

٣ـ دوی چې کوم یوه عبادت باندې پیل هم وکړي اصلي نظر یې په دې کښې وي چې خلک یې وګوري او خصوصاً چې مسلمانان یې وګوري، ترڅو دوی د درستو مسلمانانو په قطار کښې ودروي، که بالفرض څه د غنیمت مال وېشل کېږي چې برخه پکښې واخلي.

۴ـ منافقان ډېر لږ وخت الله ﷻ یادوي، دا هم کله چې ریاکاري یې مطلب وي، د دوی اکثره وختونه په دنیاوي امورو کښې تېرېږي او خصوصاً په دې کښې چې مسلمانانو ته په څه طریقه ضرر ورسوي، په کوم ځای کښې چې ریاکاري لاس ته نه ورځي هلته ذکر هم نه کوي.

۵ـ منافقان په خپلو ټولو حالاتو کښې متردد او مضطرب دي، نه سوچه په ایمان باندې کلک دي او نه سوچه په کفر باندې ولاړ دي، نه په ټوله معنی د مؤمنانو سره دي او نه په ټوله معنی د مجاهرو (ښکاره) کافرانو په قطار کښې ولاړ دي. دوی د هغه سړي مثال لري چې لاره تري ورکه وي او هیڅ په سر بسر باندې نه پوهېږي چې کومې خوا ته لاړ شي، د دغه کیفیت بله وجه نه ده بې د دې چې الله ﷻ دوی ګمراه کړی دي او الله ﷻ چې هر څوک ګمراه کړي نو هغه ته به هیڅوک لاره درمونده نه کړي، که څه هم ای پیغمبره ته پخپله ورته د لارې موندلو هڅه وکړې.

۶ـ بالآخره ای مؤمنانو! پام کوئ چې تاسو د منافقانو په شان د مؤمنانو څخه په غیر مجاهر کافران په دوستۍ سره ونه نیسئ، که نه نو تاسو به هم د منافقانو په قطار کښې وشمېرل شئ، حال

دا چې الله ﷻ تاسو ته د منافقانو ټوله کړنلاره پوره شرحه کړه، نو که بالفرض د دې شرحې سره سره تاسو د هغوی په قدم باندې قدم کېږدئ نو د الله ﷻ په حضور کښې به خپل خانونه په لوی لاس ملامته کړئ. په دغه وخت کښې ایا تاسو غواړئ چې د الله ﷻ دپاره په خپلو خانونو باندې ښکاره حجت جوړ کړئ؟ په دې تقدیر به مو د اعتذار په باره کښې خوله سوچه ماته شي.

توضیحات

۱_ د منافقانو په باره کښې د [البقرة:۸_۲۰] ایتونو لاندې پوره شرحه تېره شوې ده، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو. هیله ده چې محترم لوستونکي یو ځل هلته مراجعه وکړي.

قلیل ذکر څه معنی؟

۲_ په دې مقام کښې مفسرینو کرامو د "قلیل ذکر" لاندې تفسیرونه کړي دي:

الف: د منافقانو ذکر ځکه قلیل دی چې دوی الله ﷻ صرف د ریاکارۍ دپاره یادوي او بس، که بالفرض په هغه وخت کښې یې هم یادولی چې د خلکو د نظر لاندې نه راتلاي نو بیا به کثیر وی[۱].

ب: دوی که په لمانځه باندې ولاړ وي هم زړه یې غافل وي او ټول فکر او ذکر یې په دنیا کښې وي، ته به وایې چې بالکل په لمانځه باندې مشغول نه دي[۲]، لکه چې نبي کریم ﷺ د منافق لمونځ داسې تعریف کړی دی چې: «تِلْكَ صَلَاةُ الْمُنَافِقِ يَجْلِسُ يَرْقُبُ الشَّمْسَ حَتَّى إِذَا كَانَتْ بَيْنَ قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ قَامَ فَنَقَرَ أَرْبَعًا لَا يَذْكُرُ اللهَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا»[۳] دا د منافق لمونځ دی چې ناست وي د لمر ځارنه کوي تر دې چې لمر د شیطان په دوه ښکرونو کښې واقع شي (غروب ته نژدې شي)، نو پورته شي ځلور ټونګې وکړي الله ﷻ پکښې نه یادوي مګر لږ. یعنې: په هغه مواردو کښې الله ﷻ په ژبه باندې پکښې یادوي چې خلک یې اوري، لکه "الله اکبر" او "سمع الله لمن حمده" او داسې نور.

ج: ځینې مفسرین کرام وایي چې د ذکر څخه لمونځ مطلب دی. یعنې منافقان ډېر لږ لمونځونه کوي چې خلک یې وګوري[۴]، د همدې کبله د سهار او ماسخوتن په لمونځونو کښې ډېر سست وي چې د تیارې کبله بهانې جوړولی شي چې مونږ خو لمونځ وکړ خو د تیارې د وجې څخه تاسو ونه لیدو.

څه لرې نه ده چې په منافقانو کښې ذکر شوي ټول عادتونه راټول وګڼل شي چې دوی په ذکر شوو ټولو معناوو باندې د قلیل ذکر خاوندان دي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۱۰

(۲) روح المعاني ج۱ ص۱۷۶

(۳) جامع الترمذي ج۱ ص۴۲

(۴) تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۳۱

نن ورځ د منافقت پټول اسان کار دي

۳_ په ایت شریف کښې د نبي کریم ﷺ د زمانې د منافقانو حال بیان شوی دی چې د ریاکارۍ دپاره به یې لمونځونه کول ترڅو په مجاهرو کافرانو کښې شمېر نه شي او د مؤمنانو د مستقیمو حملو لاندې رانه شي. او دا ځکه چې په هغې زمانه کښې به چې هرڅوک جومات ته پنځه وخته حاضر نه شو نو د هغه ایمان به د شک لاندې راته.

اما زمونږ په زمانه کښې منافقان نه لمونځ کوي، نه جماعت ته حاضرېږي او نه الله ﷻ یادوي؛ نو په دې زمانه کښې د منافقت پټول ډېر اسان دي ځکه چې د مسلمانانو اکثریت د شریعت تعمیل پروا نه لري. فإنا لله وإنا إليه راجعون.

مذبذب څه معنی؟

۴_ د ﴿ مُذَبْذَبِينَ ﴾ کلمه د "ذَبْذَبَةٌ" څخه اخستله شوې ده، "ذَبْذَبَةٌ" هغه اواز ته ویل کېږي چې یوه زوړند شي ته د حرکت ورکولو څخه پورته کېږي[۱]، لکه چې په یوه ښوونځي کښې د تعلیمي ساتونو د بدلون دپاره زوړند فلزي شی په ډبره وهل کېږي او اواز ترې پورته کېږي. شاید چې د منافق دپاره به د "ذَبْذَبَة" څخه ځکه د اسم مفعول صیغه (صفت) اشتقاق کړی شوی وي چې:

الف: منافقان نه د مسلمانانو سره ضمیمه دي او نه د کافرانو سره، بلکې د هرې ډلې پورې زوړند کړی شوي دي، او یا د دواړو په منځکښې تالی وهي.

ب: د منافقانو کړه وړه په همدوی باندې لاربښوونه کوي، ته به وایې چې د هغوی هر یو کار او عمل اواز کوي او خلکو ته نارې وهي چې منافق دغه دی ویې پېژنئ.

په هر تقدیر نبي کریم ﷺ ذکر شوی ایت شریف ډېر ښه تفسیر کړی دی چې: «مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْغَنَمَيْنِ تَعِيرُ إِلَى هَذِهِ مَرَّةً وَإِلَى هَذِهِ مَرَّةً»[۲] یعنې: د منافق مثال د داسې مېږې دی چې د دوه وو رمو په منځکښې متحیره (سرګردانه) ګرځي. چې دغې رمې ته یو ځل ورځي او دغې (بلې) رمې ته بل ځل ورځغلي.

یادونه

۵_ که څه هم په راتلونکو ایتونو کښې د منافقانو ټګلاره ښه مشخصه شوې ده چې دوی د کافرانو د ډلې څخه دي او بلکې په کفر کښې ډېر شدید دي چې د کفر سره یې په اسلام باندې مسخرې او ملنډې هم ملګرې کړې دي، مګر دوی د لاندې وجوهو د کبله مذبذب ګڼل کېږي:

الف: ځرنګه چې منافقان کله خپل ځانونه د یوې ډلې پورې نښلوي او کله د بلې ډلې پورې، نو ته به وایې چې دوی پخپله خپل ځانونه زوړند کړي دي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۱۷۹

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۰

ب: څرنګه چې د الله ﷻ څخه په غیر هیڅوک په زړونو باندې نه پوهېږي او د منافقانو متضاد کارونه کله یوه طرف ته او کله بل طرف ته میلان کوي، نو دوی د خلکو په نزد داسې ګڼل کېږي لکه چې زوړند کړی شوي وي او په یوه طرف پورې هم نه وي نښتي.

سوال جواب

۶_ که څوک وایي چې: د پورتني توضیح څخه څرګندېږي چې په دې مقام کښې د "ذٰلِكَ" دپاره مثنی (مؤمنان او کافران) مُشار الیه واقع شوی دی. نو پوښتنه دا ده چې د څه حکمت په بناء اسم اشاره هم مثنی (ذَانِكَ) نازله نه کړی شوه؟

مونږ وایو: قاعده دا ده چې د ابهام څخه وروسته تفصیل په ذهن کښې ښه کښيني، نو دلته یو خل دواړه ډلې (مؤمنان او کافران) د مذکور په اعتبار سره (چې مفرد مذکر دی) مبهمې کړی شوې او په "ذٰلِكَ" سره ورته اشاره وکړی شوه او بیا د ابهام څخه وروسته په دغو کلماتو ﴿ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ﴾ سره تفصیل ورکړی شو، ترڅو د خلکو په زړونو کښې د منافقانو دوه مخي ښه ځای ونیسي.

﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ وَأَصْلَحُوا۟ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِٱللَّهِ وَأَخْلَصُوا۟ دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ مَعَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ ٱللَّهُ ٱلْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنتُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾ ﴾

[۱۴۵] بې شکه منافقان به د دوزخ د طبقاتو څخه په ډېره ټیټه طبقه کښې وي، او هیڅکله به ته دوی ته کومک کوونکی مونده نه کړې.

[۱۴۶] مګر هغه کسان (به هلته نه وي) چې توبه وباسي او (خپل خانونه) اصلاح کړي او (د) الله ﷻ (په شریعت) باندې منګولې ښخې کړي او خپل دین خاص الله ﷻ ته سوچه جوړ کړي؛ نو دغه کسان د مؤمنانو سره دي. او ډېر ژر به الله ﷻ مؤمنانو ته (د همدغو کسانو په شمول) لوی اجر (جنت) ورکړي.

[۱۴۷] (ای منافقانو او کافرانو) الله ﷻ ستاسو په عذابونو باندې څه کوي؟ که چېرې تاسو شکر وکړئ او ایمان راوړئ.

او الله ﷻ قدردان (منونکی او) پوه دی (چې پرېمانه اجرونه ورکوي او مستحق یې ښه پېژني).

ارتباط

په دې ایتونو کښې د منافقانو عاقبت بیان شوی دی چې:

الف: ایا د منافقانو توبه قبلېږي او که څنګه؟

ب: د دوی توبه قبلېدل څه څه شرطونه لري؟
ج: که دوی توبه ونه باسي نو اُخروي عذاب به يې په کومه اندازه وي؟

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: ای پيغمبره! په ذکر شوو ايتونو کښې الله ﷻ تاته د منافقانو حالات ښه مشرح درنازل کړه ترڅو د يوه پلوه ستا أمت وربانديې اعتماد ونه کړي او د دسيسو څخه يې خانونه وساتي او د بله پلوه منافقان خپلې ناکاره کړنلارې ته متوجه کړی شي چې د منافقت څخه توبه تائب شي او د سوچه مؤمنانو په قطار کښې ودرېږي، که نه نو دوی ته به په آخرت کښې د اور په ټيټه طبقه کښې عذاب ورکړی شي، چې په کفر بانديې د پاسه يې په اسلام بانديې ملنډې هم وهلې دي.

۲ـ ای پيغمبره! ته به دوی ته په دغې ورځ کښې نه هيڅ کومک کوونکی موندو کړې او نه به کومک کوونکی ولري چې د ذکر شوي عذاب څخه يې بچ کړي او يا خاتمه ورکړي.

هو! هغه منافقان به د ذکر شوي عذاب څخه بچ پاتې شي چې هغوی په دنيا کښې د منافقت څخه توبه تائب شي او خپل خانونه د دوه مخی څخه اصلاح کړي، او يوازې د الله ﷻ په دين بانديې منګولې ښخې کړي او خپل دين صرف د الله ﷻ د رضا دپاره د منافقت او شرکيانو څخه سوچه جوړ کړي او دا ځکه چې الله ﷻ د سوچه دين څخه په غير بل دين د هيڅا څخه نه قبلوي.

نو کوم منافقان چې د خپلو خانونو دپاره ذکره شوې کړنلاره غوره کړي نو هغوی د مذبذبتوب څخه خلاصېږي او د مؤمنانو د ډلې څخه شمېرل کېږي. نو تاسو ته په کار دي چې د خپلو خانونو يوه برخه يې وبولئ؛ بلکې خپل ورونه يې وګڼئ؛ او ډېر ژر دی چې الله ﷻ په آخرت کښې ټولو مؤمنانو ته (که څه هم د منافقت دوره يې تېره کړې وي او بيا توبه تائب شوی وي) لوی اجرونه ورکړي.

۳ـ بالآخره، ای منافقانو! الله ﷻ نه د چا سره د بندګانو په شان حسد او کينه کوي او نه ورسره دا کار مناسب دی. ستاسو په تعذيب بانديې الله ﷻ څه کوي؟ خو په دې شرط چې تاسو شاکران شئ؛ او په الله ﷻ بانديې سوچه ايمان راوړئ.

الله ﷻ منونکی دی. ستاسو د سوچه ايمان او په اخلاص سره د توبه تائب کېدلو او بالآخره ستاسو د ټولو نېکو اعمالو قدرداني کوي، او د توبې څخه وراندېنيو جنايتونو بانديې مو نه نيسي. خو د دې سره‌سره پوه هم دی، هر څه ورته څرګند دي، چې څوک سوچه ايماندار دی او څوک په اخلاص بانديې توبه تائب دی.

توضيحات

۱ـ "دَرَك" او "دَرَج" سره يو ترېله اعتباري فرق لري، مثلاً د يوې زينې پټو ته د ختلو په اعتبار سره "دَرَجات" ويل کېږي او د ښکته کېدلو په لحاظ ورته "دَرَكات" وايي[۱]. نو څومره چې څوک په

(۱) مفردات الراغب ص۱۷۰

نېکيو کښې وړاندې وي په هماغې اندازه به يې په جنت کښې درجات پورته وي، بالمقابل څومره چې څوک په بديو کښې وړاندې وي په هماغې اندازه به يې په دوزخ کښې درکات ښکته وي.

"الدَّرك الأسفل" څه معنى؟

۲ـ دوزخ اوه (۷) طبقې لري چې لاندنۍ طبقه يې د "الدَّرك الأسفل" په نامه يادېږي چې د ټولو طبقاتو څخه لاندې ده. د ټولو طبقاتو نومونه دا دي[1]:

۱ـ جَهنّم ۲ـ لَظَى ۳ـ الحُطَمة ۴ـ السَّعِير ۵ـ سَقَر ۶ـ الجَحِيم ۷ـ الهَاوِيَة.

هو! د جهنم اطلاق په هره يوه طبقه باندې کله-کله کېږي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «إِنَّ الصَّخْرَةَ الْعَظِيمَةَ لَتُلْقَى مِنْ شَفِيرِ جَهَنَّمَ فَتَهْوِي فِيهَا سَبْعِينَ عَامًا وَمَا تُفْضِي إِلَى قَرَارِهَا»[2] يعني: يقيناً لويه ډبره چې د دوزخ د غاړې څخه ښکته واچوله شي نو اويا کاله به پکښې ښکته مزل کوي حال دا چې بېخ ته به يې نه وي رسېدلې.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د منافقانو عذاب د نورو کافرانو څخه درونند دی؟

مونږ وايو: دا خکه چې د کفر سره يې نور جنايات هم ضميمه کړي دي، لکه د مسلمانانو سره ټګي او جاسوسي او يا لکه په اسلام باندې مسخري او خندنې. نو اګر که ټول کافران د کفر د حيثه په عذاب کښې يو برابر دي مګر د نورو جنايتونو په سبب باندې سره څه تفاوتونه لري. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «وَتَجِدُونَ شَرَّ النَّاسِ ذَا الْوَجْهَيْنِ الَّذِي يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ وَيَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ»[3] يعني: او د ټولو خلکو بدترين سړی به تاسو (د قيامت په ورځ) دوه مخي سړی مونده کړئ، هغه دوه مخی چې دغې ډلې ته په يوه مخ باندې ورځي او دغې بلې ډلې ته په بل مخ سره ورځي.

يادونه

۵ـ ظاهره دا ده چې په ﴿ مَّا يَفْعَلُ ٱللَّهُ بِعَذَابِكُمْ ﴾ کښې منافقان او کافران مخاطب کړی شوي دي[4] ترڅو دوی ايمان راوړلو ته وهڅول شي چې الله ﷻ خو د مجازي پاچاهانو په شان نه د حسد او کينې د کبله تاسو معذبوي او نه يې ستاسو په تعذيب کښې څه ګټه او يا د ضرر مخنيوی د نظر لاندې نيولی دی، بلکې ای کافرانو! دا تاسو ياست چې په لوی لاس خپل خانونه د الله ﷻ د تعذيب سره مخامخ کوئ. او دا خکه چې د مجرمانو تعذيب د حکمت غوښتنه ده او الله ﷻ حکيم دی.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷۷؛ تفسير القرطبي ج۵ ص۴۲۴

(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۸۵

(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۶

(۴) البحر المحيط ج۴ ص۱۱۴

د همدې کبله ستاسو توبه قبلوي او په پخوانيو جنايتونو باندې مو نه نيسي، نو تاسو هم بايد د حسد او کينې څخه راښکته شئ او په سمه طريقه باندې ايمان راوړئ او د الله ﷻ رضا وګټئ.

سوال جواب

۶_ که څوک وايي چې د شکر رتبه خو د ايمان څخه وروسته ده نو په کار وه چې "إِنْ آمَنتُمْ وَشَكَرْتُمْ" نازل شوی وی، نو د څه حکمت په بناء ذکر شوی ترتيب په نزول کښې مراعات نه شو؟

مونږ وايو چې:

الف: شُکر په درې ډوله دی:

اول: يو قلبي شکر دی چې اقلا سړی دومره پوه شي چې يوه حقيقي مُنعم ماته نعمتونه راکړي دي. دې ته مبهم شکر هم ويل کېږي چې د ايمان راوړلو څخه وړاندې دی او په حقيقت کښې د ايمان د راوړلو سبب دی، چې په دې مقام کښې همدغه شکر مراد دی[1].

دوهم: بل د ارکانو شکر دی چې حقيقي مُنعم وپېژني چې الله ﷻ واحد لا شريک دی.

دريم: بل لساني شکر دی چې د ارکانو (جوارحو) سره ژبه هم ملګرې کړي او د شکر چيغه پورته کړي. دغه وروستني دواړه ډولونه د ايمان څخه وروسته تحقق مومي او بس.

ب: مونږ ته داسې برېښي چې په دې مقام کښې د ﴿وَءَامَنتُمْ﴾ جمله د ﴿شَكَرْتُمْ﴾ د جملې دپاره عطف تفسير واقع شوې ده. او دا خکه چې دلته مخاطبه د کافرانو او منافقانو سره ده.

نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې: ای کافرانو! که تاسو شکرګزاري وکړئ. يعنې ايمان راوړئ.

لنډه دا چې د مؤمنانو شکر خو د ايمان څخه وروسته دی خو هغه دلته مطلب نه دی، دلته د کافرانو شکر مراد دی چې د ايمان راوړلو په بڼه کښې څرګندېدلی شي او بس. نو ذکر شوی ترتيب د مقام سره ډېر ښه مناسب دی او سوال جواب ته هيڅ موقع نشته.

د الله ﷻ په توفيق پنځمه سپاره ختمه شوه، والحمد لله ﷻ.

۱۳۷۳/۳/۴ هـ ش.

---

(۱) روح المعاني ج۵ ص۱۷۹

﴿ لَّا يُحِبُّ ٱللَّهُ ٱلْجَهْرَ بِٱلسُّوٓءِ مِنَ ٱلْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ١٤٨ إِن
تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا ١٤٩ ﴾

[۱۴۸] الله ﷻ په بدۍ سره څرګندونه (اظهار) نه خوښوي (اجازه نه ورکوي په داسې حال کښې چې بدي) د وينا څخه عبارت ده، مګر هغه څوک چې په هغه باندې ظلم شوی وي (نو هغه ته د اظهار اجازه شته)، او الله ﷻ اورېدونکی (او) پوه دی.

[۱۴۹] که تاسو نيکي ښکاره کړئ او يا يې پټه کړئ او (بالآخره) يا د بدۍ (ظلم) څخه عفوه وکړئ (نو دا ډېر ښه کار دی) څکه چې يقيناً الله ﷻ عفوه کوونکی (او) قدرت درلودونکی دی (د کامل قدرت سره-سره عفوه کوي).

ارتباط

په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ د منافقانو ټول کره وړه ښه پوره مشرح بيان کړه مګر هيڅوک يې مشخص نه کړل چې فلانی منافق دی او يا دا کارونه په فلاني سړي کښې شته.

په دې ايتونو کښې يې په عين کړنلاره باندې مونږ ته توصيه وکړه چې تاسو هم اشخاصو ته ګوته مه نيسئ چې هاغه منافق دی او دغه منافق دی، ترڅو د يو پلوه تاسو په غيبت کښې واقع نه شئ او د بله پلوه د هغوی عناد قوي نه شي او په علني توګه د کافرانو پورې ونه نښلي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعني: ای مؤمنانو! که څه هم الله ﷻ تاسو ته د منافقانو د پېژاندنې په باره کښې پوره معلومات درکړه، مګر تاسو ته مناسبه نه ده چې په څرګنده توګه کله يوه ته ګوته ونيسئ چې هغه منافق دی او کله بل ته، او په خلکو کښې يې ډنډوره کړئ.

او دا څکه چې الله ﷻ د بدې خبرې شهرت نه خوښوي او هيچا ته اجازه نه ورکوي چې شهرت ورکړي مګر هغه چا ته اجازه شته چې هغه مظلوم واقع شي او صرف په دې غرض چې د ظالم بدې خبرې د حاکم او قاضي په حضور کښې افشاء کړي ترڅو د ظلم مخه يې ونيسي.

نو څرنګه چې منافقان په تاسو باندې نه، بلکې په خپلو خانونو باندې ظلم کوي نو تاسو ته جائزه نه ده چې د هغوی منافقت ته شهرت ورکړئ.

هو! دا بېله خبره ده چې عند الموقع درته الله ﷻ د منافقانو د افشاء کولو امر درکړي د الله ﷻ څخه وډار شئ، بدې خبرې ته مه په چل ول شهرت ورکوئ او مه يې تشهير ته بهانې تراشئ، څکه چې الله ﷻ اورېدونکی دی او هم پوه دی.

٢ـ اما که تاسو يو ښه کار په څرګنده توګه وکړئ يا د نورو احسانات د شکر په توګه بيان کړئ، يا د خير خبرې ته شهرت ورکړئ او يا ښه کار يا ښه خبره په پټه کښې د اجراء لاندې

ونيسئ او بالآخره يا تاسو ظلم تشهير نه کړئ او په ښکاره يا پټه کښې ورته عفوه وکړئ نو دا ټول ډېر ښه عادتونه دي او الله ﷻ يې خوښوي.

الله ﷻ د لوی قدرت سره-سره عفوه کوي، نو که تاسو د قدرت سره-سره د تشهير (په ډاګه کولو) څخه صرف نظر شئ او يا لا ورته په ټوله معنی عفوه کړئ نو دا کار د الله ﷻ په نزد ډېر مقبول دی.

توضيحات

۱ـ په بدې خبرې باندې جهر کول د هغې د شهرت څخه عبارت دی، برابره خبره ده چې په لوړ اواز سره وي يا په ټيټ اواز سره، او يا حتی د راديو په اعلان سره وي. همدارنګه په دې کښې کتابت (ليکنې)، ډرامې، مجلې، او نورې خورونې او اشارات ټول شامل دي. نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «مَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[(١)] يعنې: هرڅوک چې په يوه مسلمان باندې پرده واچوي الله ﷻ به په هغه باندې د قيامت په ورځ پرده واچوي.

د بد کار تشهيرول هم جائز نه دي

۲ـ لکه څنګه چې چاته جائزه نه ده چې بده خبره په ښکاره توګه وکړي همدارنګه دا هم جواز نه لري چې څوک غير مشروع کار په ډاګه وکړي. يعنې د بدکار کول يوه ګناه ده او علني کول يې بله ګناه ده، او الله ﷻ ورباندې په غضب کېږي.

عمر بن عبد العزيز رحمه الله فرمايلي دي چې: الله ﷻ عام خلک د خاصو خلکو په ګناه باندې نه نيسي مګر کله چې بدکار په ښکاره توګه وکړی شي نو بيا ټول (عام او خاص) د عقوبت او جزا مستحق جوړېږي[(٢)].

لکه څنګه چې د مظلوم څخه په غير هيچا ته د بدو خبرو د خورولو اجازه نشته، همدارنګه پخپله جنايتکار ته هم روا نه ده چې د خپلو جنايتونو قيصې وکړي او خپله لمن پخپله په سر باندې ورواړوي، ترڅو نورو خلکو ته عموماً او ماشومانو ته خصوصاً د ګناه کولو جرئت ورکړي او د ګناهونو سره يې اسلامي حساسيت کمزوری کړي.

بده خبره يعنې څه؟

۳ـ مفسرينو کرامو په دې مقام کښې د بدې خبرې ډېر تفسيرونه کړي دي. لاندې څو مثالونه يې ولولئ:

الف: خينې مفسرين کرام وايي چې بده خبره دا ده چې يو سړی د قاضي يا حاکم په حضور کښې خپل مظلوميت وړاندې کړي چې فلانی سړي راباندې دا ډول ظلم کړی دی[(٣)].

---

(١) صحيح البخاري ج١ ص٣٣٠
(٢) موطا الإمام مالک ص٧٣٣
(٣) تفسير القرطبي ج٦ ص١

ب. عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې بده خبره په دې مقام کښې د ښېراوو څخه عبارت ده چې ظالم ته ښېراوې وکړي هر ډول ښېرا چې وي. هو! که صبر وکړي نو صبر بهتر دی[1].

بي بي عائشه رضي الله عنها وايي چې يوه ورځې زما مخنقه (غاړکۍ) غلا کړی شوې وه نو ما غلا ته ښېراوې وکړې، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تُسَبِّخِي عَلَيْهِ دُعِيهِ بِذَنْبِهِ»[2] په ده باندې (په ښېراوو سره عذاب) مه تخفيفوه، د ګناه سره يې پرېږده (چې الله ﷻ جزا ورکړي).

ج. بده خبره دلته د کنځلو څخه عبارت ده چې يو سړی د چا د پلوه په کنځلو سره مظلوم واقع شي او نوموړی يې بالمثل وکنځي. نبي کريم ﷺ فرمايي: «الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِي مِنْهُمَا مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ»[3] يعنې: دوه کنځل کوونکي چې څه دواړه وايي نو (ګناه يې) د دواړو څخه په پيل کوونکي باندې واقع کېږي ترڅو چې مظلوم د حد څخه تجاوز نه وي کړی (زياتې کنځلې يې ورته ونه کړي).

يوه ورځې د نبي کريم ﷺ په حضور کښې ابو بکر الصديق ﷺ ته چا کنځلې وکړې خو تر درې ځلو پورې نوموړی چې وه او جواب يې ورنه کړ، مګر په څلورم ځل يې د کنځلو جواب ورکړ نو نبي کريم ﷺ د مجلس څخه پورته شو، ابو بکر ﷺ ووېلې چې: ايا په ماباندې په غُصه شوې ای د الله رسوله! چې د مجلس څخه پورته شوې؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل: چې کله تاته کنځل کوونکي کنځلې پيل کړې نو الله ﷻ د اسمانه يوه پرښته نازله کړه چې د هرې کنځلې سره به يې کنځل کوونکي ته جواب ورکاوه چې ته دروغ وايې، ابو بکر ﷺ دغسې نه دی لکه چې ته ورته نسبت کوې. مګر تا چې کله جواب ورکړ نو شيطان په منځکښې پرېووت (ترڅو دواړو ته شيطاني وکړي) «فَلَمْ أَكُنْ لِأَجْلِسَ إِذْ وَقَعَ الشَّيْطَانُ»[4] يعنې: نو نه ومه زه چې هلته کښېنم چرته چې شيطان واقع کېږي (کښېني).

د: دلته د بدې خبرې څخه د کفر خبره مطلب ده چې مظلوم ته يې لوستل او ښکاره کول جائز دي، البته کله چې د مرګ د خطر سره مخامخ شي. لکه چې الله ﷻ ورته په [النحل: ۱۰۶] کښې اشاره کړې ده[5].

تبصره

۴ـ مونږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي صورتونه ټول پکښې شامل دي او د صورتونو ذکر د حصر دپاره نه دی، هر مظلوم ته جواز لري چې د ظالم په باره کښې بده خبره وکړي. بلکې هغه

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۱۳
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۱۰ ص۳۶
(۳) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹
(۴) سنن ابي داوٗد ج۲ ص۳۱۵
(۵) تفسير القاسمي ج۵ ص۵۲۹

سختې خبرې هم پکښې شاملې دي چې يو سړی يې خپل پوروړي ته کوي. لاندې دوه حديثونه د مثال په توګه ولولئ:

اول: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَطْلُ الْغَنِيِّ ظُلْمٌ»(١) يعنې: د غني (پوروړي) د قرض ټالول ظلم دی.

دوهم: يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته يو سړی (يهودي) ورغی چې خپل پور يې ترې په غليظه او سخته لهجه وغوښت، نو صحابه وو کرامو ﷺ هغه ته څه اراده وکړه (چې څپه يې کړي)، نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «دَعُوهُ فَإِنَّ لِصَاحِبِ الْحَقِّ مَقَالًا»(٢) پرې يې ږدئ! ځکه چې د حق خاوند ته خبره شته. يعنې د سختو خبرو حق لري.

که څه هم نوموړي يهودي د سختو خبرو حق نه درلود، ځکه چې نبي کريم ﷺ يې پرته له عذره پور نه وه ټال کړی، مګر د تواضع په توګه يې ذکره شوې خبره وکړه.

سوال جواب

۵_ که څوک وايي چې په خير کښې خو عفوه هم شامله ده نو په مستقل ذکر کښې يې څه حکمت وه؟

مونږ وايو چې: د دې دپاره ورباندې الله ﷻ صراحت وکړ _والله ﷻ اعلم_ ترڅو مظلوم عفوه کولو ته وهڅول شي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: په هر خير باندې الله ﷻ أجر ورکوي خصوصاً په عفوه کولو باندې الله ﷻ زښت ډېر اجر ورکوي چې يو مظلوم د انتقام څخه کار وانخلي او د ظالم ظلم په ډاګه نه کړي. لکه چې فرمايي: ﴿ فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُۥ عَلَى ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴾ [الشورى: ۴۰] يعنې: نو هرڅوک چې (انتقام وانخلي او) عفوه وکړي او اصلاح وکړي نو د هغه اجر په الله ﷻ باندې دی، يقيناً الله ﷻ ظالمان نه خوښوي (او په غچ اخستلو کښې د دې خبرې خطره شته چې سړی ظالم واقع شي او خپل انتقام کنټرول نه شي کړی).

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا (١٥٠) أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا (١٥١) وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَلَمْ يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ أُو۟لَٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا (١٥٢) ﴾

(١) مسند احمد بن حنبل ج٢ ص٣٥۶

(٢) صحيح البخاري ج١ ص٣٢٣

[۱۵۰] یقینًا هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبرانو باندې کافر کېږي او غواړي چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبرانو په منځکښې جدایي وکړي او (داسې جدایي چې) وایي: مونږ په ځینو پیغمبرانو باندې ایمان راوړو او په ځینو باندې کافر کېږو، او غواړي چې د دې (اسلام او کفر) په منځکښې لاره ونیسي.

[۱۵۱] دغه ډله خلک همدوی کافران دي په حقه سره، او مونږ د کافرانو دپاره سپکوونکی عذاب تیار کړی دی.

[۱۵۲] او هغه کسان چې په الله ﷻ او د ده ﷺ په پیغمبرانو باندې یې ایمان راوړی دی او د دوی (پیغمبرانو) څخه یې د یوه پیغمبر په منځکښې هم (په ایمان راوړلو کښې) فرق نه وي کړی؛ نو دغه ډله به (الله ﷻ) دوی ته ډېر ژر خپل اجرونه ورکړي، او الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د منافقانو خواص او عادتونه بیان کړه خو د دې دپاره چې د دوی کینه او عداوت زیات نه شي او د اسلام سره جبهه ګري ونه کړي نو مونږ ته یې توصیه وکړه چې ترڅو پورې چې هغوی خپل منافقت پټ ساتي تاسو هم ورته ګوته مه نیسئ چې دا منافق دی. په دې ایتونو کښې د یهودانو بلکې د اهل الکتابو څه حالات بیان شوي دي. او دا ځکه چې:

۱ـ په هغې زمانه کښې اکثره منافقان د یهودو څخه وه، او که کوم یو به د هغوی څخه نه وه نو د هغوی سره به یې پخې اړیکې درلودې، بلکې د کار نقشه به یې د همغوی څخه اخسته.

۲ـ د منافقانو کړنلاره بالکل یهودو ته ورته ده چې هغوی ځینې پیغمبران مني او ځینې نه مني، همدارنګه منافقان هم ځینې اسلامي کارونه کوي او ځینې کفري کارونه ترسره کوي.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: الله ﷻ د هغو خلکو ایمان نه قبلوي کوم چې د پیغمبرانو په منځکښې په تفریق قائل وي چې ځینې مني او ځینې نه مني لکه یهودان چې موسی ﷺ مني، خو د محمد ﷺ څخه انکار کوي، او دا ځکه چې د هر یوه پیغمبر څخه انکار کول په حقیقت کښې الله ﷻ ته د کذب او دروغو نسبت کول دي چې ته دروغ وایې، دا پیغمبر تا نه دی استولی، او هرڅوک چې الله ﷻ ته د دروغو نسبت وکړي نو هغه سوچه کافر دی، که څه هم الله ﷻ واحد او لا شریک وګڼي.

د الله ﷻ په نزد د اسلام او کفر لارې پوره څرګندې دي چې:

الف: اسلام: یعنې الله ﷻ واحد او لا شریک ګڼل او په ټولو پیغمبرانو باندې ایمان راوړل.

ب: کفر: یعنې د الله ﷻ سره په یوه وجه شریک درول او یا پیغمبران نه منل، برابره خبره ده چې ځینې ومني او یا یې ونه مني.

١ـ لومړی دا چې د الله ﷻ په نزد دواړه لارې بالکل مشخصې دي او دريمه لار يې په منځکښې نشته، مګر دغه ځنګه چې منافقانو د خپلو خانونو دپاره دريمه لاره جوړه کړې ده او مذبذبه لاره يې نيولې ده. همدارنګه اهل الکتاب هم غواړي چې د مسلمانېدلو دپاره يوه دريمه لاره جوړه کړي چې د الله ﷻ پيغمبران په انتخابي توګه باندې ومنې او بس.

د دوی په خيال دا کار د دوی دپاره عزت او وقار دی، مګر دغسې نه ده، دا کار د دوی توهين او سپکاوی دی، ډېر ژر به دوی ته دغه سپکاوی په دوزخ کښې ورڅرګند شي.

٢ـ بالمقابل هغه کسان چې د الله ﷻ په ښودلې شوې طريقه باندې ايمان راوړي نو د دوی ايمان د الله په نزد مقبول دی، ډېر ژر به اجرونه ورکړي، او که په عمل کښې ترې نيمګړتيا واقع شي هغه به ورته وبښي او د لا زيات توفيق عنايت به ورباندې وکړي.

توضيحات

١ـ د ﴿ حَقًّا ﴾ کلمه په دې مقام کښې د باطل په مقابل کښې نه ده بلکې د محقق او ثابت په معنى سره ده[١]، يعنې سوچه کفر او نيمګله کفر د الله ﷻ په نزد يو برابر دي. نو اهل الکتابو ته په ټولو پيغمبرانو سمدستي باندې عقيده کول هيڅ ګټه نه شي رسولی.

سوال جواب

٢ـ که څوک وايي چې: د ﴿ بَيْنَ ﴾ کلمه خو دوه وو او يا ډېرو شيانو ته مضافېږي، حال دا چې دلته ﴿ أَحَدٍ ﴾ ته مضافه شوې ده چې مفرد دی؟.

موږ وايو چې: د "أحد" کلمه په مفرد، مثنى او جمعه درېواړو کښې استعمالېږي[٢]، نو دلته يې د معنى حاصل داسې کېږي چې مومنان نه د دوه وو پيغمبرانو په منځکښې فرق کوي، چې يو منو او بل نه منو، او نه د ډېرو په فرق باندې قائل دي.

﴿ يَسْـَٔلُكَ أَهْلُ ٱلْكِتَٰبِ أَن تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتَٰبًا مِّنَ ٱلسَّمَآءِ ۚ فَقَدْ سَأَلُوا۟ مُوسَىٰٓ أَكْبَرَ مِن ذَٰلِكَ فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ فَعَفَوْنَا عَن ذَٰلِكَ ۚ وَءَاتَيْنَا مُوسَىٰ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا۟ فِى ٱلسَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ ﴾

[١] روح المعاني ج ٦ ص ٥
[٢] تفسير الکشاف ج ١ ص ٥٨٣

[۱۵۳] (ای پیغمبره!) اهل الکتاب ستا څخه غوښتنه کوي چې په دوی باندې د اسمان څخه (فرمایښي) کتاب ورنازل کړې، نو دوی خو د موسی ﷺ څخه د دې څخه لویه غوښتنه کړې وه نو (ورته) ویلي یې وه چې موږ ته الله ﷻ په ښکاره توګه راوښیه کړه، نو دوی د خپل ظلم په سبب تندر ونیول.

بیا دوی خوسکی (په الوهیت سره) ونیوه، (البته) د هغه څخه وروسته چې دوی ته ښکاره معجزې ورغلې وې، نو موږ د دې څخه هم عفوه کړه (او د دوی توبه مو قبوله کړه). او موږ خو موسی ﷺ ته ښکاره غلبه ورکړې وه (هم په معجزاتو او هم په دلایلو سره).

[۱۵۴] او د دوی د پاسه مو د طور غر پورته کړ (البته) د دوی د عهد د کلکولو په سبب، او دوی ته مو ویلي وه چې د (مفتوحه ښار) دروازې ته په داسې حال کښې ورداخل شئ چې سجده کوونکي یاست، او (هم) مو دوی ته ویلي وه چې د خالي (شنبې) په ورځ کښې تجاوز مه کوئ، او (په هر حل) مو د دوی څخه کلک عهد اخستی وه.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو (یهودو) حال بیان کړی وه چې دوی د لجاجت څخه کار اخلي او په پیغمبرانو باندې په انتخابي توګه ایمان راوړي، په دې ایتونو کښې ښکاره شوې ده چې لجاجت د دوی مستمر عادت دی او د تاریخ په اوږدو کښې یې د هر مثالونه تېر شوي دي. او بالآخره هلته د بدو وېناوو او بدو کارونو په تشهیر باندې سانسور لګولی شوی وه چې الله ﷻ ورباندې په غضب کېږي، او دلته واضحه کېږي چې اهل الکتابو او خصوصاً یهودو په همدغه ممنوعه عمل باندې اصرار کړی دی او لا کوي یې. نو ای مسلمانانو! تاسو د دوی غوندې مه کېږئ.

شان نزول

د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې مختلف واقعات روایت شوي دي چې اهل الکتابو د نبي کریم ﷺ څخه د ایمان راوړلو دپاره په لاندې کیفیتونو سره کتاب غوښتی وه[۱]:

الف: د اسمان څخه داسې کتاب راوړه لکه موسی ﷺ چې لیکل شوی کتاب راوړی وه.

ب: یوازې زموږ (یهودو) دپاره خاص کتاب رانازل کړه.

ج: زموږ د مشرانو په نومونو باندې خاص- خاص لیکونه راوړه، چې ای فلانیه! ته خبر اوسه چې محمد ﷺ مې د پیغمبر په صفت باندې دروستاوه.

د خینو مفسرینو کرامو همدا روایت خوښ دی[۲]، مګر موږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي ټول سوالونه به د یهودانو مختلفو خلکو کړي وي او بیا به الله ﷻ ذکر شوي ایتونه د نبي کریم ﷺ د تسلي دپاره نازل کړي وي.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۴ ص۲۹۷؛ الدر المنثور ج۲ ص۷۲۶

(۲) تفسير الطبري ج۶ ص۸

د مطلب خلاصه

١ـ یعني، ای پیغمبره! اهل الکتاب خو ستا څخه د تعنت او عناد د کبله غواړي چې په دوی باندې د اسمان څخه یو خاص لیکلی شوی کتاب او یا خاص- خاص لیکونه ورنازل کړې نو بیا به دوی درباندې ایمان راوړي او پیغمبري به دې تسلیم کړي.

مګر ته به د غسې تعنتي غوښتنو باندې مه غمژن کیږه، د دوی اسلافو هم په خپلو وختونو کښې د پیغمبرانو .... څخه ډیرې سختې غوښتنې کړې دي او ډیر لوی لوی جنایات یې کړي وه خو مثالونه یې دا دي.

الف. دوی په یو وخت کښې د موسی عليه السلام څخه ډیره عظیم الشانه غوښتنه کړې وه چې موږ به درباندې تر هغه ایمان رانه وړو ترڅو چې موږ ته په ښکاره توګه الله ﷻ را ونه ښایې.

نو الله ﷻ د همدغه ظلم (ګناه) په سبب په دوی باندې اسماني تندر نازل کړ او ټول وریاندې مړه شوه، خو الله ﷻ بیرته راژوندي کړه، شاید چې د الله ﷻ د نعمتونو شکریه وکړي.

ب. ای پیغمبره! د دوی په سوانحو کښې بیا دا خبره ذکره کړه چې دوی په یو وخت کښې د خوسي عبادت پیل کړ او په یوه ربنیاره باندې یې د خپلو خانونو دپاره معبود وګرځاوه، سره د دې چې دوی واضحه معجزې لیدلې وې او تازه د فرعون د قبضې څخه خلاص شوي وه، چې د دوی د نظر لاندې الله ﷻ په معجزانه توګه هلاک کړه. مګر الله ﷻ د دې سره- سره دوی ته عفوه وکړه او توبه یې ترې قبوله کړه.

ای پیغمبره! لکه چې تاته مو واضحه او قوي دلایل درکړي دي همدارنګه مو موسی عليه السلام ته د دوی د هدایت دپاره پوره دلایل ورکړي وه چې د قناعت دپاره یې پوره کفایت کاوه، مګر دوی قناعت ونه کړ.

ج. یهودانو د موسی عليه السلام څخه په خپل وخت کښې د یوه کتاب غوښتنه وکړه لکه څنګه چې نن ورځ ستا څخه د کتاب غوښتنه کوي، مګر کله چې موسی عليه السلام هغوی ته غوښتلی شوی کتاب ورووړ نو دوی یې د منلو څخه انکار وکړ او موږ وریاندې د طور غر وریورته کړ ترڅو دوی خپل عهد تجدید او تقویه کړي.

د. یهودانو ته مو د فتحه کړی شوي ښار په باره کښې امر کړی وه چې په تواضع (سجده کوونکي) به ورداخلیږئ مګر دوی مسخره کوونکي ورننوتل چې په کوناتو باندې ورښویدل.

هـ. دوی باندې مو د داوُد عليه السلام په زمانه کښې حکم کړی وه چې د خالي په ورځ به د ماهیانو ښکار نه کوئ مګر دوی زموږ حکم په چل ول سره د پښو لاندې کړ، داسې چې د خالي (شنبې) په ورځ به یې ماهیان د اوبو په داخل کښې محاصره کول او د یکشنبې په ورځ به یې ښکار کول.

لنډه دا چې په هر ځل مو د دوی څخه کلک عهد اخستی دی خو دوی په هر ځل باندې خپل عهد مات کړی دی او الهي احکام یې د پښو لاندې کړي.

۲ ـ نو ای پیغمبره! ستا د زماني یهودان د پخوانیو یهودانو حلالي اولاده ده او د همغوی وفادار شاګردان دي؛ که بالفرض دوی ته مونږ فرمایښتي کتاب ورنازل کړو او کلک عهد ترې واخلو هم دوی به خپل عهد مات کړي، په تا باندې به ایمان رانه وړي او د خپلو اسلافو په قدم باندې به لار شي. بالآخره که دوی ذکره شوې غوښتنه د حقیقت غوښتلو دپاره کولې، نو مونږ به یې دا غوښتنه هم منلې وی، خو دغسې نه ده، دوی صرف او صرف تعنتي غوښتنه کوي او بس.

توضیحات

۱ ـ د ذکر شوو ایتونو څخه نیولې آن تر ﴿ عَذَابًا أَلِيمًا ﴾ پورې نهه (۹) ایتونو د یهودانو د جنایتونو تقریبًا شپاړس (۱۶) نمونه په اجمالي توګه بیان کړي دي چې تفصیلات یې په نورو سورتونو کښې یا تېر شوي او یا راروان دي. خو د دغو شپاړسو جنایتونو څخه په ذکرو شوو ایتونو کښې د پنځو جنایتونو ذکر نازل شوی دی. هغه دا دي:

الف. په دنیا کښې یې د الله ﷻ د لیدلو غوښتنه په [البقرة ٥٥] ایت کښې تېره شوې ده.

ب. د خوسي د عبادت قیصه یې په مفصله توګه د [طه ۸۷] ایت څخه پیل کېږي.

ج. د "طور" د غره د پورته کېدلو قیصې ته یې په [البقرة ٦٣] ایت کښې اشاره شوې ده.

د. ښار ته په تواضع سره د ننوتلو قیصه یې په [البقرة ٥٨] ایت کښې تېره شوې ده.

ه. د خالي د ورځې د ماهیانو ښکار کول یې د [الاعراف ١٦٣] ایت څخه تفصیلواره پیل کېږي.

د جنایتونو او عهدماتونې د نوملیک څخه په دې مقام کښې مطلب دا دی چې د یو پلوه نبي کریم ﷺ متسلي شي چې یهودانو د نورو پیغمبرانو سره هم لوی لوی جنایات کړي دي؛ لکه څنګه چې د هغوی حوصله پرې نه ده خرابه شوې، نو باید چې ستا حوصله هم خرابه نه شي. او د بله پلوه یهودان په غوږ ووهلی شي چې د الله ﷻ څخه ودار شئ چې جېرې درڅخه د اسلافو غوندې خنزیران او بیزوګان جوړ نه کړي.

۲ ـ ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴾ څخه الهي شریعت مراد کړی دی چې موسی ﷺ ته شریعت ورکړی شوی وه او د خلکو په زړونو باندې یې اثر درلود[1]. مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به ترې ـ والله ﷻ اعلم ـ هغه ټول معجزات مراد وي چې موسی ﷺ ته به مختلفو وختونو کښې ورکړی شوې وه خو په یهودانو باندې یې چندان اثر نه کاوه او که څه اثر به یې وکړ هم چندان دوامدار به نه وه.

﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ وَكُفْرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَلْ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ

(۱) في ظلال القرآن ج۲ ص ۸۰۰

عَلَىٰ مَرْيَمَ بُهْتَٰنًا عَظِيمًا (١٥٦) وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا ٱلْمَسِيحَ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ ٱللَّهِ وَمَا
قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخْتَلَفُوا۟ فِيهِ لَفِى شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُم بِهِۦ
مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ٱتِّبَاعَ ٱلظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًۢا (١٥٧) بَل رَّفَعَهُ ٱللَّهُ إِلَيْهِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا
حَكِيمًا (١٥٨) وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يَكُونُ
عَلَيْهِمْ شَهِيدًا (١٥٩) ﴾

[۱۵۵] نو د دوی د خپل کلک عهد د ماتولو په سبب او (په سبب) د کفر د دوی د الله ﷻ په ایتونو باندې او (په سبب) د وژلو د دوی پیغمبرانو لره په ناحقه سره (چې دوی ته هم ناحقه ښکارېده) او (په سبب) د وینا د دوی چې زمونږ زړونه په غلاف (پوښ) کښې دي؛ (مونږ په دوی باندې لعنت نازل کړ او د رحمت څخه مو لرې کړه)، بلکې الله ﷻ د دوی په زړونو باندې د دوی د کفر په سبب مهر وهلی دی، نو دوی ایمان نه راوړي مګر لږ وخت (یا لږ خلک).

[۱۵۶] او (همدارنګه) د دوی د کفر په سبب او په بي بي مریمې باندې د دوی د لوی بهتان ویلو (ترلو په سبب مونږ په دوی لعنت وکړ).

[۱۵۷] او (بالآخره) د دوی د دې وینا (په سبب) چې یقیناً مونږ المسیح عیسی ﷺ د بي بي مریمې رضي الله عنها زوی د الله ﷻ پیغمبر وژلی دی.

(اما حقیقت دا دی چې) نوموړی نه دوی وژلی دی او نه یې په دار باندې زوړند کړی دی، مګر (وژل شوی سړی) دوی ته (د عیسی ﷺ سره) یو رنګ کړی شوی وه (چې دوی یې تشخیص نه شو کولی).

او (د همدې کبله) یقیناً هغه کسان چې د عیسی ﷺ په باره کښې په جګړه اخته وو (دوی تول) د همده (د حالت څخه) په شک کښې واقع شوي وه.

(لکه څنګه چې پرې دوی لره ښخوا علم نه وه، همدارنګه نن هم) دوی لرهورباندې علم (یقین) نشته، دوی د بل هیڅ شي پیروي نه کوي مګر د ګومان (چې څه دلایل ورته وتراشي) او دوی په یقین سره عیسی ﷺ وژلی نه دی (واقعیت همدا دی).

[۱۵۸] بلکې الله ﷻ نوموړی خپل خان (اسمانونو) ته پورته کړی دی (چې هلته د چا مجازي تصرف هم نشته) او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او هم) د حکمت څښتن دی.

[۱۵۹] د اهل الکتابو څخه هیڅوک نه دی مګر هغه به ضرور خامخا د خپل مرګ څخه وړاندې په عیسی باندې ایمان راوړي او د قیامت په ورځ به (عیسی ﷺ) په دوی باندې شاهدي ورکوونکې وي.

د مطلب خلاصه

۱_ په دې ایتونو کښې هم د اهل الکتابو د جنایتونو نوملیک تعقیب شوی دی. یعنې اهل الکتاب مونږ د خپل رحمت څخه لرې کړه، بیزوګان او خنزیران مو ترې جوړ کړه او د تاریخ په اوږدو کښې مو دوی د نورو د تسلط لاندې واقع کړه تردې چې د جزیې په ورکړه باندې به یې ژوند کاوه او دا ځکه چې:

الف: دوی خپلې کلکې وعدې ماتې کړې او په خپلو عهدونو باندې ونه دریده.

ب: د الله ﷻ په ایتونو او معجزاتو باندې کافر شوه او انکار یې ترې وکړ.

ج: په ناحقه یې پیغمبران علیهم السلام شهیدان کړه، او په ناحق توب باندې به یې اقرار کاوه.

د: دوی به ویلې چې زمونږ زړونه د علم جوالونه دي، د بل چا علم ته ضرورت نه لرو او یا هیڅوک نه شي کولی چې زمونږ په زړونو کښې څه خبره ننباسي، زمونږ زړونه قلف دي څوک یې نه شي بېرته کولی؛ چې د [البقرة:۸۸] ایت لاندې یې بحث تېر شوی دی.

خبره دغسې نه ده لکه چې دوی خیال کوي، بلکې د خیر خبره یې ځکه په زړونو کښې ځای نه شي نیولی چې الله ﷻ د کفر په سبب د دوی په زړونو باندې مهر وهلی دی، نو د همدې کبله د دوی څخه ډېر لږ خلک ایمان راوړي، لکه عبد الله بن سلام رضی الله عنه او نور.

هـ: دوی برسېره په دې چې په عیسی علیه السلام باندې کافر شوه په مریمې رضی الله عنها باندې یې لوی بهتان هم وتاړه چې هغې ته یې د زناکارۍ نسبت وکړ.

و: دوی به په ډېر افتخار سره ویلې چې مونږ عیسی علیه السلام وژلی دی او په دار کړی مو دی، هغه څوک چې د الله ﷻ پیغمبر دی. یعنې مونږ دومره باتور او معزز یاستو چې د الله ﷻ پیغمبر ﷺ وژنو خو مونږ ورباندې نه نیسي، او یا مو پرې نه شي نیولی،العیاذ بالله.

۲_ خبره داسې نه ده لکه چې دوی یې مدعیان دي، عیسی علیه السلام دوی نه وژلی دی او نه یې په دار کړی دی، مګر دوی ته وژل شوی سړي د عیسی علیه السلام سره ورته او مشابه کړی شوی وه، دوی خیال کاوه چې دا وژل شوی عیسی علیه السلام دی، خو حقیقت هغسې نه وه.

د همدې کبله دوی د همدغه مشابه سړي د وژلو څخه وروسته په ډېر اختلاف کښې واقع شوه، او ټول اختلاف کوونکي د عیسی علیه السلام د وژلو څخه په شک کښې پراته وه او د یوه سره هم علم نه وه چې رښتیا یې عیسی علیه السلام وژلی دی او که نه.

د همدې کبله ټولو د ګومان څخه په غیر د بل شي متابعت نه کاوه او ټول په ګومان پسې روان وه، حتی د وژلو په وخت کښې یې هم نه یقین نه درلود چې کوم سړی مونږ وژنو دا به عیسی علیه السلام وي، همدارنګه دوی نن ورځ هم په ګومان کښې پراته دي.

۳_ لنډه دا چې خبره دغسې نه ده لکه چې دوی ګومان کوي، بلکې واقعیت دا دی چې الله ﷻ عیسی علیه السلام داسې ځای (اسمانونو) ته پورته کړ چې هلته د جبارو او ظالمو حکومت هم نشته.

او د الله ﷻ د ارادې مخه هیڅوک نه شي نیولی، کولی یې شو چې په څمکه باندې یې هم نجات ورکړی وی، مگر دا د حکمت غوښتنه وه چې په معجزانه توگه یې نجات ورکړ، او چا چې د ده وژل غوښتل د همغوی دپاره ترې بلا جوړه شوه او یو تربله سره په جگړو اخته شوه.

۴ـ مگر په یاد ولرئ چې هر یو اهل کتاب (یهودي وي او که نصراني) د عناد سره- سره به ضرور په عیسی ﷺ باندې ایمان راوړي او ټول به ورباندې متفق کېږي چې نه مونږ وژلی دی او نه مو په دار کړی دی، بلکې الله ﷻ په معجزانه توگه نجات ورکړی دی. خو دا به هغه وخت وي چې مرگ ورته حاضر شي او پوه شي چې نور پاتې کېدونکي نه دي، خو د دغه وخت ایمان د الله ﷻ په نزد باندې منظور نه دی، د همدې کبله یې د فرعون ایمان منظور او مقبول نه کړ؛ او یا به هغه وخت وي چې عیسی ﷺ د اسمانه رابښکته شي.

۵ـ په دې باندې علاوه عیسی ﷺ به د قیامت ورځ په دوی باندې خپله حقه شاهدي هم ورکړي چې زه د الله ﷻ بنده یم او بنده وم، همدې خبرې ته مې دعوت چلاوه، مگر خلکو زما په باره کښې اختلافات او جگړې کولې چې د یوه سره هم یقیني علم نه وه، بلکې ټولو د گومانونو پیروي کوله.

۶ـ لنډه دا چې اهل الکتابو ته په کار دي چې نننی فرصت د لاسه ونه باسي، په محمدي شریعت باندې منګولې ښخې کړي او د چټیاتو څخه لاس واخلي، که نه نو یو وخت به ورباندې پښېمانه شي، خو د هغه وخت پښېماني چاته څه گټه نه شي رسولی.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم ﴾ کلمه په څه شي پورې تعلق نیسي؟.

مونږ وایو چې: د "لَعَنَّا" کلمې پورې یې تعلق نیولی دی. دغه کلمه که څه هم په دې مقام کښې ذکره نه ده مگر د اهل الکتابو په باره کښې ورباندې الله ﷻ په بل ځای کښې صراحت کړی دی چې: ﴿ فَبِمَا نَقْضِهِم مِّيثَٰقَهُمْ لَعَنَّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَٰسِيَةً ﴾ [المائدة:۱۳] یعنې: نو د خپلې کلکې وعدې د ماتولو په سبب باندې مونږ دوی د خپل رحمت څخه لرې کړه، او هم مو د دوی زړونه کلک کړه.

یادونه

۲ـ که څه هم عیسی ﷺ د خپلې زېږېدنې په اولنیو وختونو کښې ټولو خلکو ته قناعت ورکړی وه او د خپلې مور پاک لمنې یې ورته په معجزانه توگه په اثبات رسولې وه لکه چې په [مریم: ۱۵ـ ۳۳] ایتونو کښې یې بحث راروان دی، مگر کله چې عیسی ﷺ د خلکو په دعوت باندې پیل وکړ نو دوی د بدنامی دپاره یو ځل بیا ذکره شوې خبره مطرحه کړه او په هغو ټولو معجزانه بیاناتو باندې یې غوږونه کانه کړه چې عیسی ﷺ د طفولیت په دوره کښې پرې خلک قانع کړي وه، دا د ټولو اسلام دښمنو ټولنو عادت دی چې د اسلام داعیان په رنگارنگ تومتونو باندې بدناموي.

سوال جواب

٣ـ که څوک وايي چې: یهودانو خو د عیسی ﷺ په نبوت باندې اقرار نه کاوه د همدې کبله بې د هغه د وژلو بندوبس نیولی وه، نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې الله ﷻ څنګه د هغوی د خولو څخه د عیسی ﷺ په هکله د رسول الله کلمه حکایته کړه؟.

مونږ وایو چې:

الف: د هغوی حکایت په ﴿ عِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ﴾ باندې تمام شوی دی مگر الله ﷻ د ﴿ رَسُولَ ٱللَّهِ ﴾ کلمه ورسره د دې دپاره ضمیمه کړه چې د یهودو په زیات قباحت باندې دلالت وکړي[1]. یعنې دوی هغه خلک دي چې د بل چا په باره کښې نه، بلکې د الله ﷻ د پیغمبر په باره کښې په افتخار سره د وژلو قیصه کوي.

ب: د "رَسُولَ الله" لقب دوی د استهزاء په توګه ورکاوه[2].

ج: مگر مونږ ته داسې برېښي چې دوی عیسی ﷺ پېژانده چې د الله ﷻ پیغمبر دی، خو د دې سره‌سره یې د رسالت څخه منکر وه، لکه چې نبي کریم ﷺ یې هم د خپلو زامنو په شان پېژانده خو ایمان یې ورباندې نه راوړ. همدې مضمون ته الله ﷻ په [البقرة: ١٤٦] ایت کښې اشاره کړې ده.

لنډه دا چې په دې ایت کښې د ﴿ رَسُولَ ٱللَّهِ ﴾ کلمه د "بِغَيْرِ الْحَقِّ" معنی ورکوي، چې په نورو ایتونو کښې د پیغمبرانو د وژلو سره ضمیمه کېږي لکه په تېر شوي آیت کښې چې: ﴿ وَقَتْلِهِمُ ٱلْأَنۢبِيَآءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ﴾ نازل شوی دی.

د وژلو دسیسه

٤ـ ځینو مفسرینو کرامو د عبد الله بن عباس رضی الله عنهما په روایت لیکلي دي چې یوه ورځې د یهودو یوه ټولګي عیسی ﷺ او د ده مور (بي بي مریمې رضی الله عنها) ته پوچ پاش ویناوې وکړې چې په نتیجه کښې الله ﷻ ذکر شوی ټولګی د عیسی ﷺ په ښېراوو سره بیزوګان او خنزیران جوړ کړه، نو دوی په غُصه شوه او د ده ﷺ د وژلو نیت یې وکړ[3].

مگر مونږ ته داسې برېښي چې د ذکر شوي ناوړه قصد اصلي وجه به د عیسی ﷺ دعوت وي لکه چې نور پیغمبران هم د دعوت په دوران کښې یا وژلي شوي دي، لکه زکریا ﷺ او یحیی ﷺ او یا په مرګ باندې تهدید شوي دي. لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: نوح ﷺ ته خپل قوم ویلي وه چې: ﴿ لَئِن لَّمْ تَنتَهِ يَٰنُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمَرْجُومِينَ ﴾ [الشعراء: ١١٦] یعنې: ای نوحه! که چېرې ته د دعوت څخه منعه نه شې نو ضرور خامخا به د سنګسار کړی شوو څخه شې.

---

(١) روح المعاني ج٦ ص١٠

(٢) تفسیر القاسمي ج٥ ص٥٤٩

(٣) روح المعاني ج٦ ص١٠

ب: یو خل یهودانو د مېږې (ګډې) په غوښه کښې زهریات اچولي وه ترڅو نبي کریم ﷺ شهید کړي، خو په معجزانه توګه افشاء شوه[١].

په هر تقدیر، کله چې عیسی علیه السلام په ذکره شوې ناوړه دسیسه پوه شو، نو د خپلو ملګرو (حوارینو) سره چې شمېر یې دولس (١٢)[٢] یا اولسو (١٧) تنو[٣] ته رسېده، په یوه کوټه کښې غلی شو، مګر د همدغو ملګرو څخه یې یو کس دېرش (٣٠) درهمه رشوت واخست[٤] او د پولیسو دلالي یې وکړه، تردې چې د سهار (چرګ بانګ) په وخت یې په تیاره کښې ورباندې پولیس ودرول[٥]، نو پولیسو په همدغه وخت کښې یو سړی په دې ګومان باندې وواژه او په دار یې زوړند کړ چې دا عیسی علیه السلام دی، حال دا چې هغه عیسی علیه السلام نه وه.

وژل شوی سړی څوک وه؟

۵ـ ځینې وایي چې وژل شوی سړی د عیسی علیه السلام د ملګرو څخه ذکر شوی جاسوس وه، چې د پولیسو د لارښوونې دپاره پناه ګاه ته ورداخل شو، خو چې کله رابهر شو نو پولیسو په دې ګومان چې همدا عیسی علیه السلام دی او غواړي چې وتښتي، وواژه[٦].

ځینې وایي چې د عیسی علیه السلام د ملګرو څخه یوه کس همدغې وژنې ته خپل خان کاندید کړی وه، چې پولیسو ته وربهر شو هغوی پرې اشتباه وکړه او ویې واژه[٧].

ځینې وایي چې ذکر شوی مقتول د پولیسو مشر وه چې "طیطایوس" نومېده، نوموړی د عیسی علیه السلام د پلټنې پسې پناه ګاه ته ورداخل شو، خو مجردې چې رابهر شو نورو پولیسو پرې اشتباه وکړه او مړ یې کړ[٨].

د اشتباه کیفیت

۶ـ د اشتباه کیفیت مفسرینو کرامو په لاندې دولونو باندې بیان کړی دی:

الف: کله چې الله ﷻ عیسی علیه السلام ته په معجزانه توګه نجات ورکړ، نو د دې دپاره چې د یهودانو مشران په خپله ناکامۍ باندې پرده واچوي، یو سړی یې وواژه او په دار یې کړ او په عوامو کښې ډنډوره کړه چې مونږ عیسی علیه السلام په دار کړی دی[٩].

(١) صحیح البخاري ج١ ص٤٤٩؛ سنن الدارمي ج١ ص٣٤
(٢) الدر المنثور ج٢ ص٧٢٧
(٣) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٥٧٤
(٤) تفسیر الطبري ج۴ ص١٥
(٥) المحرر الوجیز ج۴ ص٣٠٢
(٦) تفسیر ابي السعود ج٢ ص٢٥١
(٧) تفسیر ابن کثیر ج١ ص٥٧۴
(٨) زاد المسیر ج٢ ص٢١٧
(٩) روح المعاني ج۶ ص١٠

ب. الله ﷻ د یوه بل سړي څېره د عیسی ﷺ په څېره بانديې وګرځوله چې قاتلینو ته عیسی ﷺ ښکاره شو او ویې واژه، خو حقیقت یې هغسې نه وه.

په ذکر شوي مقتول کښې متعدد روایتونه نقل شوي دي چې په وړاندې پنځمه توضیح کښې ورته اشاره شوې ده.

ج. د عیسی ﷺ ټول ملګري د عیسی ﷺ په څېره بانديې واړولی شوه حتی چې پولیسو پکښې عیسی ﷺ ورک کړې، بالآخره یو کس یې په دې خیال شهید کړ چې دا عیسی ﷺ دی[1].

د. د عیسی ﷺ ټول ملګري متفرق شوه، یوازې یو کس ورسره پاتې شو چې هغه د عیسی ﷺ په څېره بانديې واړولی شو او د پولیسو لخوا شهید کړی شو[2].

تبصره

۷ـ په ذکره شوي موضوع کښې مونږ تقریباً درې ورځې پلټنه وکړه، د نبي کریم ﷺ څخه مو پکښې هیڅ حدیث مونده نه کړ. څه چې مفسرینو کرامو په دې باره کښې لیکلي دي د هغه څه خلاصه مو د محترمو لوستونکو حضور ته وړاندې کړه. مګر داسې معلومېږي چې مفسرینو کرامو به هم ذکر شوي معلومات په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه د اهل الکتابو د تحریف شوو کتابونو څخه اخستي وي، حتی ځینو خو لا عین د همغوی د کتابونو عبارتونه رانقل کړي دي[3]، او ځینو د رانقل کولو څخه وروسته رد کړي دي[4].

هوا څه چې مونږ ته په دې مقام کښې د اوږدې پلټنې څخه وروسته ذهن ته راغلي دي هغه دا دي:

الف: عیسی ﷺ او د ده ملګري، هرڅومره چې وه، د وخت د پولیسو لخوا تعقیب شوي دي.

ب: په نتیجه کښې په رشوت یا غیر رشوت سره دوی په محاصره کښې واقع شوي دي.

ج: پولیسو په توره شپه کښې په پنا ګاه بانديې حمله ورورې ده.

د: کافرو پولیسو په پناه ګاه بانديې ډېره کلکه محاصره اچولې وه چې څوک به ورڅخه نجات ونه شي موندلی، او په معجزانه نجات بانديې هغوی یقین نه درلود.

ه: نو څرنګه چې الله ﷻ عیسی ﷺ ته په معجزانه توګه نجات ورکړې او په محاصره شوو کسانو کښې پولیسو مونده نه کړ، نو پولیس به حېران شوي وي نو کله به یې یوه ته ګوته نیولې وې چې ته عیسی ﷺ یې او کله به یې په بل بانديې همدا نوم اېښی وي.

د دې دپاره چې خپله ناکامي د خلکو څخه پټه کړي او هم کافر پاچا ته خپل فعالیت وښایي او بالآخره ترڅو هغه انعام ترلاسه کړي چې پاچا د عیسی ﷺ په وژلو بانديې اعلان کړی وه، نو د

---

(۱). تفسیر الطبري ج۴ ص۱۵

(۲). المحرر الوجیز ج۴ ص۳۰۳

(۳). تفسیر المنار ج۶ ص۲۳ـ۵۹

(۴). تفسیر القاسمي ج۵ ص۵۵۱ـ۶۲۲

حاضرینو څخه به یې یو سړی (برابره خبره ده چې د عیسی ﷺ د ملګرو څخه وي او یا د پولیسو د ملګرو څخه) اعدام کړی وي او په دار به یې ځړولی وي.

مونږ څکه ذکره شوې خبره وکړه چې د تعقیب کوونکو پولیسو عادت دا وي چې بندي د استنطاق دپاره یو ځل بندیخانې ته رسوي او د نیولو سره سم یې نه اعداموي.

خو دوی داسې کار ونه کړ، ترڅو په استنطاق سره څرګنده نه شي چې عیسی ﷺ نجات موندلی او د دوی شیریني ونه سوزي، د همدې کبله چې پولیسو ذکر شوی مقتول د عیسی ﷺ په دار زوړند کړ نو تر درې ورځو پورې یې څوک نږدې نه ورپرېښوده ترڅو چې د مړي څېره واوښتله او د پېژاندلو څخه ووت[1].

د اختلاف ډول

۸ـ مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د عیسی ﷺ د پورته ختلو څخه وروسته هم د ده پیروان (نصارا) او هم یې دښمنان (یهود) په اختلاف او جګړه کښې شوه، ځینو نصاراوو به ویلې چې عیسی ﷺ اله (معبود) وه، او ځینو به ویلې چې د اله (معبود) زوی وه ـالعیاذ باللهـ او داسې نورې ګډې وډې خبرې به یې کولې؛ او یهودو (د عیسی ﷺ دښمنانو) به ځینو ویلې چې مونږ وژلی دی او ځینو به ویلې چې نجات یې مونده کړ[2].

مګر مونږ ته ذهن ته راځي چې ﴿ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِ﴾ به د هغو پولیسو څخه عبارت وي چې د عیسی ﷺ د نیولو او وژلو پسې استولي شوي وه. نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې: هغه کسان چې د عیسی ﷺ د وژلو دعوه یې کوله هغوی به خپل منځکښې سره اختلاف درلود،

او دا څکه چې دوی ته خو د محاصره شوو کسانو شمېره معلومه وه خو د یو نفر د پاتې کولو څخه وروسته د همدغې شمېرې څخه یوه نفر کمبود کاوه، نو دوی ټول په حیرت او اختلاف کښې ولوېده چې دغه کمبود په څه شي باندې ډک کړي، حال دا چې کمبود د دې کبله واقع شوی وه چې عیسی ﷺ اسمانونو ته خېژولی شوی وه.

یادونه

۹ـ مونږ د [آل عمران:۵۵] ایت لاندې د عیسی ﷺ په هکله پخه عقیده لیکلې ده چې عیسی ﷺ ژوندی اسمانونو ته خېژولی شوی دی او قیامت ته په نږدې وخت کښې به راښکته شي او ځمکه به په عدل او انصاف باندې ډکه کړي؛ دلته یې بیا لیکلو ته اړتیا نه ګورو، فقط همدومره اضافه کوو چې ځینو مفسرینو کرامود ذکرې شوې عقیدې د اثبات دپاره زښت ډېر نصوص (ایتونه او احادیث) راغونډ کړي دي[3]، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰

(۲) البحر المحیط ج۴ ص۱۲۶

(۳) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۷۸ـ ۵۸۴؛ الدر المنثور ج۲ ص۷۳۴ـ ۷۴۳

سوال جواب

۱۰_ که څوک وايي چې: په همدغه ايت کښې الله ﷻ وفرمايل چې اختلاف کوونکي په شک کښې وه او بيا فرمايي چې دوی د ظن پيروي کوي، حال دا چې د شک کلمه په هغې پوهه کښې استعمالېږي چې د موضوع دوه طرفونه سره مساوي وي او د ظن کلمه هلته استعمال مومي چې يو طرف راجح وي، نو په کار وه چې "إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلا الشَّكَّ" نازل شوی وی؟!

مونږ وايو چې:

الف: شک د لغت په اعتبار سره هغه حالت ته وايي چې د سړي په ذهن کښې يو شی ګرځي خو حقيقت يې نه شي تشخيص کولی، دا معنی ظن ته هم شامله ده ځکه چې دلته هم حقيقت مشخص نه وي[۱].

ب: مونږ ته داسې برېښي چې د اصلي حقيقت څخه دوی ټول په شک او حيرت کښې واقع دي، خو کله چې کومه يوه ډله د ځان دپاره په همدې موضوع کښې تګلاره ټاکي چې پيروي يې وکړي، نو په خپل خيال سره څه قرينې او علامې تراشي او ټاکل شوي هدف ته ترجيح ورکوي.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې دوی اصلاً په شک کښې واقع دي مګر د پيروۍ په لحاظ سره دِ ګومان (ظن) متابعت کوي. په هر تقدير، د حقيقت څخه يا ټول رانده دي او يا يې پرې ځانونه رانده اچولي دي.

يادونه

۱۱_ مفسرينو کرامو د دې جملې ﴿ وَإِن مِّنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِۦ قَبْلَ مَوْتِهِۦ ﴾ د ضمائرو د مراجعو په اعتبار سره څلور ډوله تفسيرونه کړي دي، چې مونږ يوازې په لاندې دوه تفسيرونو باندې اکتفاء کوو او حاصل يې ليکو:

الف: د اهل الکتابو هر يو نفر به ضرور په عيسی ؑ باندې د هُغه د مرګ څخه وړاندې ايمان راوړي. يعنې کله چې عيسی ؑ د اسمان څخه رابښکته شي نو د هغه وخت ټول اهل الکتاب به _يهود وي او که نصارا_ په ايمان باندې مشرف شي[۲].

لکه چې نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې همدا مضمون بيان کړی دی چې کله عيسی ؑ رابښکته شي «فَيَكْسِرَ الصَّلِيبَ»[۳] يعنې نو صليب به مات کړي، هغه چې نصارا يې د عيسی ؑ په دار باندې د ځړولو يادګار ګڼي.

ب: د اهل الکتابو هر يو کس به د خپل مرګ څخه وړاندې ضرور په عيسی ؑ باندې ايمان راوړي.

---

(۱) تفسير المنار ج۶ ص۱۸
(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۰
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۰

هو! که دغه د ایمان راوړل په داسې وخت کښې وه چې روح یې مرۍ ته نه وه رسېدلی او د مقبولیت شروط یې پوره وه، نو د الله ﷻ په نزد مقبول ایمان دی، لکه د عیسی علیه السلام د نزول په وخت کښې چې ټول په ایمان باندې مشرف کېږي. او که د غرغرې حالت وه نو ایمان به راوړي خو د الله ﷻ په نزد باندې به مقبول ایمان نه وي، لکه څنګه چې د فرعون ایمان په همدغسې حالت کښې رد شو چې: ﴿ ءَآلۡـَٰٔنَ وَقَدۡ عَصَيۡتَ قَبۡلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ﴾ [یونس: ۹۱] یعنې: ایا اوس (ایمان راوړې) حال دا چې مخکښې دې عصیان کاوه او د مفسدانو څخه وې.

که څه هم شیخ المفسرین (العلامه الطبري) اول تفسیر خوښ کړی دی مګر مونږ ته دوهم تفسیر په زړه پورې ښکاري او دا څکه چې:

اول: ایت شریف ته د عیسی علیه السلام د زمانې پورې تخصیص ورکول هیڅ قانوني دلیل نه لري.

دوهم: ذکر شوې جمله خو په دې مقام کښې د تهدید دپاره نازله شوې ده چې ایمان راوړئ او فرصت د لاسه مه ورکوئ، داسې وخت درباندې راتلونکی دی چې ضرور به ایمان راوړئ خو د الله ﷻ په نزد به مقبول نه وي. حال دا چې په اول تفسیر کښې د تهدید مطلب فوتېږي او د وخت اهل الکتاب د عتاب لاندې نه واقع کېږي.

علاوه په دې، په ذکر شوي حدیث شریف کښې هم مونږ ته داسې برېښي چې صرف یوه واقعه یې بیانه کړې ده او حصر یې مطلب نه دی.

دریم: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: د څنکدن په حالت کښې هرکافر ته د الله ﷻ په عذاب باندې خبر ورکول کېږي[1]، یعنې پوهولی کېږي چې په دنیا کښې دې عقیده باطله وه.

هېر مو نه شي!

۱۲ـ هېر مو نه شي چې په دې ایتونو کښې د یهودانو د شپاړسو (۱۶) جنایتونو څخه د شپږو جنایتونو نومونه نازل شوي دي چې د همدې ایتونو د "مطلب خلاصه" د عنوان لاندې ورته د الله ﷻ په توفیق اشاره شوې ده، نو تردې ځایه پورې د هغوی ټول جنایات یوولسو (۱۱) ته ورسېده.

﴿ فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتۡ لَهُمۡ وَبِصَدِّهِمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرٗا ﴿١٦٠﴾ وَأَخۡذِهِمُ ٱلرِّبَوٰاْ وَقَدۡ نُهُواْ عَنۡهُ وَأَكۡلِهِمۡ أَمۡوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلۡبَٰطِلِۚ وَأَعۡتَدۡنَا لِلۡكَٰفِرِينَ مِنۡهُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا ﴿١٦١﴾ ﴾

[۱۶۰] نو د هغو کسانو د ظلم په سبب باندې چې دوی یهودان دي مونږ په دوی باندې داسې حلال شیان حرام کړي وه چې (د ظلم څخه وړاندې) ورته حلال کړی شوي وه.

---

[1] صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۳

او (په دوی باندې مو) د الله ﷻ د لارې څخه د دوی د ډېرو خلکو د اړولو په سبب (باندې هم لعنت کړی وه).

[۱۶۱] او د دوی د سود اخستلو (په سبب هم مونږ په دوی لعنت کړی وه)، حال دا چې دوی ترې منعه کړی شوي وه، او د دوی په ناحقه سره د خلکو د مالونو په خوړولو (سره هم مونږ د رحمت څخه لرې کړي وه). او د دوی (اهل الکتابو) څخه مو کافرانو ته دردناک عذاب تیار کړی دی

د مطلب خلاصه

۱ـ مونږ ته داسې ښکاري چې دغو ایتونو لاندې ټکي په نظر کښې نیولي دي:

الف: د یهودانو په ذکر شوو جنایتونو باندې دلیل او برهان تېرول.

ب: او د دوی د نورو جنایتونو اشارتاً یا قصداً نومونه ښودل. یعنې یهودان خو خپل ځانونه ډېر معزز ګڼي او د خلکو په خیال کښې دا وراچوي چې مونږ د الله ﷻ په نزد د زیات عزت درلودونکي یاستو حتی چې مونږ په ګناه باندې نه نیسي او دوزخ یې د نورو خلکو دپاره جوړ کړی دی.

مګر همدغه یهودان د یو پلوه افتخار کوي چې: ﴿ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ ﴾ [الاعراف: ۱۵۶] یعنې ای الله مونږ تاته رجوع کړې ده (او توبه تائب شوي یاستو). او د بل پلوه ډېر لوی ظلمونه کوي چې د ځینو ظلمونو نومونه یې وړاندې واخستل شوه او د څه نورو نومونو ذکر یې راروان دی.

د همدې کبله مونږ څه داسې پاکیزه شیان په دوی باندې د ظلم د وجې حرام کړي دي چې هغه ورته د ظلم څخه وړاندې حلال کړی شوي وه. نو دغه تحریم د دوی په ظلم باندې پوره برهان او دلیل دی چې باید انکار ترې ونه کړي.

۲ـ خو د دې سره- سره یهودان خپل ځانونه بري الذمه ګڼي او څه نور جنایات هم کوي چې د دوی د لا زیات لعنتي کېدلو سبب جوړ شوي دي. لکه:

الف: دوی په الله ﷻ باندې افتراء کوي چې خاص مونږ ته یې جنت جوړ کړی دی.

ب: الله ﷻ په مونږ باندې د ګناهونو د کبله څه شی نه دی حرام کړی؛ ترڅو په خپلو جنایتونو باندې پرده واچوي.

ج: یهودان د الله ﷻ د لارې څخه ډېر خلک اړوي. یعنې پخپله خو ګمراهان دي مګر نور خلک هم ګمراه کوي.

د: دوی د سودخورۍ څخه منعه کړی شوي دي خو دوی سودخورۍ ته ادامه ورکوي.

هـ: دوی د خلکو مالونه، خصوصاً د بې کتابه خلکو مالونه، په ناحقه سره خوري، په هره طریقه باندې چې لاس ته ورشي.

که څه هم دوی اصلاً مسلمانان وه مګر د تاریخ په اوږدو کښې یې مسلماني پرېښې ده او کفر یې اختیار کړی، اګر که په خولو باندې اوس هم ځانونو ته مسلمانان وایي. او مونږ د کافرانو دپاره دردناک عذاب تیار کړی دی، هسې نه چې دوی ته جنت منتظر دی.

توضيحات

۱_ هغه شيان چې په يهودانو باندې د ظلم په سبب باندې حرام کړى شوه د هغو پوره شرحه د [الأنعام: ۱۴۶] لاندې راروانه ده چې د نوکانو والا څاروېو غوښې او د پسونو خينې وازدې دي.

لنډه دا چې کله به يهودانو د الله ﷻ د احکامو څخه سرغړونه وکړه نو د دنيايي جزا د کبله به ورباندې خينې حلال شيان حرام وګرځول شوه، خو د دې سره- سره دوى دعوه کوي چې دغه شيان په مونږ باندې د جنايتونو په سبب نه دي حرام کړى شوي بلکې دا لا زمونږ څخه وړاندې په نورو خلکو باندې هم حرام کړى شوي وه[1]، لکه چې څه لنډ بحث يې د [آل عمران: ۹۳] ايت لاندې تېر شوى دى.

د تحريم ډولونه

۲_ تحريم په لاندې دوه ډولونو باندې وېشلى کېږي:

الف: تشريعي تحريم، لکه چې په اوله توضيح کښې يې مثالونه تېر شوه.

ب: تکويني تحريم، چې د ګناه په سبب باندې الله ﷻ څوک د نعمت د استفادې څخه بې برخې کړي چې يا ترې نعمت واخلي او يا ورباندې داسې مرض کېږدي چې د نعمت څخه استفاده نه شي کولى او يا ورته بل څه مانع ايجاد کړي.

نبي کريم ﷺ همدې مضمون ته په يوه اوږده حديث کښې اشاره کړې وه چې: «وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُحْرَمُ الرِّزْقَ بِخَطِيئَةٍ يَعْمَلُهَا»[2] يعني: او يقيناً خامخا سړى د يوه روزي کړى شوي (نعمت) څخه د خطاکارۍ په سبب محروم ګرځي چې هغه وکړي.

مونږ ته داسې برېښي چې په ﴿حَرَّمْنَا﴾ کښې به دلته مطلق تحريم مراد وي دا څکه لکه څنګه چې الله ﷻ په يهودانو تشريعاً خينې نعمتونه حرام کړي وه، همدارنګه يې د ډېرو نعمتونو د استفادې څخه هم بې برخې کړي وه حتى چې د جنايتونو په سبب باندې يې ترې د نبوت سلسله هم پرې کړه.

ارشاد

۳_ ايت شريف مونږ ته ارشاد کوي چې د جنايتونو څخه خانونه وساتئ چې الله ﷻ درباندې په تکويني توګه څه نعمتونه حرام نه کړي، که څه هم تشريعي تحريم خو د نبي کريم ﷺ په وفات سره پاى ته رسېدلى دى.

زمونږ په ګومان همدا اوس چې مونږ د امنيت د نعمت څخه محروم ياستو او په افغانستان کښې جګړې دوام لري دا هم زمونږ د ګناهونو ناکاره نتائج دي چې په دنيا کښې ورسره مخامخ يو او د امنيت د لوى نعمت څخه يې محروم ګرځولي ياستو.

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۳
(۲) سنن ابن ماجه ص۱۰

په یاد ولرئ!

۴_ په یاد ولرئ چې په دې ایتونو کښې د یهودانو متباقي پنځه جنایات ذکر شوي دي چې د "مطلب خلاصه" عنوان لاندې ورته د الله ﷻ په توفیق اشاره شوې ده. نو په دغو پنځو جنایتونو سره د هغوی د جنایتونو شمېره شپاړسو ته ورسېده، کومه چې د [النساء:۱۵۳] ایت په اولنی توضیح کښې د اجمال په توګه ذکره شوې ده، والحمد لله ﷻ.

﴿لَّٰكِنِ ٱلرَّٰسِخُونَ فِي ٱلْعِلْمِ مِنْهُمْ وَٱلْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَۚ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَۚ وَٱلْمُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلْمُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ أُوْلَٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾﴾

[۱۶۲] مګر د دوی (اهل الکتابو) څخه په علم کښې پاخه خلک او (د دوی څخه) ایمان راوړونکي چې په هغه کتاب باندې هم ایمان راوړي چې تاته نازل شوی دی او په هغو کتابونو باندې هم چې ستا څخه وړاندې نازل کړی شوي دي، او (د دوی څخه) لمونځونو لره ودروونکي او (د دوی څخه) زکاتونو لره ورکوونکي او (بالآخره د دوی څخه) په الله ﷻ او په وروستنی ورځې باندې (په رښتیانو معناوو کښې) ایمان راوړونکي، دغو (ټولو) ته به مونږ ډېر زر لوی اجر ورکړو.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د کافرانو اهل الکتابو د ځینې جنایتونو نمونه د مثال په توګه واخستل، چې د هر چا ورځخه کرکه او نفرت راځي. نو د دې دپاره چې ټولو اهل الکتابو ته څوک په نفرت سره ونه ګوري، دا دی په دې ایت کښې د مسلمانانو اهل الکتابو څه حالات بیان شوي دي چې کټ مټ د اسلام سره موافق دي.

د مطلب خلاصه

یعني: ټول اهل الکتاب هغسې نه دي لکه څنګه چې وړاندې د هغوی حالات بیان شوه او مونږ ورته دردناک عذاب تیار کړي دي، بلکې په دوی کښې داسې ډله هم شته چې لاندې اسلامي صفات لري:

۱_ دوی د پاخه علم خاوندان دي چې نه يې په چا باندې افتراء کړې ده او نه يې د الله ﷻ په کتاب کښې تحریف کړی دی.

۲_ د همدې کبله دوی د نورو مؤمنانو په څېر په هغه کتاب باندې هم ایمان راوړی دی چې تاته درنازل شوی دی او په هغه کتاب باندې هم معتقد دي چې ستا څخه وړاندې په نورو پیغمبرانو باندې ورنازل کړی شوي وه.

۳_ دوی لکه څنګه چې د اسماني کتابونو په تفريق باندې قائل نه دي همدارنګه په ايمان راوړلو کښې د يوه پيغمبر فرق هم نه کوي.

۴_ دوی په بدني عبادت، او په تېره بيا په لمانځه باندې همېشه والی کوي چې د ګناهونو څخه يې مخه نيسي او لا زيات توفيق يې په برخه کوي.

۵_ دوی د نورو مؤمنانو په شان زکاتونه ورکوي چې د دوی حرص يې مات کړی دی، نه سود خوري او نه په ناحقه باندې د چا مال ته لاسونه ورغځوي.

۶_دوی په درستو معناوو کښې په الله ﷻ باندې معتقد دي چې نه ورباندې دروغ تړي، نه ورته ولد (زوی) ثابتوي او بالآخره نه ورته نور غير مناسب نسبتونه کوي.

۷_ دوی د آخرت په ورځ باندې هم پخه عقيده لري چې هلته به هرڅوک د محاسبې سره مخامخ کېږي، هلته نه څوک په نسب سره نجات موندلی شي او نه هلته د الله ﷻ د اجازې څخه په غير شفاعت شته دی.

نو ای مؤمنانو! د اهل الکتابو څخه چې څوک ذکر شوي صفات ولري هغوی ته مونږ لوی اجر ورکوو او مونږ ته ربنتياني قدر لري، نو تاسو ته هم په کار دي چې په سپک نظر ورته ونه ګورئ او د کافرو اهل الکتابو نظر ورته ونه کړئ.

لنډه دا چې ذکر شوو اهل الکتابو ته مو د دوزخ په عوض جنت تيار کړي.

توضيحات

۱_ دا ايت شريف تقريبًا د تېر شوي [۱۴۷] ايت مضمون تائيدوي چې الله ﷻ منونکی دی، د هر نسب خاوند کولی شي چې په نېکه عقيده او نېکو اعمالو باندې خپل ځان ورنژدې کړي. همدارنګه په پخوانيو جنايتونو باندې هم څوک نه نيسي، خو په دې شرط چې توبه تائب شي، لکه عبد الله بن سلام ؓ او د ده ملګري، چې په ربنتيانيو معناوو کښې يې ايمان راووړ او د لوی اجر خاوندان جوړ شوه.

د عربيت يوه قاعده

۲_ مونږ د [البقرة:۱۷۷] ايت لاندې ليکلي دي چې په عربي ژبه کښې دا قانون شته چې په معطوفاتو کښې کله-کله د يوه معطوف اعراب ته تغير ورکول کېږي ترڅو لوستونکی د هغه زيات اهميت ته متوجه شي څکه چې که اعراب يې تغير نه کړی شي نو اهميت ته به يې د چا پام نه شي. نو په دې تقدير باندې د معطوفاتو په ترجمه کښې تغير نه واقع کېږي صرف لفظي تفاوت لري او بس.

د همدې کبله مونږ د ﴿ وَٱلْمُقِيمِينَ ٱلصَّلَوٰةَ ﴾ په کلمه کښې معنی تغيره نه کړه څکه چې مونږ ته دغه کلمه د همدې جملې څخه ښکاري چې منصوبه نازله شوې ده، حال دا چې وړاندې او ورسته ټول معطوفات يې مرفوع نازل شوي دي، ترڅو د لمانځه زيات اهميت ته مسلمانان متوجه کړی شي چې:

﴿ إِنَّ ٱلصَّلَوٰةَ تَنْهَىٰ عَنِ ٱلْفَحْشَآءِ وَٱلْمُنكَرِ ﴾ [العنکبوت: ۴۵] یعنې: یقیناً لمونځ د بې شرمه او بدو کارونو څخه (لمونځ کوونکی) منعه کوي.

د دې قانون څه نظائر

۳ـ د ذکر شوي قانون لاندې نظائر ولولئ:

الف. په خطابه کښې خطابه ورکوونکی د مهمو ټکو په بیانولو کښې لاندې طریقې غوره کوي:

اول چې په مهم ټکي باندې اواز پورته یا ښکته کړي، ترڅو د اورېدونکو ورته فکر شي.

دوهم چې د خبرو لهجه ورته واړوي.

درېیم چې د خپل کوم اندام اشاره ورسره ملګرې کړي، لکه سر، لاس، سترګې او داسې نور.

ب. په لیکنه کښې هم لیکونکی د مهمو ټکو لیکنې ته څه اشارې کوي:

اول چې مهم ټکی په غټ لیک سره لیکي.

دوهم چې په بدل رنګ سره یې ولیکي، لکه سور، شین او داسې نور.

درېیم چې د خط نوعه ورته بدله کړي، لکه کوفي او یا نور خطونه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وایي چې: د ذکرو شوو نظایرو خو جنس بدل دی، د ذکر شوي قانون په ثبوت کښې څه اثر نه لري، که بالفرض په عربیت کښې داسې نظیر ونبودل شي چې د اعراب په تغیر سره د معنی تغیر نه وي راغلی، نو بیا به ذکر شوی قانون درست او د منلو وړ وی؟.

مونږ وایو چې: په اعراب کښې د ذکر شوي قانون نظیر جرجوار دی چې د معنی تغیر ورباندې نه واقع کېږي صرف د یوه لفظ د اندیوالۍ د کبله اعراب مغایر لوستل کېږي، لکه چې عرب وایي: "جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٍ" د سمسارې سوړه (کوته) خرابه ده. چې اصل یې داسې دی: "جُحْرُ ضَبٍّ خَرِبٌ".

لنډه دا چې کوم شی چې مونږ ولیکه د یوه پلوه بې تکلفه دی او د بل پلوه په یوه غټ مطلب باندې هم دلالت کوي لکه چې وړاندې ذکر شو.

اما مفسرینو کرامو یې د اعراب دپاره شپږ وجوه لیکلي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هملته دې مراجعه وکړي[1]، مګر چې سړی ورته دقیق نظر وکړي په هرې وجې سره د ایت شریف د جملو لړی پرې کړې ښکاري او چندان مزه نه کوي.

﴿ إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ

---

(۱) تفسیر القرطبي ج ۶ ص ۱۳

وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَّٰكِنِ ٱللَّهُ يَشْهَدُ بِمَآ أَنزَلَ إِلَيْكَ ۖ أَنزَلَهُۥ بِعِلْمِهِۦ ۖ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَشْهَدُونَ ۚ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾

[۱۶۳] یقینًا مونږ تاته داسې وحې کړې ده لکه نوح ﷺ او د ده څخه وروسته نورو پیغمبرانو ته مو چې کړې وه او (داسې وحې لکه چې) ابراهیم ﷺ او اسماعیل ﷺ او اسحاق ﷺ او یعقوب ﷺ او د ده د زوزات پیغمبرانو او عیسی ﷺ او ایوب ﷺ او یونس ﷺ او هارون ﷺ او سلیمان ﷺ ته مو چې وحې کړې وه.

او مونږ داود ﷺ ته زبور ورکړی وه (وحې کړی وه).

[۱۶۴] او (مونږ استولي دي) ډیر پیغمبران چې د دوی (څه حالات) مو په تاباندې وړاندې بیان کړي دي او نور ډیر پیغمبران چې د دوی (حالات) مو درباندې نه دي بیان کړي.

او الله ﷻ د موسی ﷺ سره خبرې کړې وې خبرې کول

[۱۶۵] (استولي مو وه) پیغمبران په داسې حال چې زیری ورکوونکي او داروونکي وه، (دا) د دې دپاره چې خلکو ته په الله ﷻ باندې د پیغمبرانو (د استولو څخه) وروسته څه حجت (اعتذار) موجود نه شي (او عذر ونه کړی شي).

او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند (او) د حکمت څښتن دی.

[۱۶۶] (کافران په قرآن کریم باندې شاهدي نه وایي) مګر الله ﷻ په هغه کتاب باندې شاهدي وایي چې تاته یې درنازل کړی دی. (او حقانیت یې ښکاره کوي) په خپل کامل علم سره یې نازل کړی دی (چې حقانیت پکښې د ورایه ښکاري)، او ملائک هم (درباندې) شاهدي وایي، او د شاهدي ورکوونکي د حیثه (یوازې) الله ﷻ بس دی.

ارتباط او شان نزول

ځینو مفسرینو کرامو د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې لیکلي دي چې یوه ورځې د یهودانو دوه کسه ملایان (چې سُکین او عدي نومېده) نبي کریم ﷺ ته ورغله او وې ویلې چې ای محمده! مونږ علم نه لرو چې د موسی ﷺ څخه وروسته به الله ﷻ په کوم یو بشر باندې څه شی نازل کړی دي او یا به یې ورته وحې کړې وي. نو الله ﷻ د دوی تکذیب دپاره ذکر شوي ایتونه نازل کړه[۱].

(۱) المحرر الوجیز ج۲ ص۳۰۹

مونږ ته داسې ښکاري چې د ایتونو د نزول په وخت کښې به ذکره شوې قیصه هم پېښه شوې وي، خو اصلاً دغه ایتونه د یهودانو د هغې غوښتنې جواب دی چې په تېر شوي [۱۵۳] ایت کښې الله ﷻ د هغوی د خولو څخه حکایت کړې وه، چې که ته رښتینی پیغمبر یې نو مونږ ته د اسمان څخه یو خاص کتاب رانازل کړه.

هو! د جواب څخه مخکښې الله ﷻ په نهو ایتونو کښې د یهودانو د جنایتونو او د دوی د لعنتي کېدلو د سببونو فهرست بیان کړ، ترڅو د یو پلوه نبي کریم ﷺ متسلي شي او د بله پلوه یهودان په غوږ ووهلی شي چې ستاسو غوښتنه د حقیقت د پلټنې په غرض نه ده، که نه نو په معجزاتو کښې فرمایش ورکول او د یوې خاصې معجزې پورې د ایمان موقوفول څه معنی لري؟! چې حاصل یې داسې کېږي:

د مطلب خلاصه

۱ــ ای پیغمبره! څرنګه چې د معجزاتو په بدلون او هم د کتاب د ورکړې د نوعیت په بدلون سره پیغمبري (رسالت) نه بدلېږي، نو ټول پیغمبران په دې کښې یو برابر دي چې الله ﷻ هر یوه ته وحې کړې وه، نو کومه وحې چې تاته کړی شوې ده کټ مټ د نوح ﵇ او د نورو پیغمبرانو په څېر ده چې یهودان یې د نومونو سره اشنا دي، لکه ابراهیم ﵇، اسماعیل ﵇، اسحاق ﵇، یعقوب ﵇، او د یعقوب ﵇ په زوزات کښې چې څوک پیغمبران تېر شوي دي لکه عیسی ﵇، ایوب ﵇، یونس ﵇، هارون ﵇، سلیمان ﵇ او حتی داود ﵇. که څه هم یهودان په ځینو باندې عقیده لري او د ځینو څخه انکار کوي، مګر نومونه یې دوی اورېدلي دي.

۲ــ همدارنګه لکه څنګه چې د معجزاتو په تبدیل سره د نبوت حقیقت نه بدلېږي، همدارنګه د کتابونو د نوعیت بدلون هم په نبوت باندې تاثیر نه اچوي. لکه چې داوُد ﵇ ته مونږ د زبور په نامه کتاب ورکړی وه او بل چا ته مو په همدې نوم او همدې کم او کیف باندې کتاب نه دی ورکړی، او نه مو د هر یوه نوم او مکمل شهرت دراستولی دی.

هو! که په اجمالي توګه د ټولو پیغمبرانو علیهم السلام شمېره یا درنازله کړو او یا یې په خفي وحې باندې درزده کړو نو هغه بېله خبره ده.

لنډه دا چې تاته د پیغمبرانو هغه څرنګوالی او کوائف څرګند دي چې مونږ درباندې پوه کړی یې او بس. که بالفرض تاته مو وحې نه وی کړې چې الله ﷻ د موسی ﵇ سره مستقیماً خبرې کړې دي نو ته به ترې هیڅ خبر نه وی.

۳ــ د تېر شوي بیان څخه واضحه شوه چې ټول پیغمبران علیهم السلام چې الله ﷻ استولي دي د خوارقو او نورو کوائفو د حیثه یو برابر نه دي، نو باید چې د کوائفو فرق د منلو او نه منلو دپاره پلمه جوړه نه کړی شي. او دا خکه چې دوی ټول، په هر کیفیت سره چې دي، د یوه هدف دپاره الله ﷻ استولي دي چې نیکانو ته زېری ورکړي او بدان د الله ﷻ د عذاب څخه ودار کړي، ترڅو د قیامت په ورځ

هیچا ته د اعتذار موقع په لاس ورنه شي چې ای الله! کاشکې مونږ ته دې پیغمبران را استولي وی چې مونږ ته یې مستقیمه لاره راښودلې وی.

۴_ که څه هم د الله ﷻ د ارادې مخه دغسې اعتذارونو نه شوه نیولی او نه د پیغمبرانو علیهم السلام دا دنده ده چې په زور باندې خلک سمې لارې ته واړوي، خو الله ﷻ د حکمت ښښتن هم دی، چې د پیغمبرانو استول یې د حکمت غوښتنه هم ده.

۵_ نو ای پیغمبره! تردې خایه په ثبوت ورسېده چې یهودان ستا څخه د تعصب د کبله فرمایشي معجزې غواړي، که نه نو ته هم د نورو پیغمبرانو په شان یو پیغمبر یې، ستا سره هم د ایمان راوړلو دپاره کافي معجزات شته دي.

۶_ ای پیغمبره! یهودان خو ستا د کتاب (قرآن کریم) د حقانیت څخه منکر دي ځکه ستا څخه فرمایشي معجزې او فرمایشي کتاب غواړي مگر الله ﷻ د همدې کتاب (قرآن کریم) په حقانیت شاهدي وايي چې په حقه یې درنازل کړی دی، او د خپلو علومو څخه یې پکښې ښه لویه پانګه ځای په ځای کړې ده، تردې چې د قیامت د ورځې پورې ټولو خلکو ته خپل حقانیت پخپله په اثبات رسوي، نه فرمایشي معجزو ته اړتیا شته او نه فرمایشي کتاب ته.

که څه هم د الله ﷻ شاهدي کفایت کوي خو د دې سره سره د اهل الکتابو څخه د پاخه علم خاوندان او د الله ﷻ ټول ملائک هم د قرآن کریم په حقانیت شاهدي وايي، نو که یهودان ترې منکر دي منکر دې وي، ته پرې هیڅ مه غمژن کېږه او خپله حوصله پرې هیڅ مه خرابوه.

توضیحات

۱_ د ﴿ أَوۡحَیۡنَاۤ ﴾ کلمه اصلاً د "وَحْي" څخه اشتقاقه شوې ده، "وحي" هغې اشارې (پوهولو) ته وايي چې ډېر په سرعت سره ترسره شي، برابره خبره ده چې په وینا سره وي یا په لیکنې سره او بالآخره یا د یوه اندام په حرکت سره، لکه سر، سترګې او داسې نور[1]. مگر په قرآن کریم کښې په لاندې معناوو باندې هم استعماله شوې ده:

اول: د الهام په معنی سره، چې یوه د خیر خبره د چا زړه ته ورواچوله شي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَوۡحَیۡنَاۤ إِلَىٰۤ أُمِّ مُوسَىٰۤ ﴾ [القصص: ۷] یعنې: او مونږ د موسی علیه السلام مور ته الهام وکړ چې کله په ده باندې وېره شوې نو دریاب ته یې ورواچوه.

دوهم: د تکویني تسخیر په معنی سره، چې د یوه شي جوړښت داسې ترتیب شوی وي چې د وحې کړی شوې خبرې مضمون یې طبیعت ګرځېدلی وي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَوۡحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحۡلِ ﴾ [النحل: ۶۸] او ستا رب د شاتو مچیو ته وحې کړې ده چې په غرونو او نورو ځایونو کښې به کورونه جوړوي او شات به راغونډوي. یعنې د شاتو د مچیو جوړښت مو همداسې ترتیب کړی دی.

[1] مفردات الراغب ص ۵۵۲

دريږم: د وسوسې په معنی سره. لکه چې الله ﷻ د شيطانانو د حالت څخه حکايت کوي چې: ﴿ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ﴾ [الأنعام: ۱۱۲] يعنې: شيطانان د وسوسې په توګه د باطلو خبرو د غولونې په غرض يو تربله ښودانه کوي.

د وحې شرعي معنی او ډولونه

۲ـ په شريعت کښې د الله ﷻ کلام د "وحي" په نامه يادېږي، خو په دې اعتبار سره چې د لاندې طريقو څخه په يوه طريقه باندې يوه پيغمبر ته ورواستول شي:

الف: چې مستقيمًا په بلاکيفه توګه د الله ﷻ کلام واوري، لکه موسی عليه السلام چې اورېدلي وه.

ب: چې يوه پرښته په خپله اصلي څېره پيغمبر ته ورڅرګنده شي او الهي کلام ورته ورسوي، لکه د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه په روايت نبي کريم ﷺ په يوه خاص مقام کښې جبرائيل امين عليه السلام په خپله اصلي څېره باندې ليدلی وه چې: «وَلَهُ سِتُّ مِائَةِ جَنَاحٍ»(۱) شپږ سوه وزرونه يې درلوده.

ج: چې پرښته د يوه سړي په څېره ورته د الله ﷻ کلام ورسوي، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِيَ الْمَلَكُ رَجُلًا فَيُكَلِّمُنِي فَأَعِي مَا يَقُولُ»(۲) يعنې: او کله راته يوه پرښته خپل ځان د سړي په څېره اړوي نو خبرې راسره کوي نو زه هغه څه حفظ کوم چې هغه يې وايي.

د: چې اواز اوري خو پرښته په سترګو باندې نه ګوري، لکه چې نبي کريم ﷺ فرمايلي دي: «أَحْيَانًا يَأْتِينِي مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ»(۳) يعنې: کله راته وحې په داسې اواز سره راځي لکه د زنګ اواز او دا ډول راباندې ډېره درنه تمامېږي.

هـ: چې نه پرښته وګوري او نه يې اواز واوري خو د دې سره‌سره پيغمبر ﷺ قلبًا پوه کړی شي، لکه نبي کريم ﷺ چې فرمايي: «وَإِنَّ رُوحَ الْأَمِينَ قَدْ نَفَثَ فِي رَوْعِي»(۴) يعنې: يقينًا جبرائيل امين عليه السلام زما په زړه کښې پوکی وکړ (قلبًا يې پوه کړم).

و: چې په خوب کښې يو پيغمبر ته الله ﷻ خپل هدايات ورزده کړي، لکه الله ﷻ چې د ابراهيم عليه السلام د خولې څخه حکايت کوي چې خپل زوی اسماعيل (ذبيح الله) عليه السلام ته يې وويلې چې: ﴿ يَٰبُنَيَّ إِنِّيٓ أَرَىٰ فِي ٱلْمَنَامِ أَنِّيٓ أَذْبَحُكَ فَٱنظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ﴾ [الصافات: ۱۰۲] يعنې: ای زويکوټيه! يقينًا زه په خوب کښې ګورم چې بې شکه همدا زه تا ذبحه کوم نو ته نظر وکړه هغه څه شي دی چې ته يې ګورې؟ (ذبحه کولو ته غاړه ږدې او که څنګه)؟.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۶۳
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۲
(۴) شعب الإيمان للبيهقي ج۲ ص۶۷؛ مصنف ابن ابي شيبه ج۷ ص۷۹

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبي کریم ﷺ وحې د نوح ؈ (د بشر دوهم پلار) او د ده څخه د وروسته پیغمبرانو د وحې سره تشبیه کړې شوه او د آدم ؈ (د بشر لومړي پلار) سره تشبیه نه کړې شوه؟.

مونږ وایو دا خکه چې:

الف: ترڅو نبي کریم ﷺ ته تسلي ورکړي چې تاته هم په کار دي چې د نوح ؈ په شان تکالیف وګالې، نوموړي ؈ صرف په دعوت کښې نهه نیم سوه (۹۵۰) کاله تېر کړي وه: ﴿ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴾ [العنكبوت: ۱۴] یعنې: نو نوح ؈ په دوی (قوم) کښې یو زر کاله درنګ وکړ مګر پنځوس کاله، نو دوی (قوم) لره طوفان ونیوه حال دا چې دوی ظالمان وه.

او د بلې خوا کافران په غوږ ووهي چې که تاسو ایمان رانه وړئ نو د هلاکوونکي عذاب څخه وډار شئ لکه څنګه چې د نوح ؈ قوم پرې هلاک کړې شو.

یادونه: نوح ؈ په ټولو پیغمبرانو علیهم السلام کښې اوږد عمري پیغمبر وه چې د عمر د پایه پورې یې نه په ږیره کښې سپین وېښته پیدا شوی وه او نه یې خوله کنډاسه شوې وه[۱].

ب: د نوح ؈ څخه وړاندې پیغمبرانو صرف تعلیمي حیثیت درلود او په مخالفت سره یې په چا باندې په دنیا کښې عذاب نه دی نازل شوی، لومړنی پیغمبر چې علاوه په تعلیم د کفر د مخنیوي دپاره استولی شوی دی او هم یې په مخالفت سره قوم هلاک شوی دی هغه نوح ؈ وه[۲] او د همده ؈ څخه د معاندو کافرانو د هلاکولو سلسله پیل شوې ده.

ج: د نبي کریم ﷺ دعوت د ځمکې د مخ ټولو انسانانو ته عام دی لکه څنګه چې د نوح ؈ دعوت د هغه وخت ټولو انسانانو ته عام وه[۳].

نو څرنګه چې د نبي کریم ﷺ رسالت هم علاوه په تعلیم د کفر د مخنیوي دپاره صورت نیولی وه نو د نوح ؈ او د ده څخه د وروسته پیغمبرانو علیهم السلام د رسالت سره یې تشبیه کول ډېر خوندور واقع کېږي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې د نبي کریم ﷺ وحې یې د ډېرو پیغمبرانو د وحې سره تشبیه کړه، او حتی د ځینو یې لا نومونه هم ذکر کړه؟.

---

(۱) تفسیر الخازن
(۲) المحرر الوجیز ج۴ ص۳۱۰
(۳) البحر المحیط ج۴ ص۱۳۷

مونږ وايو چې:

الف: ذکرو شوو پيغمبرانو عليهم السلام عالمي شهرت درلود او اهل الکتاب يې د نومونو سره آشنا وه، که څه هم په ټولو باندې يې د حقانيت عقيده نه درلوده.

ب: لکه څنګه چې په دوهمه توضيح کښې ذکر شوه، الهي وحې په ډېرو ډولونو باندې تحقق موندلى دى، نو د څو پيغمبرانو نومونه د دې دپاره خاص کړى شوه چې د وحې ټول ډولونه په دغو پيغمبرانو کښې کلاً يا بعضاً متحقق شوي دي، مګر په اصل نبوت کښې ورباندې څه فرق نه دى پرېوتلى، نو تاسو ته په کار دي اى اهل الکتابو! چې ايمان راوړل په فرمايشي وحې پورې موقوف نه کړئ.

زبور د کوم کتاب نوم دى؟

۵ـ که څه هم د زبور کلمه اصلاً د مکتوب (ليکل شوي) په معنى سره ده[١]، خو د هغه کتاب دپاره عَلم ګرځېدلې ده کوم چې په داوُد عليه السلام باندې د قرآن کريم غوندې په متعددو وارونو سره نازل شوى وه. دغه کتاب يو سلو پنځوس (١٥٠) سورتونه درلوده چې ټول په تحميد، تمجيد او بالآخره په مواعظو او ثناګانو باندې مشتمل وه، په دې کښې د احکامو څخه هيڅ شى موجوديت نه درلود[٢].

ټول پيغمبران څو دي؟

۶ـ مونږ د [البقرة:٢١٣] ايت لاندې ليکلي دي چې د ټولو پيغمبرانو شمېر د يو لکو څلېرشتو زرو (١٢۴٠٠٠) تنو په شاوخوا کښې ذي، مګر دلته دومره زياتوو چې:

ذکرشوى شمېر د ابو ذر الغفاري رضي الله عنه په روايت سره د نبي کريم ﷺ څخه رانقل شوى دى[٣]، اما خينې مفسرين کرام ورته د صحيح حديث په نظر نه ګوري[۴] نو څکه په ذکر شوي شمېر کښې اشتباه واقع کېږي، نو په کار دي چې يا ورسره د (شاوخوا) کلمه او يا د (کم او زيات) کلمه اضافه کړى شي ترڅو يا غير پيغمبر په پيغمبرانو کښې ونه شمېرل شي؛ که په واقع کښې پيغمبران د ذکر شوي شمېر څخه لږ وي، او يا کوم يو پيغمبر د پيغمبرانو د ډلې څخه ونه ويستلى شي؛ که واقعاً د پيغمبرانو شمېر د ذکر شوي عدد څخه زيات وي.

د عربيت يوه قاعده

٧ـ په عربي ژبه کښې قاعده ده چې په کوم وخت کښې يو فعل په مفعول مطلق سره تاکيد شي نو د مجاز احتمال د منځه وړي او حقيقي فعل مرادېږي[۵].

---

(١) مفردات الراغب ص٢١٥
(٢) روح المعاني ج۶ ص١٧
(٣) مسند احمد بن حنبل ج٨ ص٣٠١
(۴) المحرر الوجيز ج۴ ص٣١١
(۵) تفسير القاسمي ج۵ ص۶٣۵

د همدې کبله د مجاز په توګه دېوال ته اراده ثابتولی شي چې: "أَرَادَ الْحَائِطُ أَنْ يَسْقُطَ" دېوال اراده کړې ده چې ولوېږي، مګر داسې نه شي ويلی چې: "أَرَادَ الْحَائِطُ أَنْ يَسْقُطَ إِرَادَةً". يعنې په مفعول مطلق سره نه تاکيد کېږي.

نو په دې مقام کښې چې ﴿ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا ﴾ د ﴿ تَكۡلِيمٗا ﴾ په تاکيد سره نازل دی، نو معلومېږي چې الله ﷻ د موسی ﷺ سره مستقيماً پرته د واسطې حقيقتاً خبرې کړې دي.

سوال جواب

۸_ که څوک وايي چې: د شريعت عقيدوي احکام په دوه ډوله دي، يو هغه دی چې عقل يې د درک څخه عاجز وي لکه جنت او دوزخ بلکې د آخرت عمومي حالات، او بل هغه دي چې په عقل سره هم پېژاندل کېږي لکه د الله ﷻ وجود او وحدانيت. د همدې کبله ابو حنيفه عليه الرحمة وايي چې که بالفرض يو سړی په داسې ځای کښې بالغ شي چې اسلامي دعوت ورته بالکل نه وي رسېدلی او دومره فرصت ولري چې د الله ﷻ په وحدانيت کښې فکر وکړي نو نوموړی سړی په ايمان باندې مکلف دی او په کفر باندې نيولی کېږي[1].

نو پوښتنه دا ده چې د دې ايت شريف: ﴿ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةُۢ بَعۡدَ ٱلرُّسُلِ ﴾ څخه معلومېږي چې که بالفرض الله ﷻ پيغمبران نه وی را استولي نو د الله ﷻ په وحدانيت باندې به څوک مکلف نه وی؟!

مونږ وايو چې: د همدغه ايت څخه هم مکلفيت معلومېږي. او دا ځکه چې د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: که مونږ پيغمبران نه وی استولي هم د توحيد منکران به مو معذب کړي وی: مګر په دې تقدير به يې د اعتذار چانس درلودی چې ای الله! کاشکې چې مونږ ته دې پيغمبران را استولي وی چې زمونږ د عقل لاس نيوی يې کړی وي او د غفلت د خوبه يې راويښ کړي وی.

نو که په ذکر شوي صورت کښې په توحيد باندې چا مکلفيت نه درلودی نو نه به تعذيب وی او نه اعتذار.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۹_ که څوک وايي چې: په ايت شريف کښې خو د ﴿ حُجَّةٌ ﴾ کلمه ذکره ده او د الله ﷻ په مقابل کښې احتجاج کول خو د اعتراض معنی ورکوي او د اهل السنة والجماعة عقيده دا ده چې په الله ﷻ باندې څوک اعتراض نه شي کولی، الله ﷻ "فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ" دی، هر څه يې چې اراده وي هغه کوي؟.

مونږ وايو چې: الله ﷻ ته د بنده اعتذار (د رحمت د کبله) ډېر محبوب دی نو مجازاً يې د اعتذار څخه په حجت سره تعبير وکړ.

[1] نور الانوار ص ۲۸۲

همدا مضمون نبي كريم ﷺ په يوه اوږده حديث كښې داسې بيان كړى دى چې: «وليس احد احب إليه العذر من الله من أجل ذلك انزل الكتاب وأرسل الرسل»[(١)] داسې هيڅوك نشته چې اعتذار قبلول ورته د الله ﷻ څخه ډېر محبوب وي، د همدې كبله يې كتابونه نازل كړي دي او پيغمبران يې استولي دي. يعني الله ﷻ د خپل لطف او مهربانۍ د كبله اعتذار داسې كښې ته په واېي چې دا ډېر قوي حجت دى، كه نه نو د الله ﷻ په مقابل كښې نه څوك جګړه كولى شي او نه ورباندې د چا اعتراض شته.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ قَدْ ضَلُّوا۟ ضَلَـٰلًۢا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَظَلَمُوا۟ لَمْ يَكُنِ ٱللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَـٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ ٱلرَّسُولُ بِٱلْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَـَٔامِنُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ وَإِن تَكْفُرُوا۟ فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾ ﴾

[١٦٧] يقيناً هغه كسان چې كفر يې اختيار كړى دى او (نور خلك) هم د الله ﷻ د لارې څخه اړوي، بې شكه دوى (د حقې لارې څخه) بې لارې شوه، لرې بې لارې كېدل.

[١٦٨] يقيناً هغه كسان چې كافر شوي دي او (متعدي) ظلم يې هم كړى دى. الله ﷻ (د دوى په هكله) داسې نه دى چې دوى ته مغفرت وكړي او نه داسې دي چې دوى ته څه لاره وښايي.

[١٦٩] مګر د دوزخ لار، دوى به پكښې همېشه وي د تل لپاره، او دغه كار په الله ﷻ باندې اسان دى. (يعني دوى د الله په نزد حقير دي).

[١٧٠] اى خلكو! بې شكه تاسو ته د خپل رب د پلوه په حقه پيغمبر درغلى دى (چې برېښنا معجزات ورسره دي) نو تاسو (ورباندې) ايمان راوړئ (چې ايمان راوړل) درته (د دې څخه) بهتر دي (چې د اهل الكتابو د شبهاتو متابعت وكړئ).

او كه تاسو كفر غوره كړئ (نو الله ﷻ ستاسو د ايمان څخه بې پروا دى څكه چې) نو يقيناً خاص الله ﷻ ته هغه شيان دي كوم چې په اسمانونو او په ځمكو كښې دي. او (همدارنګه) الله ﷻ پوه (او د حكمت څښتن دى.

ارتباط

په تېر شوو ايتونو كښې د اهل الكتابو مشهوره پلمه جوابه كړى شوه چې كه نبي كريم ﷺ مونږ ته فرمايشي كتاب رانازل كړي، نو مونږ به پرې ايمان راوړو.

(١) صحيح مسلم ج٢ ص٣٥٨

په دې ایتونو کښې د یو پلوه د هغوی جزا تاکله شوې ده البته په کوم وخت کښې چې هغوی په نوموړې پلمه باندې کلک شي او د بله پلوه نورو خلکو ته توصیه شوې ده چې د هغوی په دروغجنه پلمه باندې ونه غولېږي او خپل خیر او شر وسنجوي؛ چې حاصل یې داسې کېږي.

د مطلب خلاصه

۱ـ هر څوک چې په کفر باندې کلک وي او قناعت بښونکو دلایلو ته اعتناء نه کوي، برسېره پر دې د نورو خلکو په بې لارې کولو او کافر کولو کښې هم تاند وهي او حتی خپله کرنلاره ورته بهتره برېښي، یقیناً دغسې کسان روزمره د هدایت موندلو څخه لرې کېږي او د حق موندلو څخه یې فاصله زیاتېږي.

د فاصلې د زیاتېدلو معنی یې دا ده چې په یقین سره دغسې خلکو ته به نه الله ﷻ د دوی جنایات وبښي او نه به ورته د سمې لارې د موندلو توفیق ورکړي. او دا څکه چې دوی د سمې لارې د موندلو استعداد د خاورو سره برابر کړی دی.

۲ـ نو د الله ﷻ د سنت په مطابق به دوی د دوزخ د لارې څخه په غیر په بله لاره باندې لار نه شي او نه به ورته د بلې لارې د تللو توفیق په نصیب شي، د همدې کبله به دوی په دوزخ کښې همېشه وي.

۳ـ نوموړي کافران (اهل الکتاب) خو په دې باندې غره شوي دي چې پلرونه یې پیغمبران تېر شوي دي او په خیال کښې یې گرځي چې په الله ﷻ باندې به د دوی تعذیب دروند تمام شي او په آخرت کښې به یې د جنت په لاره باندې روان کړي ترڅو جنت ته داخل شي؛ مگر دغسې نه ده، په الله ﷻ باندې د نوموړو دائمي تعذیبول ډېر اسان دي چې دوی د الله ﷻ په نزد هیڅ قدر او عزت نه لري.

۴ـ نو ای خلکو! (هرڅوک چې یاست) تاسو ته د الله ﷻ د پلوه پیغمبر درغلی دی او ښې پرېمانه معجزې یې د خانه سره دروړې دي چې حقانیت یې پکښې د ورایه برېښي نو تاسو د اهل الکتابو افتراگانو ته التفات مه کوئ او خپله ټوله توجه ذکرو شوو معجزاتو ته ورواړوئ ترڅو د جنت په لاره باندې برابر شئ. دا کار ستاسو دپاره بهتر دی، که نه نو الله ﷻ ستاسو ایمان راوړلو او عبادت ته څه اړتیا نه لري چې د ټولې دنیا مالک او خالق دی، انعام ورکول او یا عذاب ورکول یې هر یو په کامل علم او کامل حکمت باندې بناء دي، نه یې د چا په انعام باندې پروا شته او نه د چا په تعذیب باندې څه پروا لري.

توضیحات

۱ـ په دې مقام کښې د ﴿كَفَرُوا﴾ د کلمې څخه وروسته د ﴿ظَلَمُوا﴾ کلمه هم نازله شوې ده، نو د دواړو معنی داسې کېږي چې یهودانو په خپلو ځانونو باندې ظلم کړی دی چې کفر یې اختیار کړی دی او دوی متعدي ظالمان هم دي چې خلک د حقې لارې څخه اړوي او د مسلمانېدلو مخه

بې نيسي، او هم دوی په نبي کريم ﷺ باندې ظلم کوي چې د نبوت څخه يې انکار کوي او حقه صفاتو ته يې تغير ورکوي. خو د دې سره سره خپل خانونه حق په جانب ګڼي نو ځکه دوی روزمره د هدايت څخه لرې وځي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: په دې مقام کښې د ﴿ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ ﴾ څخه کومه يوه لاره مطلب ده؟

مونږ وايو چې:

الف: خيني مفسرين کرام وايي چې دلته د قيامت په ورځ د دوزخ لاره مطلب ده. يعني ذکر شوو کسانو ته به الله ﷻ د قيامت په ورځ د دوزخ د لارې څخه په غير د جنت لاره قدرې هم ونه ښايي، پاتې خو لا داخلول[1]. په همدې تفسير باندې د ﴿ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ﴾ کلمات دلالت کوي چې د قيامت د ورځې پورې اړ بت لري.

ب: خيني نور وايي چې دلته په دنيا کښې هغه لاره مطلب ده چې هغه برابره دوزخ ته تللې ده[2]. يعني ذکر شوي کسانو ته به الله ﷻ د جنتيانو د لارې توفيق ورنه کړي، چې استعداد يې ضائع کړی دی؛ او په تکويني توګه به ورته د دوزخيانو لاره اسانه کړي.

مګر مونږ ته داسې بريښي چې ذکر شوي دواړه تفسيرونه سره يو تربله څه منافات نه لري. نو د معنى حاصل به يې داسې شي چې: ذکرو شوو کسانو ته به الله ﷻ په دنيا کښې توفيق ورنه کړي او په آخرت کښې به د دوزخ د لارې څخه په غير د جنت لاره قدرې هم ور ونه ښيي، ځکه چې دوی د الله په وړاندې مهان (سپک) او حقير دي.

﴿ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۚ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ ۖ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ۚ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ ۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ ۘ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعًا ﴿١٧٢﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟

(۱) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۱۲
(۲) روح المعاني ج۶ ص۲۲

ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِۦ ۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ ٱسْتَنكَفُوا۟ وَٱسْتَكْبَرُوا۟ فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧٣﴾

[۱۷۱] ای د کتاب خاوندانو! په خپل دین کښې د (شرعي) حد څخه مه تېرېږئ او په الله ﷻ باندې مه وایاست مګر حقه خبره، (هغه دا چې) بې شکه المسیح عیسی ﷺ د مریمې رضی الله عنها زوی د الله ﷻ لېږلی شوی دی او د ده ﷻ فرمان دی چې مریمې رضی الله عنها ته یې وراچولی دی (ورکړی دی) او (هم عیسی ﷺ) د ده (الله ﷻ) د پلوه یو روح دی. نو په الله ﷻ او د ده ﷻ په ټولو پیغمبرانو باندې (په حقه توګه) ایمان راوړئ، او (داسې) مه وایاست چې (معبودان) درې دي، (د همدغې وینا څخه منعه شئ؛ (چې منعه کېدل) درته بهتر دي.

یقینًا الله ﷻ یکې یو معبود دی، ده ﷻ ته د دې څخه پاکې ده چې ورته دې زوی وي، (څکه چې) خاص همده ﷻ لره هغه څه دي چې په اسمانونو کښې دي او هغه څه دي چې په ځمکو کښې دي. او الله ﷻ کار سازی بس دی.

[۱۷۲] هیڅکله المسیح (عیسی ﷺ) د دې څخه ډډه نه کوي چې خاص د الله ﷻ بنده دې وي، او نه مقربې ملائکې (د دې څخه ډډه کوي چې دوی دې د الله ﷻ بندګان وي). او هغه څوک چې د ده ﷻ د عبادت څخه څنګ وکړي او خپل ځان لوی وګڼي نو دوی به الله ﷻ ډېر ژر خپل ځان ته ټول ورغونډ کړي.

[۱۷۳] نو هغه کسان چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي نو دوی ته به خپل اجرونه (ثوابونه) پوره ورکړي، او د خپل فضل څخه به زیادت هم ورکړي. او هغه کسان چې (د الله ﷻ د عبادت څخه) څنګ کوي او خپل ځانونه لوی ګڼي نو دوی به معذب کړي په دردناک عذاب سره، او دوی به خپلو ځانونو ته د الله ﷻ څخه په غیر نه دوست مونده کړي او نه مددګار.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې د اهل الکتابو څخه یهودانو ته توصیه شوې ده چې د عیسی ﷺ په شان کښې د تفریط (تنقیص) څخه لاس واخلئ؛ او په دې ایتونو کښې د دوی څخه نصاراوو ته توصیه کېږي چې د عیسی ﷺ او د ده د مور (مریمې رضی الله عنها) په شان کښې افراط (بې موجبه تعظیم) مه کوئ چې د بندګۍ څخه یې د الوهیت درجې ته ورسوئ.

د مطلب خلاصه

یعني: ای اهل الکتابو (نصاراوو)! تاسو ته الله ﷻ لاندې توصیې کوي:

۱ـ په خپل دین کښې د شرعي حد څخه تجاوز مه کوئ، په کومه طریقه چې الله ﷻ درنازل کړې دي په همغه شان سره وربانډې عمل او عقیده وکړئ.

۲ـ په الله ﷻ باندې ناحقه دروغ مه تړئ چې تاسو ته هم ناحقه ښکاري خو د خپلو دنیاوي اغراضو د کبله ورباندې قائل یاست.

۳ـ د عیسی علیه السلام په باره کښې لاندې عقائد د ځانو سره وساتئ:

الف: عیسی علیه السلام یوازې د بي بي مریمې زوی دی او پلار نه لري.

ب: نوموړی علیه السلام د الله ﷻ پیغمبر دی چې د خلکو د هدایت دپاره یې درلېږلی دی مګر په الوهیت کښې د الله ﷻ سره نه په خپله شریک دی او نه یې ورسره مور (بي بي مریمه رضي الله عنها) شریکه ده.

ج: په فوق العاده توګه په الهي فرمان (کُن) سره خلق کړی شوی دی، داسې فرمان چې یوازې د ده مور (بي بي مریمې رضي الله عنها) پورې یې تعلق نیولی وه، او د هغې په رحم کښې پرې عیسی علیه السلام جوړ شوی وه. دا الهي فرمان یا تکویني امر د نورو تکویني اوامرو په شان نه وه چې د ماشوم د مور او پلار دواړو پورې تعلق نیسي.

د: په نوموړي کښې د الله ﷻ د جانبه یو امتیازي روح اچولی شوی دی چې د خپل جسد څخه یې آن د قیامت د قرب پورې ترې نه جدا کېږي.

۴ـ نو ای نصاراوو! په الله ﷻ باندې د وحدانیت عقیده وکړئ او یوازې د همده ﷻ عبادت ته سرونه ټیټ کړئ چې د عیسی علیه السلام غوندې پیغمبر یې په معجزانه توګه تاسو ته دراستولی وه.

۵ـ همدارنګه د الله ﷻ په ټولو پیغمبرانو باندې، د عیسی علیه السلام په شمول، د حقانیت عقیده وکړئ او خصوصاً په نني عصر کښې د محمد ﷺ په رسالت باندې معتقد شئ.

۶ـ دا خبره مه کوئ چې معبودان درې دي چې الله ﷻ دی، عیسی علیه السلام دی او د ده مور بي بي مریمه رضي الله عنها ده. بلکې دا خبره هم مه کوئ چې معبود د ذکر شوو دریواړو څخه مرکب دی.

۷ـ د دغه ډول ویناؤ څخه منعه شئ او د دغه ډول عقیدې څخه لاس واخلئ.

دا کړنلاره تاسو ته په دنیا او آخرت دواړو کښې ګټوره ده چې د الله ﷻ د عذاب څخه مو ژغوري او د ده ﷻ رضا ته مو وربلي، او دا ځکه چې:

الف: یقیناً الله ﷻ واحد لا شریک دی، په الوهیت کښې ورسره نه عیسی علیه السلام شریک دی او نه بل څوک.

ب: الله ﷻ ته د ولد (زوی) درلودلو څخه پوره پاکي ده.

ج: ولې به الله ﷻ لره د ولدیت څخه پاکي نه وي چې ټول مخلوقات د ده ﷻ ملک او مخلوق دي او ټول یې عبادت کوونکي دي حال دا چې بندګي او ولدیت دواړه یو تربله منافات لري.

او علاوه پر دې، په ذکر شوي صفت کښې ټول مخلوقات یو برابر اشتراک لري، نو یوه مخلوق ته د ولدیت نسبت کول او بل ته نه کول پوره بې انصافي، او د مرجح څخه پرته ترجیح ورکول دي.

د: برسېره پر دې، د ولد درلودلو سره احتیاج تړلی دی چې د والد سره د کمزورۍ په وخت کښې

لاس وکړي، حال دا چې الله ﷻ د هر څه کارساز دی او د ده ﷻ کارسازي کفایت کوي، چې هم خپل کارونه او هم د نورو کارونه يوازې او بوازې جوړوي او د هیڅ مرستې ته اړتیا نه لري.

۸ـ ای نصاراوو! تاسو ته هیڅ مناسبه نه ده چې په عیسی ﷺ باندې د بندګي څخه پورته عقیده وکړئ حال دا چې پخپله عیسی ﷺ د الله ﷻ په بندګۍ باندې افتخار کوي او د ده ﷻ د عبادت څخه غاړه نه غړوي. که بالفرض نوموړی د الله ﷻ سره په الوهیت کښې شریک وي نو بیا خو به ورسره سمسکی وی.

۹ـ بلکې څومره چې الله ﷻ ته د یوه بنده قرب او مقبولیت زیاتیږي په هماغې اندازه د هغه عبادت او بندګي لا اضافه کیږي.

نو د الله ﷻ مقبولیت د الوهیت معنی نه ورکوي، د همدې کبله مقرب ملائک هم د الله ﷻ په عبادت باندې افتخار کوي او د ده ﷻ څخه په ډار کښې دي، پاتې خو لا دا چې د ده ﷻ د عبادت څخه غاړه وغړوي.

۱۰ـ او دا خکه چې د الله ﷻ د عبادت څخه غاړه غړول د تکبر او لويي معنی ورکوي او هرڅوک چې تکبر وکړي، که څه هم هغه بالفرض پیغمبر یا یوه پرښته وي، نو الله ﷻ به دوی ټول ـ د نورو خلکو په شمول ـ په خپل حضور کښې د قیامت په ورځ راغونډ کړي او په لاندې ډول فیصله به یې په منځکښې وکړي:

الف: د نېک عمل خاوندانو مؤمنانو ته به پوره اجرونه ورکړي او هم به ورباندې خپل فضل وراضافه کړي.

ب: متکبرانو ته به دردناک عذاب ورکړي چې نه به یې ترې څوک په شفاعت سره خلاص کړی شي او نه په زور سره، او حتی نه به دوی ته شفاعت کوونکی دوست او یا دغسې قوي انډيوال مونده شي، چې یا یې شفاعت وکړی شي او یا یې نصرت ورکړي.

توضیحات

۱ـ د ﴿لَا تَغْلُوا﴾ کلمه د "غُلُوٌّ" څخه اخستله شوې ده، "غُلُوٌّ" دې ته وایي چې څوک د یوه شي د رتبې په لوړلو کښې د حد څخه تجاوز وکړي او د استحقاق څخه وریورته رتبه ورته ورکړي[1].

د همدغه تجاوز څخه کله-کله په افراط سره تعبیر کیږي چې په مقابل کښې یې د تفریط کلمه استعمالیږي، یعنې تفریط دېته وایي چې څوک د یوه شي د رتبې په ښکته کولو کښې د حد څخه تجاوز وکړي. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف: نصارا د عیسی ﷺ په باره کښې افراط کوي حتی چې د ده رتبه د عبدیت څخه پورته کوي او د الوهیت درجې ته یې رسوي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۷

ب: يهودان د عيسى ﷺ په هکله تفريط کوي حتى چې د نبوت د رتبې څخه يې ښکته کوي او د يوه عادي بلکې د يوه جنايتکار بنده رتبې ته يې رسوي حتى چې په خپل وخت کښې يې وړاندې د وژلو صرفه هم ونه کړه خو کامياب نه شوه.

نو نصارا د عيسى ﷺ په افراطي محبت باندې کافر شوي دي او يهود يې په عداوت باندې کفر ته رسېدلي دي. د همدې کبله نبي کريم ﷺ فرمايي چې: «لَا تُطْرُونِي كَمَا أَطْرَتْ النَّصَارَى عِيسَى بْنَ مَرْيَمَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُهُ فَقُولُوا عَبْدُ اللهِ وَرَسُولُهُ»[1] يعني: زما په مدحه (ستاينه) کښې ناجائزه مبالغه مه کوئ لکه چې نصاراوو د عيسى بن مريم ﷺ په مدحه کښې ناجائزه مبالغه کوله، يقينًا زه د الله ﷻ بنده يم نو تاسو ما د عبد الله او رسول الله په نامه يادوئ (د دې څخه وړاندې مه تېرېږئ).

همدارنګه نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې فرمايلي دي چې: «يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِيَّاكُمْ وَالْغُلُوَّ فِي الدِّينِ فَإِنَّهُ اهلكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوُّ فِي الدِّينِ»[2] اى خلکو! په دين کښې د افراط څخه ځانونه وساتئ، يقينًا هغه خلک چې ستاسو څخه وړاندې وه په دين کښې افراط هلاک کړي دي.

په اسلام کښې افراط او تفريط نشته

۲ـ د اسلام په دين کښې نه افراط شته او نه تفريط، بلکې اسلام په اعتدال او عدل باندې ولاړ دی، نو بايد چې استحبابي احکام د فرضيت مقام ته پورته نه کړی شي، او همدارنګه بايد چې حرام د مکروه مرتبې ته راښکته نه کړی شي.

لنډه دا چې په اسلام کښې د هر شي دپاره شرعي حد ټاکلی شوی دی چې په هغه حد کښې بايد نه افراط وکړی شي او نه تفريط، که څه هم يا محبت وي او يا عداوت.

يادونه

۳ـ مونږ د [آل عمران:۴۵] ايت لاندې د عيسى ﷺ د نومونو په باره کښې څه ګټور مسائل ليکلي دي ـ والحمد لله ـ بيا ليکلو ته يې اړتيا نه ګورو.

روح الله څه معنى؟

۴ـ د "رُوح الله" يا "رُوحٌ مِّن الله" بالآخره يا د "رُوحٌ مِّنه" کلمې د عيسى ﷺ لقبونه دي. که څه هم د "رُوح" کلمه اصلاً د هغه شي دپاره وضعه شوې ده په کوم شي باندې چې ژوند تحقق مومي او سړی پرې د ښېګنو جلب او د اضرارو مخنيوی کولی شي[3]، مګر څرنګه چې د روح په اصلي حقيقت باندې د الله ﷻ څخه پرته څوک نه پوهېږي نو الله ﷻ د روح اضافت فقط خپل ځان ته کوي،

---

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۴۹۰
(۲) سنن ابن ماجه ج۲ ص۲۱۷
(۳) مفردات الراغب ص۲۱۰

لکه چې ملائکو ته یې توصیه وکړه چې: ﴿ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴾ [ص: ۷۲] یعنې: نو کله چې ما د ده (آدم ﷺ) هیکل برابر کړ او د خپل روح څخه مې پکښې پو کړ، نو تاسو ورته سجده کوونکي پرېوزئ.

د نومولو وجې

۵_ مفسرینو کرامو د دې دپاره چې څنګه عیسی ﷺ ته د "رُوحُ الله" لقب ورکړی شوی دی، ډېرې وجې ذکرې کړې دي چې تقریباً اتو وجو ته رسېږي[۱]، مګر مونږ ته یې د نومولو وجه دا برېښي چې د عیسی ﷺ مبارک روح د نورو روحونو څخه پوره د امتیاز درلودونکی دی نو د مبالغې په توګه عیسی ﷺ داسې وګڼل شو لکه چې ټول روح وي. او یا په بل عبارت، ته به وایې چې عیسی ﷺ ټول روح دی او مادي برخه پکښې بالکل نشته.

د عیسوي روح امتیازات

۶_ د عیسی ﷺ د مبارک روح لاندې امتیازات ولولئ:

الف: نور روحونه په هغو بدنونو کښې حلول کوي چې اصل یې د بل ژوندي څخه اخستلی شوی وي، لکه چې د ژوندي پلار د نطفې څخه د مور په رحم کښې بدن جوړ شي او بیا پکښې روح پو کړی شي؛ مګر د عیسی ﷺ مبارک روح په داسې بدن کښې ورننووت کوم چې اصل یې د بل ژوندي څخه نه وه اخستلی شوی.

ب: د عیسی ﷺ د مبارک روح په برکت سره د خټې مرغی څخه ژوندی مرغی جوړېده. لکه چې د [المائدة: ۱۱۰] ایت کښې ورته اشاره شوې ده.

ج: څومره اوږده زمانه چې د عیسی ﷺ مبارک روح د مربوط بدن سره تعلقه ساتي بل روح دومره زمانه د مربوط بدن سره تعلقه نه شي ساتلی، حتی چې عیسی ﷺ نن ورځ هم ژوندی دی او قیامت ته د نژدې وخته پورې به ژوندی وي.

د: د عیسی ﷺ د مبارک روح څخه په غیر بل داسې روح نشته چې په تنفس سره یې د بل ژوندي شي څخه روح والوزي، یوازې عیسی ﷺ دی چې کله د اسمانه راښکته شي نو په تنفس سره به یې کافران وژل کېږي او تنفس به یې هغه ځای ته رسېږي په کوم ځای باندې یې چې نظر نښلي[۲].

باطل استدلال

۷_ نصارا د ډېر جهالت د کبله د "رُوحُ الله" په لقب کښې اضافت د جزئیت په معنی اخلي او په

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۲؛ روح المعاني ج۶ ص۲۵؛ زاد المسیر ج۲ ص۲۲۵

(۲) صحیح مسلم ج۲ ص۴۰۱

"روحٌ من الله" یا "روح منه" کښې د "من" توری د بعضیت دپاره ګڼي، د هغوی که عیسیٰ علیه السلام کله د الله ﷻ ولد نه وي. ولې او که ورته د معبود لقب ورکوي.

حال دا چې نه اضافت د جزئیت معنیٰ ورکوي او نه د "من" توری د بعضیت دپاره دی بلکې اضافت د تشریف دپاره دی. لکه چې په "بیتُ الله" کښې په تشریف او تعظیم باندې دلالت کوي او د "من" توری د ابتداء دپاره دی[1]. یعنې عیسیٰ علیه السلام د بل چا نه بلکې د الله ﷻ د پلوه د سرکې روح خاوند جوړ شوی دی. د دې وضاحت دپاره لاندې عجیبه قیصه ولولئ.

عجیبه قیصه

۸ـ یوه ورځې یوه نصراني طبیب د آیت شریف په ﴿وَرُوحٌ مِّنْهُ﴾ کښې د "من" په توري باندې استدلال وکړو چې عیسیٰ علیه السلام د الله ﷻ جزء (ولد) دی. العیاذ بالله. مګر د سلفو صالحینو څخه یوه عالم جواب ورکړ که بالفرض ذکر شوی د "من" توری په جزئیت باندې دلالت وکړي نو بیا به چې ټول دنیا د الله ﷻ جزء وګڼي، ځکه چې په ټوله دنیا کښې هم الله ﷻ همدغه شان د "من" توری استعمال کړی دی چې ﴿وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ﴾ [الجاثية ١٣] یعنې او الله ﷻ تاسو ته هغه ټول شیان مسخر ګرځولي دي چې په آسمانونو کښې دي او هغه ټول شیان هم چې په ځمکو کښې دي، ټول د الله ﷻ د پلوه دي.

نو ذکر شوی نصراني قناعت وکړ او مسلمان شو[2]. والحمد الله ﷻ.

د تثلیث مشکله عقیده

۹ـ د عیسویت دین د نورو آسماني ادیانو په شان اصلاً د توحید دین دی او د عیسیٰ علیه السلام آسمان ته د پورته کیدلو څخه وروسته هم تر یو اتیا (۸۱) کالو پورې نصارا په توحید باندې معتقد وو[3]، او حتیٰ تن ورځ هم دوی خیل ځانونه موحدین ګڼي او د مشرکانو نوم ورته به سختۍ د تثلیث عقیده دوی ته خپلو مشرکانو (بوت پرستانو) ورانتقال کړه. البته کله چې دوی د نصرانیت دین قبول کړ او ځانونه یې نصارا معرفي کړه[4].

نو اوس سړی پوهیږي چې د تثلیث عقیده څومره مشکله عقیده ده چې د هیڅا سر ورباندې تر اوسه پورې نه خلاص شوی دی او نه به د قیامت د ورځې پورې ورباندې خلاص شي. او څومره اختلافات چې په نصاراوو کښې شته په دې پیمانه اختلافات په ټوله دنیا کښې په بله یوه عقیده ولو کښې هم نه موندل کیږي.

---

(۱) تفسیر ابي السعود ج۲ ص۲۵۹
(۲) روح المعاني ج۶ ص۲۵
(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۴
(۴) تفسیر المنار ج۶ ص۸۸

که څه هم د تثلیث عقیده په ټولو نصاراوو کښې عامه ده مګر دوی په همدغې عقیده کښې هم سره اختلاف لري، چې ځینو مفسرینو کرامو یې تفصیل ذکر کړی دی[۱]، که څوک غواړي چې د نصاراوو د مذاهبو په تفصیل او رد باندې ځېل ځان پوه کړي نو هملته دې مراجعه وکړي.

لنډه دا چې د نصاراوو اختلافات دومره ډېر دي چې ځینې علماء کرام د مبالغې په توګه وایي چې که بالفرض لس کسه نصارا په یو ځای کښې راغونډ شي نو په مذهبي بحث کښې به دوی په یوولسو مختلفو عقیدو باندې قول وکړي[۲].

د دې شدید اختلاف مهمه وجه موږ ته دا ښکاري چې د تثلیث عقیده مشکله عقیده ده چې د یو پلوه الله ﷻ واحد او لا شریک ګڼي چې د شرک څخه خانونه بچ ساتي، او د بله پلوه هم عیسی ﷺ او هم د ده مور (بي بي مریمه رضي الله عنها) ورسره په الوهیت کښې شریکان جوړوي، العیاذ بالله.

نو د تثلیث معنی دا ده چې الله ﷻ ته د دریم معبود نسبت وکړی شي چې معبودان دري دي: یو معبود عیسی ﷺ، دوهم بي بي مریمه رضي الله عنها او دریم معبود الله ﷻ دی.

د تثلیث په ذکرې شوې معنی باندې لاندې دوه ایتونه دلالت کوي چې:

الف. ﴿ لَّقَدْ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَـٰثَةٍ ﴾ [المائدة: ۷۳] یقیناً هغه کسان کافر شوي دي چې دوی وایي چې بې شکه الله ﷻ د درېوو معبودانو څخه دریم معبود دی. یعني الله ﷻ د دري معبودانو څخه یو معبود دی.

ب. ﴿ وَإِذْ قَالَ ٱللَّهُ يَـٰعِيسَى ٱبْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ٱتَّخِذُونِى وَأُمِّىَ إِلَـٰهَيْنِ مِن دُونِ ٱللَّهِ ﴾ [المائدة: ۱۱۶] یعنې او هغه وخت (وریاد کړه) چې الله ﷻ (د نصاراوو د تخجیل دپاره عیسی ﷺ ته) ووایي چې ای عیسی د بي بي مریمې زویه! ایا تا خلکو ته ویلي وه چې ما او مور مې د الله ﷻ څخه په غیر دوه معبودان ونیسی؟.

استنکاف څه معنی؟

۱۰_ د ﴿ لَّن يَسْتَنكِفَ ﴾ کلمه اصلاً د "نکف" څخه اخستله شوې ده، نکف دې ته وایي چې سړی د ځېل مخ څخه په ګوتو باندې اوښکې پاکې کړي[۳]. مګر په محاوراتو کښې استنکاف دې ته وایي چې سړی د یوې خبرې څخه ځېل ځان پورته وګڼي حتی چې اقلاً د "هو" یا "نه" ویلو ته هم پکښې حاضر نه شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف. په انتخاباتو کښې مستنکفه رایه دې ته وایي چې سړی نه "هو" ووایي او نه "نه"، بلکې په انتخاباتي صندوق کښې سپینه رایه واچوي.

ب. موافقه رایه دا ده چې "هو" ووایي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۲۷_ ۳۶
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۱ ص۵۹۱
(۳) مفردات الراغب ص۵۲۷

ج: مخالفه رايه دې ته وايي چې انکار وکړي او "نه" ووايي.

په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې: ای نصاراوو! که بالفرض عيسی ﷺ ستاسو د عقيدې موافق د دړهوو معبودانو څخه يو معبود وی، نو د الله ﷻ د عبديت څخه به يې انکار کړی وی، او که نه نو اقلاً استنکاف خو به يې ضرور کړی وی، حال دا چې نوموړي د الله ﷻ د بندګۍ څخه نه پخوا استنکاف کړی او نه به يې هيڅکله وکړي، بلکې هغه سمدستي هم په اسمانونو کښې د الله ﷻ په عبادت باندې مشغول دی، نه ترې استنکاف کوي او نه انکار، بلکې د الله ﷻ په عبادت باندې افتخار کوي.

ربښتيا ده چې عيسی ﷺ د روحي قوت خاوند وه او د الله ﷻ په اجازه باندې يې خارق العاده کارونه کول مګر د خوارقو صدور خو د بندګۍ مخه نه نيسي بلکې بندګي لاقوي کوي.

نه ګورئ چې مقرب ملائک (لکه جبرائيل امين ﷺ) په خوارقو او روحي قوت کښې د عيسی ﷺ څخه زيات دی خو د دې سره‌سره د الله ﷻ د بندګۍ څخه نه انکار کوي او نه استنکاف، بلکې لا افتخار پرې کوي.

سوال جواب

۱۱_ که څوک وايي چې: استنکاف د استکبار څخه څه فرق لري؟

مونږ وايو چې: که څه هم ذکر شوي دواړه کلمې يو تربله سره د لغت په اعتبار څه تفاوت لري، مګر په دې مقام کښې د ﴿وَيَسْتَكْبِرْ﴾ جمله د ﴿يَسْتَنكِفَ﴾ د جملې دپاره عطف التفسير واقع شوې ده. لکه چې همدا معنی د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوې ده[1].

يادونه

۱۲_ په ذکر شوي ايت شريف باندې معتزله استدلال کوي چې ملائک د پيغمبرانو څخه بهتر دي[2]:

مونږ وايو چې:

الف: په دې مقام کښې د الله په نزد بهتري هيڅ مطرحه نه ده. لکه چې په لسمه توضيح کښې ورته اشاره وشوه.

ب: دا مسئله توقيفي ده، په اورېدلو پورې اړه لري او د عربيت په قواعدو باندې يې ثبوت نه شي موندلی او الزمخشري، چې معتزلي وه، صرف په عربيت باندې استدلال کړی دی.

ج: په دې ټولو باندې علاوه ذکره شوې موضوع د عمل په لحاظ چندان اهميت هم نه لري او مونږ ته پکښې څه مکلفيت متوجه نه دی نو ډېره ښه دا ده چې سړی پکښې توقف وکړي او په بحث

---

(۱) تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۹۱

(۲) تفسير الکشاف ج۱ ص۵۹۵

باندې يې تېره کېږدي. لکه چې همدا نظر ځينو مفسرينو کرامو خوښ کړی دی، البته د نبي کريم ﷺ آخر الزمان پيغمبر ځځه په غير په نورو پيغمبرانو کښې[1].

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدْ جَآءَكُم بُرْهَـٰنٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِينًا ﴿١٧٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَٱعْتَصَمُوا۟ بِهِۦ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِى رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿١٧٥﴾﴾

[۱۷۴] ای خلکو! په تحقيق سره تاسو ته ستاسو د رب د پلوه برهان (پيغمبر ﷺ) درغلی دی (چې خپل خان يې په رسالت باندې شاهدي وايي) او مونږ تاسو ته څرګنده رڼا (قرآن کريم) درنازل کړی دی.

[۱۷۵] نو هغه کسان چې په الله ﷻ باندې ايمان راوړي او د ده ﷻ (په دين) باندې منګولې ولګوي، نو ژر به يې د خپل جانبه په لوی رحمت (جنت) او فضل کښې داخل کړي او هم به دوی لره خپل پلو ته برابره لاره ور وښايي (توفيق به ورکړي).

ارتباط

تردې ځايه په دې سورت کښې مختلفو غير اسلامي فرقو ته اسلامي دعوت ورکړی شو او د هغوی د مزخرفو عقائدو د اصلاح طريقه وښودلی شوه، خصوصاً د اهل الکتابو مزخرفات بېل-بېل څرګند کړی شوه. نو په دې ايتونو کښې يو خل بيا په څرګنده توګه د نړۍ ټول اقشار او مختلفې ډلې د اسلام دين ته دعوت کړی شوې ترڅو د قيامت په ورځ هيڅا ته د اعتذار موقع په لاس ورنه شي چې مونږ پوه شوي نه وو او په اسلامي دعوت باندې مو سرونه نه وه خلاص شوي.

د مطلب خلاصه

يعني ای خلکو! (هره طائفه چې ياست، مشرکان ياست يا منافقان، يهود ياست يا نصارا او يا بله غير اسلامي ډله) که تاسو خپل عقائد سم نه کړئ نو د قيامت په ورځ به تاسو په هيڅ قسم سره بهانې او پلمې ونه شئ تراشلی. او دا ځکه چې:

۱ـ د يو پلوه تاسو ته د خپل رب ﷻ د پلوه داسې پيغمبر ﷺ دراستول شوی دی چې د پيغمبرۍ د اثبات دپاره يې يوازې د هغه خپل موجوديت کفايت کوي او حاجت نشته چې نورې معجزې ترې وغوښتلی شي. مثلاً:

الف: ذکر شوي پيغمبر ﷺ تر څلوېښتو کالو پورې په داسې چاپېريال کښې عمر تېر کړی دی چې د جنايتونو او خيانتونو ځانګې يې په هر طرف باندې خورې ورې وې حتی چې د خپلو لوڼو ګانو په

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۴۱

ژوندیو شحولو باندې یې هم صرفه نه کوله. مګر نوموړی پیغمبر په یوه ډول جنایت باندې هم ملوث نه شو او حتی د عامو خلکو په منځکښې یې د امین لقب وګاټه.

ب. ذکر شوي پیغمبر ﷺ لیک او لوست نه درلود او نه یې د کوم استاذ څخه څه شی زده کړی وه. مګر کله چې څلوښت کلنو، ته ورسیده او په نبوت باندې سرلوړی شو نو تېر شوي واقعات يې کټ مټ بیان کړه. نه په دایي چې د واقع کېدلو په وخت کښې نوموړی هلته حاضر وه او واقعات یې په خپلو سترګو لیدلي دي؛ او هم یې راتلونکي واقعات هو بهو بیان کړه. نه په دایي چې واقع کېدل یې د همده په لاس دي.

۲ـ او د بله پلوه د داسې کتاب درلودونکی دی چې د ټولو حوادثو او شخړو فیصله کوونکی دی. په هیڅ عقیدوي یا عملي حکم کښې یې تعقید او اشکال نشته، د تثلیث د عقیدې په شان د مشکلو عقائدو څخه پاک دی چې د چا سر وربانديې خلاص نه شي. نه په دایي چې دا کتاب یوه لویه رڼا ده چې ټول ماحول یې روښانه کړی دی.

۳ـ ای خلکو! کله چې تاسو ته په ذکر شوي صفت سره پیغمبر او په ذکر شوي صفت سره کتاب دراستول شوی دی، نو تاسو یو هم د ایمان د نه راوړلو دپاره څه بهانه جوړیی نه شئ کولی.

نو هغه کسان چې په الله ﷻ باندې په حقیقي معناوو کښې ایمان راوړي او د ده ﷻ په دین باندې منګولې ښخې کړي. نو الله ﷻ به یې په خپل رحمت سره جنت ته داخل کړي او د استحقاق څخه اضافه پېرزوینه به پرې وکړي چې په خپل دیدار باندې به یې سر لوړی کړي او څه یې چې زړه غواړي هغه ټول به ورکړي.

علاوه پر دې، په دنیا کښې به ورته هدایت وکړي او په سمې لارې باندې د تللو توفیق به هم ورکړي.

﴿يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ ٱللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي ٱلْكَلَٰلَةِ ۚ إِنِ ٱمْرُؤٌا۟ هَلَكَ لَيْسَ لَهُۥ وَلَدٌ وَلَهُۥٓ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ ۚ وَهُوَ يَرِثُهَآ إِن لَّمْ يَكُن لَّهَا وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ۚ وَإِن كَانُوٓا۟ إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَآءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۗ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمْ أَن تَضِلُّوا۟ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌۢ ﴿١٧٦﴾﴾

[۱۷۶] (ای پیغمبره!) ستا څخه (د کلاله په باره کښې) دفتوی غوښتنه کوي، ورته ووایه چې (زه نه بلکې) الله ﷻ تاسو ته د کلاله په هکله (داسې) فتوی درکوي. که داسې یو سړی هلاک (مړ) شي چې هغه لره ولد (زوی یا لور) نه وي او ده لره خور وي نو دې لره د هغه مال نیمایي برخه (میراث) شوي) ده کوم چې هلاک (مړ) شوي سړي پرېښی دی.

او سړی د خپلې خور (ټول) میراث اخلي (مګر په دې شرط چې) که (هغه مړه شي او) نه وي هغې لره ولد (زوی یا لور)

نو که (په اول صورت کښې) دوه خویندې (فقط) دوه وې (په هر صفت چې وې) نو دوی دواړو لره د هغه مال څخه چې مړي پرېښی دی دوه ثلثه (۲/۳) دي

او که (سړی مړ شي یا ښځه مړه شي او) وارثان یې وروڼه (او خویندې) وي (یعني) سړي او ښځې (ګډ وډ وي)، نو نارینه لره یې د دوه وو زنانه وو (د برخو په مثل برخه) ده.

الله ﷻ تاسو ته (خپل احکام) بیانوي (د دې کبله چې) تاسو به یې لاري شئ: او الله ﷻ په هر شي پاندې پوه دی

شان نزول

۱ـ جابر بن عبد الله رضی الله عنه وېلي دي چې زه مریض وم او نبي کریم ﷺ مې د ابو بکر رضی الله عنه په شمول پیاده پوښتنې ته راغلی وه، خو په ماباندې بې هوشي راغلې وه، نو نبي کریم ﷺ اودس کړی وه او د اوداسه څخه پاتې اوبه یې په ماباندې راتوی کړې وې، نو زه د بې خودی څخه راپه سد شوم، ګورم چې نبي کریم ﷺ زما په کور کښې دی، نو ما ووېلي چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! كَيْفَ أَصْنَعُ فِي مَالِي كَيْفَ أَقْضِي فِي مَالِي فَلَمْ يُجِبْنِي بِشَيْءٍ حَتَّى نَزَلَتْ آيَةُ الْمِيرَاثِ»[١] ای د الله رسوله! زه به خپل مال کښې څه وکړم؟ په خپل مال کښې څه فیصله وکړم؟، خو نبي کریم ﷺ هیڅ جواب رانه کړ ترڅو چې د میراث ایت نازل شو.

د ذکر شوي حدیث په ترجمة الباب کښې امام البخاري رحمه الله داسې لیکلي دي چې: "باب قَوْلِ اللهِ تَعَالَى: ﴿ يُوصِيكُمُ اللهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ﴾ الآيَتَيْنِ" یعني: په ذکره شوې واقعه کښې د [النساء: ۱۱، ۱۲] ایتونه نازل شوي دي.

مګر څینو مفسرینو کرامو او څینو محدثینو کرامو ذکره شوې واقعه په لږ تغیر سره لیکلې ده او بیا یې د نوموړي صحابي رضی الله عنه د خولې څخه روایت کړی دی چې «نَزَلَتْ هَذِهِ الآيَةُ فِيَّ ﴿ يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ ﴾ »[٢] یعني: دغه ایت شریف زما په باره کښې نازل شوی دی.

تبصره

۲ـ مونږ ته همدغه دوهم روایت په زړه پوری ښکاري، او دا ځکه چې په یوه بل روایت کښې نوموړي صحابي (جابر بن عبد الله رضی الله عنه) د نبي کریم ﷺ سره په لاندې ډول سوال جواب کړی دی.

نبي کریم ﷺ: ایا واده دې کړی دی؟

جابر رضی الله عنه: هو.

---

[١] صحيح البخاري ج۲ ص۹۹۵

[٢] صحيح المسلم ج۲ ص۳۴، جامع الترمذي ج۲ ص۳۰، اسباب النزول للواحدي ص۱۲۵

نبي کریم ﷺ: کومه یوه دې په نکاح کړې ده، پیغله (انجلۍ) که کونډه؟

جابر ﷺ: بلکې کونډه.

نبي کریم ﷺ: ولې دې انجلۍ نه په نکاح کوله چې د مینې ښخه دې وې ژوند به دې ورسره کولی؟

جابر ﷺ: ای د الله رسوله! زما پلار (عبد الله ﷺ) د أحد په غزا کښې شهید شو، او نهه لورګانې یې پریښې وې چې زما د پاره نهه خویندې کېږي نو ما دا ښه ونه ګڼله چې د همدوی غوندې بې تجربه انجلۍ ورسره یو ځای کړم، ماته دا ښه ښکاره شوه چې یوه باتجربه ښځه په نکاح کړم چې ترڅو زما د خویندو سرونه ګومنځ کړي شي، او په نورو خدمتونو باندې یې ودرېدلی شي

نبي کریم ﷺ: «أَصَبْتَ»[1] حقیقت نه رسېدلی یې، یعني ښه دې کړي دي

نو د ذکر شوې روایت ښځه څرګندېږي چې جابر ﷺ نهه خویندې درلودې او همدوی ته د وصیت په باره کښې یې د نبي کریم ﷺ ښځه فتوی غوښتې وه، حال دا چې د دې مسئلې جواب د [النساء ۱۱ _ ۱۲] ایتونو کښې نشته.

سوال جواب

۳ _ که څوک وايي چې: په همدغو ایتونو کښې هم د نوموړي صحابي ﷺ جواب شته چې ﴿ وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَٰلَةً ﴾ الآية [النساء ۱۲]، یعني هلته هم د جابر ﷺ غوندې سړي د میراث وېشل نازل شوي دي چې اولاد نه لري او خویندې او ورونه نري پاتې وي؟

مونږ وایو چې ټولو فقهاوو اجماع کړې ده چې هلته د ﴿ وَلَهُۥٓ أَخٌ أَوۡ أُخۡتٌ ﴾ ښځه اخيافي (مورنی) ورور او خور مطلب دي[2]. حال دا چې د جابر ﷺ نهه خویندې خو اخيافي نه وې بلکې اعياني یا علاتي خویندې وې چې یا یې د مور او پلار ښځه وې او یا یوازې د پلار ښځه او بس

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ _ که څوک وايي چې: دا مو ولې خوښه نه کړه چې د "کلالة" مربوط دواړه ایتونه دې د جابر بن عبد الله ﷺ په باره کښې نازل شوي وي ترڅو ذکر شوې دواړه روایتونه سره توافق ومومي؟

مونږ وایو چې د "کلالة" مربوط اولنی [النساء ۱۲] ایت په ژمي کښې نازل شوی دی او دوهم ایت ـ چې سمدستي د بحث لاندې دی ـ په اوړي (دوبي) کښې نازل شوی دی چې "آية الصيف" نومېږي[3] نو سړي ته ډېره بعيده ښکاري چې دواړه ایتونه په یوه واقعه کښې نازل وګڼي، مګر هله چې د نوموړي صحابي ناروغي دوه کرته پېښه شوې وي او نبي کریم ﷺ دوه کرته پوښتنې ته ورغلی وي: مګر دا راته ثابته نه ښکاري

---

(۱) صحيح البخاري ج ۲ ص ۵۸۰

(۲) تفسير المظهري ج ۲ ص ۳۳، تفسير القرطبي ج ۵ ص ۷۸

(۳) سنن ابن ماجه ص ۱۹۶، تفسير القرطبي ج ۶ ص ۲۹

سوال جواب

ئ_ که څوک وایي چې په ﴿ يَسْتَفْتُونَكَ ﴾ کښې د جمعې جمله نازله شوې ده نو که بالفرض ذکر شوی ایت د جابر بن عبد الله ﷺ په باره کښې نازل شوی وي، نو باید چې "يَسْتَفْتِيكَ" مفرده جمله رانازله شوې وی؟

موږ وایو چې د [النساء ۱۲] ایت لاندې د کلاله په تعریف کښې واضحه شوې ده چې کلاله فقه مړي ته وایي چې نه یې پلار ژوندی وي او نه اولاد ولري او دګسوروړي خپلوي وارثان ترې پاتې وي، چې خوېندې او وروڼه دي

نو څرګه چې هلته صرف د مغو وروڼو او خوېندو برخه ټاکله شوې ده کوم چې صرف مور پورې اړه ولري، یعنې اخیافي وي؛ نو څه لرې نه ده چې د ذکر شوي صحابي ﷺ څخه په غیر هم خینو نورو صحابه وو کرامو ﷺ پوښتنه کړې وي چې ای د الله رسوله! د کلاله په وارثانو کښې د اعیاني (سکه) او علاتي (پلارني) خوېندو او وروڼو برخې په څه ډول دي؟

نو که بالفرض دغسې پوښتنه د جابر بن عبد الله ﷺ څخه په غیر بل چا د قال په ژبه نه وي کړې، نو د حال په ژبه خو به د ټولو صحابه وو ﷺ پوښتنه وي، نو ځکه ترې الله ﷻ په جمعې سره تعبیر وکړ.

ارتباطونه

۱_ په تېرو شوو ایتونو کښې د مزخرفو عقائدو حالات او د مغوی سره د مباحثې طرز ته اشاره شوې وه. په دې ایت کښې د مسلمانانو توجه د خپلمنځي شخړو حل کولو ته اړولی شوې ده. د دې دپاره چې هسې نه چې زمونږ ټول فکر او ذکر په پردیو خلکو کښې مصروف شي او د خپلو خانونو څخه په غفلت کښې واقع شو، چې په نتیجه کښې د پردیو خلکو په شان په جګړو او دنګلو باندې اخته شو.

۲_ په نژدې ایت کښې الله ﷻ قرآن کریم د ﴿ نُورًا مُّبِينًا ﴾ په لقب سره یاد کړی دی او په دې ایت کښې یې د همدغه لقب یو مصداق را څرګند کړ او د لانجو د هوارولو دپاره یې سمه لاره راوښودله. ترڅو لاره ورکه نه کړو او په نورو تیارو کښې ونه لوېږو.

د مطلب خلاصه

یعنې ای پیغمبره! مسلمانان خو ستا څخه د خپلو مشکلاتو د حل کولو په باره کښې پوښتنه کوي او فتوی درڅخه غواړي ځکه چې تاته روښانه کتاب درنازل شوی دی، د نبوت څخه وراندې تا به څه حادثه کښې فتوی نه شوه ورکولی، او نه درڅخه چا تمه درلوده.

نو اوس چې درڅخه د کلاله په هکله فتوی غواړي نو دوی ته ووایه چې زه نه بلکې الله ﷻ په لاندې ډول فتوی درکوي.

۱_ چې که یو سړی مړ شي او اولاد او پلار ونه لري خو یوه خور ولري، نو همدغې یوې خور ته الله ﷻ د ټول مال نیمايي برخه ټاکلې ده، البته په هغه صورت کښې چې ذکره شوې خور سکه خور او یا میرییزه خور وي.

۲_ همدارنګه د هغې زنانه حکم هم دی چې مړه شي او خور ولري مګر پلار او اولاد ونه لري، خو دا هلې چې ژوندۍ خور یکې یوه وي، او که دوه یا د دوه وو څخه اضافه وې نو دوی لره د ټول مال دوه دریمې (۲/۳) برخې ټاکلې شوې دي.

۳_ او که بالعکس یوه ښځه مړه شوه چې پلار او زوی یې نه درلوده خو سکه ورور او یا میرییز ورور یې درلوده، نو همدغه ورور یې عصبه جوړېږي چې د برخو خاوندانو ته د خپلو برخو د ورکولو څخه وروسته، پاتې مال ټول همده ته پاتې کېږي.

۴_ هو! ذکر شوی حکم په هغه صورت کښې تغیر نه خوري چې د زنانه په ځای یو ورور مړ شي او په مېنه باندې یې سکه ورور او یا مرییز ورور پاتې شي.

۵_ که په ذکر شوو څلور وارو صورتونو کښې ورونه او خویندې ګډوډ پاتې شوي وه نو هلته د الله ﷻ فتوی دا ده چې دوی ټول عصبه جوړېږي، او یوه نارینه ته د دوه وو زنانه وو د برخو په مثل برخه ټاکلی شوې ده. یا په بل عبارت، دوه زنانه په یوه نارینه باندې محاسبه کېږي.

الله ﷻ څکه تاسو ته شرعي احکام بیانوي چې لاره به ورکه کړئ او ګمراه به شئ، البته په هغه صورت کښې چې الله ﷻ تاسو ته یا احکام درنازل نه کړي او یا یې درنازل کړي خو تاسو یې د پښو لاندې کړئ.

او الله ﷻ په هر شي باندې پوه دی، ستاسو کم علمي ورته ښه معلومه ده او په ټولو حالاتو باندې مو علم لري.

توضیحات

۱_ که څه هم مونږ د [النساء:۱۲] ایت شریف لاندې د کلاله په باره کښې څه معلومات لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو، مګر دلته یوازې همدومره اضافه کوو چې په دې مقام کښې الله ﷻ د کلاله د میراث په باره کښې داسې فتوی ورکړه چې د کلاله تعریف ترې هم معلومېږي، یعني کلاله هغه څوک دی چې مړ شي او په مېنه باندې پلار او اولاد پرې نه ږدي، برابره خبره ده چې نارینه وي او که ښځینه، او یا هغه وارثان ځي چې د پلار او زامنو څخه په غیر وي.

سوال جواب

۲_ که څوک وایي چې: د کلاله په تعریف کښې خو ایت شریف یوازې د اولاد په نشتوالي باندې اکتفاء کړې ده، نو تاسو د پلار نشتوالی د کوم ځای څخه واخست؟

مونږ وایو چې: د پلار نشتوالی د نص په مقتضی سره ثابت دی او دا څکه چې دلته خویندو او ورونو ته په میراث کښې برخه ښودلې شوې ده. حال دا چې د پلار په موجودیت کښې خویندې او

ورونه د برخو څخه محروم ګرځي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ فَإِن كَانَ لَهُۥٓ إِخۡوَةٞ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُۚ ﴾ [النساء: ۱۱] يعني: نو که مړي لره (د مور او پلار د موجوديت په صورت کښې) وروڼه وه نو مور لره يې شپږمه ده. يعني نور ټول ميراث د پلار دی او وروڼه يې محروم ګرځي، لکه چې امام مالک رحمه الله همدا خبره اجماعي ګڼلې ده[1]. نو معلومه شوه چې د کلاله په ميراث کښې د پلار عدم موجوديت شرط دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳ـ که څوک وايي چې: کله د کلاله په تعريف کښې د پلار او اولاد عدم موجوديت شرط شو، نو بايد چې خويندې او وروڼه د مړي په لور سره هم ساقط شي لکه څنګه چې د مړي په پلار او زوی سره ساقطيږي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکې د لور د موجوديت په صورت کښې د مړي خور عصبه جوړيږي، لکه څنګه چې د مړي وروڼه عصبه دي.

مونږ وايو چې: د ايت شريف حکم خو دا دی چې د پلار او اولاد د عدم موجوديت په صورت کښې يوه خور نيمايي ترکه اخلي، او د يوې څخه اضافه د ترکې دوه دريمې اخلي، نو که بالفرض مړی لور ولرې نو يوه خور وي او که ډيرې، د فرضيت څخه ساقطيږي.

اما دا بېله خبره ده چې د ترکې څخه په عصوبت سره نيمايي ترکه واخلي، لکه چې د چا څخه يوه لور او يوه خور پاتې شي، او يا د نيمايي څخه څه کمه برخه واخلي، لکه چې د چا څخه يوه لور يوه د زوی لور او يوه خور پاتې شي، نو په دې صورت کښې لور نيمايي اخلي او لمسۍ (د زوی لور) شپږمه اخلي چې ثلثان پوره شي، او متباقي دوه شپږمې (يوه دريمه) خور اخلي مګر په فرضيت سره نه، بلکې په عصوبت سره.

هو! په ذکر شوو صورتونو کښې يې که د لور په عوض د مړي زوی ژوندی وي نو خورګانې ټولې ساقطيږي، يوه وي او که ډيرې، لکه څنګه چې د مړي وروڼه سقوط مومي، او دا خکه چې د زامنو عصوبت د خويندو او ورونو د عصوبت څخه وړاندې دی.

يادونه

۴ـ د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما په نزد د مړي په لور باندې خور يا خورګانې ساقطيږي لکه څنګه چې په پلار باندې سقوط مومي[2]، مګر مونږ په دې مقام کښې د لاندې وجوهو د کبله د جمهورو علماوو نظر ته ترجيح ورکړه:

الف: يوه ورځې د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه چې که د چا څخه يوه لور، يوه د زوی لور (لمسۍ) او يوه خور پاتې شي نو مال يې څنګه وېشل کېږي؟

---

(۱) موطا الامام مالک ص۶۵۷؛ تفسير ابن کثير ج۱ ص۵۹۵

(۲) تفسير روح المعاني ج۶ ص۴۴

نوموړي صحابي ﷺ وویلې چې: زه په دې مسئله کښې داسې فیصله کوم لکه څنګه چې پکښې نبي کریم ﷺ فیصله کړې وه چې: «لِلْابْنَةِ النِّصْفُ وَلِابْنَةِ ابْنِ السُّدُسُ تَكْمِلَةَ الثُّلُثَيْنِ وَمَا بَقِيَ فَلِلْأُخْتِ»[۱] لور ته نیمایې (نصف) دی او لمسۍ ته شپږمه ده چې د لور دوه ثلثه پوره شي، او پاتې د خور دی، یعنې په عصوبت سره.

ب: زید بن ثابت ﷺ هم خورګانې د لورګانو سره عصبه ګرځولې[۲]. که څه هم دا حدیث موقوف دی، مګر حکماً مرفوع ګڼل کېږي چې موضوع عقلي نه ده.

د ښه وضاحت دپاره مونږ د خویندو حالات په لنډه توګه وړاندې کوو.

د اعیاني خویندو حالات

۵ـ اعیاني (سکه) خویندې لاندې پنځه حالته لري:

الف: یوه خور نصف (نیمایې) اخلي.

ب: دوه یا زیاتې دوه دریمې (دوه ثلثه) اخلي.

ج: د اعیاني ورور سره عصبه ګرځي، چې دوه خویندې د یو ورور سره په برخه کښې برابرې دي.

د: د مړي په لور او همدارنګه د مړي په لمسۍ (بنت الابن) سره عصبه ګرځي.

هـ: د مړي په زوی او پلار سره ساقطېږي.

د علاتي خویاندو حالات

۶ـ علاتي (ناسکه) خویندې ټول اوه حالتونه لري چې پنځه حالته يې د اعیاني خویاندو په شان دي او دوه نور حالتونه يې لاندې لوستلی شئ:

و: یوه علاتي خور، که یوه اعیاني خور ورسره ملګري وه، شپږمه برخه اخلي، ترڅو دوه ثلثه پوره شي. په دې باندې د علماوو کرامو اجماع ده[۳].

ز: په دوه اعیاني خویندو باندې دوی ټولې ساقطېږي.

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې: په ایت شریف کښې دوه خویندو ته ثلثین (دوه دریمې) ښودل شوي دي، حال دا چې تاسو د دوه وو څخه اضافه هم د ثلثینو مستحقې وګڼلې؟

مونږ وایو چې: د [النساء:۱۱] ایت لاندې واضحه شوې ده چې په میراث کښې دوه وارثان او د دوه وو څخه اضافه یو حکم لري. مګر الله ﷻ هلته د لورګانو د برخو په بیان کښې د دوه وو څخه د اضافه وو ﴿ فَوْقَ ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ ﴾ په برخو باندې صراحت کړی دی، او دلته يې د خورګانو

---

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۹۹۷

(۲) سنن الدارمي ج۲ ص۲۵۱

(۳) تفسیر المظهري ج۲ ص۲۶۵

په هکله صرف په دوه وو باندې ﴿ فَإِن كَانَتَا ٱثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا ٱلثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ ﴾ تصریح وکړه ترڅو د هرې بوې ولې مسکوت عنه څنده د بلې ولې په منطوق باندې قیاس کړی شي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۸_ که څوک وايي چې: په ذکر شوې عبارت کښې د ﴿ فَإِن كَانَتَا ﴾ جمله په دوه وو باندې دلالت کوي، نو د ﴿ ٱثْنَتَيْنِ ﴾ کلمې په نزول کښې څه حکمت دی؟

موږ وايو چې: د ﴿ ٱثْنَتَيْنِ ﴾ کلمه د دې دپاره نازله شوې ده _والله ﷻ اعلم_ چې په وراثت کښې صرف عدد معتبر دی، او د اوصافو تفاوتورباندې څه اثر نه شي اچولی. د همدې کبله وړه، غټه، روغه، لیونۍ، جاهله، عالمه او نور صفات پکښې هیڅ اعتبار نه لري

د عربیت یو قانون

۹_ د ﴿ أَن تَضِلُّواْ ﴾ په جمله کښې مفسرین کرام لاندې نظرونه لري:

الف: چې حرف جر (ل) او د (لا) توري ورسره مقدر دی. نو تقدیر به "لِئَلّا تَضِلُّوا" کېږي، یعنې د دې دپاره درته الله ﷻ خپل احکام بیانوي چې تاسو بې لارې نه شئ[1].

ب: چې مضاف (كراهية) پکښې مقدر دی. نو تقدیر به داسې کېږي: "كَرَاهِيَةَ أَنْ تَضِلُّوا" یعنې ځکه درته الله ﷻ خپل احکام بیانوي چې ستاسو بې لارې کېدل نه خوښوي[2].

ج: هیڅ تقدیر نشته، او د ﴿ أَن تَضِلُّواْ ﴾ جمله د ﴿ يُبَيِّنُ ٱللَّهُ ﴾ دپاره مفعول واقع شوې ده. یعني الله ﷻ تاسو ته ستاسو بې لارې کېدل بیانوي چې ځانونه ترې وساتئ[3].

مګر په اولو دوارو نظرونو کښې خلاف الاصل (تقدیر) واقع شوی دی، او دریم نظر د یو پلوه متبادر نه دی او د بله پلوه دا معنی ورکوي چې په شریعت کښې د احکامو بیانول قصدي نه دي.

اما په کوم دول باندې چې ذکره شوې جمله موږ ترجمه کړې ده، نه پکښې خلاف الاصل واقع کېږي او نه غیر متبادر دی. هغه دا چې الله ﷻ تاسو ته د دې کبله خپل احکام بیانوي چې تاسو به بې لارې شئ که بالفرض احکام درته بیان نه کړي.

په همدې ځای د "النساء" سورت پښتو ترجمه او تفسیر د الله ﷻ په توفیق ختم شو.

اللَّهُمَّ وَفِّقْنَا لِمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى

۱۳۷۳/۴/۱ هـ ش

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۲۹
(۲) روح المعاني ج۶ ص۴۵
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۱۵۳

المائدة (٥)

سریزه

د دې څخه مخکښې چې د سورت په توضیح باندې پیل وکړو لازمه ګڼو چې لاندې مطالب محترمو لوستونکو ته وړاندې کړو ترڅو د سورت په توضیحاتو کښې ورسره لاس وکړي:

۱ـ د دې سورت (المائدة) نوم د یو سلو دولسم ایت څخه اخستل شوی دی چې د ﴿ مَآيِدَةً ﴾ کلمه پکښې نازله شوې ده.

د سورتونو نومونه د دې دپاره ایښودلی شوي دي چې د مطالبو په ژر موندلو، او هم د قاریانو سره د قرآن کریم په حفظ کښې کومک وکړي، او دغسې نورې ګټې او فائدې هم لري.

په هر تقدیر، د قرآن کریم د سورتونو عناوین د بشري کتابونو د عناوینو په څېر نه دي چې د هر عنوان لاندې مربوط مضامین ذکر کېږي او بس.

۲ـ دا سورت مدني سورت دی چې د هجرت څخه وروسته نازل شوی دی. که څه هم د دې سورت ځینې ایتونه په مکه معظمه کښې نازل شوي دي[۱] لکه چې په راتلونکي درېم ایت کښې به ان شاء الله واضحه شي.

۳ـ د دې سورت اعداد په لاندې ډول دی:

الف: ټول ایتونه یې یو سلو شل (۱۲۰) دي[۲] چې ځینې د حدیبیې د صلحې څخه د بېرته راستنېدلو په وخت او ځینې د مکې د فتحې په موقع او حتی ځینې د حجة الوداع په وخت کښې نازل شوي دي[۳].

ب: د کلماتو شمېر یې دوه زره اته سوه څلور (۲۸۰۴) دی، د حرفونو شمېر یې یوولس زره نهه سوه او دېرش (۱۱۹۳۰) دی[۴].

۴ـ په دې سورت کښې الله ﷻ اتلس (۱۸) داسې فرضي احکام نازل کړي دي چې په بل سورت کښې نشته، چې مونږ یې دلته محض نومونه اخلو او د هر یوه حکم بیان خپل ځای ته تالوو:

۱ـ المُنْخَنِقَة. ۲ـ والموقوذة. ۳ـ والمُتَرَدِّيَة. ۴ـ والنَّطِيحَة. ۵ـ وما أَكَلَ السَّبُعُ. ۶ـ وما ذُبِحَ على النُّصُب. ۷ـ وأنْ تَستَقسِمُوا بالأزلام. ۸ـ وَمَا عَلَّمْتُم مِن الجَوَارِح. ۹ـ وطَعامُ الَّذِين أُوتُوا الكِتابَ حِلٌّ لَكُم. ۱۰ـ إذا قُمتُم إلى الصَّلاة (بیان الوضوء). ۱۱ـ والمُحْصَنَاتُ مِن الَّذِين أُوتُوا الكِتاب. ۱۲ـ والسَّارِق والسَّارِقَةُ فاقطَعُوا أيدِيَهما. ۱۳ـ لا تَقتُلُوا الصَّيدَ وأنتُم حُرُم. ۱۴ـ ما جَعَل الله مِنْ بَحِيرة. ۱۵ـ ولا سائبة. ۱۶ـ ولا وصيلة. ۱۷ـ ولا حام. ۱۸ـ شهادةُ بينِكم إذا حَضَرَ أحدَكم الموت.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص۱۲۹
(۲) تفسير البغوي ج۱ ص۵
(۳) البحر المحيط ج۳ ص۱۵۶
(۴) اللباب في علوم الكتاب ج۷ ص۱۶۰

په دې باندې علاوه، الله ﷻ د دې سورت په [۵۸] ایت کښې د آذان ذکر هم کړی دی چې د قرآن کریم په بل سورت کښې نه دې راغلي(۱).

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د آذان ذکر خو الله ﷻ د [الجمعة: ۹] ایت کښې هم کړی دی نو تاسو څنګه ووېلې چې د آذان ذکر په بل سورت کښې نشته؟

مونږ وایو چې: د آذان څخه زمونږ د لمانځه آذان مطلب دی او په دغه ایت کښې خو د خطبې آذان ذکر دی، نه د لمانځه آذان.

د دې سورت محتویات

۶ـ که څه هم دا سورت په ډېرو مطالبو باندې مشتمل دی خو مونږ دلته فقط د لاندې مطالبو نومونه اخلو:

الف: په عهدونو باندې وفا کول.

ب: د شعائر الله احترام کول.

ج: حلال خاروي او مردار خاروي بیانول.

د: د اهل الکتابو د زنانه وو د نکاح جواز.

هـ: د اوداسه او تیمم بیان.

و: عدل ټینګول.

ز: د اهل الکتابو د منحرفو عقایدو اصلاح.

ح: جهاد ته ترغیب.

ط: د قابیل او هابیل قیصه.

ي: د باغیانو جزا.

یا: د غلو جزا.

یب: د قصاص فرضیت.

یج: د یمین کفاره.

ید: څلور شیطاني کارونه.

یه: د جاهلیت څلور حرام کړی شوي خاروي.

یو: د عیسی ﷺ معجزات؛ او داسې نور.

د سورتونو ارتباط

۷ـ دغه دواړه سورتونه (النساء، المائدة) ډېر کلک ارتباط لري خو لاندې څو ارتباطونه یې د بېلګې په توګه ولولئ:

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۳۰

الف: هلته ټولو عقدونو ته اشاره شوې وه چې ځينې صراحتاً بيان شوي وه لکه نکاح، مهر، عقد المولاة او داسې نور، او په نورو ټولو عقدونو باندې دا ايت شريف ﴿ إِنَّ ٱللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤَدُّوا۟ ٱلْأَمَـٰنَـٰتِ إِلَىٰٓ أَهْلِهَا ﴾ [النساء: ۵۸] مشتمل وه؛ او دلته د ټولو عقدونو د پوره کولو په فرضيت باندې امر کړی شوی دی.

ب: هلته د شرابو د تحريم دپاره تمهيدي بيان وه چې: ﴿ لَا تَقْرَبُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَأَنتُمْ سُكَـٰرَىٰ ﴾ [النساء: ۴۳]، او دلته د شرابو قطعي حکم نازل شوی دی.

ج: هلته د اهل الکتابو (يهودو او نصاراوو) او بالآخره د منافقانو او مشرکانو بيان وه، او دلته هم همدغه موضوعګانې تعقيب شوې دي خو د نصاراوو بيان لږ څه اوږد دی.

د: ذکر شوې دواړه سورتونه د فرعي (عملي) احکامو په بيان باندې مشتمل دي لکه څنګه چې "البقرة" او "آل عمران" په عقيدوي احکامو باندې مشتمل وه.

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَـٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَوْفُوا۟ بِٱلْعُقُودِ ۚ أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَـٰمِ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ غَيْرَ مُحِلِّى ٱلصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ﴿١﴾ ﴾

د الله ﷻ په نامه چې بې اندازې مهربان (او) بې اندازې با رحمه دی.

[۱] ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی! په خپلو ټولو عقدونو باندې وفا وکړئ (خيانت پکښې مه کوئ). تاسو ته د څارويو چارپايان حلال کړی شوي دي مګر هغه چې (وروسته به درباندې ولوستلی شي، چې تاسو په داسې حال کښې چې احرام مو تړلی وي د ښکار نه حلالوونکي ياست. يقيناً الله ﷻ هغه حکم کوي چې اراده يې وشي.

ارتباط

وړاندېنی ايت شريف په دې تمام شوی وه چې الله ﷻ تاسو ته د دې کبله احکام بيانوي چې تاسو به د عدم بيان په صورت کښې ګمراهان شئ: په دې ايت کښې يې د ګمراهيو څخه د بچ کېدلو دېر مهم حکم بيان کړ، چې په عقدونو باندې وفا وکړئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني ای مؤمنانو! د ايمان غوښتنه دا ده چې په خپلو ټولو عقدونو باندې وفا کړئ، په عقد باندې وفا نه کول د ايمان د کمزورۍ لويه نښه ده.

دا هم په ياد ولرئ چې ايمان راوړل د الله ﷻ سره په ټولو احکامو باندې نور څه نه دي فقط د ده ﷻ

په ټولو هدایتونو باندې عهد کول دي. د دې هدایتونو څخه یو دا دی چې تاسو ته بې ژبې ټول څاروي حلال کړی شوي دي مګر هغه چې تاسو ته یې تحریم په راتلونکي درېم ایت کښې واضحه کېږي.

۲_ ای مؤمنانو! د همدغه تحلیل شکریه وکړئ او په ډېر اخلاص سره یې عملي کړئ، که په تاسو باندې د الله ﷻ فضل او مهرباني نه وی نو د څارویو غوښې به یې درباندې داسې حرامې کړې وی لکه څنګه یې چې درباندې د احرام په حالت او یا په حرم شریف کښې ښکار کول او د ساراندیو څارویو غوښې حرامې کړې دي.

الله ﷻ هر څه کولی شي، هر څه د ده ﷻ په اختیار کښې دي، نه ورته څوک څنګه او ولې ویلی شي او نه یې څوک حق لري، هر یو حکم یې د اسرارو او حکمتونو څخه ډک دی، ستاسو علم قاصر دی په ټولو حکمتونو باندې نه شئ پوهېدلی.

توضیحات

۱_ د ﴿أَوْفُوا﴾ کلمه اصلاً د "وفاء" څخه اخستله شوې ده، د وفاء په مقابل کښې غدر (خیانت) استعمالېږي، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې ای مؤمنانو! په ټولو عقدونو باندې وفاء (ساتنه) وکړئ او خیانت پکښې مه کوئ.

عقد څه معنی؟

۲_ د "عُقُود" کلمه د "عَقْد" جمعه ده، عقد په اصل کښې مصدر دی چې د ګنډه (غوټه) کولو معنی ورکوي مګر دلته ترې د یو پلوه پخپله ګنډه (غوټه) مطلب ده، نه ګنده کول، د همدې کبله په عقود سره جمعه شوې ده، که نه نو مصدر خو نه جمعه کېږي او نه مثنی کېږي؛ او د بله پلوه دلته په غیر محسوساتو کښې استعماله شوې ده که څه هم اصل وضعه یې د محسوساتو دپاره ده، لکه چې د دوه پړو څنډې د قوت او وحدت دپاره یو تربله سره تاوې کړی شي او غوټه ترې جوړه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې: په شریعت کښې "عهود" او "عقود" څه فرق لري؟

مونږ وایو چې: په عقودو کښې دا ضرور ده چې دوه طرفه دې ولري لکه بائع او مشتري، یا لکه خاوند او ماندینه.

اما په عهودو کښې دوه طرفه ضرور نه دي بلکې کله-کله په یو طرف باندې هم تمامېږي[۱]، لکه چې سړی په خپل ځان باندې څه شی نذر کړي.

په هر تقدیر، د "عقود" کلمه په دې مقام کښې مفسرینو کرامو په لاندې معناوو سره تفسیر کړې ده[۲]:

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۴۸
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۰

الف. عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې دلته د الله ﷻ هغه احکام مراد دي چې تحليل او تحريم پورې اړه لري چې دا خورئ او دا مه خورئ[1]، لکه چې د ﴿أُحِلَّتْ لَكُم بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ﴾ تعقيب ورباندې دلالت کوي.

ب. دلته د جاهليت عهود مراد دي، يعنې هغه عهدونه چې د شريعت سره منافات ونه لري.

ج. دلته د خلکو خپل منځي عهدونه مطلب دي، لکه نکاح، بيعه او داسې نور.

د. مګر بهتره دا ده چې د "عقود" کلمه هغو ټولو عقدونو ته شامله وګڼله شي په کومو باندې چې په راتلونکي زمانه کښې وفا کول مربوط وي، لکه عقد الأيمان، عقد الشرکة، عقد الاجاره، عقد البيع، عقود التحليل و التحريم: چې په ايمان راوړلو سره هر يو مؤمن په حقيقت کښې د الله ﷻ سره د ټولو احکامو د منلو عهد کوي او يو ځل بيا د عالم الذر عهد تازه کوي.

يادونه

۴_ په اسلام کښې په خپلو عهدونو او عقدونو باندې وفا کول مهم رکن دی، ځکه نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «لَا إِيمَانَ لِمَنْ لَا أَمَانَةَ لَهُ وَلَا دِينَ لِمَنْ لَا عَهْدَ لَهُ»[2] يعنې هغه څوک ايمان نه لري چې هغه امانت نه لري (خيانت کوي)، او هغه چا ته دين نشته چې هغه ته عهد نه وي (په عهد باندې وفا نه کوي).

په هر تقدير، د عقود په مفهوم کښې د راتلونکي زمانې مراعات شته دی[3]، د همدې کبله يوازې د راتلونکي زمانې قسم ته يمين المنعقد وايي او بس. لکه چې د [البقرة:۲۲۵] ايت لاندې يې بيان تېر شوی دی او د [المائدة:۸۹] ايت لاندې راروان دی.

"بهيمة" څه معنی؟

۵_ د "الْبَهِيمَةُ" کلمه د "بَهْمَةٌ" څخه اخستله شوې ده، "بهمة" کلکې ډبرې ته وايي، نو ځکه هغه شي ته چې په محسوساتو کښې يې په حواسو باندې پوهېدل سخت وي او په معقولاتو کښې يې په عقل باندې تميز دروند وي، مبهم وايي.

د همدې کبله څاروي ته "بهيمة" وايي چې په اواز کښې يې ابهام دی، سړی نه پوهېږي چې د څه دپاره رمباړې وهي، مګر په عام عرف کښې د "بَهِيمَةٌ" کلمه هغو څارويو پورې مختصه ګرځولې شوې ده چې د مرغانو او ځيروونکو ځناورو څخه په غير وي[4]، نور نو که په وچه کښې وي او که په لمده کښې وي خو چې څلور پښې ولري[5].

---

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۴۹
(۲) مسند احمد بن حنبل ج۴ ص۳۰۹
(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۲۹۴
(۴) مفردات الراغب ص۶۳
(۵) تفسير الکشاف ج۱ ص۶۰۱

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: په ﴿ بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ﴾ کښې کوم اضافت دی؟

مونږ وايو چې: دلته بياني اضافت دی(۱). نو معنی يې داسې کېږي چې: تاسو ته څلور پښې څاروي حلال کړی شوي دي چې د "انعام" څخه عبارت دی، يعنې مېږه، اوزه، غوا، اوښه: نو په خپلو ځانونو باندې يې مه حراموئ او سائبه، بحيره او نور نومونه ورباندې مه ږدئ.

یادونه

۷ـ زمونږ په خيال که په دې مقام کښې د ﴿ بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ﴾ څخه مطلق څاروي واخستلی شي چې کورنيو څارويو او سارنيو څارويو حتی خنزير ته هم شامل شي نو ډېره په زړه پورې معنی به ورکړي، او دا ځکه چې د ﴿ بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ﴾ څخه د اجمال په توګه ﴿ مَا يُتۡلَىٰ ﴾ ويستلی شوی دی چې په راتلونکي دريم ايت کښې يې اجمال پورته شوی دی. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې "أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنزِيرِ..." تر آخره پورې.

که څه هم وينه څاروی نه دی مګر د څاروي جزء خو دی، نو مبالغةً داسې ګڼله شوې ده لکه چې وينه هم يو څاروی وي او په ﴿ بَهِيمَةُ ٱلۡأَنۡعَٰمِ ﴾ کښې شامل وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وايي چې: همدغه مطلب خو په ﴿ أُحِلَّتۡ لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ ﴾ سره هم ترلاسه کېده نو په دې کښې څه حکمت دی چې بدون د اضافت څخه نازل نه شو لکه چې په بل ځای کښې بدون د اضافت څخه نازل شوی دی، چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأُحِلَّتۡ لَكُمُ ٱلۡأَنۡعَٰمُ ﴾ [الحج: ۳۰] يعنې: او تاسو ته انعام (څلور ډوله څاروي) حلال کړی شوي دي.

مونږ وايو چې: ځينې علماء کرام د همدې اعتراض څخه تېښتېدلي او لاندې غير متبادرو جوابونو ته يې لاس اچولی دی:

الف: دلته د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ څخه جنين مراد دی، په جنين باندې د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ اطلاق ډېر په ځای دی چې هر چا ته مبهم دی او دا ځکه چې په ما في الأرحام باندې يوازې الله ﷻ پوهېږي او بس. يعنې تاسو ته د څارويو د ګېډو بچيان حلال کړی شوي دي(۲)، البته کله چې د هغو مورګانې ذبحه کړئ او مستقلې ذبحې ته ضرورت نشته.

ب: دلته د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ څخه سارانې څاروي مطلب دي او "الأنعام" ته د تشبيه دپاره مضافه شوې ده.

---

(۱) حاشيه الشيخ زاده على تفسير البيضاوي ج۲ ص۸۹

(۲) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۲۵

یعنې تاسو ته هغه څاروي حلال کړی شوي دي چې هغه د کورنیو څارویو غوندې وابنه خوري او د کېډې څخه د میده کولو دپاره وابنه راپورته کوي. یا په بل عبارت: چې شخوند ماتوي لکه هوسی، غرڅه او داسې نور[1].

په همدې جواب باندې د ﴿ غَيْرَ مُحِلِّي ٱلصَّيْدِ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ﴾ جمله دلالت کوي، چې تاسو ته سارانې څاروي حلال کړی شوي دي چې ښکار یې کړئ او غوښه یې وخورئ مګر د احرام په حال کښې به نه ښکار کوئ او نه به یې غوښه حلاله ګڼئ.

موږ ته ذکر شوي دواړه جوابونه د لاندې وجوهو د کبله په زړه پوري ونه برېښېده:

اول: دغه دواړه جوابونه متبادر نه دي او په تفسیر کښې باید حتی الامکان غیر متبادره معنی وانه خستلی شي.

دوهم: مفسرین کرام وايي[2]، لکه چې موږ وړاندې ذکره کړه، چې راتلونکی دریم آیت د مستثنی ﴿ مَا يُتْلَىٰ ﴾ دپاره بیان او تفسیر دی، نو د دې څخه لازمېږي چې د دریم ایت ټول اجناس په ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ کښې شامل وي او په ﴿ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ ﴾ سره ترې ویستلی شوي وي، حال دا چې هرڅوک پوهېږي چې هلته ذکر شوي اجناس نه ټول په جنین کښې داخلېدلی شي او نه ټول په سارانې څاروي کښې شمولیت موندلی شي.

دریم: دلته خو د جاهلیت د زمانې جاهلي دستور د منځه وړل مطلب دي چې خلکو به د بوتانو په نامه باندې د خینو څارویو څخه استفاده په ځانونو باندې حراموله او پوره خرګنده ده چې دغه انحرافي دستور نه په جنین کښې رواج وه او نه په په سارانې څاروي کښې. لکه چې پوره بیان یې د همدې سورت په یو سلو دریم [۱۰۳] ایت کښې راروان دی.

څلورم: علاوه پر دې که بالفرض د ﴿ بَهِيمَةُ ٱلْأَنْعَٰمِ ﴾ څخه سارانې څاروي مطلب وی نو په کار وه چې د ﴿ غَيْرَ مُحِلِّي ٱلصَّيْدِ ﴾ په عوض (غَيْرَ مُحِلِّيهِ) په ضمیر سره نازل شوی وی. ځکه چې دوهم ځل ذکر کول په ضمیر سره کېږي، نه په اسم ظاهر سره.

نو ښه دا ده چې د ذکر شوي اعتراض دپاره لاندې جوابونه وکړی شي:

ج: دلته اضافت د تاکید دپاره دی، لکه چې په "عین الشيء" او "نفس الشيء" کښې اضافت د تاکید معنی ورکوي.

د: څه لرې نه ده چې د ﴿ بَهِيمَةُ ﴾ کلمې په زیادت کښې دې ته اشاره وي چې څاروي خو ستاسو دپاره پیدا کړی شوي دي، دوی خو بهائم دي، خطاب ورته متوجه نه دی، ستاسو غوندې نطق نه شي کولی؛ نو تاسو ته په کار دي چې د الله ﷻ د هدایت سره سمه ترې استفاده وکړئ او په ځانونو باندې یې حرام ونه ګرځوئ.

---

(1) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۱

(2) اضواء البیان ج۲ ص۳. البحر المحیط ج۳ ص۱۵۹

یوه عجیبه قیصه

۹ـ یوه ورځې د فیلسوف (الکندي) ملګرو ده ته وویلې چې لږ څه ولیکه چې مونږ یې د قرآن کریم مقابله وکړی شو. نو نوموړي د همدې مطلب د لاس ته ور وړلو دپاره د مجالسو څخه غائب (ګوښه) شو او خپل ځان ته یې کافي فرصت ورکړ.

مګر د یرې ورځې وروسته د فراغت ځای څخه بهر شو او اقرار یې وکړ چې: "والله ما أقدر علیه ولا یُطیق هذا أحد"[١] په الله ﷻ مې دې سوګند وي چې وسه مې پرې ونه شوه او په دې باندې به د هیچا وسه ونه شي، دا ځکه چې ما قرآن کریم بیرته کړ ګورم چې د المائده سورت په اولني یوه ایت کښې یې دومره مطالب راغونډ کړي دي چې بل څوک به یې په ډېرو جلدونو کښې راغونډ نه کړی شي.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُحِلُّواْ شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ وَلَا ٱلشَّهْرَ ٱلْحَرَامَ وَلَا ٱلْهَدْىَ وَلَا ٱلْقَلَٰٓئِدَ وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ۚ وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَٱصْطَادُواْ ۚ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ أَن تَعْتَدُواْ ۘ وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ ۚ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢﴾﴾

[۲] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو د الله ﷻ (د عزت) نښې مه پرانیزئ (سپکاوی یې مه کوئ) او نه د محترمې میاشتې او نه د قربانۍ د څاروي او نه د قربانیو د غاړګیو او نه بیت الله لره د قصد کوونکو (زیارت کوونکو)، چې دوی د خپل رب ﷻ څخه فضل (حلال مال) غواړي او (هم د ده ﷻ) رضایت (غواړي).

او کله چې تاسو احرام پرانیزئ نو تاسو ښکار وکړئ (درته اجازه ده اما د ذکرو شوو شیانو پرانستل درته په هیڅ حالت کښې جواز نه لري).

او په تاسو باندې دې د یو قوم سره دښمني د دې کبله چې تاسو یې د مسجد الحرام څخه منعه کړي وئ ددې باعثه نه شي چې تجاوز وریاندې وکړئ (او هغوی د مسجد حرام څخه منعه کړئ). او تاسو یو تربله په نیکۍ او پرهېزګارۍ باندې مدد وکړئ. او په ګناه او ظلم باندې یو تربله کومک مه کوئ. او د الله ﷻ څخه ودار شئ. یقیناً الله ﷻ سخت عذاب ورکوونکی دی.

---

(١) المحرر الوجیز ج۵ ص۱۰

ارتباط

په وړاندې ایت شریف کښې الله ﷻ اشاره کړې وه چې د حج د شعائرو احترام وکړئ او د سپکاوي څخه يې ځانونه بېچ وساتئ: په دې ایت کښې د ځينو هغو شعائرو نومونه اخستل شوي دي چې د سپکاوي احتمال يې زيات وه
علاوه پر دې هلته محرم سړي ته ښکار کول حرام ښودلی شوی وه او دلته د همدغه تحريم انتهاء بيانه شوې ده چې بايد تر احرام پرانستلو پورې وي.

د مطلب خلاصه

يعنې اى مؤمنانو! په تاسو باندې بوازې د احرام په حالت کښې د ښکار کول نه دي حرام کړی شوي بلکې په تاسو باندې د ټولو شعائر الله احترام واجب دی چې سپکاوی به يې نه کوئ او په درنه سترګه به ورته ګورئ نو د همدغه هدايت په مطابق بايد لاندې لارښوونې په نظر کښې ونيسئ:

۱ـ د څلورو معززو مياشتو څخه د يوې مياشتې هم بې احترامي مه کوئ چې يا پکښې په چا باندې تعرض وکړئ او يا پکښې ويني توبې کړئ، البته که بل څوک درباندې تعرض وکړي او تاسو خپلې دفاع ته مجبور شئ نو هغه بېله خبره ده.
څلور محترمې مياشتې دا دي ذو القعده، ذو الحجه، محرم، رجب.

۲ـ همدارنګه د هغو هداياوو احترام هم وکړئ چې خلکو د بيت الله ﷻ شريف د درناوي دپاره مکې معظمې ته روانې کړې وي، برابره خبره ده چې اوښان وي او که غوايان او يا ګډې او اوزې: د تللو مخه يې مه نيسئ او لار يې مه بندوئ

۳ـ خصوصاً د هغو څارويو چې د بيت الله شريف د احترام دپاره ښول کېږي، د غاړکيو احترام هم وکړئ چې د نښې دپاره يې ورته په غاړو کښې راځړولې وي ترڅو د لرې څخه وپېژاندلی شي چې دا عادي څاروي نه دي بلکې د حرم شريف هدايا او قرباني دي. يعنې د هداياوو دومره زيات احترام وکړئ حتی چې په غاړکيو باندې يې هم غرض مه کوئ چې يا يې د غاړې څخه پرانېزئ او يا ترې څه برخه رابېږې کړئ.

۴ـ د بيت الله زيارت کوونکي مه ازاروئ او بې حرمتي يې مه کوئ چې دوی د يو پلوه د خپل رب فضل غواړي (د حلال مال تجارت کوي)، او د بله پلوه د الله ﷻ رضامندي غواړي. يا حقيقتاً دوی په همدې هڅه کښې دي. که زيارت کوونکي مسلمانان وي: او يا په خپل خيال کښې د الله ﷻ د رضاء په حاصلولو کښې تاند وهي، که بالفرض هغوی کافران وي
په هر تقدير تاسو ته مناسبه نه ده چې د دوی په لار کښې خنډ واقع شئ او يا يې سپکاوی وکړئ.

۵ـ ذکر شوي شعائر الله د ښکار کولو په شان نه دي چې صرف په احرام يا حرم شريف کښې په تاسو باندې محترم ګرځولی شوي دي، تاسو ته په کار دي چې هم د احرام او هم د بې احرامی په حالت کښې او بالآخره هم په حرم شريف او هم په غير د حرم شريف څخه د هغو احترام وکړئ.

۶_ حتی تاسو د شعائر الله احترام په هغه وخت کښې هم وکړئ چې تاسو د خپلو دښمنانو سره مخامخ شئ، هغه دښمنان چې ستاسو دښمنې ورسره بالکل څرګنده وي او د دښمنۍ په هم په هغوی باندې داسې پرېوتلې وي چې څه وخت یې تاسو د حرم شریف څخه منعه کړي یاست او ستاسو د عمرې مخه یې نیولې وي.

نو په دغه وخت کښې هم تاسو د شعائر الله سپکاوی مه کوئ، انتقام ترې مه اخلئ او د شرعي حد څخه تجاوز مه کوئ. د شعائر الله سپکاوی د شرعي حد څخه تجاوز دی.

۷_ ای مؤمنانو! برسېره پر دې چې د شعائر الله په احترام باندې مکلف یاست، په دې باندې هم مکلف یاست چې د بیت الله زیارت کوونکو سره کومک وکړئ او که په لار کښې یې څه حنډ واقع شوی وي د هغه په لرې کولو کښې ورسره مرسته وکړئ. او دا څکه چې ستاسو دائمي وظیفه دا ده چې په نیکۍ او دینداری کښې د هر چا ملاتړ شئ.

۸_ بالفرض که د مو د وسې ونه شي چې په نیکۍ او دینداری کښې تعاون وکړئ، نو لږ تر لږه دومره خو وکړئ چې په ګناه او تجاوز کښې تعاون مه کوئ، نو که د ذکر شوو شعائر الله په توهین کښې بل څوک تاند وهي، تاسو ورسره په توهین کښې همکاري مه کوئ بلکې د توهین څخه یې لاس ونیسئ او سپکاوي ته یې مه پرېږدئ.

۹_ د الله ﷻ په ټولو هدایتونو کښې صرف د همده ﷻ څخه وډار شئ، که د بل چا زور درباندې بر نه وي نو الله ﷻ خو په هر چا باندې زورور دی او عذاب یې ډېر سخت او کلک دی چې هیڅوک ترې نه شي تښتېدلی.

توضیحات

۱_ د ﴿لَا تُحِلُّوا﴾ جمله اصلاً د "حَلّ" څخه اخستله شوې ده، "حل" د ګنډې (غوټې) پرانستلو ته وايي چې په مقابل کښې یې ګنډه کول (عقد) استعمالېږي. الله ﷻ د موسی علیه السلام د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿وَٱحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِى﴾ [طه: ۲۷] او د ژبې څخه مې غوټه پرانېزې (چې په خبرو کښې نه نښلي).

په دې مقام کښې د شعائر الله پرانستل د سپکاوي او بې احترامۍ څخه عبارت دي. یعنې ای مؤمنانو! د شعائر الله ﷻ بې احترامي او سپکاوی مه کوئ، چې احترام یې د پښو لاندې کړئ.

۲_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿شَعَٰٓئِرَ ٱللَّهِ﴾ د کلمې اوه ډوله تفسیرونه کړي دي[1]، مګر مونږ ته همغه تفسیر ښه ښکاري کوم مو چې د [البقرة:۱۵۸] لاندې ذکر کړی دی؛ چې د اسلام تعبدي احکام عموماً او د حج او عمرې احکام خصوصاً د شعائر الله په نامه یادېږي.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۲

یادونه

۳ـ مونږ د [البقرة: ۱۹۴] ایت لاندې د الله ﷻ په توفیق د محترمو میاشتو ښه بیان لیکلی دی او هم مو د [البقرة: ۲۱۷] ایت په توضیحاتو کښې دا واضحه کړې ده چې د محترمو میاشتو احترام باقي دی او که نسخه شوی دی؟ بیا لیکلو ته یې حاجت نه ګورو، هیله ده چې لوستونکي هلته یو ځل مراجعه وکړي.

قلائد څه معنی؟

۴ـ د ﴿ٱلْقَلَٰٓئِدَ﴾ کلمه د "قِلادَة" جمعه ده، "قلادة" غاړکی ته وایي چې د مزو او یا د بل شي څخه جوړه کړی شوې وي او په غاړه کښې اچولی شوې وي[1].

سوال جواب

۵ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې خو د ﴿ٱلْقَلَٰٓئِدَ﴾ د کلمې څخه د کنایې په توګه غاړکی لرونکې هدایا مطلب دي، یعنې د کعبې شریفې د هدایاوو د غاړکیو بې احترامي مه کوئ، پاتې خو پخپله هدایا. نو پوښتنه دا ده چې هدایا خو یو ځل مطلقًا ذکرې دې: ﴿وَلَا ٱلْهَدْيَ﴾، چې بې غاړکیو والا وو ته هم شاملیږي، نو په دوهم ذکر کښې یې څه حکمت دی؟

مونږ وایو چې: په هغه وخت کښې غاړکیو لاندې ډولونه درلوده[2].

الف: هغه غاړکی چې د کعبې شریفې هدایاوو (قربانیو) ته به وریه غاړه کولی شوې ترڅو خلک پوه شي چې دغه څاروي د هدیې په توګه روان کړی شوي دي.

ب: ځینو خلکو به د کېړو مېړو څخه داسې غاړکی جوړوله چې د هغه وخت خلکو به پیژانده او په خپلو غاړو کښې به یې اچوله ترڅو خلک پوه شي چې دوی کعبې شریفې ته روان دي.

ج: په ځینو وختونو کښې به د هدایاوو څخه په غیر نورو څارویو ته همدغسې غاړکی وریه غاړه کولی شوې ترڅو څرګنده شي چې دا د کعبې شریفې کاروان دی.

د: د غاړکیو دود او دستور د کعبې شریفې څخه د بېرته راستنېدلو په وخت کښې هم رواج وه ترڅو داړه ماران پوه شي چې دا کاروان د کعبې شریفې څخه راستون شوی دی.

البته دغسې نښو او علانمو ته په هغه وخت کښې د هر ضرورت وه چې د محترمو میاشتو څخه په غیر په نورو میاشتو کښې به سفر صورت ونیوه.

لنډه دا چې الله ﷻ د ﴿ٱلْقَلَٰٓئِدَ﴾ کلمه ددې دپاره نازله کړه ترڅو ذکر شوي ټول صورتونه پکښې شامل شي او د یوه صورت هم بې احترامي ونه کړی شي.

---

(۱) مفردات الراغب ص۴۲۷
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۳۳؛ تفسیر الطبري ج۴ ص۵۵

"آمين البيت الحرام" څه معنی؟

۶ـ د ﴿ ءَآمِّينَ ﴾ کلمه د "ام" څخه اخستله شوې ده او "ام" قصد ته وايي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: تاسو د هغو خلکو سپکاوی مه کوئ چې هغوی بيت الله شريف ته د ورتللو قصد کړی وي او هلته د حج يا عمرې دپاره ورروان يا راروان وي[١].

پاتې شوه دا خبره چې دلته د قصد کوونکو (زيارت کوونکو) څخه څوک مطلب دي، نو په دې کښې علماء کرامو په لاندې ډول سره توجيهات کړي دي:

الف: ځينې وايي چې دلته مسلمانان زيارت کوونکي مراد دي ځکه چې الله ﷻ د دوی په صفاتو کښې فرمايي: ﴿ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَٰنًا ﴾ يعنې: دوی د الله ﷻ فضل (حلال مال) او د ده ﷻ رضايت غواړي؛ حال دا چې د الله ﷻ رضايت خو کافران مشرکان نه غواړي که نه نو ايمان به يې راوړی وی[٢].

په دې توجيه کښې ترې بايد هغه مسلمانان (مؤمنان) مراد کړی شي کوم چې د حديبيې د سولې په وخت کښې مشرکان وه او د صحابه وو کرامو ﷺ د عمرې کولو په وړاندې خنډ واقع شوي او بيا وروسته په ايمان باندې مشرف شوي وه.

که بالفرض دغه جديد الايمان مسلمانان اراده نه کړی شي نو ذکره شوې توجيه به د ﴿ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ﴾ د کلماتو سره مناقضه واقع شي. چې دغه کار خو مسلمانانو نه وه کړی بلکې مشرکانو کړی وه.

ب: ځينې وايي چې دلته مشرکان زيارت کوونکي مراد دي، او مشرکان هم په خپل گومان سره د الله ﷻ د رضايت په حاصلولو کښې تاند وهي، اگر که لاره يې خطا کړې ده[٣].

د دې توجيه مطلب دا دی چې تاسو مشرکان زيارت کوونکي د انتقام اخستلو په بنياد د زيارت کولو څخه مه منع کوئ چې په حديبيه کښې يې تاسو د زيارت کولو څخه منعه کړي وئ.

که بالفرض دغه تاويل ورسره ضميمه نه کړی شي نو ذکره شوې توجيه صحت نه شي موندلی. او دا ځکه چې الله ﷻ د مشرکانو په هکله فرمايلي دي چې: ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُواْ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ﴾ [التوبة: ٢٨] يعنې: ای هغو کسانو چې ايمان مو راوړی دی! يقيناً مشرکان پليتان دي نو د خپل دغه سږني کال څخه وروسته دې المسجد الحرام ته نه نژدې کېږي (تاسو يې مه پرېږدئ چې ورنژدې شي، مخه يې ونيسئ)؛ نو په دې مقام کښې به د مشرکانو د زيارت مخه نيول د انتقام اخستلو په موخه ممنوع گرځول شوي وي، نه د دې کبله چې هغوی پليتان دي. نو د دواړو ايتونو مطالب سره منافات نه لري.

---

(١) مفردات الراغب ص ٣٠
(٢) تفسير ابي السعود ج٣ ص۴
(٣) تفسير المراغي ج۶ ص۴۵

ج: څینې وایي چې دلته خاص کافر (شُرَیح) او د ده ملګري مطلب دي چې د دوی مخه مه بندوئ. د "شُرَیح" قیصه داسې وه چې:

یوه ورځې نوموړی نبي کریم ﷺ ته ددې دپاره ورغی چې ایمان راوړي، د څه جروبحث څخه وروسته یې د ایمان راوړل د خپلو ملګرو د مشورې پورې تړال کړه او د مدینې منورې څخه یې حرکت وکړ، خو په لاره کښې یې د صحابه وو کرامو څه مالونه لوټ کړه او د خانه سره یې بوتلل، صحابه وو کرامو ﷺ وریسې پلټنه وکړه خو لاس ته ورنغی.

بل کال چې نبي کریم ﷺ د عُمرې قضایې راوړه نو نوموړي شُرَیح هم د کعبې شریفې د زیارت په نیت وروان شوی وه چې ښه ډېر تجارتي مالونه ورسره وه او ښه ګڼ شمېر ملګري یې هم درلوده. کله چې د صحابه وو کرامو د نظر لاندې راغی نو قصد یې وکړ ترڅو د دوی مخه ونیسي؛ او اقلاً خپل مالونه خو ترې بېرته واخلي، مګر نبي کریم ﷺ اجازه ورنه کړه او ذکر شوی ایت شریف نازل شو[1].

نو په دې تفسیر سره به ـ والله أعلم ـ د مخې د نیولو وجه ﴿أَن صَدُّوكُمْ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ﴾ د مثال په توګه ذکره شوې وی. یعنې د زیارت کوونکو مخه مه بندوئ که څه هم یا یې په یو وخت کښې ستاسو مخه بنده کړې وي، یا یې ستاسو مالونه لوټ کړي وي او بالآخره یا یې په بل ډول سره زورولي یاست، مګر د الله ﷻ هدایت ته سترګې په لار اوسئ؛ چې هر ډول هدایت یې درته وکړ په هماغه باندې تګ وکړئ.

تبصره

۷ـ مونږ ته دا بهتره ښکاري چې په ﴿ءَآمِّينَ ٱلْبَيْتَ ٱلْحَرَامَ﴾ کښې مطلق زیارت کوونکي مراد شي، برابره خبره ده چې مشرکان وي او که مسلمانان؛ ځکه چې د تخصیص دپاره هیڅ وجه په نظر رانغله.

یادونه

۸ـ په لاندې درېوو شیانو کښې الله ﷻ د ښکو کار سړي او بد کار سړي فرق نه دی کړی او د دواړو په باره کښې یې په عمل باندې امر کړی دی:

الف: باید په امانت کښې د هیچا سره خیانت ونه کړی شي. نبي کریم ﷺ فرمایلي دي چې: «أَدِّ الْأَمَانَةَ إِلَى مَنِ ائْتَمَنَكَ وَلَا تَخُنْ مَنْ خَانَكَ»[2] یعنې: هغه چا ته خپل امانت ورکړه چې تاته یې امانت ایښی وي او د هغه چا سره خیانت مه کوه چې ستا سره یې خیانت کړی وي.

ب: باید د هر چا سره سړی په عقد (عهد) باندې ودرېږي. لکه د دې سورت په لومړني ایت کښې چې په وفا بالعقود باندې امر شوی دی.

ج: په تقوی او ښکو کارونو کښې تعاون کول او د ګناه او تجاوزي کارونو مخه نیول او یا اقلاً عدم تعاون کول. لکه چې همدا ایت چې، اوس د بحث لاندې دی، ورباندې دلالت کوي.

---

(۱) تفسیر البغوي ج۲ ص۶؛ تفسیر القرطبي ج۶ ص۴۳

(۲) سنن ابي داؤد ج۲ ص۱۴۲

﴿ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ
وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ
وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا
تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ
الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (٣) ﴾

[۳] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې مرداره حرامه کړی شوې ده، او وینه هم، او د خنزیر غوښه هم، او هغه څاروی هم چې (د ذبحې په وخت کښې) وریاندې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر (د بل چا یا بل شي) د نامه اواز پورته کړی شوی وي، او زندۍ شوی څاروی هم، او موقوذه (چې په داسې شي باندې وژلی شوی وي چې وینه بهوونکی نه وي) هم، او ښکته غورزولی شوی هم، او په ښکرو باندې وژلی شوی هم، او هغه څاروی هم چې درنده (ترې) څه خوړلي وي مګر هغه چې تاسو (په مشروعه طریقه باندې) ذبحه کړی وي، او هغه څاروی هم چې په بوتانو باندې ذبحه کړی شوی وي، او دا خبره هم چې د خپلو برخو پېژندل په غشو باندې وکړئ.

دغه (ذکر شوي) ټول شیان فسق دي (د الله ﷻ د اطاعت څخه وتل دي خانونه ترې بچ وساتئ).

نن ورخ هغه کسان چې کافر شوي دي ستاسو د دین څخه مایوسه (نااُمیده) شوي دي (چې د منځه به یې یوسي)، نو د دوی څخه مه دارېږئ او زما څخه ودار شئ.

نن ورځ مې ستاسو دپاره دین کامل (پوره) کړ او خپل نعمت مې دریاندې تمام کړ، او اسلام مې ستاسو دپاره د دین په حیث غوره کړ.

نو هغه څوک چې د لوږې په حالت کښې مضطر (مجبور) شي په داسې حال چې ګناه ته میلان کوونکی نه وي، نو (په هغه باندې د ذکرو شوو محرماتو په خوراک سره نیونه نشته، ځکه چې الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ په عقدونو باندې د وفا کولو څخه وروسته مونږ ته په یوې استثناء سره د څارویو د تحلیل خبر رانازل کړ او هم یې د احرام په حالت کښې د ښکار کولو څخه منعه کړو او د احرام په مناسبت باندې یې د حرم شریف مربوطه څه نور حکمونه راته واضحه کړه.

نو په دې ایت کښې یې د ذکرې شوې مجملې استثناء تفصیل رانازل کړی دی، چې خلاصه یې لاندې لوستلی شئ:

د مطلب خلاصه

۱_ یعنې ای مؤمنانو! اوس د دې خبرې وخت رارسېدلی دی چې په تاسو باندې د ﴿ إِلَّا مَا يُتْلَىٰ ﴾ تفصیل درنازل کړو، هغه دا چې:

الف: په تاسو باندې مرداره (چې بدون د ذبحې څخه کوم څاروی مړ شي) حرامه کړی شوې ده.

ب: همدارنګه د رګونو وینه هم درباندې حرامه ده چې بهېدونکې وي او د مسفوحې وینې په نامه یادېږي.

ج: د خنزیر غوښه او هم د ده وازده او اجزاء درباندې حرام دي.

د: هغه څاروي هم درته حلال نه دی چې د ذبحې په وخت کښې پرې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا نوم یاد شوی وي، لکه بوت او یا بل شی.

ه: د هغه څاروي غوښه هم حرامه ده کوم چې په زندۍ سره وژل شوی وي، چې یا د ښکاري په لومه کښې مړ او یا یې مری، خپه کړی شي.

و: د هغه څاروي غوښه هم حلاله نه ده چې په وهلو سره وژل شوی وي او یا پر داسې آلې ښکار کړی شي چې زخمي کول نه کوي، لکه پوېک او داسې نور.

ز: د کمره یا لوړ خای څخه په رالوېدلو سره وژل شوی څاروی هم درباندې حرام دی.

ح: د ښکرورو څارویو په جنګ کښې چې کوم یو مړ شي هم غوښه یې حرامېږي.

ط: کوم یو څاروی چې د لیوه یا بل درنده په داړلو سره مړ شي هم غوښه یې حلاله نه ده. ذکر شوي وروستني پنځه ډوله حرام کړی شوي څاروي په یوه شرط سره حلالېږي چې د مړه کېدلو څخه وړاندې تاسو هغه ذبحه کړئ او د الله ﷻ نومورباندې واخلئ؛ نو په دغه صورت کښې د کمره څخه لوېدل او یا نور قاتله کارونه حراموونکي نه ګڼل کېږي.

ي: د هغه څاروي غوښه هم حرامه ده چې په نصبو باندې ذبحه کړی شوی وي، که څه هم د الله ﷻ نومورباندې واخستلی شي؛ نصب هغه نېغې نېغې ډبرې دي چې مشرکانو ورته د بوتانو په نظر کتل او د کعبې شریفې په شاوخوا کښې ودرولې شوې وې.

یا: او دا خبره هم جائزه نه ده چې د ذبحه کړی شوي څاروي غوښه د قمار بازانو په غشو باندې ووېشئ، او یا د فالګرو په غشو باندې فال ونیسئ او یا پرې فیصلې وکړئ.

۲_ ذکر شوي ټول حرام کړی شوي څاروي د فسق څخه په غیر بل شی نه دی او الله ﷻ غواړي چې تاسو د فاسق کېدلو د نامه څخه په ښنګ وساتي.

که څه هم د ذکر شوو څارویو د غوښې خوراک په مشرکانو کښې رواج دی او کله چې تاسو ورته د هغو د تحریم حکم بیان کړئ نو ډېره سخته ته به ورباندې تمامه شي او کینه او عداوت به یې درسره څو چنده اضافه شي، مګر باید چې تاسو پرې هیڅ فکرمند نه شئ؛ ځکه چې نن ورځ تاسو په

هغوی باندې برلاسي یاست او د هغوی زور مات شوی دی. هغوی د دې خبرې څخه ناامیده دي چې ستاسو دین به د منځه یوسي او بیا به بوت پرستي رواج شي او د مردارو په خوراک به پیل وکړي شي.

نو تاسو ته په کار دي چې صرف زما څخه وډار شئ او د هغوی څخه ونه ډار شئ او په جرئت سره زما د احکامو دعوت جاري وساتئ او پخپله یې پرې هم عمل وکړئ.

۳ـ نن ورځ مو ستاسو دپاره دین کامل کړی دی؛ چې د قیامت د ورځې پورې د ټولو حوادثو او مسائلو فیصلې او قوانین مو پکښې ځای په ځای کړي دي او هم مو د نبي کريم ﷺ په مبارکه خوله درته بیان کړي دي (تاسو نن ورځ نه د شرقیانو قانون ته اړ یاست او نه د غربیانو قانون ته، بلکې دوی به ستاسو څخه په غیر مستقیمه توګه استفاده کوي او خوله به پرې پټوي).

نو د همدې کبله مونږ په تاسو باندې نن ورځ خپل نعمت تمام کړ او څه چې تاسو ورته ضرورت درلوده هغه مو درنازل کړه، البته چې دا دنیاوي نعمتونه دي، اما اخروي نعمتونه به په جنتونو کښې درباندې په کامله توګه درپېرزو کړو چې هلته د رسېدلو لاره یې همدا یکې یوه ده چې اسلام دی، زه ستاسو څخه فقط په همدې لارې باندې راضي کېږم او بس.

۴ـ ای مؤمنانو! دا خبره درسره په ذکرو شوو محرماتو کښې په یاد ولرئ چې ستاسو ناچارۍ او مجبوریت مو پکښې د نظره نه دی غورزولی، نو هرڅوک چې د لوږې د کبله مجبور شي چې د ذکرو شوو محرماتو څارویو څخه په کوم یوه باندې خپل مجبوریت لرې کړي، څه باک یې نشته، په دې شرط چې تاسو د ګناه طرف ته میلان نه وی کړی چې یا یې د مجبوریت څخه په غیر وخورئ او یا د مجبوریت د پورته کولو څخه اضافه استفاده وکړئ.

هو! که تاسو د ذکر شوي شرط په اندازه کښې خطا شئ چې خپل مجبوریت پوره تشخیص نه کړی شئ او یا په اندازه کښې سهوه شئ چې کومه یوه لمړۍ د مجبوریت څخه اضافه وخورئ نو په دې باندې مو هم الله ﷻ نه نیسي او دا ځکه چې الله ﷻ هم بښونکی دی، د دغه تجاوز څخه به درتېر شي، او مهربان دی چې د ضرورت په وخت کښې یې تاسو ته محرمات څاروي هم حلال ګرځولي دي.

توضیحات

۱ـ د [البقرة:۱۷۳] ایت لاندې د ذکرو شوو محرماتو څخه د لومړنیو څلورو (مردارې، وینې، د خنزیر د غوښې، د هغې مذبوحې چې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا په نامه ذبحه شوې وي) په بازه کښې پوره بیان تېر شوی دی، بیا لیکلو ته یې اړتیا نه ګورو.

د څو لغاتو معناوې

۲ـ د لاندې څو لغاتو معناوې ولولئ:

الف: ﴿ٱلْمُنْخَنِقَةُ﴾ هغه څاروي یا ساکښ ته ویل کېږي چې په ساېندۍ سره ووژل شي، برابره

خبره ده چې دا کار قصدي وي لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روایت دی چې د جاهلیت په زمانه کښې دا هم رواج وه چې څاروي به يې ساېندي کول او بیا به یې خوارہ[1]. ترڅو ـ د هغوی په نزد ـ د څاروي عمده برخه یعنې وینه ضائع نشي؛ او یا ذکر شوې ساېندي په طبعي توګه منځ ته راشي لکه چې د کوم یو ښکاري په دام کښې ساکښ د مرۍ څخه ونښلي او مړ شي.

ب: ﴿الْمَوْقُوذَةُ﴾ دا د هغه څاروي يا ساکښ نوم دی چې په داسې آله باندې ووژل شي چې زخمي کوونکي (وینه بهوونکې) نه وي لکه پوپک، لکړه، ډبره، د تبره څټ، څټک او داسې نور.

د قتاده رحمه الله څخه روایت دی چې د جاهلیت په زمانه کښې د موقوذې خوراک هم رواج وه چې څاروي به يې مثلاً په کوتک باندې وژل او بیا به یې خوړل[2].

"مَوْقُوذَة" په یوه حدیث کښې ډېره ښه تفسیره شوې ده چې یوه ورځې عدي بن حاتم رضي الله عنه د نبي کریم ﷺ څخه د معراض[3] په باره کښې پوښتنه وکړه چې په معراض باندې ښکار شوی ساکښ حلال دی او که څنګه؟ نو نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «إِذَا أَصَابَ بِحَدِّهِ فَكُلْ وَإِذَا أَصَابَ بِعَرْضِهِ فَقَتَلَ فَلَا تَأْكُلْ فَإِنَّهُ وَقِيذٌ»[4] یعنې: په کوم وخت کښې چې معراض په خپلو تېرو باندې ساکښ ته ور ورسېده نو هغه خوره، او په کوم وخت کښې چې په خپلو پلنو باندې وروړسېده او ویې واژه نو هغه مه خوره ځکه چې یقیناً دا وقیذ دی. یعنې په "الْمَوْقُوذَةُ" کښې شامل دی.

ج: ﴿الْمُتَرَدِّيَةُ﴾ هغه څاروي یا ساکښ ته ویل کېږي چې د لوړ ځای څخه ژور ځای ته یا وغورزېږي او یا وروغورزولی شي لکه چې د کمره د سر څخه ښکته خطا شي او یا په څا کښې ولوېږي او مړ شي، د جاهلیت په زمانه کښې به دغه ډول څاروي هم خوړل کېده.

د: ﴿النَّطِيحَةُ﴾ هغه څاروي ته وایي چې د بل ښکرور څاروي په ډغرو باندې مړ شي، برابره خبره ده چې پخپله بې ښکرو وي او یا ښکرور وي؛ خو په جنګ کښې ووژلی شي.

هـ: د ﴿مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ جمله اصلاً د "ذ، ک، و" یعنې د "ذکاة" څخه اخستله شوې ده، "ذکاة" د اور بلېدلو او رڼا کولو ته وایي[5]. ذکاوت (د فکر تیزي) هم د همدغې مادې څخه ده، خلک وایي چې د فلاني په خوله کښې اور دی یعنې مشکل مسائل ډېر ژر حل کوي.

هو! کله چې ذکر شوي اصلي حروف (ذ، ک، و) د تفعیل د باب لاندې راشي نو بیا ترې د حرارت د منځه وړل او د اور مړ کول مرادېږي.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۳۴
(۲) المحرر الوجیز ج۵ ص۲۲
(۳) معراض هغه غشي ته وایي چې دوه تېرې (تېرې) څوکې لري، او منځ یې پېړ وي، مګر په تېرو باندې نه ویشتل کېږي بلکې په پلنو باندې ویشتل کېږي
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۲۷۶
(۵) مفردات الراغب ص۱۸۳

د څارويو (ساکښو) ذبحه کولو ته ځکه تذکيه وايي چې غريزي (طبعي) حرارت پرې د منځه ځي او ذبحه کړی شوي څاروی يخ يخ مړ پريوزي.

نو دلته يې د معنى حاصل داسې کېږي چې: څاروي او ساکښان تاسو ته يوازې په تذکيه (ذبحه) باندې حلال جوړېږي چې د الله ﷻ نوم ورباندې ياد کړئ.

شرعي تذکيه (ذبحه)

۳_ په شرعي تذکيه (ذبحه) کښې لاندې شرطونه ضرور دي:

الف: ذبحه بايد د ستوني څخه لاندې او د سينې څخه په ورپورته خای کښې واقع شي.

ب: بايد په وينې بهونکې آلې سره وي، مثلاً په نوکانو باندې نه حلالېږي.

ج: بايد ذبحه کوونکی يا مسلمان وي او يا اهل الکتاب.

د: بايد د الله ﷻ نوم ورباندې ياد کړی شي.

که څوک د زيات تفصيل شوق لري نو اوږدو کتابونو ته د رجوع وکړي[1].

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ذکر شوي محرمات څاروي ﴿ٱلْمُنْخَنِقَةُ وَٱلْمَوْقُوذَةُ﴾ او داسې نور ټول په ﴿ٱلْمَيْتَةُ﴾ کښې شامل دي، نو په جدا- جدا ذکر کولو کښې يې څه حکمت دی؟

مونږ وايو: ځرنګه چې د جاهليت په زمانه کښې "الْمَيْتَة" صرف هغې مردارې ته ويل کېده چې هغه به په کوم مرض باندې مړه شوې وه او بس، او ذکر شوي محرمات څاروي ټول حلال ګڼل کېده[2]، نو ځکه الله ﷻ ورباندې صراحت وکړ ترڅو د جاهليت رواج د منځه لاړ شي.

نصب څه معنى؟

۵_ د ﴿ٱلنُّصُبِ﴾ کلمه مفرده ده او جمعه يې "انصاب" راځي. او ځينې وايي چې جمعه ده او مفرد يې "نصاب" دی، لکه "کتب" او "کتاب"[3].

په هر تقدير، "نُصُب" د هغو ډبرو څخه عبارت دی چې شمېر يې درې سوو او شپېتو ته رسېده او د جاهليت په زمانه کښې د کعبې شريفې په شاوخوا کښې ودرولی شوې وې، په دغو ډبرو باندې به جاهلانو خپل څاروي ذبحه کول چې ترڅو به ذکرې شوې ډبرې په وينو باندې ککړې شوې. او بيا به يې د همدغو څارويو غوښې ورباندې اېښودې چې فقيران يې ترې واخلي. دوی دغه کار د الله ﷻ په نزد باندې د تقرب او نژدېکت ذريعه ګڼله او د خپلو بوتانو دپاره يې تعظيم ګاڼه[4].

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۰۶

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۴۹؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۲۳؛ البحر المحيط ج۴ ص۱۷۲

(۳) تفسير الکشاف ج۱ ص۶۰۳

(۴) المحرر الوجيز ج۵ ص۲۵

د "وثن"، "نصب" او "صنم" فرقونه

۶ـ اوثان او انصاب (وثن او نصب) سره څه فرق نه لري، دواړه هغه شي ته ویل کېږي چې د عبادت دپاره نبغ درولی شوی وي، خو دا پکښې شرط ده چې په خپل اصلي خلقت باندې پاتې وي لکه ډبرې او یا نور شیان چې په مصنوعي توګه وربانديې نقش او سنګار نه وي کړی شوی.

او صنم یا اصنام هغو مجسمو ته وایي چې انسانانو په نقش او ډول اوسنګار باندې جوړ کړی وي، برابره خبره ده چې د هر جنس څخه وي، لکه سره زر، سپین زر، ډبرې، ختې او داسې نور[1].

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په بوتانو باندې ذبحه کول خو په ﴿ وَمَآ أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ ﴾ کښې شامل دي نو په جدا نزول کښې يې څه حکمت دی؟

مونږ وايو چې: دلته هغه څاروی مطلب دی چې د الله ﷻ نوم وربانديې اخستلی شوی وي[2] مګر په داسې مقام کښې ذبحه کړی شي چې هلته د بوتانو تعظیم رواج وي. لکه چې لاندې حدیث شریف يې ښه پوره تفسیروي:

ثابت بن الضحاک ؓ وايي چې یوه سړي په ځان باندې نذر کړی وه چې په "بوانه" نومې ځای کښې یوه اوښه نحر (حلاله) کړي، نو د نبي کریم ﷺ څخه يې په دې باره کښې پوښتنه وکړه، نبي کریم ﷺ د جواب څخه وړاندې لاندې دوه پوښتنې وکړې:

الف: «هَلْ كَانَ فِيهَا وَثَنٌ مِنْ أَوْثَانِ الْجَاهِلِيَّةِ يُعْبَدُ؟» ایا هلته د جاهلیت د بوتانو څخه کوم یو بوت وه چې عبادت به يې کېده؟. صحابه وو کرامو ؓ وویلې چې: نه.

ب: «هَلْ كَانَ فِيهَا عِيدٌ مِنْ أَعْيَادِهِمْ؟» ایا هلته د هغوی د مذهبي مېلو څخه کومه یوه مېله تېره شوې ده؟. نو دوی وویلې چې: نه.

نو بیا نبي کریم ﷺ نوموړي سړي ته اجازه ورکړه او ورته يې وویل چې: «أَوْفِ بِنَذْرِكَ فَإِنَّهُ لَا وَفَاءَ لِنَذْرٍ فِي مَعْصِيَةِ الله»[3] یعنې: په نذر دې وفا وکړه (ځکه مې ذکرې شوې پوښتنې وکړې) یقیناً شان دا دی چې د الله ﷻ څخه په نافرمانۍ کښې د نذر وفا بالکل نشته.

آزلام څه معنی؟

۸ـ د "أَزْلَام" کلمه د "زَلَم" ـلکه "جَمَل"ـ یا د "زُلَم" ـلکه "صُرَد"ـ جمعه ده[4]. "أَزْلَام" هغو غشو ته ویل کېږي چې پرې او تېرې څوکې ونه لري یعنې د ښکار دپاره نوي جوړ شوی. نو نه پکښې د

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص ۳۱۰
(۲) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۱۱
(۳) سنن ابي داوُد ج۲ ص۱۱۳
(۴) لسان العرب ج۱۲ ص۲۶۹؛ روح المعاني ج۶ ص۵۸

اوسپنې تېره څوکه وي چې ښکار زخمي کړي او نه پرې ولرې چې هدف ته پرې اصابت وکړي(١).

ذکر شوی غشی به د وېشتلو دپاره نه، بلکې د نورو اغراضو دپاره د لرګي څخه جوړېده، دغو غشو په عربي جاهلي ټولنه کښې په لاندې درې ډولو مجموعو باندې رواج درلود(٢):

الف: د غشو یوه مجموعه درې غشي وه چې په یوه باندې به یې لیکلي وه چې "اِفْعَلْ" یعنې دا وکړه. او په بل به لیکلي وه چې "لا تَفْعَلْ" یعنې دا کار مه کوه. بالآخره په درېم غشي باندې هیڅ نه وه لیکل شوي.

کله به چې چا غوښتل چې د یوه کار په کولو یا نه کولو باندې د خپل خان دپاره فیصله واخلي، نو ذکر شوي درېواړه غشي به یې په یوه خلته کښې سره ګډوډ کړه او بیا به یې خپل کار په زړه کښې ونیوه او یو غشی به یې رابهر کړ؛ نو د اول غشي په مقتضی به یې کار ته اقدام کاوه، او د دوهم غشي په صورت کښې به یې د کار څخه صرف نظر کاوه، اما د درېم غشي د بهر وتلو په صورت کښې به یې ذکره شوې عملیه بیا تکراروله ترڅو به یې چې ـ په خپل خیال ـ د "هو" یا "نه" جواب (په پټه خوله) ترلاسه کړ.

د غشو ذکره شوې مجموعه هر چا درلودلی شوه او هر چا ورباندې د خپل کار تګلاره ټاکلې شوه، حاجت نه وه چې یا کاهن ته لاړ شي او یا د کوم بوت په وړاندې ودرېږي.

ب: د غشو بله مجموعه اوه غشي وه چې په هر یوه باندې یوه- یوه خبره لیکلې شوې وه. دوی به په دغسې مجموعې باندې د خپلو قضایاوو فیصلې کولې، چې قضیه به یې شرحه کړه او بیا به یې د دغې مجموعې څخه، چې په یوه خلته یا پرده کښې به پټ وه، یو غشی رابهر کړ نو په غشي باندې به چې هر څه خبره لیکلې وه همغه به د دوی فیصله وه.

دغه مجموعه به د هر کاهن او هر حاکم سره وه او روزمره به خلک د فیصلو دپاره ورتلل او د څه شیرینۍ د ورکولو څخه وروسته به یې ترې فیصلې اخستې.

مګر د دغې مجموعې اصلي مرکز د "هُبَل"، لکه "صُرَد"، بوت وه چې د مشرکانو په نزد د ټولو بوتانو څخه لوړ رتبه بوت وه، او د کعبې شریفې په داخل کښې یې موقعیت درلود.

ج: د غشو بله مجموعه لس غشي وه چې د قماربازۍ دپاره به ترې کار اخستل کېده چې مونږ د [البقرة:٢١٩] لاندې ښه مشرح لیکلي دي.

که د "اَلْأَزْلَام" څخه همدغه درې ګونې مجموعه واخستله شي نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! په تاسو باندې حرامه کړی شوې ده چې د یو کار په کولو او یا نه کولو کښې خپله کړنلاره د غشو په درېګونې مجموعې سره وټاکئ:

---

(١) تفسير المراغي ج۶ ص۵۱

(٢) البحر المحيط ج۴ ص۱۷۳؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۲۷؛ تفسير القرطبي ج۶ ص۵۸

که بالفرض تاسو ضرور د دې کار کوونکي یاست نو د مسنونې استخارې څخه کار واخلئ. چې د احادیثو په کتابونو کښې د نبي کریم ﷺ څخه روایت شوې ده.

او که د "الْأَزْلَامُ" څخه دوهمه مجموعه اراده کړې شي نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: ای مؤمنانو! پام کوئ چې د مسلمانېدلو څخه وروسته په کفري او شرکي لاره باندې لاړ نه شئ، تاسو ته په کار دي چې د خپلو قضایاوو فیصلې د شریعت څخه ترلاسه کړئ، هسې نه چې شریعت د پښو لاندې کړئ او فال بینانو پسې لاړ شئ، ستاسو شریعت نن ورځ د هره حیثه کمال ته رسېدلی دی او د ذکرو شوو مزخرفاتو دپاره پکښې ځای نشته.

او که درېمه مجموعه ترې مراده کړې شي نو حاصل یې داسې کېږي چې مه قمار کوئ او مه د جاهلیت د رسم او رواج په شان د قمار (جوارۍ) په غښو باندې خپلې برخې ځرګندوئ.

سوال جواب

۹ـ که څوک وایي چې: په دې مقام کښې د ذکرو شوو درېو معناوو څخه کومه یوه مراده ده؟

مونږ وایو چې: ځینو مفسرینو کرامو همدغې درېمې معنی ته ترجیح ورکړې ده ځکه چې وړاندې د حرام کړی شوو څارویو بحث دی چې همدغه درېمه معنی ورسره ښه تناسب لري او دا ځکه چې په هغه وخت کښې به قماربازانو د اوښانو په غوښو کښې په ذکره شوې طریقه باندې جوارې کوله[1].

مګر بهتره دا ده چې دلته عامه معنی واخستله شي چې درېواړو ډولونو ته شامله شي، او دا ځکه چې ایت شریف د جاهلیت عادات تحریم کړې دي، برابره خبره ده چې په څارویو کښې وي او که د څارویو څخه په غیر وي، او شک نشته چې په همدې حیث کښې ټول مضامین یو تربله سره بې تناسبه نه دي.

یادونه

۱۰ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[2] د کهانت او کوډګرۍ په باره کښې ډېر ښه معلومات لیکلي دي خو مونږ د اوږدوالي د کبله ځای په ځای پرېښوده.

د "الیوم" څخه کومه ورځ مطلب ده؟

۱۱ـ په دې ایت شریف کښې د ﴿ اَلْيَوْمَ ﴾ کلمه دوه ځله استعمال شوې ده، چې لاندې مهم کارونه پکښې ترسره شوي دي:

الف: دین پکښې پوره او کامل شوی دی.

ب: نعمتونه پکښې تمام شوي دي.

(۱) في ظلال القرآن ج۲ ص۸۴۱

(۲) روح المعاني ج۶ ص۵۸

ج: د اسلام دين پکښې موږ ته پوره کړی شوی دی.

د: بالآخره کافران پکښې د دې څخه نااميده شوي دي چې بيا به خپلو پيژندګلو ته ورګرځي او بت پرستۍ به پيل کړي لويا به د اسلام دين د منځه يوسي.

پاتې شوه دا خبره چې په ﴿الْيَوْمَ﴾ سره کومه يوه ورځ مراده ده؟ نو

الف: ځينې مفسرين کرام وايي چې دلته د ﴿الْيَوْمَ﴾ څخه اوږد وخت مراد دی او معينه ورځ ترې مراده نه ده لکه چې عرب وايي "كُنْتُ بِالْأَمْسِ شَابًّا وَالْيَوْمَ قَدْ صِرْتُ شَيْخًا" يعنې زه پرون ځوان وم او يقينا نن بوډا وګرځېدم[1].

نو ترې ځکه اوږد وخت مرادوي چې د همدې ايت د نزول څخه وروسته نبي کريم ﷺ يو اتيا (81) ورځې نور هم حيات وه او وحي نه وه قطعه شوې، نو که بالفرض معينه ورځ مراده کړی شي نو په کار وه چې وحي هم قطعه شوې وی.

ب: ځينې وايي چې دلته د مکې معظمې د فتحې ورځ مطلب ده[2]. چې د کافرانو قوت مات شو او د اسلام غلبه په سترګو وليده شوه.

ج: ځينې نور مفسرين کرام د ﴿الْيَوْمَ﴾ څخه همدغه معينه ورځ مرادوي چې ذکر شوی ايت شريف پکښې نازل شوی دی. ذکر شوی ايت شريف د هجرت په لسم کال د حجة الوداع په موقع د عرفات د غونډۍ ترڅنګ د عرفې په ورځ د جمعې د ورځې د مازديګر په وخت کښې په نبي کريم ﷺ باندې په داسې حال کښې نازل شوی دی چې په خپله "العضباء" نومې اوښې باندې سور وه[3].

همدا مضمون په يوه حديث کښې ښه شرحه شوی دی، هغه دا چې يوه ورځې امير المؤمنين عمر ﷺ ته يوه يهودي وويل چې ستاسو په کتاب کښې يو آيت دی که بالفرض همدغه ايت په موږ (يهودو) باندې نازل شوی وی نو موږ به همغه ورځ د اختر په توګه نيولې وی، هغه ايت دا دی: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ﴾ الآية. نو خليفه ﷺ ورته وويل چې: موږ همغه ورځ هم پيژنو او هغه ځای هم پيژنو چې ذکر شوی ايت په نبي کريم ﷺ باندې نازل شوی دی «وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ»[4] په داسې حال کښې پرې نازل شوی دی چې په عرفات باندې ولاړ وه او د جمعې ورځ وه. يعنې همدغه ورځ زموږ دپاره د دوه اخترونو ورځ ده چې يو لوی اختر دی چې د عرفات ورځ يې اوله ورځ ده، او بل ذکر شوې ورځ د جمعې ورځ وه چې هغه هم زموږ د مسلمانانو دپاره د اختر ورځ ده.

موږ ته همدغه تفسير ښه ښکاري، خو دومره ورسره اضافه کوو چې د اسلام کمال او د کافرانو نااميدي د همدغې ورځې څخه پيل شوې ده، او دا مراد نه دی چې صرف همدغه يوه ورځ وه او بس

---

(١) التفسير الكبير ج١١ ص١٣٧

(٢) البحر المحيط ج٤ ص١٧٣

(٣) اسباب النزول للواحدي ص١٢٦

(٤) صحيح البخاري ج١ ص١١

د مکې معظمې د فتحې ورځ څکه مطلب نه شي کېدلی چې کافران په هغه وخت کښې لا ناامیده شوي نه وه د همدې کبله يې د حنين په مقام کښې د مسلمانانو مقابله وکړه، اما د حجة الوداع څخه وروسته نه کافرانو مقابله وکړې شوه او نه يې ورته تياري ونيوه.

همدې خبرې ته نبي کريم ﷺ اشاره کړې ده چې فرمايلي يې دي: «إِنَّ الشَّيْطَانَ قَدْ أَيِسَ أَنْ يَعْبُدَهُ الْمُصَلُّونَ فِي جَزِيرَةِ الْعَرَبِ وَلَكِنْ فِي التَّحْرِيشِ بَيْنَهُمْ»[1] يعنې: يقينًا شيطان د دې څخه مايوس دی چې لمونځ کوونکي به يې (بيا) په جزيرة العرب کښې عبادت وکړي (نو څکه پکښې زيار نه باسي) مګر د دوی ترمنځ (اوس) په جنګ اچولو باندې بوخت دي (څکه چې همدې ته يې اميد شته).

هو! د دين د کمال معنی دا نه ده چې وحې قطعه شوه، بلکې معنی يې دا ده چې معظم اساسات نازل شوه، د احاديثو، اجماع او بالآخره د قياس حجيت په قرآن کريم باندې په اثبات ورسېد او هغه څه چې نبي کريم ﷺ د هغو د رسونې دپاره را استولی شوی وه هغه پوره ترسره شوه.

اهل التشيع څه وايي؟

۱۲ـ اهل التشـيع وايي چې د ﴿ ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ ﴾ څخه د "غديرخم" ورځ مراده ده[2]. غديرخم د مکې او مدينې ترمنځ د يو ځای نوم دی، په دغه ځای کښې نبي کريم ﷺ د خپلې اوښې څخه ښکته شو، البته په کوم وخت کښې چې د حجة الوداع څخه بېرته مدينې منورې ته روان وه او علي ﷺ يې د لاسه ونيوه او ويې فرمايل چې: «فَهَذَا وَلِيُّ مَنْ أَنَا مَوْلَاهُ اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ اللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ»[3] يعنې: دا (علي ﷺ) د هغه چا دوست دی چې زه د هغه دوست يم، ای الله! ته د هغه چا سره دوستي وکړې چې د ده سره دوستي کوي، ای الله! د هغه چا سره دښمني وکړې چې د ده سره دښمني کوي.

دوی وايي چې په ذکره شوې ورځ کښې دين څکه کمال ته ورسېد چې نبي کريم ﷺ خپل خليفه وټاکه، دوی د "ولي" او "مولی" څخه د خليفه معنی اخلي، او دې ته نه ګوري چې د "مَوْلَى" او "وَلِيِّ" دواړه کلمې د هغې مادې (و، ل، ي) څخه جوړې شوې دي د کومې څخه چې "وَالِ، وَالَاهُ" دواړه کلمې جوړې شوې دي. نو که بالفرض د ذکرې شوې مادې معنی خلافت وی نو بايد چې د حديث شريف دوهمې ټکړې معنی داسې شوې وی چې: ای الله! ته هغه څوک خليفه کړې چې علي ﷺ خليفه کوي. حال دا چې دغه معنی خو د يو طرفه د «عَادِ مَنْ عَادَاهُ» سره څه تناسب نه لري، او د بل طرفه پخپله اهل التشـيع هم دغسې معنی نه اخلي. نو معلومه شوه چې د اهل التشيع نظر غلط دی.

د دين کمال څه معنی؟

۱۳ـ مفسرينو کرامو د ﴿ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ ﴾ دپاره لاندې تفسيرونه کړي دي[4]:

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۳۷۶
(۲) تفسير نمونه ج۴ ص۲۶۴
(۳) سنن ابن ماجه ج۱ ص۱۲
(۴) زادالمسير ج۲ ص۲۳۹

الف: د دین فرائض او حدود پوره او بشپړ شوه، چې د ذکر شوي ایت شریف څخه وروسته هیڅ تحلیل او تحریم نه دی نازل شوی. دا د عبد الله بن عباس رضي الله عنه تفسیر دی.

ب: سعید بن جبیر رحمه الله وایي چې د دین کمال د دې څخه عبارت دی چې سلطه یې بالکل څرګنده شوه او دښمنان یې د ذلت سره مخامخ شوه.

ج: د همدغه تابعي رحمه الله څخه دا هم روایت شوی ده چې د دین کمال د عدم نسخ څخه عبارت دی، چې د همغه وخت څخه وروسته که څه هم نبي کریم ﷺ یو اتیا (۸۱) ورځې حیات وه مګر یو حکم هم نسخه نه شو.

د: الزجاج رحمه الله وایي چې د دین کمال د دې څخه عبارت دی چې د مسلمانانو څخه د دښمنانو ویره منځه لاړه، نو ځکه الله ﷻ وفرمایل چې ﴿فَلَا تَخْشَوْهُمْ﴾ یعني د دوی څخه مه ویریږئ.

هـ: د کمال معنی دا ده چې دغه شریعت به په بل شریعت باندې نه منسوخ کیږي.

و: دین په پنځو اساساتو باندې ولاړ دی (چې کلمه طیبه، لمونځ، روژه، زکات او حج دی)، په ذکر شوي ورځ کښې د اسلام پنځم اساس (حج) په پوره استقلال سره اداء کړی شو چې په دغه کال باندې یو مشرک هم موقف ته نه وه راغلی او نه راتلی شو[1].

تبصره

۱۴_ مونږ ته داسې بریښي چې ذکر شوي شپږ واړه وجوه یو ترېله څه منافات نه لري او ټولې د دین په کمال کښې نغښتې دي، نو څه اړتیا نه ګورو چې ځینو ته په ځینو نورو باندې ترجیح ورکړو.

سوال جواب

۱۵_ که څوک وایي چې: ایا د همدغه وخت څخه وړاندې دین ناقص وه؟ که داسې وی نو ډېر صحابه کرام رضي الله عنهم به په ناقص دین باندې وفات شوي وي؟

مونږ وایو چې: د هغه وخت څخه وړاندې که څه هم دین د کمیت او کیفیت له حیثه ناقص وه مګر د الله ﷻ په نزد او د اجر له حیثه ناقص نه وه. د ښه وضاحت دپاره لاندې مثالونه ولولئ:

الف: د مسافر لمونځ د کمیت د لحاظه ناقص دی چې د څلورو رکعتونو په عوض دوه رکعتونه دي، مګر په اجر کښې د الله ﷻ په نزد د څلور رکعتیز څخه کم نه دی.

ب: د مریض لمونځ د کیفیت د لحاظه ناقص دی چې د قیام وسه یې نه وي په ناسته باندې یې کوي، مګر په ثواب کښې د روغ سړي د لمانځه څخه کم نه دی.

علاوه پر دې، د هغه وخت څخه وړاندې دین د هغه معیار څخه ناقص وه چې محمدي ﷺ امت ته په نظر کښې نیولی شوي وه ترڅو چې په تدریج سره په نظر کښې نیولی شوي درجې ته ورسېده

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۶۲

په دې تقدير يې نظير کتې مټ د يوه ښوونځي دی چې د هر يوه ټولګي دپاره يې بېل- بېل نصاب ټاکلی شوی وي هر يو په خپل ذات کښې کامل دی مګر نظر ورپورته ټولګي ته ناقص دی، ترڅو چې نهايي ټولګي ته ورسېږي او نصاب کامل شي.

په ذکر شوي تحليل سره هغه اشکال هم جواب شو چې ايا الله ﷻ په همدغې ورځ باندې زمونږ دپاره اسلامي شريعت د دين په حيث غوره کړ؟، حال دا چې الله ﷻ فرمايي: ﴿إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ﴾ [آل عمران: ۱۹] يعني يقيناً د الله ﷻ په نزد غوره (مقبول) دين اسلام دی. او هم فرمايي چې: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ﴾ [آل عمران: ۸۵] يعني: او هرڅوک چې د اسلام څخه په غير بل دين ولټوي نو هيڅکله به ترې قبول نه کړی شي.

نو د جواب حاصل دا دی چې د هغه وخت څخه را په دېخوا چې الله ﷻ په آدم ﷺ باندې ځمکه اباده کړه او انسانان يې په ځمکه کښې خواره کړه په تدريج سره يې دوی ته هغه لاره هم رانازلوله چې الله ﷻ ورباندې راضي کېږي او د الله ﷻ په نزد غوره او بهتره لاره ده، آن تردې چې نن ورځ کمال ته ورسېده، چې نه نسخه کېږي او نه يې کومه کړې پاتې ده چې نازله شوې نه وي.

يا په بل عبارت: د دين مدرسه نهايي ټولګي ته ورسېده چې وروسته بل ټولګی پاتې نه دی.

يادونه:

۱۶_ په دې باره کښې چې الله ﷻ د دين په هکله د ﴿أَكْمَلْتُ﴾ کلمه او د نعمتونو په هکله د ﴿أَتْمَمْتُ﴾ کلمه نازله کړې ده، مونږ د [البقرة: ۲۳۳] ايت لاندې څه فرق ليکلی دی چې کتل يې ضرور دي، ځکه چې دين په دنيا کښې کامل شوی دی خو نعمتونه به په جنت کښې کمال ته رسېږي.

حجة الوداع څه معنی؟

۱۷_ څرنګه چې د ذکر شوي ايت شريف څخه د اشارې په توګه د نبي کريم ﷺ وفات معلومېده، تردې چې کله دغه ايت نازل شو، صحابه کرام ﷺ ډېر خوشاله شوه چې دين مو کمال ته ورسېده مګر ابو بکر الصديق ﷺ په ژړا شو چې نور نو د نبي کريم ﷺ د حيات وخت لږ پاتې دی، نن دی او که سبا نبي کريم ﷺ به وفات شي چې ټاکلې شوې وظيفه يې ترسره شوه[۱]؛ نو ځکه همدغه حج ته د حجة الوداع لقب ورکړی شو. يعني هغه حج چې نبي کريم ﷺ پکښې د خپل امت څخه خدای پاماني واخستله او وداع يې ورسره وکړه.

د "جَنَف" دکلمې معنی

۱۸_ د ﴿مُتَجَانِفٍ﴾ کلمه اصلاً د "جَنَف" _لکه "جَمَل"_ څخه اخستله شوې ده او "جَنَف" ميلان ته وايي[۲].

---

(۱) التفسير الکبير ج۱۱ ص۱۳۹

(۲) مفردات الراغب ص۹۹

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: د مردارې خوراک تاسو ته رخصت دی خو په دې شرط سره چې ګناه ته میلان کوونکي نه یاست چې یا یې د ضرورت څخه په غیر وخورئ او یا ترې د ضرورت څخه اضافه استفاده وکړئ.

همدغه مطلب د [البقرة:١٧٣] ایت کښې د ﴿ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ ﴾ په کلماتو سره بیان شوی دی، نو د زیات تفصیل دپاره باید هملته مراجعه وکړی شي.

﴿ يَسْـَٔلُونَكَ مَاذَآ أُحِلَّ لَهُمْ ۖ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ ۙ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ ٱللَّهُ ۖ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَٱذْكُرُوا۟ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهِ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَرِيعُ ٱلْحِسَابِ ﴿٤﴾ ﴾

[۴] (ای پیغمبره!) ستا څخه پوښتنه کوي چې هغه څه شیان دي چې دوی ته حلال کړی شوي دي؟ ورته ووایه چې تاسو ته پاکیزه څیزونه حلال کړی شوي دي.

او د هغو شیانو (ښکار کړی شوی هم درته حلال دی) چې تاسو هغو ته ښودانه کړې وي، (چې هغه) د زخمي کوونکو حیواناتو څخه عبارت دی (په داسې حال کښې چې تاسو د هغو) ورخوشې کوونکي یاست (او په داسې حال کښې چې) تاسو هغو ته (په دوامداره توګه) د هغو لارو چارو څخه ناڅه ورزده کوئ چې تاسو ته الله ﷻ درښودلی دی.

نو د هغه ښکار کړی شوي څخه خورئ (تاسو ته اجازه ده) کوم چې (ذکر شوي تعلیم یافته) حیوانات يې تاسو ته ساتي. او د (ورخوشې کولو په وخت کښې) پرې د الله ﷻ نوم یاد کړئ. او د الله ﷻ څخه وډار شئ. یقیناً الله ﷻ تېز حسابی دی.

ارتباطونه

١ـ په وړاندېني ایت کښې الله ﷻ حرام کړی شوي څاروي بیان کړي وه، او په دې ایت کښې حلال کړی شوو څارویو ته اشاره کېږي.

٢ـ هلته د هغه څاروي خوړل حرام کړی شوي وه کوم چې درنده ګانو وژلی وي او ذبحه شوی نه وي، او دلته ترې یو صورت ویستل شوی دی چې درنده تعلیم یافته وي او د ورخوشې کولو په وخت کښې ورباندې د الله ﷻ نوم یاد کړی شي.

شان نزول

د ذکر شوي ایت شریف په شان نزول کښې لاندې روایتونه شته:

١ـ یوه ورځې دوه کسه صحابه کرام نبي کریم ﷺ ته ورغله او پوښتنه يې ترې وکړه چې یا رسول الله! مونږ داسې قوم یاستو چې په سپیو او نورو شیانو باندې ښکار کوو، نو مونږ ته د ښکار شوو

ساکښانو څخه کوم یو حلال دی؟. نو ذکر شوی ایت شریف نازل شو[۱].

۲ـ ابو رافع ﷺ وايي چې ماته نبي کريم ﷺ امر وکړ چې سپي ووژنم، زه په همدې کار مصروف وم چې، صحابه کرام ﷺ نبي کريم ﷺ ته ورغله او پوښتنه يې ترې وکړه چې: «مَا أُحِلَّ لَنَا مِنْ هَذِهِ الأُمَّةِ الَّتِي أَمَرْتَ بِقَتْلِهَا»[۲] يعنې د دغه ټولګي څخه چې تا يې په وژلو باندې امر کړی دی کوم يو مونږ ته حلال کړی شوی دی (چې په کور کښې يې وساتو)؟، نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو او د ښکاري سپيو ساتنه جائزه شوه.

۳ـ يوه ورځې دوه صحابه کرام (عدي بن حاتم ﷺ، زيد بن المهلل ﷺ) نبي کريم ﷺ ته ورغله او عرض يې وکړ چې: «يَا رَسُولَ اللهِ! قَدْ حَرَّمَ اللهُ الْمَيْتَةَ فَمَاذَا يَحِلُّ لَنَا»[۳] يعنې: ای د الله رسوله! بې شکه الله ﷻ خو مرداره حرامه کړې ده نو کوم شی مونږ ته حلال دی؟. نو ذکر شوی ايت شريف نازل شو.

د مطلب خلاصه

يعنې: ای پيغمبره! مسلمانان ستا څخه پوښتنه کوي چې:

۱ـ لکه څنګه چې دې راته د حرامو څارويو او ساکښانو فهرست بيان کړی دی همدارنګه مونږ ته د حلالو څارويو نوملیک هم بيان کړه.

نو دوی ته ووايه چې ستاسو دين کامل دی، د همدغې پوښتنې جواب مو هم د وراندېنې ايت څخه څرګندېږي هغه دا چې د هغو څارويو (ساکښانو) څخه په غير چې په تاسو باندې حرام کړی شوي دي نور ټول تاسو ته حلال دي چې په مشروعه توګه يې ذبحه کړئ او استفاده ترې وکړئ.

يا په بل عبارت: د مردارو او خبائثو څخه په غير ټول پاکيزه ساکښان درته حلال کړی شوي دي. نو دې ته اړتيا نشته چې تاسو ته يې فهرس درنازل شي.

۲ـ مونږ ته د ښکار کړی شوو ساکښانو څخه کوم-کوم حلال دي، حال دا چې وحشي ساکښانو خو مونږ په مشروعه توګه نه شو ذبحه کولی؟

نو دوی ته جواب وركړه چې ښکار کړی شوي ساکښان تاسو ته حلال دي، خو کله چې تاسو په ښکاري درندګانو باندې ښکار کوئ نو دغه مواد بايد په پام کښې ونيسئ:

الف: چې ښکاري درندګان (لکه سپي، زمری، باز، باښه او داسې نور) تعليم يافته وي او ستاسو ښودانې پکښې اثر کړی وي.

ب: چې وحشي ساکښ يې د پښو په نوکانو يا په مښوکه او يا په دارو باندې زخمي کړی وي.

ج: چې تاسو د تعليم يافته ښکاري درنده په وحشي ساکښ باندې ورخوشې کوونکي ياست. که بالفرض په خپله خوښه په وحشي حيوان پسې ورځغلي او مړ يې کړي نو هغه درته حلال نه دی.

---

(۱) تفسير البغوي ج۲ ص۱۱؛ اسباب النزول للواحدي ص۱۲۸

(۲) سنن الكبرى للبيهقي ج۹ ص۳۹۳؛ مستدرک الحاکم ج۲ ص۳۴۰

(۳) الدر المنثور ج۳ ص۲۲

که پورتني شرطونه پوره وه نو طبعي ده چې ښکاري درندګان چې څه شی ښکار کړي هغه به تاسو ته ساتي، نو د دغه ساتل شوي وحشي ساکښ غوښه تاسو ته حلاله ده. مګر د ورخوشې کولو په وخت کښې ورباندې د الله ﷻ نوم واخلئ.

او د الله ﷻ څخه وډار شئ، هسې نه چې یا ذکر شوي شرطونه پوره نه کړئ او یا د الله ﷻ نوم وربانديې یاد نه کړئ او سره د دې حلال يې وګڼئ. یقیناً د الله ﷻ محاسبه چالاکه درروانه ده او هیڅکله به ترې بچ پاتې نه شئ.

توضیحات

۱ـ الله ﷻ د حلال کړی شوو ساکښانو نوملیک نازل نه کړ او د حرام کړی شوو فهرس يې نازل کړ، او دا څکه چې حلال کړی شوي ساکښان زښت ډېر دي او حرام کړی شوي لږ دي، او په دغسې مواقعو کښې د بیان همدغه طریقه بلیغه او موثره ده لکه چې په همدغې طریقې باندې الله ﷻ د هغو ښځو فهرس ته هم اشاره کړې ده چې په نکاح اخستل يې سړي ته جائز دي چې: ﴿ وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَآءَ ذَٰلِكُمْ ﴾ [النساء: ۲۴] یعنې او تاسو ته د ذکر شوو محرماتو ښځو څخه په غیر نورې ټولې ښځې حلالې کړی شوې دي. او دا څکه چې حلالې ښځې ډېرې دي.

طیبات څه معنی؟

۲ـ ﴿ ٱلطَّيِّبَٰتُ ﴾ د "طیب" جمعه ده چې په مقابل کښې يې "خبائث" استعمالېږي. الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ ﴾ [الأعراف: ۱۵۷] یعنې: انسانانو ته داسې پیغمبر استولی شوی دی چې دوی ته پاکیزه شیان حلالوي او ناپاکه شیان ورباندې حراموي.

یادونه

۳ـ څومره احادیث چې د طیباتو او خبائثو د بیان په باره کښې روایت شوي دي ټول د ذکر شوو ایتونو تفسیر او بیان واقع شوي دي. او دا څکه چې د ﴿ ٱلطَّيِّبَٰتُ ﴾ او ﴿ ٱلْخَبَٰٓئِثَ ﴾ دواړه کلمې مجملې دي، او "احاد" احادیث د ایت تفسیر واقع کېدلی شي مګر مخصص نه شي واقع کېدلی.

لاندې څو احادیث د مثال په توګه د نظره تېر کړئ:

الف: نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمايي چې: هیڅ انسان په ناحقه سره چړچڼه او یا د دې څخه وړوکی څه شی نه وژني مګر د قیامت په ورځ به ترې الله ﷻ پوښتنه وکړي؛ مګر په حق سره. ورته وویل شوه چې: ای د الله رسوله! حق يې څه شی دی؟، ده ﷺ وفرمایل چې: «يَذْبَحُهَا فَيَأْكُلُهَا وَلَا يَقْطَعُ رَأْسَهَا يَرْمِي بِهَا»[١] یعنې: (حق يې دا دی چې) ذبحه يې کړي نو ويې خوري او (داسې دې نه کړي چې) سر يې پرې کړي او بیا يې ګوزاره کړي.

---

(١) سنن النسائي ج۲ ص: ۲۰۰

ب. عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وايي چې: «نَهَى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ السِّبَاعِ وَعَنْ كُلِّ ذِي مِخْلَبٍ مِنَ الطَّيْرِ»[١] رسول الله ﷺ منعه کړې ده د درندګانو د هر داړور ځخه او د مرغانو د هر منبوکې والا ځخه (چې غوښه يې وخوړه شي). يعنې هغه داړور چې په خوله باندې زخمي کول کوي او هغه منبوکې والا چې په منبوکې باندې نور مرغان زخمي کوي. لکه ليوه، ګيدړ، باز، باښه او داسې نور.

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: ﴿ وَمَا عَلَّمْتُم ﴾ خو په ﴿ ٱلطَّيِّبَٰتُ ﴾ باندې عطف دی، نو د معنی حاصل يې داسې راوخي چې: تاسو ته هغه ساکبښ هم حلال کړی شوي دي چې کوم تاسو په ښکار کولو باندې اموخته کړی دي، لکه سپی، پړانګ او داسې نور؛ حال دا چې د سپي د امثالو خوراک خو آن د جاهليت په زمانه کښې هم رواج نه وه؟

مونږ وايو چې: دلته د "صَيْد" کلمه محذوفه ده چې تقدير يې "وَصَيْد مَا عَلَّمْتُمْ" کېږي، يعنې تاسو ته د ښکاري اموخته درندګانو ښکار کړی شوی حلال دی. او په محذوف باندې لاندې دوه دليلونه شته دي:

اول: د ﴿ عَلَّمْتُم ﴾ کلمه دلالت کوي چې دلته پخپله درندګان مطلب نه دي، دا ځکه چې د ساکښن په تحليل او تحريم باندې تعليم څه اثر نه غورزوي، که بالفرض دلته ښکار کړی شوی مطلب نه وی نو ذکره شوې کلمه به نه وی نازله شوې.

دوهم: همدارنګه ﴿ فَكُلُوا۟ مِمَّآ أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ ﴾ هم په ښکار کړی شوي (صَيْد) باندې دلالت کوي، که بالفرض پخپله درندګان مراد وی نو "فَكُلُوا مِنْهُنَّ" به نازل شوی وی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وايي چې: په ذکر شوې ايت شريف باندې خو د شان نزول دوهمه پوښتنه جوابه نه شوه چې د کوم ډول سپي ساتنه مونږ ته روا ده؟

موږ وايو چې: دوهمه پوښتنه د نص په مقتضی سره جواب شوې ده او دا ځکه چې په ښکار باندې د سپې اموخته کول خو دا غوښتنه کوي چې سپی دې په کور کښې وساتل شي، او هم په سپي باندې د ښکار کولو اجازه کښ مې په کور کښې د ساتنې اجازه ده. لکه چې نبي کريم ﷺ په لاندې حديث کښې بالکل په ډاګه کړې ده:

عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وايي چې: نبي کريم ﷺ د سپيو په وژلو باندې امر وکړ «إِلَّا كَلْبَ صَيْدٍ أَوْ كَلْبَ غَنَمٍ أَوْ مَاشِيَةٍ» خو نه د ښکاري سپې په وژلو، يا نه د ګډو د سپي په وژلو، او يا نه د نورو

---

[١] صحيح مسلم ج٢ ص١٤٧

ښکاروېو د سپي په وژلو (چې يا ګډې ساتي او يا د نورو ښکاروېو حفاظت کوي).

نو ذکر شوي صحابي ﷺ ته وويل شوه چې: ابو هريره ؓ، خو په خپل روايت کښې د «او کلب زرع» جمله هم اضافه کوي چې د باغ او کښت ساتونکي سپي هم د وژلو څخه ويستل شوي دي. نو هغه جواب ورکړ چې: «إنّ لأبي هُرَيْرَةَ زَرْعًا»[1] يعنې يقيناً ابو هريره ؓ. زراعت درلود. نو څرګنده ده چې په همدې باره کښې يې هم د نبي کريم ﷺ څخه د جواز امر اخستى وي. ته په وايې چې فقهاء کرامو د ذکر شوي حديث شريف څخه دا قاعده استنباط کړې ده چې: (الضّرورات تُبيح المحظورات) ضرورتونه ممنوعه شيانو ته اباحت ورکوي.

په درندګانو باندې ښکار کول

۶. د ښکار کولو مربوط بحثونه ډېر دي، چې يو په ښکار کوونکي پورې اړه لري، بل په ښکار کړی شوي پورې او دريم بحث يې د ښکار د آلې پورې اړه لري چې په جارحه آله باندې ښکار ترسره شوى وي لکه توره، غشى او داسې نور، او يا په ژوندۍ آله باندې ښکار صورت نيولى وي لکه سپى، پرانګ، باز، باښه او داسې نور.

څرنګه چې ذکر شوي بحثونه ډېره پراخه لمن لري او د فقهې په کتابونو کښې ښه پوره مشرح بيان شوي دي[2] چې دلته رانقلول يې د دې کتاب د حوصلې څخه وتلې خبره ده. هيله ده لوستونکي هملته مراجعه وکړي؛ نو موږ دلته فقط دومره بحث ليکلو چې د ايت شريف تفسير ورپورې ګلک نښتى دى. يا په بل عبارت: موږ يوازې د ښکار کولو د ژوندۍ آلې بحث ليکو او بس.

په ژوندۍ آلې باندې ښکار کول په لاندې شرطونو سره د احنافو رحمهم الله په نزد حلال جوړېږي:

اول شرط:

۷. بايد چې ښکارزن حيوان تعليم يافته وي، لکه چې ﴿ عَلَّمْتُم ﴾ ورباندې دلالت کوي. سپى او د ده امثال په هغه وخت کښې شرعاً تعليم يافته ګڼل کېږي چې ښکار ونيسي او خپل خاوند ته يې وساتي. نو کوم سپى چې دغه عمل (د ښکار ساتنه) تر درې ځلو پورې تکرار کړي هغه تعليم يافته دى او ښکار ورباندې جائز دى.

همدارنګه باز، باښه او نور مرغان په هغه وخت کښې تعليم يافته ګڼلى شو چې د خپل خاوند (تعليم ورکوونکي) په وربللو سره ورستنېږي او په وړپارولو سره ورخغلي، يعنې چې د ده د امر تابع شي؛ اما خپل خاوند ته د ښکار ساتنه پکښې شرط نه ده.

سوال جواب

۸. که څوک وايي چې: د ﴿ أَمْسَكْنَ ﴾ په جمله کښې خو تولو ښکار کوونکو حيواناتو ته ضمير

---

(۱) صحيح مسلم ج۲ ص۲۰

(۲) کتاب الفقه على المذاهب الاربعه ج۲ ص۱۸ ـ ص۳۲؛ الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۶۹۱ ـ ص۷۲۰

راجع دی، نو باید چې د ښکار کوونکو مرغانو په تعلیم یافته جوړېدلو کښې هم دا خبره شرط شي چې خپل خاوند ته ښکار وساتي او پخپله باندې يې ونه خوري؟

مونږ وايو چې: صالحين سلف ټول په دې باندې متفق دي چې په مرغانو کښې د ښکار کړی شوي امساک (ساتنه) شرط نه ده او دا خکه چې د مرغانو دغه ډول تاديب د چا په وسه کښې نه دی[1]؛ نو که بالفرض په مرغانو کښې هم شرط کړی شي نو معنی به يې دا وي چې په مرغانو باندې ښکار کول جائز نه دي، حال دا چې په جواز کښې يې څو د هيڅا اختلاف نشته.

دوهم شرط:

۹ـ باید چې ښکار کوونکی حيوان زخمي کوونکی وي چې ښکار کړی شوی په غاښونو (داړو) يا په نوکانو او منښوکې باندې زخمي کړي خکه چې الله ﷻ ترې په ﴿ مِّنَ ٱلْجَوَارِحِ ﴾ سره تعبير کړی دی، او "جوارح" څو د "جارحة" جمعه ده چې د زخمي کوونکې په معنی سره ده. د همدې قبیلې څخه د "جُرُوح" کلمه هم ده، الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ ﴾ [المائدة: ۴۵] يعنې: او ټول زخمونه يو برابر دي.

سوال جواب

۱۰ـ که څوک وايي چې "جارحة" څو د کسب کوونکي په معنی باندې هم استعماله شوې ده، د همدې کبله د انسان لاس او پښو ته جوارح وايي خکه چې د کسب کولو آلات دي، او همدارنګه الله ﷻ فرمايي: ﴿ أَمْ حَسِبَ ٱلَّذِينَ ٱجْتَرَحُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ﴾ [الجاثية: ۲۱] يعنې ايا هغه خلک ګومان کوي چې ګناهونه يې کسب کړي دي.

نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې د ﴿ ٱلْجَوَارِحِ ﴾ کلمه د "الْكَوَاسِبْ" په معنی ولې نه تفسيروئ، حال دا چې ټول ښکاري حيوانات د ښکاريانو دپاره د کسبګرو څخه په غير بل شی نه دی؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د "زخمي کوونکو" تفسير بهتر دی خکه چې ښکاري حيوانات د جارحه آلاتو، لکه چاقو، چاړه او داسې نورو، خليفه ګان دي.

نو څرنګه چې په اصل (جارحه آلاتو) کښې جرحه (زخم) ضروري دی نو بايد چې په خلف (ښکاري حيواناتو) کښې هم جرحه (زخم) ضروري شي، که نه نو ښکار کړی شوی ساکښ به په "الموقوذة" کښې شامل شي چې قطعي حرامه ده او بيان يې تېر شو.

د همدې کبله امام محمد رحمه الله وايي چې که اموخته سپي ښکاري ساکښ په اوږه ووهي او پرته د زخمي کېدلو څخه يې ووژني، خوراک يې حرام دی[2].

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۴

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۳

درېم شرط:

۱۱ـ بايد ښكار كوونكى اموخته سپى يا بل حيوان په قصدي توګه ورخوشي كړي، كه بالفرض پخپله ورپسې ورخغلي او مړ يې كړي، خوړل يې جائز نه دي[1]. ځكه الله ﷻ په دې مقام كښې د ﴿ مُكَلِّبِينَ ﴾ كلمه نازله كړې ده چې د "تكليب" څخه اخستله شوې ده. "تكليب" د "تسليط" معنى وركوي ځكه د لغت د علم كتابونه وايي چې: "الْمُكَلَّبَةُ: الْمُسَلَّطَةُ عَلَى الصَّيْدِ"[2] يعني: مكلبة هغه حيواناتو ته وايي چې په ښكار باندې مسلط كړى شوى وي، برابره خبره ده چې اموخته سپى وي او يا پړانګ او يا نور ښكار كوونكي حيوانات وي، لكه باز، بانبه او نور.

يادونه

۱۲ـ كه څه هم د ﴿ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ ﴾ د جملې مضمون يو خل په ﴿ وَمَا عَلَّمْتُم ﴾ كښې ذكر شوى وه، خو دوهم خل د دې دپاره ذكر شو ـ والله ﷻ أعلم ـ چې د ښكاري حيواناتو ښودانې ته بايد دوام وركړى شي، كه نه نو ښودل شوي آداب ترې هېرېږي او بېرته عادي حالت ته ورګرځي، د همدې كبله دلته د مضارع په كلمه باندې ذكر شو ترڅو په تجدد باندې دلالت وكړي. او دا ځكه چې د علم اصلي مستعد انسان دى. الله ﷻ فرمايي: ﴿ عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴾ [العلق: ۵] انسان ته يې هغه څه ښودلي دي چې دى ورباندې نه پوهېده، يعني د انسان فطرت كښې د علم استعداد اغګلى شوى دى، او نور حيوانات اصلي استعداد نه لري، په عارضي توګه څه ناڅه زده كوي چې دوامداره ځارنې ته ارتيا لري.

رښتيا چې په انسان باندې الله ﷻ ډېر لوى فضل كړى دى، او رښتيا چې علم ډېر لوى فضل دى، د همدې علم په بركت باندې انسان د ځمكې په حيواناتو باندې حكومت كوي او د خپلو منافعو په هكله يې څرخوي، فاعتبروا يا أولي الأبصار.

څلورم شرط:

۱۳ـ بايد د تسليط (ورخوشي كولو) په وخت كښې تكبير ووايي چې: "بِسْمِ اللهِ، اللهُ أَكْبَرُ" ته به وايې چې ښكاري حيوان يوه چاره ده او ښكاري يې د ښكار په مرى باندې راكش كوي. او دا ځكه چې الله ﷻ د ﴿ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ﴾ جمله نازله كړې ده، يعني د لېږلو په وخت كښې ورباندې د الله ﷻ نوم ياد كړئ.

سوال جواب

۱۴ـ كه څوك وايي چې: په ذكره شوې جمله كښې د "عليه" ضمير هغه "أكل" (خوراك) ته راجع

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۷۰۷

(۲) لسان العرب ج۱ ص۷۲۲

دی چې ﴿فَكُلُوا﴾ وربانديې دلالت کوي. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د ښکار کړی شوي په خوراک باندې د الله ﷻ نوم ياد کړئ، نه د ښکاري حيوان په وزخوشې کولو باندې؟

مونږ وايو چې: په ذکره شوي جمله کښې د ﴿وَٱذْكُرُوا﴾ کلمه امر دی، او امر خو د وجوب دپاره دی، نو که د "عليه" ضمير "أكل" ته راجع شي نو په خوراک باندې به د الله ﷻ نوم يادول واجب شي حال دا چې دا مستحب دی[1].

نو معلومه شوه چې ذکر شوی ضمير ښکاري حيوان ﴿وَمَا عَلَّمْتُم﴾ ته راجع دی چې د چړې قائم مقام دی. په همدې مطلب باندې ډېر دلايل شته خو دا لاندې د مثال په توګه ولولئ:

الف: الله ﷻ فرمايي چې: ﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ ٱسْمُ ٱللَّهِ عَلَيْهِ﴾ [الأنعام: ۱۲۱] يعنې: او تاسو د هغې ذبيحې څخه مه خورئ چې په هغې باندې د الله ﷻ نوم نه وي ياد کړی شوی.

ب: عدي بن حاتم ﷺ د نبي کريم ﷺ څخه پوښتنه وکړه چې: يا رسول الله! که داسې پېښ شي چې زه په خپل ښکاري سپي باندې د الله ﷻ نوم ياد کړم خو د هغه سره بل سپی ملګری شي او زه پوه نه شم چې ښکار کوم يوه سپي نيولی دی (نو د دغه ښکار حکم څنګه دی)؟.

نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «لَا تَأْكُلْ فَإِنَّمَا سَمَّيْتَ عَلَى كَلْبِكَ وَلَمْ تُسَمِّ عَلَى غَيْرِهِ»[2] يعنې دغه ښکار شوی مه خوره، ځکه چې تا خو په خپل سپي باندې د الله ﷻ نوم ياد کړی دی او د ده څخه په غير په بل (سپي) باندې خو دې نه دی ياد کړی.

ج: څرنګه چې د مشرک د لاس ذبيحه حرامه ده همدارنګه د ده ښکار کړی شوی هم حرام دی[3]، ځکه چې نوموړی په ذبيحه يا ښکار باندې د الله ﷻ نوم يوازې نه يادوي.

﴿ٱلْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ ٱلطَّيِّبَٰتُ وَطَعَامُ ٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْكِتَٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَآ ءَاتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِىٓ أَخْدَانٍ وَمَن يَكْفُرْ بِٱلْإِيمَٰنِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُۥ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ۝﴾

[۵] نن ورځ تاسو ته پاکيزه څيزونه حلال کړی شوه، او د هغو خلکو طعام (ذبيحه) چې دوی ته کتابورکړی شوی دی تاسو ته هم حلاله ده، او هم ستاسو طعام (ذبيحه) هغوی ته حلاله ده.

---

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۱۸

(۲) صحيح البخاري ج۲ ص۸۲۴

(۳) التفسيرات الأحمدية ص۳۳۷

او (همدارنگه تاسو ته) داسې پاک لمنې ښځې (هم حلالې کړی شوې دي) چې د مؤمنانو څخه وي او داسې پاک لمنې ښځې (هم درته حلالې دي) چې د هغو خلکو څخه وي چې هغوی ته ستاسو څخه وړاندې کتاب ورکړی شوی وه، خو په هغه وخت کښې چې هغوی ته خپل مهرونه ورکړئ (په داسې حال کښې تاسو ته حلالې دي چې) تاسو خپله پاک لمنې ساتونکي یاست (چې) نه په ډاګه زنا کوونکي یاست او نه د پټو اندیوالانو نیوونکي یاست.

او هرڅوک چې په ایمان باندې کافر شي (د ایمان څخه تېر شي) نو په تحقیق سره د هغه (نېک) عمل ضائع شو او نوموړی په آخرت کښې د زیانکارانو څخه دی.

ارتباط

که څه هم د هغو پوښتنو پوره جوابونه په وړاندېني ایت شریف کښې ورکړی شوي دي کومې چې د نبي کریم ﷺ څخه صحابه وو کرامو ﷺ کړې وې، مګر په دغه ایت شریف کښې یو ځل بیا ذکر شوو جوابونو ته په اجمالي توګه د تاکید په ډول اشاره شوې ده او بیا د جوابونو څخه اضافه څه نور احکام هم رانازل شوي دي، ترڅو د دین په تکمیل باندې لا زیاته رڼا واچوله شي.

د مطلب خلاصه

۱_ یعني ای مؤمنانو! لکه څنګه چې نن ورځ ستاسو دین کمال ته رسېدلی دی او پاکیزه شیان درته ټول حلال کړی شوي دي همدارنګه ایمان ستاسو په زړونو کښې ځای نیولی دی حتی چې شیطان د دې خبرې څخه ناامیده دی چې تاسو مخ په شا کفر ته واړوي، نو څکه نن ورځ تاسو ته جائزه ده چې د اهل الکتابو کافرانو سره (چې تاسو سره په توحید کښې اصلاً شریک دي) مخالطت او ناسته ولاړه وکړئ.

نو د هغوی مذبوحه تاسو ته جائزه ده، تاسو کولی شئ چې کتابي قصاب څخه د حلالو څارویو غوښه خریداري کړئ، همدارنګه دا هم څه ممانعت نه لري چې خپله مذبوحه په هغوی باندې خرڅه کړئ.

لکه څنګه چې تاسو ته د مؤمنې پاک لمنې ښځې نکاح کول حلال کړی شوي دي همدارنګه دا هم درته حلاله ده چې کتابي کافرې ښځې هم په نکاح واخلئ، خو دوی ته به هغسې مهر ورکوئ لکه څنګه چې مؤمنو ښځو ته مهر ورکوئ.

۲_ ای مؤمنانو! تاسو ته تر څلورو ښځو پورې نکاح کول جواز لري برابره خبره ده چې دغه عدد د مؤمنانو څخه وي او یا د اهل الکتابو څخه او یا یې حتی د مختلطو ښځو څخه پوره کړئ. دا د دې دپاره چې تاسو خپله پاک لمنې وساتئ، نه په ډاګیزه زنا باندې اخته شئ او نه په پټو یارانو باندې ککړ شئ. ستاسو دښمنان خو د ښځو په تعدد باندې اعتراض کوي مګر همدغه اعتراض کوونکي څوک په پټه او څوک په ښکاره زناګانو باندې مبتلا دي.

الله ﷻ لکه څنګه چې تاسو په خوراکي شیانو کښې د خبائثو او پلیتو شیانو څخه بچ کړي یاست

همدارنگه یې په جنسي ارتباط کښې تاسو ته د نجاستونو څخه پاکه لاره مشروعه کړې ده.
مگر دا په یاد ولرئ چې د اهل الکتابو سره ستاسو نکاحي جواز د مذبوحې په څېر دوه اړخیز نه دی بلکې هیڅ مؤمنې ښځې ته کتابي کافر په نکاح باندې اخستل جواز نه لري، او نه تاسو ته جائزه ده چې هغه ته یې په نکاح ورکړئ.
۳ـ ای مؤمنانو! ستاسو څخه چې هرڅوک کتابي زنانه په نکاح باندې واخلي نو هغه دې خپل ایمان د پوره څارنې لاندې وساتي هسې نه چې د خپلې کتابي میرمنې په سبب باندې په لا شعوري توگه مرتد شي او کفر ته واوړي. او هر څوک چې دغه کار وکړي نو د هغه ټول نیک اعمال ضائع کېږي او په آخرت کښې به د غټو تاوانیانو څخه وي.
هو! که بالمقابل خپله کتابي ماندینه په ایمان باندې مشرفه کړي نو دا کار ورته په دنیا او آخرت کښې لویه کامیابي او سرلوړي ده.
علاوه پر دې، اهل الکتاب کافران د نورو کافرانو څخه صرف په دنیا کښې دومره توپیر لري چې د لاس ذبحه یې حلاله ده او هم مسلمان سړي ته روا ده چې کتابیه ښځه په نکاح واخلي؛ پاتې شوه د آخرت خبره، هلته خو اهل الکتاب کافران په نورو باندې بهتري نه لري، ټولو خپل ایمانونه ضائع کړي دي او ټول د زیانکارانو څخه دي.

توضیحات

۱ـ په دې ایت شریف کښې د ﴿ٱلْيَوْمَ﴾ کلمې څخه هغه وخت مطلب دی کوم چې د همدې سورت په دریم ایت شریف کښې مطلب ده.
نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې: په تدریج ستاسو دین د خوراکي شیانو د تحلیل د حیثه هم کمال ته ورسېده، آن تردې چې د اهل الکتابو ذبیحې درته حلالې کړی شوې چې اصلاً د توحید خاوندان دي، اما د مشرکانو ذبائح درته حرام کړی شو چې دوی د توحید خاوندان نه دي.
همدارنگه د نکاح په هکله هم اهل الکتاب او مشرکان سره فرق لري.

د "طعام" معنی

۲ـ که څه هم د "طَعام" کلمه د غذاء خوړلو یا پخپله غذاء ته وایي[۱]، مگر په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو لاندې درې تفسیرونه کړي دي[۲]:
الف: ټول خوراکي شیان؛ برابره خبره ده چې ذبائح وي او که نه.
ب: هغه خوراکي شیان چې ذبحې ته حاجت نه لري، لکه حبوبات، میوجات او داسې نور.
ج: دلته صرف ذبائح مطلب دی. او دا ځکه چې:

---

[۱] مفردات الراغب ص۳۱۳
[۲] التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۱۴۶

اول: د کلام سوق د همدې غوښتنه کوي، ځکه چې د وړاندې ځای څخه په ذبائحو کښې بحث راروان دی.

دوهم: د ذبائحو څخه په غیر نور خوراکي شیان خو الله ﷻ په مطلقه توګه مونږ ته حلال کړي دي برابره خبره ده چې د کافر په لاس کښې وي او که د مسلمان. نو د اهل الکتابو د تخصیص دپاره په دې تقدیر هیڅ وجه نه موندله کیږي.

د همدې کبله رئیس المفسرین عبد الله بن عباس رضی الله عنهما همدغه تفسیر غوره کړی دی[1].

دریم: ځینو مفسرینو کرامو اجماع نقل کړې ده چې دلته د طعام څخه ذبائح مراد دي[2].

سوال جواب

۳ـ که څوک وایي چې: که بالفرض اهل الکتاب په ذبیحه باندې د غیر الله د نوم اواز پورته کړي، باید چې مونږ ته حلال وګرځي ځکه چې دا خو د اهل الکتابو ذبیحه ده؟

مونږ وایو چې: د ایت شریف مطلب دا دی چې تاسو ته حلالې مذبوحې په دې باندې نه حرامیږي چې ذبحه کوونکي یې اهل الکتاب (کافر) دي، او دا یې مطلب نه دی چې اهل الکتاب (کافر) چې هر شی، او په هر ډول باندې ذبحه کړي هغه به حلال وي، ترڅو ذکر شوی اعتراض وارد شي.

او دا ځکه چې ذکره شوې مذبوحه خو د مسلمان په لاس باندې هم حلاله نه جوړیږي نو د کافر په لاس به څنګه حلاله جوړه شي.

د اهل الکتابو مذبوحه کله حرامیږي؟

۴ـ په یاد ولرئ چې ذکره شوې مذبوحه په هغه وخت کښې په مونږ باندې حرامه ده چې مونږ په یقین باندې پوه شو چې په دې باندې یې د الله ﷻ د نامه څخه په غیر د بل چا د نوم اواز پورته کړی وي، اما که په یقین سره راته معلومات نه وي نو خوراک یې نه حرامیږي[3].

د همدې کبله نبي کریم ﷺ د هغې مذبوحې څخه څه غوښه وخوړه چې اهل الکتابو ذبحه کړې وه او زهریات یې پکښې اچولې وه او نبي کریم ﷺ ته یې د خیبر د فتحې په ورځ باندې د تحفې په شکل وړاندې کړه[4].

هو! که بالفرض کوم یو مسلمان مرتد شي ـ العیاذ بالله ـ او نصرانیت یا یهودیت ته ورواوړي نو د هغه ذبیحه حرامه ده[5]. ځکه چې نوموړي خو په خوښ کړی شوي دین باندې نه پرېښودل کیږي چې ترڅو د هغوی د جملې څخه وګڼل شي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۶۵
(۲) تفسیر القاسمي ج۶ ص۷۵ نقلاً عن اللباب
(۳) الفقه الإسلامي وادلته ج۳ ص۶۵۱
(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۳۵۶
(۵) تفسیر المظهري ج۳ ص۳۹

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۵_ که څوک وایي چې: قرآن کریم خو زمونږ د تشریع دپاره رانازل شوی دی حال دا چې دا تکره: ﴿ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ﴾ داسې ښکاري چې د اهل الکتابو لپاره تشریع ده. یعنې اهل الکتابو ته ستاسو ذبائح حلال دي، دوی وربانديې نه ګنهګاریږي؟

مونږ وایو چې: ذکره شوې تکره د هغوی د تشریع دپاره نه ده نازله شوې بلکې مطلب یې دا دی چې: ای مسلمانانو! تاسو ته د اهل الکتابو سره په ذبائحو کښې راکړه ورکړه دواړه جائزه ده.

اما د مناکحو په باره کښې درته په نکاح اخستل جائز دي چې کتابیه ښځه په نکاح واخلې؛ خو ورکول درته جواز نه لري چې مسلمانه ښځه کتابي کافر ته په نکاح باندې ورکړئ. د همدې کبله متباقي ایت شریف د اهل الکتابو ښځو په باره کښې په بل عبارت تعقیب شوی دی چې: ﴿ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلْمُؤْمِنَٰتِ وَٱلْمُحْصَنَٰتُ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْكِتَٰبَ مِن قَبْلِكُمْ ﴾.

د کتابیه کافرې ښځې نکاح کول

۶_ مونږ د [البقرة:۲۲۱] ایت لاندې د کافرې ښځې د نکاح په باره کښې هغه څه لیکلي دي چې مونږ ته یې لیکنه ضروري ښکاریده، چې بیا لیکلو ته یې ضرورت نه وینو، مګر دلته یوازې لاندې څخه معلومات وراضافه کوو[1]:

الف: حذیفه ﷺ یوه کافره یهودیه ښځه په نکاح اخستې وه، عمر (أمیر المؤمنین) ﷺ ورته ولیکل چې خوشې یې کړه. هغه وویل چې: ایا دا حرامه ده؟. ده وویل چې: نه! حرامه نه ده خو زه داریږم چې چرته بې عفته ښځه په نکاح وانه خلې، یعنې کافران خو د عفت چندان پروا نه لري.

ب: د عثمان بن عفان (امیر المؤمنین) ﷺ یوه ښځه (نائله بنت الفرافصه) نصرانیه وه.

ج: همدارنګه طلحه بن عبید الله ﷺ یوه یهودیه ښځه په نکاح کړې وه چې د شام څخه وه.

یادونه

۷_ مونږ د [النساء:۲۴] ایت لاندې د "احصان" متعددې معناوې لیکلې دي چې په دې مقام کښې ترې پاک لمنې مطلب ده. او هم مو د [النساء:۲۵] ایت لاندې د زنا دولونه لیکلي دي چې په ﴿ غَيْرَ مُسَٰفِحِينَ ﴾ کښې یوه دول ته اشاره ده او په ﴿ وَلَا مُتَّخِذِىٓ أَخْدَانٍ ﴾ کښې بل دول ته.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ فَٱغْسِلُوا۟ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى ٱلْمَرَافِقِ وَٱمْسَحُوا۟ بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ۚ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَٱطَّهَّرُوا۟

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۲۴

وَإِن كُنتُم مَّرْضَىٰٓ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ فَلَمْ
تَجِدُوا۟ مَآءً فَتَيَمَّمُوا۟ صَعِيدًا طَيِّبًا فَٱمْسَحُوا۟ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم مِّنْهُ ۚ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ
لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾ وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٧﴾ ﴾

[۶] ای هغو کسانو! چې ایمان یې راوړی دی! کله چې تاسو لمانځه ته پورته شئ (او تاسو بې اودسه یاست) نو خپل مخونه ووینځئ او هم د ځنګلو پورې خپل لاسونه (ووینځئ)، او په خپلو سرونو باندې مسحه وکړئ او (هم) خپلې پښې د ښنګرو پورې (ووینځئ).

او که تاسو جنبان یاست نو (خپل ځانونه) ښه پاک کړئ (ټول بدن ووینځئ). او که تاسو مریضان یاست او یا په سفر باندې (بوخت) یاست او یا ستاسو کوم یو کس د ژور ځای څخه راشي (اودس مات کړي) او یا خپلې زنانه مسه کړئ (جنسي ارتباط ورسره ونیسئ) نو (بیا) اوبه ونه مومئ (چې ځانونه پرې پاک کړئ) نو د پاکیزه ځمکې مخ ته قصد وکړئ (او په لاسونو باندې یې ووهئ) نو (په یو ځل دواړه وهلی شوي لاسونه) په خپلو مخونو باندې مسحه کړئ (پرې راکش یې کړئ)، او (بل ځل یې) په خپلو لاسونو باندې مسحه کړئ (یو لاس په بل لاس باندې) د پاکیزه ځمکې څخه.

الله ﷻ د دې اراده نه لري چې (په تشریعي امورو کښې) په تاسو باندې مشقت وګرځوي (واچوي) مګر الله ﷻ د دې اراده لري چې تاسو (د ګناهونو او پلیتیو څخه) پاک کړي او هم (د دې اراده لري) چې خپل نعمتونه په تاسو باندې پوره کړي، شاید چې تاسو (په مستمره توګه) شکر وکړئ.

[۷] (ای مؤمنانو!) په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت (یعنې اسلام، په عمل سره) یاد کړئ، او هم د الله ﷻ هغه کلک تعهد یاد کړئ (حفاظت یې وکړئ) چې تاسو سره یې پرې ښه کلکوالی کړی دی، کله چې تاسو د (کلکوالي ځرګندونه وکړه او) ومو ویلې چې مونږ (ټول اسلامي احکام) واورېده (قبول مو کړ) او اطاعت مو وکړ.

او د الله ﷻ څخه ووېرېږئ، یقیناً الله ﷻ د سینو (زړونو) په حالاتو باندې هم پوه دی (نو هیڅ شی ترې نه پټېږي).

د ارتباط وجوه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ د مادیاتو د پاکیزګۍ توصیه کړې وه، چې دا خورئ او دا مه خورئ، یا دا کوئ او دا مه کوئ. او په دې آیت کښې د اوداسه توصیه بیانه شوې ده چې د یو پلوه

د ګناهونو څخه د پاکيزګۍ سبب دی او د بله پلوه د ظاهري نظافت موجب هم دی.

٢ ـ هلته د پاکيزه شیانو څخه د استفادې اجازه بيانه شوه، او دلته توصیه شوې ده چې کله ذکر شوې پاکيزه شیان په نجاست باندې تبديل شي او تاسو یا بولې وکړئ او غائطو ته تیر شئ، او بالآخره یا جنسي ارتباط ونيسئ نو بیا هم خپل نظافت مه هیروئ.

٣ ـ هلته دنیاوي نظافت بیان شوی وه او دلته اخروي نظافت بیانېږي.

شان نزول

١ ـ د بي بي عائشې (أم المؤمنين رضي الله عنها) د يوه اوږده حديث مضمون دی چې نوموړې بي بي د نبي کريم ﷺ سره د بني المصطلق غزا ته تللې وه، دوی په "البيدآء" مقام کښې وه چې د نوموړې بي بي د غاړې هار پرې شوی او ورک شوی وه، د همدغه هار د موندلو دپاره نبي کريم ﷺ خينو صحابه وو کرامو ﷺ ته وظيفه ورکړه چې مونده يې کړي او قافله ورته خای په خای تال شوه، خو نه په نوموړي خای کښې اوبه وې او نه په کاروان کښې اوبو موجوديت درلوده.

د همدې کبله ابو بکر الصديق ﷺ په خپلې لور (عائشې رضي الله عنها) باندې ډېر په غُصه شو او وې ويل چې ايا د يوه هار دپاره دې ټول کاروان په وچه کانګړه کښې رابند کړی دی؟!.

په عين وخت کښې الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ او تيمم جائز وګرځولی شو[1].

سوال جواب

٢ ـ که څوک وايي چې: په خينو روايتونو کښې شته چې ذکر شوی ورک شوی هار د بي بي اسماء رضي الله عنها وه، چې د عائشې رضي الله عنها خور وه[2]؛ ايا د هار د ورکېدلو قيصه دوه خله پېښه شوې ده او که څنګه؟

مونږ وايو چې: ذکر شوی شلېدلی هار اصلاً د اسماء رضي الله عنها وه خو بي بي عائشې رضي الله عنها د عاريه په توګه په غاړه کړی وه، نو ځکه يې په خينو روايتونو کښې خپلې اصلي مالکې ته اضافت شوی دی.

په هر تقدير، ذکر شوی هار د بي بي عائشې رضي الله عنها د اوښې څخه لاندې ومونده شو[3].

يوه پوښتنه او د هغې جواب

٣ ـ که څوک وايي چې: ذکره شوې واقعه خو خينو مفسرينو کرامو د [النساء:٤٣] ايت دپاره شان نزول ګڼلې ده[4]، نو ايا يوه واقعه د متعددو ايتونو دپاره شان نزول واقع کېدلی شي؟

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص٦٦٣

(٢) صحيح مسلم ج١ ص١٦٠

(٣) موطا الإمام مالک ج١ ص٤٠

(٤) تفسير ابن کثير ج١ ص٥٠٦

مونږ وايو: ځينو مفسرينو كرامو(١) دې ته ترجيح وركړې ده چې ذكر شوې واقعه يوازې د همدې ايت شريف دپاره، چې سمدستي د بحث لاندې دى، شان نزول دى. مگر مونږ ته داسې ښكاري چې په دې كښې هيڅ باک نشته چې يوه واقعه د متعددو ايتونو دپاره شان نزول وگڼل شي او دا ځكه چې سلفو صالحينو په مصداقاتو باندې هم د شان نزول اطلاق كاوه(٢)، او دا خبره خو يقيني ده چې په دواړو ايتونو كښې د تيمم تشريع شوې ده او ذكر شوې واقعه د دواړو ايتونو دپاره يو ډېر په زړه پورې مصداق جوړېدلى شي.

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: اى مؤمنانو! ځرنگه چې ستاسو دين د هر حيثه تكميل شوى دى آن د اوداسه پورې، خو د دې دپاره چې اودس مو په قرآن كريم باندې هم تثبيت شي نو دا دى تاسو ته امر كېږي چې كله تاسو لمانځه ته پورته كېږئ او اودس ونه لرئ نو اودس وكړئ او بيا په لمانځه باندې پيل وكړئ.

ستاسو اودس په لاندې ځلورو اركانو باندې ولاړ دى:

الف: چې خپل مخونه ووينځئ: يعنې د سر وېښتانو ځخه نيولې آن د زني ځخه د لاندې ځاى پورې، او همدارنگه د يوه غوږ ځخه نيولې تر بله غوږه پورې.

ب: همدارنگه خپل لاسونه د څنگلو پورې، بلكې د څنگلو په شمول ووينځئ.

ج: په خپلو سرونو باندې مسحه وكړئ.

د: بالآخره خپلې پښې هم ووينځئ آن تر ښنگرو پورې، چې ښنگري مو هم په وينځلو كښې شامل وي.

٢ـ اى مؤمنانو! د ذكرو شوو ځلورو اركانو په تكميل سره تاسو د ورځ بې اودسۍ ځخه خلاصېږئ او د لمانځه دپاره جوگه كېږئ.

اما كله چې تاسو په جنابت باندې اخته ياست نو برابره خبره ده چې لمانځه ته پورته كېږئ او كه نه، په تاسو باندې لازمه ده چې خپل ځانونه ښه پاک كړئ، او ټول بدن ووينځئ آن تردې چې خولې او پوزې هم بې وينځلو مه پرېږدئ.

د تيمم د جواز طريقه

٣ـ اى مؤمنانو! الله ﷻ ستاسو ټول حالات په نظر كښې نيولي دي او شريعت يې درنازل كړى دى، خو كه چرته تاسو په لاندې كيفياتو سره ياست:

الف: چې مريضان ياست او د اوبو استعمال درته په ضرر تماميږي.

ب: چې په سفر باندې ياست او د اوبو د استعمال ځه موانع موجود وي.

---

(١) تفسير المظهري ج٣ ص٤٣

(٢) تفسير القاسمي ج١ ص٢٧: تفسير

ج: چې ستاسو کوم یو نفر خپل اودس مات کړي.

د: چې تاسو یا جنب شئ او یا خپل خانونه په قصدي توګه جنب کړئ چې د خپلو ماندینو سره جنسي ارتباط ونیسئ.

ه: بالآخره چې بل څه داسې ضرورت درته پېښ شي چې د هغه په ذریعه یا د جنابت او یا د بې اودسی سره مخامخ شئ.

نو په دغو ټولو صورتونو کښې تاسو ته په تیمم وهلو سره پاکوالی لاس ته درځي، چې پاکې خمکې ته قصد وکړئ او خپله بې اودسي او یا جنابت پرې د خانونو څخه لرې کړئ.

د تیمم کیفیت

۴ـ ای مؤمنانو! ستاسو د تیمم وهلو کیفیت فقط همدا ټاکلی شوی دی چې:

اول: یو خل دواړه لاسونه په خمکه باندې ووهئ او بیا د لږ څنډوهار څخه وروسته وریاندې خپل مخونه مسحه کړئ.

دوهم: بیا خپل لاسونه په پاکه خمکه باندې ووهئ او د څنډوهلو څخه وروسته پرې خپل لاسونه مسحه کړئ. یعني خپل کیڼ لاس په ښي لاس باندې راکش کړئ چې هیڅ برخه یې بې راکش کولو پاتې نه شي، او په خپل ښي لاس باندې خپل کیڼ لاس په کامله توګه مسحه کړئ.

دا وه ستاسو تیمم، چې د پاکیزه خمکې څخه مو استفاده وکړه.

په یاد ولرئ!

۵ـ خو په یاد ولرئ چې په تیمم کښې وړوکی اودس او لوی اودس هیڅ فرق نه لري، په دواړو کښې په ذکر شوي یوه کیفیت باندې تیمم ترسره کېږي.

او دا هم په یاد ولرئ چې د تیمم پاکیزګي موقته ده چې کله په اوبو باندې قادر شوئ نو تیمم مو د منځه ځي، نو په کار دي چې خپله پاکیزګي په اوبو باندې حاصله کړئ.

۶ـ ای مؤمنانو! د احکامو په تشریع کښې الله ﷻ اراده نه لري چې په تاسو باندې مشقت کېږدي. د همدې کبله یې په تاسو باندې د لمانځه دپاره د ټول بدن وینځل فرض نه کړه او هم یې ستاسو دپاره د تیمم تشریع نازله کړه، مګر د دې اراده لري چې تاسو د ظاهري ناپاکیو (لکه بې اودسي او جنابت) او هم د باطني ناپاکیو (ګناهونو) څخه پاک کړي.

او هم د دې اراده لري چې خپل نعمتونه په تاسو باندې پوره کړي شاید چې تاسو شکر وکړئ او د الله ﷻ د رحمتونو مستحق جوړ شئ. د همدې کبله یې د اوبو د عدم موجودیت په صورت کښې هم د عبادت موقع درکړه.

۷ـ ای مؤمنانو! د الله ﷻ د احکامو په عمل سره درناوی وکړئ، که څه هم ستاسو د ځینو احکامو اسرارو او حکمتونو ته فکر نه رسېږي، هم عملي بڼه ورکړئ.

او دا ځکه تشریعي احکام د یو پلوه د الله ﷻ نعمتونه دي او د نعمتونو شکریه دا ده چې په عمل

کښې يې پياده کړئ، او د بله پلوه په همدغو احکامو باندې تاسو تعهد کړی دی او په هر خل باندې مو خپل تعهد په "سمعنا وأطعنا" (اورېدلي مو دي او منلي مو دي) سره تاکيد کړی دی.

نو خپل تعهدونه وساتئ او د الله ﷻ څخه وډار شئ، ظاهرًا او باطنًا ورته منقاد شئ ځکه چې يقينًا الله ﷻ ستاسو په زړونو باندې هم پوه دی پاتې خو لا ظاهري اندامونه.

توضيحات

۱ـ په ذکر شوي ايت شريف کښې د اوداسه صرف فرائض بيان شوي دي، نو که څوک غواړي چې د اوداسه په سنتو، مستحبو، آدابو او بالآخره په نواقضو باندې خپل ځان پوه کړي، نو د احاديثو کتابونو ته دې رجوع وکړي چې فقهاوو کرامو مشرح بيان کړي دي.

وُضوء څه معنی؟

۲ـ په عربي ژبه کښې اوداسه ته "وُضُوء" وايي، د واو په پېښ سره؛ او هغو اوبو ته چې په هغو باندې اودس ترسره کېږي هم "وَضوء" وايي، د واو په زوَر سره. په هر تقدير دغه کلمه د "وضاءة" څخه اخستله شوې ده، وضاءة نظافت او ښايست ته وايي[۱].

اوداسه ته ځکه دغه نوم اېښودلی شوی دی چې په دې سره په دنيا کښې نظافت او په آخرت کښې ښائست ترلاسه کېږي. لاندې يو حديث شريف د مثال په توګه ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي چې: «إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ غُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ فَلْيَفْعَلْ»[۲] يقينًا زما امت به د قيامت په ورځ په داسې حال کښې وبللی شي چې د اوداسه د آثارو څخه به يې تندې سپينه رڼا کوي او هم به يې پښې او لاسونه سپين ځلېږي، نو د هر چا چې ستاسو څخه وسه کېږي چې خپله رڼا اوږده کړي نو ودې کړي (او د فرضيت څخه اضافه ځايونه دې ووينځي).

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: د ﴿ إِذَا قُمْتُمْ ﴾ د جملې څخه معلومېږي چې په لمانځه باندې د ودرېدلو څخه وروسته اودس ضرور دی حال دا چې خبره خو داسې نه ده؟

مونږ وايو چې: دلته د ﴿ إِذَا قُمْتُمْ ﴾ معنی دا ده چې کله تاسو په لمانځه باندې د ودرېدلو اراده وکړه نو اودس وکړئ. لکه چې الله ﷻ د استعاذې (اعوذ بالله) په باره کښې فرمايي چې: ﴿ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴾ [النحل: ۹۸] يعنې: او کله چې ته قرآن کريم ولولې (اراده يې وکړې) نو په الله ﷻ باندې د رټلي شوي شيطان څخه پنا وغواړه.

---

(۱) لسان العرب ج۱ ص۱۹۵
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۲۵

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وایي: ایا کله چې سړی په لمانځه باندې د ودریدلو اراده وکړي په هغه باندې اودس کول فرض دي، که څه هم پخواني اودس ولري؟

مونږ وایو چې: په ایت شریف کښې د "مُحْدِثِین" ټکی مراد دی. یعنې په تاسو باندې په هغه وخت کښې اودس فرض دی چې تاسو بې اودسه یاست او لمانځه ته پورته شئ؛ او دا څکه چې:

الف: د مکې معظمې د فتحې په ورځ باندې نبي کریم ﷺ د ډېر لمونځونه په یوه اوداسه باندې وکړه او په موزو باندې یې مسحه هم کړې وه. نو عمر ﷺ ورته وویلې چې ای د الله ﷻ پیغمبره! تا خو نن داسې شی وکړ چې پخوا به دې نه کاوه!. نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «عَمْدًا صَنَعْتُهُ يَا عُمَرُ»[١] دا کار مې قصداً وکړ ای عمره!. یعنې ترڅو خلکو ته واضحه شي چې د هر یوه لمانځه دپاره تازه اودس ضرور نه دی.

ب: عبد الرحمن بن زیاد ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې: ما د عبد الله بن عمر رضي الله عنهما سره درې لمونځونه (ماسپښین، مازدیګر، ماښام) وکړه چې هر یوه لمانځه ته یې تازه- تازه اودس وکړ نو ما ترې پوښتنه وکړه چې دا ولې؟، هغه راته وویلې چې: زما یو اودس د ټولو لمونځونو دپاره کفایت کوي، مګر د نبي کریم ﷺ څخه مې اوریدلی دی چې «مَنْ تَوَضَّأَ عَلَى طُهْرٍ كَتَبَ اللهُ لَهُ بِهِ عَشْرَ حَسَنَاتٍ»[٢] یعنې څوک چې په اوداسه باندې د پاسه بل اودس وکړي نو الله ﷻ به ورته لس نېکۍ ولیکي؛ نو ما په همدې کښې رغبت وکړ، ای وراره!.

ج: تیمم خو د اوداسه خلف او قائم مقام دی، مګر کله چې د تیمم په امر کښې الله ﷻ بې اودسې شرط کړه، چې ﴿أَوْ جَآءَ أَحَدٌ مِّنكُم مِّنَ ٱلْغَآئِطِ أَوْ لَـٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ وریاندې دلالت کوي؛ نو معلومه شوه چې د اوداسه په امر کښې هم بې اودسي شرط ده. شاید چې د دې کبله به په ذکر شوي شرط باندې دلته صراحت نه وی کړی شوی چې وروسته په تیمم کښې پرې صراحت شوی دی.

اودس څه وخت فرض شو؟

۵ـ لکه څنګه چې د ذکر شوي ایت شریف د شان نزول څخه څرګندېږي چې د دې ایت د نزول څخه لا وړاندې اودس فرض وه، که نه نو نه به ابو بکر ﷺ خپلې لور (عائشې رضي الله عنها) ته په غُصه شوې وی او نه به صحابه کرامو ﷺ شکایت کړی وی.

ټولو اهل المغازي وو ته معلومه ده چې نبي کریم ﷺ هیڅکله بې اودسه لمونځ نه دی کړی[٣]، بلکې لمونځ او اودس یو ځای فرض شوي دي. زید بن حارثه ﷺ وایي چې: «أَنَّ جِبْرِيلَ ﷺ أَتَاهُ فِي

---

(١) صحیح مسلم ج١ ص١٣٥
(٢) شرح معاني الآثار ج١ ص٣٦
(٣) تفسیر المظهري ج٣ ص٤٤

أَوَّلِ مَا أُوحِيَ إِلَيْهِ فَعَلَّمَهُ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ»[١] یعني یقیناً جبرائیل امین ﷺ نبي کریم ﷺ ته په هغه اول وخت کښې ورغی چې وحې ورته شوې وه، نو اودس او لمونځ یې دواړه وروښودل.

یادونه

۶ـ کله چې د اوداسه په فرضیت کښې ایت شریف نازل شو نو لاندې تفاوتونه یې وموندل:

الف: د اوداسه فرائض مشخص شوه چې څلور دي (د مخ، لاسونو او پښو وینځل او د سر مسحه)، د دغو څلورو څخه په غیر یا سنت دی او یا مستحب، لکه په "بسم الله" سره شروع کول سنت دي او په ترتیب سره یې تر پایه رسول مستحب دي، چې د فقهې په کتابونو کښې مفصل بیان شوي دي.

ب: په یو کرت وینځلو باندې فرض پوره کېږي او دوهم او دریم کرت وینځل سنت دي حتی چې د دریم کرت څخه وروسته وینځل جائز نه دي، البته په هغه صورت کښې چې څوک یې د اوداسه یوه برخه وګڼي.

هوا که په اوړي کښې د اندامونو د یخولو، او یا د حقیقي نجاست د لرې کولو دپاره په دري کرتو وینځلو باندې اضافه وینځل وکړي باک یې نشته. د ښه وضاحت دپاره لاندې أحادیث ولولئ:

اول: نبي کریم ﷺ فرمایي: «إِنَّ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ وَلْهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الْمَاءِ»[٢] یعنې: یقیناً اوداسه ته هم یو شیطان شته چې "ولهان" (حیرانوونکی) نومېږي، نو د اوبو د وسواس څخه ځانونه وساتئ.

دوهم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو اعرابي ورغی او د اوداسه پوښتنه یې وکړه، نو اودس یې دري دري خله وروښود او بیا یې ورته وفرمایل چې: «هَذَا الْوُضُوءُ فَمَنْ زَادَ عَلَى هَذَا فَقَدْ أَسَاءَ وَتَعَدَّى وَظَلَمَ»[٣] یعنې: دا اودس دی، نو څوک چې په دې باندې زیادت وکړي نو هغه بد وکړه او تجاوز یې وکړ او ظلم یې وکړ.

ج: بالآخره د ایت شریف په نزول سره اودس کول په متواتر کلام باندې ثابت شو چې د قیامت د ورځې پورې به یې مسلمانان په لمونځونو کښې لولي.

د څنګلو وینځل فرض دي

۷ـ الله ﷻ د څنګلو په باره کښې دلته د "إلی" توری نازل کړی دی چې ﴿إِلَى ٱلْمَرَافِقِ﴾، او د "إلی" توری په غایه باندې دلالت کوي چې په دې مقام کښې د ذکر شوي توري غوښتنه دا ده چې څنګلې هم په فرضي وینځلو کښې شاملې شي. او دا ځکه چې:

---

(١) مسند احمد بن حنبل ج ۶ ص ۱۵۵
(٢) سنن ابن ماجه ص ۳۴
(٣) سنن ابن ماجه ص ۳۴

الف: غايه په دوه ډوله ده چې: يوې ته د امتداد غايه وايي، او بله د إسقاط په غايه باندې نومولې شوې ده[۱].

د امتداد غايه دې ته وايي چې د "إلى" د توري په ذريعه وړاندېنی حکم آن د "إلى" د توري د مدخول پورې کش کړی شي. لکه چې الله ﷻ فرمايي چې: ﴿ ثُمَّ أَتِمُّوا ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيۡلِ ﴾ [البقرة: ۱۸۷] يعنې بيا روژه آن د شپې پورې تمامه کړئ؛ په دې ايت شريف کښې د صيام کلمه إمساک ته وايي[۲]، که څه هم ډېر لږ وخت وي، خو د "إلى" د توري په ذريعه دغه امساک د شپې پورې غزولی شوی دی، اما شپه پکښې شامله نه ده.

د اسقاط غايه دې ته وايي چې وړاندېنی حکم د "إلى" د توري مدخول ته شامل وي مگر د ذکر شوي توري په ذريعه باندې قطعه کړی شي، لکه همدغه ايت شريف (چې اوس د بحث لاندې دی). ځکه چې د ﴿ أَيۡدِيَكُمۡ ﴾ کلمه آن د اوږو پورې ټول لاس ته شامله ده خو د ذکر شوي توري په ذريعه د څنگلو څخه هغې خوا لاسونه د حکم څخه ووتل چې وينځل يې فرض نه دي. اما پخپله څنگلې پکښې شاملې دي ځکه چې دلته د اسقاط غايه مطلب ده، نه د امتداد غايه.

ب: ځينې علماء کرام وايي چې په دې مقام کښې د "إلى" توری د "مع" په معنی سره دی، يعنې لاسونه د څنگلو سره ووينځئ: لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَيَزِدۡكُمۡ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمۡ ﴾ [هود: ۵۲] يعنې: او ستاسو د خپل قوت سره به نور قوت هم در زيات کړي.

ج: په دې ټولو باندې د پاسه، احاديث او د صحابه وو کرامو ﷺ عمل د ايت شريف بيان واقع شوي دي چې هم نبي کريم ﷺ او هم صحابه وو ﷺ څنگلې په دائمي توگه وينځلې دي، او په هيڅ ځای کښې د نه وينځلو روايت نشته[۳].

د سر مسحه فرض ده

۸ـ "رُءُوس" د "رَأس" جمعه ده، او د رأس په متعارفه معنی کښې د غاړې څخه وروسته آن د مخ او سترگو په شمول ټول اجزاء داخل دي[۴].

مگر څرنگه چې الله ﷻ په دې مقام کښې د مخ په وينځلو باندې امر کړی دی نو معلومه شوه چې د "رأس" متعارفه معنی دلته مراده نه ده، او په همدې باندې علماء کرامو اجماع کړې ده[۵]. د همدې کبله دوی د سر په مسحه کښې يوولس (۱۱) قوله کړی دی چې څومره او په څه کيفيت

(۱) نور الانوار ص۱۳۶
(۲) مفردات الراغب ص۲۹۸
(۳) تفسير المظهري ج۳ ص۴۶
(۴) تفسير القرطبي ج۶ ص۸۹
(۵) بدائع الصنائع ج۱ ص۴

باندې فرض ده، مګر په ټولو اقوالو کښې د ابو حنیفه رحمه‌الله علیه په نزد یوازې د ناصیې مسحه فرض ده چې په یو ځل باندې تمامېږي او تکرار ته یې حاجت نشته. او دا ځکه چې د نبي کریم ﷺ فعل د ایت شریف تفسیر واقع شوی دی، چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ اودس کاوه «فَحَسَرَ الْعِمَامَةَ وَمَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ أَوْ قَالَ نَاصِيَتَهُ بِالْمَاءِ»[١] نو د پګړۍ ځخه یې سر لوڅ کړ او د خپل سر په وړاندنۍ برخه باندې یې او یا په خپله ناصیه باندې یې په اوبو سره مسحه وکړه.

"ناصیه" څه معنی؟

٩ـ "ناصية" د سر د وړاندېنۍ برخې د ویښتانو بیخونو ته وایي[٢]، چې تقریبًا د څلورو ګوتو په اندازه، یا د سر د ویښتانو څلورمه برخه جوړېږي.

دا د یو پلوه، او د بله پلوه که څه هم "الْمَسْح" په عربي ژبه کښې په یو شي باندې لاس راکښ کولو ته وایي مګر په شریعت کښې په اندامونو باندې په اوبو سره لوند لاس راکښول د مسحې په نامه یادېږي[٣].

یوه پوښتنه او د هغې جواب

١٠ـ که څوک وایي چې: ایا د مسحې په عوض د سر وینځل جواز لري؟

مونږ وایو چې: په جواز کښې خو یې شک نشته چې د مسحې په ځای باندې ودرېږي[٤]، مګر هغه ثواب نه ورکول کېږي کوم چې د مسحې دپاره ټاکلی شوی دی[٥].

یا په بل عبارت: جواز یې شته خو ثواب یې نشته.

د پښو وینځل فرض دي

١١ـ د ذکر شوي ایت شریف د ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى ٱلْكَعْبَيْنِ ﴾ په جمله کښې لاندې دوه متواتر قرائتونه دي[٦]:

الف: "وَأَرْجُلَكُمْ" د لام په زوّر سره، چې په دې تقدیر متبادره دا ده چې په ﴿ وُجُوهَكُمْ ﴾ باندې عطف دی. او د معنی حاصل یې داسې را اوځي چې خپلې پښې د ښنګرو پورې هم ووینځئ.

ب: "وَأَرْجُلِكُمْ" د لام په زیر سره، چې په دې تقدیر متبادره دا ده چې په "رُؤُسِكُمْ" باندې عطف دی او د معنی حاصل یې داسې راځېږي چې په خپلو پښو باندې هم مسحه وکړئ.

---

(١) اعلاء السنن ج١ ص٨
(٢) لسان العرب ج١٥ ص٣٢٧
(٣) مفردات الراغب ص٤٨٧
(٤) تفسير القرطبي ج٦ ص٩٠
(٥) شرح معاني الآثار ج١ ص٣٣
(٦) اضواء البيان ج٢ ص٧، روح المعاني ج٦ ص٧٤

نو څرنګه چې دوه متواتر قرائتونه په منزله د دوه ایتونو دي، نو ته به وایي چې د پښو په باره کښې دوه ایتونه نازل شوي دي، یو ایت تقاضی کوي چې په اوداسه کښې د ښنګرو پورې خپلې پښې ووینځئ او بل ایت غواړي چې مسحه پرې وکړئ.

او دا غیر معقوله ده چې هم یې وینځل فرض شي او هم پرې مسحه کول فرض وګرځي او دا څکه چې مسحه خو د وینځلو څخه خلف او بدل دی نو د دواړو فرض جوړېدل به داسې مثال ولري چې په سړي باندې هم اودس کول فرض شي او هم پرې تیمم وهل فرض وګرځي. چې په داسې کار باندې هیڅوک قول نه کوي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۱۲ـ که څوک وایي چې: ځینې علماء کرام خو دلته په تخییر باندې قائل دي(۱)، یعنې ستاسو خوښه که په اوداسه کښې خپلې پښې وینځئ او که مسحه پرې کوئ، او یا په بل عبارت: په تاسو باندې یو کار کول فرض دی او بس.

مونږ وایو: لکه څنګه چې د اصل او بدل دواړو فرض ګرځېدل په شریعت کښې مثل نه لري همدارنګه د اصل او بدل په منځکښې تخییر هم شرعي نظیر نه لري نو خکه دغه توجیه د قبول وړ نه ده.

سوال جواب

۱۳ـ که څوک وایي چې: په ذکر شوي ایت شریف کښې درېیم قرائت شته چې شاذ قرائت دی چې "أَرْجُلُكُمْ" د لام په پېښ سره قرائت شوی دی(۲)؛ شاذ قرائت که څه هم د متواتر قرائت په مقابله کښې څه اعتبار نه لري مګر دا خو کولی شي چې د دوه متواترو قرائتونو څخه یوه ته ترجیح ورکړي، نو پوښتنه دا ده چې ایا په دې مقام کښې ترجیح نه شي ورکولی؟

مونږ وایو چې: دلته شاذ قرائت خکه مرجح نه شي جوړېدلی چې په دې تقدیر باندې د "وَأَرْجُلُكُمْ" کلمه مبتداء ګرځي او خبر یې محذوف ګڼل کېږي. نو څوک چې اول متواتر قرائت د عمل دپاره خوښوي هغوی ترې په "مَغْسُولَة" سره تعبیر کوي او څوک چې په دوهم متواتر قرائت باندې عمل کوي هغوی ترې په "مَمْسُوحَة" سره تعبیر کوي.

نو په دې مقام کښې شاذ قرائت مرجح نه شي واقع کېدلی، چې د متواترو قرائتونو څخه د هر یوه دپاره د تائید قابل جوړېدلی شي.

د احادیثو ترجیح

۱۴ـ څرنګه چې دواړه متواتر قرائتونه یو په بل باندې ترجیح نه لري چې د عمل دپاره غوره

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۱۲
(۲) المحرر الوجیز ج۵ ص۴۷

کړی شي نو ترجیح يې د أحاديثو او د سلفو صالحينو د عمل څخه پرته په بله لاره باندې نه شي ترلاسه کېدلی، چې تفصيل يې دا دی:

په اوداسه کښې د پښو د وينځلو په باره کښې زښت ډېر قولي او فعلي أحاديث روايت شوي دي چې ځينو علماوو کرامو راغونډ کړي دي[١]. لاندې مثالونه يې د نظره تېر کړئ:

الف: يوه ورځې نبي کريم ﷺ يو سړی وليد چې لمونځ يې کاوه او د پښې په شا باندې يې د يوې سکې (يا ورغوي) په اندازه تکی وه چې اوبه ورته نه وې رسېدلې، يعنې وچ وه. نو نبي کريم ﷺ ورته امر وکړ چې «أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ»[٢] هم دې اودس راوګرځوي او هم لمونځ.

ب: عبد الله بن عمر رضي الله عنهما وايي چې مونږ د نبي کريم ﷺ سره په سفر باندې وو تر دې چې د مکې معظمې او مدينې منورې په منځکښې اوبو ته ورسېدو او د مازديګر وخت وه، نو ځينې خلک زمونږ څخه وړاندې اوبو ته ورغلي وه چې اودسونه يې کړي وه حال دا چې پوندې يې وچې وې او اوبه ورته نه وې رسېدلې نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ»[٣] يعنې: پوندو ته وَيل (هلاکت) دی چې د اور څخه عبارت دی، پوره کړئ اودسونه، يعنې پوندې ووينځئ.

ج: صحابه وو کرامو ﷺ ټولو اجماع کړې ده چې په اوداسه کښې پښې وينځل فرض دي، يوه صحابي هم ترې مخالفت نه دی کړی يوازې درې کسانو (علي ﷺ، عبد الله بن عباس رضي الله عنهما او أنس ﷺ) ترې مخالفت کړی دی، خو دوی هم د خپل مخالفت څخه نورو صحابه وو کرامو ﷺ ته رجوع کړې ده[۴].

د: يوه صحابي ﷺ هم روايت نه دی کړی چې نبي کريم ﷺ په اوداسه کښې په پښو باندې مسحه کړې ده حال دا چې د پښو وينځل يې تقريباً د تواتر درجې ته رسېږي او دومره صحابه وو کرامو ﷺ يې روايتونه کړي دي چې په دروغو باندې يې توافق محال ښکاري[٥].

هـ: ټول علماء کرام متفق دي چې په اوداسه کښې د پښو په وينځلو باندې هغه څه اداء کېږي چې په اودس کوونکي باندې فرض دي (حتی چې اهل التشيع هم پکښې مخالفت نه کوي).

اما په مسحه کښې اتفاق نشته، يوازې اهل التشيع وايي چې فرض يې پوره شو. لنډه دا چې په پښو وينځلو کښې د فرض اداء کېدل يقيني دي او په مسحه کښې شکي دي، نو په کار دی چې په يقين باندې عمل وکړی شي او بس[۶].

---

(١) تفسير ابن كثير ج٢ ص٢۶؛ تفسير القاسمي ج۶ ص١٠۵؛ شرح معاني الآثار ج١ ص٣٠
(٢) سنن ابي داوٗد ج١ ص٢٣
(٣) شرح معاني الآثار ج١ ص٣۴
(۴) إعلاء السنن ج١ ص۴
(۵) تفسير المظهري ج٣ ص۴٨
(۶) تفسير القرطبي ج۶ ص٩۵

دوه متواتر قرائتونه او تطبیق

۱۵ـ ځینو علماوو کرامو د ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ په دوه قرائتونو کښې په لاندې ډول تطبیق کړی دی.

الف: چې په زور سره لوڅې پښې مرادې دي، او په زبر سره هغه پښې مطلبې دي چې موزو کښې وي[1]، او په دې کښې د هیڅا اختلاف نشته.

ب: چې په زبر سره هم هغه معنی ورکوي کومه چې په زور سره ورکوي ځکه چې ذکر شوی زبر (جر) د "جر الجوار" په نامه یادېږي[2] چې د "رُؤُسِكُمْ" د زیر سره د اندیوالی په خاطر ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ هم په زبر سره لوستلی کېږي مګر معنی یې د زور څخه د زیر خوا ته نه رااوړي.

ج: چې د زیر په صورت کښې د مسح څخه خفیف وینځل مراد دي[3]، نو مطلب یې داسې رااوځي چې پښې خفیفې ووینځئ، نه دا چې مسحه پرې وکړئ.

د خفیفو وینځلو معنی په لاندې حدیث کښې ډېره ښه څرګندېږي چې:

النزال ؓ په یوه اوږده حدیث کښې وایي چې علي ؓ مې ولید چې: «أُوتِيَ بِمَاءٍ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَيَدَيْهِ وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ»[4] یعنې: اوبه ورته راوړی شوې نو په خپل مخ او په لاسونو باندې یې مسحه وکړه او هم یې خپل سر او خپلې پښې مسحه کړې.

نو څرنګه چې په ذکر شوي حدیث کښې په مخ او لاسونو کښې هم د مسحې لفظ روایت شوی دی نو معلومه شوه چې دلته خفیف وینځل مراد دي.

د: چې په زیر سره د وینځلو معنی نه ورکوي بلکې معنی یې موږل دي[5] یعنې: پښې په موږلو سره ووینځئ.

هـ: بالآخره اهل التشیع وایي چې د زور څخه هم د زیر معنی (مسحه) مراده ده، ځکه چې په دې تقدیر باندې ﴿ وَأَرْجُلَكُمْ ﴾ د ﴿ بِرُءُوسِكُمْ ﴾ په محل باندې عطف دي[6] او مجرورات خو ټول محلاً منصوبات دي د همدې کبله مجرور ته "مفعول به غیر صریحي" وایي.

تطبیق بې اعتراضه نه دی

۱۶ـ مونږ ځکه د تطبیق طریقې غوره نه کړې چې یوه طریقه یې هم بې اعتراضه نه ده، که څوک غواړي چې په اعتراضاتو او جوابونو باندې یې خپل ځان ښه پوه کړي نو ځینو اوږدو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[7].

---

(۱) تفسیر المنار ج۶ ص۲۳۵
(۲) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۱۶۱
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۲۶، احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۴۶
(۴) شرح معاني الآثار ج۱ ص۳۰
(۵) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۱۰
(۶) تفسیر نمونه ج۴ ص۲۸۷
(۷) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۱۶۱؛ روح المعاني ج۶ ص۷۳، ۷۸

کعبین څه معنی؟

۱۷_ أهل السنة والجماعة وايي چي: د ﴿ ٱلْكَعْبَيْنِ ﴾ څخه هغه دواړه هډوکي مطلب دي چي د هري يوي پښي په اړخونو کښي نيغ-نيغ ولاړ دي او د لينگي د بند څخه نمايندگي کوي.
همدغه دواړه هډوکي په فرضي وينځلو کښي شامل دي چي د لايل يې د همدي ايت په شپږمه توضيح کښي تېر شوي دي، بيا ليکلو ته اړتيا نه گورو.

د اوداسه ډولونه

۱۸_ د احنافو عليهم الرحمة په نزد اودس په پنځه ډوله دی چي مونږ يې دلته صرف په يوه مثال باندي اکتفاء کوو او تفصيل يې د فقهي کتابونو[1] ته پرېږدو:
الف: فرض اودس؛ د لمانځه دپاره، د جنازي دپاره او بالآخره د تلاوت د سجدي دپاره دی.
ب: واجب اودس؛ د کعبي شريفي د طواف دپاره دی.
ج: مستحب اودس هغه اودس دی چي د بل اوداسه د پاسه وکړی شي، خو په دي شرط چي په اول اوداسه باندي يې څه عبادت کړی وي.
د: مکروه اودس؛ دوهم اودس دی خو چي په اول اوداسه باندي يې څه عبادت نه وي کړی او د پاسه پري بل اودس وکړي.
ه: حرام اودس دا دی چي په حرامو اوبو باندي اودس وکړي، لکه د غصب يا د يتيم اوبه.

تطهر څه معنی؟

۱۹_ د ﴿ فَٱطَّهَّرُواْ ﴾ کلمه په اصل کښي "تَطَهَّرُوا" وه چي اصلاً د "طَهَارَة" څخه اخستله شوي ده او قاعده دا ده چي په يوه کلمه کښي څومره حرفونه زياتېږي په هماغي اندازه يې په معنی کښي هم په کم يا کيف کښي زيادت راځي.
د همدغي قاعدي په بناء احنافو عليهم الرحمة په غسل کښي د خولې او پوزي وينځل فرض گڼلي دي او دا ځکه چي په خوله او پوزه کښي دوه حيثيته دي:
الف: په دي اعتبار سره، چي په وينځلو سره يې روژه نه ماتېږي، د ظاهري بدن څخه شمېرل کېږي.
ب: او په دي اعتبار سره، چي مواجههورباندي نه کېږي باطن گڼل کېږي.
نو څرنگه چي په اوداسه کښي صرف د ﴿ فَٱغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ ﴾ جمله نازله شوي ده چي محض په وينځلو باندي دلالت کوي او مبالغه پکښي نشته، نو خوله او پوزه د مخ څخه ونه گڼل شوه او په فرضيت او رکنيت کښي شامل نه شوه.
اما په غسل (لوی اودس) کښي د ﴿ فَٱطَّهَّرُواْ ﴾ جمله نازله شوي ده چي په وينځلو باندي دلالت

---

(۱) الفقه الإسلامي وادلته ج۱ ص۲۰۸_۲۱۲

کوي او مبالغه پکښې ده: نو خوله او پوزه پکښې ارکان وګڼل شول.

همدغه مضمون په یوه حدیث شریف سره ډېر ښه تفسیر شوی دی چې نبي کریم ﷺ فرمایلي دي «تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبُلُّوا الشَّعْرَ وَأَنْقُوا الْبَشَرَةَ»[1] یعنې: د هر ویښته څخه لاندې جنابت دی نو ویښتان لامده کړئ (که څه هم د پوزې ویښتان وي) او خپله بشره (مخونه) ښه پاک کړئ (د خولو په شمول).

د اوداسه او غسل حکمتونه

۲۰_ څرنګه چې په دې مقام کښې زمونږ څخه توضیحات ډېر اوږده شول نو د اوداسه او غسل د حکمتونو په باره کښې مو څه ونه لیکل چې محترم لوستونکي زړه تنګي نه شي، که څوک يې شوق لري او په عربي ژبه باندې پوهېږي څېنو تفاسیرو ته دې مراجعه وکړي[2].

د تیمم څېنې مسائل

۲۱_ څرنګه چې د ایت شریف وروستنۍ برخه د تیمم په باره کښې نازله شوې ده او څه معلومات چې مونږ يې لیکل لازم ګڼل هغه مو د الله ﷻ په توفیق د [النساء: ۴۳] ایت لاندې لیکلي دي چې بیا لیکلو ته يې څه اړتیا نه ګورو خو دلته صرف لاندې څو معلومات نور هم وراضافه کوو چې.

دلته الله ﷻ د ﴿ صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ سره د ﴿ مِّنْهُ ﴾ تکی زیات نازل کړی دی چې ضمیر پکښې "صعیداً طیباً" ته راجع دی او د ﴿ فَامْسَحُوا ﴾ پورې تعلق نیسي.

شوافع رحمهم الله وايي چې ذکر شوی د "من" توری بعضیه دی. نو د معنی حاصل يې داسې راوځي چې د پاکیزه خمکې په څه برخو سره خپل مخونه او لاسونه مسحه کړئ. نو هغه شی چې د خمکې د جنس څخه وي خو څه بخرکی ترې په لاس پورې نه نښلي لکه تبویه تیږه، نو په هغه شي باندې تیمم جواز نه لري.

احناف رحمهم الله وايي چې ذکر شوی د "من" توری د ابتداء دپاره دی او د بعضیت دپاره نه دی[3]. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې باید ستاسو مسحه د پاکیزه خمکې څخه پیل شي چې لاسونه وربانډې ووهئ او بیا يې پر خپل اندامونه مسحه کړئ. برابره خبره ده چې ستاسو په لاسونو باندې د پاکیزه خمکې څه بخرکي نښتي وي او که نه. لاندې دوه احادیث د احنافو رحمهم الله تائید کوي:

الف: نبي کریم په یوه اوږده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «وَجُعِلَتْ لِيَ الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا»[4]

---

(۱) جامع الترمذي ج۱ ص۲۹؛ إعلاء السنن ج۱ ص۱۳۵

(۲) تفسیر المنار ج۶ ص۲۶۰_۲۶۹

(۳) تفسیر المظهري ج۳ ص۶۰

(۴) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸

یعني: او ماته تېوله ځمکه هم جومات ګرځول شوې ده او هم پاکوونکې (او ښکاره ده چې ښویه ډېره هم د ځمکې ځخه ده).

ب: یوه ورځې نبي کریم ﷺ صحابه کرامو ﷺ ته د تیمم وهل ورزده کول «فَضَرَبَ النَّبِيُّ ﷺ بِكَفَّيْهِ الْأَرْضَ وَنَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ وَكَفَّيْهِ»[1] یعنې: نو په دواړو ورغوو باندې یې ځمکه ووهله او پوکی یې پکښې وکړ (چې ګرد ترې والوزي) بیا یې پرې خپل مخ او خپل ورغوي مسحه کړه. (که د ځمکې بخرکې ضرور وی نو نبي کریم ﷺ به پکښې پوکی نه کولی).

حرج څه معنی؟

۲۲_ په ﴿ مَا يُرِيدُ ٱللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُم مِّنْ حَرَجٍ ﴾ جمله کښې د ﴿ حَرَجٍ ﴾ کلمه د هغه مشقت څخه عبارت ده چې د سړي د وسې څخه پورته وي. لکه چې لاندې دوه ایتونه یې ښه تفسیروي:

الف: ﴿ يُرِيدُ ٱللَّهُ بِكُمُ ٱلْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ ٱلْعُسْرَ ﴾ [البقرة: ۱۸۵] یعنې: الله ﷻ تاسو ته (په تشریعي امورو کښې) د اسانۍ اراده لري او تاسو ته د سختۍ اراده نه لري.

ب: ﴿ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ﴾ [البقرة: ۲۸۶] یعنې: الله ﷻ هیڅ نفس نه مکلف کوي مګر د هغه د وسې (توان) په اندازه.

نو په همدې بنا باندې مونږ وایو چې تیمم وهل یو مکلفیت دی، خو حرج نه دی چې د سړي د وسې څخه پورته وي.

فاقد الطهورین باید څه وکړي؟

۲۳_ هغه چا ته، چې نه اوبه ومومي چې اودس پرې وکړي او نه پاکیزه ځمکه چې تیمم پرې ووهي، د فقهاء کرامو په اصطلاح کښې فاقد الطهورین ویل کېږي، یعنې هغه څوک چې د دوه پاکوونکو (اوبه، ځمکه) څخه په یوه باندې هم برلاسي نه وي، لکه[2]:

الف: چې څوک په داسې ځای کښې بندي وي چې هلته پاکه ځمکه نه وي او اوداسه ته یې نه پرېږدي.

ب: چې څوک سوټ بوټ تړلی شوی وي.

ج: چې څوک په الوتکه کښې سور وي او نه اوبه وي او نه د خاورې ګرد.

د: چې څوک په بېړۍ کښې سفر کوي او اوبو ته یې لاس نه رسېږي او ګرد هم نه وي.

ه: چې د چا ټول بدن په جلدي مرض باندې اخته وي چې نه یې په اوبو باندې وینځلی شي او نه یې په لاس باندې مسحه کولی شي او یا داسې نور.

احناف علیهم‌الرحمه د فاقد الطهورین په باره کښې لاندې دوه نظره لري:

---

(۱) صحیح البخاري ج۱ ص۴۸

(۲) الفقه الإسلامي وأدلته ج۱ ص۴۵۱

اول باید سړی د لمانځه صورت اداء کړي چې قبلې ته مخ کړي، او سجده او رکوع وکړي. که څه هم په اشاره سره وي: او بدون د قرائت او تشهد څخه. مګر د لمانځه نیت دې نه کوي

په دغه صورتې لمانځه باندې د فرضو څخه نه خلاصیږي او په وخت سره یې وروباندې قضایي لازمه ده[۱].

دوهم د نوموړي سړي په غاړه باندې لمونځ لازمیږي چې باید په وخت سره یې قضایي راوړي او سمدستې وروباندې د صورتې لمانځه کول نشته، نه په اشارې سره او په نه اصلي بڼې سره[۲].

یو اویا (۷۱) مسائل

۲۴_ د ذکر شوي شپږم ایت څخه فقهاوو کړامو[۳] یو اویا (۷۱) مسائل استنباط کړي دي، که څوک یې د لوستلو شوق لري نو هلته دې مراجعه وکړي.

کوم مواثیق مراد دي؟

۲۵_ مفسرینو کرامو د ﴿ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ ﴾ ډېرې معناوې کړې دي[۴]. لکه

الف هغه بیعت چې صحابه وو کرامو ﷺ د نبي کریم ﷺ سره په مکه کښې د شپې کړی وه چې د همدغه بیعت په اثر مدینې منورې ته هجرت صورت ونیوه.

ب هغه بیعت چې صحابه وو کرامو ﷺ په حدیبیه مقام کښې کړی وه چې د "بَيْعَةَ الرِّضْوَان" په نامه یادیږي او داسې نور.

مګر موږ ته داسې برېښي چې دلته به د هر مؤمن هغه معاهده مطلب وي چې د ایمان راوړلو په وخت کښې یې د الله ﷻ سره وکړي. او یا د ایمان د راوړلو څخه وروسته په کومه خاصه موقع کښې یو ځل بیا تعهد تازه کړي

په دغه حالت کښې که څه هم څوک په خوله باندې ﴿ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ﴾ ونه وایي مګر د هر متعهد د حال څخه ذکر شوي کلمې د ورایه ښکاري یا په بل عبارت. معاهده کول په حقیقت کښې د "سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا" څخه په غیر بل شی نه دی

موږ ځکه دغه معنی خوښه کړه چې د قیامت د ورځې پورې ټولو مؤمنانو ته شامله شي. څه لري نه ده چې مفسرینو کرامو به ذکر شوي صورتونه د مثال په توګه لیکلي وي، نه د حصر په توګه.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُونُواْ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَـَٔانُ قَوْمٍ عَلَىٰٓ أَلَّا تَعْدِلُواْ ۚ ٱعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرٌۢ بِمَا

---

(۱) الفقه علی المذاهب الاربعة ج۱ ص۱۶۶

(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۸۰

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۳۹۲_۳۹۶

(۴) زاد المسیر ج۲ ص۲۴۸، البحر المحیط ج۴ ص۱۹۵

تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَآ أُو۟لَٰٓئِكَ أَصْحَٰبُ ٱلْجَحِيمِ ﴿١٠﴾

[۸] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! تاسو خاص د الله ﷻ دپاره کلک ودرېدونکي (او) په انصاف سره شاهدي ورکوونکي شئ، او په تاسو باندې دې د یوه قوم سره دښمني د دې باعثه نه شي چې تاسو عدل ونه کړئ.

(ای مؤمنانو!) تاسو عدل وکړئ، دا عدل پرهېزګارۍ ته ډېر نژدې دی (سړی متقي جوړوي)، او د الله ﷻ څخه وډار شئ. یقیناً الله ﷻ په هغه شي باندې خبردار دی چې تاسو یې کوئ.

[۹] الله ﷻ د هغو کسانو سره وعده کړې ده چې دوی ایمان راوړی وي او نېک عملونه یې کړي وي (دا چې) دوی لره بښنه او لوی اجر دی.

[۱۰] او هغه کسان چې کافر شوي دي او زمونږ ایتونو ته د دروغو نسبت کوي، همدغه کسان د دوزخ اندېوالان دي.

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې هغه احکام بیان شوي وه چې د مسلمانانو په افرادو پورې یې اړه درلوده، او په دې ایتونو کښې د یو پلوه اجتماعي احکام بیانېږي چې ذات البیني حیثیت لري او د بله پلوه د شرعي احکامو اخروي ثوابونه او اجرونه ذکر شوي دي.

علاوه پر دې، هلته په تعهداتو باندې د وفاکولو امر شوی وه، او دلته د وفاکولو بنسټ ښودل کېږي چې تاسو په خپلو تعهداتو باندې په هغه وخت کښې کلک ودرېدلی شئ چې په انصاف او عدالت باندې کلک ودرېږئ.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني. ای مؤمنانو! څرنګه چې الله ﷻ ستاسو ضروریات په هره خوا کښې پوره کړي دي، او په هر ځای کښې چې تاسو تشریع ته ضرورت درلود، هلته یې درته احکام نازل کړي دي.

لنډه دا چې اسلام یوازې ستاسو انفرادي اړخونه په نظر کښې نه دي نیولي، بلکې ستاسو اجتماعي قوانینو ته هم شامل دي ترڅو تاسو په ښه خوږه فضاء کښې ژوند وکړئ، او ترڅو تاسو پوه شئ چې د اسلام دین یقیناً چې کامل دین دی.

نو د اجتماعي قوانینو څخه دا هم ده چې تاسو خاص د الله ﷻ دپاره په انصاف سره په شهادت باندې په دوامداره توګه ښه په کلکه ولاړ اوسئ، که څه هم دغه شهادت ستاسو په خپلوانو، دوستانو او یا هم ستاسو د خپلو خانونو په ضرر باندې تمامېږي، همدارنګه د خپلو دښمنانو په باره کښې هم د انصاف څخه تېر نه شئ چې د هغوی سره کینه درباندې د دې باعثه شي چې عدالت د پښو لاندې کړئ.

۲_ ای مؤمنانو! هر شی خپل خای لري، د خپلوانو سره صله رحمي واجب شی دی خو هسې نه چې په بې انصافه شهادت باندې هم د صله رحمی گومان وکړئ. همدارنگه په ځینو مواقعو کښې تاسو ته د دښمنی اجازه شته مگر هسې نه چې بې انصافي هم روا وگنئ؛

لنډه دا چې په هر حال او هر ځای کښې عدل وکړئ چې همدا عدل، تقوی او دینداری ته نژدې کوونکي دی، څوک چې په عدل او انصاف باندې همېشه والی کوي هغوی په حقیقت کښې خپل ځانونه په خپله ولکه کښې ساتي او ځانونه ترې نه بي اداري کېږي. نو په نتیجه کښې د دغسې خلکو ټول کارونه په تقوی باندې اتکا کوي او لا زیات توفیق ترلاسه کوي.

۳_ ای مؤمنانو! په پټه او ښکاره د انصاف مراعات وکړئ. که خپله بې انصافي د خلکو څخه پټه کړئ نو الله ﷻ خو ستاسو په ټولو کړو وړو باندې خبردار دی، د ده ﷻ څخه خو بې نه شئ پټولی.

۴_ ای مؤمنانو! د اسلامي قوانینو په تعمیل کښې، لکه څنگه چې تاسو په دنیا کښې د خوشالی سره مخ کېږئ همدارنگه په آخرت کښې هم زښتې ډېرې گټې لري. او دا ځکه چې الله ﷻ د مؤمنانو نېکوکارانو سره وعده کړې ده چې هم به ورته گناهونه وبښي او هم به لوی اجرونه ورکړي.

بالمقابل هغه کسان چې زموږ په احکامو باندې کافر شي او هم زموږ د ایتونو تکذیب وکړي، همدغه خلک د اور اندیوالان دي، چې هلته به همېشه وي.

اما څوک یې چې تکذیب ونه کړي خو عملي یې هم نه کړي، دوی ته هم دوزخ شته خو د دوام په توگه نه، بلکې په موقته توگه.

توضیحات

۱_ د [النساء:۱۳۵] ایت شریف لاندې موږ هغه اسباب مفصل لیکلي دي کوم چې په حقه شاهدي ورکولو کښې د سړي د انحراف باعث جوړېږي، بیا لیکلو ته یې حاجت نه وینو، مگر دلته وریاندې لاندې څو مطالب وراضافه کوو:

الف: په دې ایت شریف کښې (چې اوس د بحث لاندې دی) د شهادت د انحراف یوه بله وجه هم ښودلی شوې ده چې ډېر خلک وریاندې مبتلا دي، هغه دا چې شهادت ته د دښمنی او عداوت د کبله د عدالت څخه انحراف ورکوي او حقه شاهدي نه وايي، نو باید چې مسلمانان ترې ځانونه وساتي.

ب: د شهادت د انحراف یوه بله وجه هم شته چې په هغې باندې هم ډېر خلک ککړ دي، هغه دا چې د انحراف په مقابل کښې رشوت اخلي او خپل ځانونه د الله ﷻ د غضب لایق جوړوي، العیاذ بالله.

ج: لکه څنگه چې موږ مکلف یاستو چې د شهادت په ورکولو کښې انحراف ونه کړو همدارنگه باید په شاهد جوړېدلو کښې هم د انصاف او عدالت څخه تېر نه شو. همدا موضوع نبي کریم ﷺ په لاندې حدیث کښې ډېره ښه تمثیله کړې ده چې: یوه ورځې بشیر بن سعید ؓ د نبي کریم ﷺ سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ:

بشیر ﷺ ای د الله رسوله! ما خپل زوی ته چې زما د عمرة (مرغمه) نومې میرمنې څخه دی ځه شی (غلام) ورکړی دی. مګر میرمنه راته وایي چې په هغه شي ورکړه باندې نبي کریم ﷺ شاهد وګرځوه (هغه ته چې ته یې شاهد اوسې).

نبي کریم ﷺ: ایا نورو اولادونو ته دې هم هغسې څه شی (غلام) ورکړی دی؟

بشیر ﷺ: نورو اولادونو ته مې نه دی ورکړی.

نبي کریم ﷺ: «فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا بَيْنَ أَوْلَادِكُمْ»[1] یعنې: تو د الله ﷻ څخه ووېرېږئ او د خپلو اولادونو په منځکښې عدل او انصاف کوئ. او نبي کریم ﷺ په بې عدالتۍ باندې د شهادت تحمل ونه کړ چې شاهد جوړ شوی وي.

د شهادت معناوې

۲_ شهادت لاندې ډېرې معناوې لري[2] او ایت شریف ټولو ته شامل دی.

الف: د قاضي په وړاندې په منکر باندې شهادت ورکول د شهادت مشهوره معنی ده چې د [البقرة ۲۸۱] ایت لاندې یې پوره بیان تېر شوی دی.

ب: شهادت په معنی د اقرار سره لکه چې د [النور ۶] ایت کښې د لعان د اقرارونو څخه په شهادتونو باندې تعبیر شوی دی. او یا په بل عبارت دغه اقرارونه په منکر باندې شهادت نه دی بلکې د خپل ځان دپاره اقرار دی.

ج: شهادت په معنی د اخبار سره لکه چې الله ﷻ کافرانو په حال کښې فرمایي چې ﴿ شَاهِدِينَ عَلَىٰ أَنفُسِهِم بِالْكُفْرِ ﴾ [التوبة ۱۷] یعنې په داسې حال کښې چې په خپل کفر باندې شاهدي ویونکي (اقرارکوونکي) وي.

د: شهادت په معنی د حکم سره لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د برائت په باره کښې فرمایي چې ﴿ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ أَهْلِهَا ﴾ [یوسف ۲۶] یعنې: د هغې ښځې چې یوسف ﷺ ورباندې متهم شوی و، د اهل څخه یوه شاهد شاهدي ورکړه (حکم یې وکړ).

ه: بالآخره زمونږ په نزد په امتحانونو کښې د درجتو تاکل او په شوراګانو یا انتخاباتو کښې خپله رایه ښکاره کول هم د شهادتونو څخه ګڼل کېږي. نو باید چې خوک پکښې د انصاف او عدالت څخه تېر نه شي.

سوال جواب

۳_ که څوک وایي چې په دې کښې څه حکمت دی چې د [النساء ۱۳۵] ایت او د همدې ایت چې اوس د بحث لاندې دی، ځینې کلمې ورورسته او ځینې وړاندې نازلې شوې دي. د بیلګې

[1] صحیح البخاري ج ۱۲ ص ۲۵۲
[2] مفردات الراغب ص ۲۷۵

ری هلته ﴿ قَوَّٰمِينَ بِٱلۡقِسۡطِ شُهَدَآءَ لِلَّهِ ﴾ نازلې شوي دي او همدغه کلمات دلته ﴿ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلۡقِسۡطِ ﴾ نازلې شوي دي؟

مونږ وایو چې: که څه هم ځینو مفسرینو کرامو د کلماتو د ترتیب تغیر ته څه وجې لیکلي دي[1]، مګر مونږ ته داسې برېښي چې د دواړو ایتونو د کلماتو په ترتیب کښې به د تفنن في العبارة قانون په نظر کښې نیولی شوی وي چې د بلاغت په علم کښې پوره څېړل شوی دی، په همدې قانون باندې د ﴿ أَلَّا تَعۡدِلُواْ ٱعۡدِلُواْ ﴾ کلمات هم قیاس کړئ او دا خکه که تفنن في العبارة مطلب نه وي نو د ﴿ بِٱلۡقِسۡطِ ﴾ سره خو "أن تقسطوا، اقسطوا" ښه مناسب وه.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۴_ که څوک وایي چې: د ﴿ هُوَ أَقۡرَبُ لِلتَّقۡوَىٰ ﴾ معنی داسې کېږي چې عدل کول تقوی ته ښه نژدې دي. حال دا چې عدل په تقوی کښې شامل دی، نه دا چې ورنژدې دی؟

مونږ وایو چې: دلته د تقوی څخه متقي جوړېدل مطلب دی. نو د معنی حاصل یې داسې راوځي چې عدل او انصاف د متقي جوړېدلو دپاره ډېر نژدې سبب دی او هم د نورو نېکو کارونو دپاره د توفیق موندلو ستر عامل دی، هر مسلمان چې عادل وي نو هغه به ضرور د الله ﷻ څخه ډارېږي.

علاوه پر دې، هر یو عدل خو په تقوی کښې شامل نه دی، نه ګورئ چې کافر هم په ځینو شیانو کښې عادل جوړېدلی شي مګر متقي نه شي جوړېدلی.

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ هَمَّ قَوۡمٌ أَن يَبۡسُطُوٓاْ إِلَيۡكُمۡ أَيۡدِيَهُمۡ فَكَفَّ أَيۡدِيَهُمۡ عَنكُمۡۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١١﴾ ﴾

[۱۱] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت درپه زړه کړئ کله چې یوه قوم قصد وکړ چې تاسو ته خپل لاسونه دراوږده کړي خو الله ﷻ د هغوی لاسونه ستاسو څخه منعه (ړنډ) کړه (نجات یې درکړ). او د الله ﷻ څخه وډار شئ، او خاص په الله ﷻ باندې دې نو هرو مرو مومنان توکل وکړي.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ په عدالت باندې د کلکو ودرېدلو توصیه کړې وه حتی د دښمنانو سره هم، نو څه لرې نه ده چې څوک اشتباه وکړي او ووایي چې د دښمنانو بلکې د کافرانو ذلت او په دوی باندې برلاسي په کار ده که څه هم عدالت او انصاف د پښو لاندې شي. نو الله ﷻ په همدې ایت شریف کښې د ذکر شوي اشتباه جواب ته اشاره وکړه چې خلاصه یې داسې کېږي:

[1] روح المعاني ج ۶ ص ۸۳

د مطلب خلاصه

۱_ ای مؤمنانو! د الله ﷻ بې شمېره نعمتونه عموماً او د هغه وخت نعمت خصوصاً درېه زړه کړئ چې یوه کافر قوم نیت کړی وه چې تاسو ته لاس دراوږد کړي او د منځه مو یوسي او یا مو د ذلت سره مخامخ کړي، خو الله ﷻ د هغوی د تسلط څخه تاسو ته نجات درکړ او بالمقابل یې تاسو په هغوی باندې مسلط کړئ.

نو کله چې خپل ذکر شوی نجات په یاد کړئ نو پوه به شئ چې د کافرانو ذلیله کول او ستاسو برلاسي د الله ﷻ په واک او اختیار کښې ده. په هر حال، د الله ﷻ اطاعت وکړئ او د عدل او انصاف څخه مه تېرېږئ.

یا په بل عبارت: هغه وخت دربه زړه کړئ چې تاسو کمزوري وئ او د نورو خلکو څخه به د عدل او انصاف په تمه ناست وئ، دغه حالت مو الله ﷻ تبدیل کړ او داسې نعمت یې دربېرزو کړ چې قوت ستاسو په لاس کښې دی او نور خلک درڅخه د عدل تمه کوي.

نو په هر حال، د الله ﷻ څخه وډار شئ او بې انصافي حتی د دښمن سره هم مه کوئ. په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ، په نیرنګ او چل باندې اتکا مه کوئ.

۲_ لنډه دا چې د قیامت د ورځې پورې دې ټول مؤمنان هرو مرو خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړي او خامخا دې د الله ﷻ د هدایتونو حفاظت وکړي.

توضیحات

۱_ په دې خبره کښې، چې په ذکر شوي ایت شریف کښې الله ﷻ مؤمنانو ته د کوم یوه نعمت د یادونې امر کړی دی، مفسرینو کرامو متعددې واقعې لیکلې دي چې لاندې څو واقعې مونږ بېلګې په توګه د په لنډ ډول لیکو:

الف: نبي کریم ﷺ چې کله مدینې منورې ته هجرت وکړ نو هلته یې د یهودو سره معاهده وکړه د معاهدې په موادو کښې دا خبره هم شامله وه چې که په هر طرف باندې دیت راغی نو بل طرف به یې په خلاصولو کښې برخه اخلي.

بله ورځ په "بیر معونه" مقام کښې کافرانو یو صحابي شهید کړ او دوه تنو صحابه وو ترې نجات وموند، همدغو دواړو صحابه وو ته د کافرانو د قومیانو څخه دوه تنه چرته په لاس ورغله چې په قصاص کښې یې دواړه ووژل حال دا چې دغو دواړو د نبي کریم ﷺ څخه امان اخستی وه خو ذکر شوي دواړه صحابه کرام ﷺ وریاندې خبر نه وه.

نبي کریم ﷺ وغوښتل چې د همدغو دوه تنو وژل شوو دیت ورکړي کوم چې په سهوه کښې وژلي شوي وه. همدا موضوع یې بني نضیرو یهودو ته یووړه، ترڅو ورسره دوی د پخوانۍ تعهد په بنا په دیت کښې برخه واخلي، هغوی په ښکاره دېره ښه وضعه وکړه خو یوه نفر ته یې وظیفه ورکړه چې د

نبي کریم ﷺ باندې د بام د سر څخه يوه ګټه درغړې (د مېچڼ پل) راوغورزوي او شهيد يې کړي، خو الله ﷻ نبي کريم ﷺ د پلان څخه خبر کړ او نجات يې ورکړ؛ چې د مسلمانانو دپاره لوی نعمت وه[1].

ب- يوه ورځې نبي کريم ﷺ ته يو کافر ورغی چې "غورث" نومېده او د نبي کريم ﷺ څخه يې توره په دې بهانه واخستله چې زه يې ګورم، سمدستي يې توره د تيکې څخه راوويستله او نبي کريم ﷺ يې مخاطب کړ چې اوس به دې څوک راڅخه خلاص کړي حال دا چې ويستلې توره مې په لاس کښې ده؟.

نبي کريم ﷺ ورته جواب ورکړ چې الله ﷻ به مې درڅخه خلاص کړي. نو "غورث" سمدلاسه توره بېرته په پوښ کښې ننويسته او نبي کريم ﷺ ته يې ورکړه او نبي کريم ﷺ د وژلو څخه نجات وموند[2].

ج- يوه ورځې نبي کريم ﷺ خپله توره په ونه کښې زوړنده کړې وه او په يو ځای کښې يوازې ويده وه په داسې حال کښې چې صحابه کرام ﷺ ترې په ونو کښې خواره واره شوي وه، په عين حال کښې يوه اعرابي ذکره شوې توره واخستله او په نبي کريم ﷺ باندې ورتاو شو او ورته يې وويلې چې اوس به دې څوک راڅخه خلاص کړي؟، درې ځله يې دا جمله تکرار کړه مګر نبي کريم ﷺ به په هر ځل باندې جواب ورکاوه چې الله ﷻ به مې درڅخه خلاص کړي. نو اعرابي توره په تيکې کښې داخله کړه او د نبي کريم ﷺ ترڅنګ يخ کېناست[3].

د: په يوه غزا کښې کافرانو قصد کړی وه چې کله نبي کريم ﷺ او صحابه کرام ﷺ د جماعت په لمانځه باندې ودرېږي نو موږ به پرې حمله وکړو او ټول به د منځه يوسو، نو الله ﷻ صلاة الخوف نازل کړ، د کافرانو د حملې مخه يې ونيوه او مسلمانانو ته يې نجات ورکړ[4].

۲_ موږ ته داسې برېښي چې مفسرينو کرامو به د الله ﷻ د نعمتونو يو- يو مثال ښودلی وي او حصر به يې مطلب نه وي، نو بنا په دې، ايت شريف هغو ټولو ځايونو ته شامل دی چې هلته صحابه کرام ﷺ د کافرانو د تسلط لاندې راغلی وه خو الله ﷻ قدرت نه وه ورکړی چې د مسلمانانو بېخ او بنياد وباسي، او يا يې په عين وخت کافران مغلوب جوړ کړي وه. لاندې مثالونه يې نور هم ولولئ:

الف: په مکه معظمه کښې صحابه کرام ﷺ د کافرانو د تسلط لاندې وه چې استقلال يې نه درلود او کافرانو کولی شو چې ټول يې پوپنا کړي وی، خو الله ﷻ ترې د دوی لاسونه په شا ووهل، آن تردې چې هجرت يې وکړ او د استقلال خاوندان شوه.

ب: د بدر په غزا کښې هم الله ﷻ د کافرانو لاسونه لنډ کړه او ملاوې يې ورماتې کړې.

---

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۱۴۷؛ المحرر الوجيز ج۵ ص۵۴
(۲) أسباب النزول للواحدي ص۱۲۸
(۳) صحيح البخاري ج۱ ص۴۰۷
(۴) الدر المنثور ج۲ ص۶۵۹

ج: د احد په غزا کښې هم الله ﷻ کافرانو ته وسه ورنه کړه چې مسلمانان (صحابه کرام ﷺ) پوپنا کړي، که څه هم د ماتې شوي لښکر پوپنا کول ډېر اسان کار وه.

د: همدارنګه د خندق په غزا کښې هم صحابه کرام ﷺ د کافرانو د محاصرې لاندې راغلي وه، مګر کافران ناامیده بېرته ستانه شوه.

هـ: داسې نور ځایونه زښت ډېر دي، چې الله ﷻ تولو ته اشاره کوي او فرمايي چې: ﴿لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ﴾ [التوبة: ۲۵] یعنې: یقینًا الله ﷻ تاسو سره په زښتو ډېرو ځایونو کښې کومک کړی دی.

یادونه

۳_ که څه هم مونږ د [النساء: ۷۱] ایت لاندې د توکل په باره کښې ضروري معلومات لیکلي دي، مګر په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو[1] د توکل کلمه ډېره ښه شرحه کړې ده او ډېر مزه ناک بحث یې پکښې کړی دی، هیله ده چې شائقین یې هلته مراجعه وکړي.

﴿وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَاءِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣﴾﴾

[۱۲] او بې شکه الله ﷻ د بني اسرائیلو څخه کلک تعهد اخستی وه او د همدوی څخه مو (په تعهداتو باندې) دولس تنه څارونکي ټاکلي وه، او (هم) الله ﷻ (دوی ته) ویلي وه چې یقینًا زه ستاسو سره یم.

(او دا یې هم ورته ویلي وه چې) که تاسو لمونځونه ودروئ، او زکاتونه ورکړئ، او زما په (تولو) پیغمبرانو باندې (په درستو معناوو کښې) ایمان راوړئ او (په اطاعت سره) د دوی تعظیم وکړئ، او

---

(۱) تفسير القاسمي ج ۶ ص ۱۲۰_۱۳۱

(بالآخره) الله ﷻ ته حسنه قرض ورکړئ (په اخلاص سره خیراتونه وکړئ، بلکې په خپلو تعهداتو باندې ودرېږئ) نو خامخا هرو مرو به ستاسو څخه ګناهونه ورژوم او خامخا هرو مرو به تاسو داسې جنتونو ته ورداخل کړم چې لاندې ترې (څلور) ویالې بهېږي.

نو ستاسو څخه هرڅوک چې د ذکرو شوو (تاکیداتو او ترغیباتو) څخه وروسته هم کافر شي (د خپلو تعهداتو ساتنه ونه کړي)، نو یقیناً هغه سمه لاره ورکه کړه.

[۱۳] نو په سبب د ماتولو د دوی سره خپل کلک عهد لره، مونږ دوی معلونان کړه او د دوی زړونه مو سخت وګرځول (توفیق مو ترې واخست).

(نو د همدې کبله) دوی د الله ﷻ کلمات د خپلو- خپلو ځایونو څخه تغیروي (تر نن ورځې پورې په همدې کار باندې مبتلا دي). او (همدارنګه) دوی د هغه شي څخه خپله برخه هېره کړه چې دوی ته پرې پند ورکړی شوی وه (په شریعت باندې یې عمل ونه کړ). او (همدارنګه) ته به (ای پیغمبره!) په دوامداره توګه د دوی څخه په (تازه تازه) خیانت باندې اطلاع مومې (چې دوی د خیانت څخه لاس نه اخلي) مګر د بېر لږ خلک د دوی (لکه عبد الله بن سلام).

نو دوی ته عفوه وکړه او مخ ترې تاو کړه (ترڅو چې جزیه درکوي. دا کار ستاسو یو احسان دی) یقیناً الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي.

د ارتباط وجوه

۱ـ د سورت د اول سر څخه د یوولسم ایت تر آخره پورې الله ﷻ محمدي (ﷺ) امت دې ته متوجه کړ چې په ټولو عهدونو باندې وفا وکړئ او عقیدةً او عملاً د خپل کامل دین احکام پیاده کړئ. په دې ایتونو کښې یې د عهد ماتونکو (یهودو او نصاراوو) حال بیان کړی دی چې په څه غضب باندې ککړ شوه، ترڅو مونږ ترې عبرت واخلو او د هغوی په څېر په بد عاقبت باندې اخته نه شو.

۲ـ په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د زښتو ډېرو نعمتونو یادونه کړې وه چې ستاسو دین مو درته کامل کړ او ستاسو قوت مو پیاوړی کړ، د کافرانو څخه نن ورخ مه ډارېږئ، په راتلونکي کښې هم مونږ تاسو ته د پاکۍ اراده لرو او د دې اراده نه لرو چې تاسو په حرج کښې واچوو؛ او داسې نور فضائل یې څرګند کړه. نو د دې خبرې خطره وه چې په همدې امت کښې هم څوک د احساناتو او نعمتونو څخه معکوسه نتیجه واخلي او د اهل الکتابو په سرنوشت اخته شي، نو ځکه په دې ایتونو کښې د اهل الکتابو څه حالات د عبرت دپاره بیان شوه.

د مطلب خلاصه

یعني: ای مؤمنانو! د اهل الکتابو څخه د کلکو عهدونو اخستل او بیا د هغوی عهد ماتونې د عبرت دپاره په لاندې تفصیل سره ولولئ:

۱ـ لکه څنګه مو چې ستاسو څخه کلک تعهدات اخستي وه چې ﴿ وَمِيثَـٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ ﴾

[المائدة: ۷] یعني د الله ﷻ هغه کلکه وعده هم دریه زړه کړئ چې تاسو سره یې پرې ټینګ کلکوالی کړی دی. همدارنګه مو د بني اسرائیلو (اهل الکتابو) څخه هم اخستې وه.

۲_ لکه څنګه چې تاسو ته امر شوی دی چې: ﴿ أَوۡفُواْ بِٱلۡعُقُودِ ﴾ [المائدة: ۱] په ټولو عهدونو باندې وفا وکړئ. همدارنګه هغوی ته هم په عهدونو باندې د وفادارۍ امر شوی وه.

۳_ لکه څنګه مو چې تاسو ته امر کړی دی چې: ﴿ وَلۡتَكُن مِّنكُمۡ أُمَّةٞ يَدۡعُونَ إِلَى ٱلۡخَيۡرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ ﴾ [آل عمران: ۱۰۴] یعنې: او هرومرو دې ستاسو څخه یوه ډله (داسې) شي چې خیر ته بلل کوي او په معروف باندې امر کوي او د منکر څخه منعه کوي. همدارنګه لکه څنګه چې هغوی دولس قومونه وه نو د تعهداتو د څارنې دپاره مو ترې دولس تنه نقیبان (څارونکي) ټاکلي وه ترڅو څوک تعهدات د پښو لاندې نه کړي.

۴_ لکه مو چې تاسو ته ویلي دي چې: ﴿ وَٱللَّهُ مَعَكُمۡ ﴾ [محمد: ۳۵] یعنې: او الله ﷻ تاسو سره دی. هغوی ته مو هم ویلي وه چې زه په کومک او نصرت سره تاسو سره یم.

۵_ هغوی ته مو هم وعده ورکړې وه چې که تاسو لمونځونه ودروئ، زکاتونه ورکړئ، زما په پیغمبرانو خپلو ایمانونو ته ادامه ورکړئ، د سنتو په پیروۍ سره یې تعظیم وکړئ او بالآخره په اخلاص سره د خپلو حلالو مالونو څخه خیراتونه ورکړئ، نو ګناهونه به درڅخه ورژوم او داسې جنت ته به مو داخل کړم چې لاندې به ترې څلور ویالې بهیږي.

همدارنګه وعده مو تاسو ته هم درکړې ده چې: ﴿ وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴾ [المائدة: ۹] یعنې: الله ﷻ هغو کسانو ته وعده ورکوي چې ایمان یې راوړی وي او نېک عملونه یې کړې وي (داسې وعده) چې دوی لره مغفرت او لوی اجر دی.

۶_ هغوی مو هم خبر کړي وه چې هرڅوک د خپلو تعهداتو د تاکید څخه وروسته کفر اختیار کړي نو سمه لاره یې خطا کړه او په هره کنده کښې چې ولوېده هلته به لوېدلی وي.

همداسې خبر مو تاسو ته هم درکړی دی چې: ﴿ وَمَن كَانَ فِي هَٰذِهِۦٓ أَعۡمَىٰ فَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ أَعۡمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلٗا ﴾ [الإسراء: ۷۲] یعنې: او هر څوک چې په دغې دنیا کښې ړوند وي (تعهدات د پښو لاندې کړي) نو هغه په آخرت کښې هم ړوند دی او د لارې د حیثه ورک شوی دی (ډېر ګمراه دی).

د تعهداتو نتیجه

۷_ په نتیجه کښې اهل الکتابو خپل تعهدات مات کړه، پیغمبران یې ووژل، سپکې سپورې خبرې یې ورته وکړې. لنډه دا چې عقیدةً او عملاً یې خپل تعهدات د پښو لاندې کړه

۸_ نو مونږ دوی ته د عهد ماتونې سره موافقې جزاګانې ورکړې چې تفصیل یې دا دی:

الف: دوی مو د خپل رحمت څخه لرې کړه او خپل حمایت مو ترې بېرته واخست.

ب: د دوی زړونه مو کلک او سخت وګرځول چې د نېکۍ استعداد یې د خاورو لاندې شو.

ج: د همدې کبله دوی په ګناهونو او جنایتونو کښې زښت زیات جرئت پیدا کړ حتی چې د الله ﷻ کلام ته یې تحریف ورکړ چې نه یې کلمات روغ پرېښوده او نه معنی.
کلمات یې د خپلو خایونو څخه تغیر کړه او په عوض یې نور کلمات کېښوده، چې دا د الله ﷻ کلام دی: او خپل فاسد تاویلونه یې د کلام الله د تفسیر په نامه یاد کړه، او لا لګیا دي همدا کار اوس هم کوي.
د: دوی چې په کوم شي باندې مامور شوي وه چې په یاد یې وساتي او د عمل لاندې یې راولي، هغه یې ټول هېر کړه او پښې یې ورباندې کېښودلې، تا به ویل چې نه دوی ته د الله ﷻ احکام نازل شوي وه او نه دوی څه مکلفیت درلوده.
هـ: په دوی کښې د خپلو پخوانیو عادات او خواص په موجوده زمانه کښې هم د ورایه ښکارېږي څکه چې دوی د هغوی وفادار شاګردان او حلالي اولادونه دي.
د همدې کبله دوی په دایمي توګه خیانت کوي او په هیڅ تعهد باندې نه ودرېږي لکه چې د خندق په غزا کښې د خپل تعهد په خلاف ستاسو په مقابل کښې د مشرکانو سره ملګري شوه.
او ای پیغمبره! په راتلونکي کښې به ته او ستا امت د همېشه دپاره د دوی په خیانتونو باندې مطلع کېږئ چې نن یې دا خیانت کړی دی او سبا دا خیانت کوي، مګر د دوی هغه کس به خیانت ونه کړي چې د وخت څخه استفاده وکړي او مسلمان شي، خو په دوی کښې داسې کسان ډېر لږ دي، لکه عبد الله بن سلام ﷺ او څیني نور.
٩ـ نو ای پیغمبره! د دوی څخه شخصي انتقام مه اخله او عفوه ورته وکړه، د دوی د سپکو سپورو خبرو په مقابل کښې ورته حوصله وکړه، او له دوی څخه مخ واړوه، خپل وخت ورسره په ناندریو مه ضائع کوه، مګر دا د دې کبله نه چې دوی یې مستحق دي بلکې د دې کبله چې دا د دوی سره یو ډول احسان دی او الله ﷻ احسان کوونکي خوښوي، که نه نو دوی خو په هر وخت کښې د انتقام جوګه دي.

توضیحات

١ـ څینو مفسرینو کرامو[١] لیکلي دي چې په دې مقام کښې د بني اسرائیلو څخه یوازې یهود مراد دي څکه چې په راتلونکي درېم ایت شریف کښې د نصاراوو مستقل ذکر شوی دی. مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به د نصاراوو څخه په غیر د بني اسرائیلو ټولې ډلې ټپلې مرادې وي، که څه هم یهود نه وي.
مونږ څکه دا معنی واخستله چې یقیني معلومه نه ده چې په هغوی کښې به د یهودو او نصاراوو څخه په غیر نورې مذهبي ډلې نه وي جوړې شوې. او په بني اسرائیلو سره ترې څکه تعبیر وکړی شو ترڅو څرګنده شي چې د دې سره-سره چې دوی د پیغمبر (یعقوب ﷺ) اولاده ده، د الله ﷻ احکام

[١] تفسیر القرطبي ج۴ ص۱۴۷

بې د پښتو لاندې کړه، په کار خو دا وه چې د خپلو اسلافو مناقبو ته يې کتلي وی او دغسې کړونه يې نه وی کړي.

نقيب څه معنى؟

٢ـ د نقيب کلمه د "نقب" څخه اخستله شوې ده، او "نقب" لاندې دوه معنى درلودلی شي[١]

الف د دېوال يا پوستکي سورې کولو ته وايي، بالمقابل د لرګي سورې کولو ته "ثقب" وايي

ب د تفتيش او پلټنې په معنى باندې هم استعمال شوی دی چې په همدې اعتبار سره ترې د "منقبة" کلمه هم اشتقاقه شوې ده چې جمعه يې مناقب (فضائل) راځي او دا ځکه ترڅو پورې چې سړی د چا په هکله ښه څېړنه ونه کړي د هغه فضائل هم نه شي معلومولی

په دې مقام کښې همدغه دوهمه معنی مراده ده[٢] او دا ځکه چې کله بني اسرائيل د فرعون د تسلط څخه خلاص شوه نو موسى ﷺ د دوی د ښه انتظام دپاره دولس نفره د څارونکو په شکل د ټاکل ترڅو هر يو څارونکی د نژدې څخه د خپل قوم څارنه وکړي او د عهدماتونې او فسق او فجور مخه يې ونيسي، دوی ټول دولس قومه وه نو څارونکي يې هم دولس نفره شوه.

يادونه

٣ـ موسی ﷺ دولس نقيبان ټاکلي وه خو يوازې دوه نفرو خپله وظيفه ترسره کړه او نور لس ته ناکام شوه، لکه چې په راتلونکي دروېشتم [٢٣] ايت کښې يې بحث راروان دی.

عيسی ﷺ هم ـ د يو روايت په بناـ دولس ته نقباء غوره کړي وه چې د حواريينو په نامه يادېږي، چې پوره بحث يې د [آل عمران: ٥٢] ايت لاندې تېر شوی دی، خو په دوی کښې يوازې يو نفر بدعهدي وکړه چې د عيسی ﷺ دپاره جاسوس جوړ شو، او نور يوولس ته وفادار پاتې شوه.

نبي کريم ﷺ هم په ليلة العقبة کښې دولس ته نقيبان ودرولي وه خو الحمد لله ټولو په ښه ميړانه په عهدونو باندې وفا وکړه او يوه هم خيانت ونه کړ[٣].

سوال جواب

٤ـ که څوک وايي چې: بني اسرائيل خو د عهد اخستنې په وخت کښې مؤمنان وه، نو د ايمان په راوړلو باندې د عهد اخستل ﴿ وَءَامَنتُم بِرُسُلِي ﴾ څه معنى لري؟

مونږ وايو چې: د همدې جملې معنی دا ده چې تاسو داسې عهد وکړئ چې راتلونکي نور پيغمبران آن د آخر الزمان پيغمبر پورې ټول به منئ او همدې ډول ايمان ته به ادامه ورکوئ

---

(١) مفردات الراغب ص ٥٢٤

(٢) روح المعاني ج ٦ ص ٨٥

(٣) تفسير القاسمي ج ٦ ص ١٣٦

تعزیر څه معنی؟

٥ـ د ﴿ وَعَزَّرْتُمُوهُمْ ﴾ جمله د تعزیر څخه اشتقاق شوې ده، تعزیر دوه معنی لري چې یوه نصرت (کومک) ده، بله تعظیم او توقیر ده[1].

زمونږ په خیال په دې مقام کښې دواړه معناګانې مرادې دي چې، تاسو به د پیغمبرانو د تعظیم څخه ډک نصرت کوئ، هسې نه چې هغه متل درباندې صادق شي چې وايي: اوزې پې دي راکړې خو د پچو ډکې.

سوال جواب

٦ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ خو په دې مقام کښې امر کوي چې ﴿ فَاعْفُ عَنْهُمْ ﴾ د دوی (اهل الکتابو یهودو) څخه عفوه وکړه او په بل ځای کښې یې ورسره په وسلوال جهاد امر کړی دی لکه چې فرمايي: ﴿ قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْأٓخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُواْ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴾ [التوبة:٢٩] یعنې: تاسو د هغو خلکو سره وسلوال جهاد وکړئ چې نه په الله ﷻ ایمان راوړي او نه په وروستنۍ ورځې (او بالآخره) نه هغه څه حرام ګڼي چې الله ﷻ او د ده ﷺ پیمغبر ﷺ حرام کړي وي او نه دینداري کوي حقه دینداري، (دغه کسان عبارت دي) د هغه کسانو څخه چې هغوی ته کتاب ورکړی شوی دی، ترهغه (ورسره وجنګېږئ) چې دوی په داسې حال کښې جزیه ورکړي چې د ذلت خاوندان وي.

نو پوښتنه دا ده چې په ذکر شوو دواړو حکمونو (عفوه او قتال) کښې کوم یو منسوخ دی؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې دواړه حکمونه یو تربله منافي نه دي حتی چې د یوه حکم په منسوخیت باندې قائل شو، بلکې دلته د عفوې معنی داده چې ترهغه اهل الکتاب د وسلوال جهاد څخه معاف کړئ ترڅو چې تاسو ته د ذلت په حال کښې جزیه درکوي. او دا یې مطلب نه دی چې په هر حال هغوی ته معافي وکړئ.

مفسرین کرام وايي چې په لاندې دوه صورتونو کښې باید سړی په نسخه باندې قول وکړي او بس:

الف: چې د شارع د پلوه ورباندې صراحت وکړی شي چې دا حکم منسوخ دی؛ او دلته صراحت نشته.

ب: چې دواړه حکمونه یو تربله منافات ولري؛ او دلته منافات نشته.

علاوه پر دې دا هم څه لرې نه ده چې د ﴿ فَاعْفُ ﴾ معنی دا وې چې بې ضرورته د اهل الکتابو کره وړه مه بیانوه او خپل وخت ورباندې مه ضائع کوه، لکه چې راتلونکی پنځلسم [١٥] ایت د همدې

[1] زاد المسیر ج٢ ص٢٥١

جواب څخه نمایندګي کوي چې ﴿وَيَعْفُوا عَن كَثِيرٍ﴾ یعنې پیغمبر ﷺ د اهل الکتابو ډېرو تیاتحو د بیان څخه تېرېږي او عفوه ترې کوي.

﴿وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَىٰ أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾﴾

[۱۴] او د هغو خلکو څخه مو هم (د یهودانو په شان) د دوی کلک تعهد اخستی وه چې ویلې یقیناً موږ نصارا (د الله ﷻ د دین کومکیان) یاستو. نو دوی هم د هغه شي څخه خپله برخه هېره (ترکه) کړه چې دوی ته یې پند ورکړی شوی وه.

نو موږ د دوی په منځکښې دښمني او بغض د قیامت د ورځې پورې واچاوه (چې ترڅو ژوندي وي یې به اخته وي) او ژر دی چې الله ﷻ به دوی په هغو عملونو باندې خبر کړي کوم چې دوی یې په مستمره توګه کوي.

د مطلب خلاصه

په دې ایت کښې زموږ د عبرت دپاره د اهل الکتابو د دوهمې ډلې (نصاراوو) حال بیانېږي چې څومره کلک عهدونه ترې اخستل شوي وه او د بې وفایۍ په وخت کښې په څه بلاء باندې مبتلا شو، چې حاصل یې داسې راوځي:

د هغو اهل الکتابو څخه مو هم د یهودو په شان کلک تعهدات اخستي وه چې خپلو ځانونو ته نصارا وایي او دعوه کوي چې موږ د عیسی علیه السلام انصار او کومکیان یو.

دوی ته په کار وه چې د خپل نامه په مقتضی یې ځانونه ریښتیاني انصار او کومکیان جوړ کړي وی مګر دوی بالعکس د دین خائنان جوړ شوه.

دوی هم د یهودو په شان خپل تعهدات د پښو لاندې کړه او په کوم شي باندې چې دوی ته توصیه شوي وه چې برخه پکښې واخلئ او ځانونه ترې مه بې برخې کوئ هغه یې هېر کړه او په عمل کښې یې پیاده نه کړه.

نو دوی ته مو په دنیا کښې دا جزا ورکړه چې د قیامت د ورځې پورې مو د دوی په منځ کښې عداوت او بغض واچاوه چې یو د بل د ښمن جوړ شو چې همېشه یې سره ډبوغب وي. یا په بل عبارت: د اتفاق او اتحاد نعمت مو ترې واخست او یو تربله سره په جګړو او دنګلو اخته شوه

دا وه د دنیا جزاء او په آخرت کښې خو به یې الله ﷻ ډېر ژر د هغو اعمالو په نتیجه باندې خبر کړي چې دوی یې کوي.

توضیحات

۱ـ د ﴿ فَأَغْرَيْنَا ﴾ کلمه اصلاً د "غرآء" څخه اخستله شوې ده، "غرآء" نښلولو او سرېښ کولو ته وايي[1]. نو د معنى حاصل يې داسې کېږي چې د دوی په منځکښې مو عداوت او بدبيني داسې کلکه سرېښ کړه چې د قيامت د ورځې پورې به ونه شکېږي، او څو چې ژوندي وي د دښمنۍ په اور کښې به سوزي.

د نصاراوو د اختلافاتو منشا

۲ـ که څه هم مفسرينو کرامو[2] ليکلي دي چې د نصاراوو د شديد اختلاف اصلي منشا دا وه چې يوه يهودي دوی ته خپل ځان دستوري نصراني جوړ کړ او په دوی کښې يې دومره نفوذ وکړ او اعتبار يې وموند چې د پاپ درجې ته ورسېد او ډېر خاص خاص شاګردان يې پکښې پيدا کړه، مګر هر يوه شاګرد ته يې په خصوصي توګه بېله-بېله عقيده ورزده کړه او سپارښتنه به يې پرې کوله چې بل چا ته حال مه وايه، حقه عقيده همدغه ده او بس.

کله چې ښه متيقن شو چې په هر يوه شاګرد کښې بېلې-بېلې عقيدې ښه ځای ونيوه، نو هر يوه ته يې جدا- جدا توصيه وکړه چې زما د مرګ څخه وروسته همدغه عقيده په خلکو کښې خوروه، او د همدې عقيدې اشاعت ستا وظيفه شوه.

بيا نوموړي يهودي چې په دستوري توګه نصراني شوی وه او زمونږ په اصطلاح پير تري جوړ شوی وه او اصلي نوم يې "بولس" وه، انتحار وکړ او خپل ځان يې وواژه.

د ده د مرګ څخه وروسته هر يوه شاګرد خپلې زده کړې عقيدې ته خلک وروبلل چې همدغه عقيده حقه ده او هر يوه خپل ځان ته ډلګۍ برابره کړه چې په نتيجه کښې په نصاراوو کښې اختلافات او عداوتونه راپورته شوه او ضد او نقيض عقائدو ظهور وکړ چې د نن ورځې پورې په همدغه اختلافاتو باندې اخته دي.

تبصره

۳ـ مګر مونږ ته داسې برېښي چې ـوالله ﷻ أعلمـ د نصاراوو د اختلافاتو اصلي سرچينه ذکره شوې قيصه نه شي کېدلی او زمونږ يقين نه دی چې دا قيصه به په هغه تفصيل سره پېښه شوې وي چې ځينو مفسرينو کرامو ليکلې ده، او دا ځکه چې:

الف: د يهودو او نصاراوو اختلاف ډېر زوړ او ريښه دار دي لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ لَيْسَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ عَلَىٰ شَىْءٍ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَىٰ لَيْسَتِ ٱلْيَهُودُ عَلَىٰ شَىْءٍ ﴾ [البقرة: ۱۱۳] يعني:

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۷۳

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۲۴

او یهود وايي چې نصارا په هيڅ (معتمد) شي باندې نه دي (دين يې باطل دی) او نصارا وايي چې یهود په هيڅ (معتمد) شي باندې نه دي (دين يې باطل دی).

ب: په ﴿ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ﴾ جمله کښې خينو مفسرينو کرامو د ﴿بَيْنَهُمُ﴾ ضمير يهودو او نصاراوو د دواړو ډلو مجموعې ته راجع کړی دی[1]، چې د معنی حاصل يې داسې راوځي چې د دغو دواړو ډلو په منځکښې مو دائمي عداوت او دښمني واچوله.

نو کله چې د دغو دواړو ډلو دښمني ډېره پخه ده نو سړی ګومان نه شي کولی چې نصاراوو به په بولس يهودي باندې دومره اعتماد کړی وي چې د پاپ درجې ته يې خېژولی وي.

ج: الله ﷻ فرمايي چې يهودان په ژوند باندې زيات حارص دي حتی چې د مشرکانو څخه يې هم په ژوند باندې حرص ډېر دی: ﴿ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ ﴾ [البقرة:۹۶] يعنې د دوی هر يو نفر دا خبره خوښوي چې يو زر کاله اوږد عمر ورکړی شي.

نو د همدې کبله سړی ګومان نه شي کولی چې بولس يهودي به خپل خان وژلی وي او خپل ژوند ته به يې خاتمه ورکړې وي.

نو بنا په دې، زمونږ نظر دا دی چې د نصاراوو د شديد اختلاف دوه سببونه دي، چې يو ظاهري سبب دی او بل حقيقي سبب. لاندې تفصيل يې ولولئ:

اول: ظاهري سبب يې مونږ د [النساء:۱۷۱] ايت لاندې ليکلي دي چې د نصاراوو د اختلاف اصلي منشا د تثليث مشکله عقيده وه، او دوی د دغه اختلاف د ورکولو دپاره د تاريخ په اوږدو کښې زښتې ډېرې غونډې کړې دي خو د هرې غونډې په نتيجه کښې اختلاف لا زيات شوی دی او کم شوی نه دی.

دوی په ذکره شوې عقيده کښې په دومره جګړو او دنګلو کښې واقع دي چې په (۳۲۵) ميلادي کال د همدې معضلې د حل کولو دپاره اته څلوېښت زره (۴۸۰۰۰) تنه پاپان او ديني مشران په قسطنطينيه کښې راغونډ شوي وه. خو په نتيجه کښې همدغه لويه اجتماع په دومره وړو وړو ډلګيو ووېشله شوه چې د ټولو ډلګيو څخه د غټې ډلګۍ غړي ايله دري سوه او اتلس (۳۱۸) تنو ته ورسېده چې د وخت پاچا د همدې ډلګۍ نظر غوره کړ او نور خلک يې مکلف کړه چې د همدوی نظر ومني، نو څکه په نتيجه کښې همدغه اجتماع د ډېرو جګړو او دنګلو سبب جوړه شوه[2].

دوهم: حقيقي سبب: په ﴿ فَأَغْرَيْنَا ﴾ جمله کښې د "ف" توری د تفريع معنی ورکوي چې ما قبل يې د مدخول دپاره حقيقي سبب جوړېږي.

نو حاصل يې داسې راوځي چې: د نصاراوو په منځکښې مو څکه دښمني واچوله چې دوی خپل

---

(۱) التفسير الكبير ج۱۱ ص۱۸۹

(۲) في ظلال القرآن ج۲ ص۸۶۴

تعهدات مات کړه کوم چې د اتفاق او یووالی موجبات وه، نو د جنګونو او جګړو په اور کښې مو واچول.

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې په موجوده زمانه کښې خو د نصاراوو په منځکښې بې اتفاقي نه برېښي او حکومتونه يې سره په جګړه اخته نه دي؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د جنګونو او جګړو څخه يوازې وسلوال جنګونه مطلب نه دي او نه ترې دا مطلب دی چې دوی به په هر شي کښې اختلاف او جګړې ولري، بلکې دلته د اختلاف څخه مذهبي اختلاف مراد دی برابره خبره ده چې وسلوال جنګ ته ورسېږي او که نه.

او ښکاره ده چې د دوی مذهبي اختلاف په موجوده زمانه کښې هم بې اندازې زيات دي او د تثليث مشکله عقيده لا تر اوسه د جګړې لاندې ده.

که مطلق اختلاف مراد وي نو نصارا بلکې اهل الکتاب به په لاندې شيانو باندې متفق او متحد نه وي:

الف: د اسلام د تخريب او د مسلمانانو بدنامي د ټولو آرزو ده.

ب: په شراب خوری کښې ټول متفق دي.

ج: په فحاشی کښې هيڅوک اختلاف نه کوي.

د: د خوګ (خنزير) غوښه هر چا ته محبوبه ده او داسې نور.

بې اتفاقي د عهد ماتونې نتيجه ده

۴ـ مونږ (افغان مجاهدينو) په سترګو وليده چې بې اتفاقي او جنګونه د عهد ماتونې نتيجه ده، او دا څکه چې ـالحمد للهـ تقريباً څوارلس کاله مجاهدينو د روسانو او افغاني کمونستانو په مقابل کښې وسلوال جهاد وکړ چې بالآخره د الله ﷻ په فضل په (۱۳۷۱/۲/۵ هـ ش) کال د کابل ښار ته فاتحانه ورداخل شوه.

مګر د همدغه تاريخ څخه، چې تقريباً اته ويشت مياشتې تېرې شوې دي، تر نن تاريخه[۱] پورې مجاهدين په خپلو منځو کښې سره په جګړه او خونړي جنګ اخته دي، د سولې ډېرې ډلې يې په منځو کښې لاړې او راغلې خو هيڅ ګټه يې ونه کړه.

په يوه اصلاحي ډله کښې زه (د دې کتاب مولف سلطان عزيز "عزيز") هم شامل وم، مونږ هم د دواړو متخاصمو ګروپونو د مشرانو سره وکاته، ورېبندی او اصلاح ته مو دعوت کړه، خو بالمقابل د بېرته راستنېدلو په حال کښې د دواړو جانبو څخه د ماشيندارو او توپونو په فيرونو سره رارخصت

(۱) ۱۳۷۳/۶/۲۰ هـ ش

شوو، مګر د الله ﷻ فضل وه زمونږ په ملګرو کښې د چا سره مرمۍ اصابت ونه وکړ، یوازې یو لاروی سړی ووژل شو.

د دې ټولو بدبختیو حقیقي سبب دا دی چې مجاهدینو څوارلس کاله جهاد وکړ خو واحد قیادت یې نه درلود، ډلې ټپلې دومره ډېرې تشکیل شوې وې چې تقریباً په یوه وخت کښې شپږ پنځوسو (۵۶) ډلو ته ورسېدلې، مګر بالآخره د څینو عواملو د کبله آن تر نهو یا اوو ډلو ته راټیټه کړی شوې.

د جهاد په اوږدو کښې ذکر شوو ډلو په یووالي باندې ګڼ شمېر تعهدونه وکړل، کله به دوه ګونی اتحاد راغی او کله درې ګونی او څلور ګونی، کله به پنځه ګونی اتحاد تشکیل شو او کله اوه ګونی، بالآخره کله به په حقیقي اتحاد باندې تعهد وشو چې مشرانو به استعفاګانې وکړې او خپل-خپل مربوط تنظیمونه به یې منحل اعلان کړه، کله به یې په محض ایتلاف او ګډ عمل باندې تعهدونه وکړه.

ذکرې شوې معاهدې مونږ ټولې د نژدې څخه لیدلې دي او مونږ پکښې د هر چا څخه زیات معلومات لرو، څکه چې مونږ په څینو اتحادونو کښې د عالي شورۍ او هم د اجرائیه شورۍ عضویت درلود. الله ﷻ پوهېږي چې د افغان مجاهدینو ټول تعهدونه به څو ته رسېږي مګر د نصاراوو د راډیو (BBC) په وینا ټول اتحادونه یوولسو ته رسېدلي دي، دوی څکه په افغان مجاهدینو پسې دقیق حساب نیولی دی ترڅو یې بدنام کړي او د جهاد ثمره خپل کوم یو غرب مشربه ګوډاګي ته ورتبریک کړي.

لنډه دا چې په هر ځل چې افغان مجاهدینو تعهد کړی دی هغه یې مات کړی دی، که څه هم د تحلیفنامو په لاسلیک کولو سره به یې تائید کړی وه، او په "وَاللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ" باندې به یې ختم کړی وه.

همدا سبب دی چې اوس افغان اولس د بې اتفاقۍ په لمبو کښې سوزي او لوخړې یې خېژي، دا ده د عهد ماتونې پایله ده.

یادونه

۵_ څرنګه چې د اهل الکتابو تعهد ماتونه جزري او عقیدوي وه او بالآخره دوی هم الهي عهدونه مات کړه او هم پر خپلمنځي تعهداتو ونه درېده، نو الله ﷻ په دوی بې اتفاقي ورنازله کړه، چې څو ژوندي وي ترې خلاص به نه شي (إلى يوم القيامة).

اما د افغان مجاهدینو عهدماتونه صرف عملي بڼه لري نو الله ﷻ ته ډېر امید دی چې د بې اتفاقۍ اور به ډېر ژر مړ کړي او په افغانستان کښې به یو رښتیانی اسلامي حکومت برقرار کړي. آمین یا رب العالمین، یا ذا الجلال والإکرام، یا حي یا قیوم.

﴿يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ
مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ
﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى
ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٦﴾﴾

[۱۵] ای اهل الکتابو تاسو ته یقیناً زمونږ داسې پیغمبر درغلی دی چې د هغه شي څخه (چې تاسو یې پټوئ) ډېر درته (د معجزې په توګه) بیانوي چې هغه شی د کتاب څخه عبارت دی او د ډېرو څخه عفوه کوي (نه یې بیانوي).

بې شکه تاسو ته د الله ﷻ د پلوه رڼا (پیغمبر ﷺ) او (داسې) روښانه کتاب درغلی دی (چې:)

[۱۶] په همدې (کتاب) باندې الله ﷻ هغه چا ته چې د ده ﷻ په رضا پسې تاند وهي، د سلامتی (نجات) لارې ورښايي او همدوی (پرې) په خپلې ارادې (توفیق) سره د (ګمراهی) د تیارو څخه (د اسلام) رڼا ته وروباسي او (هم) ورته (پرې) مستقیمې لارې ته هدایت کوي (نو په دې کتاب خپل مشکلات حل کړئ).

ارتباط

په وړاندېنیو ایتونو کښې الله ﷻ د اهل الکتابو عهد شکني او په نتیجه کښې په لعنت او عداوت باندې د دوی مبتلا کېدل بیان کړه، او په دې ایتونو کښې د لعنت او عداوت څخه د خلاصون لاره ښودلې شوې ده چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱ـ ای اهل الکتابو! اوس هم سر وخت دی او تاسو کولی شئ چې په سمه لاره باندې برابر شئ او د انحرافي لارې څخه راوګرځئ نو هم به د الله ﷻ د لعنت څخه خلاص شئ او هم به په خپلو منځو کښې سره یو تربله خواږه ورونه جوړ شئ.

هغه لاره دا ده چې د نبي کریم ﷺ پیروي وکړئ، داسې پیغمبر تاسو ته درغلی دی چې بې شمېره معجزې د خانه سره لري، د ټولو څخه ډېره نژدې معجزه یې دا ده چې ستاسو د اسلافو پخواني حالات ورته الله ﷻ وحې کوي.

کوم شی چې تاسو یې بالکل پټوئ چې څوک پرې خبرې نه شي هغه شی هم تاسو ته بیانوي چې تاسو یې ډېر مثالونه په خپلو سترګو ګورئ، او د ډېرو حالاتو څخه مو تېرېږي او د بیان څخه یې عفوه کوي، که وغواړي چې ستاسو ټول حالت بیان کړي نو هو بهو به یې بیان کړي او تاسو به د لا زیات خجالت سره مخامخ شئ.

٢_لنډه دا چې ای اهل الکتابو! یو خل بیا واورئ چې تاسو ته رڼا درغلې ده او د تورې تیارې وخت تېر شوی دی، آخر الزمان پیغمبر ﷺ ستاسو دپاره د یوې ډېرې لويې رڼا مثال لري، د ده څخه استفاده وکړئ او دښمني ورسره مه کوئ. برسېره پر دې همدغه پیغمبر ﷺ د خانه سره ډېر روښانه کتاب هم راوړی دی چې هرڅوک د الله ﷻ د رضا پسې تاند وهي د هغه دپاره پرې الله ﷻ د سلامتی لارې چارې ورزده کوي، په همدغه کتاب باندې الله ﷻ خلک د تیارو څخه په خپل توفیق سره د اسلام رڼا ته راوباسي، او برابرې لارې تهورباندې لارښوونه کوي.

توضیحات

١_ اهل الکتابو به د خپلو کتابونو ځینې حکمونه د دې دپاره پټول چې عوام خلک حق ونه پېژني هسې نه چې په نبي کریم ﷺ باندې ایمان راوړي او زموږ قلنگونه د منځه لاړ شي، ځینې احکام به یې د رشوتونو دپاره او ځینې یې د نورو اغراضو دپاره خلکو ته نه ښکاره کول لکه د نبي کریم ﷺ صفات، د زاني دپاره د رجم حکم او بالآخره د أصحاب السبت قیصه (چې دوی پکښې بېزوگان جوړ شوي وه) او داسې نور.

په دې ایت کښې په غوږ ووهل شوه چې که نبي کریم ﷺ بالفرض په حقه پیغمبر نه وی نو ستاسو پټ کړی شوي حالات به یې نه وی بیان کړي کوم چې تاسو، حتی د خپلو پیروانو څخه هم پټ ساتلي دي.

همدارنگه یوه کړی شوه چې نبي کریم ﷺ په حقه پیغمبر دی، هغه څه بیانوي چې الله ﷻ ورته اجازه ورکړي، که نه نو ده ته خو ستاسو ډېر پټ‌پټ قبائح معلوم دي، که بالفرض غیر پیغمبر ته دا معلومات وی نو تاسو به یې ډېر زیات رسوا کړي وی.

ځینې مفسرین کرام وایي چې یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه د یهودانو یوه دیني مشر پوښتنه وکړه چې څه شی دی چې تا موږ ته د هغه بیان عفوه کړی دی؟

نبي کریم ﷺ ورته ساکت پاتې شو او د بیان څخه یې ډډه وکړه، نو نوموړي مشر د خپلو ملگرو سره ووېلې چې گومان کوم چې دا په حقه پیغمبر دی، د الله ﷻ د اجازې څخه په غیر څه شی نه بیانوي. یعنې که عفوه شوي شیان یې راته بیان کړي وی نو دا جمله ﴿وَيَعْفُواْ عَن كَثِيرٍ﴾ به دروغ شوي وی.[1]

یادونه

٢_ د اسماني کتاب د ځینو احکامو په پټونه باندې نه یهودو دریغ کړی دی او نه نصاراوو، اما دا کار د نصاراوو په پرتله یهودانو ډېر کړی دی چې دوی د یو پلوه ډېر حیله گر دي، او د بله پلوه یې د مسلمانانو سره کینه او عداوت هم زیات دی.

(١) تفسیر القرطبي ج٦ ص١١٨

علاوه په دې، دوی په مدينه منوره کښې د نبي کريم ﷺ په شاوخوا کښې اوسېدل، نو ځکه د يهودانو د حق پټونې صورتونه په روايتونو کښې زيات رانقل شوي دي.

نُور څه معنی؟

۳ـ د نُور کلمه درې معنی درلودلی شي: نبي کريم ﷺ، قرآن او اسلام. څرنګه چې په دې مقام کښې قرآن کريم ﴿ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴾ بېخپله ذکر دی نو مونږ وايو چې په لومړني ايت کښې د "نُور" څخه نبي کريم ﷺ مراد دی او په دوهم ايت کښې د "نُور" څخه اسلام.

يادونه

۴ـ په ﴿ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ ﴾ کښې د "بِهِ" د ضمير مرجع لاندې احتمالات لري:

الف: چې نبي کريم ﷺ يې مرجع شي، چې د ﴿ نُورٌ ﴾ څخه عبارت دی.

ب: چې مرجع يې ﴿ كِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴾ شي.

ج: چې دواړه يې مرجع شي، او کله چې په غرض کښې اختلاف نه واقع کېږي مثنی ته هم د مفرد ضمير راجع کېږي. لکه چې په دې ايت شريف: ﴿ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرۡضُوهُ ﴾ [التوبة: ۶۲] کښې د ﴿ يُرۡضُوهُ ﴾ بارز ضمير الله ﷻ او پيغمبر ﷺ دواړو ته راجع دی.

مګر مونږ ته دا غوره ښکاري چې ﴿ وَكِتَٰبٌ مُّبِينٌ ﴾ ته راجع شي، چې قريب ذکر دی.

﴿ لَّقَدۡ كَفَرَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلۡمَسِيحُ ٱبۡنُ مَرۡيَمَۚ قُلۡ فَمَن يَمۡلِكُ مِنَ ٱللَّهِ شَيۡـًٔا إِنۡ أَرَادَ أَن يُهۡلِكَ ٱلۡمَسِيحَ ٱبۡنَ مَرۡيَمَ وَأُمَّهُۥ وَمَن فِي ٱلۡأَرۡضِ جَمِيعٗاۗ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۚ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿١٧﴾ وَقَالَتِ ٱلۡيَهُودُ وَٱلنَّصَٰرَىٰ نَحۡنُ أَبۡنَٰٓؤُاْ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥۚ قُلۡ فَلِمَ يُعَذِّبُكُم بِذُنُوبِكُمۖ بَلۡ أَنتُم بَشَرٞ مِّمَّنۡ خَلَقَۚ يَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَآءُۚ وَلِلَّهِ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاۖ وَإِلَيۡهِ ٱلۡمَصِيرُ ﴿١٨﴾ ﴾

[۱۷] بې شکه هغه کسان چې کافر شوي دي وايي: يقيناً الله ﷻ همدغه المسيح بن مريم (عيسى ﷺ) دی.

ورته ووايه نو که (بالفرض) الله ﷻ اراده وکړي چې المسيح بن مريم او د ده مور (مريم) او ټول هغه خلک چې په ځمکه کښې دي هلاک کړي، څوک به وي چې په يوه شي کښې د الله ﷻ څخه واکداري وکړی شي (او د هلاکت څخه نجات ورکړي)؟

او خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو او د هغه شي واکداري ده چې د دواړو (ځمکو او اسمانونو) په منځکښې دي. الله ﷻ هغه څه پیدا کوي چې اراده یې وشي. او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت خاوند دی.

[۱۸] او یهود او نصارا وايي، د دوی هره یوه ډله وايي چې موږ د الله ﷻ زامن او د هغه دوستان یاستو. ورته ووایه چې: نو په څه لو ګناهونو باندې مو په دنیا او آخرت کښې ولې معذبوي؟ (دغسې نه ده لکه چې تاسو یې دعوه کوئ) بلکې تاسو د هغو مخلوقاتو څخه چې الله ﷻ پیدا کړي دي (یو مخلوق) بنیادمان یاست.

الله ﷻ هغه چا ته بښنه کوي چې اراده یې ورته وشي، او هغه څوک معذبوي چې اراده یې ورته وشي. او (دا څرګنده چې) خاص الله ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو او د هغه شي واکداري ده چې د دغو دواړو (اسمانونو او ځمکو) په منځکښې دي. او خاص هغه ﷻ ته بېرته ورستنېدل دي.

ارتباط

په وړاندې ایتونو کښې الله ﷻ اهل الکتاب متوجه کړي وه چې د قرآن کریم څخه چې په پیغمبر ﷺ باندې په حقه نازل شوی دی، په لاندې درې ډوله استفاده وکړئ:

۱_ د الله ﷻ رضا پرې حاصله کړئ، چې په بله لاره باندې ستاسو څخه الله ﷻ نه راضي کېږي.

۲_ خپل اشتباهات پرې پورته کړئ او منحرفې عقیدې پرې اصلاح کړئ.

۳_ د دنیا او آخرت نېکمرغیو ته د رسېدلو لارې چارې پرې تر لاسه کړئ.

نو امکان لري چې اهل الکتابو دعوه کړې وي چې زموږ څخه الله ﷻ راضي دی او عقائد مو اصلاح ته اړتیا نه لري او د نېکمرغیو لاره همدغه یوه لاره ده چې موږ ورباندې روان یاستو.

الله ﷻ د دوی د ذکر شوې باطلې دعوې د رد دپاره دغه ایتونه نازل کړه، چې خلاصه یې داسې راوځي:

د مطلب خلاصه

۱_ ای پیغمبره! د اهل الکتابو ذکره شوې دعوه باطله ده، د دوی عقائد منحرف او اصلاح غوښتونکي دي، ایا د نصاراوو د کفر دپاره همدا یوه خبره کفایت نه کوي چې الله ﷻ بل څوک نه دی مګر المسیح بن مریم دی، حال دا چې المسیح بن مریم بل څوک نه دی مګر د الله ﷻ بنده او پیغمبر دی.

۲_ نو ای پیغمبره! د نصارا وو څخه د دوی د تخجیل دپاره پوښتنه وکړه چې: که بالفرض الله ﷻ اراده وکړي چې د ځمکې د مخ انسانان د عیسی ﷺ او د ده د مور (بي بي مریمې رضي الله عنها) په شمول ټول په یو ځل باندې هلاک کړي، نو ایا داسې څوک شته چې یا خپل ځان او یا بل څوک د مرګ خلاص کړي؟

که ستاسو خيال حقيقت درلودی نو عيسی ﷺ خو به په ذکر شوي صورت کښې خپله مور او يا اقلاً خپل خان د مرګه خلاص کړی وی، حال دا چې الله ﷻ خو ابدي او ازلي دی هيڅکله ورباندې فنا نه شي ورتلای، نو عيسی ﷺ الله ﷻ نه شي کيدلی.

۳ـ برسيره پر دې الله ﷻ خو د ځمکې او اسمانونو او د هغه څه چې په دې دواړو کښې دي مطلق مالک دی چې د عيسی ﷺ په شمول ټول يې مملوک دي، نو ايا مملوک هم مالک جوړېدلی شي؟.

که تاسو د عيسی ﷺ په الوهيت باندې د هغه خارق العاده پيدائښت دليل نيسئ، نو دا دليل مو باطل دی، ځکه چې د دغه دليل غوښتنه خو دا ده چې عيسی ﷺ يو خارق العاده مخلوق جوړ شي، نه دا چې په الوهيت کښې برخوال وګڼل شي.

لنډه دا چې عيسی ﷺ د الله ﷻ د کامل قدرت يو مثال دی چې بې پلاره يې خلق کړ، او الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، کولی شي چې داسې مخلوق هم پيدا کړي چې نه پلار لري او نه مور.

که بالفرض ستاسو دليل د الوهيت غوښتنه کولی شوی نو بايد چې د عيسی ﷺ دپاره نه بلکې د آدم ﷺ دپاره په الوهيت قائل شوي وی.

دا وه د نصاراوو د کفر يوه ځانګړې عقيده، اوس نو د يهودو او نصاراوو د کفر يوه مشترکه عقيده دا ده چې:

۴ـ د دوی هره يوه ډله په الله ﷻ باندې په لاندې تفصيل سره دروغ تړي:

الف: يهودان وايي چې عُزَير ﷺ ابن الله دی، نو مونږ ټول ابناء الله ياستو، همدارنګه يوازې همدا مونږ په الله ﷻ باندې ګران او معزز يو او جنت يې همدا مونږ ته جوړ کړی دی، نور ټول خلک د نصاراوو په شمول په الله ﷻ باندې مهان او سپک دی او دوزخ يې همدوی ته جوړ کړی دی.

ب: په عين وخت کښې د ذکر شوي عقيدې غوندې عقيده نصارا هم لري چې وايي عيسی ﷺ د الله ﷻ زوی دی او مونږ ټول د الله زامن ياستو، مونږ ته الله ﷻ جنت تيار کړی دی او زمونږ څخه په غير د يهودانو په شمول نور ټول خلک دوزخيان دي.

۵ـ نو ای پيغمبره! ذکرې شوې هرې ډلې ته ووايه که بالفرض ستاسو عقيدې صحت درلودی نو الله ﷻ به تاسو په ګناهو باندې نه وی معذب کړي. ايا خپل محبوب چا معذب کړی دی؟.

حال دا چې ستاسو يوه ډله (نصارا) په دنيا کښې الله ﷻ د بې اتفاقۍ په عذاب باندې اخته کړې دي او د بلې ډلې (يهودو) څخه يې د ګناه په سبب بيزوګان جوړ کړي دي.

او د آخرت عذاب خو مو بالکل يقيني دی چې تاسو هره ډله په الله ﷻ باندې دروغ تړئ او الله ﷻ خو هغه څوک په دوامداره توګه په دوزخ کښې اچوي چې هغوی په بل چا باندې نه بلکې په الله ﷻ باندې دروغ تړي.

که بالفرض تاسو په الله ﷻ باندې افتراء نه کوئ نو ﴿ هَاتُوا۟ بُرْهَـٰنَكُمْ إِن كُنتُمْ صَـٰدِقِينَ ﴾ [البقرة: ۱۱۱] راوړئ يو برهان (دليل) که تاسو رښتيني ياست.

۶ـ نو خبره دغسې نه ده لکه چې تاسو خيال کوئ، بلکې خبره داسې ده چې تاسو هم د انسانانو

د جملې څخه یوه ډله انسانان یاست چې ټول الله ﷻ پیدا کړي یاست او د همدوی د قانون څخه تاسو وتلي نه یاست، د دوی قانون دا دی چې الله ﷻ هغه چا ته مغفرت کوي چې اراده یې ورته وشي او هغه څوک معذبوي چې خوښه یې شي نو تاسو په نورو انسانانو هیڅ ذاتي فضیلت نه لرئ بلکې د الله په نزد فضیلت په تقوی سره دی او بس، او مفتریان خو تقوی نه لري.

٧_ ورته ووایه چې ای یهودو او نصاراوو! تاسو هره یوه ډله د دنیا څخه یاست او ټوله دنیا ستاسو دواړو ډلو په شمول د الله ﷻ ملکیت دی، هیڅوک یې د تصرف څخه خپل ځان نه شي ګوښه کولی، او بالآخره ستاسو ټولو آخرنی ورغوندېدنه الله ﷻ ته ده او هیڅوک ترې خلاصون نه شي موندلی.

توضیحات

١_ که څوک وایي چې الله ﷻ خو د نصاراوو څخه په دې مقام کښې داسې حکایت کړی دی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ مَرْيَمَ﴾ یعنې الله ﷻ فقط او فقط عیسی ﷺ دی. او همدارنګه د هغوی څخه یې دا عقیده هم حکایت کړې ده چې الله ﷻ د درې معبودانو څخه یو معبود دی: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ ثَالِثُ ثَلَٰثَةٍ﴾ [المائدة: ٧٣]، نو پوښتنه دا ده چې ذکر شوي دواړه حکایتونه باید څنګه تطبیق شي؟

مونږ وایو چې: د [المائدة:١۴] ایت لاندې واضحه شوې ده چې نصاراوو ته د تثلیث د عقیدې څخه یوه غټ مشکل او غته بلا جوړه شوې ده چې نه یې پرې سرونه خلاصېږي او نه پرې سترګې پټولی شي چې ځینې ترې په یو ډول سره تعبیر کوي او ځینې یې بل ډول معنی کوي، نو څه لرې نه ده چې الله ﷻ په یوه ځای کښې د یوې ډلې خبره راحکایت کړې وي او په بل ځای کښې به یې د بلې ډلې عقیدې ته اشاره کړې وي.

یوه پوښتنه او د هغې جواب

٢_ که څوک وایي چې: الله ﷻ خو د یهودو څخه حکایت کوي چې دوی عُزیر ﷺ ته د ابن الله لقب ورکړی وه، او نصاراوو عیسی ﷺ په همدې لقب باندې یاداوه. لکه چې فرمایي: ﴿وَقَالَتِ ٱلْيَهُودُ عُزَيْرٌ ٱبْنُ ٱللَّهِ وَقَالَتِ ٱلنَّصَٰرَى ٱلْمَسِيحُ ٱبْنُ ٱللَّهِ﴾ [التوبة: ٣٠] یعنې: او یهود وایي چې عُزیر ابن الله دی او نصارا وایي چې عیسی ﷺ ابن الله دی. نو پوښتنه دا ده چې په دې مقام کښې څنګه الله ﷻ د هرې ډلې څخه د ابناء الله لقب د خپلو ځانونو دپاره حکایت کړ؟

مفسرین کرام په جواب کښې وایي چې:

الف: په عبارت کښې مضاف مقدر دی، نو تقدیر یې داسې کېږي چې: "نَحْنُ أَبْنَاءُ رُسُلِ اللهِ" یعنې مونږ د الله ﷻ د پیغمبرانو زامن یاستو[١].

---

[١] التفسیر الکبیر ج١١ ص١٩٢

ب او یا یې تقدیر داسې کېږي چې: "نحن اشیاعُ ابناء الله" یعني یهود وایي چې مونږ د ابن الله (عُزَیر ﷺ) تابعان یاستو او نصارا وایي چې مونږ د ابن الله (عیسی ﷺ) اُمتیان او تابعان یو.[1]

ج: مونږ وایو چې اهل الکتابو د "ابنُ الله" څخه د خپلو خانونو دپاره هغه معنی نه مرادوله کومه بې چې ترې د عُزَیر ﷺ او عیسی ﷺ دپاره اراده کوله، بلکې دوی د ﴿ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ ﴾ څخه دا معنی اخستله چې مونږ په الله ﷻ باندې داسې ګران یاستو لکه څنګه چې په پلار باندې خپل اولادونه ګران وي.

د همدې کبله دوی د ﴿ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ ﴾ کلمه د خپلو خانونو دپاره د ﴿ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾ په کلمې سره تعقیب کړه، چې مطلب یې مشخص کړي.

دا ځکه چې "أَحِبَّاء" د "حَبِیب" جمعه ده، او "حبیب" یا د "محبوب" په معنی سره دی او یا د "مُحِب" په معنی سره[2]. په هر تقدیر د ﴿ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾ کلمه د ﴿ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ ﴾ دپاره تفسیر واقع شوې ده.

هو! د ﴿ نَحْنُ أَبْنَٰٓؤُا۟ ٱللَّهِ وَأَحِبَّٰٓؤُهُۥ ﴾ جمله ځکه د اهل الکتابو د کفریاتو څخه وشمېرله شوه چې په دې جمله کښې په الله ﷻ باندې إفتراء (دروغ تړل) نغښتې دي چې دوی هیڅ برهان او دلیل نه درلود، بلکې ذکره شوې جمله دوی د خپله خانه اختراع کړې وه.

﴿ يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ قَدْ جَآءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُوا۟ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ ۖ فَقَدْ جَآءَكُم بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (١٩) ﴾

[۱۹] ای اهل الکتابو! بې شکه تاسو ته زمونږ پیغمبر په داسې حال کښې درغی چې د پیغمبرانو څخه په خالي زمانه کښې درته (زمونږ احکام) بیانوي، (دا د دې کبله) چې (د قیامت په ورځ به) تاسو ووایئ چې مونږ ته نه کوم زیری ورکوونکی راغلی وه او نه کوم ډاروونکی. نو (د اعتذار مخه مو ونیوله شوه ځکه چې) تاسو ته یقیناً زیری درکوونکی او ډاروونکی درغی.

او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت والا دی (چې ستاسو د اعتذار مخه یې هم بنده کړه).

ارتباط

په وړاندېنې نژدې ایت کښې الله ﷻ د خپلو خواصو څخه دا هم ښودلې وه چې ﴿ يَغْفِرُ لِمَن يَشَآءُ ﴾ چا ته یې چې اراده وشي هغه ته مغفرت کوي، څه لرې نه ده چې د اهل الکتابو تمه به پیدا شوې وي چې الله ﷻ به راته د قیامت په ورځ مغفرت وکړي، نو الله ﷻ د ذکر شوي ایت شریف په نزول سره د دوی تمه وشکوله چې حاصل یې دا دی:

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۱۷

(۲) روح المعاني ج۶ ص۱۰۰

د مطلب خلاصه

۱_ ای اهل الکتابو! د مغفرت تمه به ستاسو په هغه وخت کښې په ځای وی چې مونږ تاسو ته کوم پیغمبر نه وی درلیږلی او د پیغمبرانو د لیږنې سلسله مو نه وی تعقیب کړې نو د قیامت په ورځ به تاسو اعتذار وړاندې کولی چې ای ربه! مونږ ته مغفرت وکړې، مونږ په نادانۍ سره شریعت د پښنو لاندې کړی وه، پیغمبر دې نه وه را استولی چې ستا د عذابه یې ډارولي وی او ستا په نعمتونو باندې یې زیری راکړی وی.

۲_ ای اهل الکتابو! د نبي کریم ﷺ په دراستولو سره ستاسو ذکر شوی اعتذار د منځه لاړ، ځکه چې د پیغمبرانو څخه خالي فضا مو ډکه کړه او زمونږ لیږلی شوی تاسو ته د بشیر او نذیر په صفت باندې درغی چې په همدغې زمانه کښې تاسو ته شرائع بیان کړي، او الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی د همدې کبله یې ستاسو د غیر مقبول اعتذار خوله درماته کړه.

توضیحات

۱_ مونږ د [النساء:۱۶۵] ایت لاندې د قیامت په ورځ د کافرانو د اعتذار په باره کښې ځه تحقیق کړی دی چې په دې مقام کښې یې د نظره تېرول ضرور دي.

فَتْرَة څه معنی؟

۲_ د ﴿ فَتْرَة ﴾ کلمه د فتور د اصلي حرفونو (ف، ت، ر) څخه اخستله شوې ده، "فُتُور" لکه "قُصُور" هغه سکون ته چې د تېز حرکت څخه وروسته، او هغه نرموالي ته چې د شدت څخه وروسته او بالآخره هغې کمزرۍ ته وایي چې د قوت څخه وروسته واقع شي[۱]. په هر تقدیر د ﴿ فَتْرَة ﴾ څخه په دې مقام کښې هغه زمانه مطلب ده چې اسمان ته د عیسی ؑ د پورته کېدلو څخه پیل کېږي او د نبي کریم ﷺ د بعثت پورې را اوږدېږي.

د دغې زمانې په اندازه کښې مفسرینو کرامو څلور قوله کړي دي[۲]، مګر مشهور قول پکښې دا دی چې ذکره شوې زمانه پوره شپږ سوه (۶۰۰) کاله وه[۳].

د "فَتْرَة" په زمانه کښې پیغمبر نه دی مبعوث شوی که څه هم ځینو مفسرینو لیکلي دي چې څلور پیغمبران پکښې تېر شوي دي چې یو یې عرب وه[۴]، مګر په نصوصو سره یې ثبوت نه دی شوی، او یقیني خبره نه ده[۵].

---

(۱) مفردات الراغب ص۳۸۴
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۵۶
(۳) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۳۵
(۴) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۲۲
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۰۴

یادونه

۳ـ د موسی ﷺ او د عیسی ﷺ تر منځ ـ د مشهور روایت په بناء ـ یو زر او اوه سوه (۱۷۰۰) کاله فاصله وه خو د فترة زمانه نه وه او د پیغمبری سلسله پکښې نه وه قطعه شوې[1].

﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِۦ يَٰقَوْمِ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمْ يُؤْتِ أَحَدًا مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَٰقَوْمِ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْأَرْضَ ٱلْمُقَدَّسَةَ ٱلَّتِى كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا۟ عَلَىٰٓ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا۟ خَٰسِرِينَ ﴿٢١﴾ ﴾

[۲۰] او هغه وخت (ورياد كړه) چې موسى ﷺ خپل قوم (بني اسرائيلو) ته وويلې چې: اى زما قومه! په تاسو باندې د الله ﷻ نعمت درپه زړه كړئ كله يې چې په تاسو كښې پيغمبران وګرځول (مبعوث كړه) او (كله يې چې) تاسو پاچايان وګرځولئ او (درېم دا چې) تاسو ته يې هغه څه دركړه چې د ټولو عالمونو څخه يوه كس (هيچا) ته يې نه دي وركړي (لكه مَن او سَلوى او داسې نور).

[۲۱] اى زما قومه! هغې مقدسې ځمكې ته (په جهاد سره) ورداخل شئ چې الله ﷻ ستاسو دپاره (په علم كښې) مقرره كړې ده (وعده يې دركړې ده)، او بېرته په شاګانو باندې مه تاوېږئ (كه نه) نو تاسو به تاوانيان جوړ شئ.

د ارتباط وجوه

د ذكرو شوو ايتونو څخه نيولې آن د راتلونكي [۲۶] ايت تر آخره پورې الله ﷻ د بني اسرائيلو يوه قيصه بيانه كړې ده چې د موسى ﷺ په زمانه كښې تېره شوې وه ترڅو په لاندې مطلبونو باندې دلالت وكړي:

۱ـ ترڅو واضحه شي چې عهدشكني يوازې د دوى د عوامو خاصه نه ده بلكې د دوى خواص هم په همدې مرض باندې اخته وه آن تردې چې د دولسو نقيبانو څخه هم ايله دوه كسه په خپل عهد وفادار پاتې شوه.

۲ـ ترڅو نبي كريم ﷺ متسلي شي چې د ده د عصر يهودان د هغو پلرونو اولاده او د هغو استاذانو شاګردان دي چې آن د موسى ﷺ سره يې په خپلو تعهداتو باندې وفا نه وه كړې، نو لكه څنګه چې ورته هغه حوصله وكړه همدارنګه بايد ته هم خپله حوصله ورته خرابه نه كړې.

۳ـ ترڅو د نبي كريم ﷺ د معجزاتو يوه ډېره غټه مجموعه دوى ته وروښودله شي، ته به وايې چې نبي كريم ﷺ د نقيبانو د لېږلو په وخت كښې حاضر وه او ټول سوال جواب يې په خپلو غوږونو باندې اورېدلي دي او ټول حالات يې په سترګو باندې ليدلي دي.

---

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰۴

د مطلب خلاصه

يعني: اې پيغمبره! بني اسرائيلو ته علاوه په ذکر شوو نصائحو باندې هغه وخت هم وريه زړه کړه چې موسى ﷺ دوی جهاد ته ترغيبول او د الله ﷻ نعمتونو ته يې متوجه کول چې په ډېره خوږه لهجه يې دوی مخاطب کړه چې: اې عزيزانو! د الله ﷻ دغه نعمتونه يو خل دريه زړه کړئ چې:

۱_ په تاسو کښې يې زښت ډېر پيغمبران ټاکلي دي چې د يعقوب ﷺ (ستاسو د نيکه) څخه پيل کېږي او آن په عيسى ﷺ باندې به ختم شي.

د دغو پيغمبرانو يوه غټه مجموعه زما څخه پخوا وار په وار تېره شوې ده او في الحال هم زما په شمول هارون ﷺ ستاسو د قوم څخه دی، او د نورو پيغمبرانو لړۍ لا را روانه ده چې وار په وار به په دنيا کښې مبعوثېږي.

لنډه دا چې د يعقوب ﷺ څخه نيولې د عيسى ﷺ پورې په تاسو کښې د فترة زمانه نه ده تېره شوې، او نه به تېره شي.

۲_ تاسو الله ﷻ پاچايان جوړ کړئ چې د يوه پلوه د پيغمبرۍ سره-سره په تاسو کښې لوی-لوی پاچايان تېر شوي دي لکه يوسف ﷺ چې د مصر په سيمه کښې يې تر ډېرې زمانې پورې سکه چلېدله. يا لکه سليمان ﷺ چې آن په مرغانو او جنياتو باندې يې پاچاهي کوله او د بله پلوه يې تاسو د فرعون د غلامۍ څخه خلاص کړئ او خپلواکي يې درکړه، ته به وايې چې ستاسو هر يو نفر بېل-بېل پاچا دی.

علاوه په دې په راتلونکې کښې هم الله ﷻ تاسو ته استقلال او خپلواکي ټاکلې ده چې په تاسو کښې به لوی-لوی پاچايان تېر شي، د همدې کبله تاسو ته توصيه کوي چې د جبارينو ښارونه ونيسئ او هلته پکښې خپل مستقل حکومت اعلان کړئ.

۳_ لنډه دا چې د خپلې زمانې په خلکو کښې يې دومره نعمتونه درکړي دي چې ستاسو څخه په غير يې بل چا ته نه دي ورکړ، نو د دغو نعمتونو شکريه وکړئ او د الله ﷻ په لار کښې خپل خانونه وسلوال جهاد ته چمتو کړئ.

۴_ نو اې عزيزانو! ښه په نره او مېړانه باندې مقدسې ځمکې ته ورننوزئ او په جهاد سره يې فتحه کړئ، دغه ځمکه الله ﷻ تاسو ته درکوي او په لوح محفوظ کښې يې ليکلې ده، چې تاسو به د هغې ځمکې مالکان ياست.

د جهاد څخه بېرته په شا مه ځئ: که نه نو غټ تاوان به وکړئ، ځکه چې ذکره شوې ځمکه به ستاسو په لاس باندې فتحه نه شي بلکې ستاسو زوزات ته به ورپاتې شي او دا فتخار به د هغوی په نصيب شي، ځه چې الله ﷻ ليکلي وي هغه ضرور کېدونکي وي. نو د يو پلوه به مو دغه لويه کاميابي د لاسه اووځي او د بله پلوه به د غازيانو په ډله کښې ونه شمېرل شئ.

توضيحات

١_ مونږ د [البقرة:٨٧] ایت لاندې لیکلي دي چې په بني اسرائیلو کښې څلور زره (٤٠٠٠) یا اویا زره (٧٠٠٠٠) پیغمبران تېر شوي دي[١]، موسی ﷺ دوی ته خکه په دوی کښې د پیغمبرانو تېرېدنه وریه زړه کړه ترڅو دوی د همدغو پیغمبرانو تګلاره تعقیب کړي او جهاد ته ملاوې وتړي.

مُلوک څه معنی؟

٢_ "مُلوك" د "مَلِكْ" جمعه ده او "مَلِكْ" هغه چا ته وایي چې د انسانانو پاچا وي او یا پکښې دا استعداد وي چې په انسانانو پاچاهي وکړي. که څه هم سمدستي او یا بالفعل پاچا نه وي[٢].

اما په دې مقام کښې یې مفسرینو کرامو زښتې ډېرې معناوې کړې دي چې ټولې اتو ته رسېږي[٣]، لاندې څو مثالونه یې ولولئ:

الف: الله ﷻ تاسو ازاد جوړ کړئ چې هرڅوک د خپل خان مالک شو او د فرعونیانو د غلامۍ څخه یې ازاد کړئ[٤].

ب: څرنګه چې الله ﷻ بني اسرائیلو ته بدون د کسبه خوراک څښاک ورکړ او من او سلوی یې ورباندې نازله کړه، نو په هر یوه باندې دومره پراخي ورغله تا به ویل چې هر یو پاچا دی[٥]. په همدې معنی باندې دغه حدیث شریف ډېره ښه رڼا اچوي چې: یوه ورځې نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا»[٦] یعنې: هر څوک چې ستاسو څخه سهار کړي حال دا چې په خپل چاپېریال کښې د امن خاوند وي او په خپل جسد کښې عافیت لري (مریض نه وي)، د ده په وړاندې د همدغې ورځې روزي هم وي، نو یقیناً دا داسې دی لکه چې ده ته ټوله دنیا ورټوله کړی شوې وي (د ټولې دنیا پاچا وي).

ج: په انسانانو کښې مروجه ده چې په کسبي شیانو کښې د یوه مشر کسب ټول قوم ته نسبت کېږي نو څرنګه چې په بني اسرائیلو کښې الله ﷻ څینو-څینو ته پاچایي ورکړه نو داسې وګڼل شوه لکه چې دوی ټول یې پاچایان جوړ کړې وي[٧].

شاید چې د ذکر شوي رواج وجه به دا وي چې په کسبي شیانو کښې ټول قوم څه ناڅه اشتراک کولی شي، مثلاً ترڅو پورې چې په عادي حالاتو کښې عوام خلک چا ته په انتخابي حوزو کښې رایه ورنه کړي هغه د مملکت مشر نه ګڼل کېږي.

---

(١) روح المعاني ج١ ص٣١٦
(٢) مفردات الراغب ص٤٩٣
(٣) البحر المحيط ج٤ ص٢١٥؛ زاد المسير ج٢ ص٢٥٧
(٤) تفسير القاسمي ج٦ ص١٤٩
(٥) روح المعاني ج٦ ص١٠٥
(٦) جامع الترمذي ج٢ ص٦٠
(٧) التفسير الكبير ج١١ ص١٩٦

اما په فضلي شیانو کښې د یوه کس په درجه کښې بل څوک شریک نه شي کیدلی چې د دوی دکر نه پکښې هیڅ دخالت نه وي. د قصدي کلمه الله ﷻ د پیغمبرانو په بیان کښې د پاچایانو د بیان په خپر عبارت سره له کړ بلکې داسې یې وفرمایل چې ﴿إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنبِيَاءَ﴾.

موږ ته داسې ښکاري چې ذکر شوي ټولې معناوې سره یو ترله څه منافات نه لري او کیدلی شي چې د "مُلُوكًا" د کلمې داسې جامعه معنی وکړی شي چې ټولو معناوو ته شامله شي چې د هغې څخه په "مَا يَصْدُقُ عَلَيْهِ الْمُلُوك" په څه شي چې د پاچایانو اطلاق کیږي سره تعبیر کولی شو

یادونه

۳ـ په دې خبره کښې چې الله ﷻ بني اسرائیلو ته په عالمونو باندې بهتري ورکړې ده، موږ د [البقرة: ۴۷] ایت لاندې څه تحقیق کړی دی هیله ده چې د لته یو ځل بیا وکتل شي.

مقدسه ځمکه کومه یوه ده

۴ـ د ﴿الْمُقَدَّسَةَ﴾ کلمه د "تقدیس" څخه اشتقاق شوي ده او "تقدیس" د تطهیر په معنی سره دی. یعنی هغه ځمکه چې د هغې اوسیدونکي د لوږې او قحطۍ څخه پاک ساتلي شوي دي چې حاصلات او میوجات پکښې ډېر دي او یا هغه ځمکه چې په داسې مکان باندې مشتمله ده چې د مسلمانان پکښې د ګناهونو څخه پاکیږي، هغه مکان د بیت المقدس څخه عبارت دی

په هر تقدیر په دې مقام کښې د مقدسې ځمکې څلور تفسیرونه کړی شوي دي[1] مګر موږ ته داسې بریښي چې ذکر شوي ځمکه چې په هر تفسیر باندې واخستله شي لاندې دوه لحاظونه پکښې د نظر نه دې غورځول شوي

الف. ذکر شوې ځمکه بني اسرائیلو پېژانده چې په فلاني ځمکه کښې موږ په جهاد باندې مکلف کړی شوي یاستو چې د مادي او معنوي دواړو برکتونو څخه ډکه ده. مګر الله ﷻ په هغې باندې موږ ته صراحت ونه کړ ځکه چې دلته د قیصې څخه د بني اسرائیلو د بې همتی بیان مطلب دی او په خصوص د ځمکې پورې کوم خاص مطلب تعلق نه لري.

ب. ذکر شوې ځمکه چې هره یوه ځمکه وه خو زموږ په ګومان بیت المقدس به پکښې شامل وه چې د ﴿الْمُقَدَّسَةَ﴾ ټکی ترې څه اندازه نمایندګي کوي.

یادونه

۵ـ کله چې موسی عليه السلام بني ته په ډېره بلیغه لهجه باندې د جهاد دعوت ورکړ او د ذکرې شوې مقدسې ځمکې مادي او معنوي منافعو ته یې اشاره وکړه، نو لږ څه د جهاد مینه یې راوپارېده او لوظ یې وکړ چې جهاد کوو.

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۵۸، روح المعاني ج۶ ص۱۰۶

د همدې کبله دوی د خپل خای ښخه د غزا وطن ته څو مزله ورنژدې شوه او هلته په کوم خای کښې تم شوه، څرنګه چې په نابلده وطن کښې غزا کول ډېر مشکلات لري چې نه يې غازيانو ته د ځمکې شکل معلوم وي، نه يې په سيندونو او غرونو باندې خبر وي، نه ورته د مقابل طرف د قوت اندازه څرګنده وي او بالاخره نه يې د لارو او ګودرو ښخه معلومات وي؛ نو د همدې کبله موسی ﷺ د ترصد او کشف دپاره د هر قوم ښخه يو-يو نفر هلته واستاوه چې ټول دولس کسه شوه، البته هغه دولس کسه چې د [المائدة ١٢] ايت کښې ورته اشاره شوې ده[١].

مګر دغو دولس کسانو تعهد کړی وه چې خپل کشفيات به عوامو ته نه په ډاګه کوو، ترڅو دوی بې زړه نه شي او د جهاد تعهد مات نه کړي، او په خاصه توګه به پرې موسی ﷺ ته اطلاع ورکوو.

خو کله چې دولس کسه ترصدچيان بېرته راستانه شوه، لسو کسانو خپل تعهد مات کړ او په عوامو کښې يې د ذکرې شوې ځمکې د اوسېدونکو زيات قوت بيان کړ[٢]، تردې چې بني اسرائيل د خپلې زمنې ښخه وګرځېده او موسی ﷺ ته يې لاندې جواب ورکړ:

﴿قَالُواْ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّ فِيهَا قَوۡمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدۡخُلَهَا حَتَّىٰ يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِن يَخۡرُجُواْ مِنۡهَا فَإِنَّا دَٰخِلُونَ ﴿٢٢﴾﴾

[٢٢] دوی (د موسی ﷺ قوم) ووېلې چې: ای موسی! يقينًا په دغې (مقدسه ځمکه) کښې زورور قوم پروت دی (چې مونږ يې د مقابلې توان نه لرو) او بې شکه مونږ به هلته هيڅکله ورداخل نه شو، ترڅو چې دوی (زورور قوم) ترې (په خپله خوښه) ووځي، نو که دوی ترې (بدون د جهاده) خارج شي نو يقينًا مونږ ورداخلېدونکي ياستو (بيا به دې خبر ومنو).

د مطلب خلاصه

يعنې: کله چې ترصدچيان بېرته راستانه شوه او لسو کسانو د خپل تعهد په خلاف عوامو ته د مقابل طرف زيات قوت بيان کړ چې دومره قوي دي او دومره غټ دي او وطن يې د هر ډول مېوو ښخه ډک دی او پراخې او ارزانې پکښې ژبنته ډېره ده، نو د بني اسرائيلو د يو پلوه هغې برکتناکې ځمکې ته د ورننوتلو مينه زياته شوه او د بل پلوه د مقابل طرف ښخه وډار شوه.

نو دوی موسی ﷺ مخاطب کړ (ته به وايې چې د يوه عادي سړي سره خبرې کوي) چې: ای موسی! مونږ خو د مقابل طرف د قوت ښخه خبر شوو، د هغوی سره مقابله کول د خپل خان وژنې ښخه په غير بل شی نه دی، رښتيا چې وطن يې ډېر برکتناک دی مګر خلک وايې چې توره چې د سرو زرو شي هم خوک پرې خپله ګېډه نه څيروي. نو مونږ به هيڅکله د غازيانو په حيث هلته ورداخل نه شو.

---

[١] تفسير الطبري ج٣ ص١٧٤

[٢] المحرر الوجيز ج٥ ص٥٧

هو! که په هغوی باندې کومه اسماني بلا نازله شي او یا د جنګ څخه په غیر مونږ ته وطن خوشې کړي نو بیا به ورداخل شو او خبره به دې ومنو او بس.

توضیحات

۱ـ د ﴿ جَبَّارِينَ ﴾ کلمه د "جَبَّار" جمعه ده، او "جَبَّار" ـ لکه "عَلَّام" ـ د مبالغې صیغه ده، چې د "جبر" (مجرد) څخه اخستله شوې ده، "جبر" دې ته وایي چې څوک په بل چا باندې په زور سره خپله خوښه په هر ډول چې وي، تحمیلولی شي. د الله ﷻ د نومونو څخه یو نوم "جَبَّار" دی چې په هر چا باندې خپله اراده اجراء کولی شي، مګر دا بېله خبره ده چې په ځینو ځایونو کښې یې نه اجراء کوي[1].

ځینې مفسرین کرام وایي چې د مبالغې صیغه ده خو خلاف القیاس د "إجْبَار" څخه اشتقاق شوې ده لکه څنګه چې د شذوذ په توګه د "حَسَّاس، دَرَّاك" دوه کلمې د "إحْسَاس، إدْرَاك" (مزید فیه) څخه اشتقاقې شوې دي، اصل دا وه چې باید "حِسْ، دَرْك" مجردو څخه اخستلی شوي وی[2].

مګر مونږ ته داسې برېښي چې دلته به د "جَبَّار" کلمه د مبالغې صیغه نه وي، بلکې د "جَبَّارَة" څخه به اخستله شوې وي، "جَبَّارَة" د خرما هغې لوړې ونې ته وایي چې د چا لاس نه ورسېږي[3].

مونږ خکه دا معنی غوره کړه چې ذکر شوي خلک ډېر لوړ او ډېر جسیم خلک وه چې د عادیانو د نسل څخه وه، هغه عادیان چې د هغوی په باره کښې الله ﷻ فرمایي: ﴿ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴾ [القمر: ۲۰] یعنې: لکه چې دوی (عادیان) د خرما د ونو ډډونه وي، چې د بېخه راویستلی شوي وي.

عجیبې قیصې

۲ـ په دې مقام کښې ځینو مفسرینو کرامو د ذکر شوو جبارینو په باره کښې عجیبې قیصې لیکلې دي[4] مثلاً چې دوی څومره لوړ وه، حتی چې یو نفر یې چې عوج بن عنق نومېده (۳۳۳۳) ګزه لوړ وه او آن د نوح ﷺ د طوفان څخه یې نجات موندلی وه هغه طوفان چې د هغه په باره کښې الله ﷻ د نوح ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې: ﴿ رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى ٱلْأَرْضِ مِنَ ٱلْكَٰفِرِينَ دَيَّارًا ﴾ [نوح: ۲۶] یعنې: ای ربه! په ځمکه باندې د کافرانو څخه هیڅوک اوسېدونکي مه پرېږده.

که څوک یې د لوستلو شوق لري هلته دې مراجعه وکړي، مونږ خکه دلته رانقلې نه کړې چې مونږ ته تولې دروغ ښکاري او مونږ نه غواړو چې دا تفسیر په اکاذیبو او اسرائیلیاتو باندې اوږد کړو.

۳ـ لنډه دا چې بني اسرائیل د جبارینو څخه دومره وډار شوه چې ګیدړې څخه ورته زمری جوړ شو او په چرمښکیو باندې یې د مارانو ګومان وکړ، او په چغوچغو یې ژړاګانې پیل کړې، چې

(۱) روح المعاني ج۶ ص۱۰۶
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۲۶
(۳) لسان العرب ج۴ ص۱۱۴
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۲۰: المحرر الوجیز ج۵ ص۷۴

کلنګې چې په مصر کښې توول مړه شوي وو او د جبارينو مقابلې ته نه وو دعوت شوي، حتی چې څلو عمر وکړ چې راشئ د څېل خان دپاره يو مشر وټاکو او د هغه د بيرغ لاندې بېرته مصر ته لاړ شو. (موسی ﷺ يوځېږي او کار يې)

﴿ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ غَـٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾ ﴾

[۲۳] د هغو کسانو څخه چې (د الله ﷻ څخه) ډارېدل دوه سړيو وويلې چې الله ﷻ په هغوی باندې انعام کړی وو (او په خپل عهد باندې کلک ولاړ وو داسې چې) په جبارينو باندې (ښار ته) په دروازه باندې ورداخل شئ (او مه ډارېږئ څکه) نو چې کله تاسو ورداخل شئ (نو سمدستي به) په هغوی سره تاسو غالب ياست او خاص په الله ﷻ باندې توکل وکړئ که تاسو (رښتيا) ايمان درلودونکي ياست

د مطلب خلاصه

يعنې کله چې د بني اسرائيلو ژړا او فرياد ډېر زيات شو، نو د ترصد جباڼو د جملې څخه دوه سړيو (چې سرېښوب يې درلود) او الله ﷻ وربانډې انعام کړی وو او ايمان يې قوي وو او په خپل تعهد باندې کلک ولاړ وو او بالآخره خاص د الله ﷻ څخه ډارېدل او د جبارينو څخه يې په زړه کښې څه ډېر نه وو

دغو دواړو سړيو وويلې چې اې خلکو! مه يې زړه کېږئ او په مستقيمه توګه په جبارينو باندې ورسوځئ نو د يو پلوه به تاسو په ډېر الونو باندې د اوسنيو څخه يې غمه ياست او د بله پلوه به هغوی دومره حرکت مونده نه کړي چې ستاسو په مقابل کښې لږ تر لږه د ښار څخه رابېرون شي. يا په بل عبارت تاسو به هغوی په خپل ښار کښې محاصره کړئ او د ښيښتي توان به هم ونه لري غلبه ستاسو په برخه وه. الله ﷻ ستاسو ملګری دی، چې پرون يې ستاسو غټ دښمن ستاسو د سترګو لاندې غرق کړ هغه دښمن چې په جباريت کښې د دغو جبارينو څخه ډېر زيات وه حتی چې د الوهيت دعوه يې کوله. په الله ﷻ باندې توکل او اعتماد وکړئ که رښتيا ايمان درلودونکي ياست. هغه الله ﷻ چا چې هغلته نصرت درکړ نن ورځ به يې هم درکړي- چې په هر چا باندې زورور دی.

توضيحات

۱_ څينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د ذکر شوو دوه کسانو د يوه نوم يوشع بن نون وه، چې د موسی ﷺ د خور زوی وه او د بل نوم کالب بن يوفنا وه[۲].

---

(۱) البحر المحيط ج۴ ص۱۸۹
(۲) المحرر الوجيز ج۵ ص۷

مګر دلته د یادولو خبره دا ده چې د دغو دواړو ځخه الله ﷻ په ﴿ رَجُلَانِ ﴾ سره تعبیر وکړ، ته به وایې چې په دولس نقیبانو کښې همدغه دوه سړي وه چې د سرپټوب خبرې یې وکړې او جهاد ته یې خلک راوهځول او متباقي لسو کسانو د زنانه وو تګري په سر کړه.

د چا ځخه خوف؟

۲_ خینو مفسرینو کرامو په دې مقام کښې د ﴿يَخَافُونَ﴾ د جملې دپاره متعدد تفسیرونه کړي دي[١]، چې دوی هم د جبارینو ځخه ډارېدل خو د ډار سره‌سره په حق باندې یې خوله پټه نه کړه او داسې نور؛ مګر بهتره دا ده چې د ذکر شوې جملې معنی دا وي چې دوی یوازې د الله ﷻ ځخه ډارېدل او د نورو ملګرو په شان د جبارینو ځخه نه ډارېدل. په همدې معنی باندې هغه قرائت واضحه دلالت کوي چې: "يَخَافُونَ الله" لوستلی شوی دی[٢].

﴿ قَالُوا۟ يَـٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا ۖ فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَـٰتِلَآ إِنَّا هَـٰهُنَا قَـٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ ﴾

[۲۴] دوی (بني اسرائیلو) ووېلې چې: ای موسی! یقینًا مونږ به هیڅکله په ابدي توګه هلته ورداخل نه شو ترڅو چې (جبارین) هلته میشت وي، نو لاړ شه ته او ستا رب نو دواړه (د جبارینو سره) جنګ وکړئ بې شکه مونږ به همدلته ناست یو (د دې ځای ځخه به نه تښتو).

د مطلب خلاصه

یعنې: کله چې ذکرو شوو دواړو سړیو هم ورته د جهاد دعوت ورکړ او په کلکه باندې یې وروهڅول، نو دوی ډېر په غُصه شوه او د اولنې جواب ځخه یې داخل په ډېرو کلکو الفاظو کښې جواب ورکړ چې: ای موسی! ته پوهېږې او که نه؟ مونږ په خپله تګلاره باندې تجدید النظر نه کوو او په ابدي توګه د جبارینو مقابله نه کوو، زمونږ وروستني جواب دا دی چې مونږ به دلته ناست یو د دې ځای ځخه به نه تښتو که څه هم په کار خو دا وه چې بېرته مصر ته تښتېدلي وی، ته او خپل رب دې لاړ شئ د جبارینو ښار فتحه کړئ بیا مونږ ته غږ وکړئ نو مونږ به درشو او په ښار کښې به واړوو، د دې خبرې ځخه په غیر په مونږ باندې خپل ځان ته تکلیف مه ورکوئ.

توضیحات

۱_ که څه هم د بني اسرائیلو ذکر شوي جواب د دوه ناصحانو په مقابل کښې وه مګر د ډېرې غُصې ځخه یې د خبرې مخ نېغ په نېغه موسی ﷺ ته ورواړاوه، ترڅو د یوه پلوه دې ته اشاره وکړي

(١) زاد المسير ج٢ ص٢٦٠

(٢) تفسير الطبري ج٣ ص١٧٧

چې مونږ د ناصحانو خبرې د سره اورېدلې نه دي. او د بله پلوه موسی ﷺ په غوږ ووهي چې دغه دواړه کسان هم ستا په تحریک پاندې مونږ جهاد ته هڅوي.

ایا دا د کفر خبره ده؟

۲ـ په ذکر شوي جواب کښې دا جمله ﴿ فَاذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ ﴾ د مفسرینو کرامو تر منځ په لاندې ډول د اختلاف النظر نکته واقع شوې ده.

اول ځینې مفسرین وایي چې دا د کفر خبره نه ده. او تاویل یې کښې کوي چې

الف: د ﴿ فَاذْهَبْ ﴾ څخه د ذهاب (تللو) حقیقت مراد نه دی چې الله ﷻ ته یې نسبت کول کفر دی بلکې د ذهاب څخه مطلب، قصد او اراده ده یعنې ته او ستا رب دواړه د جبارینو سره د جنګ قصد اراده وکړئ[1].

مګر دا تاویل متبادر نه دی او د ﴿ فَقَاتِلَا ﴾ سره توافق نه لري چې په جنګ کښې په حقیقتاً اشتراک پاندې دلالت کوي.

ب ځینې په ﴿ وَرَبُّكَ ﴾ کښې تاویل کوي چې د "رب" څخه الله ﷻ مراد نه دی بلکې هارون ﷺ مراد دی چې د موسی ﷺ څخه مشر وه. او د دغې کلمې اطلاق کله-کله په انسان پاندې هم د احترام دپاره کېږي[2]. لکه چې الله ﷻ د یوسف ﷺ د خولې څخه حکایت کوي چې ﴿ إِنَّهُ رَبِّي أَحْسَنَ مَثْوَايَ ﴾ [یوسف ۲۳] یعنې یقیناً دا (د مصر عزیز) زما رب دی چې ماته یې د اوسېدلو ډېر ښه ځای برابر کړی دی.

مګر دا تاویل په دې مقام کښې د اول تاویل څخه ډېر غیر متبادر دی، ځکه چې الله ﷻ د همدوی د خولو څخه عین کلمه (رَبُّكَ) حکایت کړې ده، خو هارون ﷺ نه بلکې الله ﷻ یې ترې مراد کړی دی. یو ځل د بقرې د ذبحې قیصه [البقرة ۶۸ـ۷۰] ولولئ.

دوهم ځینې مفسرین کرام وایي چې ذکره شوې جمله د کفر جمله ده او دوی پرې کافر شوي دي[3]، چې الله ﷻ ته یې د تللو (ذهاب) نسبت کړی دی، د همدې کبله دوی د "ذهاب" په مقابل کښې د خپلو خانونو دپاره د ﴿ قَاعِدُونَ ﴾ کلمه استعماله کړې ده.

تبصره

۳ـ مونږ ته همدا دوهم نظر بهتر ښکاري خو دومره خبره وروباندې اضافه کوو چې په دې زمانه او په دې شریعت کښې د بني اسرائیلو د ارتداد موضوع مطرح کول چندان ګټور کار نه دی.

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۲۹

(۲) البحر المحیط ج۳ ص۲۲۰

(۳) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۰

په دې باندې علاوه هغوی خو لا د خوسي عبادت کړی وه او د موسی ﷺ څخه يې د معبود (بوت) د ټاکلو غوښتنه کړې وه چې: ﴿ قَالُوا۟ يَـٰمُوسَى ٱجْعَل لَّنَآ إِلَـٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ﴾ [الأعراف: ۱۳۸] يعنې: دوی وویلې چې ای موسی! مونږ ته هم يو معبود وټاکه لکه څنګه چې دوی (دغه قوم) ته معبودان دي.

لنډه دا چې د هغوی په کوم يوه کفر باندې به سرې پرده واچولی شي، خلک وايي چې: اوښه کوم خای دې برابر دی پاتې دې لا غاړه.

خو الحمد لله

۴ـ خو الحمد لله کله چې نبي کريم ﷺ خپل صحابه کرام ﷺ جهاد ته دعوت کړه نو هغوی يې په څنګ کښې ښه په مېړانه ودرېده او د بني اسرائيلو جواب يې تقبيح کړ. لاندې حديث ولولئ:

عبد الله بن مسعود ﷺ وايي چې: کله د بدر د غزا په موقع المقداد بن الأسود (د صحابه وو کرامو ﷺ په استازيتوب) نبي کريم ﷺ ته جواب ورکړ چې مونږ تاته (ای پيغمبره!) داسې جواب نه درکوو لکه څنګه جواب چې موسی ﷺ ته خپل قوم ورکړی وه چې: ﴿ فَٱذْهَبْ أَنتَ وَرَبُّكَ فَقَـٰتِلَآ ﴾، بلکې مونږ به ستا چارچاپېره هرې خوا ته جنګېږو «فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ أَشْرَقَ وَجْهُهُ وَسَرَّهُ»[۱] يعنې: نو ما نبي کريم ﷺ وليد چې مبارک مخ يې (ذکر شوي جواب) وځلاوه او خوشاله يې کړ.

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى ۖ فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَـٰسِقِينَ ﴿٢٦﴾ ﴾

[۲۵] (موسی ﷺ) وويلې چې: ای ربه! يقيناً زه (په هيڅ باندې وسه) نه لرم (چې جهاد ته يې سوق کړم) مګر (په) خپل خان او (په) خپل ورور (هارون ﷺ باندې).

نو (ای ربه!) زمونږ په منځ او د فاسق قوم په منځکښې فيصله وکړې.

[۲۶] (الله ﷻ) وويلې چې: نو بې شکه دا (مقدسه خمکه) په دوی باندې څلوېښت کاله حرامه ده (چې دوی هلته ورننوخي)، دوی به په همدغې خمکه (د "تيه" په ډاګ) کښې سرګردانه ګرځي راګرځي، نو په فاسق (نافرمانه) قوم باندې مه غمژن کېږه.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعنې: کله چې موسی ﷺ د خپل قوم څخه د جهاد په نه کولو کښې قاطع جواب واورېده نو د هر خپه شو او د خپل عجز وړاندې کولو په توګه يې سوال وکړ چې: ای ربه! زه يوازې د خپل خان او

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۵۶۴

په دې مقام کښې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما د تفسیر مطابق[١] غیر محسوس جدا کول مطلب دي. یعنې اې ربه! زمونږ او د دغه نافرمانه قوم ترمنځ فیصله وکړه او هر چا ته مطابقه جزا ورکړه.

مونږ څکه دا معنی غوره کړه چې موسی ﷺ خو د خپل قوم څخه چرته نه وه جدا شوی او د تحیر په میدان کښې ورسره ملګرې وه، مګر الله ﷻ په ده او د ده په خاصو ملګرو باندې هلته اوسېدانه داسې اسانه کړې وه لکه څنګه چې په ابراهیم ﷺ باندې اور ګلزار جوړ شوی وه[٢].

تحریم څه معنی؟

٣ـ د ﴿ مُحَرَّمَةٌ ﴾ کلمه د "تحریم" څخه اشتقاق شوې ده او د "تحریم" نسبت چې الله ﷻ ته وشي لاندې درې معناوې درلودلی شي[٣]، چې یو تعبدي تحریم، او بل قهري تحریم دی او بالآخره بل تسخیري تحریم دی:

الف: تعبدي تحریم دې ته وايي چې د سړي د وسې دا پوره وي چې د یوه شي څخه استفاده وکړي اما په استفاده باندې ګنهګارېږي، لکه چې په مونږ باندې د خنزیر غوښه حرامه ده

ب: قهري تحریم دې ته وايي چې الله ﷻ چا ته د جنایتونو د کبله موقع ورنه کړي چې د حرام کړی شوی شي څخه استفاده وکړي، لکه چې الله ﷻ فرمايي: ﴿ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴾ [الأعراف: ٥٠] یعنې: دوی (جنتیان به د دوزخیانو په جواب کښې) ووايي چې: یقینًا الله ﷻ جنتي خوراک او څښاک په کافرانو باندې حرام کړی دی

ج: تسخیري تحریم دې ته وايي چې الله ﷻ د څه حکمتونو په بناء د چا څخه د یوه شي د استفادې وسه واخلي، لکه چې د موسی ﷺ څخه یې د خپلې مور څخه په غیر د تي رودلو وسه اخستې وه. او یا په بل عبارت: هغه یې په خپل تکویني امر سره متوجه کړی وه چې د خپلې مور څخه په غیر د بلې زنانه تی ونه روي. لکه چې فرمايي: ﴿ وَحَرَّمۡنَا عَلَيۡهِ ٱلۡمَرَاضِعَ ﴾ [القصص: ١٢] یعنې: او مونږ په موسی ﷺ باندې د شودو دايي ګانې حرامې کړې وې.

ځینې مفسرین کرام وايي چې په دې مقام کښې د تحریم څخه تعبدي تحریم مطلب دی[٤]، چې بني اسرائیل مکلف وه چې تر څلوېښتو کالو پورې هلته تال شي، اما په موسی ﷺ او په خاصو ملګرو باندې دا مکلفیت نه وه.

هو! دا بېله خبره ده چې دوی هم د هغوی د دعوت په خاطر هلته تم شوي وه.

مګر جمهور مفسرین کرام وايي چې دلته تکویني (تسخیري) تحریم مراد دی چې بني اسرائیل په

---

(١) زاد المسیر ج٢ ص٢٦٢

(٢) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج٢ ص١٠٧

(٣) تفسیر البغوي ج٢ ص٢٦؛ مفردات الراغب ص١١٣

(٤) حاشیه الشیخ زاده علی تفسیر البیضاوي ج٢ ص١٠٧

ذکره شوې موده کښې هلته بند پاتې وه او د وتلو وسه يې نه درلوده[١]، اما موسی علیه السلام او د ده خاصو ملګرو د وتلو وسه درلوده مګر د دوی د دعوت د کبله هلته مېشت وه.

سوال جواب

۴ـ که څوک وايي چې: ايا دا خبره عقل ته لوېږي چې يو غټ ټولګی خلک په يوه ميدان کښې را ايسار وي او تر څلوېښتو کالو پورې د وتلو لاره مونده نه کړي؟

مونږ وايو چې: دا کار خارق العاده وه او خوارق خو ټول د عقل د ساحې څخه بېرون وي. ويل کېږي چې دوی به چې هرڅومره مزل وکړ مګر په نتيجه کښې به په خارق العاده توګه او په لاشعوري ډول هغه ځای ته ورستانه شوي وه چې دوی به ترې حرکت کړی وه[٢].

اما مونږ ته د بني اسرائيلو د ايسارېدلو وجه دا هم لرې نه برېښي چې دوی به د وتلو چاره نه مونده کوله او دا ځکه چې مصر ته د فراعنه وو د ډاره نه شو ر‌تلای، او په مقدسې ځمکه کښې جبابره اوسېدل او په نورو ځمکو کښې به هم جهاد ته ضرورت وه او د دوی خو جهاد ته ملاوې ماتې وې. علاوه په دې داسې وطن به هلته نه مونده کېده چې دوی ورته هجرت کړی وی لکه څنګه چې مونږ (افغانانو) ته د روسيانو سره د جهاد په وخت کښې مونده شوی دی.

لنډه دا چې ټول کارونه الله جل جلاله کوي نو د اسبابو نه برابرول د تحريم څخه په غير بل شي نه دی.

يادونه

۵ـ که څه هم د تحير په ميدان کښې (چې اوسنی نوم يې د سينا ډاګ دی) د بني اسرائيلو اوسېدانه د موسی علیه السلام د ښېراوو په اثر وه او څه د تعذيب او تاديب شکل يې درلود، مګر هملته الله جل جلاله د دوی ټول اولني ضروريات پوره کړي وه او مَن او سَلوی يې وربانديې ورنازله کړې وه، لکه چې پوره بحث يې په اولنی سپاره کښې تېر شوی دی.

فاتح څوک وه؟

۶ـ کله چې بني اسرائيلو موسی علیه السلام ته جواب ورکړ چې مونږ د جبارينو سره جهاد ته تيار نه ياستو، نو په دغه وخت کښې چې د دوی څخه هر چا د شلو کالو څخه اضافه عمر درلود هغوی ټول د څلوېښتو کالو په موده کښې مړه شوه[٣]، او د مقدسې ځمکې فتحه يې په نصيب نه شوه، مګر د همدوی د زوزات څخه د ذکرې شوې مودې د تېرېدلو څخه وروسته ښه يوه مجاهده ډله جهاد ته چمتو شوه او د جبارينو ښار يې فتحه کړ.

اما په دې خبره کښې اختلاف دی چې د فتحې په وخت کښې موسی علیه السلام ژوندی وه که څنګه؟

---

(١) روح المعاني ج ۶ ص ۱۰۹

(٢) البحر المحيط ج ۴ ص ۲۲۳

(٣) اللباب في علوم الكتاب ج ۷ ص ۲۷۸

ځینې علماء کرام وايي چې موسی ﷺ وفات شوی وه او ذکره شوې فتحه د ده د نائب (یوشع بن نون) په قوماندانۍ باندې ترسره شوه[1].

مګر قوي خبره دا ده چې موسی ﷺ ژوندی وه او د جبارینو سره يې په جهاد باندې خپلې سترګې یخې کړې او دا ارمان یې د خپله خانه سره قبر ته یونه ووړ[2]. حتی چې د سیرت علماء کرام وايي چې عوق بن عنق (چې ډیر قوي کافر وه) پخپله موسی ﷺ قتل کړ[3].

د موسی ﷺ او هارون ﷺ د وفات قیصه

۷ـ که څوک غواړي چې د موسی ﷺ او هارون ﷺ د وفات په باره کښې عجائب او غرائب ولولي نو کتابونو ته دې مراجعه وکړي[4]، مونږ ته يې دلته رانقلول چندان ګټور ونه بریښېده.

﴿ وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱبْنَىْ ءَادَمَ بِٱلْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ ٱلْـَٔاخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ ۖ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ ٱللَّهُ مِنَ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٢٧﴾ لَئِنۢ بَسَطتَ إِلَىَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِى مَآ أَنَا۠ بِبَاسِطٍ يَدِىَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ رَبَّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٨﴾ إِنِّىٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثْمِى وَإِثْمِكَ فَتَكُونَ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلنَّارِ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَٰٓؤُا۟ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ لَهُۥ نَفْسُهُۥ قَتْلَ أَخِيهِ فَقَتَلَهُۥ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٣٠﴾ فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِى ٱلْأَرْضِ لِيُرِيَهُۥ كَيْفَ يُوَٰرِى سَوْءَةَ أَخِيهِ ۚ قَالَ يَٰوَيْلَتَىٰٓ أَعَجَزْتُ أَنْ أَكُونَ مِثْلَ هَٰذَا ٱلْغُرَابِ فَأُوَٰرِىَ سَوْءَةَ أَخِى ۖ فَأَصْبَحَ مِنَ ٱلنَّٰدِمِينَ ﴿٣١﴾ ﴾

[۲۷] او په دوی (بني اسرائیلو) باندې د آدم ﷺ د دوه زامنو مهمه قیصه په حقه (ربښتیا) سره ولوله. کله چې دواړو (هر یوه) څه قرباني (د الله ﷻ حضور ته) وړاندې کړه، نو د یوه کس څخه قبوله کړی شوه او د بل کس څخه قبوله نه کړی شوه

(دغه بل کس اولني کس ته) وویلې چې خامخا هرو مرو به تا ووژنم. (اولني کس) وویلې چې: یقینًا الله ﷻ د متقیانو څخه (قرباني) قبلوي.

[۲۸] که چیرې ته ماته خپل لاس رااوږد کړې چې ما ووژنې (تعرض راباندې وکړې نو وبه یې کړې مګر) زه تا لره د خپل لاس دراوږدونکی نه یم چې ودې وژنم

---

(۱) التفسیر الکبیر ج۱۱ ص۲۰۱
(۲) تفسیر البغوي ج۲ ص۲۶، تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۳۱
(۳) زاد المسیر ج۲ ص۲۶۳
(۴) تفسیر البغوي ج۲ ص۲۶، تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۳۱

يقيناً زه د الله ﷻ څخه ډارېږم چې د ټولو عالمونو پالونکی دی.

[۲۹] بې شکه زه غواړم چې ته زما په ګناه او په خپله ګناه (دواړو باندې) رجوع وکړې (د دواړو متحمل شې)، نو د اور د اندېوالانو (دوزخیانو) څخه به جوړ شې، او همدا د ظالمانو جزا ده.

[۳۰] نو ده ته خپل (اماره) نفس د خپل ورور وژل اسان کړه، نو وېې واژه، نو د زیانکارانو څخه شو.

[۳۱] نو الله ﷻ کارغه (ور) واستاوه چې په ځمکه کښې یې کندنه کوله، د دې دپاره چې هغه ته وروښايي چې د خپل ورور لاش څنګه (په ځمکه کښې) پټ کړي.

(کله چې قاتل کارغه ولید) نو وېې ویلې چې: ای زما افسوسه! (راشه همدا دې وخت دی) ایا زه د دې څخه هم عاجز (بې وسه) شوم چې د دغه کارغه په مثل جوړ شم نو د خپل ورور لاش پټ کړم. نو د پښېماني کوونکو څخه وګرځېده.

ارتباطونه

په دې مقام کښې د هابیل علیه الرحمة او د قابیل قیصه د لاندې وجوهو د کبله د وړاندېنیو ایتونو سره ارتباط درلودلی شي:

۱ـ دغې قیصې د حسد څخه سرچینه اخستې ده، لکه چې د یهودو لجاجت د حسد څخه سرچینه اخلي او د پوهې سره په نبي کریم ﷺ باندې ایمان نه راوړي.

۲ـ یهودان په حقه مقاتله (جهاد) کښې جبن (بې زړه توب) ته لاس اچوي. د همدې کبله یې د موسی ﷺ دعوت قبول نه کړ او د جبارینو سره جهاد ته ملاماتې شوه.

اما په ناحقه وژنه کښې زیات جسارت ښکاره کوي. د همدې کبله یې بې شماره پیغمبران وژلي دي او حتی د صحابه وو کرامو وژلو ته یې هم لاسونه وراوږده وکړه، خو الله ﷻ وسه ورنه کړه. لکه څنګه چې قابیل د خپل ورور (هابیل علیه الرحمة) وژلو ته لاس وراوږد کړ او د هغه وینه یې په ناحقه توی کړه.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعني: ای پیغمبره! په بني اسرائیلو باندې د آدم ﷺ د دوه زامنو قیصه قرائت کړه چې د حسد کبله یو تن په خپل ورور باندې ورپورته شو او په ناحقه یې د هغه وینه توی کړه او د قیامت د ورځې پورې یې د ظالمانه وژلو اساس کېښود.

دا د دې دپاره چې دوی ترې عبرت واخلي او د حسد او کینې څخه لاس په سر شي، د هغوی دواړو په منځکښې هیڅ داسې خبرې موجودیت نه درلود چې د قتل موجبه جوړه شوې وه، مګر صرف حسد او بدنیتي وه چې د قتل سبب شوه.

دا څکه چې د آدم ﷺ دواړو زامنو هر یوه د الله ﷻ د رضا دپاره د خپلو مالونو څه برخه د

نژدېکت وسیله وګرځوله، چې الله ﷻ د یوه وسیله او قرباني منظوره کړه او د بل یې منظوره او مقبوله نه کړه. او الله ﷻ هغه څه کوي چې خوښه یې شي.

د نامقبولې قرباني خاوند په غصه شو او په ترهو تندي باندې یې هغه بل مخاطب کړ چې خامخا هرومرو به دې وژنم. زه دا نه شم تحمل کولی چې ستا قرباني قبلېږي او زما قرباني دې قبوله نه شي.

د مقبولې قرباني خاوند جواب ورکړ چې ته هیڅ حق نه لرې چې ما ووژنې، د قبول او نه قبول کار خو زما په لاس کښې نه دی، بلکې د الله ﷻ کار دی چې د چا قبلوي او د چا نه قبلوي الله ﷻ ته د هر چا اخلاص او تقوی ښه څرګنده ده او د مستحق غیر مستحق ښه پېژني د ده ﷻ د قربانیو د قبول قانون دا دی چې د متقیانو قرباني قبلوي.

نو ته مهرباني وکړه او په عوض د دې چې ماته غاښ چیچي وکړې خپله تقوی تجدید النظر کړه، که ته ما شهید هم کړې الله ﷻ به درڅخه لا زیات ناراض شي او د قربانۍ د قبول چانس به دې بالکل د لاسه ووځي.

۲_ زما فیصله دا ده چې زه یې هېڅکله ستا د قتل دپاره لاس دراوږد نه کړم که څه هم زه حق لرم چې د خپل قتل څخه وړاندې درباندې وار رومبی کړم او د منځه دې یوسم، مګر زه دا کار نه کوم، زه د الله ﷻ څخه ډارېږم هسې نه چې راڅخه ناراض شي.

یا په بل عبارت: د قبول او نه قبول وجه اوس سمدستي څرګنده شوه چې ته د الله ﷻ څخه نه ډارېږې بې ګناه قتل ته دې ملا تړلې ده او تقوی دې د پښو لاندې کړې ده، نو قرباني دې د قبول د چوکاټ لاندې نه راځي. اما زه بالعکس د الله ﷻ څخه ډارېږم او هر یو کار مې په تقوی باندې ولاړ دی، نو قرباني مې هم د قبول په چوکاټ کښې داخله ده.

لنډه دا که بالفرض زما قرباني نه وی قبوله شوې هم نو ما به هېڅکله د ورورو وژنې نیت نه وی کړی، بلکې په خپله تقوی باندې به مې تجدید النظر کړی وی.

۳_ نو که ته خپل ضد او حسد ته ادامه ورکړې او زما د وژلو پسې تاند ووهې او زما نصائح د پښو لاندې کړې نو که په دفاعي صورت کښې زما د لاسه ستا په باره کښې څه اقدام وشي د هغه مسئول به هم همدا ته یې. نو د یو پلوه به د خپل عمل ګناه ستا په اوږو باندې بار شي او د بل پلوه به زما د دفاعي عمل ګناه هم تاته متوجه وي. او یا د یوه پلوه به زما د قتل ګناه ستا په غاړه واقع شي او د بله پلوه به دې پخوانۍ هغه ګناه هم په غاړه پاتې شي چې د هغې د کبله دې قرباني نه ده قبوله شوې، په دواړو صورتونو کښې به دوزخي جوړ شي او دا خکه چې دوزخ د ظالمانو دپاره تیار کړی شوی دی او په دې صورت کښې به ستا څخه غټ ظالم بل څوک وي؟، په دنیا کښې خو به په ماباندې زړه یخ کړې او ما به ووژنې (که وسه دې وشي) نو د قیامت په ورځ به د کښې او حسد لمبې په څه شي مړې کړې چې ما الله ﷻ جنت ته بوځي او تا په دوزخ کښې ورواچوي؟ نو ښه دا ده چې د نوموړي سوء قصد څخه لاس په سر شې او د خپل ځان د اصلاح دپاره هڅه وکړې.

۴ـ بالآخره د آدم ظالم زوی په مظلوم ورور باندې خپل سوء قصد عملي کړ او خپل ځان يې بې وروره کړ او د دنيا او آخرت د زيانکارۍ متحمل شو، چې د قيامت د ورځې پورې د ټولو قاتلانو دپاره يې (چې په اول سر کښې يې يهودان دي) د قتل اساس کېښود، او د شهيد ورور نصائح يې ټول د پښو لاندې کړه.

۵ـ مګر د خپل ورور د شهادت څخه وروسته نه پوهېده چې د شهيد د تکفين او تدفين بندوبس وکړي او د شهيد لاش د سترګو پنا کړي. نو الله ﷻ فضل وکړ او يوه کارغه ته يې وظيفه ورکړه چې ذکر شوي قاتل ته د دفن کولو طريقه ورزده کړي، هغه دا چې کارغه د نوموړي په وړاندې ځمکه وکنودله او څه شی يې پکښې دفن کړ، سمدستي د قاتل خپلې سادګۍ ته فکر شو او په حسرت سره يې وويلې چې کاشکې ما هم د دغه کارغه په شان د قتل نه اول وخت کښې خپل وژل شوی ورور دفن کړی وی، او د هغه لاش مې په جلتۍ سره د خپلو سترګو څخه پنا کړی وی.

لنډه دا چې د پښېمانۍ او حسرت څخه وروسته يې د کارغه شاګردي قبوله کړه او د خپل شهيد ورور لاش يې دفن کړ او خپل مټ يې د تل دپاره پرې کړ.

توضيحات

۱ـ ځينې علماء کرام وايي چې: په دې مقام کښې د آدم ﷺ د دوه زامنو څخه د بني اسرائيلو دوه سړي مراد دي چې دواړه ورونه وو او يو پورته شو، بل يې وواژه[۱]. او دا خکه چې:

الف: په ﴿عَلَيۡهِمۡ﴾ کښې ضمير بني اسرائيلو ته راجع دی چې د دېر وړاندې څخه په همدوی کښې بحث راروان دی نو معلومه شوه چې ذکر شوي دواړه (قاتل او مقتول) به هم د همدوی څخه وي.

مګر دا وجه کمزورې ده ځکه چې په بني اسرائيلو باندې د ذکرې شوې قيصې لوستل د دې کبله نه چې دوی د ذکر شوي قاتل په شان حاسدان دي، نه د دې کبله چې هغه د دوی د نژاد څخه وه.

ب: دلته د قربانۍ قبول په دې باندې وپېژندل شو چې د اسمانه اور رابکته شو او د مقتول قرباني يې پورته کړه خو د قاتل قرباني په ځای پاتې شوه[۲]، حال دا چې د قبول دغه علامه په بني اسرائيلو پورې خاصه ده نو معلومه شوه چې ذکره شوې قيصه هم په همدوی کښې واقع شوې ده.

مګر دا وجه هم چندان مزه ناکه نه ده، او دا ځکه چې اول خو دا ثابته نه ده چې د قربانۍ د مقبوليت ذکره شوې نخښه په بني اسرائيلو پورې مختصه ده او بالفرض که مختصه هم وګڼله شي نو بيا دا معلومه نه ده چې ذکره شوې قبوله شوې قرباني په همدغې طريقې سره پېژندله شوې ده.

څه لرې نه ده چې الله ﷻ آدم ﷺ ته د مقبولې قربانۍ په باره کښې وحې کړې وي چې د فلاني قرباني د الله ﷻ په نزد مقبوله ده[۳].

(۱) زاد المسير ج۲ ص۳۶۳
(۲) التفسير الكبير ج۱۱ ص۲۰۵
(۳) تفسير المنار ج۶ ص۳۴۲

جمهور علماء کرام وايي چې ذکر شوې قیصه د آدم ﷺ په دوه زامنو کښې پیښه شوې ده چې د قاتل زوی نوم يې قابيل وه او په عمر کښې مشر وه او د مقتول زوی نوم يې هابيل ده،وه چې په عمر کښې د قاتل څخه کشر وه مگر په قوت کښې ورباندې دپاسه وه[1] او دا ځکه چې

اول په ﴿ آبْنَيْ آدَمَ ﴾ کښې د "ابن" اطلاق په خپلو زامنو باندې حقیقت دی او په لمسیانو او کړوسیانو باندې مجاز دی ترڅو پورې چې حقیقت متعذر شوی نه وي، نو بايد چې مجازي معنی اراده نه کړی شي.

دوهم په لاندې حدیث شریف کښې قاتل د آدم ﷺ د اولنې زوی په نامه باندې تفسیر شوی

عبد الله بن مسعود ﷺ وایي چې نبي کریم ﷺ فرمايلي دي چې «لَا تُقْتَلُ نَفْسٌ ظُلْمًا إِلَّا كَانَ عَلَى ابْنِ آدَمَ الْأَوَّلِ كِفْلٌ مِنْ دَمِهَا لِأَنَّهُ أَوَّلُ مَنْ سَنَّ الْقَتْلَ»[2] يعني: هيڅ نفس په ظلم سره نه وژل کيږي مگر د آدم ﷺ په اولني امشر زوی باندې د هغه قتل څه برخه واقع کيږي. ځکه چې يقیناً همدی هغه څوک دی چې د قتل لار يې جوړه کړې ده يعنې په هغه باندې د تاسیس گناه شته دی.

یادونه

۲ـ د "قُرْبَان" د کلمې تفصیل د [آل عمران:۱۸۳] ایت لاندې تیر شوی دی، بیا ليکلو ته يې حاجت نه گورو.

د "قُرْبَان" وړاندې کولو باعث څه شي وه؟

۳ـ ځينو علماوو د قربانۍ د وړاندې کولو څه اسباب ليکلي دي چې په يوه سبب باندې هم سړی د صحت گومان نه شي کولی[3]. مثلاً یو سبب يې دا ښودلی دی چې بي بي حواء رضي الله عنها به په هر ځل باندې دوه بچې زيږول چې یو به نارينه وه او بل به زنانه وه مگر په هر نارینه باندې همدغه خور حرامه وه چې غبرگه به ورسره تولد شوې وه.

يا په بل عبارت: آدم ﷺ به دوه زامنو ته په دوه خورگانو باندې بدل کاوه او نکاح به يې ورته تړله. په همدې اساس باندې آدم ﷺ وغوښتل چې د قابيل او هابيل دواړه په منځکښې هم د خويندو بدلون وکړي او دواړو ته کورونه آباد کړي چې ماته الله ﷻ همداسې امر کړی دی، مگر قابيل دا خبره ونه منله او وې ويل چې زما خور ښائسته ده زه يې پخپله نکاح کوم او تا ته الله ﷻ دغسې امر نه دی کړی بلکې دا کار ستا خپل خاني دی. آن تر دې چې د قابيل د قناعت دپاره د قربانۍ په وړاندیز باندې فيصله وشوه چې که د هر چا قرباني منظوره شوه هغه به دغه ښائسته

---

[1] المحرر الوجيز ج۵ ص۷۷

[2] صحيح البخاري ج۱ ص۴۶۹

[3] تفسير القرطبي ج۶ ص۱۳۴

انجلی (د قابیل غبرګونې) په نکاح اخلي، چې په نتیجه کښې د قابیل قرباني منظوره نه شوه او د هابیل علیه الرحمة منظوره شوه او خبره په قتل تمامه شوه.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې د قربانۍ د وړاندې کولو دپاره د داسې اسبابو جوړولو ته حاجت نشته چې د روایه پکښې د عدم صحت نښې ښکاري، مثلاً:

آدم علیه السلام ورته وویلې چې: ماته الله ﷻ همداسې امر کړی دی او په مقابل کښې یې قابیل وویلې چې دغسې نه ده دا ستا خپل انتخاب دی، یعنې ته دروغ وایې، العیاذ بالله.

نو بهتره دا ده چې ذکرې شوې قربانۍ به څه خاص سبب نه درلود، بلکې د آدم علیه السلام د دواړو زامنو به قربانۍ کولو ته شوق او مینه پیدا شوې وي لکه چې د هر مؤمن په زړه کښې دغسې ولولې د ډیرې پرېوځي چې صرف د الله ﷻ د رضاء دپاره څه نذرانه وړاندې کړي.

یادونه

۴ـ که څه هم ځینو علماوو کرامو لیکلي دي چې قابیل د وړور په قتل باندې کافر شو[1]، مګر د ایت شریف څخه د هغه دوزخي ګرځېدل ثابت دي خو د همېشوالي نخښې پکښې نه ښکاري. نو بهتره دا ده چې سړی وربانديې د کفر حکم ونه کړي او دا خکه چې د مسلمان په قتل باندې تر هغه سړی نه کافر کېږي چې ترڅو يې حلال ونه ګڼي چې تحقیق یې د [النساء:۹۳] ایت لاندې تېر شوی دي، او دا معلومه نه ده چې قابیل به د هابیل علیه الرحمة قتل حلال ګڼلی وی او که نه.

د همدې کبله ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې د کافرانو مشر ابلیس علیه اللعنة دی، او د خطاکارانو مشر قابیل دی[2]، نه دا چې په کفر کښې دوهم (قابیل) مشر دی.

سوال جواب

۵ـ که څوک وايي چې په ذکره شوې قیصه کښې قرباني څه شی وه چې د الله ﷻ د رضا دپاره يې وړاندې کړ؟

مونږ وايو چې: د قربانۍ په تشخیص کښې څه ګټه نشته د همدې کبله الله ﷻ مونږ ته مشخصې نه کړې، مګر ځینو مفسرینو کرامو لیکلي دي چې قابیل د کښت (زراعت) خاوند وه، او په خپلو زراعتي حاصلاتو کښې يې څه خراب حاصلات ولټول او هغه يې د قربانۍ دپاره وړاندې کړه حتی چې هیڅ ښه څنډه يې پکښې پرېنښودله[3].

اما هابیل علیه الرحمة د څرېدونکو مالونو خاوند وه او په خپلو مواشي وو کښې ډېر ښه غوره ګډ ولټاوه او هغه يې د الله ﷻ د رضا دپاره وړاندې کړ چې الله ﷻ قبول کړ او په جنت کښې يې تر هغه وساته چې ابراهیم علیه السلام ته يې راښکته کړ او هغه د اسماعیل علیه السلام په عوض ذبحه کړ[4].

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۶۲
(۲) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۴۲
(۳) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۳۳
(۴) تفسیر ابن کثیر ج۲ ص۴۲

یوه پوښتنه او د هغې جواب

۶ـ که څوک وايي چې: ايا هابيل علیه‌السلام ته جائزه نه وه چې د خپل ځان څخه يې دفاع کړې وې؟ يا په بل عبارت: نوموړي خو د قابيل (ظالم) جرئت لا زيات کړ، چې ورته يې وويل که ته مې وژنې هم زه د خپل ځان دفاع هم نه کوم؟

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کرامو ليکلي دي چې د هغه په شريعت کښې د خپل ځان څخه دفاع جائزه نه ده[1] مګر دا جواب چندان د منلو وړ نه دی او دا ځکه چې د يوه ظالم قاتل په مقابل کښې د دفاع څخه لاس اخستل خو د ځان وژنې څخه په غير بل شی نه دی، او ځان وژنه خو په هيڅ شريعت کښې جائزه نه وه.

نو په جواب کښې دا ښه ده چې د هابيل علیه‌السلام مطلب دا نه وه چې زه به ستا په مقابل کښې لږ تر لږه د خپله ځانه دفاع هم ونه کړم، او نه دا خبره د ايت شريف څخه فهمېږي او دا ځکه چې بسط اليد (د لاس اوږدونه) په تعرض کښې استعمالېږي نه په دفاع کښې.

نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې: که ته په ما باندې تعرض وکړې نو وبه يې کړې مګر زه په تا باندې تعرض کوونکی نه يم زه د الله ﷻ څخه دارېږم.

په همدې مضمون باندې لاندې احاديث دلالت کوي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «مَنْ شَهَرَ سَيْفَهُ ثُمَّ وَضَعَهُ فَدَمُهُ هَدَرٌ»[2] يعنې: هر څوک چې خپله توره وباسي بيا يې کېږدي (توره ښکته پورته کړي) نو وينه يې ضائع ده (مرګ يې جائز دی).

ب: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْمُسْتَبَّانِ مَا قَالَا فَعَلَى الْبَادِئِ مَا لَمْ يَعْتَدِ الْمَظْلُومُ»[3] يعنې: دوه کنځل کوونکي چې دوی دواړه څه وايي نو (ګناه يې) د دواړو څخه د پيل کوونکي په غاړه ده (ځکه چې همدی ظالم دی) ترڅو پورې چې مظلوم (په انتقام کښې) تجاوز نه وي کړی (د انتقام څخه اضافه کنځل يې نه وي کړي).

ج: ابو بکرة رضی الله عنه وايي چې د نبي کريم ﷺ څخه مې اورېدلي دي چې: «إِذَا الْتَقَى الْمُسْلِمَانِ بِسَيْفَيْهِمَا فَالْقَاتِلُ وَالْمَقْتُولُ فِي النَّارِ» يعنې: په هغه وخت کښې چې دوه مسلمانان خپلې دوه توري سره پيوسته کړي (او يو بل ووهي) نو قاتل او مقتول دواړه په اور کښې دي. ما وويلې چې: «يَا رَسُولَ اللهِ هَذَا الْقَاتِلُ فَمَا بَالُ الْمَقْتُولِ» ای د الله رسوله! دا خو قاتل دی، نو د مقتول څه حال دی (ولې په اور کښې دی)؟. نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «إِنَّهُ كَانَ حَرِيصًا عَلَى قَتْلِ صَاحِبِهِ»[4] مقتول خو هم د خپل انډيوال په وژلو باندې حارص وه. يعنې دواړه يو په بل باندې تعرض کوونکې دي.

---

(۱) تفسير الطبري ج۴ ص۱۹۲
(۲) سنن النسائي ج۲ ص۱۷۳
(۳) صحيح مسلم ج۲ ص۳۲۱
(۴) صحيح البخاري ج۱ ص۹

سوال جواب

۷ـ که څوک وايي چې: الهي قانون دا دی چې هر څوک فقط په خپله ګناه باندې نیولی کېږي، نو ايا د هابيل علیه‌الرحمة دا خبره صحت لري چې: ﴿ إِنِّيٓ أُرِيدُ أَن تَبُوٓأَ بِإِثۡمِي وَإِثۡمِكَ ﴾ يعني: يقيناً زه اراده لرم چې زما په ګناه او په خپله ګناه باندې اخته شې؟

ځینې مفسرین کرام په جواب کښې وايي چې: دا عبارت د مضاف په حذف سره ذی چې "بإثم قتلي" يعني: زه غواړم چې زما د قتل ګناه او ستا خپله ګناه چې ستا د قرباني د قبول نه کېدو سبب ګرځېدلې وه دواړه ستا په اوږو بار شي. مګر دا جواب چندان متبادر نه دی.

مونږ ته داسې برېښي چې مظلوم حق لري چې د خپله ځانه دفاع وکړي اګر که په مقابل کښې يې ظالم مسلمان وي، او ښکاره ده چې دفاع کول کله-کله قتل ته منجر کېږي او د مسلمان قتل خو ګناه ده، مګر دا ګناه هم د متعرض ظالم په غاړه ده، ته به وايي چې ظالم پخپله خپل ځان وژلی دی.

نو په دې مقام کښې يې د جواب حاصل دا دی چې: ای قابیله! که بالفرض په دفاع کښې ته ووژل شې نو ته به د خپل ځان قاتل هم وګڼل شې.

په همدې مضمون باندې لاندې حديث د ېره ښه رڼا اچوي:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: د کبيره ګناهونو څخه دا هم ده چې سړی مور او پلار ته کنځلې وکړي. صحابه کرامو پوښتنه وکړه چې: ای د الله رسوله! ايا مور او پلار ته هم سړی کنځلې کوي؟، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «نَعَمْ يَسُبُّ أَبَا الرَّجُلِ فَيَسُبُّ أَبَاهُ وَيَشْتُمُ أُمَّهُ فَيَشْتُمُ أُمَّهُ»[۱] يعني: هو، چې د بل سړي پلار ته کنځل وکړي نو هغه د ده پلار ته کنځل وکړي، او د هغه مور ته ستغې خبرې وکړي نو هغه د ده مور ته ستغې سپورې خبرې وکړي. يعني نو نوموړی سړی داسې ګڼل کېږي لکه چې پخپله يې مور او پلار ته کنځلې او سپکې سپورې خبرې کړې وي.

او دا هم څه لرې نه ده چې د هابيل علیه‌الرحمة مطلب دا وي چې: ای قابیله! که ته په ماباندې ظلم وکړې نو د قيامت په ورځ به د ظلم په مقابل کښې زما ګناهونه هم په تاباندې دربار شي البته په هغه وخت کښې چې ستا حسنات د ظلم تکافؤ ونه کړی شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې حديث شريف ولولئ:

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: هر چا چې په خپل ورور باندې څه ظلم کړی وي نو نن ورځ دې ترې ځان خلاص کړي (يا دې ترې عفوه واخلي او يا دې راضي کړي) وړاندې د هغې ورځې څخه چې هلته نه دينار وي او نه درهم وي، که څه نيکي يې درلوده د ظلم په اندازه به ترې واخستلی شي او که څه حسنات يې نه درلوده نو «أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ»[۲] يعني: د اندېوال (مظلوم) د ګناهونو څخه به واخستل شي او په ده (ظالم) باندې به وربار کړی شي.

---

(۱) جامع الترمذي ج۲ ص۱۲
(۲) صحيح البخاري ج۱ ص۳۳۱

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۸ـ که څوک وايي چې: د ذکر شوي تفصيل په بنا بايد چې هابيل عليه الرحمة د خپل ځان دفاع کړې وی؟.

مونږ وايو چې: ځينو مفسرينو کړې او ليکلي دي چې نوموړی په خوب باندې ويده وه چې قابيل يې يوه غټه ډبره په سر باندې ورخلاصه کړه او شهيد يې کړه[1]، چې د دفاع هيڅ فرصت لاس ته ورنغی. او که بالفرض په ويښه باندې يې وژلی وی هم څه لرې نه ده چې دفاع به يې ګټوره نه وی واقع شوې، که څه هم خپل کوښښ به يې کړی وی، والله ﷻ اعلم.

کارغه استاذ

۹ـ کله چې قابيل خپل کشر ورور (هابيل عليه الرحمة) په شهادت ورساوه نو د لاندې وجوهو د کبله په حيرت کښې ولوېد چې د لاش سره به يې څه ډول چال چلند وکړي:

الف: د ځمکې په مخ اولنی انسان هابيل عليه الرحمة وه چې مړ شو، د ده څخه وړاندې بل څوک نه وه مړ شوی چې د تدفين طريقه يې معلومه وی.

ب: څه لرې نه ده چې د نوموړي لاش تعفن (بد بويي) هم کړې وي او د تعفن د کبله قابيل زړه تنګی شوی وي، او يا ورباندې د ده په وړاندې مرغان راغونډ شوي وي چې ترڅو پرې خپلې خېټې ډکې کړي.

ج: په طبعي توګه انسان نه خوښوي چې په قرب جوار (څنګ ګاونډ) کښې يې د مړي لاش پروت وي، نه به وايي چې ورڅخه دارېږي، که څه هم د ډېر خواږه انډيوال لاش يې وي.

د: احتمال لري چې قابيل به د پلار او مور (آدم ﷺ، حواء رضي الله عنها) د کبله هم د نوموړي په لاش باندې په حيرت کښې لوېدلی وي چې د هغوی د سترګو څخه يې پټ کړي.

لنډه دا چې قابيل په همدې تحير کښې وه چې يوه کارغه د ده په وړاندې يوه مانوره ترسره کړه او نوموړي ته يې د شهيد ورور تدفين ورزده کړ، او کارغه يې استاذ شو.

د کارغه مانوره (عمليه)

۱۰ـ که څه هم مفسرينو کرامو د کارغه په عمليه کښې ډېر څه ليکلي دي[2]، چې ذکره شوې عمليه دوه کارغانو اجراء کړه او يوه بل ووژه او بيا يې دفن کړ او داسې نور؛ مګر د ايت شريف څخه فقط لاندې دوه صورتونه ښه ځرګندېږي، چې يوازې يوه کارغه اجراء کړې دي[3].

الف: يوه کارغه د قابيل په وړاندې په منګولو او پښو سره ځمکه ژوره کړه، نه به وايي چې د خوراک څه شی لټوي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۳۶۶

(۲) التفسير الكبير ج۱۱ ص۲۰۹؛ في ظلال القرآن ج۲ ص۸۷۷

(۳) تفسير المنار ج۶ ص۳۴۶

ب يوه کارغه خمکه ژوره کړه او څه شی يې پکښې دفن کړ، لکه چې تدفين د کارغانو عادت دی.

په هر صورت، قابيل ته د کارغه د عمليې څخه د خپل ورور د لاش د تدفين فکر پيدا شو.

کارغه موظف وه

١١ ـ ځينې علماء کرام وايي چې ذکر شوی يو کارغه يا دوه کارغان يوه يا دوه ملکې وې چې د الله ﷻ د پلوه د مرغانو په صورت کښې د ذکر شوي عمل د اجراء دپاره توظيف شوي وې[1]، لکه چې د ﴿ فَبَعَثَ ٱللَّهُ غُرَابًا ﴾ جمله ورباندې دلالت کوي.

مګر مونږ ته داسې ښکاري چې څه حاجت نشته چې سړی د ايت شريف متبادره معنی پرېږدي څکه چې الله ﷻ کله-کله حيوانات هم توظيفوي، چې په زړه کښې د يوه کار اجراء کول ورواچوي. الله ﷻ فرمايي: ﴿ وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى ٱلنَّحْلِ ﴾ [النحل:٦٨] يعنې: او ستا رب د شاتو مچيو ته په زړونو کښې ورواچوله (چې شات جوړ کړي).

د کارغه ښودانه ساده وه

١٢ ـ څرنګه چې د کارغه ښودانه ډېره ساده وه، په کار خو دا وه چې قابيل پرې پخپله پوه شوی وی او کارغه يې نه وی استاذ شوی نو نوموړی ډېر خپه شو او افسوس يې وکړ چې کاشکې د خپل ورور لاش مې تر اوسه پورې د تدفين څخه نه وی ټال کړی او د وژلو سره سم مې دفن کړی وی.

ايا زه د کارغه څخه هم ساده وم چې د تدفين طريقه مې زده نه وه؟ که د کارغه استاذ ښودانه نه وی نو ترڅه وخته به مې د حيرت شپې تېرولی؟

سوال جواب

١٣ ـ که څوک وايي چې: ايا د قابيل ندامت او پښيماني د خپل ورور په وژلو باندې نه وه؟

مونږ وايو چې که بالفرض نوموړی د خپل ورور په وژلو باندې نادم شوی وی نو الله ﷻ به د هغه د خولې څخه داسې حکايت کړی وی چې "يَا وَيْلَتَا لِمَ اقْتُلْ" يعنې: کاشکې چې خپل ورور مې نه وی وژلی، څرنګه چې نوموړی فقط د خپل ورور د لاش په عدم تدفين باندې حسرت کړی دی نو معلومه شوه چې په وژلو باندې پښيمانه نه وه.

سَوْأَةَ څه معنی؟

١٤ ـ که څه هم د "سَوْأَةَ" اطلاق د کنايې په توګه په عورت باندې کېږي چې سړي ته يې پټول ضرور ښکاري[2]، مګر په دې مقام کښې د "سَوْأَةَ" څخه د هابيل مړوت لاش مراد دی څکه چې

(١) روح المعاني ج٦ ص١١٦
(٢) مفردات الراغب ص٢٥٣

قابیل ته یې د سترګو څخه پنا کول ډېر ضرور ښکارېده. ته به وایي چې ټول لاش عورت وه او په ښکاره کولو باندې یې د خجالت سره مخامخ کېده.

آدمؑ ته د هابیل علیه الرحمة عوضونه

۱۵_ د هابیل علیه الرحمة د وژنې د کبله آدمؑ زښت ډېر غمژن شو[1]، مګر الله ﷻ ورته د آخرت اجرونه ساتلي دي او په دنیا کښې یې هم عوضونه ورکړه.

عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي په کوم وخت کښې چې آدمؑ وفات شو نو اولادونه او لمسیان یې څلوېښتو زرو (۴۰۰۰۰) تنو ته رسېده[2].

یادونه

۱۶_ که څوک غواړي چې د هابیل علیه الرحمة په قیصه کښې څه عجائب او غرائب ولولي نو ځینو تفاسیرو[3] ته دې مراجعه وکړي، مونږ رانقل نه کړه ځکه چې صحت یې راته مزه ناک ښکاره نه شو.

﴿ مِنْ أَجْلِ ذَٰلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَنَّهُۥ مَن قَتَلَ نَفْسًۢا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِى ٱلْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ ٱلنَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَآ أَحْيَا ٱلنَّاسَ جَمِيعًا ۚ وَلَقَدْ جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِٱلْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا مِّنْهُم بَعْدَ ذَٰلِكَ فِى ٱلْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ ﴾

[۳۲] د همدې (ذکر شوي قتل) د کبله مونږ په بني اسرائیلو باندې (لیکل شوی) حکم کړی وه چې بې شکه شان دا دی چې هر څوک یو کس بې د بل کس (د قصاص) څخه او بې د فساد څخه په ځمکه کښې ووژني نو دا داسې دی لکه چې یقیناً ټول خلک یې وژلي وي. او څوک یې چې ژوندی کړي نو دا داسې دی لکه چې یقیناً ټول خلک یې ژوندي کړي وي (نجات یې ورکړی وي).

او بې شکه دوی (بني اسرائیلو) ته زمونږ پیغمبران د معجزاتو سره ورغله (مګر) بیا د دوی څخه ډېر خلک د همدې څخه وروسته (هم) په ځمکه کښې خامخا تجاوز کوونکي دي.

ارتباط

په دې ایت شریف کښې یو عمومي قانون بیان شوی دی چې د تشریع سبب یې د قابیل او هابیل علیه الرحمة قیصه ده، کومه چې په وړاندېنیو ایتونو کښې تېره شوې ده.

---

(۱) المحرر الوجيز ج۵ ص۸۰

(۲) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۳۵

(۳) تفسير ابن كثير ج۲ ص۴۱_ ص۴۶؛ البحر المحيط ج۴ ص۲۳۶؛ تفسير خازن ج۲ ص۲۶۷؛ تفسير البغوي ج۲ ص۳۱

د مطلب خلاصه

یعني د دې کیسه چې قابیل خپل ورور شهید کړ حال دا چې نه یې څوک وژلی وه چې ورباندې قصاص شوی وی او نه یې په ځمکه کښې څه فساد کړی وه چې مباح الدم جوړ شوی وی، مونږ په بني اسرائیلو باندې بلکې په ټوله انساني دنیا باندې دا حکم وکړ چې هر څوک دغسې بې ګناه مسلمان قتل کړي نو دا کار د الله ﷻ په نزد داسې ګڼل کېږي لکه چې ټول خلک یې قتل کړي وي. نو په کار دي چې ورباندې قصاص کړی شي.

او دا ځکه چې د یو کس قاتل او د ټولو خلکو قاتل په لاندې شیانو کښې سره شریک دي که څه هم په کم او کیف کښې به فرق لري.

۱ـ دواړه دوزخیان دي. ۲ـ دواړه د الله ﷻ د لعنت او غضب مستحق دي. ۳ـ دواړه په قصاص کېدلی شي. ۴ـ دواړه د نورو قاتلانو دپاره استاذان ګڼلی شي.

بالمقابل که څوک یوه کس ته نجات ورکړي او ښېګڼه ورسره وکړي داسې دی لکه هغه چې ټولو خلکو ته نجات ورکړی وي او یا یې د ټولو خلکو سره ښېګڼه کړې وي کوم چې د الله ﷻ د رضا په لاس ته راوړلو کښې شریک دي که څه هم په کم او کیف کښې به یې فرق وي.

مګر د ذکر شوي حکم سره‌سره بني اسرائیلو ته زمونږ پیغمبران ورغله، خپلې پیغمبرۍ یې په معجزاتو باندې ثبوت ته هم ورسولې ترڅو دوی ټول خلک ونه وژني بلکې ټول خلک ژوندي او هوسا کړي، خو دوی (زیاتره) د همدې څخه وروسته هم مسرفان جوړ شوه او د شرعي حدودو څخه یې په ځمکه کښې تیری وکړ او دا ځکه چې دوی حاسدان دي او په حاسد باندې معجزات او دلایل څه اثر نه کوي.

توضیحات

۱ـ کله چې الله ﷻ آدم ﷺ په ځمکه کښې خلیفه وګرځاوه نو شیطان د حسد د کبله د هغه خلافت ونه مانه او خپل ځان یې ورباندې کافر کړ حال دا چې خلیفه ګرځول د الله ﷻ کار وه آدم ﷺ پکښې هیڅ مداخله نه درلوده.

همدارنګه کله چې الله ﷻ د هابیل علیه الرحمة قرباني قبوله کړه، نو قابیل ورباندې رخه (حسد) وکړ او د ډېرې لویې خطا مرتکب شو حال دا چې د قربانۍ قبول صرف د الله ﷻ کار وه او د هابیل علیه الرحمة پکښې هیڅ وسه نه وه.

لنډه دا چې حسد د هرې ګناه سر دی او مسلمانانو ته په کار دي چې خانونه ترې بچ وساتي.

أجل څه معنی؟

۲ـ دغه ماده (ء، ج، ل) چې د "اجل" کلمه ترې جوړه شوې ده اصلاً د کشولو معنی ورکوي[1]، د ښه وضاحت دپاره لاندې څه مثالونه ولولئ:

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۴۵

الف: هغې نېټې ته أجل وايي چې په يوه معامله کښې، تر هغې پورې ثمن يا مبيعه ټال شوي وي، ته يه وايي چې ذکر شوې معامله همغې نېټې ته ورکشول کېږي چې ترڅو پای ته ورسېږي.

ب: د انسان د مرګ نېټې ته هم ځکه أجل وايي چې هرڅوک همغې نېټې ته په خوښه او ناخوښه وررواں دی، ته يه وايي چې زنځيزونه پکښې اچولې شوي دي.

ج: په عربي ژبه کښې د "أجل" کلمه د يوې خبرې د منلو دپاره هم استعمالېږي[١]، او دا ځکه: په کومې خبرې باندې چې سړی مخاطب ګرځي په حقيقت کښې د همغې خبرې منلو ته راکشول کېږي.

په دې مقام کښې ځکه نوموړې کلمه ﴿أَجْلِ﴾ استعمال شوه چې د قابيل او هابيل عليهما السلام قيصه په بني اسرائيلو باندې د قصاص د فرضيت سبب جوړه شوې ده، او هر يو سبب خپل مسبب ځان ته راکاږي.

سوال جواب

٣_ که څوک وايي چې: قصاص خو په ټولو اديانو کښې فرض وه نو په دې کښې څه حکمت دی چې دلته يوازې د بني اسرائيلو نوم واخستلی شو چې په دوی باندې مو قصاص فرض ګرځولی وه؟

مونږ وايو چې:

الف: که څه هم په ټولو اديانو کښې قصاص فرض وه مګر د لومړي ځل دپاره په مکتوبي دول په بني اسرائيلو باندې نازل شوی وه، د دوی څخه وړاندې فرض وه خو مکتوبي نه وه[٢].

ب: مونږ ته دا هم څه لرې نه ښکاري چې د بني اسرائيلو نوم په ځکه ذکر شوی وي چې دوی په ناحقه وژنه کښې د هر چا څخه وړاندې دي حتی چې د پيغمبرانو په وژنه باندې يې هم صرفه نه کوه.

نو د معنی حاصل به داسې شي چې په بني اسرائيلو باندې مستقيماً د قصاص فرضيت ځکه نازل شوی وه چې دوی د بل هر چا څخه په لجاجت او حسد کښې وړاندې دي لکه څنګه چې د هر چا څخه په ناحقه وژنه کښې وړاندې دي.

ايا د يو کس وژنه د ټولو خلکو وژنه ده؟

٤_ که څه هم په دې مقام کښې مفسرينو کرامو پنځه يا زياتې توجيګانې کړې دي چې د يوه کس وژنه څنګه د ټولو خلکو د وژنې غوندې شمېرله شوې ده[٣]، مګر مونږ ته لاندې احاديث د ايت شريف ډېر ښه تفسير په نظر راځي:

الف: نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنِ اشْتَكَى رَأْسُهُ تَدَاعَى سَائِرُ الْجَسَدِ بِالْحُمَّى وَالسَّهَرِ»[٤] يعنې: ټول مؤمنان د يو سړي غوندې دی که سر يې شکايت وکړي (په درد شي)

---

(١) لسان العرب ج١١ ص١٢

(٢) تفسير القرطبي ج٦ ص١٤٦

(٣) زاد المسير ج٢ ص٢٤٨؛ المحرر الوجيز ج٢ ص٨٥

(٤) صحيح مسلم ج٢ ص٣٢١

نو ټول بدن نه په تبې او بې خوبۍ سره دعوت ورکوي. نو کله چې د يو مومن دردېدل د ټولو مومنانو دردېدل وګڼل شوه نو د يوه وژل به خو د ټولو وژل ګڼل کېږي.

ب- نبي کريم ﷺ فرمايي چې «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ»[1] يعنې: ستاسو يو تن به تر هغه کامل مومن نه شي ترڅو چې د خپل مومن ورور دپاره هغه څه خوښ کړي چې خپل ځان ته يې خوښوي.

سوال جواب

۵- که څوک وايي چې: تاسو ايت شريف يوازې په مومنانو باندې تفسير کړ حال دا چې الله ﷻ د يوه کس وژنه د ټولو خلکو غوندې ګڼلې ده چې کافران ته هم شاملېږي؟

موږ وايو کله چې د يوه کس ناحقه وژنه د ټولو مومنانو د وژنې غوندې وګڼله شوه نو طبعي ده چې د ټولو خلکو د وژنو غوندې وګڼله شي او دا څکه چې د ايت خو په مومنانو باندې ودانه ده، که ټول مومنان بالفرض ووژل شي نو داسې ګڼل کېږي لکه چې کافران يې هم وژلي وي. نبي کريم ﷺ فرمايي چې «لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لَا يُقَالَ فِي الْأَرْضِ اللهُ اللهُ»[2] يعنې: قيامت به د هغه وخت پورې قائم نه شي (دنيا به ورانه نه شي) څو چې په ځمکه کښې "الله، الله" ونه ويل شي، يعنې ترڅو چې داسې وخت راشي چې هيڅوک د ځمکې په مخ د الله ﷻ نوم نه يادوي او ټول کافر وي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۶- که څوک وايي ايا د يو کس وژنګې او د ټولو خلکو وژنګې يو برابر دي؟ هيڅ فرق نه لري؟

موږ وايو چې: د تشبيه وجه په "مشبه به" کښې حقيقي وي او په مشبه کښې ادعايي وي چې مبالغةً حقيقي ګڼله کېږي او دا ځکه چې د هغو دوه شيانو په منځکښې تشبيه صحت نه لري چې دواړه يو ترېله په ټولو وجوهو سره متغاثر وي. الله ﷻ فرمايي ﴿إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ﴾ [الفرقان ۴۴] يعنې: نه دي دوی (کافران) مګر په (ګمراهۍ کښې) د چارپايانو غوندې دي. دلته د چارپايانو ضلالت حقيقي دی چې بالکل د هدايت استعداد نه لري، خو د کافرانو ضلالت د مبالغې په توګه د هغوی ضلالت ته رسولی شوی دی، که نه نو کافران خو اصلاً د هدايت استعداد لري.

نو د ټولو خلکو وژنګې (که بالفرض موجود شي) نو حقيقي قاتل به وي، او د يوه کس په ناحقه باندې وژنګی مبالغةً او حکماً د ټولو خلکو وژونکی ګڼل کېږي، د حقيقي قاتل او د ادعايي قاتل ترمنځ خو د ځمکې او اسمان فرق دی.

(۱) صحيح البخاري ج۱ ص۶
(۲) جامع الترمذي ج۲ ص۴۴

یو نظیر

۷_ د ښه وضاحت دپاره لاندې حدیث ولولئ چې د ذکر شوي بیان دپاره یو نظیر ګڼل کېږي:
نبي کریم ﷺ په یوه اوږده حدیث کښې فرمایي چې: «أَيَعْجِزُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَقْرَأَ ثُلُثَ الْقُرْآنِ فِي لَيْلَةٍ»
یعنې: ایا ستاسو یو کس (عاجزېږي) نه شي کولی چې په یوه شپه کښې د قرآن دریمه برخه قرائت کړي، نو په صحابه وو کرامو ﷺ باندې ډېره درنه تمامه شوه او عرض یې وکړ چې: ای د الله رسوله! ایا دا کار څوک کولی شي!؟ نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اللهُ الْوَاحِدُ الصَّمَدُ ثُلُثُ الْقُرْآنِ»[1] یعنې: د اخلاص سورت د قرآن کریم د یوه ثلث (دریمې برخې) سره برابر دی.

نو موږ وایو چې: د ټول قرآن کریم قرائت حقیقي ختم دی او د اخلاص سورت درې خله لوستل حکمي ختم دی چې مبالغةً او تشبیهاً ورسره برابر ګڼل شوی دی.

ایا انسان چا ته ژوند ورکولی شي؟

۸_ په دې مقام کښې د ﴿ وَمَنْ أَحْيَاهَا ﴾ معنی حقیقي ژوند ورکول نه دي بلکې علماوو کرامو یې لاندې تفسیرونه کړي دي[2]:

الف: عبد الله بن مسعود ﷺ وایي چې د هلاکت څخه نجات ورکړي داسې ده لکه د اور څخه یې چې وژغوري.

ب: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما وایي چې د عادل پاچا سره کومک وکړي چې مفسدان د منځه یوسي.

ج: مجاهد علیه الرحمة وایي چې په وژلو باندې یې لاس بر شي خو قتل یې نه کړي.

د: حسن علیه الرحمة وایي چې د مقتول اولیاء د قصاص څخه قاتل ته عفوه وکړي.

هـ: ابو یعلی علیه الرحمة وایي چې د مقتول د اولیاؤ سره د قصاص په اخستلو کښې کومک وکړي ځکه چې په قصاص کښې حیات دی.

و: موږ وایو چې: ذکر شوي ټول تفسیرونه یو تربله منافات نه لري، ځکه لرې نه ده چې علماء کرامو هر یوه د حصر په توګه نه وي تفسیر کړی، زموږ په ګومان هغه چا ته به هم ایت شریف شامل وي چې د قتل څخه خلک منعه کوي او په معروف باندې ورته امر کوي.

﴿ إِنَّمَا جَزَٰٓؤُاْ ٱلَّذِينَ يُحَارِبُونَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَسْعَوْنَ فِي ٱلْأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوٓاْ أَوْ يُصَلَّبُوٓاْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلَٰفٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ ٱلْأَرْضِ ۚ ذَٰلِكَ لَهُمْ

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۷۵
(۲) زاد المسیر ج۲ ص۲۶۹

خِزْيٌ فِي ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي ٱلْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُوا۟ مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا۟ عَلَيْهِمْ ۖ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾ ﴾

[۳۳] بې شکه د هغو کسانو جزا چې د الله ﷻ او د ده ﷺ د پیغمبر سره جنګ کوي او په ځمکه کښې په فساد سره تاند وهي دا ده چې ښه پوره قتل کړی شي یا ښه پوره په دار کړی شي او یا د دوی (ښي) لاسونه او (چپې) پښې ښې پوره پرې کړی شي (بالآخره) یا د ځمکې څخه نفې کړی شي (او بندیخانې ته واستولی شي)

دا (جزاګانې) د دوی دپاره (د کومکیانو په شمول) په دنیا کښې رسوایي (شرمول) دي، او دوی لره په آخرت کښې لوی عذاب دی.

[۳۴] مګر هغه کسان (د جزاګانو څخه خلاص دي) چې د هغه څخه وړاندې توبه تائب شي چې تاسو وریاندې قدرت مونده کړئ. نو پوه شئ چې یقیناً الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی (تاسو هم بښنه او مهرباني وکړئ).

ارتباط

په وړاندېنۍ ایت کښې په اجمالي توګه اشاره شوې وه چې د هغه چا وژل جائز دي څوک چې په ځمکه کښې د فساد په نیت تاند وهي. په دغو ایتونو کښې د ذکرې شوې اشارې پوره تفصیل بیان شوی دی چې دغسې خلکو ته الله ﷻ دغه‌دغه ډول جزاګانې ټاکلې دي چې په وخت سره وریاندې تطبیق شي.

شان نزول

د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې لاندې اختلاف شته دی

۱ـ د ځینو علماوو کرامو د بیان د طرز څخه ځرګندېږي چې دا ایتونه د مرتدانو په باره کښې نازل شوی دی او دا ځکه چې ذکر شوي ایتونه یې د عنوان په ډول لیکلي دي او بیا یې د مرتدانو قیصه بیانه کړې ده[۱].

۲ـ ځینې علماء کرام وایي چې د اهل الکتابو په باره کښې نازل شوي دي لکه چې د همدغو ایتونو څخه وړاندې ایتونه هم د اهل الکتابو حال بیانوي. دوی وایي چې د نبي کریم ﷺ سره ځینو اهل الکتابو معاهده کړې وه خو معاهده یې ماته کړه او لارې یې وشکولې او په ځمکه کښې یې د فساد هڅه وکړه[۲].

(۱) صحیح البخاري ج۲ ص۱۰۰۵
(۲) تفسیر الطبري ج۲ ص۲۰۵

۳ـ او خينې لا وايي چې دا كار مشركانو كړی وه، چې په ذكرو شوو ايتونو كښې يې حكم نازل شو[۱].

۴ـ جمهور علماء كرام وايي چې: ذكر شوي ايتونه د مسلمانانو حكم بيانوي كله چې دوی د الله ﷻ سره محاربه پيل كړي او په ځمكه كښې د فساد هڅه وكړي[۲].

مګر موږ ته دا بهتره ښكاري چې د ايتونو مفهوم ته تخصيص ورنه كړی شي او هر څوک چې ذكر شوی كار وكړي په هغه باندې بايد د ايت شريف حكم تطبيق شي، برابره خبره ده چې مرتد وي او كه اهل الكتاب، ذمي وي او كه مسلمان، چې خينو علماوو كرامو همدې دول حكم ته اشاره كړې ده[۳].

سوال جواب

كه څوک وايي چې: ايت شريف حكم كوي چې د قدرت ځخه وروسته ذكر شوي محاربين په توبه كولو سره د حد ځخه نجات نه شي موندلی، حال دا چې د مرتد توبه خو په هر حال كښې مقبوله ده نو په كار دي چې ايتِ شريف مرتد ته شامل ونه ګڼلی شي؟

موږ وايو چې: محارب مرتد ته دوه توبې په كار دي چې يوه د ارتداد توبه ده چې په هر حال باندې مقبوله ده، او بله په ځمكه كښې د فساد توبه ده چې د قدرت ځخه وروسته يې د حد مخه نه شي نيوی.

يا په بل عبارت: محارب مرتد ته دوه دوله حد متوجه دی چې يو د قدرت ځخه وروسته په توبې باندې نه ساقطېږي او بل يې ساقطېږي، او په ايت شريف كښې اولنی دول حد مطلب دی او بس.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای مؤمنانو! د هغه خلكو دپاره چې عمومي امنيت خرابوي، لارې شكوي او څوک نه پرېږدي چې ؛ ځمكه كښې په ارامی سره ژوند وكړي او يو ځای بل ځای د كسب او تجارت په غرض وګرځي راوګرځي، په لاندې دول دنياوي جزاګانې ټاكلی شوې دي:

الف: چې ټول ووژل شي.

ب: چې يا په دار باندې وځېږولی شي او پانسي كړی شي.

ج: چې يا د هر يوه ښی لاس او چپه پښه پرې كړی شي.

د: چې يا د اوسېدانې د وطن ځخه لرې كړی شي يعني ټول بنديان كړی شي.

ذكر شوې جزاګانې د دنيا د رسوانی او شرمندګی دپاره دي چې نور خلک ترې عبرت واخلي او د دوی په څېر عمل ته لاس وانه چوي.

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص ۲۷۰

(۲) عمدة القاري شرح صحيح البخاري ج۲۳ ص ۲۸۴

(۳) احكام القرآن للجصاص ج۲ ص ۴۰۸

اما په آخرت کښې ذکرو شوو قطاع الطريقانو ته ډېر لوی عذاب ټاکلی شوی دی چې يوازې الله ﷻ ته معلوم دی او بس.

يوه استثناء

۲ـ ای مؤمنانو! د ذکرو شوو څلورو واړو دنياوي جزاګانو څخه د داړه مارانو د ډلې څخه صرف هغه کسان وتلي دي چې ستاسو د قدرت څخه وړاندې په خپله خوښه توبه تائب شي او په خپلو کړو باندې پښېمانه شي. نو تاسو ته په کار دي چې د دغو توبه کوونکو توبه قبوله کړئ او د تېر شوي عمل بښنه ورته وکړې او دا ځکه چې الله ﷻ بښونکی او مهربان دی. نو په کار دي چې تاسو هم بښنه ولرئ او هم مهرباني ولرئ.

هو! که ذکر شوي داړه ماران ستاسو قبضې ته درغله او د ذکرو شوو جزاګانو دپاره لايق وګرځېده نو بيا د دوی توبه مه قبلوئ او الهي حدود ورباندې جاري کړئ ځکه چې د حدودو بښنه ستاسو صلاحيت نه دی.

توضيحات

۱ـ که څه هم مونږ د [البقرة ۲۷۹] ايت لاندې ليکلي دي چې د عمومي امنيت خرابول او د ټولو مسلمانانو منافع د پښو لاندې کول د الله ﷻ او د هغه ﷻ د پيغمبر ﷺ سره محاربه او جنګ کول کېږي. مګر دلته دومره اضافه کوو چې په ذکر شوي ايت شريف کښې د «الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» څخه د فقهاوو په اتفاق سره قطاع الطريق (لارې شکوونکي) مراد دي[1]. يعنې هغه کسان چې د هغوی د اذيت د کبله په لاره باندې خوک تګ راتګ نه کوي. نو په وايي چې لاره پرې کړی شوي ده د همدې کبله ابو حنيفه رحمه الله وايي چې ذکر شوی حکم په هغو داړه مارانو باندې تطبيقېږي چې د ښار څخه دباندې وي. ځکه چې د ښار په داخل کښې دوی د خلکو تګ راتګ نه شي پرې کولی[2].

د «أو» توری د حکم د تنويع دپاره دی

۲ـ ځينې علماء کرام د امام مالک رحمه الله په شمول وايي چې په ايت شريف کښې د «أو» توری د تخيير دپاره دی[3]. لکه په راتلونکي [۸۹] ايت کښې چې د «أو» توری د تخيير دپاره دی نو هغه څوک چې په قسم کښې حانث شي اختيار لري چې په هر ډول باندې خپله کفاره ورکړي.

مونږ وايو چې په دې مقام کښې که د «أو» توری د تخيير معنی ورکولی نو اسلامي حکومت ته به جائزه وي چې قاتل لار وهونکي ته په حبس سره جزا ورکړي حال دا چې په اتفاق سره په دې

(۱) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۷

(۲) الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۱۳۲

(۳) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۵۲

صورت کښې په حبس سره جزا ورکول جائز نه دي[۱]، نو معلومه شوه چې "أو" د تخییر دپاره نه دی احناف علیهم الرحمة وايي چې د "أو" توری د حکم د تنويع دپاره دی چې بايد د جنايت کيفيت په نظر کښې ونيول شي او په لاندې تفصيل سره پرې حکم تطبيق کړی شي[۲].

الف: کومو داړه مارانو چې نه قتل کړی وي او نه يې مال اخستی وي خو يوازې خلک يې ډارولي وي د دوی دنياوي جزا دا ده چې ترهغه بندي کړی شي چې ترڅو توبه تائب شي[۳].

ب: کوم داړه ماران چې يوازې د لارويو مالونه يې اخستي وي خو قتل يې نه وي کړی د هغوی بايد ښي لاسونه او چپې پښې پرې کړی شي.

ج: کومو چې قتل کړی وي خو مال يې نه وي اخستی هغوی بايد قتل کړی شي.

د: کومو چې هم قتل کړی وي او هم يې مال اخستی وي او طبعي ده چې ډارول به يې هم کړي وي، نو د دوی جزا بايد په لاندې څلورو کيفيتونو سره اجراء شي[۴]:

اول: چې لاس او پښې يې پرې کړی شي او بيا په دار کړی شوی ووژل شي.

دوهم: چې لاس او پښې يې پرې کړی شي خو بدون د دار څخه ووژل شي.

دريم: چې بدون د قطعې څخه په دار کړی شوی ووژل شي.

څلورم: چې بدون د قطعې څخه او بدون د دار ځړولو څخه قتل کړی شي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۳_ که څوک وايي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې په دې مقام کښې جزاګانې د تفعيل د باب په بنياد بيان کړی شوې او ﴿ يُقَتَّلُوٓا ﴾، ﴿ يُصَلَّبُوٓا ﴾، ﴿ تُقَطَّعَ ﴾ نازل شو، حال دا چې همدا مطلب خو په مجردو باندې هم پوره کېدی شو چې "يُقْتَلُوا، يُصْلَبُوا، تُقْطَعَ" بدون د شد څخه نازل شوی وی؟

مونږ وايو چې: د تفعيل باب دلته د تکثير دپاره دی. نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې قطاع الطريقانو ته ښه ډېره جزا ورکړئ حتی چې د دوی په کومکيانو باندې هم ذکر شوې حدود تطبيق کړئ که څه هم عملاً يې په لار وهنه کښې برخه نه وي اخستي، بلکې د دفاع په شکل ورسره ملګري وي. نو که ذکر شوې کلمې مجردې (بدون د شد څخه) نازلې شوې وی نو دفاعي ګروپ ته به جزاګانې نه وی شاملې شوې، حال دا چې په نوموړي جنايت کښې کومکيان او مباشران فرق نه لري[۵].

سوال جواب

۴_ که څوک وايي چې: د أحنافو علیهم الرحمة په نزد خو په ايت شريف کښې د "أو" توری د تخيير

---

(۱) بدائع الصنائع ج۷ ص۹۳
(۲) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۹
(۳) کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج۵ ص۴۰۹
(۴) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۰۹
(۵) کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج۵ ص۴۱۲

دپاره نه، بلکې د توزیع او تنویع دپاره دی، حال دا چې په څلورم صورت کښې تاسو څلور ډوله جزاګانې جائزې وګڼلې، ایا دا تخییر نه دی؟، ایا دا تناقض نه دی؟

موږ وایو چې: په څلورم صورت کښې ذکر شوې څلور کیفیتونه د تخییر څخه نمایندګي نه کوي بلکې د شدید جنایت د کبله دريې جزونه (قطعه، وژل، په دار خېژول) لري، او اسلامي حکومت اختیار لري چې په هر یوه جز باندې جزا ورکول پیل کړي، نو طبعي ده چې ذکر شوي څلور صورتونه ورته جواز پیدا کوي. څکه چې که د هر څه څخه وړاندې په قطعه پیل وکړي او بیا يې په دار کړي نو دریواړه جزونه متحقق شوه او اولنی کیفیت ترې جوړ شو څکه چې په دار کولو سره وژل لازم دي.

که په قطعه پیل وکړي او بیا ووژل شي نو دوهم کیفیت ترې جوړېږي او په دارخېژولو ته موقع نه پاتې کېږي، او دا څکه چې په دار خېژول خو د جزا په توګه واجب شوي دي او مړي ته خو جزا نه ورکوله کېږي[1].

همدارنګه که په وژلو یا په دار کولو باندې پیل وکړي نو قطعې ته موقع نه پاتې کېږي چې د مړي لاس او پښې قطعه شي.

ایا دنیاوي عقوبات د أخروي عقوباتو مخه نیسي؟

٥ـ د همدې ایت شریف ﴿ذَٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ څخه معلومېږي چې دنیاوي حدود په چا باندې اجراء شي نو د أخروي عذاب څخه وړاندې نه خلاصېږي.

څکه چې دنیاوي جزاګانې په حقیقت کښې زواجر دي ترڅو څوک جنایتونو ته اقدام ونه کړي، اما اصلي جزاګانې هغه دي چې په آخرت کښې وړاندې ورکول کېږي.

هو! دا بېله خبره ده چې یا ورته الله ﷻ پرته له توبې عفوه وکړي او یا څوک د دنیاوي عقوبت سره-سره توبه هم وباسي، لکه چې ماعز ؓ د زنا په جنایت کښې په رجم شو خو توبه تائب او پښېمانه هم شو. نبي کریم ﷺ د نوموړي صحابي ؓ په باره کښې په یوه اورده حدیث کښې فرمایلي دي چې: «لَقَدْ تَابَ تَوْبَةً لَوْ قُسِمَتْ بَيْنَ أُمَّةٍ لَوَسِعَتْهُمْ»[2] یعنې: یقیناً (ماعز ؓ) داسې توبه وویستله که بالفرض د یو ټولګي په منځکښې ووېشله شي نو ورته به ورسېږي.

همدا د احنافو علیهم رحمه نظر دی، مګر اکثره علماء کرام وايي[3] چې دنیاوي عقوبات زواجر نه دي بلکې جوابر دي چې د أخروي تعذیب څخه پرې مسلمان جنایتکار خلاصېږي او د جنایت جبیره يې جوړېږي. او دا څکه چې نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «مَنْ أَصَابَ فِي الدُّنْيَا ذَنْبًا فَعُوقِبَ بِهِ فَاللَّهُ أَعْدَلُ مِنْ أَنْ يُثَنِّيَ عُقُوبَتَهُ عَلَى عَبْدِهِ»[4] یعنې: هرڅوک چې یوې ګناه ته اصابت وکړي نو په همدې ګناه باندې

---

(١) الفقه الإسلامي وأدلته ج٦ ص١٣٨
(٢) صحیح مسلم ج٢ ص٦٨
(٣) الفقه الإسلامي وأدلته ج٦ ص١٧٧
(٤) سنن ابن ماجه ص١٨٧- مسند احمد بن حنبل ج١ ص٢١٣، ٢٣٤

معذب شي، نو الله ﷻ د دې څخه ډېر عادل دی چې په خپل بنده باندې خپل عقوبت دوه کرته کړي، په همدې مضمون باندې نور أحاديث هم روايت کړی شوي دي[١].

د ايت او د حديث تطبيق

۶- څوک چې د دنياوي عقوباتو جواېر بولي چې د آخرت د عذابه پرې جنايتکار خلاصيږي، د ايت او حديث ترمنځ په لاندې ډول تطبيق کوي

الف- بالکل واضحه ده چې په حديث کښې خو مسلمانان جنايتکاران مطلب دي لکه چې په لاندې حديث کښې ورباندې صراحت شوی دی.

نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «مَنْ أَصَابَ مِنْكُمْ حَدًا فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ»[٢] يعني: ستاسو څخه (اې مؤمنانو) هرڅوک چې حد ته اصابت وکړي (محدود شي) نو عقوبت يې په چټکتيا سره (په دنيا کښې) ورکړی شي، نو همدا ورته کفاره ده. يعني په آخرت کښې پرې نه نيول کيږي.

او په ايت شريف کښې کافران مراد دي[٣]، نو د معنی حاصل به داسې کيږي چې په حدودو باندې مؤمنان د اخروي عذابه خلاصيږي او کافران که محدود کړی شي هم، اخروي عذاب ورته تياره دی.

مګر دا تطبيق په زړه پورې نه دی، لکه چې د همدې ايت په شان نزول کښې ليکلي شوي دي چې ايت شريف عام دی ټولو قطاع الطريقانو ته شامل دی، که څه هم يا کافر وي او يا مسلمان وي.

ب- ځينې علماء کرام وايي چې په حدودو کښې يوازې د لارې شکوونکو حدود همداسې دي چې د آخرت د عذابه پرې نه خلاصيږي او په نورو حدودو باندې د أخروي عذابه خلاصيږي[۴]، لکه د زنا حد، د شراب خوری حد، د قذف حد، د غلا حد.

مګر دا تطبيق هم زړه ته نه لويږي ځکه چې په احکامو کښې د مفهوم عموم ته اعتبار وي او د مورد خصوص په تشريع کښې څه اثر نه لري.

ج- ځينې علماء کرام وايي چې په ايت شريف کښې لږ څه عبارت مقدر دی[۵]، نو تقدير يې داسې کيږي چې: "وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ إِنْ لَمْ يُخْزَوْا فِي الدُّنْيَا" يعني: قطاع الطريقو لره په هغه وخت کښې اخروي لوی عذاب دی چې په دنياوي جزا باندې رسوا نه کړی شي او سالم پاتې شي.

مګر دا تطبيق د يو پلوه متبادر نه دی او د بل پلوه په تقدير باندې بنا دی او تقدير خلاف الأصل دی، چې دلته ورته ضرورت نشته.

---

(١) صحيح البخاري ج٢ ص١٠٠٣

(٢) سنن ابن ماجه ص١٨٧

(٣) عمدة القاري على البخاري ج٢٣ ص٢٧۴

(۴) تفسير القرطبي ج۶ ص١۵٧

(۵) البحر المحيط ج۴ ص٢۴١

د: خینې وایي چې قطاع الطریقانو لره أخروي عذاب په حقوق العبادو کښې تاکلی شوی دی[١]، نو کومو داره مارانو چې مال اخستی وي او یو لاس او یوه پښه یې وربانديې پرې شي خو د مال خاوند ته خپل حق ورنه کړي، نو په دې صورت کښې به أخروي لوی عذاب سره مخامخ شي او بس.

مګر دا تطبیق هم د منلو وړ نه دی ځکه چې په ﴿وَلَهُمۡ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ کښې د "لَهُمۡ" ضمیر ټولو داره مارانو ته راجع دی او په دې صورت کښې ټولو ته نه راجع کیږي، بلکې فقط یوې ډلې ته راجع کیږي چې مال یې په غاړو پاتې وي.

مونږ ته داسې برېښي چې د ایت او حدیث ترمنځ څه تضاد نشته حتی چې تطبیق ته یې اړتیا ولیده شي، او دا ځکه چې په ایت کښې تشریعي عقوبات مراد دي چې د أخروي عذاب څخه پرې جنایتکاران نه خلاصیږي.

د همدې کبله یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو غل په داسې حال کښې راوستلی شو چې لاس یې پرې کړی شوی وه، نو آمر یې ورته وکړ چې: «قُلْ أَسْتَغْفِرُ اللهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ» یعنې: ووایه! چې د الله ﷻ څخه بښنه غواړم او همده ﷻ ته توبه وباسم. کله چې غله ذکرې شوې جملې ولوستلې نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ»[٢] یعنې: ای الله! په ده باندې په رحمت سره رجوع وکړې. یعنې توبه یې قبوله کړې.

اما په حدیث شریف کښې تکویني عقوبات او مصائب مطلب دي چې د جنایتکارانو څخه په آخرت کښې د عذاب مخه نیسي او د ګناهونو دپاره کفارات جوړیږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې تفصیل ولولئ:

اول: الله ﷻ فرمایي چې: ﴿وَمَآ أَصَٰبَكُم مِّن مُّصِيبَةٖ فَبِمَا كَسَبَتۡ أَيۡدِيكُمۡ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖ﴾ [الشورى: ٣٠] یعنې: او هغه څه چې تاسو ته رسیږي چې څه مصیبت څخه عبارت دی نو ستاسو د لاسونو په کسب سره دي او الله ﷻ د ډېرو (کسبونو) څخه عفوه (هم) کوي.

دوهم: نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «إِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الْخَيْرَ عَجَّلَ لَهُ الْعُقُوبَةَ فِي الدُّنْيَا وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِعَبْدِهِ الشَّرَّ أَمْسَكَ عَنْهُ بِذَنْبِهِ حَتَّى يُوَافِيَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[٣] یعنې: کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د خیر اراده وکړي نو په دنیا کښې چالاکه عقوبت ورکوي او کله چې الله ﷻ خپل بنده ته د شر اراده وکړي نو (عقوبت) ترې د ګناه په سبب بندوي، تر دې چې د قیامت په ورځ پرې پوره (عقوبت) ورکړي.

دریم: نبي کریم ﷺ فرمایي: «مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ إِلَّا كَفَّرَ اللهُ بِهَا عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا»[٤]

---

(١) روح المعاني ج٦ ص١٢٠

(٢) سنن النسائي٢ ص٢٥٤

(٣) جامع الترمذي ج٢ ص٦٥

(٤) صحيح البخاري ج٢ ص٨٤٣

یعني هیڅ یو مصیبت نه دی چې یوه مسلمان ته رسیږي مګر الله ﷻ پرې د هغه خطا (ګناهونه) روژوي، آن تر اغزي پورې چې ورباندې چوخ کړی شي

سوال جواب

۷ـ که څوک وایي چې د ذکر شوي توضیح د اولني حدیث شریف خطا خرګندیږي چې د ایت او حدیث ترمنځ تضاد شته او تطبیق ته ضرورت لري. ځکه چې دلته د حد کلمه روایت شوې ده چې: «مَنْ أَصَابَ مِنْكُمْ حَدًا فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ فَهُوَ كَفَّارَتُهُ». او حد خو نه دی مګر تشریعي عقوبت دی؟

موږ وایو چې دلته د حد څخه تشریعي حد مراد نه دي ترڅو سوال وارد شي. بلکې دلته د حد څخه ګناه مراده ده. او د حدودو اطلاق په محارمو (ګناهونو) باندې کیږي[1] او دا ځکه چې:

الف دلته د اصابت نسبت بنده ته شوی دی یعني چې کوم یو بنده ګناه ته اصابت وکړي. که بالفرض تشریعي عقوبت مطلب وی نو داسې "مَنْ أُصِيبَ مِنْكُمْ حَدٌ" به روایت شوی وی یعني هغه څوک چې هغه ته حد ورسولی شي او په حد کړی شي

ب که د حد څخه تشریعي عقوبت مطلب وی نو د حدیث شریف دوهمه ټکړه «فَعُجِّلَتْ لَهُ عُقُوبَتُهُ» به نبي کریم ﷺ نه وی فرمایلې. ځکه چې ارتیا به ورته نه وی پاتې شوې

یادونه

۸ـ موږ په دې مقام کښې څېره ځکه ډېره اوږده کړه چې ترڅو خلک پوه شي چې ابو حنیفه رح د احکامو په استنباط کښې څومره زیات باریک بین او مدقق وه. او د نصوصو څومره زیات مراعات یې ساتلی دی او بالآخره څومره پراخه علم ورته الله ﷻ ورکړی وه. فلله الحمد والشكر

توبه او حقوق العباد

۹ـ د یوه جنایتکار توبه تائب جوړیدل صرف په حقوق الله کښې موثر واقع کیږي، چې الله ﷻ ورته د جنایت څخه تیریږي، اما په حقوق العبادو کښې هیڅ اثر نه لري[2]. د ښه وضاحت دپاره لاندې دوه مثالونه ولولئ:

الف که د قطاع الطریقانو څخه کوم یو د نیولو څخه وړاندې توبه تائب شي حال دا چې د لاریو مال یې اخستی وي نو اسلامي حکومت یې باید لاس او پښه پرې نه کړي. مګر اخستی مال یې په غاړه باندې پاتې دی چې باید په خاوندانو باندې یې وسپاري

ب او که په همدې حال کښې توبه تائب شو مګر لاروی یې وژلی وه نو اسلامي حکومت به پرې د ذکر شوي ایت تاکلی عقوبت نه جاري کوي. بلکې د مقتول وارثانو ته به یې سپاري. که دوی قصاص وغوښت نو قصاص به یې کړي او که عفوه یې کړه خوښې به یې کړي

---

[1] الفقه الاسلامي وادلته ج۲ ص۱۲

[2] بدائع الصنائع ج۲ ص۹۶

هو! که په همدغه دوهم صورت کښې د نیولو څخه وروسته توبه تائب شو نو اسلامي حکومت پرې باید د ایت حکم عملي کړي او حد پرې جاري کړي، د وارثانو خبره پکښې هیڅ مطرحه نه ده.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱبْتَغُوٓا۟ إِلَيْهِ ٱلْوَسِيلَةَ وَجَـٰهِدُوا۟ فِى سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ ﴾

[۳۵] ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی! د الله ﷻ څخه ودار شئ او همده ﷻ ته وسیله (نژدېکت) ولټوئ، او د همده ﷻ په لار کښې جهاد وکړئ، شاید چې تاسو فلاح مونده کړئ (مطلب ته ورسېږئ).

د ارتباط وجوه

۱_ په وړاندې ایتونو کښې د لوټماری څخه توبه د تشریعي عقوبت، یعنې حد، مانعه ګڼله شوې وه، او په دې ایت کښې الله ﷻ ته د ښه نژدېکت چانس بیان شوی دی.

۲_ هلته د غیر مشروعې محاربې (جګړې) بیان وه او دلته مشروعې بلکې فرضي محاربې (جهاد) ته اشاره شوې ده.

۳_ بالآخره په دې ایتونو کښې ټولو مسلمانانو ته توصیه شوې ده چې په مفسدانو باندې زړه سوی ونه کړي او د مفاسدو د منځه وړلو دپاره عمومًا او د لوټمارانو د ایل کولو دپاره خصوصًا مجاهده وکړي، او خپل زور (قوت) په لوټماری کښې نه، بلکې په جهاد کښې مصرف کړي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! الله ﷻ په تاسو باندې ډېر مهربان او نرمي کوونکی دی، د همدې کبله یې د لوټمارانو او داړه مارانو د توبې په قبول باندې توصیه کړې ده چې په وخت سره یې وباسي او د تشریعي عقوبت مانعه یې جوړه کړې ده.

نو تاسو ټولو ته په کار دي چې د محارمو څخه ځان وساتئ او په طاعتونو سره الله ﷻ ته خپل ځانونه ورنژدې کړئ، او څوک چې د محارمو څخه ځان ساتنه نه کوي د هغوی سره د الله ﷻ په لار کښې مجاهده وکړئ، ترڅو په دنیا او آخرت دواړو کښې د هوسا ژوند خاوندان شئ.

توضیحات

۱_ د ﴿ ٱلْوَسِيلَةَ ﴾ کلمه د "وَسْل" څخه اخستله شوې ده او "وَسْل" د "وَصْل" (نژدېکت) په معنی سره دی، مګر دواړه لفظونه (وَسْل، وَصْل) سره فقط دومره فرق لري چې په "وَسْل" کښې د قلبي میلان لحاظ شته او په "وَصْل" کښې نشته[1]، د همدې کبله الله ﷻ د ﴿ ٱلْوَسِيلَةَ ﴾ په عوض "الْوَصِيلَة" نازل نه کړ ترڅو مونږ پوه کړي چې په مینه او محبت سره د الله ﷻ عبادت وکړئ.

---

(۱) مفردات الراغب ص ۵۶۰

د وسیلې معناوې

۲ـ د ﴿ ٱلْوَسِيلَةَ ﴾ کلمه په لاندې معناوو باندې استعمالېږي.

الف: طاعات او عبادات، چې د فرضو څخه نیولې آن تر مستحبو پورې پکښې شامل دي، اما مباحات پکښې شامل نه دي[۱] ځکه چې ثواب پکښې نشته، او د منهیاتو ترک هم پکښې دلته نه شاملېږي ځکه چې د منهیاتو پرېښودلو ته په ﴿ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ﴾ کښې اشاره شوې ده.

په دې مقام کښې همدغه معنی مراده ده[۲]، د ښه وضاحت دپاره لاندې بیان ولولئ:

نبي کریم ﷺ په یوه اوږده قدسي حدیث کښې د الله ﷻ څخه حکایت کوي چې: «وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ»[۳] یعني: او ماته خپل بنده په هیڅ شي سره خپل ځان نه نږدې کوي چې هغه ماته د هغه شي څخه محبوب وي کوم چې ورباندې ما فرض کړی وي یعنې په ټولو وسیلو کښې الله ﷻ ته په فرائضو باندې وسیله کول ډېر محبوب دي.

ب: سوال او شفاعت کول، دا دوه وسیله لاندې صورتونه لري:

اول: چې سړی د خپل ځان څخه د بهتر سړي څخه وغواړي چې زما دپاره الله ﷻ ته سوال وکړه. لکه چې یوه ورځې نبي کریم ﷺ ته یو ړوند سړی ورغی او ویې ویل چې: یا رسول الله! د الله ﷻ څخه وغواړه چې ماته عافیت راکړي (سترګې مې بینا کړي) نو نبي کریم ﷺ ورته وویلې چې: «إِنْ شِئْتَ دَعَوْتُ وَإِنْ شِئْتَ صَبَرْتَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ»[۴] یعني: که خوښه دې وي الله ﷻ ته به سوال کړم او که خوښه دې وي نو ته صبر وکړه خو دا (صبر کول) درته بهتر دي.

دوهم: چې سړی د خپل ځان څخه د ادنی سړي څخه غوښتنه وکړي چې د الله ﷻ څخه زما دپاره سوال وکړه. لکه چې یوه ورځې ابن عمر ؓ عمرې ته روان وه او نبي کریم ﷺ ورته وفرمایل چې: «يَا أُخَيَّ أَشْرِكْنَا فِي شَيْءٍ مِنْ دُعَائِكَ وَلَا تَنْسَنَا»[۵] یعني: ای وروره کوچنیه په خپلو خینو دعاګانو کښې مونږ هم شریک کړه او مه مو هېروه.

درېم: یوه ورځې نبي کریم ﷺ صحابه وو کرامو ته وویلې چې: ماته د الله ﷻ څخه الوسیله وغواړئ، دوی وویلې چې: ای د الله رسوله! الوسیله څه شی دی؟، نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې: «أَعْلَى دَرَجَةٍ فِي الْجَنَّةِ لَا يَنَالُهَا إِلَّا رَجُلٌ وَاحِدٌ أَرْجُو أَنْ أَكُونَ أَنَا هُوَ»[۶] یعني: وسیله په جنت کښې یو لوړ مقام دی چې هغه ته نه رسېږي مګر یو سړی، زه امید کوم چې هغه سړی به همدا زه شم.

---

(۱) تفسیر القاسمي ج۶ ص۱۸۵
(۲) تفسیر ابو السعود ج۳ ص۳۲
(۳) صحیح البخاري ج۲ ص۹۶۳
(۴) جامع الترمذي ج۲ ص۱۹۸
(۵) سنن ابن ماجه ص۲۰۸
(۶) جامع الترمذي ج۲ ص۲۰۲

د اذان دعاء

۳ـ نبي كريم ﷺ فرمايي: هر څوک چې أذان واوري او دا دعاء «اللَّهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ» ولولي «إِلَّا حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ»[١] يعني: مګر زما شفاعت به یې په نصیب کړی شي.

په دې باره کښې نور ډېر احادیث روایت شوي دي، چې ځینو علماوو کرامو راغوند کړي دي[٢].

ايا په فاضله ذواتو باندې توسل جائز دی؟

۴ـ څرنګه چې فاضلو اشخاصو باندې توسل (چې الله ﷻ ته ورباندې قسم ورکړي چې: ای الله! ستا دې په فلاني فاضل باندې قسم وي چې زما حاجت پوره کړې او داسې نور)، نه د نبي کريم ﷺ په حيات کښې صحابه وو کرامو ﷺ کړی دی او نه د ده ﷺ د وفات څخه وروسته د کوم صحابي څخه حکايت شوی او بالآخره نه پکښې د نبي کريم ﷺ څخه کوم يو حديث روايت شوی دی[٣]؛ نو د همدې کبله په دوی باندې توسل کول په اتفاق سره څه بهتري نه لري اما په جواز کښې يې اختلاف دی، ځينې علماء کرام يې حرام بولي او ځينې نور يې صرف جائز ګڼي.

که څوک غواړي چې په دې موضوع کښې زيات تحقيق ولولي نو ځينو کتابونو[٤] ته دې مراجعه وکړي. موږ پکښې ځکه بحث نه اوږدوو چې د دې مقام سره چندان ارتباط نه لري.

﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُۥ مَعَهُۥ لِيَفْتَدُوا۟ بِهِۦ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾ يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا۟ مِنَ ٱلنَّارِ وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ ﴾

[۳۶] بې شکه هغه کسان چې دوی کافران شوي دي که (بالفرض) دوی لره هغه ټول شيان وي چې په ځمکه کښې دي او (يو بل) چند يې هم ورسره شي چې دوی پرې د قيامت د ورځې د عذاب (عوض) فديه ورکړي نو ترې به قبول نه کړی شي، او دوی لره دردناک عذاب دی.

[۳۷] دوی به (د قيامت په ورځ) غواړي چې د اور (دوزخ) څخه ووځي (په هره ذريعه چې وي) حال دا چې دوی ترې وتونکي نه دي، او دوی لره دائمي عذاب دی.

---

(١) سنن النسائي ١ ص ١١٠

(٢) تفسير ابن كثير ج ٢ ص ٥٢

(٣) تفسير القاسمي ج ٦ ص ١٨٧

(٤) روح المعاني ج ٦ ص ١٢٤

د ارتباط وجوه

۱ـ په وړاندې ایتونو کښې اُخروي عذاب ته د عظیم لقب ورکړی شوی وه او په دې ایتونو کښې د عظمت اندازه وښودله شوه چې په هیڅ شي باندې یې فدیه او عوض نه شي پوره کېدلی.

۲ـ هلته د اُخروي عذاب څخه د نجات ډېره ساده او بسیطه لاره ښودلې شوې وه چې تقوی او اطاعت دی، دلته واضحه کېږي چې د همدغې لارې څخه په غیر د نجات بله لاره نشته، او د دې لارې دروازه هم په مرګ سره تړله کېږي.

د مطلب خلاصه

یعنې: ای مؤمنانو! تاسو د کافرانو په قدم باندې قدم مه ږدئ چې په ناچیزه دنیا سره خپل خانونه د آخرت په لوی عذاب باندې اخته کړئ، تاسو اسان چانس د لاسه مه ورکوئ، تقوی او طاعت وکړئ او د قطاع الطریقی څخه خانونه بچ وساتئ.

کافران به په آخرت کښې پوه شي چې دوی په څومره ناچیزه دنیا باندې اسان چانس د لاسه ورکړی دی خکه که بالفرض د دنیا ټول شیان د کافرانو وي او د دې دنیا په مثل د یوې فرضي بلې دنیا سازوسامان هم د دوی وي او دوی وغواړي چې د اُخروي عذاب په عوض کښې یې فدیه کړي، نو هم ترې قبول به نه شي کړی، بلکې کافرانو لره داسې دردناک عذاب دی چې بالکل فدیه نه لري او نه ترې د خلاصون لاره شته.

هلته به د دوی زړونه غواړي چې د دوزخ د وتلو څه لاره مونده کړي مګر حقیقت دا دی چې د خلاصون لارې صرف په دنیا کښې موندله کېږي او بس، د همدې کبله به کافران هیڅکله د دوزخ څخه ونه شي وتلی او د دائمي عذاب سره به دوچار شي.

توضیحات

۱ـ مونږ د [آل عمران:۹۱] ایت لاندې د کافرانو د اُخروي عذاب په هکله څه لیکلي دي چې بو خل بیا کتل یې بې فائدې نه دي، په دې مقام کښې لاندې یو حدیث شریف لیکو چې ایت شریف یې ډېر ښه تفسیر کړی دی، هغه دا چې:

نبي کریم ﷺ فرمایي چې: «يُقَالُ لِلْكَافِرِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَرَأَيْتَ لَوْ كَانَ لَكَ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا أَكُنْتَ تَفْتَدِي بِهِ؟ فَيَقُولُ: نَعَمْ! فَيُقَالُ لَهُ: قَدْ سُئِلْتَ أَيْسَرَ مِنْ ذٰلِكَ»[1] یعنې: یوه کافر ته به د قیامت په ورځ وویل شي چې خبر راکړه که بالفرض د ځمکې د ډکوالي په اندازه سره زر (نن ورځ) تا درلودی، ایا (د عذاب څخه) به دې فدیه کړې وی؟، نو کافر به ووایي چې: هو، نو ده ته به وویل شي چې ستا څخه خو ډېره اسانه غوښتنه شوې وه (چې ایمان راوړه او په کفر باندې مه کلکېږه، مګر تا ونه منله).

---

(۱) صحیح مسلم ج۲ ص۳۷۴

یوه عجیبه قیصه

۲_ په مسلمانانو کښې یوه طائفه شته چې د خوارجو په نامه یادیږي. د دوی دا عقیده ده چې د دوزخ څخه ګناهګاران مسلمانان هم بیرته نه شي وتلی ترڅو جنت ته لاړ شي. یوه ورځې د دغې طائفې یوه سړي چې نافع بن الازرق نومیده عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (رئیس المفسرین) ته وویلې چې: ای هغه څوکه چې هم دې د سر سترګې ړندې دي او هم د زړه په سترګو ړوند یې! ایا ته ګومان کوې چې ځینې خلک (ګناهګاران مسلمانان) به د دوزخ څخه بیرته ووځي (جنت ته به لاړ شي) حال دا چې الله ﷻ فرمایي چې: ﴿وَمَا هُم بِخَٰرِجِينَ مِنۡهَا﴾ یعنې: او دوزخیان د دوزخ څخه وتونکي نه دي. رئیس المفسرین رضي الله عنه جواب ورکړ چې: «وَيْحَكَ، اقْرَءْ مَا فَوْقَهَا هذِهِ لِلْكُفَّارِ»[1] خوار شې! پاس ایت ولوله ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ﴾ الآية. دا ایت په کافرانو کښې نازل شوی دی (او زه خو د مسلمانانو ګناهګارانو په باره کښې د وتلو خبره کوم).

﴿وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ فَٱقۡطَعُوٓاْ أَيۡدِيَهُمَا جَزَآءَۢ بِمَا كَسَبَا نَكَٰلٗا مِّنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٞ ﴿٣٨﴾ فَمَن تَابَ مِنۢ بَعۡدِ ظُلۡمِهِۦ وَأَصۡلَحَ فَإِنَّ ٱللَّهَ يَتُوبُ عَلَيۡهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمۡ تَعۡلَمۡ أَنَّ ٱللَّهَ لَهُۥ مُلۡكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَآءُ وَيَغۡفِرُ لِمَن يَشَآءُۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ﴿٤٠﴾﴾

[۳۸] او غل سړی او غله ښځه (دوی دواړه چې دي) د هغه شي د جزا د کبله چې دوی دواړو کړې دی (او هم) د الله ﷻ د جانبه د عبرتناک عذاب د کبله نو د دوی لاسونه (د هر یوه ښي لاس) پرې کړئ. او الله ﷻ د کلکې ارادې خاوند دی (او) د حکمت څښتن دی.

[۳۹] نو هغه څوک چې د خپل ظلم څخه وروسته توبه تائب شي او (خپل خان) اصلاح کړي نو یقینًا الله ﷻ په هغه باندې په رحمت سره رجوع کوي (توبه یې قبلوي). بې شکه الله ﷻ بښونکی (او) مهربان دی.

[۴۰] ایا ته نه پوهیږې (ای مخاطبه!) چې یقینًا الله ﷻ چې دی خاص همده ﷻ ته د اسمانونو او ځمکو واکداري ده، هغه چا ته عذاب ورکوي چې اراده یې ورته وشي، او هغه چا ته بښنه کوي چې اراده یې ورته وشي او الله ﷻ په هر شي باندې د قدرت څښتن دی.

ارتباط

د علماء کرامو په نزد غلا (سرقه) په دوه ډوله ده[2]، یوې ته لویه غلا وایي او بلې ته وړه غلا وایي.

---

(۱) تفسیر الطبري ج۴ ص۲۲۸

(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۱۲۸

په وروستي ایتونو کښې د لویې غلا (لوټمارۍ) احکام او مربوطات بیان شوه او په دې ایتونو کښې د ورې غلا احکام او مربوطات بیانېږي.

د مطلب خلاصه

١ـ یعنې: ای مؤمنانو! د دې دپاره چې ښه هوسا ژوند وکړئ او نارامه نه شئ، مونږ د غل سړي او غلې ښځې دپاره د یوه-یوه لاس پرېکول د حد په توګه درنازل کړه نو تاسو په دوی دواړو باندې زړه مه سوزئ او لاسونه یې پرې کړئ ترڅو ستاسو هوسایي د خطر څخه بچ شي.

٢ـ د غلو لاس پرېکول د یو پلوه د دوی د خپل عمل دنیاوي جزا ده چې بله ورځ داسې کار ونه کړي او د بله پلوه د الله ﷻ د پلوه د نورو خلکو دپاره د عبرت درس دی چې بل څوک غلا ته زړه ښه نه کړي او د چا په مال باندې تعرض ونه کړي.

الله ﷻ د قوي ارادې خاوند دی، څوک یې د ارادې مخه نه شي نیولی که اراده یې شوې وی نو په تکویني توګه به یې چا ته د غلا موقع نه وی ورکړې او هرڅوک به یې خود پخوده د غلا کولو څخه عاجز ګرځولی وی، مګر دا کار د حکمت څخه مخالف وه چې ابتلاء او ازمېښت به د منځه تللی وی، او الله ﷻ خو د حکمت خاوند هم دی، نو ځکه یې تشریعي عقوبات (حدود) درنازل کړه.

٣ـ هو! د أخروي عذاب څخه د خلاصون په غرض که غل سړی یا غله ښځه وروسته د دې چې هر یوه په خپل-خپل ځان او هم په نورو خلکو باندې ظلم کړی دی، توبه تائب شي او خپل ځان اصلاح کړي چې په نېک نیت توبه وکړي، نو الله ﷻ به په هغه باندې په رحمت سره رجوع وکړي او توبه به یې قبوله کړي. دا ځکه چې الله ﷻ ښښونکی دی، ګناه به ورته وبښي او مهربان هم دی، لا زیات توفیق به ورکړي.

۴ـ نو ای مخاطبه! (هرڅوک چې یې) ایا ته نه پوهېږې چې د اسمانونو او ځمکو پاچاهي یوازې او یوازې د الله ﷻ ده، ایا ته نه پوهېږې چې الله ﷻ د هر چا څخه په خپل مخلوق باندې زیات مهربان دی حتی چې مور په خپل کوچني ماشوم باندې دومره مهرباني نه لري لکه څومره مهرباني چې الله ﷻ په خپل مخلوق باندې لري، مګر د دې سره-سره د نظام په خاطر د خپلې خوښې مطابق چاته تعذیب ورکوي او چا ته بښنه کوي.

٥ـ ای مخاطبه! ایا ته نه پوهېږې چې الله ﷻ په هر شي باندې قادر دی، دا یې هم کولی شو چې غلو ته یې هیڅ تشریعي عقوبت نه وی ټاکلی (لکه څنګه یې چې د اسلام دښمنه ټولنو زړه غواړي) مګر که داسې یې کړي وی نو د دنیا نظام به ګډوډ شوی وی، نو ځکه یې حدود درنازل کړه.

توضیحات

١ـ که څوک وایي چې: په دې کښې څه حکمت دی چې الله ﷻ ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ ﴾ نازل کړ چې د نارینه ذکر یې په زنانه باندې وړاندې کړ حال دا چې د زنا په حد کښې یې بالعکس د زنانه وو ذکر په نارینه وو باندې وړاندې کړی دی او ﴿ ٱلزَّانِيَةُ وَٱلزَّانِي ﴾ [النور: ٢] یې نازل کړی دی؟.

مونږ وایو چې:

الف: غلا کول په جرئت باندې بنا دي او جرئت په نارینه وو کښې زیات دی نو غلا هم په دوی کښې زیاته واقع کېږي، او زنا په شهوت باندې بنا ده او شهوت په زنانه وو کښې زیات دی[۱]، نو شاید چې د زنا په واقع کېدلو کښې به د زنانه وو کردار زیات موثر وي. مونږ ته دا جواب په زړه پورې نه ښکاري ځکه چې:

اول: یوه ورځې د نبي کریم ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې (یو سړی د خوبه ویښ شي) او په خپلو جامو باندې څه لوندوالی مونده کړي خو احتلام (خوب لیدنه) یې په یاد نه وي (ایا غسل پرې شته او که نه)؟ نو نبي کریم ﷺ جواب ورکړ چې غسل دې وکړي.

همدارنګه تړې د یو سړي په باره کښې پوښتنه وشوه چې احتلام (خوب لیدنه) ورپه یاده وي مګر په جامو باندې لوندوالی مونده نه کړي (چې ایا غسل پرې شته او که څنګه؟) نو نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: غسل وربانديې نشته، نو (أمّ سلمی رضي الله عنها) وویلې چې: یا رسول الله! ایا په زنانه وو باندې غسل شته چې ذکر شوی خوب وګوري؟ نبي کریم ﷺ وفرمایل چې: «إِنَّ النِّسَاءَ شَقَائِقُ الرِّجَالِ»[۲] هو! یقینًا زنانه د نارینه وو ټوټې دي. یعني دوی دواړه یو تربله سره متشابه دي او دواړه جانبه د آدم ﷺ د بدن څخه راجدا شوي دي، نو معلومه شوه چې نارینتوب او زنانه توب په شهوت باندې څه اثر نه لري، البته چې د هر یوه د بدن د قوت او کمزورۍ پورې مربوط دی.

هو! دا بېله خبره ده چې یوه فاحشه زنانه د ډېرو نارینه وو څخه فاحشان جوړولی شي مګر یو فاحش نارینه د ډېرو زنانه وو څخه فاحشې نه شي جوړولی.

دوهم: که هر څوک د خپلې زمانې په وګړو کښې دقیق نظر وکړي نو پوه به شي چې په زناکارۍ کښې د نارینه وو تاند وهنه د زنانه وو په نسبت زیاته ده.

ب: مونږ ته داسې برېښي چې د زناکارۍ موانع په زنانه وو کښې زیات دي چې حجاب وربانديې فرض دی او بدون د شرعي محرم څخه ورته سفر کول جواز نه لري، او د غلا کولو موانع په نارینه وو کښې زیات دي چې د کار او کسب کامل توان لري، او د جزاګانو اولنی مستحق هغه څوک ګڼلی کېږي چې ډېر موانع د پښو لاندې کړي او جنایت ته اقدام وکړي، نو ځکه د غلا په بیان کښې نارینه لومړی ذکر شو، او د زنا په بیان کښې زنانه وو ته د اول ذکر حق ورکړی شو.

سرقه (غلا) څه ته وایي؟

۲ـ د ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ ﴾ کلمات د "سرقة" څخه اشتقاق شوي دي، "سرقة" مطلق غلا ته وایي چې هر څوک یې پېژني. مګر هغه غلا چې حد ورته ټاکلی شوی دی یا په بل عبارت: هغه غلا چې

---

(۱) تفسیر القرطبي ج۶ ص۱۷۵

(۲) جامع الترمذي ج۱ ص۳۱

[illegible] معروف کېږي چې، څوک محروز (ساتل شوی) پردی مال په پټه سره واخلي نو دا کار په [illegible] کېږي. د غلا په باره کې لاندې وضاحتونو ته لږ څه متوجه شئ؛

الف: محروز هغه مال ته وايي چې په "حِرز" کښې واقع وي او "حِرز" په شريعت کښې د هغه شي نوم دی چې د خلکو په عرف (عادت) کښې په هغه سره يو مال ساتل شوی ګڼل کېږي[1].

د دې وضاحت دپاره لاندې مثالونه وګورئ؛

اول: کور، دوکان، خيمه او داسې نور ځايونه، شرعًا "حِرز" ګڼل کېږي برابره خبره ده چې ساتونکی ورسره وي او که نه، خاوند يې موجود وي او که نه. بالآخره دروازه يې بنده وي يا پرانستې

دوهم: جوماتونه، مسافرخانې او داسې نور ځايونه، چې عامه د دخول دپاره عام اذن وي "حِرز" نه ګڼل کېږي. لکه څنګه چې بيديا او داګ "حِرز" نه ګڼل کېږي

مګر په هغه ټولو عامو ځايونو کښې، که د مال سره خپل خاوند او يا ساتونکی موجود وي که څه هم په خوب ويده وي، نو بيا "مَحْرُوز" ګڼل کېږي او په غلا باندې يې لاس قطعه کېږي. لاندې روايت د هغه نظريه تائيد کوي؛

يو ورځ صفوان بن أميه رضي الله عنه په جومات کښې ويده وه او څادر يې د سر لاندې کړی وه خو چا ترې غلا کړ، په [illegible] کښې غله د نبي کريم ﷺ په حضور کښې اعتراف وکړ، نو نبي کريم ﷺ يې د لاس په قطعه کولو باندې امر وکړ. صفوان رضي الله عنه زاري وکړې چې اې د الله رسوله! ما دغه غلا کړی شوی مال ورېښلی دی، لاس يې مه پرې کوه، نبي کريم ﷺ وفرمايل چې «فهلا قبل الآن»[2] يعنې نو دا خبره دې ولې وړاندې نه کوله يعنې [illegible] د فيصلې دپاره نه راوستلی او د خپله خانه سره په دې وړه بښلی وی.

ب: که څوک د خپل اولاد څخه څه مال غلا کړي هم حد ورباندې نشته. ځکه چې د اولاد مال د پلار دپاره پردی نه ګڼل کېږي. نبي کريم ﷺ يوه صحابي رضي الله عنه ته وفرمايل چې «أنت ومالك لأبيك»[3] يعنې ته او ستا مال ستا د پلار دی.

ج: هغه ارتکاب چې په زور يا ټګۍ سره د پردي مال ترلاسه کول سرقه نه ګڼل کېږي بلکې دغه جنايت ته غصب، يا خيانت وايي، د هغې قبيلې څخه د يوه مال تښتول هم د لاس قطعه کولو سبب نه شي جوړېدلی، او دا ځکه چې دغه درېواړه کارونه (غصب، خيانت، تښتول) په ښکاره ډول باندې اجراء کېږي. د هغې کبله نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې: «ليس على مختلس ولا منتهب ولا خائن قطع»[4] يعنې: په تښتوونکي، او په زور اخستونکي (بالآخره) په خيانتکار باندې قطعه نشته.

(1) [illegible] الفقه على مذاهب الأربعة ج5 ص155، الفقه الإسلامي وادلته ج6 ص107
(2) سنن النسائي ۲ ص ۲۵۲
(3) سنن ابن ماجه ص ۱۶۵
(4) سنن النسائي ۲ ص ۲۶۱

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې په دې کښې څه حکمت دی چې په ذکرو شوو درېواړو جنايتونو کښې قطعه نشته؟

موږ وايو چې د [المائدة: ۳۳] ايت لاندې ثابته شوې ده چې تشريعي عقوبات (حدود) زواجر دي چې د يو پلوه د بل خل جنايت مخنيوی کوي او د بلې خوا د نورو خلکو د ورته جنايتونو مخه نيسي او د همدې کبله ذکر شوي عقوبات په هغو جنايتونو کښې مشروع شوي دي چې د عقوباتو څخه په غير يې مخنيوی کمزوری او ضعيف وي لکه سرقه (غلا)، چې د مال ساتنه ترې مشکله ده

اما د ذکر شوو درېواړو جنايتونو (غصب، خيانت، اختلاس يا تښتولو) مخه په خپل زور او عقل يا د نورو مسلمانانو په زور او عقل بانديې په ښه قوت سره نيول کېږي او د واقع کېدلو صورتونه يې نادر دي او د نادر دپاره قوانين نه تشريع کېږي.

د همدې کبله خليفة المسلمين (عمر ﷛) فرمايلي دي چې په وچکالۍ کښې بايد د غله لاس قطعه نه کړی شي[1]، او دا ځکه چې دغه حالت اضطرار ته ورته دی او د اضطرار واقع کېدل نادر دي، قوانين د نوادرو دپاره نه وضعه کېږي

ايا په غلا شوي مال کښې نصاب شرط دی؟

۴ـ څرنګه چې د وړاندې توضيح څخه ثابته شوه چې د لاس پرې کولو دپاره په غلا شوي مال کښې محروزيت (ساتنه) شرط ده. او کوم مال چې خلکو ته چندان ارزښت نه لري لکه يوه خرما يا يو پياز هغه نه محروزېږي (نه ساتل کېږي). په اصطلاح د يوې خرما او يا يوه پياز د ساتنې دپاره څوک شپه نه ړنه کوي: نو د ټولو علماوو کرامو په اتفاق سره د ناچيزه شي په غلا کولو کښې لاس نه پرې کېږي بلکې نصاب پکښې شرط دی اما دا خبره چې دغه نصاب څومره مال دی. نو په دې کښې فقهاؤ کرامو زيست ډېر قولونه کړي دي او هر چا د خپل قول دپاره دلايل وړاندې کړي دي[2]

مګر په ټولو قولونو کښې اتفاقي قول دا دی چې د لسو درهمو غلا کولو کښې د لاس قطعه شته دی، او نور ټول اقوال د لسو درهمو څخه په لږ مقدار کښې دي. نه په وايي چې لس درهمه اتفاقي نصاب دی او نور نصابونه اختلافي دي

بلکې په همدغه نصاب باندې په يوه حديث کښې صراحت هم شوی دی. نبي کريم ﷺ فرمايلي دي چې «لا قطع فيما دون عشرة دراهم»[3] يعنې د لسو درهمو څخه په کم مقدار کښې د لاس قطعه نشته

---

(۱) اعلاء السنن ج ۱۱ ص ۷۱۲

(۲) احكام القرآن للجصاص ج ۲ ص ۴۱۶

(۳) مسند احمد بن حنبل ج ۲ ص ۶۳۹

نو د همدې کبله أبو حنيفه رحمه الله د غلا نصاب لس درهمه ټاکلی دی. البته هغه لس درهمه چې د سپينو زرو څخه جوړ وي، او يا د دغو لسو سپينو درهمو قيمت نصاب ګڼل کېږي.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۵ـ که څوک وايي چې: د يوه لاس ارزښت خو په شريعت کښې "نِصْفُ الدِّيَة" (يعنې: پنځه زره درهمه) دی[١]. نو په کار وه چې د غلا د حد دپاره لس درهمه نه بلکې پنځه زره درهمه نصاب ټاکلی شوی وی؟

مونږ وايو چې: رښتيا چې د يوه لاس ارزښت "نِصْفُ الدِّيَة" دی خو دا هله چې مظلوم واقع شي او څه خيانت يې نه وی کړی. مګر کله چې ظالم او جاني واقع شي او غلا يې وکړه نو ارزښت يې لسو درهمو ته راټيټېږي. لکه چې عبد الرحمن مومند په خپل يوه شعر کښې ويلي دي چې:

تاته خدای د ملکو مقام درکړ :: خو تا دا خپل صورت پخپله ګاو خر کړ

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې په ﴿ فَاقْطَعُوٓا أَيْدِيَهُمَا ﴾ کښې د "أَيْدِي" کلمه د "يَدٌ" جمعه ده، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې د غله او غلې دواړو ټول لاسونه پرې کړئ. ايا دا معنی صحت لري؟

مونږ وايو چې: په دې مقام کښې د جمعې څخه مثنی مراده ده لکه څنګه چې په ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ [التحريم ۴] کښې د جمعې څخه مثنی مطلب ده؛ يعنې: يقيناً ستاسو دواړو دوه زړونه کاږه شوي دي.

نو حاصل يې داسې کېږي چې: د غله او غلې دواړو دوه لاسونه پرې کړئ؛ څکه چې مثنی بلې مثنی ته مضافه شي نو توزيع فائده کوي يعنې يو لاس د غله سرې او يو لاس د غلې زنانه.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: په ﴿ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ کښې خو د جمعې معنی صحت نه لري نو د مجبورۍ د کبله د جمعې څخه مثنی مراده کړی شوه دا څکه چې دوه کسان صرف دوه زړونه لري، نه ډېر. اما په ﴿ أَيْدِيَهُمَا ﴾ کښې خو د جمعې معنی سمه ده، چې دوه کسان ډېر (څلور) لاسونه درلودلی شي، نو څه ضرورت دی چې د جمعې څخه مثنی مراده کړی شي؟

مونږ وايو چې: د ټول أمت اجماع ده چې په لومړي ځل غلا کښې بايد ښي لاس قطعه شي[٢]، او پوره واضحه ده لکه څنګه چې دوه انسانان صرف دوه زړونه لري، همدارنګه دوی دواړه صرف دوه ښي لاسونه لري او بس.

(١) الفقه الإسلامي وادلته ج۶ ص۳۰۲
(٢) احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۱۴؛ البحر المحيط ج۴ ص۲۵۴

په همدې معنی باندې د عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قرائت هم دلالت کوي چې د ﴿ فَٱقۡطَعُوٓاْ أَيۡدِيَهُمَا ﴾ په عوض يې "فَاقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا" لوستی دی[١].

سوال جواب

٨_ که څوک وايي چې مسئله خو دا ده چې څوک دوهم ځل غلا وکړي او همدارنګه که يو غل وموندہ شي چې اصلاً ښې لاس ونه لري نو بايد چې په دغو دوارو صورتونو کښې د غله چپه پښه پرې کړی شي، نو پوښتنه دا ده چې په ايت شريف کښې خو پښه باکل نه ده ذکره شوې نو په څه دليل باندې په چپه پښه باندې حد اجراء شو؟

مونږ وايو چې: په ذکرو شوو دوارو صورتونو کښې د پښې پرې کول په اجماع سره ثابت دی او بس[٢].

بايد لاس د مړوند څخه پرې کړی شي

٩_ څرنګه چې د "يَدْ" اطلاق د ګوتو د څوکو څخه نيولي آن د اوږې پورې په ټول لاس باندې کېږي نو د همدې کبله خوارج وايي چې بايد لاس د اوږې څخه قطعه کړی شي[٣]، او اهل التشيع وايي چې بايد څلور ګوتې پرې کړی شي[٤].

مګر د جمهورو علماوو کرامو نظر دا دی چې بايد لاس د مړوند څخه پرې کړی شي. ځکه چې:

الف: د ګوتو پرېکولو ته په عربي ژبه کښې "قَطْعُ الْأَصَابِعِ" وايي، نه "قَطْعُ الْيَدْ"، او په ايت شريف کښې "قَطْعُ الْيَدْ" واجب کړی شوی دی.

هو! د "قَطْعُ الْيَدْ" اطلاق په درې بندونو باندې کېږي چې د مړوند څخه پرې شي او يا د څنګلې څخه پرې شي، او بالآخره يا د اوږې څخه پرې کړی شي، نو څرنګه چې په حدودو کښې احتياط په کار دی نو جمهور علماوو کرامو په لومړي اطلاق باندې اکتفاء کړې ده چې مړوند دی.

ب: برسېره په دې د نبي کريم ﷺ په فعل او د درې تنو خلفاء الراشدينو (أبو بکر رضي الله عنه، عمر رضي الله عنه، عثمان رضي الله عنه) په افعالو باندې هم د ايت شريف اجمال پورته شوی دی، چې دوی ټولو د غلو لاسونو د مړوندونو څخه پرې کړي دي[٥].

په حدودو کښې شفاعت نه منل کېږي

١٠_ ترڅو پورې چې د غلا واقعه د حاکم حضور ته نه وي وروړاندې شوې او په ثبوت باندې نه وي رسېدلې نو د مال خاوند کولی شي چې غله ته عفوه وکړي او همدارنګه شفات کوونکی هم د

---

(١) تفسير الطبري ج٤ ص٢٢٨
(٢) تفسير المظهري ج٣ ص١٠٣
(٣) بدائع الصنائع ج٧ ص٨٨
(٤) تفسير نمونه ج٤ ص٣٧٦
(٥) اعلاء السنن ج١١ ص٧١٢

شفاعت کولو حق لري، مګر کله چې غلا په ثبوت ورسېده او حد وربانديې ثابت شو نو بیا نه په عفوه ساقطېږي او نه څوک حق لري چې د سقوط دپاره يې شفاعت وکړي.

د عفوې د عدم قبول په هکله وړانديې په دوهمه توضيح کښې د صفوان بن أميه ﷺ حديث تېر شوی دی، او د عدم شفاعت په باره کښې لاندې حديث شريف ولولئ:

یوه ورځې یوې ښځې چې فاطمه نومېده او د مخزوم د قبیلې څخه وه، غلا کړې وه او د ثبوت څخه وروسته پرې نبي کريم ﷺ د لاس د پرېکولو امر وکړ، مګر د ښځې خپلوان اسامه ﷺ ته ورغله ترڅو د نبي کريم ﷺ سره د نوموړې ښځې په باره کښې خبرې وکړي چې حد ورباندې جاري نه کړي.

نو نبي کريم ﷺ د اسامه ﷺ په شفاعت باندې ډېر خپه شو او څېره مبارکه يې تغيره شوه او ويې فرمايل چې: «لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا ثُمَّ قَطَعَ تِلْكَ الْمَرْأَةَ»[1] يعني: قسم دی که (بالفرض) يقيناً بي بي فاطمه رضي الله عنها د حضرت محمد ﷺ لور غلا وکړي هم نو ضرور به يې لاس پرې کړم. بيا يې د همغې غلې ښځې (لاس) پرې کړ.

اولنی لاس پرې کړی څه نومېده؟

۱۱ـ که څه هم د غله لاس پرېکونه په جاهلیت کښې هم رواج وه، د همدې کبله قریشو د هغه غله لاس پرې کړ چې د کعبې شريفې خزانه يې غلا کړې وه او "دُوَيْك" نومېده[2]؛ مګر په اسلام کښې اولنی سړی چې نبي کريم ﷺ يې په غلا کښې لاس پرې کړ "الخيار بن عَدي" نومېده او اولنۍ زنانه د مخزوم د قبيلې وه چې "فاطمه" نومېده او نبي کريم ﷺ د دې په باره کښې د اسامه ﷺ شفاعت ونه مانه[3]، لکه چې قيصه يې دستې تېره شوه.

يوه عجيبه قيصه

۱۲ـ د علماوو کرامو څخه يو عالم چې "اصمعي" نومېده، وايي چې يوه ورځې ما قرآن کريم لوست او ترڅوا مې يو اعرابي سړی ناست وه مګر سهواً مې په ذکر شوي [۳۸] ايت کښې د ﴿ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾ په عوض "وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ" ولوست، نو نوموړي اعرابي راسره لاندې سوال جواب وکړ:

اعرابي: "كَلَامُ مَنْ هٰذَا؟" دا د چا کلام وه؟

اصمعي: "كَلَامُ اللهِ" دا د الله ﷻ کلام دی.

اعرابي: "أَعِدْ" ته يې بيا ووايه!

اصمعي: ﴿ وَٱلسَّارِقُ وَٱلسَّارِقَةُ ﴾ (تر آخره پورې) وَاللهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

اعرابي: "لَيْسَ هٰذَا كَلَامَ اللهِ" دا د الله کلام نه دی.

---

(۱) سنن النسائي ۲ ص۲۵۶

(۲) كتاب الفقه على مذاهب الأربعة ج۵ ص۱۵۳

(۳) تفسير القرطبي ج۶ ص۱۶۱

اصمعي: زه په خپله سهوه باندې پوه شوم او ايت شريف مې تصحيح کړ چې: ﴿ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴾
اعرابي: "أَصَبْتَ هذا كَلامُ اللهِ" حق ته ورسېدې همدا د الله ﷻ کلام دی.
اصمعي: "أَتَقرَؤُ القرآن؟" ايا ته قرآن کريم لولې يعنې ايا ته قاري يې چې زما غلطې دې ونيوله؟.
اعرابي: نه زه قاري نه يم.
اصمعي: "فَمِنْ أَيْنَ عَلِمْتَ أَنِّي أَخطَأتُ؟" نو څه پوه شوې چې ما قرآن کريم خطا ولوست؟.
اعرابي: "يَا هَذا عَزَّ فَحَكَمَ فَقَطَعَ وَلَوْ غَفَرَ وَرَحِمَ لَمَا قَطَعَ"[1] يعنې اى ساده سړيه! الله ﷻ عزيز او حکيم دی ځکه يې د لاس په پرېکولو امر وکړ، که بالفرض خپل خان يې په غفور او رحيم سره توصيف کړى وى نو د لاس په پرېکولو باندې به يې امر نه وى کړى.

يادونه

۱۳ـ څرنګه چې د غلا بحث د فقهي په کتابونو کښې[2] ډېر ښه مفصل ليکلى شوى دى، مونږ دلته د همغو څنډو په بحث باندې اکتفاء وکړه چې د ايتونو تفسير ورپورې شديد ارتباط درلود. نو هيله ده چې د زيات تفصيل دپاره هملته مراجعه وکړى شي.

﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ ٱلَّذِينَ يُسَـٰرِعُونَ فِى ٱلْكُفْرِ مِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا بِأَفْوَٰهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ۛ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ ۛ سَمَّـٰعُونَ لِلْكَذِبِ سَمَّـٰعُونَ لِقَوْمٍ ءَاخَرِينَ لَمْ يَأْتُوكَ ۖ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ۖ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَـٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَٱحْذَرُوا۟ ۚ وَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ فِتْنَتَهُۥ فَلَن تَمْلِكَ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ شَيْـًٔا ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ لَمْ يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا خِزْىٌ ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾ سَمَّـٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّـٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۖ وَإِن تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَن يَضُرُّوكَ شَيْـًٔا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِٱلْقِسْطِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِندَهُمُ ٱلتَّوْرَىٰةُ فِيهَا حُكْمُ ٱللَّهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ ۚ وَمَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ بِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ ﴾

---

(۱) زاد المسير ج۲ ص۲۴۷

(۲) بدائع الصنائع في ترتيب الشرائع ج۷ ص۶۵ـ۹۰؛ احکام القرآن للجصاص ج۲ ص۴۱۲ـ۴۳۲؛ الفقه الاسلامي وادلته ج۶ ص۹۲ـ۱۳۵، کتاب الفقه على المذاهب الأربعة ج۵ ص۱۵۳ـ۲۰۸

[۴۱] ای پیغمبره! تا دې هغه کسان غمژن نه کړي چې هغوی په کفر کښې تاند وهي (دوی) د هغو کسانو څخه عبارت دي چې په خپلو خولو باندې وايي چې مونږ ايمان راوړی دی او حال دا چې زړونه يې معتقد نه دي (ايمان يې نه دی راوړی).

او هم (دوی) د هغو کسانو څخه عبارت دي چې په يهوديت کښې داخل دي. (دوی دواړه ډلې) دروغو ته ښه غوږ اينښودونکي (او هم دوی) يو بل قوم ته ښه غوږ اينښودونکي وي چې هغوی تاته نه دي درغلي (يا دوی د دروغو دپاره او د جاسوسۍ دپاره ښه غوږ اينښودونکي دي).

(ای پيغمبره! ذکرې شوې ټولې ډلې) کلماتو ته د هغه څخه وروسته تغير ورکوي چې په خپلو ځايونو کښې (بې ثبوت موندلې) وي، دوی (يو تربله) وايي چې: که چرته دغه (تحريف شوی حکم د نبي کريم ﷺ د پلوه) درکړی شو نو قبول يې کړئ، او که درنه کړی شو (بلکې بل حکم درکړی شو) نو ځانونه ترې وساتئ.

او (ای پيغمبره!) هرڅوک چې الله ﷻ يې په فتنه (ګمراهۍ) کښې د اچولو اراده وکړي نو هيڅکله به (حتی) ته هم هغه لره (د هدايت څخه) په هيڅ شي باندې ونه توانېږې (پاتې خو لا نور خلک).

دغه (درې واړه ډلې) هغه کسان دي چې الله ﷻ اراده نه کړې چې زړونه يې (د خيرې څخه) پاک کړي، دوی لره په دنيا کښې رسوايي ده او دوی لره په آخرت کښې لوی عذاب دی.

[۴۲] (دوی) دروغو لره ښه اورېدونکي دي (او) ښه حرام خواره دي، نو که چرته دوی تا ته (د فيصلې دپاره) درشي نو د دوی په منځکښې حکم (فيصله) وکړه او يا ترې اعراض وکړه (تاته اختيار دی). او که ته د دوی (د فيصلې) څخه اعراض وکړې (مخ ترې واړوې) نو هيڅکله به دوی تا ته څه ضرور ونه شي رسولی، او که ته (د دوی په منځکښې) فيصله وکړې (اولنی اختيار غوره کړې) نو د دوی په منځکښې په انصاف سره فيصله وکړه. يقيناً الله ﷻ انصاف کوونکي خوښوي.

[۴۳] او دوی به تا (په واقعي توګه) څنګه حَکَم (منصف) وټاکي او حال دا چې د دوی سره تورات دی چې د الله ﷻ حکم پکښې دی (او دوی ته ښه معلوم دی) بيا ترې دوی د همدې (علم او ثبوت) څخه وروسته مخونه اړوي او (که د دوی په رښتيا سره د الله ﷻ حکم مطلب وی نو تاته يې څه حاجت وه خو خبره دا ده چې) همدغه کسان (په خپل کتاب تورات باندې هم) مؤمنان (يقين کوونکي) نه دي.

ارتباطونه

١_ په وړاندې ايتونو کښې د ډاکوانو احکام بيان شوي وه، چې د خلکو مالونه لوټ کوي او په دې ايتونو کښې د هغو لوټمارانو احکام بيانېږي کوم چې د الله ﷻ کتاب لوټ کوي (تحريفوي).

٢_ هلته د هغو کسانو بحث وه چې په مالونو باندې خلک زوروي او ژوند يې نا ارامه کوي او دلته د هغو کسانو بحث دی چې په تحريف او منافقت او هم په جاسوسۍ او حرامخورۍ باندې د خلکو خوشالي او ارامي د منځه وړي.

۳_ بالآخره د تشریعي حدودو په تعقیب دلته د اهل الکتابو د تشریعي حدودو حال واضحه شو چې څرنګه یې تحریف او څنګه یې د منځه یووړه، ترڅو مونږ د هغوی په قدم باندې قدم کېنږدو او د هغوی چال چلند اختیار نه کړو. نو د دې ایتونو څخه نیولې آن تر [۵۰] ایت پورې په لسو ایتونو کښې په همدغې موضوع باندې هر اړخیز بحث شوی دی.

شان نزول

که څه هم د ذکرو شوو ایتونو په شان نزول کښې تقریبًا پنځه واقعات روایت کړی شوي دي[1]، مګر مونږ دلته یوازې د یوه روایت په لنډیز باندې اکتفاء کوو، چې د ایتونو د تفسیر سره راته ډېر نژدې ښکاره شو. هغه دا چې:

ابو هریره ﷺ وایي چې الله ﷻ په تورات کښې د زناکارانو دپاره د رجم حکم ناز کړی وه، مګر یهودانو د پښو لاندې کړي وه خو د خپلو خانونو سره یې څه تشویش درلود چې د الله ﷻ په حضور کښې په مونږ څه جواب ووایو؟.

یوه ورځې یوه نارینه یهودي د یوې زنانه یهودۍ سره په زنا باندې مبتلا شو، نو دوی مشوره وکړه چې راشئ د موقع څخه استفاده وکړو او دا حادثه نبي کریم ﷺ ته وړاندې کړو، څه لرې نه ده چې د رجم څخه پرته بله څه اسانه جزا وټاکي، نوموړی نبي الرحمة دی او په دین کښې یې اسانې ډېره ده. نو که د نبي الرحمة څخه مو اسان حکم ترلاسه کړ د قیامت په ورځ به مو د الله ﷻ په حضور کښې جواب جوړ شي چې: ای الله! مونږ څکه د رجم د حکم څخه تېر شوي یاستو چې ستا یوه پیغمبر (محمد ﷺ) مونږ ته همداسې هدایت کړی دی.

هو! دوی د ذکر شوي مشورې سره‐سره دا خبره هم د خانونو سره غوټه کړه که بالفرض نبي الرحمة درنه فیصله درکړه او د رجم حکم یې وکړ نو بیا به یې نه منو او په خپل دریځ باندې به کلکېږو.

کله چې واقعه نبي کریم ﷺ ته وړاندې کړی شوه نو نبي کریم ﷺ د یهودو څخه پوښتنه وکړه چې په تورات کښې د زناکارۍ جزا په څه ډول ده؟، دوی جواب ورکړ چې: د تورات جزا دا ده چې مونږ دواړه زناکاران په خره باندې شا په شا سوروو او په داسې حال کښې چې مخونه مو ورتور کړي وي په کلي او کوڅو کښې یې ګرځوو راګرځوو ترڅو شرمنده او خجالت شي. اما د رجم په جزا باندې په ټپه منکر شوه.

نبي کریم ﷺ دوی ته په ډېره کلکه لهجه باندې قسم ورکړ چې ستاسو دې قسم وي چې په تورات کښې د رجم حکم نشته؟ دوی ټولو انکار وکړ یوازې یوه سړي چې "ابن صوریا" نومېده اقرار وکړ چې هو دا حکم شته.

نبي کریم ﷺ د ابن صوریا څخه پوښتنه وکړه چې: په تاسو باندې څه باعث وه چې ذکر شوی حکم مو د پښو لاندې کړی دی؟ هغه وویلې چې د شاهي کورنۍ څخه یوه سړي زنا وکړه او د خپل رسوخ

---

(۱) زاد المسیر ج۲ ص۲۷۵

د کبله ورباندې رجم اجراء نه شو، بلکه ورځ د عوامو څخه يو سړی په ذکر شوي جنايت اخته شو مګر خپلوان يې کلک ودرېده چې که په دغه سړي باندې رجم اجراء کېږي نو بايد چې د شاهي کورنۍ په سړي باندې هم اجراء شي. په نتيجه کښې مونږ د رجم د حکم څخه د ټولو خلکو په هکله صرف نظر شوو او په عوض کښې مو يوازې د خره په شا باندې په سرچپه سوررولو اکتفاء وکړه ترڅو مونږ وکولی شو چې په شاه او ګدا دواړو باندې يې تطبيق کړو.

نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «فَإِنِّي أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا»[١] نو زه په همغه حکم باندې فيصله کوم چې په تورات کښې دی، نو په دواړو باندې يې امر وکړ نو دواړه رجم کړی شو. نو الله ﷻ ذکر شوي ايتونه نازل کړه[٢].

يادونه

ذکره شوې واقعه په مختلفو روايتونو باندې روايت شوې ده چې په ځينو روايتونو کښې يې لاندې ټکرې هم روايت شوې دي:

١ـ ځرنګه چې د يهودانو هغې ډلې چې د رجم د حکم څخه منکران وه، په خپل انکار باندې زيات ټينګار وکړ نو نبي کريم ﷺ تورات راوغوښت، مګر د قرائت په وخت کښې يوه يهودي ورانديې بيرته ولوست خو د رجم په ايت باندې يې لاس کېښود ترڅو يې د نبي کريم ﷺ څخه پټ وساتي نو عبد الله بن سلام ؓ ورته وويلې چې: ته لاس پورته کړه!، چې لاس يې پورته کړ د رجم ايت ښکاره شو، نو بيا يهودانو د مجبورۍ د کبله اقرار وکړ[٣].

٢ـ نبي کريم ﷺ وفرمايل چې: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَوَّلُ مَنْ أَحْيَا أَمْرَكَ إِذْ أَمَاتُوهُ»[٤] يعنې: ای الله! زه هغه اولنی سړی يم چې ستا حکم مې په داسې وخت کښې راژوندی کړ چې هغوی وژلی وه (او د پښو يې لاندې کړی وه).

د مطلب خلاصه

١ـ يعنې: ای پيغمبره! د منافقانو او يهودانو په چال چلند باندې مه غمژن کېږه، چې دوی په کفرياتو کښې په ډېر سرعت سره وړاندې روان دي او په هر ډول خيانت باندې يې چې لاس بر شي ورته نشته، دا خکه چې:

الف: دوی دروغمژنه خبره ډېره ښه اوري او عقيده ورباندې کوي او په رښتيا خبرو باندې کانه دي. علاوه په دې، ای پيغمبره! ستا خبرو ته د دې دپاره غوږ نيسي چې دروغ درپورې وتړي او په وينا کښې ادلون بدلون راولي.

---

(١) سنن ابي داود ج٢ ص٢٥٥
(٢) اسباب النزول للواحدي ص١٣١
(٣) موطا ابن مالک ص٦٨٣
(٤) سنن ابن ماجه ص١٨٤

ب: او هم ستا حضور ته د دې دپاره درځي چې د نورو جنایتکارانو دپاره جاسوسي وکړي کوم چې د دوی څخه په تخریبکارۍ کښې ورانده دي او ستا حضور ته لا نه دي درغلي، چې د زیاتې کینې د کبله ستا مبارک مخ ته نه شي کتلی. یا په بل عبارت، چې ستا رنګ وربانديې بد لګي.

۲ـ ای پیغمبره! ذکر شوي دوه مخي کسان لاندې صفات لري:

الف: دوی هر ډول حقو خبرو ته تحریف ورکوي برسیره په دې چې خپل اسماني کتاب (تورات) يې تحریف کړی دی، مثلاً د رجم ثابت حکم يې د خپله ځایه بې ځایه کړی دی او په عوض کښې يې د زناکارانو دپاره په خره باندې سورول د جزا په حیث ټاکلي دي.

ب: دوی خپلو جاسوسانو ته وايي البته کله يې چې ستا حضور ته دراستوي چې د زناکارانو په هکله درڅخه فیصله واخلي، چې که دغه حکم يې درکړ کوم چې مونږ اختراع کړی دی او یا د دې څخه په اسان حکم باندې يې فیصله وکړه نو ويې منئ او که نه نو خپل خانونه ترې وساتئ: یا په بل عبارت، که ربنتیانی حکم يې درکړ نو مه يې قبلوئ او که دروغین حکم يې درکړ نو قبول يې کړئ، او شاباس هم وربانديې وواياست چې آفرين.

۳ـ ای پیغمبره! ته څکه مه غمژن کېږه چې ته په تکویني شیانو کښې واک او اختیار نه لرې دا صرف د الله ﷻ کار دی چې څه شی یا موجودوي او یا يې معدوموي، یا چا ته هدایت کوي او څوک په فتنه کښې اچوي (ګمراه کوي يې)، ستا وظیفه صرف د شریعت بیانول او رسول دي او په دې کښې خو تا په هیڅ ډول باندې قصور نه دی کړی ترڅو ستا د غمژن کېدلو سبب شي.

۴ـ ای پیغمبره! ذکرو شوو کسانو (چې برسېره په کفر باندې د منافقت مرتکب شوي هم دي) د هدایت استعداد د لاسه ورکړی دی او الله ﷻ اراده نه لري چې د دوی زړونه د کفریاتو او منافقتونو څخه پاک کړي، نو همدوی لره په دنیا کښې رسوایي ده چې په نن سبا کښې به وربانديې الله ﷻ عذاب ورنازل کړي او د جهاد په نتیجه کښې به یا وشړل شي او یا به ووژل شي، او د آخرت عذاب خو يې بالکل څرګند دی چې په لوی دائمي عذاب باندې به اخته شي.

۵ـ ای پیغمبره! ذکر شوي کسان برسېره په دې چې دروغژنه خبره ډېره ښه اوري او په دروغین حکم باندې ډېر ښه عمل کوي، ډېر غټ حرام خواره هم دي چې تول وینه او غوبنه يې د حرامو څخه جوړه ده نو په دوی کښې به د هدایت استعداد د کومه شي؟

دوی تاته د حق پلټنې دپاره نه درځي بلکې په دې غرض درځي چې خپلو باطلو حکمونو ته د حقانیت رنګ ورکړي. یا په بل عبارت: چې خلکو ته ښکاره کړي چې د زناکارانو دپاره په خره باندې شا په شا سورول د محمد ﷺ حکم دی، او په همدې طریقې باندې تا هم د خپلو خانو په شان بې لارې کړي.

د دوی غرض ستا بې لارې کول دي، نو که چرته د کومې فیصلې د اخستلو دپاره درغله، نو ته اختیار لرې چې فیصله ورکوې او که مخ ترې اړوې.

نو که ترې مخ واړوې او فیصله ورنه کړې چې تاسو د حق پلټنې دپاره راغلي نه یاست، نو په هیڅ ډول ضرر به درته ونه شي رسولی. په ښه جرئت سره ترې مخ واړوه.

او که خوښه دې شوه چې فیصله ورکړې نو د فیصلې په وخت کښې د دوی جنایتونو او تخریبکاریو ته مه ګوره او په انصاف سره فیصله وکړه. ځکه چې الله ﷻ په فیصله کښې عادلان او منصفان خوښوي. که څه هم فیصله د دښمنانو په باره کښې وي.

۶_ ای پیغمبره! دوی به څنګه تاته د حقې فیصلې غوښتلو دپاره درشي او په خپلو قضایاوو کښې به تا په ریښتیانې توګه د قاضي په حیث ومني حال دا چې د دوی سره تورات شته چې د الله ﷻ په احکامو باندې مشتمل دی او دوی پرې ښه پوهېږي چې دا حقې فیصلې دي مګر د پوهې سره-سره؛ ورنه شا ګوي او تاته درځي چې مونږ ته د زانیانو په باره کښې فیصله راکړه.

که بالفرض دوی ریښتیا حق غوښتونکي وی نو تاته درتګ ته به یې حاجت نه وی او مطلب به یې په خپل کور کښې ترلاسه شوی وی خو اصلاً دوی د حقې فیصلې غوښتونکي نه دي.

توضیحات

۱_ که څه هم ځینو مفسرینو کرامو په ﴿ وَلَمْ تُؤْمِن قُلُوبُهُمْ ﴾ باندې وقف کړی دی چې په دې تقدیر راتلونکی ټول بیان په یهودو پورې تعلق نیسي[1]، مګر مونږ ته دا ښه ښکاره شوه چې په ﴿ وَمِنَ ٱلَّذِينَ هَادُوا ﴾ باندې وقف وکړو، چې په دې تقدیر به راتلونکي ټول بیان کښې منافقان هم شاملېږي. او دا نظر ځکه بهتر دی چې د دنیا په رسوائۍ او د آخرت په لوی عذاب کښې د یهودو غوندې منافقان هم ښه پوره دونه برخه لري.

یادونه

۲_ مونږ د اهل الکتابو د تحریف ډولونه د [آل عمران:۷۸] ایت لاندې لیکلي دي چې بیا لیکلو ته یې څه اړتیا نه ګورو، مګر دلته فقط همدومره اضافه کوو چې الله ﷻ د دوی د تحریفاتو ځخه په [النساء:۴۶] ایت کښې په ﴿ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ﴾ سره تعبیر کړی دی، او په دغو ایتونو کښې، چې سمدستي د بحث لاندې دی، په ﴿ يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ مِنۢ بَعْدِ مَوَاضِعِهِۦ ﴾ سره ترې تعبیر کوي چې هلته د "عَنْ" توری او دلته د "مِنْ" توری نازل شوی دی، او همدارنګه هلته د "بَعْدِ" کلمه نشته او دلته شته.

نو مونږ وایو _وبالله التوفیق_ چې د "مِنْ" او "عَنْ" توري دواړه د جر ورکوونکو حرفونو ځخه دي او یو د بل په ځای باندې استعمالېږي، نو څه لږ نه ده چې په دواړو ایتونو کښې تفنن في العبارة په نظر کښې نیول شوی وي.

اما لکه چې د ذکر شوو ایتونو په شان نزول کښې واضحه شوې ده چې اهل الکتابو د رجم ایت

---

(۱) تفسیر الکشاف ج۱ ص۶۳۳

په تورات کښې د خپله خایه نه وه ښوروللي خو د دې سره-سره په حکایت او انتقال کښې یې تحریف ورکړ او بالکل وربانديې تپ منکر شوه، نو ځکه ورسره دلته د ﴿ بَعْدِ ﴾ کلمه زیاته نازله شوه.

نو دلته یې د معنی حاصل داسې کیږي چې: دوی الهي کلماتو ته د هغه ځخه وروسته تحریف ورکوي چې هغه په خپلو ځایونو کښې ثابت پاتې وي. او هلته یې حاصل داسې را اوځي چې: دوی الهي کلمات د خپلو-خپلو ځایونو ځخه په محوه کولو یا په تبدیلولو بالآخره یا په تاویل ورکولو او نورو طریقو باندې تحریفوي نو هغه ایت نظر دې ایت ته عام دی، والله ﷻ اعلم.

سُحت څه معنی؟

۳_ د "السُّحْت" کلمه خو اصلاً د یو شي بیخ ویستلو یا هلاکولو ته وایي[۱]، مگر په دې مقام کښې ترې حرام مالونه عموماً او د رشوت مالونه خصوصاً مراد دي. ځکه چې د حرامو مالونو خوړل د برکت بیخ اوباسي او د نیکیو توفیق د منځه وړي چې په نتیجه کښې حرام خور د معنوي هلاکت سره مخامخ کیږي. د ښه وضاحت دپاره لاندې قیصه ولولئ:

نبي کریم ﷺ د خیبر د یهودو سره صلحه کړې وه چې د خرماګانو د حاصلاتو نیمایي برخه به اسلامي حکومت ته ورکوئ او متباقي نیمایي برخه به ستاسو وي.

یو کال نبي کریم ﷺ عبد الله بن رواحه ؓ ورواستاوه چې خپله برخه خرماګانې مدینې منورې ته انتقال کړي، مگر یهودانو نوموړي صحابي ؓ ته څه د رشوت وړاندیز وکړ چې دا واخله خو مونږ ته د نیمایي برخې ځخه څه زیاتې خرما پریږده.

هغه جواب ورکړ چې قسم دی چې په ټول مخلوق کښې ماته تاسو مبغوض یاست خو د دې سره-سره نه غواړم چې په تاسو باندې ظلم وکړم او د انصاف ځخه تېر شم. او هر چې ستاسو د رشوت وړاندیز دی «فإنّها سُحتٌ وإنّا لا نأكلُها»[۲] نو یقیناً هغه حرام دی او مونږ حرام نه خورو، نو هغوی وویلې چې په همدې انصاف باندې دنیا ودانه ده.

﴿ إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ ۚ يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّـٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَـٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ ۚ فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَـٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفْسَ بِٱلنَّفْسِ وَٱلْعَيْنَ بِٱلْعَيْنِ وَٱلْأَنفَ

---

(۱) البحر المحیط ج۴ ص۲۵۸

(۲) موطأ الإمام مالک ص۴۴۹

بِٱلْأَنفِ وَٱلْأُذُنَ بِٱلْأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلْجُرُوحَ قِصَاصٌ فَمَن تَصَدَّقَ بِهِۦ فَهُوَ
كَفَّارَةٌ لَّهُۥ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٥﴾

[۴۴] يقيناً مونږ تورات نازل کړی وه چې په دې کښې هدايت او رڼا وه، په دې باندې به هغو پيغمبرانو فيصلې کولې چې غاړه ايښودونکي وه، (البته) د هغو خلکو دپاره چې دوی په يهوديت کښې داخل وه، او (هم به) الله پرستانو او علماوو په هغه شي سره (فيصلې کولې چې) د دوی څخه يې ساتنه غوښتلې شوې وه چې هغه شی د کتاب الله څخه عبارت وه حال دا چې دوی پرې شاهدان وه (چې دا کتاب الله دی او مونږ ځارونکي ياستو).

نو (دوی ټولو ته مو دا هم ويلي وه چې) د خلکو څخه مه داريږئ او زما څخه ودار شئ او زما په ايتونو باندې بې ارزښته (ناچيزه) پيسې مه اخلئ، او هرڅوک چې په هغه څه باندې فيصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی (او په عوض کښې يې تحريف شوی حکم عملي کړي) دغه ډله همدوی کافران دي.

[۴۵] او په دوی باندې مو په دغه (تورات) کښې (دا حکم) هم فرض کړی وه چې يقيناً يو شخص (به وژل کېږي) په بل شخص سره او سترګه به (ويستله کېږي) په سترګې سره او پوزه به (پرېکول کېږي) په پوزې سره او غوږ به (غوڅېږي) په غوږ سره او غاښ به (ماتېږي) په غاښ سره او (بلکې ټول) زخمونه يو برابر دي.

نو هر څوک چې په دغه (فرض کړی شوي حکم باندې) خيرات وکړي (عفوه وکړي) نو دا د ده دپاره د (ګناهونو) کفاره ده، او هرڅوک چې په هغه څه باندې فيصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړي وي نو همدغوی ظالمان دي.

ارتباط

په دې ايتونو کښې هم د وړاندېنيو ايتونو مضمون تعقيب شوی دی چې نبي کريم ﷺ ته يهودان خپل قضايا د دې دپاره نه وړاندې کوي چې په ريښتيانی توګه د شرعي حکم مطالبه کوي بلکې د دوی مطلب دا دی چې خپل تحريف شوي حکم ته څه د حقانيت لباس ورواغوندي.

علاوه په دې دلته دې خبرې ته هم اشاره شوې ده چې اهل الکتابو يوازې د زناکارانو شرعي عقوبت ته تحريف نه وه ورکړی بلکې د ناحقه قاتلانو عقوبت يې هم د خپل محور څخه اړولی وه، چې د زنانه وو نارينه قاتل يې نه قصاص کاوه او داسې نور.

د مطلب خلاصه

۱ـ يعني: ای پيغمبره! مونږ د قرآن کريم څخه وړاندې تورات نازل کړی دی چې په خپل وخت کښې د ټولو حوادثو او قضاياوو دپاره جواب ورکوونکی وه او دې ته اړتيا نه وه چې تابعان يې د

قضاياوو حل بل چرته ولټوي، په دې کتاب کښې د ټولو حل لارو هدايتونه شته او د مشکلاتو څخه د خلاصون دپاره د يوه چراغ حيثيت لري.

د همدې کبله نوموړی کتاب د موسى ﷺ څخه نيولې آن د عيسى ﷺ پورې د ټولو پيغمبرانو دستور العمل وه او همدې کتاب ته دوی غاړه اېښودونکي وه چې د يهودانو موضوعات به يې ورباندې حل کول.

٢ـ همدارنګه په همدغه تورات باندې ډېرو مشانخو، پوهانو او جيدو علماوو عمل کړی دی چې د دوی د جملې څخه ابن صوريا هم دی، چا چې د زانيانو د رجم حکم پټ نه کړ.

څکه چې د دوی څخه دا مطالبه کړې شوې وه چې د نوموړي کتاب د تحريف څخه ساتنه کوئ او په همدې کار باندې پوره څارونکي اوسئ، د خلکو څخه به نه ډارېږئ او يوازې زما څخه به ډارېږئ، او هم زما ايتونه به نه خرڅوئ، او هرڅوک چې په هغه شي باندې حکم ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی او په عوض کښې يې د خپله خانه په جوړ کړی شوي حکم فيصلې وکړې نو هغوی کافران دي. مګر د وخت په مرور سره يهودانو نه د خپل کتاب حفاظت وکړ او نه يې د تحريف څخه وساته بلکې پخپله يې پکښې ګوتې ووهلې، او حقائق يې پټ کړه او د خلکو د ډاره يې (چې قلنګونه به راباندې ودروي) د نبي کريم ﷺ صفات ردوبدل کړه او په ناچيزه پيسو يې خرڅ کړ، چې په نتيجه کښې يې ورباندې خپل خانونه کفر ته ورسول.

٣ـ اې پيغمبره! په تورات کښې مونږ په يهودانو باندې د قتل په باره کښې قصاص هم واجب کړی وه، چې يو شخص به په بل شخص باندې وژل کېږي که څه هم دواړه اشخاص سره يو تر بله په فقر، غنا او نورو صفاتو کښې فرق ولري چې يو شخص د شاهي کورنيو څخه وي او بل شخص د عام رعيت څخه وي.

همدارنګه مو په دوی باندې د انسان د هر يوه اندام په بدله کښې د جنايتکار د اندام او هم د ټولو زخمونو په عوض کښې قصاص واجب کړی وه.

٤ـ او په تورات کښې مو هغوی ته دا توصيه هم کړې ده چې هرڅوک خپل جنايتکار ته عفوه وکړي او د خپل زخم بدله ترې وانه خلي نو دا کار د هغه دپاره د ګناهونو کفاره جوړېږي.

بالآخره څوک چې په هغه شي باندې حکم ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی او په عوض کښې خپل جوړ کړی شوي حکمونه اجراءاتو ته وړاندې کړي، چې دا د الله ﷻ نازل کړی شوي دي نو يقيناً همدغه ډله خلک ظالمان دي داسې ظالمان چې د دوی په سويه بل ظالم په دنيا کښې نشته.

توضيحات

١ـ مونږ د [البقرة:٩١] ايت لاندې ليکلي دي چې د بلاغت په علم کښې کله-کله يو تېر شوی کار داسې ګڼل کېږي لکه د سره چې تېر شوی نه وي، ته به وايې چې هغه دی حاضر دی او سمدستي د سترګو لاندې دی.

په دې مقام کښې د ﴿ يَحۡكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ﴾ جمله په همدې قانون باندې بنا ده، ته به وايې چې سمدستي پيغمبران او نور حاکمان د تورات په مقتضی لګيا دي فيصلې کوي.

سوال جواب

۲_ که څوک وايي چې: ﴿ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ ﴾ خو د ﴿ ٱلنَّبِيُّونَ ﴾ دپاره صفت واقع شوي دي، نو د معنی حاصل يې داسې کېږي چې هغو پيغمبرانو به په تورات باندې حکم کاوه چې هغوی به مسلمانان وه، نو پوښتنه دا ده چې: اسلام خو د نبوت دپاره نه بېلېدونکی او لازم صفت دی نو په ذکر کښې يې څه حکمت دی؟

موږ وايو چې:

الف: په دې ټکي کښې په يهودانو باندې د ملامتيا تعريض نغښتی دی چې دوی به پيغمبران عمومًا او ابراهيم ﷺ خصوصًا يهودي مسلکه ګاڼه، نو الله ﷻ ورته وفرمايل چې هغوی مسلمانان وه، د يهوديت محرف مسلک خو دوی د خپله خانه اختراع کړی دی.

ب: لکه څنګه چې په صفاتو باندې د موصوف عظمت څرګندول کېږي همدارنګه کله-کله د صفاتو تعظيم ته هم اشاره کېږي چې دغه صفات دومره لوی شان لري چې حتی فلانی ورباندې موصوف شوی دی. يا په بل عبارت: د ﴿ ٱلَّذِينَ أَسۡلَمُواْ ﴾ ذکر په دې مقام کښې د اسلام د تعظيم دپاره شوی دی، چې يهودان ورته په سپک نظر باندې ګوري.

د دې نظير په هغه ايت شريف کښې ښه څرګندېږي چې الله ﷻ ملائک په ايمان باندې موصوف کړي دي که څه هم په دوی کښې د ايمان نه راوړلو استعداد نشته، ترڅو څرګنده شي چې ايمان ډېر عظيم الشان صفت دی. الله ﷻ فرمايلي دي چې: ﴿ ٱلَّذِينَ يَحۡمِلُونَ ٱلۡعَرۡشَ وَمَنۡ حَوۡلَهُۥ يُسَبِّحُونَ بِحَمۡدِ رَبِّهِمۡ وَيُؤۡمِنُونَ بِهِۦ ﴾ [غافر:۷] يعني: هغه ملائک چې عرش العظيم حمل (په اوږو) کوي او هغه ملائک چې د عرش العظيم څخه چارچاپېر دي (دوی ټول) د خپل رب ﷻ تسبيحات وايي او همده ﷻ باندې ايمان راوړي.

استحفاظ څه معنی؟

۳_ د ﴿ ٱسۡتُحۡفِظُواْ ﴾ جمله د "استحفاظ" څخه اشتقاق شوې ده. "استحفاظ" د حفاظت او ساتنې غوښتلو ته وايي. په دې مقام کښې يې د معنی حاصل داسې کېږي چې د بني اسرائيلو څخه آن د پيغمبرانو په شمول د تورات په باره کښې د الله ﷻ د جانبه دوه شيان غوښتل شوي وه چې يو يې د تحريف څخه ساتنه ده او بل په همدې کتاب باندې مراقبت او څارنه ده، چې نور څوک پکښې ګوتې ونه وهي.

پيغمبرانو او ربانيونو او بالآخره واقعي علماوو هر چا په خپل خپل وخت کښې ورسپارلی شوی کار ترسره کړ او ښه په کلکه ورباندې ودرېده، مګر په دائمي توګه يې ونه شو کړی چې د دنيا پرستانو د تحريفونو څخه يې بچ وساتي.

اما د قرآن کريم حفاظت الله ﷻ زمونږ څخه نه دی غوښتی بلکې په خپله يې د تحريف څخه ساتي لکه چې فرمايي: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا ٱلذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ ﴾ [الحجر: ٩] يعنې: يقيناً همدا مونږ ذکر (قرآن کريم) نازل کړی دی او يقيناً مونږ يې ساتونکي ياستو. د همدې کبله هيڅوک توان نه لري چې د قيامت د ورځې پورې په قرآن کريم کښې څه تحريف وکړي.

رباني او حبر څه فرق لري؟

۴ـ د "الرَّبَّانِيُّون" کلمه د "رَبَّانِيٌّ" جمعه ده چې مونږ يې لفظي تحقيق د [آل عمران: ۷۹] ايت لاندې ليکلي دي، او "الْأَحْبَار" د "حَبْر" جمعه ده چې د "حِبْر" څخه اخستله شوې ده، "حَبْر" په معنی د ښائست سره دی، عَالم ته ځکه "حَبْر" وايي چې د ده علم ښائسته اثار د خلکو په زړونو کښې تر ډېره وخته پورې پاتې کېږي[۱]. هوا په ځينو استعمالاتو کښې "حِبْر" د "ح" په زير سره هم اورېدلی کېږي، اما په دې مقام کښې د ذکرو شوو دواړو کلمو په معناوو کښې مفسرين کرام ډېر نظريات لري. مثلاً:

الف: اکثره علماء وايي چې دواړه کلمې په مصداق کښې څه فرق نه لري[۲]، چې ديندارو عالمانو ترې مطلب دی ځکه چې دوی هم الله پرستان دي او هم د دوی په علم سره خلک ښائسته کېږي.

ب: ځينې وايي چې د "الرَّبَّانِيُّون" څخه واليان (سياستمداران) مطلب دي او د "الْأَحْبَار" څخه عالمان مراد دي[۳].

ج: ځينې وايي چې اوله کلمه د عبادت کوونکو (مشائخو) څخه عبارت ده او دوهمه کلمه د علماوو څخه عبارت ده[۴].

مونږ ته همدغه درېم تفسير ښه ښکاري، که څه هم علم او عبادت سره تقريباً لازم او ملزوم دی او يو د بل څخه نه جدا کېږي.

ايا په کتاب الله باندې فيصله نه کول کفر دی؟

۵ـ خوارج وايي چې په هره يوه ګناه باندې سړی کافر کېږي[۵]، د همدې کبله الله ﷻ هغه کسان کافران معرفي کړه او د اسلام څخه يې وويستل ځوک چې کتاب الله د خپلو قضاياوو دپاره فيصله کوونکي جوړ نه کړي که څه هم عقيده وربانديې ولري.

اما د أهل السنة والجماعة عقيده دا ده چې په ګناه باندې څوک نه کافر کېږي خو په دې شرط چې ګناه حلاله ونه ګڼي، په کتاب الله فيصله نه کول يوه ګناه ده، کفر نه دی، او ذکر شوی ايت د يهودانو په باره کښې نازل شوی دی.

(۱) مفردات الراغب ص۱۰۴
(۲) زاد المسير ج۲ ص۲۸۱
(۳) البحر المحيط ج۴ ص۲۶۷
(۴) روح المعاني ج۶ ص۱۴۴
(۵) روح المعاني ج۶ ص۱۴۵

سوال جواب

۶ـ که څوک وايي چې: د احکامو په استنباط کښې خو د شان نزول خصوص ته اعتبار نشته بلکې صرف د کلام مفهوم ته کتل کېږي، نو څرنګه چې د "مَنْ" د کلمې مفهوم عام دی، کافرانو او مسلمانانو ټولو ته شامل دی نو په کار دی چې د خوارجو نظر صحت ولري؟

مونږ وایو چې: رښتیا ده چې په نصوصو کښې د مفهوم عموم ته کتل کېږي خو چې موانع ونه لري او دلته يې موانع شته دي چې د عقيدې د صحت سره-سره په عملي ګناه باندې هيڅوک نه کافر کېږي او دلائل يې د [آل عمران:۲۵] ايت لاندې تېر شوي دي. که بالفرض کافر کېدلی نو د پيغمبرانو څخه په غير به د خوارجو په شمول هيڅوک مسلمان نه وی پاتې شوی. لاندې وضاحت ولولئ:

الف: عبد الله بن مسعود ﷺ وايي کله چې دا ايت نازل شو چې: ﴿ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ ﴾ [الأنعام: ۸۲] يعنې: هغه خلک د دوزخ د اور څخه په امن کښې دي چې د خپلو ايمانونو سره ظلم نه خلط ملط کوي؛ نو صحابه کرامو ﷺ وويلې چې: «أَيُّنَا لَمْ يَظْلِمْ»[۱] زمونږ کوم يوه ظلم نه دی کړی بلکې ټول ګناهګاران ياستو. نو دا ايت شريف نازل شو چې: ﴿ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴾ [لقمان: ۱۳] يقيناً شرک لوی ظلم دی، يعنې د ظلم څخه شرک مطلب دی او عملي ګناه مطلبه نه ده.

ب: د همدې کبله البراء بن عازب ﷺ وايي چې: د دې مقام درېواړه ايتونه د کافرانو په باره کښې دي او بس[۲]، چې ﴿ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴾، ﴿ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّـٰلِمُونَ ﴾، ﴿ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَـٰسِقُونَ ﴾ چې راتلونکی ايت پرې ختم شوی دی.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۷ـ که څوک وايي چې: حذيفه ﷺ ته چا وويلې چې ذکر شوي درېواړه ايتونه په بني اسرائيلو کښې نازل شوي دي، نو نوموړي صحابي ﷺ جواب ورکړ چې: «نِعْمَ الْإِخْوَةُ لَكُمْ بَنُو إِسْرَائِيلَ إِنْ كَانَتْ لَهُمْ كُلُّ مُرَّةٍ، وَلَكُمْ كُلُّ حُلْوَةٍ، كَلَّا وَاللهِ لَتَسْلُكُنَّ طَرِيقَهُمْ قَدْرَ الشِّرَاكِ»[۳] يعنې: عجيبه ده، بني اسرائيل خو ستاسو ډېر ښه ورونه دي چې هره ترخه د هغوی ده، او هره خوږه ستاسو ده، دغسې نه ده لکه چې تاسو اټکل کوئ قسم دی چې تاسو به هم د هغوی په لاره باندې لاړ شئ که څه هم د هغوی لاره د څپلۍ د وندني په اندازه نرۍ وي. نو پوښتنه دا ده چې: نوموړي صحابي ﷺ درېواړه ايتونه آن مسلمانانو ته هم شامل ګڼلي دي؟

---

(۱) صحيح البخاري ج۲ ص۶۶۶
(۲) صحيح مسلم ج۲ ص۷۰
(۳) تفسير الطبري ج۴ ص۲۵۲

مونږ وايو چې د نوموړي صحابي ﷺ مطلب دا نه دی چې (تاسو) مسلمانانو ته ايتونه هم شامل دي بلکې مطلب يې دا دی چې که څه هم ايتونه تاسو ته شامل نه دي مگر تاسو به د بني اسرائيلو په لاره باندې رفتار څوره کړئ که څه هم دېره تنګه لاره وي او په لوی لاس به د ايتونو په عموم کښې خپل ځانونه شامل کړئ او د الله ﷻ د احکامو څخه به انکار وکړئ، نو په دې خبره باندې مه غولېږئ چې سمدستي پکښې شامل نه ياست

همدا مضمون نبي کريم ﷺ په يوه اوږده حديث کښې ډېر ښه بيان کړی دی چې. زما دې قسم وي چې تاسو به د پخوانيو په قدم باندې لاړ شئ، وازه په وازه، او گز په گز او بالآخره لوېشت په لوېشت، تردې چې که هغوی د سمساري په سوره کښې ننوزي نو تاسو به هم پکښې ننوزئ. چا ورته وويلې چې اې د الله رسوله! د پخوانيو څخه يهود او نصارا مراد دي؟ نو نبي کريم ﷺ وفرمايل چې «فَمَنْ إِذًا»[1] يعنې چې دوی مراد نه دي نو څوک مراد دي؟ بلکې همدوی مې مطلب دي.

يادونې

۸ـ په دې مقام کښې لاندې يادونې په ذهن کښې ساتل په کار دي

الف: مونږ د [النساء ۹۲، ۹۳] ايتونو او هم د [البقرة ۱۷۸، ۱۷۹] ايتونو لاندې د قتل په باره کښې ښه پوره معلومات ليکلي دي چې بيا ليکلو ته يې څه اړتيا نه گورو

ب: همدارنگه د فقهي کتابونو د زخمونو د قصاص په باره کښې ښه مفصل او گټور بحثونه کړي دي[2]، هيله ده چې هغلته مراجعه وکړی شي، د لته رانقلول يې ډېر اوږدوالی پيدا کوي.

تصدق څه معنی؟

۹ـ د ﴿فَمَن تَصَدَّقَ بِهِ﴾ کلمه کې "تصدّق" څخه اشتقاقه شوې ده، که څه هم "تصدّق" د مال په خيراتولو کښې استعمالېږي مگر په دې مقام کښې د عفوې څخه ځکه په ﴿تَصَدَّقَ﴾ باندې تعبير کړی شوی دی ترڅو بني اسرائيل وهڅول شي چې د قصاص څخه عفوه بهتره ده او د سرې د گناه کفاره جوړېږي. نه په وايي چې د خپلې گناه په بدل کښې يې ښه پوره فديه ورکړې ده.

همدا مضمون په لاندې حديث کښې په ډېره ښه توگه منعکس شوی دی:

ابو الدرداء ﷺ وايي چې د نبي کريم ﷺ څخه مې اورېدلي دي چې «مَا مِنْ رَجُلٍ يُصَابُ بِشَيْءٍ مِنْ جَسَدِهِ فَيَتَصَدَّقُ بِهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللهُ بِهِ دَرَجَةً وَحَطَّ عَنْهُ بِهِ خَطِيئَةً سَمِعَتْهُ أُذُنَايَ وَوَعَاهُ قَلْبِي»[3] يعنې هيڅ يو سړی نه وي چې په بدن کښې ورته څه مصيبت ورسولی شي نو په هغه باندې تصدق (عفوه) وکړي مگر الله ﷻ به يې پرې لوړې درجې نه پورته کړي او لويه گناه به يې پرې ورژوي، (دا حديث) زما غوږونو اورېدلی دی او زړه مې ساتلی دی

(۱) سنن ابن ماجه ص ۲۸۷

(۲) الفقه الإسلامي وادلته ج ۶ ص ۳۲۱ ـ ۳۲۲

(۳) سنن ابن ماجه ص ۱۹۲

سوال جواب

١٠_ که څوک وايي چې: تاسو خو د [البقرة:١٧٨] ايت لاندې ليکلي دي چې په يهودانو باندې قصاص فرض وه او عفوې ورته جواز نه درلود. حال دا چې په دې مقام کښې واضحه څرګنده شوه چې عفوه جائزه لا څه چې ورته د قصاص څخه بهتره هم وه؟

مونږ وايو چې: هلته مطلب دا دی چې هغوی ته داسې عفوې جواز نه درلود چې ديت واخلي او داسې مو مطلب نه دی چې هغوی ته په هيڅ صورت باندې د عفوې جواز نه وه، ترڅو تناقض لازم شي.

لنډه دا چې په يهودانو باندې فرض وه چې يا قصاص واخلي او يا مفته عفوه وکړي مګر هغوی دغه حکم ته تغير ورکړ او په ديت سره يې عفوه د الله ﷻ حکم وګڼله او په ديت کښې يې هم ټول خلک يو برابر نه ګڼل، د کمزورو او (د دوی په اصطلاح) د رذيلو خلکو نيم ديت او د زورورو او شريفو خلکو دپاره پوره ديت ټاکلی وه.

څرنګه چې بني نضيرو خپل قوميان (بني قريظه) سيالان نه ګڼل، نو په خپل وژل شوي کښې به يې پوره ديت اخست او د هغوی په وژل شوي کښې به يې نيم ديت ورکاوه[1]. دا وو د اهل کتابو په قصاص کښې د تحريف يو مثال.

﴿وَقَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِعِيسَى ٱبْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ ۖ وَءَاتَيْنَٰهُ ٱلْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلتَّوْرَىٰةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ ٱلْإِنجِيلِ بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فِيهِ ۚ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾﴾.

[۴۶] او د دوی (پيغمبرانو) په قدمونو باندې مو وروسته د بي بي مريمې رضي الله عنها زوی عيسی عليه السلام ورولېږه، په داسې حال کښې چې د هغه شي تصديق کوونکی وه چې د ده (عيسی عليه السلام) څخه وړاندې وه چې د تورات څخه عبارت دی، او ده (عيسی عليه السلام) ته مو انجيل ورکړی وه چې په دې (کتاب) کښې هدايت او رڼا وه، او دا (کتاب مو هم په داسې حال کښې ورکړی وه چې) دا د هغه شي تصديق کوونکی وه چې د ده څخه وړاندې وه چې د تورات څخه عبارت دی، او هم (د خلکو دپاره) هدايت وه او هم د متقيانو دپاره پند (او نصيحت) وه.

[۴۷] او (دا توصيه مو هم ورته کړې وه چې) د انجيل اهل (خاوندان) دې هم په هغه باندې فيصله وکړي چې الله ﷻ پکښې نازل کړی دی، او هرڅوک چې په هغه شي باندې فيصله ونه کړي چې الله ﷻ نازل کړی دی (او د خانه جوړ کړی شوی حکم يې عوض کړي) نو همدغوی فاسقان دي.

---

(١) المحرر الوجيز ج٥ ص١١٥

ارتباط

په دې ایتونو کښې هم د وړاندېنیو ایتونو مضمون تعقیب شوی دی چې بني اسرائیل مونږ په یوه وخت کښې هم بې هدایته نه دي پرېښي، خو د دې سره-سره د الله ﷻ هدایتونو ته یې شا کړې ده او احکامو ته یې تحریف ورکړی دی.

د مطلب خلاصه

۱ـ یعنې: مونږ بني اسرائیلو ته هم یو په بل پسې پیغمبران وراستولي دي تردې چې آخرنی پیغمبر مو عیسی ﷺ ورواستاوه، او هم مو د تورات پسې انجیل ورنازل کړی وه، ترڅو هغه انوار او هدایتونه ژوندي وساتل شي چې دوی ته آن د موسی ﷺ د زمانې څخه ورکړی شوی وه.

مګر دوی ټولو نه د پیغمبرانو احترام وکړ چې خبره یې د دوی منلې وی او د وژلو اقدام یې ورته نه وی کړی او نه یې د کوم کتاب احترام وساته چې په تحریف باندې یې د ده سپکاوی نه وی کړی، حال دا چې هر یوه پیغمبر د سابقه کتاب او پیغمبر تصدیق کاوه.

یا په بل عبارت: نه په پیغمبرانو کښې څه اختلاف وه او نه په تورات او انجیل کښې چې د دوی د غُصې باعث جوړ شوی وی، مګر دوی بلا باعثه نه د پیغمبرانو د عداوت څخه لاس واخست او نه د کتاب د تحریف څخه.

۲ـ اصلي خبره دا ده چې بني اسرائیلو د تقوی استعداد د لاسه ورکړی وه، که نه نو دوی هیڅکله بې هدایته او بې رڼا او بالآخره بې پنده نه دي پرېښودل شوي.

لنډه دا چې دوی ته په انجیل کښې هم د تورات غوندې توصیه شوې وه چې خپلې فیصلې په هغه شي باندې وکړئ چې الله ﷻ نازل کړی دی او اختراعي احکام یې مه عوض کوئ، که څوک دا کار وکړي نو هغه به فاسق (د شرعي چوکاټ څخه وتلی) جوړ شي، مګر دوی خپل خانونه فاسقان جوړ کړه او د هغه شي د تحریف څخه یې لاس وانه اخست چې الله ﷻ نازل کړی دی، آن تردې چې د آخر الزمان پیغمبر ﷺ بشارت یې هم پټ کړ، چې په نامه سره ښودلی شوی وه چې احمد نومېږي.

توضیحات

۱ـ که څوک وایي چې: د ﴿ وَقَفَّيْنَا ﴾ کلمه اصلاً د "قفا" (څټ) څخه اخستله شوې ده، نو د معنی حاصل یې داسې کېږي چې په بني اسرائیلو کښې مو پیغمبران یو په بل پسې استولي وه. نو پوښتنه دا ده چې همدغه معنی خو د ﴿ عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم ﴾ څخه هم معلومېږي، نو د څه حکمت په بنا د "قفّینا" په عوض "أرسلنا" نازل نه کړی شو؟

مونږ وایو چې: په ﴿ وَقَفَّيْنَا ﴾ کښې د اتصال معنی پرته ده، ته به وایې چې یو پیغمبر به په بل پسې دومره نژدې استولی کېده چې په اصطلاح څټ به یې ورته ښکارېده، او د دواړو په منځکښې د فترت زمانه نه وه چې د پیغمبرانو څخه خالي شوې وي لکه څنګه چې د عیسی ﷺ او

د نبي کریم ﷺ په منځکښې زمانه ترې خالي وه، نو که د "قَفَّيْنَا" په عوض "أَرْسَلْنَا" نازل شوی وی نو ذکر شوی مطلب به فوت شوی وی.

۲ـ که څه هم د تورات دپاره د انجیل تصدیق هو بهو د عیسی ؑ تصدیق دی، مګر الله ﷻ هم د انجیل سره او هم د عیسی ؑ سره د ﴿ مُصَدِّقًا ﴾ کلمه مستقله ذکره کړه ترڅو د بني اسرائیلو (لجوجو خلکو) دپاره د ګوتې د اینبودلو خای پاتې نه شي او د اعتراض توان ونه لري.

محمدي بشارت په انجیل کښې

۳ـ الله ﷻ د عیسی ؑ د خولې څخه حکایت کوي چې ده بني اسرائیلو ته ویلي وه چې زه په داسې حال تاسو ته دراستولی شوی یم چې: ﴿ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ ﴾ [الصف:۶] یعني: زېری درکوونکی یم په یو پیغمبر سره چې زما څخه وروسته به راشي او نوم به یې احمد وي. مګر نصاراوو په دغه بشارت باندې حکم ونه کړ او خولې یې پرې پټې کړې.

یوه عجیبه قیصه

۴ـ یوه ورځې یو نصراني زمونږ د سلفو صالحینو څخه د یوه عالم سره په لاندې ډول سوال جواب وکړ[1]:

نصراني: ایا د اتفاقي پیغمبر اتباع بهتره ده که د اختلافي پیغمبر؟

عالم: د اتفاقي اتباع بهتره ده.

نصراني: نو تاسو ته په کار دي چې د محمد ﷺ اتباع پرېږدئ او زمونږ نصرانیت ته راواوړئ، ځکه چې عیسی ؑ زمونږ او ستاسو په منځکښې اتفاقي پیغمبر دی او محمد ﷺ اختلافي دی ځکه چې مونږ یې نه منو.

عالم: محمد ﷺ هم أتفاقي پیغمبر دی خو که تاسو د خپل کتاب (انجیل) متابعت وکړئ، افسوس چې تاسو خپل کتاب هم نه منئ:

نو نصراني متحیر او ملامته شو.

کفر، ظلم، فسق څه فرق لري؟

۵ـ که څه هم د ذکرو شوو دریواړو کلماتو په مفاهیمو کښې فرق شته، مګر په مصداقاتو کښې سره څه منافات نه لري، یوه د بلې سره مصدقي اتحاد درلودلی شي. د ښه وضاحت دپاره لاندې تفصیل ولولئ:

الف: کفر خو اصلاً پټولو ته وایي[2]، نو لکه څرنګه چې د شریعت څخه په انکار باندې د الله ﷻ

---

(۱) اضواء البیان ج۲ ص۹۶

(۲) مفردات الراغب ص۴۵۱

نعمتونه پټول کېږي او ناشکري يې کېږي، همدارنګه ګناه کول هم د نعمت د پټولو او ناشکرۍ څخه په غير بل شی نه دی.

ب: ظلم خو اصلاً "تياره" ته وايي چې په مقابل کښې يې نور (رڼا) استعمالېږي[١]، نو لکه څنګه چې د اسلامي شريعت نه منل په تياره کښې لوېدل دي همدارنګه ګناه کول هم يو ډول تياره ده.

ج: فسق خو اصلاً وتلو ته وايي لکه چې خرما د خپل شخولې څخه اوځي[٢]، نو لکه څنګه چې د شريعت نه منل د الله ﷻ د اطاعت څخه وتل دي همدارنګه ګناه کول هم د الله ﷻ د اطاعت څخه غاړه غړول دي.

په دې مقام کښې اهل الکتاب څکه په ﴿ٱلْكَٰفِرُونَ﴾، ﴿ٱلظَّٰلِمُونَ﴾، ﴿ٱلْفَٰسِقُونَ﴾ درېوارو لقبونو باندې ياد کړی شوه چې دوی هم د الله ﷻ نعمتونه پټ کړه چې پېغمبران يې ونه منل او کتابونه يې تحريف کړه. او هم د رڼا څخه په تورو تيارو کښې ولوېدل، او بالآخره هم د الله ﷻ د اطاعت او بندګۍ څخه بيرون ووتل.

﴿وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ ۖ فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ ۚ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۚ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِى مَآ ءَاتَىٰكُمْ ۖ فَٱسْتَبِقُوا۟ ٱلْخَيْرَٰتِ ۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنِ ٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ وَٱحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنۢ بَعْضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا۟ فَٱعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُصِيبَهُم بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾﴾

[۴۸] او مونږ تاته (ای پېغمبره!) په حقه کتاب (قرآن کريم) درنازل کړی دی په داسې حال کښې چې د هغه شي تصديق کوونکی دی چې د ده څخه وړاندې وه چې د جنس کتاب (تورات، انجيل، زبور) څخه عبارت دی، او (په داسې حال کښې چې) په جنس کتاب باندې څارونکی دی.

---

(١) مفردات الراغب ص ٣٢٥

(٢) مفردات الراغب ص ٣٩٣

نو د دوی (اهل الکتابو) په منځکښې په هغه شي باندې حکم (فیصله) وکړه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د دوی د خواهشاتو پیروي مه کوه چې (د هغه شي څخه) تجاوز وکړې چې تاته درغلی دی چې د حق څخه عبارت دی.

ستاسو (انسانانو) څخه مو د هرې یوې ډلې دپاره (بېل) شریعت او (بېله) لاره ټاکلې ده، او که د الله ﷻ اراده شوې وی نو تاسو ټول به یې ضرور یو اُمت جوړ کړي وی (ټولو ته به یې یو شریعت مقرر کړی وی) مګر (الله ﷻ دا اراده ونه کړه) د دې دپاره چې تاسو په هغه شي کښې امتحان کړي چې تاسو ته یې درکړی دی (چې د بېل-بېل شریعت څخه عبارت دی) نو تاسو ټول خیریه کارونو ته سبقت وکړئ (وروخغلئ).

خاص الله ﷻ ته ستاسو د ټولو بېرته ورتاوېدل دي، نو په هغه شي باندې به مو خبر کړي چې په هغه کښې تاسو یاست چې اختلاف پکښې کوئ.

[۴۹] او (ای پیغمبره! دا خبره مو هم تاته درنازله کړې ده چې) د دوی (اهل الکتابو) په منځکښې په هغه شي سره حکم (فیصله) وکړه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د دوی د خواهشاتو پیروي مه کوه، او د دوی څخه حذر (ډار) وکړه چې د هغه شي د څه برخې څخه دې په فتنه کښې واچوي چې الله ﷻ تاته درنازل کړی دی (چې د شریعت ځینې احکام عملي نه کړې).

نو که دوی (د شریعت حکم ته) شا کړه نو پوه شه چې یقیناً الله ﷻ اراده کړې ده چې دوی ته د ځینو ګناهونو په سبب باندې مصیبت ورورسوي. او یقیناً د خلکو څخه ډېر خامخا فاسقان دي (چې دوی هم د همدغې ډلې څخه دي).

[۵۰] ایا دوی د جاهلیت حکم (ستا څخه) غواړي، (حال دا چې) هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د داسې قوم دپاره چې یقین کوي د حکم د حیثه ښه وي؟ (د الله ﷻ څخه د هغه حکم بهتر وي، هیڅوک نشته).

د مطلب خلاصه

۱ــ یعنې: ای پیغمبره! څرنګه چې اهل الکتابو خپل کتابونه ګډوډ کړي دي او په تحریفاتو سره یې ربښتیاني مضامین په دروغینو مضامینو کښې ورک کړي دي، نو دغه دی تاته مو داسې کتاب دروآستاوه چې د یو پلوه په خپل حقانیت باندې پخپله شاهدي وایي او خلک یې د مقابلې څخه عاجز دي، او د بله پلوه د پخوانیو کتابونو واقعي مضامین او حقائق یو ځل بیا په اثبات رسوي او هم یې یو ځل بیا حفاظت او ساتنه کوي چې دا ځل د اهل الکتابو وسه نه کېږي چې تحریف پکښې وکړي. او دا خکه دوی خو خپلو کتابونو ته تحریف ورکړ، مګر د قرآن کریم د تحریف وسه نه په دوی کښې شته او نه په بل چا کښې.

۲ــ نو کله چې تا ته الله ﷻ خپل احکام درنازل کړه او حقائق یې درته ټول په ډاګه کړه نو همېشه د ټولو خلکو په منځکښې حتی د اهل الکتابو په منځکښې هم په ما انزل الله سره فیصلې کوه

او پام کوه چې د حق څخه دې د دوی خواهشات منحرف نه کړي.

۳ـ مونږ د هرې زمانې د خلکو دپاره بیل شریعت او بېله سمه سیده لاره ټاکلې ده چې خپل روزمره قضایا وربانديې حل او فصل کړي، نو په نني عصر کښې ستا شریعت د تعمیل وړ او د الله ﷻ په نزد باندې منظور دی، په عملي ساحه کښې پخواني ټول شرائع منسوخ دي او د فیصلې قابلیت نه لري، نن ورځ په اهل الکتابو باندې هم لازمه ده چې په همدې شریعت باندې خپل مشکلات حل کړي او خپلمنځي شخړې پرې د منځه یوسي.

که د الله ﷻ اراده شوې وی چې تاسو ټولو (بني بشرو) ته یو شریعت وټاکي نو همداسې به یې کړي وی، مگر په دې تقدیر به د ازمېښت ساحه تنګه شوې وی او په ښه توګه به نه وی ترسره شوې. نو ځکه یې د زمانو په بدلون سره شرائع هم په عملي ساحه کښې واړول راواړول، ترڅو دا وازمویې چې نوي شریعت ته د پخواني شریعت پیروان غاړه ږدي او که څنګه؟

۴ـ نو ای د دې زمانې خلکو! (چې تاسو ټول د نبي کریم ﷺ په دعوتي امت کښې شامل یاست) او ای اهل الکتابو! تاسو ټول د خیر طرف ته یو د بل څخه وړاندې شئ او د شریعت په قبول کښې یو بل ته مه ټالبږئ او شریعت قبول کړئ.

تاسو چې په هر شریعت باندې یاست الله ﷻ ته به ورټول شئ که نن ورځ قرآني فیصله نه منئ نو د قیامت په ورځ به الله ﷻ ستاسو په منځکښې اختلافي موضوعات په حقه باندې فیصله کړي او هیڅوک به د شکایت حق ونه لري.

۵ـ ای پیغمبره! یو ځل بیا واوره چې د ټولو خلکو په منځکښې حتی د اهل الکتابو په منځکښې هم په هغه شي سره فیصلې کوه چې الله ﷻ نازل کړی دی او د خلکو د خواهشاتو او غوښتنو پسې مه ګرځه، بلکې پام کوه چې دوی دې د ما انزل الله څخه په چل او فریب باندې بل طرف ته تاو نه کړي، دوی ډېر چلیان دي، زیات کوښښ کوي چې که د ټول ما انزل الله څخه دې وانه روي د ځینې څخه خو دې واړوي.

۶ـ ای پیغمبره! که دوی په خپلو خواهشاتو باندې زیات ټینګار وکړ او د ما انزل الله څخه یې مخونه واړول نو پوه شه چې الله ﷻ دوی ته اراده کړې ده چې د ځینو ګناهونو په مصیبت باندې یې په دنیا کښې اخته کړي او تا ترې خلاص کړي، ته به ځکه د دوی د مخ اړونې سره دوچار کېږې چې د خلکو څخه زیات فاسقان دي او هر فاسق د الله ﷻ د حکم څخه مخ اړوي.

۷ـ ای پیغمبره! په آخره کښې د دوی عجیبه حالت ته یو ځل ښه په غور سره وګوره چې دوی خومره سپین سترګي دي چې ستا څخه هم دوی د جاهلیت فیصلې غواړي، د دوی نیت دی چې فریب درکړي او په خپلو باطلو خیالاتو باندې تا هم واړوي، حال دا چې هغه څوک دی چې د الله ﷻ څخه د هغه فیصله ښانسته او په زړه پورې وي؟ مگر په دې باندې هغه څوک پوهېږي چې په الله ﷻ باندې په حقه یقین او باور لري او بس.

توضیحات

١ـ که څه هم مفسرینو کرامو د "الْمُهَيْمِن" کلمې دپاره په دې مقام کښې څلور معناوې کړې دي[١]، مګر مونږ ته په تولو کښې دا ښه ښکاره شوه چې په معنی د حافظ او مراقب سره شي[٢].

نو د معنی حاصل به یې داسې شي چې قرآن کریم د پخوانیو کتابونو د مضامینو ساتونکی او تصحیح کوونکی دی چې هلته ضائع شوی او غلط کړی شوی وه، او هم یې مراقب او څارونکی دی چې د غلطۍ څخه یې ساتي او دا څکه کله چې په قرآن کریم کښې د هغه مضامین خای په خای ذکر شوه نو هیڅوک تحریف نه شي ورکولی.

د "شِرْعَة" او "مِنهاج" فرق

٢ـ په ﴿ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ﴾ کښې د "شِرْعَة" او "مِنهاج" فرق اعتباري دی، د ښه وضاحت دپاره لاندې معلومات ولولئ:

د احکامو هغه مجموعه کومه چې الله ﷻ د بندګانو دپاره د پیغمبرانو علیهم السلام په سلسله څمکې ته را استولې ده ترڅو وربانديې د دنیا او اخرت سعادت حاصل کړی شي، د اعتباراتو په لحاظ متعدد لقبونه لري[٣] لاندې مثالونه یې ولولئ:

الف: همدغه مجموعه د "شِرْعَة" یا "شَرِيعَة" په نومونو یادیږي، دا څکه چې دغه دواړه نومونه په اصل کښې هغې لارې ته وضعه شوې دي کومه چې تګی سړی اوبه خور (د اوبو څښکلو خاي) ته رسوي، او پوره واضحه ده چې په ذکره شوې مجموعه باندې معنوې خړوبتیا حاصلیږي او هم وربانديې باطني خیری او پلیتی د منځه ځي.

ب: همدغې مجموعې ته په دې اعتبار سره "دِين" ویل کیږي چې اُمتونه ورته انقیاد کوي او غاړې ورته ګدي، ترڅو د قیامت په ورځ د نیکي جزا سره مخامخ شي.

ج: همدغې مجموعې ته د "مِنهاج" لقب هم ورکولی کیږي چې دغه لقب په اصل کښې د واضحه لارې لقب دی، او ذکره شوې مجموعه هم معنوې واضحه لاره ده.

د: همدغه مجموعه د "مِلَّة" په لقب هم یادیږي چې پیغمبران علیهم السلام یې خپلوخپلو اُمتونو ته لیکي ترڅو وربانديې په دوامداره توګه عمل وکړې، او د اسماني قانون په نظر ورته وګوري.

همدغه لقب (مِلَّة) د "اَمْلَلْتُ" دپاره اصلي مصدر دی چې د لیکلو معنی ورکوي.

په همدې ارتباط د الله ﷻ په توفیق د [البقرة: ١٢٠] ایت لاندې څه وضاحت تېر شوی دی.

هـ: همدغې مجموعې ته د "هِدَايَة" او "هُدىً" لقبونه هم ورکړی شوې دي چې د دنیا او اخرت د دواړو لاربښودونکی دی.

---

(١) زاد المسير ج٢ ص٢٨٤

(٢) البحر المحيط ج٣ ص٢٥٩

(٣) روح المعاني ج٦ ص١٥٣

سوال جواب

۳ـ که څوک وايي چې: الله ﷻ په دې مقام کښې فرمايلي دي چې د هرې زمانې د خلکو دپاره بېل‌بېل شريعت تاکلې شوی دی حال دا چې په بل ځای کښې فرمايي چې مونږ تاسو ته هغه دين تشريع کړی دی کوم دين مو چې نوح ﷺ او نورو پيغمبرانو ته تشريع کړی وه لکه چې فرمايي: ﴿ شَرَعَ لَكُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِۦ نُوحًا ﴾ الآية [الشورى:۱۳]. نو پوښتنه دا ده چې دغه دواړه ايتونه څه تناقض نه لري؟

مونږ وايو چې: چرته چې ټول شرايع متحد ښودلي شوي دي هلته يا اساسي (عقيدوي) احکام مراد دي، چې شريعتونه په عقايدو کښې څه اختلاف نه لري، او يا ذاتي اتحاد مراد دی، مثلاً ټول اديان د عبادت په ذات کښې اختلاف نه لري بلکې په کيفيت کښې سره اختلاف درلودلی شي.

او چرته چې يو شريعت د بل څخه جدا ښودلی شوی دی، نو هلته يا فرعي او عملي احکام مطلب دي چې دلته اديان اختلاف لري، او يا صرف مکلفيت ته کتل شوي دي چې هر اُمت په خپل-خپل شريعت باندې مکلف دی او بس، مثلاً په مونږ باندې په وژل شوي کښې قصاص د دې کبله فرض دی چې د قرآن کريم حکم دی او په بني اسرائيلو باندې د دې کبله فرض وه چې د تورات حکم وه، نو دواړه قصاصونه يو تربله جدا-جدا شو.

يوه پوښتنه او د هغې جواب

۴ـ که څوک وايي چې: په وړاندې ايتونو کښې الله ﷻ نبي کريم ﷺ ته اختيار ورکړی وه چې د اهل الکتابو په قضاياوو فيصله وکړي او يا يې ونه کړي، چې: ﴿ فَإِن جَآءُوكَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُمۡ أَوۡ أَعۡرِضۡ عَنۡهُمۡ ﴾ [المائدة: ۴۲] يعني: نو که اهل الکتاب تاته د حکم او فيصلې دپاره درغله نو خوښه دې چې فيصله ورکوې او که يې نه ورکوې. اما په دې مقام کښې يې ورته په قطعي توګه امر کړی دی چې د دوی په منځکښې حکم او فيصله وکړه: ﴿ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ ﴾.

مونږ وايو چې: د ځينو مفسرينو کرامو نظر دا دی چې په همدغه ايت باندې تخير نسخه شوی دی لکه چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه هم نسخه روايت شوي ده[۱].

او ځيني وايي چې نبي کريم ﷺ ته په حربيانو کافرانو کښې د فيصلې کولو اختيار ورکړی شوی وه او د اهل الذمه وو کافرانو په باره کښې ورباندې فيصله کول واجب وه[۲]. نو هلته حربيان مراد دي او دلته اهل الذمه مطلب دي.

مګر مونږ ته داسې برېښي چې هلته هغه اهل الکتاب مطلب دي چې اصلاً د فيصلې اخستلو دپاره نه وه ورغلي بلکې د دې دپاره ورغلي وه چې په خپل تحريفي حکم باندې د نبي کريم ﷺ

---

(۱) روح المعاني ج ۶ ص ۱۴۱

(۲) احکام القرآن للجصاص ج ۲ ص ۴۲۵

مبارکه ژبه وچلوي او بهانه جوړه کړي لکه چې الله ﷻ د دوی د خولو څخه حکایت کوي چې ﴿ يَقُولُونَ إِنْ أُوتِيتُمْ هَٰذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوا ﴾ [المائدة ۴۱] يعنې دوی وايي که دغه حکم ورکړی شو نو واېې خلې او که ورنه کړی شو نو پرهېز ترې وکړئ.

او په دې مقام کښې هغه اهل الکتاب (کافران) مطلب دي چې نبي کريم ﷺ ته د فيصلې دپاره ورغلي وه مګر غوښتل يې چې فيصله په خپل غرض باندې وشي خوښي لاندې وضاحت (د شان نزول) ولولئ چې د عبد الله بن عباس رضي الله عنهما څخه روايت شوی دی[1].

يوه ورځې د اهل الکتابو يوه ډله نبي کريم ﷺ ته ورغله چې يا محمده (ﷺ) ته خو پوهېږې چې مونږ په يهودو کښې اشراف او احبار ياسو که مونږ ستا اطاعت وکړو نو ټول يهودان به ستا اطاعت وکړي مطلب دا دی چې زمونږ او د يو بل قوم په منځ کښې څه لانجه ده او مونږ دواړه جانبه غواړو چې ته راته لانجه حل کړې. که ته زمونږ په نظر باندې فيصله وکړې نو مونږ درباندې ايمان راوړو. او په نتيجه کښې به ټول يهودان په ايمان باندې مشرف شي. نو الله ﷻ ذکر شوی ايت شريف نازل کړ چې په هغه شي باندې فيصلې کوه چې الله ﷻ نازل کړی دی او په زبات متوجه اوسه چې اهل الکتاب دې تېر نه باسي او بې لارې دې نه کړي.

په ذکر شوي بيان سره د هغه سوال مخه هم نيوه کېږي چې د څه حکمت په منظور الله ﷻ په دغو دواړو ايتونو کښې چې سمدستي د بحث لاندې دی. دوه ځله نبي کريم ﷺ ته امر کړی دی چې په هغه شي باندې فيصله کوه چې الله ﷻ نازل کړي دي.

د مخنيوي حاصل يې دا دی چې ذکره شوې جمله ﴿ وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ ﴾ دوهم ځل په خاصه موضوع کښې نازله شوې ده. چې اهل الکتاب نبي کريم ﷺ ته د چل او فريب دپاره ورغلي وه او د هغوی دسيسه يې شنډه کړه.

د چنګېز قانون

۵_ کوم قوانين چې د الهي شريعت څخه په غير د بلې منبع څخه سرچينه اخلي هغه ټول د جاهليت قوانين دي. لکه د چنګېز خان دولتي قانون چې د مختلفو منابعو څخه يې راغونډ کړی وه لکه يهوديت، نصرانيت، اسلام او داسې نور. حتی خپل نظريات يې هم پکښې راغونډ کړي وه او يو کتاب يې ترې جوړ کړی وه چې د "الياسق" په نامه به يې ياداوه. دغه کتاب د ده په اولاده کښې د يوه اسماني کتاب په شان عزت درلود، حتی چې په ايت او حديث باندې يې وړاندې ګاڼه[2].

د الله ﷻ په توفيق دريم توک ختم شو. والحمد لله ﷻ.

---

(۱) اسباب النزول للواحدي ص ۱۳۲

(۲) تفسير القاسمي ج ۶ ص ۲۳۸

النساء (٤)

المائدة (۵)

